

Nota van Antwoord

provincie Drenthe

Programma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe



Nota van Antwoord

Zienswijzen Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD)

Vastgesteld door Gedeputeerde Staten van Drenthe d.d.19 mei 2026

1. INLEIDING	4
1.1. Gevolgde procedure.....	4
1.2. Reacties op het Ontwerpprogramma TLGD	4
1.3. Vervolg.....	4
1.4. Leeswijzer.....	4
2. Wijzigingen Ontwerpprogramma TLGD	5
Ad 1) Stikstofnorm.....	6
Ad 2) Norm voor niet-grondgebonden veehouderij	7
Ad 3) Uitwerking gebiedsgerichte aanpak	7
Ad 4) Sociaaleconomisch perspectief.....	7
Ad 5) Onderbouwing bijdrage en aanpak N2000 per gebied	7
Ad 6) Water en bodem sturend en systeemherstel.....	7
Ad 7) De rol van het landschap als drager.....	7
Ad 8) Kaarten aangepast	7
Ad 9) Hart van het Noorden	8
Ad 10) Financiën van het programma	8
Onze reactie op de zienswijzen.....	8
3. Zienswijzen en REACTIES.....	9

1. INLEIDING

In deze Nota van Antwoord beantwoorden Gedeputeerde Staten van Drenthe (GS) de binnengekomen zienswijzen op het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD). GS hebben het ontwerpprogramma van 16 februari tot 30 maart 2026 ter inzage gelegd om kennis te nemen van de zienswijzen naar aanleiding van de voorstellen van het Ontwerpprogramma TLGD. De zienswijzen zijn in deze Nota van Antwoord verwerkt. In dit document is de argumentatie terug te lezen waarom zienswijzen wel of niet tot aanpassing van het Ontwerpprogramma TLGD hebben geleid.

1.1. Gevolgde procedure

Op 10 februari 2026 hebben GS het voorstel van het ontwerpprogramma TLGD vastgesteld. In het ontwerpprogramma staat de aanpak voor het landelijk gebied uitgewerkt met name voor de opgaven voor natuur, water, stikstof en klimaat. Het ontwerpprogramma is bekend gemaakt door publicatie in het Provinciaal Blad, het Omgevingsloket en op de provinciale website. Daarnaast is bekendheid gegeven aan het ontwerpprogramma via diverse (sociale) mediakanalen en zijn er inloopavonden georganiseerd.

De betreffende stukken lagen vanaf 16 februari 2026 zes weken digitaal ter inzage. Tijdens deze periode van terinzagelegging kon eenieder een zienswijze op het ontwerpprogramma TLGD indienen.

1.2. Reacties op het Ontwerpprogramma TLGD

Er zijn 262 zienswijzen ingediend op het ontwerpprogramma TLGD. De zienswijzen zijn afkomstig van particulieren, terrein beherende instanties, landbouwbedrijven, gemeenten, waterschappen en andere organisaties.

1.3. Vervolg

Na beoordeling en verwerking van de zienswijzen hebben GS op 19 mei 2026 deze nota en het definitieve programma TLGD ter vaststelling aangeboden aan Provinciale Staten. Vanwege het zelfbindende karakter staat er geen beroep open tegen de definitieve vaststelling van het TLGD.

1.4. Leeswijzer

In hoofdstuk drie zijn de zienswijzen op het Ontwerpprogramma TLGD voorzien van een reactie. De kolom “Zienswijzen” bevat de betreffende reactie van de indiener. Wij hebben ervoor gekozen om deze reactie niet samen te vatten maar letterlijk weer te geven m.u.v. persoonsgegevens. In de kolom “Reactie op zienswijze” is de reactie beantwoord waarbij in kolom “Gevolgen”, indien van toepassing, aangegeven is op welke wijze de reactie is verwerkt.

In hoofdstuk twee wordt een overzicht gegeven van de wijze waarop het Ontwerpprogramma TLGD is aangepast als gevolg van de reacties.

2. WIJZIGINGEN ONTWERPPROGRAMMA TLGD

Allereerst willen we onze dank uitspreken.

Dank aan de maatschappelijke organisaties die de afgelopen jaren met ons hebben samengewerkt om tot dit programma TLGD te komen. Dank aan de mensen die een of meer van de elf bijeenkomsten hebben bezocht tijdens de inspraakperiode. En dank aan iedereen die een zienswijze heeft ingediend. Dat helpt ons het programma – en belangrijker nog: de uitvoering straks – te verbeteren.

We lezen en leren een aantal zaken vanuit deze zienswijzen. Daar zitten onderwerpen bij die we veelvuldig terug zien komen in zienswijzen. Omdat we met dit programma niet op individueel of op bedrijfsniveau een antwoord op kunnen geven, geven we hieronder een nadere duiding op deze onderwerpen. We verwijzen vervolgens in de zienswijzen naar deze tekstpassage. Zo willen we iedereen die zijn of haar zorg of verzoek om duidelijkheid net iets anders formuleert op eenzelfde wijze een antwoord geven. Daarnaast verwijzen we op in de antwoorden van zienswijzen naar een eerder gegeven antwoord. Dit verwijzen doen we om dezelfde vragen op eenzelfde wijze te beantwoorden en we voorkomen dat de Nota van Antwoord te veel dubbele teksten bevat.

- *Zorgen*

Allereerst horen en zien we luid en duidelijk dat er zorgen zijn. Zorgen over de toekomst van het (eigen) bedrijf, zorgen over de leefbaarheid in onze provincie en zorgen over de staat van onze natuur. Dit programma zal niet al die zorgen kunnen wegnemen. Dit programma is bedoeld als stap naar het bieden van meer duidelijkheid en waar mogelijk het wegnemen van zorgen, maar dat lukt niet in één keer. Een aantal onderwerpen moet verder worden uitgewerkt voordat op bedrijfsniveau precies kan worden vertaald wat de effecten van het programma zijn.

Wat we wél doen met dit programma is een grote stap zetten in vergunningverlening op termijn mogelijk maken. Wat we ook beogen is om in stapjes te komen tot duidelijkheid welke bijdrage we van onze omgeving vragen om te werken aan de opgaven. Of het nu een 'hotspot gebied' of de stikstofnorm gaat. Wat we óók doen, is aangeven hoe we willen werken aan herstel van onze natuur.

- *(On)duidelijkheid*

Ten tweede begrijpen we dat nog niet alles duidelijk is. Wat betekent dit programma voor mijn bedrijf? Kan ik nog wel verder op de plek waar ik zit, kan ik mijn bedrijf overdragen? Terechte vragen waar een programma op provinciale schaal, met opgaven die we deels in de gebieden nog gaan uitwerken, nog niet op het niveau van een individuele zienswijze een antwoord op kunnen geven. We hebben in de afgelopen periode met deskundigheid uit de landbouw- en natuursector gewerkt aan onder meer de stikstofnorm, zowel voor melkveehouders als de niet-grondgebonden veehouderij. Met deze norm kan iedereen inschatten hoe groot de opdracht voor zijn specifieke bedrijf is. Datzelfde geldt voor bedrijven binnen de zone van de gebiedsgerichte aanpak.

- *Vertrouwen*

Ten derde weten we dat het vertrouwen van veel betrokkenen in het overheidsbeleid onder druk staat. In de afgelopen jaren hebben opeenvolgende systeemwijzigingen en beleidsaanpassingen geleid tot onzekerheid en onvoorspelbaarheid. Investerings die zijn gedaan in lijn met geldende regelgeving en beleidsdoelen, zoals in stalsystemen, blijken op langere termijn soms toch niet juridisch houdbaar. Dit voedt het gevoel dat inspanningen en

verantwoordelijkheden eenzijdig bij ondernemers worden neergelegd, terwijl beleidskaders en randvoorwaarden blijven verschuiven. Hier hebben ondernemers last van. Maar ook voor het samen werken aan oplossingen, bijvoorbeeld bij maatregelen om stikstof te reduceren, hebben we allemaal last van de vergunningen situatie waarin we zitten. Dit programma moet een grote stap zetten richting de oplossing hiervoor.

- *Belangrijkste aanpassingen*

Hieronder geven we aan waar de grootste aanpassingen en aanvullingen zijn gedaan in het programma. Dit is op de volgende onderwerpen:

- 1) Stikstofnorm (paragraaf 4.1.1)
- 2) Norm voor niet-grondgebonden veehouderij (paragraaf 4.1.2)
- 3) Uitwerking gebiedsgerichte aanpak (paragraaf 4.2.3)
- 4) Sociaaleconomisch perspectief (hoofdstuk 6)
- 5) Onderbouwing bijdrage en aanpak Natura 2000 per gebied (paragraaf 4.2.3, 5.3.3)
- 6) Water en bodem sturend en systeemherstel (paragraaf 2.3 en 4.2.1)
- 7) De rol van het landschap als drager (paragraaf 4.2.2)
- 8) Kaarten aangepast (o.a. hoofdstuk 4)
- 9) Hart van het Noorden (paragraaf 5.3.4)
- 10) Financiën van het programma (paragraaf 5.5)

Deze lijst is niet volledig, maar geeft de grootste wijzigingen aan ten opzichte van de ontwerpversie van dit programma. Naast de inpassingen in het hoofdprogramma is ook de Realisatiestrategie verder uitgewerkt.

Ad 1) Stikstofnorm

In de afgelopen paar maanden hebben we overlegd met vertegenwoordigers vanuit DAJK, LTO Noord en de Natuur en Milieufederatie Drenthe over de norm die we willen gaan hanteren om in 2035 30% generieke vermindering van de stikstofuitstoot uit de melkveehouderij te bereiken. Het overleg is verlopen binnen de kaders die in het ontwerpprogramma voor die uitwerking gesteld zijn. Het gaat dus om de definitie van de norm, de hoogte van de norm en de wijze van borging van de norm. Verschillende opties zijn daarbij aan de orde gekomen. Uiteindelijk hebben wij op basis van een advies de verschillende opties afgewogen. In het programma (paragraaf 4.1) vindt u de uitwerking van de definitie van de norm, de hoogte ervan en de wijze van borging terug. Wij zijn uitgekomen op een norm die gekoppeld is aan fosfaatrechten. Deze norm heeft onzes inziens de minste nadelen en biedt ondernemers de mogelijkheid om zelf te kiezen op welke wijze de norm te bereiken is. Korthedshalve verwijzen wij wat dit betreft naar de aangepaste tekst van hoofdstuk 4.

Een van de aspecten die is ingebracht ten aanzien van de norm is dat de provincie deze pas introduceert bij het definitieve programma. Daarmee bestaat het bezwaar dat belanghebbenden niet hebben kunnen reageren op de norm en de uitwerking ervan. Wat dit betreft, merken wij op dat de norm na vaststelling van het programma nog zal moeten worden vastgelegd. Dat doen we in de Provinciale Omgevingsverordening. De vaststelling van dat document verloopt via een openbare voorbereidingsprocedure waarbij eenieder zijn of haar zienswijze over de vast te stellen regels zal kunnen uiten. Medio 2027 moet deze

procedure zijn afgerond. Ten aanzien van bezwaar en beroep geldt dat dit aan de orde is wanneer er uiteindelijk een besluit op individueel wordt genomen, dus bij bijvoorbeeld handhaving van de norm.

Ad 2) Norm voor niet-grondgebonden veehouderij

Anders dan bij bijvoorbeeld melkveehouderij is het aantal mogelijkheden om emissies te beperken in de niet-grondgebonden veehouderij beperkt(er). Hiervoor is met name staltechniek beschikbaar. Voor de niet-grondgebonden veehouderij (de intensieve veehouderij) sturen we met name op geborgde inzet van de beste beschikbare technieken (BBT). Hierbij kijken we wat inhoudelijk en juridisch haalbaar is bij bestaande én toekomstige stallen. Bij de industrie is de BBT-plicht in de milieuwetgeving al langer een feit. Daarbij wordt rekening gehouden met redelijke afschrijvingstermijnen. Deze BBT plicht zet wel continu aan tot het verminderen van uitstoot; het is nooit klaar. Omdat de agrarische sector aangeeft moeite te hebben met steeds verschuivende doelen maken we de BBT plicht specifiek door een normering voor 2035 vast te leggen. In hoofdstuk 4.2.3 is dit nader uitgewerkt.

Ad 3) Uitwerking gebiedsgerichte aanpak

Naast de generieke aanpak voor de melkveehouderij en de niet-grondgebonden sector (zie: paragraaf 3) die samen 30% reductie op moet leveren hebben we een opgave voor de gebieden rondom N2000. In deze gebieden willen we een tweede deel van de opgave invullen om tot 43% te komen. Hier hebben we uitwerking voor gemaakt waar voor 9 van de 12 N2000 gebieden een vergelijkbare opgave geldt. Dit is nader uitgewerkt in paragraaf 4.2.3.

Ad 4) Sociaaleconomisch perspectief

Het sociaaleconomisch perspectief is aangepast op basis van diverse zienswijzen. Volgens een aantal indieners van zienswijzen komt de leefbaarheid van het landelijk gebied meer onder druk te staan dan zoals verwoord in het ontwerpprogramma. De aangepaste tekst is terug te vinden in hoofdstuk 6 van het programma.

Ad 5) Onderbouwing bijdrage en aanpak Natura 2000 per gebied

De te verwachten resultaten van de stikstofaanpak is doorgerekend voor de verschillende Natura 2000 gebieden. Dit is uitgewerkt in 5.2.3.

Ad 6) Water en bodem sturend en systeemherstel

Op verzoek van met name de waterschappen zijn de teksten over water en bodem sturend en systeemherstel aangepast. Deze zijn terug te vinden in de aangepaste paragrafen 2.3 en 4.2.1.

Ad 7) De rol van het landschap als drager

Op basis van inspraak is de rol van het landschap benadrukt. Dit is in paragraaf 4.2.2 is aangepast.

Ad 8) Kaarten aangepast

Het gebied dat met een arcering op de kaarten van de hotspots was aangegeven als “landbouwstructuurversterking” riep veel vragen en discussie op. Het doel was om aan te geven dat we in een grote gebied rondom de hotspot willen werken aan versterking van de landbouwstructuur. De begrenzing echter riep

discussie op over wat er wel en niet binnen valt. Daarom is besloten deze arcering weg te laten. Daarnaast is in het gebied Grote Masloot een aanpassing op de kaart gedaan. Het kleine gebied (paars gekleurd) dat op kaart stond behoorde niet bij de opgave van de hotspot en is verwijderd van de kaart.

Ad 9) Hart van het Noorden

Het rijk heeft Noord-Nederland onder de noemer Hart van het Noorden opgenomen als een van de vijf prioritaire gebieden waar Rijksbudget en inzet beschikbaar wordt gemaakt. In het regeerakkoord is sprake van “vijf prioritaire gebieden met grote impact”.¹ Samen met Fryslân en Groningen geven we invulling aan dit prioritaire gebied. Dit is nader toegelicht in hoofdstuk 5.3.4.

Ad 10) Financiën van het programma

De financiën van het programma zijn uitgewerkt in hoofdstuk 5.4.

Onze reactie op de zienswijzen

Er zijn in veel reacties op het TLGD zorgen geuit. Ook is er veel vraag naar meer duidelijkheid. We hebben daarom, voordat we ingaan op de andere vragen en opmerkingen, eerst een bredere reactie en toelichting daarop gegeven. Hieronder gaan we vervolgens in op de andere vragen en opmerkingen uit uw zienswijze. We hebben in de zienswijzen daar waar het persoons – of bedrijfsspecifieke informatie zoals specifieke locatiedata zwartgelakt. Dit i.v.m. privacy.

¹ Regeerakkoord *Aan de slag*, via: [Aan de slag - Coalitieakkoord 2026-2030 | Kabinetsformatie](#) (pag. 21).

3. ZIENSWIJZEN EN REACTIES

ZIENSWIJZEN EN REACTIES		
1.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Uw schrijven baart mij grote zorgen. De termijn voor de 'natura' 2000 gebieden is met 30 jaren veel te kort. Boompje groot, plantertje dood en dan gingen vroeger mensen eerder dood, maar 60 jaren is wel het minimale. Toen wij in 1982 hier kwamen wonen, liepen onze kippen vrij op het erf, de patrijzen en fazanten rondom. Nu zie ik alleen nog maar roofdieren en alle beschermd. Dit is landelijk beleid, de stedelingen bepalen hoe wij op het platteland moeten leven. Zij zijn in aantal veel groter dan de mensen op het platteland. Het wordt hoog tijd dat u een vuist maakt voor de bewoners van het platteland. Als vrouw alleen kan ik mij niet weren tegen een wolf, en die er onlangs liep, had alle dieren verjaagd. Er zat geen haas meer of een vogel. Zelfs geen buizerd. Het was hier compleet dood. Dan is behoud van boeren voor de leefbaarheid en beheer van uw cultura 2000 gebieden (u laat de natuur niet zijn gang gaan, want daar geldt het recht van de sterkste). Als u bloemborders wilt, kunnen zij daarin voorzien. Het is een utopie dat dit zonder beheer kan! Een paar jaar geleden was er zo'n ideologisch groepje die een prachtige border zaaiden. Het voorjaar erop kwamen ze tellen. Toen heb ik hen gezegd dat ze moesten beheren, verwijderen wat ze niet willen, anders zou er alleen onkruid overblijven en moet de boer die zijn land inzaait voor productie meer spuiten. Ze deden niets en het werd een groot onkruidveld met distels, netels, melden en Jacobs kruiskruid. Dit laatste is heel giftig voor alle hoefachtigen. In alle cultura 2000 staan er vol mee. Als het in een groene weide staat zal het dier erom heen weiden, maar in het hooi herkent hij het niet en een ree wat in de winter honger heeft zal het waarschijnlijk ook eten. Mensen met paarden, koeien of varkens hebben niets aan zo'n veld. De natuur ook niet, want het woekert ontzettend en verdringt alle andere planten. Ik woon in Valthe en dat was een boerendorp. Nu is er nog maar een boer met drie koeien en die zal op den duur ook stoppen. Nu zie je alleen nog maar loonwerkers, die hebben geen hart voor de omgeving. In Drenthe is eigen beleid nodig gericht op de leefbaarheid van het platteland en behoud van zijn cultuur en we zijn niet een Den Haag	Over een eigen koers voor het landelijk gebied Indiener van zienswijzen maakt zich er sterk voor dat Drenthe een eigen koers kiest voor de opgaven in het landelijk gebied. Met het voorliggende programma laten wij inderdaad zien op welke wijze onze provincie wil werken aan die opgaven. De provincie hanteert hiervoor noodzakelijkerwijs de wettelijke doelen voor water, stikstof en natuur als basis voor haar aanpak. Daar bovenop hanteren wij een aantal door de Staten vastgelegde uitgangspunten (zie hoofdstukken 1 en 3 van het Programma. Op die manier is de aanpak uiteindelijk een Drentse invulling. Over beheer van de natuur Actief beheer in natuurgebieden maakt onderdeel uit van ons programma. Het programma voorziet waar nodig in de maatregelen om dat beheer te verbeteren. Een inzet daarbij is om tot bindende afspraken met terreinbeherende organisaties te komen over de resultaten van dat beheer.	Aanpassing in hoofdstuk 6 (sociaaleconomische impact van het programma/ leefbaarheid platteland).

	Daarnaast zien we mogelijkheden voor een bijdrage aan het beheer van het landelijk gebied door de agrarische sector. Over de cultuur en leefbaarheid op het platteland Met de indiener van de zienswijze willen wij ons sterk maken voor de leefbaarheid van het platteland en haar cultuur. Wij zien dat het programma lokaal effecten kan hebben op gemeenschappen, zeker wanneer boeren als gevolg van het programma massaal zouden verdwijnen. Het programma is daarom wel gericht op minder uitstoot van stikstof, maar niet op minder boeren. Het ondersteunen van boeren bij het werken aan de opgaven is juist daarom een cruciaal onderdeel van het programma. We betrekken de sector ook bij het uitwerken van het programma. Dit krijgt onder andere een plaats door de uitwerking van het programma met betrokkenen uit het gebied te gaan doen. Daarnaast wil de provincie daar waar de impact van het programma lokaal groot is op zoek naar maatregelen die die impact verzachten. Hoofdstuk 6 van het programma, dat handelt over de leefbaarheid (sociaaleconomische impact van het programma) is hierop aangepast.	

2.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Via de berichtgeving over Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD) heb ik kennisgenomen van de plannen rondom stikstofreductie en de mogelijke inkrimping van de veestapel. Naar aanleiding hiervan heb ik een aantal inhoudelijke vragen. Er wordt gesproken over stikstofneerslag en de noodzaak om de uitstoot aanzienlijk te verminderen, waaronder een mogelijke reductie van de veestapel met 43%. Wat ik echter niet goed begrijp, is wat er concreet in de natuur is veranderd in de afgelopen twintig jaar dat deze ingrijpende maatregelen rechtvaardigt. In mijn directe leefomgeving zie ik geen zichtbare achteruitgang van het bos of het landschap. Ik zie geen duidelijke afname van blad aan bomen, het gras groeit en is groen, en de waterkwaliteit in het landelijk gebied oogt helder. Kunt u aangeven welke meetbare veranderingen er precies hebben plaatsgevonden in onze regio? Waaruit blijkt concreet dat de natuur hier significant verslechterd is door stikstof? Daarnaast vraag ik mij af hoe de stikstofneerslag precies wordt berekend. Wanneer een boer op bijvoorbeeld 200 meter afstand uitstoot veroorzaakt, wordt aangenomen dat dit hier direct neerslaat. Hoe is dit wetenschappelijk onderbouwd? In hoeverre is dit gebaseerd op aannames of modelberekeningen, en hoe wordt lokale variatie hierin meegenomen? Wat mij verder opvalt, is dat er de afgelopen jaren juist meer natuur is bijgekomen, onder andere door uitbreiding van gebieden van Natuurmonumenten. Tegelijkertijd zie ik dat bepaalde gebieden sterk worden verschaald, waardoor er naar mijn indruk juist minder variatie en minder spontane groei van bijvoorbeeld jonge boompjes plaatsvindt. Hoe verhoudt dit beheer zich tot de gestelde doelen rondom biodiversiteit? Ik zou graag een duidelijke en feitelijke onderbouwing ontvangen van de noodzaak van deze maatregelen, specifiek voor onze regio in Provincie Drenthe. Welke concrete ecologische indicatoren laten zien dat ingrijpen op deze schaal noodzakelijk is? Want dat hele stikstof verhaal is volgens mij gebakken lucht!!!	De indiener van deze zienswijze ziet de problematiek van stikstof niet. Wat hem betreft is er geen sprake van achteruitgang van natuur en landschap. Als provincie werken wij vanuit de wettelijke kaders. Dat betekent onder andere dat we moeten werken met het wettelijk rekenmodel voor stikstof en vanuit de analyses over de natuur zoals die door ons zelf, maar ook vanuit andere instanties (zoals het <i>Planbureau van de Leefomgeving</i> en de <i>Ecologische Autoriteit</i> zijn opgesteld. Hieruit komt voort dat de natuur kampt met meerdere problemen. De belangrijkste twee ervan zijn stikstof en hydrologie (water). De problemen hebben er in de loop der jaren toe geleid dat vergunningverlening vanuit natuur is vastgelopen. Het programma zoals dat voorligt is erop gericht om die vergunningverlening vlot te trekken. Daartoe wordt gewerkt aan het realiseren van wettelijke doelen van stikstof, water en natuur. Dit behelst o.a. de noodzaak om te komen tot vermindering van stikstofuitstoot. Met nadruk willen we daarbij vermelden dat 43% minder uitstoot van stikstof	Geen aanpassingen in het plan op basis van deze zienswijze.

	niet, zoals indiener van de zienswijze suggereert, betekent dat ook de vee-aantallen met 43% omlaag moeten. Via innovatie en techniek kunnen belangrijke stappen worden gezet, zonder dat hiervoor vee moet wijken. Over het berekenen van stikstof Voor het berekenen van de wijze waarop stikstof neerslaat vanaf de bron wordt gebruik gemaakt van het wettelijk voorgeschreven rekenmodel <i>Aerius</i>. Een beschrijving van dit instrument kunt u vinden via: Wetenschappelijke onderbouwing AERIUS. Het gaat om modelberekeningen die worden gestaafd via metingen in het veld (zie o.a. Meetnet Ammoniak Nederland RIVM). De provincie maakt hierbij gebruik van het wettelijk voorgeschreven rekenmodel Aerius Monitor. Zie: Alles over AERIUS Monitor AERIUS. Naast modelberekeningen wordt gebruik gemaakt van metingen in het veld. Deze metingen worden ook gebruikt om de modelberekeningen te verbeteren. Het aantal meetpunten voor stikstof wordt nog altijd verder uitgebouwd. Hierbij dient aangetekend te worden dat het model adequatere cijfers geeft naarmate het op globaler niveau wordt gebruikt. Het rekenmodel houdt wel rekening met zaken als	

	terreingesteldheid, overheersende windrichting en andere gebiedskenmerken. Wanneer het wordt gehanteerd op kavelniveau neemt de onzekerheid van de uitkomsten toe. Wat betreft de vragen over de noodzaak om maatregelen voor de natuur te treffen, wijzen wij op de Bouwsteen Natuur (zie het verzameldocument Bouwstenen met achtergrondinformatie bij het ontwerpprogramma). Daarin is dit verder toegelicht, met als belangrijke onderbouwing de Natuurdoelanalyses voor de twaalf stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden. Deze vindt u hier: Natuurdoelanalyses Provincie Drenthe. De landelijke Ecologische Autoriteit heeft over de Natuurdoelanalyses geadviseerd. Op haar website kunt u die informatie terugvinden: Homepage - Ecologische Autoriteit. In hoofdstuk 2 van het programma hebben we beknopt de belangrijke drukfactoren voor de natuur behandeld.	
3.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Hoofdstuk 1 – Scope 1.3 Hoofddoelen TLGD Het programma richt zich sterk op natuur-, stikstof-, water- en klimaatdoelen, maar het economische perspectief voor de landbouwsector blijft beperkt uitgewerkt. Zienswijze-argument • In het programma ontbreekt een concreet en realistisch toekomstperspectief voor melkveehouderijbedrijven. • De doelen zijn primair gericht op natuurherstel en emissiereductie, terwijl de economische continuïteit van agrarische bedrijven onvoldoende wordt uitgewerkt. • Hierdoor ontstaat onzekerheid voor ondernemers over de toekomst van hun bedrijf. 1.4 Opgaven na 2030 niet naar maatregelen vertaald Het programma stelt dat opgaven na 2030 nog niet zijn uitgewerkt. Zienswijze-argument • Voor agrarische ondernemers betekent dit langdurige	Over de opdracht en het ontbreken van perspectief. Eerst wat betreft duidelijkheid op de lange termijn. De opdracht voor het programma is geweest om een aanpak tot 2030 uit te werken. Voor water en natuur is dit aldus ingevuld, voor stikstof gebeurt dit nog vijf jaar langer, tot 2035.	Aanpassen hoofdstuk 4 stikstofaanpak met o.a. helderheid over de norm die de provincie wil gaan hanteren. Aanpassen hoofdstuk 5 met informatie over de

onzekerheid. • Investerings in stallen, grond en bedrijfsontwikkeling hebben een horizon van 20–30 jaar. • Het ontbreken van duidelijke maatregelen na 2030 maakt het moeilijk om langetermijninvesteringen te verantwoorden. Hoofdstuk 2 – Wettelijke doelen 2.5 Opgave stikstof in hoofdlijnen Zienswijze-argument • De stikstofopgave lijkt in sterke mate bij de landbouwsector te worden gelegd. • Het programma geeft onvoldoende inzicht in bijdragen van andere sectoren zoals industrie, mobiliteit en bouw. • Hierdoor ontstaat het risico op een onevenredige belasting van melkveehouders. 2.6 Landbouw Zienswijze-argument • In dit hoofdstuk wordt wel gesproken over een transitie van de landbouw, maar het programma biedt onvoldoende concreet economisch perspectief voor melkveehouders. • Het ontbreekt aan: • duidelijke verdienmodellen • zekerheid over bedrijfsomvang • langetermijnperspectief voor bedrijven die willen doorgaan. 2.7 Klimaat en bos als koppelkansen Zienswijze-argument • De koppeling met bosaanplant en klimaatmaatregelen kan leiden tot omzetting van landbouwgrond naar andere functies. • Dit kan het beschikbare landbouwareaal verkleinen en de grondprijzen verder verhogen. Hoofdstuk 3 – Uitgangspunten 3.1 Perspectief Zienswijze-argument • Hoewel wordt gesproken over perspectief voor ondernemers, blijft onduidelijk hoe dit concreet wordt ingevuld. • Voor melkveehouders ontbreekt een duidelijke visie op een toekomstbestendige melkveehouderij in Drenthe. 3.2 Kenmerken van de aanpak – Draagvlak Zienswijze-argument • Draagvlak onder agrariërs is essentieel voor succesvolle uitvoering. • Door de grote onzekerheid over maatregelen en toekomstperspectief bestaat het risico dat het draagvlak onder melkveehouders beperkt blijft. 3.4 Grondbeleid Zienswijze-argument • Actief grondbeleid kan leiden tot grootschalige aankoop van landbouwgrond voor natuur-, water- en klimaatdoelen. • Dit kan leiden tot: • vermindering van landbouwgrond • stijgende grondprijzen • minder ontwikkelingsruimte voor landbouwbedrijven. Hoofdstuk 4 – Aanpak 4.1 Generieke stikstofaanpak Zienswijze-argument • Generieke maatregelen kunnen bedrijven treffen die al aanzienlijke reducties hebben gerealiseerd. • Het programma houdt onvoldoende rekening met reeds gedane investeringen door melkveehouders in emissiereductie. 4.2 Gebiedsgerichte ruimtelijke aanpak Zienswijze-argument • De gebiedsgerichte aanpak creëert onzekerheid voor ondernemers in of nabij aangewezen gebieden. • Ondernemers weten niet tijdig: • of hun bedrijf kan blijven bestaan • of uitbreiding nog mogelijk is. Hoofdstuk 5 – Uitwerking in de gebieden 5.1 Hotspots: gestapelde opgaven Zienswijze-argument • In hotspotgebieden kan een stapeling van maatregelen ontstaan (natuur, stikstof, water). • Dit kan leiden	In zoverre is sprake van meerjarige duidelijkheid. Ook de aanpak voor de opgaven is duidelijk geschetst. Het programma heeft daarbij een verdere uitwerking om op bedrijfsniveau helderheid te hebben. In het komende jaar willen we daartoe samen met betrokkenen in de diverse gebieden de noodzakelijke verdere stappen zetten. Eén van de zaken die in relatie tot het perspectief relevant is dat wij agrariërs zo veel mogelijk ondersteunen bij het voldoen aan de opgaven. Ze kunnen een beroep doen op subsidieregelingen in het kader van laaghangend en hooghangend fruit. Daarnaast komen er regelingen voor extensivering, omschakelen, verplaatsen en stoppen. Het agrarisch natuurbeheer wordt verder uitgebouwd. Drenthe trekt er dus veel geld voor uit om agrariërs te ondersteunen Het zal mogelijk niet voor elk bedrijf afdoende zijn, maar perspectief voor de sector vereist in elk geval het vlottrekken van vergunningverlening en dan denken wij dat nodig is wat nu in het programma is neergelegd. Bijdrage van de landbouw	op te starten gebiedsprocessen. Aanpassen (verdiepen) hoofdstuk 6 (sociaaleconomische impact van het programma/ leefbaarheid landelijk gebied).

tot onevenredige druk op agrarische bedrijven in deze gebieden. 5.4 Financiële middelen beschikbaar voor start van de uitvoering Zienswijze-argument • Het programma geeft wel aan dat middelen beschikbaar zijn voor de start van de uitvoering, maar het is onduidelijk of dit voldoende is voor volledige compensatie of vrijwillige beëindiging. Hoofdstuk 6 – Impact 6.2 Verwachte effecten TLGD Zienswijze-argument • De sociaal-economische gevolgen voor de landbouwsector lijken beperkt uitgewerkt. • De mogelijke effecten op: • werkgelegenheid • agrarische ketens • leefbaarheid van het platteland worden onvoldoende concreet onderbouwd.	De opgave die wij bij de landbouw leggen is in lijn met de bijdrage van die sector aan de stikstofproblematiek. Landelijk is het doel om in 2035 in de landbouw 42-46% emissiereductie te realiseren. Het doel van Drenthe ligt met 43% in die bandbreedte. Ook andere sectoren hebben een doel. Industrie en mobiliteit moeten 50% reductie realiseren. Dat betrokkene dit niet terugziet in onze plannen is het gevolg ervan dat het Rijk ervoor verantwoordelijk is om dit te realiseren. <i>Figuur 2.12</i> uit het programma biedt overigens enig inzicht in de bijdrage van de afzonderlijke sectoren aan de stikstofneerslag in Nederlandse natuurgebieden. Over de norm voor melkveehouderij Indiener van zienswijze heeft een melkveehouderij en krijgt aldus te maken met een bedrijfsspecifieke norm waaraan het bedrijf in 2035 zal moeten voldoen. Het principe van doelsturing dat de provincie wil gaan hanteren, moet ondernemers daarbij helpen om op hun eigen wijze invulling te geven aan het realiseren van die norm. Met de introductie van de norm voor 2035 krijgt indiener van de zienwijze dus tot die periode helderheid. Wij zullen bedrijven daarbij ondersteunen voor de stappen die zij tot 2035 moeten maken. Dit	

	gebeurt via subsidies uit o.a. laaghangend en hooghangend fruit. De provinciale aanpak voor vermindering van stikstofemissie is inderdaad primair gericht op de landbouw. Hiervoor is in hoofdstuk 2 een analyse opgenomen. De aanpak van de opgave voor vermindering van stikstofuitstoot vindt u opgenomen in hoofdstuk 4. Dat is ook waar ingegaan wordt op de maatregelen. Paragraaf 4.1 handelt daarbij over de generieke norm voor vermindering van stikstofuitstoot in de melkveehouderij, paragraaf 4.2.3 over de gebiedsgerichte opgave voor stikstof. Over wat de opgaven kunnen doen met de grondmobiliteit Wij onderkennen dat opgaven voor natuur en water kunnen leiden tot grondmobiliteit. Wij verwachten niet direct een invloed hiervan op de grondprijzen, omdat het een beperkt areaal betreft. De grondmobiliteit die kan ontstaan willen wij waar mogelijk ook benutten om een betere verkavelingsstructuur voor landbouwbedrijven te bereiken. In zoverre biedt het programma ook kansen. Over het belang van draagvlak Hoofdstuk 3	

	Deels is de zienswijze ten aanzien van de opmerkingen over dit hoofdstuk behandeld. Voor het overige geldt dat het uitgangspunten op hoofdlijnen betreft die vertaald moeten worden naar de aanpak. Die aanpak vindt u in hoofdstuk 4. Wij onderkennen daarbij dat draagvlak een belangrijke randvoorwaarde is om aan doelen te kunnen werken. Enerzijds hadden wij om die reden al meer duidelijkheid in het programma willen geven, anders geeft het feit dat het programma nog verdere uitwerking behoeft ruimte om ondernemers daarbij te betrekken (zie ook hoofdstuk 4). Over dat gedane inspanningen meetellen bij de norm Hoofdstuk 4: In de generieke stikstofaanpak wordt rekening gehouden met de stappen die bedrijven reeds hebben gezet. Koplopers worden dus niet gestraft voor de investeringen die reeds zijn gedaan. Een vergelijking met het energielabel voor woningen maakt voorgaande helder. Voor Drenthe wordt een norm ontwikkeld waarmee alle bedrijven uiteindelijk op (ter illustratie) energielabel “B” moeten uitkomen. Wanneer je energielabel “A” reeds hebt bereikt, is er dus geen opgave. Echter, wanneer een bedrijf nog op energielabel	

	“G” functioneert, moet deze flinke stappen gaan maken. Zie voor de generieke norm ook de aangepaste paragraaf 4.1. Bedrijven die vallen in gebieden waar een gebiedsgerichte opgave geldt, krijgen te maken met een zwaardere opgave. Dat is eerlijk en noodzakelijk omdat ammoniak voor een belangrijk deel dichtbij de bron neerslaat. Bedrijven die dichtbij Natura 2000-gebieden liggen dragen dus relatief meer aan de problematiek bij dan verderop gelegen bedrijven. Voor het bepalen van de daadwerkelijke maatregelen is verdere uitwerking van het plan inderdaad noodzakelijk. Hiervoor gaat de provincie met betrokkenen uit het gebied een gebiedsproces doorlopen. Zie ook de (deels aangepaste) paragraaf 4.2. De gebiedsuitwerking wordt met betrokkenen opgepakt. Op basis van die uitwerking kunnen bedrijven een inschatting maken over hun opgave en de wijze waarop zij daaraan invulling willen geven. Wij ondersteunen daarbij met inzet van subsidieregelingen voor o.a. laaghangend en hooghangend fruit. Daarnaast verwachten wij regelingen voor extensivering, omschakeling,	

	verplaatsing en beëindiging waarvan gebruik kan worden gemaakt. Overigens is uitbreiding van bedrijven op dit moment goeddeels onmogelijk, wat één van de belangrijkste redenen is om aan dit programma te werken. Hoe werkt het als je in een hotspot ligt en is er voldoende budget Hoofdstuk 5: In de als "hotspot" beschreven gebieden komen opgaven van met name water en natuur samen en daarnaast speelt er een stikstofopgave. Dit maakt dat bedrijven die daar gevestigd zijn inderdaad met grote opgaven te maken kunnen krijgen. Zoals in het document ook is aangegeven geldt daarbij dat: (1) Uitvoering van maatregelen gebeurt op basis van vrijwilligheid; (2) De provincie bij uitvoering van het programma financiële middelen beschikbaar stelt voor het realiseren van die maatregelen. Het budget dat op dit moment beschikbaar is voor het programma besluit een kleine 300 miljoen euro. Dat is o.a. beschikbaar voor afwaardering van gronden. In de gebiedsprocessen worden maatregelen per gebied nader uitgewerkt en de beschikbare middelen op geld gezet. Het budget dat	

	beschikbaar is, is daarmee voldoende om van start te gaan en belangrijke stappen te zetten. Belangrijk is verder dat de provincie erop rekent dat het Rijk aanvullende middelen ter beschikking zal stellen uit het (her-)opgerichte stikstoffonds. Daardoor zal ook op termijn continuïteit van de aanpak gewaarborgd zijn. Over de sociaaleconomische effecten De opgaven voor het landelijk gebied vragen om uitgewerkt programma. Daar hebben wij met het voorliggende programma een antwoord op willen geven, vanuit de wetenschap dat die wettelijke opgaven niet vanzelf weggaan. Wij geven hieraan invulling op een manier waarbij wij de sector zo goed mogelijk ondersteunen. Wij beseffen dat het programma de sector voor een grote uitdaging stelt. Wij onderkennen daarbij dat de uitwerking van de verwachte sociaaleconomische effecten van het programma in het ontwerpprogramma erg op hoofdlijnen was. Enerzijds heeft dit ermee te maken dat de uitwerking van het programma op deelgebiedniveau erg van belang gaat zijn voor de daadwerkelijk impact ervan. De precieze impact van het programma is met andere woorden pas vast te	

		stellen als de plannen voor deelgebieden zijn uitgewerkt. De uitkomsten van de op te starten gebiedsprocessen (zie ook hoofdstuk 5 en de Realisatiestrategie) zijn hiervoor dus van groot belang. Dit gezegd hebbende, heeft de provincie bij in het nu voorliggende programma het hoofdstuk dat gewijd is aan de sociaaleconomische impact van het programma op basis van de zienswijzen een verdere invulling te geven. Dit hebben we gedaan met oog voor het gegeven dat statistiek niet altijd recht doet aan de impact die het programma op lokale gemeenschappen kan hebben. We hebben in het hoofdstuk aangegeven hoe we met die wetenschap willen omgaan. Daarbij komt de bredere impact op leefgemeenschappen aan de orde, inclusief de bedrijvigheid om het eigenlijke boerenbedrijf heen (de keten). Zie verder het aangepaste Hoofdstuk 6.	
4.			
Zienswijze		Reactie op zienswijze	Gevolgen
Vanaf 1995 hebben we vanuit Waterleiding Maatschappij Overijssel met de georganiseerde landbouw en met Provincie Overijssel de landbouw stimulering geïntroduceerd, welke daarna landelijk en met Europees geld is opgeschaald ook naar Drenthe. Stimuleringsmaatregelen worden sindsdien o.a. ingezet in grondwaterbeschermingsgebieden, voor agrarisch natuurbeheer en in projecten zoals; Duurzaam Boeren Drenthe.		Over de integraliteit van het programma In het TLGD programma is bestuurlijk de keuze gemaakt om aan de slag te gaan met de stikstof opgave en de opgaven voor stikstof en water. Opgaven voor klimaat en	

Op basis van mijn ruim 40 jaar ervaring met verduurzaming van landbouw geef ik mijn reactie bij het TLGD. Gezien het falen van overheidsbeleid, onvoldoende politieke daadkracht en onvoldoende doelrealisatie vanuit de landbouw zelf in de afgelopen 50 jaar is het van wezenlijk belang dat er nu voldoende van de geschiedenis en opgedane ervaringen wordt geleerd om wel tot effectieve maatregelen en duurzame resultaten te komen niet in de laatste plaats om tot een gezonde toekomstbestendige en gewaardeerde landbouw te komen en een leefbaar landelijk gebied te behouden. Wanneer in de afgelopen 40 jaar de Best Practise van duurzame landbouwbedrijven maatgevend was geworden had de landbouw nu aanmerkelijk minder grote problemen gehad. Opvallend genoeg schrijft u als reden voor het TLGD: Om vanaf medio 2027 weer vergunningen te kunnen verlenen, moet de stikstofuitstoot snel omlaag en is herstel van Natura 2000-natuur nodig. Dit is een voorwaarde om woningbouw op gang te brengen, PAS-melders te helpen en de Drentse economie weer ruimte te geven voor ontwikkeling. In plaats van een evenwichtige integrale aanpak lijkt het programma vooral stikstofreductie gedreven om weer vergunningen te kunnen verlenen. Juist een integrale aanpak, bron gericht, circulair (kringlopen sluiten) en gericht op het totaal aan nutriënten, bestrijdingsmiddelen, diergeneesmiddelen en overige chemie gebruik in de landbouw, is nodig om niet van de regen in de drup of stortbui te blijven belanden met de landbouw. De verantwoordelijkheid, voor de natuur, water en milieukwaliteit waaronder de drinkwaterfunctie, van de Provincie zou hierbij zwaarder moeten wegen. Ik mis een veel doelmatiger (SMART) en voorwaardelijke invulling van kerntaken zoals in 4.2.1 beschreven. Wees u bewust dat sinds “de mestoverschotten van Braks” er een te hoog nutriëntengebruik heeft plaatsgevonden in Nederland en dat dit nog steeds bijdraagt aan cumulatie van nutriënten in bodem en water. Er zullen dus verdergaande maatregelen nodig zijn dan bijvoorbeeld een evenwichtsbemesting realiseren om de opgebouwde “overschotten” af te romen. Duidelijk mag zijn dat normopvulling, die nog steeds plaatsvindt, hierbij averechts werkt. Een opmerkelijke en verwijtbare “blinde vlek” in het TLGD is de grote toename van de commerciële sierteelt in Drenthe die ten koste gaat van grond en water voor de minder lucratieve voedselteelt, waarbij een extreme toename van milieubelasting door zeer hoog bestrijdingsmiddelengebruik al vele jaren gaande is. Hierbij zijn water, bodem, lucht, natuur kwaliteit en gezondheid van bewoners en gebruikers in het geding. Tussen 2000 en 2008 ben ik ook betrokken geweest bij projecten in Drenthe voor verduurzaming van de lelieteelt, o.a. in het landelijk milieuplatform van en met de bollenteelt. En daarvoor was ik al betrokken bij de ontwikkeling van de Milieumeetlat voor	bossenstrategie koppelen mee. De focus bij de uitvoering van deze opgaven ligt op het vlottrekken van vergunningverlening. Indiener van zienswijze maakt daar wat ons betreft ten onrechte uit op dat onze aanpak niet integraal is. Wij zien met haar dat voor het vlottrekken van vergunningverlening ook gewerkt moet worden aan doelen van natuur en water. Onze aanpak is daarom gericht op systeemherstel. Een algehele aanpak van de opgaven voor de gehele landbouwsector, die indiener van deze zienswijze betoogt, valt echter buiten de scope van het programma. Over de concreetheid van de uitwerking van de opgaven Voor (te starten) gebiedsprocessen in hotspots wordt samenhang gezocht met verdere ontwikkelingen in de gebieden. Uit deze gebiedsprocessen moet ook de verdere concretisering van de maatregelen volgen die de indiener van zienswijzen wenst. Daarnaast is in de definitieve versie van het programma, zoals het nu voorligt, op veel punten al nadere helderheid gegeven. Over de vraag om meer te doen aan gewasbeschermingsmiddelen / sierteelt Van belang is tot slot dat onderzocht wordt wat de impact is van gewasbeschermingsmiddelen voor	

gewasbeschermingsmiddelen met CLM, die we in Grondwaterbeschermingsgebieden Overijssel hebben ingezet. Ik herken de voortdurende stagnatie vanuit de sector met te veel symptoombestrijding, vrijwillige en te vrijblijvende inzet. Het window-dressing vanuit de landbouw-belangenorganisaties waarbij bijvoorbeeld de stimulering van een hele kleine groep “dappere” lelie telers die op slechts een zeer beperkt areaal minder middelen probeert in te zetten als bliksemafleider werkt voor het grootste deel van de sector die op vergelijkbare voet met hoog gebruik voortgaan. In het geval van Lelieteel voor een zeer lucratieve commerciële sierteelt die ook minder lucratieve voedselteelt verdringt (opjagen van grondprijzen), concurreert met schaars water bij droogte en bij huur van gronden ook nog een flinke schade aan het bodemleven toebrengt voor volgende voedselteelt, waaronder gras voor melkvee. Wanneer neemt de Provincie verantwoordelijkheid om een commerciële sierteelt met zoveel nadelen voor voedselproducerende landbouw, milieu en leefbaarheid te weren? Na meer dan 45 jaar als agrarisch milieukundige gericht op duurzame landbouw, waar vooral de landbouw zelf belanghebbend en verantwoordelijk is, vind ik dat vooral regerende politieke partijen een grote verantwoordelijkheid hadden en hebben voor alle gemiste kansen voor verduurzaming; het meer circulair en schoon worden van de landbouw. Provincie Drenthe neemt met het TLGD een belangrijke stap, laat dit geen half werk worden maar durf tot een integrale complete en SMART aanpak te komen waarmee duurzame resultaten en een gezonde landbouw worden gerealiseerd. Ik hoop dat binnen de provincie er ook een evenwichtige samenwerking is tussen de secties zoals; landbouw, natuur, drinkwater, milieu, om een goed integraal en gedragen TLGD te gaan afronden. Ik ben graag bereid om mijn ervaring op dit vlak in te brengen bij de ambtelijk schrijvers en uitvoerders van het TLGD.	natuurgebieden. Op basis hiervan kan vastgesteld worden of en welke maatregelen gewenst zijn. Daarbij werken we los van het TLGD programma samen met de sector aan het reduceren van het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen.	
5.	Stichting Natuurbelang De Onlanden en IVN Roden – Norg	
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Met belangstelling hebben wij kennisgenomen van het Plan Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe. Wij waarderen de ambitie om richting te geven aan de ontwikkeling van het landelijk gebied. Tegelijkertijd constateren wij dat het plan op een aantal wezenlijke punten tekortschiet. Hieronder lichten wij onze belangrijkste aandachtspunten toe. 1. Geen aandacht voor de inherente waarde van natuur Het plan benadert natuur voornamelijk vanuit functionele doelen: stikstofreductie, waterkwaliteit, klimaatadaptatie en economische inpasbaarheid. Wat ontbreekt is expliciete erkenning van de	Over de intrinsieke waarde van natuur 1. Indiener vraagt aandacht voor de intrinsieke waarde van natuur. Er zijn meerdere opvattingen over hoe mens en natuur zich tot elkaar verhouden. Een opvatting over de inherente waarde van natuur maakt	Aanpassen tekst in hoofdstuk 4 over aanpak versterken biodiversiteit in het landelijk gebied via o.a. landschapsherstel en groenblauwe dooradering.

inherente (intrinsieke) waarde van natuur — natuur als waarde op zichzelf, los van haar nut voor de mens. Een toekomstbestendig beleid vraagt om een normatieve basis waarin natuur niet uitsluitend als instrument wordt beschouwd, maar als zelfstandig te beschermen waarde. Zonder dit fundament blijft natuurbeleid kwetsbaar voor economische afruil. 2. Toekomstgerichtheid vereist natuurinclusieve landbouw Het plan spreekt over verduurzaming van de landbouw, maar blijft vaag over de noodzakelijke transitie naar natuurinclusieve landbouw als dominante vorm van agrarisch gebruik. Het landelijk gebied is pas werkelijk toekomstgericht wanneer de agrarische sector: • structureel bijdraagt aan biodiversiteitsherstel; • water- en bodemsystemen leidend maakt in bedrijfsvoering; • kringlopen regionaal sluit; • landschappelijke kwaliteit versterkt. Zonder een duidelijke keuze voor natuurinclusiviteit blijft de landbouwtransitie vrijblijvend en wordt natuurherstel afhankelijk van externe compensatiemaatregelen. 3. Doelsturing alleen is onvoldoende Het plan zet sterk in op doelsturing en gebiedsprocessen. Hoewel dit waardevolle instrumenten zijn, is doelsturing alleen onvoldoende. Er is tevens behoefte aan: • duidelijke normering, • afdwingbare randvoorwaarden, • actieve regie vanuit de overheid, • ruimtelijke keuzes die niet uitsluitend afhankelijk zijn van vrijwilligheid. De grote opgaven rond stikstof, waterkwaliteit en biodiversiteit vereisen meer dan faciliterend beleid; zij vragen om richtinggevende keuzes en publieke sturing. 4. Te eenzijdige focus op Natura 2000-gebieden Het plan richt zich primair op de Natura 2000-gebieden. Hoewel deze gebieden van groot belang zijn, beslaat natuur in Drenthe aanzienlijk méér dan uitsluitend beschermde gebieden onder de Europese richtlijn.	onderdeel uit van een dergelijke discussie die mede gaat over de balans tussen natuur enerzijds en economie anderzijds. In de bouwsteen natuur (zie het verzameldocument bouwstenen met achtergrondinformatie bij het programma) is de intrinsieke waarde van natuur waar indiener van deze zienswijze aan refereert benoemd. Een dergelijke uitspraak blijft tot op zekere hoogte vrijblijvend zo lang die niet geconcretiseerd wordt. De opgave voor natuur is SMART gemaakt in de VHR doelen. Wij werken aan de wettelijke doelen voor water en natuur en aan het vlottrekken van vergunningverlening voor stikstof. Dit betekent onder andere dat we werken met de doelen zoals die voor de Natura 2000-gebieden in Drenthe gelden. Vanuit het perspectief van vergunningverlening voor stikstof ligt daarbij primair de focus op de stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden. In het programma vindt u de wettelijke opgaven voor het landelijk gebied terug (hoofdstuk 2), alsmede de wijze waarop wij daaraan gaan werken (hoofdstukken 4 en 5). 2. Over kiezen voor natuurinclusieve landbouw Natuurinclusieve landbouw is één van de vormen van landbouw die goed past	

Ook andere natuurgebieden, landschapselementen en ecologische verbindingzones verdienen structurele bescherming en versterking. Een robuust natuurnetwerk vraagt om een integrale benadering die verder gaat dan uitsluitend de Natura 2000-begrenzing. 5. Ontbreken van aandacht voor <i>Basiskwaliteit Natuur</i> in rurale gebieden In het plan ontbreekt een duidelijke uitwerking van Basiskwaliteit Natuur in het agrarisch en landelijk gebied. Juist buiten formeel beschermde gebieden is kwaliteitsverbetering noodzakelijk om biodiversiteitsverlies te keren. Basiskwaliteit Natuur zou minimaal moeten omvatten: • herstel van bodemleven; • voldoende landschapselementen (houtwallen, heggen, poelen); • reductie van nutriëntenbelasting; • structurele ecologische verbindingen. Zonder deze ondergrens blijft natuurherstel gefragmenteerd en onvoldoende effectief. 6. Het ontbreken van aandacht voor De Onlanden en het principe “Water en bodem sturend” Opvallend is dat het natuurgebied De Onlanden niet wordt genoemd. Dit gebied behoort tot de grootste en ecologisch belangrijkste natuurgebieden van Nederland en vervult cruciale functies op het gebied van waterberging, biodiversiteit en recreatie. Tegelijkertijd kampt het gebied met eutrofiëring, mede als gevolg van nutriëntenaanvoer vanuit omliggende landbouwgronden. Dit onderstreept dat natuurbeleid niet kan worden beperkt tot begrensde gebieden; het omliggende landgebruik is medebepalend voor de kwaliteit. Wanneer het principe “water en bodem sturend” serieus wordt genomen, betekent dit dat: • teelten die niet passen bij de draagkracht van bodem- en watersysteem niet langer mogelijk zijn; • landbouwvormen worden aangepast aan hydrologische realiteit; • natte gebieden niet kunstmatig droog worden gehouden voor productie. • beregening van gewassen bij droogte niet langer kan worden toegestaan Dit vraagt om fundamentele keuzes in plaats van optimalisatie binnen het bestaande systeem. 7. Onhoudbaarheid van het uitgangspunt dat geen landbouwareaal verloren gaat Het plan hanteert als uitgangspunt dat er geen netto landbouwgrond verloren gaat. Dit uitgangspunt is echter onrealistisch en belemmert integrale ruimtelijke afwegingen. Er liggen immers grote maatschappelijke opgaven op het landelijk gebied, waaronder:	in ons landelijk gebied en in het bijzonder past in gebieden met maatschappelijke opgaven voor natuur, bodem en water. Als Provincie staan we hier positief tegenover. Vanuit het TLGD programma wordt gewerkt aan extra inzet van Agrarisch Natuurbeheer pakketten in gebieden waar maatschappelijke opgaven liggen. Vanuit de Landbouwkoers stimuleren we kringlooplandbouw door inzet van doelsturing en aanjagen van de ontwikkeling van nieuwe ketens. Nationaal ligt er zeker een opgave om andere vormen van landbouw (zoals b.v. natuurinclusief, biologisch en kringlooplandbouw) te ondersteunen. Maatregelen op nationaal niveau helpen enorm om landbouwers in algemene zin en zeker koplopers in het bijzonder te helpen met de verduurzaming van de sector. 3. Over dat doelsturing alleen onvoldoende gaat zijn Doelsturing alleen is inderdaad onvoldoende. Deze doelsturing wil de provincie ook gaan normeren (zie hoofdstuk 4 van het programma). Deze norm moet ertoe leiden dat veehouders de bindende plicht krijgen om in 2035 aan een bepaalde standaard van duurzaamheid te voldoen. Voor gebieden die direct grenzen aan	

• woningbouw; • uitbreiding en robuustere inrichting van natuurgebieden; • klimaatadaptatie en waterberging; • ruimte voor oefengebieden voor Ministerie van Defensie. Het vasthouden aan volledig behoud van landbouwareaal miskent deze ruimtelijke realiteit. Een toekomstbestendig plan vraagt om eerlijke keuzes, inclusief de mogelijkheid van functieverandering waar dit maatschappelijk noodzakelijk is. Conclusie Het Plan Toekomst Landelijk Gebied Drenthe bevat waardevolle intenties, maar mist op essentiële punten richting, normativiteit en integraliteit. Voor een werkelijk toekomstgericht beleid is nodig: • erkenning van de intrinsieke waarde van natuur; • een duidelijke keuze voor natuurinclusieve landbouw; • meer publieke regie naast doelsturing; • verbreding van de natuurbescherming buiten Natura 2000; • implementatie van Basiskwaliteit Natuur; • consequente toepassing van “water en bodem sturend”; • realistische ruimtelijke keuzes, inclusief mogelijke afname van landbouwareaal. Ik verzoek u deze punten te betrekken bij de verdere uitwerking en besluitvorming.	stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden is de opgave groter. Voor die gebieden voorzien wij een inrichting die in veel gevallen meer dan nu bijdraagt aan doelen voor natuur en water. Dit wordt het komende jaar uitgewerkt in een aantal gebiedsprocessen. Het programma voorziet om het noodzakelijke natuurherstel te bevorderen verder in een aanpak voor natuur gericht op systeemherstel. Dit komt concreet tot uiting in de aanpak van een vijftal “hotspots” in de provincie. Over de te eenzijdige focus op N2000 en ontbreken van <i>basiskwaliteit natuur</i> 4+5. Om onze opgaven te realiseren zetten wij in op drie pijlers voor natuurherstel. Dit zijn 1) systeemherstel; dit krijgt in het programma vooral zijn beslag in de aanpak van de hotspots, 2) agrarisch natuurbeheer en 3) landschapsherstel in het landelijk gebied. Dit doen wij vanuit het besef dat een goede basiskwaliteit natuur in het landelijke gebied ook een belangrijke bijdrage levert aan de natuurwaarden in de natuurgebieden. In de Bouwsteen Natuur, opgenomen als achtergronddocument bij het programma, is dit nader toegelicht.	

	Basiskwaliteit natuur is ook benoemd in hoofdstuk 4 van het programma. Over ontbreken van aandacht voor De Onlanden 6. Onze focus is gericht op het herstel van de stikstofgevoelige natuur in Natura 2000-gebieden. De Onlanden zijn een prachtig en grotendeels jong waterbergings- en natuurgebied, met het Leekstermeer als Natura 2000-gebied. Het Leekstermeer is volgens de definitie die daarvoor gehanteerd wordt geen stikstofgevoelig Natura 2000-gebied. De gebieden zullen wel profiteren van veel van de maatregelen die in het programma worden genomen. Over de onhoudbaarheid van landbouwgrond blijft landbouwgrond 7. Het provinciale plan is erop gericht om zo veel mogelijk landbouwgrond ook landbouwgrond te laten blijven. Het klopt echter dat dit niet altijd overal het geval zal zijn. Voorop staat dan wel dat wanneer sprake is van functiewijziging dit in principe op basis van vrijwilligheid plaatsvindt. In de hotspots wordt gestreefd naar meer natuur wat zal betekenen dat een deel van de gronden wordt afgewaardeerd voor natuur. Daarnaast zal de natuurwaarde van het bestaand landelijk gebied verbeterd worden. Hiertoe zet de provincie o.a. in op landschapsherstel. Daar hoort o.a.	

		het realiseren (en herstellen) van houtwallen, slootoevers en poelen bij. In het programma vindt u dit uiteengezet in hoofdstuk 4.	
6.			
Zienswijze		Reactie op zienswijze	Gevolgen
Bezwaar ontwerp TLGD betreffende [REDACTED] Deze maatregelen gaan ons beperken in het uitoefenen en exploiteren van ons bedrijf.		Over de impact voor het bedrijf door de opgaven in de hotspot We werken in de hotspots aan wettelijke opgaven. We doen dit in de wetenschap dat de opgaven voor de betrokken bedrijven veel kunnen betekenen en in een gezamenlijk proces op basis van vrijwilligheid. Ondernemers, grondeigenaren en andere belanghebbenden hebben hierin zelf ook een rol en positie. Voor het gebied Elperstroom zijn doelen geformuleerd voor onder andere vermindering van stikstofuitstoot (zie hoofdstuk 4, paragrafen 4.1 en 4.2.3) en een andere inrichting van het landschap in relatie tot het noodzakelijke natuurherstel (zie o.a. hoofdstuk 5 over de hotspot). Op basis van een ecologische analyse vereist dit onder andere een bepaalde vernatting van het omliggende gebied van de Elperstroom. De doelen passen bij de wettelijke opgave voor dit gebied, hoe lastig dit ook is voor betrokken bedrijven.	Verhelderen aanpak van de op te starten gebiedsprocessen in het programma (zie hoofdstuk 5 en Realisatiestrategie).

		De plannen moeten in het komende jaar worden uitgewerkt. Hiertoe start een gebiedsproces waarbij ook belanghebbenden uit het gebied worden betrokken. De uitwerking voor het gebied gebeurt binnen het kader van deze wettelijke doelen.	
7.			
Zienswijze		Reactie op zienswijze	Gevolgen
Op een regenachtige woensdag maar eens gaan lezen in het TLGD. Er kan immers tot 30 maart een zienswijze worden ingediend. Weer een heel verhaal over waar we met onze mooie provincie naar toe moeten. De provincie Drenthe wordt door de landelijke politiek (overheid) verzocht uitvoering te geven aan hun beleid en probeert dit op een zo goed mogelijke manier te doen. Daar ik geen zicht heb op de overige gebiedsopgaven beperk ik mij tot mijn eigen omgeving namelijk [REDACTED]. Onze familie boert al 115 jaar [REDACTED], onderdeel van het [REDACTED] geheten. Op dit moment zijn wij het laatste melkveebedrijf [REDACTED] [REDACTED] is geen melkveehouder meer te bekennen. Als ik terugkijk naar de geschiedenis van [REDACTED] en omliggende dorpen dan kan ik niet anders dan concluderen dat het gevoerde beleid zijn doel is voorbij geschoten. Ik loop regelmatig mee (op uitnodiging) met gebiedsgidsen van het nationaal park. Die vertellen veel over het ontstaan van het mooie beek- en esdorpenlandschap en de rol van de boeren en boermarken in dit gebied. Dan blijkt duidelijk dat er in alle riet gedekte boerderijen vee werd gehouden en dat daar de basis van het gebied ligt. Immers de geproduceerde mest zorgde voor vruchtbare akkers waarop waardevol voedsel werd geproduceerd. Als je bedenkt hoeveel vee dat wel niet was, dan is er echt sprake van een kaalslag. Ondanks de waarschijnlijk beste bedoelingen van SBB, Natuurmonumenten of andere gebiedspartijen zie ik een enorme verarming van de biodiversiteit in het landschap. In het voorjaar, zoals nu, was het een orkest aan weidevogels langs de [REDACTED]. Nu is het stil en leeg. Op de parkeerplaats in de [REDACTED] of [REDACTED] hoor je nog scholeksters die broeden op de platte daken van de distributiecentra. De omgekeerde wereld. Ik ben er nog steeds van overtuigd dat een melkveebedrijf met sterke binding met zijn omgeving van toegevoegde waarde is voor het gebied. Maar dan zullen we het wel samen moeten doen! Omdat er brood ligt soms bij de Gedächtniskirche, soms op het Alexanderplein (uit Over de Muur van het Klein Orkest). In de toekomst zal blijken dat het verdwijnen van de agrarische sector in veel Drentse gebieden tot een enorme verslechtering van onze leefomgeving gaat lijden. Eenmaal verdwenen komt het nooit		Over het verzoek om te komen tot realistischer beleid met een blijvende, gebiedsgebonden rol van de landbouw. Met indiener van zienswijze zien wij dat zowel natuur als landbouw behoefte hebben aan een beter perspectief. Onze aanpak is erop gericht om deze beide thema's recht te doen. Dit doen wij samen met betrokkenen uit de gebieden, zoals indiener van zienswijze ook betoogt. Na vaststelling van het programma volgt het opstarten van de uitwerking van het programma voor onder andere het Drentsche Aa-gebied. Belanghebbende uit de gebieden zullen hierbij worden betrokken. Voor de agrarische sector is onze inzet erop gericht om te werken aan minder uitstoot van stikstof maar niet aan minder boeren. Dit geldt ook het Drentsche Aa-gebied, waar veel boeren al relatief extensief opereren.	Geen.

weer terug. Vooral het opkopen van gewortelde agrarische bedrijven zorgt ervoor dat de vrijkomende grond wordt opgekocht door akkerbouwers (of ASR), die gezien de huidige prijzen genoodzaakt zijn om hoog saldo gewassen te gaan telen met de daarbij behorende milieudruk. Al met al precies dat wat we niet willen. Ik hoop dat ik met deze “zienswijze” e.e.a. nog ten goede kan keren en dat er realistisch beleid gevoerd gaat worden.			
8.	Gemeente Meppel		
Zienswijze		Reactie op zienswijze	Gevolgen
We waarderen de stap die de provincie nu zet. Er heerst nog steeds veel onduidelijkheid over de mogelijke routes om te komen tot oplossingen voor de problematiek in het landelijk gebied. We beseffen dat het ontbreken van een gedegen route vanuit het Rijk de opgave van de provincies niet eenvoudig maakt. We waarderen het dat provincie Drenthe desondanks toch een volgende stap zet met het TLGD. Ruimtelijke opgaven Meppel en de landbouwhoofdstructuur Aangegeven is dat er gewerkt wordt aan een verkenning naar een mogelijke landbouwhoofdstructuur in het kader van de omgevingsvisie. Het is ons niet duidelijk wat de status hiervan zal worden, welke ruimtelijke consequenties dit heeft en of het een vertaling in de provinciale omgevingsverordening zal krijgen. Vanwege deze onduidelijkheid zijn we geen voorstander van het aanwijzen van een dergelijke structuur. Daarmee blijven we flexibel en behouden we ook ruimte voor opgaven als wonen, werken en recreëren. Opgaven waar we als gemeente ook voor aan de lat staan. Het vlottrekken van vergunningverlening is van essentieel belang voor Meppel. Hoewel het TLGD in een geborgde aanpak hoopt te voorzien, lezen we ook veel onzekerheid. Onder meer in het vrijwillige karakter van maatregelen en het feit dat reductie tot en met 2035 nog behaald kan worden. We willen benadrukken dat we voor de opgaven in Meppel die tijd niet hebben. En verzoeken u daarom om duidelijke keuzes te maken en zo meer daadkracht te tonen. Impact van natuur- en wateropgaven provincie Overijssel onduidelijk We lezen kort over de intentie om met buurprovincies in gesprek te gaan over emissiebronnen van stikstof die impact hebben op de Drentse N2000-gebieden. We lezen echter niets over de omgekeerde vraag: wat verwachten de buurprovincies van Drenthe om de doelen voor hún N2000-gebieden te behalen? We zien graag terug welke impact de provincie Drenthe hierin verwacht. Of is de verwachting dat met het generieke spoor en doelsturing hier voldoende rekening mee is gehouden? Specifiek voor gemeente Meppel gaat het om N2000-gebied De Wieden.		Dank voor de ondersteunende woorden. Landbouwhoofdstructuur In het nieuwe ontwerp-omgevingsvisie Drenthe wordt voor het landbouwsysteem onderscheid gemaakt in 4 typen gebieden: 1) Prioritair Landbouwgebied, dit zijn gebieden waar landbouw te maken krijgt met generieke opgaven, 2) TLGD-gebieden, dit zijn gebieden waar landbouw specifieke opgaven heeft voor natuur, stikstof en water en kansen zijn voor landbouwstructuurverbetering en 3) Landbouwgebied met specifieke opgaven voor bescherming van drinkwater en 4) landbouw in beekdalen. De vertaling van de landbouwhoofdstructuur zoals die nu in de Omgevingsverordening is opgenomen, wordt hierop aangepast. De tekst over landbouwhoofdstructuur zal worden aangepast in het Inhoudsdocument.	Tekst Landbouwhoofdstructuur aanpassen in Inhoudsdocument. Tekst moet corresponderen met de tekst uit de omgevingsvisie. Uitwerken tekst landschapsherstel (hoofdstuk 4)

Focus op wettelijke opgaven brengt risico's met zich mee. Hoewel andere drukfactoren naast stikstof en hydrologie op verschillende plekken worden genoemd, dreigt de integrale benadering richting een toekomstbestendige landbouw ondergesneeuwd te raken. Belangrijke factoren zoals het gebruik van bestrijdingsmiddelen, veenoxidatie en de doelen die voortkomen uit de natuurherstelverordening krijgen nog onvoldoende plek. Niet alle doelstellingen voor het landelijk gebied uit deze verordening worden opgenomen in het TLGD, waardoor de aanpak onvolledig oogt. We begrijpen dat op onderdelen een adaptieve strategie nodig is, zeker waar wettelijke of juridische instrumenten nog ontbreken. Tegelijkertijd roept de huidige inzet op doelsturing, KPI's, agrarisch natuurbeheer en basiskwaliteit natuur de vraag op welke drukfactoren hiermee precies worden aangepakt. Het is daarom wenselijk om de ontbrekende drukfactoren expliciet te positioneren en te monitoren—bijvoorbeeld binnen bestaande programma's of als onderdeel van de KPI-systematiek—zodat zichtbaar wordt hoe zij bijdragen aan de integrale opgave in het landelijk gebied.	Vergunningverlening Het vlottrekken van vergunningverlening is een belangrijk doel van het programma, zoals deze gemeente ook voorstaat. Het is hiervoor nodig om het programma op een aantal onderdelen verder uit te werken. Wij pakken dit met voortvarendheid op. Wij denken dat het doel om vergunningverlening vlot te trekken daarmee op zijn vroegst in 2027 haalbaar is. Het is onze optiek daarbij niet per se nodig vergunningverlening te laten wachten totdat de reductie die we in 2035 willen hebben gerealiseerd daadwerkelijk is bereikt. Dit vlottrekken van de vergunningverlening vormt de reden waardoor het programma uiteindelijk onzes inziens zal bijdragen aan het economisch perspectief. Overijssel Noordwest Overijssel is één van de gebieden waarmee het Rijk als eerste aan de slag wil gaan om stikstofreductie en natuurherstel te bereiken (zie de brief van de minister van LNV van 27 maart 2026). Overijssel heeft daarnaast haar eigen aanpak voor natuurherstel en stikstofreductie. De reductie die Drenthe realiseert zal ook bijdragen aan de Overijsselse opgaven. De hotspot	

	Vledder en Wapserveensche Aa heeft een directe relatie met de Wieden en Weerribben, omdat dit beekwater deels ingelaten wordt in deze Natura 2000-gebieden. Los hiervan is het goed om provincie-overstijgende afstemming met Overijssel te zoeken over de wederzijdse aanpakken. Dit krijgt op ambtelijk niveau vorm en kan betrokken worden bij verdere uitwerking van het programma. Wettelijke opgaven Betrokkene is er bezorgd over dat de focus op vergunningverlening te veel ten koste van integraliteit gaat. Wij wijzen erop dat wij in onze aanpak niet alleen vergunningverlening, maar ook de wettelijke opgaven voor water en natuur hebben betrokken. Ook doelen van klimaat en de bossenstrategie koppelen mee. Voorts geldt dat bij uitwerking van de opgaven voor natuurherstel in de desbetreffende natuurgebieden alle drukfactoren worden meegenomen. In hoofdstuk 2 van het programma vindt u dit (enigszins hoog over) verwoord. Er bestaat dus wel degelijk ruimte om andere drukfactoren dan stikstof en water bij uitwerking van de opgaven een rol te geven.	

	Daarnaast wordt het programma met enige regelmaat tegen het licht gehouden om nieuwe ontwikkelingen een plek te geven. Een ervan is de uitwerking van de Natuurherstelverordening zoals die thans zijn beslag krijgt in het nationaal Natuurplan. In het programma (o.a. hoofdstukken 2 en 4) vindt u verder uiteengezet dat doelsturing moet bijdragen aan opgaven voor stikstof, water en natuur, agrarisch natuurbeheer een onderdeel uitmaakt van de aanpak voor herstel van biodiversiteit en basiskwaliteit natuur evenzo. De aanpak voor landschapsherstel is ten opzichte van het ontwerp wel verder uitgewerkt.	
9.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Wij, [REDACTED], hebben een varkensbedrijf met biggen opfok in [REDACTED] Wij hebben deze locatie gekocht in 2013 en zijn er in 2022 zelf gaan wonen, in dat jaar hebben wij onze andere locatie in [REDACTED] verkocht. Op 18 maart heb ik de informatiebijeenkomst in Westerbork bezocht over het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe. In het ontwerpprogramma wordt op pagina 69 aangegeven m.b.t. de niet-grondgebonden veehouderij: "Op dit moment denken we met name aan het sturen op de best beschikbare technieken (BBT)". Dit zou volgens mij voor ons varkensbedrijf betekenen: chemische luchtwassers met 95 % reductie van ammoniak emissie. Nu hebben wij op ons bedrijf op 2/3 van ons bedrijf een 70 % chemische luchtwasser en de overige 1/3 een stalsysteem (kleiner mest oppervlak door schuine putwanden) met een emissie reductie van ook 70%. Bij toepassing van het BBT-principe zouden wij de bestaande luchtwasser moeten vervangen en in de kleinere stal een centraal afzuigsysteem moeten bouwen en een nieuwe 95% luchtwasser installeren. De reductie zou dan stijgen van 70 naar 95 procent.	Wij onderkennen dat het ontwerpprogramma te weinig helderheid bood over de te realiseren reductie voor stikstof in de niet-grondgebonden veehouderij. Wij hebben de tekst in hoofdstuk 4 hierop aangepast.	Aanpassen tekst hoofdstuk 4 met betrekking tot Best Beschikbare Technieken

Dat vinden wij niet rechtvaardig: wij hebben nu al 70 procent minder uitstoot door de stalsystemen en dan moeten wij nog eens investeren in luchtwassers. Dit terwijl de grondgebonden veehouderij in het ontwerpplan een opgave heeft van 30 procent. Op pagina 68 in het ontwerpprogramma staat: "De melkveehouderij heeft binnen de landbouw de grootste opgave met betrekking tot de reductie van ammoniakemissies. Onze aanpak voorziet erin om in 2035 in de melkveehouderij 30% emissie reductie via generiek beleid op basis van doelsturing te realiseren." Dat strookt dan volgens ons niet met het feit dat wij dan nog eens 84% (van 30% naar 5% uitstoot) moeten reduceren, terwijl wij nu al 70% halen.		
10. [REDACTED]		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Uw ontwerpprogramma heeft ons verbijsterd. Wij hebben een melkveebedrijf aan [REDACTED] en uw plannen omvat verregaande gevolgen en nagenoeg stilleggen van ons bedrijf. Rond 1880 is de eerste [REDACTED] gaan boeren in het [REDACTED], en onze dochter werkt hard en met veel passie om de 6e generatie [REDACTED] te gaan worden op ons boerenbedrijf. Bijgevoegd kunt u onze zienswijze lezen betreffende uw Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe, waarin uiteengezet waarom dit programma ons disproportioneel hard gaat raken op basis van onrechtmatigheden en wankale modellen. Onze zienswijze heeft met name betrekking op: Hoofdstuk 2 (Stikstofbronnen) Hoofdstuk 4 (Zonering en reductiepercentages) Hoofdstuk 5 (Gebiedsuitwerking Zure Venen). Ondergetekenden, gevestigd aan [REDACTED] te [REDACTED], dient hierbij een zienswijze in op het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD), vanwege de directe en onevenredige gevolgen voor de agrarische bedrijfsvoering op deze locatie Onevenredige gevolgen hydrologische maatregelen zure vennen (habitatype H3160) voor onze bedrijfsvoering. Boeren hebben een essentiële rol gespeeld in het creëren en instandhouding van zure vennen (habitatype H3160) in het gebied rond Spier. Historisch en ecologisch staat vast dat juist boeren in het esdorpenlandschap rond Spier, door middel van extensieve begrazing, plaggen en het hierin structureel afvoeren van nutriënten, de voedselarme en open omstandigheden hebben gecreëerd en in stand gehouden die essentieel zijn voor dit habitatype. Tegen deze achtergrond is het niet verdedigbaar dat voorgenomen beleidsmaatregelen eenzijdig en disproportioneel drukken op de agrarische sector. Het opleggen van vergaande beperkingen aan boeren, terwijl hun beheer aantoonbaar heeft bijgedragen aan het ontstaan en behoud van dit habitatype, is disproportioneel. Tegenstrijdigheid:	De opgaven in het landelijk gebied voor natuur, water en stikstof zijn inderdaad groot. Daarbij is het een gegeven dat, waar het om stikstof gaat, Drenthe zelf alleen een deel van de problemen kan oplossen. De inspanningen van het Rijk en andere provincies zijn ook van belang. Zure vennen Wat betreft dit onderdeel van de zienswijze lijkt sprake te zijn van een misverstand. In uw zienswijze lijkt u bij Zure vennen te verwijzen naar het habitatype Zure vennen (H3160). Daarbij verwijst u naar hydrologische maatregelen ten behoeve van dit specifieke habitatype. Dit is echter niet juist. In ons programma hebben wij een aanpak verwoord voor de 'hotspot zure vennen'. Dit betreft een als zodanig aangemerkt gebied bij Rheebruggen/ Armweide (zie bijlage 5.1 in het programma).	Aanpassen hoofdstuk 4 (onderdeel monitoring en bijsturing, concretiseren hoe wij voortgang doelsturing monitoren) Aanpassen hoofdstuk 5 (uitwerken gebiedsprocessen)

Ons melkveebedrijf met [REDACTED] melkkoeien, gevestigd aan [REDACTED] ligt volgens het programma binnen de invloedssfeer van hotspot Zure Venen (habitatype H3160). Voor de instandhouding van het betreffende habitatype zijn volgens het programma ingrijpende hydrologische maatregelen vereist. Het is een tegenstrijdigheid wanneer de provincie enerzijds inzet op behoud van de landbouwstructuur, terwijl zij anderzijds erkent dat deze hydrologische maatregelen leiden tot een (gedeeltelijke) ongeschiktheid van landbouwgronden voor agrarisch gebruik. Onevenredige stikstofdruk door externe bronnen: A28 en lokaal vrachtverkeer Ons bedrijf, gevestigd aan [REDACTED] ligt in een gebied met een reeds hoge achtergrondbelasting door niet-agrarische bronnen: De A28 als continue, toenemende en dominante NOx-bron, direct aan de oostelijke grens van het Dwingelderveld, ter hoogte van Spier. De stikstofuitstoot door verkeer is in het Dwingelderveld significant hoger dan in elk ander Drents natuurgebied en de snelweg A28 vormt een enorme bron van NOx direct langs de natuurrand. De massale aanwezigheid van NOx van de A28 maakt onze pogingen tot NH3 reductie zinloos, zolang de enorme NOx-bron van de A28 direct naast de natuurrand blijft bestaan. Daarnaast zorgt het intensieve vrachtverkeer op [REDACTED], dit betreft de doorgaande weg naar Energie Transitie Park Midden-Drenthe in Wijster, voor extra lokale belasting die in modelberekeningen niet voldoende wordt meegenomen. Rechtsongelijkheid ten opzichte van andere sectoren Agrarische bedrijven worden geconfronteerd met vergaande reductiedoelen en mogelijke beëindiging, terwijl: • Van der Valk Spier, gelegen strak aan het Dwingelderveld, recent een uitbreidingsvergunningen heeft verkregen, terwijl deze uitbreiding onvermijdelijk leidt tot een verdere toename van de cumulatieve uitstoot in het gebied. • Attero Wijster mag haar industriële activiteiten blijven uitbreiden op het Energie Transitie Park Midden-Drenthe in Wijster, hetgeen gepaard gaat met zowel structureel als incidentele emissies, waaronder herhaaldelijk optredende branden. • De stikstofemissies van Noblesse Protein, eveneens gevestigd op het Energie Transitie Park Midden-Drenthe, zijn herhaaldelijk onderwerp geweest van juridische procedures en milieubeoordelingen, juist vanwege de ligging nabij stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden. Desondanks hebben deze industriële activiteiten zich verder mogen ontwikkelen.	Het bedrijf van de indiener van zienwijze is op geruime afstand van de hotspot Zure venen gevestigd (het gehele Dwingelderveld ligt er tussen) en een directe relatie tussen de maatregelen aldaar en de bedrijfslocatie is niet te verwachten. Gebiedsproces Voor het gebied Dwingelderveld zal, net als voor andere stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden, een gebiedsproces worden gestart, waarin in overleg met betrokkenen tot oplossingen wordt gekomen. De gebiedsprocessen in het kader van het programma moeten na de vaststelling van het programma gaan starten. De vraag of sprake is van een aanpak die disproportioneel uitvalt voor indieners van deze zienswijze beantwoorden wij vooralsnog anders dan indiener van de zienswijze. Voorop staat dat de vastgelopen vergunningverlening na jaren van stilstand vraagt om een weloverwogen en doortastende aanpak. Daarbij weegt mee dat uit onderzoek blijkt dat een van de gebieden die qua stikstof overbelast is, is het Dwingelderveld is. Een van de natuurtypen waar het om handelt, is het door u genoemde habitatype zure vennen. Aandeel landbouw	

Voor ons als melkveehouders aan [REDACTED] is deze ongelijkheid niet uitlegbaar en in strijd met het gelijkheidsbeginsel. Onbetrouwbare modelbasis voor besluitvorming Hoewel het programma leunt op het AERIUS-model en de Kritische Depositiewaarde (KDW), wordt erkend dat deze modellen op lokale schaal grote onzekerheden kennen (tot 50-100%) afwijking op puntniveau), terwijl boeren wel op minieme berekende waarden worden afgerekend. Voor ons bedrijf betekent dit dat beslissingen worden genomen op basis van verwaarloosbare rekenwaarden die volledig binnen de foutmarge vallen. Dit is in strijd met het zorgvuldigheids- en motiveringsbeginsel. Risico's van doelsturing via KPI's: Hoewel doelsturing door de overheid wordt gepresenteerd als een manier om de "boer aan het roer" te laten, kleven er aanzienlijke risico's aan dit systeem. Doelsturing via KPI's is gebaseerd op rekenmodellen en natuurlijke processen die nog grotere onzekerheden kennen dan het AERIUS-model. Wij worden hierdoor afhankelijk van factoren waar wij geen invloed op hebben, zoals weersomstandigheden, die bepalen of een doel in een specifiek jaar gehaald wordt. Dit creëert een situatie van "vaste doelen met bewegende (on)mogelijkheden", met mogelijke financiële sancties wanneer doelen niet worden behaald. Conclusie De stapeling van maatregelen in het <i>Vaststelling Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD)</i> leidt voor ons melkveebedrijf met [REDACTED] kippemelkkoeien tot een onevenredige en juridisch onvoldoende onderbouwde aantasting van de bedrijfsvoering. Daarbij wordt onvoldoende rekening gehouden met externe emissiebronnen, modelonzekerheden en het gelijkheidsbeginsel. We staan klem tussen een ambitieuze ecologische opdracht en een juridisch wankel vergunningsstelsel, waarbij de volgens de overheid beloofde vrijheid van doelsturing via Kritische Prestatie Indicatoren (KPI's) botst met de harde eisen van natuurbehoud. Verzoek Verzocht wordt om: 1. Af te zien van hydrologische maatregelen die leiden tot structurele waardevermindering en gebruiksmogelijkheden van onze landbouwgronden. 2. Feitelijke metingen (DASH-data), waarbij een meetpilot langs de A28 bij Spier, voordat er ingrijpende besluiten over onze bedrijfsvoering worden genomen. Het is onredelijk om ons	De landbouw uit de directe omgeving draagt substantieel bij aan de neerslag van stikstof in het gebied. Van boeren wordt om die reden een forse inspanning gevraagd. Dit geldt in het bijzonder de boeren die dicht bij een Natura 2000-gebied zijn gevestigd. Een van de onderdelen van de aanpak is daarbij doelsturing. Dit instrument doet in feite een beroep op de betrokken ondernemers op het inrichten van een duurzame bedrijfsvoering. Het klopt dat dit systeem in ontwikkeling is. Een aantal van de zaken die genoemd worden als bezwaar, speelt daarbij een rol. In essentie acht de provincie het echter een kansrijke insteek die ook de ondernemer kan helpen om een efficiënte bedrijfsvoering in te richten. Zie ook de verdere uitwerking over doelsturing in hoofdstuk 4. Onder andere op het punt van de te hanteren norm geven we daarbij nu meer duidelijkheid dan toen het programma als ontwerp ter inzage lag. De provincie wil verder wil behulpzaam zijn, door subsidieregelingen en andere mogelijkheden ter beschikking te stellen om aan de opgaven te werken. Daarnaast biedt de provincie ruimte in de tijd. Bedrijven hoeven niet van de ene op de andere dag aan de doelen te voldoen, maar kunnen een eigen route	

melkveebedrijf aan [REDACTED] nagenoeg stil te leggen, terwijl modellen de werkelijke impact van externe bronnen en de nabijgelegen A28 niet met zekerheid kunnen scheiden van onze emissie. 3. Verzoek om opschorting van de reductie-eisen totdat de in het regeerakkoord beloofde intensivering van stikstofmonitoring heeft plaatsgevonden op onze specifieke locatie. De voorgestelde beperkingen voor ons bedrijf aan [REDACTED] berusten op een wetenschappelijk wankel basis, aangezien het RIVM zelf erkent dat lokale afwijkingen in modelconcentraties kunnen oplopen tot circa 50-100%. Het is juridisch onhoudbaar om ingrijpende besluiten te baseren op een drempelwaarde van 0,005 mol, terwijl deze minieme waarde volledig wegvalt in de erkende modelmatige 'ruis' van circa 10 mol. 4. Gelijke behandeling van landbouw ten opzichte van andere sectoren te waarborgen. Bronnen: 1. Provincie Drenthe (2017). <i>PAS Gebiedsanalyse Dwingelderveld (30)</i>. Versie 15 december 2017. Dit document bevat de ecologische systeemanalyse en de noodzakelijke herstelmaatregelen voor het Natura 2000-gebied. 2. Ros, G.H., De Heij, W.B.C., Borgers, H., Lock, J., Kievit, H., Van Dobben, H., Backes, C., & De Vries, W. (2026). <i>De Nederlandse stikstofcrisis: Van verwarring naar verbinding</i>. Rapport WU 2026.001. Wageningen University & Research. 3. Provincie Drenthe (2026). <i>Vaststelling Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD)</i>. Provinciaal Blad nr. 2508, 12 februari 2026. Het centrale beleidskader voor de transitie van het landelijk gebied. 4. Stichting Agrarische Feiten (Staf) (2025). <i>Goochelen met gebieden en soorten en Aeriustrucs</i>. Verschenen in Staf magazine, december 2025. Een kritische analyse van de modellering van leefgebieden en stikstof. 5. Staatssecretaris van Economische Zaken (2013). <i>Aanwijzingsbesluit Natura 2000-gebied Dwingelderveld</i>. Programmadirectie Natura 2000, PDN/2013-030. De juridische grondslag voor de bescherming van het gebied. 6. Provincie Drenthe (z.d.). <i>Stikstofdruk op het Dwingelderveld - Drentse Aanpak Stikstof</i>. Achtergrondinformatie over de specifieke drukfactoren zoals verkeer en recreatie in Spier. 7. Reinhard, S., et al. (2022). <i>Sociaaleconomische analyse van bron- en natuurherstelmaatregelen</i>. Wageningen Economic Research, Rapport 2022-019. Gebruikt voor de impactanalyse op de brede welvaart in Drenthe. 8. Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) (2025). <i>Monitor stikstofdepositie in Natura 2000-gebieden 2025</i>. Rapportage over de feitelijke stikstofbelasting en trendmatige dalingen per sector.	plannen tot aan 2035 wanneer aan de stikstofopgaven moet zijn voldaan. Het programma TLGD is een programma dat geen inzicht biedt in individuele gevallen. Het reikt daarom ook te ver om in het kader van dit programma op vragen over specifieke bedrijven in te gaan. In het algemeen kunnen we aangeven dat we gelijke gevallen gelijk behandelen. Maatwerk In het kader van de gebiedsgerichte uitwerking van de aanpak van stikstofopgave kijken we verder naar maatwerk (stap 3 van onze aanpak, zie paragraaf 4.2.3). Daarbij kunnen ook niet-agrarische bronnen in beeld komen. In zoverre is er ook ruimte in het op te starten gebiedsproces te kijken naar de invloed van bedrijven; proportioneel aan hun bijdrage aan de opgaven voor het gebied. Wat betreft de invloed van de A28 is die zeer lokaal relevant. Het is een bijdrage die in het gebiedsproces aan de orde kan komen. Overigens zal ook de uitstoot van verkeer steeds verder afnemen, in het bijzonder door elektrificatie van het wagenpark. Andere sectoren	

9. Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (2006). <i>Natura 2000 doelendocument: Duidelijkheid bieden, richting geven en ruimte laten.</i> 10. Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (2008). <i>Natura 2000 profielendocument.</i> Beschrijvingen van de beschermde habitattypen en hun gevoeligheid. 11. BIJ12 (z.d.). <i>Herstelstrategieën stikstofgevoelige habitats.</i> Kennisbank met wetenschappelijke onderbouwing voor maatregelen zoals drukbegrazing en hydrologisch herstel. 12. Ecologische Autoriteit (z.d.). <i>Adviezen over Natuurdoelanalyses (NDA's).</i> Onafhankelijke beoordeling van de toestand van de Drentse natuurgebieden. 13. Adviescollege Meten en Berekenen Stikstof (Commissie-Hordijk) (2020). <i>Meer meten, robuuster rekenen.</i> Eindrapport over de onzekerheden en toepasbaarheid van het AERIUS-model.	We wijzen er verder op dat ook voor andere sectoren reductie-opgaven gelden. Van de sectoren mobiliteit en industrie wordt een reductie van 50% van de emissies verwacht. Het Rijk regelt dit. Rekenmodel Aeries Wat betreft het rekenmodel Aeries wijzen wij erop dat de provincie wettelijk gehouden is tot gebruik van het model. Een alternatief is er niet. Hoewel wij met u zien dat er bezwaren tegen het systeem zijn, hebben wij geen alternatief voor dit systeem. Goed om te weten is verder dat het model voor de uitkomsten wordt getoetst via metingen. Voor de depositie gaat het om het meetnetwerk ammoniak Nederland (MAN, zie Meetnet Ammoniak Nederland RIVM). De informatie die daaruit vrijkomt wordt onder andere gebruikt om het model te verbeteren. In de toekomst is het de bedoeling om meer met metingen te gaan werken. Doelsturing In het kader van doelsturing willen wij de resultaten van ondernemers niet monitoren via het rekenmodel Aeries, maar via andere instrumenten. Dit hebben wij in hoofdstuk 4 (onderdeel Monitoren en bijsturing) verder	

	uiteengezet. O.a. de kringloopwijzer speelt hierbij een rol. Conclusie De zienswijze lijkt deels te zijn gebaseerd op het misverstand dat de 'hotspot' zure venen nabij de locatie van de indiener van zienswijze is gelegen. Het verband tussen de opgaven in die hotspot en de bedrijfsvoering is daarmee een stuk indirecter dan indiener van zienswijze betoogt. De zienswijze geeft wel aanleiding om meer helderheid te geven over de wijze waarop doelsturing en monitoring ingevuld worden. Deels krijgen maatregelen hun beslag in op te starten gebiedsprocessen, waarbij ook de indiener van de zienswijze kan worden betrokken.	
11.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Momenteel ligt er voor u het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe en dit is een herziening of aanvulling op onder andere het bestaande beheerplan Holtingerveld. In dit document wordt er een invulling gegeven aan dit Natura 2000 gebied. Bij het opmaken van het Beheersplan Holtingerveld was al bekend dat stikstof een schadelijk effect heeft en zijn, maar ook de andere kwetsbare elementen in dit gebied, goed verwerkt in dit 260 pagina groot document waar een concessie met de betrokken beheerders en eigenaren in is bereikt. Ik ga u even meenemen naar de huidige situatie en dan mag u vaststellen of dit de beoogde situatie is en of aanpassingen nodig zijn om via deze herziening een stikstof reductie deposito te bereiken. Het huidige beheersplan Holtingerveld is een goed en doordacht plan met aandacht voor de flora en fauna in dit gebied zonder teveel beperkingen naar Defensie en recreatie. Daar waar nodig	Indiener van zienswijze richt zich op specifiek op de situatie in het <i>Holtingerveld</i>. Dit is een van de twaalf stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden in Drenthe. Vanuit het TLGD werken we primair aan het gebied vanuit de stikstofopgave en doelen van natuurherstel en water. Hiervoor start na vaststelling van het programma een gebiedsproces.	Aangepaste tekst voor wat betreft de op te starten gebiedsprocessen (hoofdstuk 5).

bescherming en waar mogelijk wandel-, mtb- en ruiterspaden. We zien ook op de satelliet beelden uit 2016 een rijk gevarieerd landschap met bos, heide en vennetjes. Als u nu weer op de satelliet beelden kijkt mist u hele stukken bos en zijn daar grote gele dorre grasvelden voor teruggekomen. Het bos wat uitstekend stikstof opneemt en veel langer en meer vasthoudt dan gras of heide is opgeofferd om open velden te maken. Het meest bizarre is dat u op een deel van deze velden Schotse Hooglanders tegenkomt. Terwijl u aan de omliggende agrariërs vraagt de veestapel in te krimpen, laat 1 van Nederlands grootste veehouders (geschat op 2000 runderen) tevens beheerder/eigenaar, Natuurmonumenten daar zijn vee grazen. Behalve dat deze runderen niet inheems zijn, zijn het ook nog eens grote stikstof producenten en slechte begrazers. Opvallend daarbij is ook weer dat de Exmoorpony's aan de Noordzijde weg zijn gehaald ivm de wolf. Paarden en schapen zijn om meer redenen betere grazers. Hoe onlogisch, maar dat wordt nog stommer als je bedenkt dat Natuurmonumenten voor deze Schotse Hooglander het gebied ontoegankelijk heeft gemaakt voor minder valide en mensen met een stevig postuur. Juist een doelgroep die hier belang bij heeft. Ook heeft u in het beheersplan Holtingerveld afspraken gemaakt over wandel-, fiets- en ruiterroutes. Blijkbaar denkt deze vereniging hier ook anders over en heeft nagenoeg alle wandel-, ruiters- en mtb routes verwijderd of onbruikbaar gemaakt. Nog even over die ontbossing en een voorbeeld hoe het ook kan. Het Holtingerveld wordt in delen ontbost, je ziet daar in jaren achter elkaar delen verwijderd worden tot in de laatste fase zelfs de bodem tot het zand wordt afgeschraapt, geen plant, boom, kikker of uitgestorven salamander overleefd dit geweld van trekkers en grote graafmachines, zo mooi is het contrast als staatsbosbeheer met paarden op de Hoog Buurlose Heide aan het werk is of hoe Vitens, in Havelteberg zijn gebied onderhoudt. Selectieve kap- en het houtafval laten liggen. En dan nog een punt over kwetsbare natuur en afsluiten van paden. Of dit echt stikstof reduceert weet ik niet, maar schadelijk is het wel en dan hoeft u over 10 jaar helemaal niet meer druk te maken over het gebied. Door het ontoegankelijk maken van het gebied boven de hunebedden concentreert de recreatie zich rond deze hunebedden en het restaurant aan de Helomaweg. Honderden bezoekers met kinderen, honden, fietsen en etenswaren vermaken zich op deze [REDACTED] hectare en voetballen, schreeuwen, huilen en urineren tussen deze stenen. Nu is het in de verwachting dat ook dit stukje straks	De andere aspecten die indiener van zienswijze aanstipt, handelen over de concrete situatie in het gebied. Voor het programma als dat voorligt, zijn die opmerkingen te concreet om een plek te geven. De opmerkingen passen beter bij een discussie over het beheerplan voor het Natura 2000-gebied zoals dat in ontwikkeling is. Dat plan is medio april ter inzage gelegd. Indiener brengt naar voren dat het beter zou zijn om de natuur haar gang te laten gaan. Dat zou vanzelf leiden tot een ecologisch evenwicht. Gevolg daarvan zal zijn dat veel karakteristieke natuurwaarden verdwijnen. De natuurwaarden van het Holtingerveld zijn juist ontstaan als samenspel tussen natuur en de historische menselijke benutting van het gebied. Deze in internationaal verband belangrijke natuurwaarden zijn wettelijk beschermd. Dat houdt in dat wij als provincie moeten werken aan de instandhoudingsdoelen zoals deze zijn vastgelegd. Daarvoor was en is een bepaalde vorm van beheer noodzakelijk. Veranderingen in het landelijke gebied na WOII hebben hun weerslag op het Holtingerveld en hebben een intensiever beheer en inrichtingsmaatregelen om bijvoorbeeld verdroging tegen te gaan	

afgesloten wordt maar we hebben in coronatijd gezien hoe belangrijk dit kan zijn maar ook voor sporten (militairen) en gezond leven is buiten zijn in de natuur onmisbaar. Wat ik ook nog graag wil benoemen zijn andere schadelijke activiteiten in dit gebied die natuurlijk onverenigbaar zijn met de intentie een Natura 2000 gebied te beschermen. Zo worden er nog steeds 4x4 en cross evenementen georganiseerd op het Havelteberg-terrein aan de andere kant van de Helomaweg. Volgens mij is dit Steenwijk en provincie Overijssel maar hemelsbreed 50 meter verder. En hebben we de schadelijke Lelieteeft op steenworpafstand van een Natura 2000 zitten. Verder bestaan er nog mogelijkheden in braakliggende grasvelden zoals naast de startbaan in Havelte of het overloop gebied naast de N371. Samenvatting is meer bomen planten en selectief kappen. Geen runderen in het gebied maar schapen en paarden. Recreatie niet concentreren maar meer verspreiden en omliggende graslanden als buffer meer functie geven. <u>Aanvulling d.d. 24-3-2026:</u> Misschien een late reactie maar als een toevoeging nog mogelijk is graag de volgende opmerkingen ter overweging nog mee nemen in mijn schrijven op het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe. Het valt mij op dat in het Ontwerpprogramma het woord burger helemaal niet voor komt, in het beheersplan alleen in combinatie met handhaving en dat burger als betrokken partij geen participant is geweest maar alleen achteraf input mag geven terwijl deze burger dit financieel alles mogelijk maakt, de grootste gebruiker is van dit gebied en juist deze burger zijn belang door de provincie vertegenwoordigd zou moeten zien. Een ander punt is dat natuur, waar het in het Ontwerpprogramma over gaat, juist de mooie eigenschap heeft, zich ecologisch aan te passen. Natuurlijk kan je deze sturen en beschermen, maar krijg in het Ontwerpprogramma de indruk dat er een plan is, de inrichting te willen bepalen (waterstand, zandgrond, heide en bos, krekens en beekdalen) en dat de natuur zich maar aan onze kpi of waarden moet aanpassen. Behalve een onnatuurlijk situatie betekent dat ook een eeuwig onderhoud omdat de natuur zijn eigen ecologisch evenwicht wil creëren.	noodzakelijk gemaakt om de karakteristieke natuurwaarden in stand te houden. Tot slot, wat de rol van burgers in het programma betreft. Wij onderstrepen met u het belang van het programma voor de leefomgeving van alle bewoners van het landelijk gebied. Dit betreft dus zeker ook de individuele burgers. Gemeenten, als vertegenwoordigers van hun inwoners, zijn betrokken geweest bij de totstandkoming van het programma. De uitwerking van het plan naar concrete maatregelen verloopt daarnaast zo veel mogelijk in gebiedsprocessen waar de partners uit die gebieden bij betrokken zijn. Dit biedt gelegenheid om op lokaal niveau invloed uit te oefenen (zie hoofdstuk 5 over de gebiedsprocessen). Dit programma geeft niet aan dat de melkveehouderijen de enige bron zijn van emissiereductie. Het geeft wel aan dat er met een norm binnen de sector gewerkt kan worden aan emissiereductie. Ook andere activiteiten, zoals hier aangedragen, kunnen mogelijke effecten op de natuur hebben. Voor deze activiteiten geldt, net zoals de landbouw, een natuurvergunningplicht als significante gevolgen niet zijn uitgesloten.	

13.	Waterschappen Noorderzijlvest, Drents Overijsselse Delta, Vechtstromen en Hunze en Aa's	
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Namens de besturen van Waterschap Hunze en Aa's, Waterschap Noorderzijlvest, Waterschap Vechtstromen en Waterschap Drents Overijsselse Delta bieden wij u hierbij onze gezamenlijke zienswijze aan op het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD), inclusief de Realisatiestrategie en het Verzameldocument Bouwstenen. Allereerst spreken wij onze waardering uit voor de doelstelling van de provincie om te komen tot een geborgd programma voor het landelijk gebied van Drenthe. De opgaven op het gebied van water, natuur, stikstof, klimaat en landbouw zijn groot en urgent. Wij herkennen de ambitie om Drenthe “van het slot” te krijgen en om tegelijkertijd te werken aan structureel herstel van natuur en watersysteem. Een ‘paraplu TLGD’, waaronder een aantal verschillende sporen maatregelen en uitgewerkt in een groot aantal activiteiten in samenhang wordt aangepakt, is hard nodig. De gekozen gelaagde structuur – provinciaal, in deelgebieden en lokaal – biedt wat ons betreft een goede structuur voor de aanpak. Naast waardering hebben wij ook zorgen over het ontwerpprogramma, in bijzonder over de governance en samenwerking binnen het TLGD. Wij ervaren geen gelijkwaardige betrokkenheid bij het tot stand komen van het ontwerpprogramma. Daarnaast zijn wij van mening dat de invulling, prioritering en uitvoeringskaders nog onvoldoende duidelijk zijn om tot voortgang te komen. Daarbij zien we dat de provincie dit nog te veel sectoraal oppakt, terwijl er veel verbanden tussen thema's en partijen liggen. Dat brengt extra, en in onze optiek onnodig, risico met zich mee in dit toch al complexe vraagstuk. In onze eerdere zienswijze hebben wij nadrukkelijk de oproep gedaan om als gelijkwaardige partner in het proces te worden betrokken. Wij constateren dat wij in de verdere uitwerking van het ontwerpprogramma beter zijn meegenomen bij het ophalen van inhoudelijke input. Dat waarderen wij. Tegelijkertijd stellen wij vast dat wij niet in alle gevallen betrokken zijn geweest bij de uiteindelijke keuzes en afwegingen die hebben geleid tot het TLGD zoals deze nu voorligt. Tot aan de vaststelling van het ontwerp op 10 februari hebben wij bovendien geen terugkoppeling ontvangen over de wijze waarop onze inbreng is verwerkt (d.d. 5 december 2025). Juist in een bestuurlijk dynamische context is transparante communicatie van groot belang. Een korte procesmatige terugmelding of reactienota had bijgedragen aan vertrouwen en duidelijkheid.	1. Dank voor de positieve waardering voor de grote stap die we als provincie zetten met dit (ontwerp)programma. Wij onderschrijven dat het programma nog verdere uitwerking behoeft. De keuze om te werken met een Omgevingsprogramma is onder meer vanwege de kaderstelling die voort kan komen uit de uitwerking, en de mogelijke doorwerking naar de Omgevingsverordening én het behouden van de ruimte voor maatwerk en een gebiedsproces. 2. Wij begrijpen uw zorg rondom de governance en zien de samenwerking met de waterschappen als een belangrijke voorwaarde om van gebiedsprocessen een succes te maken. De trekker in een gebiedsproces zal niet overal dezelfde partij zijn. Dit kan vanuit de provincie zijn maar ook zien we in bepaalde gebieden een trekkersrol juist voor het waterschap of de landbouw. Dit aanbod zullen we dan ook dankbaar aannemen. Ten aanzien van de governance: daar is zeker aandacht voor onder meer met het opnieuw tegen het licht houden van de BAC's/BC's. Wij willen over uw inbreng vanuit het waterschap in de schetssessies van december 2025 ook	

Daarnaast hebben wij via andere kanalen vernomen dat in aanloop naar de vaststelling nog intensief overleg heeft plaatsgevonden met andere sectoren. Dat de waterschappen hierover niet via de reguliere overlegstructuur zijn geïnformeerd, ervaren wij als ongelukkig. Voor een programma dat inzet op gezamenlijk eigenaarschap is het essentieel dat alle betrokken overheden tijdig en gelijkwaardig worden meegenomen in relevante wijzigingen en strategische afwegingen. Dit geldt in het bijzonder bij keuzes zoals de aanwijzing van prioritaire gebieden. Het slagen van het TLGD vraagt om gedeeld eigenaarschap, heldere rolafbakening én gezamenlijke besluitvorming over inhoudelijk bepalende keuzes. Wat wij vragen is dat wij, waterschappen, provincie en medeoverheden, gaan acteren als één overheid in het landelijk gebied van Drenthe. Het TPLG is een provinciaal programma van en voor Drenthe. U initieert, organiseert en trekt dit programma. De waterschappen en de andere partners doen actief mee, elk vanuit een eigen verantwoordelijkheid. Als waterschappen voelen wij ons verantwoordelijk voor het water-gerelateerde deel van de opgaven. Graag gaan wij met u en de gebiedspartijen aan de slag met het landelijk gebied. <i>Wat vragen wij:</i> <i>Werk als één overheid en beschouw de waterschappen als volwaardige partner in het TLGD proces als ook de gebiedsprocessen.</i> <i>Concretiseer het TLGD door de benoemde opgaven en thema's te concretiseren richting meer invulling en duidelijkere keuzes, prioritering en uitvoeringskaders. Betrek ons als waterschappen bij deze uitwerking.</i> Daarnaast willen wij met onze zienswijze u wijzen op een aantal punten waarmee wij denken dat het TLGD steviger en effectiever de beoogde doelstellingen kan behalen. Relatie met landelijke politiek en beleid Het ontwerpprogramma beschrijft terecht de afhankelijkheid van landelijke kaders, wetgeving en financiële middelen. Tegelijkertijd constateren wij dat de landelijke politieke context sterk in beweging is. Europese verplichtingen (zoals de KRW en de Natuurherstelverordening), nationale stikstofwetgeving, doelsturing en afspraken uit het regeerakkoord bepalen in belangrijke mate het speelveld waarbinnen wij opereren. Wij vragen de provincie om in het definitieve programma explicieter te maken hoe het TLGD zich verhoudt tot actuele en voorgenomen landelijke beleidskeuzes, de uitwerking van landelijke doelsturing en normering, mogelijke wijzigingen in	expliciet onze waardering uitspreken. Dit benadrukte nogmaals het belang en de rol van het waterschap. 3. Wij zijn zeer erkentelijk voor de betrokkenheid en inbreng die op vele momenten in de afgelopen periode is geleverd en hebben getracht ook steeds aan te geven welke input over is genomen en welke niet (en waarom). Wij zijn van mening dat juist met de keuzes om hydrologie een sleutelrol te geven in onze hotspots en hierin een koppeling met de water, natuur en stikstof opgaven maken insteken om maximale integraliteit. Tegelijk is het ook zo dat het plan zich ook richt op de belangrijkste drukfactoren in de N2000 gebieden waardoor er een stevige stikstofaanpak is opgenomen. Ook hierin proberen we met doelsturing integraal aan de opgaven te werken, samen met de landbouw. 4. De relatie met nationaal beleid leggen we in programma en geven aan dat we dit programma met name bij veranderend Rijksbeleid aanpassingen zullen doorvoeren. We denken dat een geborgde aanpak vooral ondersteund zal worden door Rijksbeleid. We zijn het eens dat kansen vanuit Rijksbeleid benut moeten worden en spelen hier zeker op in.	

stikstofwetgeving en vergunningverlening en de structurele financiering van water- en natuurmaatregelen. Daarnaast zien wij dat vanuit het Rijk kansen worden geboden – financieel en beleidsmatig – om gebiedsgericht en integraal aan de slag te gaan. Wij vinden het van belang dat provincie en waterschappen dergelijke kansen, zoals vanuit het agrarisch natuurbeheer (ANB) gezamenlijk en vanuit gelijkwaardigheid op kunnen pakken vanuit het TLGD. Een heldere positionering ten opzichte van nationaal beleid voorkomt dat op provinciaal niveau keuzes worden gemaakt die later moeten worden herzien. <i>Wat vragen wij:</i> <i>Creëer een heldere en meer explicietere koppeling tussen het TLGD en het nationale beleid.</i> Toekomstgerichtheid en horizon na 2030 De centrale vraag is wat ons betreft: hoe voorkomen we dat we na 2030 opnieuw in dezelfde gebieden ingrijpende maatregelen moeten treffen, omdat het systeem onvoldoende toekomstbestendig is ingericht? Voor een groot deel is de benodigde visie op de toekomst voor de provincie Drenthe ook al voorhanden. Zo is in de ontwerp-Omgevingsvisie een paragraaf Landelijk Gebied opgenomen. Hierin worden al richtinggevende uitspraken gedaan die het programma TLGD kaderen. Bijvoorbeeld als het gaat om klimaatadaptatie en zachte overgangen tussen natuur en landbouw. Wij verwachten nu een vertaling van de Omgevingsvisie naar de uitvoering. De water- en bodemopgaven, klimaatveranderingen de ontwikkeling naar een robuust en veerkrachtig watersysteem vragen om een duidelijke doorkijk richting 2050 en 2100. Dat geldt evenzeer voor het sociaaleconomische perspectief en de door het door de landbouw zelf gevraagde toekomstperspectief. Een ander voorbeeld is de Kop van Drenthe. Hier hebben provincie, waterschap, gemeenten, terreinbeheerders en landbouworganisaties al uitgangspunten voor een klimaatbestendige ontwikkeling door de BAC-Noordwest laten vaststellen. De zorgen rondom de scope van het TLGD richten zich niet enkel op de gekozen stip op de horizon, maar ook op de breedte van de aanpak. Er is een sterke focus op (enkel) de (eigen) wettelijke doelen. Voor draagvlak en perspectief is het zaak dat we als overheden gezamenlijk optrekken en de opgaven collectief oppakken. Om koppelkansen te benutten. De samenhang tussen water, natuur, bodem, landbouw, drinkwater en gebiedspartners is essentieel voor behalen van doelen. Het water- en bodem sturend-uitgangspunt hanteren is een gedeelde wens en lijkt ons een goede richtinggever. Naast onze eigen rol zien we hier ook de rol van de gebiedspartners in met name op het domein ruimtelijke ordening. <i>Wat vragen wij:</i>	5. De Omgevingsvisie schetst het lange termijnperspectief voor het landelijk gebied en geeft kaders voor de uitwerking van de visie. In de ontwerp-Omgevingsvisie is WABOS als leidend principe opgenomen en verwerkt in het afwegingskader voor ruimtelijk ingrepen. De bredere opgaven voor het landelijk gebied voor de lange termijn worden uitgewerkt in een Omgevingsprogramma. Het TLGD heeft een horizon tot 2030 (met doorkijk voor daarna) en concentreert zich op de gecombineerde water-natuur-landbouw opgave in de aangewezen gebieden. 6. WABOS In het programma is Water en bodem sturend (WABOS) opgenomen als toetsingskader. Dit betekent dat water en bodemeigenschappen als leidend worden meegenomen vanaf het begin van de gebiedsprocessen. Het TLGD beschrijft de water en bodemopgaven op hoofdlijnen, de concrete uitwerking vindt plaats in de gebiedsprocessen, dit kan ook betekenen dat daar een nadere uitwerking van het systeemfunctioneren nader uitgewerkt zal worden, of onderzoek naar maatregelen gericht op hydrologisch herstel van Natura 2000 gebieden.	

Wij roepen op om gebruik te maken van wat u zelf al -mede- heeft ontwikkeld in de Omgevingsvisie Drenthe om het programma TLGD toekomstgerichter te maken én richting te geven aan de gebiedsprocessen, gericht op uitvoering. Aandacht te hebben en houden voor de opgaven van de medeoverheden en te streven naar een gezamenlijke aanpak in het landelijk gebied

Water en bodem als fundament

Wij roepen de provincie op om water en bodem daadwerkelijk leidend te maken in haar ruimtelijke keuzes, in lijn met de ontwerp-omgevingsvisie, en deze nadrukkelijk te laten landen in de uitwerkingsgebieden van de schetssessies. Wij lezen over een instrumentenkoffer met maatregelen op allerlei schaalniveaus, generiek en gebiedsgericht, die genomen kunnen worden, maar niet hoe die landing en doorwerking krijgen in het TLGD.

Dit betekent ook dat het zaak is bij die uitwerkingsgebieden het systeemfunctioneren als uitgangspunt te nemen. Bijvoorbeeld als het gaat om water vasthouden betekent dit dat niet enkel naar vernatting van beekdalen moet worden gekeken. De beek is het sluitstuk van het water-bodemsysteem. Water vasthouden begint dan ook op de hoge gronden, gaat door op de flanken en wordt afgerond in de beekdalen. De -vitale- bodem is daarbij de sleutelfactor.

Ten slotte willen we benadrukken dat hydrologische randvoorwaarden ofwel het tegengaan van verdroging niet alleen ten dienste staan van Natura 2000-gebieden. Ook voor een toekomstbestendige landbouw is dit cruciaal met het steeds frequenter voorkomen van droge zomers.

Wat vragen wij:

Water en bodem sturend wordt als toetsingskader vastgelegd, zo valt te lezen in TLGD. Maak van de uitwerking van dit toetsingskader een grote prioriteit. Zodat het kader vanaf de start van de aanpak integraal onderdeel vormt en daarmee richting zet voor de toekomstige gebiedskeuzes.

Grond en grondstrategie als sleutel

Wij willen het belang van grond en een doordachte grondstrategie nadrukkelijk onderstrepen. Wij zijn blij te zien dat het ontwerpprogramma hier expliciet aandacht aan besteedt. Grond is in veel gevallen het doorslaggevende instrument om water- en natuurmaatregelen daadwerkelijk te kunnen realiseren en hydrologische systemen te herstellen.

Grondposities vormen in de huidige praktijk een structurele belemmering. De oorzaken liggen deels in het landbouwbeleid en de stikstofonduidelijkheid van de afgelopen jaren. De manier waarop de provincie regie voert op grond blijft onduidelijk, evenals de prioritering van gebieden en de spelregels

7. Na 2030

Het TLGD is juist opgesteld vanuit de constatering dat maatregelen die uitsluitend zijn gericht op het halen van wettelijke doelen onvoldoende toekomstbestendig zijn. Om te voorkomen dat na 2030 opnieuw ingrijpende maatregelen nodig zijn in dezelfde gebieden, bevat het TLGD een aantal samenhangende uitgangspunten zoals Water en bodem sturend. Hoewel het TLGD een horizon heeft tot 2030, zijn de keuzes ook getoetst aan de opgaven na 2030, zoals klimaatverandering en waterbeschikbaarheid en de KRW-opgaven na 2027.

Fijn, de waardering voor het grondbeleid in het TLGD; wij onderschrijven het belang van grondbeleid en -strategie voor de realisatie van onze doelen in het landelijk gebied.

Voor de realisatie van de grondopgaven in het landelijk gebied hebben wij het **Grondstrategieplan Landelijk Gebied** (GSP LG) vastgesteld, het is een uitwerking van het provinciale grondbeleid in de Nota Grondbeleid. Het GSP beschrijft de werkwijze om de door PS vastgestelde doelen en de wettelijke doelen voor het landelijk gebied in Drenthe te bereiken. Het GSP geeft ook nadere invulling aan het beginsel 'regie

voor de inzet van ruilgrond. Grondbeleid wordt wel genoemd en ook de gevolgen van doorgaan op dit tempo wordt benoemd in het ontwerp, maar de vrijwilligheid blijft het uitgangspunt. <i>Wat vragen wij:</i> <i>Wij roepen de provincie op de grondstrategie stevig te verankeren in de uitvoeringspraktijk en te koppelen aan het langetermijnperspectief op water en bodem.</i> Tot slot Wij worden graag als volwaardige partners betrokken bij de verdere uitwerking en uitvoering van het TLGD. De gezamenlijke verantwoordelijkheid voor het watersysteem en het landelijk gebied vraagt om bestuurlijke samenwerking op basis van wederzijds vertrouwen en langetermijnvisie.		op grond' voor deze doelen; grond is dus geen doel op zich maar geeft invulling aan de realisatie van vastgestelde doelen. Vanuit de huidige opgaven hebben wij in de afgelopen jaren grond gekocht en geruild voor realisatie van het Natuurnetwerk Nederland (NNN), de kaderrichtlijn water (KRW) en landbouwstructuurverbetering. Hiervoor beschikken wij over een voorraad ruilgrond. Als het TLGD is vastgesteld door PS kan de grondopgave TLGD gerealiseerd worden, daar waar mogelijk in samenhang met de huidige opgave. Dat betekent ook dat de ruilgrond ingezet wordt voor de realisatie van TLGD doelen. De grondopgave is en blijft fors en vraagt de nodige aandacht, de grondopgave wordt verbreed en geïntensiveerd.	
14.	Recreatieschap Drenthe		
Zienswijze		Reactie op zienswijze	Gevolgen
Met belangstelling hebben we kennisgenomen van het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD). Recreatieschap Drenthe, een samenwerkingsverband van de Drentse gemeenten, reageert met drie verzoeken voor de verdere uitwerking van het programma. Onze verzoeken: 1. De sociaal-economische vitaliteit van het landelijk gebied expliciet op te nemen in de doelstellingen en bij de uitwerking van het TLGD-programma;		Wij hebben het hoofdstuk rondom de sociaaleconomische impact van het programma aangepast n.a.v. de ingediende zienswijze. Eén mogelijkheid om in te spelen op de opgaven die in het landelijk gebied spelen is om de kansen te benutten die deze ook bieden, bijvoorbeeld voor de recreatie. Dit gegeven is meegenomen in de	Aanpassen tekst in hoofdstuk 5 (gebiedsprocessen). Aanpassen tekst in hoofdstuk 6 (sociaaleconomische impact).

2. Daarbij recreatie en toerisme expliciet te benoemen als relevante functie in het landelijk gebied en een plek te geven in de gebiedsprocessen voor TLGD, omdat de sector bijdraagt aan de sociaal-economische vitaliteit, draagvlak voor gebiedsontwikkelingen versterkt en functies verbindt volgens het 1+1=1-principe. 3. Recreatie en toerisme expliciet te betrekken bij het hoofdstuk 6 over impact van het ontwerpprogramma, zodat de effecten van de transities in het landelijk gebied ook voor deze sector in beeld worden gebracht en benut. Hierbij baseren we ons op de volgende punten: • De recreatiesector is voor wandelen, fietsen en dergelijke afhankelijk van grondeigenaren zoals natuurorganisaties en overheden; de sector zelf heeft hiervoor géén grondpositie. • De recreatiesector zorgt voor draagvlak voor de transities in het landelijk gebied wanneer recreatieve ontsluiting in gebiedsontwikkelingen voor TLGD wordt geïntegreerd. • Recreatie in de vorm van 'buiten sporten en bewegen' versterkt de gezondheid van Drenten. • Paden en voorzieningen worden veel gebruikt door inwoners zelf, naast toeristen. • De behoefte aan recreatieve paden en voorzieningen neemt toe door bevolkingsgroei en daarnaast een bescheiden autonome groei van het toerisme in Drenthe (circa 7%). • Toerisme vormt voor Drenthe een relatief schone en stuwende economische motor. • Door de Natura 2000-status zijn er in veel natuurgebieden beperkingen voor recreatie. • Drenthe kent géén structurele problematiek van overtoerisme of overrecreatie; wel is lokaal aandacht nodig voor kwetsbare gebieden, daar waar dat speelt. • Door slimme combinaties van recreatie met opgaven rond natuur, water en landbouw (het 1+1=1-principe) wordt meervoudig ruimtegebruik gerealiseerd. • Recreatie kan bijdragen aan het zichtbaar maken van het verhaal van de agrarische sector en de inzet op het verkorten van voedselketens. Hieronder lichten we onze drie verzoeken nader toe: 1. Sociaal-economische vitaliteit onderbelicht We onderschrijven de noodzaak om het vergunningenslot op te lossen en de wettelijke doelen voor natuur en water te behalen volledig. Tegelijk vinden we dat doelen en maatregelen voor de sociaaleconomische vitaliteit nog weinig concrete invulling krijgen in het programma; ze worden vooral als uitgangspunt genoemd. Dit thema verdient echter een nadrukkelijker plek en uitwerking, omdat het van groot belang is voor een duurzame ontwikkeling van het Drentse platteland. Een vitaal platteland vraagt om economische	nieuwe tekst van het hoofdstuk, en we voegen het toe als mee te nemen element bij uitwerking van het programma in de gebiedsprocessen.	

vitaliteit, werkgelegenheid, voorzieningen en een aantrekkelijk leef- en vestigingsklimaat voor inwoners en ondernemers. => Zonder een sterk sociaal-economisch fundament komt het draagvlak voor de noodzakelijke ruimtelijke transitie verder onder druk. 2. Recreatie versterkt de vitaliteit en creëert draagvlak voor de transitie; 1+1=1! Recreatie en toerisme speelt een belangrijke rol in de sociaal-economische vitaliteit van het landelijk gebied. De sector vormt een belangrijke pijler onder de economie en brede welvaart in het grotendeels landelijke Drenthe. De vrijetijdsector zorgt jaarlijks voor circa 1,2 miljard euro aan bestedingen en meer dan 10 miljoen overnachtingen en dagbezoeken, voorziet ruim 20.000 Drenten direct en indirect in inkomen, en draagt bij aan de gezondheid, leefbaarheid en aantrekkelijkheid van Drenthe als woon- en werkprovincie. Waarom willen we recreatie expliciet verankeren in het TLGD-programma, terwijl de sector ook al opgenomen is in de Omgevingsvisie van Drenthe? De vraag naar recreatieve paden en voorzieningen in Drenthe neemt toe door bevolkingsgroei en een bescheiden autonome groei van het toerisme (circa 7%). Tegelijk is de sector voor wandelen, fietsen en andere vormen van buiten sporten en bewegen volledig afhankelijk van grondeigenaren, zoals natuurorganisaties en overheden. Recreatie in bestaande natuurgebieden is vaak beperkt door de Natura 2000-status en de toegankelijkheid en aantrekkelijkheid van het landschap daarbuiten is voor recreatie lang niet overal vanzelfsprekend. Juist nu het platteland door het TLGD-programma verandert, liggen er kansen om de recreatieve structuur van het landelijk gebied te versterken. De sector komt daarbij niet alleen iets halen, maar ook iets brengen, namelijk draagvlak voor TLGD wanneer recreatieve ontsluiting doordacht een plek krijgt in de benodigde gebiedsontwikkelingen. Hiertoe zijn volop mogelijkheden; Drenthe kent geen structurele en provinciebrede problematiek van recreatiedruk; wel is lokaal aandacht nodig voor kwetsbare gebieden. Daarnaast kan recreatie verschillende functies in het landelijk gebied met elkaar verbinden door volgens het 1+1=1-principe opgaven rond natuur, water en landbouw slim te combineren. Zo ontstaat meervoudig ruimtegebruik en worden gebieden beter beleefbaar voor inwoners en bezoekers. Ook kan recreatie bijdragen aan het zichtbaar maken van het verhaal van de agrarische sector en aan initiatieven rond kortere voedselketens.		

=> Een sterke recreatie- en toerismesector is geen luxe, maar een voorwaarde en kans voor een toekomstbestendig Drenthe. Daarom is het belangrijk dat het TLGD-programma de bijdrage van recreatie en toerisme aan de brede welvaart en de programmadoelen van TLGD erkent en verankert. 3. Recreatie en toerisme expliciet betrekken bij de impact van het TLGD-programma In hoofdstuk 6 van het ontwerpprogramma wordt de sociaal-economische impact van maatregelen beschreven. Juist hier is het van belang dat ook de rol en betekenis van recreatie en toerisme expliciet worden meegenomen. => Door recreatie en toerisme expliciet te betrekken bij de analyse van de impact van maatregelen in hoofdstuk 6, worden niet alleen mogelijke effecten zichtbaar, maar ook de kansen zoals beschreven bij punt 2. Tot slot Recreatieschap Drenthe ondersteunt de ambitie om te werken aan een toekomstbestendig landelijk gebied. Tegelijk is dit alleen mogelijk wanneer ook de sociaal-economische ontwikkeling van het landelijk gebied volwaardig en in samenhang wordt meegenomen. We denken daarom graag actief en bij voorkeur in een vroeg stadium mee in de verdere uitwerking van het programma en de gebiedsprocessen, die hieruit voortkomen.		
15.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Hierbij dien ik, namens [REDACTED], onze zienswijze in op het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD). Wij onderschrijven het belang van natuurherstel, verbetering van de waterkwaliteit en het toekomstbestendig maken van het landelijk gebied. Tegelijkertijd roept het programma op belangrijke onderdelen fundamentele vragen op, in het bijzonder over de positie en toekomst van ons agrarisch bedrijf aan de Hooijdijk te Zeijen. Onderstaand licht ik onze aandachtspunten toe. 1. Onduidelijkheid over de landbouwhoofdstructuur In het TLGD wordt aangegeven dat wordt gewerkt aan het verkennen van de mogelijkheid van een landbouwhoofdstructuur. Het is echter onwenselijk dat hierover nog geen duidelijkheid bestaat voordat het programma wordt vastgesteld. Heldere kaders zijn noodzakelijk, onder meer met betrekking tot: • De precieze ligging van de landbouwhoofdstructuur; • De gebieden die primair als landbouwgebied worden aangemerkt; • De gebieden die prioriteit krijgen voor natuur, water en extensivering;	1. Landbouwhoofdstructuur In het nieuwe ontwerp-omgevingsvisie Drenthe wordt voor het landbouwsysteem onderscheid gemaakt in 3 typen gebieden: 1) Prioritair Landbouwgebied, dit zijn gebieden waar landbouw te maken krijgt met generieke opgaven, 2) TLGD-gebieden, dit zijn gebieden waar landbouw specifieke opgaven heeft voor natuur, stikstof en water en kansen zijn voor landbouwstructuurverbetering en	Verduidelijk stikstofaanpak in hoofdstuk 4 van het programma. Uitwerken aanpak van gebiedsprocessen (hoofdstuk 5). En Realisatiestrategie. Aanpassen hoofdstuk 6 (sociaaleconomische impact).

• De ruimtelijke en juridische zekerheid voor agrarische bedrijven binnen deze structuur. Zonder een duidelijke kaart en juridische borging ontbreekt voor ondernemers het noodzakelijke toekomstperspectief en de zekerheid om te investeren. Wij verzoeken de provincie om: • De landbouwhoofdstructuur expliciet en kaartmatig vast te leggen; • Aan te geven welke rechten en ontwikkelruimte bedrijven binnen deze structuur behouden; • Te verduidelijken hoe deze structuur juridisch wordt verankerd. 2. Onvoldoende onderbouwing van de sociaal-economische impact voor agrariërs. De sociaal-economische impact op agrarische bedrijven wordt in het conceptrapport slechts summier behandeld. Op de laatste pagina wordt gesteld dat de impact meevalt, maar het is onduidelijk waarop die conclusie is gebaseerd. Wij vragen ons af: • Is er een onafhankelijke bedrijfseconomische doorrekening uitgevoerd? • Is rekening gehouden met de cumulatieve effecten van stikstofreductie, wateropgaven, grondverlies, extensivering en investeringskosten? Voor veel bedrijven betekent een stikstofreductie van 30% immers: • Minder productie; • Waardedaling van grond en gebouwen; • Afname van financieringsmogelijkheden; • Beperkingen in bedrijfsontwikkeling. Wij verzoeken de provincie om: • Een transparante onderbouwing van de sociaal-economische analyse te publiceren; • Inzicht te geven in doorrekeningen per bedrijfstype; • De effecten op bedrijfsopvolging, werkgelegenheid en leefbaarheid te betrekken bij de beoordeling. Zonder een gedegen onderbouwing is het niet mogelijk om de proportionaliteit van de voorgestelde maatregelen te beoordelen. 3. Deelgebied Grote Masloot – beekdalherstel Voor het deelgebied Grote Masloot wordt beekdalherstel als doel genoemd. Het blijft echter onduidelijk: • Wat de exacte ecologische en hydrologische doelen zijn en aan welke wettelijke doelen hiermee wordt voldaan; • Welke waterpeilen worden nagestreefd;	3) Landbouwgebied met specifieke opgaven voor bescherming van drinkwater. De tekst in het ontwerpprogramma wordt hierop aangepast. 2. Sociaaleconomische effecten De uitwerking van de verwachte sociaaleconomische effecten van het programma is in het ontwerpprogramma erg op hoofdlijnen gebeurd. Dit heeft er ook mee te maken dat de uitwerking van het programma op deelgebiedniveau erg van belang gaat zijn voor de daadwerkelijk impact ervan. De uitkomsten van de op te starten gebiedsprocessen zijn uiteindelijk van doorslaggevend belang voor het bepalen van de impact van het programma op de leefbaarheid. Uitspraken over de impact van het programma op regionaal, lokaal of bedrijfsniveau zijn in die zin al snel voorbarig. Dat gezegd hebbende, heeft de provincie bij de vaststelling van het programma zich wel degelijk georiënteerd op de mogelijkheden voor bedrijven om binnen het bestaande verdienmodel aan vermindering van uitstoot van ammoniak te werken.	

• Welke effecten dit heeft op omliggende landbouwgronden; • Binnen welke termijn de doelen moeten worden bereikt. Het is evident dat beekdalherstel kan leiden tot: • Functieverandering van gronden; • Beperkingen in het gebruik; • Waardedaling van landbouwpercelen. Daarom moeten planschade en nadeelcompensatie vooraf helder en transparant worden geregeld. Wij verzoeken de provincie om: • De concrete doelen en hydrologische maatregelen te specificeren; • Een duidelijk planschade- en nadeelcompensatiekader vast te stellen; • Financiële zekerheid te bieden voordat maatregelen worden uitgevoerd; • Er zorg voor te dragen dat de maatregelen niet uitsluitend leiden tot natuurontwikkeling; • De resultaten van het DAW-sensorenproject van de Boermarke Zeijen te betrekken bij de verdere analyse van het gebied en de te behalen doelen. 4. Integrale aanpak en samenhang Voor het gebied Grote Masloot kan alleen sprake zijn van een werkbare oplossing als de volgende elementen integraal worden benaderd: 1. Legaliseer eerst de PAS-melders; 2. Zet grond gericht in voor de realisatie van de 30% stikstofreductie (extensivering) en zorg voor juridische borging voor deze vorm van stikstofreductie; 3. Zorg voor duidelijkheid over hoe de 30% stikstofreductie voor de melkveehouderij wordt berekend. Het TLGD geeft daar nu geen enkele helderheid over en dat is noodzakelijk voordat het programma wordt vastgesteld. 4. Zorg dat er een lange termijn perspectief wordt geboden voor de zittende ondernemers. 5. Werk op basis van hydrologische willigheid en heldere afspraken. Deze opgaven kunnen niet los van elkaar worden uitgevoerd. Zonder samenhang ontstaat voor ondernemers onduidelijkheid en ongelijkheid. 5. Heldere inrichting van het gebiedsproces Het TLGD spreekt over ‘gebiedsprocessen’, maar voor ondernemers is het van essentieel belang dat: • Er vooraf duidelijkheid bestaat over doelen en randvoorwaarden; • Transparantie wordt geboden over de beschikbare middelen; • Besluitvorming niet vooruitloopt op het gebiedsproces;	Stikstofnormering Zoals bij zienswijze 3 opgemerkt is de norm gebaseerd op de gedachte dat alle bedrijven in de melkveehouderij aan een bepaalde standaard van duurzaamheid kunnen voldoen. Wat betreft de norm die generiek in de melkveehouderij moet leiden tot 30% minder stikstofuitstoot merken wij op dat wij bedrijven voor het bereiken ervan zo veel mogelijk faciliteren, onder andere via het subsidie-instrumentarium. In algemene zin is ons programma voor wat betreft het gehanteerde percentage van 30% generieke reductie in de melkveehouderij afgestemd op de mogelijkheden die vanuit banken en wetenschap worden gezien voor bedrijven om tot emissiereductie te komen. ABN Amro (<u>Pragmatische aanpak stikstofcrisis, een update - ABN AMRO</u>, 2025) stelt dat emissiereducties van 20-30% realistisch zijn en dat met een stimuleringsbeleid een hoger percentage haalbaar is. Het rapport van de WUR (<u>Rapportsjabloon Wageningen Livestock Research NL</u>, 2025) is hiermee in lijn. Gebiedsgerichte opgave stikstof Voor wat betreft de reductie-opgave die wij zoeken in de gebieden van 1 km rondom Natura 2000-gebieden. Wij	

• Een onafhankelijke procesbegeleiding wordt ingesteld; • Afspraken juridisch worden vastgelegd. Wij verzoeken de provincie om een helder stappenplan voor het gebiedsproces op te stellen, inclusief planning, participatievorm en besluitvormingsmomenten. Conclusie Het TLGD bevat ingrijpende keuzes die grote gevolgen hebben voor agrarische bedrijven. Voor een zorgvuldig en evenwichtig programma is het noodzakelijk dat: • De landbouwhoofdstructuur duidelijk wordt vastgelegd; • De sociaal-economische impact objectief en transparant wordt onderbouwd; • Voor het deelgebied Grote Masloot concrete doelen en compensatieregelingen worden uitgewerkt; • PAS-melders prioriteit krijgen bij legalisatie; • Het gebiedsproces helder, transparant en juridisch geborgd wordt ingericht. Wij verzoeken u bovenstaande punten mee te nemen bij de verdere uitwerking en vaststelling van het programma. Tot slot merken wij op dat wij op 6 januari 2026 een brief hebben gestuurd aan Gedeputeerde Staten en betrokken ambtenaren met het verzoek tot integrale afstemming van het gebiedsproces Grote Masloot (PAS-melding, KRW en TLGD). In deze brief zijn wij uitvoerig ingegaan op de procesmatige aspecten rond de Masloot, die grotendeels overeenkomen met deze zienswijze. Tot op heden hebben wij hierop echter nog geen antwoord mogen ontvangen	erkennen dat dit in deze gebieden een forse opgave is met impact op de betrokken bedrijven. Wij hebben het percentage afgestemd op het reductiepotentieel van 60% dat een aantal bedrijven in een gebiedspilot rondom het Fochteloerveen zelf heeft geopperd. Hierbij geldt met nadruk dat we bedrijven de mogelijkheid bieden om als groep aan dit reductiepotentieel te werken, zoals dat in Veenhuizen ook gebeurt. Door daarvoor te kiezen, is het mogelijk om b.v. ook de vrijkomende ruimte als gevolg van stoppende bedrijven mee te tellen. Als provincie stellen we subsidieregelingen (laaghangend fruit, hooghangend fruit, agrarisch natuurbeheer) beschikbaar om bedrijven zo goed mogelijk in staat te stellen om aan de opgaven te werken. Daarnaast komen er regelingen voor extensiveren, omschakelen, verplaatsen en stoppen. Sociaaleconomische onderbouwing op bedrijfsniveau Een onderbouwing van de sociaaleconomische effecten van ons plan op bedrijfsniveau achten wij op dit moment niet mogelijk. Dat betreft altijd individuele situaties met een eigen kenmerken en karakteristieken.	

	Wat betreft de verdere aspecten van de sociaaleconomische impact verwijzen wij naar het (aangepaste) hoofdstuk 6 van het programmadocument dat hierover handelt. Wat betreft de opmerkingen ten aanzien van het gebiedsproces onderschrijven wij dat hiervoor het hanteren van principes en een duidelijke 'architectuur' noodzakelijk zijn. Wij hebben deze in het programma nu verder uitgelijnd (zie hoofdstuk 5 en de Realisatiestrategie). Masloot 3. Het TLGD is een programma op hoofdlijnen en de Grote Masloot is aangewezen als gebied waar de nadere uitwerking nog moet plaatsvinden in een gebiedsproces. Voor de hotspot Grote Masloot zijn er nog veel vragen over uitwerking van de maatregelen. Het TLGD stelt in deze fase geen vastgestelde waterpeilen voor de Grote Masloot vast. Wel geldt dat water en bodem leidend zijn vanaf de start van het gebiedsproces. Beekdalherstel kan in bepaalde situaties leiden tot functieverandering van gronden, beperkingen in het gebruik en mogelijk waardedaling van landbouwpercelen. Daarom geldt als uitgangspunt dat maatregelen vrijwillig en in overleg met de belanghebbenden plaatsvinden.	

	Wij delen uw uitgangspunt dat planschade en compensatie zorgvuldig en tijdig moeten worden geregeld. Ook dit zal onderdeel uitmaken van het gebiedsproces De provincie erkent de huidige onduidelijkheid, maar trekt deze bewust niet vooruit naar de fase van het TLGD. Voor de Grote Masloot geldt dat doelen, maatregelen en gevolgen in het gebiedsproces in afstemming met de diverse belanghebbenden worden uitgewerkt, met aandacht voor effecten op landbouw en voor compensatie daar waar aan de orde. Integrale aanpak U geeft suggesties voor de inhoudelijke afwegingen die gemaakt moeten worden in het gebiedsproces. Wij begrijpen deze standpunten. We gaan de komende periode samen met de diverse belanghebbenden het gebiedsproces starten. Daarbij is er ruimte om deze inhoudelijke wensen in te brengen. Op een aantal punten geeft het plan zoals nu voorligt verdere helderheid. Dit betreft o.a. de norm voor generieke reductie van stikstof in de melkveehouderij. Vrijwilligheid was al een uitgangspunt, en PAS-melders een prioriteit. In	

		zoverre zien wij hier geen frictie met het programma zoals het er ligt. Gebiedsproces Wij begrijpen uw wens voor een heldere inrichting van het gebiedsproces Grote Masloot en wij delen deze wens. De komende periode wordt het proces opgestart en zullen wij werken aan een plan van aanpak waarin de door u genoemde punten terug zullen komen. Het klopt dat het programma verder uitgewerkt moet worden alvorens helderheid op individueel niveau ontstaat. Voor een deel is inmiddels verdere helderheid gegeven – voor een deel zal dit nog volgen. Betrokkenen worden betrokken in dit gebiedsproces. In het programma krijgt het gebiedsproces in de huidige versie overigens meer aandacht. Brief Gedeputeerde Schuinder was voornemens om bij indiener op gesprek te komen. Dit is de reden geweest dat er geen schriftelijke reactie verstuurd is. Dit bezoek heeft wegens omstandigheden niet plaatsgevonden.	
16.	Vereniging Drentse Boermarken		
Zienswijze		Reactie op zienswijze	Gevolgen
Vereniging van Drentse Boermarken heeft kennisgenomen van dit ontwerpprogramma en maakt zich ernstige zorgen over de uitwerking ervan op de leefbaarheid en de plattelandscultuur in Drenthe. De		Met de indiener van de zienswijze willen wij ons sterk maken voor de leefbaarheid van het platteland en haar	Uitwerken passage over gebiedsprocessen (hoofdstuk 5).

keuzes die in dit programma worden voorbereid zullen de agrarische sector en daarmee de Drentse samenleving hard raken op sociaalmaatschappelijke en culturele aspecten. Onze zorgen zullen we in onderstaande zienswijze nader toelichten: Boermarken oeroud maar springlevend onderdeel Drentse samenleving Wij zijn de Vereniging van Drentse Boermarken. De vereniging telt 80 leden Boermarken en vormt namens deze een aanspreekpunt voor overheden. Boermarken zijn een bijzonder fenomeen in Drenthe maar ook in Europa. De Boermarken zijn een eeuwenoud collectief van boeren/grondgebruikers, die gezamenlijk in de ruimste zin van het woord beschikken over het gebruik van het door hun begrensde gebied. Nergens zijn organisaties als Boermarken nog zo actief op het platteland als in Drenthe. In Drenthe vormen zij een wezenlijk actief onderdeel van de leefgemeenschap en staan op de Nationale Inventaris voor immaterieel cultureel erfgoed van Unesco. Boermarken bouwen voort op een rijke (cultuur)historie en nemen actief verantwoordelijkheid voor een leefbaar platteland. Samen met bewoners werken we aan het behoud van de plattelandscultuur. We dragen zorg voor een toekomstbestendige landbouw, bestendig beheer van de jachtvelden en ruimte voor agrarische natuur. Als erfgoeddragers en vernieuwers staan we midden in de samenleving met respect voor verleden én toekomst. Reageren op niet uitgewerkt maatregelenplan Het programma vraagt op veel onderdelen nog een nadere uitwerking en daarnaast wordt de indruk gegeven dat de veranderingen in het landelijk gebied groot zullen zijn. Wij lezen vooral het voornemen tot het nemen van maatregelen gericht op ammoniakreductie, maar volgens ons kunnen deze niet los worden gezien van andere maatschappelijke opgaven en de samenleving waar boeren bedrijven mee te maken hebben, zoals klimaat, waterkwaliteit, dierenwelzijn en een leefbaar platteland. De generieke reductie van 30% ammoniakemissie en ook de voorgestelde gebiedsgerichte reductie van 13% zal veel bedrijven treffen. Ook omdat in het programma nog niet duidelijk gemaakt hoe deze reductie precies vorm zal krijgen en wat dit concreet betekent voor bedrijven in de nabijheid van stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden, daar geldt dan ook nog de additionaliteitsvereiste voor de Natura 2000-gebieden en kan er nog meer stikstofreductie noodzakelijk zijn. Daarnaast bevat het TLGD verschillende maatregelen die gericht zijn op het verbeteren van de waterkwaliteit, de bodem en hydrologisch systeemherstel. Deze maatregelen hangen onder meer samen met de doelen uit de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW) en met de hydrologische randvoorwaarden voor Natura- 2000 gebieden en de drinkwaterbescherming. Het is nog onduidelijk hoe groot deze aanvullende opgaven precies zullen	cultuur. Wij zien dat het programma lokaal effecten kan hebben op gemeenschappen, zeker wanneer boeren als gevolg van het programma massaal zouden verdwijnen. Het programma is daarom wel gericht op minder uitstoot van stikstof (en doelen van natuur, water en klimaat), maar niet op minder boeren. Het ondersteunen van boeren bij het werken aan de opgaven is juist daarom een cruciaal onderdeel van het programma. We betrekken de sector ook bij het uitwerken van het programma. Dit krijgt onder andere een plaats door de uitwerking van het programma met betrokkenen uit het gebied te gaan doen. Daarnaast wil de provincie daar waar de impact van het programma lokaal groot is op zoek naar maatregelen die die impact verzachten. Hoofdstuk 6 van het programma handelt over de sociaaleconomische impact. Met u zijn wij van mening dat een macrobenadering, zoals die over de sociaaleconomische impact van het programma in het ontwerpprogramma was opgenomen, niet altijd recht doet aan de impact van het programma op lokaal niveau. Hoofdstuk 6 van het programma, dat handelt over de leefbaarheid (sociaaleconomische	Aanpassen hoofdstuk 6 (sociaaleconomische impact).

zijn en of deze in de praktijk haalbaar is voor agrarische bedrijven. Wij verwachten dat het ontwerp programma TLGD daarmee grote impact heeft op grote delen van het Drentse platteland. Effecten en impact te beperkt ingeschat en uitgewerkt Het ontwerpprogramma beschrijft in slechts één paragraaf (Hst 6 Impact; paragraaf 6.2 Verwachte effecten TLGD) de effecten op economie en brede welvaart, maar raakt onvoldoende aan de culturele, historische, sociale en gemeenschapswaarden van het Drentse landelijk gebied. In deze paragraaf wordt bovendien gesteld dat beëindiging van bedrijven “doorgaans geen invloed heeft op de leefbaarheid” en dat “stoppende jonge boeren in de regio ander werk zullen vinden zodat stoppende bedrijven geen invloed hebben op de leefbaarheid”. Die conclusies zijn gebaseerd op macro-indicatoren. Dit is in de ogen van de Boermarken een veel te smalle benadering die geen recht doet aan een stabiele ontwikkeling op het platteland. Maatschappelijk fundament onder leefbaarheid vraagt om erkenning. De Boermarken in Drenthe vertegenwoordigen geen sectorbelang, maar zijn een maatschappelijk fundament dat al eeuwenlang zorg draagt voor samenhang, landschap en naoberschap, waarin grond, gemeenschap en cultuur onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Zonder expliciete erkenning van deze laag, kan uitvoering van het programma TLGD leiden tot sociale en culturele ontwrichting, ook wanneer macro-economische indicatoren positief blijven. Wanneer landbouwbedrijven verdwijnen, verandert niet alleen (voedsel)productie of werkgelegenheid. Dan verandert: 1. de sociale infrastructuur van dorpen 2. de kritische massa voor lokale bedrijven 3. de overdracht van kennis en vakmanschap 4. het verenigingsleven 5. de onderlinge afhankelijkheid 6. de verbondenheid met het landschap Leefbaarheid is niet alleen een kwestie van inwonersaantallen of arbeidsplaatsen. Leefbaarheid is ook identiteit, taal, traditie en thuisgevoel. De Boermarken vragen daarom: • Erken expliciet de culturele en gemeenschapswaarde van het agrarisch systeem. • Neem in de gebiedsuitwerking een sociale en culturele impactanalyse op, naast de economische. • Betrek Boermarken structureel bij gebiedsprocessen, niet als belanghebbende, maar als drager van lokale samenhang.	impact van het programma) is hierop aangepast. Overigens hanteert de provincie al langer het concept van ‘brede welvaart’ (zie ook hoofdstuk 6) waarin meer indicatoren dan alleen werkgelegenheid en koopkracht een rol spelen. Voor wat betreft de rol van de indiener van deze zienswijze bij de uitwerking van het programma geldt dat deze uitwerking altijd gebeurt in afstemming met de diverse betrokkenen uit het gebied. Indiener van de zienswijze behoort tot die groep. De beschrijving van hoe de gebiedsprocessen gaan plaatsvinden, is in het programma en in de Realisatiestrategie aangescherpt.	

• Definieer leefbaarheid breder dan werkgelegenheid en koopkracht • Voorkom cumulatieve afbraak van lokale netwerken door stapsgewijze beëindigingen zonder gemeenschapsanalyse. Wij willen meewerken. Wij willen verantwoordelijkheid dragen. Maar wij kunnen niet instemmen met een aanpak die onze historische en maatschappelijke rol reduceert tot een economische variabele. Drenthe is gevormd door zijn marken. Dat fundament verdient erkenning én bescherming.		
17. █████		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Onze woning █████ (één van de vijf hotspots-gebieden), precies gelegen tussen de beek op slechts █████, en het ven/pingoruïne op █████ meter afstand van ons woonperceel. Daar onze woning midden in het zoekgebied ligt met gestapelde doelen en in het deelproject Zuidmaten van het Oude Diep (deelstroomgebied van het hoofdstroomgebied Meppelerdiep), willen wij u onze zorgen kenbaar maken over de gevolgen voor onze woning en leefomgeving, waaronder schade en aantasting van ons woongenot. Het deelproject Zuidmaten is in 2022 opgestart, waarvan volgens de planning het voorlopig en definitief ontwerp en aanvraag van de vergunningen dit jaar (2026) zal plaatsvinden om vervolgens het project in 2027 uit te voeren. Het doel van dit deelproject is om water langer vast te houden, een natuurlijk systeem te creëren dat ervoor moet zorgen dat de kans op overstromingen buiten de natuurgebieden kleiner wordt. Wij wonen niet buiten het natuurgebied maar midden in het gebied. Tevens zal er een ondiepe meanderende moerasbeek worden ontwikkeld, waar o.a. gebufferd grondwater aan de oppervlakte moet komen. huidige detailontwatering verwijderd zal worden en waar de beekpeilen verhoogd zullen worden. Wij wonen in het gebied waar nu omvangrijke plannen samenkomen waaronder: Natuurnetwerk Nederland, Kader Richtlijn Water (beekherstel met o.a. hermeandering, vertraagd afvoeren, natuurvriendelijke oevers, waterkwaliteit, biodiversiteit en waterkwantiteit). Ruimte voor water in beekdalen en berging creëren (wat betekent dat in sommige beekdalen minder ruimte voor bestaande functies of bebouwing is), Klimaatrobust watersysteem (water vasthouden en bergen van water voor waterveiligheid om wateroverlast/overstromingen voor omwonenden en benedenstrooms te voorkomen), Zoetwatervoorziening Oost Nederland (ZON), gericht op water vasthouden (klimaatbestendig) en de waterbeschikbaarheid te vergroten voor periodes van droogte door het water zo lang mogelijk vast te houden en het grondwater aan te vullen. Ecologische verbindingzone (Natura 2000), Grondwaterbeschermingsgebied (natuur en drinkwater). De beschermde grondwaterafhankelijke natuur met ambitie-natuurdoeltypen die onder grote druk staan: vochtige/natte heide, rivier- en beekbegeleidend bos, hoogveen en natte schraallanden, vereisen	Graag gaan wij met alle betrokkenen in het gebied, maar ook met individueel belanghebbenden in het bijzonder, na vaststelling van het programma in het kader van de gebiedsgerichte uitwerking ervan het gesprek naar mogelijkheden aan. Hiervoor zullen wij na de zomer het initiatief nemen. Hopelijk ter geruststelling nog wel het volgende. De woning van betrokkene ligt niet in een Natura 2000, de locaties ligt ook buiten het gebied dat in aanmerking wordt genomen voor de hotspot Oude Diep. Momenteel lopen er bij ons weten verder geen werkzaamheden in Zuidmaten rond het perceel van betrokken, anders dan een extra actie om bestaande waterproblemen op te lossen. Er bestaat geen plan om de beek naast het huis van betrokkene te laten meanderen. De woning van betrokkene ligt niet in een grondwaterbeschermingsgebied	

hoge grondwaterstanden en duiden op structurele vernatting. In het Ontwerpprogramma TLGD wordt aangegeven dat het belangrijkste doel op de korte termijn is om vergunningverlening weer mogelijk te maken en van het stikstofsot te komen. Daarnaast worden met het Ontwerpprogramma de wettelijke doelen voor stikstof, natuur, water en klimaat ingevuld. Voorts is hydrologie een belangrijke drukfactor, waarbij water en bodem sturend een belangrijke rol spelen in de gebieden. Het programma voegt die maatregelen toe aan de bestaande programma's en projecten die nodig zijn om tot het doelbereik te komen. In het Ontwerpprogramma TLGD wordt voorts aangegeven dat de wettelijke natuur-, water-, stikstof- en klimaat doelen aangevuld worden met de wettelijke Europese Vogel- en Habitatrichtlijn (VHR) en Europese Natuurherstelverordening (NHV). Deze stapeling van doelen komt samen in de Hotspots (w.o. Het Oude Diep), waar de opgaven in deze hotspots gebieden het meeste kunnen bijdragen om vergunningverlening weer op gang te brengen. Gezien de aard en functie van het gebied, de ligging van onze woning en de wettelijke doelen, lijkt bewoning moeilijk verenigbaar te zijn in het gebied. Wij begrijpen het belang van de doelen van het Ontwerpprogramma TLGD, maar de doelen roepen tevens vragen op over de samenhang tussen de doelen en de gevolgen voor onze woning en directe leefomgeving. Wij vinden het van groot belang dat hierover meer duidelijkheid wordt gegeven over de beoogde situatie omtrent onze woning en het bijbehorende perceel. Met bovenstaande punten hebben wij onze zorgen kenbaar gemaakt en verzoeken u rekening te houden met onze belangen. In ieder geval verzoek ik u middels de Nota van Antwoord gemotiveerd in te gaan op deze punten. Wij zijn uiteraard bereid om met u hierover in gesprek te gaan om de mogelijkheden te bespreken, en zien uw reactie met belangstelling tegemoet.	Het Oude diep is in zijn algemeenheid wel een gebied waar diverse opgaven samenkomen. Wij begrijpen daarom dat betrokkene op zoek is naar duidelijkheid en welke gevolgen deze opgaven heeft voor diens woning en bijbehorende perceel. Het TLGD is een programma op hoofdlijnen en de nadere uitwerking moet nog plaatsvinden. Voor de <i>hotspot Oude diep</i> geldt dat de doelen, maatregelen en de mogelijke gevolgen in het gebiedsproces in afstemming met de diverse belanghebbenden worden uitgewerkt. Hierbij is ook aandacht voor de effecten op de diverse functies in het gebied en voor mitigatie/compensatie daar waar aan de orde. In de situatie van betrokkene lijkt dit gezien de eerdere opmerkingen niet bij voorbaat aan de orde. Tot slot. De invloed die toekomstige programma's, zoals het nationaal Natuurplan, op het gebied hebben is op dit moment onbekend. Wanneer hierover duidelijkheid komt, kan het huidige TLGD hier tegenaan gehouden worden.	
18. XXXXXXXXXX		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Ondergetekende is eigenaar van landbouwgronden in meerdere gebieden binnen de provincie Drenthe, waaronder gronden gelegen in en direct grenzend aan beekdal en Natura 2000-gebieden,	Wij zijn het met de indiener eens dat niet alle opgaven in de gebieden	

waaronder de zuidzijde van het [REDACTED] en de omliggende hydrologische systemen, waaronder [REDACTED] en aangrenzende gebieden. Deze gronden en de daarop gevestigde agrarische bedrijven maken onderdeel uit van bestaande agrarische bedrijfsvoering en worden door ondergetekende verpacht, waardoor ondergetekende direct wordt geraakt in zowel eigendom als pachtrelaties. Gelet op de ligging van deze gronden binnen en direct grenzend aan gebieden waarop het Ontwerpprogramma Toekomst Landelijk Gebied Drenthe expliciet betrekking heeft, is ondergetekende rechtstreeks belanghebbende. De gevolgen van het Ontwerpprogramma TLGD raken niet alleen ondergetekende als eigenaar en verpachter, maar tevens de agrarische ondernemers (pachters) die deze gronden in gebruik hebben en in hun bedrijfsvoering afhankelijk zijn van de agrarische gebruiksmogelijkheden daarvan. Ondergetekende merkt op dat zijn gronden zich bevinden binnen en onderdeel uitmaken van het hydrologische en ecologische systeem waarop het Ontwerpprogramma TLGD is gebaseerd. De ervaringen en bevindingen van ondergetekende hebben derhalve niet uitsluitend betrekking op individuele percelen, maar zijn representatief voor de werking van het bredere systeem waarop het ontwerpprogramma steunt. Het Ontwerpprogramma TLGD legt op hoofdlijnen vast welke opgaven worden onderscheiden voor het landelijk gebied van Drenthe en welke beleidsrichting wordt gekozen om deze opgaven te realiseren. Daarbij worden gebiedsgerichte prioriteiten gesteld en wordt een samenhang gelegd tussen water, natuur, stikstof en landbouw. Hoewel het programma als kaderstellend document wordt gepresenteerd, heeft het in deze vorm reeds duidelijke beleidsmatige en ruimtelijke consequenties en vormt het de basis voor latere gebiedsprocessen en ingrepen. Juist vanwege deze doorwerking dient het programma reeds in dit stadium te voldoen aan de eisen van zorgvuldige voorbereiding, deugdelijke motivering, rechtszekerheid en evenredigheid. Ondergetekende is van mening dat het Ontwerpprogramma TLGD in de huidige vorm niet aan deze eisen voldoet. 1. Ontbrekende gebiedsspecifieke hydrologische onderbouwing In de eerste plaats ontbreekt in het ontwerpprogramma een concrete, inzichtelijke en toetsbare onderbouwing van de relatie tussen de geconstateerde opgaven en de gekozen beleidsrichting. Het programma verwijst naar een groot aantal analyses, achtergrondstukken en informatieobjecten, maar maakt niet inzichtelijk hoe deze leiden tot de gemaakte keuzes en gebiedsgerichte prioritering. Daarmee is niet inzichtelijk en niet toetsbaar op welke feitelijke en gebiedsspecifieke grondslag de in het ontwerpprogramma gemaakte keuzes berusten.	volledig zijn uitgewerkt. Dat is een keuze. Dat heeft te maken, met name in de uitwerking van bijvoorbeeld de hotspots, dat we samen met de grondeigenaren willen komen tot een nadere uitwerking en invulling van de opgaven. Dit programma beoogt de opgaven in een aantal gebieden te duiden en wil ruimte bieden in een gebiedsproces(sen) om daar nadere invulling aan te geven. Dit programma fungeert als vrijwillig programma onder de omgevingswet. De Omgevingsvisie is het eigenlijke kaderstellende document. Het Omgevingsprogramma is de uitwerking van de strategische doelen naar een gebied. De uitwerking in het Omgevingsprogramma kan leiden tot het bijstellen van het kader in de visie. De Omgevingsvisie moet ook nog door provinciale Staten worden vastgesteld. Onderwerpen zoals een stikstofnorm die latere (directe) doorwerking krijgen zullen via onze Provinciale Omgevingsverordening worden verankerd. Hierop is inspraak mogelijk. 1 > Het ontwerpprogramma TLGD is een programma op hoofdlijnen en bevat nog geen uitgewerkt plan voor de gebieden met gestapelde opgaven	

Dit gebrek aan onderbouwing is voor ondergetekende geen abstract punt, maar een concreet en reeds eerder gebleken probleem. Ondergetekende heeft eerder een zienswijze ingediend tegen het Inrichtingsplan Vledder Aa fase 2, een project dat door de provincie en Prolander zelf wordt gepresenteerd als onderdeel van dezelfde gebiedsgerichte aanpak waarop ook het TLGD steunt. In dat kader is gebleken dat de veronderstelde hydrologische causaliteit, te weten de redenering dat ingrepen in het watersysteem van de Vledder Aa en omliggende beekdalen aantoonbaar bijdragen aan de instandhoudingsdoelen van naastgelegen Natura 2000-gebieden, niet is onderbouwd met toereikend gebiedsspecifiek hydrologisch onderzoek. Daarbij komt dat uit eerder verrichte onderzoeken, waaronder onderzoeken uitgevoerd al dan niet in opdracht van de provincie, Prolander en andere betrokken instanties, op essentiële onderdelen geen bevestiging volgt van de feiten en aannames waarvan in de planvorming wordt uitgegaan. Op onderdelen wijzen die onderzoeken juist in een andere richting. Daarmee kan niet worden vastgesteld dat de gekozen beleidsrichting berust op een voldoende zorgvuldige, consistente en toetsbare feitelijke grondslag. Dit probleem heeft zich bovendien reeds concreet voorgedaan in het kader van het Inrichtingsplan Vledder Aa fase 2. Dit plan is na terinzagelegging ingetrokken en zal opnieuw ter inzage worden gelegd, omdat onderliggende documenten niet op adequate wijze toegankelijk waren voor belanghebbenden. Hierdoor was het voor ondergetekende feitelijk niet mogelijk om de onderliggende onderzoeken en aannames volledig te beoordelen en daarop een volwaardige zienswijze te baseren. Deze gang van zaken onderstreept dat het waarborgen van een inzichtelijke en toetsbare onderbouwing geen vanzelfsprekendheid is, maar in de praktijk aandacht vereist binnen dezelfde gebiedsgerichte aanpak waarop het Ontwerpprogramma TLGD voortbouwt. Het inrichtingsplan erkent zelf dat het beekstelsel van de Vledder Aa tijdens droge perioden naar verwachting grotendeels droogvalt en dat het debiet ontoereikend is om de beoogde doelen te halen. Tegelijkertijd worden omliggende landbouwpercelen aan ingrijpende hydrologische maatregelen onderworpen, waaronder vernatting, maaiveldverlaging en het wijzigen of dempen van ontsluitingssloten. De gevolgen daarvan voor grondwaterstanden en agrarische gebruiksmogelijkheden van aangrenzende gronden zijn niet volledig en niet integraal in beeld gebracht. Het Ontwerpprogramma TLGD borduurt voort op dezelfde redenering. Het programma gaat ervan uit dat verbetering van beekpeilen en grondwaterstanden in beekdalen kan bijdragen aan natuurdoelen in aangrenzende Natura 2000-gebieden. Dat verband wordt in het programma als uitgangspunt gehanteerd, zonder dat inzichtelijk wordt gemaakt op welke wijze dit berust op een toereikende, gebiedsspecifieke en toetsbare hydrologische onderbouwing. De	(hotspots). Dat betekent echter niet dat de keuze voor hotspots onvoldoende inhoudelijk is onderbouwd. De hotspots zijn geselecteerd op locaties waar meerdere wettelijke opgaven samenkomen, met name waterkwaliteit en waterkwantiteit, hydrologische randvoorwaarden voor natuur, stikstofdruk op Natura 2000gebieden en klimaatadaptatie. In hotspots is de effectiviteit van maatregelen het grootst. Door water- en bodemsystemen juist hier robuuster in te richten, kan een structurele verbetering van natuur- en watercondities worden bereikt en wordt tegelijkertijd bijgedragen aan het wegnemen van knelpunten voor vergunningverlening. De aanwijzing van hotspots betekent nog geen vaststelling van concrete maatregelen, peilen of functiewijzigingen. De onderbouwing (doelen, maatregelen, effecten en belangenafweging) wordt geleverd tijdens de gebiedsprocessen in de vorm van een gebiedsplan of hydrologische studie; Indiener geeft aan dat proces rond Inrichtingsplan Middenloop Vledder Aa 2^e fase niet op toegankelijke en adequate manier is verlopen. Het klopt dat bij de kennisgeving Ontwerpbesluit in het najaar 2025 gemeente	

ervaringen van ondergetekende in het Vledder Aa-traject bevestigen dat een dergelijke onderbouwing in de praktijk niet voorhanden is. Tijdens overleg met de provincie, onder meer naar aanleiding van de situatie aan de zuidzijde van het Dwingelderveld in het gebied van de Ruiner Aa, is voorts gebleken dat de bestaande kennis over de hydrologische samenhang in dit systeem een globaal karakter heeft en dat een landschapsecologische systeemanalyse (LESA) nog moet worden uitgevoerd. Dat betekent dat de werking van het systeem nog niet is vastgesteld, terwijl het ontwerpprogramma reeds uitgaat van een bepaalde beleidsrichting en daarop voortbouwende ingrepen legitimeert. Daarmee loopt het programma vooruit op conclusies die eerst op basis van deugdelijk en gebiedsspecifiek onderzoek hadden moeten worden vastgesteld. Deze onzekerheid wordt versterkt door waarnemingen en informatie waaruit blijkt dat delen van het Dwingelderveld juist natter zijn geworden als gevolg van eerder uitgevoerde maatregelen, waaronder herstel van slenken en vergroting van het waterbergend vermogen. Dit onderstreept dat het systeem complex is en dat een eenduidige oorzaak-gevolgrelatie niet zonder meer kan worden aangenomen. Indien de feitelijke situatie niet eenduidig is vastgesteld, kan evenmin worden geconcludeerd dat de voorgestelde maatregelen noodzakelijk, effectief en proportioneel zijn. De stelling dat het Ontwerpprogramma TLGD vooruitloopt op conclusies die feitelijk nog niet zijn onderbouwd, wordt bevestigd door de correspondentie die ondergetekende met de provincie heeft gevoerd over de Ruiner Aa, een beekdal dat eveneens deel uitmaakt van het hydrologische systeem waarop het TLGD betrekking heeft en waarvan de percelen van ondergetekende aan de zuidzijde van het Dwingelderveld direct deel uitmaken. Bij brief van 10 juni 2025 heeft de provincie ondergetekende verzocht toestemming te verlenen voor het uitvoeren van een LESA en een grondradaronderzoek op haar percelen, teneinde de hydrologische relatie tussen het beekdal Ruiner Aa en het Natura 2000-gebied Dwingelderveld in beeld te brengen. In diezelfde brief erkent de provincie uitdrukkelijk dat de eerder gemaakte inschatting over welke gronden nodig zijn voor de natuuropgave is gebaseerd op toenmalige kennis, en dat de LESA nodig is om te bepalen of die inschatting correct is of dat de begrenzing van de NNN-ontwikkelopgave moet worden aangepast. Daarmee erkent de provincie zelf dat de beleidskeuzes voor dit gebied nog niet zijn onderbouwd met toereikend gebiedsspecifiek onderzoek. Ondergetekende heeft daarop bij brief van 17 juli 2025 inhoudelijk gereageerd en een reeks concrete vragen gesteld over de feitelijke onderbouwing. Daarbij is onder meer gewezen op het ontbreken van onderzoeken waaruit blijkt dat gronden aan de zuidzijde van het Dwingelderveld noodzakelijk zijn	Westerveld niet alle documenten digitaal beschikbaar heeft gesteld. Dit was/is niet de bedoeling, met als gevolg dat de procedure opnieuw doorlopen zal worden. Zoals gebruikelijk bij vergunningenprocedures worden alle beschikbare stukken/documenten digitaal beschikbaar gesteld en wordt (opnieuw) de mogelijkheid geboden voor het indienen van zienswijzen. We onderschrijven de zorg dat een gebiedsgerichte aanpak alleen kan functioneren wanneer de onderliggende onderzoeken, aannames en afwegingen inzichtelijk, toegankelijk en toetsbaar zijn voor belanghebbenden. Bij lopende NNN-opgaven als bijvoorbeeld de Middenloop Vledder Aa 2^e fase als bij de gebiedsgerichte aanpak van het TLGD is dit een belangrijk aandachtspunt. Indiener geeft aan dat voor de situatie aan de zuidzijde van het Dwingelderveld in het gebied van de Ruiner Aa, er nog een Landschapsecologische Systeemanalyse (LESA) moet worden uitgevoerd. De gesprekken met de provincie waaraan wordt gerefereerd, hadden o.a. het doel om toestemming te vragen aan de grondeigenaar om de gronden te mogen betreden om aanvullende (veld)onderzoek uit te kunnen voeren. Dit in kader van de realisatie van de NNN (en KRW)	

voor het leveren van hydrologische tegendruk, op de stabiele bodemopbouw van de betrokken percelen, op het langdurige agrarische gebruik daarvan en op eerder onderzoek en informatie waaruit niet blijkt van de door de provincie veronderstelde hydrologische noodzaak. Bij brief van 17 november 2025 heeft de provincie op het verzoek om nadere onderbouwing gereageerd. In die reactie wordt erkend dat de bestaande documenten een hoog abstractieniveau hebben en niet op specifieke percelen zien. Tevens wordt opnieuw gesteld dat de LESA noodzakelijk is voor adequaat inzicht. De inhoudelijke vragen van ondergetekende over de feitelijke hydrologische causaliteit zijn daarbij niet concreet beantwoord. Op 17 maart 2026 heeft ondergetekende hierover opnieuw een gesprek gevoerd op het provinciehuis. Tijdens dat gesprek is meerdere malen expliciet gevraagd op welke concrete meetgegevens de provincie haar conclusie baseert dat het Dwingelderveld thans nog verdroogt. Het antwoord van de provincie luidde dat deze conclusie is gebaseerd op vegetatieonderzoeken en een daaruit afgeleide analyse. Desgevraagd is daarbij aangegeven dat geen concrete meetgegevens van grondwaterstanden konden worden overgelegd ter onderbouwing van die conclusie. Dit is van wezenlijk belang, omdat de stelling dat het Dwingelderveld verdroogt en dat maatregelen buiten het Natura 2000-gebied noodzakelijk zijn, een dragende feitelijke basis vormt voor de beleidsrichting van het TLGD. Indien die stelling uitsluitend wordt onderbouwd met een uit vegetatieonderzoek afgeleide analyse, zonder actuele hydrologische meetgegevens, ontbreekt de empirische basis die voor een deugdelijk gemotiveerd besluit noodzakelijk is. Vegetatiepatronen kunnen meerdere oorzaken hebben en vormen op zichzelf geen directe maatstaf voor actuele grondwaterstanden of voor de noodzaak van ingrepen op gronden van derden buiten het Natura 2000-gebied. Deze correspondentie en het gesprek van 17 maart 2026 illustreren tezamen dat de provincie op het moment van opstellen van het Ontwerpprogramma TLGD niet beschikte over de gebiedsspecifieke onderbouwing die nodig is om de beleidsrichting voor dit systeem te rechtvaardigen. Desondanks worden ingrijpende gebiedsgerichte keuzes reeds in het programma verankerd. Dat is precies het patroon dat ondergetekende met deze zienswijze aan de orde stelt: het TLGD legitimeert vergaande keuzes terwijl de feitelijke en toetsbare onderbouwing daarvoor ontbreekt of naar later onderzoek wordt doorgeschoven. Daar komt bij dat van belanghebbenden in deze fase reeds wordt verlangd dat zij een zienswijze indienen, terwijl essentiële onderdelen van het programma nog niet zijn uitgewerkt en daarmee niet toetsbaar zijn. Hierdoor wordt feitelijk inspraak gevraagd op een onvolledig plan, hetgeen afbreuk doet aan een effectieve en volwaardige zienswijzemoogelijkheid. Dit volgt bovendien	opgave aan de zuidzijde van het Dwingelderveld, en daarvoor een verdiepende LESA uit te kunnen voeren. De provincie heeft namelijk reeds in 2024 voor deelgebied Wold Aa (waar zuidzijde Dwingelderveld onderdeel van is) een LESA uitgewerkt. Dit als onderdeel van de LESA voor de gehele provincie Drenthe, wat o.a. input is geweest voor het TLGD. 2 We erkennen de zorg van de indiener dat bij meerdere lopende plannen en projecten binnen of grenzend aan eenzelfde gebied het risico bestaat dat cumulatieve effecten onvoldoende in beeld worden gebracht. Echter het TLGD fungeert juist als programma waarbinnen afzonderlijke gebiedsprocessen, opgaven en plannen worden samengebracht. Hierdoor worden initiatieven binnen en rond hotspots niet los van elkaar gezien. Ook bij de uitvoering als bijvoorbeeld het door indiener aangedragen Vledder Aa fase wordt genoemd, daar waar opgaven als NNN en KRW samengevallen werkt de provincie samen met het Waterschap, wat ook de bedoeling is bij de gebiedsgerichte aanpak van het TLGD. 3 > onzekerheden in stikstofberekeningen en KDW-systematiek	

uit de eigen stukken van de provincie, waarin wordt erkend dat nadere gebiedsspecifieke uitwerking en onderbouwing nog moet plaatsvinden. 2. Ontbrekende beoordeling van cumulatieve effecten Voorts ontbreekt in het ontwerpprogramma een integrale beoordeling van de cumulatieve effecten van gelijktijdige maatregelen binnen één hydrologisch systeem. Ondergetekende is betrokken bij meerdere projecten binnen hetzelfde watersysteem, uitgevoerd door zowel de provincie als het waterschap. De eerder ingediende zienswijze tegen het Inrichtingsplan Vledder Aa fase 2 illustreert dit concreet. Naast de inrichting van het beekdal zelf lopen in hetzelfde stroomgebied afzonderlijke projecten van Waterschap Drents Overijsselse Delta, terwijl het TLGD aanvullende maatregelen in dit gebied beoogt. Al deze projecten en plannen worden afzonderlijk beoordeeld, maar de gezamenlijke hydrologische impact wordt niet integraal inzichtelijk gemaakt. Daardoor kan niet worden vastgesteld wat de feitelijke cumulatieve gevolgen zijn voor grondwaterstanden, ontwatering en gebruiksmogelijkheden van aangrenzende gronden. Dit is geen hypothetisch punt, maar een concreet zichtbaar probleem. Ondergetekende wijst in dit verband op het project Wapserveense Aa, niet als zelfstandig bezwaar in deze procedure, maar als illustratie van het structurele gebrek dat ook aan het TLGD kleeft. De percelen van ondergetekende liggen tussen de projectgebieden van Vledder Aa en Wapserveense Aa. Beide projecten maken hydrologisch deel uit van hetzelfde systeem. Het TLGD stelt voor dit systeem de kaderstellende beleidsrichting vast en legitimeert daarmee de aanpak die aan beide projecten ten grondslag ligt. De provincie kan haar verantwoordelijkheid daarvoor niet afwentelen op het argument dat de uitvoering bij een andere overheid berust. Waar binnen één systeem meerdere peil- en inrichtingsmaatregelen gelijktijdig worden voorbereid of uitgevoerd, zonder integrale systeemanalyse en zonder cumulatieve effectbeoordeling, ontbreekt een voldoende basis om te kunnen beoordelen of de gezamenlijke gevolgen noodzakelijk, geschikt en evenredig zijn. Dat gebrek werkt rechtstreeks door in het TLGD. 3. Onzekerheden in stikstofberekeningen en KDW-systematiek Daarnaast baseert het ontwerpprogramma zich in belangrijke mate op modelmatige benaderingen van stikstofdepositie, waaronder AERIUS en kritische depositiewaarden (KDW's), zonder dat inzichtelijk wordt gemaakt welke aannames, onzekerheden en bandbreedtes daaraan ten grondslag liggen en op welke wijze deze in de besluitvorming zijn meegewogen. Uit wetenschappelijke en beleidsmatige analyses volgt dat KDW's geen harde grenswaarden zijn, maar bandbreedtes met inherente onzekerheden. Eveneens is bekend dat modelberekeningen van stikstofdepositie gepaard gaan met substantiële onzekerheden en slechts een benadering vormen van de feitelijke situatie, die op gebiedsniveau niet zonder meer empirisch verifieerbaar is.	In zienswijze 10 is tevens aandacht gevraagd voor deze aspecten. Zie de beantwoording aldaar. In reactie op de opmerkingen bij (4) gevolgen voor pachtrelaties en positie van de verpachter, (5) ontbrekende compensatiecriteria- en procedure bij functiewijziging en (6) Onvoldoende afbakening van het verplichtend grondinstrumentarium het volgende. T.a.v. agrarische gebruikswaarde: Als de agrarische gebruikswaarde wordt beïnvloed door keuzes in het TLGD is het uitgangspunt dat de financiële verschillen die ontstaan vergoed worden. Hierbij kan onderscheid gemaakt worden tussen vermogensschade en inkomensschade. Vermogensschade is gerelateerd aan het eigendom van de grond, terwijl inkomensschade gelinkt is aan de gebruiker. Hiermee kan ook tegemoetgekomen worden aan de relatie pachter en verpachter. Op dit moment wordt er door de gezamenlijke provincies gewerkt aan een modelregeling voor de vergoedingen. T.a.v. bestaande pachtrelaties. Wij kunnen ons voorstellen dat de realisatie van doelen uit het TLGD invloed kan hebben op de hoeveelheid en gebruikswaarde van de door u verpachte gronden. Uitgangspunt is om in de gebiedsprocessen en mogelijk daaruit voortvloeiende kavelruilprocessen aandacht te hebben voor de agrarische structuur als ook voor de belangen van de grondeigenaren en pachters.	

Onder die omstandigheden kan niet zonder nadere toelichting en gebiedsspecifieke onderbouwing worden uitgegaan van deze modeluitkomsten als dragende grondslag voor vergaande beleidskeuzes. Dat klemmt temeer nu wordt onderkend dat geen eenduidig causaal verband kan worden vastgesteld tussen individuele emissies en depositie op specifieke locaties, en dat naast stikstof ook hydrologische en bodemkundige processen in belangrijke mate bepalend zijn voor natuurontwikkeling. Tegen deze achtergrond is een beleidsbenadering die in overwegende mate leunt op modelmatige depositieberekeningen, zonder integrale en gebiedsspecifieke systeemanalyse en zonder inzicht in de doorwerking van onzekerheden, onvoldoende robuust als grondslag voor de in het Ontwerpprogramma TLGD opgenomen keuzes. 4. Gevolgen voor pachtrelaties en positie van de verpachter Het ontwerpprogramma beperkt de analyse van gevolgen voor het landelijk gebied in hoofdzaak tot de positie van agrarische ondernemers. De gevolgen voor de positie van verpachters blijven ten onrechte buiten beeld. Ondergetekende verpacht een aanzienlijk deel van haar gronden aan agrarische ondernemers. De maatregelen die in het kader van het TLGD worden voorzien, waaronder verhoging van grondwaterstanden, hydrologisch systeemherstel en mogelijke functiewijziging, kunnen de agrarische gebruikswaarde van die gronden structureel aantasten. Dat raakt de positie van ondergetekende als verpachter rechtstreeks. Een daling van de agrarische gebruikswaarde kan doorwerken in de pachtwaarde van de grond. Daarnaast kunnen door opgelegde beperkingen of veranderende gebruiksmogelijkheden situaties ontstaan waarin bestaande pachtrelaties onder druk komen te staan of feitelijk onhoudbaar worden. Indien landbouwgrond wordt omgevormd naar natuur, raakt dat bovendien direct de pachtbestemming en de continuering van bestaande pachtovereenkomsten. Het ontwerpprogramma erkent weliswaar als uitgangspunt dat landbouwgrond landbouwgrond blijft, maar maakt daarop tegelijkertijd een breed geformuleerd voorbehoud voor gevallen waarin natuur- of waterdoelen anders zouden vergen. Zonder nadere afbakening is dat uitgangspunt onvoldoende hard en biedt het onvoldoende rechtszekerheid aan eigenaren en verpachters. Ondergetekende verzoekt daarom om een expliciete analyse van de gevolgen voor bestaande pachtrelaties, alsmede een	T.a.v. de functie van landbouwgrond: Het provinciale plan is erop gericht om zo veel mogelijk landbouwgrond ook landbouwgrond te laten blijven. Maar om de wettelijke doelen te realiseren zal dit niet altijd overal het geval zal zijn. Voorop staat dan wel dat wanneer sprake is van functiewijziging dit in principe op basis van vrijwilligheid plaatsvindt. In de hotspots wordt gestreefd naar meer natuur en/of water wat zal betekenen dat een deel van de gronden wordt afgewaardeerd voor natuur of water. Evenzo kunnen er gronden zijn waar de hoofdfunctie landbouw blijft maar komen er nevenbedoelen voor water of natuur. T.a.v. compensatiesystematiek: Wij stellen subsidie beschikbaar voor inrichting (investeringssubsidie) van natuurgonden en de omvorming van percelen naar natuur (subsidie functieverandering) binnen Natuurnetwerk Nederland (NNN). De subsidie wordt uitgekeerd om bij te dragen aan de realisatie- en de kwaliteit van het NNN. Als in het TLGD de keuze tot functiewijziging wordt gemaakt kunnen wij ons voorstellen dat een dergelijke werkwijze ook voor deze gronden gaat gelden; hiervoor moet een regeling ontwikkeld worden. 7. Ten aanzien van toekomstige gebiedsaanwijzingen en projecten geldt dat wij enerzijds op basis van bestaand beleid, analyses en programma's werken. Anderzijds constateren we met	

heldere begrenzing van de omstandigheden waaronder van het uitgangspunt "landbouwgrond blijft landbouwgrond" wordt afgeweken. 5. Ontbrekende compensatiecriteria en -procedure bij functiewijziging Het ontwerpprogramma vermeldt dat bij functiewijziging naar natuur een passende afwaardering van gronden zal worden gecompenseerd. Het programma biedt echter geen concrete uitwerking van de criteria, procedure, reikwijdte en rechtsbescherming die daarbij gelden. Daardoor kan een grondeigenaar op basis van het programma niet beoordelen hoe de afwaardering wordt vastgesteld, wie daarover beslist, of volledige dan wel slechts gedeeltelijke compensatie wordt geboden, of ook schade aan de verpachtwaarde wordt meegenomen, welke rechtsmiddelen openstaan indien geen overeenstemming wordt bereikt, en hoe de financiële dekking en beschikbaarheid van middelen zijn gewaarborgd. Dit is een wezenlijk gebrek. Waar het programma ingrijpende keuzes voorbereidt met potentiële gevolgen voor eigendom en gebruikswaarde, moet ook de compensatiesystematiek voldoende duidelijk, kenbaar en toetsbaar zijn. Ondergetekende verzoekt daarom het programma aan te vullen met een transparante compensatieparagraaf waarin criteria, procedure, reikwijdte en rechtsbescherming bij functiewijziging concreet worden vastgelegd. 6. Onvoldoende afbakening van het verplichtend grondinstrumentarium Het ontwerpprogramma stelt dat Gedeputeerde Staten onder specifieke omstandigheden verplichtend grondinstrumentarium kunnen inzetten als sluitstuk van de aanpak, terwijl tegelijkertijd als uitgangspunt wordt gesteld dat op basis van vrijwilligheid wordt gewerkt. Deze combinatie van vrijwilligheid als uitgangspunt en onbepaald gehouden verplichting als sluitstuk is in de huidige vorm onvoldoende geconcretiseerd. Voor grondeigenaren en verpachters is niet duidelijk onder welke omstandigheden verplichtend instrumentarium kan worden ingezet, welke procedurele waarborgen dan gelden, hoe het evenredigheidsbeginsel wordt getoetst en welke rechtsbescherming openstaat. Evenmin is voldoende afgebakend of en op welke grondslag dergelijk instrumentarium ook kan worden ingezet jegens eigenaren die niet zelf agrarisch ondernemer zijn, maar hun gronden verpachten. Gelet op de ingrijpende aard van dit instrumentarium is deze onduidelijkheid onverenigbaar met de eisen van rechtszekerheid en zorgvuldige besluitvorming. Ondergetekende verzoekt daarom om	de indiener dat er op sommige plaatsen nog aanvullend onderzoek nodig zal zijn. In sommige gevallen juist ook om de samenhang van (verschillende) projecten en de gevolgen hiervan in beeld te brengen. Wij zijn het met indiener eens dat dit op basis van deugdelijke onderbouwing dient plaats te vinden. 8. Ten aanzien van onvoldoende passende beoordeling (habitatrichtlijn) geldt dat het TLGD zich richt enerzijds op reductie van stikstofemissies en anderzijds natuurherstel gericht op de soorten en habitattypen van de Vogel- en Habitatrichtlijn. Daarnaast is het programma onvoldoende concreet en kaderstellend om een passende beoordeling uit te (kunnen) voeren. Dit doet niet af aan het feit dat bij toekomstige besluitvorming steeds beoordeeld wordt of een passende beoordeling moet worden gemaakt. 9. Wij zijn het eens met indiener dat dit programma beoogt een aantal wettelijke doelen te realiseren waar we als provincie verantwoordelijk voor zijn. We willen dit in gebiedsprocessen vormgeven waarbij er ruimte is voor grondeigenaren om mee te denken, inbreng te leveren. Wanneer er een beperking of wijziging van functie aan de orde zal zijn, gaat dit in overleg met	

heldere, concrete en afdwingbare vastlegging van de toepassingsvoorwaarden, procedurele waarborgen en rechtsbescherming met betrekking tot verplichtend grondinstrumentarium. 7. Toepassing op toekomstige gebiedsaanwijzingen en projecten Het Ontwerpprogramma TLGD vormt nadrukkelijk de basis voor toekomstige gebiedsprocessen, nadere uitwerkingen en projecten die in de komende jaren zullen worden voorbereid en uitgevoerd door onder meer de provincie, waterschappen en uitvoeringsorganisaties zoals Prolander. Ondergetekende constateert dat het programma ruimte laat voor nadere aanwijzing van gebieden en verdere concretisering van maatregelen, zonder dat vooraf wordt gewaarborgd dat deze toekomstige keuzes voldoen aan de eisen van zorgvuldige voorbereiding, deugdelijke motivering en evenredigheid. Gelet op de ligging van de gronden van ondergetekende binnen de in het programma benoemde hydrologische systemen, is het voorzienbaar dat deze gronden in toekomstige trajecten en projecten worden betrokken. Ondergetekende verzoekt daarom expliciet te waarborgen dat: toekomstige gebiedsaanwijzingen uitsluitend plaatsvinden op basis van concrete, gebiedsspecifieke en toetsbare onderbouwing; voorafgaand aan nieuwe ingrepen een integrale systeemanalyse wordt uitgevoerd waarin hydrologie, bodem, water en cumulatieve effecten in samenhang worden beoordeeld; de gevolgen voor eigendomsrechten, pachtrelaties en gebruiksmogelijkheden expliciet en volwaardig worden meegewogen; en dat nieuwe projecten niet vooruitlopen op nog uit te voeren onderzoeken, maar daarop worden gebaseerd. 8. Onvoldoende passende beoordeling (Habitatrichtlijn) Het Ontwerpprogramma TLGD heeft betrekking op Natura 2000-gevoelige gebieden en bevat beleidskeuzes op het gebied van natuurherstel, stikstofreductie en hydrologische ingrepen. Voor zover dit ontwerpprogramma moet worden aangemerkt als een plan of programma dat significante gevolgen voor Natura 2000-gebieden kan hebben, of voor zover dergelijke gevolgen niet op voorhand op basis van objectieve gegevens kunnen worden uitgesloten, geldt dat op grond van artikel 6, derde lid, van de Habitatrichtlijn een passende beoordeling vereist is. Ondergetekende constateert dat uit het ontwerpprogramma niet inzichtelijk wordt dat de effecten van de voorgestelde keuzes, afzonderlijk en in cumulatie, met de vereiste mate van zekerheid zijn beoordeeld. Integendeel, uit het programma en de toelichting blijkt juist dat essentiële onderdelen van	de grondeigenaar. Daarom vinden wij dat dit programma richting geeft, maar geen keuzes reeds vastlegt. De onderbouwing onder dit programma volgt uit reeds bestaand stukken beleid zoals het Regionaal Waterprogramma, de Natuurdoelanalyses, en de beheerplannen. Hierin is op hoofdlijnen de systeemwerking beschreven. Ten aanzien van uw 9 afsluitende verzoeken kunnen we aangeven zoals hierboven reeds benoemd dat op sommige plaatsen nog aanvullend onderzoek nodig zal zijn om een gedetailleerder beeld te krijgen van het systeemfunctioneren en mogelijkheden waarop de doelen behaald kunnen worden. In sommige gevallen juist ook om de samenhang van (verschillende) projecten en de gevolgen hiervan in beeld te brengen. Wij zijn het met indiener eens dat dit op basis van deugdelijke onderbouwing dient plaats te vinden. Ten aanzien van grond, wijze van compensatie en grondinstrumentarium daarvoor is reeds bestaand vastgesteld beleid wat wij hanteren. We zijn wel voornemens het programma in deze vorm vast te stellen.	

de feitelijke onderbouwing, waaronder hydrologische systeemanalyses en nadere gebiedsuitwerkingen, nog moeten worden uitgevoerd. Onder die omstandigheden is niet kenbaar gemaakt dat op objectieve, volledige en actuele gegevens is vastgesteld dat significante gevolgen kunnen worden uitgesloten dan wel dat een toereikende passende beoordeling voorligt. Het vooruitlopen op toekomstige onderzoeken en nadere uitwerking verdraagt zich niet met het vereiste dat een passende beoordeling voorafgaand aan de besluitvorming plaatsvindt en berust op volledige, precieze en definitieve bevindingen. Daarbij brengt het reeds vastleggen van beleidskeuzes vóór afronding van de noodzakelijke onderzoeken het risico mee dat die onderzoeken plaatsvinden binnen de kaders van reeds gemaakte keuzes, hetgeen afbreuk kan doen aan de vereiste objectiviteit van de onderbouwing. 9. Conclusie en verzoek Gelet op het voorgaande concludeert ondergetekende dat het Ontwerpprogramma TLGD vergaande beleidsmatige en gebiedsgerichte keuzes vastlegt, terwijl de feitelijke, gebiedsspecifieke en toetsbare onderbouwing daarvoor op wezenlijke onderdelen ontbreekt dan wel wordt doorgeschoven naar later onderzoek en nadere uitwerking. Daarnaast worden de belangen van grondeigenaren en verpachters onvoldoende expliciet, kenbaar en evenwichtig in de afweging betrokken. Het Ontwerpprogramma TLGD is daarmee niet slechts kaderstellend van aard, maar legt feitelijk reeds richtinggevende keuzes vast, terwijl de daarvoor vereiste gebiedsspecifieke, toetsbare en volledige onderbouwing ontbreekt en naar latere uitwerking wordt doorgeschoven, hetgeen in strijd is met de eisen van zorgvuldige voorbereiding, deugdelijke motivering en effectieve rechtsbescherming. De eerder ingediende zienswijze tegen het Inrichtingsplan Vledder Aa fase 2, de voorbereiding van de herinrichting van de Wapserveense Aa, en de gevoerde schriftelijke en mondelinge correspondentie met de provincie over de Ruiner Aa tonen aan dat deze tekortkomingen niet slechts theoretisch zijn, maar zich reeds concreet manifesteren in lopende projecten en bestuurlijke trajecten die op dezelfde beleidslogica berusten als het TLGD. Ook uit de door de provincie gepubliceerde vragen en antwoorden over het TLGD blijkt dat essentiële onderdelen van de normering, gebiedsbegrenzing, juridische borging en concrete gebiedsuitwerking nog niet vaststaan en pas in een later stadium nader worden ingevuld. Dit bevestigt dat het Ontwerpprogramma TLGD reeds richtinggevende keuzes vastlegt, terwijl de daarvoor vereiste concrete en toetsbare onderbouwing nog niet volledig beschikbaar is.		

Ondergetekende verzoekt u dan ook: 1. het Ontwerpprogramma TLGD in deze vorm niet vast te stellen; 2. het programma eerst te voorzien van een integrale, transparante, gebiedsspecifieke en toetsbare onderbouwing van de voorgestelde beleidsrichting, in het bijzonder ten aanzien van hydrologie, stikstof en landbouw; 3. de resultaten van nog uit te voeren systeemanalyses, waaronder de landschapsecologischsysteemanalyse (LESA), af te wachten alvorens beleidskeuzes vast te leggen die ingrijpende gevolgen kunnen hebben voor grondgebruik, eigendom en bedrijfsvoering; 4. het programma aan te vullen met een expliciete analyse van de gevolgen voor bestaande pachtrelaties en met een heldere afbakening van de omstandigheden waaronder van het uitgangspunt "landbouwgrond blijft landbouwgrond" wordt afgeweken; 5. het programma aan te vullen met een transparante compensatieparagraaf waarin criteria, procedure, reikwijdte en rechtsbescherming bij functiewijziging concreet worden vastgelegd; 6. de toepassingsvoorwaarden, procedurele waarborgen en rechtsbescherming met betrekking tot verplichtend grondinstrumentarium helder, concreet en afdwingbaar in het programma op te nemen; 7. te waarborgen dat bij toekomstige gebiedsaanwijzingen en concrete projectuitwerkingen niet kan worden volstaan met een verwijzing naar het Ontwerpprogramma TLGD als beleidskader, indien de daarvoor vereiste gebiedsspecifieke, toetsbare en volledige onderbouwing op programmaniveau ontbreekt, en dat in dat geval deze onderbouwing voorafgaand aan besluitvorming op project- of gebiedsniveau volledig en zelfstandig wordt geleverd, waarbij belanghebbenden opnieuw op effectieve wijze in de gelegenheid worden gesteld hun zienswijze naar voren te brengen. 8. het programma aan te vullen met een integrale beoordeling van de cumulatieve effecten van samenhangende maatregelen binnen én hydrologisch systeem, zodat de gezamenlijke gevolgen voor grondwaterstanden, ontwatering en gebruiksmogelijkheden inzichtelijk en toetsbaar worden gemaakt. Ondergetekende behoudt zich nadrukkelijk het recht voor om tegen nadere besluitvorming Rechtsmiddelen aan te wenden, indien uitvoering van het programma leidt tot schade of beperking van de eigendomspositie, gronden of pachtrelaties van ondergetekende.		
19. XXXXXXXXXX		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Ontwerp Nationaal Programma Landelijk Gebied Kenmerk: DGLGS / 36638340 Datum: 15 december 2023 Staatscourant 2024, 1307, d.d. 11-01-2024 *	Wij zien dat indiener op basis van de publicatie van het Ontwerp-NPLG op 15 december 2023 een tekstpassage over het onderdeel bossenstrategie heeft ingevoegd als zienswijze. De opgave	

Hierin is de bossenstrategie opgenomen dat tot 2030 37.400 ha nieuw bos tussen moet zijn 2030 gerealiseerd. Uitwerken door bossen langs de verzorgingsplaatsen van de provincie Drenthe Bossen realiseren langs de verzorgingsplaatsen van de provincie Drenthe. Het gaat in Nederland in totaal om +/-300 verzorgingsplaatsen. Als er bij iedere verzorgingsplaats ruimte beschikbaar zou zijn, dan gaat het om een aaneengeschaald bos van ruim +/-300 ha per verzorgingsplaats (om invulling te geven aan de bosaanplant). Dit komt overeen met ruim +/-300 ha per verzorgingsplaats of ongeveer 500 voetbalvelden. In de praktijk kunnen de bossen groter zijn, omdat niet bij alle verzorgingsplaatsen ruimte beschikbaar zal zijn voor bosaanplant. Ook is bij een aantal verzorgingsplaatsen al bos aanwezig. De bossen zullen daarom groter zijn dan 3 km²; in een nadere analyse zou de ruimtelijke invulling in meer detail kunnen worden bepaald. De bossen bieden tevens een aantrekkelijke omgeving om te ontspannen bij de onderbreking van de reis. Daarvoor dienen deze bossen wel toegankelijk te zijn vanaf de verzorgingsplaatsen. Nadien kunnen deze bossen aaneengeschaald worden als verbindingzones door ook al de bermen langs de snelwegen te beplanten als bos, zodat het geluid van de snelweg gefilterd word en stikstof meteen bij de bron gefilterd wordt. Elke verzorgingsplaats dient voorzien te zijn van een vluchtweg naar het achterland die niet afgesloten is en te voet vrijelijk bereikbaar is, en de mensen niet de autosnelweg op vluchten. * https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stcrt-2024-1307.pdf Provincies hebben de op grond van de Omgevingswet wettelijke taak tot gebiedsgerichte coördinatie van de taken en bevoegdheden van gemeenten en waterschappen (artikel 2.18 Ow). Door ook buiten Natura 2000-gebieden aan natuurverbetering te werken, neemt bovendien de milieudruk op natuurgebieden af⁶. Alleen met een brede aanpak voor natuurherstel in het landelijk gebied, en het toewerken naar een bredere duurzamere transitie naar een natuurinclusieve samenleving is het op den duur mogelijk om de VHR-doelstellingen te realiseren. Natuurherstel binnen en buiten natuurgebieden draagt ook bij aan andere doelen; schoner water, klimaatadaptatie, een gezonde bodem en een duurzame natuur-inclusieve landbouw. Daarmee biedt natuurherstel ook een oplossing voor andere opgaven in het landelijke gebied. Koolstofopslag in bomen, bossen en natuur (o.a. Bossenstrategie) lift mee met de natuurdoelen voor herstel, natuurarealen, beekdalen en de ondersteunende doelen voor GBDA. Hetzelfde geldt voor de	voor bos zien we als meekoppelkans in het ontwerpprogramma TLGD. In de zienswijze lezen we verder geen vragen of verzoeken ten aanzien van het ontwerpprogramma TLGD.	

verantwoordelijkheden. Bij maatregelen natte natuur is de betrokkenheid van waterschappen essentieel. 2.1.5 Bossenstrategie ev		
20. XXXXXXXXXX		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Op dit moment ligt het ontwerpplan van het Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD) ter inzage. De omvang van 105 pagina's toont dat er veel verschillende aspecten zijn die aandacht behoeven in het TLGD. Daaraan liggen ook nog verschillende bijlagen ten grondslag met een totale omvang van tevens ruim 150 pagina's. Ik zal me eerst kort voorstellen. Met mijn vrouw heb ik een akkerbouw- en pluimveebedrijf nabij het XXXXXXXXXX. Hoewel dit landbouwgebied niet direct als 'hotspot' is aangewezen, dwingt de onduidelijkheid over de eisen in dit stuk tot een zienswijze. Ik heb een volledige natuurvergunning, voldoe aan de best beschikbare techniek, zoals die 5 jaar geleden werd geactualiseerd, maar de huidige vergunningenstop voor bewezen reducerende technieken houdt ons feitelijk gegijzeld. Zonder juridisch houdbare vergunningen is elke investering in duurzaamheid een onverantwoord bedrijfsrisico. Een gok. De belofte dat vergunningverlening in 2027 weer mogelijk is (zou zijn) ervaren wij als een 'papieren werkelijkheid' zolang normen niet vaststaan en iedere vorm van borging ontbreekt. Ik eis dan ook dat de provincie eerst de juridische borging van innovaties of best beschikbare technieken (wat dat ook mogen zijn) regelt, voordat er nieuwe reductiedoelen aan ons worden opgelegd. In dit plan liggen alle risico's bij de ondernemer, zowel financieel als juridisch. U vraagt ons in dit plan om onze vergunningen, ons gehele bedrijf op het spel te zetten met de hoop op een goede afloop voor de algehele vergunningverlening. Met een beoogd bedrijfsopvolger is rechtszekerheid voor ons geen abstract begrip, maar een absolute noodzaak. Ten aanzien van het TLGD wil ik u graag mijn zienswijze voorleggen en indienen middels dit document. Hierbij heb ik geprobeerd om mij te houden aan de geschetste kaders die zijn meegegeven vanuit de provincie Drenthe voor het opstellen van een zienswijze. Dit heeft geresulteerd in een nogal lange zienswijze. Gezien de omvang van het ontwerpplan met onderliggende bijlagen is het niet mogelijk gebleken om dit beknopter aan u voor te leggen. Mijn hoop is dat u deze zienswijze serieus en grondig doorneemt en evalueert alvorens u het TLGD vaststelt. Om een effectieve behandeling van deze zienswijze te waarborgen, stel ik vooraf vast dat mijn inbreng zich niet richt op een verzoek tot afschaffing van vigerende wet- en regelgeving. Ik erken dat de doelstellingen juridisch verankerd zijn, al kunnen we daar van alles van vinden. Deze zienswijze	1. over de juridische houdbaarheid versus de streefdatum 2027 Wij erkennen met de indiener dat de huidige situatie, waarin we enerzijds moeten zorgen voor voldoende reductie van emissies van ammoniak en anderzijds er heel beperkte mogelijkheden zijn tot geborgde innovaties, een complexe situatie is. Wij stellen normen vast op de lange termijn (2035) en willen met de sector de komende jaren stappen zetten in de daling van stikstof op weg naar de juridisch geborgde daling in 2035. Het afschaffen van derogatie en de stoppersregelingen van het Rijk kunnen ons hierbij helpen de gerealiseerde daling in de eerste jaren in beeld te brengen. De nadruk zal de komende jaren liggen op maatregelen die niet een ingrijpende investering en / of vergunning vragen. Het jaar van 2027 staat als op zijn vroegst in 2027 en het zal inderdaad zaak zijn om in een procedure te zien of het plan zoals het er nu ligt voldoende geborgd is, dan wel nog aanpassing behoeft. <i>Vrijwilligheid</i>	Zie onder punt 7: paragraaf 1.4 TLGD aanpassen

focust zich dan ook uitsluitend op de uitvoering, de randvoorwaarden en de rechtszekerheid binnen de beleidsvrijheid die de provincie heeft. Bij elk punt is voldaan aan de formele eis om deze te koppelen aan de specifieke hoofdstukken van het ontwerpprogramma TLGD. Ik verzoek u dan ook om, in lijn met het zorgvuldigheidsbeginsel, deze punten integraal en inhoudelijk te beantwoorden binnen de kaders van dit programma. Na analyse van het ontwerpprogramma TLGD en de onderliggende bouwstenen, stel ik vast dat er een fundamentele kloof gaapt tussen de communicatie naar de burger en de juridische werkelijkheid in de documenten. In de publieke communicatie, zoals de vraag en antwoord op de website van de provincie op dit onderwerp, wordt gesproken over '<i>vrijwilligheid</i>' en '<i>de boer aan het roer</i>'. De technische documenten tonen echter een ander beeld: ingrijpende reductie-eisen, tot 80% in hotspots, en een dwingende '<i>additionaliteitseis</i>' die de ondernemer feitelijk buitenspel zet. Kort samengevat is de essentie van dit plan geen toekomstperspectief, maar een juridische overlevingsstrategie, waar de risico's bij de individuele ondernemer wordt gelegd. Zij begeven zich in het casino met hun bedrijf als inzet. De provincie vraagt ingrijpende offers van de agrarische sector om het vergunningenslot te verbreken, maar legt het risico van het mislukken volledig bij de ondernemer en de leefbaarheid van het platteland neer. Voordat ik overga tot de inhoudelijke punten per hoofdstuk, dwingen deze inconsistenties mij tot het stellen van de volgende cruciale basisvragen over de fundamenteën van dit programma: 1. De juridische houdbaarheid versus de streefdatum 2027 De provincie belooft dat vergunningverlening medio 2027 weer mogelijk is. Hoe kan de provincie deze belofte hardmaken terwijl de juridisch afdwingbare normen voor ondernemers nog niet eens zijn vastgesteld? Deze kunstmatige tijdsdruk dwingt tot een eenzijdige focus op de '<i>additionaliteitseis</i>' wat kortgezegd inhoud het direct aantonen van stikstofwinst voor de rechter. Hierdoor degradeert het TLGD tot een puur juridisch instrument voor korte termijn, waarbij de langetermijndoelen voor een sociaal-economisch robuuste landbouw ondergeschikt worden gemaakt aan snelle '<i>papieren</i>' stikstofruimte. Graag ontvang ik een toelichting hoe de provincie borgt dat de haast voor 2027 niet leidt tot onomkeerbare schade aan de landbouwstructuur. 2. Het ontbreken van impact op sociaal-economische gevolgen Ik mis een integrale leefbaarheidstoets op de sociaal-economische gevolgen van dit plan. De provincie baseert haar rigoureuze natuur- en stikstof doelen op de verplichtingen uit de Europese	Indiener van de zienswijze ziet begrijpelijkerwijs spanning tussen het uitgangspunt van het programma om vanuit vrijwilligheid te werken en de verplichtende elementen die tegelijkertijd in het programma zijn opgenomen. Het betreft dan de generieke reductie van 30% stikstofuitstoot in de melkveehouderij en de extra 30% in gebieden om Natura 2000 heen (80% wordt nergens genoemd). Deze verplichtende elementen komen voort uit een ander uitgangspunt, namelijk het uitgangspunt en doel om te komen tot een oplossing voor de vastgelopen vergunningverlening. Tussen beide principes bestaat inderdaad spanning. Hiermee zijn we omgegaan door de doelen weliswaar vast te leggen, maar vrijheid te laten bij de ondernemers over de wijze waarop naar die doelen kan worden toegewerkt. Voor het aanvullende doel van 30% extra reductie rondom de stikstofgevoelige Natura 2000 gebieden geldt daarenboven dat hiervoor ook de ruimte meetelt die vrijkomt als gevolg van stoppende bedrijven in die gebieden. Beide aspecten, de norm en de gebiedsgerichte reductie van de stikstofaanpak, moeten worden uitgewerkt. De norm door deze vast te leggen in de Provinciale Omgevingsverordening, de	

Habitatrichtlijn, maar negeert in het ontwerpplan een cruciaal fundament uit diezelfde richtlijn. Artikel 2, lid 3 van de Habitatrichtlijn stelt dwingend: 'Bij de grond van deze richtlijn te nemen maatregelen wordt rekening gehouden met de vereisten op economisch, sociaal en cultureel gebied, en me de regionale en lokale bijzonderheden'. Ik mis, niet voor het eerst in plannen van de provincie, de integrale leefbaarheidstoets op de sociaal-economische gevolgen van dit plan. Is de provincie bereid om per hotspot, waar de stapeling van opgaven het grootst is, te onderzoeken wat de cumulatieve impact van de voorgestelde krimp is op de sociale cohesie, de instandhouding van vitale voorzieningen en de lokale toeleverende economie? Individuele sociaal-economische begeleiding via organisaties als Boeren Perspectief Drenthe zijn geen vervanging voor een integrale sociaal-economische effectrapportage op gebiedsniveau. Individuele hulp helpt een boer misschien, maar het redt de lokale school of loonwerker niet als 40% van de boeren stopt. Ik verzoek u dwingend om conform Art. 2 lid 3 van de Habitatrichtlijn, als nog een onafhankelijk sociaal-economisch impactanalyse aan het TLGD ten grondslag te leggen. Deze serieus mee te wegen in de besluitvorming, voordat u overgaat tot vaststelling. 3. Prioritering van stikstofruimte: Woningbouw voor de eigen regio Het TLGD pretendeert de woningbouw vlot te trekken. Kan de provincie garanderen dat de stikstofruimte die lokaal door de agrarische sector wordt gerealiseerd, ook prioritair en met voorrang wordt ingezet voor de lokale woningbehoefte en de leefbaarheid binnen diezelfde regio/gemeente, in plaats van voor provinciale of landelijke industriële- en infraprojecten? 4. De financiële impasse en de vicieuze cirkel van innovatie De provincie erkent dat er onvoldoende financiële middelen zijn tot 2030 (Realisatiestrategie, blz. 13). Wat is het 'Plan B' als de benodigde miljarden vanuit het Rijk uitblijven? Daarnaast signaleer ik een vicieuze cirkel. SPUK-middelen voor innovatie liggen klaar, maar ondernemers kunnen deze niet benutten omdat de benodigde vergunningen voor innovatieve stallen door de provincie zelf niet worden verleend vanwege de huidige juridische impasse. Hoe gaat de provincie deze administratieve patstelling doorbreken? Deze voorgaande overkoepelende basisvragen op basis van het ontwerp TLGD hebben als doel helderheid te krijgen. Graag zie ik beantwoording en vastlegging van deze vragen verwerkt in het definitieve TLGD om duidelijkheid te krijgen. Door deze zaken te benoemen en helder te maken wordt het voor een ieder duidelijk wat verwacht kan worden van het TLGD en hoe de provincie anticipeert op verschillende scenario's.	gebiedsgerichte reductie via een gebiedsproces. De daarmee gepaard gaande zorgvuldigheid geeft ruimte voor afstemming met belanghebbenden, zoals de indiener van deze zienswijze. Wat betreft de gevolgen voor de leefbaarheid op het platteland verwijzen wij naar het aangepaste hoofdstuk 6. Een van de aspecten daar is dat wij een impactanalyse onderdeel willen laten zijn van de gebiedsgerichte uitwerking van het programma. 1 > Borging provincie dat de haast voor 2027 niet leidt tot onomkeerbare schade aan de LB-structuur Wij noemen in het programma dat wij 'medio 2027' als vroegste moment zien waarop vergunningverlening weer mogelijk wordt. Daartoe is vereist dat wij het programma verder uitwerken en borgen. Hiervoor nemen wij het komende jaar de tijd. Daarnaast zal een aantal maatregelen van het plan geborgd moeten worden en moet de wijze van monitoring en bijsturing worden uitgewerkt. Voor de uitwerking doorlopen wij in een aantal gebieden (de hotspots, maar ook rondom de Natura 2000-gebieden) gebiedsprocessen waarbij met de betrokkenen uit de gebieden tot nadere afstemming en overeenstemming willen komen. Door deze aanpak waarbij de	

Dan vervolg ik nu graag met de inhoudelijke zienswijze op het TLGD. Inhoudelijke zienswijze op TLGD ontwerpplan 2026 In paragraaf 1.3 van het TLGD worden het oplossen van het vergunningenslot en het versterken van de landbouwstructuur als eerste hoofddoel genoemd. Echter, uit de verdere uitwerking en de focusbeschrijving blijkt dat dit doel volledig ondergeschikt is gemaakt aan het behalen van de natuur- en waterdoelen. Het programma leest hierdoor niet als een integraal plan voor het landelijk gebied, maar als een natuurherstelplan waarbij de belangen van de landbouw en de economie (punt 1) slechts als indirect resultaat worden gehoopt. Het ontbreekt in dit ontwerpplan aan concrete, eigenstandige waarborgen, meetbare tussenstapjes voor ondernemers en specifieke instrumenten in de <i>'bouwstenen'</i> van figuur 1.1 om doel 1 daadwerkelijk te realiseren. Ik mis in de <i>'bouwstenen'</i> van het programma een expliciet sociaal-economisch fundament dat de levensvatbaarheid van de agrarische sector garandeert, onafhankelijk van de ecologische opgave. De provincie geeft bovendien zelf aan dat het onzeker is of de natuurdoelen (Kritische Depositie Waarde, KDW) gehaald kunnen worden, waarmee ook het hoofddoel <i>'vergunningverlening'</i> op losse schroeven komt te staan. Dit gebrek aan balans en juridische zekerheid vormt de kern van mijn zienswijze en leidt tot de volgende dwingende vragen en verzoeken tot aanpassing van het TLGD: Concrete vragen en verzoeken naar aanleiding van paragraaf 1.3 1. Over de hiërarchie van doelen • In paragraaf 1.3 worden <i>'het oplossen van het vergunningenslot'</i> en het <i>'halen van natuurdoelen'</i> beide als <i>'belangrijkste hoofddoelen'</i> gepresenteerd. Echter, de tekst stelt direct daarna dat doel 1 alleen gerealiseerd kan worden in samenhang met doel 2. Kan de provincie verduidelijken of hier sprake is van gelijkwaardige doelen, of is doel 1 in feite een afgeleide belofte die volledig afhankelijk is van het resultaat van doel 2? • Als doel 1 een hoofddoel is, welke zelfstandige instrumenten, dus niet zijnde natuurmaatregelen, zet de provincie dan in om specifiek de <i>'landbouwstructuur te versterken'</i> (doel 1b)? Kunnen deze ook worden opgenomen in het TLGD als pijlers? 2. Over de eenzijdige focus • De tekst vermeldt expliciet: <i>'Onze focus ligt op het oppakken van die opgaven die het meest bijdragen aan het wegnemen van achteruitgang van natuur'</i>. Als de focus volledig bij doel 2 ligt, hoe wordt dan voorkomen dat doel 1 (landbouwstructuur en PAS-melders) in de uitvoering ondergeschikt raakt of vertraging oploopt? Kan dit worden verduidelijkt in het voorliggende plan? Hoe verhoudt de keuze om de focus bij de natuur te leggen zich tot de ambitie uit het coalitieakkoord om de landbouw te versterken? Wordt 'versterken' hier enkel	inbreng uit de omgeving wordt geborgd denken wij ook tot een uitkomst te komen waarbij de landbouwstructuur behouden blijft. De grondmobiliteit die met het programma gepaard gaat biedt deels ook kansen om de landbouwstructuur te versterken. 2 > Ontbreken van impact op sociaal-economische gevolgen Wat betreft de gevolgen voor de leefbaarheid op het platteland verwijzen wij naar het aangepaste hoofdstuk 6. Een van de aspecten daar is dat wij een impactanalyse onderdeel willen laten zijn van de gebiedsgerichte uitwerking van het programma. 3 > prioritering stikstofruimte voor woningbouw Het programma is gericht op het vlottrekken van vergunningverlening. De wijze waarop die eventueel vrijkomende ruimte wordt benut wanneer dat woningbouw betreft, is geen onderdeel van het programma. 4 > financiën <i>Gebiedsgerichte stikstofreductie</i> De brandbreedte van 50-80% zoals die in de bouwsteen stikstofreductie voor het programma is opgenomen, is niet vertaald naar het eigenlijke programma. In het eigenlijke programma vindt u terug dat wij in de gebieden om Natura	

uitgelegd als 'aanpassen aan natuurdoelen'? Graag zie ik uw zienswijze op deze vraag en een aanpassing in het TLGD die dit uitlegt. 3. Over de bouwstenen van het programma In paragraaf 1.3 wordt toegelicht dat de aanpak van het TLGD is opgebouwd uit verschillende 'bouwstenen'. Bij nadere bestudering van deze bouwstenen en de bijbehorende tekst, valt op dat deze vrijwel uitsluitend gericht zijn op de fysieke leefomgeving. • Waarom is er in figuur 1.1 geen zelfstandige bouwsteen '<i>Sociaal-economisch perspectief & verdienmodellen</i>' opgenomen? Nu lijkt de landbouw slechts een 'ontvanger' van maatregelen uit andere bouwstenen. Ik verzoek u deze bouwsteen als gelijkwaardige pijler toe te voegen aan het programma, zodat economische vitaliteit een harde randvoorwaarde wordt in plaats van een bijproduct. • Daarnaast verzoek ik u om voorafgaand aan enige maatregel die de landbouw raakt, te stellen dat een sluitende financiële businesscase per hotspot of deelgebied dient te worden opgesteld in het TLGD. Deze kan dan maatwerk specifiek per hotspot of deelgebied worden uitgevoerd, maar geeft wel in het overkoepelende TLGD aan dat dit noodzakelijk is. Dit omdat zonder gedekte inrichtingskosten is de gevraagde afwaardering van agrarische gronden zinloos en louter schadelijk voor de landbouwstructuur. • In de realisatiestrategie (p. 25) wordt uitgebreid gesproken over mestbewerking en innovatie (reductie tot 55-90% ammoniak). In het hoofddocument TLGD is dit echter geen zelfstandige 'bouwsteen' voor de boer. Ik verzoek u de bouwsteen 'innovatie en techniek' toe te voegen, daar door de provincie zelf wordt aangegeven dat dit één van de dingen is die de een belangrijke en positieve bijdrage kunnen hebben. 4. Over de koppeling met PAS-melders Ref: Hst. 2: Toestemmingsverlening • Er wordt gesteld dat het halen van natuurdoelen '<i>noodzakelijk is om toestemmingsverlening uit het slop te trekken</i>'. Kan de provincie in het voorliggende plan per deelgebied aangeven welke specifieke natuurverbetering (kwantitatief) exact nodig is voordat de eerste PAS-melder in dat gebied gelegaliseerd kan worden? 5. Additionaliteit Ref: Hst. 3: Landbouw en Hst. 4: Natuur Een cruciaal onderdeel voor het vlot trekken van vergunningen voor o.a. PAS-melders is additionaliteit. Maatregelen mogen pas worden ingezet voor nieuwe vergunningen als ze extra zijn bovenop de wettelijk verplichte basis voor natuurherstel. • Gezien de enorme opgave die in het TLGD is opgezet voor natuurherstel, is het risico groot dat alle reductie die boeren realiseren volledig wordt 'opgeslokt' door de basis-natuurdoelen.	2000-gebieden heen werken met een percentage van ongeveer 60%. Voor het behalen van de gebiedsgerichte reductie mogen bedrijven samenwerken. Daarbij kan dan bijvoorbeeld rekening worden gehouden met de ruimte die vrijkomt doordat er bedrijven stoppen in de gebieden. Wij faciliteren ondernemers daarbij zo veel mogelijk, via subsidie-instrumenten (laaghangend fruit en hooghangend fruit) en regelingen voor extensivering, omschakelen, verplaatsing en beëindiging. Ten aanzien van de vicieuze cirkel verwijzen we naar ons antwoord op uw vraag onder 1. Concrete vragen en verzoeken naar aanleiding van paragraaf 1.3 1. Over de hiërarchie van doelen en 2. eenzijdige focus: De doelen zien wij als samenhangend: het stikstofslot is niet oplosbaar zonder aan de achteruitgang van de natuur te werken. Maar er zijn ook andere stappen nodig zoals bijvoorbeeld bij het Rijk de urgentie voor aanpassen van wet -en regelgeving blijven benadrukken. Landbouwstructuur versterken willen we met name doen door ververkaveling te stimuleren.	

• Kan de provincie in het TLGD kwantitatief vastleggen welk deel van de beoogde reductie (bijv. van de 43% ammoniakreductie) gereserveerd wordt als additionele ruimte voor de legalisatie van PAS-melders? Ik verzoek u deze reservering expliciet in het plan op te nemen. • Hoe voorkomt de provincie dat de additionaliteit van een maatregel achteraf door de rechter wordt vernietigd omdat het natuurherstel onvoldoende blijkt te zijn? Ik verzoek u in het TLGD een juridische veiligheidsbuffer op te nemen: een deel van de behaalde winst dat uitsluitend voor de vergunningverlening van de zittende ondernemers (PAS-melders) wordt geormerkt. • Is de provincie tevens bereid om in het voorliggende plan een concrete lijst van additionele maatregelen op te nemen die direct leiden tot vergunningsruimte? Graag zie ik dit als een toetsbaar onderdeel van het TLGD. 6. Over de gebiedsgerichte stikstofreductie en het risico op sanering Ref: Hst. 3.1: Stikstof In de bijlage 'Bouwsteen stikstof' (p. 63) stelt de provincie als rekenvoorbeeld voor om in een zone van 1000 meter rond Natura 2000-gebieden een gebiedsgerichte stikstofreductie van 50 tot 80% te realiseren, bovenop de generieke 30%. Deze astronomische percentages komen in de praktijk neer op een verkapt saneringsbeleid. Een reductie van 80% is redelijkerwijs onhaalbaar zonder volledige sluiting van het bedrijf. • Ik eis dat de provincie in het TLGD uitspreekt wat het perspectief is voor een agrariër in deze 1000-meter zones. Als een reductie tot 80% de norm wordt, dient de provincie hier een passend en volledig gefinancierd perspectief (zoals volledige schadeloosstelling of verplaatsing) tegenover te stellen. • Tevens eis ik dat kwantitatief wordt vastgelegd welk deel van deze extreme reductie-eis direct wordt gereserveerd als additionele ruimte voor vergunningverlening. Zonder deze harde garantie is medewerking aan deze percentages economische zelfmoord. • In de 'Vragen en Antwoorden' op de website van de provincie belooft u dat boeren 'realistische en haalbare doelen' krijgen die met 'managementmaatregelen' te halen zijn (de boer aan het roer). Ik constateer een onoverbrugbare tegenstelling tussen deze belofte en het rekenvoorbeeld van 80% reductie in de 'Bouwsteen Stikstof' (p. 63). Een reductie van 80% is met managementmaatregelen fysiek onmogelijk. Ik eis dat het TLGD wordt aangepast zodat de belofte van 'management-gebaseerde doelsturing' juridisch wordt geborgd als de absolute bovengrens van wat van een individuele ondernemer gevraagd kan worden. Concrete vragen en verzoeken naar aanleiding van paragraaf 1.4 In paragraaf 1.4 van het TLGD maakt de provincie een cruciale kanttekening bij de haalbaarheid van het eigen programma. Er wordt gesteld dat voor natuurherstel uiteindelijk de KDW (Kritische Depositie Waarde) niet meer mag worden overschreden, maar tegelijkertijd erkent de provincie dat de meest kritische natuurtypen in Drenthe een dermate lage KDW hebben dat het de vraag is wanneer hieraan kan worden voldaan. Er wordt gesteld dat de opgaven na 2030 nog niet naar maatregelen	3. Over de bouwstenen van het programma De bouwstenen zijn min of meer sectorale onderdelen geweest die in het programma in integraal zijn afgewogen. Die nemen we dus niet als zodanig op in dit programma. Het werken in de hotspots doen we in overleg met de grondeigenaren. We nodige hier de grondeigenaren voor uit. Het is aan de grondeigenaren of en op welke wijze daarin te participeren. We stellen hiervoor instrumentarium beschikbaar passend bij de opgaven. Dit is niet op voorhand voor een geheid te maken. 4 : over koppeling met PAS-melders, H2, toestemmingsverlening > welke natuurverbetering is nodig voordat eerste PAS-melder gelegaliseerd kan worden? 4: Voorwaarde voor vergunningverlening is dat er voldoende zekerheid is verkregen dat op termijn de instandhoudingsdoelstellingen van de Natura 2000-gebieden worden gehaald. In deze beoordeling wordt rekening gehouden met de effecten van uitgevoerde of met nog te nemen maatregelen waarvan uitvoering voldoende zeker is (geborgd). De vereiste omgevingscondities worden daar mee hersteld zodat natuurherstel op kan treden. Daadwerkelijk herstel is	

zijn vertaald. Dit creëert een groot risico voor ondernemers die nu investeringen moeten doen voor de 2030-doelen. Dit schept een onhoudbare situatie voor de rechtszekerheid van inwoners en ondernemers. Als de provincie enerzijds de vergunningverlening (doel 1) koppelt aan het halen van de natuurdoelen (doel 2), maar anderzijds nu al aangeeft dat die doelen (de KDW) mogelijk onbereikbaar zijn, dan biedt dit programma geen perspectief, maar een juridisch moeras. Dit leidt tot onderstaande vragen ten aanzien van paragraaf 1.4: 7. Haalbaarheid kritische depositie waarde Ref: Hst. 4: Natuur en Water • Indien de provincie nu reeds voorziet dat de KDW voor bepaalde natuurtypen niet haalbaar is, op welke juridische basis verwacht zij dan dat de rechter toestemming zal geven voor vergunningverlening? Graag zie ik in het TLGD een juridische borging of een '<i>Plan B</i>' opgenomen voor gebieden waar de KDW onhaalbaar blijkt, zodat het vergunningenslot niet permanent is. • De tekst in het voorliggende TLGD ontwerpplan spreekt over '<i>andere manieren om de natuurkwaliteit te realiseren</i>'. Kan de provincie deze '<i>andere manieren</i>' concreet benoemen en als alternatieve beoordelingsmethode opnemen in het TLGD? Zonder deze concretisering is er geen sprake van een toetsbaar plan, maar van een vage intentie. • Is de provincie bereid om hierbij het meten van daadwerkelijke natuurkwaliteit in het veld als leidend criterium op te nemen in plaats van theoretische modellen? In het verlengde hiervan verzoek ik de provincie om in het TLGD expliciet vast te leggen dat de feitelijke staat van instandhouding (de werkelijke natuurkwaliteit in het veld) leidend wordt voor de beoordeling of vergunningverlening mogelijk is, zeker in gebieden waar de theoretische KDW-modellen aantoonbaar onbereikbaar zijn. • Uit de verslagen van de schetssessies (o.a. Grote Masloot) blijkt een diep geworteld wantrouwen tegenover louter theoretische modellen. Ik verzoek u in het TLGD vast te leggen dat de voortgang van natuurherstel en de ruimte voor vergunningverlening primair worden gebaseerd op de feitelijke staat van de natuur middels veldmetingen. Ik verwijs hierbij naar de '<i>Monitoring</i>' paragraaf in de Realisatiestrategie; ik eis dat deze monitoring niet slechts een administratief proces is, maar dat 'meten in het veld' juridisch leidend wordt boven het Aerius-model zodra er discrepanties optreden. 8. Over de horizon na 2030 en rechtszekerheid Ref: Hst. 1.3 en Hst. 4 • Hoe waarborgt de provincie dat investeringen die boeren nu doen om aan de 2030-eisen te voldoen, na 2030 niet waardeloos worden door nieuwe eisen? Ik verzoek de provincie om een 'stand-still' garantie of een langjarige investeringszekerheid in het TLGD op te nemen, zodat ondernemers die nu meewerken aan de transitie niet later alsnog geconfronteerd worden met extra beperkingen voor dezelfde opgave.	geleidelijk proces van veelal meerdere jaren. 5 > additionaliteit > legalisatie PAS-melders + toetsbaarheid We zijn het met de indiener eens dat we aan moeten kunnen tonen dat we op weg zijn om in 2035 de verslechtering in de natuur te stoppen. Wanneer we meer stikstof reduceren dan daarvoor nodig is kan dat ingezet worden voor PAS-melders of andere vergunningen. Omdat er parallel wordt gewerkt aan aanpassingen van wetgeving (rekenkundige ondergrens, KDW uit de wet) nemen we hier geen getallen over reservering voor bijvoorbeeld PAS-melders voor op. Ten aanzien van de gevraagde zekerheid of maatregelen mee tellen geldt dat er beide kanten op (dat bijvoorbeeld een stalvloer die nu niet als toegestane reductiemaatregel telt, dat in de toekomst wel kan worden bij nieuwe meting en borging) onzekerheden zullen zijn. Dat kan geen enkel programma geheel wegnemen. Zouden we zekerheidshalve kiezen voor alleen maatregelen die nu geborgd zijn dan maakt dat de keuzemogelijkheden voor een ondernemer om tot reductie te komen erg klein. Een manier om hier mee om te gaan is maatregelen voor een lager percentage op te nemen om	

- Kan in het voorliggende TLGD plan een tijdlijn worden opgenomen waarin wordt aangegeven wanneer de maatregelen voor de periode na 2030 wél bekend worden? Het ontbreken hiervan zorgt voor een beleidsvacuüm dat de <i>'landbouwstructuur'</i> (doel 1b) juist verzwakt in plaats van versterkt. 9. Over de stapeling van doelen Ref: Hst. 5: Gebiedsgericht werken In paragraaf 1.4 wordt ook de methaanopgave en CO2-vastlegging genoemd als <i>'wenselijk'</i> onderdeel van het programma. - Graag zie ik een integrale effectbeoordeling in het TLGD waarin wordt aangetoond dat de stikstofmaatregelen niet strijdig zijn met de klimaat- en wateropgaven. Hoe voorkomt de provincie dat boeren nu investeren in stikstofreductie die later weer moet worden aangepast vanwege methaan- of waterdoelen? Ik verzoek u dit in het plan te verduidelijken om desinvesteringen te voorkomen. Inhoudelijke zienswijze op de hotspots en gebiedsgerichte uitwerking Naast de fundamentele vragen en verduidelijkingen die nodig zijn in de hoofdstukken 1.3 en 1.4, heb ik grote zorgen over de concrete uitwerking in de <i>'Hotspots'</i>, zoals beschreven in hoofdstuk 5. In deze gebieden komen alle claims (stikstof, water en natuur) samen, waarbij de agrarische sector als enige de rekening lijkt te betalen. Ik anticipeer hierbij op het mogelijke antwoord dat dit zaken zijn die pas in de latere <i>'uitvoeringsfase'</i> of in <i>'gebiedsprocessen'</i> aan bod komen. Dat wijs ik op voorhand af. De spelregels, maximale belasting en sociaal-economische waarborgen voor die gebiedsprocessen moeten als harde randvoorwaarde in dit overkoepelende TLGD worden vastgelegd. Zonder deze kaders in het TLGD, opereren de gebiedsprocessen straks met een blanco cheque ten koste van de ondernemer. Uit de verslagen van de schetssessies (onder meer Grote Masloot en Vledder Aa) blijkt een breed en luid gedragen onvrede onder ondernemers over het gebrek aan perspectief en de ondergeschikte rol van de landbouw. De oproep vanuit het veld is helder: <i>'Neem landbouwstructuurverbetering als hoofduitgangspunt en rest als afgeleide'</i> (Verslag Vledder Aa, p. 4). Desondanks blijft het voorliggende TLGD focussen op 'donkergroene' natuur in de beekdalen. Ik verzoek u de signalen uit deze schetssessies serieus te nemen en in het TLGD vast te leggen dat agrarisch natuurbeheer en agrarisch eigendom in beekdalen de nadrukkelijke voorkeur hebben boven grootschalige functiewijziging naar 'donkergroene' nieuwe natuur. In het <i>'Verzameldocument Bouwstenen'</i> (p. 111) geeft de provincie toe dat een definitief grondbeleid, een grondstrategieplan en een inhoudelijke prioritering voor ruilgronden nog ontbreken. - Gebaseerd op het voorgaande eis ik dat het TLGD de harde randvoorwaarde opneemt dat er in de hotspots geen onomkeerbare stappen worden gezet (zoals het definitief uit de markt	zo meer zekerheid te hebben dat deze stand houdt als reductiemaatregel. Dit heeft provincie Gelderland recent met de Lely Sphere in een vergunning succesvol toegepast. We zullen in de realisatiestrategie een 'instrumentenkoffer' opnemen en deze jaarlijks bijhouden. 6 . Over de gebiedsgerichte stikstofreductie Hierbij verwijzen we naar ons antwoord op uw eerste vraag. De bouwstenen maken geen onderdeel uit van het (vastgesteld) beleid, maar hebben geleid tot het TLGD. De genoemde getallen zijn uiteindelijk niet overgenomen in dit programma. 7. over Haalbaarheid kritische depositie waarde 7.1: In geciteerde paragraaf 1.4 wordt aangegeven dat we voor sommige gebieden op korte termijn niet verwachten te kunnen voldoen aan de KDW's. Dit is in hoofdstuk 4 verder uitgewerkt. 7.2: Overmatige stikstofdepositie is voor de natuurkwaliteit niet de enige drukfactor. Andere drukfactoren zijn bijvoorbeeld verdroging, ongewenste waterdynamiek en onvoldoende waterkwaliteit. Overmatige stikstofdepositie versterkt vaak de	

nemen van agrarische gronden via 'vrijwillige' verkoop) zolang dit overkoepelende Grondstrategieplan niet door de Provinciale Staten is vastgesteld. Zonder dit kader ontbreekt elk zicht op een rechtvaardige herverdeling en landbouwstructuurverbetering. Ten aanzien van verschillende hotspots heb ik voor het gemak ingezoomd op een tweetal gebieden om te illustreren waar het volledige TLGD verder ook op getoetst kan en moet worden. Juist de twee gebieden waar ik met mijn bedrijf tussen lig. 10. Onrealistische reductiedoelen in Hotspot Fochteloërveen Ref: Hst. 5.10 en bijlage 'Veenhuizen' Voor de omgeving van het Fochteloërveen/Veenhuizen wordt geëxperimenteerd met reductiepercentages die oplopen tot 60% ammoniakreductie. Dit is bijna het dubbele van de generieke provinciale opgave. Dit roept de volgende vragen en verzoeken op: - Hoe waarborgt de provincie dat de sociaal-economische structuur van de agrarische sector rondom Veenhuizen behouden blijft bij dergelijke extreme eisen? Ik verzoek u in het TLGD een maximum reductieplafond per individuele ondernemer vast te leggen. Indien een gebied meer reductie nodig heeft voor natuurdoelen, mag dit nimmer eenzijdig op het bord van de blijvende ondernemers worden gelegd. - Ik verzoek u de passage over de extreme reductiepercentages (zoals de 60% in Veenhuizen) uit het TLGD te verwijderen, aangezien deze elk sociaal-economisch perspectief wegnemen. Indien u deze percentages toch wenst te handhaven als 'streefwaarde', eis ik dat dit in het TLGD onlosmakelijk gekoppeld wordt aan een harde garantie op volledige schadeloosstelling en een concreet hervestigingsprogramma. Het enkel noemen van een dergelijk percentage zonder de bijbehorende financiële en juridische opvangnetten is onacceptabel en onrechtmatig tegenover de zittende ondernemers. 11. De impact op de Hotspot Witterveld Ref: Hst. 5.10 en bijlage 'Witterveld' Ook het Witterveld wordt in het TLGD aangewezen als een gebied waar een grote opgave ligt, met name door de kwetsbaarheid van de aanwezige habitattypen voor stikstof en verdroging. - In het TLGD ontbreekt een specifieke impactanalyse voor de ondernemers rondom het Witterveld. Kan de provincie aangeven hoeveel agrarische bedrijven hier direct door 'stapeling' van doelen worden geraakt? Ik verzoek u deze impactanalyse per hotspot als bijlage aan het TLGD toe te voegen voordat het plan definitief wordt vastgesteld. - Worden de maatregelen rondom het Witterveld gesynchroniseerd met de ontwikkelingen rondom de TT-baan en defensie-activiteiten in dat gebied? Ik verzoek u in het plan vast te leggen dat de landbouw niet als 'sluitpost' fungeert voor andere ruimtelijke claims in dit gebied. 12. Hydrologie als blokkade voor vergunningverlening Ref: Hst. 5 en Hst. 4.2	effecten van andere drukfactoren. Daarom richt het TLGD zich op een integrale aanpak van meerdere drukfactoren om de natuurkwaliteit te verbeteren. Dit zal worden toegevoegd aan paragraaf 1.4. 7.3: In de Natura 2000-gebieden wordt gemonitord volgens de daarvoor opgestelde monitoringsprotocollen. De gegevens die hieruit komen, vormen de basis voor de beoordeling van de natuurkwaliteit, zoals vastgelegd in de Natuurdoelanalyses Oude die en zal regelmatig worden geactualiseerd conform de afspraken daarover met het Rijk. Als uit monitoring blijkt dat instandhoudingsdoelstellingen gehaald worden, dan is er geen belemmering voor vergunningverlening. Dit is al de praktijk en hoeft niet vastgelegd te worden. 8. Over de horizon na 2030 en rechtszekerheid Hierbij verwijzen we naar ons antwoord bij vraag 1. 9. Over de stapeling van doelen Dit programma beoogt een integrale aanpak voor het landelijk gebied uit te werken. Hierin brengen we per gebied naar voren welke opgaven daar spelen. De meeste ons bekende stikstofmaatregelen hebben niet	

• Zowel in het Fochteloërveen (hoogveenherstel) als in het Witterveld is hydrologisch herstel cruciaal. Het TLGD stelt dat stikstofreductie pas effect heeft als de waterhuishouding op orde is. Dit creëert een onacceptabel risico: een boer kan maximaal reduceren, maar krijgt geen vergunning omdat de overheid haar hydrologische taken niet op tijd uitvoert. Ik verzoek u in het TLGD de harde garantie op te nemen dat stikstofruimte direct juridisch beschikbaar komt voor ondernemers zodra zij hun eigen reductie hebben behaald, ongeacht de voortgang van de hydrologische herstelmaatregelen door de provincie. • Wie is verantwoordelijk voor de schade als de hydrologische maatregelen (peilverhogingen) leiden tot vernatting op agrarische gronden buiten de natuurgebieden? Ik verzoek u een volledige schadeloosstellingsregeling in het TLGD op te nemen voor de indirecte gevolgen van het hydrologisch herstel in de hotspots. 13. De "Eén-loket-garantie" tegen stapeling van doelen Ref: Hst. 5: Gebiedsgericht werken • In gebieden als het Fochteloërveen worden ondernemers nu gevraagd te investeren voor stikstof. Echter, de opgaven voor klimaat (methaan) en bosontwikkeling (paragraaf 2.7) hangen als een zwaard van Damocles boven de sector. Ik verzoek u een <i>'integrale investeringsbescherming'</i> in het TLGD op te nemen. Ondernemers in de hotspots die nu voldoen aan de zware eisen, moeten een garantie krijgen van bijvoorbeeld minimaal 20 jaar dat zij niet geconfronteerd worden met aanvullende claims vanuit andere TLGD-doelen (zoals extra bos of strengere methaannormen). • Daarnaast verzoek ik u de sociaal-economische impactanalyse niet pas achteraf per deelgebied te doen, maar als bindende toets vooraf op te nemen in het TLGD. Indien de levensvatbaarheid van de agrarische sector in gebieden als Veenhuizen of het Witterveld onherstelbaar wordt aangetast, moet het plan voorzien in het naar beneden bijstellen van de ecologische ambities (bijv. aanpassing van de begrenzing of de doelen). 14. Generiek toetsingskader voor alle overige (toekomstige) Hotspots Ref: Hst. 5: Gebiedsgericht werken Ik verzoek u dwingend om de hierboven gevraagde waarborgen — waaronder het individuele reductieplafond (punt 10), de voorafgaande impactanalyse (punt 11), de hydrologische garantie (punt 12), en de één-loket-garantie (punt 13) essentiële maar niet de enige onderdelen zijn — als een generiek toetsingskader in het TLGD te verankeren. Dit kader moet gelijkwaardig van toepassing zijn op alle hotspots en nog aan te wijzen hotspots. Dit toetsingskader dient, in samenspraak met de sector en externe experts, verder te worden uitgewerkt tot een volledig instrumentarium dat de sociaal-economische en juridische positie van ondernemers in alle gebieden met gestapelde opgaven beschermt. Het gelijkheidsbeginsel verzet zich ertegen dat ondernemers per gebied anders worden behandeld ten aanzien van hun fundamentele rechts- en investeringszekerheid. Het is dan ook niet vreemd dat ik eis dat het TLGD de harde voorwaarde bevat dat Drentse ondernemers in	intrinsiek een negatief effect op water of klimaat. In de meeste gevallen gaan deze juist hand in hand. Uitzonderingen hierop kunnen zijn bedrijven die omschakelen van veehouderij naar akkerbouw en bijvoorbeeld het watervraagstuk bij breed inzetten op water toevoegen aan de mest bij het uitrijden. Hier zullen we beide aandacht voor hebben maar tegelijk willen we niet op de stoel van de ondernemer gaan zitten. Over de inhoudelijke zienswijze op de hotspots en gebiedsgerichte uitwerking De indiener heeft goed begrepen dat we de opgaven in de gebieden meegeven in de gebiedsprocessen. Dat zijn wettelijke opgaven waardoor we als provincie hier invulling aan te geven hebben. Tegelijk werken we bij de hotspots op basis van vrijwilligheid. Dat betekent dat we met ondernemers het gesprek voeren over hun wensen voor de toekomst enerzijds, de opgaven vanuit de provincie anderzijds en de kansen en mogelijkheden die we met ondernemers en andere betrokkenen (waterschap, terreinbeheerders) zien om in dit gebied aan de opgaven en de landbouwstructuur in het gebied te werken.	

grensgebieden (Friesland/Groningen) niet geconfronteerd worden met strengere normen of beperkingen dan hun burens over de provinciegrens, om concurrentievervalsing binnen één stroomgebied te voorkomen. In het vraag en antwoord op de website van de provincie Drenthe wordt gezegd dat men <i>‘in gesprek gaat’</i> met omliggende provincies wat zeer vrijblijvend overkomt en ook is. Er mag toch wel geëist worden dat er een gezamenlijk handhavings- en normeringskader wordt opgesteld. Ik wijs u erop dat op basis van het zorgvuldigheidsbeginsel en het motiveringsbeginsel (Awb), een integrale en inhoudelijke reactie op alle gestelde vragen en verzoeken in deze zienswijze noodzakelijk is voor een rechtmatige vaststelling van het definitieve TLGD. Ik vertrouw erop u hiermee voldoende en uiterst concreet te hebben geïnformeerd over de tekortkomingen in het voorliggende ontwerp. Ik zie uw gemotiveerde beantwoording van mijn vragen en, belangrijker nog, de verwerking van mijn verzoeken tot daadwerkelijke aanpassing van het definitieve TLGD met grote belangstelling tegemoet.	Het grondstrategieplan is in middels door GS vastgesteld. Wij herkennen uw standpunt dat een grondbeleid en grondstrategie ontbreken niet. In 2024 heeft PS de nota grondbeleid vastgesteld. Deze is gericht op de realisatie van reeds vastgesteld beleid. Vanuit deze opgaven hebben wij in de afgelopen jaren grond gekocht en geruild voor realisatie van het Natuurnetwerk Nederland (NNN), de kaderrichtlijn water (KRW) en landbouwstructuurverbetering. Hiervoor beschikken wij over een voorraad ruilgrond. Als het TLGD is vastgesteld door PS kan de grondopgave TLGD gerealiseerd worden, daar waar mogelijk in samenhang met de huidige opgave. Dat betekent ook dat de ruilgrond ingezet wordt voor de realisatie van TLGD doelen. 10. Over onrealistische reductiedoelen in Hotspot Fochteloërveen Onze inzet is juist om niet een klein gebied voor een onmogelijke opgaven te stellen. Daarmee komen we op grotere gebieden met grote, maar wel haalbare opgaven.	

	Wij zien dat rondom overbelaste N2000 een grote opgaven voor reductie van stikstof ligt. Omdat 60% reductie voor individuele ondernemers een grote opgave is, willen we hier juist ruimte bieden om dit in een gebiedsproces op te stellen. Hierin zit ook de constatering dat met 2% stoppende bedrijven per jaar, dit gemiddeld in een periode van 10 jaar ongeveer 20% zal zijn. Dat kan in veel gebieden al een behoorlijke reductie opleveren. Dat zien we ook terug in het aanbod Veenhuizen. Met de 30% generieke reductie, extra inzet van middelen (subsidies) in deze gebieden, stoppende bedrijven, zien wij deze 60% reductie als een reële mogelijkheid. 11. Wat betreft het gebied Witterveld. Op p 103 in het ontwerpprogramma stond al dat we het Witterveld niet als specifieke opgave in ons programma opnemen. Het gebied is in het programma opgenomen als een locatie waar opgaven van water, natuur en stikstof samen komen. Het Witterveld is echter geen gebied waarvoor de provincie zelf maatregelen in het programma neerlegt, zoals ook is verwoord in hoofdstuk 5 van het programma. Defensie is hier primair aan zet om de doelen te realiseren. 12. Over hydrologie als blokkade voor vergunningverlening	

	Er wordt op dit moment al alles aan gedaan om de hydrologie van het gebied op orde te krijgen. Dus de stelling dat de landbouw niet zijn aandeel in stikstofreductie kan leveren zolang er niet aan de hydrologie wordt gewerkt is niet aan de orde. Ten aanzien van schadeloosstelling door peilverhoging geldt dat er daar regelingen voor zijn bij het waterschap, die daar ook verantwoordelijk voor is. 13. Over de "Eén-loket-garantie" tegen stapeling van doelen Wij zien bos als meekoppelkans en hebben voor methaan op dit moment geen specifieke opgave. Garanties geven hierover kunnen we niet daar we als provincies niet het beleid bepalen voor bijvoorbeeld methaan als onderdeel van het nationale klimaatbeleid. Opgaven, beleid, wetten en regels blijven altijd in beweging, voor alle sectoren. 14. Over generiek toetsingskader voor álle overige (toekomstige) Hotspots Wij zijn het met indiener eens dat onderdelen van dit beleid beter nationaal tot stand hadden kunnen komen, teneinde een (meer) gelijk speelveld in Nederland te behouden. Tegelijk is dit beleid al jarenlang uitgebleven en zit Drenthe al jaren op slot. Wij hebben de voorkeur voor een	

	zo gelijk mogelijk speelveld over de provincies heen en zullen os daarvoor inzetten in de afstemming met onze buurtprovincies. Tegelijk zitten we allemaal in de positie dat we uit het slot willen komen en hier een zo goed mogelijk plan per provincie voor opstellen. En het Rijk komt met nieuw beleid. In het programma nemen we op dat we dit zullen aapassen als dit aan de orde is, bijvoorbeeld als er nationaal een generieke norm komt of als er voor zonering regels worden uitgevaardigd.	
21. XXXXXXXXXX		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Realiseer de Stem van de Drentsche Aa in het programma Toekomst Landelijk gebied Drenthe Rechten voor de Drentsche Aa Ik, de Drentsche Aa, wil graag aanspraak maken op de rechten van rivieren. Volgens de internationale campagne Universal Declaration on the Rights of Rivers, hebben rivieren een aantal fundamentele rechten. (Bron: Global Alliance for the Rights of Nature (GARN)) De internationale verklaring voor de rechten van rivieren stelt dat wij als rivieren - ik ben een stroomdallandschap van beken - levende entiteiten zijn en tenminste moeten beschikken over de volgende rechten (zie kader hieronder). <u>Verzoek</u> Hierbij vraag ik u om mijn stem mee te nemen in het ontwerpprogramma Toekomst Landelijk Gebied Drenthe. Dit kan op verschillende manieren. U staat hier niet alleen in. Landelijk zijn meerdere provincies en gemeenten met dit onderwerp bezig. De indiener van deze reactie wil hierover graag met u meedenken. Zie ook www.rechtenvandenatuur.nl. Rechten van Rivieren • Het recht om te stromen: Het recht om vrij en onbelemmerd te stromen.	We delen de waarde die de indiener beschrijft van de Drentse Aa als natuurlijk beekstelsysteem. De provincie Drenthe hecht grote waarde aan de Drentsche Aa. Dit komt onder meer tot uitdrukking door de status van Nationaal Park, waarmee de unieke waarden worden erkend en beschermd. Ook onderkent de provincie Drenthe het belang van een goede waterkwaliteit, aangezien de Drentsche Aa een belangrijke bron vormt voor de openbare drinkwatervoorziening. Juist vanwege deze waarden is de Drentsche Aa binnen het TLGD aangewezen als hotspot. Hoewel het programma geen formele rechten of stem aan de Drentse Aa kan toekennen, sluit de doelen van het	

• Het recht om essentiële functies binnen zijn ecosysteem uit te voeren: Het recht om natuurlijke processen en functies uit te voeren die van vitaal belang zijn voor het ecosysteem waarin hij/zich bevindt. • Het recht om vrij te zijn van vervuiling: Het recht om beschermd te worden tegen elke vorm van vervuiling die zijn waterkwaliteit en natuurlijke functies zou kunnen aantasten. • Het recht om te voeden en gevoed te worden door duurzame aquifers (ondergrondse rivieren): • Het recht om water te ontvangen van, en bij te dragen aan, duurzame ondergrondse waterlagen. • Het recht op inheemse biodiversiteit: Het recht om inheemse soorten en eco systemen te ondersteunen en behouden. • Het recht op regeneratie en herstel: Het recht om te herstellen en te regenereren na schade, zodat de rivier zijn natuurlijke functies kan blijven vervullen. Bron: Global Alliance for the Rights of Nature (GARN)	TLGD aan bij het gedachtegoed van de zienswijze. Door te werken aan verbetering van waterkwaliteit en water en bodem leidend te maken wordt gewerkt aan het beschermen en versterken van de Drentsche Aa als natuurlijk beekstelsysteem.	
22. [REDACTED]		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Realiseer de Stem van de Drentsche Aa in het programma Toekomst Landelijk gebied Drenthe Rechten voor de Drentsche Aa Ik, de Drentsche Aa, wil graag aanspraak maken op de rechten van rivieren. Volgens de internationale campagne Universal Declaration on the Rights of Rivers, hebben rivieren een aantal fundamentele rechten. (Bron: Global Alliance for the Rights of Nature (GARN)) De internationale verklaring voor de rechten van rivieren stelt dat wij als rivieren - ik ben een stroomdallandschap van beken - levende entiteiten zijn en tenminste moeten beschikken over de volgende rechten (zie kader hieronder). Verzoek Hierbij vraag ik u om mijn stem mee te nemen in het ontwerpprogramma Toekomst Landelijk Gebied Drenthe. Dit kan op verschillende manieren. U staat hier niet alleen in. Landelijk zijn meerdere provincies en gemeenten met dit onderwerp bezig. De indiener van deze reactie wil hierover graag met u meedenken. Zie ook www.rechtenvandenatuur.nl. Rechten van Rivieren • Het recht om te stromen: Het recht om vrij en onbelemmerd te stromen. • Het recht om essentiële functies binnen zijn ecosysteem uit te voeren: Het recht om natuurlijke processen en functies uit te voeren die van vitaal belang zijn voor het ecosysteem waarin hij/zich bevindt.	Zie reactie op zienswijze 21.	

• Het recht om vrij te zijn van vervuiling: Het recht om beschermd te worden tegen elke vorm van vervuiling die zijn waterkwaliteit en natuurlijke functies zou kunnen aantasten. • Het recht om te voeden en gevoed te worden door duurzame aquifers (ondergrondse rivieren): • Het recht om water te ontvangen van, en bij te dragen aan, duurzame ondergrondse waterlagen. • Het recht op inheemse biodiversiteit: Het recht om inheemse soorten en eco systemen te ondersteunen en behouden. • Het recht op regeneratie en herstel: Het recht om te herstellen en te regenereren na schade, zodat de rivier zijn natuurlijke functies kan blijven vervullen. Bron: Global Alliance for the Rights of Nature (GARN)		
23. █████		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Wij zijn de familie █████ en hebben in het mooie Drentse █████ ons boerengeluk gevonden. Met grote toewijding en passie runnen wij ons agrarisch bedrijf, waarbij wij onze dieren verzorgen in goede harmonie met de natuur om ons heen. Momenteel zijn wij in omschakeling naar een biologische bedrijfsvoering, een proces dat vraagt om investeringen, aanpassingen en een langetermijnvisie. Onze oudste dochter volgt een opleiding aan de HAS in Dronten en heeft interesse in mogelijke bedrijfsopvolging, waarmee de toekomst van ons familiebedrijf ook voor de volgende generatie van groot belang is. Ons bedrijf is gevestigd in een gebied waar █████ een belangrijke rol speelt. Dit water doorkruist de weilanden van onze boerderij. Wij hebben kennisgenomen van het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe, waarin onder andere dit gebied wordt aangemerkt als een zogenoemde 'hotspot' waar extra opgaven voorzien zijn. Deze aanwijzing raakt ons bedrijf in de kern. De plannen zoals gepresenteerd hebben potentieel grote gevolgen voor onze bedrijfsvoering. Zo wordt er gesproken over een ammoniakreductie van 43% in 2035, bestaande uit een generieke reductie van 30% voor de landbouw en een aanvullende reductie van 13% in specifieke gebieden. Daarbij wordt aangegeven dat aanvullende reducties in de toekomst niet uitgesloten zijn. Deze onzekerheid maakt het bijzonder lastig om toekomstbestendige keuzes te maken. Daarnaast voorzien wij ingrijpende gevolgen van de voorgenomen watermaatregelen. In het plan wordt gesproken over hogere grondwaterstanden, aanpassingen in beekdalen en strengere eisen, waarbij expliciet wordt vermeld dat landbouwgrond minder geschikt kan worden voor productie. In de praktijk merken wij nu al dat onze percelen natter worden. Waar voorheen alleen achterin de greppels water stond, zien wij dat het water inmiddels tot ver naar voren in de greppels aanwezig is.	Voor zover wij kunnen zien op basis van de ligging van uw bedrijf en de in het programma opgenomen hotspot Oude Diep zien wij dat de opgaven meer stroomopwaarts van het Oude Diep liggen. Maar ook voor het gebied meer stroomopwaarts geldt dat we met de ondernemers het gesprek aangaan over hun wensen en plannen voor de toekomst, onze opgaven en de mogelijkheden om hier samen stappen in te zetten. Ten aanzien van de stikstofopgaven van 30% generieke reductie op basis van een norm, dat geldt voor alle Drentse melkveebedrijven. Daarbij tellen maatregelen die al genomen zijn of een meer extensieve bedrijfsvoering mee moeten tellen.	

Wij monitoren deze ontwikkeling actief. Zo noteren wij waterstanden aan de hand van de peilenkaart van WDO Delta, beoordelen wij het peil bij het schut (de inlaat van water vanuit de Hoogeveense Vaart) en leggen wij de situatie vast met foto's. Eerder hebben wij contact opgenomen met het peilbeheer van het waterschap WDO. Daar werd aangegeven dat het waterpeil verhoogd wordt, onder andere vanwege de aanname dat er bij De Westerbergen historisch gezien altijd water in de greppels zou hebben gestaan. Deze aanname wordt echter tegengesproken door zowel oude landeigenaren als de huidige eigenaar van De Westerbergen; volgens hen stond er voorheen geen water in de greppels. Ook in het dagelijks beheer ondervinden wij problemen. Jaarlijks laten wij onze watergangen en sloten onderhouden door een gespecialiseerd bedrijf, [REDACTED]. Door het verhoogde waterpeil wordt dit werk aanzienlijk bemoeilijkt. Het slootwater spoelt over de bak van de loonwerker heen, waardoor losgeslagen vuil in de sloot achterblijft. Tevens ontstaat er een tegenstrijdige situatie waarin het waterschap zelf werkzaamheden wil uitvoeren, maar daarvoor eerst het waterpeil moet verlagen om te voorkomen dat materieel wegzakt in het talud. De gevolgen voor onze bedrijfsvoering zijn aanzienlijk. Het verhogen van het waterpeil in het Oude Diep zal onherroepelijk effect hebben op de beweiding van ons vee. Onze koeien genieten jaarlijks minimaal 200 dagen weidegang, hetgeen een belangrijk onderdeel is van zowel dierenwelzijn als onze bedrijfsfilosofie. Door vernatting zullen delen van het land minder of zelfs onbruikbaar worden voor beweiding. Daarnaast zal de bodemstructuur verslechteren, wat negatieve gevolgen heeft voor zowel draagkracht als vruchtbaarheid. Ook de opbrengst van onze ruwvoerteelt zal onder druk komen te staan. Ons bedrijf wordt hiermee in de kern geraakt. Dit is des te wranger omdat wij juist actief bijdragen aan natuur en biodiversiteit. Wij monitoren op ons bedrijf zowel bodemdieren als bovengrondse insecten, waaronder nachtvlinders. Door het gebruik van oude, kruidenrijke graslanden en het toepassen van ruige stromest realiseren wij een hoog humusgehalte van meer dan 8%, waar op zandgrond doorgaans circa 6% gebruikelijk is. Deze aanpak draagt aantoonbaar bij aan bodemgezondheid, biodiversiteit en klimaatbestendigheid. Daarnaast maken wij ons zorgen over de mogelijke ontwikkeling van nieuwe natuur buiten het Natuurnetwerk Nederland (NNN). Dit kan gevolgen hebben voor de waarde en het gebruik van landbouwgrond, en daarmee voor de continuïteit van ons bedrijf. Wij willen de provincie dan ook nadrukkelijk meegeven dat de huidige plannen onvoldoende rekening lijken te houden met de praktijk en de kennis van lokale landgebruikers. Wij pleiten voor een aanpak waarbij daadwerkelijk in gezamenlijk overleg met betrokken agrariërs wordt gezocht naar werkbare oplossingen. Concreet stellen wij voor om het zomerpeil vast te stellen in samenspraak tussen	Ten aanzien van de watermaatregel herkent de Provincie zorgen van indiener over de mogelijke gevolgen voor de bedrijfsvoering. In het ontwerpprogramma TLGD wordt benoemd dat maatregelen gericht op water gevolgen kunnen hebben op het gebruik van landbouwgrond, maar het programma bevat geen uitgewerkte maatregelen. De daadwerkelijke nadere uitwerking vindt plaats in gebiedsprocessen, samen met agrariërs en andere betrokkenen in het gebied. Juist in deze gebiedsprocessen is ruimte om ervaringen en kennis van agrariërs te betrekken, aannames en uitgangspunten te bespreken en gezamenlijk te verkennen welke oplossingen werkbaar zijn. Daar wordt ook inzichtelijk wat de voorgenomen maatregelen betekenen voor de bedrijfsvoering. Daarbij is het uitgangspunt dat maatregelen niet onnodig schade mogen veroorzaken en dat vrijwilligheid en compensatie een wezenlijk onderdeel vormen van de verdere uitwerking. Vragen rondom peilbeheer maken onderdeel uit van het beheer door het waterschap, maar kunnen binnen het gebiedsproces in samenhang met agrarisch gebruik en lokale omstandigheden worden besproken.	

waterschap en landgebruiker, zodat maatwerk mogelijk wordt en onnodige schade aan agrarische bedrijfsvoering wordt voorkomen.		
24. █████		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Wij zijn █████. Gezamenlijk zijn we eigenaar van een melkveebedrijf en bijbehorend jongveebedrijf, beide gevestigd langs de █████. Het jongveebedrijf is op de █████ en heeft een PAS-melding die momenteel onwettig is verklaard. Het melkveebedrijf (op █████) is in het bezit van een NB-vergunning. Indertijd zijn we voor natuurontwikkeling vanuit West-Nederland verplaatst naar deze locaties. De voordelen van deze locaties zijn dat we met omliggende akkerbouwers kunnen samenwerken en dat we goede kavels hebben om weidegang te kunnen toepassen. Daarnaast is het goed ontsloten en geschikt voor goede ontwatering (drainage en beregening). Wel zijn we met de huidige wetgeving beperkt om verandering en ontwikkeling van ons bedrijf te kunnen doorvoeren, vanwege de PAS-problematiek en de vergunningverlening die stil ligt. Via de provincie Drenthe en onze belangenorganisatie LTO Noord zijn we geïnformeerd over het ontwerpprogramma TLGD. We hebben de inloopbijeenkomst bezocht en de info-avond met LTO Noord. Wij blijven ons verbazen over het doordenderen van de stikstoftrein, gebaseerd op habitatsdoelen die mogelijk nooit gehaald worden. De drukfactor stikstof is ingehaald door andere drukfactoren zoals klimaat (droogteperiode), de wolf (geen heidebeheer) en andere schadeveroorzakende dieren, stap (-mest). En ook nog daarbij het niet-geïntegreerd goede beheer van de N2000- gebieden. Er zijn vanaf begin van deze eeuw grote aantallen veebedrijven gestopt, ook in de omgeving van de █████. Er is een enorme reductie geweest van ammoniak door gestopte bedrijven en door nieuwe aanwendingstechnieken van mest. Onze zorg in zijn algemeenheid is niet de generieke 30% reductie van stikstof, maar wel met welke referentiebasis gerekend wordt. Wat betekenen de extra opgaves die beschreven worden als natuurdoelen niet gehaald worden. We voorzien dat grote delen van de landbouwgrond niet volledig meer beschikbaar zullen zijn voor de landbouw en mestplaatsing. Zonering rond N2000-gebieden staat in dit plan niet concreet benoemd. Ook additionele maatregelen zijn niet concreet gemaakt. Verder staat genoemd dat het niet-behalen van natuurdoelen door TBO's extra stikstofmaatregelen vraagt. Dit impliceert dat het falen van TBO's, of het vragen van wensnatuur, afgewenteld wordt op de omgeving, o.a. landbouw. Op ons bedrijf doen we al jaren aan verduurzaming. In 2003 zijn we begonnen met kennisvergroting op het gebied van mest, met name verliezen beperken door in studieclubverband in Bedreven Bedrijven Drenthe. Later in vervolgtrajecten, initiatieven ondersteund vanuit de provincie. Zo zijn er	Uit uw zienswijze halen we de volgende vragen: - Met welke referentie wordt gerekend met stikstof? We komen in het programma met een norm, zodat de referentie op bedrijfsniveau (en toevallige verschillen in bepaalde jaren) situatie niet relevant aan de orde is. Met de totale emissieopgave voor 2035 (tussendoel 2030) op basis van de Drentse emissies in 2019 bepalen we een norm. - Kunnen we nog reageren op een (stikstof)norm en of zonering? Ja, de generieke norm voor emissiereductie in de melkveehouderij leggen we vast in onze provinciale Omgevingsverordening. Hierop is ook inspraak mogelijk. Pas na vastleggen van de norm in de POV wordt deze geldend. Wanneer de gebiedsgerichte aanpak stikstof (zie par. 4.2.3) wordt geborgd in het programma, geldt daarvoor hetzelfde. - is de landbouw verantwoordelijk als de TBO's hun beheer niet goed doen? Nee. We spreken ook met de terreinbeheerders af dat zij	

ook nitraatmetingen gedaan, een heel netwerk in Drenthe. Daaruit bleek dat nagenoeg nergens een overschrijding was in Drenthe. En al helemaal niet onder grasland. Wij produceren volgens het On The Way To Planet Proof principe. De hoogste duurzaamheidsscore in de gangbare melkveehouderij. Ook zijn we deelnemer in het programma Duurzaam Boeren Drenthe. Hiermee willen wij aangeven dat wij al vrijwillig bezig zijn met het zetten van de puntjes op de i. Wij, als positief ingesteld, bijdetijds melkveebedrijf lopen graag voorop om het goed te doen voor mens, dier en milieu. Wel moeten wij snel weten binnen welke kaders wij kunnen opereren. Om het bedrijf toekomstbestendig te houden, willen we investeren in de juiste dingen. Alleen weten wij niet meer waarin, door al die onduidelijkheden. Wat wij u willen meegeven: De landbouwgrond heeft inmiddels de grondprijs van rond de 100.000 euro per ha bereikt. Extensivering of biologische bedrijfsvoering zien wij daarom niet zitten. Dit betekent geen voortzetting van ons bedrijf door een volgende generatie. Moderne landbouw met een goede evenwichtsbemesting met oog voor het landschap en milieu zal volgens ons wel toekomst hebben. Agrarisch natuurbeheer is voor een deel in ieder bedrijf toe te passen. Bedenk dat 99% van de inwoners en toeristen in Drenthe het huidige landschap enorm waarderen. Hier komen de mensen voor naar Drenthe. De leefbaarheid in de dorpen en de buitengebieden zullen onder druk komen bij afname van een renderende landbouw. De sociale cohesie in de dorpen en de gemeenschapszin komen onder druk te staan. We zijn bezorgd over de niet-concreet gemaakte onderdelen in het TLGD, zoals de referentiesituatie, de zonering om N2000 en de additionele maatregelen. Hoe kunnen we daar nu een zienswijze op maken? We verwachten dat de vergunningverlening door het additionaliteitsbeginsel niet zal worden opgelost. De kans dat de natuur hersteld wordt door dit plan is in onze ogen zeer klein. De open eindjes in dit plan vergroten ook het vertrouwen daarin niet. In algemeenheid vinden we de claims op landbouwgrond in Drenthe veel te groot. Of het nu waterberging, natuur, bos, blokkendozen voor distributiecentra of zonneparken zijn. De totale opgave bedreigt de leefbaarheid, zoals al genoemd. We zouden graag zien dat de provincie daar beleid op maakt.	verantwoordelijk zijn voor hun deel (beheer en onderhoud) van de opgaven. Daarnaast investeren we in de hydrologie om de natuurgebieden, omdat ook deze drukfactor bijdraagt aan het halen van de opgaven. Tot slot over de wens voor beleid ten aanzien verschillende ruimtelijke claims op landbouwgrond: Uw roep om daar beleid op te maken vullen we in met het TLGD en de nieuwe Omgevingsvisie. Daarin geven we aan op welke manier we met de afweging van belangen om willen gaan.	
25. [REDACTED]		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Onderwerp Het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe	Zie reactie op zienswijze 21.	

Kenmerk

- *Hotspots* Drentsche Aa, gebiedsaanduiding Drentsche Aa figuur 105
- paragraaf 2.4 van TLGD

Motivering Zienswijze

Ik mis in het Ontwerpprogramma Toekomst Landelijk Gebied Drenthe bij de beschrijving van de plannen voor de Drentsche Aa de stem van de rivier, haar beekdalen en het niet menselijk leven dat van haar water en beekdalen afhankelijk is voor nu en toekomstige generaties leven. De maatregelen worden beschreven vanuit het perspectief van de provincie, natuurbeheerders en agrariërs.

Als de Drentsche Aa zelf mee zou kunnen praten vanuit haar eigen recht op schoon water – voor haarzelf en voor alle bewoners- dan zou zij aangeven dat o.a. de teeltvrije zones te krap zijn en de voorgenomen maatregelen te weinig bijdragen aan de verbetering van de waterkwaliteit en de natuur. Onder andere doordat er geen degelijke natuurbeschermingswetvergunningen worden verstrekt terwijl hier een wettelijke uitspraak over gedaan is door de rechtbank Noord-Nederland en de Raad van State. De Drentsche Aa verwacht dat de provincie zich aan de wet houdt. Zonder vergunning geen gangbare teelten bij Nature 2000 gebieden, zoals de Drentsche Aa.

Realiseer een spreker voor de levende natuur, een adviseur die de besluiten en processen beziet door de ogen van de natuur. Dat betekent niet dat de natuur van de Drentsche Aa altijd voorrang krijgt maar dat de besluiten en maatregelen soms met kleine aanpassingen een groot effect hebben op het niet menselijk leven van dit gebied. En dat er een langetermijnperspectief kan zijn, waarin de Drentsche Aa schoon blijft, met eventueel uitsluitend biologische landbouw in mijn stroomgebied. Het kan niet zo zijn dat de natuur alle schade draagt van een gedateerd en schadelijk landbouwsysteem en voortdurend toenemende recreatie.

Ter toelichting:

In de gebiedsaanduiding Drentsche Aa figuur 105 worden teeltvrije zones van 4 meter aangehouden. Deze zijn te krap vanwege de grote inspoeling van gewasbeschermingsmiddelen (o.a Pfas houdend!) en mest en niet voldoende om de natuurwaarden te verbeteren. Veel insecten gaan dood, ook in de natuur .Door (over)bemesting ontstaat zure grond wat ook van invloed op insecten, vogels en biodiversiteit van de Drentsche Aa.

En in paragraaf 2.4 van TLGD staat: In de Drentsche Aa leidt de combinatie van het optreden van inundaties (het onder water zetten) door verrijkt beekwater (met als oorsprong de afspoeling van agrarische percelen) tot verruiging van de beekdalgraslanden. Middelen voor gewasbescherming zijn in verschillende gebieden aangeduid als mogelijke drukfactor. Dit betekent dat de exacte impact van

deze drukfactor op de instandhoudingsdoelen nog niet is vastgesteld en dat nader onderzoek nodig is. Dit is relevant, getuige de uitspraak van 2 april 2025 over de mogelijke invloed van het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen op Natura 2000-doelen. Doordat er (te lang en teveel) gewasbeschermingsmiddelen en bemesting van de omringende akkerbouwgronden uitspoelen in het water van de Drentsche Aa worden de KRW normen – die al 2000 van kracht werden!- bij lange na niet gehaald. Hierdoor staat de natuur en de waterkwaliteit zo onder druk dat bv. het Waterbedrijf Groningen de inname van drinkwater voor de stad Groningen meerdere keren per jaar moet onderbreken. Uit onderzoek van CLM (2020) blijkt dat het totale gebruik van PFAS-pesticiden–in Drenthe- op het totale gewasareaal 11.000 kg. betreft. PFAS-pesticiden en andere gewasbeschermingsmiddelen worden het meest toegepast in akkerbouwgewassen (aardappelen, suikerbieten, snijmais en wintertarwe) en in de bollenteelt (lelies en tulpen). De bollenteelt heeft in de beekdalen van de Drentsche Aa tussen Rolde en Anderen afgelopen jaren op ongeveer 4 meter plaatsgevonden naast het Balloërveld Natura 2000 gebied. De Drentsche Aa wordt daardoor vervuild door deze teelten. Met een teeltvrije zone van 4 meter is er ook onvoldoende ruimte voor rustgebied voor broed- en trekvogels, hazen, reeën en andere dieren die in de beekdalen leven. Jonge hazen worden doodgereden door trekkers. De teeltvrije zones langs de oevers van de Drentsche Aa worden daarnaast continue befietst (mountainbikes) en belopen door wandelaars (met/zonder (on)onaangelijke hond) waardoor de natuurwaarden nog verder geschaad worden. <i>Over welk hoofdstuk gaat uw zienswijze?</i> • Bijlage 5.1 Beschrijving hotspots en gebieden met specifieke opgaven • <i>Hotspots</i> Drentsche Aa <i>Wilt u een bijdrage mee sturen?</i> Ja Bijlage Realiseer de Stem van de Drentsche Aa in het programma Toekomst Landelijk gebied Drenthe Rechten voor de Drentsche Aa • Ik, de Drentsche Aa, wil graag aanspraak maken op de rechten van rivieren. Volgens de internationale campagne Universal Declaration on the Rights of Rivers, hebben rivieren een aantal fundamentele rechten. (Bron: Global Alliance for the Rights of Nature (GARN))		

- De internationale verklaring voor de rechten van rivieren stelt dat wij als rivieren - ik ben een stroomdallandschap van beken - levende entiteiten zijn en tenminste moeten beschikken over de volgende rechten (zie kader hieronder). Verzoek Hierbij vraag ik u om mijn stem mee te nemen in het ontwerpprogramma Toekomst Landelijk Gebied Drenthe. Dit kan op verschillende manieren. U staat hier niet alleen in. Landelijk zijn meerdere provincies en gemeenten met dit onderwerp bezig. De indiener van deze reactie wil hierover graag met u meedenken. Zie ook www.rechtenvandenatuur.nl. Rechten van Rivieren - Het recht om te stromen: Het recht om vrij en onbelemmerd te stromen. - Het recht om essentiële functies binnen zijn ecosysteem uit te voeren: Het recht om natuurlijke processen en functies uit te voeren die van vitaal belang zijn voor het ecosysteem waarin hij/zich bevindt. - Het recht om vrij te zijn van vervuiling: Het recht om beschermd te worden tegen elke vorm van vervuiling die zijn waterkwaliteit en natuurlijke functies zou kunnen aantasten. - Het recht om te voeden en gevoed te worden door duurzame aquifers (ondergrondse rivieren): - Het recht om water te ontvangen van, en bij te dragen aan, duurzame ondergrondse waterlagen. - Het recht op inheemse biodiversiteit: Het recht om inheemse soorten en eco systemen te ondersteunen en behouden. - Het recht op regeneratie en herstel: Het recht om te herstellen en te regenereren na schade, zodat de rivier zijn natuurlijke functies kan blijven vervullen. Bron: Global Alliance for the Rights of Nature (GARN)		
26. Gemeente Assen		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
<u>Algemeen</u> Wij zien dat er veel werk is gedaan om te komen tot dit ontwerpprogramma. Tegelijkertijd zien we dat het nog niet af is. Er is nog geen zicht op hoe de uitvoering gaat. Wij zien het document als een omgevingsprogramma zoals bedoeld is in de Omgevingswet. Een dergelijk programma moet SMART zijn en zichtbaar maken hoe de ambities uit de Omgevingsvisie concreet worden uitgevoerd, gehaald	Dank voor de ondersteunende woorden. Over de stikstofaanpak Mede op basis van de zienswijzen hebben wij het hoofdstuk over de	Aangepaste tekst van de stikstofaanpak in Hoofdstuk 4.

en gemonitord. Nu deze elementen ontbreken is het voor ons lastig om te reageren. Het is ook niet duidelijk wat de haalbaarheid is van het ontwerpprogramma. Wij vragen u om de slag naar concreetheid te maken in het definitieve programma. Wij hechten eraan om u te wijzen op het belang van stikstofruimte voor het bouwen van woningen. Wij gaan ervan uit dat, op het moment dat er ruimte komt, deze vooral wordt ingezet voor het realiseren van woningbouw; in het bijzonder voor het bouwen van 1.200 nieuwe woningen in Kloosterveen. <u>Stikstof</u> Wat betreft stikstof wordt er een eerste stapje gezet. Wij gaan ervan uit dat op het moment dat er, na een lange impasse, weer duidelijkheid en sturing komt van het Rijk er een vervolg editie komt van het Programma Toekomstgericht Landelijkgebied Drenthe. Waar het gaat om deze versie hebben wij twijfels of de geborgde aanpak daadwerkelijk geborgd is. Wij kijken in dit verband naar de recente Monitoring en Evaluatie Stikstofreductie en Natuurverbetering van PBL, RIVM en WUR. Volgens deze monitor zijn de stikstof reducerende managementmaatregelen en innovaties binnen de landbouw na vijf jaar nog onvoldoende uitgewerkt of hebben minder effect dan werd verwacht. Wie zegt ons dat in de volgende monitoring niet opnieuw de conclusie wordt getrokken dat de gekozen maatregelen onvoldoende hebben gewerkt. Anders gezegd: Zijn de maatregelen voldoende wetenschappelijk onderzocht en effectief en kunnen ze de toets van de rechter doorstaan? In de monitor zien we overigens ook dat de landbouw een forse inhaalslag te maken heeft ten opzichte van andere sectoren. Maatregelen in het verkeer, de bouw en de industrie zijn wel grotendeels uitgevoerd. Wetende dat de landbouw veruit de grootste binnenlandse stikstofbron is, is dit zorgelijk. Wij maken bovenstaande opmerkingen tegen het licht van onze grote zorgen over de voortgang van onze woningbouw- en economische opgaven als gevolg van de stikstofproblematiek. Vooral de doorontwikkeling van Kloosterveen is in dit verband voor ons een belangrijke. Wij hebben tempo nodig bij het creëren van stikstofruimte en vragen ons af of het programma ons voldoende gaat helpen. Er is nog iets dat wij u willen meegeven: Het oplossen van de stikstofproblematiek vraagt om langjarig en consistent beleid. Dit is niet alleen nodig om Nederland van het stikstofslot te krijgen maar ook voor de agrariërs die snakken naar duidelijkheid. Wordt er gekozen voor een koers, dan moet deze	stikstofaankpak nader uitgewerkt. U kunt dit nalezen in hoofdstuk 4 van het programma. Verdeling van vergunningenruimte Een vraag die indiener van de zienswijze oproept is hoe de verdeling van vergunningenruimte zijn beslag gaat krijgen wanneer daarvoor weer ruimte zou ontstaan. Ook hieraan wordt in de tekst van hoofdstuk 4 aandacht besteed. De keuze van de provincie is daarbij om vergunningenruimte prioritair toe te leiden naar die ontwikkelingen die tot verdere stikstofreductie leiden en beschikbaar te houden voor het legaliseren van PAS-melders. Een notie hierbij is dat vergunningenruimte verbonden is met de situatie van de natuur waarop de gewenste ontwikkeling betrekking heeft. Immers, vergunningenruimte is er alleen dan wanneer aangetoond kan worden dat de stikstofgevoelige natuur niet achteruitgaat en zicht blijft op het behouden van de doelen. Dit betekent dat de aanwezigheid van vergunningenruimte altijd vraagt om een gebied specifieke onderbouwing en daarmee lokaal/ regionaal van aard kan zijn.	

volhoudbaar zijn en ook daadwerkelijk worden volgehouden. Gaat het beleid zwabberen dan hebben we uiteindelijk onderaan de streep niks. Onze oproep is om in het definitieve programma te kiezen voor een snellere, steviger en meer geborgde aanpak van de stikstofreductie. <u>Vrijkomende stikstofruimte</u> Wij zien een hoge prioriteit om vrijkomende stikstofruimte te gebruiken voor het legaliseren van PAS-melders. Wij gaan ervan uit dat, op het moment dat er ruimte komt, deze vooral ook wordt ingezet voor het realiseren van woningbouw; in het bijzonder voor het realiseren van 1.200 nieuwe woningen in Kloosterveen.		
27. █████		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
1. Inleiding Onze woning bevindt zich in het zoekgebied █████ en is circa 115 jaar geleden direct op zand gebouwd. Tijdens de informatieavond is ons expliciet geadviseerd een zienswijze in te dienen, mede omdat is aangegeven dat de provincie op dit moment nog niet weet hoe de grondwaterstand in dit gebied adequaat en stabiel kan worden gestuurd. 2. Aanleiding De voorgestelde structurele verhoging van de grondwaterstand brengt risico's met zich mee voor oudere woningen op zand, vooral - maar niet alleen - waar geen of beperkte fundering aanwezig is. Landelijke informatie bevestigt dat hoge grondwaterstanden kunnen leiden tot natte kruipruimten, vocht- en schimmelproblemen, opdrijvende leidingen en wegspoeling van zand onder woningen; ook kunnen wisselende of verhoogde grondwaterstanden in zandgebieden leiden tot instabiliteit en verzakking. 3. Risico's voor onze woning 1. 3.1 Wegspoeling en verplaatsing van zand Een belangrijke zorg is het risico op erosie en verplaatsing van zand onder onze woning. Dit kan leiden tot holle ruimtes, verzakkingen en schade aan vloeren en muren. 2. 3.2 Verzadiging van zand en verminderde draagkracht Bij langdurige verhoging van de grondwaterstand raakt het zand verzadigd, waardoor de draagkracht vermindert en er ongelijke zettingen kunnen optreden. 3. 3.3 Opwaartse druk op vloeren Wanneer de grondwaterstand hoger wordt dan het vloerpeil, ontstaat opwaartse druk. Dit kan leiden tot opbollende of scheurende vloeren en schade aan de constructie.	De provincie begrijpt de zorgen van indiener over mogelijke gevolgen van watermaatregelen binnen de hotspot Zure Venen. Het ontwerpprogramma TLGD is echter een programma op hoofdlijnen. Eventuele uitwerking van watermaatregelen vindt pas plaats in de gebiedsprocessen, samen met waterschap, agrariers, bewoners en andere betrokkenen, waarbij we ook de kennis en inzichten van bewoners uit het gebied van pas komt. In deze gebiedsprocessen wordt onderzocht wat hydrologisch nodig en haalbaar is en welke effecten dit kan hebben op de omgeving. Daarbij is ook aandacht voor bestaande bebouwing, waarbij ook vochtproblematiek wordt herkend als aandachtspunt	

4. 3.4 Vocht- en schimmelproblemen Een hogere grondwaterstand kan leiden tot optrekkend vocht, wat schimmelvorming en gezondheidsrisico's veroorzaakt. 5. 3.5 Risico's via riolering en leidingen Bij hoge grondwaterstanden kunnen leidingen opdrijven of beschadigd raken, wat zandverplaatsing en extra schade kan veroorzaken. 6. 3.6 Onzekerheid over peilbeheer Tijdens de informatieavond is aangegeven dat de provincie nog geen duidelijkheid heeft over hoe de grondwaterstand in dit specifieke gebied kan worden beheerst. Deze onzekerheid vergroot de risico's aanzienlijk en maakt een zorgvuldige risicoanalyse onmisbaar. 4. Gevolgen voor bewoners De mogelijke gevolgen omvatten aanzienlijke herstelkosten, waardedaling van de woning, onveilige woonsituaties en gezondheidsproblemen door schimmel. Dit heeft grote invloed op de leefbaarheid en toekomstbestendigheid van onze woning 5. Verzoeken aan Gedeputeerde Staten • Neem een specifieke risicoparagraaf op voor woningen op zand (met name in het gebied 'Zure Venen'). • Voer een gebiedsspecifieke technische analyse uit, inclusief meerdere peilscenario's en monitoring nabij oudere bebouwing. • Zorg voor maatwerkoplossingen (waaronder temporisering van maatregelen) en richt waar nodig financiële ondersteuning in voor preventie en herstel. • Verstrek een afschrift van deze zienswijze aan Provinciale Staten van Drenthe. 6. Slot Gezien de risico's en de erkende onzekerheid over peilbeheer verzoeken wij u dringend deze zienswijze mee te nemen in de verdere besluitvorming. Bijlage A — Privacy (anonymiseren) en afschrift aan Provinciale Staten — met wettelijke verwijzingen A.1 Verzoek tot anonimisering van persoonsgegevens bij publieke terinzagelegging en publicatie Wij verzoeken u onze persoonsgegevens (NAW-gegevens en contactgegevens) volledig te anonimiseren bij (digitale) terinzagelegging en publicatie van deze zienswijze en eventuele bijlagen. Juridische grondslag: de Algemene verordening gegevensbescherming (AVG) vereist dat verwerking van persoonsgegevens voldoet aan de beginselen van artikel 5 AVG (o.a. rechtmatigheid, dataminimalisatie, doelbinding, integriteit en vertrouwelijkheid) en alleen plaatsvindt wanneer noodzakelijk voor het doel (artikel 5 jo. artikel 6 AVG). Publicatie van onze NAW-gegevens is niet noodzakelijk voor de inhoudelijke beoordeling van deze zienswijze en dient daarom achterwege te blijven. Tevens verzoeken wij om toepassing van 'dataminimalisatie' in lijn met rijks- en gemeentelijke handreikingen over anonimisering bij publicatie van zienswijzen.	A1 A2 en A3 anonimiseren en delen met PS Dat is gedaan. De volledige – geanonimiseerde – inclusief Nota van Antwoord worden aan Provinciale Staten gestuurd.	

A.2 Procedureel kader Omgevingswet/Awb (zienswijzen) — relatie met AVG Onze zienswijze wordt ingediend in het kader van de uniforme openbare voorbereidingsprocedure (afdeling 3.4 Awb). Zienswijzen kunnen door belanghebbenden naar voren worden gebracht (artikel 3:15 Awb) en het bestuursorgaan dient daarop gemotiveerd in te gaan in het definitieve besluit. Voor de openbare bekendmaking en terinzagelegging verzoeken wij om anonimisering (zie A.1). Voor eventuele vervolgpcedures geldt: in bezwaar en (hoger) beroep hebben belanghebbenden in beginsel recht op volledige inzage in de op de zaak betrekking hebbende stukken; anonimisering kan dan alleen bij ‘gewichtige redenen’ via de procedure van artikel 7:4, zesde en zevende lid Awb (bezwaar) en artikel 8:29 Awb (beroep). Dit laat ons verzoek voor de openbare publicatie onverlet. A.3 Verzoek tot toezending afschrift aan Provinciale Staten Wij verzoeken u deze zienswijze (inclusief bijlagen) als afschrift aan Provinciale Staten van Drenthe toe te zenden, zodat zij tijdig en volledig geïnformeerd zijn. Wij verzoeken dat ook in dit afschrift onze persoonsgegevens geanonimiseerd worden voor zover publicatie niet noodzakelijk is voor de interne behandeling binnen Provinciale Staten; de verwerking dient steeds te voldoen aan artikel 5 en, voor zover van toepassing, artikel 6 AVG. Bronnen (ter toelichting, niet-limitatief) - AVG (Algemene verordening gegevensbescherming): kernbeginselen en toepasselijkheid (zie Autoriteit Persoonsgegevens en UAVG-handreiking). - Awb: artikelen 3:12 en 3:15 (zienswijzen/kennisgeving), 7:4 (inzage stukken bezwaar), 8:29 (beperkte kennisneming in beroep). - Informatiepunt Leefomgeving (IPLO): inspraak en rechtsbescherming bij de Omgevingswet (positie zienswijzen in afdeling 3.4 Awb). - VNG-checklist anonimiseren ter inzage te leggen stukken (praktische lijn over anonimisering van persoonsgegevens).		
28. [REDACTED]		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Clënten worden rechtstreeks geraakt door de maatregelen in het programma, aangezien deze maatregelen gevolgen hebben voor de bedrijfsvoering, de ontwikkelingsmogelijkheden en de vergunningverlening van de bedrijven. De zienswijze richt zich op zowel de juridische houdbaarheid als de praktische uitvoerbaarheid van het programma.	<i>Ten aanzien van de juridische status van het programma geldt dat dit programma aangeeft op welke wijze we willen komen tot onder meer reductie</i>	

Namens cliënten wordt daarom gebruikgemaakt van de mogelijkheid om een zienswijze in te dienen. Eerst wordt ingegaan op de juridische status van het programma, daarna op de onderdelen van het ontwerpprogramma die de bedrijfsvoering van cliënt direct raken. De zienswijze wordt afgesloten met een concreet verzoek. Juridische status van het programma Het doel van het programma is om uiteen te zetten hoe de provincie Drenthe tot en met 2030 werkt aan het oplossen van het vergunningenslot, het bieden van een oplossing voor PAS-melders, het versterken van de landbouwstructuur en het behalen van de wettelijke doelen voor water en natuur. Daarnaast wil het programma de belangrijke rol van de landbouwsector in de provincie bestendigen. De provincie geeft aan dat het programma maatregelen toevoegt aan bestaande projecten en programma's, maar dat het geen eigen uitvoeringsorganisatie kent. Hoewel het ontwerpprogramma formeel beleidsmatig van aard is, bevatten meerdere onderdelen – zoals ammoniakreductie en hydrologische maatregelen – feitelijk normerende elementen. Deze hebben directe, bindende gevolgen voor vergunningverlening en voor de bedrijfsvoering van agrariërs. Daarmee worden zelfstandig normen opgelegd die niet zijn vastgelegd in wet- of regelgeving. Dit is in strijd met het rechtszekerheidsbeginsel en met het evenredigheidsbeginsel. Stikstofbeleid en vergunningverlening Het TLGD bevat ingrijpende maatregelen om de stikstofuitstoot te reduceren en legt de verantwoordelijkheid hiervoor in belangrijke mate bij agrariërs. De provincie stuurt op een generieke ammoniakreductie van 30% en verlangt in bepaalde gebieden minimaal 13% extra, terwijl bovendien verdere reducties kunnen worden opgelegd om te voldoen aan het additionaliteitsvereiste. Een deugdelijke juridische en ecologische onderbouwing van dit vereiste ontbreekt echter. Dat is in strijd met het zorgvuldigheidsbeginsel. Ondanks de zware inzet op emissiereductie komt de vergunningverlening niet op gang. Het beleid is gebaseerd op modelmatige overschrijdingen van Kritische Depositiewaarden, zoals opgenomen in de Natuurdoelanalyses, zonder dat sprake is van aantoonbare feitelijke verslechtering van natuurwaarden ten opzichte van referentiejaar. Zolang deze modelmatige overschrijdingen bestaan, stelt de provincie dat emissiereductie volledig moet worden ingezet voor natuurherstel en niet mag worden gebruikt voor vergunningverlening. Daardoor blijft ontwikkeling op bedrijfsniveau praktisch onmogelijk. Daar komt bij dat het beleid zwaar leunt op het AERIUS-model, waarvan de betrouwbaarheid nog onvoldoende is vastgesteld. De veldvalidatie is beperkt en pas na 2027 beschikbaar. Het opleggen van ingrijpende maatregelen op basis van niet-gevalideerde modellen voldoet niet aan de eisen van	<i>van stikstof in Drenthe, zowel op bedrijfsniveau als gebiedsgericht.</i> <i>Het klopt dat het programma TLGD dus nog niet bindend is voor ondernemers; het geeft de kaders hiervoor die nog uitwerking in regels vragen. Na vaststelling zullen nadere regels worden uitgewerkt, waarvan een deel uiteindelijk in de Provinciale Omgevingsverordening zal komen. Dan werken die regels wel door. Bij de procedure rondom de POV is inspraak mogelijk.</i> <i>Ten aanzien van de opmerkingen over het stikstofbeleid en vergunningverlening:</i> <i>Dit programma heeft als hoofddoel om vergunningverlening mogelijk te maken, inderdaad door aan het additionaliteitsvereiste te kunnen voldoen. Om die reden is het TLGD een aanpak die zich richt op (a) herstel van de natuur, (b) stikstofreductie en (c) aanpakken van andere drukfactoren zoals hydrologie. Een aantal zaken zoals de stikstofnorm moet nog uitgewerkt worden in regels (zie vorig punt). Het model Aerius is op dit moment het wettelijk voorgeschreven model waar we als provincie mee moeten werken.</i>	

artikel 3:2 Awb. Bovendien ontbreekt een onderbouwing dat de voorgestelde maatregelen daadwerkelijk leiden tot het stoppen van verdere verslechtering of tot verbetering van de natuurkwaliteit. Omdat tegelijk geen vergunningruimte wordt geboden, kunnen agrariërs niet investeren in emissiereducerende technieken of innovatieve maatregelen. Het ontwerp biedt daarmee geen realistisch handelingsperspectief. Water- en hydrologische maatregelen Het TLGD introduceert aanvullende provinciale eisen bovenop het bestaande Europese waterbeleid. De provincie wil meer water vasthouden rondom Natura 2000-gebieden en de waterkwaliteit verbeteren door maatregelen die diep ingrijpen in het agrarisch gebruik. Het verhogen van waterpeilen leidt echter tot vernatting van percelen, wat gevolgen heeft voor draagkracht, opbrengst, emissies, weidegang en weidevogelbeheer. Bovendien begeeft de provincie zich hiermee deels op het terrein van de waterschappen, die primair verantwoordelijk zijn voor waterbeheer. Voor cliënt is onvoldoende duidelijk of deze maatregelen juridisch en ecologisch adequaat zijn onderbouwd en of zij evenredig zijn in verhouding tot de grote economische en praktische gevolgen voor agrarische bedrijven. Het risico bestaat bovendien dat het niet halen van KRW-doelen leidt tot vergunningstops of bedrijfsbeperkingen, terwijl het TLGD geen compensatieregelingen of waarborgen bevat. Daarmee houdt het programma onvoldoende rekening met de rechtspositie en de continuïteit van agrarische ondernemers. Grondgebruik en natuurontwikkeling Het ontwerpprogramma roept grote onzekerheid op over de toekomst van agrarische gronden. In de zogenoemde zoekgebieden suggereert de provincie dat grond kan worden herbestemd voor natuurontwikkeling of bufferzones. Hoewel wordt gesteld dat de “boer aan het roer” staat, wordt in werkelijkheid top-down genormeerd en wordt extensivering feitelijk noodzakelijk gemaakt zonder de garantie dat voldoende grond beschikbaar komt. De verwachting dat 70% van de opgave via vrijwillige grondruil wordt gerealiseerd is niet realistisch, aangezien grondmobiliteit sterk afhankelijk blijft van vrijwillige verkoop. Dit schept een schijnperspectief. Daarnaast is functiewijziging niet als provinciale bevoegdheid geborgd en ontbreekt een uitgewerkt compensatiekader. Wanneer provinciaal beleid ertoe leidt dat landbouwgrond haar agrarische functie verliest, ontstaat het risico van indirecte onteigening zonder wettelijke basis of schaderegeling, hetgeen juridisch onhoudbaar is. Belangenafweging	<i>Wij onderkennen dat het ‘kip-ei probleem’ van investeren in emissiereducerende maatregelen en tegelijk hier geen vergunning voor kunnen afgeven, doorbroken dient te worden. Dit programma is hier vanuit ons een antwoord op, het Rijk werkt als systeemverantwoordelijke ook aan een juridische oplossing hiervoor.</i> <i>Ten aanzien van de opmerkingen over het water- en hydrologische maatregelen geldt dat het TLGD geen aanvullende provinciale eisen voor de KRW kent. Wel is een doorvertaling van de NDA’s gemaakt waar we al een bestaande wettelijke taak hebben om te zorgen voor de instandhoudingsdoelen. In het TLGD is opgenomen welke drukfactoren, onder meer uit de NDA’s (zie vorig punt) invloed hebben op N2000 gebieden en vanuit die opgaven zijn onder meer een aantal hotspots aangewezen om hier een oplossing voor te bieden. Dit doen we in gebiedsprocessen. Ten aanzien van de bestaande KRW opgaven spannen we ons in om de KRW doelen, samen met de waterschappen tijdig te halen. Het TLGD is opgesteld vanuit de veronderstelling dat maatregelen die uitsluitend zijn gericht op het halen van wettelijke doelen onvoldoende toekomstbestendig zijn. Om te voorkomen dat na 2030 opnieuw</i>	

Het TLGD bevat geen evenwichtige belangenafweging. In een tijd van geopolitieke spanningen en onzekerheid over internationale voedselketens is een robuuste en betrouwbare voedselvoorziening van groot maatschappelijk belang. Ook de leefbaarheid van het platteland en de economische positie van agrarische ondernemers moeten daarin worden meegewogen. De Habitatrichtlijn schrijft bovendien voor dat bij de uitvoering van natuurmaatregelen rekening moet worden gehouden met economische, sociale en culturele vereisten en met regionale en lokale omstandigheden. Het programma doet dit onvoldoende en houdt evenmin rekening met de beperkingen die hydrologische maatregelen opleggen aan bestaande agrarische bedrijfsvoering. Het ontbreken van een integrale, evenwichtige en juridisch verantwoorde belangenafweging vormt dan ook een fundamenteel bezwaar tegen het TLGD. Bedrijfsspecifiek Cliënten exploiteren een loonwerk- en akkerbouwbedrijf aan de [REDACTED], waar zij circa [REDACTED] hectare akkerbouwgrond in gebruik hebben. Daarnaast runnen zij een pluimveebedrijf aan de [REDACTED], eveneens in [REDACTED], met ruim [REDACTED] hectare omliggende akkerbouwgrond. Ook beschikken zij over aanvullende percelen aan de [REDACTED] en nabij de [REDACTED]. Het pluimveebedrijf ligt op ongeveer [REDACTED] Voor dit bedrijf hebben Gedeputeerde Staten op 8 maart 2018 een verklaring van geen bedenkingen afgegeven voor het houden van [REDACTED] stuks pluimvee in een emissiearm stalsysteem. Deze VVGB vormt een essentieel onderdeel van de bestaande en rechtmatig verkregen vergunningpositie van cliënten en heeft aan de basis gestaan van substantiële investeringen in het bedrijf. De vergunningpositie is derhalve van groot belang voor de continuïteit en toekomstbestendigheid van de onderneming. Volgens het TLGD en de betreffende natuurbeheerplannen vallen de percelen van cliënten binnen een agrarisch zoekgebied, waarin de provincie inzet op verhoging van natuurkwaliteit. Hoewel in de beleidsstukken wordt gesuggereerd dat agrariërs via agrarisch natuurbeheer zullen worden gecompenseerd, is duidelijk dat de voorgestelde maatregelen grote gevolgen hebben voor de bedrijfsvoering van cliënten. Het TLGD biedt daarbij onvoldoende inzicht in de concrete reikwijdte en gevolgen van deze maatregelen op perceels- en bedrijfsniveau. Door de voorziene vernatting van de percelen ontstaat het risico dat grondbewerking wordt bemoeilijkt en gewassen onvoldoende kunnen ontwikkelen, met opbrengstverlies als direct gevolg. Daarbij kunnen beperkingen ontstaan voor mesttoediening en het gebruik van	<i>ingrijpende maatregelen nodig zijn in dezelfde gebieden, bevat het TLGD een aantal samenhangende uitgangspunten zoals Water en bodem sturend. Hoewel het TLGD een horizon heeft tot 2030, worden keuzes voor zover mogelijk ook getoetst aan de opgaven na 2030, zoals klimaatverandering, waterbeschikbaarheid en de KRW-opgaven. Onderdeel daarvan zou kunnen zijn dat meer water wordt vastgehouden in Drenthe om een watertekort gedurende de zomermaanden zo veel mogelijk te voorkomen. Dit kan betekenen dat in afstemming met de Waterschappen de waterpeilen (regionaal) worden verhoogd. Uiteraard gaat dit in afstemming met de omgeving. De basis hiervoor wordt gelegd in het te actualiseren Regionaal Waterprogramma.</i> <i>Ten aanzien van de opmerkingen over grondgebruik en natuurontwikkeling geldt dat we een bestaand kader hebben met grondbeleid en het grondstrategieplan Landelijk Gebied. Voor zowel de lopende opgaven vanuit het NNN, KRW en agrarische structuurverbetering als de TLGD hotspots geldt dat we hier hetzelfde werken met de instrumenten die we hier voor hebben (voor o.a. ruilen,</i>	

gewasbeschermingsmiddelen. Voor akkerbouwers zijn stabiele waterstanden, voldoende mesttoepassing en een doordacht gebruik van gewasbeschermingsmiddelen essentieel voor een rendabele teelt. De provincie biedt echter geen helderheid over compensatiemogelijkheden of alternatieve maatregelen die deze negatieve effecten kunnen verzachten. Een functiewijziging of extensivering is voor cliënten evenmin een reële optie, omdat dit hun bestaanszekerheid rechtstreeks bedreigt. Ook het pluimveebedrijf wordt door het TLGD op zowel directe als indirecte wijze geraakt. Voor pluimveehouderijen vormen stalemissies doorgaans het belangrijkste knelpunt. Het TLGD koppelt hieraan gebiedsgerichte reducties, zonder dat er vergunningruimte vrijkomt, terwijl emissiereducties volledig aan natuurherstel worden toegeschreven. Innovatieve staltechnieken of andere emissiebeperkende maatregelen leveren bovendien geen ontwikkelruimte op. Daarmee wordt feitelijk elke vorm van uitbreiding, modernisering of noodzakelijke vervangingsinvesteringen geblokkeerd, terwijl dergelijke investeringen cruciaal zijn voor diervelzijn, brandveiligheid en verdere emissiereductie. Ook rondom het erf dreigen knelpunten door mogelijke vernatting, noodzakelijke aanpassingen aan afwatering en infrastructuur, en strengere waterkwaliteitsnormen die de mestafzet kunnen beperken. In het TLGD wordt voor de niet-grondgebonden veehouderij, waaronder pluimveehouderijen, ingezet op het verplicht stellen van de toepassing van best beschikbare technieken (BBT). Het programma maakt echter niet inzichtelijk welke concrete technieken als BBT zullen worden aangemerkt, op welk moment deze verplicht worden gesteld en of deze verplichting ook zal gelden voor bestaande, rechtmatig vergunde situaties. Evenmin wordt duidelijk of en op welke wijze rekening wordt gehouden met reeds vergunde maar nog niet volledig benutte emissieruimte. Door het ontbreken van een nadere uitwerking van het BBT-vereiste ontstaat voor cliënt fundamentele onzekerheid over de vraag of de VVGB in de toekomst onverkort kan worden benut, dan wel feitelijk zal worden ingeperkt door aanvullende technische verplichtingen. Het TLGD biedt geen duidelijkheid over de mate waarin bestaande vergunningen zullen worden gerespecteerd, noch over de verhouding tussen het verplicht stellen van BBT en het behoud van rechtmatig verkregen vergunde rechten. Daarmee ontbreekt een concreet en toetsbaar kader waarbinnen cliënt zijn bedrijfsvoering en investeringsbeslissingen kan afstemmen, hetgeen afbreuk doet aan het rechtszekerheidsbeginsel en de gerechtvaardigde verwachtingen van cliënt. De onzekerheid over toekomstige stikstofnormering, gecombineerd met het feit dat beleid pas na 2027 opnieuw wordt beoordeeld op basis van modelvalidatie, zorgt ervoor dat cliënten geen enkele	<i>verplaatsen en afwaarderen) en dat doen we op basis van vrijwilligheid.</i> <i>Ten aanzien van de opmerkingen over belangenafweging zijn wij van mening dat het programma de uitkomst is van een belangenafweging. Hierin hebben zowel wettelijke verplichtingen en opgaven als maatschappelijke aspecten als het sociaaleconomisch perspectief duidelijk een plek. Daarbij geldt dat dit programma tot stand is gekomen met inbreng vanuit zeer veel organisaties, waaronder ook expliciet de landbouwsector.</i> Bedrijfsspecifiek <i>We begrijpen de geuite zorgen over het in het ontwerpprogramma opgenomen zoekgebied en dat dit nog niet op bedrijfsniveau duidelijkheid biedt.</i> <i>(a) hotspots</i> <i>In het ontwerpprogramma hebben we de opgaven voor dit gebied beschreven. We hebben daarbij een zoekgebied aangegeven waar deze opgaven spelen. Er zijn nog geen keuzes gemaakt over maatregelen, inrichting of anderszins. Dat gaan we doen in een gebiedsproces met de grondeigenaren. Dat geldt zowel voor gebieden waar we in overeenstemming tot een andere functie kunnen komen als voor gebieden waar landbouw de</i>	

investeringszekerheid hebben. Hierdoor kunnen zij geen bedrijfsopvolging voorbereiden en resteert slechts het “stilzetten” van de bedrijfsontwikkeling in afwachting van nieuwe besluiten. Voor een intensieve veehouderijtak ondermijnt dit het gehele bedrijfsmodel. Zowel het akkerbouwbedrijf in [REDACTED] als het pluimveebedrijf aan de [REDACTED] worden door het TLGD dus op disproportionele wijze geraakt. De maatregelen brengen ernstige beperkingen mee voor de dagelijkse bedrijfsvoering en vormen een reële bedreiging voor de continuïteit van beide ondernemingen. Deze bedrijfsspecifieke effecten worden in het TLGD niet onderkend. Juist daarom verzoeken cliënten Gedeputeerde Staten dringend om de voorgestelde maatregelen aan te passen, zodat de bedrijfsvoering van beide agrarische bedrijven niet onevenredig wordt getroffen. Verzoek Namens cliënt verzoek ik u de huidige weg van het TLGD-ontwerpprogramma te heroverwegen en het toekomstbeleid niet door te zetten. In het geval van publicatie van zienswijzen, deze zodanig te anonimiseren, dat cliënt, zijn bedrijf en de ligging van zijn gronden niet te herleiden zijn. Mocht u na het lezen van deze zienswijze nog vragen	<i>hoofdfunctie houdt of waar verbetering van de landbouwstructuur met meer aaneengesloten kavels de uitkomst is. Wij werken in deze gebiedsprocessen op basis van vrijwilligheid.</i> <i>(b) stikstofnorm</i> <i>Ten aanzien van de opgave van reductie van ammoniak werken Rijk en provincies allemaal aan een aanpak om hierin stappen te zetten. Om de achteruitgang van de natuur tegen te gaan (zoals beschreven in de NDA's) en om, vergunningverlening mogelijk te maken, inclusief een oplossing voor de PAS-melders. Wij pleiten hierbij ook voor meer inzet op herstel van natuur en aanpassing van wet- en regelgeving.</i> <i>(c) BBT</i> <i>Ten aanzien van de BBT voor niet-grondgeboden veehouderij begrijpen we de zorgen. We hebben in hoofdstuk 4.1 hier een nadere invulling aan gegeven, rekening houdend met de informatie die we onder meer tijdens de inspraakperiode hebben ontvangen van ondernemers. Ons uitgangspunt is dat bestaande vergunningen worden gerespecteerd. Wel kunnen er in de uitwerking nadere regels worden gesteld die uiteindelijk in de Provinciale Omgevingsverordening zullen komen. Bij de procedure rondom de POV is inspraak en bezwaar mogelijk.</i>	

	<i>Tot slot: dit programma is opgesteld juist om (intern en extern) salderen en vergunningverlening weer mogelijk te maken zodat bedrijven duidelijkheid krijgen en keuzes kunnen maken. Door (extra) inzet op doelsturing (ondernemer aan het roer), innovatie (subsiemaatregelen t.b.v. reducties) en starten gebiedsprocessen worden oplossingen gezocht voor ondernemers in de gebieden. Compensatie mogelijkheden of alternatieve maatregelen zullen helpen deze verandering in gang te zetten. In de realisatiestrategie is dit verder uitgewerkt.</i>	
29. XXXXXXXXXX		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Cliënt wordt rechtstreeks geraakt door de maatregelen in het programma, aangezien deze maatregelen gevolgen hebben voor de bedrijfsvoering, de ontwikkelingsmogelijkheden en de vergunningverlening van de bedrijven. De zienswijze richt zich op zowel de juridische houdbaarheid als de praktische uitvoerbaarheid van het programma. Namens cliënt wordt daarom gebruikgemaakt van de mogelijkheid om een zienswijze in te dienen. Eerst wordt ingegaan op de juridische status van het programma, daarna op de onderdelen van het ontwerpprogramma die de bedrijfsvoering van cliënt direct raken. De zienswijze wordt afgesloten met een concreet verzoek. Juridische status van het programma Het doel van het programma is om uiteen te zetten hoe de provincie Drenthe tot en met 2030 werkt aan het oplossen van het vergunningenslot, het bieden van een oplossing voor PAS-melders, het versterken van de landbouwstructuur en het behalen van de wettelijke doelen voor water en natuur. Daarnaast wil het programma de belangrijke rol van de landbouwsector in de provincie bestendigen. De provincie geeft aan dat het programma maatregelen toevoegt aan bestaande projecten en programma's, maar dat het geen eigen uitvoeringsorganisatie kent.	Zienswijzen 28 t/m 46, 49, 58, 157, 160 en 237 zijn inhoudelijk identiek opgebouwd en bevatten onder de volgende genoemde thematische kopjes dezelfde argumentatie: - juridische status van het programma - stikstofbeleid en vergunningverlening - water en hydrologische maatregelen - grondgebruik en natuurontwikkeling - belangenafweging Voor een beantwoording van deze onderdelen verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 28. Bedrijfsspecifiek	

Hoewel het ontwerpprogramma formeel beleidsmatig van aard is, bevatten meerdere onderdelen – zoals ammoniakreductie en hydrologische maatregelen – feitelijk normerende elementen. Deze hebben directe, bindende gevolgen voor vergunningverlening en voor de bedrijfsvoering van agrariërs. Daarmee worden zelfstandig normen opgelegd die niet zijn vastgelegd in wet- of regelgeving. Dit is in strijd met het rechtszekerheidsbeginsel en met het evenredigheidsbeginsel. Stikstofbeleid en vergunningverlening Het TLGD bevat ingrijpende maatregelen om de stikstofuitstoot te reduceren en legt de verantwoordelijkheid hiervoor in belangrijke mate bij agrariërs. De provincie stuurt op een generieke ammoniakreductie van 30% en verlangt in bepaalde gebieden minimaal 13% extra, terwijl bovendien verdere reducties kunnen worden opgelegd om te voldoen aan het additionaliteitsvereiste. Een deugdelijke juridische en ecologische onderbouwing van dit vereiste ontbreekt echter. Dat is in strijd met het zorgvuldigheidsbeginsel. Ondanks de zware inzet op emissiereductie komt de vergunningverlening niet op gang. Het beleid is gebaseerd op modelmatige overschrijdingen van Kritische Depositiewaarden, zoals opgenomen in de Natuurdoelanalyses, zonder dat sprake is van aantoonbare feitelijke verslechtering van natuurwaarden ten opzichte van referentiejaar. Zolang deze modelmatige overschrijdingen bestaan, stelt de provincie dat emissiereductie volledig moet worden ingezet voor natuurherstel en niet mag worden gebruikt voor vergunningverlening. Daardoor blijft ontwikkeling op bedrijfsniveau praktisch onmogelijk. Daar komt bij dat het beleid zwaar leunt op het AERIUS-model, waarvan de betrouwbaarheid nog onvoldoende is vastgesteld. De veldvalidatie is beperkt en pas na 2027 beschikbaar. Het opleggen van ingrijpende maatregelen op basis van niet-gevalideerde modellen voldoet niet aan de eisen van artikel 3:2 Awb. Bovendien ontbreekt een onderbouwing dat de voorgestelde maatregelen daadwerkelijk leiden tot het stoppen van verdere verslechtering of tot verbetering van de natuurkwaliteit. Omdat tegelijk geen vergunningruimte wordt geboden, kunnen agrariërs niet investeren in emissiereducerende technieken of innovatieve maatregelen. Het ontwerp biedt daarmee geen realistisch handelingsperspectief. Water- en hydrologische maatregelen Het TLGD introduceert aanvullende provinciale eisen bovenop het bestaande Europese waterbeleid. De provincie wil meer water vasthouden rondom Natura 2000-gebieden en de waterkwaliteit verbeteren door maatregelen die diep ingrijpen in het agrarisch gebruik. Het verhogen van waterpeilen leidt echter tot vernatting van percelen, wat gevolgen heeft voor draagkracht, opbrengst,	We begrijpen de geuite zorgen over het in het ontwerp-programma opgenomen zoekgebied. In het ontwerpprogramma hebben we de opgaven voor dit gebied beschreven. We hebben daarbij een zoekgebied aangegeven waar deze opgaven spelen. Er zijn nog geen keuzes gemaakt over maatregelen of inrichting of anderszins. Dat gaan we doen in een gebiedsproces met de grondeigenaren. Dat geldt zowel voor gebieden waar we in overeenstemming tot een andere functie kunnen komen als voor gebieden waar landbouw de hoofdfunctie houdt of waar verbetering van de landbouwstructuur met meer aaneengesloten kavels de uitkomst is. Wij werken in deze gebiedsprocessen op basis van vrijwilligheid. Ten aanzien van de opgave van reductie van ammoniak werken Rijk en provincies allemaal aan een aanpak om hierin stappen te zetten. Om de achteruitgang van de natuur tegen te gaan (zoals beschreven in de NDA's) en om, vergunningverlening mogelijk te maken, inclusief een oplossing voor de PAS-melders. Wij pleiten hierbij ook voor meer inzet op herstel van natuur en aanpassing van wet- en regelgeving.	

emissies, weidegang en weidevogelbeheer. Bovendien begeeft de provincie zich hiermee deels op het terrein van de waterschappen, die primair verantwoordelijk zijn voor waterbeheer. 3/4 Voor cliënt is onvoldoende duidelijk of deze maatregelen juridisch en ecologisch adequaat zijn onderbouwd en of zij evenredig zijn in verhouding tot de grote economische en praktische gevolgen voor agrarische bedrijven. Het risico bestaat bovendien dat het niet halen van KRW-doelen leidt tot vergunningstops of bedrijfsbeperkingen, terwijl het TLGD geen compensatieregelingen of waarborgen bevat. Daarmee houdt het programma onvoldoende rekening met de rechtspositie en de continuïteit van agrarische ondernemers. Grondgebruik en natuurontwikkeling Het ontwerpprogramma roept grote onzekerheid op over de toekomst van agrarische gronden. In de zogenoemde zoekgebieden suggereert de provincie dat grond kan worden herbestemd voor natuurontwikkeling of bufferzones. Hoewel wordt gesteld dat de “boer aan het roer” staat, wordt in werkelijkheid top-down genormeerd en wordt extensivering feitelijk noodzakelijk gemaakt zonder de garantie dat voldoende grond beschikbaar komt. De verwachting dat 70% van de opgave via vrijwillige grondruil wordt gerealiseerd is niet realistisch, aangezien grondmobiliteit sterk afhankelijk blijft van vrijwillige verkoop. Dit schept een schijnperspectief. Daarnaast is functiewijziging niet als provinciale bevoegdheid geborgd en ontbreekt een uitgewerkt compensatiekader. Wanneer provinciaal beleid ertoe leidt dat landbouwgrond haar agrarische functie verliest, ontstaat het risico van indirecte onteigening zonder wettelijke basis of schaderegeling, hetgeen juridisch onhoudbaar is. Belangenafweging Het TLGD bevat geen evenwichtige belangenafweging. In een tijd van geopolitieke spanningen en onzekerheid over internationale voedselketens is een robuuste en betrouwbare voedselvoorziening van groot maatschappelijk belang. Ook de leefbaarheid van het platteland en de economische positie van agrarische ondernemers moeten daarin worden meegewogen. De Habitatrichtlijn schrijft bovendien voor dat bij de uitvoering van natuurmaatregelen rekening moet worden gehouden met economische, sociale en culturele vereisten en met regionale en lokale omstandigheden. Het programma doet dit onvoldoende en houdt evenmin rekening met de beperkingen die hydrologische maatregelen opleggen aan bestaande agrarische bedrijfsvoering. Het ontbreken van een integrale, evenwichtige en juridisch verantwoorde belangenafweging vormt dan ook een fundamenteel bezwaar tegen het TLGD.		

Bedrijfsspecifiek Cliënten exploiteren een melkveebedrijf en een akkerbouwbedrijf op [REDACTED] en een melkveebedrijf op [REDACTED]. De laatste locatie betreft een PAS-melding, het bedrijf is aangemeld voor het PAS-legalisatietraject. De locatie op de [REDACTED] is aangekocht omdat de bedrijfsmogelijkheden aan de [REDACTED] worden beperkt. De locatie aan de [REDACTED], deels in het zoekgebied “agrarische structuur versterken” en deels in het “zoekgebied opgaven”. Als cliënt had geweten van de provinciale plannen voor dit gebied, zouden andere keuzes zijn gemaakt voor een toekomstbestendig bedrijf. Het is voor cliënten onduidelijk welke concrete gevolgen de agrarische structuurverbetering zal hebben voor de bedrijfsvoering. Gezien de doelstellingen van de provincie zullen de agrarische mogelijkheden van de maatschap aanzienlijk worden beperkt. Gronden kunnen te nat worden om nog te worden beweide of bewerkt, en er kunnen beperkingen worden opgelegd op het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen en mesttoediening. Indien deze landbouwgronden niet langer beschikbaar zijn voor het melkveebedrijf, zal ook de bijdrage aan ammoniakreductie per hectare afnemen. Het ontwerpprogramma lost de legalisatie van de PAS-melding niet op en maakt elke uitbreiding of verandering praktisch onmogelijk. De economische gevolgen voor cliënt zijn onevenredig zwaar ten opzichte van de ecologische bijdrage van het bedrijf. Daarnaast wordt vergunningverlening niet bevorderd door de tunnelvisie op ammoniak. Evaluatie van de Natura 2000-data laat zien dat de staat van instandhouding stabiel is sinds 2019. Er is geen aantoonbare achteruitgang van habitattypen of soorten, noch in de standaarddatabases noch in NDFF-waarnemingen.¹ Cliënt kan daarom niet onderschrijven dat een forse ammoniakreductie noodzakelijk is voor de zogenoemde ‘achteruithollende’ natuur, nu een deugdelijke ecologische en juridische onderbouwing voor deze stelling ontbreekt. Verzoek Namens cliënt verzoek ik u de huidige weg van het TLGD-ontwerpprogramma te heroverwegen en het toekomstbeleid voor [REDACTED]-gebied niet door te zetten. In het geval van publicatie van zienswijzen, deze zodanig te anonimiseren, dat cliënt, zijn bedrijf en de ligging van zijn gronden niet te herleiden zijn.		
30. [REDACTED]		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen

Cliënt wordt rechtstreeks geraakt door de maatregelen in het programma, aangezien deze maatregelen gevolgen hebben voor de bedrijfsvoering, de ontwikkelingsmogelijkheden en de vergunningverlening van de bedrijven. De zienswijze richt zich op zowel de juridische houdbaarheid als de praktische uitvoerbaarheid van het programma. Namens cliënt wordt daarom gebruikgemaakt van de mogelijkheid om een zienswijze in te dienen. Eerst wordt ingegaan op de juridische status van het programma, daarna op de onderdelen van het ontwerpprogramma die de bedrijfsvoering van cliënt direct raken. De zienswijze wordt afgesloten met een concreet verzoek. Juridische status van het programma Het doel van het programma is om uiteen te zetten hoe de provincie Drenthe tot en met 2030 werkt aan het oplossen van het vergunningenslot, het bieden van een oplossing voor PAS-melders, het versterken van de landbouwstructuur en het behalen van de wettelijke doelen voor water en natuur. Daarnaast wil het programma de belangrijke rol van de landbouwsector in de provincie bestendigen. De provincie geeft aan dat het programma maatregelen toevoegt aan bestaande projecten en programma's, maar dat het geen eigen uitvoeringsorganisatie kent. Hoewel het ontwerpprogramma formeel beleidsmatig van aard is, bevatten meerdere onderdelen – zoals ammoniakreductie en hydrologische maatregelen – feitelijk normerende elementen. Deze hebben directe, bindende gevolgen voor vergunningverlening en voor de bedrijfsvoering van agrariërs. Daarmee worden zelfstandig normen opgelegd die niet zijn vastgelegd in wet- of regelgeving. Dit is in strijd met het rechtszekerheidsbeginsel en met het evenredigheidsbeginsel. Stikstofbeleid en vergunningverlening Het TLGD bevat ingrijpende maatregelen om de stikstofuitstoot te reduceren en legt de verantwoordelijkheid hiervoor in belangrijke mate bij agrariërs. De provincie stuurt op een generieke ammoniakreductie van 30% en verlangt in bepaalde gebieden minimaal 13% extra, terwijl bovendien verdere reducties kunnen worden opgelegd om te voldoen aan het additionaliteitsvereiste. Een deugdelijke juridische en ecologische onderbouwing van dit vereiste ontbreekt echter. Dat is in strijd met het zorgvuldigheidsbeginsel. Ondanks de zware inzet op emissiereductie komt de vergunningverlening niet op gang. Het beleid is gebaseerd op modelmatige overschrijdingen van Kritische Depositiewaarden, zoals opgenomen in de Natuurdoelanalyses, zonder dat sprake is van aantoonbare feitelijke verslechtering van natuurwaarden ten opzichte van referentiejaar. Zolang deze modelmatige overschrijdingen bestaan,	Zienswijzen 28 t/m 46, 49, 58, 157, 160 en 237 zijn inhoudelijk identiek opgebouwd en bevatten onder de volgende genoemde thematische kopjes dezelfde argumentatie: - juridische status van het programma - stikstofbeleid en vergunningverlening - water en hydrologische maatregelen - grondgebruik en natuurontwikkeling - belangenafweging Voor een beantwoording van deze onderdelen verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 28. <u>Bedrijfsspecifiek</u> Wij snappen ten volle dat het bedrijf grote zorgen heeft over de plannen van de provincie om in de Vledder Aa en Wapserveense Aa tot natuurherstel te komen. Wij willen daarbij willen aangeven dat deze plannen onverlet laten dat de provincie de inspanningen die het bedrijf doet om duurzaam te werken juist waardeert. Tegelijkertijd levert de locatie van het bedrijf in relatie tot de beoogde maatregelen van het gewenste natuurherstel mogelijk spanningen op. De provincie wil na vaststelling van het programma graag met bedrijf om tafel om te kijken welke mogelijkheden er zijn om in gezamenlijkheid tot oplossingen te komen. Inzet daarbij is ook om tot langjarige afspraken te komen.	

stelt de provincie dat emissiereductie volledig moet worden ingezet voor natuurherstel en niet mag worden gebruikt voor vergunningverlening. Daardoor blijft ontwikkeling op bedrijfsniveau praktisch onmogelijk. Daar komt bij dat het beleid zwaar leunt op het AERIUS-model, waarvan de betrouwbaarheid nog onvoldoende is vastgesteld. De veldvalidatie is beperkt en pas na 2027 beschikbaar. Het opleggen van ingrijpende maatregelen op basis van niet-gevalideerde modellen voldoet niet aan de eisen van artikel 3:2 Awb. Bovendien ontbreekt een onderbouwing dat de voorgestelde maatregelen daadwerkelijk leiden tot het stoppen van verdere verslechtering of tot verbetering van de natuurkwaliteit. Omdat tegelijk geen vergunningruimte wordt geboden, kunnen agrariërs niet investeren in emissiereducerende technieken of innovatieve maatregelen. Het ontwerp biedt daarmee geen realistisch handelingsperspectief. Water- en hydrologische maatregelen Het TLGD introduceert aanvullende provinciale eisen bovenop het bestaande Europese waterbeleid. De provincie wil meer water vasthouden rondom Natura 2000-gebieden en de waterkwaliteit verbeteren door maatregelen die diep ingrijpen in het agrarisch gebruik. Het verhogen van waterpeilen leidt echter tot vernatting van percelen, wat gevolgen heeft voor draagkracht, opbrengst, emissies, weidegang en weidevogelbeheer. Bovendien begeeft de provincie zich hiermee deels op het terrein van de waterschappen, die primair verantwoordelijk zijn voor waterbeheer. Voor cliënt is onvoldoende duidelijk of deze maatregelen juridisch en ecologisch adequaat zijn onderbouwd en of zij evenredig zijn in verhouding tot de grote economische en praktische gevolgen voor agrarische bedrijven. Het risico bestaat bovendien dat het niet halen van KRW-doelen leidt tot vergunningstops of bedrijfsbeperkingen, terwijl het TLGD geen compensatieregelingen of waarborgen bevat. Daarmee houdt het programma onvoldoende rekening met de rechtspositie en de continuïteit van agrarische ondernemers. Grondgebruik en natuurontwikkeling Het ontwerpprogramma roept grote onzekerheid op over de toekomst van agrarische gronden. In de zogenoemde zoekgebieden suggereert de provincie dat grond kan worden herbestemd voor natuurontwikkeling of bufferzones. Hoewel wordt gesteld dat de “boer aan het roer” staat, wordt in werkelijkheid top-down genormeerd en wordt extensivering feitelijk noodzakelijk gemaakt zonder de garantie dat voldoende grond beschikbaar komt. De verwachting dat 70% van de opgave via		

vrijwillige grondruil wordt gerealiseerd is niet realistisch, aangezien grondmobiliteit sterk afhankelijk blijft van vrijwillige verkoop. Dit schept een schijnperspectief. Daarnaast is functiewijziging niet als provinciale bevoegdheid geborgd en ontbreekt een uitgewerkt compensatiekader. Wanneer provinciaal beleid ertoe leidt dat landbouwgrond haar agrarische functie verliest, ontstaat het risico van indirecte onteigening zonder wettelijke basis of schaderegeling, hetgeen juridisch onhoudbaar is. Belangenafweging Het TLGD bevat geen evenwichtige belangenafweging. In een tijd van geopolitieke spanningen en onzekerheid over internationale voedselketens is een robuuste en betrouwbare voedselvoorziening van groot maatschappelijk belang. Ook de leefbaarheid van het platteland en de economische positie van agrarische ondernemers moeten daarin worden meegewogen. De Habitatrictlijn schrijft bovendien voor dat bij de uitvoering van natuurmaatregelen rekening moet worden gehouden met economische, sociale en culturele vereisten en met regionale en lokale omstandigheden. Het programma doet dit onvoldoende en houdt evenmin rekening met de beperkingen die hydrologische maatregelen opleggen aan bestaande agrarische bedrijfsvoering. Het ontbreken van een integrale, evenwichtige en juridisch verantwoorde belangenafweging vormt dan ook een fundamenteel bezwaar tegen het TLGD. Bedrijfsspecifiek Cliënt exploiteert een grondgebonden melkveebedrijf aan de [REDACTED] dat volledig is gelegen binnen de hotspot [REDACTED]. De aan de huiskavel grenzende percelen liggen direct [REDACTED] aan, terwijl overige percelen zich binnen een straal van [REDACTED] kilometer van dit gebied bevinden. Het bedrijf beschikt over een geldige natuurvergunning en heeft een relatief lage ammoniakemissie per hectare, waardoor het aantoonbaar binnen de geldende milieukaders opereert. Toch wordt juist dit bedrijf door de voorgestelde maatregelen in het TLGD onevenredig hard getroffen. 4/5 Volgens het TLGD vallen de huiskavels en het bedrijf van cliënt binnen het Zoekgebied opgaven. In deze gebieden beoogt de provincie de natuurkwaliteit te verbeteren. Hoewel het programma suggereert dat agrariërs via agrarisch natuurbeheer ondersteund kunnen worden, blijkt in de praktijk dat de voorgestelde maatregelen juist leiden tot structurele en ingrijpende beperkingen voor het bedrijf. De provincie erkent dat in deze gebieden aanzienlijke hydrologische ingrepen plaatsvinden, maar biedt geen duidelijk perspectief op mitigerende maatregelen of passende compensatie.		

De voorziene vernatting van de percelen vormt een rechtstreeks risico voor de bedrijfsvoering. Grondbewerking wordt bemoeilijkt, gewassen kunnen zich onvoldoende ontwikkelen en opbrengstverlies ligt voor de hand. Voor een melkveebedrijf betekent dit dat de voederwinning verslechtert, beweiding wordt beperkt en aanvullende kosten moeten worden gemaakt voor de inkoop van ruwvoer. Bovendien kan vernatting rondom de bedrijfsgebouwen leiden tot hoge investeringen in erfafwatering en infrastructuur. Deze effecten raken de bedrijfsvoering in de kern en brengen substantiële financiële lasten met zich mee. Daarnaast speelt het bedrijf van cliënt een cruciale rol in de leefbaarheid van het omliggende platteland. De lokale gemeenschap hecht sterk aan behoud van dit bedrijf, dat al jarenlang deel uitmaakt van het sociale en economische weefsel van het gebied. Het bedrijf draagt bij aan een verzorgd landschap, lokale samenwerking en de vitaliteit van het buitengebied. Omwonenden geven aan waarde te hechten aan het behoud van dit agrarisch bedrijf, juist vanwege de zorgvuldige manier waarop het wordt gerund en de aantoonbaar lage milieudruk. Het wegvallen of afremmen van een dergelijk bedrijf heeft niet alleen agrarische, maar ook sociale en landschappelijke gevolgen. Ondanks het feit dat cliënt efficiënter en schoner produceert dan veel andere bedrijven — door de relatief lage ammoniakemissie per hectare — wordt deze goede milieuprestatie in het TLGD niet gewaardeerd of beloond. Integendeel: door de generieke stikstofreductiedoelen én de gebiedsgerichte aanvullende verplichtingen binnen hotspots wordt cliënt geconfronteerd met dezelfde, zo niet zwaardere, beperkingen als bedrijven met een hogere emissiedruk. Een dergelijke benadering staat op gespannen voet met het evenredigheidsbeginsel en miskent de inspanningen die cliënt reeds jarenlang levert. Daar komt bij dat het TLGD geen investeringszekerheid biedt. De provincie kondigt aan dat normen en doelstellingen na 2027 opnieuw worden beoordeeld op basis van modelvalidatie en voortgang van natuurherstel. Voor bedrijven in hotspotgebieden betekent dit dat zij geen enkel perspectief hebben op stabiel en voorspelbaar beleid. Zonder duidelijkheid over toekomstige normstelling kan cliënt geen langjarige investeringen doen, zoals stalrenovatie, noodzakelijke vervanging van bedrijfsgebouwen of het voorbereiden van bedrijfsopvolging. De ontwikkeling van het bedrijf komt daarmee feitelijk tot stilstand. Daarnaast leidt de stapeling van waterkwaliteitsdoelen, hydrologische aanpassingen en mogelijke beperkingen in mestplaatsing in het gebied tot een structurele uitholling van het verdienvermogen. De provincie presenteert geen voldoende onderbouwde of juridisch verankerde compensatieregelingen		

die deze lasten kunnen opvangen. Dit maakt dat het bedrijf niet alleen risico loopt op productieverlies, maar ook op een verslechterde financiële positie op de lange termijn. Alles afwegend wordt het melkveebedrijf van cliënt door het TLGD disproportioneel geraakt. Ondanks een lage ammoniakemissie per hectare, een geldige natuurvergunning en een bedrijfsvoering die zorgvuldig is ingebed in het landschap, dreigt het bedrijf zijn toekomstbestendigheid te verliezen. De stapeling van hydrologische, stikstof- en waterkwaliteitsmaatregelen, in combinatie met beleidsmatige onzekerheid en het ontbreken van ontwikkelruimte, vormt een ernstige bedreiging voor de continuïteit van het bedrijf. Cliënt verzoekt Gedeputeerde Staten daarom de maatregelen zodanig aan te passen dat recht wordt gedaan aan de bedrijfsspecifieke omstandigheden, de beperkte milieubelasting en de noodzaak van een houdbaar toekomstperspectief. Verzoek Namens cliënt verzoek ik u de huidige weg van het TLGD-ontwerpprogramma te heroverwegen en het toekomstbeleid in [REDACTED] niet door te zetten. In het geval van publicatie van zienswijzen, deze zodanig te anonimiseren, dat cliënt, zijn bedrijf en de ligging van zijn gronden niet te herleiden zijn.		
31. [REDACTED]		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Cliënt wordt rechtstreeks geraakt door de maatregelen in het programma, aangezien deze maatregelen gevolgen hebben voor de bedrijfsvoering, de ontwikkelingsmogelijkheden en de vergunningverlening van de bedrijven. De zienswijze richt zich op zowel de juridische houdbaarheid als de praktische uitvoerbaarheid van het programma. Namens cliënt wordt daarom gebruikgemaakt van de mogelijkheid om een zienswijze in te dienen. Eerst wordt ingegaan op de juridische status van het programma, daarna op de onderdelen van het ontwerpprogramma die de bedrijfsvoering van cliënt direct raken. De zienswijze wordt afgesloten met een concreet verzoek. Juridische status van het programma Het doel van het programma is om uiteen te zetten hoe de provincie Drenthe tot en met 2030 werkt aan het oplossen van het vergunningenslot, het bieden van een oplossing voor PAS-melders, het versterken van de landbouwstructuur en het behalen van de wettelijke doelen voor water en natuur. Daarnaast wil het programma de belangrijke rol van de landbouwsector in de provincie bestendigen. De provincie geeft aan dat het programma maatregelen toevoegt aan bestaande projecten en programma's, maar dat het geen eigen uitvoeringsorganisatie kent.	Zienswijzen 28 t/m 46, 49, 58, 157, 160 en 237 zijn inhoudelijk identiek opgebouwd en bevatten onder de volgende genoemde thematische kopjes dezelfde argumentatie: - juridische status van het programma - stikstofbeleid en vergunningverlening - water en hydrologische maatregelen - grondgebruik en natuurontwikkeling - belangenafweging Voor een beantwoording van deze onderdelen verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 28. <u>Bedrijfsspecifiek:</u> Wij snappen ten volle dat het bedrijf grote zorgen heeft over de plannen van	

Hoewel het ontwerpprogramma formeel beleidsmatig van aard is, bevatten meerdere onderdelen – zoals ammoniakreductie en hydrologische maatregelen – feitelijk normerende elementen. Deze hebben directe, bindende gevolgen voor vergunningverlening en voor de bedrijfsvoering van agrariërs. Daarmee worden zelfstandig normen opgelegd die niet zijn vastgelegd in wet- of regelgeving. Dit is in strijd met het rechtszekerheidsbeginsel en met het evenredigheidsbeginsel. Stikstofbeleid en vergunningverlening Het TLGD bevat ingrijpende maatregelen om de stikstofuitstoot te reduceren en legt de verantwoordelijkheid hiervoor in belangrijke mate bij agrariërs. De provincie stuurt op een generieke ammoniakreductie van 30% en verlangt in bepaalde gebieden minimaal 13% extra, terwijl bovendien verdere reducties kunnen worden opgelegd om te voldoen aan het additionaliteitsvereiste. Een deugdelijke juridische en ecologische onderbouwing van dit vereiste ontbreekt echter. Dat is in strijd met het zorgvuldigheidsbeginsel. Ondanks de zware inzet op emissiereductie komt de vergunningverlening niet op gang. Het beleid is gebaseerd op modelmatige overschrijdingen van Kritische Depositiewaarden, zoals opgenomen in de Natuurdoelanalyses, zonder dat sprake is van aantoonbare feitelijke verslechtering van natuurwaarden ten opzichte van referentie jaren. Zolang deze modelmatige overschrijdingen bestaan, stelt de provincie dat emissiereductie volledig moet worden ingezet voor natuurherstel en niet mag worden gebruikt voor vergunningverlening. Daardoor blijft ontwikkeling op bedrijfsniveau praktisch onmogelijk. Daar komt bij dat het beleid zwaar leunt op het AERIUS-model, waarvan de betrouwbaarheid nog onvoldoende is vastgesteld. De veldvalidatie is beperkt en pas na 2027 beschikbaar. Het opleggen van ingrijpende maatregelen op basis van niet-gevalideerde modellen voldoet niet aan de eisen van artikel 3:2 Awb. Bovendien ontbreekt een onderbouwing dat de voorgestelde maatregelen daadwerkelijk leiden tot het stoppen van verdere verslechtering of tot verbetering van de natuurkwaliteit. Omdat tegelijk geen vergunningruimte wordt geboden, kunnen agrariërs niet investeren in emissiereducerende technieken of innovatieve maatregelen. Het ontwerp biedt daarmee geen realistisch handelingsperspectief. Water- en hydrologische maatregelen Het TLGD introduceert aanvullende provinciale eisen bovenop het bestaande Europese waterbeleid. De provincie wil meer water vasthouden rondom Natura 2000-gebieden en de waterkwaliteit verbeteren door maatregelen die diep ingrijpen in het agrarisch gebruik. Het verhogen van	de provincie om in de Grote Masloot tot natuurherstel te komen. Wij denken wel dat het vasthouden van water c.q. tegengaan van droogte ook in het belang van omliggende bedrijven is. Tegelijkertijd kan de locatie van de gronden van het bedrijf in relatie tot de beoogde maatregelen van het gewenste natuurherstel mogelijk spanningen opleveren. Met nadruk geldt daarbij “kan”, want niet voor alle als zoekgebied aangeduide gronden zal gelden dat die op eenzelfde wijze worden vernat. Er is met opzet ruim begrensd om maatwerk in het gebiedsproces mogelijk te laten. De provincie wil na vaststelling van het programma graag met bedrijf om tafel om te kijken welke mogelijkheden er zijn om in gezamenlijkheid tot oplossingen te komen. Inzet daarbij is ook om tot langjarige afspraken te komen. De Grote Masloot is als prioritair gebied aan het TLGD toegevoegd omdat hier mogelijkheden liggen voor een grote kavelstructuurverbetering. De provincie heeft hier een relatief grote grondpositie verworven die hieraan kan bijdragen. Daarnaast ontstaat er hierdoor een mogelijke koppelkans om het beekdal	

waterpeilen leidt echter tot vernatting van percelen, wat gevolgen heeft voor draagkracht, opbrengst, emissies, weidegang en weidevogelbeheer. Bovendien begeeft de provincie zich hiermee deels op het terrein van de waterschappen, die primair verantwoordelijk zijn voor waterbeheer. 3/6 Voor cliënt is onvoldoende duidelijk of deze maatregelen juridisch en ecologisch adequaat zijn onderbouwd en of zij evenredig zijn in verhouding tot de grote economische en praktische gevolgen voor agrarische bedrijven. Het risico bestaat bovendien dat het niet halen van KRW-doelen leidt tot vergunningstops of bedrijfsbeperkingen, terwijl het TLGD geen compensatieregelingen of waarborgen bevat. Daarmee houdt het programma onvoldoende rekening met de rechtspositie en de continuïteit van agrarische ondernemers. Grondgebruik en natuurontwikkeling Het ontwerpprogramma roept grote onzekerheid op over de toekomst van agrarische gronden. In de zogenoemde zoekgebieden suggereert de provincie dat grond kan worden herbestemd voor natuurontwikkeling of bufferzones. Hoewel wordt gesteld dat de “boer aan het roer” staat, wordt in werkelijkheid top-down genormeerd en wordt extensivering feitelijk noodzakelijk gemaakt zonder de garantie dat voldoende grond beschikbaar komt. De verwachting dat 70% van de opgave via vrijwillige grondruil wordt gerealiseerd is niet realistisch, aangezien grondmobiliteit sterk afhankelijk blijft van vrijwillige verkoop. Dit schept een schijnperspectief. Daarnaast is functiewijziging niet als provinciale bevoegdheid geborgd en ontbreekt een uitgewerkt compensatiekader. Wanneer provinciaal beleid ertoe leidt dat landbouwgrond haar agrarische functie verliest, ontstaat het risico van indirecte onteigening zonder wettelijke basis of schaderegeling, hetgeen juridisch onhoudbaar is. Belangenafweging Het TLGD bevat geen evenwichtige belangenafweging. In een tijd van geopolitieke spanningen en onzekerheid over internationale voedselketens is een robuuste en betrouwbare voedselvoorziening van groot maatschappelijk belang. Ook de leefbaarheid van het platteland en de economische positie van agrarische ondernemers moeten daarin worden meegewogen. De Habitatrichtlijn schrijft bovendien voor dat bij de uitvoering van natuurmaatregelen rekening moet worden gehouden met economische, sociale en culturele vereisten en met regionale en lokale omstandigheden. Het programma doet dit onvoldoende en houdt evenmin rekening met de beperkingen die hydrologische maatregelen opleggen aan bestaande agrarische bedrijfsvoering. Het ontbreken van een integrale, evenwichtige en juridisch verantwoorde belangenafweging vormt dan ook een fundamenteel bezwaar tegen het TLGD.	voor de langere termijn klimaatadaptief in te richten. Hierdoor verwachten we in staat te zijn: • Om meer water in het gebied vast te houden om (toekomstige) verdroging zo veel mogelijk tegen te gaan; • Ruimte te bieden voor tijdelijke opvang van water bij hevige neerslag.	

Bedrijfsspecifiek

Cliënt exploiteerde tot halverwege 2025 een grondgebonden melkveebedrijf aan de [REDACTED]. De locatie is overgedragen aan een agrariër die voorheen nabij een Natura 2000-gebied een melkveebedrijf voerde met een relatief hoge ammoniakemissie (piekbelaster). Deze ondernemer beoogt op de [REDACTED] een toekomstbestendig en vergund bedrijf voort te zetten.

Cliënt is nog eigenaar van [REDACTED] hectare landbouwgrond, gelegen aan de [REDACTED]. Deze percelen worden aan [REDACTED] (zie afbeelding).

Locatie percelen [REDACTED]

De percelen liggen [REDACTED], dat door de provincie is aangewezen als gebied met een specifieke opgave, meer specifiek binnen het Zoekgebied opgaven. Ook de inmiddels verkochte locatie [REDACTED] en de omliggende percelen vallen binnen dit gebied. Had cliënt vooraf kennis gehad van deze provinciale gebiedsplannen, dan waren andere keuzes gemaakt met het oog op een toekomstbestendig bedrijf op de [REDACTED].

In het gebied Grote Masloot streeft de provincie naar verbetering van water- en natuurkwaliteit. Hoewel het programma veronderstelt dat agrariërs via agrarisch natuurbeheer kunnen worden ondersteund, blijkt in de praktijk dat de voorgenomen maatregelen juist leiden tot ingrijpende en structurele beperkingen. De provincie erkent dat aanzienlijke hydrologische ingrepen worden voorzien, maar biedt geen helder perspectief op mitigerende maatregelen of passende compensatie. De verwachte vernatting van de percelen vormt een rechtstreeks risico voor de bedrijfsvoering. Grondbewerking wordt bemoeilijkt, gewassen kunnen zich onvoldoende ontwikkelen en opbrengstverlies ligt voor de hand. Voor een agrarisch bedrijf betekent dit een verslechterde voederwinning, beperkingen in beweiding en hogere kosten voor de inkoop van ruwvoer. Daarnaast kan vernatting rondom bedrijfsgebouwen leiden tot noodzakelijke, kapitaalintensieve investeringen in drainage, erfafwatering en infrastructuur. Deze effecten raken het bedrijf in de kern en brengen aanzienlijke financiële lasten met zich mee.

De plannen voor het gebied Grote Masloot verbazen cliënt des te meer omdat de door Boermarkte Zeijen, het Waterschap Noorderzijlvest en de Provincie Drenthe zes jaar lang onderzoek is verricht naar zowel waterkwantiteit als waterkwaliteit. Dit gebeurde in het kader van een DAW-sensorenproject dat juist is gestart naar aanleiding van de constatering van cliënt en omliggende veehouderijen dat de landerijen in het voorjaar te lang nat bleven. Op basis van dit gezamenlijke onderzoek heeft Noorderzijlvest uiteindelijk besloten het slootpeil in de Grote Masloot met 10 cm te

verlagen, onder de voorwaarde dat de grondwaterstand nauwlettend zou worden gemonitord om verdroging van de flanken te voorkomen. Voor dit project stelde de provincie een subsidie van € 250.000 beschikbaar voor de aanschaf van zestien bodemsensoren en voor continue monitoring van de waterkwaliteit. Na vier jaar metingen – die tot op heden worden voortgezet – blijkt uit de verzamelde data dat in het beekdal van de Grote Masloot wordt voldaan aan de KRW-normen voor stikstof en fosfaat. Alleen de ecologische score blijft achter, wat grotendeels wordt verklaard door de watertemperatuur, een factor waarop cliënt geen enkele invloed heeft. Het eindrapport bevestigt deze bevindingen en is door cliënt overgelegd. Daarnaast is in het filmpje “DAW Boermarke Zeijen behaalde resultaten” op YouTube een heldere toelichting op de resultaten te vinden. 1 https://agrarischwaterbeheer.nl/nieuws/video-met-conclusies-uit-daw-project-boermarke-zeijen-staat-online/ Cliënt en collega-agrariërs hebben gedurende dit meerjarige traject veel tijd, energie en openheid van bedrijfsgegevens geïnvesteerd in een gezamenlijk streven naar water- en natuurverbetering. Tegen deze achtergrond is het des te teleurstellender dat de provincie nu maatregelen overweegt die haaks staan op de uitkomsten van het gezamenlijke onderzoek en die bovendien opnieuw grote onzekerheid creëren voor de agrarische bedrijven in het gebied. Hierdoor ontstaat bij cliënt het gevoel dat de eerdere inspanningen en investeringen feitelijk voor niets zijn geweest. Daarnaast wordt cliënt geconfronteerd met de generieke stikstofreductiedoelen en aanvullende gebiedsgerichte verplichtingen binnen hotspot- en zoekgebieden. Deze maatregelen leiden ertoe dat cliënt dezelfde, en mogelijk zelfs zwaardere, beperkingen ondervindt dan bedrijven buiten deze gebieden. Een dergelijke benadering staat op gespannen voet met het evenredigheidsbeginsel. Daar komt bij dat het TLGD geen investeringszekerheid biedt. De provincie heeft aangekondigd dat normen en doelstellingen na 2027 opnieuw worden beoordeeld op basis van modelvalidatie en de voortgang van natuurherstel. Voor bedrijven binnen gebieden met specifieke opgaven betekent dit dat zij geen stabiel of voorspelbaar beleidskader hebben om investeringsbeslissingen op te baseren. De cumulatie van waterkwaliteitsopgaven, hydrologische maatregelen en mogelijke beperkingen op mestplaatsing leidt tot een structurele uitholling van het verdienvermogen. De provincie biedt geen concreet uitgewerkte, juridisch verankerde compensatieregelingen die deze lasten kunnen opvangen. Hierdoor ontstaan risico's op productieverlies en een verzwakte financiële positie op de langere termijn.		

Alles overziend wordt het bedrijf van cliënt door het TLGD disproportioneel geraakt. De stapeling van hydrologische, stikstof- en waterkwaliteitsmaatregelen, in combinatie met beleidsmatige onzekerheid en het ontbreken van ontwikkelruimte, vormt een ernstige bedreiging voor de continuïteit van het bedrijf. Cliënt verzoekt Gedeputeerde Staten daarom de maatregelen zodanig aan te passen dat recht wordt gedaan aan de bedrijfsspecifieke omstandigheden, de beperkte milieubelasting en de noodzaak van een haalbaar en toekomstbestendig perspectief. Verzoek Namens cliënt verzoek ik u de huidige weg van het TLGD-ontwerpprogramma te heroverwegen en het toekomstbeleid in het Grote Masloot niet door te zetten. In het geval van publicatie van zienswijzen, deze zodanig te anonimiseren, dat cliënt, zijn bedrijf en de ligging van zijn gronden niet te herleiden zijn.		
32. [REDACTED]		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Cliënt wordt rechtstreeks geraakt door de maatregelen in het programma, aangezien deze maatregelen gevolgen hebben voor de bedrijfsvoering, de ontwikkelingsmogelijkheden en de vergunningverlening van de bedrijven. De zienswijze richt zich op zowel de juridische houdbaarheid als de praktische uitvoerbaarheid van het programma. Namens cliënt wordt daarom gebruikgemaakt van de mogelijkheid om een zienswijze in te dienen. Eerst wordt ingegaan op de juridische status van het programma, daarna op de onderdelen van het ontwerpprogramma die de bedrijfsvoering van cliënt direct raken. De zienswijze wordt afgesloten met een concreet verzoek. Juridische status van het programma Het doel van het programma is om uiteen te zetten hoe de provincie Drenthe tot en met 2030 werkt aan het oplossen van het vergunningenslot, het bieden van een oplossing voor PAS-melders, het versterken van de landbouwstructuur en het behalen van de wettelijke doelen voor water en natuur. Daarnaast wil het programma de belangrijke rol van de landbouwsector in de provincie bestendigen. De provincie geeft aan dat het programma maatregelen toevoegt aan bestaande projecten en programma's, maar dat het geen eigen uitvoeringsorganisatie kent. Hoewel het ontwerpprogramma formeel beleidsmatig van aard is, bevatten meerdere onderdelen – zoals ammoniakreductie en hydrologische maatregelen – feitelijk normerende elementen. Deze hebben directe, bindende gevolgen voor vergunningverlening en voor de bedrijfsvoering van	Zienswijzen 28 t/m 46, 49, 58, 157, 160 en 237 zijn inhoudelijk identiek opgebouwd en bevatten onder de volgende genoemde thematische kopjes dezelfde argumentatie: - juridische status van het programma - stikstofbeleid en vergunningverlening - water en hydrologische maatregelen - grondgebruik en natuurontwikkeling - belangenafweging Voor een beantwoording van deze onderdelen verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 28. <u>Bedrijfsspecifiek</u> Wij hebben onze aanpak voor de stikstofopgave nader uitgewerkt. Dit vindt u terug in hoofdstuk 4 van het programma. Dit geeft o.a. aanvullende zekerheid over de norm in relatie tot de vergunningensituatie.	

agrariërs. Daarmee worden zelfstandig normen opgelegd die niet zijn vastgelegd in wet- of regelgeving. Dit is in strijd met het rechtszekerheidsbeginsel en met het evenredigheidsbeginsel. Stikstofbeleid en vergunningverlening Het TLGD bevat ingrijpende maatregelen om de stikstofuitstoot te reduceren en legt de verantwoordelijkheid hiervoor in belangrijke mate bij agrariërs. De provincie stuurt op een generieke ammoniakreductie van 30% en verlangt in bepaalde gebieden minimaal 13% extra, terwijl bovendien verdere reducties kunnen worden opgelegd om te voldoen aan het additionaliteitsvereiste. Een deugdelijke juridische en ecologische onderbouwing van dit vereiste ontbreekt echter. Dat is in strijd met het zorgvuldigheidsbeginsel. Ondanks de zware inzet op emissiereductie komt de vergunningverlening niet op gang. Het beleid is gebaseerd op modelmatige overschrijdingen van Kritische Depositiewaarden, zoals opgenomen in de Natuurdoelanalyses, zonder dat sprake is van aantoonbare feitelijke verslechtering van natuurwaarden ten opzichte van referentie jaren. Zolang deze modelmatige overschrijdingen bestaan, stelt de provincie dat emissiereductie volledig moet worden ingezet voor natuurherstel en niet mag worden gebruikt voor vergunningverlening. Daardoor blijft ontwikkeling op bedrijfsniveau praktisch onmogelijk. Daar komt bij dat het beleid zwaar leunt op het AERIUS-model, waarvan de betrouwbaarheid nog onvoldoende is vastgesteld. De veldvalidatie is beperkt en pas na 2027 beschikbaar. Het opleggen van ingrijpende maatregelen op basis van niet-gevalideerde modellen voldoet niet aan de eisen van artikel 3:2 Awb. Bovendien ontbreekt een onderbouwing dat de voorgestelde maatregelen daadwerkelijk leiden tot het stoppen van verdere verslechtering of tot verbetering van de natuurkwaliteit. Omdat tegelijk geen vergunningruimte wordt geboden, kunnen agrariërs niet investeren in emissiereducerende technieken of innovatieve maatregelen. Het ontwerp biedt daarmee geen realistisch handelingsperspectief. Water- en hydrologische maatregelen Het TLGD introduceert aanvullende provinciale eisen bovenop het bestaande Europese waterbeleid. De provincie wil meer water vasthouden rondom Natura 2000-gebieden en de waterkwaliteit verbeteren door maatregelen die diep ingrijpen in het agrarisch gebruik. Het verhogen van waterpeilen leidt echter tot vernatting van percelen, wat gevolgen heeft voor draagkracht, opbrengst, emissies, weidegang en weidevogelbeheer. Bovendien begeeft de provincie zich hiermee deels op het terrein van de waterschappen, die primair verantwoordelijk zijn voor waterbeheer. 3/5	De opgaven voor het Witterveld komen voort uit de natuurdoelen waarvoor het gebied in het aanwijzingsbesluit is aangewezen. Die doelen vormen op dit moment een gegeven. Een gegeven (geen keuze van de provincie) is ook dat de natuurtypen in het Witterveld stikstofgevoelig zijn en nu te veel ervan ontvangen. Vanuit de wetenschap dat de natuur in het Witterveld op dit moment in onvoldoende staat verkeert, moet tot een plan worden gekomen dat die toestand verbetert. Dat gaat ook helpen om de vergunningverlening vlot te trekken. Naast een vermindering van stikstofuitstoot betekent dit een noodzakelijke inzet op natuurherstel, met name de hydrologische situatie, zoals blijkt uit analyses voor het gebied. De omgeving van het Witterveld is aldus in de analyse voor het TLGD als een gebied naar voren gekomen waar opgaven stapelen. Defensie staat aan de lat voor het uitvoeren van deze opgaven (zie ook hoofdstuk 5 van het programma). Deze neemt zij ter hand in combinatie met het realiseren van militaire wensen. De provincie neemt voor het Witterveld geen leidende rol. In zoverre kunnen wij de zinsnede als zouden wij “niet terugdeinzen voor stevige maatregelen” niet volgen.	

Voor cliënt is onvoldoende duidelijk of deze maatregelen juridisch en ecologisch adequaat zijn onderbouwd en of zij evenredig zijn in verhouding tot de grote economische en praktische gevolgen voor agrarische bedrijven. Het risico bestaat bovendien dat het niet halen van KRW-doelen leidt tot vergunningstops of bedrijfsbeperkingen, terwijl het TLGD geen compensatieregelingen of waarborgen bevat. Daarmee houdt het programma onvoldoende rekening met de rechtspositie en de continuïteit van agrarische ondernemers. Grondgebruik en natuurontwikkeling Het ontwerpprogramma roept grote onzekerheid op over de toekomst van agrarische gronden. In de zogenoemde zoekgebieden suggereert de provincie dat grond kan worden herbestemd voor natuurontwikkeling of bufferzones. Hoewel wordt gesteld dat de “boer aan het roer” staat, wordt in werkelijkheid top-down genormeerd en wordt extensivering feitelijk noodzakelijk gemaakt zonder de garantie dat voldoende grond beschikbaar komt. De verwachting dat 70% van de opgave via vrijwillige grondruil wordt gerealiseerd is niet realistisch, aangezien grondmobiliteit sterk afhankelijk blijft van vrijwillige verkoop. Dit schept een schijnperspectief. Daarnaast is functiewijziging niet als provinciale bevoegdheid geborgd en ontbreekt een uitgewerkt compensatiekader. Wanneer provinciaal beleid ertoe leidt dat landbouwgrond haar agrarische functie verliest, ontstaat het risico van indirecte onteigening zonder wettelijke basis of schaderegeling, hetgeen juridisch onhoudbaar is. Belangenafweging Het TLGD bevat geen evenwichtige belangenafweging. In een tijd van geopolitieke spanningen en onzekerheid over internationale voedselketens is een robuuste en betrouwbare voedselvoorziening van groot maatschappelijk belang. Ook de leefbaarheid van het platteland en de economische positie van agrarische ondernemers moeten daarin worden meegewogen. De Habitatrichtlijn schrijft bovendien voor dat bij de uitvoering van natuurmaatregelen rekening moet worden gehouden met economische, sociale en culturele vereisten en met regionale en lokale omstandigheden. Het programma doet dit onvoldoende en houdt evenmin rekening met de beperkingen die hydrologische maatregelen opleggen aan bestaande agrarische bedrijfsvoering. Het ontbreken van een integrale, evenwichtige en juridisch verantwoorde belangenafweging vormt dan ook een fundamenteel bezwaar tegen het TLGD. Bedrijfsspecifiek Cliënt exploiteert een grondgebonden melkveebedrijf aan de [REDACTED]. Het bedrijf en omliggende percelen liggen tussen het [REDACTED]. Defensie wil het militaire oefenterrein De Haar uitbreiden.		

Delen van het melkveebedrijf die [REDACTED] worden geconfronteerd met een complexe samenloop van ruimtelijke, hydrologische en natuurbeschermingsrechtelijke gevolgen. Deze effecten vloeien deels voort uit de beoogde militaire uitbreiding, maar worden vooral bepaald door de koppeling die de Provincie legt tussen deze uitbreiding en de natuurherstelopgaven rond het Witterveld. Voor cliënt betekent dit allereerst dat de bestaande agrarische activiteiten steeds meer onder druk komen te staan doordat Defensie en de Provincie de ruimte in het gebied willen gebruiken voor zowel militaire doeleinden als voor de noodzakelijke hydrologische ingrepen ter ondersteuning van de hoogveenontwikkeling. Deze maatregelen beogen meer water vast te houden aan de zuidzijde van het Witterveld en extra tegendruk te creëren om te voorkomen dat water uit het gebied wegzijgt. De Provincie kwalificeert de natuur in dit gebied als uiterst gevoelig voor stikstofbelasting en staat expliciet open voor ingrijpende maatregelen van het Rijk om verdere verdroging en depositieschade te voorkomen. Daarmee wordt duidelijk dat agrarische functies in dit gebied niet langer als uitgangspunt worden genomen, maar als potentieel obstakel voor de realisatie van de instandhoudingsdoelen van het Natura 2000-gebied Witterveld. Voor cliënt heeft dit verschillende praktische en juridische gevolgen. De kans is groot dat percelen waarop het bedrijf nu afhankelijk is voor voerwinning, beweiding of mestplaatsing, in de toekomst geheel of deels niet langer agrarisch gebruikt mogen worden. Hydrologische maatregelen zoals waterpeilverhoging of het afsluiten van afwaterende sloten kunnen ertoe leiden dat landbouwkundige gebruikswaarde sterk afneemt. Dit kan variëren van structurele natte omstandigheden tot beperkingen in het betreden of bewerken van percelen, waardoor het bedrijfsmodel onder druk komt te staan. De combinatie met de voorgenomen militaire uitbreiding vergroot bovendien de kans dat agrarische percelen worden verworven of omgevormd voor defensiegerelateerd gebruik, waardoor het bedrijf oppervlakte verliest of wordt geconfronteerd met nieuwe belemmeringen, zoals beperkingen op aanwezigheid, toegang of gebruik tijdens oefeningen. Daarbij komt dat de Provincie heeft aangekondigd niet terug te deinzen voor stevige maatregelen, indien zij die nodig acht voor natuurbelangen. Voor een veehouder in dit gebied creëert dat een verhoogd risico op aanvullende beperkingen, bijvoorbeeld strengere emissiereductieverplichtingen, het niet kunnen benutten van gerealiseerde stikstofreducties, of het niet meer verkrijgen van uitbreidings- of wijzigingsvergunningen. Aangezien de Provincie de natuur in het Witterveld als het meest gevoelig beoordeelt, zal zij bij iedere toekomstige toestemmingsaanvraag van het melkveebedrijf bijzonder kritisch zijn op mogelijke effecten. Ook reeds vergunde situaties kunnen naar		

verwachting onder druk komen te staan wanneer het gebied mede wordt ingericht als hydrologisch herstelgebied. Tenslotte ontstaat er een situatie waarin Defensie, Provincie en mogelijk het Rijk allen belangen hebben die afwijken van het voortbestaan van intensief agrarisch gebruik. Cliënt wordt hierdoor geconfronteerd met meerdere overheden die – ieder vanuit eigen wettelijke kaders – ruimtelijke en milieutechnische aanspraken kunnen maken op dezelfde gronden. Deze stapeling van belangen leidt in de praktijk tot langdurige onzekerheid, verminderde investeringsruimte en een aanzienlijk risico dat het bedrijf, geheel buiten eigen toedoen, zijn gebruiksmogelijkheden ziet afnemen of zelfs structureel verliest. <u>Verzoek</u> Namens cliënt verzoek ik u de huidige weg van het TLGD-ontwerpprogramma te heroverwegen en het toekomstbeleid niet door te zetten. In het geval van publicatie van zienswijzen, deze zodanig te anonimiseren, dat cliënt, zijn bedrijf en de ligging van zijn gronden niet te herleiden zijn.		
33. █████		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Cliënt wordt rechtstreeks geraakt door de maatregelen in het programma, aangezien deze maatregelen gevolgen hebben voor de bedrijfsvoering, de ontwikkelingsmogelijkheden en de vergunningverlening van de bedrijven. De zienswijze richt zich op zowel de juridische houdbaarheid als de praktische uitvoerbaarheid van het programma. Namens cliënt wordt daarom gebruikgemaakt van de mogelijkheid om een zienswijze in te dienen. Eerst wordt ingegaan op de juridische status van het programma, daarna op de onderdelen van het ontwerpprogramma die de bedrijfsvoering van cliënt direct raken. De zienswijze wordt afgesloten met een concreet verzoek. Juridische status van het programma Het doel van het programma is om uiteen te zetten hoe de provincie Drenthe tot en met 2030 werkt aan het oplossen van het vergunningenslot, het bieden van een oplossing voor PAS-melders, het versterken van de landbouwstructuur en het behalen van de wettelijke doelen voor water en natuur. Daarnaast wil het programma de belangrijke rol van de landbouwsector in de provincie bestendigen.	Zienswijzen 28 t/m 46, 49, 58, 157, 160 en 237 zijn inhoudelijk identiek opgebouwd en bevatten onder de volgende genoemde thematische kopjes dezelfde argumentatie: - juridische status van het programma - stikstofbeleid en vergunningverlening - water en hydrologische maatregelen - grondgebruik en natuurontwikkeling - belangenafweging Voor een beantwoording van deze onderdelen verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 28. <u>Bedrijfsspecifiek</u> Wij hebben onze aanpak voor de stikstofopgave nader uitgewerkt. Dit vindt u terug in hoofdstuk 4 van het	

De provincie geeft aan dat het programma maatregelen toevoegt aan bestaande projecten en programma's, maar dat het geen eigen uitvoeringsorganisatie kent. Hoewel het ontwerpprogramma formeel beleidsmatig van aard is, bevatten meerdere onderdelen – zoals ammoniakreductie en hydrologische maatregelen – feitelijk normerende elementen. Deze hebben directe, bindende gevolgen voor vergunningverlening en voor de bedrijfsvoering van agrariërs. Daarmee worden zelfstandig normen opgelegd die niet zijn vastgelegd in wet- of regelgeving. Dit is in strijd met het rechtszekerheidsbeginsel en met het evenredigheidsbeginsel. Stikstofbeleid en vergunningverlening Het TLGD bevat ingrijpende maatregelen om de stikstofuitstoot te reduceren en legt de verantwoordelijkheid hiervoor in belangrijke mate bij agrariërs. De provincie stuurt op een generieke ammoniakreductie van 30% en verlangt in bepaalde gebieden minimaal 13% extra, terwijl bovendien verdere reducties kunnen worden opgelegd om te voldoen aan het additionaliteitsvereiste. Een deugdelijke juridische en ecologische onderbouwing van dit vereiste ontbreekt echter. Dat is in strijd met het zorgvuldigheidsbeginsel. Ondanks de zware inzet op emissiereductie komt de vergunningverlening niet op gang. Het beleid is gebaseerd op modelmatige overschrijdingen van Kritische Depositiewaarden, zoals opgenomen in de Natuurdoelanalyses, zonder dat sprake is van aantoonbare feitelijke verslechtering van natuurwaarden ten opzichte van referentie jaren. Zolang deze modelmatige overschrijdingen bestaan, stelt de provincie dat emissiereductie volledig moet worden ingezet voor natuurherstel en niet mag worden gebruikt voor vergunningverlening. Daardoor blijft ontwikkeling op bedrijfsniveau praktisch onmogelijk. Daar komt bij dat het beleid zwaar leunt op het AERIUS-model, waarvan de betrouwbaarheid nog onvoldoende is vastgesteld. De veldvalidatie is beperkt en pas na 2027 beschikbaar. Het opleggen van ingrijpende maatregelen op basis van niet-gevalideerde modellen voldoet niet aan de eisen van artikel 3:2 Awb. Bovendien ontbreekt een onderbouwing dat de voorgestelde maatregelen daadwerkelijk leiden tot het stoppen van verdere verslechtering of tot verbetering van de natuurkwaliteit. Omdat tegelijk geen vergunningruimte wordt geboden, kunnen agrariërs niet investeren in emissiereducerende technieken of innovatieve maatregelen. Het ontwerp biedt daarmee geen realistisch handelingsperspectief. Water- en hydrologische maatregelen	programma. Dit geeft o.a. aanvullende zekerheid over de norm in relatie tot de vergunningensituatie. Wat betreft de situatie van het bedrijf. Rondom het Bargerveen wordt in het kader van de stikstof op dit moment geen gebiedsgerichte opgave voor aanvullende stikstofreductie overwogen, zoals in het programma ook is opgenomen (zie hoofdstuk 4). Mogelijk wil de provincie nog wel in gesprek om te kijken in hoeverre individueel maatwerk nodig is om vergunningverlening rondom het Bargerveen dichterbij te brengen. Wat betreft hydrologische maatregelen geldt dat rondom het Bargerveen afgelopen jaren al meerdere hydrologische buffers zijn gerealiseerd, dan wel vanuit de lopende opgave nog aan wordt gewerkt. Op basis van de huidige kennis worden geen ingrijpende hydrologische ingrepen met grote gevolgen voor andere functies voorzien.	

Het TLGD introduceert aanvullende provinciale eisen bovenop het bestaande Europese waterbeleid. De provincie wil meer water vasthouden rondom Natura 2000-gebieden en de waterkwaliteit verbeteren door maatregelen die diep ingrijpen in het agrarisch gebruik. Het verhogen van waterpeilen leidt echter tot vernatting van percelen, wat gevolgen heeft voor draagkracht, opbrengst, emissies, weidegang en weidevogelbeheer. Bovendien begeeft de provincie zich hiermee deels op het terrein van de waterschappen, die primair verantwoordelijk zijn voor waterbeheer. Voor cliënt is onvoldoende duidelijk of deze maatregelen juridisch en ecologisch adequaat zijn onderbouwd en of zij evenredig zijn in verhouding tot de grote economische en praktische gevolgen voor agrarische bedrijven. Het risico bestaat bovendien dat het niet halen van KRW-doelen leidt tot vergunningstops of bedrijfsbeperkingen, terwijl het TLGD geen compensatieregelingen of waarborgen bevat. Daarmee houdt het programma onvoldoende rekening met de rechtspositie en de continuïteit van agrarische ondernemers. Grondgebruik en natuurontwikkeling Het ontwerpprogramma roept grote onzekerheid op over de toekomst van agrarische gronden. In de zogenoemde zoekgebieden suggereert de provincie dat grond kan worden herbestemd voor natuurontwikkeling of bufferzones. Hoewel wordt gesteld dat de “boer aan het roer” staat, wordt in werkelijkheid top-down genormeerd en wordt extensivering feitelijk noodzakelijk gemaakt zonder de garantie dat voldoende grond beschikbaar komt. De verwachting dat 70% van de opgave via vrijwillige grondruil wordt gerealiseerd is niet realistisch, aangezien grondmobiliteit sterk afhankelijk blijft van vrijwillige verkoop. Dit schept een schijnperspectief. Daarnaast is functiewijziging niet als provinciale bevoegdheid geborgd en ontbreekt een uitgewerkt compensatiekader. Wanneer provinciaal beleid ertoe leidt dat landbouwgrond haar agrarische functie verliest, ontstaat het risico van indirecte onteigening zonder wettelijke basis of schaderegeling, hetgeen juridisch onhoudbaar is. Belangenafweging Het TLGD bevat geen evenwichtige belangenafweging. In een tijd van geopolitieke spanningen en onzekerheid over internationale voedselketens is een robuuste en betrouwbare voedselvoorziening van groot maatschappelijk belang. Ook de leefbaarheid van het platteland en de economische positie van agrarische ondernemers moeten daarin worden meegewogen. De Habitatrichtlijn schrijft		

bovendien voor dat bij de uitvoering van natuurmaatregelen rekening moet worden gehouden met economische, sociale en culturele vereisten en met regionale en lokale omstandigheden. Het programma doet dit onvoldoende en houdt evenmin rekening met de beperkingen die hydrologische maatregelen opleggen aan bestaande agrarische bedrijfsvoering. Het ontbreken van een integrale, evenwichtige en juridisch verantwoorde belangenafweging vormt dan ook een fundamenteel bezwaar tegen het TLGD.

Bedrijfsspecifiek

Clïënt exploiteert een grondgebonden melkveebedrijf aan de [REDACTED], bestaande uit een huiskavel met direct aangrenzende percelen naast en achter het bedrijf. Daarnaast wordt de locatie [REDACTED] gebruikt als jongveelocatie, eveneens met omliggende percelen. Voor beide locaties beschikt cliënt over geldige natuurvergunningen, waarin de ammoniakemissie, veebezetting en perceelsinrichting volledig zijn afgestemd op de vergunde bedrijfsomvang.

De landbouwpercelen achter beide locaties grenzen aan de [REDACTED]. Hoewel het TLGD zich in eerste instantie richt op de grote Natura 2000-gebieden in zuidwest-Drenthe, blijkt uit de toelichting dat gezien de omvang van de stikstofoverbelasting ook voor Bargerveen een gebiedsgerichte aanpak wordt overwogen. Dit kan ertoe leiden dat cliënt, bovenop de generieke ammoniakreductie van 30%, wordt geconfronteerd met aanvullende gebiedsspecifieke eisen en verdere reducties om te voldoen aan het vereiste van additionaliteit. Voor een bedrijf dat aantoonbaar binnen zijn natuurvergunning opereert, vormen dergelijke cumulatieve emissiebeperkingen een ingrijpende en disproportionele beperking van de bedrijfsvoering.

Daarnaast kunnen de hydrologische maatregelen die het TLGD in de omgeving van Bargerveen mogelijk maakt aanzienlijke gevolgen hebben voor de agronomische benutting van de percelen. Een verhoging of sterke sturing van het waterpeil, mede in het licht van de KRW-doelen, kan ertoe leiden dat de gronden natter worden en eerder verzadigen. In die omstandigheden neemt het risico op nitraatuitspoeling toe, waardoor de mogelijkheden om mest te plaatsen worden beperkt door de geldende nitraatnormen en waterkwaliteitsdoelen. Dit betekent dat cliënt minder mest kan toedienen dan agronomisch wenselijk is, wat leidt tot een structurele disbalans tussen mestproductie en mestplaatsingsruimte op eigen grond. Het gevolg is een dalende bodemvruchtbaarheid, lagere gewasopbrengsten en hogere kosten voor mestafzet buiten het bedrijf.

Daarbij komt dat het TLGD ruimte laat voor aanvullende gebiedsmaatregelen, zoals de ontwikkeling van ecologische zones, aanpassing van landschapsstructuren en beperkingen in grondgebruik in

overgangsgebieden. Voor een bedrijf dat zijn percelen intensief en structureel nodig heeft voor beweiding, voederwinning en mestplaatsing, kunnen dergelijke maatregelen direct ingrijpen op het dagelijks gebruik van de gronden en de toekomstbestendigheid van het bedrijf. De stapeling van mogelijke emissiereducties, hydrologische effecten, beperkingen op mestplaatsing en veranderingen in perceelsinrichting brengt de continuïteit van het bedrijf van cliënt ernstig in gevaar. Verzoek Namens cliënt verzoek ik u de huidige weg van het TLGD-ontwerpprogramma te heroverwegen en het toekomstbeleid niet door te zetten. In het geval van publicatie van zienswijzen, deze zodanig te anonimiseren, dat cliënt, zijn bedrijf en de ligging van zijn gronden niet te herleiden zijn.		
34. [REDACTED]		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Cliënt wordt rechtstreeks geraakt door de maatregelen in het programma, aangezien deze maatregelen gevolgen hebben voor de bedrijfsvoering, de ontwikkelingsmogelijkheden en de vergunningverlening van de bedrijven. De zienswijze richt zich op zowel de juridische houdbaarheid als de praktische uitvoerbaarheid van het programma. Namens cliënt wordt daarom gebruikgemaakt van de mogelijkheid om een zienswijze in te dienen. Eerst wordt ingegaan op de juridische status van het programma, daarna op de onderdelen van het ontwerpprogramma die de bedrijfsvoering van cliënt direct raken. De zienswijze wordt afgesloten met een concreet verzoek. Juridische status van het programma Het doel van het programma is om uiteen te zetten hoe de provincie Drenthe tot en met 2030 werkt aan het oplossen van het vergunningenslot, het bieden van een oplossing voor PAS-melders, het versterken van de landbouwstructuur en het behalen van de wettelijke doelen voor water en natuur. Daarnaast wil het programma de belangrijke rol van de landbouwsector in de provincie bestendigen. De provincie geeft aan dat het programma maatregelen toevoegt aan bestaande projecten en programma's, maar dat het geen eigen uitvoeringsorganisatie kent. Hoewel het ontwerpprogramma formeel beleidsmatig van aard is, bevatten meerdere onderdelen – zoals ammoniakreductie en hydrologische maatregelen – feitelijk normerende elementen. Deze hebben directe, bindende gevolgen voor vergunningverlening en voor de bedrijfsvoering van agrariërs. Daarmee worden zelfstandig normen opgelegd die niet zijn vastgelegd in wet- of regelgeving. Dit is in strijd met het rechtszekerheidsbeginsel en met het evenredigheidsbeginsel.	Zienswijzen 28 t/m 46, 49, 58, 157, 160 en 237 zijn inhoudelijk identiek opgebouwd en bevatten onder de volgende genoemde thematische kopjes dezelfde argumentatie: - juridische status van het programma - stikstofbeleid en vergunningverlening - water en hydrologische maatregelen - grondgebruik en natuurontwikkeling - belangenafweging Voor een beantwoording van deze onderdelen verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 28. <u>Bedrijfsspecifiek</u> Wij hebben onze aanpak voor de stikstofopgave nader uitgewerkt. Dit vindt u terug in hoofdstuk 4 van het programma. Dit geeft o.a. aanvullende zekerheid over de norm in relatie tot de vergunningensituatie.	

Stikstofbeleid en vergunningverlening Het TLGD bevat ingrijpende maatregelen om de stikstofuitstoot te reduceren en legt de verantwoordelijkheid hiervoor in belangrijke mate bij agrariërs. De provincie stuurt op een generieke ammoniakreductie van 30% en verlangt in bepaalde gebieden minimaal 13% extra, terwijl bovendien verdere reducties kunnen worden opgelegd om te voldoen aan het additionaliteitsvereiste. Een deugdelijke juridische en ecologische onderbouwing van dit vereiste ontbreekt echter. Dat is in strijd met het zorgvuldigheidsbeginsel. Ondanks de zware inzet op emissiereductie komt de vergunningverlening niet op gang. Het beleid is gebaseerd op modelmatige overschrijdingen van Kritische Depositiewaarden, zoals opgenomen in de Natuurdoelanalyses, zonder dat sprake is van aantoonbare feitelijke verslechtering van natuurwaarden ten opzichte van referentie jaren. Zolang deze modelmatige overschrijdingen bestaan, stelt de provincie dat emissiereductie volledig moet worden ingezet voor natuurherstel en niet mag worden gebruikt voor vergunningverlening. Daardoor blijft ontwikkeling op bedrijfsniveau praktisch onmogelijk. Daar komt bij dat het beleid zwaar leunt op het AERIUS-model, waarvan de betrouwbaarheid nog onvoldoende is vastgesteld. De veldvalidatie is beperkt en pas na 2027 beschikbaar. Het opleggen van ingrijpende maatregelen op basis van niet-gevalideerde modellen voldoet niet aan de eisen van artikel 3:2 Awb. Bovendien ontbreekt een onderbouwing dat de voorgestelde maatregelen daadwerkelijk leiden tot het stoppen van verdere verslechtering of tot verbetering van de natuurkwaliteit. Omdat tegelijk geen vergunningruimte wordt geboden, kunnen agrariërs niet investeren in emissiereducerende technieken of innovatieve maatregelen. Het ontwerp biedt daarmee geen realistisch handelingsperspectief. Water- en hydrologische maatregelen Het TLGD introduceert aanvullende provinciale eisen bovenop het bestaande Europese waterbeleid. De provincie wil meer water vasthouden rondom Natura 2000-gebieden en de waterkwaliteit verbeteren door maatregelen die diep ingrijpen in het agrarisch gebruik. Het verhogen van waterpeilen leidt echter tot vernatting van percelen, wat gevolgen heeft voor draagkracht, opbrengst, emissies, weidegang en weidevogelbeheer. Bovendien begeeft de provincie zich hiermee deels op het terrein van de waterschappen, die primair verantwoordelijk zijn voor waterbeheer. Voor cliënt is onvoldoende duidelijk of deze maatregelen juridisch en ecologisch adequaat zijn onderbouwd en of zij evenredig zijn in verhouding tot de grote economische en praktische gevolgen voor agrarische bedrijven. Het risico bestaat bovendien dat het niet halen van KRW-doelen leidt tot	Wat betreft de gebiedsgerichte opgave moet deze zijn beslag krijgen in een gebiedsgerichte aanpak. Hiertoe zullen wij na vaststelling van het programma met betrokkenen uit het gebied in overleg gaan. Voor het Drentsche Aa-gebied in het bijzonder geldt dat hier gemiddeld genomen relatief extensief vee wordt gehouden. De intentie is om hier niet meer bedrijven te laten verdwijnen. Tegelijkertijd ligt er in het kader van het natuurbehoud een opgave voor met name de verbetering van de hydrologische situatie. Dit betreft in het bijzonder het zoekgebied zoals het in het programma is neergelegd. Wij gaan graag met het bedrijf in overleg om te kijken welke mogelijkheden er liggen om in gezamenlijkheid tot een oplossing te komen. De aanpak voor stikstof en water is er mede op gericht op vergunningverlening vlot te trekken, wat ook in het belang van de landbouwsector is. Wij menen hier een zorgvuldige belangenafweging te hebben gemaakt.	

vergunningstops of bedrijfsbeperkingen, terwijl het TLGD geen compensatieregelingen of waarborgen bevat. Daarmee houdt het programma onvoldoende rekening met de rechtspositie en de continuïteit van agrarische ondernemers. Grondgebruik en natuurontwikkeling Het ontwerpprogramma roept grote onzekerheid op over de toekomst van agrarische gronden. In de zogenoemde zoekgebieden suggereert de provincie dat grond kan worden herbestemd voor natuurontwikkeling of bufferzones. Hoewel wordt gesteld dat de “boer aan het roer” staat, wordt in werkelijkheid top-down genormeerd en wordt extensivering feitelijk noodzakelijk gemaakt zonder de garantie dat voldoende grond beschikbaar komt. De verwachting dat 70% van de opgave via vrijwillige grondruil wordt gerealiseerd is niet realistisch, aangezien grondmobiliteit sterk afhankelijk blijft van vrijwillige verkoop. Dit schept een schijnperspectief. Daarnaast is functiewijziging niet als provinciale bevoegdheid geborgd en ontbreekt een uitgewerkt compensatiekader. Wanneer provinciaal beleid ertoe leidt dat landbouwgrond haar agrarische functie verliest, ontstaat het risico van indirecte onteigening zonder wettelijke basis of schaderegeling, hetgeen juridisch onhoudbaar is. Belangenafweging Het TLGD bevat geen evenwichtige belangenafweging. In een tijd van geopolitieke spanningen en onzekerheid over internationale voedselketens is een robuuste en betrouwbare voedselvoorziening van groot maatschappelijk belang. Ook de leefbaarheid van het platteland en de economische positie van agrarische ondernemers moeten daarin worden meegewogen. De Habitatrichtlijn schrijft bovendien voor dat bij de uitvoering van natuurmaatregelen rekening moet worden gehouden met economische, sociale en culturele vereisten en met regionale en lokale omstandigheden. Het programma doet dit onvoldoende en houdt evenmin rekening met de beperkingen die hydrologische maatregelen opleggen aan bestaande agrarische bedrijfsvoering. Het ontbreken van een integrale, evenwichtige en juridisch verantwoorde belangenafweging vormt dan ook een fundamenteel bezwaar tegen het TLGD. Bedrijfsspecifiek Clïent exploiteert een grondgebonden melkveebedrijf aan [REDACTED]. Een deel van de landbouwgronden is direct gelegen rondom de huiskavel. Daarnaast beschikt cliënt over percelen [REDACTED], percelen in de [REDACTED] en een aantal percelen ten [REDACTED], aan de [REDACTED]. Op de bedrijfslocatie beschikt cliënt over een geldige natuurvergunning voor het houden van [REDACTED] melkkoeien, welke vergunning op dit		

moment nagenoeg volledig wordt benut. Deze vergunde situatie vormt het uitgangspunt van de bedrijfsvoering en is bepalend voor de continuïteit en toekomstbestendigheid van het bedrijf. ■■■■■. Daarmee wordt cliënt geconfronteerd met een stapeling van gebiedsopgaven die in dit gebied gelden en die hem onevenredig zwaar treffen. Voor de stikstofopgave betekent dit dat cliënt te maken krijgt met emissiebeperkende maatregelen en mogelijk aanvullende reductieverplichtingen in het kader van het vereiste van additionaliteit. De reductieopgave wordt hierdoor verder verzwaard, zonder dat het TLGD inzichtelijk maakt hoe deze aanvullende verplichtingen zich verhouden tot de reeds vergunde situatie en tot de in het programma gehanteerde referentie van 2019. Dit klemmt temeer nu de natuurvergunning rechtens onaantastbaar is en de vergunde emissieruimte in beginsel volledig moet kunnen worden benut. Het TLGD hanteert voor zoekgebieden een provinciaal reductiedoel voor ammoniakemissie van 43% ten opzichte van 2019. Voor cliënt blijft echter volstrekt onduidelijk welke referentie daarbij op individueel bedrijfsniveau wordt toegepast. Het programma verschaft geen duidelijkheid over de vraag of wordt uitgegaan van de vergunde situatie, van het feitelijk gehouden aantal dieren in 2019, dan wel van een systematiek gebaseerd op kilogrammen ammoniak per hectare. Door deze onduidelijkheid wordt geen helder en toetsbaar kader geboden waarbinnen cliënt zijn bedrijfsvoering kan afstemmen op de gestelde doelen. Dit raakt rechtstreeks aan het rechtszekerheidsbeginsel en creëert een fundamentele onzekerheid over de omvang van de toegestane bedrijfsactiviteiten en de mate waarin bestaande vergunde rechten in de toekomst nog kunnen worden gerealiseerd. Daarnaast hebben de in het zoekgebied voorziene hydrologische maatregelen ingrijpende gevolgen voor de agronomische benutting van de percelen van cliënt. Verhoging of striktere sturing van het waterpeil, mede in het kader van de KRW-doelen, kan ertoe leiden dat gronden structureel natter worden en sneller verzadigen. Onder dergelijke omstandigheden neemt het risico op nitraatuitspoeling toe, waardoor de mogelijkheden voor mestplaatsing worden beperkt door de geldende nitraatnormen en waterkwaliteitsdoelen. Dit leidt ertoe dat cliënt minder mest kan aanwenden op eigen gronden dan agronomisch noodzakelijk en bedrijfsmatig wenselijk is. Het gevolg is een structurele disbalans tussen mestproductie en beschikbare mestplaatsingsruimte, met negatieve effecten op de bodemvruchtbaarheid, lagere gewasopbrengsten en toenemende kosten voor mestafzet buiten het bedrijf. Daarbij komt dat het TLGD ruimte laat voor aanvullende gebiedsmaatregelen, zoals de ontwikkeling van ecologische zones, aanpassingen van landschapsstructuren en beperkingen in het gebruik van gronden in overgangsgebieden. Voor een grondgebonden melkveebedrijf, dat zijn percelen		

structureel nodig heeft voor beweiding, voederwinning en mestplaatsing, grijpen dergelijke maatregelen direct en diepgaand in op het dagelijks gebruik van de gronden. De cumulatie van emissiereductieverplichtingen, een onduidelijke referentiesystematiek, hydrologische ingrepen, beperkingen in mestplaatsing en mogelijke aanpassingen in de perceelsinrichting leidt ertoe dat de bedrijfsvoering steeds verder wordt ingeperkt. Daarmee wordt de toekomstbestendigheid van het bedrijf ernstig aangetast en komt de continuïteit van de onderneming van cliënt daadwerkelijk in gevaar. Verzoek Namens cliënt verzoek ik u de huidige weg van het TLGD-ontwerpprogramma te heroverwegen en het toekomstbeleid van de Drentsche Aa niet door te zetten. In het geval van publicatie van zienswijzen, deze zodanig te anonimiseren, dat cliënt, zijn bedrijf en de ligging van zijn gronden niet te herleiden zijn.		
35. [REDACTED]		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Cliënt wordt rechtstreeks geraakt door de maatregelen in het programma, aangezien deze maatregelen gevolgen hebben voor de bedrijfsvoering, de ontwikkelingsmogelijkheden en de vergunningverlening van de bedrijven. De zienswijze richt zich op zowel de juridische houdbaarheid als de praktische uitvoerbaarheid van het programma. Namens cliënt wordt daarom gebruikgemaakt van de mogelijkheid om een zienswijze in te dienen. Eerst wordt ingegaan op de juridische status van het programma, daarna op de onderdelen van het ontwerpprogramma die de bedrijfsvoering van cliënt direct raken. De zienswijze wordt afgesloten met een concreet verzoek. Juridische status van het programma Het doel van het programma is om uiteen te zetten hoe de provincie Drenthe tot en met 2030 werkt aan het oplossen van het vergunningenslot, het bieden van een oplossing voor PAS-melders, het versterken van de landbouwstructuur en het behalen van de wettelijke doelen voor water en natuur. Daarnaast wil het programma de belangrijke rol van de landbouwsector in de provincie bestendigen. De provincie geeft aan dat het programma maatregelen toevoegt aan bestaande projecten en programma's, maar dat het geen eigen uitvoeringsorganisatie kent. Hoewel het ontwerpprogramma formeel beleidsmatig van aard is, bevatten meerdere onderdelen – zoals ammoniakreductie en hydrologische maatregelen – feitelijk normerende elementen. Deze hebben directe, bindende gevolgen voor vergunningverlening en voor de bedrijfsvoering van	Zienswijzen 28 t/m 46, 49, 58, 157, 160 en 237 zijn inhoudelijk identiek opgebouwd en bevatten onder de volgende genoemde thematische kopjes dezelfde argumentatie: - juridische status van het programma - stikstofbeleid en vergunningverlening - water en hydrologische maatregelen - grondgebruik en natuurontwikkeling - belangenafweging Voor een beantwoording van deze onderdelen verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 28. <u>Bedrijfsspecifiek.</u> Wij hebben onze aanpak voor de stikstofopgave nader uitgewerkt. Dit vindt u terug in hoofdstuk 4 van het programma. Dit geeft o.a. aanvullende	

agrariërs. Daarmee worden zelfstandig normen opgelegd die niet zijn vastgelegd in wet- of regelgeving. Dit is in strijd met het rechtszekerheidsbeginsel en met het evenredigheidsbeginsel. Stikstofbeleid en vergunningverlening Het TLGD bevat ingrijpende maatregelen om de stikstofuitstoot te reduceren en legt de verantwoordelijkheid hiervoor in belangrijke mate bij agrariërs. De provincie stuurt op een generieke ammoniakreductie van 30% en verlangt in bepaalde gebieden minimaal 13% extra, terwijl bovendien verdere reducties kunnen worden opgelegd om te voldoen aan het additionaliteitsvereiste. Een deugdelijke juridische en ecologische onderbouwing van dit vereiste ontbreekt echter. Dat is in strijd met het zorgvuldigheidsbeginsel. Ondanks de zware inzet op emissiereductie komt de vergunningverlening niet op gang. Het beleid is gebaseerd op modelmatige overschrijdingen van Kritische Depositiewaarden, zoals opgenomen in de Natuurdoelanalyses, zonder dat sprake is van aantoonbare feitelijke verslechtering van natuurwaarden ten opzichte van referentiejaar. Zolang deze modelmatige overschrijdingen bestaan, stelt de provincie dat emissiereductie volledig moet worden ingezet voor natuurherstel en niet mag worden gebruikt voor vergunningverlening. Daardoor blijft ontwikkeling op bedrijfsniveau praktisch onmogelijk. Daar komt bij dat het beleid zwaar leunt op het AERIUS-model, waarvan de betrouwbaarheid nog onvoldoende is vastgesteld. De veldvalidatie is beperkt en pas na 2027 beschikbaar. Het opleggen van ingrijpende maatregelen op basis van niet-gevalideerde modellen voldoet niet aan de eisen van artikel 3:2 Awb. Bovendien ontbreekt een onderbouwing dat de voorgestelde maatregelen daadwerkelijk leiden tot het stoppen van verdere verslechtering of tot verbetering van de natuurkwaliteit. Omdat tegelijk geen vergunningruimte wordt geboden, kunnen agrariërs niet investeren in emissiereducerende technieken of innovatieve maatregelen. Het ontwerp biedt daarmee geen realistisch handelingsperspectief. Water- en hydrologische maatregelen Het TLGD introduceert aanvullende provinciale eisen bovenop het bestaande Europese waterbeleid. De provincie wil meer water vasthouden rondom Natura 2000-gebieden en de waterkwaliteit verbeteren door maatregelen die diep ingrijpen in het agrarisch gebruik. Het verhogen van waterpeilen leidt echter tot vernatting van percelen, wat gevolgen heeft voor draagkracht, opbrengst,	zekerheid over de norm in relatie tot de vergunningensituatie. De reikwijdte van de gebiedsgerichte opgave in het kader van stikstof beperkt zich in principe tot 1 km. Daarmee valt de locatie van het bedrijf van betrokkene op basis van de door hem aangereikte informatie buiten dit gebied. Zoals betrokkenen opmerkt, vereist het programma een nadere uitwerking op deelgebiedniveau. Hiermee wordt na de zomer een start gemaakt. Deze uitwerking betreft o.a. de verdere concretisering van de stikstofaanpak op gebiedsniveau en de maatregelen in het kader van water en natuur. Medio 2027 denken wij verdere helderheid over de concrete aanpak in het gebied te kunnen verschaffen. In dit verband relevant is dat wij voor de stappen die wij vragen van de sector zo veel mogelijk ondersteuning bieden. Dit gebeurt o.a. via subsidie-instrumentarium en aanvullende regelingen. Daarnaast hebben wij oog voor de sociaaleconomische impact.	

emissies, weidegang en weidevogelbeheer. Bovendien begeeft de provincie zich hiermee deels op het terrein van de waterschappen, die primair verantwoordelijk zijn voor waterbeheer. Voor cliënt is onvoldoende duidelijk of deze maatregelen juridisch en ecologisch adequaat zijn onderbouwd en of zij evenredig zijn in verhouding tot de grote economische en praktische gevolgen voor agrarische bedrijven. Het risico bestaat bovendien dat het niet halen van KRW-doelen leidt tot vergunningstops of bedrijfsbeperkingen, terwijl het TLGD geen compensatieregelingen of waarborgen bevat. Daarmee houdt het programma onvoldoende rekening met de rechtspositie en de continuïteit van agrarische ondernemers. Grondgebruik en natuurontwikkeling Het ontwerpprogramma roept grote onzekerheid op over de toekomst van agrarische gronden. In de zogenoemde zoekgebieden suggereert de provincie dat grond kan worden herbestemd voor natuurontwikkeling of bufferzones. Hoewel wordt gesteld dat de “boer aan het roer” staat, wordt in werkelijkheid top-down genormeerd en wordt extensivering feitelijk noodzakelijk gemaakt zonder de garantie dat voldoende grond beschikbaar komt. De verwachting dat 70% van de opgave via vrijwillige grondruil wordt gerealiseerd is niet realistisch, aangezien grondmobiliteit sterk afhankelijk blijft van vrijwillige verkoop. Dit schept een schijnperspectief. Daarnaast is functiewijziging niet als provinciale bevoegdheid geborgd en ontbreekt een uitgewerkt compensatiekader. Wanneer provinciaal beleid ertoe leidt dat landbouwgrond haar agrarische functie verliest, ontstaat het risico van indirecte onteigening zonder wettelijke basis of schaderegeling, hetgeen juridisch onhoudbaar is. Belangenafweging Het TLGD bevat geen evenwichtige belangenafweging. In een tijd van geopolitieke spanningen en onzekerheid over internationale voedselketens is een robuuste en betrouwbare voedselvoorziening van groot maatschappelijk belang. Ook de leefbaarheid van het platteland en de economische positie van agrarische ondernemers moeten daarin worden meegewogen. De Habitatrichtlijn schrijft bovendien voor dat bij de uitvoering van natuurmaatregelen rekening moet worden gehouden met economische, sociale en culturele vereisten en met regionale en lokale omstandigheden. Het programma doet dit onvoldoende en houdt evenmin rekening met de beperkingen die hydrologische maatregelen opleggen aan bestaande agrarische bedrijfsvoering. Het ontbreken van een integrale, evenwichtige en juridisch verantwoorde belangenafweging vormt dan ook een fundamenteel bezwaar tegen het TLGD. Bedrijfsspecifiek		

Cliënt exploiteert een grondgebonden melkveebedrijf aan de [REDACTED]. Een deel van de landbouwgronden is direct gelegen rondom de huiskavel. Daarnaast beschikt cliënt over percelen aan de zuidzijde van het [REDACTED]. Voor het bedrijf beschikt cliënt over een geldige natuurvergunning voor het houden van [REDACTED]. Deze vergunning wordt op dit moment niet volledig benut, maar cliënt wenst uitdrukkelijk de mogelijkheid te behouden om de vergunde situatie in de toekomst alsnog volledig te realiseren. De vergunde ruimte vormt een essentieel onderdeel van de bedrijfsvoering en is van doorslaggevend belang voor de langetermijncontinuïteit van het bedrijf. Het TLGD hanteert voor de melkveehouderij een generiek reductiedoel voor ammoniakemissie van 30% ten opzichte van 2019. Voor cliënt blijft echter onduidelijk welke referentie daarbij op individueel bedrijfsniveau wordt gehanteerd. Het programma geeft geen duidelijkheid over de vraag of wordt uitgegaan van de vergunde situatie, van het feitelijk gehouden aantal dieren in 2019, dan wel van een normering op basis van kilogrammen ammoniak per hectare. Hierdoor ontbreekt een concreet en toetsbaar kader waarbinnen cliënt zijn bedrijfsvoering kan afstemmen op de gestelde doelen. Deze onduidelijkheid leidt tot fundamentele onzekerheid over de omvang van de toegestane bedrijfsactiviteiten en over de mate waarin bestaande, rechtmatig verkregen vergunde rechten in de toekomst nog kunnen worden benut, hetgeen afbreuk doet aan het rechtszekerheidsbeginsel en de gerechtvaardigde verwachtingen van cliënt. Daarnaast voorziet het TLGD in een gebiedsgerichte aanpak voor gebieden rondom grote Natura 2000-gebieden in Zuidwest-Drenthe, waaronder het Drents-Friese Wold, het Holtingerveld en het Dwingelderveld. In deze gebieden wordt, bovenop de generieke reductie, uitgegaan van een aanvullende ammoniakreductie van ten minste 13%, waarbij niet is uitgesloten dat deze opgave verder wordt verzaamd indien dit noodzakelijk wordt geacht om te voldoen aan het additionaliteitsvereiste. Hoewel het bedrijf van cliënt niet direct aan een Natura 2000-gebied grenst, laat het TLGD in het midden hoe ver de reikwijdte van deze gebiedsgerichte aanpak strekt en welke bedrijven daar uiteindelijk onder zullen vallen. De omvang van de betreffende gebieden moet immers nog definitief worden bepaald, waardoor voor cliënt aanzienlijke onzekerheid ontstaat over de vraag of en in welke mate hij met aanvullende verplichtingen zal worden geconfronteerd. De gebiedsgerichte aanpak blijft bovendien niet beperkt tot stikstof, maar kan ook hydrologische maatregelen omvatten in het kader van natuur- en waterdoelen, waaronder de Kaderrichtlijn Water. Verhoging of strengere sturing van het waterpeil kan ertoe leiden dat percelen structureel natter worden en sneller verzadigen. Onder dergelijke omstandigheden neemt het risico op nitraatuitspoeling toe, waardoor de mogelijkheden voor mestplaatsing worden beperkt door de		

geldende nitraatnormen en waterkwaliteitsdoelen. Dit kan ertoe leiden dat cliënt minder mest kan aanwenden op eigen gronden dan agronomisch noodzakelijk en bedrijfsmatig wenselijk is, met als gevolg een structurele disbalans tussen mestproductie en beschikbare mestplaatsingsruimte en toenemende kosten voor mestafzet buiten het bedrijf. Het TLGD laat daarnaast ruimte voor aanvullende gebiedsmaatregelen, zoals de ontwikkeling van ecologische zones, aanpassingen van landschapsstructuren en mogelijke beperkingen in het gebruik van gronden in overgangsgebieden. Op dit moment is echter nog niet duidelijk welke gebieden precies onder de gebiedsgerichte aanpak zullen vallen en welke concrete maatregelen daar uiteindelijk aan verbonden zullen worden. Juist deze onduidelijkheid maakt het voor cliënt onmogelijk om de gevolgen voor de bedrijfsvoering te overzien en toekomstgerichte investerings- en bedrijfsbeslissingen te nemen. In samenhang gezien leidt de combinatie van generieke emissiereductie, een onduidelijke referentiesystematiek, mogelijke aanvullende gebiedsgerichte stikstof- en watermaatregelen en onzekerheid over toekomstig grondgebruik ertoe dat de toekomstbestendigheid van het bedrijf onder druk komt te staan en de continuïteit van de onderneming daadwerkelijk in het geding raakt. Verzoek Namens cliënt verzoek ik u de huidige weg van het TLGD-ontwerpprogramma te heroverwegen en het toekomstbeleid niet door te zetten. In het geval van publicatie van zienswijzen, deze zodanig te anonimiseren, dat cliënt, zijn bedrijf en de ligging van zijn gronden niet te herleiden zijn.		
36. ██████████		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Cliënt wordt rechtstreeks geraakt door de maatregelen in het programma, aangezien deze maatregelen gevolgen hebben voor de bedrijfsvoering, de ontwikkelingsmogelijkheden en de vergunningverlening van de bedrijven. De zienswijze richt zich op zowel de juridische houdbaarheid als de praktische uitvoerbaarheid van het programma. Namens cliënt wordt daarom gebruikgemaakt van de mogelijkheid om een zienswijze in te dienen. Eerst wordt ingegaan op de juridische status van het programma, daarna op de onderdelen van het ontwerpprogramma die de bedrijfsvoering van cliënt direct raken. De zienswijze wordt afgesloten met een concreet verzoek. Juridische status van het programma	Zienswijzen 28 t/m 46, 49, 58, 157, 160 en 237 zijn inhoudelijk identiek opgebouwd en bevatten onder de volgende genoemde thematische kopjes dezelfde argumentatie: - juridische status van het programma - stikstofbeleid en vergunningverlening - water en hydrologische maatregelen - grondgebruik en natuurontwikkeling - belangenafweging	

Het doel van het programma is om uiteen te zetten hoe de provincie Drenthe tot en met 2030 werkt aan het oplossen van het vergunningenslot, het bieden van een oplossing voor PAS-melders, het versterken van de landbouwstructuur en het behalen van de wettelijke doelen voor water en natuur. Daarnaast wil het programma de belangrijke rol van de landbouwsector in de provincie bestendigen. De provincie geeft aan dat het programma maatregelen toevoegt aan bestaande projecten en programma's, maar dat het geen eigen uitvoeringsorganisatie kent. Hoewel het ontwerpprogramma formeel beleidsmatig van aard is, bevatten meerdere onderdelen – zoals ammoniakreductie en hydrologische maatregelen – feitelijk normerende elementen. Deze hebben directe, bindende gevolgen voor vergunningverlening en voor de bedrijfsvoering van agrariërs. Daarmee worden zelfstandig normen opgelegd die niet zijn vastgelegd in wet- of regelgeving. Dit is in strijd met het rechtszekerheidsbeginsel en met het evenredigheidsbeginsel. Stikstofbeleid en vergunningverlening Het TLGD bevat ingrijpende maatregelen om de stikstofuitstoot te reduceren en legt de verantwoordelijkheid hiervoor in belangrijke mate bij agrariërs. De provincie stuurt op een generieke ammoniakreductie van 30% en verlangt in bepaalde gebieden minimaal 13% extra, terwijl bovendien verdere reducties kunnen worden opgelegd om te voldoen aan het additionaliteitsvereiste. Een deugdelijke juridische en ecologische onderbouwing van dit vereiste ontbreekt echter. Dat is in strijd met het zorgvuldigheidsbeginsel. Ondanks de zware inzet op emissiereductie komt de vergunningverlening niet op gang. Het beleid is gebaseerd op modelmatige overschrijdingen van Kritische Depositiewaarden, zoals opgenomen in de Natuurdoelanalyses, zonder dat sprake is van aantoonbare feitelijke verslechtering van natuurwaarden ten opzichte van referentiejaar. Zolang deze modelmatige overschrijdingen bestaan, stelt de provincie dat emissiereductie volledig moet worden ingezet voor natuurherstel en niet mag worden gebruikt voor vergunningverlening. Daardoor blijft ontwikkeling op bedrijfsniveau praktisch onmogelijk. Daar komt bij dat het beleid zwaar leunt op het AERIUS-model, waarvan de betrouwbaarheid nog onvoldoende is vastgesteld. De veldvalidatie is beperkt en pas na 2027 beschikbaar. Het opleggen van ingrijpende maatregelen op basis van niet-gevalideerde modellen voldoet niet aan de eisen van artikel 3:2 Awb. Bovendien ontbreekt een onderbouwing dat de voorgestelde maatregelen daadwerkelijk leiden tot het stoppen van verdere verslechtering of tot verbetering van de natuurkwaliteit. Omdat tegelijk geen vergunningruimte wordt geboden, kunnen agrariërs niet	Voor een beantwoording van deze onderdelen verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 28. <u>Bedrijfsspecifiek</u> Wij hebben onze aanpak voor de stikstofopgave nader uitgewerkt. Dit vindt u terug in hoofdstuk 4 van het programma. Dit geeft o.a. aanvullende zekerheid over de norm in relatie tot de vergunningensituatie. Wat betreft de situatie van het bedrijf. Rondom het Bargerveen wordt in het kader van de stikstof op dit moment geen gebiedsgerichte opgave voor aanvullende stikstofreductie overwogen, zoals in het programma ook is opgenomen (zie hoofdstuk 4). Overigens is de afstand van het bedrijf tot het Bargerveen dermate groot dat het sowieso buiten het gebied zou vallen waarvoor een gebiedsgerichte opgave had kunnen worden overwogen. Zie verder ook ons antwoord op zienswijze 33. Wat betreft hydrologische maatregelen geldt dat rondom het Bargerveen afgelopen jaren al meerdere hydrologische buffers zijn gerealiseerd, dan wel vanuit de lopende opgave nog aan wordt gewerkt. Op basis van de huidige kennis worden geen nieuwe	

investeren in emissiereducerende technieken of innovatieve maatregelen. Het ontwerp biedt daarmee geen realistisch handelingsperspectief. Water- en hydrologische maatregelen Het TLGD introduceert aanvullende provinciale eisen bovenop het bestaande Europese waterbeleid. De provincie wil meer water vasthouden rondom Natura 2000-gebieden en de waterkwaliteit verbeteren door maatregelen die diep ingrijpen in het agrarisch gebruik. Het verhogen van waterpeilen leidt echter tot vernatting van percelen, wat gevolgen heeft voor draagkracht, opbrengst, emissies, weidegang en weidevogelbeheer. Bovendien begeeft de provincie zich hiermee deels op het terrein van de waterschappen, die primair verantwoordelijk zijn voor waterbeheer. Voor cliënt is onvoldoende duidelijk of deze maatregelen juridisch en ecologisch adequaat zijn onderbouwd en of zij evenredig zijn in verhouding tot de grote economische en praktische gevolgen voor agrarische bedrijven. Het risico bestaat bovendien dat het niet halen van KRW-doelen leidt tot vergunningstops of bedrijfsbeperkingen, terwijl het TLGD geen compensatieregelingen of waarborgen bevat. Daarmee houdt het programma onvoldoende rekening met de rechtspositie en de continuïteit van agrarische ondernemers. Grondgebruik en natuurontwikkeling Het ontwerpprogramma roept grote onzekerheid op over de toekomst van agrarische gronden. In de zogenoemde zoekgebieden suggereert de provincie dat grond kan worden herbestemd voor natuurontwikkeling of bufferzones. Hoewel wordt gesteld dat de “boer aan het roer” staat, wordt in werkelijkheid top-down genormeerd en wordt extensivering feitelijk noodzakelijk gemaakt zonder de garantie dat voldoende grond beschikbaar komt. De verwachting dat 70% van de opgave via vrijwillige grondruil wordt gerealiseerd is niet realistisch, aangezien grondmobiliteit sterk afhankelijk blijft van vrijwillige verkoop. Dit schept een schijnperspectief. Daarnaast is functiewijziging niet als provinciale bevoegdheid geborgd en ontbreekt een uitgewerkt compensatiekader. Wanneer provinciaal beleid ertoe leidt dat landbouwgrond haar agrarische functie verliest, ontstaat het risico van indirecte onteigening zonder wettelijke basis of schaderegeling, hetgeen juridisch onhoudbaar is. Belangenafweging Het TLGD bevat geen evenwichtige belangenafweging. In een tijd van geopolitieke spanningen en onzekerheid over internationale voedselketens is een robuuste en betrouwbare voedselvoorziening van groot maatschappelijk belang. Ook de leefbaarheid van het platteland en de economische positie	diep ingrijpende hydrologische ingrepen voorzien.	

van agrarische ondernemers moeten daarin worden meegewogen. De Habitatrichtlijn schrijft bovendien voor dat bij de uitvoering van natuurmaatregelen rekening moet worden gehouden met economische, sociale en culturele vereisten en met regionale en lokale omstandigheden. Het programma doet dit onvoldoende en houdt evenmin rekening met de beperkingen die hydrologische maatregelen opleggen aan bestaande agrarische bedrijfsvoering. Het ontbreken van een integrale, evenwichtige en juridisch verantwoorde belangenafweging vormt dan ook een fundamenteel bezwaar tegen het TLGD.

Bedrijfsspecifiek

Cliënt exploiteert een grondgebonden melkveebedrijf aan de [REDACTED]. Het bedrijf bestaat uit een huiskavel van circa [REDACTED] hectare, met aangrenzende percelen achter het bedrijf aan de overzijde van de [REDACTED] hectare. Daarnaast beschikt cliënt over percelen aan de [REDACTED], eveneens circa [REDACTED] hectare. Voor de locatie [REDACTED] beschikt cliënt over geldige natuurvergunningen, waarin het houden van [REDACTED] melk- en kalfkoeien en [REDACTED] stuks jongvee is vergund. Het bedrijf opereert aantoonbaar binnen deze vergunde kaders.

Het bedrijf en de bijbehorende percelen zijn gelegen [REDACTED]. Hoewel het TLGD zich in eerste instantie richt op de grote Natura 2000-gebieden in Zuidwest-Drenthe, blijkt uit de toelichting dat, gelet op de omvang van de stikstofoverbelasting, ook voor Bargerveen een gebiedsgerichte aanpak wordt overwogen. Op dit moment is echter niet duidelijk of, en zo ja in welke vorm, een dergelijke aanpak voor het Bargerveen zal worden uitgewerkt. Evenmin is inzichtelijk welke reikwijdte deze gebiedsgerichte aanpak zal hebben, welke bedrijven daaronder zullen vallen en welke concrete maatregelen of aanvullende eisen daaruit kunnen voortvloeien.

Deze onzekerheid is voor cliënt bijzonder relevant, nu een gebiedsgerichte aanpak ertoe kan leiden dat, bovenop de generieke ammoniakreductie, aanvullende gebiedsspecifieke eisen worden gesteld en verdere emissiereducties worden verlangd om te voldoen aan het vereiste van additionaliteit. Voor een grondgebonden melkveebedrijf dat beschikt over geldige natuurvergunningen en feitelijk binnen de vergunde emissieruimte opereert, zouden dergelijke cumulatieve beperkingen een ingrijpende aantasting van de bedrijfsvoering betekenen. Zonder duidelijke begrenzing en onderbouwing bestaat het risico dat rechtmatig vergunde bedrijfsruimte feitelijk wordt uitgehold, hetgeen onevenredig is. Daarbij komt dat het TLGD uitgaat van een reductiedoelstelling ten opzichte van het referentiejaar 2019, maar niet duidelijk maakt welke referentiesystematiek daarbij op individueel bedrijfsniveau wordt gehanteerd. Onvoldoende duidelijk is of wordt uitgegaan van de feitelijke dieraantallen in 2019, van de vergunde situatie, dan wel van een systematiek gebaseerd op kilogrammen ammoniak per

hectare of per bedrijf. Voor een bedrijf als dat van cliënt, dat grondgebonden is en beschikt over geldige vergunningen, is deze onduidelijkheid problematisch. Het ontbreken van een helder en toetsbaar referentiekader maakt het onmogelijk om vast te stellen welke inspanningen van cliënt worden verwacht en in hoeverre bestaande vergunningrechten daadwerkelijk worden gerespecteerd. Dit leidt tot rechtsonzekerheid en belemmert cliënt in het maken van verantwoorde bedrijfs- en investeringsbeslissingen. Naast stikstofmaatregelen kunnen ook hydrologische maatregelen in de omgeving van Bargerveen aanzienlijke gevolgen hebben voor de agronomische benutting van de percelen van cliënt. Het TLGD laat ruimte voor verhoging of strengere sturing van het waterpeil in het kader van natuurherstel en de Kaderrichtlijn Water. Een dergelijke peilverhoging kan ertoe leiden dat gronden structureel natter worden en eerder verzadigen. In die omstandigheden neemt het risico op nitraatuitspoeling toe, waardoor de mogelijkheden voor mestplaatsing worden beperkt door de geldende nitraatnormen en waterkwaliteitsdoelen. Dit betekent dat cliënt minder mest kan aanwenden op eigen gronden dan agronomisch wenselijk en bedrijfsmatig noodzakelijk is, hetgeen leidt tot een structurele disbalans tussen mestproductie en beschikbare mestplaatsingsruimte. Het gevolg hiervan is een afnemende bodemvruchtbaarheid, lagere gewasopbrengsten en hogere kosten voor mestafzet buiten het bedrijf. Daarnaast biedt het TLGD ruimte voor aanvullende gebiedsmaatregelen, zoals de ontwikkeling van ecologische zones, aanpassing van landschapsstructuren en beperkingen in grondgebruik in overgangsgebieden. Voor een grondgebonden melkveebedrijf dat zijn percelen structureel nodig heeft voor beweiding, voederwinning en mestplaatsing, kunnen dergelijke maatregelen direct ingrijpen in het dagelijkse gebruik van de gronden. De combinatie van mogelijke aanvullende emissiereducties, hydrologische ingrepen, beperkingen op mestplaatsing en wijzigingen in de perceelsinrichting leidt tot een stapeling van effecten die de bedrijfsvoering en de toekomstbestendigheid van het bedrijf ernstig onder druk zetten. In samenhang bezien brengen de onduidelijkheid over de gebiedsgerichte aanpak rond Bargerveen, het ontbreken van een heldere referentiesystematiek, de mogelijke hydrologische gevolgen en de ruimte voor aanvullende gebiedsmaatregelen een zodanige mate van onzekerheid met zich dat de continuïteit van het melkveebedrijf van cliënt daadwerkelijk in gevaar komt. Deze bedrijfsspecifieke gevolgen worden in het TLGD onvoldoende onderkend en gewogen. Cliënt verzoekt daarom om bij de verdere uitwerking van het TLGD expliciet rekening te houden met de bestaande vergunningpositie, de grondgebondenheid en de agronomische realiteit van het bedrijf, teneinde onevenredige gevolgen te voorkomen.		

Verzoek Namens cliënt verzoek ik u de huidige weg van het TLGD-ontwerpprogramma te heroverwegen en het toekomstbeleid niet door te zetten. In het geval van publicatie van zienswijzen, deze zodanig te anonimiseren, dat cliënt, zijn bedrijf en de ligging van zijn gronden niet te herleiden zijn.		
37. █████		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Cliënt wordt rechtstreeks geraakt door de maatregelen in het programma, aangezien deze maatregelen gevolgen hebben voor de bedrijfsvoering, de ontwikkelingsmogelijkheden en de vergunningverlening van de bedrijven. De zienswijze richt zich op zowel de juridische houdbaarheid als de praktische uitvoerbaarheid van het programma. Namens cliënt wordt daarom gebruikgemaakt van de mogelijkheid om een zienswijze in te dienen. Eerst wordt ingegaan op de juridische status van het programma, daarna op de onderdelen van het ontwerpprogramma die de bedrijfsvoering van cliënt direct raken. De zienswijze wordt afgesloten met een concreet verzoek. Juridische status van het programma Het doel van het programma is om uiteen te zetten hoe de provincie Drenthe tot en met 2030 werkt aan het oplossen van het vergunningenslot, het bieden van een oplossing voor PAS-melders, het versterken van de landbouwstructuur en het behalen van de wettelijke doelen voor water en natuur. Daarnaast wil het programma de belangrijke rol van de landbouwsector in de provincie bestendigen. De provincie geeft aan dat het programma maatregelen toevoegt aan bestaande projecten en programma's, maar dat het geen eigen uitvoeringsorganisatie kent. Hoewel het ontwerpprogramma formeel beleidsmatig van aard is, bevatten meerdere onderdelen – zoals ammoniakreductie en hydrologische maatregelen – feitelijk normerende elementen. Deze hebben directe, bindende gevolgen voor vergunningverlening en voor de bedrijfsvoering van agrariërs. Daarmee worden zelfstandig normen opgelegd die niet zijn vastgelegd in wet- of regelgeving. Dit is in strijd met het rechtszekerheidsbeginsel en met het evenredigheidsbeginsel. Stikstofbeleid en vergunningverlening Het TLGD bevat ingrijpende maatregelen om de stikstofuitstoot te reduceren en legt de verantwoordelijkheid hiervoor in belangrijke mate bij agrariërs. De provincie stuurt op een generieke ammoniakreductie van 30% en verlangt in bepaalde gebieden minimaal 13% extra, terwijl bovendien	Zienswijzen 28 t/m 46, 49, 58, 157, 160 en 237 zijn inhoudelijk identiek opgebouwd en bevatten onder de volgende genoemde thematische kopjes dezelfde argumentatie: - juridische status van het programma - stikstofbeleid en vergunningverlening - water en hydrologische maatregelen - grondgebruik en natuurontwikkeling - belangenafweging Voor een beantwoording van deze onderdelen verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 28. <u>Bedrijfsspecifiek</u> Wij hebben onze aanpak voor de stikstofopgave nader uitgewerkt. Dit vindt u terug in hoofdstuk 4 van het programma. Dit geeft o.a. aanvullende zekerheid over de norm in relatie tot de vergunningensituatie. Wat betreft de gebiedsgerichte opgave moet deze zijn beslag krijgen in een gebiedsgerichte aanpak. Hiertoe zullen wij na vaststelling van het programma met betrokkenen uit het gebied in overleg gaan. Voor het Drentsche Aa-gebied in het bijzonder geldt dat hier	

verdere reducties kunnen worden opgelegd om te voldoen aan het additionaliteitsvereiste. Een deugdelijke juridische en ecologische onderbouwing van dit vereiste ontbreekt echter. Dat is in strijd met het zorgvuldigheidsbeginsel. Ondanks de zware inzet op emissiereductie komt de vergunningverlening niet op gang. Het beleid is gebaseerd op modelmatige overschrijdingen van Kritische Depositiewaarden, zoals opgenomen in de Natuurdoelanalyses, zonder dat sprake is van aantoonbare feitelijke verslechtering van natuurwaarden ten opzichte van referentie jaren. Zolang deze modelmatige overschrijdingen bestaan, stelt de provincie dat emissiereductie volledig moet worden ingezet voor natuurherstel en niet mag worden gebruikt voor vergunningverlening. Daardoor blijft ontwikkeling op bedrijfsniveau praktisch onmogelijk. Daar komt bij dat het beleid zwaar leunt op het AERIUS-model, waarvan de betrouwbaarheid nog onvoldoende is vastgesteld. De veldvalidatie is beperkt en pas na 2027 beschikbaar. Het opleggen van ingrijpende maatregelen op basis van niet-gevalideerde modellen voldoet niet aan de eisen van artikel 3:2 Awb. Bovendien ontbreekt een onderbouwing dat de voorgestelde maatregelen daadwerkelijk leiden tot het stoppen van verdere verslechtering of tot verbetering van de natuurkwaliteit. Omdat tegelijk geen vergunningruimte wordt geboden, kunnen agrariërs niet investeren in emissiereducerende technieken of innovatieve maatregelen. Het ontwerp biedt daarmee geen realistisch handelingsperspectief. Water- en hydrologische maatregelen Het TLGD introduceert aanvullende provinciale eisen bovenop het bestaande Europese waterbeleid. De provincie wil meer water vasthouden rondom Natura 2000-gebieden en de waterkwaliteit verbeteren door maatregelen die diep ingrijpen in het agrarisch gebruik. Het verhogen van waterpeilen leidt echter tot vernatting van percelen, wat gevolgen heeft voor draagkracht, opbrengst, emissies, weidegang en weidevogelbeheer. Bovendien begeeft de provincie zich hiermee deels op het terrein van de waterschappen, die primair verantwoordelijk zijn voor waterbeheer. Voor cliënt is onvoldoende duidelijk of deze maatregelen juridisch en ecologisch adequaat zijn onderbouwd en of zij evenredig zijn in verhouding tot de grote economische en praktische gevolgen voor agrarische bedrijven. Het risico bestaat bovendien dat het niet halen van KRW-doelen leidt tot vergunningstops of bedrijfsbeperkingen, terwijl het TLGD geen compensatieregelingen of waarborgen bevat. Daarmee houdt het programma onvoldoende rekening met de rechtspositie en de continuïteit van agrarische ondernemers.	gemiddeld genomen relatief extensief vee wordt gehouden. De intentie is om hier niet meer bedrijven te laten verdwijnen. Tegelijkertijd ligt er in het kader van het natuurbehoud een opgave voor met name de verbetering van de hydrologische situatie. Dit betreft in het bijzonder het zoekgebied zoals het in het programma is neergelegd. Wij gaan graag met het bedrijf in overleg om te kijken welke mogelijkheden er liggen om in gezamenlijkheid tot een oplossing te komen. De aanpak voor stikstof en water is er mede op gericht op vergunningverlening vlot te trekken, wat ook in het belang van de landbouwsector is. Wij menen hier een zorgvuldige belangenafweging te hebben gemaakt.	

Grondgebruik en natuurontwikkeling

Het ontwerpprogramma roept grote onzekerheid op over de toekomst van agrarische gronden. In de zogenoemde zoekgebieden suggereert de provincie dat grond kan worden herbestemd voor natuurontwikkeling of bufferzones. Hoewel wordt gesteld dat de “boer aan het roer” staat, wordt in werkelijkheid top-down genormeerd en wordt extensivering feitelijk noodzakelijk gemaakt zonder de garantie dat voldoende grond beschikbaar komt. De verwachting dat 70% van de opgave via vrijwillige grondruil wordt gerealiseerd is niet realistisch, aangezien grondmobiliteit sterk afhankelijk blijft van vrijwillige verkoop. Dit schept een schijnperspectief.

Daarnaast is functiewijziging niet als provinciale bevoegdheid geborgd en ontbreekt een uitgewerkt compensatiekader. Wanneer provinciaal beleid ertoe leidt dat landbouwgrond haar agrarische functie verliest, ontstaat het risico van indirecte onteigening zonder wettelijke basis of schaderegeling, hetgeen juridisch onhoudbaar is.

Belangenafweging

Het TLGD bevat geen evenwichtige belangenafweging. In een tijd van geopolitieke spanningen en onzekerheid over internationale voedselketens is een robuuste en betrouwbare voedselvoorziening van groot maatschappelijk belang. Ook de leefbaarheid van het platteland en de economische positie van agrarische ondernemers moeten daarin worden meegewogen. De Habitatrichtlijn schrijft bovendien voor dat bij de uitvoering van natuurmaatregelen rekening moet worden gehouden met economische, sociale en culturele vereisten en met regionale en lokale omstandigheden. Het programma doet dit onvoldoende en houdt evenmin rekening met de beperkingen die hydrologische maatregelen opleggen aan bestaande agrarische bedrijfsvoering. Het ontbreken van een integrale, evenwichtige en juridisch verantwoorde belangenafweging vormt dan ook een fundamenteel bezwaar tegen het TLGD.

Bedrijfsspecifiek

Clïënt exploiteert een grondgebonden melkveebedrijf aan de [REDACTED]. Een deel van de landbouwgronden is direct gelegen rondom de huiskavel. Daarnaast beschikt cliënt over percelen aan de andere zijde van [REDACTED]. Ook heeft cliënt percelen [REDACTED] en een aantal percelen [REDACTED]. De percelen ten zuiden van het bedrijf [REDACTED] zijn gelegen binnen het zoekgebied [REDACTED]. Daarmee wordt cliënt geconfronteerd met een stapeling van gebiedsopgaven die in dit gebied gelden en die hem onevenredig zwaar treffen. Voor de stikstofopgave betekent dit dat cliënt te maken krijgt met emissiebeperkende maatregelen en mogelijk aanvullende reductieverplichtingen in het kader van het vereiste van additionaliteit. De reductieopgave wordt hierdoor verder verzwaard, zonder dat het TLGD

inzichtelijk maakt hoe deze aanvullende verplichtingen zich verhouden tot de reeds vergunde situatie en tot de in het programma gehanteerde referentie van 2019. Het TLGD hanteert voor zoekgebieden een provinciaal reductiedoel voor ammoniakemissie van 43% ten opzichte van 2019. Voor cliënt blijft echter volstrekt onduidelijk welke referentie daarbij op individueel bedrijfsniveau wordt toegepast. Het programma verschaft geen duidelijkheid over de vraag of wordt uitgegaan van de vergunde situatie, van het feitelijk gehouden aantal dieren in 2019, dan wel van een systematiek gebaseerd op kilogrammen ammoniak per hectare. Door deze onduidelijkheid wordt geen helder en toetsbaar kader geboden waarbinnen cliënt zijn bedrijfsvoering kan afstemmen op de gestelde doelen. Dit raakt rechtstreeks aan het rechtszekerheidsbeginsel en creëert een fundamentele onzekerheid over de omvang van de toegestane bedrijfsactiviteiten en de mate waarin bestaande vergunde rechten in de toekomst nog kunnen worden gerealiseerd. Daarnaast hebben de in het zoekgebied voorziene hydrologische maatregelen ingrijpende gevolgen voor de agronomische benutting van de percelen van cliënt. Verhoging of striktere sturing van het waterpeil, mede in het kader van de KRW-doelen, kan ertoe leiden dat gronden structureel natter worden en sneller verzadigen. Onder dergelijke omstandigheden neemt het risico op nitraatuitspoeling toe, waardoor de mogelijkheden voor mestplaatsing worden beperkt door de geldende nitraatnormen en waterkwaliteitsdoelen. Dit leidt ertoe dat cliënt minder mest kan aanwenden op eigen gronden dan agronomisch noodzakelijk en bedrijfsmatig wenselijk is. Het gevolg is een structurele disbalans tussen mestproductie en beschikbare mestplaatsingsruimte, met negatieve effecten op de bodemvruchtbaarheid, lagere gewasopbrengsten en toenemende kosten voor mestafzet buiten het bedrijf. Daarbij komt dat het TLGD ruimte laat voor aanvullende gebiedsmaatregelen, zoals de ontwikkeling van ecologische zones, aanpassingen van landschapsstructuren en beperkingen in het gebruik van gronden in overgangsgebieden. Voor een grondgebonden melkveebedrijf, dat zijn percelen structureel nodig heeft voor beweiding, voederwinning en mestplaatsing, grijpen dergelijke maatregelen direct en diepgaand in op het dagelijks gebruik van de gronden. De cumulatie van emissiereductieverplichtingen, een onduidelijke referentiesystematiek, hydrologische ingrepen, beperkingen in mestplaatsing en mogelijke aanpassingen in de perceelsinrichting leidt ertoe dat de bedrijfsvoering steeds verder wordt ingeperkt. Daarmee wordt de toekomstbestendigheid van het bedrijf ernstig aangetast en komt de continuïteit van de onderneming van cliënt daadwerkelijk in gevaar.		

Verzoek Namens cliënt verzoek ik u de huidige weg van het TLGD-ontwerpprogramma te heroverwegen en het toekomstbeleid van de Drentsche Aa niet door te zetten. In het geval van publicatie van zienswijzen, deze zodanig te anonimiseren, dat cliënt, zijn bedrijf en de ligging van zijn gronden niet te herleiden zijn.		
38. [REDACTED]		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Cliënt wordt rechtstreeks geraakt door de maatregelen in het programma, aangezien deze maatregelen gevolgen hebben voor de bedrijfsvoering, de ontwikkelingsmogelijkheden en de vergunningverlening van de bedrijven. De zienswijze richt zich op zowel de juridische houdbaarheid als de praktische uitvoerbaarheid van het programma. Namens cliënt wordt daarom gebruikgemaakt van de mogelijkheid om een zienswijze in te dienen. Eerst wordt ingegaan op de juridische status van het programma, daarna op de onderdelen van het ontwerpprogramma die de bedrijfsvoering van cliënt direct raken. De zienswijze wordt afgesloten met een concreet verzoek. Juridische status van het programma Het doel van het programma is om uiteen te zetten hoe de provincie Drenthe tot en met 2030 werkt aan het oplossen van het vergunningenslot, het bieden van een oplossing voor PAS-melders, het versterken van de landbouwstructuur en het behalen van de wettelijke doelen voor water en natuur. Daarnaast wil het programma de belangrijke rol van de landbouwsector in de provincie bestendigen. De provincie geeft aan dat het programma maatregelen toevoegt aan bestaande projecten en programma's, maar dat het geen eigen uitvoeringsorganisatie kent. Hoewel het ontwerpprogramma formeel beleidsmatig van aard is, bevatten meerdere onderdelen – zoals ammoniakreductie en hydrologische maatregelen – feitelijk normerende elementen. Deze hebben directe, bindende gevolgen voor vergunningverlening en voor de bedrijfsvoering van agrariërs. Daarmee worden zelfstandig normen opgelegd die niet zijn vastgelegd in wet- of regelgeving. Dit is in strijd met het rechtszekerheidsbeginsel en met het evenredigheidsbeginsel. Stikstofbeleid en vergunningverlening Het TLGD bevat ingrijpende maatregelen om de stikstofuitstoot te reduceren en legt de verantwoordelijkheid hiervoor in belangrijke mate bij agrariërs. De provincie stuurt op een generieke ammoniakreductie van 30% en verlangt in bepaalde gebieden minimaal 13% extra, terwijl bovendien verdere reducties kunnen worden opgelegd om te voldoen aan het additionaliteitsvereiste. Een	Zienswijzen 28 t/m 46, 49, 58, 157, 160 en 237 zijn inhoudelijk identiek opgebouwd en bevatten onder de volgende genoemde thematische kopjes dezelfde argumentatie: - juridische status van het programma - stikstofbeleid en vergunningverlening - water en hydrologische maatregelen - grondgebruik en natuurontwikkeling - belangenafweging Voor een beantwoording van deze onderdelen verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 28. <u>Bedrijfsspecifiek</u> Betrokkene heeft pluimveebedrijf. De generieke aanpak voor de melkveehouderij waaraan betrokkene in de zienswijze refereert, is daarmee niet op diens situatie van toepassing. Voor de intensieve dierhouderij gelden normen op basis van Best Beschikbare Technieken. Wij verwijzen kortheidshalve naar de tekst uit hoofdstuk 4 van het programma. Deze tekst is aangepast op basis van ingediende zienswijzen.	

deugdelijke juridische en ecologische onderbouwing van dit vereiste ontbreekt echter. Dat is in strijd met het zorgvuldigheidsbeginsel. Ondanks de zware inzet op emissiereductie komt de vergunningverlening niet op gang. Het beleid is gebaseerd op modelmatige overschrijdingen van Kritische Depositiewaarden, zoals opgenomen in de Natuurdoelanalyses, zonder dat sprake is van aantoonbare feitelijke verslechtering van natuurwaarden ten opzichte van referentiejaar. Zolang deze modelmatige overschrijdingen bestaan, stelt de provincie dat emissiereductie volledig moet worden ingezet voor natuurherstel en niet mag worden gebruikt voor vergunningverlening. Daardoor blijft ontwikkeling op bedrijfsniveau praktisch onmogelijk. Daar komt bij dat het beleid zwaar leunt op het AERIUS-model, waarvan de betrouwbaarheid nog onvoldoende is vastgesteld. De veldvalidatie is beperkt en pas na 2027 beschikbaar. Het opleggen van ingrijpende maatregelen op basis van niet-gevalideerde modellen voldoet niet aan de eisen van artikel 3:2 Awb. Bovendien ontbreekt een onderbouwing dat de voorgestelde maatregelen daadwerkelijk leiden tot het stoppen van verdere verslechtering of tot verbetering van de natuurkwaliteit. Omdat tegelijk geen vergunningruimte wordt geboden, kunnen agrariërs niet investeren in emissiereducerende technieken of innovatieve maatregelen. Het ontwerp biedt daarmee geen realistisch handelingsperspectief. Water- en hydrologische maatregelen Het TLGD introduceert aanvullende provinciale eisen bovenop het bestaande Europese waterbeleid. De provincie wil meer water vasthouden rondom Natura 2000-gebieden en de waterkwaliteit verbeteren door maatregelen die diep ingrijpen in het agrarisch gebruik. Het verhogen van waterpeilen leidt echter tot vernatting van percelen, wat gevolgen heeft voor draagkracht, opbrengst, emissies, weidegang en weidevogelbeheer. Bovendien begeeft de provincie zich hiermee deels op het terrein van de waterschappen, die primair verantwoordelijk zijn voor waterbeheer. Voor cliënt is onvoldoende duidelijk of deze maatregelen juridisch en ecologisch adequaat zijn onderbouwd en of zij evenredig zijn in verhouding tot de grote economische en praktische gevolgen voor agrarische bedrijven. Het risico bestaat bovendien dat het niet halen van KRW-doelen leidt tot vergunningstops of bedrijfsbeperkingen, terwijl het TLGD geen compensatieregelingen of waarborgen bevat. Daarmee houdt het programma onvoldoende rekening met de rechtspositie en de continuïteit van agrarische ondernemers. Grondgebruik en natuurontwikkeling	Wij merken nog op dat voor het van toepassing worden van de normering voor individuele situaties het nodig is om deze in de Provinciale Omgevingsverordening vast te leggen. In de procedure die daarvoor vereist is, wordt de mogelijkheid geboden om een zienswijze in te dienen. Wat betreft de gebiedsgerichte opgave voor stikstof geldt dat de extra opgave niet per bedrijf geldt, maar voor het gebied als geheel. Ondernemers krijgen expliciet de mogelijkheid om in gezamenlijkheid aan de opgaven te voldoen, waarbij b.v. vrijkomende ruimte als gevolg van verplaatsende of stoppende bedrijven kan worden meegeteld. Onze aanpak in gebieden voor de opgaven rondom stikstof, water en natuur willen wij in het komende jaar concretiseren. Na de zomer moeten daartoe gebiedsprocessen starten in welk kader wij graag met betrokkene in gesprek gaan om de mogelijkheden te verkennen.	

Het ontwerpprogramma roept grote onzekerheid op over de toekomst van agrarische gronden. In de zogenoemde zoekgebieden suggereert de provincie dat grond kan worden herbestemd voor natuurontwikkeling of bufferzones. Hoewel wordt gesteld dat de “boer aan het roer” staat, wordt in werkelijkheid top-down genormeerd en wordt extensivering feitelijk noodzakelijk gemaakt zonder de garantie dat voldoende grond beschikbaar komt. De verwachting dat 70% van de opgave via vrijwillige grondruil wordt gerealiseerd is niet realistisch, aangezien grondmobiliteit sterk afhankelijk blijft van vrijwillige verkoop. Dit schept een schijnperspectief. Daarnaast is functiewijziging niet als provinciale bevoegdheid geborgd en ontbreekt een uitgewerkt compensatiekader. Wanneer provinciaal beleid ertoe leidt dat landbouwgrond haar agrarische functie verliest, ontstaat het risico van indirecte onteigening zonder wettelijke basis of schaderegeling, hetgeen juridisch onhoudbaar is. Belangenafweging Het TLGD bevat geen evenwichtige belangenafweging. In een tijd van geopolitieke spanningen en onzekerheid over internationale voedselketens is een robuuste en betrouwbare voedselvoorziening van groot maatschappelijk belang. Ook de leefbaarheid van het platteland en de economische positie van agrarische ondernemers moeten daarin worden meegewogen. De Habitatrichtlijn schrijft bovendien voor dat bij de uitvoering van natuurmaatregelen rekening moet worden gehouden met economische, sociale en culturele vereisten en met regionale en lokale omstandigheden. Het programma doet dit onvoldoende en houdt evenmin rekening met de beperkingen die hydrologische maatregelen opleggen aan bestaande agrarische bedrijfsvoering. Het ontbreken van een integrale, evenwichtige en juridisch verantwoorde belangenafweging vormt dan ook een fundamenteel bezwaar tegen het TLGD. Bedrijfsspecifiek Cliënt exploiteert een pluimveebedrijf aan de [REDACTED]. Voor dit bedrijf hebben Gedeputeerde Staten op [REDACTED] een Nb-vergunning verleend voor het houden [REDACTED] vleeskuikens. Deze vergunning wordt op dit moment niet volledig benut, maar cliënt wenst uitdrukkelijk de mogelijkheid te behouden om de vergunde situatie in de toekomst alsnog volledig te realiseren. De vergunde ruimte vormt een essentieel onderdeel van de bedrijfsvoering en is van doorslaggevend belang voor de langetermijncontinuïteit van het bedrijf. Het pluimveebedrijf van cliënt is gelegen op [REDACTED] In het TLGD wordt voor de niet-grondgebonden veehouderij, waaronder pluimveehouderijen, ingezet op het verplicht stellen van de toepassing van best beschikbare technieken (BBT). Het programma		

maakt echter niet inzichtelijk welke concrete technieken als BBT zullen worden aangemerkt, op welk moment deze verplicht worden gesteld en of deze verplichting ook zal gelden voor bestaande, rechtmatig vergunde situaties. Evenmin wordt duidelijk of en op welke wijze rekening wordt gehouden met reeds vergunde maar nog niet volledig benutte emissieruimte. Door het ontbreken van een nadere uitwerking van het BBT-vereiste ontstaat voor cliënt fundamentele onzekerheid over de vraag of de bestaande Nb-vergunning in de toekomst onverkort kan worden benut, dan wel feitelijk zal worden ingeperkt door aanvullende technische verplichtingen. Het TLGD biedt geen duidelijkheid over de mate waarin bestaande vergunningen zullen worden gerespecteerd, noch over de verhouding tussen het verplicht stellen van BBT en het behoud van rechtmatig verkregen vergunde rechten. Daarmee ontbreekt een concreet en toetsbaar kader waarbinnen cliënt zijn bedrijfsvoering en investeringsbeslissingen kan afstemmen, hetgeen afbreuk doet aan het rechtszekerheidsbeginsel en de gerechtvaardigde verwachtingen van cliënt. Daarnaast voorziet het TLGD in een gebiedsgerichte aanpak voor gebieden rondom grote Natura 2000-gebieden in Zuidwest-Drenthe, waaronder het Dwingelderveld, het Holtingerveld en het Drents-Friese Wold & Leggelderveld. In deze gebieden wordt, bovenop de generieke reductie, uitgegaan van een aanvullende ammoniakreductie van ten minste 13%, waarbij niet is uitgesloten dat deze opgave verder wordt verzwaard indien dit noodzakelijk wordt geacht om te voldoen aan het additionaliteitsvereiste. Hoewel het bedrijf van cliënt niet direct grenst aan een Natura 2000-gebied, laat het TLGD in het midden hoe ver de reikwijdte van deze gebiedsgerichte aanpak strekt en welke bedrijven daar uiteindelijk onder zullen vallen. De omvang en begrenzing van de betreffende gebieden moeten immers nog definitief worden bepaald, waardoor voor cliënt aanzienlijke onzekerheid ontstaat over de vraag of en in welke mate hij met aanvullende verplichtingen zal worden geconfronteerd. De gebiedsgerichte aanpak blijft bovendien niet beperkt tot stikstof, maar kan ook hydrologische maatregelen omvatten in het kader van natuur- en waterdoelen, waaronder de Kaderrichtlijn Water. Verhoging of strengere sturing van het waterpeil kan ertoe leiden dat percelen structureel natter worden en sneller verzadigen. Onder dergelijke omstandigheden neemt het risico op nitraatuitspoeling toe, waardoor de mogelijkheden voor mestplaatsing worden beperkt door de geldende nitraatnormen en waterkwaliteitsdoelen. Dit kan ertoe leiden dat cliënt minder mest kan aanwenden op eigen gronden dan agronomisch noodzakelijk en bedrijfsmatig wenselijk is, met als gevolg een structurele disbalans tussen mestproductie en beschikbare mestplaatsingsruimte en toenemende kosten voor mestafzet buiten het bedrijf.		

Het TLGD laat daarnaast ruimte voor aanvullende gebiedsmaatregelen, zoals de ontwikkeling van ecologische zones, aanpassingen van landschapsstructuren en mogelijke beperkingen in het gebruik van gronden in overgangsgebieden. Op dit moment is echter nog niet duidelijk welke gebieden precies onder de gebiedsgerichte aanpak zullen vallen en welke concrete maatregelen daaraan uiteindelijk verbonden zullen worden. Juist deze onduidelijkheid maakt het voor cliënt onmogelijk om de gevolgen voor de bedrijfsvoering te overzien en toekomstgerichte investerings- en bedrijfsbeslissingen te nemen. In samenhang bezien leidt de combinatie van generieke emissiereductie, een onduidelijke referentiesystematiek, mogelijke aanvullende gebiedsgerichte stikstof- en watermaatregelen en onzekerheid over toekomstig grondgebruik ertoe dat de toekomstbestendigheid van het bedrijf onder druk komt te staan en de continuïteit van de onderneming daadwerkelijk in het geding raakt. Verzoek Namens cliënt verzoek ik u de huidige weg van het TLGD-ontwerpprogramma te heroverwegen en het toekomstbeleid niet door te zetten. In het geval van publicatie van zienswijzen, deze zodanig te anonimiseren, dat cliënt, zijn bedrijf en de ligging van zijn gronden niet te herleiden zijn.		
39. [REDACTED]		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Cliënt wordt rechtstreeks geraakt door de maatregelen in het programma, aangezien deze maatregelen gevolgen hebben voor de bedrijfsvoering, de ontwikkelingsmogelijkheden en de vergunningverlening van de bedrijven. De zienswijze richt zich op zowel de juridische houdbaarheid als de praktische uitvoerbaarheid van het programma. Namens cliënt wordt daarom gebruikgemaakt van de mogelijkheid om een zienswijze in te dienen. Eerst wordt ingegaan op de juridische status van het programma, daarna op de onderdelen van het ontwerpprogramma die de bedrijfsvoering van cliënt direct raken. De zienswijze wordt afgesloten met een concreet verzoek. Juridische status van het programma Het doel van het programma is om uiteen te zetten hoe de provincie Drenthe tot en met 2030 werkt aan het oplossen van het vergunningenslot, het bieden van een oplossing voor PAS-melders, het versterken van de landbouwstructuur en het behalen van de wettelijke doelen voor water en natuur. Daarnaast wil het programma de belangrijke rol van de landbouwsector in de provincie bestendigen.	Zienswijzen 28 t/m 46, 49, 58, 157, 160 en 237 zijn inhoudelijk identiek opgebouwd en bevatten onder de volgende genoemde thematische kopjes dezelfde argumentatie: - juridische status van het programma - stikstofbeleid en vergunningverlening - water en hydrologische maatregelen - grondgebruik en natuurontwikkeling - belangenafweging Voor een beantwoording van deze onderdelen verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 28. <u>Bedrijfsspecifiek</u>	

De provincie geeft aan dat het programma maatregelen toevoegt aan bestaande projecten en programma's, maar dat het geen eigen uitvoeringsorganisatie kent. Hoewel het ontwerpprogramma formeel beleidsmatig van aard is, bevatten meerdere onderdelen – zoals ammoniakreductie en hydrologische maatregelen – feitelijk normerende elementen. Deze hebben directe, bindende gevolgen voor vergunningverlening en voor de bedrijfsvoering van agrariërs. Daarmee worden zelfstandig normen opgelegd die niet zijn vastgelegd in wet- of regelgeving. Dit is in strijd met het rechtszekerheidsbeginsel en met het evenredigheidsbeginsel. Stikstofbeleid en vergunningverlening Het TLGD bevat ingrijpende maatregelen om de stikstofuitstoot te reduceren en legt de verantwoordelijkheid hiervoor in belangrijke mate bij agrariërs. De provincie stuurt op een generieke ammoniakreductie van 30% en verlangt in bepaalde gebieden minimaal 13% extra, terwijl bovendien verdere reducties kunnen worden opgelegd om te voldoen aan het additionaliteitsvereiste. Een deugdelijke juridische en ecologische onderbouwing van dit vereiste ontbreekt echter. Dat is in strijd met het zorgvuldigheidsbeginsel. Ondanks de zware inzet op emissiereductie komt de vergunningverlening niet op gang. Het beleid is gebaseerd op modelmatige overschrijdingen van Kritische Depositiewaarden, zoals opgenomen in de Natuurdoelanalyses, zonder dat sprake is van aantoonbare feitelijke verslechtering van natuurwaarden ten opzichte van referentie jaren. Zolang deze modelmatige overschrijdingen bestaan, stelt de provincie dat emissiereductie volledig moet worden ingezet voor natuurherstel en niet mag worden gebruikt voor vergunningverlening. Daardoor blijft ontwikkeling op bedrijfsniveau praktisch onmogelijk. Daar komt bij dat het beleid zwaar leunt op het AERIUS-model, waarvan de betrouwbaarheid nog onvoldoende is vastgesteld. De veldvalidatie is beperkt en pas na 2027 beschikbaar. Het opleggen van ingrijpende maatregelen op basis van niet-gevalideerde modellen voldoet niet aan de eisen van artikel 3:2 Awb. Bovendien ontbreekt een onderbouwing dat de voorgestelde maatregelen daadwerkelijk leiden tot het stoppen van verdere verslechtering of tot verbetering van de natuurkwaliteit. Omdat tegelijk geen vergunningruimte wordt geboden, kunnen agrariërs niet investeren in emissiereducerende technieken of innovatieve maatregelen. Het ontwerp biedt daarmee geen realistisch handelingsperspectief. Water- en hydrologische maatregelen	Wij hebben onze aanpak voor de stikstofopgave nader uitgewerkt. Dit vindt u terug in hoofdstuk 4 van het programma. Dit geeft o.a. aanvullende zekerheid over de norm in relatie tot de vergunningensituatie. Wat betreft de gebiedsgerichte opgave moet deze zijn beslag krijgen in een gebiedsgerichte aanpak. Voor het Noordbargeres geldt voor stikstof echter géén gebiedsgerichte opgave. Aan de opgaven op het gebied van (grond)waterwinning werken wij reeds in een gebiedsproces.	

Het TLGD introduceert aanvullende provinciale eisen bovenop het bestaande Europese waterbeleid. De provincie wil meer water vasthouden rondom Natura 2000-gebieden en de waterkwaliteit verbeteren door maatregelen die diep ingrijpen in het agrarisch gebruik. Het verhogen van waterpeilen leidt echter tot vernatting van percelen, wat gevolgen heeft voor draagkracht, opbrengst, emissies, weidegang en weidevogelbeheer. Bovendien begeeft de provincie zich hiermee deels op het terrein van de waterschappen, die primair verantwoordelijk zijn voor waterbeheer. Voor cliënt is onvoldoende duidelijk of deze maatregelen juridisch en ecologisch adequaat zijn onderbouwd en of zij evenredig zijn in verhouding tot de grote economische en praktische gevolgen voor agrarische bedrijven. Het risico bestaat bovendien dat het niet halen van KRW-doelen leidt tot vergunningstops of bedrijfsbeperkingen, terwijl het TLGD geen compensatieregelingen of waarborgen bevat. Daarmee houdt het programma onvoldoende rekening met de rechtspositie en de continuïteit van agrarische ondernemers. Grondgebruik en natuurontwikkeling Het ontwerpprogramma roept grote onzekerheid op over de toekomst van agrarische gronden. In de zogenoemde zoekgebieden suggereert de provincie dat grond kan worden herbestemd voor natuurontwikkeling of bufferzones. Hoewel wordt gesteld dat de “boer aan het roer” staat, wordt in werkelijkheid top-down genormeerd en wordt extensivering feitelijk noodzakelijk gemaakt zonder de garantie dat voldoende grond beschikbaar komt. De verwachting dat 70% van de opgave via vrijwillige grondruil wordt gerealiseerd is niet realistisch, aangezien grondmobiliteit sterk afhankelijk blijft van vrijwillige verkoop. Dit schept een schijnperspectief. Daarnaast is functiewijziging niet als provinciale bevoegdheid geborgd en ontbreekt een uitgewerkt compensatiekader. Wanneer provinciaal beleid ertoe leidt dat landbouwgrond haar agrarische functie verliest, ontstaat het risico van indirecte onteigening zonder wettelijke basis of schaderegeling, hetgeen juridisch onhoudbaar is. Belangenafweging Het TLGD bevat geen evenwichtige belangenafweging. In een tijd van geopolitieke spanningen en onzekerheid over internationale voedselketens is een robuuste en betrouwbare voedselvoorziening van groot maatschappelijk belang. Ook de leefbaarheid van het platteland en de economische positie van agrarische ondernemers moeten daarin worden meegewogen. De Habitatrichtlijn schrijft bovendien voor dat bij de uitvoering van natuurmaatregelen rekening moet worden gehouden met economische, sociale en culturele vereisten en met regionale en lokale omstandigheden. Het programma doet dit onvoldoende en houdt evenmin rekening met de beperkingen die hydrologische		

maatregelen opleggen aan bestaande agrarische bedrijfsvoering. Het ontbreken van een integrale, evenwichtige en juridisch verantwoorde belangenafweging vormt dan ook een fundamenteel bezwaar tegen het TLGD.

Bedrijfsspecifiek

Cliënt exploiteert een grondgebonden melkveebedrijf aan de [REDACTED] Het merendeel van de landbouwgronden ligt direct rondom de huiskavel. Daarnaast beschikt cliënt over percelen ten oosten van [REDACTED] en enkele percelen in het zuidoostelijke deel van de provincie Drenthe. Op de bedrijfslocatie beschikt cliënt over een geldige natuurvergunning van [REDACTED] voor het houden van [REDACTED] melkkoeien en [REDACTED] stuks jongvee.

Van belang is dat deze natuurvergunning in 2019 niet volledig werd benut. In dat jaar bevond het bedrijf zich nog in een ontwikkelingsfase, waardoor het feitelijk gehouden aantal dieren lager lag dan het vergunde maximum. Ook nadien is de natuurvergunning niet volledig benut. Op dit moment worden circa [REDACTED] melkkoeien en [REDACTED] stuks jongvee gehouden. Cliënt wil echter uitdrukkelijk de mogelijkheid behouden om de vergunde situatie in de toekomst alsnog volledig te benutten. Die vergunde ruimte vormt een essentieel onderdeel van de bedrijfsvoering en de langetermijncontinuïteit van het bedrijf.

Het TLGD stelt voor ammoniakemissie een provinciaal reductiedoel van 43% ten opzichte van 2019. Voor cliënt is echter volstrekt onduidelijk welke referentie daarbij op individueel bedrijfsniveau wordt gehanteerd. Het plan biedt geen helderheid over de vraag of wordt uitgegaan van de vergunde situatie, het feitelijk gehouden aantal dieren in 2019 of van een berekening op basis van kilogrammen ammoniak per hectare. Deze onduidelijkheid raakt de kern van de rechtszekerheid. Juist voor bedrijven die in 2019 hun vergunning nog niet volledig benutten, leidt deze referentiesystematiek tot een structureel en onevenredig nadeel. Het TLGD creëert daarmee een fundamentele onzekerheid over de omvang van de toegestane bedrijfsvoering en de mate waarin bestaande vergunde rechten in de toekomst nog kunnen worden gerealiseerd.

De landbouwpercelen van cliënt [REDACTED] liggen bovendien binnen het zoekgebied Noordbargeres. Dit betekent dat cliënt wordt geconfronteerd met aanvullende gebiedsspecifieke eisen. Voor de stikstofopgave houdt dit in dat cliënt te maken krijgt met emissiebeperkende maatregelen en mogelijk aanvullende reductieverplichtingen om te voldoen aan het vereiste van additionaliteit. Daarmee wordt de reductieopgave voor cliënt verder verzwaard, zonder dat duidelijk is hoe dit zich verhoudt tot de reeds vergunde situatie en de referentie uit 2019.

Daarnaast hebben de in het zoekgebied voorziene hydrologische maatregelen ingrijpende gevolgen voor de agronomische benutting van de percelen. Verhoging of striktere sturing van het waterpeil, mede in het kader van de KRW-doelen, kan ertoe leiden dat gronden structureel natter worden en sneller verzadigen. Onder dergelijke omstandigheden neemt het risico op nitraatuitspoeling toe, waardoor de mogelijkheden voor mestplaatsing worden beperkt door de geldende nitraatnormen en waterkwaliteitsdoelen. Dit heeft tot gevolg dat cliënt minder mest kan aanwenden dan agronomisch noodzakelijk is. Hierdoor ontstaat een structurele disbalans tussen mestproductie en mestplaatsingsruimte op eigen grond, met als gevolg een afnemende bodemvruchtbaarheid, lagere gewasopbrengsten en toenemende kosten voor mestafzet buiten het bedrijf. Daarbij komt dat het TLGD ruimte laat voor aanvullende gebiedsmaatregelen, zoals de ontwikkeling van ecologische zones, aanpassingen in landschapsstructuren en beperkingen in het gebruik van gronden in overgangsgebieden. Voor een grondgebonden melkveebedrijf dat zijn percelen structureel nodig heeft voor beweiding, voederwinning en mestplaatsing, grijpen dergelijke maatregelen direct in op het dagelijks gebruik van de gronden. De cumulatie van emissiereducties, onduidelijke referentiesystematiek, hydrologische ingrepen, beperkingen in mestplaatsing en mogelijke aanpassingen in perceelsinrichting tast de toekomstbestendigheid van het bedrijf ernstig aan en brengt de continuïteit van de onderneming van cliënt in gevaar. Verzoek Namens cliënt verzoek ik u de huidige weg van het TLGD-ontwerpprogramma te heroverwegen en het toekomstbeleid niet door te zetten. In het geval van publicatie van zienswijzen, deze zodanig te anonimiseren, dat cliënt, zijn bedrijf en de ligging van zijn gronden niet te herleiden zijn.		
40. ██████████		
Zienswijze Cliënt wordt rechtstreeks geraakt door de maatregelen in het programma, aangezien deze maatregelen gevolgen hebben voor de bedrijfsvoering, de ontwikkelingsmogelijkheden en de vergunningverlening van de bedrijven. De zienswijze richt zich op zowel de juridische houdbaarheid als de praktische uitvoerbaarheid van het programma. Namens cliënt wordt daarom gebruikgemaakt van de mogelijkheid om een zienswijze in te dienen. Eerst wordt ingegaan op de juridische status van het programma, daarna op de onderdelen van het ontwerpprogramma die de bedrijfsvoering van cliënt direct raken. De zienswijze wordt afgesloten met een concreet verzoek.	Reactie op zienswijze Zienswijzen 28 t/m 46, 49, 58, 157, 160 en 237 zijn inhoudelijk identiek opgebouwd en bevatten onder de volgende genoemde thematische kopjes dezelfde argumentatie: - juridische status van het programma - stikstofbeleid en vergunningverlening - water en hydrologische maatregelen - grondgebruik en natuurontwikkeling	Gevolgen

Juridische status van het programma Het doel van het programma is om uiteen te zetten hoe de provincie Drenthe tot en met 2030 werkt aan het oplossen van het vergunningenslot, het bieden van een oplossing voor PAS-melders, het versterken van de landbouwstructuur en het behalen van de wettelijke doelen voor water en natuur. Daarnaast wil het programma de belangrijke rol van de landbouwsector in de provincie bestendigen. De provincie geeft aan dat het programma maatregelen toevoegt aan bestaande projecten en programma's, maar dat het geen eigen uitvoeringsorganisatie kent. Hoewel het ontwerpprogramma formeel beleidsmatig van aard is, bevatten meerdere onderdelen – zoals ammoniakreductie en hydrologische maatregelen – feitelijk normerende elementen. Deze hebben directe, bindende gevolgen voor vergunningverlening en voor de bedrijfsvoering van agrariërs. Daarmee worden zelfstandig normen opgelegd die niet zijn vastgelegd in wet- of regelgeving. Dit is in strijd met het rechtszekerheidsbeginsel en met het evenredigheidsbeginsel. Stikstofbeleid en vergunningverlening Het TLGD bevat ingrijpende maatregelen om de stikstofuitstoot te reduceren en legt de verantwoordelijkheid hiervoor in belangrijke mate bij agrariërs. De provincie stuurt op een generieke ammoniakreductie van 30% en verlangt in bepaalde gebieden minimaal 13% extra, terwijl bovendien verdere reducties kunnen worden opgelegd om te voldoen aan het additionaliteitsvereiste. Een deugdelijke juridische en ecologische onderbouwing van dit vereiste ontbreekt echter. Dat is in strijd met het zorgvuldigheidsbeginsel. Ondanks de zware inzet op emissiereductie komt de vergunningverlening niet op gang. Het beleid is gebaseerd op modelmatige overschrijdingen van Kritische Depositiewaarden, zoals opgenomen in de Natuurdoelanalyses, zonder dat sprake is van aantoonbare feitelijke verslechtering van natuurwaarden ten opzichte van referentiejaar. Zolang deze modelmatige overschrijdingen bestaan, stelt de provincie dat emissiereductie volledig moet worden ingezet voor natuurherstel en niet mag worden gebruikt voor vergunningverlening. Daardoor blijft ontwikkeling op bedrijfsniveau praktisch onmogelijk. Daar komt bij dat het beleid zwaar leunt op het AERIUS-model, waarvan de betrouwbaarheid nog onvoldoende is vastgesteld. De veldvalidatie is beperkt en pas na 2027 beschikbaar. Het opleggen van ingrijpende maatregelen op basis van niet-gevalideerde modellen voldoet niet aan de eisen van artikel 3:2 Awb. Bovendien ontbreekt een onderbouwing dat de voorgestelde maatregelen daadwerkelijk leiden tot het stoppen van verdere verslechtering of tot verbetering van de	- belangenafweging Voor een beantwoording van deze onderdelen verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 28. <u>Bedrijfsspecifiek</u> Wij hebben onze aanpak voor de stikstofopgave nader uitgewerkt. Dit vindt u terug in hoofdstuk 4 van het programma. Dit geeft o.a. aanvullende zekerheid over de norm in relatie tot de vergunningensituatie. De gebiedsgerichte opgave voor Natura stikstof richt zich op gebieden nabij Natura 2000-gebieden. Daarmee valt de locatie van het bedrijf van betrokkene, op basis van de door hem aangereikte informatie buiten dit gebied. De Grote Masloot is immers geen Natura 2000-gebied. Het programma zoals het nu voorligt, vereist het programma een nadere uitwerking op deelgebiedniveau. Dit geldt ook het gebied Drentsche Aa, waar betrokkene blijkens de zienswijze ook gronden bezit. Hiermee wordt na de zomer een start gemaakt. Deze uitwerking betreft o.a. de verdere concretisering van de stikstofaanpak op gebiedsniveau en de maatregelen in het kader van water en natuur.	

natuurkwaliteit. Omdat tegelijk geen vergunningruimte wordt geboden, kunnen agrariërs niet investeren in emissiereducerende technieken of innovatieve maatregelen. Het ontwerp biedt daarmee geen realistisch handelingsperspectief. Water- en hydrologische maatregelen Het TLGD introduceert aanvullende provinciale eisen bovenop het bestaande Europese waterbeleid. De provincie wil meer water vasthouden rondom Natura 2000-gebieden en de waterkwaliteit verbeteren door maatregelen die diep ingrijpen in het agrarisch gebruik. Het verhogen van waterpeilen leidt echter tot vernatting van percelen, wat gevolgen heeft voor draagkracht, opbrengst, emissies, weidegang en weidevogelbeheer. Bovendien begeeft de provincie zich hiermee deels op het terrein van de waterschappen, die primair verantwoordelijk zijn voor waterbeheer. Voor cliënt is onvoldoende duidelijk of deze maatregelen juridisch en ecologisch adequaat zijn onderbouwd en of zij evenredig zijn in verhouding tot de grote economische en praktische gevolgen voor agrarische bedrijven. Het risico bestaat bovendien dat het niet halen van KRW-doelen leidt tot vergunningstops of bedrijfsbeperkingen, terwijl het TLGD geen compensatieregelingen of waarborgen bevat. Daarmee houdt het programma onvoldoende rekening met de rechtspositie en de continuïteit van agrarische ondernemers. Grondgebruik en natuurontwikkeling Het ontwerpprogramma roept grote onzekerheid op over de toekomst van agrarische gronden. In de zogenoemde zoekgebieden suggereert de provincie dat grond kan worden herbestemd voor natuurontwikkeling of bufferzones. Hoewel wordt gesteld dat de “boer aan het roer” staat, wordt in werkelijkheid top-down genormeerd en wordt extensivering feitelijk noodzakelijk gemaakt zonder de garantie dat voldoende grond beschikbaar komt. De verwachting dat 70% van de opgave via vrijwillige grondruil wordt gerealiseerd is niet realistisch, aangezien grondmobiliteit sterk afhankelijk blijft van vrijwillige verkoop. Dit schept een schijnperspectief. Daarnaast is functiewijziging niet als provinciale bevoegdheid geborgd en ontbreekt een uitgewerkt compensatiekader. Wanneer provinciaal beleid ertoe leidt dat landbouwgrond haar agrarische functie verliest, ontstaat het risico van indirecte onteigening zonder wettelijke basis of schaderegeling, hetgeen juridisch onhoudbaar is. Belangenafweging Het TLGD bevat geen evenwichtige belangenafweging. In een tijd van geopolitieke spanningen en onzekerheid over internationale voedselketens is een robuuste en betrouwbare voedselvoorziening van groot maatschappelijk belang. Ook de leefbaarheid van het platteland en de economische positie	Medio 2027 denken wij verdere helderheid over de concrete aanpak in het gebied te kunnen verschaffen. In dit verband relevant is dat wij voor de stappen die wij vragen van de sector zo veel mogelijk ondersteuning bieden. Dit gebeurt o.a. via subsidie-instrumentarium en aanvullende regelingen. Daarnaast hebben wij oog voor de sociaaleconomische impact. Wij gaan in het gebiedsproces graag met betrokkenen in gesprek om de mogelijkheden te verkennen.	

van agrarische ondernemers moeten daarin worden meegewogen. De Habitatrichtlijn schrijft bovendien voor dat bij de uitvoering van natuurmaatregelen rekening moet worden gehouden met economische, sociale en culturele vereisten en met regionale en lokale omstandigheden. Het programma doet dit onvoldoende en houdt evenmin rekening met de beperkingen die hydrologische maatregelen opleggen aan bestaande agrarische bedrijfsvoering. Het ontbreken van een integrale, evenwichtige en juridisch verantwoorde belangenafweging vormt dan ook een fundamenteel bezwaar tegen het TLGD. Bedrijfsspecifiek Cliënt exploiteert een melkveebedrijf en een akkerbouwbedrijf aan de [REDACTED]. Cliënt beschikt over een geldige Nb-vergunning voor zijn bedrijf voor het houden van [REDACTED]. Deze vergunning vormt een essentieel onderdeel van de bedrijfsvoering en is van doorslaggevend belang voor de langetermijncontinuïteit van het bedrijf. Het merendeel van de bedrijfspercelen bevindt zich in de directe nabijheid van de melkveehouderij. Daarnaast beschikt cliënt over een aantal aaneengesloten percelen [REDACTED], terwijl er in 2025 ook enkele losliggende percelen ten noorden en één ten zuiden van het dorp liggen. Een aanzienlijk deel van deze gronden ligt [REDACTED], dat door de provincie is aangewezen als gebied met een specifieke opgave. De percelen in de omgeving van [REDACTED] lijken deels binnen het [REDACTED] te vallen. Onlangs heeft de provincie bovendien [REDACTED] landbouwgrond op het [REDACTED] aan cliënt aangeboden. Deze gronden zijn in het TLGD paars ingekleurd, wat erop duidt dat hier meerdere provinciale opgaven tegelijk van toepassing zijn. Dat betekent dat deze gronden—ondanks het aanbod—geen reële ontwikkelruimte bieden, maar juist gepaard gaan met extra beleidsmatige beperkingen en toekomstige onzekerheden. Het aanbieden van landbouwgrond waarop reeds diverse opgaven rusten, is daarmee niet in het belang van cliënt en draagt geenszins bij aan de continuïteit of versterking van diens bedrijfsvoering. In het gebied Grote Masloot streeft de provincie naar verbetering van water- en natuurkwaliteit. Hoewel het programma suggereert dat agrarische bedrijven via agrarisch natuurbeheer kunnen worden ondersteund, blijkt uit de praktijk dat de voorgenomen maatregelen juist leiden tot verstrekende en structurele beperkingen. De provincie erkent dat ingrijpende hydrologische maatregelen noodzakelijk worden geacht, maar biedt geen helder perspectief op mitigerende voorzieningen of een juridisch geborgd compensatiekader.		

De te verwachten vernatting vormt een direct en ingrijpend risico voor de bedrijfsvoering. Deze vernatting raakt niet alleen het gebied zelf, maar werkt door op de aangrenzende percelen van cliënt. Grondbewerking wordt daardoor lastiger uitvoerbaar, gewassen ontwikkelen zich minder goed en opbrengstverliezen zijn aannemelijk. Voor de melkveetak betekent dit beperkingen in de voederwinning, knelpunten in beweiding en hogere kosten voor de inkoop van ruwvoer. Daarnaast kan vernatting in en rond de bedrijfsgebouwen leiden tot omvangrijke investeringen in drainage, erfafwatering en infrastructuur. Deze effecten raken de economische kern van het bedrijf en brengen structurele financiële lasten met zich mee. Daarbovenop wordt cliënt geconfronteerd met generieke stikstofreductiedoelen én mogelijke aanvullende gebiedsgerichte verplichtingen binnen de zoekgebieden. Hierdoor ondervindt cliënt vergelijkbare – en mogelijk zelfs zwaardere – beperkingen dan bedrijven buiten deze gebieden. Dit staat op gespannen voet met het evenredigheidsbeginsel, zeker nu onvoldoende rekening wordt gehouden met de reeds beperkte milieubelasting van het bedrijf. Voor een grondgebonden melkveebedrijf dat beschikt over geldige natuurvergunningen en feitelijk binnen de vergunde emissieruimte opereert, zouden dergelijke cumulatieve beperkingen een ingrijpende aantasting van de bedrijfsvoering betekenen. Zonder duidelijke begrenzing en onderbouwing bestaat het risico dat rechtmatig vergunde bedrijfsruimte feitelijk wordt uitgehold, hetgeen tevens onevenredig is. Voor cliënt blijft echter ook onduidelijk welke referentie daarbij op individueel bedrijfsniveau wordt toegepast. Het programma biedt geen duidelijkheid over de vraag of wordt uitgegaan van de vergunde situatie, van het feitelijk gehouden aantal dieren in 2019, dan wel van een normering op basis van kilogrammen ammoniak per hectare. Daarmee ontbreekt een concreet, kenbaar en toetsbaar kader waarbinnen cliënt zijn bedrijfsvoering en toekomstige investeringen kan afstemmen op de gestelde doelen. Verder biedt het TLGD geen investeringszekerheid. De provincie heeft aangekondigd dat normen en doelstellingen na 2027 opnieuw worden beoordeeld op basis van modelvalidatie en de voortgang van natuurherstel. Voor bedrijven in gebieden met specifieke opgaven betekent dit dat zij geen stabiel beleidskader hebben waarbinnen zij verantwoorde investeringsbeslissingen kunnen nemen. De cumulatie van waterkwaliteitsopgaven, hydrologische maatregelen en mogelijke beperkingen op mestplaatsing leidt tot een structurele aantasting van het verdienvermogen. Nu de provincie evenmin concreet uitgewerkte of juridisch verankerde compensatieregelingen biedt, lopen bedrijven binnen deze gebieden aanzienlijke risico's op productieverlies en een verzwakte financiële positie op de langere termijn.		

Alles overziend wordt het bedrijf van cliënt door het TLGD disproportioneel geraakt. De stapeling van hydrologische, stikstof- en waterkwaliteitsmaatregelen, in combinatie met voortdurende beleidsmatige onzekerheid, het ontbreken van reële ontwikkelruimte en het aanbieden van landbouwgrond waarop reeds meerdere opgaven rusten, vormt een ernstige bedreiging voor de continuïteit van het bedrijf. Cliënt verzoekt Gedeputeerde Staten daarom de voorgestelde maatregelen zodanig aan te passen dat recht wordt gedaan aan de bedrijfsspecifieke omstandigheden, aan de beperkte milieubelasting van het bedrijf en aan de noodzaak van een haalbaar en toekomstbestendig perspectief. Verzoek Namens cliënt verzoek ik u de huidige weg van het TLGD-ontwerpprogramma te heroverwegen en het toekomstbeleid in het Grote Masloot niet door te zetten. In het geval van publicatie van zienswijzen, deze zodanig te anonimiseren, dat cliënt, zijn bedrijf en de ligging van zijn gronden niet te herleiden zijn.		
41. [REDACTED]		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Cliënt wordt rechtstreeks geraakt door de maatregelen in het programma, aangezien deze maatregelen gevolgen hebben voor de bedrijfsvoering, de ontwikkelingsmogelijkheden en de vergunningverlening van de bedrijven. De zienswijze richt zich op zowel de juridische houdbaarheid als de praktische uitvoerbaarheid van het programma. Namens cliënt wordt daarom gebruikgemaakt van de mogelijkheid om een zienswijze in te dienen. Eerst wordt ingegaan op de juridische status van het programma, daarna op de onderdelen van het ontwerpprogramma die de bedrijfsvoering van cliënt direct raken. De zienswijze wordt afgesloten met een concreet verzoek. Juridische status van het programma Het doel van het programma is om uiteen te zetten hoe de provincie Drenthe tot en met 2030 werkt aan het oplossen van het vergunningenslot, het bieden van een oplossing voor PAS-melders, het versterken van de landbouwstructuur en het behalen van de wettelijke doelen voor water en natuur. Daarnaast wil het programma de belangrijke rol van de landbouwsector in de provincie bestendigen. De provincie geeft aan dat het programma maatregelen toevoegt aan bestaande projecten en programma's, maar dat het geen eigen uitvoeringsorganisatie kent. Hoewel het ontwerpprogramma formeel beleidsmatig van aard is, bevatten meerdere onderdelen – zoals ammoniakreductie en hydrologische maatregelen – feitelijk normerende elementen. Deze	Zienswijzen 28 t/m 46, 49, 58, 157, 160 en 237 zijn inhoudelijk identiek opgebouwd en bevatten onder de volgende genoemde thematische kopjes dezelfde argumentatie: - juridische status van het programma - stikstofbeleid en vergunningverlening - water en hydrologische maatregelen - grondgebruik en natuurontwikkeling - belangenafweging Voor een beantwoording van deze onderdelen verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 28. <u>Bedrijfsspecifiek.</u> Wij hebben onze aanpak voor de stikstofopgave nader uitgewerkt. Dit vindt u terug in hoofdstuk 4 van het programma. Dit geeft o.a. aanvullende	

hebben directe, bindende gevolgen voor vergunningverlening en voor de bedrijfsvoering van agrariërs. Daarmee worden zelfstandig normen opgelegd die niet zijn vastgelegd in wet- of regelgeving. Dit is in strijd met het rechtszekerheidsbeginsel en met het evenredigheidsbeginsel. Stikstofbeleid en vergunningverlening Het TLGD bevat ingrijpende maatregelen om de stikstofuitstoot te reduceren en legt de verantwoordelijkheid hiervoor in belangrijke mate bij agrariërs. De provincie stuurt op een generieke ammoniakreductie van 30% en verlangt in bepaalde gebieden minimaal 13% extra, terwijl bovendien verdere reducties kunnen worden opgelegd om te voldoen aan het additionaliteitsvereiste. Een deugdelijke juridische en ecologische onderbouwing van dit vereiste ontbreekt echter. Dat is in strijd met het zorgvuldigheidsbeginsel. Ondanks de zware inzet op emissiereductie komt de vergunningverlening niet op gang. Het beleid is gebaseerd op modelmatige overschrijdingen van Kritische Depositiewaarden, zoals opgenomen in de Natuurdoelanalyses, zonder dat sprake is van aantoonbare feitelijke verslechtering van natuurwaarden ten opzichte van referentiejaar. Zolang deze modelmatige overschrijdingen bestaan, stelt de provincie dat emissiereductie volledig moet worden ingezet voor natuurherstel en niet mag worden gebruikt voor vergunningverlening. Daardoor blijft ontwikkeling op bedrijfsniveau praktisch onmogelijk. Daar komt bij dat het beleid zwaar leunt op het AERIUS-model, waarvan de betrouwbaarheid nog onvoldoende is vastgesteld. De veldvalidatie is beperkt en pas na 2027 beschikbaar. Het opleggen van ingrijpende maatregelen op basis van niet-gevalideerde modellen voldoet niet aan de eisen van artikel 3:2 Awb. Bovendien ontbreekt een onderbouwing dat de voorgestelde maatregelen daadwerkelijk leiden tot het stoppen van verdere verslechtering of tot verbetering van de natuurkwaliteit. Omdat tegelijk geen vergunningruimte wordt geboden, kunnen agrariërs niet investeren in emissiereducerende technieken of innovatieve maatregelen. Het ontwerp biedt daarmee geen realistisch handelingsperspectief. Water- en hydrologische maatregelen Het TLGD introduceert aanvullende provinciale eisen bovenop het bestaande Europese waterbeleid. De provincie wil meer water vasthouden rondom Natura 2000-gebieden en de waterkwaliteit verbeteren door maatregelen die diep ingrijpen in het agrarisch gebruik. Het verhogen van waterpeilen leidt echter tot vernatting van percelen, wat gevolgen heeft voor draagkracht, opbrengst,	zekerheid over de norm in relatie tot de vergunningensituatie. Het programma vereist op gebiedsniveau een nadere uitwerking. Dit geldt ook voor het Drensche Aa-gebied. Hiermee wordt na de zomer een start gemaakt. Deze uitwerking betreft o.a. de verdere concretisering van de stikstofaanpak op gebiedsniveau en de maatregelen in het kader van water en natuur. Medio 2027 denken wij verdere helderheid over de concrete aanpak in het gebied te kunnen verschaffen. In dit verband relevant is dat wij voor de stappen die wij vragen van de sector zo veel mogelijk ondersteuning bieden. Dit gebeurt o.a. via subsidie-instrumentarium en aanvullende regelingen. Daarnaast hebben wij oog voor de sociaaleconomische impact. Wij gaan in het gebiedsproces graag met betrokkenen in gesprek om de mogelijkheden te verkennen.	

emissies, weidegang en weidevogelbeheer. Bovendien begeeft de provincie zich hiermee deels op het terrein van de waterschappen, die primair verantwoordelijk zijn voor waterbeheer. Voor cliënt is onvoldoende duidelijk of deze maatregelen juridisch en ecologisch adequaat zijn onderbouwd en of zij evenredig zijn in verhouding tot de grote economische en praktische gevolgen voor agrarische bedrijven. Het risico bestaat bovendien dat het niet halen van KRW-doelen leidt tot vergunningstops of bedrijfsbeperkingen, terwijl het TLGD geen compensatieregelingen of waarborgen bevat. Daarmee houdt het programma onvoldoende rekening met de rechtspositie en de continuïteit van agrarische ondernemers. Grondgebruik en natuurontwikkeling Het ontwerpprogramma roept grote onzekerheid op over de toekomst van agrarische gronden. In de zogenoemde zoekgebieden suggereert de provincie dat grond kan worden herbestemd voor natuurontwikkeling of bufferzones. Hoewel wordt gesteld dat de “boer aan het roer” staat, wordt in werkelijkheid top-down genormeerd en wordt extensivering feitelijk noodzakelijk gemaakt zonder de garantie dat voldoende grond beschikbaar komt. De verwachting dat 70% van de opgave via vrijwillige grondruil wordt gerealiseerd is niet realistisch, aangezien grondmobiliteit sterk afhankelijk blijft van vrijwillige verkoop. Dit schept een schijnperspectief. Daarnaast is functiewijziging niet als provinciale bevoegdheid geborgd en ontbreekt een uitgewerkt compensatiekader. Wanneer provinciaal beleid ertoe leidt dat landbouwgrond haar agrarische functie verliest, ontstaat het risico van indirecte onteigening zonder wettelijke basis of schaderegeling, hetgeen juridisch onhoudbaar is. Belangenafweging Het TLGD bevat geen evenwichtige belangenafweging. In een tijd van geopolitieke spanningen en onzekerheid over internationale voedselketens is een robuuste en betrouwbare voedselvoorziening van groot maatschappelijk belang. Ook de leefbaarheid van het platteland en de economische positie van agrarische ondernemers moeten daarin worden meegewogen. De Habitatrichtlijn schrijft bovendien voor dat bij de uitvoering van natuurmaatregelen rekening moet worden gehouden met economische, sociale en culturele vereisten en met regionale en lokale omstandigheden. Het programma doet dit onvoldoende en houdt evenmin rekening met de beperkingen die hydrologische maatregelen opleggen aan bestaande agrarische bedrijfsvoering. Het ontbreken van een integrale, evenwichtige en juridisch verantwoorde belangenafweging vormt dan ook een fundamenteel bezwaar tegen het TLGD. Bedrijfsspecifiek		

Cliënt exploiteert een grondgebonden melkveebedrijf aan de [REDACTED]. Het merendeel van de landbouwgronden ligt direct rondom de huiskavel. Daarnaast beschikt cliënt over percelen ten [REDACTED]. Op de bedrijfslocatie beschikt cliënt over een geldige natuurvergunning voor het houden van [REDACTED]. Van belang is dat de natuurvergunning op dit moment niet volledig werd benut. Cliënt wil echter uitdrukkelijk de mogelijkheid behouden om de vergunde situatie in de toekomst alsnog volledig te benutten. Die vergunde ruimte vormt een essentieel onderdeel van de bedrijfsvoering en de langetermijncontinuïteit van het bedrijf. Het TLGD stelt voor ammoniakemissie een provinciaal reductiedoel van 43% ten opzichte van 2019. Voor cliënt is echter volstrekt onduidelijk welke referentie daarbij op individueel bedrijfsniveau wordt gehanteerd. Het plan biedt geen helderheid over de vraag of wordt uitgegaan van de vergunde situatie, het feitelijk gehouden aantal dieren in 2019 of van een berekening op basis van kilogrammen ammoniak per hectare. Deze onduidelijkheid raakt de kern van de rechtszekerheid. Het TLGD creëert daarmee een fundamentele onzekerheid over de omvang van de toegestane bedrijfsvoering en de mate waarin bestaande vergunde rechten in de toekomst nog kunnen worden gerealiseerd. De landbouwpercelen van cliënt ten [REDACTED]. Dit betekent dat cliënt wordt geconfronteerd met aanvullende gebiedsspecifieke eisen. Voor de stikstofopgave houdt dit in dat cliënt te maken krijgt met emissiebeperkende maatregelen en mogelijk aanvullende reductieverplichtingen om te voldoen aan het vereiste van additionaliteit. Daarmee wordt de reductieopgave voor cliënt verder verzwaard, zonder dat duidelijk is hoe dit zich verhoudt tot de reeds vergunde situatie en de referentie uit 2019. Daarnaast hebben de in het zoekgebied voorziene hydrologische maatregelen ingrijpende gevolgen voor de agronomische benutting van de percelen. Verhoging of striktere sturing van het waterpeil, mede in het kader van de KRW-doelen, kan ertoe leiden dat gronden structureel natter worden en sneller verzadigen. Onder dergelijke omstandigheden neemt het risico op nitraatuitspoeling toe, waardoor de mogelijkheden voor mestplaatsing worden beperkt door de geldende nitraatnormen en waterkwaliteitsdoelen. Dit heeft tot gevolg dat cliënt minder mest kan aanwenden dan agronomisch noodzakelijk is. Hierdoor ontstaat een structurele disbalans tussen mestproductie en mestplaatsingsruimte op eigen grond, met als gevolg een afnemende bodemvruchtbaarheid, lagere gewasopbrengsten en toenemende kosten voor mestafzet buiten het bedrijf. Daarbij komt dat het TLGD ruimte laat voor aanvullende gebiedsmaatregelen, zoals de ontwikkeling van ecologische zones, aanpassingen in landschapsstructuren en beperkingen in het gebruik van gronden in overgangsgebieden. Voor een grondgebonden melkveebedrijf dat zijn percelen structureel nodig heeft voor beweiding, voederwinning en mestplaatsing, grijpen dergelijke maatregelen direct in op het dagelijks gebruik van de gronden. De cumulatie van emissiereducties, onduidelijke		

referentiesystematiek, hydrologische ingrepen, beperkingen in mestplaatsing en mogelijke aanpassingen in perceelsinrichting tast de toekomstbestendigheid van het bedrijf ernstig aan en brengt de continuïteit van de onderneming van cliënt in gevaar. Verzoek Namens cliënt verzoek ik u de huidige weg van het TLGD-ontwerpprogramma te heroverwegen en het toekomstbeleid niet door te zetten. In het geval van publicatie van zienswijzen, deze zodanig te anonimiseren, dat cliënt, zijn bedrijf en de ligging van zijn gronden niet te herleiden zijn.		
42. █████		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Cliënt wordt rechtstreeks geraakt door de maatregelen in het programma, aangezien deze maatregelen gevolgen hebben voor de bedrijfsvoering, de ontwikkelingsmogelijkheden en de vergunningverlening van de bedrijven. De zienswijze richt zich op zowel de juridische houdbaarheid als de praktische uitvoerbaarheid van het programma. Namens cliënt wordt daarom gebruikgemaakt van de mogelijkheid om een zienswijze in te dienen. Eerst wordt ingegaan op de juridische status van het programma, daarna op de onderdelen van het ontwerpprogramma die de bedrijfsvoering van cliënt direct raken. De zienswijze wordt afgesloten met een concreet verzoek. Juridische status van het programma Het doel van het programma is om uiteen te zetten hoe de provincie Drenthe tot en met 2030 werkt aan het oplossen van het vergunningenslot, het bieden van een oplossing voor PAS-melders, het versterken van de landbouwstructuur en het behalen van de wettelijke doelen voor water en natuur. Daarnaast wil het programma de belangrijke rol van de landbouwsector in de provincie bestendigen. De provincie geeft aan dat het programma maatregelen toevoegt aan bestaande projecten en programma's, maar dat het geen eigen uitvoeringsorganisatie kent. Hoewel het ontwerpprogramma formeel beleidsmatig van aard is, bevatten meerdere onderdelen – zoals ammoniakreductie en hydrologische maatregelen – feitelijk normerende elementen. Deze hebben directe, bindende gevolgen voor vergunningverlening en voor de bedrijfsvoering van agrariërs. Daarmee worden zelfstandig normen opgelegd die niet zijn vastgelegd in wet- of regelgeving. Dit is in strijd met het rechtszekerheidsbeginsel en met het evenredigheidsbeginsel. Stikstofbeleid en vergunningverlening	Zienswijzen 28 t/m 46, 49, 58, 157, 160 en 237 zijn inhoudelijk identiek opgebouwd en bevatten onder de volgende genoemde thematische kopjes dezelfde argumentatie: - juridische status van het programma - stikstofbeleid en vergunningverlening - water en hydrologische maatregelen - grondgebruik en natuurontwikkeling - belangenafweging Voor een beantwoording van deze onderdelen verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 28. <u>Bedrijfsspecifiek.</u> Wij hebben onze aanpak voor de stikstofopgave nader uitgewerkt. Dit vindt u terug in hoofdstuk 4 van het programma. Dit geeft o.a. aanvullende zekerheid over de norm in relatie tot de vergunningensituatie. Wij merken hierbij op dat wij het redelijk vinden om van elk bedrijf te vragen om aan een bepaalde standaard van	

Het TLGD bevat ingrijpende maatregelen om de stikstofuitstoot te reduceren en legt de verantwoordelijkheid hiervoor in belangrijke mate bij agrariërs. De provincie stuurt op een generieke ammoniakreductie van 30% en verlangt in bepaalde gebieden minimaal 13% extra, terwijl bovendien verdere reducties kunnen worden opgelegd om te voldoen aan het additionaliteitsvereiste. Een deugdelijke juridische en ecologische onderbouwing van dit vereiste ontbreekt echter. Dat is in strijd met het zorgvuldigheidsbeginsel. Ondanks de zware inzet op emissiereductie komt de vergunningverlening niet op gang. Het beleid is gebaseerd op modelmatige overschrijdingen van Kritische Depositiewaarden, zoals opgenomen in de Natuurdoelanalyses, zonder dat sprake is van aantoonbare feitelijke verslechtering van natuurwaarden ten opzichte van referentie jaren. Zolang deze modelmatige overschrijdingen bestaan, stelt de provincie dat emissiereductie volledig moet worden ingezet voor natuurherstel en niet mag worden gebruikt voor vergunningverlening. Daardoor blijft ontwikkeling op bedrijfsniveau praktisch onmogelijk. Daar komt bij dat het beleid zwaar leunt op het AERIUS-model, waarvan de betrouwbaarheid nog onvoldoende is vastgesteld. De veldvalidatie is beperkt en pas na 2027 beschikbaar. Het opleggen van ingrijpende maatregelen op basis van niet-gevalideerde modellen voldoet niet aan de eisen van artikel 3:2 Awb. Bovendien ontbreekt een onderbouwing dat de voorgestelde maatregelen daadwerkelijk leiden tot het stoppen van verdere verslechtering of tot verbetering van de natuurkwaliteit. Omdat tegelijk geen vergunningruimte wordt geboden, kunnen agrariërs niet investeren in emissiereducerende technieken of innovatieve maatregelen. Het ontwerp biedt daarmee geen realistisch handelingsperspectief. Water- en hydrologische maatregelen Het TLGD introduceert aanvullende provinciale eisen bovenop het bestaande Europese waterbeleid. De provincie wil meer water vasthouden rondom Natura 2000-gebieden en de waterkwaliteit verbeteren door maatregelen die diep ingrijpen in het agrarisch gebruik. Het verhogen van waterpeilen leidt echter tot vernatting van percelen, wat gevolgen heeft voor draagkracht, opbrengst, emissies, weidegang en weidevogelbeheer. Bovendien begeeft de provincie zich hiermee deels op het terrein van de waterschappen, die primair verantwoordelijk zijn voor waterbeheer. Voor cliënt is onvoldoende duidelijk of deze maatregelen juridisch en ecologisch adequaat zijn onderbouwd en of zij evenredig zijn in verhouding tot de grote economische en praktische gevolgen voor agrarische bedrijven. Het risico bestaat bovendien dat het niet halen van KRW-doelen leidt tot vergunningstops of bedrijfsbeperkingen, terwijl het TLGD geen compensatieregelingen of waarborgen	duurzaamheid te voldoen, ten einde de opgave voor de sector als geheel te vergemakkelijken.	

bevat. Daarmee houdt het programma onvoldoende rekening met de rechtspositie en de continuïteit van agrarische ondernemers.

Grondgebruik en natuurontwikkeling

Het ontwerpprogramma roept grote onzekerheid op over de toekomst van agrarische gronden. In de zogenoemde zoekgebieden suggereert de provincie dat grond kan worden herbestemd voor natuurontwikkeling of bufferzones. Hoewel wordt gesteld dat de “boer aan het roer” staat, wordt in werkelijkheid top-down genormeerd en wordt extensivering feitelijk noodzakelijk gemaakt zonder de garantie dat voldoende grond beschikbaar komt. De verwachting dat 70% van de opgave via vrijwillige grondruil wordt gerealiseerd is niet realistisch, aangezien grondmobiliteit sterk afhankelijk blijft van vrijwillige verkoop. Dit schept een schijnperspectief.

Daarnaast is functiewijziging niet als provinciale bevoegdheid geborgd en ontbreekt een uitgewerkt compensatiekader. Wanneer provinciaal beleid ertoe leidt dat landbouwgrond haar agrarische functie verliest, ontstaat het risico van indirecte onteigening zonder wettelijke basis of schaderegeling, hetgeen juridisch onhoudbaar is.

Belangenafweging

Het TLGD bevat geen evenwichtige belangenafweging. In een tijd van geopolitieke spanningen en onzekerheid over internationale voedselketens is een robuuste en betrouwbare voedselvoorziening van groot maatschappelijk belang. Ook de leefbaarheid van het platteland en de economische positie van agrarische ondernemers moeten daarin worden meegewogen. De Habitatrichtlijn schrijft bovendien voor dat bij de uitvoering van natuurmaatregelen rekening moet worden gehouden met economische, sociale en culturele vereisten en met regionale en lokale omstandigheden. Het programma doet dit onvoldoende en houdt evenmin rekening met de beperkingen die hydrologische maatregelen opleggen aan bestaande agrarische bedrijfsvoering. Het ontbreken van een integrale, evenwichtige en juridisch verantwoorde belangenafweging vormt dan ook een fundamenteel bezwaar tegen het TLGD.

Bedrijfsspecifiek

Cliënt exploiteert een grondgebonden melkveebedrijf aan [REDACTED]. Het grootste deel van de landbouwgronden is direct gelegen rondom de huiskavel, met circa [REDACTED] hectare aaneengesloten grond. Daarnaast beschikt cliënt over [REDACTED] hectare op circa [REDACTED] meter en [REDACTED] hectare op ongeveer [REDACTED] kilometer van de huiskavel. Verder heeft cliënt [REDACTED] hectare landbouwgrond in de omgeving van [REDACTED], [REDACTED] hectare nabij [REDACTED] en [REDACTED] hectare bij [REDACTED], gelegen binnen een [REDACTED]. Voor beide bedrijfslocaties beschikt cliënt over geldige natuurtoestemmingen. Op dit moment houdt cliënt [REDACTED]. De vergunde situatie wordt thans niet volledig benut, maar cliënt

wenst uitdrukkelijk de mogelijkheid te behouden om deze in de toekomst alsnog volledig te realiseren. Deze vergunde ruimte vormt een essentieel onderdeel van de bedrijfsvoering en is van doorslaggevend belang voor de langetermijncontinuïteit van het bedrijf. Hoewel het bedrijf van cliënt niet is gelegen binnen een aangewezen gebied of zoekgebied, wordt het bedrijf rechtstreeks geraakt door het TLGD doordat voor de gehele melkveehouderij een generiek reductiedoel voor ammoniakemissie van 30% ten opzichte van 2019 wordt gehanteerd. Voor cliënt blijft echter onduidelijk welke referentie daarbij op individueel bedrijfsniveau wordt toegepast. Het programma biedt geen duidelijkheid over de vraag of wordt uitgegaan van de vergunde situatie, van het feitelijk gehouden aantal dieren in 2019, dan wel van een normering op basis van kilogrammen ammoniak per hectare. Daarmee ontbreekt een concreet, kenbaar en toetsbaar kader waarbinnen cliënt zijn bedrijfsvoering en toekomstige investeringen kan afstemmen op de gestelde doelen. Deze onduidelijkheid leidt tot fundamentele onzekerheid over de omvang van de toegestane bedrijfsactiviteiten en over de mate waarin bestaande, rechtmatig verkregen natuurtoestemmingen in de toekomst nog daadwerkelijk kunnen worden benut. Het TLGD bevat geen enkele waarborg dat de vergunde ammoniakemissieruimte behouden blijft, terwijl deze ruimte juist het resultaat is van eerdere, rechtmatige vergunningverlening en toetsing aan de geldende natuurwetgeving. Daarmee dreigt de vergunde ruimte haar praktische betekenis te verliezen, hetgeen afbreuk doet aan het rechtszekerheidsbeginsel en aan de gerechtvaardigde verwachtingen van cliënt. Daarnaast is onzeker of eventuele emissiereducties die cliënt zou realiseren, kunnen worden ingezet voor behoud of ontwikkeling van de bedrijfsvoering, dan wel uitsluitend ten goede komen aan natuurherstel zonder perspectief op vergunningverlening. Ook voor bedrijven buiten specifieke gebieden werkt het TLGD daarmee feitelijk beperkend en ontstaat een situatie waarin investerings- en ontwikkelbeslissingen niet meer op een voorspelbaar en juridisch stabiel kader kunnen worden gebaseerd. Verzoek Namens cliënt verzoek ik u de huidige weg van het TLGD-ontwerpprogramma te heroverwegen en het toekomstbeleid niet door te zetten. In het geval van publicatie van zienswijzen, deze zodanig te anonimiseren, dat cliënt, zijn bedrijf en de ligging van zijn gronden niet te herleiden zijn.		
43. █████		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Cliënt wordt rechtstreeks geraakt door de maatregelen in het programma, aangezien deze maatregelen gevolgen hebben voor de bedrijfsvoering, de ontwikkelingsmogelijkheden en de	Zienswijzen 28 t/m 46, 49, 58, 157, 160 en 237 zijn inhoudelijk identiek	

vergunningverlening van de bedrijven. De zienswijze richt zich op zowel de juridische houdbaarheid als de praktische uitvoerbaarheid van het programma. Namens cliënt wordt daarom gebruikgemaakt van de mogelijkheid om een zienswijze in te dienen. Eerst wordt ingegaan op de juridische status van het programma, daarna op de onderdelen van het ontwerpprogramma die de bedrijfsvoering van cliënt direct raken. De zienswijze wordt afgesloten met een concreet verzoek. Juridische status van het programma Het doel van het programma is om uiteen te zetten hoe de provincie Drenthe tot en met 2030 werkt aan het oplossen van het vergunningenslot, het bieden van een oplossing voor PAS-melders, het versterken van de landbouwstructuur en het behalen van de wettelijke doelen voor water en natuur. Daarnaast wil het programma de belangrijke rol van de landbouwsector in de provincie bestendigen. De provincie geeft aan dat het programma maatregelen toevoegt aan bestaande projecten en programma's, maar dat het geen eigen uitvoeringsorganisatie kent. Hoewel het ontwerpprogramma formeel beleidsmatig van aard is, bevatten meerdere onderdelen – zoals ammoniakreductie en hydrologische maatregelen – feitelijk normerende elementen. Deze hebben directe, bindende gevolgen voor vergunningverlening en voor de bedrijfsvoering van agrariërs. Daarmee worden zelfstandig normen opgelegd die niet zijn vastgelegd in wet- of regelgeving. Dit is in strijd met het rechtszekerheidsbeginsel en met het evenredigheidsbeginsel. Stikstofbeleid en vergunningverlening Het TLGD bevat ingrijpende maatregelen om de stikstofuitstoot te reduceren en legt de verantwoordelijkheid hiervoor in belangrijke mate bij agrariërs. De provincie stuurt op een generieke ammoniakreductie van 30% en verlangt in bepaalde gebieden minimaal 13% extra, terwijl bovendien verdere reducties kunnen worden opgelegd om te voldoen aan het additionaliteitsvereiste. Een deugdelijke juridische en ecologische onderbouwing van dit vereiste ontbreekt echter. Dat is in strijd met het zorgvuldigheidsbeginsel. Ondanks de zware inzet op emissiereductie komt de vergunningverlening niet op gang. Het beleid is gebaseerd op modelmatige overschrijdingen van Kritische Depositiewaarden, zoals opgenomen in de Natuurdoelanalyses, zonder dat sprake is van aantoonbare feitelijke verslechtering van natuurwaarden ten opzichte van referentie jaren. Zolang deze modelmatige overschrijdingen bestaan, stelt de provincie dat emissiereductie volledig moet worden ingezet voor natuurherstel en niet mag	opgebouwd en bevatten onder de volgende genoemde thematische kopjes dezelfde argumentatie: - juridische status van het programma - stikstofbeleid en vergunningverlening - water en hydrologische maatregelen - grondgebruik en natuurontwikkeling - belangenafweging Voor een beantwoording van deze onderdelen verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 28. <u>Bedrijfsspecifiek.</u> Wij hebben onze aanpak voor de stikstofopgave nader uitgewerkt. Dit vindt u terug in hoofdstuk 4 van het programma. Dit geeft o.a. verdere helderheid over de aanpak via Best Beschikbare Technieken voor de intensieve sector. Gezien de afstand van het bedrijf tot Natura 2000-gebieden ligt het niet in de rede dat het te maken krijgt met een gebiedsgerichte opgave voor stikstof. Voor de intensieve veehouderij gelden overigens geen aanvullende eisen in het kader van de gebiedsgerichte opgave. In verband met de stikstofopgave merken wij nog op dat wij de sector willen ondersteunen bij de noodzakelijkerwijs te zetten stappen. Hiertoe zetten wij in op	

worden gebruikt voor vergunningverlening. Daardoor blijft ontwikkeling op bedrijfsniveau praktisch onmogelijk. Daar komt bij dat het beleid zwaar leunt op het AERIUS-model, waarvan de betrouwbaarheid nog onvoldoende is vastgesteld. De veldvalidatie is beperkt en pas na 2027 beschikbaar. Het opleggen van ingrijpende maatregelen op basis van niet-gevalideerde modellen voldoet niet aan de eisen van artikel 3:2 Awb. Bovendien ontbreekt een onderbouwing dat de voorgestelde maatregelen daadwerkelijk leiden tot het stoppen van verdere verslechtering of tot verbetering van de natuurkwaliteit. Omdat tegelijk geen vergunningruimte wordt geboden, kunnen agrariërs niet investeren in emissiereducerende technieken of innovatieve maatregelen. Het ontwerp biedt daarmee geen realistisch handelingsperspectief. Water- en hydrologische maatregelen Het TLGD introduceert aanvullende provinciale eisen bovenop het bestaande Europese waterbeleid. De provincie wil meer water vasthouden rondom Natura 2000-gebieden en de waterkwaliteit verbeteren door maatregelen die diep ingrijpen in het agrarisch gebruik. Het verhogen van waterpeilen leidt echter tot vernatting van percelen, wat gevolgen heeft voor draagkracht, opbrengst, emissies, weidegang en weidevogelbeheer. Bovendien begeeft de provincie zich hiermee deels op het terrein van de waterschappen, die primair verantwoordelijk zijn voor waterbeheer. Voor cliënt is onvoldoende duidelijk of deze maatregelen juridisch en ecologisch adequaat zijn onderbouwd en of zij evenredig zijn in verhouding tot de grote economische en praktische gevolgen voor agrarische bedrijven. Het risico bestaat bovendien dat het niet halen van KRW-doelen leidt tot vergunningstops of bedrijfsbeperkingen, terwijl het TLGD geen compensatieregelingen of waarborgen bevat. Daarmee houdt het programma onvoldoende rekening met de rechtspositie en de continuïteit van agrarische ondernemers. Grondgebruik en natuurontwikkeling Het ontwerpprogramma roept grote onzekerheid op over de toekomst van agrarische gronden. In de zogenoemde zoekgebieden suggereert de provincie dat grond kan worden herbestemd voor natuurontwikkeling of bufferzones. Hoewel wordt gesteld dat de “boer aan het roer” staat, wordt in werkelijkheid top-down genormeerd en wordt extensivering feitelijk noodzakelijk gemaakt zonder de garantie dat voldoende grond beschikbaar komt. De verwachting dat 70% van de opgave via vrijwillige grondruil wordt gerealiseerd is niet realistisch, aangezien grondmobiliteit sterk afhankelijk blijft van vrijwillige verkoop. Dit schept een schijnperspectief.	subsidieregelingen en daarnaast zijn er verdere regelingen, ook van het Rijk. Tot slot geldt dat het voor normering noodzakelijk zal zijn om die in de Provinciale Omgevingsverordening te verankeren. De procedure daartoe kent een ter inzage legging waarin betrokkenen desgewenst hun zienswijze tegen de uitwerking van het programma naar voren kunnen brengen. Afrondend merken wij nog op dat het primair gebruiken van stikstofruimte ten behoeve van natuurherstel niet voorkomt uit een provinciale keuze, maar volgt uit uitspraken van de rechter.	

Daarnaast is functiewijziging niet als provinciale bevoegdheid geborgd en ontbreekt een uitgewerkt compensatiekader. Wanneer provinciaal beleid ertoe leidt dat landbouwgrond haar agrarische functie verliest, ontstaat het risico van indirecte onteigening zonder wettelijke basis of schaderegeling, hetgeen juridisch onhoudbaar is.

Belangenafweging

Het TLGD bevat geen evenwichtige belangenafweging. In een tijd van geopolitieke spanningen en onzekerheid over internationale voedselketens is een robuuste en betrouwbare voedselvoorziening van groot maatschappelijk belang. Ook de leefbaarheid van het platteland en de economische positie van agrarische ondernemers moeten daarin worden meegewogen. De Habitatrictlijn schrijft bovendien voor dat bij de uitvoering van natuurmaatregelen rekening moet worden gehouden met economische, sociale en culturele vereisten en met regionale en lokale omstandigheden. Het programma doet dit onvoldoende en houdt evenmin rekening met de beperkingen die hydrologische maatregelen opleggen aan bestaande agrarische bedrijfsvoering. Het ontbreken van een integrale, evenwichtige en juridisch verantwoorde belangenafweging vormt dan ook een fundamenteel bezwaar tegen het TLGD.

Bedrijfsspecifiek

Cliënt exploiteert een pluimveebedrijf aan de [REDACTED]. Voor dit bedrijf hebben Gedeputeerde Staten op [REDACTED] een Verklaring van geen bedenkingen (Vvgb) afgegeven voor het houden van [REDACTED]. Deze Vvgb wordt op dit moment niet volledig benut vanuit dierenwelzijnsoverwegingen, maar cliënt wenst uitdrukkelijk de mogelijkheid te behouden om de vergunde dieraantallen in de toekomst alsnog volledig te realiseren. De vergunde ruimte vormt een essentieel onderdeel van de bedrijfsvoering en is van doorslaggevend belang voor de langetermijncontinuïteit van het bedrijf.

[REDACTED] In het TLGD wordt voor de niet-grondgebonden veehouderij, waaronder pluimveehouderijen, ingezet op het verplicht stellen van de toepassing van best beschikbare technieken (BBT). Het programma maakt echter niet inzichtelijk welke concrete technieken als BBT zullen worden aangemerkt, op welk moment deze verplicht worden gesteld en of deze verplichting ook zal gelden voor bestaande, rechtmatig vergunde situaties. Evenmin wordt duidelijk of en op welke wijze rekening wordt gehouden met reeds vergunde maar nog niet volledig benutte emissieruimte. Door het ontbreken van een nadere uitwerking van het BBT-vereiste ontstaat voor cliënt fundamentele onzekerheid over de vraag of de bestaande Vvgb en daarop gebaseerde vergunningpositie in de toekomst onverkort kan worden benut, dan wel feitelijk zal worden ingeperkt door aanvullende technische verplichtingen. Dit geldt temeer nu het TLGD geen onderscheid maakt

tussen nieuwe initiatieven en bestaande bedrijven die reeds beschikken over een geldige vergunning en die hun bedrijfsvoering hebben ingericht op basis van de destijds geldende regelgeving. Daarmee wordt onvoldoende geborgd dat rechtmatig verkregen vergunningrechten ook daadwerkelijk kunnen worden geëffectueerd. Voor cliënt heeft deze onzekerheid concrete bedrijfseconomische gevolgen. Het verplicht stellen van (nog nader te bepalen) BBT-maatregelen kan aanzienlijke investeringen vergen in stalsystemen, luchtbehandeling of aanvullende voorzieningen, zonder dat duidelijk is of deze investeringen bijdragen aan het behoud van de bestaande vergunde ruimte of aan toekomstige ontwikkelingsmogelijkheden. Nu het TLGD tevens als uitgangspunt hanteert dat gerealiseerde emissiereducties primair ten goede komen aan natuurherstel en niet kunnen worden benut voor vergunningverlening, ontbreekt voor cliënt ieder perspectief dat investeringen in emissiereductie ook bedrijfsmatig kunnen worden verzilverd. Daarbij komt dat het TLGD geen duidelijkheid biedt over overgangstermijnen, maatwerk of compensatie voor bedrijven die – zoals cliënt – reeds beschikken over een geldige Vvgb en hun bedrijfsvoering hebben afgestemd op die vergunning. Zonder nadere concretisering dreigt het BBT-vereiste in de praktijk te leiden tot een feitelijke bevrozing van de bedrijfsontwikkeling, waarbij zowel het volledig benutten van de vergunde dieraantallen als noodzakelijke modernisering of vervangingsinvesteringen onder druk komen te staan. Dit raakt niet alleen de economische levensvatbaarheid van het bedrijf, maar ook belangen als dierwelzijn, brandveiligheid en verdere milieuprestaties. Het TLGD biedt voorts geen helder kader voor de samenloop van het BBT-vereiste met mogelijke gebiedsgerichte maatregelen in de omgeving van Natura 2000-gebieden. Hoewel het bedrijf van cliënt niet direct aan een Natura 2000-gebied grenst, blijft onduidelijk of en in hoeverre aanvullende eisen kunnen worden gesteld op basis van afstand, cumulatieve effecten of toekomstige gebiedsafbakening. Ook dit draagt bij aan onzekerheid over de reikwijdte van de verplichtingen die op cliënt kunnen worden afgewenteld. In samenhang bezien leidt het ontbreken van concrete, toetsbare en bedrijfsspecifieke uitwerking van het BBT-beleid ertoe dat cliënt niet kan overzien welke gevolgen het TLGD heeft voor de benutting van de bestaande vergunning, de noodzaak tot aanvullende investeringen en de toekomstbestendigheid van het bedrijf. Daarmee wordt afbreuk gedaan aan het		

rechtszekerheidsbeginsel en de gerechtvaardigde verwachtingen die cliënt mocht ontleen aan de verleende Vvgb en de daarop gebaseerde vergunningpositie. Verzoek Namens cliënt verzoek ik u de huidige weg van het TLGD-ontwerpprogramma te heroverwegen en het toekomstbeleid niet door te zetten. In het geval van publicatie van zienswijzen, deze zodanig te anonimiseren, dat cliënt, zijn bedrijf en de ligging van zijn gronden niet te herleiden zijn.		
44. XXXXXXXXXX		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Cliënt wordt rechtstreeks geraakt door de maatregelen in het programma, aangezien deze maatregelen gevolgen hebben voor de bedrijfsvoering, de ontwikkelingsmogelijkheden en de vergunningverlening van de bedrijven. De zienswijze richt zich op zowel de juridische houdbaarheid als de praktische uitvoerbaarheid van het programma. Namens cliënt wordt daarom gebruikgemaakt van de mogelijkheid om een zienswijze in te dienen. Eerst wordt ingegaan op de juridische status van het programma, daarna op de onderdelen van het ontwerpprogramma die de bedrijfsvoering van cliënt direct raken. De zienswijze wordt afgesloten met een concreet verzoek. Juridische status van het programma Het doel van het programma is om uiteen te zetten hoe de provincie Drenthe tot en met 2030 werkt aan het oplossen van het vergunningenslot, het bieden van een oplossing voor PAS-melders, het versterken van de landbouwstructuur en het behalen van de wettelijke doelen voor water en natuur. Daarnaast wil het programma de belangrijke rol van de landbouwsector in de provincie bestendigen. De provincie geeft aan dat het programma maatregelen toevoegt aan bestaande projecten en programma's, maar dat het geen eigen uitvoeringsorganisatie kent. Hoewel het ontwerpprogramma formeel beleidsmatig van aard is, bevatten meerdere onderdelen – zoals ammoniakreductie en hydrologische maatregelen – feitelijk normerende elementen. Deze hebben directe, bindende gevolgen voor vergunningverlening en voor de bedrijfsvoering van agrariërs. Daarmee worden zelfstandig normen opgelegd die niet zijn vastgelegd in wet- of regelgeving. Dit is in strijd met het rechtszekerheidsbeginsel en met het evenredigheidsbeginsel. Stikstofbeleid en vergunningverlening Het TLGD bevat ingrijpende maatregelen om de stikstofuitstoot te reduceren en legt de verantwoordelijkheid hiervoor in belangrijke mate bij agrariërs. De provincie stuurt op een generieke	Zienswijzen 28 t/m 46, 49, 58, 157, 160 en 237 zijn inhoudelijk identiek opgebouwd en bevatten onder de volgende genoemde thematische kopjes dezelfde argumentatie: - juridische status van het programma - stikstofbeleid en vergunningverlening - water en hydrologische maatregelen - grondgebruik en natuurontwikkeling - belangenafweging Voor een beantwoording van deze onderdelen verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 28. <u>Bedrijfsspecifiek.</u> Wij hebben onze aanpak voor de stikstofopgave nader uitgewerkt. Dit vindt u terug in hoofdstuk 4 van het programma. Dit geeft o.a. aanvullende zekerheid over de norm in relatie tot de vergunningensituatie. Onze aanpak werkt daarbij aldus dat rekening wordt gehouden met de stappen die bedrijven al hebben gezet. Aantoonbare en geborgde resultaten als	

ammoniakreductie van 30% en verlangt in bepaalde gebieden minimaal 13% extra, terwijl bovendien verdere reducties kunnen worden opgelegd om te voldoen aan het additionaliteitsvereiste. Een deugdelijke juridische en ecologische onderbouwing van dit vereiste ontbreekt echter. Dat is in strijd met het zorgvuldigheidsbeginsel. Ondanks de zware inzet op emissiereductie komt de vergunningverlening niet op gang. Het beleid is gebaseerd op modelmatige overschrijdingen van Kritische Depositiewaarden, zoals opgenomen in de Natuurdoelanalyses, zonder dat sprake is van aantoonbare feitelijke verslechtering van natuurwaarden ten opzichte van referentie jaren. Zolang deze modelmatige overschrijdingen bestaan, stelt de provincie dat emissiereductie volledig moet worden ingezet voor natuurherstel en niet mag worden gebruikt voor vergunningverlening. Daardoor blijft ontwikkeling op bedrijfsniveau praktisch onmogelijk. Daar komt bij dat het beleid zwaar leunt op het AERIUS-model, waarvan de betrouwbaarheid nog onvoldoende is vastgesteld. De veldvalidatie is beperkt en pas na 2027 beschikbaar. Het opleggen van ingrijpende maatregelen op basis van niet-gevalideerde modellen voldoet niet aan de eisen van artikel 3:2 Awb. Bovendien ontbreekt een onderbouwing dat de voorgestelde maatregelen daadwerkelijk leiden tot het stoppen van verdere verslechtering of tot verbetering van de natuurkwaliteit. Omdat tegelijk geen vergunningruimte wordt geboden, kunnen agrariërs niet investeren in emissiereducerende technieken of innovatieve maatregelen. Het ontwerp biedt daarmee geen realistisch handelingsperspectief. Water- en hydrologische maatregelen Het TLGD introduceert aanvullende provinciale eisen bovenop het bestaande Europese waterbeleid. De provincie wil meer water vasthouden rondom Natura 2000-gebieden en de waterkwaliteit verbeteren door maatregelen die diep ingrijpen in het agrarisch gebruik. Het verhogen van waterpeilen leidt echter tot vernatting van percelen, wat gevolgen heeft voor draagkracht, opbrengst, emissies, weidegang en weidevogelbeheer. Bovendien begeeft de provincie zich hiermee deels op het terrein van de waterschappen, die primair verantwoordelijk zijn voor waterbeheer. Voor cliënt is onvoldoende duidelijk of deze maatregelen juridisch en ecologisch adequaat zijn onderbouwd en of zij evenredig zijn in verhouding tot de grote economische en praktische gevolgen voor agrarische bedrijven. Het risico bestaat bovendien dat het niet halen van KRW-doelen leidt tot vergunningstops of bedrijfsbeperkingen, terwijl het TLGD geen compensatieregelingen of waarborgen bevat. Daarmee houdt het programma onvoldoende rekening met de rechtspositie en de continuïteit van agrarische ondernemers.	gevolg b.v. investeringen in monomestvergisting zullen dus meetellen in de reductie-opgave voor veehouderijen.	

Grondgebruik en natuurontwikkeling

Het ontwerpprogramma roept grote onzekerheid op over de toekomst van agrarische gronden. In de zogenoemde zoekgebieden suggereert de provincie dat grond kan worden herbestemd voor natuurontwikkeling of bufferzones. Hoewel wordt gesteld dat de “boer aan het roer” staat, wordt in werkelijkheid top-down genormeerd en wordt extensivering feitelijk noodzakelijk gemaakt zonder de garantie dat voldoende grond beschikbaar komt. De verwachting dat 70% van de opgave via vrijwillige grondruil wordt gerealiseerd is niet realistisch, aangezien grondmobiliteit sterk afhankelijk blijft van vrijwillige verkoop. Dit schept een schijnperspectief.

Daarnaast is functiewijziging niet als provinciale bevoegdheid geborgd en ontbreekt een uitgewerkt compensatiekader. Wanneer provinciaal beleid ertoe leidt dat landbouwgrond haar agrarische functie verliest, ontstaat het risico van indirecte onteigening zonder wettelijke basis of schaderegeling, hetgeen juridisch onhoudbaar is.

Belangenafweging

Het TLGD bevat geen evenwichtige belangenafweging. In een tijd van geopolitieke spanningen en onzekerheid over internationale voedselketens is een robuuste en betrouwbare voedselvoorziening van groot maatschappelijk belang. Ook de leefbaarheid van het platteland en de economische positie van agrarische ondernemers moeten daarin worden meegewogen. De Habitatrichtlijn schrijft bovendien voor dat bij de uitvoering van natuurmaatregelen rekening moet worden gehouden met economische, sociale en culturele vereisten en met regionale en lokale omstandigheden. Het programma doet dit onvoldoende en houdt evenmin rekening met de beperkingen die hydrologische maatregelen opleggen aan bestaande agrarische bedrijfsvoering. Het ontbreken van een integrale, evenwichtige en juridisch verantwoorde belangenafweging vormt dan ook een fundamenteel bezwaar tegen het TLGD.

Bedrijfsspecifiek

Clïënt exploiteert een grondgebonden melkveebedrijf aan de [REDACTED]. Voor dit bedrijf hebben Gedeputeerde Staten bij besluit van [REDACTED] een Verklaring van geen bedenkingen afgegeven voor het houden van [REDACTED]. De huiskavel omvat circa [REDACTED] hectare, terwijl in de directe nabijheid daarvan nog eens [REDACTED] hectare aan percelen is gelegen. Daarnaast beschikt cliënt over percelen op afstand, gelegen tussen de [REDACTED]. Deze gronden vormen gezamenlijk de basis voor de grondgebonden bedrijfsvoering en zijn bepalend voor zowel de mestplaatsingsruimte als de voervoorziening.

Naast het melkveebedrijf exploiteert cliënt [REDACTED], waarin met behulp van een monomestvergister groen gas wordt geproduceerd. In deze installatie wordt uitsluitend dierlijke mest vergist in een gesloten systeem, waarbij biogas vrijkomt dat na opwerking wordt ingezet als groen gas. Door de gesloten opslag en verwerking van mest wordt de emissie van ammoniak en andere vluchtige stoffen aanzienlijk beperkt ten opzichte van conventionele mestopslag en -aanwending. Daarnaast draagt de vergisting bij aan reductie van broeikasgasemissies, doordat methaan gecontroleerd wordt afgevangen en benut. De monomestvergister levert daarmee een structurele en aantoonbare bijdrage aan zowel ammoniakreductie als klimaatdoelstellingen, en vormt een integraal onderdeel van de duurzame bedrijfsvoering van cliënt. Hoewel het bedrijf van cliënt niet is gelegen binnen een aangewezen gebied of zoekgebied in het kader van het TLGD, wordt het bedrijf rechtstreeks geraakt door het programma doordat voor de gehele melkveehouderij een generiek reductiedoel voor ammoniakemissie van 30% ten opzichte van 2019 wordt gehanteerd. Voor cliënt blijft echter onduidelijk welke referentie daarbij op individueel bedrijfsniveau wordt toegepast. Het TLGD biedt geen helderheid over de vraag of wordt uitgegaan van de vergunde situatie, van het feitelijk gehouden aantal dieren in 2019, dan wel van een normering op basis van kilogrammen ammoniak per hectare. Daarmee ontbreekt een concreet, kenbaar en toetsbaar kader waarbinnen cliënt zijn bedrijfsvoering en toekomstige investeringen kan afstemmen op de gestelde reductiedoelen. Deze onduidelijkheid raakt temeer aan de situatie van cliënt, nu reeds substantieel is geïnvesteerd in emissiereducerende maatregelen, waaronder de monomestvergister. Het TLGD maakt niet inzichtelijk op welke wijze dergelijke reeds gerealiseerde en structurele emissiereducties worden meegewogen bij de beoordeling van de reductieopgave op bedrijfsniveau. Evenmin is duidelijk of deze reducties kunnen bijdragen aan het behoud van de bestaande vergunde ruimte of aan toekomstige ontwikkelingsmogelijkheden, dan wel uitsluitend ten goede komen aan natuurherstel zonder enige terugkoppeling naar de bedrijfsvoering. Daarmee ontbreekt voor cliënt het perspectief dat duurzame investeringen ook juridisch en bedrijfsmatig worden erkend. Het ontbreken van duidelijkheid leidt tot fundamentele onzekerheid over de omvang van de toegestane bedrijfsactiviteiten en over de mate waarin de bestaande, rechtmatig verkregen natuurtoestemming in de toekomst daadwerkelijk kan worden benut. Het TLGD bevat geen waarborg dat de vergunde ammoniakemissieruimte behouden blijft, terwijl deze ruimte het resultaat is van eerdere rechtmatige vergunningverlening en toetsing aan de geldende natuurwetgeving. Hierdoor		

dreigt de vergunde ruimte haar praktische betekenis te verliezen, hetgeen afbreuk doet aan het rechtszekerheidsbeginsel en aan de gerechtvaardigde verwachtingen die cliënt aan de verleende Vvgb mocht ontleen. Ook voor bedrijven die buiten specifieke gebieden zijn gelegen, werkt het TLGD daarmee feitelijk beperkend. Doordat onduidelijk blijft hoe reductiedoelen worden vertaald naar het individuele bedrijf en hoe reeds getroffen maatregelen worden gewaardeerd, ontstaat een situatie waarin investerings- en ontwikkelbeslissingen niet langer kunnen worden gebaseerd op een voorspelbaar en juridisch stabiel kader. Dit ondermijnt niet alleen de toekomstbestendigheid van het bedrijf, maar ontmoedigt tevens verdere investeringen in innovatieve en duurzame oplossingen die juist bijdragen aan de doelstellingen van het TLGD. Verzoek Namens cliënt verzoek ik u de huidige weg van het TLGD-ontwerpprogramma te heroverwegen en het toekomstbeleid niet door te zetten. In het geval van publicatie van zienswijzen, deze zodanig te anonimiseren, dat cliënt, zijn bedrijf en de ligging van zijn gronden niet te herleiden zijn.		
45. [REDACTED]		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Cliënt wordt rechtstreeks geraakt door de maatregelen in het programma, aangezien deze maatregelen gevolgen hebben voor de bedrijfsvoering, de ontwikkelingsmogelijkheden en de vergunningverlening van de bedrijven. De zienswijze richt zich op zowel de juridische houdbaarheid als de praktische uitvoerbaarheid van het programma. Namens cliënt wordt daarom gebruikgemaakt van de mogelijkheid om een zienswijze in te dienen. Eerst wordt ingegaan op de juridische status van het programma, daarna op de onderdelen van het ontwerpprogramma die de bedrijfsvoering van cliënt direct raken. De zienswijze wordt afgesloten met een concreet verzoek. Juridische status van het programma Het doel van het programma is om uiteen te zetten hoe de provincie Drenthe tot en met 2030 werkt aan het oplossen van het vergunningenslot, het bieden van een oplossing voor PAS-melders, het versterken van de landbouwstructuur en het behalen van de wettelijke doelen voor water en natuur. Daarnaast wil het programma de belangrijke rol van de landbouwsector in de provincie bestendigen. De provincie geeft aan dat het programma maatregelen toevoegt aan bestaande projecten en programma's, maar dat het geen eigen uitvoeringsorganisatie kent.	Zienswijzen 28 t/m 46, 49, 58, 157, 160 en 237 zijn inhoudelijk identiek opgebouwd en bevatten onder de volgende genoemde thematische kopjes dezelfde argumentatie: - juridische status van het programma - stikstofbeleid en vergunningverlening - water en hydrologische maatregelen - grondgebruik en natuurontwikkeling - belangenafweging Voor een beantwoording van deze onderdelen verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 28. <u>Bedrijfsspecifiek.</u> Wij hebben onze aanpak voor de stikstofopgave nader uitgewerkt. Dit	

Hoewel het ontwerpprogramma formeel beleidsmatig van aard is, bevatten meerdere onderdelen – zoals ammoniakreductie en hydrologische maatregelen – feitelijk normerende elementen. Deze hebben directe, bindende gevolgen voor vergunningverlening en voor de bedrijfsvoering van agrariërs. Daarmee worden zelfstandig normen opgelegd die niet zijn vastgelegd in wet- of regelgeving. Dit is in strijd met het rechtszekerheidsbeginsel en met het evenredigheidsbeginsel. Stikstofbeleid en vergunningverlening Het TLGD bevat ingrijpende maatregelen om de stikstofuitstoot te reduceren en legt de verantwoordelijkheid hiervoor in belangrijke mate bij agrariërs. De provincie stuurt op een generieke ammoniakreductie van 30% en verlangt in bepaalde gebieden minimaal 13% extra, terwijl bovendien verdere reducties kunnen worden opgelegd om te voldoen aan het additionaliteitsvereiste. Een deugdelijke juridische en ecologische onderbouwing van dit vereiste ontbreekt echter. Dat is in strijd met het zorgvuldigheidsbeginsel. Ondanks de zware inzet op emissiereductie komt de vergunningverlening niet op gang. Het beleid is gebaseerd op modelmatige overschrijdingen van Kritische Depositiewaarden, zoals opgenomen in de Natuurdoelanalyses, zonder dat sprake is van aantoonbare feitelijke verslechtering van natuurwaarden ten opzichte van referentiejaar. Zolang deze modelmatige overschrijdingen bestaan, stelt de provincie dat emissiereductie volledig moet worden ingezet voor natuurherstel en niet mag worden gebruikt voor vergunningverlening. Daardoor blijft ontwikkeling op bedrijfsniveau praktisch onmogelijk. Daar komt bij dat het beleid zwaar leunt op het AERIUS-model, waarvan de betrouwbaarheid nog onvoldoende is vastgesteld. De veldvalidatie is beperkt en pas na 2027 beschikbaar. Het opleggen van ingrijpende maatregelen op basis van niet-gevalideerde modellen voldoet niet aan de eisen van artikel 3:2 Awb. Bovendien ontbreekt een onderbouwing dat de voorgestelde maatregelen daadwerkelijk leiden tot het stoppen van verdere verslechtering of tot verbetering van de natuurkwaliteit. Omdat tegelijk geen vergunningruimte wordt geboden, kunnen agrariërs niet investeren in emissiereducerende technieken of innovatieve maatregelen. Het ontwerp biedt daarmee geen realistisch handelingsperspectief. Water- en hydrologische maatregelen Het TLGD introduceert aanvullende provinciale eisen bovenop het bestaande Europese waterbeleid. De provincie wil meer water vasthouden rondom Natura 2000-gebieden en de waterkwaliteit	vindt u terug in hoofdstuk 4 van het programma. Dit geeft o.a. aanvullende zekerheid over de norm in relatie tot de vergunningensituatie. In dit verband is het relevant om nogmaals te benadrukken dat de “norm” die de provincie wil introduceren om de generieke reductie van 30% in 2035 te realiseren, rekening houdt met de investeringen die bedrijven reeds hebben gedaan. Wanneer en voor zover maatregelen ten behoeve van emissiereductie aantoonbaar zijn gerealiseerd en geborgd kunnen deze dus op bedrijfsniveau worden meegeteld voor het bereiken van de generieke norm. Voor zover wij uit het schrijven hebben kunnen afleiden, ligt het bedrijf van betrokkene niet binnen het zoekgebied voor gestapelde opgaven (paarse gebied) zoals dat voor het Oude Diep is op kaart is aangeduid. Daarmee is het onwaarschijnlijk dat het bedrijf als gevolg van het programma met aanvullende opgaven wordt geconfronteerd. In relatie tot voorgaande verhelderen wij graag dat de gebiedsgerichte opgaven voor stikstof zich richten op gebieden rondom Natura 2000-gebieden en niet per se op hotspots (al kan er natuurlijk sprake van overlap zijn).	

verbeteren door maatregelen die diep ingrijpen in het agrarisch gebruik. Het verhogen van waterpeilen leidt echter tot vernatting van percelen, wat gevolgen heeft voor draagkracht, opbrengst, emissies, weidegang en weidevogelbeheer. Bovendien begeeft de provincie zich hiermee deels op het terrein van de waterschappen, die primair verantwoordelijk zijn voor waterbeheer. Voor cliënt is onvoldoende duidelijk of deze maatregelen juridisch en ecologisch adequaat zijn onderbouwd en of zij evenredig zijn in verhouding tot de grote economische en praktische gevolgen voor agrarische bedrijven. Het risico bestaat bovendien dat het niet halen van KRW-doelen leidt tot vergunningstops of bedrijfsbeperkingen, terwijl het TLGD geen compensatieregelingen of waarborgen bevat. Daarmee houdt het programma onvoldoende rekening met de rechtspositie en de continuïteit van agrarische ondernemers. Grondgebruik en natuurontwikkeling Het ontwerpprogramma roept grote onzekerheid op over de toekomst van agrarische gronden. In de zogenoemde zoekgebieden suggereert de provincie dat grond kan worden herbestemd voor natuurontwikkeling of bufferzones. Hoewel wordt gesteld dat de “boer aan het roer” staat, wordt in werkelijkheid top-down genormeerd en wordt extensivering feitelijk noodzakelijk gemaakt zonder de garantie dat voldoende grond beschikbaar komt. De verwachting dat 70% van de opgave via vrijwillige grondruil wordt gerealiseerd is niet realistisch, aangezien grondmobiliteit sterk afhankelijk blijft van vrijwillige verkoop. Dit schept een schijnperspectief. Daarnaast is functiewijziging niet als provinciale bevoegdheid geborgd en ontbreekt een uitgewerkt compensatiekader. Wanneer provinciaal beleid ertoe leidt dat landbouwgrond haar agrarische functie verliest, ontstaat het risico van indirecte onteigening zonder wettelijke basis of schaderegeling, hetgeen juridisch onhoudbaar is. Belangenafweging Het TLGD bevat geen evenwichtige belangenafweging. In een tijd van geopolitieke spanningen en onzekerheid over internationale voedselketens is een robuuste en betrouwbare voedselvoorziening van groot maatschappelijk belang. Ook de leefbaarheid van het platteland en de economische positie van agrarische ondernemers moeten daarin worden meegewogen. De Habitatrichtlijn schrijft bovendien voor dat bij de uitvoering van natuurmaatregelen rekening moet worden gehouden met economische, sociale en culturele vereisten en met regionale en lokale omstandigheden. Het programma doet dit onvoldoende en houdt evenmin rekening met de beperkingen die hydrologische	Voor het concretiseren van de maatregelen in de hotspots van het programma starten na de zomer gebiedsprocessen. In dat kader wil de provincie met betrokkenen om tafel om de maatregelen uit te werken waarmee de opgaven gerealiseerd kunnen worden. Het is de bedoeling om die trajecten medio 2027 af te ronden. Tot slot is in verband met voorgaande van belang dat wij de maatregelen die moeten worden genomen financieel ondersteunen. Dat doen wij via o.a. subsidieregelingen voor b.v. laaghangend en hooghangend fruit.	

maatregelen opleggen aan bestaande agrarische bedrijfsvoering. Het ontbreken van een integrale, evenwichtige en juridisch verantwoorde belangenafweging vormt dan ook een fundamenteel bezwaar tegen het TLGD.

Bedrijfsspecifiek

Clïënt exploiteert een melkveebedrijf aan de [REDACTED]. Voor dit bedrijf hebben Gedeputeerde Staten bij besluit van [REDACTED] een vergunning op grond van de Natuurbeschermingswet verleend voor het houden van [REDACTED]. Deze vergunning wordt op dit moment niet volledig benut, maar cliënt wenst uitdrukkelijk de mogelijkheid te behouden om de vergunde situatie in de toekomst alsnog volledig te realiseren. De vergunde ammoniakemissieruimte vormt een essentieel onderdeel van de bedrijfsvoering en is van doorslaggevend belang voor de langetermijncontinuïteit en investeringszekerheid van het bedrijf.

[REDACTED]. Het bedrijf ligt daarmee in een gebied waar meerdere Natura 2000-belangen samenkomen en tevens in de invloedssfeer van de hotspot Oude Diep.

Voor hotspots zoals het Oude Diep zet het TLGD in op een samenhangende aanpak van natuur- en waterdoelen, waarbij hydrologisch herstel als essentieel wordt aangemerkt. Dit betekent dat maatregelen kunnen worden getroffen die ingrijpen in de waterhuishouding, zoals het verhogen of strakker sturen van waterpeilen en het beperken van ontwatering. Voor een melkveebedrijf als dat van cliënt kunnen dergelijke maatregelen ingrijpende gevolgen hebben. Percelen kunnen structureel natter worden en sneller verzadigen, waardoor de draagkracht van de bodem afneemt en de bewerkbaarheid verslechtert. Dit raakt direct de agrarische gebruiksmogelijkheden van de gronden die noodzakelijk zijn voor een grondgebonden bedrijfsvoering.

Onder deze nattere omstandigheden neemt bovendien het risico op nitraatuitspoeling toe. In samenhang met de doelstellingen van de Kaderrichtlijn Water kan dit leiden tot verdere beperkingen in de mestplaatsing op basis van nitraatnormen en waterkwaliteitsdoelen. Het gevolg kan zijn dat cliënt minder mest kan aanwenden op eigen gronden dan agronomisch verantwoord en bedrijfsmatig noodzakelijk is, met als resultaat een structurele disbalans tussen mestproductie en beschikbare mestplaatsingsruimte en toenemende kosten voor mestafzet buiten het bedrijf.

Naast deze hydrologische component gaat het TLGD uit van een generieke ammoniakreductiedoelstelling ten opzichte van het referentiejaar 2019. Het programma maakt echter niet duidelijk welke referentiesystematiek daarbij op individueel bedrijfsniveau wordt gehanteerd. Onvoldoende kenbaar is of wordt uitgegaan van de feitelijke dieraantallen in 2019, van de vergunde

situatie, dan wel van een normering op basis van kilogrammen ammoniak per hectare of per bedrijf. Voor een grondgebonden bedrijf als dat van cliënt, dat beschikt over een geldige en onherroepelijke vergunning, is deze onduidelijkheid problematisch. Het ontbreken van een helder, toetsbaar referentiekader maakt het onmogelijk om vast te stellen welke inspanningen van cliënt worden verwacht en in hoeverre bestaande vergunningrechten daadwerkelijk worden gerespecteerd. Dit leidt tot rechtsonzekerheid en belemmert cliënt bij het nemen van verantwoorde bedrijfs- en investeringsbeslissingen. Daarbovenop voorziet het TLGD in een gebiedsgerichte aanpak rondom grote Natura 2000-gebieden in Zuidwest-Drenthe, waaronder het Dwingelderveld, het Holtingerveld en het Drents-Friese Wold & Leggelderveld. In deze gebieden wordt, bovenop de generieke reductie, uitgegaan van een aanvullende ammoniakreductie van ten minste 13%, waarbij niet is uitgesloten dat deze opgave verder wordt verzwaard indien dit noodzakelijk wordt geacht om te voldoen aan het additionaliteitsvereiste. Hoewel het bedrijf van cliënt niet direct aan een Natura 2000-gebied grenst en net buiten het zoekgebied voor de hotspot Oude Diep ligt, laat het TLGD in het midden hoe ver de reikwijdte van deze gebiedsgerichte aanpak strekt. Nu de exacte begrenzing van de gebieden en de concrete verplichtingen nog niet zijn vastgesteld, ontstaat voor cliënt aanzienlijke onzekerheid over de vraag of en in welke mate hij alsnog met aanvullende reductie-eisen zal worden geconfronteerd. Deze onzekerheid klemmt temeer nu cliënt reeds inzet op ammoniakreducerende maatregelen binnen de bedrijfsvoering. Door toevoeging van magnesiumchloride aan de mest wordt ammoniakvervluchtiging beperkt, waarbij de werking van deze maatregel wordt geborgd door metingen. Het TLGD maakt echter niet inzichtelijk op welke wijze dergelijke aantoonbare en structurele maatregelen worden meegewogen bij het bepalen van de reductieopgave op bedrijfsniveau, noch of deze bijdragen aan het behoud van de vergunde ammoniakemissieruimte. Ten slotte laat het TLGD ruimte voor aanvullende gebiedsmaatregelen, zoals de ontwikkeling van ecologische zones, aanpassingen van landschapsstructuren en beperkingen in het gebruik van gronden in overgangsgebieden. Op dit moment is echter niet duidelijk welke gebieden precies onder deze aanpak zullen vallen en welke concrete maatregelen daaraan worden verbonden. Juist deze cumulatie van generieke emissiereductie, mogelijke aanvullende gebiedsgerichte stikstofmaatregelen, hydrologische ingrepen en een onduidelijke referentiesystematiek maakt het voor cliënt onmogelijk om de gevolgen voor de bedrijfsvoering te overzien en toekomstgerichte investerings- en bedrijfsbeslissingen te nemen.		

De geschetste onzekerheden hebben niet alleen juridische en bedrijfsmatige consequenties, maar raken cliënt ook in sociaal-economisch opzicht. Het melkveebedrijf vormt de economische basis voor het gezin van cliënt en biedt werkgelegenheid, zowel direct als indirect, in de regio. De onduidelijkheid over de toelaatbaarheid van de vergunde bedrijfsomvang, de stapeling van stikstof- en watermaatregelen en het ontbreken van perspectief op behoud van bestaande vergunningrechten leiden tot terughoudendheid bij investeringen in het bedrijf. Dit heeft gevolgen voor de financiële positie van cliënt, de mogelijkheden tot bedrijfsopvolging en de bereidheid om te blijven investeren in duurzaamheid, innovatie en landschappelijke kwaliteit. Daarmee komt niet alleen de continuïteit van het individuele bedrijf onder druk te staan, maar ook de vitaliteit van het landelijk gebied, waarin agrarische bedrijven een dragende sociaal-economische functie vervullen. Verzoek Namens cliënt verzoek ik u de huidige weg van het TLGD-ontwerpprogramma te heroverwegen en het toekomstbeleid niet door te zetten. In het geval van publicatie van zienswijzen, deze zodanig te anonimiseren, dat cliënt, zijn bedrijf en de ligging van zijn gronden niet te herleiden zijn.		
46. ████████		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Cliënt wordt rechtstreeks geraakt door de maatregelen in het programma, aangezien deze maatregelen gevolgen hebben voor de bedrijfsvoering, de ontwikkelingsmogelijkheden en de vergunningverlening van de bedrijven. De zienswijze richt zich op zowel de juridische houdbaarheid als de praktische uitvoerbaarheid van het programma. Namens cliënt wordt daarom gebruikgemaakt van de mogelijkheid om een zienswijze in te dienen. Eerst wordt ingegaan op de juridische status van het programma, daarna op de onderdelen van het ontwerpprogramma die de bedrijfsvoering van cliënt direct raken. De zienswijze wordt afgesloten met een concreet verzoek. Juridische status van het programma Het doel van het programma is om uiteen te zetten hoe de provincie Drenthe tot en met 2030 werkt aan het oplossen van het vergunningenslot, het bieden van een oplossing voor PAS-melders, het versterken van de landbouwstructuur en het behalen van de wettelijke doelen voor water en natuur. Daarnaast wil het programma de belangrijke rol van de landbouwsector in de provincie bestendigen. De provincie geeft aan dat het programma maatregelen toevoegt aan bestaande projecten en programma's, maar dat het geen eigen uitvoeringsorganisatie kent.	Zienswijzen 28 t/m 46, 49, 58, 157, 160 en 237 zijn inhoudelijk identiek opgebouwd en bevatten onder de volgende genoemde thematische kopjes dezelfde argumentatie: - juridische status van het programma - stikstofbeleid en vergunningverlening - water en hydrologische maatregelen - grondgebruik en natuurontwikkeling - belangenafweging Voor een beantwoording van deze onderdelen verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 28. <u>Bedrijfsspecifiek.</u> Wij hebben onze aanpak voor de stikstofopgave nader uitgewerkt. Dit vindt u terug in hoofdstuk 4 van het	De tekst over de stikstofaanpak in Hoofdstuk 4 is aangepast. In hoofdstuk 5 zijn de gebiedsprocessen verder uitgewerkt.

Hoewel het ontwerpprogramma formeel beleidsmatig van aard is, bevatten meerdere onderdelen – zoals ammoniakreductie en hydrologische maatregelen – feitelijk normerende elementen. Deze hebben directe, bindende gevolgen voor vergunningverlening en voor de bedrijfsvoering van agrariërs. Daarmee worden zelfstandig normen opgelegd die niet zijn vastgelegd in wet- of regelgeving. Dit is in strijd met het rechtszekerheidsbeginsel en met het evenredigheidsbeginsel. Stikstofbeleid en vergunningverlening Het TLGD bevat ingrijpende maatregelen om de stikstofuitstoot te reduceren en legt de verantwoordelijkheid hiervoor in belangrijke mate bij agrariërs. De provincie stuurt op een generieke ammoniakreductie van 30% en verlangt in bepaalde gebieden minimaal 13% extra, terwijl bovendien verdere reducties kunnen worden opgelegd om te voldoen aan het additionaliteitsvereiste. Een deugdelijke juridische en ecologische onderbouwing van dit vereiste ontbreekt echter. Dat is in strijd met het zorgvuldigheidsbeginsel. Ondanks de zware inzet op emissiereductie komt de vergunningverlening niet op gang. Het beleid is gebaseerd op modelmatige overschrijdingen van Kritische Depositiewaarden, zoals opgenomen in de GFrlyses, zonder dat sprake is van aantoonbare feitelijke verslechtering van natuurwaarden ten opzichte van referentiejaar. Zolang deze modelmatige overschrijdingen bestaan, stelt de provincie dat emissiereductie volledig moet worden ingezet voor natuurherstel en niet mag worden gebruikt voor vergunningverlening. Daardoor blijft ontwikkeling op bedrijfsniveau praktisch onmogelijk. Daar komt bij dat het beleid zwaar leunt op het AERIUS-model, waarvan de betrouwbaarheid nog onvoldoende is vastgesteld. De veldvalidatie is beperkt en pas na 2027 beschikbaar. Het opleggen van ingrijpende maatregelen op basis van niet-gevalideerde modellen voldoet niet aan de eisen van artikel 3:2 Awb. Bovendien ontbreekt een onderbouwing dat de voorgestelde maatregelen daadwerkelijk leiden tot het stoppen van verdere verslechtering of tot verbetering van de natuurkwaliteit. Omdat tegelijk geen vergunningruimte wordt geboden, kunnen agrariërs niet investeren in emissiereducerende technieken of innovatieve maatregelen. Het ontwerp biedt daarmee geen realistisch handelingsperspectief. Water- en hydrologische maatregelen Het TLGD introduceert aanvullende provinciale eisen bovenop het bestaande Europese waterbeleid. De provincie wil meer water vasthouden rondom Natura 2000-gebieden en de waterkwaliteit verbeteren door maatregelen die diep ingrijpen in het agrarisch gebruik. Het verhogen van waterpeilen leidt echter tot vernatting van percelen, wat gevolgen heeft voor draagkracht, opbrengst,	programma. Dit geeft o.a. aanvullende zekerheid over de norm in relatie tot de vergunningensituatie. In relatie tot voorgaande verhelderen wij graag dat de gebiedsgerichte opgaven voor stikstof zich richten op gebieden rondom Natura 2000-gebieden. Hierbij geldt een afstand van 1 km. Voor zover wij uit het schrijven hebben kunnen afleiden, ligt het bedrijf van betrokkene verder niet binnen het zoekgebied voor gestapelde opgaven (parse gebied). Daarmee is het onwaarschijnlijk dat het bedrijf als gevolg van het programma met aanvullende opgaven wordt geconfronteerd. Voor het concretiseren van de maatregelen in de hotspots van het programma starten na de zomer gebiedsprocessen. In dat kader wil de provincie met betrokkenen om tafel om de maatregelen uit te werken waarmee de opgaven gerealiseerd kunnen worden. Het is de bedoeling om die trajecten medio 2027 af te ronden. Tot slot is in verband met voorgaande van belang dat wij de maatregelen die moeten worden genomen financieel ondersteunen. Dat doen wij via o.a.	

emissies, weidegang en weidevogelbeheer. Bovendien begeeft de provincie zich hiermee deels op het terrein van de waterschappen, die primair verantwoordelijk zijn voor waterbeheer. Voor cliënt is onvoldoende duidelijk of deze maatregelen juridisch en ecologisch adequaat zijn onderbouwd en of zij evenredig zijn in verhouding tot de grote economische en praktische gevolgen voor agrarische bedrijven. Het risico bestaat bovendien dat het niet halen van KRW-doelen leidt tot vergunningstops of bedrijfsbeperkingen, terwijl het TLGD geen compensatieregelingen of waarborgen bevat. Daarmee houdt het programma onvoldoende rekening met de rechtspositie en de continuïteit van agrarische ondernemers. Grondgebruik en natuurontwikkeling Het ontwerpprogramma roept grote onzekerheid op over de toekomst van agrarische gronden. In de zogenoemde zoekgebieden suggereert de provincie dat grond kan worden herbestemd voor natuurontwikkeling of bufferzones. Hoewel wordt gesteld dat de “boer aan het roer” staat, wordt in werkelijkheid top-down genormeerd en wordt extensivering feitelijk noodzakelijk gemaakt zonder de garantie dat voldoende grond beschikbaar komt. De verwachting dat 70% van de opgave via vrijwillige grondruil wordt gerealiseerd is niet realistisch, aangezien grondmobiliteit sterk afhankelijk blijft van vrijwillige verkoop. Dit schept een schijnperspectief. Daarnaast is functiewijziging niet als provinciale bevoegdheid geborgd en ontbreekt een uitgewerkt compensatiekader. Wanneer provinciaal beleid ertoe leidt dat landbouwgrond haar agrarische functie verliest, ontstaat het risico van indirecte onteigening zonder wettelijke basis of schaderegeling, hetgeen juridisch onhoudbaar is. Belangenafweging Het TLGD bevat geen evenwichtige belangenafweging. In een tijd van geopolitieke spanningen en onzekerheid over internationale voedselketens is een robuuste en betrouwbare voedselvoorziening van groot maatschappelijk belang. Ook de leefbaarheid van het platteland en de economische positie van agrarische ondernemers moeten daarin worden meegewogen. De Habitatrichtlijn schrijft bovendien voor dat bij de uitvoering van natuurmaatregelen rekening moet worden gehouden met economische, sociale en culturele vereisten en met regionale en lokale omstandigheden. Het programma doet dit onvoldoende en houdt evenmin rekening met de beperkingen die hydrologische maatregelen opleggen aan bestaande agrarische bedrijfsvoering. Het ontbreken van een integrale, evenwichtige en juridisch verantwoorde belangenafweging vormt dan ook een fundamenteel bezwaar tegen het TLGD.	subsidieregelingen voor b.v. laaghangend en hooghangend fruit.	

Bedrijfsspecifiek

Clïënt exploiteert een grondgebonden melkveebedrijf aan de [REDACTED]. Het merendeel van de landbouwgronden is direct gelegen rondom de huiskavel. [REDACTED] Voor het bedrijf beschikt cliënt over een geldige natuurvergunning voor het houden van [REDACTED]. Deze vergunning wordt op dit moment niet volledig benut, maar cliënt wenst uitdrukkelijk de mogelijkheid te behouden om de vergunde situatie in de toekomst alsnog volledig te realiseren. De vergunde ruimte vormt een essentieel onderdeel van de bedrijfsvoering en is van doorslaggevend belang voor de langetermijncontinuïteit van het bedrijf.

Het TLGD hanteert voor de melkveehouderij een generiek reductiedoel voor ammoniakemissie van 30% ten opzichte van 2019. Voor cliënt blijft echter onduidelijk welke referentie daarbij op individueel bedrijfsniveau wordt gehanteerd. Het programma geeft geen duidelijkheid over de vraag of wordt uitgegaan van de vergunde situatie, van het feitelijk gehouden aantal dieren in 2019, dan wel van een normering op basis van kilogrammen ammoniak per hectare. Hierdoor ontbreekt een concreet en toetsbaar kader waarbinnen cliënt zijn bedrijfsvoering kan afstemmen op de gestelde doelen. Deze onduidelijkheid leidt tot fundamentele onzekerheid over de omvang van de toegestane bedrijfsactiviteiten en over de mate waarin bestaande, rechtmatig verkregen vergunde rechten in de toekomst nog kunnen worden benut, hetgeen afbreuk doet aan het rechtszekerheidsbeginsel en de gerechtvaardigde verwachtingen van cliënt.

Daarnaast voorziet het TLGD in een gebiedsgerichte aanpak voor gebieden rondom grote Natura 2000-gebieden in Zuidwest-Drenthe, waaronder het Drents-Friese Wold, het Holtingerveld en het Dwingelderveld. In deze gebieden wordt, bovenop de generieke reductie, uitgegaan van een aanvullende ammoniakreductie van ten minste 13%, waarbij niet is uitgesloten dat deze opgave verder wordt verzaamd indien dit noodzakelijk wordt geacht om te voldoen aan het additionaliteitsvereiste. Hoewel het bedrijf van cliënt niet direct aan een Natura 2000-gebied grenst, laat het TLGD in het midden hoe ver de reikwijdte van deze gebiedsgerichte aanpak strekt en welke bedrijven daar uiteindelijk onder zullen vallen. De omvang van de betreffende gebieden moet immers nog definitief worden bepaald, waardoor voor cliënt aanzienlijke onzekerheid ontstaat over de vraag of en in welke mate hij met aanvullende verplichtingen zal worden geconfronteerd.

De gebiedsgerichte aanpak blijft bovendien niet beperkt tot stikstof, maar kan ook hydrologische maatregelen omvatten in het kader van natuur- en waterdoelen, waaronder de Kaderrichtlijn Water. Verhoging of strengere sturing van het waterpeil kan ertoe leiden dat percelen structureel natter worden en sneller verzadigen. Onder dergelijke omstandigheden neemt het risico op

nitraatuitspoeling toe, waardoor de mogelijkheden voor mestplaatsing worden beperkt door de geldende nitraatnormen en waterkwaliteitsdoelen. Dit kan ertoe leiden dat cliënt minder mest kan aanwenden op eigen gronden dan agronomisch noodzakelijk en bedrijfsmatig wenselijk is, met als gevolg een structurele disbalans tussen mestproductie en beschikbare mestplaatsingsruimte en toenemende kosten voor mestafzet buiten het bedrijf. Het TLGD laat daarnaast ruimte voor aanvullende gebiedsmaatregelen, zoals de ontwikkeling van ecologische zones, aanpassingen van landschapsstructuren en mogelijke beperkingen in het gebruik van gronden in overgangsgebieden. Op dit moment is echter nog niet duidelijk welke gebieden precies onder de gebiedsgerichte aanpak zullen vallen en welke concrete maatregelen daar uiteindelijk aan verbonden zullen worden. Juist deze onduidelijkheid maakt het voor cliënt onmogelijk om de gevolgen voor de bedrijfsvoering te overzien en toekomstgerichte investerings- en bedrijfsbeslissingen te nemen. In samenhang bezien leidt de combinatie van generieke emissiereductie, een onduidelijke referentiesystematiek, mogelijke aanvullende gebiedsgerichte stikstof- en watermaatregelen en onzekerheid over toekomstig grondgebruik ertoe dat de toekomstbestendigheid van het bedrijf onder druk komt te staan en de continuïteit van de onderneming daadwerkelijk in het geding raakt. Verzoek Namens cliënt verzoek ik u de huidige weg van het TLGD-ontwerpprogramma te heroverwegen en het toekomstbeleid niet door te zetten. In het geval van publicatie van zienswijzen, deze zodanig te anonimiseren, dat cliënt, zijn bedrijf en de ligging van zijn gronden niet te herleiden zijn.		

47. XXXXXXXXXX		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
XXXXXXXXXX Wij maken ons zorgen over de mogelijkheden die er straks nog zijn. Er wordt een reductie van 43% ammoniak gevraagd. Dat percentage is in lijn met het bouwstenendocument emissiereductie landbouw, dat door onder andere LTO NL, NAJK en de provincies is ondertekend. In datzelfde document is echter als expliciete voorwaarde opgenomen dat deze reductie alleen mogelijk is in combinatie met toekomstbestendig stikstofbeleid en aangepaste wetgeving. In het TLGD wordt de reductie wel gevraagd, maar wordt onvoldoende stilgestaan bij de voorwaarde dat eerst de wet- en regelgeving moet worden aangepast om juridisch houdbaar perspectief te bieden. In hoofdstuk 1 heeft u het terecht over geborgde maatregelen en tegelijkertijd is er snelheid geboden. Wij maken ons zorgen dat voor maatregelen die we nu nemen en nog jaren duurt voordat ze gevalideerd zijn en ook een juridische zekerheid bieden waarop wij/men weer durft te vertrouwen. Denk bijvoorbeeld aan de bijdrage van agrarische natuur. Hoe ziet de provincie dit en hoe draagt de provincie bij aan een snelle borging van (potentiële) maatregelen? Waar zijn de zekerheden (of wanneer komen die) dat wanneer we actie x uitvoeren om te reduceren, dat ook echt geborgd is? Daarop aansluitend, dat we daarmee ook zeker weten dat er ruimte komt voor ontwikkeling en hulp aan PAS melders. In het plan wordt bovendien aangegeven dat aanvullende reductie mogelijk nodig is in het kader van additionaliteit. Daarmee is 43% geen duidelijk eindpunt. Dit wijkt af van het bouwstenendocument waarin 42–46% als bandbreedte voor het einddoel is benoemd. Kunt u deze verschillen uitleggen en aangeven waarom daar (ogenschijnlijk) van afgeweken wordt.	Aanpassing wet- en regelgeving Wij denken dat wij met onze aanpak uiteindelijk tot het vlottrekken van vergunningverlening kunnen komen. Dit vergt wel nog verdere uitwerking en concretisering van het programma. Aanpassing van wet- en regelgeving is volgens ons in zoverre niet per se noodzakelijk om tot vergunningverlening te kunnen komen. In ieder geval valt dit buiten onze macht om te realiseren. Stikstofaanpak, onderdelen geborgde maatregelen, juridische zekerheid, borging, hulp PAS, bouwstenendocument Met betrokkenen zijn wij het eens dat het aantal maatregelen dat voor bedrijven beschikbaar is om aan de opgaven te werken uitgebreid dient te worden. Wij dringen bij het Rijk erop aan om te werken aan het uitbreiden van het pallet aan maatregelen waarover een individuele ondernemer kan beschikken om invulling te geven aan de reductie-opgave. Wij zetten hier zelf ook op in, o.a. via de lijn van Duurzaam Boeren Drenthe. Agrarisch natuurbeheer is daarbij een van de kansrijke richtingen. Wat betreft PAS-melders, staan deze bovenaan ons lijstje om te helpen wanneer er weer ruimte komt voor vergunningverlening. In het programma hebben wij neergelegd dat wij denken dat op zijn vroegst medio 2027 weer ruimte voor vergunningverlening kan ontstaan.	De stikstofaanpak is in Hoofdstuk 4 verder uitgewerkt. In hetzelfde hoofdstuk is nu meer aandacht gekomen voor het landschap als drager van de uitvoering van de opgaven. In hoofdstuk 6 is een additionele paragraaf (6.3) over leefbaarheid toegevoegd. Toevoegen aan hoofdstuk 3: Landbouwstructuuronderzoek Er is een opdracht gegeven aan het Kadaster om een Landbouwstructuuronderzoek uit te laten voeren voor de Provincie Drenthe. Daarbij worden verdiepende analyses verwacht bij de start van gebiedsprocessen.

U geeft ook aan dat u de landbouwstructuur wilt versterken, onze zorg is door het verminderen van de emissies (deels technologisch, deels door vertrek van boeren) en inrichten voor andere opdrachten (als water doelen), de leefbaarheid van het platteland verminderd. Boeren geven leefbaarheid aan het gebied zorgen voor werk voor derden als bouwers, installateurs, mechanisatie bedrijven, supermarkten en scholen. We zien nu al dat horeca en andere (toeleverende) bedrijven vertrekken. Toeristen komen niet alleen voor natuur, maar ook voor het cultuurlandschap waar natuur een onderdeel van is, de variatie tussen bos, heide, open weidelandschap en bloeiende gewassen. Hoe gaat de leefbaarheid van het platteland concreet vorm krijgen? In dit huidige plan is niet concreet wat er moet gebeuren, het zoekgebied (en mogelijke opgaven) ook niet. Het geeft onzekerheid, wel iets van een richting, maar niet concreet. U geeft aan dat verdere concretisering later plaats vindt (midden 2026) maar wil er ook echt op aandringen om dit te halen om duidelijkheid en richting te creëren. In het plan wordt expliciet aangegeven dat watermaatregelen kunnen leiden tot functiewijziging van landbouwgrond. Voor ons is het uitgangspunt dat landbouwgrond landbouwgrond moet blijven. Binnen de agrarische bestemming moet worden gekeken hoe ondernemers kunnen bijdragen aan de doelen, zonder dat de bestemming ter discussie komt te staan. Ook wordt er geschreven dat er nieuwe natuur nodig zal zijn, dat staat ook haaks op het principe landbouwgrond blijft landbouwgrond. Wij zien agrarisch natuurbeheer (evt met langjarige verplichtingen van beide zijden) als belangrijk middel bij het invullen van de opgave. Hoe wordt hier vanuit de provincie naar gekeken? Samenwerking met het gebied: In dit plan worden al veel maatregelen benoemd, terwijl de gebiedsprocessen nog niet zijn gestart. Wij vinden dat eerst het doel helder moet zijn, waarna samen met grondeigenaren en ondernemers wordt gekeken welke maatregelen passend zijn. Het	Voor wat betreft het aspect 'additionaliteit' waaraan betrokkene refereert, merken wij op dat onze aandacht hiervoor een noodzakelijk gevolg is van de huidige stand van de jurisprudentie over vergunningverlening ten aanzien van stikstof. Wij moeten vanuit de toestand van de natuur ter plaatse kunnen motiveren dat vergunningverlening weer mogelijk is. Vanwege dit gebiedsspecifiek karakter valt niet in zijn algemeenheid te zeggen welke opgave dit precies betekent. Landbouwstructuur/leefbaarheid + combinatie met landbouwstructuuranalyse De Provincie Drenthe heeft de opdracht gegeven aan het Kadaster om een Landbouwstructuuronderzoek uit te laten voeren. Naast dit provinciale onderzoek worden verdiepende analyses uitgevoerd bij de start van gebiedsprocessen. Beide vormen van onderzoek geven inzicht in de landbouwstructuur en helpen in het maken van keuzen per gebied. Wat betreft het onderwerp leefbaarheid. Aan het einde van de bijeenkomst met het LTO in Westerbork (18 maart 2026) werd aan de provincie het boek <i>Hoe God uit Jorwerd verdween</i> van Geert Mak aangeboden. Het statement dat met de overhandiging van het boek wordt gemaakt, is, zoals de provincie het opvat, de vrees dat de uitvoering van het programma leidt tot kaalslag op het platteland. Een cijfermatige analyse leert dat de gevolgen van het programma voor de leefbaarheid van het landelijk gebied op zichzelf te overzien zijn. Voor de	

gesprek over maatregelen hoort thuis in het gebied, niet vooraf vastgelegd vanuit het provinciehuis. Ondanks uw eigen uitspraak het samen met het gebied te willen doen en lokale kennis toe te passen (oa ook in de realisatiestrategie) laat de uitwerking in en van de hotspots al zien dat er nu al kaarten en oplossingsrichtingen worden gepresenteerd. Dat vinden wij te voorbarig. De eerste stap moet zijn: het gebied bij elkaar brengen, feiten op tafel leggen en gezamenlijk bepalen hoe doelen gehaald kunnen worden. Pas daarna volgt het gesprek over de keuze van maatregelen en waar wat gaat landen. In dit kader willen we ook vragen om zo snel mogelijk een landbouw structuur analyse uit te voeren om inzicht te krijgen in de huidige situatie, dit kan vervolgens ook bijdragen (naast het voldoen aan de opgaven) om een landbouwstructuurverbetering door te voeren. We willen de provincie ook vragen om zsm procesgeld beschikbaar te stellen voor de hotspot gebieden om nu al aan het werk te gaan om ideeën te vormen en mee te denken met de provincie over de lokale invulling. Net als iedere stakeholder in het gebied hebben de agrarische ondernemers recht op een vergoeding voor kennis en tijd.	cijfers verwijzen we u naar de toelichting in paragraaf 6.2. Maar de cijfers doen de praktijk niet altijd recht. De doelen voor vermindering van stikstofemissies kunnen in een aantal gemeenschappen leiden tot stoppende of vertrekkende bedrijven en een verandering in de lokale gemeenschap. Door sociaal-economische impact/ leefbaarheid een plek te geven in onze aanpak nemen we niet de opgaven weg waarvoor we staan, maar proberen wel om op het niveau van de gemeenschap tot veranderingen te komen die mensen concreet vooruit helpen. Deze aanpak vindt u opgenomen in een toegevoegde paragraaf 6.3 van het programma. Duidelijkheid en richting zoekgebieden, in combinatie met onderdeel over samenwerking in gebied. De aanpak zoals u die in het programma vindt verwoord, laat veel ruimte in gebiedsprocessen tot verdere afstemming te komen. Tegelijkertijd heeft een eigen provinciale analyse tot de conclusies geleid die wat ons betreft tamelijk feitelijk van aard zijn en die de basis voor verdere uitwerking en concretisering van het programma vormen. In de gebiedsprocessen die de provincie na de zomervakantie wil opstarten moet de puzzel uiteindelijk worden gecompleteerd. Daarbij staan ook de mogelijkheden op het programma om tijdens de uitvoering ervan de landbouwstructuur te verbeteren. Uiteraard faciliteren wij daarbij waar nodig en reëel betrokkenen die inbreng willen leveren op die gebiedsuitwerking.	

	Funcieverandering Wij onderschrijven het door u ook genoemde principe dat landbouwgrond zo veel mogelijk landbouwgrond moet blijven. Vanuit de noodzaak tot het behalen van de wettelijke doelen van water (KRW) en natuur kan de resultante zijn dat gebieden als gevolg van maatregelen niet meer reëel inzetbaar zijn voor alle vormen van landbouw. Dan zijn structurerende keuzes of is funcieverandering een mogelijkheid. De insteek van het programma is daarbij gebaseerd op vrijwilligheid en/of passende compensatie.	
48. Meten=Weten		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Hierbij geeft Meten=Weten een zienswijze op het Ontwerpprogramma TLGD. Samenvatting. Het TLGD is gericht op het voldoen aan wettelijke verplichtingen en kent rechtsgevolgen. Hierom moet een milieueffectrapport worden vervaardigd en moet het plan / programma een passende beoordeling doorlopen. De problemen die worden ondervonden met toestemmingverlening vanwege effecten op Natura 2000-gebieden kunnen alleen worden opgelost met een integrale benadering waarin de aspecten stikstof, verdroging en bestrijdingsmiddelen, in onderling verband worden gezien. Procedureel Het TLGD wordt enerzijds Ontwerpprogramma genoemd, anderzijds aangeduid als een (ruimtelijk) plan of omgevingsdocument. Onder de titel : “<i>Nieuw perspectief voor het landelijk gebied van Drenthe</i>” staat: “<i>Een nieuw plan voor het landelijk gebied van Drenthe.</i>” Onze zienswijze is dat dit Ontwerpprogramma het een plan is.	Waarom wordt het TLGD niet behandeld als een plan waarvoor een MER en passende beoordeling verplicht zijn? Het TLGD is een onverplicht programma onder de omgevingswet. Dat de term programma en plan door elkaar wordt gebruikt doet niets af aan dat dit als programma wordt beschouwd. Wanneer in gebieden een uitwerking gemaakt gaat worden, kan daarvoor alsnog een (project-)MER aan de orde zijn. Voor wat betreft de opmerking dat een passende beoordeling nodig is verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 18. Waarom wordt slechts een beperkte inspraakprocedure gevolgd? We hanteren een volledige inspraakperiode. Wanneer zaken juridisch worden verankerd in de POV is daar ook inspraak mogelijk.	

Uit 1.3 van het plan komen twee hoofddoelen naar voren. Primair is gesteld om toestemmingverleningen te realiseren. Secundair het halen van de wettelijke water- en natuurdoelen. Naar onze mening is het tweede doel de randvoorwaarde om het eerste doel te kunnen realiseren. Het bereiken van de wettelijke water- en natuurdoelen dient prioritair te zijn. TLGD is een plan dat voortvloeit uit artikel 6 lid 2 van de Habitatrichtlijn, de verplichting van het tegengaan van verslechtering. In veel Drentse Natura 2000-gebieden is sprake van verslechtering. Dit blijkt uit de NDA's . De belangrijkste drukfactoren zijn de stikstofbelasting, verdroging en belasting met stoffen uit bestrijdingsmiddelen. Toestemmingverlening ingevolge artikel 6 lid 3 van de Habitatrichtlijn, is pas mogelijk als er geen sprake meer is van overbelasting door een of meer van deze drukfactoren. Voor het plan / programma is een <i>passende beoordeling</i> wegens art. 16.53c Ow en art.6 lid 3 Habitatrichtlijn, verplicht. TLGD is een verplicht programma ingevolge de Omgevingswet vanwege de overschrijding van de Omgevingswaarden voor de Drentse Natura 2000-gebieden. Onder scope is aangegeven dat sprake is van geborgde maatregelen. Het programma is gericht op rechtsgevolgen, namelijk 'toestemmingverlening'. Het plan / programma vormt het kader voor te nemen besluiten voor projecten. Dit betekent dat ingevolge artikel 16.36 Ow, een <i>milieueffectrapport</i> noodzakelijk is. Beide voorgaande verplichtingen betekenen dat de zogenoemde uitgebreide procedure Awb moet worden gevolgd. Niet kan worden volstaan met een zienswijze.	Waarom wordt het TLGD gepresenteerd als programma, maar ook als plan? Zie eerste antwoord. Waarom richt het plan zich uitsluitend op stikstof en niet op alle relevante drukfactoren? Het programma richt zich ook op andere drukfactoren, met name is er veel aandacht voor hydrologie. Voor stikstof is nog geen beleid (en een van de belangrijke drukfactoren) , daarom is stikstof een omvangrijk onderdeel van dit programma. Hoe voorkomt de provincie dat maatregelen tegen stikstof leiden tot verslechtering door andere drukfactoren? Dat proberen we te voorkomen, maar geheel tegengaan is niet mogelijk aangezien we te maken hebben met onder meer vrij ondernemerschap. Hoe wordt omgegaan met de cumulatie van honderden toekomstige projecten die elk een passende beoordeling vereisen? Wij werken met dit programma toe naar een situatie waarin op termijn intern en extern salderen weer mogelijk moet worden. Waarom is het bereiken van wettelijke water- en natuurdoelen niet als primaire doelstelling opgenomen? Dit is een van de primaire doelen in dit programma.	

Wij maken bezwaar tegen het besluit geen verdere inspraakmogelijkheden te bieden. Inhoudelijk Het plan is gebaseerd op, en beperkt zich tot, ideeën om de stikstofbelasting op Natura 2000-gebieden af te laten nemen. Onderdeel daarvan is het beëindigen van veehouderijen en deze omzetten tot akkerbouw. Nergens zijn de mogelijk bredere effecten van zulk een ingreep besproken. In zijn algemeenheid is sprake van opheffen of extensiveren van veeteeltbedrijven. Dit kan leiden tot groei in de akkerbouw, waarbij sprake kan zijn van vergunningplichtige beregening en vergunningplichtig gebruik van bestrijdingsmiddelen. Een programma of plan dat beoogt om toestemmingverlening voor agrarische bedrijven mogelijk te maken moet integraal worden beschouwd. Het plan zal te maken krijgen met honderden kleinere projecten, die elk een passende beoordeling moeten doorlopen. Niet kan worden volstaan met het bezien van slechts één drukfactor, stikstof. Ook de andere drukfactoren moeten worden beschouwd met hun onderlinge beïnvloedingen. Wanneer men veebedrijven afbouwt en de graslandpercelen worden omgezet in akkerbouw, bestaat een risico op versterken van andere drukfactoren, zoals verdroging en belasting met pesticiden. Conclusie Om voortgang te krijgen in toestemmingverlening moet een breder, meer integraal plan worden ontwikkeld waarvoor een milieueffectrapportage moet worden gemaakt en een passende beoordeling moet worden doorlopen. Pas daarna kan het plan aan inspraak worden onderworpen.		

49. [REDACTED]		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Clïënt wordt rechtstreeks geraakt door de maatregelen in het programma, aangezien deze maatregelen gevolgen hebben voor de bedrijfsvoering, de ontwikkelingsmogelijkheden en de vergunningverlening van de bedrijven. De zienswijze richt zich op zowel de juridische houdbaarheid als de praktische uitvoerbaarheid van het programma. Namens cliënt wordt daarom gebruikgemaakt van de mogelijkheid om een zienswijze in te dienen. Eerst wordt ingegaan op de juridische status van het programma, daarna op de onderdelen van het ontwerpprogramma die de bedrijfsvoering van cliënt direct raken. De zienswijze wordt afgesloten met een concreet verzoek. Juridische status van het programma Het doel van het programma is om uiteen te zetten hoe de provincie Drenthe tot en met 2030 werkt aan het oplossen van het vergunningenslot, het bieden van een oplossing voor PAS-melders, het versterken van de landbouwstructuur en het behalen van de wettelijke doelen voor water en natuur. Daarnaast wil het programma de belangrijke rol van de landbouwsector in de provincie bestendigen. De provincie geeft aan dat het programma maatregelen toevoegt aan bestaande projecten en programma's, maar dat het geen eigen uitvoeringsorganisatie kent. 2/5 Hoewel het ontwerpprogramma formeel beleidsmatig van aard is, bevatten meerdere onderdelen – zoals ammoniakreductie en hydrologische maatregelen – feitelijk normerende elementen. Deze hebben directe, bindende gevolgen voor vergunningverlening en voor de bedrijfsvoering van agrariërs. Daarmee worden zelfstandig normen opgelegd die niet zijn vastgelegd in wet- of regelgeving. Dit is in strijd met het rechtszekerheidsbeginsel en met het evenredigheidsbeginsel. Stikstofbeleid en vergunningverlening	Zienswijzen 28 t/m 46, 49, 58, 157, 160 en 237 zijn inhoudelijk identiek opgebouwd en bevatten onder de volgende genoemde thematische kopjes dezelfde argumentatie: - juridische status van het programma - stikstofbeleid en vergunningverlening - water en hydrologische maatregelen - grondgebruik en natuurontwikkeling - belangenafweging Voor een beantwoording van deze onderdelen verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 28. <u>Bedrijfsspecifiek</u> Wij hebben onze aanpak voor de stikstofopgave nader uitgewerkt. Dit vindt u terug in hoofdstuk 4 van het programma. Generieke opgave De generieke aanpak is uitgewerkt in paragraaf 4.1. De nieuwe tekst geeft o.a. aanvullende zekerheid over de norm in relatie tot de vergunningensituatie. Gebiedsgerichte opgave Gezien de ligging van het bedrijf valt het verder buiten het gebied dat in aanmerking komt voor een verdere gebiedsgerichte opgave in het kader van de stikstofaanpak. In zoverre wordt betrokkene hierdoor dus niet getroffen. Wat betreft de gebiedsgerichte uitwerking van maatregelen in het kader van de natuur- en	

Het TLGD bevat ingrijpende maatregelen om de stikstofuitstoot te reduceren en legt de verantwoordelijkheid hiervoor in belangrijke mate bij agrariërs. De provincie stuurt op een generieke ammoniakreductie van 30% en verlangt in bepaalde gebieden minimaal 13% extra, terwijl bovendien verdere reducties kunnen worden opgelegd om te voldoen aan het additionaliteitsvereiste. Een deugdelijke juridische en ecologische onderbouwing van dit vereiste ontbreekt echter. Dat is in strijd met het zorgvuldigheidsbeginsel. Ondanks de zware inzet op emissiereductie komt de vergunningverlening niet op gang. Het beleid is gebaseerd op modelmatige overschrijdingen van Kritische Depositiewaarden, zoals opgenomen in de Natuurdoelanalyses, zonder dat sprake is van aantoonbare feitelijke verslechtering van natuurwaarden ten opzichte van referentiejaar. Zolang deze modelmatige overschrijdingen bestaan, stelt de provincie dat emissiereductie volledig moet worden ingezet voor natuurherstel en niet mag worden gebruikt voor vergunningverlening. Daardoor blijft ontwikkeling op bedrijfsniveau praktisch onmogelijk. Daar komt bij dat het beleid zwaar leunt op het AERIUS-model, waarvan de betrouwbaarheid nog onvoldoende is vastgesteld. De veldvalidatie is beperkt en pas na 2027 beschikbaar. Het opleggen van ingrijpende maatregelen op basis van niet-gevalideerde modellen voldoet niet aan de eisen van artikel 3:2 Awb. Bovendien ontbreekt een onderbouwing dat de voorgestelde maatregelen daadwerkelijk leiden tot het stoppen van verdere verslechtering of tot verbetering van de natuurkwaliteit. Omdat tegelijk geen vergunningruimte wordt geboden, kunnen agrariërs niet investeren in emissiereducerende technieken of innovatieve maatregelen. Het ontwerp biedt daarmee geen realistisch handelingsperspectief. Water- en hydrologische maatregelen Het TLGD introduceert aanvullende provinciale eisen bovenop het bestaande Europese waterbeleid. De provincie wil meer water	wateropgaven merken wij op dat dit gebeurt in een gebiedsproces. Daarbij worden belanghebbende partijen nadrukkelijk betrokken. De gebiedsprocessen kunnen starten na vaststelling van het programma, in principe dus in het najaar van 2026.	

vasthouden rondom Natura 2000-gebieden en de waterkwaliteit verbeteren door maatregelen die diep ingrijpen in het agrarisch gebruik. Het verhogen van waterpeilen leidt echter tot vernatting van percelen, wat gevolgen heeft voor draagkracht, opbrengst, emissies, weidegang en weidevogelbeheer. Bovendien begeeft de provincie zich hiermee deels op het terrein van de waterschappen, die primair verantwoordelijk zijn voor waterbeheer. Voor cliënt is onvoldoende duidelijk of deze maatregelen juridisch en ecologisch adequaat zijn onderbouwd en of zij evenredig zijn in verhouding tot de grote economische en praktische gevolgen voor agrarische bedrijven. Het risico bestaat bovendien dat het niet halen van KRW-doelen leidt tot vergunningstops of bedrijfsbeperkingen, terwijl het TLGD geen compensatieregelingen of waarborgen bevat. Daarmee houdt het programma onvoldoende rekening met de rechtspositie en de continuïteit van agrarische ondernemers. Grondgebruik en natuurontwikkeling Het ontwerpprogramma roept grote onzekerheid op over de toekomst van agrarische gronden. In de zogenoemde zoekgebieden suggereert de provincie dat grond kan worden herbestemd voor natuurontwikkeling of bufferzones. Hoewel wordt gesteld dat de “boer aan het roer” staat, wordt in werkelijkheid top-down genormeerd en wordt extensivering feitelijk noodzakelijk gemaakt zonder de garantie dat voldoende grond beschikbaar komt. De verwachting dat 70% van de opgave via vrijwillige grondruil wordt gerealiseerd is niet realistisch, aangezien grondmobiliteit sterk afhankelijk blijft van vrijwillige verkoop. Dit schept een schijnperspectief. Daarnaast is functiewijziging niet als provinciale bevoegdheid geborgd en ontbreekt een uitgewerkt compensatiekader. Wanneer provinciaal beleid ertoe leidt dat landbouwgrond haar agrarische functie verliest, ontstaat het risico van indirecte onteigening zonder wettelijke basis of schaderegeling, hetgeen juridisch onhoudbaar is.		

Belangenafweging

Het TLGD bevat geen evenwichtige belangenafweging. In een tijd van geopolitieke spanningen en onzekerheid over internationale voedselketens is een robuuste en betrouwbare voedselvoorziening van groot maatschappelijk belang. Ook de leefbaarheid van het platteland en de economische positie van agrarische ondernemers moeten daarin worden meegewogen. De Habitatrichtlijn schrijft bovendien voor dat bij de uitvoering van natuurmaatregelen rekening moet worden gehouden met economische, sociale en culturele vereisten en met regionale en lokale omstandigheden. Het programma doet dit onvoldoende en houdt evenmin rekening met de beperkingen die hydrologische maatregelen opleggen aan bestaande agrarische bedrijfsvoering. Het ontbreken van een integrale, evenwichtige en juridisch verantwoorde belangenafweging vormt dan ook een fundamenteel bezwaar tegen het TLGD.

Bedrijfsspecifiek

Clïënt exploiteert een grondgebonden melkveebedrijf aan de [REDACTED]. Een deel van de landbouwgronden is direct gelegen rondom de huiskavel. Daarnaast beschikt cliënt over percelen [REDACTED] en percelen [REDACTED]. Het melkveebedrijf is gelegen op circa [REDACTED]. Voor het bedrijf beschikt cliënt over een geldige natuurvergunning voor het houden van [REDACTED]. Deze vergunning wordt op dit moment niet volledig benut, maar cliënt wenst uitdrukkelijk de mogelijkheid te behouden om de vergunde situatie in de toekomst alsnog volledig te realiseren. De vergunde ruimte vormt een essentieel onderdeel van de bedrijfsvoering en is van doorslaggevend belang voor de langetermijncontinuïteit van het bedrijf.

Het TLGD hanteert voor de melkveehouderij een generiek reductiedoel voor ammoniakemissie van 30% ten opzichte van 2019. Voor cliënt blijft echter onduidelijk welke referentie daarbij op individueel bedrijfsniveau wordt gehanteerd. Het programma geeft geen duidelijkheid over de vraag of wordt uitgegaan van de vergunde situatie, van het feitelijk gehouden aantal dieren in 2019, dan wel van een normering op basis van kilogrammen ammoniak per hectare. Hierdoor ontbreekt een

concreet en toetsbaar kader waarbinnen cliënt zijn bedrijfsvoering kan afstemmen op de gestelde doelen. Deze onduidelijkheid leidt tot fundamentele onzekerheid over de omvang van de toegestane bedrijfsactiviteiten en over de mate waarin bestaande, rechtmatig verkregen vergunde rechten in de toekomst nog kunnen worden benut, hetgeen afbreuk doet aan het rechtszekerheidsbeginsel en de gerechtvaardigde verwachtingen van cliënt. Daarnaast voorziet het TLGD in een gebiedsgerichte aanpak voor gebieden rondom grote Natura 2000-gebieden in Zuidwest-Drenthe, waaronder het Drents-Friese Wold, het Holtingerveld en het Dwingelderveld. In deze gebieden wordt, bovenop de generieke reductie, uitgegaan van een aanvullende ammoniakreductie van ten minste 13%, waarbij niet is uitgesloten dat deze opgave verder wordt verzaamd indien dit noodzakelijk wordt geacht om te voldoen aan het additionaliteitsvereiste. Hoewel het bedrijf van cliënt niet direct aan een Natura 2000-gebied grenst, laat het TLGD in het midden hoe ver de reikwijdte van deze gebiedsgerichte aanpak strekt en welke bedrijven daar uiteindelijk onder zullen vallen. De omvang van de betreffende gebieden moet immers nog definitief worden bepaald, waardoor voor cliënt aanzienlijke onzekerheid ontstaat over de vraag of en in welke mate hij met aanvullende verplichtingen zal worden geconfronteerd. De gebiedsgerichte aanpak blijft bovendien niet beperkt tot stikstof, maar kan ook hydrologische maatregelen omvatten in het kader van natuur- en waterdoelen, waaronder de Kaderrichtlijn Water. Verhoging of strengere sturing van het waterpeil kan ertoe leiden dat percelen structureel natter worden en sneller verzadigen. Onder dergelijke omstandigheden neemt het risico op nitraatuitspoeling toe, waardoor de mogelijkheden voor mestplaatsing worden beperkt door de geldende nitraatnormen en waterkwaliteitsdoelen. Dit kan ertoe leiden dat cliënt minder mest kan aanwenden op eigen gronden dan agronomisch noodzakelijk en bedrijfsmatig wenselijk is, met als gevolg een structurele disbalans tussen mestproductie en beschikbare mestplaatsingsruimte en toenemende kosten voor mestafzet buiten het bedrijf.		

Het TLGD laat daarnaast ruimte voor aanvullende gebiedsmaatregelen, zoals de ontwikkeling van ecologische zones, aanpassingen van landschapsstructuren en mogelijke beperkingen in het gebruik van gronden in overgangsgebieden. Op dit moment is echter nog niet duidelijk welke gebieden precies onder de gebiedsgerichte aanpak zullen vallen en welke concrete maatregelen daar uiteindelijk aan verbonden zullen worden. Juist deze onduidelijkheid maakt het voor cliënt onmogelijk om de gevolgen voor de bedrijfsvoering te overzien en toekomstgerichte investerings- en bedrijfsbeslissingen te nemen. In samenhang bezien leidt de combinatie van generieke emissiereductie, een onduidelijke referentiesystematiek, mogelijke aanvullende gebiedsgerichte stikstof- en watermaatregelen en onzekerheid over toekomstig grondgebruik ertoe dat de toekomstbestendigheid van het bedrijf onder druk komt te staan en de continuïteit van de onderneming daadwerkelijk in het geding raakt. Verzoek Namens cliënt verzoek ik u de huidige weg van het TLGD-ontwerpprogramma te heroverwegen en het toekomstbeleid niet door te zetten. In het geval van publicatie van zienswijzen, deze zodanig te anonimiseren, dat cliënt, zijn bedrijf en de ligging van zijn gronden niet te herleiden zijn.		
50. Gemeente Emmen		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen

Met belangstelling hebben wij kennis genomen van het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD). Ambtelijk overleg in het voortraject heeft tot een aantal aanpassingen geleid, ten opzichte van eerdere conceptversies van het TLGD. Desondanks maken wij graag van de mogelijkheid gebruik om een aantal aandachtspunten en zorgen als zienswijze onder uw aandacht te brengen. Algemeen Wij waarderen de uitgebreide analyse van de afzonderlijke inhoudelijke thema's binnen het TLGD. Tegelijkertijd constateren wij dat de samenhang tussen de thema's en de integraliteit van het programma niet altijd goed herkenbaar zijn. Gebiedsgerichte benadering Wij signaleren dat de vertrekpunten, omstandigheden, opgaven en ambities per Drents deelgebied (globaal in te delen in noord, zuidwest en zuidoost) sterk verschillen. Binnen het ontwerp TLGD ontbreekt hier de aandacht voor. Een nadrukkelijker gebiedsgerichte benadering is naar onze mening noodzakelijk, mede met het oog op de te maken vervolgstappen in gebiedsprocessen en beleidsvorming (o.a. de Provinciale Omgevingsvisie). Het ontwerp TLGD blijft op een hoog abstractieniveau op de schaal van de gehele provincie, concrete keuzes worden opgepakt binnen gebiedsprocessen. De planning van de voor de Regio Emmen relevante gebiedsprocessen is ons daarbij onvoldoende duidelijk. Vergunningverlening / Stikstof De stikstofopgave is complex en heeft dagelijkse impact binnen onze gemeente. Voor alle betrokken partijen is zekerheid en perspectief op de korte termijn essentieel. In het TLGD wordt de verwachting uitgesproken dat vergunningverlening medio 2027 kan worden hervat, mits sprake is van een aantoonbare afname van stikstofdepositie. Wij dringen erop aan	Gebiedsprocessen De gebiedsprocessen voor de gebiedsgerichte uitwerking van het programma kunnen na de zomer starten. Een nadere planning wordt momenteel uitgewerkt en zo snel mogelijk met betrokken partijen teruggekoppeld. De planning is nog onzeker, omdat een match moet worden gemaakt tussen mensen, middelen en opgaven. Vergunningverlening Wij hebben in het programma neergelegd dat wij denken dat medio 2027 het vroegste moment is waarop vergunningverlening kan worden hervat. Hiervoor moet voldaan worden aan de eisen die de jurisprudentie stelt. Wij zien geen reden om deze tekst te wijzigen. Absolute zekerheid over vergunningverlening is door ons niet te geven, omdat dit uiteindelijk een rechterlijk oordeel vraagt. Wij gaan er in onze aanpak daarbij vanuit niet tot het onmogelijke gehouden te zijn. Wij gaan er dus b.v. niet van uit dat de stikstofneerslag tot onder de KDW moet zijn teruggebracht alvorens vergunningverlening kan worden vlotgetrokken. Het belangrijkste is een geborgde gestaag dalende lijn van emissies in combinatie met een concrete aanpak gericht op natuurherstel en behoud van zicht op het halen van de instandhoudingsdoelen. Onze aanpak zoals verwoord in hoofdstuk 4 van het programmadocument is hier in drie stappen op gericht: (1) een generieke norm voor de melkveehouderij, (2) een gebiedsgerichte reductie en (3) maatwerk in het kader van additionaliteit. Qua uitwerking en borging moet het programma, gezien de hoge juridische	Verduidelijk stikstofaanpak in hoofdstuk 4 van het programma. Uitwerken aanpak van gebiedsprocessen (hoofdstuk 5). En Realisatiestrategie. Aanpassen hoofdstuk 6 (sociaaleconomische impact).

dit proces zo veel mogelijk te versnellen en hierbij gebruik te maken van ervaringen uit andere provincies, onder meer met betrekking het omgaan met latente stikstofruimte en intern salderen. Bargerveen Voor het Natura 2000-gebied Bargerveen en omgeving bestaan nog veel onduidelijkheden. Na uitvoering van TLGD-maatregelen zal het natuurgebied boven de stikstofnorm blijven, hoofdzakelijk veroorzaakt door de bijdrage vanuit het buitenland. Wij onderschrijven het belang van aandacht voor buitenlandse emissies en vragen u om een concrete aanpak in samenwerking met Duitse partners. Wij verzoeken u daarnaast in het TLGD aandacht te besteden aan deze bijzondere situatie en inzichtelijk te maken welke gevolgen dit heeft voor natuur, landbouw en ruimtelijke ontwikkelingen binnen zowel landelijk- als stedelijk gebied. Wij willen benadrukken dat wanneer zich kansen voordoen voor zowel natuur als landbouw, wij daar gezamenlijk aan willen werken. Wij verzoeken u daarom om het gebiedsproces Bargerveen zo spoedig mogelijk op te starten. Uitvoering van het programma vraagt om voldoende financiële middelen. Belang overige opgaven Het ontwerp TLGD richt zich vrijwel uitsluitend op het landelijk gebied. Stedelijke opgaven (woningbouw, bedrijventerreinen en infrastructuur) zijn echter cruciaal voor de Regio Emmen. Deze ontwikkelingen worden momenteel ook beperkt door de stikstofdepositie op het Natura 2000 gebied Bargerveen. Deze situatie is zorgelijk en verdient aandacht in het TLGD, mede gezien het belang van de Regio Emmen op het gebied van wonen en economie voor de provincie Drenthe. Onze zorg is dat de belangen van stedelijke ontwikkelingen onvoldoende in beeld zijn bij het maken van keuzes. De verwijzing naar de actualisatie van de Provinciale Omgevingsvisie is hierin niet voldoende: In dat proces wordt voor het	maatlat, verder worden gebracht, maar de basis is gelegd. In dit verband wijzen wij nog op de recente uitspraak van de Raad van State over het Liefstingsbroek: zie <u>Uitspraak 202301494/1/R2 - Raad van State</u> die wat ons betreft in lijn met onze aanpak en hoopgevend is. Buitenlandse emissies In algemene zin is het de taak van het Rijk om afspraken te maken met Duitsland over het terugdringen van de buitenlandse emissies. Voor de specifieke situatie rond het Bargerveen heeft dit ook onze aandacht. Wij gebruiken onze mogelijkheden om afspraken met Duitsland in dit kader te bevorderen. Het helpt daarbij als we dan kunnen wijzen op een eigen geborgde aanpak. Overige opgaven Voor de visie op en het beleid ten aanzien van opgaven in het stedelijk gebied verwijzen wij naar de Omgevingsvisie, zoals die thans in procedure is. De Omgevingsvisie is het integrale kader voor de opgaven in het stedelijk gebied en het landelijk gebied. In de ontwerp-Omgevingsvisie is aangegeven dat het oplossen van het stikstofprobleem een randvoorwaarde is voor regionale groei en is de verstedelijkingsstrategie voor de Regio Emmen opgenomen. Het TLGD richt zich op de natuurherstelmaatregelen die bijdragen aan de oplossing van het stikstofprobleem. Landbouw Wat betreft de uitwerking van doelsturing stipt betrokkene een aantal terechte punten aan. De	

onderdeel stikstof juist terugverwezen naar de keuzes die worden gemaakt in het programma TLGD. Landbouw Een belangrijk onderdeel binnen het programma betreft de wijze waarop de landbouwopgave wordt vormgegeven. Wat ons betreft is doelsturing met keuzeruimte voor bedrijven een goede benadering. Het vraagt nog wel om nadere toelichting: Wie reguleert en controleert deze systematiek, hoe flexibel zijn de doelen, op welke wijze wordt omgegaan met bedrijven die niet willen deelnemen, welke prikkels zijn beschikbaar zijn om verder te gaan dan de minimale eisen? Het (gebiedsgerichte) toekomstperspectief voor landbouwbedrijven blijft onvoldoende uitgewerkt: Een inzicht in de landbouwkundige hoofdstructuur zou daarin helpen. Wij verzoeken u hierbij aandacht te schenken aan gebieden waar landbouw de primaire functie heeft en aan zones waar landbouw en stedelijke ontwikkeling of landbouw en natuurontwikkeling samenkomen. Bouwsteen Bodem en water De TLGD aanpak richt zich op wettelijke opgaven binnen een bepaalde termijn. Kansen voor natuur en water (zoals de stedelijke woningbouwontwikkeling Emmen-West in combinatie met de Sleenerstroom en het grondwaterbeschermingsgebied Noordbargeres en de relatie tussen het Schoonebeekerdiep/Bargerveen/landbouwkundig gebruik) ontbreken hierdoor. Het principe ‘water en bodem sturend’ laat zich niet in generieke maatregelen vangen en vraagt om gebiedsgerichte toepassing. Dit mag sterker naar voren komen in het TLGD. Veenoxidatie is een herkenbaar en ingrijpend vraagstuk in de (voormalige) veengebieden van onze gemeente. Dit verdient expliciete vermelding in het TLGD. Daarnaast ontbreekt een toekomstperspectief	uitwerking van doelsturing pakken wij in het komende jaar verder op. Hierbij is ook relevant welke keuzes het Rijk maakt, dat immers ook aan uitwerking van het concept werkt. Voor wat betreft de landbouwstructuurverbetering werken wij daar vooral aan in die gebieden waar opgaven stapelen (de hotspots). Voor de omgeving Bargerveen ligt een gebiedsgerichte aanpak gericht op landbouwstructuurversterking verder niet in de rede. In de ontwerp-Omgevingsvisie is een onderscheid gemaakt naar gebieden waar de landbouw rekening moet houden met andere maatschappelijke opgaven en gebieden waar landbouw prioritair is. Bouwsteen Bodem en Water Het TLGD is opgesteld vanuit de veronderstelling dat maatregelen die uitsluitend zijn gericht op het halen van wettelijke doelen onvoldoende toekomstbestendig zijn. Om te voorkomen dat na 2030 opnieuw ingrijpende maatregelen nodig zijn in dezelfde gebieden, bevat het TLGD een aantal samenhangende uitgangspunten zoals Water en bodem sturend. Hoewel het TLGD een horizon heeft tot 2030, worden de keuzes voor zover mogelijk ook getoetst aan de opgaven na 2030, zoals klimaatverandering en waterbeschikbaarheid en de KRW-opgaven. De basis hiervoor wordt gelegd in het te actualiseren Regionaal Waterprogramma. Ruimtelijke- en stedelijke ontwikkelingen Water en Bodem Sturend is een leidend principe in de ontwerp-Omgevingsvisie en daarmee kaderstellend	

op het omgaan met veenoxidatie en bodemdaling in relatie tot gebruik en ontwikkeling van water en de bodem. Graag denken wij vanuit onze ervaringen hierover mee. Noorbargeres De Noorbargeres wordt genoemd als een “Gebied met een specifieke opgave waarvoor inmiddels een gebiedsproces loopt”. Het is ons op dit moment onvoldoende duidelijk welk gebiedsproces loopt en welke partijen daarbij betrokken zijn. Om transparantie en samenwerking te waarborgen, verzoeken wij u om de gemeente Emmen, Erkende Overlegpartners uit dorpen en wijken, Wildlands en andere relevante terreinbeheerders mee te nemen als betrokken partners. Wij benadrukken daarnaast het belang van een goede betrokkenheid van agrarische bedrijven in het gebied. Meer inhoudelijk achten wij een bredere benadering dan uitsluitend water- en landbouwbelangen in het Noorbargeres gebied wenselijk: Er liggen kansen voor recreatie, landschappelijke versterking en een betere ruimtelijke verbinding met de stad Emmen. Tot slot Wij gaan ervan uit dat bovenstaande punten voldoende aanleiding geven om het TLGD op onderdelen aan te passen. We zien de definitieve versie van het TLGD met vertrouwen tegemoet.	voor ruimtelijke uitwerking. Dit is ook onderdeel van de Ontwerp-Omgevingsvisie Drenthe, waarin Water- en Bodem sturend een leidend principe is. Om het principe van Water en Bodem Sturend te kunnen hanteren, worden onder meer door de provincie Drenthe hiervoor kaarten ontwikkeld. Daarnaast is: “Toekomstblik op WABOS in Drenthe, Inputdocument voor de omgevingsvisie Drenthe” opgesteld, dat kan dienen als vertrekpunt voor opgaven en ontwikkelingen. Veenoxidatie Ten aanzien van veenoxidatie is hierover aanvullend in het TLGD opgenomen dat hier aandacht voor is en binnen de gebiedsprocessen voor zover van toepassing wordt meegenomen. Gebiedsaanpak Noordbargeres Met betrekking tot het gebiedsproces Noordbargeres is er inmiddels contact met de gemeente Emmen om nieuwe ontwikkelingen met elkaar af te stemmen	
51. [REDACTED]		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Kennisnemen van het TLGD is geen eenvoudige opgave. De aanpak die u kiest is wel te begrijpen. Die komt nog altijd in de buurt van wat de Drentse Maat is gaan heten. Tot mijn spijt is door juridificering druk op de inrichting van het landelijk gebied en gebruiksmogelijkheden van grond komen te liggen. Terwijl ik sterk het geloof heb en houd dat met	1. Gaat u het TLGD aanpassen aan nieuw kabinetsbeleid? We houden rekening met kabinetsbeleid en het is mogelijk dat ons programma hierop wordt aangepast of dat regels vanuit het Rijk in de plaats komen van die van de provincie.	

gericht natuurbeleid en landbouwbeleid de gestelde doelen eveneens zouden worden gehaald. Ik sta voor een sterke natuur én een sterke agrarische sector. Ik herinner mij een uitspraak van een bekende voormalige natuurbeschermers uit Drenthe. Die zei dat het goed zal gaan met en voor de natuur als het de boeren ook goed gaat. Waarvan akte. Op uw verzoek ben in bij mijn zienswijze zo beknopt en concreet mogelijk. Betrek mijn zienswijze op het gebied XXXXXXXXXX Zolang dit landbouwbedrijf bestaat heeft het vrijwillig grond geruild voor realisatie van natuuropgaven en versterking van het landbouwbedrijf zelf. In een doorlopend proces is de bedrijfsvoering aangepast ter vermindering van milieudruk. Grondgebruik extensief, omdat akkerbouw en melkveehouderij op hetzelfde bedrijf plaatsvindt. Heeft actief bijgedragen aan onderhoud van het landschap en beheer van natuurgebieden. Vanaf ongeveer 2005 wordt geacteerd op de gevolgen van extreme weerssituaties. Juist dat laatste zorgt ervoor dat het maken van veilige en gezonde voedselproducten zeer uitdagend is geworden. Het mooie is, dat de mogelijkheden er intussen zijn. Wat nodig is van u als overheid en van anderen, is vertrouwen stellen in het vakmanschap van de landbouwer en van de toeleverende en verwerkende partijen. En ook belangrijk, dat u hen de tijd gunt voor het met succes toepassen van de adaptaties. Daarbij past, dat noch de voor de landbouw beschikbare hoeveelheid grond, noch de gebruiksmogelijkheden daarop (-nog- verder) aan beperkingen worden blootgesteld. Liever stimuleren en motiveren (van de allerlaatste inzichten, technieken en middelen), dan beperken en zoneren. Het is mijn overtuiging dat met deze route de waterkwaliteit en de biodiversiteit in kwaliteit net zo goed verbetert.	2. Worden historische inspanningen van agrarische bedrijven geborgd en meegenomen? Ja. Zie ook antwoord op zienswijze 3. 3. Kan de provincie meewerken aan een landingsplaats voor een melkveehouderijbedrijf in het Drentsche Aa gebied? De provincie kan meewerken aan een landingsplaats voor een melkveehouderij in het Drentsche Aa-gebied, maar dit gebeurt altijd op basis van maatwerk en vrijwilligheid. Het doel is om perspectief voor melkveehouderij te behouden, juist omdat grasland en melkvee passen bij het beekdallandschap en verdwijnen daarvan de natuur- en waterdoelen niet dichterbij brengt. Een landingsplaats betreft een provinciale locatie die door een ondernemer kan worden gekocht, waarbij de provincie vooraf meedenkt over inrichting, randvoorwaarden en de samenhang met natuur- en wateropgaven. Daarbij geldt nadrukkelijk dat de provincie geen garantie kan geven op vergunningverlening; een nieuwe of aangepaste natuurvergunning blijft altijd een afzonderlijke, juridisch toetsbare stap. Wel kan de provincie het proces begeleiden, risico's vooraf inzichtelijk maken en samen verkennen of een vergunningtraject kansrijk is, zoals eerder is gedaan bij bedrijfsverplaatsingen naar provinciale locaties. Verplaatsing vraagt vrijwel altijd om een passende beoordeling en intern salderen is juridisch complex en onzeker, zeker nabij Natura 2000. Daarom kiest de provincie bewust voor een zorgvuldige afweging per geval, om ondernemers geen valse verwachtingen te geven. Alleen als grond, doelen en vergunningperspectief redelijkerwijs samenkomen, ziet de provincie ruimte om hieraan mee te werken	

Eigenlijk is het moeilijk voor te stellen dat bijna alle ontwikkelingen in Nederland stil zijn komen te vallen na 2019. Normaliter zou als uitweg gekozen zijn voor wetgeving, ter reparatie. Er liggen wel deelvoorstellen, zo heb ik begrepen. Evenals dat het nieuwe kabinet wil komen met een eigen plan voor de opgaven in het landelijk gebied. Gaat u indien dat van toepassing zou zijn, uw TLGD daarop aanpassen? Nog even terug naar 2019. Bedrijven die al eerder hebben gereduceerd en bijgedragen aan natuurherstel- en ontwikkeling krijgen in het TLGD nogmaals te maken met opgaven. Breng die historische inspanningen nog meer op de voorgrond dan tot nu toe het geval is. Triest is dat de prestaties die dat heeft opgeleverd in beleid en regelgeving nergens heeft kunnen leiden naar ruimte in vergunningverlening. Kunt u dit alsnog op enige wijze borgen en inboeken? Er wordt nog immer gewerkt aan de realisatie van het Natuur Netwerk Nederland. In het stroomgebied van de Drentsche Aa liggen nog opgaven. Uitvoering levert natuurherstel op. Wellicht ook -nog meer- omzetting van grasland naar akkerbouw. Ik vind dit vanuit cultuurhistorisch- en landschappelijk oogpunt, niet fijn. Bent u bereid, mocht dat gewenst en noodzakelijk blijken te zijn, mee te werken aan het aanwijzen van een landingsplaats voor de vestiging van een melkveehouderijbedrijf in het Drentsche Aa gebied? Nog even terug naar de weersextremen van deze tijd. De landbouwgrond is daaraan onderhevig. En de natuurgebieden natuurlijk evenzo goed. Plantengemeenschappen en fauna passen zich daaraan aan, zo is bekend. Hoe verhoudt zich dit tot de gestelde natuurdoelen en instandhoudingsdoelen? We kunnen de veranderingen van de natuurkwaliteit door weersextremen toch immer niet afwentelen op overige grondgebruikers? Wilt u in overweging nemen om op dit punt extra inzet te leveren op CO2 reducerende maatregelen en mogelijkheden voor meer beheer en onderhoud in de natuurgebieden?	4. Hoe gaan we om met weersextremen en natuur (instandhoudings)doelen + Hoe gaat de provincie voorkomen dat gevolgen van weersextremen worden afgewenteld op andere grondgebruikers? Weersextremen als gevolg van klimaatverandering vormen een drukfactor voor plant- en diergemeenschappen. Soorten kunnen zich wel aanpassen, maar hiervoor is wel voldoende omvang en variatie van geschikt biotoop of groeiplaats in een natuurgebied nodig waardoor soorten mee kunnen bewegen bij veranderende omstandigheden. Dat is nu niet voldoende het geval waardoor lokale populaties simpelweg uitsterven en de biodiversiteit afneemt met alle gevolgen van dien. Door natuurgebieden robuuster te maken, beter met elkaar te verbinden en waar nodig het beheer aan te passen worden levensgemeenschappen weerbaarder tegen weersextremen en -fluctuaties, dan wel treedt sneller herstel op na een extreme situatie. Daarbij geldt bovendien dat in de Natuurherstelverordening expliciet is opgenomen dat klimaatverandering geen argument is om niet de vereiste inspanningen te leveren om de instandhoudingsdoelen voor de Natura 2000-gebieden te behalen. 5. Overwegen wij extra inzet op CO₂-reducerende maatregelen en beheer in natuurgebieden Wij spreken zeker ook met de terreinbeheerders over hun inspanning rondom het beheer en onderhoud van de natuurgebieden en de inzet op de diverse drukfactoren.	

Met u hoop ik dat de vergunningverlening, hoe dan ook, weer op gang komt. De huidige wetgeving en jurisprudentie geven mij aan dat het een open eind is. Inspanningen en resultaten uit het verleden zijn uit het oog geraakt. Eerst zal de juridische waarborging er moeten komen, voordat van start wordt gegaan met de uitvoering van het TLGD. Dat draagt bij aan het herstel van vertrouwen tussen belanghebbenden.		
52. Boermarke Orvelte		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Boermarke Orvelte heeft kennisgenomen van dit ontwerpprogramma en maakt zich ernstige zorgen over de uitwerking ervan op de leefbaarheid en de plattelandscultuur in Drenthe. De keuzes die in dit programma worden voorbereid zullen de agrarische sector en daarmee de Drentse samenleving hard raken op sociaalmaatschappelijke en culturele aspecten. Onze zorgen zullen we in onderstaande zienswijze nader toelichten: Boermarken oeroud maar springlevend onderdeel Drentse samenleving Onze Boermarke is een eeuwenoud collectief van boeren/grondgebruikers, die gezamenlijk in de ruimste zin van het woord zorg dragen voor gebruik van ons gebied. Hier vormen wij een wezenlijk actief onderdeel van de leefgemeenschap. Ook staan wij collectief op de Nationale Inventaris voor immaterieel cultureel erfgoed van Unesco. Wij bouwen voort op een rijke (cultuur)historie en nemen actief verantwoordelijkheid voor een leefbaar platteland. Samen met bewoners werken we aan het behoud van de plattelandscultuur. We dragen zorg voor een toekomstbestendige landbouw, bestendig beheer van de jachtvelden en ruimte voor agrarische natuur. Als erfgoeddragers en vernieuwers staan we midden in de samenleving, met respect voor verleden én toekomst. Reageren op niet uitgewerkt maatregelenplan Het programma vraagt op veel onderdelen nog een nadere uitwerking en daarnaast wordt de indruk gegeven dat de veranderingen in het landelijk gebied groot zullen zijn.	Zienswijzen 16, 52, 62, 70, 86, 100, 104, 109, 124, 126, 149, 162, 163, 183, 185, 203, 231, 242 en 259 zijn vrijwel identiek aan elkaar en bevatten onder de volgende genoemde thematische kopjes vrijwel dezelfde inhoud: • Boermarken oeroud maar springlevend onderdeel Drentse samenleving • Reageren op niet uitgewerkt maatregelenplan • Effecten en impact te beperkt ingeschat en uitgewerkt • Maatschappelijk fundament onder leefbaarheid vraagt om erkenning- juridische status van het programma Voor een beantwoording verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 28. Met de indiener van de zienswijze willen wij ons sterk maken voor de leefbaarheid van het platteland en haar cultuur. Wij zien dat het programma lokaal effecten kan hebben op gemeenschappen, zeker wanneer boeren als gevolg van het programma massaal zouden verdwijnen.	Uitwerken passage over gebiedsprocessen (hoofdstuk 5). Aanpassen hoofdstuk 6 (sociaaleconomische impact).

Wij lezen vooral het voornemen tot het nemen van maatregelen gericht op ammoniakreductie, maar volgens ons kunnen deze niet los worden gezien van andere maatschappelijke opgaven en de samenleving waar boeren bedrijven mee te maken hebben, zoals klimaat, waterkwaliteit, dierenwelzijn en een leefbaar platteland. De generieke reductie van 30% ammoniakemissie en ook de voorgestelde gebiedsgerichte reductie van 13% zal veel bedrijven treffen. Ook omdat in het programma nog niet duidelijk gemaakt hoe deze reductie precies vorm zal krijgen en wat dit concreet betekent voor bedrijven in de nabijheid van stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden, daar geldt dan ook nog de additionaliteitsvereiste voor de Natura 2000-gebieden en kan er nog meerstikstofreductie noodzakelijk zijn. Daarnaast bevat het TLGD verschillende maatregelen die gericht zijn op het verbeteren van de waterkwaliteit, de bodem en hydrologisch systeemherstel. Deze maatregelen hangen onder meer samen met de doelen uit de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW) en met de hydrologische randvoorwaarden voor Natura- 2000 gebieden en de drinkwaterbescherming. Het is nog onduidelijk hoe groot deze aanvullende opgaven precies zullen zijn en of deze in de praktijk haalbaar is voor agrarische bedrijven. Wij verwachten dat het ontwerp programma TLGD daarmee grote impact heeft op grote delen van het Drentse platteland. Effecten en impact te beperkt ingeschat en uitgewerkt Het ontwerpprogramma beschrijft in slechts één paragraaf (Hst 6 Impact; paragraaf 6.2 Verwachte effecten TLGD) de effecten op economie en brede welvaart, maar raakt onvoldoende aan de culturele, historische, sociale en gemeenschapswaarden van het Drentse landelijk gebied. In deze paragraaf wordt bovendien gesteld dat beëindiging van bedrijven “doorgaans geen invloed heeft op de leefbaarheid” en dat “stoppende jonge boeren in de regio ander werk zullen vinden zodat stoppende bedrijven geen invloed hebben op de leefbaarheid”. Die conclusies zijn gebaseerd op macro-indicatoren. Dit is in onze ogen een veel te smalle	Het programma is daarom wel gericht op minder uitstoot van stikstof (en doelen van natuur, water en klimaat), maar niet op minder boeren. Het ondersteunen van boeren bij het werken aan de opgaven is juist daarom een cruciaal onderdeel van het programma. We betrekken de sector ook bij het uitwerken van het programma. Dit krijgt onder andere een plaats door de uitwerking van het programma met betrokkenen uit het gebied te gaan doen. Daarnaast wil de provincie daar waar de impact van het programma lokaal groot is op zoek naar maatregelen die die impact verzachten. Hoofdstuk 6 van het programma handelt over de sociaaleconomische impact. Met u zijn wij van mening dat een macrobenadering, zoals die over de sociaaleconomische impact van het programma in het ontwerpprogramma was opgenomen, niet altijd recht doet aan de impact van het programma op lokaal niveau. Hoofdstuk 6 van het programma, dat handelt over de leefbaarheid (sociaaleconomische impact van het programma) is hierop aangepast. Overigens hanteert de provincie al langer het concept van ‘brede welvaart’ (zie ook hoofdstuk 6) waarin meer indicatoren dan alleen werkgelegenheid en koopkracht een rol spelen. Voor wat betreft de rol van de indiener van deze zienswijze bij de uitwerking van het programma geldt dat deze uitwerking altijd gebeurt in afstemming met de diverse betrokkenen uit het gebied. Indiener van de zienswijze behoort tot die groep. De beschrijving van	

benadering die geen recht doet aan een stabiele ontwikkeling op het platteland Maatschappelijk fundament onder leefbaarheid vraagt om erkenning Wij vertegenwoordigen geen sectorbelang, maar zijn een maatschappelijk fundament dat al eeuwenlang zorg draagt voor samenhang, landschap en naoberschap, waarin grond, gemeenschap en cultuur onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Wanneer landbouwbedrijven verdwijnen, verandert niet alleen (voedsel)productie of werkgelegenheid. Dan verandert de sociale infrastructuur van onze dorpen, de kritische massa voor lokale bedrijven, de overdracht van kennis en vakmanschap, het verenigingsleven, de onderlinge afhankelijkheid en de verbondenheid met het landschap. Kortom dit tast de leefbaarheid aan. Leefbaarheid is niet alleen een kwestie van inwonersaantallen of arbeidsplaatsen. Leefbaarheid is ook identiteit, taal, traditie en thuisgevoel. Wij vragen daarom: • Erken expliciet de culturele en gemeenschapswaarde van het agrarisch systeem. • Neem in de gebiedsuitwerking een sociale en culturele impactanalyse op, naast de economische. • Definieer leefbaarheid breder dan werkgelegenheid en koopkracht. • Voorkom cumulatieve afbraak van ons lokale netwerk door massale beëindiging van agrarische bedrijven. Wij willen meewerken. Wij willen verantwoordelijkheid dragen. Maar wij kunnen niet instemmen met een aanpak zoals het ontwerpprogramma TLGD welke onze historische en maatschappelijke rol reduceert tot een economische variabele. Drenthe is gevormd door zijn boermarken. Dat fundament verdient erkenning én bescherming.	hoe de gebiedsprocessen gaan plaatsvinden, is in het programma aangescherpt.	

Boermarke Orvelte verzoekt provincie Drenthe om in de zienswijze genoemde punten zorgvuldig te betrekken bij de verdere uitwerking van het programma TLGD.		
53. Gemeente Tynaarlo		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Hierbij maken wij graag gebruik van de door u geboden mogelijkheid, een zienswijze in te dienen op het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD). Een programma dat, zoals u zelf aangeeft, een noodzakelijke tussenstap is op weg naar verdere uitwerking en concretisering. De urgentie naar het definitief vlottrekken van toestemmingverlening onderschrijven wij volledig. Dit geldt overigens niet in het minst ook voor herstel van onze natuur- en waterkwaliteit. Wij hebben het ontwerpprogramma gelegd naast onze Omgevingsvisie Tynaarlo 2023 - 2040 en daarin zien we aantal overeenkomsten, maar ook mogelijke strijdigheden. Overeenkomsten Natuur en biodiversiteit: beide beleidsstukken sturen op herstel en versterking van natuur en biodiversiteit; Water en Bodem sturend: hydrologisch herstel en waterkwaliteit vormen in beide stukken belangrijke uitgangspunten voor ruimtelijke keuzes; Vitaal landelijk gebied: de landbouw blijft een belangrijke drager van landschap en economie; Gebiedsgerichte aanpak: samenwerking met lokale partijen staat voorop. Mogelijke strijdigheden : Ruimtegebruik en functieverandering landbouwgrond Het TLGD stelt dat een deel van de landbouwgrond minder geschikt kan worden voor productie door maatregelen voor natuur en water. In onze omgevingsvisie ligt juist de nadruk op behoud van het agrarische landschap als drager van het gebied. Bijvoorbeeld in de Ydermaderpolder en de Grote	Ruimtegebruik en functieverandering De provincie wil er geen misverstand over laten bestaan dat behoud van landbouwgrond ook voor haar een belangrijk uitgangspunt is. Vanuit de opgaven die er wettelijk liggen komt het voor dat hiervan moet worden afgeweken. Dat houdt dan verband met het feit dat maatregelen in het kader van systeemherstel voor water en natuur op basis van onderzoeken op de betrokken locatie nodig zijn. Wanneer dit aan de orde is, vindt dit in overleg met betrokkenen plaats. Agrariërs krijgen daarbij desgewenst hulp aangeboden bij het vinden van een alternatieve locatie of het omschakelen naar een ander type bedrijfstype (b.v. natuurvriendelijker). Zie ook ons antwoord op zienswijze 47. Stikstofreductie en landbouwstructuur, hotspots Wij zien met de indiener dat de stikstofaanpak gevolgen kunnen hebben op bedrijfsniveau, en lokaal ook voor de leefbaarheid van het landelijk gebied. Hoofdstuk 6 (Sociaaleconomische impact) is op dit punt aangescherpt. Dit punt komt ook terug in de op te starten gebiedsprocessen. Deze gebiedsprocessen kunnen na vaststelling van het programma starten. De informatie over de aanpak van de gebiedsprocessen is nader uitgewerkt in hoofdstuk 5 van het programma en in de Realisatiestrategie.	Beschrijving hotspot Grote Masloot aanvullen met de Visie Kop van Drenthe

Masloot die in het TLGD op kaarten (pag. 81 en 98) als (paars) 'zoekgebied opgaven' zijn aangemerkt. Dit kan lokaal spanning opleveren wanneer landbouwgrond structureel wordt omgezet naar natuur of water. Wij hechten eraan dat de agrariërs in het gebied die hun bedrijf willen voortzetten alternatieven worden geboden als dit gebied daadwerkelijk wordt ingezet. Dit kan zijn door te helpen bij bedrijfsverplaatsing maar ook door hulp bij bijvoorbeeld het veranderen naar natuur-inclusief boeren'. Gezien het gegeven dat beide gebieden op genoemde kaarten tevens (deels) zijn aangemerkt als 'zoekgebied agrarische structuur versterken' ligt dit laatste misschien wel meer voor de hand. Stikstofreductiedoelen en landbouwstructuur Het TLGD benoemt als basis voor een geborgde stikstofaanpak een generieke emissiereductie van 30% voor de melkveehouderij in 2035 en aanvullende gebiedsgerichte reducties rond Natura 2000-gebieden. De maatregelen kunnen leiden tot bedrijfsbeëindiging, extensivering of verplaatsing van agrariërs. Dit kan effect hebben op de leefbaarheid en economische structuur van het landelijk gebied in onze gemeente. Wij missen in het document nog informatie over hoe u aankijkt tegen deze gevolgen en welke acties hiervoor op hoofdlijnen in beeld zouden kunnen komen. Op deze manier kan het huidige document tot (opnieuw) veel onduidelijkheid en daardoor onrust leiden bij agrariërs in onze gemeente. Dat willen we, waar mogelijk voorkomen. Hotspots en gebieden met specifieke opgaven (prioritaire gebieden) Het TLGD werkt met prioritaire gebieden waar opgaven stapelen. In Tynaarlo vallen hier de Drentsche Aa (Natura2000) als Hotspot en de Grote Masloot als aangewezen 'Gebied met specifieke opgaven' binnen. Dit kan leiden tot snellere ingrijpende maatregelen dan voorzien in onze gemeentelijke visie. We vragen aandacht voor de gevolgen hiervan voor de betrokken partijen. In het ontwerp is hierin nog onvoldoende aandacht aan besteed.	Het kan hierbij helpen dat ook het kabinet oog lijkt te hebben voor de sociaaleconomische impact van haar stikstofaanpak (het is pijler 6 van de nieuwe samenhangende aanpak, zie de kamerbrief van 27 maart 2026: Samenhangende aanpak Landbouw Natuur en Stikstof Kamerstuk Rijksoverheid.nl). Juridische focus en vergunningverlening De gemeente staat een bredere benadering voor dan de focus op vergunningverlening die zij ontwaart in de aanpak vanuit de TLGD. De provincie wijst erop dat de aanpak in het TLGD verankerd is in de nieuwe Omgevingsvisie, zoals inmiddels ter inzage is gelegd. De bredere belangenafweging waaraan de gemeente hecht, vindt in dat kader plaats. Gebiedsvisie Kop van Drenthe Voor Grote Masloot geeft indiener ons mee dat het een gezamenlijk belang is vanuit verschillende functies in het landelijke gebied om de wateropgave in brede zin te beantwoorden. Daarvoor verwijst indiener naar de Visie Kop van Drenthe en daarin opgenomen concrete doelen. Wij nemen deze opmerking ter harte en zullen dit toevoegen bij de beschrijving van de hotspot Grote Masloot.	

Juridische focus op stikstof en vergunningverlening Het TLGD heeft als expliciet doel het vlottrekken van vergunningverlening via geborgde stikstofreductie. Hierdoor kan beleid primair juridisch-ecologisch gestuurd worden, terwijl onze gemeentelijke visie breder kijkt naar integrale ruimtelijke kwaliteit en dorpsontwikkeling. Wij missen in het ontwerp aandacht voor dit aspect. Conclusie: Het TLGD past in grote lijnen binnen de koers van onze gemeentelijke omgevingsvisie. Wel vraagt de uitwerking in gebiedsprocessen aandacht voor het behoud van een goede balans tussen natuurherstel, landbouwstructuur en leefbaarheid van het landelijk gebied. Wat ons betreft dient de landbouw als landschaps- en economiedrager behouden te blijven en vereisen de gebiedsprocessen lokaal maatwerk. Dit is voor ons een essentieel principe. Ook dient de sociaaleconomische vitaliteit van dorpen en het buitengebied expliciet meegewogen te worden. Dit laatste mag in het ontwerp programma een prominentere plek krijgen en nadrukkelijker benoemd worden Tot slot willen wij u m.b.t. de Grote Masloot nog het volgende meegeven, dan/wel verzoeken wij u om een aantal, hierna genoemde zaken op te nemen in/toe te voegen aan het TLGD: In het deelgebied Noord-West liggen behalve landbouwstructuurverbetering grote opgaven op het gebied van waterkwaliteit, kwantiteit en waterbeschikbaarheid. Deze opgaven hebben een zeer grote impact op natuur, biodiversiteit, landbouw, landschap en sociaal-economische functies. Hier is een gezamenlijk belang om de wateropgave in 'brede zin' te beantwoorden. In Noord-West Drenthe is er daarom gewerkt aan de visie 'Kop van Drenthe'. In het daarvoor inmiddels lopende proces 'Gebiedsaanpak Kop van Drenthe' is als hoofddoel gesteld in 2050 een robuust, klimaatbestendig watersysteem in de kop van Drenthe te hebben gerealiseerd.		

Om een goede aanpak te kunnen ontwikkelen zijn daar inmiddels concretere doelen geformuleerd: 'Geen toename van wateroverlast', 'Watertekorten zoveel mogelijk voorkomen', 'Watersystemen zijn natuurlijk ingericht', 'De waterkwaliteit voldoet aan de KRW-doelen', 'De bodem is overal vitaal met een rijk bodemleven', 'Er ontstaan geen drinkwatertekorten', 'Alle inwoners en bedrijven gaan bewust om met water', 'De samenwerking tussen alle betrokken en belanghebbenden is een vaste waarde', 'Er is voldoende ruimte, werk en water voor later', 'De landbouw is betrokken, duurzaam en toekomstbestendig' Het zijn doelen die enerzijds een stip op de horizon geven. Anderzijds bieden zij ook spelregels voor alle opgaven van de Kop van Drenthe. De Grote Masloot ligt in het deelgebied Noord-West en daarmee zijn deze doelen hier van toepassing en zouden input moeten zijn bij het komende TLGD gebiedsproces t.b.v de Grote Masloot. Wij verzoeken u daarom bovengenoemde doelen toe te voegen aan Bijlage 5.1/gebieden met specifieke opgaven in het definitieve TLGD programma. (pag.97-98 van het huidige Ontwerp). Daarnaast adviseren wij u om de Bestuurlijke Adviescommissie (BAC) Noord-West bij het vervolgproces te betrekken. Zij kunnen o.a. meedenken over de invulling en realisatie van de forse extra opgaven en de relatie met de huidige Programma Natuurlijk Platteland doelen en visie Kop van Drenthe.		
54. Cumela Nederland		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
1. Wie is Cumela en wat zijn en doen cumelabedrijven? Cumela Nederland is de brancheorganisatie voor bedrijven in de groen-, grond- en infrasector in Nederland. Eén van de kerntaken van Cumela Nederland is het behartigen van de belangen van de bedrijven in deze sector in de breedste zin van het woord. Omdat er binnen de bedrijven vaak sprake is van een diversiteit aan werkzaamheden noemen wij de bedrijven cumelabedrijven. De in hoofdzaak gemechaniseerde werkzaamheden van deze bedrijven bestaan onder andere uit grondwerkzaamheden, cultuurtechnische werkzaamheden,	Landbouwproductie Betrokkene ziet in onze plannen voor het landelijk gebied een bedreiging voor de landbouwproductie. Daarentegen zijn onze plannen er juist op gericht om ontwikkelingen weer mogelijk te maken. De aanpak is er daarbij niet op gericht om vee-aantallen te verminderen, doch alleen de uitstoot van stikstof die daarmee gepaard gaan. Wij ondersteunen de maatregelen die daarvoor nodig zijn actief, onder	

infrastructurele projecten, activiteiten met meststoffen, (agrarisch) loonwerk, compostering en aanleg en onderhoud van groenvoorzieningen, natuurgebieden en oppervlaktewater. Zo dragen zij op grote schaal bij aan de leefbaarheid en weerbaarheid van Nederland. In de provincie Drenthe zijn 94 ondernemingen aangesloten bij Cumela Nederland als lid. Al deze ondernemingen oefenen in uw provincie een bedrijf uit en hebben daarmee een bestaansrecht. Met hun bedrijfslocaties zijn zij verspreid over de provincie gelegen, overwegend in het landelijk gebied. Met hun gezamenlijke lokale kennis en deskundigheid kennen deze 94 bedrijven vrijwel elke vierkante meter van de provincie Drenthe. Zij weten welke kenmerken daar een rol spelen (bodem, water, functioneel gebruik) en welke impact beleidsveranderingen kunnen hebben. Wij verzoeken u om deze waardevolle kennis en informatie actief te benutten bij de vorming van uw beleid. In de volgende afbeelding is de ligging van de bedrijfslocaties van de leden van Cumela Nederland weergegeven. Afbeelding 1: Ligging bedrijfslocaties leden Cumela Nederland in de provincie Drenthe 2. Zienswijze Als branchevereniging willen we natuurlijk ook dat ons land van het slot af gaat, er natuurherstel en natuurverbetering plaatsvindt en dat de afgifte van natuurvergunningen weer wordt vlot getrokken. Onze sector investeert al substantieel in emissieloos materieel en in het terugdringen van emissies, onder andere bij het uitvoeren van werkzaamheden voor de agrarische sector en grondverzetwerkzaamheden. Daarnaast proberen wij als brancheorganisatie bij te dragen aan oplossingen voor het stikstofsloot, onder andere door het inbrengen van kennis. <u>Agrarische sector</u> Veel van onze leden zijn actief ten behoeve van de agrarische sector en verrichten agrarisch loonwerk in uw provincie. Onze leden maken zich zorgen over de toekomst van de landbouw in brede zin en daarom van	andere op het gebied techniek en innovatie. In onze optiek doen wij daarmee recht aan de belangen van de sector, vanuit de wetenschap dat de opgaven nieuwe ontwikkelingen, ook in het landelijk gebied reeds te lang hinderen. Sociaaleconomische impact Wat betreft de mate waarin onze aanpak ingrijpt in het landelijk gebied, hebben wij hieraan in hoofdstuk 6 aanvullend aandacht besteed. Met betrokkene zien wij dat de gebundelde opgave lokaal bedrijven voor een forse uitdaging stellen. Wij willen daarop in onze gebiedsgerichte uitwerking inspelen. Integrale benadering Een ander aspect van onze aanpak is dat deze zich, zoals betrokkene ook vraagt, richt op de opgaven vanuit niet alleen stikstof, maar ook water, natuur en klimaat. Daarmee is sprake van een integrale benadering. Voor wat betreft het natuurherstel wordt ook gekeken naar de mogelijkheden die er lokaal zijn om tot herstel van ecosystemen te komen. Hierbij betrekken we alle drukfactoren die van belang zijn voor de betrokken natuurtypen. Wij verwijzen hiervoor naar onze aanpak zoals beschreven in hoofdstuk 4 van het programmadocument. Het is goed om te zien dat een aantal bij betrokkene aangesloten bedrijven zich inzet voor natuurherstel. Dit is een oplossingsrichting waarin ook wij kansen zien. Waar mogelijk zullen wij bedrijven in staat stellen om die rol verder te vervullen. Stikstofaanpak	

het agrarisch loonwerk én over de voedselvoorziening. Nederland loopt wereldwijd voorop in duurzame, efficiënte voedselproductie en hoge voedselkwaliteit. Onze leden leveren daar een belangrijke bijdrage aan in de vorm van het beheer en onderhoud van de landbouwgronden c.q. gewassen en op het gebied van hoogwaardige technische innovaties om de 'footprint' in brede zin te minimaliseren. De maatregelen zoals beschreven in het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe vormen echter een bedreiging voor de landbouwproductie. Bij het verminderen van de landbouwproductie in de provincie Drenthe heeft dit gevolgen voor de totale voedselproductie in Nederland. Voedsel dat in Nederland niet meer wordt geproduceerd, zal elders in de wereld moeten gebeuren, vaak met hogere kosten, hogere stikstofemissie, hogere milieubelasting en/of een lager kwaliteits- of gezondheidsniveau. Hiermee gaat de wereld er feitelijk op achteruit. Met het oog op de duurzame en efficiënte voedselproductie in Nederland moet daarom zuinig omgegaan worden met de landbouwproductie in heel Nederland, dus ook in uw provincie. Wij verzoeken u het belang van de landbouwproductie mee te laten wegen bij het opstellen van maatregelen in het programma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe. Daarnaast verzoeken wij u de gecombineerde, cumulatieve effecten van de Nota Ruimte, de Europese natuurherstelverordening, alle regels rond mest op het landbouwareaal en de recente kabinetsplannen voldoende en in samenhang te overzien met onderhavig beleid. Al deze regels zorgen reeds voor een enorme impact, wat aanleiding geeft tot onze zorgen. <u>Natuurherstel in Natura 2000-gebieden</u> Het is belangrijk dat het stikstofbeleid zich niet uitsluitend richt op het reduceren van stikstofemissies. Uit ervaringen in de praktijk blijkt	Wat betreft onze stikstofaanpak, houdt deze rekening met de stappen die bedrijven reeds hebben gezet. In het bijzonder geldt dit de generieke norm waaraan melkveehouderijen moeten gaan voldoen. Wij verwijzen hierbij naar de verder uitgewerkte tekst in hoofdstuk 4. Ook overigens wordt de stikstofaanpak nader uitgewerkt. Het gaat o.a. om het systeem van monitoring, borging en bijsturing. Hierbij willen wij, zoals betrokkene ook suggereert, gebruik maken van de Kringloopwijzer. Wat betreft de normering voor de sector is de aanpak hiervan verder uitgewerkt in het programma. Dit vindt u eveneens terug in hoofdstuk 4. Hoewel wij ons richten op de uitstoot van ammoniak door de landbouw, verwachten wij dat andere sectoren, zoals mobiliteit en industrie conform het beleid van het Rijk hun deel bijdragen (50% reductie). Wij zijn het met indiener eens dat het "juridisch spanningsveld" op dit moment complex is. Dit plan dient echter om te onderbouwen welke stappen we zetten met emissiereductie ammoniak, aan andere drukfactoren en aan herstel van en aanleg van nieuwe natuur. Dat tezamen moet onderbouwing leveren voor herstel wat op zijn beurt moet leiden tot weer ruimte voor verlenen van vergunningen. Tot slot dank voor uw uitnodiging voor bezoeken van een bedrijf van een van uw leden.	

namelijk dat veel Natura 2000-gebieden in belangrijke mate gebaat zijn bij gerichte natuurherstelmaatregelen. In veel gevallen kan actief natuurbeheer, zoals het herstellen van hydrologische systemen of het verlopen van productiebossen, een directe en zichtbare bijdrage leveren aan het herstel van kwetsbare natuur. Daarom is het van belang om bij de aanpak van de stikstofproblematiek niet alleen te kijken naar bronmaatregelen, maar ook naar maatregelen die daadwerkelijk bijdragen aan het herstel en de versterking van natuurgebieden. Het combineren van emissiereductie met actief natuurherstel zou meer effect kunnen hebben op het verbeteren van de staat van instandhouding van Natura 2000-gebieden. Binnen deze opgave speelt ook de uitvoeringspraktijk een belangrijke rol. Diverse leden van Cumela zijn al actief betrokken bij de uitvoering van natuurherstelprojecten in verschillende Natura 2000-gebieden in Nederland. Zij voeren werkzaamheden uit zoals het herstel van heide en stuifzandgebieden, het verbeteren van waterhuishouding, het verwijderen van ongewenste vegetatie en het herstellen van open landschappen. Door hun betrokkenheid bij deze projecten beschikken zij over waardevolle praktijkervaring en kennis van wat in het veld daadwerkelijk effect heeft. Een concreet voorbeeld hiervan is het Natura 2000-gebied Drents-Friese Wold, waar momenteel diverse natuurherstelprojecten worden uitgevoerd. In dit gebied wordt onder andere gewerkt aan het herstel van heide, het verbeteren van de hydrologie en het tegengaan van vergrassing. Dergelijke projecten laten zien dat gerichte herstelmaatregelen een belangrijke bijdrage kunnen leveren aan het versterken van natuurwaarden. De praktijkervaring die cumelabedrijven in dit soort projecten opdoen, kan een waardevolle aanvulling vormen op beleidsvorming rondom		

stikstof en natuurherstel. Door praktijkkennis te betrekken bij het ontwikkelen van beleid zal een realistischer beeld ontstaan van wat uitvoerbaar en effectief is in het veld. Dit kan bijdragen aan maatregelen die niet alleen op papier bijdragen aan natuurherstel, maar ook daadwerkelijk resultaat opleveren. Cumela en haar leden dragen daarom graag bij aan het gesprek over de aanpak van de stikstofproblematiek. Door praktijkervaring, uitvoeringskennis en beleidsvorming met elkaar te verbinden kan worden gewerkt aan een meer realistische en effectieve aanpak, waarbij zowel emissiereductie als actief natuurherstel een plaats krijgen. <u>Monitoring</u> In het voorgestelde beleid staat uitgeschreven dat de provincie Drenthe als doel heeft om de stikstofuitstoot in 2035 met 43 procent te verminderen ten opzichte van het referentiejaar 2019. Volgens de provincie zal het huidige beleid al leiden tot een daling van ongeveer 14 procent in 2030. Binnen de veehouderijsector worden al op veel bedrijven stappen gezet om de uitstoot van stikstof te verminderen. Veehouders passen verschillende managementmaatregelen toe, zoals aanpassingen in het rantsoen, efficiënter mestmanagement, verbeteringen in stal- en voersystemen en het optimaliseren van de bedrijfsvoering. Deze maatregelen kunnen gezamenlijk leiden tot een substantiële reductie van stikstofemissies. Het is daarom van groot belang dat alle gerealiseerde emissiereducties vanaf 2019 zorgvuldig worden vastgelegd en inzichtelijk worden gemaakt. Een goede registratie en borging van deze reducties is niet alleen relevant voor het volgen van de voortgang richting de provinciale doelstellingen, maar ook van groot belang voor toekomstige vergunningverlening. Wanneer aantoonbaar gemaakt kan worden welke reducties al zijn bereikt door inspanningen van ondernemers, ontstaat er		

een realistischer en completer beeld van de feitelijke ontwikkeling van de stikstofuitstoot. Dit kan helpen om ruimte te creëren voor vergunningverlening en verdere ontwikkeling binnen de sector. De provincie Noord-Holland laat zien dat een dergelijke aanpak in de praktijk mogelijk is. Daar wordt actief gewerkt aan het inzichtelijk maken van de ontwikkeling van stikstofemissies in de veehouderij. Uit recente cijfers blijkt dat de stikstofuitstoot van veehouders in deze provincie in vijf jaar tijd met 13 procent is gedaald. Deze ontwikkeling wordt onder andere zichtbaar gemaakt door gebruik te maken van bestaande instrumenten en data uit de sector. In het volgende artikel wordt deze aanpak nader toegelicht: https://www.nieuweoogst.nl/nieuws/2026/02/18/stikstofuitstoot-melkveehouders-noordholland-daalt-met-13-procent-in-vijf-jaar Een belangrijk instrument hierbij is de KringloopWijzer. Veehouders die deelnemen aan dit systeem registreren gegevens over onder andere voer, mest, gewasproductie en nutriëntenstromen op hun bedrijf. Op basis van deze gegevens kan inzichtelijk worden gemaakt hoe efficiënt nutriënten worden benut en welke effecten managementmaatregelen hebben op emissies. Afhankelijk van de maatregelen die een veehouder neemt, kan via deze systematiek al worden aangetoond welke reductie op bedrijfsniveau wordt gerealiseerd. We benoemen hier de veehouderij als voorbeeld, echter ook alle andere sectoren dragen hun steentje bij. Ook dit moet worden vastgelegd. Daarom is het belangrijk om te zorgen voor een gezamenlijke en geborgde monitoring van alle emissiereducties sinds 2019. Uiteindelijk kan een goede monitoring ervoor zorgen dat zichtbaar wordt wat er wordt bereikt. De realiteit voor nu: het voorgestelde beleid raakt de bedrijven van onze leden.		

Wij zien dat de natuur hersteld moet worden, maar dat dit, met de voorgestelde maatregelen, een enorme impact zal hebben op onze leden, de gehele (plattelands)economie en daarmee de vitaliteit en leefbaarheid van het landelijk gebied in de provincie Drenthe. In het ontwerp van het programma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe worden diverse ingrijpende maatregelen voorgesteld, terwijl nog onzeker is in hoeverre deze daadwerkelijk zullen bijdragen aan het beoogde natuurherstel. De voorgestelde maatregelen werpen een aantal vragen op, zoals: - Zullen de maatregelen daadwerkelijk tot oplossingen leiden? - Kunnen PAS-melders eindelijk een natuurvergunning tegemoet zien? - Kunnen ook andere initiatieven (weer) van een natuurvergunning worden voorzien? De juridische borging hiervoor ontbreekt echter. Wij zijn van mening dat dit onder het huidige juridische spanningsveld niet haalbaar is. Het is belangrijk om in overleg met betrokken partijen te zoeken naar reële oplossingen, zoals mogelijkheden tot natuurherstel of innovaties op het gebied van emissiereductie. 3. Tot slot Wij vragen u, als bestuurders en volksvertegenwoordigers van de provincie Drenthe, om bij deze cruciale beleidskeuze oog te houden voor beide doelen: natuurherstel en een toekomst voor de ondernemers, in het bijzonder onze leden, en daarmee de plattelandseconomie en leefbaarheid in de provincie Drenthe. Met deze zienswijze wil Cumela Nederland constructief bijdragen aan het verder tot stand komen van Programma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe. Als brancheorganisatie nodigen wij u uit om een bezoek te brengen bij een van onze leden die reeds actief is met natuurherstel in een Natura 2000-gebied, om zo waardevolle praktijkkennis op te doen.		

55. ■■■■■		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Middels deze brief dien ik mijn zienswijze in betreffende het Ontwerpprogramma TLGD. Mijn melkveebedrijf aan ■■■■■ bevindt zich in de ■■■■■ en wordt direct geraakt door de voorgestelde indicatieve reductieopgave van circa 60%. Ik maak fundamenteel bezwaar tegen dit beleid op de volgende gronden: 1. <i>Wetenschappelijke modelkloof en de "Borging" (Ref: blz. 46)</i> Op pagina 46 van het TLGD stelt de provincie dat de stikstofaanpak "geborgd" is middels een dalende lijn in de wettelijke rekenmodellen (AERIUS/OPS). Ik betwist de validiteit van deze borging. Volgens de meest actuele KNMI-publicatie onderschatten de gehanteerde modellen de feitelijke ammoniakmassa in Drenthe structureel: de CrIS-satelliet meet een uitstoot van 15,8 kt/jaar, terwijl de modellen rekenen met slechts 8,5 kt/jaar (+85,9% onderschatting) Wanneer de wetenschappelijke onzekerheid en de kloof tussen model en satellietmeting bijna twee keer zo groot zijn als de totale emissie waar de provincie mee rekent, is het model ongeschikt om als basis te dienen voor een ingrijpende 60%-reductie-eis. De door de provincie geclaimde "zekerheid" voor vergunningverlening is een papieren fictie die de feitelijke stikstofdruk in de atmosfeer negeert. 2. <i>Disproportionaliteit en de stikstofimport (Ref: blz. 39)</i> De herstelopgave voor de zure vennen (H3160) wordt onterecht eenzijdig bij lokale ondernemers neergelegd. Uit de officiële DASH-data blijkt dat voor het Dwingelderveld maar liefst 73,8% van de depositie afkomstig is van import uit andere provincies en het buitenland. Slechts 26,2% komt uit Drentse bronnen De zure vennen kampen met een Kritische Depositiewaarde (KDW) van slechts 714 mol/ha/jr. Gezien de massale onderschatting van de achtergronddepositie en de dominante rol van import, is een reductie	Wetenschappelijke 'modelkloof' Het gebruik van het Aerius model is wettelijk voorgeschreven. In zoverre is de vraag om een andere benadering begrijpelijk, maar op dit moment niet aan de orde. Het Aerius model is meermalen aan een wetenschappelijke review onderworpen geweest. Het model heeft zijn beperkingen, maar is geschikt bevonden voor beleidsmatige analyses (zie b.v. commissie Hordijk). Het model wordt ook nog doorlopend verbeterd, o.a. via metingen in het veld. Stikstofimport De gebiedsgerichte opgave voor stikstof is gebaseerd op de wetenschappelijke bevinding dat ammoniak voor een deel relatief dicht bij de bron neerslaat. Dit geldt in het bijzonder binnen de 500 meter van de bron. Dit betekent dus ook, dat hoewel de bijdrage uit het direct omliggende gebied van het Natura 2000-gebied onevenredig bijdraagt aan de neerslag van stikstof in dat gebied. De gebiedsgerichte opgave waar Drenthe mee werkt is op dit gegeven gebaseerd. Wij beseffen dat de opgave voor de betrokken bedrijven groot is. Om die reden zullen wij bedrijven maximaal faciliteren om aan opgave te kunnen voldoen. Subsidieregelingen komen beschikbaar, en daarnaast zijn of komen er verdere regelingen rondom verplaatsen, extensiveren, omschakelen en beëindigen. Hotspot Zure venen	

van 60% bij mijn bedrijf aan [REDACTED] ecologisch ineffectief. Het effect van mijn reductie wordt volledig overstemd door de massale, niet-gemodelleerde import waar ik geen invloed op heb. 3. Hydrologische verantwoordelijkheid overheid (Ref: blz. 74) De provincie wijst de omgeving van Spier aan als "hydrologische sleutelpositie" (Hotspot Zure Venen). Echter, uit de NDA (Natuurdoelanalyse) en de Gebiedsanalyse blijkt dat de overheid zelf de hand heeft in de verdroging van de vennen. Genoemd worden de 'Sloot NO vanaf Spier' en de 'diepliggende leiding Spier-Moraine' die verrijkt water door het gebied voert en systeemherstel tegenwerkt. Hoewel deze problemen al jaren bekend zijn, concludeert de NDA dat er voor de komende periode nog steeds "onvoldoende maatregelen geborgd zijn". De overheid geeft toe dat complexe maatregelen voor de waterhuishouding nog altijd in een verkennende fase verkeren. In het verleden werden noodzakelijke hydrologische ingrepen zelfs als "niet noodzakelijk" bestempeld, wat tot aanzienlijk uitstel van herstel heeft geleid. Het is juridisch en ecologisch onrechtvaardig om een extreme indicatieve emissiereductie van circa 60% op te leggen aan mijn bedrijf aan [REDACTED] terwijl de provincie nalaat haar eigen infrastructurele lekken te dichten. Zonder het stoppen van de versnelde afvoer via de Leislout en de leiding Spier-Moraine blijven de zure vennen overmatig gevoelig voor stikstof, waardoor elke lokale bronmaatregel bij de boer zinloos is. 4. Aantasting van de Historische Essen Mijn bedrijf [REDACTED]. Deze gronden zijn gedurende 5000 jaar door generaties landbouwers (waaronder de 4 generaties [REDACTED] voor mij) vruchtbaar gemaakt. De voorgestelde plannen maken deze hoogwaardige productiegronden "niet meer aantrekkelijk voor productie". Dit is in directe strijd met de doelstelling om de landbouwstructuur te versterken. Het opofferen van dit erfgoed met onzekere modelwaarden leidt tot kapitaal- en cultureel erfgoedvernietiging.	Indiener geeft aan dat de hotspot Zure Venen in de omgeving van Spier ligt, en verwijst vervolgens naar de verdroging van vennen als gevolg van de leiding Spier-Moraine en de Leislout, waardoor vennen gevoeliger blijven voor stikstof. Allereerst geldt dat de hotspot Zure Venen op het gebied nabij Rheebruggen – Armweide slaat. Voor het habitattype H3160 Zure vennen geldt dat deze uitsluitend door regenwater gevoed worden. Het beeld dat het habitattype niet meer gevoelig is voor een overmaat aan stikstof als de hydrologie op orde is, is niet correct. De kritische depositiewaarden zijn bepaald met plantengemeenschappen onder optimale abiotische omstandigheden (https://edepot.wur.nl/245248 en https://edepot.wur.nl/633179). Onder verdroogde omstandigheden kan het habitattype zelfs gevoeliger zijn. Het is dus, zoals in het TLGD beschreven noodzakelijk om beide drukfactoren aan te pakken. Historische essen De gebiedsgerichte uitwerking van het programma kan starten na vaststelling van het programma in de Staten. Wanneer dit voor uw gebied het geval is, gaan wij graag met u in gesprek om de mogelijkheden te verkennen voor uw situatie. Overigens zullen wij de voortgang van ons programma inderdaad koppelen aan resultaten van uit de Kringloopwijzer. Op dit moment werken wij aan de methodiek waarin die aanpak past.	

Verzoek : Ik verzoek u: - De dwingende 60%-reductiezone te schrappen. - De monitoringsverplichtingen op bedrijfsniveau te schrappen. Effectieve alternatieven zijn reeds beschikbaar zoals de KringloopWijzer. Ik vraag om beleid dat: De feitelijke stikstofmassa (KNMI-satellietdata) erkent als basis voor de achtergrondbelasting. De herstelopgave voor de zure vennen baseert op een evenredige bijdrage die recht doet aan de 73,8% import-afhankelijkheid. Eerst de infrastructurele hydrologische knelpunten (Spier-Moraine) oplost op kosten van de overheid. Onze dochter, ■■■■, is beoogd opvolger van ons melkveebedrijf en vertegenwoordigt daarmee ■■■■ generatie die ons familiebedrijf op de ■■■■ wil voortzetten. Haar inzet, toewijding en vakmanschap maakt dat wij blijven strijden voor een reëel ondernemersperspectief voor haar.		
56. ■■■■		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
<u>Individuele zienswijze:</u> Hierbij dien ik, ■■■■, een individuele zienswijze in op het ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD), voor de hotspot Rheebruggen, Zure Venen en Armweide. Ik wil hierbij ook verwijzen naar de gezamenlijke zienswijze van veehouders en grondgebruikers uit Ansen en omgeving van 26-03-2026. De punten die daarin staan, steun ik volledig. Voor mijn bedrijf wil ik het volgende extra benadrukken. Mijn pluimveebedrijf is afhankelijk van goed bruikbare landbouwgrond én van een stabiel waterpeil. Bij een verhoging van het waterpeil bestaat het	Indiener vraagt om goed te kijken naar de gevolgen voor zijn bedrijf, andere bedrijven en samenwerkingen en tevens duidelijkheid te geven over de toekomst en mogelijkheden. Wij begrijpen dat u op zoek bent naar duidelijkheid en welke maatregelen exact in de Zure Venen worden genomen. Het TLGD is een programma op hoofdlijnen en de nadere uitwerking moet nog plaatsvinden. Voor de hotspot Zure Venen geldt dat de doelen, maatregelen en de mogelijke gevolgen voor bestaande bedrijven en mogelijkheden voor de toekomst, in het gebiedsproces in afstemming met de diverse belanghebbenden worden uitgewerkt. Hierbij is ook	

risico dat mijn schuren onderlopen. Dit heeft directe gevolgen voor mijn bedrijfsvoering en kan grote schade veroorzaken. Ook ben ik bezig met duurzame ontwikkelingen, zoals energieprojecten en het verminderen van uitstoot. Hiervoor is duidelijkheid en zekerheid nodig. Die mis ik nu in de plannen. Mijn zorgen zijn: • dat landbouwgrond minder of niet meer bruikbaar wordt; • dat een hoger waterpeil kan leiden tot het onderlopen van mijn schuren; • dat mijn bedrijf en investeringen minder waard worden; • dat er te weinig duidelijkheid is over de toekomst; • dat ondernemers te weinig worden betrokken bij de plannen. Daarom vraag ik u om: • goed te kijken naar de gevolgen voor mijn bedrijf, met name het waterpeil; • rekening te houden met bestaande bedrijven en samenwerkingen; • duidelijkheid te geven over toekomst en mogelijkheden; • in gesprek te gaan met ondernemers voordat besluiten worden genomen. Ik denk graag mee over oplossingen waarin landbouw, natuur en duurzaamheid samen kunnen gaan. <u>Gezamenlijke zienswijze:</u> Hierbij dienen wij, namens alle veehouders en grondgebruikers in Ansen en anderen in de omgeving hotspot Rheebruggen, Zure Venen en Armweide, een zienswijze in op het ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD) De afgelopen twee jaar zijn wij actief bezig geweest met de ontwikkeling van een groen gas project. Dit project is gericht op verduurzaming,	aandacht voor de effecten op de landbouw, bedrijven als ook op andere functies in en nabij het gebied en hoe deze voorkomen kunnen worden. Zorgen ten gevolge van eventuele verhoging van waterpeilen Het TLGD is opgesteld vanuit de veronderstelling dat maatregelen die uitsluitend zijn gericht op het halen van wettelijke doelen onvoldoende toekomstbestendig zijn. Om te voorkomen dat na 2030 opnieuw ingrijpende maatregelen nodig zijn in dezelfde gebieden, bevat het TLGD een aantal samenhangende uitgangspunten zoals Water en bodem sturend. Hoewel het TLGD een horizon heeft tot 2030, worden de keuzes voor zover mogelijk ook getoetst aan de opgaven na 2030, zoals klimaatverandering en waterbeschikbaarheid en de KRW-opgaven. Onderdeel daarvan zou kunnen zijn dat meer water wordt vastgehouden in Drenthe om verdroging en een watertekort gedurende de zomer zo veel mogelijk te voorkomen. Dit kan betekenen dat in afstemming met de Waterschappen de waterpeilen (regionaal) worden verhoogd. Uiteraard gaat dit in afstemming met de omgeving. De basis hiervoor wordt gelegd in de gebiedsprocessen en het nog te actualiseren Regionaal Waterprogramma. Indiener vraagt om het gesprek met ondernemers te voeren voordat besluiten worden genomen, en geeft aan daarbij graag mee te denken over oplossingen waarin functies gecombineerd worden.	

reductie van emissies en het leveren van een bijdrage aan de energietransitie. Het huidige ontwerpprogramma en met name de plannen voor deze hotspot brengen dit initiatief echter ernstig in gevaar. Op basis van de informatie die tijdens de inloopavond is verstrekt, lijkt het voornemen te zijn om het gebied te vernatten. Indien deze maatregel wordt doorgevoerd, zal landbouwkundig gebruik in (grote delen van) het gebied niet langer mogelijk zijn. In het ontwerpprogramma wordt aangegeven dat de provincie samen met ondernemers wil optrekken en ruimte wil bieden aan initiatieven vanuit het gebied. In de praktijk ervaar ik echter dat bestaande initiatieven onvoldoende worden meegewogen en dat keuzes (zoals vernatting) al in sterke mate richtinggevend lijken te zijn. We maken ons ernstige zorgen over de gevolgen van de voorgestelde maatregelen voor het agrarisch gebruik van het betreffende gebied en voor lopende initiatieven. Daarom verzoeken wij u nadrukkelijk om: 1. Lopende en reeds ontwikkelde duurzame projecten, zoals groen gas initiatieven, expliciet te betrekken in de verdere uitwerking van de plannen; 2. De gevolgen van vernatting voor de landbouw en bestaande bedrijven zorgvuldig en concreet in beeld te brengen; 3. Te waarborgen dat gebiedsprocessen daadwerkelijk “van onderop” plaatsvinden, met reële invloed voor betrokken ondernemers; 4. Alternatieven te onderzoeken waarbij natuur-, water- en klimaatdoelen worden gecombineerd met voortzetting van landbouw en duurzame energieproductie; 5. Duidelijkheid te geven over compensatie, perspectief en rechtszekerheid voor ondernemers die door deze plannen worden geraakt.	Wij onderschrijven dit uitgangspunt. Het TLGD bevat daarom geen uitgewerkte maatregelen per locatie, maar biedt een kader waarbinnen keuzes juist samen met het gebied worden gemaakt. Na vaststelling van het programma starten gebiedsprocessen waarin ondernemers en andere betrokkenen vroegtijdig worden betrokken bij het verkennen van opties, het wegen van belangen en het ontwikkelen van maatwerkoplossingen. Indiener geeft aan bezig te zijn met energieprojecten en vermindering uitstoot, dat hiervoor duidelijkheid en zekerheid nodig is. Wij zijn bekend met het groengasinitiatief in het plangebied Schoolkring Ansen. Met het TLGD willen wij richting geven aan de stikstofopgave. De opwekking van groengas kan hieraan een bijdrage leveren en wij beschouwen dit initiatief daarom als kansrijk en ondersteunend aan de doelstellingen van het programma. Tegelijkertijd richt het TLGD zich op meerdere samenhangende opgaven, waaronder natuur, water en klimaat. Deze opgaven beïnvloeden de keuzes die in een gebied gemaakt moeten worden en daarmee ook het perspectief en de mate van zekerheid voor afzonderlijke initiatieven. In de gebiedsprocessen werken wij deze samenhang verder uit, in afstemming met betrokken partijen. Daarbij verkennen wij gezamenlijk hoe energie-initiatieven zoals groengasopwekking kunnen worden ingepast op een wijze die bijdraagt aan de	

		doelen van het TLGD en recht doet aan de belangen in het gebied.	
57.	Stichting Maatschappij van Weldadigheid		
Zienswijze		Reactie op zienswijze	Gevolgen
Stichting Maatschappij van Weldadigheid (de MvW) maakt bezwaar tegen de voorgenomen uitbreiding van natuurgebieden en de daarmee gepaard gaande beperkingen voor de landbouwfunctie, zoals voorgesteld in het ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD). Graag wil dit ik bezwaar nader toelichten. Inleidend De MvW is de grootste private terreinbeherende organisatie binnen de provincie Drenthe. De MvW verpacht daarnaast ruim 400 ha landbouwgrond binnen het gebied van de Koloniën van Weldadigheid. De MvW is onderdeel van de Koloniën van Weldadigheid. In juli 2021 heeft dit bijzondere landschap de UNESCO Werelderfgoedstatus verkregen. In 1818 zijn de Koloniën van Weldadigheid opgericht als landbouwkolonie. Landbouw is altijd belangrijk geweest voor dit bijzondere gebied en is daarom een belangrijke pijler geweest in de afweging om de UNESCO Werelderfgoedstatus te verkrijgen. Vanwege deze status is de provincie Drenthe als de siteholder van het Nederlandse deel van dit UNESCO-gebied -samen met de MvW als eigenaar en de gemeenten Westerveld en Weststellingwerf- verantwoordelijk voor de instandhouding en verdere ontwikkeling van dit bijzondere gebied. Om de Werelderfgoedstatus, waarvan de landbouw dus een belangrijk onderdeel uitmaakt, te kunnen blijven behouden, is het de verantwoordelijkheid van provincie Drenthe, de gemeenten Westerveld en Weststellingwerf alsmede de MvW om de landbouwstatus in dit gebied te behouden. Bezwaar		Betrokkene maakt in haar zienswijze niet helder welke van haar gronden volgens haar door de provincie als nieuwe natuur zouden zijn aangewezen. Onzes inziens zijn geen gronden binnen de kernzone van het Werelderfgoed gebied aangewezen voor nieuwe natuur en minimaal in de bufferzone. Indiener maakt niet duidelijk hoe een dergelijk beleidsvoornemen inbreuk maakt op de status van het gebied als UNESCO werelderfgoed. In zoverre is het niet mogelijk om gericht in te gaan op de zienswijze. In zijn algemeenheid geldt dat de aanpak van de provincie om tot systeemherstel te komen, zal worden uitgewerkt in een gebiedsgerichte aanpak van opgaven van water en natuur. Dit krijgt met name haar beslag in een aantal hotspots. Indien van toepassing zal daarbij rekening worden gehouden met de ruimtelijke en landschappelijke structuur en overige waarden van UNESCO werelderfgoed. De uitwerking van de maatregelen op basis van die aanpak kan starten na de vaststelling van het programma. Dit gebeurt in een gebiedsproces waarbij wij nadrukkelijk afstemming willen zoeken met gebiedspartners. Wij hopen dan ook in het gebiedsproces met betrokkene om tafel te komen voor een uitwerking van de maatregelen die alle belangen recht doet.	

De MvW maakt bezwaar tegen de voorgenomen uitbreiding van natuurgebieden en de daarmee gepaard gaande beperkingen voor de landbouwfunctie binnen het gebied van de Koloniën van Weldadigheid. De MvW is van mening dat met deze plannen te makkelijk voorbij wordt gegaan aan het belang van het UNESCO Werelderfgoed Koloniën van Weldadigheid, waarin de landbouwfunctie een essentiële rol speelt en heeft gespeeld. Daarnaast is de MvW van mening dat de huidige plannen de rechtszekerheid en de economische ontwikkelruimte van agrarische ondernemers onevenredig aantast, zonder dat hiervoor een dwingende juridische noodzaak vanuit Europese regelgeving is aangetoond. De MvW verzoekt u om in de verordening een bepaling op te nemen die de agrarische hoofdfunctie borgt op gronden buiten de feitelijke begrenzing van Natura 2000-gebieden en binnen de gebieden van de Koloniën van Weldadigheid. Verder wijzen wij u op het beleid van de provincie Drenthe dat is gestoeld op het gedachtegoed dat op gronden die in het Omgevingsplan zijn aangewezen met een agrarische functie en die gelegen zijn buiten de feitelijke begrenzing van Natura 2000-gebieden, de hoofdfunctie Landbouw als leidend wordt beschouwd. Wij verzoeken u bij de verdere afweging omtrent bovengenoemde plannen terdege rekening met de belangen en uitgangspunten van het UNESCO Werelderfgoed te houden, waarin de landbouwfunctie vanaf de totstandkoming een essentiële rol heeft gespeeld en nog steeds belangrijke waarde heeft.		
58. [REDACTED]		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Cliënt, [REDACTED] heeft kennisgenomen van dit ontwerpplan.	Zienswijzen 28 t/m 46, 49, 58, 157, 160 en 237 zijn inhoudelijk identiek opgebouwd en bevatten onder de	

Cliënt wordt rechtstreeks geraakt door de maatregelen in het programma, aangezien deze maatregelen gevolgen hebben voor de bedrijfsvoering, de ontwikkelingsmogelijkheden en de vergunningverlening van de bedrijven. De zienswijze richt zich op zowel de juridische houdbaarheid als de praktische uitvoerbaarheid van het programma. Namens cliënt wordt daarom gebruikgemaakt van de mogelijkheid om een zienswijze in te dienen. Eerst wordt ingegaan op de juridische status van het programma, daarna op de onderdelen van het ontwerpprogramma die de bedrijfsvoering van cliënt direct raken. De zienswijze wordt afgesloten met een concreet verzoek. Juridische status van het programma Het doel van het programma is om uiteen te zetten hoe de provincie Drenthe tot en met 2030 werkt aan het oplossen van het vergunningenslot, het bieden van een oplossing voor PAS-melders, het versterken van de landbouwstructuur en het behalen van de wettelijke doelen voor water en natuur. Daarnaast wil het programma de belangrijke rol van de landbouwsector in de provincie bestendigen. De provincie geeft aan dat het programma maatregelen toevoegt aan bestaande projecten en programma's, maar dat het geen eigen uitvoeringsorganisatie kent. Hoewel het ontwerpprogramma formeel beleidsmatig van aard is, bevatten meerdere onderdelen – zoals ammoniakreductie en hydrologische maatregelen – feitelijk normerende elementen. Deze hebben directe, bindende gevolgen voor vergunningverlening en voor de bedrijfsvoering van agrariërs. Daarmee worden zelfstandig normen opgelegd die niet zijn vastgelegd in wet- of regelgeving. Dit is in strijd met het rechtszekerheidsbeginsel en met het evenredigheidsbeginsel. Stikstofbeleid en vergunningverlening	volgende genoemde thematische kopjes dezelfde argumentatie: - juridische status van het programma - stikstofbeleid en vergunningverlening - water en hydrologische maatregelen - grondgebruik en natuurontwikkeling - belangenafweging Voor een beantwoording van deze onderdelen verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 28. <u>Bedrijfsspecifiek</u> * Vergunningenproblematiek maakt verduurzaming onmogelijk Wij onderschrijven dit probleem. In het programma komt dit ook aan de orde. Het vaststellen van het programma is een noodzakelijke stap op weg naar een oplossing daarvoor. Het vlottrekken van vergunningverlening vergt wel daadwerkelijke stappen naar vermindering van uitstoot van stikstof. Middels een geborgde aanpak zoals wij die voorstaan denken we weer aan vergunningverlening toe te komen. * Wij merken verder op dat onze vergunningenverlening noodzakelijkerwijs is gebaseerd op de huidige stand van wetgeving en jurisprudentie. Het ligt niet in onze invloedssfeer om deze op korte termijn te veranderen, zodat wij dit als een gegeven voor onze aanpak moeten beschouwen. * Abstraheren Wij verwijzen naar hoofdstuk 4 in het programma. Natuurmonitoring vindt niet slechts plaats op basis	

Het TLGD bevat ingrijpende maatregelen om de stikstofuitstoot te reduceren en legt de verantwoordelijkheid hiervoor in belangrijke mate bij agrariërs. De provincie stuurt op een generieke ammoniakreductie van 30% en verlangt in bepaalde gebieden minimaal 13% extra, terwijl bovendien verdere reducties kunnen worden opgelegd om te voldoen aan het additionaliteitsvereiste. Een deugdelijke juridische en ecologische onderbouwing van dit vereiste ontbreekt echter. Dat is in strijd met het zorgvuldigheidsbeginsel. Ondanks de zware inzet op emissiereductie komt de vergunningverlening niet op gang. Het beleid is gebaseerd op modelmatige overschrijdingen van Kritische Depositiewaarden, zoals opgenomen in de Natuurdoelanalyses, zonder dat sprake is van aantoonbare feitelijke verslechtering van natuurwaarden ten opzichte van referentiejaar. Zolang deze modelmatige overschrijdingen bestaan, stelt de provincie dat emissiereductie volledig moet worden ingezet voor natuurherstel en niet mag worden gebruikt voor vergunningverlening. Daardoor blijft ontwikkeling op bedrijfsniveau praktisch onmogelijk. Daar komt bij dat het beleid zwaar leunt op het AERIUS-model, waarvan de betrouwbaarheid nog onvoldoende is vastgesteld. De veldvalidatie is beperkt en pas na 2027 beschikbaar. Het opleggen van ingrijpende maatregelen op basis van niet-gevalideerde modellen voldoet niet aan de eisen van artikel 3:2 Awb. Bovendien ontbreekt een onderbouwing dat de voorgestelde maatregelen daadwerkelijk leiden tot het stoppen van verdere verslechtering of tot verbetering van de natuurkwaliteit. Omdat tegelijk geen vergunningruimte wordt geboden, kunnen agrariërs niet investeren in emissiereducerende technieken of innovatieve maatregelen. Het ontwerp biedt daarmee geen realistisch handelingsperspectief. Water- en hydrologische maatregelen Het TLGD introduceert aanvullende provinciale eisen bovenop het bestaande Europese waterbeleid. De provincie wil meer water	van modelmatige benaderingen maar juist ook door opnamen in het veld. De opgestelde Natuurdoelanalyses maken ook gebruik van datgene wat in het veldbezoek aan het licht is gekomen. * Uitwerking Wij onderkennen dat het programma zoals het voorligt op een aantal onderdelen verder moet worden uitgewerkt. In de nu voorliggende versie zijn al verdere stappen gezet, door meer duidelijkheid te geven over de norm die we willen gaan hanteren in het kader van de generieke reductieopgave, maar ook door meer helderheid te verschaffen over de gebiedsgerichte opgave. In op te starten gebiedsprocessen willen we op basis van wat nu is vastgelegd met betrokkenen tot een verdere concretisering komen. * Verplichtingen Voor wat betreft het vastleggen van verplichtingen richting agrariërs geldt dat dit middels de Provinciale Omgevingsverordening zal moeten gebeuren. Dit gaat gepaard met een voorbereidingsprocedure die betrokkenen in staat zal stellen om verdere zienswijzen tegen de uitwerking te uiten. Hiermee is zorgvuldigheid in de uitvoering geborgd. Waar mogelijk ondersteunen wij betrokkenen in de opgave via ons subsidie-instrumentarium. Daarnaast zullen regelingen beschikbaar komen om te extensiveren, verplaatsen, omschakelen en/ of te stoppen. * KRW	

vasthouden rondom Natura 2000-gebieden en de waterkwaliteit verbeteren door maatregelen die diep ingrijpen in het agrarisch gebruik. Het verhogen van waterpeilen leidt echter tot vernatting van percelen, wat gevolgen heeft voor draagkracht, opbrengst, emissies, weidegang en weidevogelbeheer. Bovendien begeeft de provincie zich hiermee deels op het terrein van de waterschappen, die primair verantwoordelijk zijn voor waterbeheer. Voor cliënt is onvoldoende duidelijk of deze maatregelen juridisch en ecologisch adequaat zijn onderbouwd en of zij evenredig zijn in verhouding tot de grote economische en praktische gevolgen voor agrarische bedrijven. Het risico bestaat bovendien dat het niet halen van KRW-doelen leidt tot vergunningstops of bedrijfsbeperkingen, terwijl het TLGD geen compensatieregelingen of waarborgen bevat. Daarmee houdt het programma onvoldoende rekening met de rechtspositie en de continuïteit van agrarische ondernemers. Grondgebruik en natuurontwikkeling Het ontwerpprogramma roept grote onzekerheid op over de toekomst van agrarische gronden. In de zogenoemde zoekgebieden suggereert de provincie dat grond kan worden herbestemd voor natuurontwikkeling of bufferzones. Hoewel wordt gesteld dat de “boer aan het roer” staat, wordt in werkelijkheid top-down genormeerd en wordt extensivering feitelijk noodzakelijk gemaakt zonder de garantie dat voldoende grond beschikbaar komt. De verwachting dat 70% van de opgave via vrijwillige grondruil wordt gerealiseerd is niet realistisch, aangezien grondmobiliteit sterk afhankelijk blijft van vrijwillige verkoop. Dit schept een schijnperspectief. Daarnaast is functiewijziging niet als provinciale bevoegdheid geborgd en ontbreekt een uitgewerkt compensatiekader. Wanneer provinciaal beleid ertoe leidt dat landbouwgrond haar agrarische functie verliest, ontstaat het risico van indirecte onteigening zonder wettelijke basis of schaderegeling, hetgeen juridisch onhoudbaar is.	Zie voor ons antwoord bij zienswijze 28 bij Water en Hydrologische maatregelen.	

Belangenafweging

Het TLGD bevat geen evenwichtige belangenafweging. In een tijd van geopolitieke spanningen en onzekerheid over internationale voedselketens is een robuuste en betrouwbare voedselvoorziening van groot maatschappelijk belang. Ook de leefbaarheid van het platteland en de economische positie van agrarische ondernemers moeten daarin worden meegewogen. De Habitatrichtlijn schrijft bovendien voor dat bij de uitvoering van natuurmaatregelen rekening moet worden gehouden met economische, sociale en culturele vereisten en met regionale en lokale omstandigheden. Het programma doet dit onvoldoende en houdt evenmin rekening met de beperkingen die hydrologische maatregelen opleggen aan bestaande agrarische bedrijfsvoering. Het ontbreken van een integrale, evenwichtige en juridisch verantwoorde belangenafweging vormt dan ook een fundamenteel bezwaar tegen het TLGD.

Bedrijfsspecifiek

Clïënt exploiteert een grondgebonden melkveebedrijf aan [REDACTED]. De bedrijfsvoering bestaat uit een huiskavel met aangrenzende percelen achter en naast het bedrijf, aangevuld met diverse gronden tussen de [REDACTED]. Daarnaast beschikt cliënt over enkele percelen [REDACTED] en meerdere percelen aan de [REDACTED]. Het bedrijf beschikt over een geldige natuurvergunning voor het houden van [REDACTED]. Omdat cliënt voornemens is deze aantallen in de toekomst daadwerkelijk te realiseren, is in 2025 een aanvraag voor een omgevingsvergunning voor een Natura-2000-activiteit ingediend ten behoeve van een nieuwe ligboxenstal.

Op dit moment ligt de vergunningverlening echter stil. De provincie kan geen toestemmingen verlenen omdat niet wordt voldaan aan het additionaliteitsvereiste, waardoor zowel uitbreidingen als noodzakelijke verduurzamingsmaatregelen feitelijk geblokkeerd worden. Daarmee ontstaat een paradoxale situatie: juist om de emissiereductie op het bedrijf verder terug te brengen zijn nieuwe, juridisch geborgde

vergunningen nodig, maar het ontbreken van die vergunningen verhindert iedere vorm van emissiereductie. Zolang de vergunningverlening afhankelijk blijft van de kritische depositiewaarde en de bijbehorende natuurdoelanalyses, zonder daarbij te beoordelen of de staat van instandhouding van de betrokken habitats daadwerkelijk verslechtert of onder druk staat, komt er geen beweging in de noodzakelijk geachte transitie. Hierdoor wordt niet alleen de bedrijfsontwikkeling van cliënt belemmerd, maar wordt tevens voorkomen dat maatregelen die juist tot vermindering van de ammoniakemissie leiden, kunnen worden gerealiseerd. Het huidige beleid maakt vergunningverlening volledig afhankelijk van rekenkundige benaderingen van stikstofdepositie, waarbij de kritische depositiewaarde en de daarop gebaseerde natuurdoelanalyses leidend zijn. Deze systematiek abstraheert echter van de daadwerkelijke staat van instandhouding van de betrokken natuurgebieden. Daardoor wordt niet beoordeeld of de feitelijke ecologische situatie verslechtert, stabiel blijft of zelfs verbetert, terwijl juist dat criterium binnen de Europese natuurbeschermingssystematiek centraal staat. Wanneer de provincie uitsluitend stuurt op modelmatige overschrijdingen van de KDW, ontstaat een juridisch en inhoudelijk onjuiste koppeling tussen abstracte rekenwaarden en de vraag of een activiteit een reëel significant effect heeft. Hierdoor blijft de vergunningverlening geblokkeerd, ook in gevallen waarin geen aantoonbare schade aan habitats optreedt en waarin de aangevraagde activiteit juist zou kunnen bijdragen aan emissiereductie en verduurzaming van de bedrijfsvoering. Deze impasse wordt bovendien versterkt doordat het TLGD aanvullende reductieverplichtingen oplegt zonder een helder toetsingskader en zonder integrale beoordeling van de bedrijfsspecifieke omstandigheden. Voor cliënt betekent dit dat investeringen die nodig zijn om emissies		

structureel te verlagen — zoals de realisatie van een nieuwe ligboxenstal — niet kunnen worden uitgevoerd, terwijl deze maatregelen aantoonbaar bijdragen aan het behalen van provinciale en landelijke doelen. Zolang de provincie vasthoudt aan een benadering die enkel stuurt op modelwaarden en niet op de daadwerkelijke staat van instandhouding, blijft een effectief en juridisch houdbaar systeem van natuurbeheer en vergunningverlening buiten bereik. Dit belemmert niet alleen de noodzakelijke verduurzaming van individuele bedrijven zoals dat van cliënt, maar vertraagt ook het bredere natuurherstel doordat maatregelen die emissies daadwerkelijk verminderen niet kunnen worden gerealiseerd. Ook de water- en bodemopgave uit het TLGD heeft directe gevolgen voor de agrarische bedrijfsvoering van cliënt. De provincie past het principe water en bodem sturend breed toe, wat zich vertaalt in maatregelen die zijn gericht op het vasthouden van water, het beperken van ontwatering en het creëren van een robuuster watersysteem. Deze maatregelen hangen nauw samen met de verplichtingen uit de Kaderrichtlijn Water (KRW), die voorschrijft dat zowel oppervlaktewater als grondwater uiterlijk in 2027 moet voldoen aan vastgestelde waterkwaliteitsdoelen. Om deze doelen te bereiken worden ingrepen voorzien die leiden tot strengere normen voor nutriëntenbelasting, aanpassingen in waterafvoer en mogelijk bredere bufferzones langs watergangen. Voor cliënt brengen deze maatregelen onzekerheid en beperkingen met zich mee. Langdurig hogere grondwaterstanden kunnen de draagkracht van de bodem verminderen, het tijdstip van betreding en bewerking vertragen en de kans op structuurschade vergroten. Hierdoor verslechtert de ruwvoerwinning en wordt de benutting van de beschikbare grond bemoeilijkt, terwijl deze gronden juist bepalend zijn voor de realisatie van de veebezetting waarvoor cliënt een geldige		

natuurvergunning heeft. De KRW-opgave en het TLGD zetten hiermee druk op de agrarische productieruimte, zonder dat duidelijk is of deze druk op de betreffende locatie noodzakelijk en proportioneel is. Daarbij leidt de koppeling van de wateropgave aan de stikstofopgave tot een stapeling van verplichtingen. Van agrariërs wordt verwacht dat zij investeren in emissiereductie, maar tegelijkertijd worden de fysieke voorwaarden om die reductie te realiseren verslechterd door KRW-gedreven watermaatregelen die de agrarische gebruikswaarde van de percelen verminderen. Het TLGD biedt geen inzicht in de wijze waarop deze effecten worden gecompenseerd of hoe de provincie borgt dat de maatregelen ecologisch effectief zijn op de specifieke percelen van cliënt. De modelmatige benadering binnen het programma maakt het bovendien moeilijk om te beoordelen of de voorgestelde maatregelen daadwerkelijk bijdragen aan de KRW-doelen of dat zij vooral leiden tot een vermindering van de landbouwkundige mogelijkheden. Door het ontbreken van een gebiedsspecifieke analyse ontstaat rechtsonzekerheid over de uitvoerbaarheid en proportionaliteit van de maatregelen. Voor cliënt resulteert dit in een situatie waarin de landbouwkundige basis onder druk komt te staan, terwijl tegelijkertijd wordt verlangd dat het bedrijf verdere stappen zet richting verduurzaming. Het ontbreken van een concreet en juridisch verankerd mitigatie- of compensatiekader vergroot dit probleem en maakt dat de water- en bodemopgave in het TLGD niet aansluit bij de realistische bedrijfsvoering op de gronden van cliënt. Verzoek Namens cliënt verzoek ik u de huidige weg van het TLGD-ontwerpprogramma te heroverwegen en het toekomstbeleid niet door te zetten. In het geval van publicatie van zienswijzen, deze zodanig te anonimiseren, dat cliënt, zijn bedrijf en de ligging van zijn gronden niet te herleiden zijn.		

59.	IVN, Instituut voor Natuureducatie en duurzaamheid, afdeling Peize	
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Wij onderschrijven de absolute noodzaak om te komen tot een coherent plan voor het ontwikkelen van toekomstgericht beleid voor de uitgebreide landelijke gebieden in Drenthe. In het plan 'Toekomstgericht landelijk gebied Drenthe' wordt de blik gericht in de goede richting, maar is de uitwerking in veel gevallen ondermaats. Er wordt in het plan, naar onze mening, onevenredig veel aandacht besteed aan de belangen van de landbouwsector. Terwijl toch, zoals ook in het plan wordt vermeld, slechts een krappe 4 % van de Drentse beroepsbevolking in deze sector werkzaam is. Ook de zinssnede dat inkrimpen van de sector directe gevolgen heeft voor de voedselvoorziening in Drenthe mist iedere vorm van onderbouwing. Op drie concrete punten zullen we nader ingaan. 1. Geen aandacht voor de inherente waarde van natuur Het plan benadert natuur voornamelijk als blok aan het been, in de zin dat er, vanwege de natuur, allerlei pijnlijke voorwaarden worden opgelegd aan -met name- de landbouw m.b.t. stikstof depositie en waterkwaliteit. Er wordt niet benoemd wat positieve waarden zijn van de natuur (niet alleen de Natura 2000 gebieden) en hoe het hebben van gezondere natuur een positieve bijdrage levert aan biodiversiteit, woon/leefplezier van de inwoners, en economische vitaliteit door b.v. meer toerisme. In het TLGD zou er een duidelijker afweging moeten worden gemaakt ten opzichte van de landbouw, de hoofdveroorzaker van stikstof, broeikas en pesticiden emissie. Figuur 6.2 zou hiervoor als basis kunnen worden gebruikt. Ook de negatieve economische impact van de landbouw is in dit opzicht niet becijferd, terwijl deze berekening wel te maken is. Te denken valt aan maatschappelijke of verborgen kosten in de vorm van subsidies, verlies aan biodiversiteit, stikstofdepositie, broeikasgassen, watervervuiling en waterverbruik. Ook de uitleg van de nadelige effecten van stikstof op de natuur blijft hangen in een gejuridificeerd betoog, zonder dat uitgelegd wordt wat deze effecten zijn. Het rapport van de WUR, "De Nederlandse stikstofcrisis – Van verwarring naar verbinding" geeft deze uitleg - relevant voor het maatschappelijke debat – wel. (Zie rapport: https://edepot.wur.nl/711347) In het bijzonder staat in het TLGD geschreven:	Zie voor beantwoording zienswijze 5.	

1) “werken aan een oplossing voor het vergunningenslot op de landbouw, woningbouw, infrastructuur en economie.” en 2) “de wettelijke doelen voor water en natuur gaan halen (doelen voor klimaatmitigatie en bos liften mee) en het bestendigen van de dragende rol van landbouw in onze provincie.” Waarbij de belangrijke rol van de natuur zowel economisch (toerisme) als principieel (biodiversiteit) over het hoofd wordt gezien en de problemen, zoals het stikstofsot, vooral gezien worden als, met name voor de landbouw, vervelende regels die versoepeld moeten worden i.p.v. noodzakelijke voorwaarden om de omgeving te verbeteren. 2. Stikstof maatregelen. In de samenvatting van het TLGD staat dat: “De Drentse bijdrage aan deze wettelijke opgave voor 2035 is bepaald op 43% reductie van ammoniak ten opzichte van 2019. Dat zal nog niet genoeg zijn voor vergunningverlening.” Om later te vervolgen met “Wij schatten in dat we in Drenthe met de uitvoering van zeker gestelde maatregelen in 2030 ten opzichte van 2019 reeds een reductie met 14% tot stand brengen. Tot 2030 zou dan nog circa 7% extra moeten worden gereduceerd in het kader van onze Drentse bijdrage aan het wettelijke doel; de resterende 22% reductie kan vervolgens in de periode tot 2035 worden ingevuld.” Het realiseren van de genoemde 7% in de korte periode tussen nu en 2030 vergt een bijzonder strakke aanpak met een aantal zeer concrete maatregelen, die wij helaas niet hebben kunnen vinden in het plan. Hetzelfde geldt voor de noodzakelijk te realiseren reductie van een extra 22% voor 2035. Met maatregelen als het gebruik van BBT zal bij lange na niet aan de verplichtingen worden voldaan en blijft het stikstof slot dus gehandhaafd met algehele economische achteruitgang voor Drenthe als gevolg. Een gemiste kans is b.v. het niet verder uitwerken in het TLGD van de initiatieven die genomen zijn in Veenhuizen, waarbij lokaal een stikstofreductie van 60% kon worden bereikt. Dit zou mooi zijn als dit actief zou worden ondersteund en aangemoedigd als provinciaal beleid. 3. Het ontbreken van aandacht voor De Onlanden en het principe “Water en bodem sturend” Opvallend is dat het natuurgebied De Onlanden (deels zelfs Natura 2000) niet wordt genoemd. Dit gebied behoort tot de grootste en ecologisch belangrijkste natuurgebieden van Nederland en vervult		

cruciale functies op het gebied van waterberging, biodiversiteit en recreatie. Tegelijkertijd kampt het gebied met eutrofiëring, mede als gevolg van nutriëntenaanvoer vanuit de bovenlopen in het stroomgebied. Dit onderstreept dat natuurbeleid niet kan worden beperkt tot nauw-begrensde gebieden; het omliggende landgebruik is medebepalend voor de kwaliteit. Conclusie Het Plan Toekomst Landelijk Gebied Drenthe bevat waardevolle intenties, maar mist op essentiële punten richting, normativiteit en integraliteit. Voor een werkelijk toekomstgericht beleid is nodig: • erkenning van de intrinsieke waarde van natuur; • uitleg van het ecologisch probleem en de effecten van vermessing en verzuring als gevolg van stikstofdepositie. • een duidelijke keuze voor natuurinclusieve landbouw; • meer publieke regie naast doelsturing; • verbreding van de natuurbescherming buiten Natura 2000; • implementatie van Basiskwaliteit Natuur; • consequente toepassing van “water en bodem sturend”; • realistische ruimtelijke keuzes. Ik verzoek u deze punten te betrekken bij de verdere uitwerking en besluitvorming.		
60.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
██████ wil u d.m.v. deze zienswijze de randvoorwaarden meegeven waar de beleidsregels aan moeten voldoen willen deze draagkracht hebben waarbij ontwikkelingen in de veehouderij niet stil komen te staan maar mee zouden worden gestimuleerd; dit om de door u beoogde reductie zo snel mogelijk te kunnen behalen. Het ontwerpbesluit is bijzonder vaag over de manier waarop u de reductie wil behalen maar is allesbepalend voor het perspectief en het voortbestaan van de onderneming. ██████ exploiteert als familiebedrijf een agrarische onderneming met akkerbouw en vleeskuikens op meerdere locaties in de provincie Drenthe.	Wij waarderen de uitgedachte bijdrage om vergunningverlening weer op gang te krijgen. 1. Als referentiejaar dient uitgegaan te worden van de natuurvergunde of de milieuvergunde situatie. Voorkomen moet worden dat er verschillende referenties door elkaar gehaald worden. Ten aanzien van de opgave voor stikstofreductie gaan wij uit van 2019. Dit is gebaseerd op de aanpak van het Rijk. Ten aanzien van vergunningen geldt dat de referentiesituatie gebaseerd is op de toegestane	

De zienswijze ziet op de stikstofparagraaf. De impact van het ontwerpbesluit is [REDACTED], niet duidelijk omdat u niet hebt beschreven hoe u de doelstelling van 30% generieke en 13% gebiedsgerichte reductie vorm gaat geven. De manier waarop u dit gaat doen is allesbepalend voor het perspectief en het voortbestaan van de onderneming. [REDACTED] wil u d.m.v. deze zienswijze de randvoorwaarden meegeven waar de beleidsregels aan moeten voldoen willen deze draagkracht hebben waarbij ontwikkelingen in de veehouderij niet stil komen te staan maar mee zouden worden gestimuleerd; dit om de door u beoogde reductie zo snel mogelijk te kunnen behalen. De zienswijze: 1. Het referentiejaar (2019) dient gebaseerd te zijn op de natuurvergunde situatie of milieuvergunde situatie (het wettelijk kader), dit is de vergunde stalcapaciteit. 2. De op grond van die vergunningen voor 18 december 2024 doorgevoerde veranderingen waar geen nieuwe of gewijzigde natuurvergunning voor nodig was (intern salderen) dienen te worden gerespecteerd. Voor intern salderen was op grond van de uitspraak van de Raad van State van 20 januari 2021 (ECLI:NL:RVS:2021:71) geen nieuwe of gewijzigde natuurvergunning nodig. Door de uitspraak van 18 december 2024 (ECLI:NL:RVS:2024:4923) is het inzicht gewijzigd. 3. Voor gewijzigde of nog te wijzigen emissiefactoren (er zijn stalsystemen en/of huisvesting waarvan de emissiefactoren nog worden bijgesteld) dient de actuele emissiewaarde die geldt op het moment dat de aanvraag wordt behandeld in acht te worden genomen (eerbiedigende werking). 4. Intrekken van zogenaamde latente ruimte (het verschil tussen het vergunde en het gemiddeld aantal aanwezige dieren) is not	situatie van een project op de relevante referentiedatum (aanwijdsdatum van het Natura 2000-gebied). Dit kan ook zijn vastgelegd in een natuurvergunning. Onze aanpak voorziet erin om in 2035 in de melkveehouderij 30% emissiereductie via generiek beleid op basis van doelsturing te realiseren. De afgelopen periode zijn er sessies geweest met een afvaardiging van de landbouwsector en de natuurorganisaties over het uitwerken van een norm voor de melkveehouderijen. Daarmee wordt recht gedaan aan gedane ontwikkelingen en investeringen en wordt ook rekening gehouden met het mogelijk gebruiken van latente ruimte. Het programma is op dit onderdeel verder uitgewerkt in paragraaf 4.1. Wij benadrukken dat de norm enkel geldt voor de melkveehouderij. Voor de niet—grondgebonden veehouderij zoals pluimvee hanteren we inderdaad de door indiener genoemde BT. 2. De vergunningvrije veranderingen op basis van intern salderen voor de uitspraak van 18 december 2024 dienen gerespecteerd te worden. In de uitspraak waar naar verwezen wordt is een overgangsperiode (tot 1 januari 2030) opgenomen waarbinnen de gedane wijzigingen op basis van vergunningvrij intern salderen alsnog vergund moeten worden. Het programma wijzigt dat principe niet; voor die gevallen geldt een vergunningplicht.	

done. Zo'n intrekking voegt niets toe aan de reductiedoelstelling en roept alleen maar weerstand op. Het is beter te stimuleren bij verandering gebruik te maken van de best beschikbare techniek (BBT). 5. Zou u de latente ruimte wegsnijden dan ontnemt u alle vleeskuikenhouders in Drenthe 60% aan verdien capaciteit. Veel pluimveehouders zijn t.b.v. dierwelzijn overgestapt naar 'Beter Leven' scharrelvleeskuikens. Zo ook [REDACTED] Deze kuikens worden in een structureel lagere bezetting gehouden (ca. [REDACTED] per m²) dan het oorspronkelijk aantal gangbare kuikens (ca. [REDACTED] per m²). Het oorspronkelijke aantal dieren en de bijbehorende milieubelasting dienen in de vergunningen beschikbaar te blijven om zodra de markt verandert weer terug te kunnen gaan. Snijdt u het verschil weg zodat deze niet meer gehouden kunnen worden dan gaat men failliet. 6. Het is altijd zo geweest dat er minder dieren worden gehouden dan er vergund zijn. Dat zal in de toekomst niet anders zijn. Uiteindelijk is niet het aantal dieren bepalend maar de manier waarop ze worden gehouden. Stimuleer dus het gebruik van emissiearme techniek en fixeert u niet op de dieren aantallen; een veehouder heeft ontwikkelruimte nodig en moet mee in de autonome ontwikkeling. 7. Indien de natuurvergunning nog niet volledig is ingevuld kan dat alsnog met gebruik van de best beschikbare techniek (BBT). 8. Ga niet mee in het idee van andere provincies die vanwege rechterlijke uitspraken emissiearme techniek platslaan en enkel nog geloven in luchtwassers. Er is meer en snellere progressie mogelijk met emissiearme techniek en managementmaatregelen. Breder toepasbaar, sneller resultaat, bronmaatregelen i.p.v. end-of-pipe. 9. Zolang de additionaliteit en/of de passende beoordeling niet geregeld is en de twijfel over de effectiviteit van emissiearme techniek niet is weggenomen en er (vanwege de rechtspraak) geen vergunningen worden afgegeven ontstaat er geen	3. De actuele emissiewaarde dient op moment van aanvraag gehanteerd te worden. Voor de uitwerking van de norm verwijzen wij naar het programma. 4. Intrekken van latente ruimte is not done. Zo'n intrekking voegt niets toe aan de reductiedoelstelling. Het gebruiken van BBT is beter te stimuleren. Het gebruik van BBT voor de niet grondgebonden veehouderij is uitgewerkt in hoofdstuk 4. 5. De latente ruimte wegsnijden ontnemt in Drenthe 60% aan verdien capaciteit. Wij verwijzen naar de uitwerking in hoofdstuk 4. 6. Er worden altijd minder dieren gehouden dan vergund. Uiteindelijk is niet het aantal dieren bepalend maar de manier waarop ze worden gehouden. Fixeer u dus niet op dieren aantallen. Wij verwijzen naar de uitwerking in hoofdstuk 4. 7. Indien de vergunning nog niet is gevuld, kan dat alsnog met de BBT. Wij verwijzen naar de uitwerking in hoofdstuk 4. 8. Er is meer en snellere progressie mogelijk met emissiearme techniek en managementmaatregelen. Breder	

reductie. Zorg dat deze bouwstenen solide zijn. De beleidskaders van andere provincies lopen hierop stuk. Hoge reductiedoelstellingen maar geen resultaat. 10. In de pluimveehouderij zijn voer- en managementmaatregelen beschikbaar als reducerende maatregel. Dat is niet voorbehouden aan de melkveehouderij. Stel die beschikbaar. Zie ook de in het verleden in Overijssel verzilverde maatregelen. In de pluimveehouderij doen zich stapelkansen voor. 11. Stel een secretariaat in dat reducerende (management)maatregelen beoordeelt en innovatie ondersteunt. Waar men ideeën kan aanleveren die op haalbaarheid worden getoetst en provinciaal worden erkend. Iets als Praktijkcentrum Emissiearme Veehouderij (PEV) in Gelderland; of zoek daar samenwerking mee. 12. Trek het extern salderen zo snel mogelijk weer vlot. Extern salderen geeft dubbele winst. Elke transactie leidt tot meer dan 30% reductie en wordt besteed in BBT. 13. Vereenvoudig de vergunningenprocedure bij intern salderen (natuurstemming d.m.v. melding) en bij reductie om doorloop- en actiesnelheid te bevorderen. Voor extern salderen zou dan een uitgebreidere procedure kunnen gelden (natuurstemming d.m.v. vergunning) omdat er meer getoetst moet worden. 14. Stimuleer het gebruik van BBT of BBT++ maar zorg dat er keuze blijft. Bovenwettelijke maatregelen zoals het gebruik van biofilters of luchtwassers kunt u stimuleren door deze subsidiabel te maken (flankerend beleid). 15. Maak natuuraanvragen met doelsturing en real time meten mogelijk. Het aanvragen van natuurstemmingen op basis van emissienormen dient te blijven bestaan. 16. Voorrang voor natuuraanvragen met win-win voor maatschappelijk belang vanwege omgeving of natuur t.b.v. het verplaatsen van veehouderijbedrijven. Vergunnen op basis van passende maatregelen (maatwerk).	toepasbaar, sneller resultaat, bronmaatregelen i.p.v. end-of-pipe. Onze aanpak is hierop gericht. Wij verwijzen naar de uitwerking in hoofdstuk 4. 9. Zorg dat de bouwstenen voor vergunningverlening, additionaliteit en emissiearme technieken, op orde zijn. Zonder dat geen resultaat. In het programma is uitgewerkt dat het additionaliteitsvereiste een groot knelpunt is voor vergunningverlening. Om dat op te lossen moeten wij als bevoegd gezag aantonen welke maatregelen wij nemen voor natuurherstel en hoe dit geborgd is. Het programma is daar een grote opmaat voor. Dit programma biedt de basis voor de uitwerking van de maatregelen en geeft de uitwerking hoe wij zorgdragen voor emissiereductie. Daarnaast zijn ook de overige drukfactoren (bv hydrologie) van belang om aan te pakken. Een aanpak van de verschillende drukfactoren leidt tot natuurherstel en daarmee op termijn aan het voldoen aan het additionaliteitsvereiste. Voor de overige aangedragen punten zijn wij grotendeels afhankelijk van op te stellen wet- en regelgeving door het Rijk. 10. In de pluimveehouderij zijn voer- en managementmaatregelen beschikbaar als reducerende maatregel. Dat is niet voorbehouden aan de melkveehouderij. Stel die beschikbaar. In de	

17. Voor degene die een luchtwasser zou willen plaatsen is er in veel gevallen geen plek op het bouwvlak als gevolg van restrictief bestemmingsplanbeleid in het verleden. De bouwvlakken dienen hiertoe eenvoudig verruimd te kunnen worden. Wilt u de natuur ontlasten en de landbouw perspectief bieden dan verdienen die een werkbaar kader. Ik ga ervan uit dat de zienswijze van hieraan bijdraagt.	pluimveesector doen zich dus stapelkansen voor. Wij stellen de aangedragen mogelijkheid tot een bijdrage op prijs en nemen dit mee bij de uitwerking van maatregelen voor de pluimveehouderijen. 11. Stel een secretariaat in dat reducerende (management)maatregelen beoordeelt en innovatie ondersteunt, zoals in Gelderland. Dit nemen we in de verdere uitvoering ter overweging mee. 12. Trek het extern salderen zo snel mogelijk weer vlot. Het uitgangspunt van het programma is vergunningverlening weer mogelijk maken. Wij werken daar hard aan. 13. Vereenvoudig de vergunningenprocedure bij intern salderen (natuurinstemming d.m.v. melding) Het vergunningenstelsel volgt uit de wet. Dat kunnen wij niet wijzigen. Maatregelen die gericht zijn op het voorkomen van verslechtingen en verstoringen kunnen wel vergunningvrij zijn. Als de maatregel nodig is voor beheer van een N2000-gebied, dan geldt geen vergunningplicht. Na vaststelling van het programma werken we verder uit of de vergunningvrije mogelijkheden haalbaar en ook wenselijk zijn voor de sector.	

	Een voorbeeld hiervan is de werkwijze van de provincie Noord-Brabant. 14. Stimuleer het gebruik van BBT of BBT++ maar zorg dat er keuze blijft. Wij werken dit nader uit in hst.4 . 15. Maak natuuraanvragen met doelsturing en real time meten mogelijk. Daar werken wij naar toe met dit programma. Tegelijkertijd zijn wij ook afhankelijk van het Rijk en aanpassingen in wet- en regelgeving. Binnen de mogelijkheden bekijken wij wat we kunnen doen. 16. Voorrang voor natuuraanvragen met win-win voor maatschappelijk belang vanwege omgeving of natuur t.b.v. het verplaatsen van veehouderijbedrijven. Vergunnen op basis van passende maatregelen (maatwerk) Wij beoordelen binnen de kaders van dit programma wat de mogelijkheden zijn. Maatwerk wordt op dit moment vooral ingezet rondom N2000-gebieden. 17. Voor degene die een luchtwasser zou willen plaatsen is er in veel gevallen geen plek op het bouwvlak als gevolg van restrictief bestemmingsplanbeleid in het verleden. De bouwvlakken dienen hiertoe eenvoudig verruimd te kunnen worden.	

		Het programma ziet niet op wijzigingen in het ruimtelijk spoor. Als we hier in de uitvoering tegenaan lopen zullen we in overweging nemen of hier aanpassingen van ruimtelijke regels voor gewenst zijn.	
61.			
Zienswijze		Reactie op zienswijze	Gevolgen
De huidige bedrijfslocatie is in de jaren '70 aangekocht door de opa en vader van mij Op dit moment hebben wij ha. grasland in gebruik. Hiervan is ha. in eigendom en de overige ha. pachten wij van Staatsbosbeheer. Alle gronden die wij bedrijfsmatig gebruiken liggen binnen het gebied dat beïnvloed wordt door het Ontwerpprogramma. We zitten misschien niet geheel in het zoekgebied van de daadwerkelijke plannen, maar zeker wel binnen de beïnvloedingssfeer hiervan. Met name door de derogatie en hoge grondprijzen is het voor ons een uitdaging om al onze mest af te zetten op eigen land. De kosten zijn hiermee lastig beheersbaar te houden. Omdat er al steeds minder ruimte is om te boeren en de kosten stijgen door Wet- en regelgeving wordt het steeds uitdagender om een goede boterham te verdienen met het melkvee. Medio januari hoorden wij via twee collega boeren in Ansen dat zij aanwezig waren geweest bij een schetssessie van het TLGD. Wij hadden hiervan zelf rechtstreeks geen bericht ontvangen. De stukken van de schetssessie zijn door hen met ons gedeeld en vervolgens hebben wij de inloopavond in Ruinen bezocht. De informatie die wij, met name op de inloopavond, hebben ontvangen viel ons rauw op het dak. De zoveelste ingreep die ons in onze bedrijfsvoering en bestaanszekerheid bedreigt. We zitten nu midden in de consequenties van de derogatie, de nasleep van het fosfaatreductieplan zijn nog voelbaar en natuurlijk speelt altijd de stikstofcrisis.		Zoals indiener aangeeft heeft het gebied Zure Venen een hydrologische relatie met het Dwingelderveld. Mede daardoor is dit gebied ook als hotspot naar voren gekomen. Een belangrijke doelstelling is om de in de zomer optredende verdroging in het Dwingelderveld te verminderen. Dit is een structureel knelpunt en niet iets wat alleen optreedt in extreem droge zomers. Wat dit exact aan maatregelen vraagt in het gebied Zure Venen en wat haalbaar is moet nog nader worden uitgewerkt. Hiervoor zal een gebiedsproces opgestart worden.	

Het grootste struikelblok uit de TLGD is voor ons bedrijf, voorzover we nu kunnen overzien, de beoogde verhoging van de grondwaterstand. De laatste jaren merken wij al dat het land steeds natter wordt en verzakt. Onze gronden liggen voor een groot deel op een leemlaag wat het wegzakken van water bemoeilijkt en daarnaast is er, vermoeden wij, sprake van welvorming [REDACTED]. Als de grondwaterstand wordt verhoogd in het Zure Veen, Rheebruggen en de overige gronden genoemd in het TLGD zal het ter plaatse van onze gronden nog natter worden dan het nu al is. Voorstanders van de plannen van de provincie opperen dat het verhogen van de grondwaterstand helpt tegen verdroging in extreem droge zomers. Echter is er steeds meer sprake van weersextremen. Dus de voordelen van vernatting in de sporadisch zeer droge zomer weegt ons inziens niet op tegen de nadelen die wij ondervinden en versterkt zullen worden in het voorjaar, najaar, winter en te verwachten extreem natte zomers die mogelijk gaan komen. Weersextremen werken natuurlijk twee kanten op en veroorzaken niet slechts droogte. Ons advies aan de provincie Drenthe is om het plan dusdanig af te zwakken en met name het structureel verhogen van de grondwaterstand niet door te voeren. Een actief peilbeheer voldoet beter aan de wensen van bewoners en bedrijven in het gebied. Hiermee heb ik mijn grootste zorg op papier gezet, nog los van de zorgen die wij hebben over de gevolgen van dit plan voor stikstofdepositie en beoogde uitbreiding van natuur (NNN). Wij staan zeker open voor een gesprek met de provincie aan onze keukentafel onder het genot van een bakje koffie om deze zaak verder te bespreken en toe te lichten.			
62.	Boermarke Annen		
Zienswijze		Reactie op zienswijze	Gevolgen
Boermarke Annen heeft kennis genomen van dit ontwerpprogramma en maakt zich ernstige zorgen over de uitwerking ervan op de leefbaarheid en de plattelandscultuur in Drenthe. De keuzes die in dit programma		Zienswijzen 16, 52, 62, 70, 86, 100, 104, 109, 124, 126, 149, 162, 163, 183, 184a, 185, 203, 231, 242 en 259 zijn vrijwel identiek aan elkaar en bevatten onder	

worden voorbereid zullen de agrarische sector en daarmee de Drentse samenleving hard raken op sociaalmaatschappelijke en culturele aspecten. Onze zorgen zullen we in onderstaande zienswijze nader toelichten: Boermarken oeroud maar springlevend onderdeel Drentse samenleving Onze Boermarke is een eeuwenoud collectief van boeren/grondgebruikers, die gezamenlijk in de ruimste zin van het woord zorg dragen voor gebruik van ons gebied. Hier vormen wij een wezenlijk actief onderdeel van de leefgemeenschap. Ook staan wij collectief op de Nationale Inventaris voor immaterieel cultureel erfgoed van Unesco. Wij bouwen voort op een rijke (cultuur)historie en nemen actief verantwoordelijkheid voor een leefbaar platteland. Samen met bewoners werken we aan het behoud van de plattelandscultuur. We dragen zorg voor een toekomstbestendige landbouw, bestendig beheer van de jachtvelden en ruimte voor agrarische natuur. Als erfgoeddragers en vernieuwers staan we midden in de samenleving, met respect voor verleden én toekomst. Reageren op niet uitgewerkt maatregelenplan Het programma vraagt op veel onderdelen nog een nadere uitwerking en daarnaast wordt de indruk gegeven dat de veranderingen in het landelijk gebied groot zullen zijn. Wij lezen vooral het voornemen tot het nemen van maatregelen gericht op ammoniakreductie, maar volgens ons kunnen deze niet los worden gezien van andere maatschappelijke opgaven en de samenleving waar boeren bedrijven mee te maken hebben, zoals klimaat, waterkwaliteit, dierenwelzijn en een leefbaar platteland. De generieke reductie van 30%	de volgende genoemde thematische kopjes vrijwel dezelfde inhoud: • Boermarken oeroud maar springlevend onderdeel Drentse samenleving • Reageren op niet uitgewerkt maatregelenplan • Effecten en impact te beperkt ingeschat en uitgewerkt • Maatschappelijk fundament onder leefbaarheid vraagt om erkenning- juridische status van het programma Voor een beantwoording verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 28.	

ammoniakemissie en ook de voorgestelde gebiedsgerichte reductie van 13% zal veel bedrijven treffen. Ook omdat in het programma nog niet duidelijk gemaakt wordt hoe deze reductie precies vorm zal krijgen en wat dit concreet betekent voor bedrijven in de nabijheid van stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden. Daar geldt dan ook nog de additionaliteitsvereiste voor de Natura 2000-gebieden en kan er nog meer stikstofreductie noodzakelijk zijn. Daarnaast bevat het TLGD verschillende maatregelen die gericht zijn op het verbeteren van de waterkwaliteit, de bodem en hydrologisch systeemherstel. Deze maatregelen hangen onder meer samen met de doelen uit de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW) en met de hydrologische randvoorwaarden voor Natura- 2000 gebieden en de drinkwaterbescherming. Het is nog onduidelijk hoe groot deze aanvullende opgaven precies zullen zijn en of deze in de praktijk haalbaar zijn voor agrarische bedrijven. Wij verwachten dat het ontwerp programma TLGD daarmee grote impact heeft op grote delen van het Drentse platteland. Effecten en impact te beperkt ingeschat en uitgewerkt Het ontwerpprogramma beschrijft in slechts één paragraaf (Hst 6 Impact; paragraaf 6.2 Verwachte effecten TLGD) de effecten op economie en brede welvaart, maar raakt onvoldoende aan de culturele, historische, sociale en gemeenschapswaarden van het Drentse landelijk gebied. In deze paragraaf wordt bovendien gesteld dat beëindiging van bedrijven “doorgaans geen invloed heeft op de leefbaarheid” en dat “stoppende jonge boeren in de regio ander werk zullen vinden zodat stoppende bedrijven geen invloed hebben op de leefbaarheid”. Die conclusies zijn gebaseerd op macro-indicatoren. Dit is in onze ogen een veel te smalle benadering die geen recht doet aan een stabiele ontwikkeling op het platteland. Maatschappelijk fundament onder leefbaarheid vraagt om erkenning Wij vertegenwoordigen geen sectorbelang, maar zijn een maatschappelijk fundament dat al eeuwenlang zorg draagt voor		

samenhang, landschap en naoberschap, waarin grond, gemeenschap en cultuur onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Wanneer landbouwbedrijven verdwijnen, verandert niet alleen (voedsel)productie of werkgelegenheid. Dan verandert de sociale infrastructuur van onze dorpen, de kritische massa voor lokale bedrijven, de overdracht van kennis en vakmanschap, het verenigingsleven, de onderlinge afhankelijkheid en de verbondenheid met het landschap. Kortom dit tast de leefbaarheid aan. Leefbaarheid is niet alleen een kwestie van inwonersaantallen of arbeidsplaatsen. Leefbaarheid is ook identiteit, taal, traditie en thuisgevoel. Wij vragen daarom: • Erken expliciet de culturele en gemeenschapswaarde van het agrarisch systeem. • Neem in de gebiedsuitwerking een sociale en culturele impactanalyse op, naast de economische. • Betrek ons bij gebiedsprocessen, niet als belanghebbende, maar als drager van lokale samenhang. • Definieer leefbaarheid breder dan werkgelegenheid en koopkracht. • Voorkom cumulatieve afbraak van ons lokale netwerk door massale beëindiging van agrarische bedrijven. Wij willen meewerken. Wij willen verantwoordelijkheid dragen. Maar wij kunnen niet instemmen met een aanpak zoals het ontwerpprogramma TLGD welke onze historische en maatschappelijke rol reduceert tot een economische variabele. Drenthe is gevormd door zijn boermarken. Dat fundament verdient erkenning én bescherming. Boermarke Annen verzoekt provincie Drenthe om in de zienswijze genoemde punten zorgvuldig te betrekken bij de verdere uitwerking van het programma TLGD.		
63.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen

Er wordt in het plan, naar onze mening, onevenredig veel aandacht besteed aan de belangen van de landbouwsector. Terwijl toch, zoals ook in het plan wordt vermeld, slechts een krappe 4 % van de Drentse beroepsbevolking in deze sector werkzaam is. Ook de zinssnede dat inkrimpen van de sector directe gevolgen heeft voor de voedselvoorziening in Drenthe mist iedere vorm van onderbouwing. Op drie concrete punten zullen we nader ingaan. Wij onderschrijven de absolute noodzaak om te komen tot een coherent plan voor het ontwikkelen van toekomstgericht beleid voor de uitgebreide landelijke gebieden in Drenthe. In het plan 'Toekomstgericht landelijk gebied Drenthe' wordt de blik gericht in de goede richting, maar is de uitwerking in veel gevallen ondermaats. Er wordt in het plan, naar onze mening, onevenredig veel aandacht besteed aan de belangen van de landbouwsector. Terwijl toch, zoals ook in het plan wordt vermeld, slechts een krappe 4 % van de Drentse beroepsbevolking in deze sector werkzaam is. Ook de zinssnede dat inkrimpen van de sector directe gevolgen heeft voor de voedselvoorziening in Drenthe mist iedere vorm van onderbouwing. Op drie concrete punten zullen we nader ingaan. 1. Geen aandacht voor de inherente waarde van natuur Het plan benadert natuur voornamelijk als blok aan het been, in de zin dat er, vanwege de natuur, allerlei pijnlijke voorwaarden worden opgelegd aan -met name- de landbouw m.b.t. stikstof depositie en waterkwaliteit. Er wordt niet benoemd wat positieve waarden zijn van de natuur (niet alleen de Natura 2000 gebieden) en hoe het hebben van gezondere natuur een positieve bijdrage levert aan biodiversiteit, woon/leefplezier van de inwoners, en economische vitaliteit door b.v. meer toerisme. In het TLGD zou er een duidelijker afweging moeten worden gemaakt ten opzichte van de landbouw, de hoofdveroorzaker van stikstof, broeikas en pesticiden emissie. Figuur 6.2 zou hiervoor als basis kunnen worden gebruikt. Ook de negatieve economische impact van de landbouw is in dit opzicht niet becijferd, terwijl deze berekening wel te maken is. Te denken valt aan maatschappelijke of verborgen kosten in de vorm van subsidies, verlies aan biodiversiteit, stikstofdepositie, broeikasgassen, watervervuiling en waterverbruik.	Zie voor beantwoording zienswijze 5	

Ook de uitleg van de nadelige effecten van stikstof op de natuur blijft hangen in een gejuridificeerd betoog, zonder dat uitgelegd wordt wat deze effecten zijn. Het rapport van de WUR, “De Nederlandse stikstofcrisis – Van verwarring naar verbinding” geeft deze uitleg - relevant voor het maatschappelijke debat – wel. (Zie rapport: https://edepot.wur.nl/711347) In het bijzonder staat in het TLGD geschreven: 1) “werken aan een oplossing voor het vergunningenslot op de landbouw, woningbouw, infrastructuur en economie.” en 2) “de wettelijke doelen voor water en natuur gaan halen (doelen voor klimaatmitigatie en bos liften mee) en het bestendigen van de dragende rol van landbouw in onze provincie.” Waarbij de belangrijke rol van de natuur zowel economisch (toerisme) als principieel (biodiversiteit) over het hoofd wordt gezien en de problemen, zoals het stikstofslot, vooral gezien worden als, met name voor de landbouw, vervelende regels die versoepeld moeten worden i.p.v. noodzakelijke voorwaarden om de omgeving te verbeteren. 2. Stikstof maatregelen. In de samenvatting van het TLGD staat dat: “De Drentse bijdrage aan deze wettelijke opgave voor 2035 is bepaald op 43% reductie van ammoniak ten opzichte van 2019. Dat zal nog niet genoeg zijn voor vergunningverlening.” Om later te vervolgen met “Wij schatten in dat we in Drenthe met de uitvoering van zeker gestelde maatregelen in 2030 ten opzichte van 2019 reeds een reductie met 14% tot stand brengen. Tot 2030 zou dan nog circa 7% extra moeten worden gereduceerd in het kader van onze Drentse bijdrage aan het wettelijke doel; de resterende 22% reductie kan vervolgens in de periode tot 2035 worden ingevuld.” Het realiseren van de genoemde 7% in de korte periode tussen nu en 2030 vergt een bijzonder strakke aanpak met een aantal zeer concrete maatregelen, die wij helaas niet hebben kunnen vinden in het plan. Hetzelfde geldt voor de noodzakelijk te realiseren reductie van een extra 22% voor 2035. Met maatregelen als het gebruik van BBT zal bij lange na niet aan de verplichtingen worden voldaan en blijft het stikstof slot dus gehandhaafd met algehele economische achteruitgang voor Drenthe als gevolg. Een gemiste kans is b.v. het niet verder uitwerken in het TLGD van de initiatieven die genomen zijn in Veenhuizen, waarbij lokaal een		

stikstofreductie van 60% kon worden bereikt. Dit zou mooi zijn als dit actief zou worden ondersteund en aangemoedigd als provinciaal beleid. 3. Het ontbreken van aandacht voor De Onlanden en het principe “Water en bodem sturend” Opvallend is dat het natuurgebied De Onlanden (deels zelfs Natura 2000) niet wordt genoemd. Dit gebied behoort tot de grootste en ecologisch belangrijkste natuurgebieden van Nederland en vervult cruciale functies op het gebied van waterberging, biodiversiteit en recreatie. Tegelijkertijd kampt het gebied met eutrofiëring, mede als gevolg van nutriëntenaanvoer vanuit de bovenlopen in het stroomgebied. Dit onderstreept dat natuurbeleid niet kan worden beperkt tot nauw-begrensde gebieden; het omliggende landgebruik is medebepalend voor de kwaliteit. Conclusie Het Plan Toekomst Landelijk Gebied Drenthe bevat waardevolle intenties, maar mist op essentiële punten richting, normativiteit en integraliteit. Voor een werkelijk toekomstgericht beleid is nodig: • erkenning van de intrinsieke waarde van natuur; • uitleg van het ecologisch probleem en de effecten van vermessing en verzuring als gevolg van stikstofdepositie. • een duidelijke keuze voor natuurinclusieve landbouw; • meer publieke regie naast doelsturing; • verbreding van de natuurbescherming buiten Natura 2000; • implementatie van Basiskwaliteit Natuur; • consequente toepassing van “water en bodem sturend”; • realistische ruimtelijke keuzes. • Ik verzoek u deze punten te betrekken bij de verdere uitwerking en besluitvorming.		
64.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
1. Inleiding Namens [REDACTED], dient ondergetekende hierbij een zienswijze in op het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD), dat ter inzage ligt van 16 februari 2026 tot en met 30 maart 2026.	3. Algemene reactie In het kader van de borging van onze aanpak zal het programma verder uitgewerkt en geconcretiseerd worden. Dit gebeurt in afstemming met betrokkenen	

■■■■ is gevestigd ■■■■. De locatie betreft een bestaande productielocatie met bedrijfsactiviteiten op het gebied van productie, opslag, bewerking en logistiek. De locatie ligt op relatief korte afstand van het Natura 2000-gebied Fochteloërveen. Juist daarom kan het ontwerpprogramma, en met name de verdere uitwerking daarvan op het gebied van stikstof, natuur, water, gebiedsprocessen en toekomstige toestemmingsverlening, rechtstreeks gevolgen hebben voor de bedrijfsvoering, de ontwikkelruimte en de rechtszekerheid van ■■■■ ■■■■ onderschrijft het belang van een toekomstbestendig landelijk gebied en begrijpt dat de provincie voor grote opgaven staat op het gebied van natuur, water en vergunningverlening. Tegelijkertijd is het van wezenlijk belang dat de uitwerking van het TLGD voldoende zorgvuldig, proportioneel en rechtszeker plaatsvindt, zodat bestaande, rechtmatig gevestigde bedrijven niet onevenredig worden geraakt door beleidskeuzes, indicatieve kaarten, gebiedscontouren of onvoldoende concreet uitgewerkte uitvoeringsmaatregelen. Deze zienswijze strekt er daarom toe om de belangen van ■■■■ expliciet in beeld te brengen en te verzoeken het definitieve programma op een aantal essentiële punten aan te vullen en te verduidelijken. 2. Belanghebbendheid en bedrijfscontext ■■■■ exploiteert aan de ■■■■ een bestaande productielocatie. Op deze locatie vinden bedrijfsactiviteiten plaats die samenhangen met productie, opslag, verwerking en logistieke bewegingen. Voor een dergelijke locatie zijn voorspelbare randvoorwaarden van groot belang, zowel voor de voortzetting van de bestaande bedrijfsvoering als voor toekomstige investeringen, optimalisaties, verduurzaming, aanpassing van installaties en eventuele vergunning- of meldingsplichtige wijzigingen. Voor ■■■■ is van bijzonder belang dat: • de locatie in de invloedssfeer ligt van Natura 2000- en hydrologische opgaven;	uit de gebieden zodat verdere inspraak geregeld is. Eventuele verplichtingen vanuit het programma gelden pas wanneer deze tot nadere besluitvorming hebben geleid. Zo geldt de norm voor generieke reductie van stikstof in de melkveehouderij pas nadat een verdere zienswijzenprocedure is in het kader van het vaststellen van de Provinciale Omgevingsverordening is doorlopen. 4.1 Stikstof en toekomstige toestemmingsverlening • het TLGD niet mag leiden tot een onduidelijke of feitelijk blokkende situatie voor bestaande niet-agrarische bedrijven; Het programma heeft (onder andere) als doel om vergunningverlening weer mogelijk te maken. Wat daarvoor van belang is staat beschreven in het programma. Het is op dit moment problematisch om een natuurvergunning te verkrijgen voor elke sector. Het programma richt zich er juist op om dit weer mogelijk te maken. • bij toekomstige toestemmingsverlening steeds een locatie- en activiteit specifieke beoordeling plaatsvindt; Het beoordelingskader voor vergunningverlening volgt uit de wet. Daar komt bij dat we in onze stikstofaanpak een onderscheid maken tussen een generieke en gebiedsgerichte aanpak. Wij houden daarbij rekening met locatie en verschillende vormen van activiteiten. Wij verwijzen u naar paragraaf 4.1 voor de uitwerking.	

• toekomstige vergunningverlening mede afhankelijk kan zijn van de wijze waarop het TLGD wordt uitgewerkt; • water- en KRW-gerelateerde eisen mogelijk ook voor bestaande bedrijven gevolgen kunnen hebben; • gebiedsprocessen en gebiedsgerichte maatregelen indirect of direct kunnen doorwerken in de gebruiks- en ontwikkelmogelijkheden van de locatie. Daarmee heeft [REDACTED] een rechtstreeks en concreet belang bij een zorgvuldig geformuleerd en uitvoerbaar definitief programma. 3. Algemene reactie op het Ontwerpprogramma TLGD Het ontwerpprogramma laat zien dat de provincie inzet op het herstellen van natuur en water, het doorbreken van het vergunningenslot en een gebiedsgerichte aanpak. [REDACTED] begrijpt deze inzet. Het programma bevat echter ook verschillende passages waarin nog nadrukkelijk wordt vooruitgelopen op nadere uitwerking, monitoring, gebiedsprocessen, maatwerk en aanvullende concretisering. Juist voor bestaande bedrijven is dat een kwetsbaar punt. Indien het programma op onderdelen te open of te algemeen blijft, ontstaat het risico dat beleidsmatige contouren in de praktijk alsnog een beperkende werking krijgen, zonder dat vooraf helder is welke criteria worden gehanteerd, welke belangenafweging plaatsvindt en welke bescherming bestaat voor bestaande legale bedrijfslocaties. [REDACTED] acht het daarom noodzakelijk dat in het definitieve programma explicieter wordt vastgelegd: • dat bestaande rechtmatig gevestigde bedrijven zorgvuldig en afzonderlijk worden beoordeeld; • dat indicatieve kaarten en gebiedscontouren niet zonder nadere motivering tot feitelijke beperkingen mogen leiden; • dat economische en sociaaleconomische effecten voor niet-agrarische bedrijven uitdrukkelijk worden meegewogen; • dat voor water- en stikstofopgaven een werkbaar, transparant en proportioneel uitvoeringskader geldt. Hierna wordt dit per onderwerp nader toegelicht.	• niet alleen nabijheid tot een Natura 2000-gebied relevant is, maar ook de feitelijke bijdrage, de aard van de activiteit, eventuele mitigerende maatregelen en de proportionaliteit van eventuele eisen; Dit zijn de factoren die al worden meegewogen in vergunningverlening. • de provincie in de gebiedsgerichte uitwerking rekening houdt met verduurzamingsinvesteringen en innovatieve aanpassingen die juist kunnen bijdragen aan emissiereductie of milieuwinst. Dit kan betrokken worden bij de gebiedsgerichte uitwerking, zoals in het programma staat omschreven. Wij verwijzen u naar paragraaf 4.1 voor de uitwerking. 4.2 Natuur en ligging bij Fochteloërveen De provincie werkt voor het Fochteloërveen vanuit de voor het gebied opgestelde Natuurdoelanalyse. Daarnaast is een beheerplan voor het gebied op komst. Uiteraard betreft dit objectieve analyses. Voor de uitwerking van ons programma verwijzen wij naar de Realisatiestrategie waarin hierover meer informatie te vinden is. In de uitwerking zoeken we daarbij naar een manier om doelen te bereiken en tegelijkertijd zo veel mogelijk recht te doen aan bestaande belangen en rechten. 4.3 Water, KRW en uitvoerbaarheid voor bestaande bedrijven	

4. Reactie per onderwerp 4.1 Stikstof en toekomstige toestemmingsverlening Het ontwerpprogramma maakt duidelijk dat stikstofreductie en het onderbouwen van additionaliteit centrale voorwaarden zijn voor het weer op gang brengen van toestemmingsverlening. Voor [REDACTED] is dat een zeer relevant punt. Een bestaande productielocatie moet de mogelijkheid behouden om in de toekomst op reguliere wijze aanpassingen, verduurzaming, vervanging van installaties, optimalisaties of andere bedrijfsontwikkelingen te kunnen realiseren. [REDACTED] acht het daarom van groot belang dat in het definitieve programma expliciet wordt opgenomen dat: • het TLGD niet mag leiden tot een onduidelijke of feitelijk blokkende situatie voor bestaande niet-agrarische bedrijven; • bij toekomstige toestemmingsverlening steeds een locatie- en activiteitsspecifieke beoordeling plaatsvindt; • niet alleen nabijheid tot een Natura 2000-gebied relevant is, maar ook de feitelijke bijdrage, de aard van de activiteit, eventuele mitigerende maatregelen en de proportionaliteit van eventuele eisen; • de provincie in de gebiedsgerichte uitwerking rekening houdt met verduurzamingsinvesteringen en innovatieve aanpassingen die juist kunnen bijdragen aan emissiereductie of milieuwinst. Zonder een dergelijke verduidelijking bestaat het risico dat bestaande bedrijven in een langdurige onzekerheid blijven verkeren, terwijl het programma juist mede beoogt om vergunningverlening weer mogelijk te maken. 4.2 Natuur en ligging nabij Fochteloërveen [REDACTED] begrijpt dat het Fochteloërveen als Natura 2000-gebied bijzondere bescherming geniet en dat de provincie maatregelen wil nemen om natuurherstel en het voorkomen van verdere verslechtering te borgen. Dat neemt niet weg dat het programma ook voldoende oog moet hebben voor bestaande rechtmatig aanwezige economische functies in de omgeving.	• Het programma geeft strategische doelen en richting, die bij de uitvoering nader worden geconcretiseerd binnen de bestaande wettelijke kaders van de Omgevingswet en onderliggende regelgeving. Het programma bevat geen directe, zelfstandige normstelling voor individuele bedrijven. • Het programma beoogt geen automatische beoordeling van verslechtering. Het beginsel van het voorkomen van achteruitgang volgt rechtstreeks uit de KRW en wordt toegepast volgens de daarvoor geldende juridische en beleidsmatige kaders. • Het programma gaat niet rechtstreeks in op welke maatregelen redelijkerwijs van een bestaand bedrijf kunnen worden verlangd. • De provincie deelt het belang van een zorgvuldige en gefaseerde uitvoering, waarbij gebiedsspecifieke afwegingen onderdeel zijn van de uitvoering. 4.4 Gebiedsprocessen In het programma zoals het nu voorligt, is verdere duidelijkheid opgenomen voor wat betreft de gebiedsgerichte opgave voor stikstof. Dit houdt o.a. in dat binnen een km van Natura 2000-gebieden een extra opgave tot stikstofreductie ligt. U kunt dit nalezen in hoofdstuk 4 van het programma. Bedrijven krijgen de mogelijkheid om in gezamenlijkheid aan de gebiedsgerichte opgave voor stikstof te werken. Dat maakt het mogelijk om b.v. de ruimte van gestopte bedrijven mee te nemen. Daarnaast is voor gebieden doorgaans maatwerk nodig. In dat kader kan gekeken worden naar verdere bronnen binnen een	

Voor [] is van belang dat het definitieve programma duidelijk maakt dat de aanwezigheid van een bestaand bedrijf nabij een Natura 2000-gebied niet zonder meer betekent dat aanvullende beperkingen gerechtvaardigd zijn. Daarvoor is steeds een concrete onderbouwing nodig, gebaseerd op feitelijke omstandigheden, relevante milieuaspecten en een navolgbare belangenafweging. [] verzoekt daarom om in het definitieve programma op te nemen dat: • gebiedsgerichte maatregelen alleen worden uitgewerkt op basis van objectieve en verifieerbare gebiedsanalyses; • bestaande niet-agrarische bedrijven niet op voorhand gelijk worden behandeld met geheel andere categorieën grondeigenaren of bedrijven; • de provincie bij de verdere uitwerking steeds expliciet aandacht besteedt aan het verschil tussen natuurdoelstellingen enerzijds en de rechtspositie van bestaande bedrijven anderzijds. 4.3 Water, KRW en uitvoerbaarheid voor bestaande bedrijven Het ontwerpprogramma legt veel nadruk op de KRW-opgave, hydrologisch herstel en het beginsel dat achteruitgang moet worden voorkomen. [] onderkent dat waterkwaliteit en waterbeschikbaarheid belangrijke maatschappelijke thema's zijn. Tegelijkertijd kunnen open normen of onvoldoende uitgewerkte uitvoeringsregels in de praktijk tot grote onzekerheid leiden voor bestaande bedrijven. Voor [] is van belang dat duidelijk blijft: • welke eisen in de toekomst voor bestaande bedrijfslocaties gelden; • op welke wijze wordt beoordeeld of sprake is van verslechtering of een relevante bijdrage daaraan; • welke maatregelen redelijkerwijs van een bestaand bedrijf kunnen worden verlangd; • welke overgangstermijnen, prioritering en maatwerkmogelijkheden gelden. [] verzoekt de provincie daarom om in het definitieve programma expliciet te borgen dat voor bestaande bedrijven een werkbaar, voorspelbaar en proportioneel kader wordt gehanteerd. Daarbij moet	km, maar ook buiten een km van het gebied. Het betreft dan ook niet-agrarische bronnen. In het programma is een planning op hoofdlijnen voor de gebiedsprocessen opgenomen. Zie hoofdstuk 4 en hoofdstuk 5, ook de Realisatiestrategie. In gebiedsprocessen wordt betrokkenen uit de directe omgeving nadrukkelijk de mogelijkheid geboden om mee te praten. 4.6 Monitoring In hoofdstuk 4 hebben wij de passage over monitoring op dit punt aangepast. 4.7 Sociaaleconomische effecten Zie de beantwoording bij zienswijze 2 en bij zienswijze 15. 5. Concrete wijzigings- en aanvullingsverzoeken (1, 2) In het programma zijn normen opgenomen voor met name de veehouderij, zowel op bedrijfsniveau als gebiedsgericht. Een norm waar iemand zich aan moet houden kan worden gezien als een beperking. Dit is natuurlijk ook logisch aangezien het programma ten doel heeft om de emissie van stikstof aanzienlijk te beperken. Deze normen worden ingevoerd naast de bestaande vergunningen. (3) De nabijheid tot een N2000 gebied maakt dat in een gebied van een kilometer we aan de ondernemers vragen om samen een gebiedsaanbod te maken om tot 60% reductie te komen. We vinden het wenselijk en van belang dat dit in gezamenlijkheid wordt ontwikkeld. De uiteindelijke stok achter de deur is een individuele opgave.	

worden voorkomen dat algemene KRW-doelen zonder nadere concretisering doorwerken als feitelijke blokkade voor bestaande bedrijfsactiviteiten of normale bedrijfsontwikkeling. 4.4 Gebiedsprocessen en betrokkenheid van bestaande bedrijven Het ontwerpprogramma zet sterk in op gebiedsprocessen en gebiedsgerichte uitwerking. ■■■■ acht dit alleen dan zorgvuldig wanneer bestaande bedrijven in een vroeg stadium daadwerkelijk worden betrokken, en niet pas op het moment dat keuzes feitelijk al zijn gemaakt. Voor een productielocatie zoals ■■■■ is het van groot belang dat ■■■■ tijdig wordt geïnformeerd over: • gebiedsprocessen die relevant kunnen zijn voor Bovensmilde en omgeving; • eventuele gebiedsafbakening of contourvorming rond Fochteloërveen; • maatregelen die gevolgen kunnen hebben voor gebruiksmogelijkheden, waterhuishouding, infrastructuur of bedrijfsontwikkeling; • de wijze waarop belangen van niet-agrarische bedrijven worden meegewogen. ■■■■ verzoekt daarom dat in het definitieve programma expliciet wordt opgenomen dat ook bestaande niet-agrarische bedrijven als volwaardige belanghebbenden bij gebiedsprocessen worden betrokken. 4.5 Viewer, kaarten en rechtszekerheid Het ontwerpprogramma kondigt aan dat met een viewer zal worden gewerkt waarin opgaven, hotspots en gebiedsinformatie zichtbaar worden gemaakt. Een dergelijk instrument kan behulpzaam zijn, maar brengt ook risico's mee wanneer kaarten globaal, indicatief of onvoldoende toegelicht zijn. ■■■■ acht het noodzakelijk dat het definitieve programma waarborgt dat:	(4) kaarten van hotspots fungeren als zoekgebied voor opgaven. (5) met het werken met een relatieve norm voor stikstof zijn gegevens als peildatum niet van toepassing. Voor de hotspots geldt ook dat dit vooral ruimtelijke begrenzing is opgenomen met een opgave die in tekst daarbij is uitgewerkt. (6) We gaan in gebiedsprocessen altijd uit van maatwerk. (7) Deze is aangepast. (8) We zetten er op in dat voor gebieden met grote opgaven ook voldoende instrumentarium beschikbaar is en nog komt om hierin te voorzien. (9) Dit nemen we mee in de verdere uitwerking. In het TLGD hebben we op veel plekken duidelijk aangegeven wat de bron van informatie is. (10) Wij zijn voornemens de gebieden waar we aan de slag willen met een gebiedsopgave de ondernemers zeker tijdig betrekken en informeren. 6. Zie vorige punten 7. Wij hebben uw zienswijze beantwoord en verwerkt.	

• de viewer en kaartbeelden een informatief en indicatief karakter hebben, tenzij sprake is van een afzonderlijk juridisch verankerd besluit; • per kaartlaag inzichtelijk wordt gemaakt wat de bron, peildatum, status en betekenis is; • voor bedrijven ook begrijpelijk wordt gemaakt welke betekenis een kaartlaag wel en juist niet heeft voor een concrete locatie; • kaartinformatie niet zonder nadere onderbouwing wordt gebruikt als zelfstandige grondslag voor beperkingen. Zonder deze waarborgen bestaat het risico dat indicatieve visualisaties in de praktijk als quasi-bindend worden ervaren en tot onnodige onzekerheid leiden. 4.6 Monitoring, bijsturing en transparantie Het ontwerpprogramma noemt monitoring als essentieel onderdeel van de aanpak. ■■■ ondersteunt dat monitoring nodig is, maar acht het noodzakelijk dat die monitoring ook transparant, controleerbaar en navolgbaar is. ■■■ verzoekt de provincie daarom om in het definitieve programma vast te leggen dat: • relevante monitoringsgegevens en uitgangspunten tijdig en openbaar beschikbaar worden gesteld; • duidelijk wordt op basis van welke indicatoren wordt bijgestuurd; • voor betrokken bedrijven inzichtelijk is hoe gegevens worden geïnterpreteerd en hoe eventuele conclusies tot stand komen; • bedrijven de mogelijkheid krijgen om op relevante concept-analyses en voorgenomen conclusies te reageren. 4.7 Sociaaleconomische en economische effecten Het ontwerpprogramma benoemt dat economische effecten en sociaaleconomische impact in beeld worden gebracht. ■■■ acht dit een essentieel onderdeel van een zorgvuldig programma. Daarbij moet niet uitsluitend worden gekeken naar de landbouwsector, maar ook naar bestaande productielocaties, logistieke functies en andere niet-agrarische ondernemingen in het landelijk gebied.		

Voor [REDACTED] is van belang dat de provincie in de verdere uitwerking niet alleen ecologische en hydrologische doelen weegt, maar ook de gevolgen voor: • investeringszekerheid; • werkgelegenheid; • continuïteit van bedrijfsactiviteiten; • logistieke bereikbaarheid en bedrijfsvoering; • toekomstige verduurzaming en modernisering van bestaande locaties. [REDACTED] verzoekt daarom dat in het definitieve programma uitdrukkelijk wordt vastgelegd dat de economische impactanalyse mede betrekking heeft op bestaande niet-agrarische bedrijven en dat, indien maatregelen tot onevenredige nadelige effecten leiden, mitigerende of compenserende maatregelen in beeld worden gebracht. 5. Concrete wijzigings- en aanvullingsverzoeken [REDACTED] verzoekt de provincie om het definitieve programma als volgt aan te vullen of te verduidelijken: 1. Borg expliciet dat het TLGD als programma niet zelfstandig leidt tot beperking van bestaande rechtmatig gevestigde bedrijfsactiviteiten of legale gebruiksmogelijkheden, zonder nadere gebieds- of besluitvorming en een concrete belangenafweging. 2. Neem expliciet op dat bestaande niet-agrarische productielocaties en logistieke bedrijven als afzonderlijke categorie belanghebbenden worden betrokken bij de gebiedsgerichte uitwerking van het TLGD. 3. Leg vast dat nabijheid tot een Natura 2000-gebied op zichzelf onvoldoende is voor beperkende conclusies en dat steeds een locatie- en activiteitsspecifieke beoordeling plaatsvindt. 4. Verduidelijk dat indicatieve kaarten, hotspotcontouren en viewerinformatie geen zelfstandige juridische status hebben en niet zonder nadere motivering aan individuele locaties kunnen worden tegengeworpen.		

5. Neem op dat de viewer per kaartlaag inzicht geeft in bron, peildatum, mate van detail, beleidsstatus en betekenis voor concrete locaties. 6. Borg dat voor KRW- en wateropgaven een werkbaar en proportioneel toetsings- en uitvoeringskader wordt gehanteerd voor bestaande bedrijven, inclusief maatwerk, redelijke overgangstermijnen en technische/economische haalbaarheid. 7. Neem expliciet op dat de sociaaleconomische en economische impactanalyse ook de gevolgen voor bestaande niet-agrarische ondernemingen omvat, waaronder productie- en logistieke bedrijven in het landelijk gebied. 8. Borg dat bij onevenredige negatieve effecten op bestaande bedrijven mitigerende en, indien aan de orde, compenserende maatregelen in beeld worden gebracht. 9. Neem op dat monitoringsgegevens, aannames, beoordelingscriteria en relevante uitwerkingsdocumenten transparant en tijdig beschikbaar worden gesteld aan betrokken belanghebbenden. 10. Leg vast dat [REDACTED] en vergelijkbare bedrijven in de omgeving van Fochteloërveen tijdig en actief worden geïnformeerd over relevante gebiedsprocessen, vervolgbesluiten en uitwerkingen. 6. Verzoek tot betrokkenheid bij gebiedsprocessen [REDACTED] verzoekt de provincie uitdrukkelijk om het bedrijf actief te betrekken bij eventuele gebiedsprocessen, gebiedsuitwerkingen, nadere analyses en vervolgtrajecten die relevant zijn voor Bovensmilde, Fochteloërveen en de directe omgeving van de locatie Grietmanswijk 5. Een tijdige en inhoudelijke betrokkenheid is noodzakelijk om te voorkomen dat keuzes worden gemaakt zonder voldoende inzicht in de feitelijke bedrijfsvoering, belangen, investeringsbehoeften en uitvoeringsconsequenties voor bestaande bedrijven.		

7. Slot en verzoek om terugkoppeling Gelet op het vorenstaande verzoekt [REDACTED] om deze zienswijze volledig te betrekken bij de verdere besluitvorming over het TLGD en de daarin opgenomen verzoeken en aandachtspunten expliciet te beantwoorden in de Nota van Antwoord.			
65.	Stichting Innovatie Veenkoloniën		
Zienswijze		Reactie op zienswijze	Gevolgen
De Stichting Innovatie Veenkolonien is een samenwerkingsverband van boeren-, keten-, kennis-, advies- en gebiedsorganisaties die werken aan een toekomstbestendig bouwplan met een duurzaam verdienvermogen. Projecten als de implementatie van het nieuwe GLB, de zoektocht naar duurzame rassen en teeltsystemen en boerderij van de Toekomst Veenkolonien zijn hier voorbeelden van (zie projecten IVK). <i>Gebiedsplan en -programma</i> De deelnemende partijen (Avebe, Cosun, Agrifirm, WUR, HLB, Delphy, Rabobank, AAF, LTO-Noord, ANOG en AND) hebben in 2024 het gebiedsplan “Een haalbare kaart” (zie Gebiedsplan-Veenkolonien.pdf) opgesteld. In het vervolg op dit plan hebben de partners van Innovatie Veenkolonien en Agenda voor de Veenkoloniën (gemeenten, provincies en waterschappen) de handen ineengeslagen en het plan vertaalt naar een concreet gebiedsprogramma (zie Gebiedsprogramma-Veenkolonie.pdf) om de doelen voor bodem en water, stikstof en natuur te behalen op een manier die past bij de landbouwpraktijk en met oog voor het verdienvermogen van de agrarische sector. Dit is begin dit jaar bekrachtigd met een gezamenlijke intentieverklaring. Hiermee sluit het gebiedsprogramma goed aan bij de opgaven en doelen van het ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD), dat nu ter inzage ligt. <i>Gebiedsgericht doelen behalen.</i> In het TLGD wordt aangegeven dat naast het opheffen van de stikstofproblematiek, in relatie tot vergunningverlening, wordt gewerkt aan het behalen van de wettelijke doelen voor water en natuur en het		Gebiedsgericht doelen halen Wij kiezen bewust voor een integrale, gebiedsgerichte aanpak waarin vooral aandacht is voor de veehouderij en de bijdrage die die sector kan leveren aan het behalen van doelen voor natuur, water, klimaat en stikstof. De opgaven waaraan we werken, raken immers vooral de veehouderij. Bij gebiedsuitwerkingen wordt echter ook rekening gehouden met de situatie van de akkerbouw en het perspectief dat die sector kan worden geboden. Wij nemen de ervaringen uit het gebiedsprogramma Veenkoloniën en de kennis die is opgebouwd binnen Innovatie Veenkoloniën graag mee bij de verdere uitwerking van het TLGD en de ontwikkeling van gebiedsgerichte programma's. Sociaaleconomische impact. Wij verwijzen korthedshalve naar onze beantwoording bij zienswijzen 2 en 15. Doelsturing en monitoring Indiener stelt dat bij het benoemen van een reductiedoelstelling er inzicht moet zijn in het concrete vertrekpunt. Dit is inderdaad nodig om het ontwerpprogramma en het realisatieprogramma goed te kunnen uitvoeren. In hoofdstuk 4 van het	We hebben de wijze van doelsturing verder uitgewerkt. Ondernemers kunnen voor hun eigen situatie nu doorrekenen wat de stappen zijn die, indien aan de orde, ze nog moeten zetten. Ook over monitoring zijn aanvullende teksten opgenomen. Zie paragrafen 4.1 (o.a. 4.1.3 over monitoring – hand aan de kraan) en 4.2.3.

bestendigen van de dragende rol van landbouw de provincie Drenthe. Daarbij geeft het TLGD sterke prioriteit aan de (met name vergunningverlening in de) veehouderij en wordt nog te weinig aandacht gegeven integrale aanpak voor het bereiken van doelen op gebied van milieugebruiksruimte, waarbij naast veehouderij ook de akkerbouw een belangrijke rol speelt. Juist in het gebiedsprogramma voor de Veenkoloniën zijn deze doelen al in beeld zijn gebracht en vertaald naar een concreet programma. Dit programma kan niet alleen invulling geven aan de in het TLGD benoemde gebiedsgerichte aanpak voor de Veenkoloniën maar ook invulling bieden voor gebiedsgerichte aanpak in andere gebieden omdat de teelt op de lichte grond in heel Drenthe vergelijkbaar is en de agrariërs daarbij voor dezelfde uitdagingen staan. Daarbij willen wij benadrukken dat een toekomstbestendig Veenkoloniaal bouwplan verder reikt dan de provinciegrenzen en afstemming tussen provincies belangrijk is. De kennis en ervaring die, binnen de unieke samenwerking van boeren-, keten-, kennis- advies- en gebiedsorganisaties van Innovatie Veenkoloniën aanwezig is, willen wij hier graag voor inzetten. <i>Doelsturing en monitoring.</i> De opgave voor het behalen van de doelen in Drenthe zijn fors. De route die door de provincie gekozen wordt met doelsturing zien wij als belangrijke stap om de doelen te halen. Door agrariërs de ruimte te geven zelf een keuze te maken voor de maatregelen die passen in hun bedrijfsvoering, wordt beter aangesloten bij de goede landbouwpraktijk en vergroot het draagvlak. Terwijl boeren verantwoordelijkheid nemen om de doelen te bereiken. Bij het benoemen van een reductiedoelstelling moet er inzicht zijn in het concrete vertrekpunt. Dit ontbreekt in het ontwerp-TLGD evenals het ontbreken van een monitoringsinstrument. In het gebiedsprogramma Veenkoloniën hebben we doelsturing en monitoring een duidelijke plaats gegeven. Met het uitvoeren van de biodiversiteitsmonitor (zowel in veehouderij als in akkerbouw) en de N-minmetingen worden de eerste goede stappen	Ontwerpprogramma wordt hier nog een verdieping op geformuleerd. Daarbij zijn wij het eens dat er een goed monitoringsinstrument gevonden of ontwikkeld wordt. Draagvlak en kennis (en samenwerking) Dank voor het aanbod en we blijven graag in gesprek om van elkaar te leren en ervaringen uit te wisselen.	

gezet om hier concreet invulling aan te geven. De resultaten zijn bemoedigend waarbij met het delen van kennis en ervaring in studiegroepen van agrariërs een belangrijke bijdrage levert aan het succes. Graag zouden we, met de provincie, dit verder uitwerken en zodoende met doelsturing én monitoring agrariërs inzicht en zekerheid geven dat het maken van keuzes loont in het behalen van de doelen. <i>Impactanalyse.</i> In het TLGD wordt in hoofdstuk 6 geconcludeerd dat de sociaal economische impact van het TLGD globaal gezien positief is. In onze ogen is deze conclusie (nog) niet te trekken en mist hiervoor een grondige analyse. Wij juichen de vervolgstap “het concretiseren van de analyse per deelgebied” toe waarbij wij wel willen benadrukken dat de relatie tussen de gebieden én de gebieden tussen de “hotspots” in de analyse worden meegenomen. Ook daaraan willen wij als boeren-, keten-, kennis- advies- en gebiedsorganisaties graag onze bijdrage leveren. <i>Draagvlak en kennis.</i> Met het TLGD heeft de provincie Drenthe de ambitie geuit om de vergunningverlening van het slot te halen en de wettelijke doelen voor water(kwaliteit) en natuur te gaan halen. Wij kunnen deze ambitie onderschrijven maar willen benadrukken dat deze twee niet los van elkaar kunnen worden gezien. Binnen Innovatie Veenkoloniën hebben wij, samen met de partners van Agenda voor de Veenkoloniën, met ons gebiedsprogramma laten zien dat door juist het koppelen van doelen en met een concreet programma, stappen kunnen worden gezet. Daarbij wordt als basis de goede landbouwpraktijk gehanteerd met inzet van kennis en ervaring van partijen die al decennia bij de agrariërs aan de keukentafel zitten. Deze kennis en ervaring willen de deelnemende partijen van Innovatie Veenkoloniën graag inzetten niet alleen in het Veenkoloniale gebied maar ook daarbuiten.		
66.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen

Ons melkvee-/akkerbouwbedrijf is gevestigd in [REDACTED] In het ontwerpprogramma TLGD worden verschillende voorgenomen besluiten gepresenteerd die naar mijn mening een directe en onredelijke impact hebben op de bedrijfscontinuïteit en toekomstbestendigheid van ons bedrijf. Met name de latente ruimte binnen de NB-vergunning en het voorgenomen te hanteren referentiejaar 2019 m.b.t beoogde 30% emissiereductie spelen hierin een doorslaggevende rol In 2015 heeft ons bedrijf aanzienlijk geïnvesteerd in emissiereducerende maatregelen bij de bouw van een nieuwe melkveestal. Deze investeringen zijn destijds gedaan in het kader van overheidsbeleid, gericht op het verminderen van ammoniakemissies. Hierbij zijn substantiële extra kosten gemaakt door onder andere toepassing van emissiebeperkende technieken en de aankoop van ammoniak welke benodigd was voor een toekomstbestendige NB-vergunning. Ons bedrijf beschikt over een NB-vergunning waarin de ammoniakruimte zelfstandig is verworven (gekocht) en vergund voor onbepaalde tijd en daardoor ons eigendom. Doordat deze ammoniak destijds is verworven van stoppende veehouders legt de ammoniakruimte in onze NB-vergunning geen extra druk op de emissie in de Provincie Drenthe en daarmee op omliggende natuurgebieden rond ons bedrijf. Echter is tot op heden de ruimte in onze NB-vergunning nog niet volledig benut. Met het voorgenomen ontwerp TLGD om ammoniakemissie te reduceren met 30% ten opzichte van 2019 leidt dit in de praktijk tot een onredelijke en onevenredige benadeling. Dit komt omdat wij hierdoor feitelijk 100% moeten reduceren op de gerealiseerde groei van het aantal stuks melk- en fokvee in de periode 2019-2026. Vervolgens wordt opnieuw een reductie van 30% verlangt ten opzichte van het referentie jaar 2019. Vervolgens verliezen wij bij de voorgenomen reductie ook nog de latente ruimte binnen onze NB-vergunning indien de vergunde situatie inclusief latente ruimte niet worden erkend bij het toepassen van een reductie op de uitstoot van ammoniak.	Uitgaan van de vergunde situatie en daarmee de latente ruimte De emissiereductie van 30% is generiek en uitgewerkt als een gemiddelde voor de gehele melkveehouderijsector binnen de provincie. De opgave is in het programma dus niet automatisch vertaald naar een 30% emissiereductie op individueel bedrijfsniveau. U kunt zelf uitrekenen in welke mate u al aan de norm voldoet dan wel nog extra stappen zult moeten zetten. Zie ook zienswijze 3 voor een toelichting hierop. De afgelopen periode zijn er sessies geweest met een afvaardiging van de landbouwsector en de natuurorganisaties over het uitwerken van een norm voor de melkveehouderijen. Daarmee wordt recht gedaan aan gedane ontwikkelingen en investeringen en is ook rekening gehouden met het mogelijk gebruiken van latente ruimte. U kunt de nadere uitwerking van de norm nalezen in paragraaf 4.1 van het programma. Tot slot in dit verband merken wij nog op dat wij voor de door de sector te verrichten investeringen financiering beschikbaar stellen via het subsidie-instrumentarium (op basis van laaghangend en hooghangend fruit). Ook worden (deels landelijk) regelingen beschikbaar gesteld voor het extensiveren, verplaatsen, omschakelen en/ of beëindigen van bedrijven.	

Dit voorgenomen besluit van de Provincie Drenthe heeft onoverzienbare en onomkeerbare gevolgen voor de toekomstige ontwikkeling en bedrijfscontinuïteit van ons bedrijf. Bovendien worden wij bij het opleggen van de dergelijke reductie opnieuw geconfronteerd met ingrijpende maatregelen en hoge kosten, terwijl wij in het verleden al aanzienlijke inspanningen hebben geleverd. Ik verzoek de provincie Drenthe daarom nadrukkelijk om: Uit te gaan van de vergunde situatie en daarmee de latente ruimte binnen de NB-vergunning te erkennen bij het bepalen van de op te leggen reductie. Het referentiejaar 2026 te hanteren in plaats van 2019, zodat recht wordt gedaan aan recente ontwikkelingen en investeringen. Passende financiële compensatie en/of subsidieregelingen beschikbaar te stellen om zowel nieuwe als eerdere investeringen te kunnen bekostigen en verantwoorden. Indien de Provincie desondanks vasthoudt aan het beperken of ontnemen van vergunde (latente) ruimte, stel ik dat de daaruit voortvloeiende economische schade, waaronder verlies van ontwikkelruimte en inkomsten, volledig dient te worden vergoed. Ik ondersteun de doelstelling om te komen tot een duurzaam en toekomstbestendig landelijk gebied, maar kan niet instemmen met de huidige uitwerkingen. Ik verzoek u om deze punten te herzien en nadrukkelijk mee te nemen in de verdere uitwerking van het programma TLGD.	De opgedane inzichten hebben geleid tot een nadere uitwerking van de stikstofaanpak in het programma TLGD. Wij verwijzen u daarvoor naar paragraaf 4.1.	
67.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Wij zijn melkveehouder gevestigd aan [REDACTED]. Uit het door u geschetste programma blijkt een impact voor onze bedrijfsvoering, echter: de wijze waarop is onduidelijk. Nu er in de buurt weinig grond beschikbaar is voor een redelijke prijs, kan het tot gevolg hebben dat er inkrimping van de	Zie zienswijze 3. De generieke norm voor stikstofreductie in de melkveehouderij is erop gericht dat melkveehouderijen een bepaald niveau van verduurzaming realiseren. De norm berekenen wij	

veestapel dient te komen. Dit heeft grote gevolgen voor de verdien capaciteit van het bedrijf en daarmee de continuïteit. Komt er een meer concrete en realistische onderbouwing van hoe we dit op bedrijfsniveau kunnen aanpakken? Voor nu geeft het ontwerpprogramma aan dat er stikstof gereduceerd moet worden, gebiedsgerichte maatregelen moeten worden uitgewerkt en er maatwerk per gebied komt. Als ondernemer, melkveehouder, met een plan voor de toekomst en wellicht een volgende generatie die verder wil met het bedrijf is dit erg onzeker. Waar moeten we concreet aan voldoen, hoe kunnen we het bedrijf up-to-date houden (met investeringen 'on-hold'). Voor wat betreft de toekomstbestendigheid zijn we al een weg ingeslagen waarbij allerlei maatregelen zijn getroffen, rekening houdend met natuur, reductie van stikstof en duurzaamheid. De melk wordt geleverd aan Royal A-ware in de melkstroom "Beter voor koe, natuur en boer", er wordt meegedaan aan het project Duurzaam Drenthe en wij zijn ons er van bewust dat dit in ontwikkeling is. Maar ook zien wij dat ons bedrijf door toedoen van regelgeving (toepassing van het Didam-arrest) onevenredig zwaar wordt getroffen. Bij een herschrijving voor pachtgrond die al meer dan 25 jaar in gebruik is bij de onderneming is deze grond aan een andere agrarische ondernemer toegewezen. Dit betekent een vermindering van ■ hectare in de bedrijfsvoering, waarbij we minder extensief zijn geworden. Een alternatief is niet beschikbaar en voor nieuw uit te geven grond wordt gekeken naar KPI's, een gangbare melkveehouder komt hier niet aan te pas. Dit is frustrerend! Hoe kunnen we hierop concurreren? Is het niet beter de gronden van de overheid en natuurorganisaties gelijkmatiger over de ondernemers te verdelen. Waarbij iedere melkveehouder de kans krijgt om extensiever te blijven of te worden. Met het Ontwerp en de onduidelijkheid die er komt worden we onevenredig getroffen. Daarnaast kunnen de gevolgen van de natuurmaatregelen betekenen dat er een lagere opbrengst van de percelen komt of dat de	aan de hand van emissiegegevens van 2019 waarvan vervolgens 30% wordt afgetrokken richting 2035. Vervolgens wordt de norm geïndividualiseerd waardoor bedrijven zelf kunnen berekenen welke stappen zij nog te zetten hebben om aan de norm te voldoen. Wanneer een bedrijf nu bijvoorbeeld al vóór 2019 heeft geëxtensiveerd, zal dit doorwerken in de mate waarin het bedrijf al aan de norm voldoet. De generieke norm is verder aldus ingevuld dat niet wordt ingegrepen in individuele vergunningenruimte. Zie ook paragraaf 4.1 van het programma. Voor het Holtingerveld geldt ook een gebiedsgerichte opgave voor stikstof. Onderdeel van die aanpak is dat bedrijven de mogelijkheid wordt geboden om als groep aan die opgave te voldoen. Ontwikkelingen die zich vanaf 2019 hebben voorgedaan kunnen worden meegenomen. Dat biedt de gelegenheid om vrijkomende ruimte als gevolg van stoppende (of sinds 2019 gestopte) bedrijven mee te nemen. De gebiedsgerichte opgave voor stikstof geldt vanwege het gegeven dat ammoniak deels extra neerslaat op korte afstand van de bron neerslaat. Vanwege dit gegeven is de gebiedsgerichte opgave opgenomen en nodig. Wij hebben de gebiedsgerichte opgave in het programma verder uitgewerkt. Zie paragraaf 4.3. Zie ook de beantwoording bij zienswijze 28, onder het deel <i>Bedrijfsspecifiek</i>, onderdeel (a) hotspots. Voor het werken aan de opgaven komen subsidieregelingen beschikbaar, zoals het	

landbouwkundige functie verloren gaat. Wij verzoek de provincie om hier duidelijkheid over te verschaffen, met name over effecten en compensatie (door bijvoorbeeld grondruil). Daarnaast verzoeken wij de provincie te kijken naar haalbare oplossingen met toekomstperspectief, zodat ook de komende generatie de keuze heeft of zij verder willen met waar nu (al) hun passie ligt. Het werken met de dieren, natuur en machines. Wij zijn bereid mee te denken over oplossingen, bijvoorbeeld extensivering in combinatie met grondruil, deelname aan agrarisch natuurbeheer (voor zover we dat nog kunnen optimaliseren) en andere vormen (door bijvoorbeeld voer/techniek) van emissiereductie. Wij kunnen hier alleen een plan op maken als er duidelijkheid wordt geboden. Tot slot: wordt een melkveehouder ook (financieel) bijgestaan om de aanpassingen te doen of komt er een compensatie voor de waardedaling van de grond? Graag zien we dit terug in het plan. We begrijpen dat er aanpassingen moeten komen in de sector, daarin zijn we al een hele weg ingeslagen, maar we moeten ook concreet handvatten meekrijgen die financieel haalbaar zijn en voor de toekomst voldoende zekerheid bieden om het bedrijf voort te zetten. Daarbij dient ook gekeken worden naar de gangbare melkveehouders die heel veel doen aan verduurzaming, maar niet het label 'biologisch' hebben. Ook de gangbare boer kan naar ons idee op een goede manier bijdragen, maar moet wel dezelfde kansen en mogelijkheden geboden krijgen om dit ook daadwerkelijk te realiseren.		laaghangend en hooghangend fruit, maar ook voor het agrarisch natuurbeheer. Verder komen er regelingen voor extensivering, omschakelen, verplaatsen en stoppen. Wij hebben daarbij o.a. de beschikking over middelen voor het (deels) afwaarderen van gronden.	
68.	WMD Drinkwater N.V.		
Zienswijze		Reactie op zienswijze	Gevolgen

In onze gezamenlijke zienswijze, Vitens, Waterbedrijf Groningen en WMD Drinkwater, stellen we een aantal vragen en geven we u graag aanbevelingen voor het ontwerpprogramma. Hiermee vragen we aandacht voor de bescherming van de (grond)waterkwaliteit in grondwaterbeschermingsgebieden. Om het proces van het TLGD te laten slagen, vraagt dit van de provincie Drenthe een stevige regisserende rol. Graag zien we in het ontwerpprogramma hoe de provincie hier invulling aan geeft. U heeft het ontwerpprogramma <i>Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe</i> (hierna: TLGD) ter inzage gelegd. Voorafgaand hieraan heeft u een breed participatietraject voor verschillende stakeholders georganiseerd. De drinkwaterbedrijven Vitens, Waterbedrijf Groningen en WMD Drinkwater hebben met belangstelling kennisgenomen van het ontwerpprogramma TLGD. We waarderen de wijze waarop we zijn betrokken bij de totstandkoming van het ontwerpprogramma. <i>Aanleiding</i> Het ontwerpprogramma TLGD is opgesteld vanuit een integrale benadering en belicht de opgaven in het landelijk gebied vanuit verschillende perspectieven. De uitdagingen rondom de drinkwaterproductie worden duidelijk en zorgvuldig beschreven. Wij waarderen het dat het TLGD aandacht besteedt aan bodem en wateropgaven die bijdragen aan de bescherming van grondwater en de verbetering van de waterkwaliteit. Daarnaast zien we dat de waterdoelen uit de Europese Kaderrichtlijn Water integraal zijn opgenomen. En dat de gebiedsgerichte aanpak maatregelen bevat, die verdroging tegengaan en die de kwaliteit en beschikbaarheid van drinkwaterbronnen versterken. Als drinkwaterbedrijven hebben wij de taak om nu en in de toekomst veilig, betrouwbaar en betaalbaar drinkwater te leveren aan inwoners en bedrijven. De bescherming van onze oppervlaktewater- en grondwaterbronnen is daarbij essentieel. Ruimtelijke keuzes en	De provincie waardeert de betrokkenheid van de drinkwaterbedrijven en herkent de grote maatschappelijke opgave om nu en in de toekomst te zorgen voor veilig, betrouwbaar en betaalbaar drinkwater. De provincie onderschrijft dat de bescherming van grond- en oppervlaktewaterbronnen essentieel is en dat ruimtelijke keuzes en maatregelen in het landelijk gebied hierop direct van invloed zijn. De signalen over de druk op drinkwaterbronnen, de KRW-opgaven en de noodzaak van tijdige en geborgde maatregelen worden door de provincie serieus genomen. Hierna gaan wij in op uw vragen en aanbevelingen. Welke keuzes maakt de provincie als het gebiedsproces meer financiële middelen vraagt dan beschikbaar zijn? De provincie hanteert bij financiële knelpunten een fasering en prioritering binnen het gebiedsproces. Daarbij geldt dat maatregelen met de grootste bijdrage aan wettelijke opgaven, zoals KRW, drinkwaterbescherming en natuurdoelen, voorrang krijgen. Waar nodig wordt gezocht naar cofinanciering vanuit bijvoorbeeld andere belanghebbenden, het Rijk en Europese middelen. Ook kunnen maatregelen aangepast in tempo of schaal, zonder de lange-termijndoelen los te laten. Zie ook hoofdstuk 5 van het programma en de Realisatiestrategie voor de planning. Welke keuzes maakt de provincie als het gebiedsproces niet binnen 5 jaar de gewenste resultaten oplevert?	

regelgeving hebben directe impact op de kwaliteit en beschikbaarheid van dit grondwater. Als drinkwaterbedrijven hebben we zorgen over het niet tijdig bereiken van de KRW doelen voor bronnen van drinkwater en het nog ontbreken van geborgde maatregelen voor doelbereik. In het ontwerpprogramma ligt de nadruk op vrijwilligheid, terwijl niet duidelijk is wat het plan is als de doelen niet worden gehaald. In het ontwerpprogramma ontbreekt een concrete aanpak van alle kwetsbare winningen, terwijl bekend is dat de kwaliteit van bronnen onder druk staat. Namelijk er is geconstateerd dat de KRW-opgaven inzake drinkwater, artikel 7.2; Verbetering van de grondwaterkwaliteit én vermindering van de zuiveringsinspanning, niet worden gehaald. Het ontwerpprogramma TLGD zou meer kunnen bijdragen aan beschikbaarheid en klimaatbestendigheid van drinkwaterbronnen. Drinkwaterbedrijven hebben een blijvende zorg over de uitspoeling van gewasbeschermingsmiddelen en PFAS pesticiden, zowel in het oppervlaktewater en in het grondwater. Naast het TLGD is het belangrijk om in te zetten op het instrumentarium vanuit de Omgevingswet, zodat ook op langere termijn, de geborgde doelen te kunnen benadrukken. <i>Toelichting</i> In onze gezamenlijke zienswijze stellen we een aantal vragen en geven we u graag aanbevelingen voor het ontwerpprogramma. Hiermee vragen we aandacht voor de bescherming van de (grond)waterkwaliteit in grondwaterbeschermingsgebieden. De vragen hebben betrekking op: • De regierol van de provincie die sterk bepalend is voor de bescherming van • grondwaterbeschermingsgebieden; • De rol die de provincie op zich neemt voor de bronmaatregel tegen PFAS;	Het TLGD werkt vanuit het principe van adaptief programmeren. Indien monitoring laat zien dat doelen binnen de eerste vijf jaar niet (volledig) worden gerealiseerd, wordt gezien: • Of aanvullende of aangescherpte maatregelen nodig zijn, • Of de uitvoeringsstrategie moet worden aangepast, • Of meer tijd nodig is vanwege systeemprocessen (bijv. grondwater). Resultaten worden periodiek geëvalueerd en besproken met gebiedspartners. Komt er na 5 jaar een vervolg, of komt er een bijstelling van de te bereiken doelen? Na vijf jaar vindt een integrale evaluatie plaats. Op basis daarvan wordt besloten tot: • Voortzetting of intensivering van de aanpak, en/of • Bijstelling van maatregelen of fasering, binnen de geldende wettelijke kaders. De onderliggende ambities voor waterkwaliteit, bodem en natuur blijven daarbij richtinggevend. Waarom heeft de provincie deze verwijzing naar het vigerende beleid in de POV - verbod op PFAS - niet benoemd, waarmee ze zelf een sterke bronmaatregel kan inzetten op de aanpak van PFAS? De provincie erkent dat de Provinciale Omgevingsverordening (POV) aanknopingspunten biedt voor bronmaatregelen, onder meer ten aanzien van PFAS-houdende middelen. Er is voor gekozen het TLGD uitvoeringsgericht op te zetten. Bij de	

• Gebiedsgerichte maatregelen in grondwaterbeschermingsgebieden; • Onze zorgen voor het omzetten van grasland naar akkerbouw bij bedrijfsbeëindiging; • De mogelijkheden van groen-blauwe diensten; • De opgavegerichte aankoop; • Samenhang met ander beleid zoals het TLG-beleid in Groningen en Friesland. • In de bijlage vindt u onze vragen in detail uitgewerkt. • Met de aanbevelingen gaan we in op: • De opgaven voor de KRW; • Het doelgat water, bodem en stikstof; • Het Gebiedsproces Noordbargeres; • Het Hunzedal; • De Grondtafel Drenthe. De uitwerking van onze aanbevelingen vindt u in de bijlage. <i>Stevige regie van de provincie is essentieel</i> Om het proces van het TLGD te laten slagen, vraagt dit van de provincie Drenthe een stevige regisserende rol. Vooral omdat het proces gaandeweg nader wordt ingevuld en er lopende het proces moet worden (bij)gestuurd. We verwachten van de provincie dat zij deze rol oppakt en voortgang bewaakt. Graag zouden wij zien in het ontwerpprogramma hoe de provincie hier invulling aan geeft. Schoon en voldoende drinkwater is geen vanzelfsprekendheid. Het vraagt om daadkrachtige en toekomstgerichte keuzes. De provincie heeft een wettelijke zorgplicht voor voldoende en veilig drinkwater. Dat maakt de provincie een van de belangrijkste spelers in het drinkwatersysteem. Elke inwoner van Drenthe moet kunnen vertrouwen op voldoende en schoon drinkwater, nu én later. Mede namens Andre van Toly (Directeur-bestuurder - Waterbedrijf Groningen) en Gerben Korten (Strategisch omgevingsmanager - Vitens)	verdere uitwerking ervan in de gebiedsprocessen komen eventuele bronmaatregelen aan de orde. Kunt u in het ontwerpprogramma TLGD aangeven wanneer deze gebieden – niet zijnde de gebieden die in het TLGD genoemd zijn - opgepakt gaan worden en hoe deze aanpak er op hoofdlijnen uit gaat zien? Het ontwerpprogramma prioriteert gebieden waar meerdere opgaven samenkomen. Andere gebieden worden gefaseerd opgepakt, op basis van: • Urgentie (o.a. drinkwater en KRW), • Signalen uit monitoring, • Beschikbare capaciteit en middelen. Zie de Realisatiestrategie voor de planning. Is de provincie bereid om de ontwikkeling het omzetten van grasland naar akkerbouw, waar mogelijk, via het opstellen van beleid en/of door het financieren van concrete maatregelen, te voorkomen of te remmen? De provincie ziet dat landgebruik grote invloed kan hebben op onder meer waterkwaliteit, bodemkwaliteit en drinkwaterbelangen. Vanuit die verantwoordelijkheid is de provincie bereid om in kwetsbare gebieden te bezien welke sturingsmogelijkheden passend en uitvoerbaar zijn. Daarbij ligt een combinatie voor de hand van gebiedsgerichte afspraken, stimulerende maatregelen en aansluiting bij bestaande landbouw- en waterinstrumenten. Een generieke provinciale lijn vraagt wel om zorgvuldige beleidsmatige en juridische uitwerking; het TLGD biedt vooralsnog het	

<u>VRAGEN</u> <i>Regierol Provincie</i> De provincie heeft de regierol voor het ontwerpprogramma TLGD. Het ontwerpprogramma is op hoofdlijnen ingestoken. De concretiseringsslag gebeurt in de gebiedsprocessen. Met het ontwerpprogramma TLGD worden 5 gebieden (zogenaamde hotspots) benoemd waar gebiedsprocessen gaan plaatsvinden, extra inzet op gepleegd wordt. Dat betekent niet dat de provincie in de andere gebieden niets doet. In de hotspotgebieden doet de provincie ervaring op, die vertaald wordt naar de andere gebieden binnen Drenthe. De aanpak van de 5 gebieden binnen de gestelde periode van het TLGD wordt al een hele uitdaging. Aangezien het een uitvoeringsprogramma is wat tot 2030 loopt, zou het helpen om een concrete financiering toe te voegen. Welke keuzes maakt de provincie als het gebiedsproces meer financiële middelen vraagt dan beschikbaar zijn? Welke keuzes maakt de provincie als het gebiedsproces niet binnen 5 jaar de gewenste resultaten oplevert? Komt er na 5 jaar een vervolg, of komt er een bijstelling van de te bereiken doelen? <i>Bronmaatregelen PFAS</i> Als aanpak van bronmaatregelen PFAS worden verschillende maatregelen genoemd. Een bronmaatregel die niet benoemd wordt, maar wel sterk bepalend is, is een verbod op PFAS-houdende gewasbeschermingsmiddelen. De provincie heeft hiervoor regels opgenomen in de huidige POV, want er is immers al een breed verbod op Zeer Zorgwekkende Stoffen, waaronder dus PFAS houdende gewasbeschermingsmiddelen, in grondwaterbeschermingsgebieden. Dit, terwijl de provincie voornemens is het betreffende artikel in de POV aan te passen.	kader om dit in kwetsbare gebieden gericht op te pakken. Is de provincie bereid om via het TLGD of gebiedsprocessen deze ecoregeling/GLB-pilot te ondersteunen, mogelijk met personele inzet en eventueel ook met financiële ondersteuning? De provincie zet al in op de inzet van GLB-instrumenten, pilots en stimuleringsregelingen om boeren te ondersteunen bij de omslag naar een toekomstbestendige bedrijfsvoering. Daarbij zijn ook middelen beschikbaar voor KPI-doorontwikkeling en pilots, en bestaan openstellingen voor productieve investeringen die bijdragen aan onder andere beter waterbeheer, gezonde bodems en biodiversiteit. Tegen die achtergrond ligt het voor de hand dat de provincie beziet hoe een ecoregeling of GLB-pilot via het TLGD en gebiedsprocessen kan worden verbonden aan de gebiedsopgaven, met inzet van kennis, procesondersteuning en – waar passend en beschikbaar – financiële ondersteuning. Heeft de provincie bij het opstellen van het ontwerpprogramma gekeken naar de samenhang met andere sporen zoals TLG-processen in Groningen en Friesland en voor Noord-Drenthe, Bioplan vanuit Nationaal park Drentsche Aa? Ja, het TLGD is niet bedoeld als een op zichzelf staand traject. In de realisatiestrategie is expliciet aandacht voor samenwerking met buurprovincies en het Rijk, en het programma sluit daarnaast aan bij bestaande gebiedsinitiatieven en processen van onderop. Voor gebieden als Noord-Drenthe en de Drentsche Aa is het logisch om de aansluiting met	

Hiervoor hebben we als waterbedrijf een zienswijze ingediend op 28 april 2025. Waarom heeft de provincie deze verwijzing naar het vigerende beleid in de POV niet benoemd, waarmee ze zelf een sterke bronmaatregel kan inzetten op de aanpak van PFAS? <i>Gebiedsgerichte maatregelen grondwaterbeschermingsgebieden</i> In het ontwerpprogramma staat vermeld dat 'ook nabij grondwaterwinningen gebiedsgerichte maatregelen noodzakelijk zijn'. In uw toelichting gaf de provincie aan dat hierbij voorrang gegeven is aan het grondwaterbeschermingsgebied Noordbargeres. Alle kwetsbare grondwaterbeschermingsgebieden, en met name de BO-nitraatgebieden, hebben eveneens deze inzet nodig. Kunt u in het ontwerpprogramma TLGD aangeven wanneer deze gebieden opgepakt gaan worden en hoe deze aanpak er op hoofdlijnen uit gaat zien? <i>Omzetten grasland naar akkerbouw</i> Bij het beëindigen van agrarische bedrijven is de zorg van de waterbedrijven, dat grasland wordt omgezet in akkerbouw en daarmee het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen toeneemt. Het gebruik van (extra) gewasbeschermingsmiddelen heeft immers een negatief effect op de grond- en oppervlaktekwaliteit en daarmee op de kwaliteit van het grondwater dat de basis is voor de drinkwaterwinning. We zien dat de grond van gestopte boeren niet per se wordt gebruikt voor een duurzame transitie van een andere boer. Is de provincie bereid om deze ontwikkeling, waar mogelijk, via het opstellen van beleid en/of door het financieren van concrete maatregelen, te voorkomen of te remmen?	aangrenzende trajecten en bestaande gebiedsagenda's in de verdere uitwerking nog explicieter zichtbaar te maken. Aanbevelingen Opgavegerichte aankoop zien we als een mogelijke positieve ontwikkeling. We vragen u dit explicieter te vermelden in het ontwerpprogramma TLGD. Over de mogelijkheden gaan we graag met de provincie in gesprek. De provincie ziet opgavegerichte aankoop als een mogelijk aanvullend instrument. De provincie gaat hierover graag in gesprek met betrokken partijen, waaronder WMD. De aanpak van Grond is verder verwoord in het programma (paragraaf 3.4) en in de Realisatiestrategie. Als waterbedrijven waarderen we dat de provincie de urgentie voelt voor de aanpak van KRW-opgaven voor de nieuwe stoffen en deze heeft meegenomen in de planning. Om verwarring te voorkomen is het wenselijk om aan te geven dat het gaat om de huidige aanpak en de aanpak op basis van nieuwe stoffen te gebruiken voor de KRW-maatregelen grondwaterkwaliteit en grondwaterbeschermingsgebieden voor nieuwe stoffen na 2030. Deze aanbeveling nemen wij over. In het TLGD is al aangegeven dat voor een deel van de opgaven na 2030 nog verdere uitwerking nodig is en dat de aanpak adaptief wordt bijgesteld.	

<i>Groen-blauwe diensten</i> Groen-blauwe diensten kunnen het verdienmodel voor landbouw ondersteunen. Waterbedrijven kunnen hierin adviseren en mogelijk aan deelnemen. Het kan onderdeel zijn van agrarisch natuurbeheer en mogelijk aansluiten bij de GLB-pilot agrarisch natuurbeheer. Het ministerie van LVVN wil hiervoor pilots uitvoeren in 2026-2028 om ervaring op te doen voor een nieuwe ecoregeling (nu ca 80% gereed). Agrarische collectieven moeten het aanvragen, maar provincie, waterschap, waterbedrijven kunnen hierbij aansluiten. In de zomer van 2026 wordt deze regeling opengesteld door RVO en aanvraag kost veel tijd en dat moeten de collectieven zelf doen. Het gaat om bedragen per project tussen 1 en 5 miljoen euro, waarbij het totaalbudget bij ministerie LVVN hiervoor 500 miljoen euro zou bedragen. Is de provincie bereid om via het TLGD of gebiedsprocessen deze ecoregeling/GLB-pilot te ondersteunen, mogelijk met personele inzet en eventueel ook met financiële ondersteuning? <i>Opgavegerichte aankoop</i> In het ontwerpprogramma geeft u aan dat er binnen het TLGD mogelijkheden zijn voor aankoop van gronden waarop een wettelijk doel, anders dan de NNN-opgave beoogd is. Tijdens het inloopspreekuur heeft de provincie aangegeven dat hiermee ook de aankoop van gronden voor KRW-doelen voor de bescherming van drinkwaterwinningen mogelijk is. We verzoeken u om in het ontwerpprogramma TLGD op te nemen dat deze aankoopmogelijkheid mogelijk wordt voor alle kwetsbare grondwaterwinningen. Deze mogelijkheid zien we als een positieve ontwikkeling. We vragen u dit explicieter te vermelden in het ontwerpprogramma	Wat hierbij – het verbeteren van de waterkwaliteit - kan helpen is om in de gebiedsprocessen te werken met scenario's waarmee de consequenties in beeld worden gebracht. De provincie onderschrijft de meerwaarde van scenario's in gebiedsprocessen en zal dit waar mogelijk inzetten om gevolgen van keuzes inzichtelijk te maken. Een goede aanvulling in het Ontwerpprogramma TLGD is om te vermelden dat er al een programmteam werkt aan het verbeteren van de bescherming van de winning Noordbargeres. Deelnemers provincie, waterschap, gemeente, Omgevingsdienst en WMD werken hieraan. De provincie zal expliciet opnemen dat er reeds een programmteam actief is voor de bescherming van winning Noordbargeres, met deelname van provincie, waterschap, gemeente, Omgevingsdienst en WMD. Zie bij de aanpak Noordbargeres in Hoofdstuk 5. Wellicht goed om te benoemen dat deze – Het Hunzedal - binnen de wateropgave opgepakt wordt? Aangezien het Hunzedal al via de wateropgaven aan de orde is, is dit verder niet benoemd in het TLGD. Voor de uitvoering van het TLGD zien we als waterbedrijven een meerwaarde en kans voor het versterken van de gebiedsgerichte aanpak, door deze te koppelen aan de grondtafel Drenthe. Hierdoor kan er efficiënt geschakeld worden. De provincie herkent de meerwaarde van koppeling aan de Grondtafel Drenthe en ziet dit als kans om de	

TLGD. Over de mogelijkheden gaan we graag met de provincie in gesprek. <i>Samenhang andere beleidsprocessen</i> Heeft de provincie bij het opstellen van het ontwerpprogramma gekeken naar de samenhang met andere sporen zoals TLG-processen in Groningen en Friesland en voor Noord-Drenthe, Bioplan vanuit Nationaal park Drentsche Aa? <u>AANBEVELINGEN</u> <i>Opgaven KRW</i> In de tabel voor de planning van de KRW-opgaven geeft u aan dat de provincie de KRW opgaven (hydrologie bij Natura2000 gebieden) vóór 2027 oppakt en andere KRW-maatregelen (grondwaterkwaliteit en grondwaterbeschermingsgebieden) ná 2030 oppakt, terwijl bekend is dat de kwaliteit van het grondwater onder druk staat. Namelijk er is geconstateerd de KRW-opgaven inzake drinkwater, artikel 7.2; Verbetering van de grondwaterkwaliteit én vermindering van de zuiveringsinspanning, niet worden gehaald. In uw toelichting tijdens het inloopspreekuur geeft de provincie aan dat alle KRW-maatregelen die zijn afgesproken, vóór 2027 uitgevoerd zullen worden, inclusief de opgaven voor grondwaterkwaliteit en grondwaterbeschermingsgebieden. De aanpak van KRW-maatregelen grondwaterkwaliteit en grondwaterbeschermingsgebieden ná 2030 hebben betrekking op de nieuwe stoffen die aangetroffen worden, maar nu nog niet meegenomen zijn in de huidige KRW-systematiek. De provincie verwacht dat de regulering vanuit Europa aangepast wordt voor de nieuwe stoffen. De aanpak van deze KRW-opgaven heeft de provincie na 2027 opgenomen in de planning.	gebiedsgerichte aanpak effectiever en efficiënter te maken. Deze verbinding wordt betrokken bij de verdere uitvoering.	

Als waterbedrijven waarderen we dat de provincie de urgentie voelt voor de aanpak van KRW-opgaven voor de nieuwe stoffen en deze heeft meegenomen in de planning. Om verwarring te voorkomen is het wenselijk om aan te geven dat het gaat om de huidige aanpak en de aanpak op basis van nieuwe stoffen te gebruiken voor de KRW-maatregelen grondwaterkwaliteit en grondwaterbeschermingsgebieden voor nieuwe stoffen na 2030. <i>Doelgat water, bodem en stikstof</i> Opgave in het TLGD is onderzoeken hoe de provincie het doelgat voor water, bodem en stikstof gaat bereiken en borgt. Daarbij wordt nagedacht over teelt op de juiste plek en mogelijk ingerichte zones rond stedelijk gebied, natuur en grondwaterwinningen. Het heeft niet alleen met natuur te maken, maar ook met de kwaliteit van water. Het zou kunnen dat de periode van de TLGD vooral gebruikt wordt om de methode te bepalen in zo'n gebiedsproces. Wat hierbij kan helpen is om in de gebiedsprocessen te werken met scenario's waarmee de consequenties in beeld worden gebracht. <i>Gebiedsproces Noordbargeres</i> Aanvullend op de 5 hotspotgebieden gaat de provincie een gebiedsproces opstarten in Noordbargeres. Een goede aanvulling in het Ontwerpprogramma TLGD is om te vermelden dat er al een programmateam werkt aan het verbeteren van de bescherming van de winning Noordbargeres. Deelnemers provincie, waterschap, gemeente, Omgevingsdienst en WMD werken hieraan. <i>Hunzedal</i>		

In het Hunzedal ligt een opgave voor water. Dit gebied is niet als hotspot benoemd in het TLGD, omdat deze opgave al benoemd is vanuit de wateropgave. Het niet noemen van het Hunzedal kan mogelijk verwarring geven. Wellicht goed om te benoemen dat deze binnen de wateropgave opgepakt wordt? <i>Grondtafel Drenthe</i> Bij de Grondtafel Drenthe zitten al verschillende disciplines en partners aan tafel. Voor de uitvoering van het TLGD zien we als waterbedrijven een meerwaarde en kans voor het versterken van de gebiedsgerichte aanpak, door deze te koppelen aan de grondtafel Drenthe. Hierdoor kan er efficiënt geschakeld worden.		
69.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Gekozen richting van het TLGD Allereerst mijn complimenten over de gekozen richting die Provincie Drenthe wil ingaan met dit proces. Ik ben blij te horen/lezen dat de provincie kiest voor een typisch Drentse aanpak: <i>dingen samen oplossen, in overleg, op basis van vrijwilligheid, met respect voor historie van het gebied en het landschap.</i> Helaas hebben we de afgelopen jaren deze houding zeker niet gezien bij landelijke regelgeving, vooral ten gevolge van rechtszaken. Ook hebben we geleerd dat rechtszaken ervoor kunnen zorgen dat Provincie Drenthe gedwongen kan worden acties te ondernemen waar de provincie zelf niet achter staat. Deze harde maar wijze lessen uit het verleden zorgen dat er in de uitwerking van het ontwerpprogramma TLGD in mijn ogen nog een belangrijk onderdeel mist: harde afspraken (ook met de	- Kan de provincie harde afspraken maken met het Rijk en andere partijen over acceptatie van de Drentse aanpak? Er zijn vooraf geen harde afspraken te maken over deze aanpak met de wetgever, wel kunnen we als provincie deze aanpak en resultaten inbrengen in een juridische procedure om duidelijkheid te krijgen of deze aanpak volstaat. - Wil de provincie toezeggen dat zij de Drentse aanpak actief zal verdedigen wanneer landelijke regelgeving of rechtszaken druk zetten? Wij staan achter dit programma. Tegelijk zien we dat het Kabinet nieuw beleid vormgeeft en net als het Rijk op enige wijze rekening zal houden met plannen van provincies hebben wij rekening te houden met rijksbeleid.	

wetgever) over acceptatie van de Drentse aanpak in dit proces en toezegging van Provincie Drenthe om deze aanpak te verdedigen. Met Duurzaam Boer Blijven Drenthe hebben we helaas ervaren dat sommige partijen (de TBO's in dit geval) veel eisen stelden aan het programma, maar zich er vervolgens zelf niet aan wilde committeren*. Dit soort acties maakt dat het vertrouwen van ondernemers om een nieuw proces in te stappen behoorlijk gedaald is. Aangezien het TLGD in mijn ogen vooral over de werkwijze gaat zou ik adviseren dat alle betrokken partijen de kernwaarde van deze werkwijze nadrukkelijk onderschrijven. <i>*Staatsbosbeheer kwam met een eigen, landelijke KPI set bij de boeren in Drenthe terwijl ze op Drents niveau hadden meebeslist over de Drentse KPI systematiek die aansluit bij de Drentse landbouw. Hun landelijke set sluit totaal niet aan bij de Drentse landbouw. Hun conclusie is dat Drentse boeren niet willen meewerken. Deze werkwijze en interpretatie doet agrariërs pijn en zorgt ervoor dat zij ten onrechte te maken krijgen met dubbele standaarden.</i> De afgelopen 7 jaar hebben agrariërs in onzekerheid gezeten over de aanpak van de stikstofcrisis. Met elke rechterlijke uitspraak kwamen we verder op slot te zitten en was er weer een nieuwe groep gedupeerden. Dit heeft het vertrouwen enorm geschaad. In al die jaren heeft de provincie Drenthe niet (of alleen met een specifieke groep) gecommuniceerd over hoe de provincie er in staat. Om het gebiedsproces goed te kunnen starten is herstel van vertrouwen nodig, dit kan obv erkenning, waardering en zekerheid. Dit wordt nog onvoldoende gegeven in het TLGD. Erken het leed wat de agrariërs is aangedaan de afgelopen 7 jaar, bijv d.m.v. benoeming van de gerechtelijke uitspraken en de effecten die dit heeft gehad op diverse groepen bedrijven. Geef zekerheid dat dit bij de	- Kan de provincie ervoor zorgen dat alle betrokken partijen de kernwaarden van de Drentse werkwijze expliciet onderschrijven? Wij werken nauw samen met de maatschappelijke stakeholders in het landelijk gebied. Zij gaan zelf over hun keuze wat zij wel en niet onderschrijven. - Is de provincie bereid het geleden leed van agrariërs in de stikstofcrisis expliciet te erkennen? Wij zien dat er, onder meer bij de PAS-melders en interimers, een situatie is ontstaan waar zij geen schuld aan hebben. Tegelijk weten alle partijen, overheden net zo goed als de landbouwsector dat er een grote opgave ligt om te zorgen dat er minder ammoniak wordt uitgestoten. Het leed van het vergunningslot raakt iedereen, niet alleen de landbouw. We erkennen zeker dat het juridisch probleem de hele samenleving in zijn greep houdt. Dit is de reden waarom we dit programma hebben opgesteld. Kan de provincie zekerheid geven dat ondernemers in nieuwe processen niet opnieuw in vergelijkbare situaties terechtkomen? Nee. Wil de provincie meer waardering uitspreken voor de landbouwsector en haar bijdrage aan landschap en leefbaarheid? Ja. Wij waarderen de landbouw, als sector en mede-vormgever van ons mooie landschap. Het is een belangrijke sector in onze provincie. Is de provincie bereid agrariërs een grotere rol te geven in natuurbeheer, inclusief passende betaling? Ja. Zo komt er meer budget voor agrarisch natuurbeheer en willen we ruimte bieden aan	

nieuw te starten processen wordt voorkomen. Daarnaast zou aandacht moeten worden besteed aan de reeds behaalde resultaten sinds 1990. Benoem de waardering voor de sectoren, hun bijdrage aan de leefbaarheid en het landschap. De stikstofcrisis is een papieren crisis die zomaar weer kan veranderen als de wet wordt aangepast. Natuurdoelen zijn het uiteindelijke doel, maar de koppeling met stikstof is een papieren exercitie. Agrariërs wordt verweten dat ze te veel stikstof uitstoten terwijl niemand precies weet hoeveel dit eigenlijk is. Daarentegen lijkt het natuurbeheer totaal niet in twijfel te worden getrokken. Veel agrariërs hebben kennis van de grond en ontwatering in het gebied en liefde voor hun omgeving. Dit biedt hierin een grote kans. In de provincie zijn diverse initiatieven waarin boeren aangeven zelf het natuurbeheer wel te willen doen. Hierdoor raken ze betrokken bij het uiteindelijke doel, de staat van de natuur. Ook bied dit een nieuw verdienmodel voor de boer én voor de overheid want beheer uitbesteden aan agrariërs is immers een stuk voordeliger dan het zelf uit te voeren via Staatsbosbeheer. Laat de agrariërs grond beheren die nu al natuur is en betaal ze daar normaal voor ipv dat ze hun eigen grond moeten opgeven en het daarna mogen blijven beheren. Onze persoonlijke situatie Ons melkveebedrijf is gevestigd aan [REDACTED] Wat hier precies de opgaven zijn wordt ons niet duidelijk obv het plan, dat zal in de gebiedsprocessen moeten blijken. Hierdoor is het voor ons onmogelijk om nu al goed inhoudelijk te reageren, verderop in het proces zal een moment moeten worden gecreëerd waarop dit alsnog mogelijk is. In het TLGD wordt gesproken over vernatting van de beekdalen als mogelijke maatregel. Verdere vernatting van onze percelen die als zoekgebied zijn ingetekend is niet wenselijk. Deze gronden zijn al heel lang landbouwgrond. De meeste van de ingetekende percelen ten	agrarische TBO(s). Het is aan de huidige terreinbeheerders om (al dan niet) landbouwers in te schakelen voor hun natuurbeheer. Wil de provincie erkennen dat natuurbeheer door boeren een kans is en dit actief meenemen in het TLGD? Deze mogelijk bieden wij al in het bestaande beleid. Op gronden die daarvoor zijn aangemerkt in het natuurbeheerplan kunnen particulieren (inclusief agrariërs) reeds van de provincie subsidie ontvangen voor natuurbeheer. Daarvoor kunnen particulieren zich aansluiten bij één van de twee gecertificeerde collectieven die in Drenthe actief zijn. Kan de provincie duidelijk maken welke concrete opgaven gelden in de zoekgebieden rond de Drentsche Aa? Om te voldoen aan de verschillende doelstellingen voor de Drentsche Aa is een meer natuurlijke waterdynamiek en verbetering van de waterkwaliteit van belang. Daarvoor is het van belang dat het water op een aantal plekken meer de ruimte krijgt ten opzichte van de bestaande situatie. Deze delen hebben wij globaal ingetekend als zoekgebied. Wat dit exact betekent voor de door u aangegeven percelen, of er sprake is van vernatting, hoeveel en in welke periodes van het jaar en wat haalbaar is, moet nog nader worden uitgewerkt. - Is de provincie bereid te garanderen dat deelname aan maatregelen vrijwillig blijft? We komen met dit programma met een stikstofnorm. Dit is niet vrijwillig, de wijze waarop invulling wordt gegeven wel. Zouden we dit vrijwillig doen, dan is het programma juridisch onhoudbaar (zie uw eerste twee vragen). Ook voor de aanpak in gebiedsprocessen (hotspots) geldt dat het realiseren van resultaten niet	

zuiden van de N33 zijn in gebruik voor gemengde rotaties van akkerbouw en veehouderij, wat ook in het TLGD wordt omschreven als wenselijk. Vernatting betekend dat huidige vorm van landbouw niet meer mogelijk is. De overige percelen zijn al erg nat en daarom in gebruik als blijvend grasland. Bij verdere vernatting worden deze percelen volledig ongeschikt voor de landbouw, hier zijn wij logischerwijs op tegen. In het TLGD wordt aangegeven dat de normering voor wateroverlast in beekdalen wordt aangepast in een nog te schrijven regionaal waterprogramma. Genoemde maatregelen, het aanpassen van normering en het presenteren van kaarten waarin ons bedrijf al in een zoekgebied ligt voelen niet als een start van een gebiedsproces waar wij vrijwillig in stappen. Graag zouden we zien dat de vrijwilligheid goed wordt geborgd (zie ook de opmerking over commitment verkrijgen voor de Drentsche aanpak). In de informatiebijeenkomst is hfdst 1.2 punt 8 al benoemd. Wellicht kan deze worden aangepast naar: Toepassing van maatregelen door agrariërs is vrijwillig. Tevens is één van onze percelen XXXXXXXXXX ingetekend als NNN gebied terwijl wij hier altijd bezwaar tegen hebben gemaakt. De omliggende percelen zijn voornamelijk van staatbosbeheer en vallen wel onder NNN, maar ons perceel kan daar niet zomaar zonder overleg in meegenomen worden.	vrijblijvend is. In het geval van het Drentsche Aa-gebied hebben we wel gesignaleerd dat de landbouw hier al relatief extensief opereert en de opgave tegelijkertijd is om landbouw in het gebied te houden. De gebiedsgerichte opgave voor stikstofreductie in het Drentsche Aa houdt daar rekening mee (zie paragraaf 4.2.3). - Kan de provincie uitleggen waarom hun percelen als zoekgebied zijn ingetekend en hoe dit zich verhoudt tot bestaande landbouwpraktijk? We hebben gebieden ingetekend waar wij wettelijke opgaven zien en daarover gaan we in gebiedsprocessen met de ondernemers over in gesprek. - Kan de provincie toelichten waarom de normering voor wateroverlast wordt aangepast en wat dit betekent voor individuele bedrijven? Klimaatverandering en vraagstukken met betrekking tot enerzijds wateroverlast en anderzijds watertekorten kunnen aanleiding zijn tot aanpassingen in het waterbeheer en mogelijk ook de normering voor wateroverlast. Voor individuele bedrijven kan dit betekenen dat als gevolg van aangepast normering bepaalde percelen vaker te maken kunnen krijgen met wateroverlast. - Waarom is één van hun percelen ingetekend als NNN-gebied ondanks eerdere bezwaren? De begrenzing van het NNN is geen onderdeel van het TLGD, en ligt niet voor ter inspraak.	
70.	Boermarke Lheebroek	

Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Via deze weg willen wij, leden van de Boermarke Lheebroek, van de gelegenheid gebruikmaken om middels een zienswijze te reageren op het ontwerpbesluit van Gedeputeerde Staten inzake het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe dat van 16 februari tot en met 30 maart 2026 ter inzage ligt. Boermarke Lheebroek heeft kennis genomen van dit ontwerpprogramma en maakt zich ernstige zorgen over de uitwerking ervan op de leefbaarheid en de plattelandscultuur in Drenthe. De keuzes die in dit programma worden voorbereid zullen de agrarische sector en daarmee de Drentse samenleving hard raken op sociaalmaatschappelijke en culturele aspecten. Onze zorgen zullen we in onderstaande zienswijze nader toelichten: Boermarken oeroud maar springlevend onderdeel Drentse samenleving Onze Boermarke is een eeuwenoud collectief van boeren/grondgebruikers, die gezamenlijk in de ruimste zin van het woord zorg dragen voor gebruik van ons gebied. Hier vormen wij een wezenlijk actief onderdeel van de leefgemeenschap. Ook staan wij collectief op de Nationale Inventaris voor immaterieel cultureel erfgoed van Unesco. Wij bouwen voort op een rijke (cultuur)historie en nemen actief verantwoordelijkheid voor een leefbaar platteland. Samen met bewoners werken we aan het behoud van de plattelandscultuur. We dragen zorg voor een toekomstbestendige landbouw, bestendig beheer van de jachtvelden en ruimte voor agrarische natuur. Als erfgoeddragers en vernieuwers staan we midden in de samenleving, met respect voor verleden én toekomst. Reageren op niet uitgewerkt maatregelenplan Het programma vraagt op veel onderdelen nog een nadere uitwerking en daarnaast wordt de indruk gegeven dat de veranderingen in het landelijk	Zienswijzen 16, 52, 62, 70, 86, 100, 104, 109, 124, 126, 149, 162, 163, 183, 184a, 185, 203, 231, 242 en 259 zijn vrijwel identiek aan elkaar en bevatten onder de volgende genoemde thematische kopjes vrijwel dezelfde inhoud: • Boermarken oeroud maar springlevend onderdeel Drentse samenleving • Reageren op niet uitgewerkt maatregelenplan • Effecten en impact te beperkt ingeschat en uitgewerkt • Maatschappelijk fundament onder leefbaarheid vraagt om erkenning- juridische status van het programma Voor een beantwoording verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 28.	

gebied groot zullen zijn. Wij lezen vooral het voornemen tot het nemen van maatregelen gericht op ammoniakreductie, maar volgens ons kunnen deze niet los worden gezien van andere maatschappelijke opgaven en de samenleving waar boeren bedrijven mee te maken hebben, zoals klimaat, waterkwaliteit, dierenwelzijn en een leefbaar platteland. De generieke reductie van 30% ammoniakemissie en ook de voorgestelde gebiedsgerichte reductie van 13% zal veel bedrijven treffen. Ook omdat in het programma nog niet duidelijk gemaakt hoe deze reductie precies vorm zal krijgen en wat dit concreet betekent voor bedrijven in de nabijheid van stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden, daar geldt dan ook nog de additionaliteitsvereiste voor de Natura 2000-gebieden en kan er nog meerstikstofreductie noodzakelijk zijn. Daarnaast bevat het TLGD verschillende maatregelen die gericht zijn op het verbeteren van de waterkwaliteit, de bodem en hydrologisch systeemherstel. Deze maatregelen hangen onder meer samen met de doelen uit de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW) en met de hydrologische randvoorwaarden voor Natura- 2000 gebieden en de drinkwaterbescherming. Het is nog onduidelijk hoe groot deze aanvullende opgaven precies zullen zijn en of deze in de praktijk haalbaar is voor agrarische bedrijven. Wij verwachten dat het ontwerp programma TLGD daarmee grote impact heeft op grote delen van het Drentse platteland. Effecten en impact te beperkt ingeschat en uitgewerkt Het ontwerpprogramma beschrijft in slechts één paragraaf (Hst 6 Impact; paragraaf 6.2 Verwachte effecten TLGD) de effecten op economie en brede welvaart, maar raakt onvoldoende aan de culturele, historische, sociale en gemeenschapswaarden van het Drentse landelijk gebied. In deze paragraaf wordt bovendien gesteld dat beëindiging van bedrijven “doorgaans geen invloed heeft op de leefbaarheid” en dat “stoppende jonge boeren in de regio ander werk zullen vinden zodat stoppende bedrijven geen invloed hebben op de leefbaarheid”. Die conclusies zijn gebaseerd op macro-indicatoren. Dit is in onze ogen een veel te smalle		

benadering die geen recht doet aan een stabiele ontwikkeling op het platteland. Maatschappelijk fundament onder leefbaarheid vraagt om erkenning Wij vertegenwoordigen geen sectorbelang, maar zijn een maatschappelijk fundament dat al eeuwenlang zorg draagt voor samenhang, landschap en naoberschap, waarin grond, gemeenschap en cultuur onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Wanneer landbouwbedrijven verdwijnen, verandert niet alleen (voedsel)productie of werkgelegenheid. Dan verandert de sociale infrastructuur van onze dorpen, de kritische massa voor lokale bedrijven, de overdracht van kennis en vakmanschap, het verenigingsleven, de onderlinge afhankelijkheid en de verbondenheid met het landschap. Kortom dit tast de leefbaarheid aan. Leefbaarheid is niet alleen een kwestie van inwonersaantallen of arbeidsplaatsen. Leefbaarheid is ook identiteit, taal, traditie en thuisgevoel. Wij vragen daarom: • Erken expliciet de culturele en gemeenschapswaarde van het agrarisch systeem. • Neem in de gebiedsuitwerking een sociale en culturele impactanalyse op, naast de economische. • Definieer leefbaarheid breder dan werkgelegenheid en koopkracht. • Voorkom cumulatieve afbraak van ons lokale netwerk door massale beëindiging van agrarische bedrijven. Wij willen meewerken. Wij willen verantwoordelijkheid dragen. Maar wij kunnen niet instemmen met een aanpak zoals het ontwerpprogramma TLGD welke onze historische en maatschappelijke rol reduceert tot een economische variabele. Drenthe is gevormd door zijn boermarken. Dat fundament verdient erkenning én bescherming.		

Boermarke Lheebroek verzoekt provincie Drenthe om in de zienswijze genoemde punten zorgvuldig te betrekken bij de verdere uitwerking van het programma TLGD.		
71.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
█ dient hierbij haar zienswijze in op het ontwerp programma TLGD, met name op de onderdelen die betrekking hebben op ammoniakreductie en de samenhangende gebiedsgerichte maatregelen. Wij constateren dat het programma sterk inzet op maatregelen gericht op ammoniakreductie. Naar onze mening kunnen deze maatregelen echter niet los worden gezien van andere maatschappelijke opgaven waar agrarische bedrijven mee te maken hebben, zoals klimaat, waterkwaliteit, dierenwelzijn en een leefbaar platteland. De voorgestelde generieke reductie van 30% ammoniakemissie en de gebiedsgerichte reductie van 13% zullen een grote impact hebben op agrarische bedrijven, waaronder █. Daarbij komt dat in het programma nog onvoldoende duidelijk wordt gemaakt hoe deze reducties concreet vorm zullen krijgen en wat dit betekent voor individuele bedrijven, met name voor bedrijven in de nabijheid van stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden. In deze gebieden geldt bovendien het additionaliteitsvereiste, waardoor mogelijk nog verdergaande stikstofreductie noodzakelijk is. Daarnaast bevat het programma diverse maatregelen gericht op verbetering van waterkwaliteit, bodem en hydrologisch systeemherstel. Deze hangen samen met onder andere de doelen uit de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW), de hydrologische randvoorwaarden voor Natura 2000-gebieden en drinkwaterbescherming. Het is op dit moment onduidelijk hoe omvangrijk deze aanvullende opgaven zijn en in hoeverre deze in de praktijk haalbaar en uitvoerbaar zijn voor agrarische bedrijven.	De provincie erkent de huidige onduidelijkheid, maar trekt deze bewust niet vooruit naar de fase van het TLGD. Wel hebben we naar aanleiding van de zienswijzen verduidelijkingen aangebracht in het programma. Voor de gebieden met specifieke opgaven geldt dat doelen, maatregelen en gevolgen in het gebiedsproces in afstemming met de diverse belanghebbenden worden uitgewerkt, met aandacht voor effecten op landbouw en met betrekking tot eventuele compensatie.	

Gezien het voorgaande verwachten wij dat het ontwerp programma TLGD een grote impact zal hebben op grote delen van het Drentse platteland. Wij verzoeken u daarom om: • Meer duidelijkheid te geven over de concrete uitwerking en gevolgen van de voorgestelde maatregelen op bedrijfsniveau; • De samenhang en stapeling van verschillende opgaven integraal te beoordelen en mee te nemen in de besluitvorming; • De haalbaarheid en uitvoerbaarheid van de maatregelen voor agrarische bedrijven beter te onderbouwen.		
72.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Uit het ontwerpbesluit wordt niet duidelijk hoe u de doelstelling vorm gaat geven. De manier waarop u dit gaat doen is allesbepalend voor het voortbestaan van de onderneming. [REDACTED] wil u d.m.v. deze zienswijze de randvoorwaarden meegeven waar het nieuwe beleid aan moet voldoen zodat de veehouderij in Drenthe voldoende perspectief houdt en de mogelijkheid krijgt op een gezonde manier bij te dragen aan de stikstofreductie zonder daar zelf aan ten onder te gaan. Geachte heer, mevrouw, Hierbij ontvangt u de zienswijze van [REDACTED]. Dit als reactie op het ontwerp TLGD wat vanaf 16 februari t/m 30 maart ter inzage ligt. [REDACTED] exploiteert als familiebedrijf een agrarische onderneming met akkerbouw, rundvee en biologische legkippen in de provincie Drenthe. De zienswijze ziet op de stikstofparagraaf. De impact van het ontwerpbesluit is [REDACTED] niet duidelijk omdat u niet hebt beschreven hoe u de doelstelling van	Wij verwijzen voor de eerste gestelde 15 vragen naar ons antwoord op zienswijze 60. 16. De legkippenstallen die in de laagste ammoniak-categorieën vallen hebben een lagere bezetting waardoor er, om evenveel kippen te (kunnen blijven) houden, structureel meer stalvloeroppervlak nodig is; de bouwvlakken dienen hiertoe eenvoudig verruimd te kunnen worden. Het programma ziet niet op wijzigingen in het ruimtelijk spoor. Als we hier in de uitvoering tegenaan lopen zullen we in overweging nemen of hier aanpassingen van ruimtelijke regels voor gewenst zijn.	

30% generieke en 13% gebiedsgerichte reductie vorm gaat geven. De manier waarop u dit gaat doen is allesbepalend voor het perspectief en het voortbestaan van de onderneming. ■■■■ wil u d.m.v. deze zienswijze de randvoorwaarden meegeven waar de beleidsregels aan moeten voldoen willen deze draagkracht hebben waarbij ontwikkelingen in de veehouderij niet stil komen te staan maar mee zou worden gestimuleerd; dit om de door u beoogde reductie zo snel mogelijk te kunnen behalen. De zienswijze: 1. Het referentiejaar (2019) dient gebaseerd te zijn op de natuurvergunde situatie of milieuvergunde situatie (het wettelijk kader), dit is de vergunde stalcapaciteit. 2. De op grond van die vergunningen voor 18 december 2024 doorgevoerde veranderingen waar geen nieuwe of gewijzigde natuurvergunning voor nodig was (intern salderen) dienen te worden gerespecteerd. Voor intern salderen was op grond van de uitspraak van de Raad van State van 20 januari 2021 (ECLI:NL:RVS:2021:71) geen nieuwe of gewijzigde natuurvergunning nodig. Door de uitspraak van 18 december 2024 (ECLI:NL:RVS:2024:4923) is het inzicht gewijzigd. 3. Voor gewijzigde of nog te wijzigen emissiefactoren (er zijn stalsystemen en diercodes waarvan de emissiefactoren nog worden bijgesteld) dient de actuele emissiewaarde die geldt op het moment dat de aanvraag wordt behandeld in acht te worden genomen (eerbiedigende werking). 4. Intrekken van zogenaamde latente ruimte (het verschil tussen het vergunde en het gemiddeld aantal aanwezige dieren) is not done. Zo'n intrekking voegt niets toe aan de reductiedoelstelling en roept dat alleen maar weerstand op. Het is beter te stimuleren bij verandering gebruik te maken van de best beschikbare techniek (BBT). 5. Het innemen van latente ruimte tast de verdien capaciteit aan.		

Veel pluimveehouders houden minder dieren vanwege een diervriendelijk marktconcept (Beter Leven), hebben daardoor te maken met onderbezetting en leegstand tussen de ronden in waardoor men (tijdelijk) minder kippen telt dan vergund. Als men terug moet naar de originele aantallen en dat niet meer kan omdat u het verschil hebt weggesneden dan betekent dat dat de verdien capaciteit in ernstige mate is aangetast. 6. Het is altijd zo is geweest dat er minder dieren worden gehouden dan er vergund zijn. Dat zal in de toekomst niet anders zijn. Uiteindelijk is niet het aantal dieren bepalend maar de manier waarop ze worden gehouden. Stimuleer dus het gebruik van emissiearme techniek en fixeer u niet op de dieren aantallen; een veehouder heeft ontwikkelruimte in zijn vergunning nodig en moet mee in de autonome ontwikkeling. 7. Ga niet mee in het idee dat vanwege rechterlijke uitspraken alleen nog maar luchtwassers kunnen worden toegepast. Er is meer en snellere progressie mogelijk met emissiearme techniek en managementmaatregelen. Breder toepasbaar, sneller resultaat, bronmaatregelen i.p.v. end-of-pipe. 8. Zolang de additionaliteit en/of de passende beoordeling niet geregeld is en de twijfel over de effectiviteit van emissiearme techniek niet is weggenomen en er (vanwege de rechtspraak) geen vergunningen worden afgegeven ontstaat er geen reductie. Zorg dat deze bouwstenen solide zijn. De beleidskaders van andere provincies lopen hierop stuk. Hoge reductiedoelstellingen maar geen resultaat. 9. In de pluimveehouderij zijn voer- en managementmaatregelen beschikbaar als reducerende maatregel. Dat is niet voorbehouden aan de melkveehouderij. Stel die beschikbaar. Zie ook de in het verleden in Overijssel verzilverde maatregelen. In de pluimveehouderij doen zich stapelkansen voor. 10. Stel een secretariaat in dat reducerende (management)maatregelen beoordeelt en innovatie ondersteunt. Waar men ideeën kan aanleveren die op haalbaarheid worden getoetst en provinciaal worden erkend. Iets als Praktijkcentrum Emissiearme Veehouderij (PEV) in Gelderland; of zoek daar samenwerking mee.		

11. Trek het extern salderen zo snel mogelijk weer vlot. Extern salderen geeft dubbele winst. Elke transactie leidt tot meer dan 30% reductie en wordt besteed in BBT. 12. Vereenvoudig de vergunningenprocedure bij intern salderen (natuurinstemming d.m.v. melding) en bij reductie om doorloop- en actiesnelheid te bevorderen. Voor extern salderen zou dan een uitgebreidere procedure kunnen gelden (natuurinstemming d.m.v. vergunning) omdat er meer getoetst moet worden. 13. Stimuleer het gebruik van BBT of BBT ++ maar zorg dat er keuze blijft. Bovenwettelijke maatregelen zoals het gebruik van biofilters of luchtwassers kunt u stimuleren door deze subsidiabel te maken (flankerend beleid). 14. Maak natuuraanvragen met doelsturing en real time meten mogelijk. Het aanvragen van natuurinstemmingen op basis van emissienormen dient te blijven bestaan. 15. Voor degene die een luchtwasser zou willen plaatsen is er in veel gevallen geen plaats op het bouwvlak als gevolg van restrictief bestemmingsplanbeleid in het verleden. De bouwvlakken dienen hiertoe eenvoudig verruimd te kunnen worden. 16. De legkippenstallen die in de laagste ammoniak-categorieën vallen hebben een lagere bezetting waardoor er, om evenveel kippen te (kunnen blijven) houden, structureel meer stalvloeroppervlak nodig is; de bouwvlakken dienen hiertoe eenvoudig verruimd te kunnen worden. Wilt u de natuur ontlasten en een toekomstbestendige landbouw dan verdient die een werkbaar kader. Ik ga ervan uit dat de zienswijze van [REDACTED] hieraan bijdraagt.		
73. [REDACTED]		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Grote zorgen om de toekomst van de Drentse veehouderij We zullen ons eerst voorstellen: [REDACTED]	Kan indiener van de zienswijze in gesprek met de provincie Drenthe over allerlei	

Hierdoor worden we weggejaagd van onze mooie plek en moeten we op zoek naar een andere plek om verder te gaan met het bedrijf. Er leven vele vragen bij ons, zoals waar in Drenthe kun je nog zorgeloos een gangbaar melkveebedrijf uitoefenen? Graag willen we in gesprek met deskundigen van de provincie Drenthe over allerlei landbouwonderwerpen die actueel zijn in de provincie. Hopelijk is dit mogelijk op korte termijn zodat onze zorgen voor de toekomst afnemen.	landbouwonderwerpen die actueel zijn in de provincie om zo zorgen voor de toekomst weg te nemen? Het Rijk is initiatiefnemer van het hele proces rondom de uitbreiding van militair oefenterrein de Haar en daarmee het proces rondom Witterveld. Daarmee maakt het geen onderdeel uit van dit programma. Maar de provincie is altijd bereid met u in gesprek te gaan over landbouwonderwerpen die actueel zijn.	
74.	Stichting Natuur en Milieufederatie Drenthe	
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Graag geven de Drentse natuur- en milieuorganisaties hun zienswijze op het ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD). Deze sluit aan op onze eerdere inbreng. Algemeen Wij steunen deze eerste stap om te komen tot een Drentse aanpak waarin het natuurherstel, de wateropgave, stikstofreductie en perspectief voor duurzame landbouw worden gecombineerd. Met de inzet op een geborgde aanpak komt er ook weer zicht op vergunningverlening die voor alle maatschappelijke sectoren van belang is. De jarenlange impasse moet doorbroken worden. Dat vraagt bestuurlijke moed, heldere keuzes en kaders en binnen die kaders moeten we nu ook en vooral samen aan de slag. Dit ontwerp TLGD biedt hiervoor in onze ogen voldoende aanknopingspunten. Tegelijkertijd constateren we dat het programma nog niet af is en op een aantal belangrijke onderdelen nog open einden kent. Ons finale oordeel kunnen we daarom pas geven, als de ontbrekende onderdelen verder zijn ingevuld. In het navolgende lichten wij dit nader toe. Geborgde stikstofaanpak	<u>1. Geborgde stikstofaanpak</u> 1. Op welke wijze wordt de driedelige stikstofaanpak (generiek, gebiedsgericht en additionaliteit) verder uitgewerkt, zodat kan worden beoordeeld of deze voldoende is om verslechtering van Natura 2000-gebieden te stoppen en zicht te houden op het behalen van de instandhoudingsdoelen? De opgaven moeten per gebied worden uitgewerkt tot een totaalpakket per gebied. De hiervoor te doorlopen gebiedsprocessen kunnen bij vaststelling van het programma na de zomer starten. Zie ook de uitwerking van de gebiedsprocessen in hoofdstuk 5 en in de Realisatiestrategie. 2. Wanneer en hoe worden de provinciale generieke norm voor de melkveehouderij, de aanpak voor niet-grondgebonden veehouderij, de gebiedsgerichte stikstofaanpak en de aanvullende opgave per Natura 2000-gebied concreet vastgesteld en opgenomen in het TLGD?	

In het ontwerpprogramma is aangegeven hoe u de stikstofaanpak denkt te gaan invullen. U denkt aan een driedelige aanpak gericht op een reductie van de stikstofemissie van 43% in 2035 bestaande uit een generieke aanpak, een gebiedsgerichte aanpak en gebiedsgericht maatwerk in het kader van additionaliteit. Op hoofdlijnen kunnen wij ons in deze eerste aanpak vinden, maar de aanpak is nog onvoldoende uitgewerkt. Daardoor kunnen wij niet beoordelen in hoeverre de aanpak afdoende zal zijn om de stikstofdepositie op de natuur zodanig te verminderen dat de verslechtering wordt gestopt en er zicht blijft op het realiseren van de Natura 2000-doelen. Ook is nog onduidelijk waar het nieuwe kabinet mee gaat komen. U moet de (provinciale) generieke norm voor de melkveehouderij en de aanpak voor niet-grondgebonden veehouderij nog vaststellen, het is nog niet duidelijk hoe de gebiedsgerichte aanpak eruit gaat zien en is er ook nog geen zicht op de resterende opgave in het kader van additionaliteit. Ook zijn wij van mening dat er te weinig zicht is op de in vergunningen voorkomende latente ruimte. Wat ons betreft is het noodzakelijk om de latente ruimte op korte termijn in beeld te brengen en deze in het beleid een plek te geven, omdat de latente ruimte daadwerkelijke stikstofreductie en daarmee ook de borging kan bemoeilijken. Ook de borging is nog onvoldoende uitgewerkt en hard gemaakt. Zo is er nog geen sprake van goede provinciale monitoring op het vlak van stikstof (en natuur). Alleen monitoren is bovendien onvoldoende, wanneer u daarbij niet uitgaat van het hand-aan-de-kraan principe. Mocht uit de monitoring blijken dat er geen of onvoldoende sprake is van stikstofreductie dan is het noodzakelijk dat er tijdig wordt ingegrepen. Het jaar 2030 met als tussendoel 21% stikstofreductie in 2030 is in het ontwerp aangeduid als een belangrijk moment om te bezien of aanpassing van het TLGD noodzakelijk is, maar jaarlijks zal in de gaten gehouden moeten worden of er wel sprake is van een neerwaartse trend van de stikstofemissie. Als dit niet het geval is, is directe bijsturing noodzakelijk.	Wij hebben in het programma in paragraaf 4.1 de generieke norm voor de melkveehouderij verder uitgewerkt. Ook over de intensieve veehouderij is aanvullende helderheid gekomen. In de Realisatiestrategie hebben we de planning voor de uitvoering van het programma nader geconcretiseerd. Deze wordt met het programma gepubliceerd. 3. Hoe wordt geborgd dat deze instrumenten juridisch worden verankerd, onder meer via de Omgevingsverordening (inclusief normstelling melkveehouderij en toepassing BBT)? De normstelling wordt vastgelegd in de Provinciale Omgevingsverordening. Hiervoor moet een procedure worden doorlopen waarbij het mogelijk is om over de uitwerking zienswijzen in te dienen. 4. Op welke wijze brengt de provincie de latente ruimte in vergunningen in beeld en hoe wordt deze betrokken bij het beleid? Latente ruimte wordt niet actief in beeld gebracht. Voor de gebiedsgerichte opgave rondom Natura 2000-gebieden zullen we de gebruikruimte in het gebied worden gemaximeerd op de feitelijke emissie van stikstof in 2019. 5. Hoe wordt de monitoring van stikstof en natuur ingericht, en hoe past de provincie daarbij het hand-aan-de-kraan-principe toe, inclusief tijdige bijsturing indien tussentijdse doelen niet worden gehaald?	

Onderdeel van een geborgde aanpak zijn ook juridisch geborgde maatregelen. Op dit moment is er nog onvoldoende zicht op een goed gevulde gereedschapskist met geborgde maatregelen voor de veehouderij. De norm voor de melkveehouderij, de aanpak voor de niet-grondgebonden veehouderij, de gebiedsgerichte aanpak voor stikstof, de additionele opgave per Natura 2000-gebied en de (eerste) geborgde maatregelen dienen nog voor de vaststelling in het TLGD opgenomen te worden, omdat er anders geen sprake is van een geborgde aanpak. Voorwaarde is daarbij ook dat zowel de norm voor de melkveehouderij als het vereiste van Best Beschikbare Technieken (BBT) voor de niet-grondgebonden veehouderij worden vastgelegd in de Omgevingsverordening. Hotspots In het ontwerpprogramma zijn gebieden onderscheiden waar opgaven voor water en bodem, natuur en stikstof samen komen c.q. stapelen, de zogenaamde hotspots. In het ontwerp TLGD is in dit kader een eerste selectie van vijf hotspots benoemd. Op pagina 96 stelt u daarover het volgende: <i>“Gezien het doel van het programma om maximaal in te zetten op het stoppen van de achteruitgang in met name de stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden kiezen we in onze gebiedsgerichte benadering ervoor om onze inspanningen in de komende jaren juist op deze hotspots te concentreren.”</i> Deze hotspots zijn echter gekozen zonder dat (de locatie van) alle drukfactoren rond de stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden goed in beeld zijn. Zo zal een gebiedsaanpak in de Zure Venen zeker helpen om de verdroging en stikstofreductie op het Dwingelderveld te verminderen, maar het is de vraag of er in de landbouwgebieden aan de noordzijde (Dwingelderstroom) en oostzijde niet óók maatregelen noodzakelijk zijn. Uit de tabel op pagina 81 blijkt dat in feite voor alle stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden, behalve het Bargerveen en Witterveld, een gebiedsgerichte aanpak van stikstof noodzakelijk is. Wij adviseren om	Monitoring en bijsturing vindt u behandeld in hoofdstuk 4 van het programma en in de Realisatiestrategie. <u>2. Hotspots en gebiedsgerichte aanpak</u> 1. Op basis van welke criteria zijn de vijf hotspots geselecteerd, terwijl nog niet alle drukfactoren rond stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden volledig in beeld zijn? Zie hoofdstuk 2 voor een analyse van de drukfactoren per Natura 2000-gebied. De hotspots zijn, zoals in hoofdstuk 5 ook is opgenomen, geselecteerd door de verschillende opgaven op kaart te stapelen en vervolgens een selectie te maken van die gebieden waar het tegelijkertijd het meest urgent en kansrijk is om aan de slag te gaan. 2. Waarom is niet gekozen voor een bredere, integrale gebiedsgerichte aanpak voor alle stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden? De selectie van opgaven die worden meegenomen in het programma is gebeurd op basis van een analyse van alle wettelijke verplichtingen in het landelijk gebied. Dit leidt in het plan tot een primaire focus op het vlottrekken van vergunningverlening en het halen van de doelen voor water en natuur. Het meenemen van nog meer verplichtingen zou onzes inziens de aanpak onnodig ingewikkeld maken en die focus doen verliezen. 3. Wanneer worden de opgaven per Natura 2000-gebied nader uitgewerkt en leidt dit tot een aanvulling of herijking van de benoemde hotspots vóór vaststelling van het TLGD?	

daarbij uit te gaan van een integrale aanpak, die niet alleen inzet op stikstofreductie maar op de reductie van andere drukfactoren (naast stikstof ook verdroging, chemische gewasbeschermingsmiddelen e.d.) en tegelijkertijd werkt aan de realisatie van opgaven zoals systeemherstel. De <i>opgaven rond de Natura 2000-gebieden</i> dienen nu eerst verder te worden uitgewerkt, omdat dit leidt tot aanvullende integrale gebiedsopgaven die vragen om een gebiedsgerichte aanpak en daarmee leiden tot <i>aanvullende hotspots</i>. Voor de vaststelling van het TLGD dient dit beeld van de hotspots compleet te zijn, ook omdat het van belang is voor het verkrijgen van voldoende investeringsmiddelen uit de fondsen die het kabinet in het vooruitzicht heeft gesteld. Een compacte beschrijving van de opgaven rond de Natura 2000-gebieden is bovendien noodzakelijk voor de opdracht en kaders die de provincie aan de gebiedsprocessen kan meegeven. In bijlage 5 staat voor elke hotspot en gebied met een specifieke opgave globaal het betreffende gebied op kaart met een paars ‘zoekgebied opgaven’. Volgens de toelichting is het zoekgebied voor de opgaven ruim begrensd om flexibiliteit te genereren voor de invulling van de gebiedsprocessen. Bij de inloopbijeenkomst leek de begrenzing tijdens het gesprek toch redelijk vast te liggen Wij zijn daarom van mening dat er bij de start van een gebiedsproces ruimte moet zijn om de begrenzing van het zoekgebied aan te passen, zodat geen kleine landbouwenclaves in natuurgebieden ontstaan of juist essentiële opgaven vanuit natuur niet worden meegenomen. Een voorbeeld vormt de begrenzing van het zoekgebied opgaven voor de Grote Masloot. Het paarse gebied is net aan de krappe kant. Aan de oostkant zou het zoekgebied moeten doorlopen tot aan de begrenzing van het NNN. Dan kunnen percelen die essentieel zijn voor natuurontwikkeling worden meegenomen in het gebiedsproces. De grens van het paarse zoekgebied is nu zo krap dat er een reststrook	Zie de planning die is toegevoegd in de Realisatiestrategie. 4. Op welke manier is bij de start van gebiedsprocessen ruimte voor het aanpassen van de begrenzing van zoekgebieden? Wij zoeken de inpassing van de opgaven in de zoekgebieden. Deze gebieden zijn ruim begrensd, zodat dit wat ons betreft reëel is. Er kan in overleg met grondeigenaren gekeken worden naar een aanpassing, maar in de meeste gevallen gaan wij er van uit dat de begrenzing ruim genoeg is voor de opgaven. <u>3. Extra opgaven vanuit VHR en NHV</u> 1. Hoe worden de extra opgaven die voortvloeien uit de Vogel- en Habitatrichtlijn en de Natuurherstelverordening verwerkt in het TLGD en de gebiedsprocessen? Wanneer er een concrete uitwerking van het nationaal Natuurplan is, kan indien nodig het programma TLGD (of bijvoorbeeld het programma natuur) op basis daarvan worden aangepast. 2. Waarom zijn deze extra opgaven en bijbehorende vervolgstappen nog niet expliciet benoemd bij de voorziene vervolgstappen in het ontwerpprogramma? In hoofdstuk 4 en in de Realisatiestrategie zijn de te zetten vervolgstappen verder geconcretiseerd. <u>4. Bodem- en wateropgaven</u> 1. Is het de bedoeling dat de verdere uitwerking en uitvoering van bodem- en watermaatregelen plaatsvindt via de Omgevingsvisie en het	

overblijft met een vernattingsopgave die zo tussen wal en schip dreigt te vallen. Wat ons betreft is het gewenst op korte termijn om de tafel te gaan om de begrenzing van de hotspots na te lopen. Extra opgaven VHR en NHV Vanuit de opgaven van de Vogel- en Habitatrichtlijn (VHR) en de Natuurherstelverordening (NHV) zal de provincie invulling moeten gaan geven aan extra hectares nieuwe natuur. Bovendien stelt de NHV ook doelen voor landbouwgebieden, bijvoorbeeld ten aanzien van boerenlandvogels en bestuivers. In het najaar komt het Rijk hiervoor met het nationaal Natuurplan. Deze extra natuur- en biodiversiteitsopgaven moeten bij de start en invulling van de gebiedsprocessen een plek krijgen. Ook zal het TLGD hierop moeten worden aangepast. Voor de volledigheid dient dit ook op pagina 94 te worden benoemd bij de voorziene vervolgstappen. Daar staan nu alleen vervolgstappen ten aanzien van landbouw en stikstof benoemd. Bodem- en wateropgaven In paragraaf 4.2.1. zijn, mede in relatie tot klimaatverandering, noodzakelijke bodem- en watermaatregelen benoemd. Maar het is ons niet duidelijk of er ook voldoende uitwerking en uitvoering gegeven gaat worden aan deze maatregelen. Is het de bedoeling dat dit verder zijn beslag zal krijgen in de Omgevingsvisie en het Regionaal Waterprogramma? Mocht dit het geval zijn dan is het goed om dit expliciet in het TLGD te benoemen. Bovendien is het wel van belang om de daaruit voorkomende concrete opgaven en maatregelen mee te nemen in de gebiedsprocessen van het TLGD. Herstel van veengebieden door hogere grondwaterstanden en extensiever gebruik is één van de genoemde maatregelen. Tegelijkertijd wordt het voorkomen van veenoxidatie alleen gezien als meekoppelkansen. Wij zijn van mening dat de <i>bovenloop van de Hunze</i> als <i>hotspot</i> zou moeten worden toegevoegd vanwege de daar voorkomende grote veenoxidatie-opgave (vervolg pilot veenoxidatie Valthermond). Overgangs- of investeringsgebieden	Regionaal Waterprogramma, en zo ja, waarom is dit niet expliciet in het TLGD benoemd? Ja, dit wordt toegevoegd in het TLGD. 2. Hoe worden de concrete opgaven en maatregelen uit deze programma's meegenomen in de gebiedsprocessen van het TLGD? Door verschillende deskundigen van onder meer Waterschappen, provincie, gemeenten en Prolander nadrukkelijk te betrekken bij de gebiedsprocessen. 3. Waarom wordt het tegengaan van veenoxidatie primair als meekoppelkansen beschouwd en is overwogen om de bovenloop van de Hunze als hotspot aan te merken? Veenoxidatie Het TLGD maakt onderscheid tussen wettelijke opgaven en meekoppelkansen. Het tegengaan van veenoxidatie wordt als een meekoppelkansen beschouwd, omdat voor Drenthe (in tegenstelling tot veenweidegebieden) geen wettelijke opgave voor veenoxidatie geldt. Dat neemt niet weg dat waar vernatting of hydrologisch herstel plaatsvindt, reductie van veenoxidatie kan optreden als positief neveneffect. Ten aanzien van de bovenloop van de Hunze geldt dat hier wel degelijk een wateropgave ligt, onder andere in relatie tot waterkwaliteit en hydrologie. Dit gebied is echter niet als hotspot aangemerkt binnen het TLGD. Hotspots zijn in het programma bewust gereserveerd voor gebieden waar sprake is van een duidelijke stapeling van opgaven.	

In de landbouwgebieden rond de (grotere) natuurgebieden (NNN waaronder Natura 2000) komen veel opgaven samen. Daarbij gaat het niet alleen om natuur- en wateropgaven, maar ook om de opgave om agrarische bedrijven met toekomst in deze gebieden een perspectief te geven. In deze overgangsgebieden - of beter investeringsgebieden - pleiten wij voor een gezamenlijk te ontwikkelen aanpak die zich richt op transitie van de landbouw in combinatie met de realisering van maatschappelijke opgaven op het vlak van natuur, water, klimaat, systeemherstel en het reduceren van drukfactoren. Daarbij hoort de ontwikkeling van een goed gevulde instrumentenkoffer, zoals ook in de Realisatiestrategie wordt aangegeven. In deze investeringsgebieden zien wij juist ook <i>perspectief voor biologische landbouw</i>. Het stimuleren van biologische teelten wordt in het ontwerpprogramma nu alleen genoemd in relatie tot het beschermen en verbetering van de waterkwaliteit (p.73). Wat ons betreft zou expliciet benoemd moeten worden dat biologische landbouw rond de grotere natuurgebieden wordt gestimuleerd. In dat kader verwijzen wij graag naar de provincie Groningen die specifiek stimuleringsbeleid heeft voor (omschakeling naar) biologische landbouw. Wij ondersteunen uw streven om als eerste rond de Natura 2000-gebieden in te zetten op de versterking van de Basiskwaliteit Natuur, onder meer door in te zetten op versterking van de groenblauwe dooradering. In dit kader zouden ook <i>specifieke beheerpakketten</i> ontwikkeld kunnen worden voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer die verder gaan dan de standaard ANLb-pakketten. Daarbij denken wij aan pakketten met verdergaande eisen op het vlak van natuur- en landschapsbeheer (eventueel in relatie waterkwaliteit en -kwantiteit), waar dan wel een hogere vergoeding tegenover staat. Het valt ons wel op dat u de groenblauwe dooradering alleen koppelt aan agrarisch natuurbeheer. Middelen voor versterking van de groenblauwe dooradering zouden ook door de TBO's en anderen	<u>5. Landbouw, beheer en instrumentarium</u> 1. Is de provincie bereid om biologische landbouw rond grotere natuurgebieden expliciet te stimuleren en dit duidelijker te verankeren in het TLGD? Zie zienswijze 5 2. Waarom is de versterking van de groenblauwe dooradering uitsluitend gekoppeld aan agrarisch natuurbeheer en kunnen ook TBO's en andere partijen hiervoor middelen inzetten buiten het NNN? Versterking van de groenblauwe dooradering is breed inzetbaar in het landelijke gebied. Het is niet uitsluitend gekoppeld aan agrarisch natuurbeheer of agrarische percelen. Ook andere partijen dan agrariërs komen hiervoor in aanmerking. Het is echter niet inzetbaar in natuurgebieden en bebouwde omgeving, omdat deze buiten de definitie van groenblauwe dooradering vallen. 3. In hoeverre biedt het TLGD ruimte voor het ontwikkelen van nieuwe samenwerkingsvormen tussen landbouw en natuur, inclusief passend instrumentarium? Primair is het aan de agrarische sector en terreinbeherende organisaties om tot concrete samenwerking te komen. Als provincie willen wij hier graag ondersteuning aan geven, waar dit binnen onze mogelijkheden ligt. Voor een deel ligt de oplossing ook bij bestaand landelijk instrumentarium. Zo pleiten wij bij het Rijk voor mogelijkheden om langjarige beheerafspraken te kunnen maken, en	

kunnen worden ingezet voor beheer en ontwikkeling van de landschapselementen/waterelementen buiten het NNN. Het doelbereik van deze middelen kan daardoor in gebieden worden vergroot. Dit kan ook de samenwerking tussen landbouw en TBO's stimuleren (zie ook verderop). Herstel van Landschapselementen kan binnen de gebiedsprocessen ook zorgen voor een kwaliteitsaspect in het landschap. Het inzetten van een <i>landschapsontwerper</i> bij gebiedsprocessen zien wij in dit kader als een meerwaarde. Overigens zijn wij van mening dat er ook in andere gebieden, buiten de randzones van Na-tura 2000-gebieden, kansen liggen voor versterking van de groenblauwe dooradering in combinatie met natuurinclusieve landbouw. Dit geldt bijvoorbeeld voor het gebied van de Reest. Het moet niet zo zijn dat mogelijkheden en kansen op dit vlak daar niet benut worden. Beheer en samenwerking met de landbouw Wij zien met name buiten de bestaande NNN- en Natura 2000-gebieden kansen en mogelijkheden voor een grotere rol vanuit de landbouw in beheer. Dit vraagt om andere en intensievere samenwerking tussen landbouw en natuur. Daarbij is er potentie om nieuwe samenwerkingsvormen te verkennen. Deze concepten vragen ook deels om ander instrumentarium, zoals adequate instrumenten op gebied van grond en/of langjarige contracten. In landelijk verband zijn hiervoor vanuit zowel landbouw- als natuurorganisaties voorstellen ontwikkeld die wij nu samen met de provincie en landbouworganisaties naar een Drentse aanpak willen vertalen. Wij lichten dit graag nog nader toe en hopen dat u hiervoor ruimte biedt.	daarmee meer zekerheid te kunnen geven aan partijen. <u>6. Governance en realisatiestrategie</u> 1. Is de provincie bereid om in (delen van) gebieden te werken met bestuurscommissies met mandaat? We nemen deze suggestie mee in de verdere uitwerking. Mocht daar binnen een commissie draagvlak voor zijn dan kunnen we daartoe besluiten. 2. Hoe wordt geborgd dat de rol van ambtelijke programmateams helder is en geen verwarring of spanning ontstaat in gebiedsprocessen? Doordat we werken op basis van ervaringen van de afgelopen jaren. Mochten er aanvullende afspraken nodig zijn over talen en rollen dan is dat mogelijk die samen te maken.	

Relatie met PNP (NNN en KRW) Het lopende Programma Natuurlijk Platteland (PNP), dat zicht richt op realisering van het NNN en de opgaven van de KRW, valt niet onder het TLGD. Voor een integrale gebiedsbenadering is het echter wel noodzakelijk om de opgaven vanuit zowel PNP als TLGD inzichtelijk te maken voor de stakeholders. Zo kunnen de juiste keuzes binnen het TLGD gemaakt worden die het PNP op een ander moment in het proces ondersteunen of aanvullen. Tegelijkertijd constateren wij dat het PNP door een combinatie van factoren in het geheel niet op het voorziene schema van realisatie in 2027 ligt. Versnelling in realisering van de opgaven van NNN en KRW zal binnen dit geheel een belangrijke en harde randvoorwaarde moeten vormen. Realisatiestrategie In de Realisatiestrategie hanteert u voor de aanpak van het TLGD de governance structuur zoals deze in het PNP is neergezet. In de meeste deelgebieden van het PNP functioneert nu een Bestuurlijke Adviescommissie (BAC). Zo'n BAC heeft beperkt mandaat, zeker als het gaat om grond. Nu er een versnelling noodzakelijk is in de realisering van het NNN en de KRW-opgaven en daar ook de TLGD-opgaven bijkomen, is het gewenst om in bepaalde gebieden te gaan werken met <i>Bestuurscommissies met mandaat</i>. Daarover gaan wij graag met u in gesprek. Daarbij is het ook van belang goed te kijken naar de rol van de ambtelijke programmateams. Voorkomen moet worden dat een zelfstandig opererend programmateam overal 'dwars doorheen' opereert. Hierdoor ontstaat verwarring en mogelijk ook spanning, zie het voorbeeld van de eerdere drie schetssessies die door alle betrokkenen als nogal verwarrend zijn ervaren. Detailopmerkingen Tenslotte hebben we nog een aantal detailopmerkingen.		

Voor varkens- en kippenbedrijven (niet-grondgeboden veehouderij) denkt u aan het sturen op de best beschikbare technieken (BBT) in relatie tot bestaande én toekomstige stalsystemen. In het algemeen gaat het daarbij om stallen met luchtwassers. Wij verzoeken u om daarbij een uitzondering voor biologische varkens- en kippenbedrijven te maken. Omdat biologische varkens- en kippenbedrijven verplicht een uitloop hebben, is een luchtwasser bij dit soort bedrijven een weinig zinvolle investering. Deze bedrijven dienen de mogelijkheid te krijgen om stikstofreductie op een andere wijze te realiseren. Op pagina 27, 75 en 88 staan opmerkingen over het natuurbeheer door de TBO's, die bij ons vragen oproepen. Tijdens de inloopbijeenkomst hebben wij dit nader toegelicht. Wij vragen hiervoor aandacht.		
75.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Hierbij maak ik bezwaar tegen het door u genomen programma Toekomst gericht Landelijk Gebied Drenthe, vanwege de verstrekende gevolgen ervan voor mijn bedrijfssituatie en de disproportionele wijze waarop het Nederlandse stikstofbeleid wordt toegepast en daarin tot uiting komt in uw plan voor Drenthe, in vergelijking met zowel andere EU-landen als met de feitelijke ecologische werkelijkheid. 1. Feitelijke vrijwilligheid is in de praktijk beleidsmatig dwingend geworden Hoewel regelingen formeel vrijwillig zijn mbt het uitkopen, is in de praktijk sprake van zodanige beleidsdruk dat de vrijwilligheid feitelijk ontbreekt. 1.1 Provinciale gebiedsplannen maken vrijwilligheid dwingend Sinds 2025 hanteren provincies een gebiedsgerichte aanpak met strengere zones rond Natura 2000-gebieden. In deze zones worden uitstootreducties verplicht gesteld, ongeacht de vrijwillige uitkoopregelingen. Bedrijven worden hierdoor geconfronteerd met: • aanzienlijke verplichte emissiereducties • omgevingsplannen die bedrijfsvoering steeds verder beperken • hoge kosten of onmogelijkheid van bedrijfsaanpassing	<u>1. Vrijwilligheid van maatregelen</u> 1. Hoe onderbouwt de provincie dat maatregelen daadwerkelijk vrijwillig zijn? In onze aanpak werken wij voor de generieke opgave in de melkveehouderij vanuit het principe doelsturing. Dit principe laat vrijheid aan de ondernemers om op eigen wijze toe te werken naar de gestelde norm. Voor de gebiedsgerichte opgave, wanneer die van toepassing is, geldt dat er een mogelijkheid komt voor bedrijven om in gezamenlijkheid de doelen te realiseren. Daarbij mogen de resultaten meetellen van b.v. bedrijven die gestopt zijn. 2. Hoe verhoudt de gebiedsgerichte aanpak zich tot het uitgangspunt van vrijwilligheid? Er bestaat een zekere spanning tussen het uitgangspunt om te werken vanuit het principe vanuit vrijwilligheid en het doel om vergunningverlening vlot te trekken. De vrijwilligheid krijgt vanuit de provincie invulling door bedrijven vrijheid te laten over de wijze	

• voortdurende onzekerheid over vergunningverlening door beperkingen op intern salderen Dit geheel zorgt ervoor dat vrijwillige uitkoop niet langer een vrije keuze is, maar het minst schadelijke alternatief, opgelegd door beleid en omstandigheden. 1.2 Juridische druk door uitspraken Raad van State De Raad van State heeft het intern salderen zodanig beperkt dat elke vorm van bedrijfsaanpassing of omschakeling vaak een nieuwe natuurvergunning vereist. In veel regio's is een dergelijke vergunning praktisch onverkrijgbaar, waardoor agrarische ondernemers en andere bedrijven geen reëel perspectief hebben op voortzetting. De zogenoemde vrijwillige regeling fungeert daardoor feitelijk als enige ontsnapingsmogelijkheid, en kan dus niet als daadwerkelijk vrijwillig worden beschouwd. 1.3 Dreiging van toekomstige gedwongen maatregelen Het kabinet heeft bevestigd dat wanneer doelen niet worden gehaald, uiteindelijk gedwongen krimp mogelijk is als ultimatum remedium. Hoewel dat formeel pas een laatste stap is, leidt deze dreiging ertoe dat bedrijven zich nu al gedwongen voelen om in te stemmen met maatregelen die als vrijwillig worden gepresenteerd. 2. Disproportionele toepassing van Nederlandse stikstofnormen. Het Nederlandse stikstofbeleid kenmerkt zich door extreem lage drempelwaarden en een vrijwel volledige afhankelijkheid van rekenmodellen. 2.1 Nederland werkt met extreem lage toetsingsdrempels • Voorheen gold 0,05 mol/ha/jaar als grens voor vergunningvrije plannen. • Sinds jurisprudentie van de Raad van State geldt effectief dat elke toename, ook ver onder 1 mol, vergunningplichtig en vaak blokkend werkt. Hierdoor ontstaat een nultolerantie die in de praktijk vrijwel elk project belemmert, zelfs bij verwaarloosbare extra depositie die ecologisch niet meetbaar of relevant is.	waarop ze naar de te realiseren doelen willen toewerken. Zie ook hiervoor. 3. In hoeverre weegt de provincie de beperkte keuzevrijheid van ondernemers mee? Wij proberen agrarische ondernemers maximaal te ondersteunen bij het realiseren van de opgave door b.v. subsidieregelingen beschikbaar te stellen. Dit behelst o.a. laaghangend en hooghangend fruit en het verrichten van agrarisch natuurbeheer. Daarnaast komen er regelingen voor o.a. extensiveren, verplaatsen, omschakelen en stoppen. Wij stimuleren daarnaast de totstandkoming van nieuwe technieken teneinde de keuzevrijheid voor ondernemers verder te bevorderen. 4. Hoe wordt geborgd dat maatregelen ook in de toekomst vrijwillig blijven? Wij monitoren de resultaten van het programma door de jaren heen. Op basis van de resultaten volgt advies over eventuele bijsturing. Verandering van het programma vereist een besluit van PS. <u>2. Juridische druk en vergunningverlening</u> 1. Hoe houdt de provincie rekening met de gevolgen van uitspraken over intern salderen? Wij zijn gehouden om ons te houden aan wet- en regelgeving en de daaraan gegeven uitleg in jurisprudentie. De uitspraken over intern salderen hebben tot gevolg dat intern salderen vergunningplichtig is geworden.	

2.2 Duitsland hanteert breed ecologische toetsing én veel hogere drempelwaarden In Duitsland wordt natuurkwaliteit niet uitsluitend beoordeeld op modelmatige stikstofdepositie, maar op: • de werkelijke ecologische toestand • de kwaliteit van bodem en water • de daadwerkelijk aanwezige soorten en habitatcondities Daarnaast hanteert Duitsland veel hogere drempelwaarden voordat vergunningplicht ontstaat en is er een erkende foutmarge vanwege modelonzekerheden. Waar Nederland werkt met nul-tolerantie op basis van rekenmodellen, beoordeelt Duitsland de feitelijke staat van de natuur, in lijn met bredere Europese ecologische uitgangspunten. 3. Onevenredigheid en onzorgvuldigheid Het besluit waartegen ik bezwaar maak, is naar mijn oordeel: • onevenredig, omdat het beleid mij geen reële alternatieven biedt en vrijwillige maatregelen feitelijk dwingend maakt; • onzorgvuldig, omdat het gebaseerd is op rekenwaarden die in andere EU-landen anders worden geïnterpreteerd en waarvan de wetenschappelijke onzekerheid onvoldoende wordt erkend; • disproportioneel, omdat Nederland strenger stuurt op modelberekeningen dan ecologisch noodzakelijk of internationaal gebruikelijk is. 4. Verzoek Ik verzoek u het besluit te heroverwegen en te komen tot: 1. Een redelijke, feitelijk onderbouwde beoordeling. 2. Erkenning van de feitelijke beleidsdwang die uit provinciale plannen, juridische beperkingen en onrealistische modeldrempels voortvloeit. 3. Aanpassing van de toepassing van stikstofnormen zodat deze niet strenger zijn dan ecologisch verantwoord en in de Europese context gebruikelijk. 5. Slot	2. Welk perspectief biedt de provincie aan bedrijven die vastlopen in de vergunningverlening? Wij werken juist aan programma dat erop gericht is om vergunningverlening weer mogelijk te maken. Dat houdt onder andere in dat er een geborgde aanpak moet liggen, waarmee we kunnen aantonen wat wij doen voor natuurherstel. Uiteraard geldt er een beoordeling of een aanvraag vergund kan worden. Dat is met dit programma niet anders en dat kunnen wij ook niet veranderen. <u>3. Toepassing van stikstofnormen</u> 1. Waarom hanteert de provincie zeer lage (feitelijk nul-) drempelwaarden? Bij vergunningverlening zijn wij gehouden aan de rechterlijke uitspraken. De stand van zaken is wat dat betreft dat wij ertoe zijn gehouden de grenswaarde van 0,005 mol/ha/jr toe te passen als drempelwaarde voor vergunningverlening. 2. In hoeverre wordt naast modelberekeningen ook ecologische praktijkinformatie meegewogen? Wanneer bij vergunningverlening op basis van een ecologische onderbouwing kan worden aangetoond dat negatieve effecten van een ontwikkeling op stikstofgevoelige natuur zijn uitgesloten, is vergunningverlening mogelijk. De praktijk wijst uit dat dit zeer lastig is. <u>5. Internationale vergelijking</u> 1. Waarom sluit de provinciale aanpak aan bij de strenge Nederlandse normen? Het Nederlands recht is alhier van toepassing.	

Gezien de verstreckende gevolgen voor mijn bedrijf en de evidente spanning tussen formele vrijwilligheid en feitelijke dwingendheid, acht ik dit bezwaar gerechtvaardigd.	2. Hoe verhoudt deze aanpak zich tot wat in andere EU-landen gebruikelijk is? Elk land kent zijn eigen rechtsstelsel. In Denemarken en België geldt bijvoorbeeld een eigen, ambitieuze aanpak van de opgave rondom stikstof. In Duitsland weer een andere. De Ausgangssituatie per land verschilt al naar gelang o.a. de toestand van de natuur, de mate van stikstofneerslag en de inzet van de overheid. <u>6. Zorgvuldigheid en evenredigheid</u> 1. Hoe acht de provincie het programma evenredig voor individuele ondernemers? Wij achten het programma evenredig omdat: 1. De opgave die wij neerleggen in lijn is met de bijdrage aan het probleem vanuit de sector. 2. Wij zo veel mogelijk ondersteunen bij het geven van invulling aan de opgave. Dat doen we door o.a. subsidieregelingen beschikbaar te stellen voor laaghangend en hooghangend fruit en agrarisch natuurbeheer. En daarnaast regelingen beschikbaar te stellen voor extensiveren, omschakelen, verplaatsen en stoppen. 3. Er een maatschappelijk belang is om natuurherstel te bevorderen en daarmee vergunningverlening vlot te trekken teneinde brede economische ontwikkeling te ondersteunen. 2. Hoe is omgegaan met onzekerheden in stikstofmodellen? Wij zijn gehouden tot het gebruik van Aerius. Zie zienswijze 2, waarin dit aspect ook aan de orde kwam.	

	<u>7. Verzoek tot heroverweging</u> 1. Is de provincie bereid het programma te heroverwegen? Wij hebben het programma met de ingediende zienswijzen verbeterd. Wij gaan graag betrokkenen aan de slag met de verdere uitwerking en concretisering ervan.	
76.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Geachte heer/ mevrouw, ■■■■■. Namens belanghebbende dienen wij een zienswijze in tegen het ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD). Het ontwerpprogramma ligt ter inzage van 16 februari tot en met 30 maart 2026. Namens belanghebbende dienen wij een zienswijze in tegen specifiek de opgave in het gebied De Grote Masloot. Oude situatie/reden van verplaatsen: ■■■■■. Vanaf 2016 is er tevergeefs getracht een natuurbeschermingswetvergunning te verkrijgen. De verlening hiervan is door de MOB aangevochten en via de Raad van State afgewezen. Voor de toekomstzekerheid van de bedrijfsopvolger is er vervolgens actief gezocht naar een melkveebedrijf op een locatie met een goed toekomstperspectief en met de vergunningen op orde. Huidige situatie: Sinds begin 2026 is het huidige bedrijf in eigendom. Belanghebbende melken daar ■■■■■. Een aantal wat uitstekend past in verhouding tot de oppervlakte grond onder het bedrijf. Eén van de belangrijkste redenen om de grote stap van bedrijfsverplaatsing te maken was de huiskavel van ■■■ hectare rondom het bedrijf. Daarnaast wordt er nog ■■■ hectare land gehuurd van de voormalig eigenaar. ■■■■■ Belanghebbende zijn van plan zeer fanatiek aan de slag te gaan met het weiden van de melkkoeien waarbij een grote huiskavel zeer goed past.	1. Waarom zijn aanvullende KRW-maatregelen nodig in de Grote Masloot, terwijl bestaande metingen aangeven dat de waterkwaliteit op orde is? Hoewel bestaande metingen kunnen aangeven dat de huidige waterkwaliteit in de Grote Masloot overwegend op orde is, vragen de KRW-doelen ook om herstel van het onderliggende watersysteem. De Grote Masloot is een sterk veranderd en op afvoer ingericht beekstelsel, waardoor ecologische kwaliteit en hydrologische robuustheid onvoldoende structureel zijn geborgd. De KRW verplicht niet alleen tot het behalen van meetwaarden, maar ook tot het voorkomen van toekomstige achteruitgang, zeker onder klimaatverandering. Aanvullende maatregelen zijn daarom nodig om het systeem veerkrachtig, ecologisch functioneel en toekomstbestendig te maken, in samenhang met wateroverlast-, verdrogings- en eventuele natuurdoelen. 2. Waarom worden recente waterkwaliteitsonderzoeken en reeds gerealiseerde waterberging niet betrokken bij de onderbouwing van de plannen?	

Tevens is dit voor de efficiëntie en de daarbij horende vaste bewerkingskosten ook van zeer groot belang. [REDACTED] Aanleiding tot het indienen van deze zienswijze: Na amper twee maanden hier gewoond te hebben komen de plannen van de provincie Drenthe hard binnen. Uit figuur 5.18. Gebiedsaanduiding Grote Masloot blijkt dat het bij belanghebbende om een ‘zoekgebied agrarische structuur versterken’ en om een grondwaterbeschermingsgebied gaat. Op de vraag aan de provincie Drenthe om de plannen concreter te omschrijven, kregen wij het volgende antwoord: “In de Grote Masloot is het voornemen om het beekdal opnieuw in te richten. Om welke breedte dit gaat, weten we nog niet. Daarvoor is onderzoek nodig; dit maakt onderdeel uit van de verdere uitwerkingen. We verwachten dat dit tussen de 10 en 100 meter breed zal zijn. Dit kan per locatie verschillen, afhankelijk van de ondergrond en het watersysteem. Het doel is uiteindelijk om de beek zo in te richten dat: - De KRW-doelen bereikt worden. - Het beekdal klimaatbestendig wordt en het water zo veel mogelijk vasthoudt. - De inrichting van het beekdal een positief effect heeft op de natuur in de omgeving.” Dit antwoord levert een aantal vragen op wanneer we kijken naar onderzoeken uit de afgelopen jaren. Door de Boermarke Zeijen zijn de afgelopen 6 jaar metingen gedaan naar de waterkwaliteit naar aanleiding van de KRW-doelen. De uitkomsten hiervan zijn de afgelopen 6 jaar al goed. Het lijkt nu of dat deze onderzoeken van tafel geveegd worden. (Bron: Rapport 1746.N.20, Nutriëntenbenutting verbeteren en emissies beperken, mogelijke maatregelen in Boermarke Zeijen, 16 februari 2021) Er wordt ook niet gesproken over de inrichting van het landbouwgebied en toekomstzekerheid van de boeren.	Zie met betrekking tot waterkwaliteitsonderzoeken het antwoord hiervoor. De gerealiseerde waterberging is aangelegd om periodieke wateroverlast te voorkomen en heeft niet automatisch een ecologisch of hydromorfologisch effect op het KRW-waterlichaam. Daarnaast ligt de nadruk in de planvorming op systeemanalyses en langetermijnrisico's, waaronder klimaatverandering. Daarom blijven aanvullende maatregelen nodig, ook als er al inspanningen zijn geleverd en recente metingen positieve resultaten laten zien. 3. Waarom is de exacte omvang van de herinrichting (10–100 meter) nog onzeker, terwijl het gebied al als zoekgebied is aangewezen? De bandbreedte van 10–100 meter is bewust gekozen om ruimte te bieden voor maatwerk, afhankelijk van lokale hydrologie, ecologische doelen, meekoppelkansen en de uitkomsten van het gebiedsproces. Het vastleggen van een exacte breedte in deze fase zou zowel inhoudelijk als juridisch onzorgvuldig zijn, omdat de noodzakelijke ontwerpkeuzes en belangenafwegingen nog niet zijn gemaakt. 4. Hoe en wanneer worden grondeigenaren betrokken bij de verdere concretisering van de plannen? In de realisatiestrategie geven we aan wanneer we met welke gebiedsprocessen aan de slag gaan. Hierbij worden dan grondeigenaren betrokken. Wanneer dat exact is kunnen we nu nog niet aangeven.	

Gevolgen van het ontwerpplan: Als gevolg van de voorgestelde maatregelen raakt belanghebbende een aanzienlijk deel van de huiskavel achter het huis kwijt. Uitgaande van 100 meter aan weerszijden van de Grote Masloot betekent dit dat over de gehele breedte van de huiskavel 200 meter goed grasland achter de boerderij een andere functie krijgt. Dit komt neer op bijna de helft van de huiskavel. Dit heeft gevolgen voor het gebruik van de grond en alle daaruit voortvloeiende financiële schade. Op bladzijde 53 in hoofdstuk 2.6 landbouw staat: Huiskavelvergroting, kavelconcentratie en afstandsverkortung zijn de uitgangspunten voor agrarische structuurverbetering. In het geval van belanghebbende is dit het tegenovergestelde. Bij compensatie zal de grond te allen tijde verder van huis liggen. Gevolg hiervan is dat daar geen beweiding met de melkkoeien mogelijk is. Meer mest uitrijden, meer maaien en inkuilen. Kortom meer verkeersbewegingen en ook weer hogere bewerkingskosten. Opsomming van de nadelige gevolgen van het plan voor belanghebbende: ▪ Lagere grasopbrengst. ▪ Slechtere kwaliteit gras. ▪ Hogere voeraankoopkosten. ▪ Minder plaatsingsruimte voor de mest. ▪ Minder beweiding. ▪ Minder weidepremie. ▪ Waardedaling van de grond waar de functieverandering op komt. ▪ Afwaardering van de grond; lagere financierbaarheid van het gehele bedrijf. ▪ Compensatiegrond op grotere afstand. ▪ Op meerdere vlakken zorgt het voor hogere bewerkingskosten. ▪ Minder werkplezier.	5. Hoe verhoudt de voorgestelde ingreep zich tot het provinciale uitgangspunt van agrarische structuurversterking en huiskavelvergroting? We werken tegelijk aan de opgaven in de hotspots als aan agrarische structuurverbetering in het gebied en vooral rondom het gebied. We doen dit op basis van vrijwilligheid. 6. Hoe wordt de toekomstzekerheid van agrarische bedrijven in het gebied geborgd? Wij werken in de hotspots op basis van vrijwilligheid en gaan dus met ondernemers in gesprek rekening houdend met de toekomstplannen. 7. Hoe wil de provincie omgaan met de inkomens-, vermogens- en waardeschade die ontstaat door functiewijziging van huiskavelgrond? Als er sprake is van waardedaling zijn daar regelingen voor zoals het (deels) afwaarderen van de waarde van de grond. Daar wordt de grondeigenaar dan voor gecompenseerd. 8. Op welke wijze wordt compensatie geregeld, en hoe wordt voorkomen dat dit leidt tot structureel slechtere bedrijfsomstandigheden? Zie antwoord 7. 9. Waarom kiest de provincie niet explicieter voor samenwerking met gebiedspartijen (zoals de Boermarke) bij de verdere uitwerking? We gaan in de gebieden in gesprek met grondeigenaren en zullen daar ook zeker de Boermarke bij betrekken wanneer deze in het gebied	

Verzoek: Namens belanghebbende verzoek ik de provincie Drenthe zeer goed te kijken naar de werkelijke kwaliteit van het water in de Grote Maslout in relatie tot de KRW-doelen en naar de al gerealiseerde waterberging bij de Bunneveenseweg/scheperijen. Op basis daarvan beleid te maken en niet als provincie zelfstandig normen op te leggen, zowel op basis van hydrologische maatregelen, waterkwaliteitsmaatregelen als op stikstofreductie. In de ogen van de belanghebbende is het beter om in goede samenspraak met de Boermarke naar de toekomst van de beekontwikkeling te kijken en draagvlak te creëren. Tot zover onze opmerkingen en suggesties. Wij zijn graag bereid om deze zienswijze mondeling toe te lichten. Wanneer er naar aanleiding van deze zienswijze vragen zijn, dan kunt u contact opnemen met ondergetekende. Via deze zienswijze gaan we er van uit dat het voldoende duidelijk is dat dit plan een zeer groot effect heeft op het bedrijf van belanghebbende. We zien uw reactie tegemoet en ontvangen graag een ontvangstbevestiging.	ook bijvoorbeeld de rol op zich neemt als vertegenwoordiger vanuit een aantal agrariërs.	
77.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Namens [REDACTED] te (In het vervolg belanghebbende) dienen wij een zienswijze in tegen het ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD). Het ontwerpprogramma ligt ter inzage van 16 februari tot en met 30 maart 2026. Huidige situatie: Met [REDACTED] hectare in gebruik worden er op dit moment [REDACTED] gemolken. Het meeste land ligt rondom de locatie, [REDACTED]. Het streven is om het aantal melkkoeien en het aantal hectares grond met elkaar in balans te houden. Op de locatie is een geldige NB-vergunning aanwezig voor het aantal aanwezige dieren. De gebouwen zijn op orde en het dichtstbijzijnde natura 2000 gebied ligt op meer dan 1000 meter afstand.	1. Welke concrete maatregelen voorziet de provincie in de omgeving van het bedrijf, gegeven de aanwezigheid van NNN-gronden, een grondwaterwingebied en nabijgelegen natuur? TLGD is op hoofdlijnen. De concrete uitwerking en de daarbij behorende maatregelen komen in de gebiedsprocessen aan de orde. 2. Welke gevolgen hebben deze maatregelen voor de gebruiksnormen en bemestingsmogelijkheden op de huiskavel?	

Aanleiding tot het indienen van deze zienswijze: In de buurt van de locatie zijn een aantal bijzonderheden: • Hei schraal grasland • Een naaldbos • Grondwaterwingebied • Gronden die vallen onder het NNN • Hoog waterpeil bij 7 de hectare grond op afstand. (Oudevaart) Belanghebbende maakt zich zorgen over de gebruiksnormen van zijn grond bij de thuislocatie en over de bewerkelijkheid van de grond op afstand door het hoge waterpeil wat daar al is en misschien nog hoger wordt vanwege de daar aanwezige grondsoort, namelijk veen. Gevolgen van het ontwerpplan: Belanghebbende heeft plannen om te extensiveren en op die manier voor te sorteren op het voeren van een biologische bedrijfsvoering. Hierbij is het gebruik van kunstmest uitgesloten. Ook wordt er al een aantal jaren gewerkt met een maximale stikstofgift van 170 kg uit dierlijke mest vanwege het grondwaterwingebied. Deze 170 kg is echter wel het minimale bemestingsniveau om op deze grondsoort gras te telen met voldoende kwaliteit om de koeien gezond te houden. Voor de kavel van ■ hectare op afstand geldt, dat het nog hoger opzetten van het waterpeil grote gevolgen heeft voor de bewerkbaarheid van het land. Er zijn nu al delen waar alleen bij langere droge periodes op gereden kan worden. De kwaliteit en de opbrengst van het gras zal achteruitgaan. Verzoek: Namens belanghebbende verzoek ik de provincie Drenthe zeer goed na te denken over mogelijke maatregelen. Zowel op basis van hydrologische maatregelen, waterkwaliteitsmaatregelen,	Voor de gebieden die liggen in een “hotspot” of op korte afstand van een Natura 2000-gebied moeten de maatregelen uit het programma nader worden geconcretiseerd in een gebiedsproces. Op dit moment is dus nog niet concreet aan te geven welke gebiedsspecifieke maatregelen voor betrokkene gaan gelden. De opgave voor stikstof is in hoofdstuk 4 van het programma wel nader uitgewerkt (zie aldaar). 3. Hoe wordt voorkomen dat aanvullende bemestings- of stikstofmaatregelen de bedrijfsvoering onder druk zetten, met name bij extensivering en een mogelijke overstap naar biologisch? Voor wat betreft de normering op basis van stikstof geldt dat daarbij rekening wordt gehouden met de stappen die bedrijven al hebben gezet (zie hoofdstuk 4). Biologische bedrijven werken zeer extensief en zullen naar verwachting voor de generieke opgave weinig inspanning hoeven te leveren. 4. Welke gevolgen hebben (eventuele) hydrologische maatregelen voor het waterpeil en de bewerkbaarheid van de grond op afstand (Oudevaart)? Hydrologische maatregelen (zoals peilverhoging, verondieping, stuwen, natuurvriendelijke oevers of retentiemaatregelen) zijn in beginsel lokaal gericht op het watersysteem waarin ze worden toegepast. Maatregelen zijn onder meer bedoeld om: • Piekafvoeren te dempen en droogte-effecten te beperken; • Natuurlijke afvoer- en bergingsprocessen te verbeteren;	

bemestingsmaatregelen als op stikstofreductie en in overleg te gaan met belanghebbende over alle gevolgen die dit met zich meebrengt. Tot zover onze opmerkingen en suggesties. Wij zijn graag bereid om deze zienswijze mondeling toe te lichten. Wanneer er naar aanleiding van deze zienswijze vragen zijn, dan kunt u contact opnemen met ondergetekende. Via deze zienswijze gaan we er van uit dat het voldoende duidelijk is dat dit plan een zeer groot effect heeft op het bedrijf van belanghebbende.	• Ecologische doelen (KRW) te ondersteunen. In hoeverre deze maatregelen doorwerken en van invloed zijn op de bewerkbaarheid van grond (nabij of op afstand van de watergang) hangen sterk af van het type maatregel, de hydrologische samenhang en de mate van peilbeheer. Ook de bodemopbouw ter plaatse en factoren als bodemverdichting kunnen hierbij een rol spelen. Zonder gerichte onderbouwing is niet vast te stellen of sprake is van een relevante beïnvloeding. Onderzoek moet hier meer duidelijkheid over geven welke vormen van landbouw nog wel mogelijk zijn en welke niet. 5. Hoe voorkomt de provincie verdere verslechtering van grasopbrengst en -kwaliteit door verhoging van het waterpeil in veengebieden? Peilverhoging in veengebieden heeft als doel om bodemdaling te voorkomen en de uitstoot van broeikasgassen te verminderen. Het zoveel mogelijk voorkomen van grasopbrengst en -kwaliteit is een aandachtspunt waarop actief wordt gestuurd door bijvoorbeeld maatwerk in peilbeheer, monitoring en adaptief beheer en ondersteuning van de agrariër. 6. Op welke wijze betreft de provincie de indiener bij de verdere uitwerking van maatregelen, zodat de gevolgen voor het bedrijf integraal worden afgewogen? In de realisatiestrategie geven we aan wanneer we met welke gebiedsprocessen aan de slag gaan. Hierbij worden dan grondeigenaren betrokken.	

		Wanneer dat exact is kunnen we nu nog niet aangeven.	
78.	██████		
Zienswijze		Reactie op zienswijze	Gevolgen
Geachte heer, mevrouw, Namens ██████ (In het vervolg belanghebbende) dienen wij een zienswijze in tegen het ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD). Het ontwerpprogramma ligt ter inzage van 16 februari tot en met 30 maart 2026. Namens belanghebbende dienen wij een zienswijze in. Huidige situatie ██████. Het bedrijf is goed verkaveld en daardoor ook geschikt voor beweiding. ██████ Op de onderstaande foto is de ligging van het bedrijf te zien ten opzichte van het Dwingelderveld en de waterstromen achter door de huiskavel. (Bron: PDOK Viewwer.nl) Aanleiding tot het indienen van deze zienswijze Ten eerste: De Beilerstroom wordt specifiek benoemd in het plan. Hiervan wordt op bladzijde 87 gezegd dat aanpassing van de waterpeilen kan bijdragen aan behoud van de veenbodems in het beekdal, zodat CO2-uitstoot voorkomen wordt (koppelkans). Wanneer dit betekent dat de waterpeilen omhooggaan, heeft dit grote gevolgen voor de bedrijfsvoering en de toekomst van belanghebbende. Door verhoging van het waterpeil ontstaat vernatting van de veenbodem. Dit heeft rechtstreeks de volgende gevolgen: ▪ Lagere grasopbrengst ▪ Slechtere kwaliteit gras ▪ Hogere voeraankoopkosten ▪ Minder beweiding/korter weideseizoen ▪ Minder weidepremie		1. Wat betekenen de voorgestelde (mogelijke) waterpeilverhogingen in de Beilerstroom concreet voor de bedrijfsvoering en toekomst van het agrarisch bedrijf? Zie zienswijze 77 bij 4. 2. In hoeverre houdt de provincie rekening met de negatieve gevolgen van vernatting van veenbodems voor landbouwproductie en beweiding? Zie zienswijze 77 bij 5. 3. Welke aanvullende maatregelen kunnen vanuit stikstofbeleid van toepassing worden op bedrijven ten noorden van het Dwingelderveld? Voor onze aanpak ten aanzien van de stikstofopgave verwijzen wij naar de inmiddels verder uitgewerkte aanpak in paragraaf 4.1 (de generieke norm voor stikstof) en de gebiedsgerichte aanpak (paragraaf 4.2.3). Ook hoofdstuk 5 is voor dat laatste van belang. In de Realisatiestrategie vindt u tot slot meer over onze concrete aanpak, de instrumentenkoffer en de planning. Wanneer een bedrijf gelegen is binnen 1 km van het Natura 200-gebied Dwingelderveld krijgt betrokkene te maken met de generieke stikstofnorm voor de melkveehouderij en extra gebiedsgerichte opgave. Hoe deze laatste precies gaat uitwerken moet nog blijken. Daarvoor is namelijk ook van belang in hoeverre reeds bedrijven gestopt zijn of met	

▪ Op meerdere vlakken zorgt het voor hogere bewerkingskosten ▪ Minder werkplezier Ten tweede: De locatie ligt ten Noorden van het Dwingelderveld. In het ontwerpplan is een overzicht met de KDW's geplaatst. Daaruit is niet op te maken wat de gevolgen zijn voor belanghebbende. Er wordt op bladzijde 61 gesproken over dat er nog geen definitieve keuze gemaakt is voor de omvang van een gebied voor de gebiedsgerichte aanpak stikstof en/of de betekenis van een dergelijke begrenzing. Het is ook een optie dat deze per gebied varieert, al naar gelang de impact van het gebied op de nabijgelegen Natura 2000-gebieden. In dit geval kunnen de afstanden variëren tussen de 500 en de 1000 meter vanaf het Dwingelderveld. Voor nu betekent dit veel onzekerheid omdat niet duidelijk is of er ook vanuit stikstof nog weer extra maatregelen moeten worden getroffen en wat dit doet met de continuïteit van het bedrijf. Gevolgen van extra maatregelen op de grond binnen dit gebied zijn: ▪ Waardedaling van de grond. ▪ Mogelijk functieverandering van de grond naar natuur. ▪ Afwaardering van de grond geeft een lagere financierbaarheid van het gehele bedrijf ▪ Minder plaatsingsruimte voor de mest ▪ Eventuele compensatiegrond op grotere afstand ▪ Op meerdere vlakken zorgt het wederom voor hogere bewerkingskosten Verzoek Namens belanghebbende verzoek ik de provincie Drenthe zeer goed na te denken over mogelijke maatregelen. Zowel op basis van hydrologische maatregelen, waterkwaliteitsmaatregelen als op stikstofreductie en in overleg te gaan met belanghebbende over alle gevolgen die dit met zich meebrengt. Tot zover onze opmerkingen en suggesties. Wij zijn graag bereid om deze zienswijze mondeling toe te lichten.	zekerheid gaan stoppen. Dit moet in een gebiedsuitwerking blijken. 4. Wat is de begrenzing (500–1000 meter) van de gebiedsgerichte aanpak stikstof en wanneer wordt hierover duidelijkheid gegeven? In het programma geven we aan hoe we de gebiedsgerichte opgave rondom een aantal N2000 gebieden willen vormgeven. Dit komt neer op een extra reductieopgave van 15% voor Drentsche Aa en 30% voor 9 andere N2000 gebieden. We vragen ondernemers in dit gebied dit vorm te geven in de vorm van een gebiedsaanbod. We zijn voornemens in deze gebieden ook extra subsidie middelen beschikbaar te maken. 5. Welke consequenties kan dit hebben voor de grondpositie van het bedrijf, zoals functiewijziging, waardedaling en financierbaarheid? Als de agrarische gebruikswaarde wordt beïnvloed door keuzes in het TLGD is het uitgangspunt dat de getaxeerde financiële verschillen die ontstaan vergoed worden. Hierbij kan onderscheid gemaakt worden tussen vermogensschade en inkomensschade. Vermogensschade is gerelateerd aan het eigendom van de grond, terwijl inkomensschade gelinkt is aan de gebruiker. Op dit moment wordt er door de gezamenlijke provincies gewerkt aan een modelregeling voor de vergoedingen. Daarnaast hebben we in de gebiedsprocessen aandacht voor de agrarische structuur en zetten we bijvoorbeeld kavelruil is.	

Wanneer er naar aanleiding van deze zienswijze vragen zijn, dan kunt u contact opnemen met ondergetekende. Via deze zienswijze gaan we ervan uit dat het voldoende duidelijk is dat dit plan een zeer groot effect heeft op het bedrijf van belanghebbende. We zien uw reactie tegemoet en ontvangen graag een ontvangstbevestiging.	6. Op welke wijze wordt het betreffende bedrijf betrokken bij de verdere uitwerking van maatregelen op het gebied van water, waterkwaliteit en stikstof? We gaan in het gebiedsproces in gesprek met de ondernemers. Daar zullen zij bijvoorbeeld door de provincie of door prolander voor worden benaderd. Dit zal per gebiedsproces verschillen wanneer dit start (of reeds is gestart). Hoe borgt de provincie de continuïteit van agrarische bedrijven die met deze onzekerheden worden geconfronteerd? Zie antwoord 4 en 6 van zienswijze 76.	
79.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Geachte heer, mevrouw Namens [REDACTED] (In het vervolg belanghebbende) dienen wij een zienswijze in tegen het ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD). Het ontwerpprogramma ligt ter inzage van 16 februari tot en met 30 maart 2026. Namens belanghebbende dienen wij een zienswijze in. Huidige situatie: Met [REDACTED] hectare in gebruik worden er op dit moment rond de [REDACTED] gemolken. Het meeste land ligt rondom de locatie. De laatste [REDACTED] hectare is recent aangekocht. Het streven is, om het aantal koeien en het aantal hectares grond met elkaar in balans te houden. Op de locatie is een geldige NB-vergunning aanwezig voor het aantal aanwezige dieren. De gebouwen zijn op orde en het dichtstbijzijnde natura 2000 gebied ligt op meer dan 1000 meter afstand. Aanleiding tot het indienen van deze zienswijze: In het ontwerpprogramma wordt gesproken over het referentiejaar 2019. Dit wordt het jaar waarvan uit zal worden gekeken wat er al aan	1. Waarom hanteert de provincie het referentiejaar 2019 voor ammoniakreductie, terwijl na dat jaar legaal is geïnvesteerd in een emissiearme stal? Het reductiedoel voor stikstof zoals het Rijk dat hanteert is aan 2019 gekoppeld, reden waarom wij dat als provincie ook doen. Toch houdt onze norm wel degelijk rekening met stappen die bedrijven sindsdien hebben gezet. Zie de uitwerking van de generieke norm voor stikstof in de melkveehouderij in paragraaf 4.1 van het programma. 2. Hoe worden emissiereducerende investeringen na 2019 meegewogen binnen het ontwerpprogramma TLGD? Zie paragraaf 4.1 van het programma.	

ammoniak gereduceerd is tussen nu en 2019. Belanghebbende hebben in 2020 een nieuwe stal gebouwd en zijn sindsdien gegroeid van [REDACTED]. De nieuwe stal is een uitgevoerd met een emissiearme vloer en voldoet aan de maatlat duurzame veehouderij. De situatie die nu ontstaat met het voorgestelde conceptplan, roept heel veel onzekerheid op bij belanghebbende en geeft het gevoel een legale PAS-melder met NB-vergunning te zijn. Wat zijn de gevolgen voor het aantal dieren welke hier in de toekomst nog mogen worden gehouden en wat is de waarde van de NB-vergunning? Verzoek: Namens belanghebbende verzoek ik de provincie Drenthe zeer goed na te denken over mogelijke maatregelen en in gesprek te gaan met belanghebbende. Tot zover onze opmerkingen en suggesties. Wij zijn graag bereid om deze zienswijze mondeling toe te lichten. Wanneer er naar aanleiding van deze zienswijze vragen zijn, dan kunt u contact opnemen met ondergetekende. Via deze zienswijze gaan we er van uit dat het voldoende duidelijk is dat dit plan een zeer groot effect heeft op het bedrijf van belanghebbende. We zien uw reactie tegemoet en ontvangen graag een ontvangstbevestiging. Ik zie uw reactie graag tegemoet.	3. Wat zijn de gevolgen van het ontwerpprogramma voor het aantal dieren dat in de toekomst nog gehouden mag worden op dit bedrijf? Wij sturen op emissies, niet op dieraantallen. In hoeverre het programma effect heeft op dieraantallen is dan ook niet op voorhand te zeggen. Dat hangt erg van de keuzes die op bedrijfsniveau worden gemaakt om aan de opgaven te voldoen. 4. Welke waarde houdt de bestaande NB-vergunning onder het voorgestelde beleid? Wij komen in ons beleid niet aan de bestaande NB-vergunningen. 5. Bestaat het risico dat dit bedrijf alsnog wordt behandeld als een (feitelijke) PAS-melder, ondanks een geldige vergunning? Nee. Een PAS-melder is een ondernemer die onder de wet- en regeling van de Programma Aanpak Stikstof niet anders kon dan een melding doen voor projecten onder de 1 mol. De problemen voor deze ondernemers zijn juist ontstaan doordat de wetgeving met terugwerkende kracht niet meer geldig was. De huidige wetgeving ziet op een vergunningplicht waarbij een project op zichzelf beoordeeld moet worden. Dat kunnen wij niet wijzigen met dit programma. Een onherroepelijke vergunning kan dan ook niet zomaar vervallen. 6. Op welke wijze wordt het bedrijf betrokken bij gesprekken over mogelijke maatregelen en hun effecten?	

		Zie antwoord 4 en 6 van zienswijze 76.	
80.			
Zienswijze		Reactie op zienswijze	Gevolgen
Onze motivering van zienswijze is, dat wij zelf van mening zijn dat het onterecht is om ons als landbouwers een uitstoot vermindering te laten uitvoeren. Wij vinden ook dat de staat van de natuur eens werkelijk bekeken moet worden, in plaats van gemodelleerd. Voor zover wij hebben begrepen is de waterkwaliteit in het Aa gebied (zuidwest drenthe) gewoon goed, en dus geen actie vereist. Ik vind daarnaast dat de overheden in Nederland eens weer met beide benen op de grond moeten gaan staan, en kijken wat er allemaal al bereikt is in de afgelopen jaren. Vergelijk ook eens de staat van lucht, water en natuur met andere landen in Europa of zelfs wereldwijd, al die miljarden euros die hier in nl in doelstellingen en programma's zoals dit tlgd gepompt worden kunnen zoveel meer rendement halen op andere plekken ter wereld. Al met al zien wij dit plan van de provincie dus niet positief tegemoet, wij als jonge ondernemers (24 en 26 jaar) missen perspectief en ruimte, omdat er alleen maar gehamerd wordt op minderen en inkrimpen.		Voor beantwoording zie zienswijze 2	
81.			
Zienswijze		Reactie op zienswijze	Gevolgen
Via deze weg willen wij van de gelegenheid gebruik maken om middels een zienswijze te reageren op het ontwerpbesluit van Gedeputeerde Staten inzake het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe dat van 16 februari tot en met 30 maart 2026 ter inzage ligt. Ik ben [REDACTED]. Wij hebben akkerbouw en melkveehouderij dus een gemengd bedrijf. Dit is een bewuste en weloverwogen keuze. Past bij de zandgrond, het landschap en bij ons. [REDACTED]. Een bijzonder en uniek gebied in vele opzichten. Het landschap bestaat uit akkerbouw, veehouderij en natuur. Het water in het gebied komt, afgezien van kwelstromen bij de bovenloopjes, vooral als neerslag van boven. Dat water moeten we delen; landbouw, natuur en drinkwatervoorziening. Het		<u>1. Proces en gebiedsgericht werken</u> 1. Hoe kan een zienswijze zorgvuldig worden ingediend terwijl veel maatregelen en effecten nog niet zijn uitgewerkt? Zie ons antwoord op zienswijze 4. 2. Hoe waarborgt de provincie dat gebiedsprocessen open en gelijkwaardig zijn nu al kaarten en zoekgebieden zijn opgenomen? We werken aan wettelijke opgaven waar we zoekgebieden voor hebben opgenomen. De plek van die zoekgebieden betekent dat er goede redenen zijn	

landschap voelt als een warme deken met aan de horizon de kerktorens van Anloo en Rolde. Hier wordt ons familiebedrijf al meer dan 150 jaar doorgegeven van generatie op generatie. En hoewel wij nog lang niet de pensioen leeftijd hebben bereikt, staat de volgende generatie alweer klaar. Dat schept verwachtingen en verantwoordelijkheid richting de toekomst. Het Ontwerpprogramma TLGD daarin lees ik veel keuzes en maatregelen die mijn bedrijf hard gaan raken. Ik maak mij ernstige zorgen over het voortbestaan van mijn bedrijf, het is mijn droom en mijn levenswerk. Daarnaast maak ik me zorgen over het voortbestaan van mijn collega-boeren en de leefbaarheid van het platteland. Zowel de stikstofreductie, de maatregelen voor bodem & water, natuur als de hotspots hebben impact op de ontwikkelmogelijkheden van mijn bedrijf en op de toekomst als melkveehouder in het gebied voor mijzelf en de volgende generatie. Niet uitgewerkte onderdelen & onsamenhangend beeld; dit vraagt meer omdenken. Het is voor mij op dit moment lastig om een zienswijze in te dienen. Het ontwerpprogramma bevat veel onderdelen die nog verder moeten worden uitgewerkt, terwijl tegelijkertijd wordt gevraagd om een reactie op het programma. Maar de zaken die mij het hardste gaan raken die zijn nog niet volledig uitgewerkt. Ook vind ik de verschillende onderdelen onsamenhangend; er staat dat en deel van de landbouwgrond op termijn mogelijk minder geschikt wordt voor landbouwkundig gebruik en in sommige gevallen een natuurbestemming kan krijgen. Dat staat haaks op het Drentse Coalitie Akkoord met als uitgangspunt dat landbouwgrond landbouwgrond blijft. Uitgangspunt moet zijn dat gekeken wordt naar doelbereik binnen de agrarische bestemming. En daarnaast kan een boer ook natuurgroden in eigendom hebben en beheren conform een natuurbeheercertificaat met bijbehorende natuurbeheer vergoedingen.	om juist op die plek (bijvoorbeeld in een Beekdal) aan een opgave te werken. In deze processen nodigen we grondeigenaren uit om deel te nemen. Hierin maken we geen onderscheid tussen grondeigenaren. 3. Waarom worden keuzes gepresenteerd voordat het gebiedsproces is doorlopen? Het gebiedsproces moet nog doorlopen worden, de keuze van de plek van het gebiedsproces hebben we met deze zoekgebieden aangegeven. <u>2. Hotspots, kaarten en rechtszekerheid</u> 1. Welke gevolgen hebben hotspots en zoekgebieden nu al voor grondwaarde, financiering en ontwikkelruimte? De opgaven voor stikstof, natuur en water zijn niet nieuw. In hoeverre voor elke plek op de kaart de keuze van hotspots concrete effecten hebben is moeilijk te bepalen. In elk geval gaan wij graag met betrokkenen het gesprek aan om in gezamenlijkheid te bepalen wat mogelijk is. 2. Hoe voorkomt de provincie dat ondernemers vooraf worden beperkt door banken en financiers? Wij willen contact zoeken met de private sector om hen te informeren over onze aanpak en ze waar mogelijk te committeren aan de uitvoering ervan. 3. Hoe verhoudt mogelijke functieverandering van landbouwgrond zich tot het uitgangspunt dat landbouwgrond landbouwgrond blijft? Zie zienswijze 5	

Hotspot met kaarten en maatregelen heeft (nu al) externe werking In het ontwerpprogramma worden hotspots aangewezen waar meerdere opgaven samenkomen en waar de provincie prioriteit wil geven aan de uitwerking van maatregelen [REDACTED] waarvoor al kaarten met zoekgebieden en mogelijke oplossingsrichtingen zijn opgenomen. De schetsen en kaartjes betekenen volgens mij dat belangrijke keuzes feitelijk al zijn gemaakt voordat een gebiedsproces is opgestart Dit doet afbreuk aan het uitgangspunt dat oplossingen in het gebied zelf tot stand komen en zet de gelijkwaardigheid van mij als ondernemer en grondeigenaar onder druk en is er geen sprake van een open en wederkerig proces. Een maatregelenkaart als de uitwerking van de opgaven hoort de sluitsteen van het gebiedsproces te zijn. Daar komt bij dat kaartjes en zoekgebieden nu al gevolgen hebben voor de waarde van mijn grond en de ontwikkelingsmogelijkheid van mijn bedrijf omdat banken een risicoprofiel opstellen voor financiering van investeringen. Financiële instellingen lezen ook ontwerpprogramma TLGD. Investeringen kunnen alleen in samenhang met meerdere opgaven In het programma wordt uitgegaan van een reductie van de ammoniakemissie van 43% in 2035 ten opzichte van 2019. Deze reductie bestaat uit een generieke reductie van 30% en een aanvullende gebiedsgerichte reductie van 13%. Maatregelen gericht op ammoniakreductie kunnen niet los worden gezien van andere maatschappelijke opgaven waar ik rekening mee hebt te houden zoals klimaat, biodiversiteit, water en dierenwelzijn. Maatregelen kunnen elkaar in positieve zin versterken maar ook regelrecht tegenwerken en dan kom ik als ondernemer wel in een spagaat terecht. Daarom kan ik alleen integraal een afweging maken en ik kan mijn geld maat één keer uitgeven en dan neem ik uiteraard zoveel mogelijk doelen mee. Gebiedsgerichte reductie en afbakening N2000 zijn nekslag dus graag maatwerk. Ik vrees dat de voorgestelde gebiedsgerichte reductie van 13% zeer waarschijnlijk van toepassing is op mijn bedrijf. Maar in het ontwerpprogramma wordt nog niet duidelijk gemaakt hoe deze reductie	<u>3. Stikstofaanpak en maatwerk</u> 1. Hoe wordt de generieke en gebiedsgerichte ammoniakreductie bedrijfsspecifiek en realistisch ingevuld? Zie zienswijze 15 over de stikstofnorm. 2. Waarom wordt gestuurd op vaste reductiepercentages in plaats van maatwerk per bedrijf? Dit is een misverstand. Wij introduceren een generieke norm die in 2035 over heel Drenthe goed moet zijn voor 30% minder stikstofemissies vanuit de melkveehouderij. Deze norm werkt aldus dat rekening gehouden wordt met reeds gedane investeringen. Zie verder ook zienswijze 15 over de generieke norm. 3. Wat betekent een 1 km-afbakening rond Natura 2000 concreet voor bedrijven in de Drentsche Aa? Dit betekent dat bedrijven binnen dat gebied tot maximaal 60% minder stikstof moeten emitteren in 2035. In tegenstelling tot de generieke norm van 30% geldt binnen de gebiedsafbakening dat bedrijven dit als groep mogen doen en daarbij mogen ze ook meerekenen wat al gerealiseerd is sinds 2019. Ook de emissiereductie van stoppers telt mee. <u>4. Water, natuur en compensatie</u> 1. Wat zijn de gevolgen van waterpeilverhoging en waterberging voor landbouwkundig gebruik en grondwaarde? Zie zienswijze 77 onder 4.	

precies vorm zal krijgen en wat dit concreet betekent voor bedrijven in de buurt van stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden. Je zou voor deze gebieden eerst moeten kijken of er bedrijfsopvolgers zijn voor de bedrijven en ook welke mogelijkheden en ruimte er is voor emissiereductie. Stuur niet op een vast percentage maar kijk wat realistisch is en hoe je de bedrijven met opvolging dan nog steeds perspectief kunt geven. En over de 1 km -afbakening rond Natura-2000 gebieden we voor Drentsche Aa heel kort zijn: dan is het voor 95 % van de bedrijven wel over en uit met het perspectief. Ook dat vraagt maatwerk per bedrijf. Structurele waardering voor maatschappelijke opgaven In het ontwerpprogramma wordt, vanuit het perspectief van het verlagen van drukfactoren op natuur gesproken over het verhogen van grondwaterstanden en het inzetten van beekdalen als bergingsgebied voor water. Daarnaast wordt aangegeven dat de normering voor wateroverlast in beekdalen mogelijk zal worden aangepast. De impact hiervan op mijn bedrijf is heel groot. Ik gebruik mijn percelen voor akkerbouw en veehouderijgewassen om de kringlopen te kunnen sluiten. Aanpassing van de normering kan hier leiden tot structurele vernatting en daarmee tot beperkingen in het gebruik en de waarde van mijn grond. De maatschappelijke opgaven voor natuur en drinkwaterwinning worden onevenredig zwaar neergelegd bij een beperkte groep ondernemers. Wanneer je van mij vraagt om structureel ruimte te bieden voor water en natuurmaatregelen moet daar een passende en structurele vergoeding tegenover staan voor de langere termijn. Dat kan via groen-blauwe diensten, ANLB of het Duitse systeem met de Wasserpfeffennig. Daar wordt van elke geproduceerde kuub drinkwater een geldbedrag in een gebiedsfonds gestort. Dat zou voor Drentsche Aa ook kunnen voor compensatie van maatregelen en uitwerken van opgaven. Ga snel aan de slag met prioritering en gebruik energie en motivatie die er al is	2. Hoe wordt voorkomen dat water- en natuuropgaven onevenredig bij agrariërs terecht komen? Doordat we ook met de natuur en terreinbeheerders in gesprek gaan over hun rol in beheer, onderhoud en herstel van de natuur. 3. Welke structurele en langjarige vergoedingen staan tegenover het leveren van maatschappelijke diensten? Op dit moment is hier ANLB voor, maar we pleiten bij het Rijk voor meer mogelijkheden. <u>5. Leefbaarheid en toekomstperspectief</u> 1. Waarom krijgt leefbaarheid en plattelandscultuur beperkte aandacht in het ontwerpprogramma? Het hoofdstuk sociaaleconomische impact (hoofdstuk 6) is mede op basis van de zienswijzen aangepast en uitgewerkt. Een reden waarom de uitwerking desondanks nog hoog over kan ogen, is dat een meer concrete inschatting pas gemaakt kan worden wanneer de uitwerking van het programma op deelgebiedniveau gereed is. Bij die uitwerking betrekken wij betrokkenen uit het gebied. 2. Hoe voorkomt de provincie dat bedrijfsbeëindiging leidt tot verlies aan leefbaarheid en toekomstperspectief? Zie hoofdstuk 6.	

Op dit moment ben ik zelf erg gemotiveerd om te kijken met welk teeltsysteem en veehouderijsysteem ik zou passen in de opgaven van mijn omgeving. Daarom vraag ik jullie om voort te maken met prioritering van de gebieden. Dat de hotspotsvoorrang hebben lijkt mij logisch. Dat je daar kijkt naar initiatieven die lopen en succesvol zijn dat lijkt mij vanzelfsprekend. Dat je daar vervolgens ondersteuning gaat bieden aan een gebiedsproces is ook logisch. Maar praat met ons als ondernemers en niet over ons. Onderschat niet de impact van TLGD op leefbaarheid en plattelandscultuur Het ontwerpprogramma beschrijft in slechts één paragraaf (Hst 6 Impact; paragraaf 6.2 Verwachte effecten TLGD) de effecten op economie en brede welvaart, maar raakt onvoldoende aan de culturele, historische, sociale en gemeenschapswaarden van het Drentse landelijk gebied. In deze paragraaf wordt bovendien gesteld dat beëindiging van bedrijven “doorgaans geen invloed heeft op de leefbaarheid” en dat “stoppende jonge boeren in de regio ander werk zullen vinden zodat stoppende bedrijven geen invloed hebben op de leefbaarheid”. Leefbaarheid is niet alleen een kwestie van inwonersaantallen of arbeidsplaatsen. Leefbaarheid is ook identiteit, taal, traditie en thuisgevoel. Wij als landbouwsector zijn daar een wezenlijk onderdeel van. Tot zover mijn opmerkingen en suggesties. Ik ben graag bereid om deze zienswijze mondeling toe te lichten. Als er naar aanleiding van deze zienswijze vragen zijn, dan kunt u contact met mij opnemen.		
82.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Ik ben zeer positief verrast door de plannen die TLDG heeft, hier in Drenthe, om te komen tot natuurontwikkeling en de stappen die al zijn genomen o.a. door gronden te verwerven. Hierdoor is er een mogelijkheid om de versnippering van verschillen natuurgebieden samen te voegen tot één groot natuurgebied in het noorden van	1. Is herinrichting van de Grote Masloot hydrologisch en geologisch verantwoord en haalbaar, gezien de historische situatie en eerdere problemen?	

Drenthe. [REDACTED] en door de ernstige problemen die hier zijn, doe ik al vanaf 2018 onderzoek naar de oorzaken. En deze hebben allemaal een relatie met de Grote Masloot. Daarom wil ik hierbij een zienswijze indienen specifiek over het gebied in en om de Grote Masloot. Jullie gaan bij de presentatie uit van de samenhang en het herstel van het beekdal van de Grote Masloot. Dit klopt niet het is economisch niet haalbaar om de het beekdal van de Grote Masloot te herstellen. Het deel tussen het Bongevenen en de Onlanden is in het verleden gekanaliseerd er is daar dus geen sprake van een beekdal. Sterker nog de watergang is aangelegd door een oud meer, Bunnerveen. De oorspronkelijke loop van beekdal loopt meer ten oosten, langs de Burchtweg naar de Onlanden, en hier zijn veel gebouwen en huizen aanwezig en daarna gaat het op in het Eelderdiep. Een beek of rivierdal bestaat uit een (oude) waterloop met oevers die bestaan uit laagjes zand afwisselend met niet waterdoorlatende laagjes organisch materiaal. De laagjes zand hebben allemaal een ander grondwaterpeil en lopen vaak kilometers door van de oorspronkelijke loop van de watergang. Dit geeft bij gebiedsontwikkeling uitdagende problemen. In een beek- of rivierdal is het niet raadzaam om het volgende, zonder aanvullende voorzieningen, te doen: - Zettingvrij maken van bouwgrond door middel van overhoogte. - Bronbemaling toepassen met verticale filters. - Graven of boren in het dal en/of de oevers. - Drainage toepassen in het dal of de oevers. - Water bergen in het dal of in de oevers. - Het bouwen van gebouwen of constructie op staal gefundeerd. Als voorbeeld; In 2018 is in de gemeente Noordenveld bij rioolwerkzaamheden in de wijk Middenveld zonder vergunning twee jaar lang bronbemaling toegepast met verticale filters. Hierdoor is een	Dit wordt in het kader van het gebiedsproces onderzocht. 2. Waarom wordt gestart met natuur- en watermaatregelen, terwijl ernstige bodem- en waterverontreinigingen (o.a. voormalig schietterrein Roderweg) nog niet zijn gesaneerd? De Omgevingsdienst heeft hier mogelijk meer informatie over en wordt in het kader van het gebiedsproces beoordeeld. 3. Hoe voorkomt de provincie verdere verspreiding van verontreinigd grond- en oppervlaktewater, inclusief risico's voor drinkwater? Voor zover dit aan de orde is dit als eens beoordeeld. Indien dit relevant is, wordt dit meegenomen in het gebiedsproces. 4. Hoe wordt toezicht gehouden op werkzaamheden van nutsbedrijven en infrastructurele ingrepen om nieuwe schade en vervuiling te voorkomen? Afhankelijk van de werkzaamheden en de gevolgen daarvan kan er een vergunningplicht gelden en bestaat het toezichtregime. Het ligt aan de activiteit of de waterschappen dan wel de provincie het bevoegd gezag is. In de uitwerking van de gebiedsprocessen kunnen dergelijke vraagstukken worden betrokken. 5. Waarom wordt hergebruik van verontreinigde grond toegestaan, terwijl dit milieuproblemen verplaatst?	

schade ontstaan van > 40 miljoen euro. De CAR-verzekering heeft hiervan 1,5 miljoen euro uitgekeerd. De wijk Middenveld is aangelegd in een oud beekdal wat nog steeds ondergronds aanwezig is en aansluit op het Leekstermeer. De ca.200 gebouwen die zijn verzakt waren op staal gefundeerd. Als je de Grote Masloot op de plaats van het oude meer, Bunnerveen, ga vergraven en meer laat meanderen in combinatie met een natuurvriendelijke oever is er een grote kans dat je de waterdichte oevers en bodem van Bunnerveen vergraaf. Hierdoor zal er oppervlaktewater weglopen. Hierdoor zal kwantiteit van het water over een groot gebied niet meer te beheersen zijn, dit is nu ook al het geval. Vergelijkbare problemen zijn ontstaan bij het aan- leggen van gasleidingen en een persleiding door het Oostervoortsche diep en bij het graven van een verbinding tussen de Grote Masloot en het Eelderdiep. Bij de herinrichting van het Oostervoortsche diep is een circulatie ontstaan deels door grondwater en deels door het oppervlaktewater. Deze rondgang start bij het beekdal als hoogste punt NAP +4,60/4,30m en gaat door de oever via de afgedamde Grote Masloot naar een nieuwe gegraven verbinding die loopt naar het Eelderdiep NAP -0,30m. Deze verbinding is gegraven door het oude beekdal van de grote Masloot. Het water gaat deels door de lekke bodem naar de ondergrond van het Bunnerveen en deels in de nieuwe watergang die loopt vanaf Winde naar de sifon onder de Grote Masloot. Vanaf daar wordt het water weer opgepompt met het gemaal aan de Nijlandseweg in het Oostervoortsche diep. Om wateroverlast te voorkomen zijn er volgens een advies drainagesystemen aangebracht ten oosten van het beekdal in de oever. Deze drainage werkt in deze situatie juist tegengesteld en laat het water naar boven komen zodat het over het maaiveld uiteindelijk weer terecht komt in de Grote Masloot.	Hergebruik van licht verontreinigde grond is op grond van de wettelijke kaders van de Omgevingswet in bepaalde situaties toegestaan. 6. Welke lessen uit eerdere vergelijkbare projecten worden toegepast om herhaling van fouten en schade te voorkomen? In het kader van het gebiedsproces worden onderzoeken verricht en worden ervaringen van vergelijkbare projecten meegenomen. 7. Zijn alternatieve oplossingen overwogen, zoals ecologische verbindingen buiten het beekdal van de Grote Masloot Indiener benoemd een alternatief voor het verbinden van het Noordsche Veld met de gebieden ten noorden van de N858. Dit is echter geen specifieke doelstelling voor de Grote Masloot. Natuurontwikkeling hier is onder andere gericht op het verbinden van een aantal natuurgebieden langs de Grote Masloot. 8. Hoe worden gezondheid, veiligheid en leefomgeving van bewoners, agrariërs en recreanten geborgd bij de verdere planuitwerking? We doen de verdere uitwerking in gebiedsprocessen waar zeker ook ruimte is om andere wensen en zorgen in te brengen.	

Op zich als het schoon water betreft dan gaf het alleen maar schade en overlast aan alle gebruikers van de gronden in om het betreffende gebied. Helaas is het water in deze rondgang zo zwaar verontreinigd dat er bijna geen leven in en op het water mogelijk is. Dit giftige water verdwijnt zoals beschreven ook naar de lagen die gebruik worden in bronnen voor consumptie voor mensen en dieren. De kwaliteit van het water is, vooral na langdurige droogte, zo slecht dat het voor meerdere verontreinigingen boven de interventiewaarde komt, dit komt door: - Het gebruik van bestrijdingsmiddelen in de landbouw en bij het onderhoud van grasland. De hoeveelheden gebruikte gifstoffen zijn de laatste jaren enorm toegenomen door het omzetten van grasland voor vee naar bouwland. In het gebied ten westen van de Grote Masloot is vooral het telen van lelie's explosief gestegen. - De aanwezigheid van een ernstige vervuiling aan de Roderweg van een voormalig schietterrein van defensie. Deze vervuiling wordt al >60 jaar verborgen gehouden, voor de bewoners, door het bevoegd gezag. Hierdoor worden sinds de grondwikkeling in de jaren zestig, mensen en dieren blootgesteld aan zware metalen ver boven de interventie waarde. Tot 2018, zijn mensen en dieren besmet, tussen de Roderweg, Kampweg, Scheperijen en de Bongveenweg. Na de aanleg van het "watersysteem" voor het Oostervoortsche diep is het aangetast gebied uitgebreid tot heel Bunnerveen en het gebied van het beekdal van de Grote Masloot tussen de Burchtweg in Bunne en het Eelderdiep in Peize. Er zijn in het betreffende gebied in en om de Grote Masloot nog meer zaken die de kwaliteit en de kwantiteit van het water aantasten die niet zijn gereguleerd door een bevoegd gezag: -De nutsbedrijven die t.b.v. de energie-exercitie willekeurig de bodem beschadigen met sleuven en boringen. Eén van deze bedrijven is de Gasunie die sinds 15 december heel plotseling alle faciliteiten aan de Kampweg, locatie Vries 4, en Roderweg, locatie Hoogveld, aan het demonteren is.		

Ook hebben ze schriftelijk aangegeven dat ze de leidingen die lopen door het beekdal van Oostervoortschiediep en door de ernstige verontreiniging aan de Roderweg te verwijderen. Als dit niet strak wordt begeleid door een bevoegd gezag ontstaan er dezelfde problemen als bij de start van de werkzaamheden en het in gebruik nemen van het Oostervoortsche diep. Het is verstandig om bij het verwijderen van de leidingen de oever en bodem van het beekdal te herstellen met klei tussen de Oostervoortseweg en de Osbroeksweg. - Er worden ongereguleerd bronnen aangebracht in het gebied waardoor er verbindingen worden gespoten tussen het verontreinigd grondwater en de lagen waar water wordt gewonnen voor menselijke consumptie. Hierdoor zijn er waarschijnlijk ook bronnen ten oosten van het oude schietterrein besmet, o.a. in Langelo. Door de ontwikkelingen in het gebied rond de Grote Masloot die nu, door TLGD, zijn aangekondigd kunnen alle problemen opgelost worden maar dan moeten ze wel inzichtelijk worden gemaakt. Gebiedsontwikkeling duurt lang en er zijn veel agrarische bedrijven die belangen hebben om de continuïteit van hun bedrijf vast te houden. Er zal hierdoor ook zeker verzet door hen komen. Ze hebben nu eenmaal de pech dat ze binnen het invloedssfeer van twee natura 2000 gebieden zitten en ze zijn aangewezen als de oorzaak van het stikstofprobleem. En nu wordt er hier ook nog een claim op het gebied gelegd door de TLGD. Het is niet verstandig om te starten met werkzaamheden aan de Grote Masloot voordat bovenstaande problemen worden aan gepakt. Belangrijk is om zoals door Arcadis, in 2020, is geadviseerd om z.s.m. over te gaan tot sanering van het oude schietterrein en dit gebied af te sluiten voor alles en iedereen.		

Als dit nog lang duurt is het wenselijk om de twee stuwen in de Grote Masloot te verwijderen en met een damwand in de oever van de Grote Masloot de verbinding naar het Eelderdiep te sluiten. Bij het opstellen van het saneringsplan is het mogelijk om vast te leggen bij de uitvoering gebruik te maken van een mobiele scheidingsinstallatie. Dit beperkt de kosten en voorkomt dat deze verontreinigde grond ergens anders wordt gebruikt voor grondophogingen volgen het IBC besluit. Door het "hergebruik" van deze grond wordt het probleem verplaatst en zal door de uitloging van zware metalen ook daar slachtoffers vallen en het milieu worden verontreinigd. Een groot manco van het bouwstoffenbesluit is dat antimoon in 1995 bewust buiten de wet is geplaatst en wordt het zelden gemonitord. Hierdoor kan na het saneren van vergelijkbare gebied de vrijkomende grond hergebruik worden als bouwstof en wordt ook daar de omgeving niet meer getest op de aanwezigheid van Antimoon. Antimoon is goed oplosbaar in water en daardoor erg mobiel en de stof is neurotoxisch en kankerverwekkend. Over de Koegelbargen wil ik graag het volgende voorstellen: breng na het saneren deze heuvels weer terug in het terrein inclusief de kelders en laat alle begroeiing hier om heen weg. Het is een onderdeel van de geschiedenis en het hoeft niet veel te kosten om de restanten van de unieke doelen weer terug te brengen. Het zal door de hoge ligging een markant punt in het gebied worden wat vanaf een grote afstand te zien zal zijn. Om een ecologische verbinding te maken tussen Noordsche Veld en het gebied ten noorden van de Norgerweg N858 is het overwegen waard om die ter plaatse van het Oostervoortsediep te maken, d.m.v. een viaduct, en niet via het beekdal van de Grote Masloot. Het is hier rustiger voor het wild en het lost het probleem op van het te kleine doorstroomprofiel van de duiker onder de provinciale weg in het beekdal. Ook kan het goed gecombineerd worden om te komen tot een oplossing voor de gevaarlijke fietsersovergang die daar nu is. Het fietspad kan dan onder		

de weg door. Het aantal fietsers neemt de laatste jaren explosief toe en dat zal door deze natuurontwikkelingen alleen maar toenemen. Je kan de problemen die in eerdere, vergelijkbare, projecten zijn ontstaan proberen te ontkennen. Maar je kan er ook van leren en deze kennis gebruiken om in verdere projecten problemen te voorkomen of om op te lossen. Ik hoop dat de TLGD niet dezelfde fouten gaat maken en rekening houdt met het milieu en de mensen en dieren die hier wonen of na realisatie van het natuurgebied dit gaan gebruiken om te recreëren. Ik kan de genoemde problemen ik het veld laten zien en onderbouwen met rapporten en analyses die door onafhankelijke partijen zijn gemaakt.		
83.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Via deze zienswijze wil ik mijn zorgen kenbaar maken over de gevolgen van het TLGD zoals dat nu voorgesteld wordt. Ik ben laatst naar de bijeenkomst in Westerbork geweest. Daar is mij duidelijk geworden dat er nog heel veel onduidelijk is over hoe dit plan uitgewerkt zal worden. Verschillende onderdelen moeten nog worden uitgewerkt of worden onderzocht. Als dit plan aangenomen gaat worden geeft het de politiek de vrijheid om het plan verder in te vullen. Met grote kans op dat de gevolgen nog nadeliger zullen zijn dan nu in het plan geschetst wordt. Ook maak ik mij zorgen dat ons land, met erg veel inwoners, nog meer afhankelijk zal worden van andere landen voor de voorziening. Om alle Nederlanders te voeden is Nederland nu al te klein. Dat vind ik strategisch geen goede keuze. In het plan wordt genoemd dat de landbouw mogelijk moet blijven. Dit zal dan kunnen onder voorwaarden en met beperkingen. Dat geeft ons geen gelijke concurrentiepositie. Nu al worden agrarische producten geïmporteerd die een behandeling hebben ondergaan die in Nederland niet is toegestaan. De kloof wordt	1. Hoe en wanneer wordt het programma concreet uitgewerkt, nu veel onderdelen nog onduidelijk en onuitgewerkt zijn? In het programma zoals het nu voorligt, hebben we op veel onderdelen een stap gezet in de uitwerking. Dit betreft o.a. de generieke norm voor stikstofreductie in de melkveehouderij (zie paragraaf 4.1) en de gebiedsgerichte opgave en aanpak (zie paragraaf 4.2.4, maar ook hoofdstuk 5). Voor de onderdelen die nog moeten worden uitgewerkt is een planning opgenomen in het programma. Bij de gebiedsgerichte uitwerking van het programma worden omwonenden betrokken. Zie ook de Realisatiestrategie. 2. Wat betekenen de plannen concreet voor landbouw en voedselvoorziening in Nederland, gezien de afname van landbouwgrond?	

op deze manier steeds groter, met als gevolg dat het platteland steeds minder leefbaar wordt. Mocht het plan toch doorgaan, dan is mijn inschatting dat in bepaalde gebieden de agrarische waarde gaat dalen. Ik vind dat dit dan gecompenseerd moet worden. Al met al vind ik dat het plan eerst beter uitgewerkt moet worden, zodat er een landbouweconomie blijft die kan concurreren met de overige landbouw. Ook voor de lange termijn. Mocht u nog vragen hebben, dan mag u altijd contact met mij opnemen.	De impact van de plannen van TLGD hebben geen directe invloed op landbouw en voedselvoorzienig in Nederland. Hiervoor zijn de oppervlakten in Drenthe klein én in gebieden met opgaven blijven verschillende vormen van landbouw mogelijk. In de Drentse Landbouwkoers wordt dit uitgewerkt onder de noemer van kringlooplandbouw waar een gezonde balans tussen opgaven gestimuleerd wordt. 3. Hoe wordt geborgd dat Nederlandse agrariërs niet op achterstand komen door strengere eisen dan in andere landen? Deze borging speelt vooral op Nationaal en Europees niveau, hier dienen betere afspraken gemaakt te worden om te voorkomen dat Nederlandse agrariërs op achterstand komen door strengere eisen. Een landelijke voedselstrategie zou hier antwoord op moeten geven. Op Drentse schaal blijven we korte ketens stimuleren waar eerlijke en gezonde verdienmodellen nagestreefd worden. 4. Hoe wordt voorkomen dat Nederland afhankelijker wordt van voedselimport met lagere productienormen? Ook deze vraag moet op Nationaal en Europees gesteld niveau gesteld worden. Zie hiervoor ook het antwoord op de vorige vraag. 5. Hoe wordt gecompenseerd als agrarische opbrengsten en bedrijfswaarde dalen in specifieke gebieden (zoals Drentsche Aa)? Tot de voor ons beschikbare middelen behoren ook middelen voor afwaardering van grond wanneer dit aan de orde zou zijn. Zie paragraaf 3.4 en de	

		Realisatiestrategie voor een aantal kaderstellende opmerkingen in dit verband.	
84.			
Zienswijze		Reactie op zienswijze	Gevolgen
Via deze zienswijze wil ik mijn zorgen kenbaar maken over de gevolgen van het TLGD zoals dat nu voorgesteld wordt. Ik ben laatst naar de bijeenkomst in Westerbork geweest. Daar is mij duidelijk geworden dat er nog heel veel onduidelijk is over hoe dit plan uitgewerkt zal worden. Verschillende onderdelen moeten nog worden uitgewerkt of worden nog onderzocht. Als dit plan aangenomen gaat worden geeft het de politieke vrijheid om het plan verder in te vullen. Met grote kans op dat de gevolgen nog nadeliger zullen zijn dan nu in het plan geschetst wordt. Ook maak ik mij zorgen dat ons land, met erg veel inwoners, nog meer afhankelijk zal worden van andere landen voor de voedselvoorziening. Om alle Nederlanders te voeden is Nederland nu al te klein. Dat vind ik strategisch geen goede keuze. In het plan wordt genoemd dat de landbouw mogelijk moet blijven. Dit zal dan kunnen onder voorwaarden en met beperkingen. Dat geeft ons geen gelijke concurrentiepositie. Nu al worden agrarische producten geïmporteerd die een behandeling hebben ondergaan die in Nederland niet toegestaan is. De kloof wordt op deze manier steeds groter, met als gevolg dat het platteland steeds minder leefbaar wordt. Mocht het plan toch doorgaan, dan is mijn inschatting dat in bepaalde gebieden de agrarische waarde zal dalen. Ik vind dat dit dan gecompenseerd moet worden. Al met al vind ik dat het plan eerst beter uitgewerkt moet worden, zodat		Over het nader uitwerken, de politieke vrijheid nadelige gevolgen: We zijn het met indiener eens dat bepaalde zaken nog verder uitgewerkt moeten worden ten opzichte van het ontwerp. Dit is terug te vinden in het aangepaste hoofdstuk 4 voor onder meer de stikstofnorm en de gebiedsgerichte aanpak. Als het gaat om een norm is er geen “politieke vrijheid” omdat de norm ook via een procedure waar inspraak en bezwaar mogelijk is zal plaatsvinden. De ruimte die erin zit bij bijvoorbeeld gebiedsprocessen is juist voor grondeigenaren en belanghebbenden. Over de daling van agrarische waarde: Waar sprake is van daling van waarde gelden compensatieregelingen, zoals bijvoorbeeld het afwaarderen van grond of bij ander gebruik regelingen als ALNB. Over het beter uitwerken van het plan: Wij werken dit plan in nauw contact met onze maatschappelijke partners, waaronder de landbouw, verder uit Voedselproductie. Zie ook zienswijze 54. Ons doel is niet om voedselproductie te verminderen, al kan onze aanpak hierop een effect hebben. In 2013 heeft de WUR overigens verkend in hoeverre Nederland zichzelf	

er een landbouw mogelijk blijft die kan concurreren met de overige landbouw. Ook voor de lange termijn. Mocht U nog vragen hebben, dan mag U altijd contact met mij opnemen	kan voeden. Het bleek dat dit kon voor 17 miljoen mensen, al zou het dieet er wel anders uitzien dan we gewend zijn: 2013-012 Voedselvoorziening in Nederland onder buitengewone crisisomstandigheden. In 2023 is onderzocht dat dit bij een focus op plantaardige producten zelfs kan met de helft van het huidige landgebruik: Plantaardig menu van eigen bodem voor iedereen - NEMO Kennislink.	
85		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Via deze weg wil ik graag van de gelegenheid gebruik maken om een zienswijze kenbaar te maken in het kader van het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe. Ik ben [REDACTED] het melkveebedrijf van mijn ouders overgenomen, dat sinds 1930 hier is gevestigd. [REDACTED] Wij wonen in echt agrarisch gebied op [REDACTED]. [REDACTED] is de NB-vergunning afgegeven. De vergunning is afgegeven voor [REDACTED], dit willen wij uitbreiden tot wat vergund is in de NB-vergunning, onze zoon is onlangs toegetreden in de maatschap en onze dochter is ook erg geïnteresseerd in het bedrijf en mogelijk ook gaat toe treden. Onlangs kregen wij via de LTO een uitnodiging om in Westerbork het verhaal aan te horen van de provincie. Ik ben er samen met mijn zoon geweest, om te horen wat de plannen zijn. Van deze plannen zijn we erg geschrokken, en er is ook nog veel onduidelijk. We zijn bang dat onze plannen voor de toekomst, wat ons gegund is, niet kunnen realiseren, omdat we eerder moeten krimpen dan dat we kunnen uitbreiden, om een toekomst bestendig bedrijf te houden voor onze opvolgers. Wij hebben de laatste jaren erg veel geïnvesteerd in grond om te extensiveren, ook zijn wij al 4 jaar bezig met het opzetten	Over de zorgen over de invoering van de norm en de bestaande vergunning. Wij zien bij de indiener vooral veel zorgen over de uitwerking van de generieke norm. Andere maatregelen (gebiedsaanpak / hotspot) is niet aan de orde bij het bedrijf van de indiener. We willen met de generieke norm bedrijven zo veel mogelijk gelijk behandelen. Extensivering en (mocht in de nabije toekomst een monomestvergister weer vergund kunnen worden) moeten meetellen in het halen van het doel. Hierbij zijn we wel ten dele afhankelijk van welke maatregelen juridisch mee kunnen tellen. In hoofdstuk 4 hebben we dit nader uitgewerkt.	

van een mono mestvergister, waar de vergunning al voor verleend is. Zo hebben wij al veel stappen gezet om ammoniak uitstoot te reduceren. Wij vinden dat de Provincie Drenthe te snel goede bedrijven wil laten krimpen, terwijl er de komende 10 jaar genoeg melkveehouders stoppen omdat ze geen opvolgers hebben. De Provincie Drenthe moet meer overleggen met de melkveehouders die door willen gaan, om ze niet af te remmen, maar zorgen dat ze doormiddel van innoveren verder kunnen met hun bedrijf. Tot zover mijn opmerkingen en suggesties. Ik ben graag bereid om deze zienswijze mondeling toe te lichten. Als er naar aanleiding van deze zienswijze vragen zijn, dan kunt u contact met ondergetekende opnemen.		
86.	Boermarke Wittelte	
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Via deze weg willen wij van de gelegenheid gebruik maken om middels een zienswijze te reageren op het ontwerpbesluit van Gedeputeerde Staten inzake het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe dat van 16 februari tot en met 30 maart 2026 ter inzage ligt. Boermarke Wittelte heeft kennis genomen van dit ontwerpprogramma en maakt zich ernstige zorgen over de uitwerking ervan op de leefbaarheid en de plattelandscultuur in Drenthe. De keuzes die in dit programma worden voorbereid zullen de agrarische sector en daarmee de Drentse samenleving hard raken op sociaalmaatschappelijke en culturele aspecten. Onze zorgen zullen we in onderstaande zienswijze nader toelichten: Boermarken oeroud maar springlevend onderdeel Drentse samenleving Onze Boermarke is een eeuwenoud collectief van boeren/grondgebruikers, die gezamenlijk in de ruimste zin van het woord	Zienswijzen 16, 52, 62, 70, 86, 100, 104, 109, 124, 126, 149, 162, 163, 183, 185, 203, 231, 242 en 259 zijn vrijwel identiek aan elkaar en bevatten onder de volgende genoemde thematische kopjes vrijwel dezelfde inhoud: • Boermarken oeroud maar springlevend onderdeel Drentse samenleving • Reageren op niet uitgewerkt maatregelenplan • Effecten en impact te beperkt ingeschat en uitgewerkt • Maatschappelijk fundament onder leefbaarheid vraagt om erkenning- juridische status van het programma Voor een beantwoording verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 28.	

zorg dragen voor gebruik van ons gebied. Hier vormen wij een wezenlijk actief onderdeel van de leefgemeenschap. Ook staan wij collectief op de Nationale Inventaris voor immaterieel cultureel erfgoed van Unesco. Wij bouwen voort op een rijke (cultuur)historie en nemen actief verantwoordelijkheid voor een leefbaar platteland. Samen met bewoners werken we aan het behoud van de plattelandscultuur. We dragen zorg voor een toekomstbestendige landbouw, bestendig beheer van de jachtvelden en ruimte voor agrarische natuur. Als erfgoeddragers en vernieuwers staan we midden in de samenleving, met respect voor verleden én toekomst. Reageren op niet uitgewerkt maatregelenplan Het programma vraagt op veel onderdelen nog een nadere uitwerking en daarnaast wordt de indruk gegeven dat de veranderingen in het landelijk gebied groot zullen zijn. Wij lezen vooral het voornemen tot het nemen van maatregelen gericht op ammoniakreductie, maar volgens ons kunnen deze niet los worden gezien van andere maatschappelijke opgaven en de samenleving waar boeren bedrijven mee te maken hebben, zoals klimaat, waterkwaliteit, dierenwelzijn en een leefbaar platteland. De generieke reductie van 30% ammoniakemissie en ook de voorgestelde gebiedsgerichte reductie van 13% zal veel bedrijven treffen. Ook omdat in het programma nog niet duidelijk gemaakt hoe deze reductie precies vorm zal krijgen en wat dit concreet betekent voor bedrijven in de nabijheid van stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden, daar geldt dan ook nog de additionaliteitsvereiste voor de Natura 2000-gebieden en kan er nog meerstikstofreductie noodzakelijk zijn. Daarnaast bevat het TLGD verschillende maatregelen die gericht zijn op het verbeteren van de waterkwaliteit, de bodem en hydrologisch systeemherstel. Deze maatregelen hangen onder meer samen met de doelen uit de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW) en met de hydrologische randvoorwaarden voor Natura- 2000 gebieden en de drinkwaterbescherming. Het is nog onduidelijk hoe groot deze aanvullende opgaven precies zullen zijn en of deze in de praktijk		

haalbaar is voor agrarische bedrijven. Wij verwachten dat het ontwerp programma TLGD daarmee grote impact heeft op grote delen van het Drentse platteland. Effecten en impact te beperkt ingeschat en uitgewerkt Het ontwerpprogramma beschrijft in slechts één paragraaf (Hst 6 Impact; paragraaf 6.2 Verwachte effecten TLGO) de effecten op economie en brede welvaart, maar raakt onvoldoende aan de culturele, historische, sociale en gemeenschapswaarden van het Drentse landelijk gebied. In deze paragraaf wordt bovendien gesteld dat beëindiging van bedrijven "doorgaans geen invloed heeft op de leefbaarheid" en dat "stoppende jonge boeren in de regio ander werk zullen vinden zodat stoppende bedrijven geen invloed hebben op de leefbaarheid". Die conclusies zijn gebaseerd op macro-indicatoren. Dit is in onze ogen een veel te smalle benadering die geen recht doet aan een stabiele ontwikkeling op het platteland. Maatschappelijk fundament onder leefbaarheid vraagt om erkenning Wij vertegenwoordigen geen sectorbelang, maar zijn een maatschappelijk fundament dat al eeuwenlang zorg draagt voor samenhang, landschap en naoberschap, waarin grond, gemeenschap en cultuur onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Wanneer landbouwbedrijven verdwijnen, verandert niet alleen (voedsel)productie of werkgelegenheid. Dan verandert de sociale infrastructuur van onze dorpen, de kritische massa voor lokale bedrijven, de overdracht van kennis en vakmanschap, het verenigingsleven, de onderlinge afhankelijkheid en de verbondenheid met het landschap. Kortom dit tast de leefbaarheid aan. Leefbaarheid is niet alleen een kwestie van inwonersaantallen of arbeidsplaatsen. Leefbaarheid is ook identiteit, taal, traditie en thuisgevoel. Wij vragen daarom:		

• Erken expliciet de culturele en gemeenschapswaarde van het agrarisch systeem. • Neem in de gebiedsuitwerking een sociale en culturele impactanalyse op, naast de economische. • Definieer leefbaarheid breder dan werkgelegenheid en koopkracht. • Voorkom cumulatieve afbraak van ons lokale netwerk door massale beëindiging van agrarische bedrijven. Wij willen meewerken. Wij willen verantwoordelijkheid dragen. Maar wij kunnen niet instemmen met een aanpak zoals het ontwerpprogramma TLGD welke onze historische en maatschappelijke rol reduceert tot een economische variabele. Drenthe is gevormd door zijn boemarken. Dat fundament verdient erkenning én bescherming. Boermarkte Wittelte verzoekt provincie Drenthe om in de zienswijze genoemde punten zorgvuldig te betrekken bij de verdere uitwerking van het programma TLGD. Uiteraard zijn wij graag bereid om deze zienswijze mondeling toe te lichten. Als er naar aanleiding van deze zienswijze vragen zijn, dan kunt u contact met ondergetekende opnemen.		
87.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Voor ons ligt het ontwerpplan van het Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD). Gezien de enorme omvang van dit plan (105 pagina's) en de bijbehorende bijlagen (ruim 150 pagina's), is het niet mogelijk gebleken mijn bezwaren beknopter aan u voor te leggen dan in dit gewichtige document. Na het bestuderen van deze documenten is het voor mij als agrarisch ondernemer volstrekt onduidelijk hoe ik morgen mijn bedrijfsvoering moet inrichten om überhaupt nog te kunnen voldoen aan de veelvoud aan gestapelde opgaven die u over ons uitstort.	Zienswijzen 20, 87, 92, 94, 120, 131, 141, 150, 230 en 251 zijn vrijwel identiek aan elkaar en bevatten onder de volgende genoemde thematische kopjes vrijwel dezelfde inhoud: - 1. over Juridische houdbaarheid versus streefdatum 2027 - 2. Ontbreken sociaal-economische impactanalyse (art. 2 lid 3 Habitatrichtlijn)	

Namens [REDACTED], dien ik deze zienswijze in. Ons bedrijf is een grootschalige teler van suikerbieten, granen en mais, maar wij onderscheiden ons door de specialisatie in hoogwaardige, kapitaalintensieve teelten zoals valeriaan, pioenrozen, lelies en tulpen. Om de bodemkwaliteit te borgen en plantenziekten te voorkomen, is een strikte en grootschalige gewasrotatie voor ons een absolute randvoorwaarde. Wij boeren niet op één vast eiland rondom de boerderij; wij opereren op percelen (eigendom, pacht en huur) in een straal van [REDACTED] tot [REDACTED] kilometer rondom Smilde. Door deze regionale schaalgrootte raakt het TLGD ons bedrijf niet op één, maar op talloze fronten tegelijk. Onze teeltgebieden doorkruisen de invloedssferen van maar liefst negen Natura 2000-gebieden: het Fochteloërveen, Witterveld, Leggelderveld, Dwingelderveld, Drents-Friese Wold, Mantingerbos, Mantingerzand, de Elperstroom en de Drentsche Aa. Binnen dit uitgestrekte werkgebied vallen onze rotatiepercelen bovendien midden in de enorme provinciale hotspots, waaronder de hotspot Elperstroom, de hotspot Drentsche Aa en de hotspot Grote Masloot. Deze hotspots beslaan vele vierkante kilometers, waardoor de impact voor ons bedrijf niet perifeer is, maar dwars door het hart van onze operationele capaciteit snijdt. Het voorliggende plan schetst een toekomstbeeld dat voor de akkerbouw en bollenteelt ronduit ontwrichtend is. Hoewel de pijlen in de hotspots in eerste instantie gericht lijken op de veehouderij (met reductie-eisen tot wel 80%), zijn wij de onvermijdelijke volgende dominosteen. Onze hoogwaardige teelt is volledig afhankelijk van de beschikbaarheid van wisselgrond van veehouders. Als u die sector via dit plan dwingt tot krimp of extreme extensivering, droogt onze levensader – de grondmobiliteit – direct op. Wij worden als 'bijvangst' van uw stikstof- en waterbeleid economisch onrendabel gemaakt. Wat mij tijdens dit proces het meest verbijstert, is de abstracte 'systeemwereld' van de provincie. U tekent enorme polygonen op een	- 3. Prioritering stikstofruimte (woningbouw eigen regio) - 4. Financiën Concrete vragen en verzoeken naar aanleiding van paragraaf 1.3 - 1. Over de hiërarchie van doelen en 2. eenzijdige focus - 3. Over de bouwstenen van het programma - 4. Over koppeling met PAS-melders, H2, toestemmingsverlening > welke natuurverbetering is nodig voordat eerste PAS-melder gelegaliseerd kan worden? - 5. Over additionaliteit - 6. Over de gebiedsgerichte stikstofreductie - 7. over Haalbaarheid kritische depositie waarde - 8. Over de horizon na 2030 en rechtszekerheid - 9. Over de stapeling van doelen Over de inhoudelijke zienswijze op de hotspots en gebiedsgerichte uitwerking - 14. Over generiek toetsingskader Voor een beantwoording van bovengenoemde onderwerpen verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 20. Hieronder hebben wij op enkele resterende punten een reactie toegevoegd. Specifieke punten uit zienswijze Uit de zienswijze wordt niet duidelijk op welke specifieke data betrokkene doelt. Als het gaat om de	

kaart en noemt dit een hotspot, maar u mist elk besef van de agronomische werkelijkheid op de vierkante meter. Dit lijvige plan lijkt te zijn geschreven door mensen met een laptop, voor mensen met een laptop. Het staat vol met termen als 'synergie' en 'systeemherstel', maar de vertaalslag naar tastbare oplossingen op het erf ontbreekt volledig. Voordat ik inga op de algemene technische en juridische gebreken van het plan, eis ik van uw college een gemotiveerde en gebiedsspecifieke beantwoording van de volgende vragen: 1. Hoe verwacht de provincie dat een bedrijf als Eleveld Smilde B.V. bedrijfseconomisch kan overleven wanneer wij op rotatiepercelen rondom het Dwingelderveld, Fochteloërveen en de Elperstroom te maken krijgen met volstrekt verschillende waterpeilen, stikstofrestricties en bewerkingsvoorschriften? Hoe borgt u de werkbaarheid voor ondernemers die grensoverschrijdend binnen meerdere hotspots acteren? 2. Is in de sociaal-economische impactanalyse van het TLGD specifiek gekwantificeerd wat het wegvallen van de melkveehouderij in de Drentsche Aa en Grote Masloot betekent voor de beschikbaarheid van wisselgrond voor de akker- en tuinbouw? Zo nee, waarom is deze keteneffect-analyse achterwege gelaten? 3. Gewassen als tulpen, lelies en valeriaan tolereren absoluut geen natte akkers. Een marginale peilverhoging leidt direct tot wortelrot en totale oogstvernietiging. Welke harde garanties biedt u dat de hydrologische inrichting rondom de Elperstroom, het Mantingerzand en de Grote Masloot onze bestaande en toekomstige rotatiepercelen niet onbewerkbaar maakt voor deze specifieke teelten? 4. De aangewezen hotspots, zoals de Drentsche Aa, bestrijken een gigantisch oppervlak. Waarom kiest de provincie voor zulke grove, gebiedsdekkende restricties in plaats van maatwerk op perceelsniveau, waardoor wij nu op voorhand in een gebied van vele vierkante kilometers op slot worden gezet voor toekomstige pacht of huur? 5. Het TLGD stuurt sterk op natuur-inclusieve landbouw. Erkent u dat de fysiologie en de benodigde bodembewerking (rooien) van	generieke norm voor stikstofreductie in de melkveehouderij geldt dat wij hebben gerekend met de getallen uit emissieregistratie.nl (zie hoofdstukken 2 (analyse) en paragraaf 4.1 (generieke norm voor de melkveehouderij)). Voor de emissies en deposities werken we met Aerius en DASH. Deze staan ook als bron in het programma vermeld. 10. Wat betreft de door u gewenste nulmeting is het goed om helderheid te geven over de wijze waarop ons beleid t.a.v. stikstofreductie werkt. Wij hebben een generieke norm voor stikstofreductie bepaald. Dit vindt u uiteengezet in hoofdstuk 4. De norm is gebaseerd op een vergelijking tussen de totale emissies in 2019 en 2035 en vervolgens in een norm vormgegeven. Hierdoor kunnen de betrokken melkveehouders zelf een inschatting maken over in welke mate zij al aan de norm voldoen. Binnen 1 km van Natura 2000-gebieden geldt een zwaardere opgave. Daar moet nog eens 13% emissiereductie van de totale Drentse emissies (ammoniak) worden gerealiseerd. Boeren krijgen echter de mogelijkheid om als groep een aanbod te doen waardoor ook b.v. ruimte van sinds 2019 gestopte bedrijven kan worden ingeboekt. Tot zal maatwerk plaatsvinden. 16. Wij hebben in het programma neergelegd hoe het met enige regelmaat wordt herzien en dat dit gepaard gaat met een hernieuwde procedure waarbij over veranderingen zienswijzen kunnen worden geuit.	

hoogwaardige wortel- en bolgewassen zich fundamenteel verzetten tegen extensieve, natte teeltsystemen? Wat is uw perspectief voor dit specifieke, hoogrenderende segment van de Drentse landbouw? 6. Indien de provincie vasthoudt aan haar voornemen om gebieden rondom het Witterveld en Leggelderveld te vernatten of te beperken, erkent u dan dat de financiële normering voor inkomensschade gebaseerd moet zijn op de torenhoge opbrengstwaarde per hectare van bollen en valeriaan, en niet op een algemeen agrarisch (grasland) gemiddelde? 7. Tijdens de inloopavonden werd door beleidsmedewerkers gehint op de AVG (privacy) als reden om data niet te openbaren. Ik stel hierover een zeer duidelijke eis: in het kader van transparantie en controleerbaarheid moeten alle rekenkundige variabelen en de volledige dataset van de nulmetingen openbaar worden gemaakt. Deze gegevens hoeven niet herleidbaar te zijn naar specifieke locaties van derden, maar de volledige rekenkundige waarde en de gehanteerde parameters moeten gepresenteerd worden om de reductie-eisen zelfstandig te kunnen vaststellen. Hoe kan de provincie verwachten dat wij een plan accepteren waarvan de onderliggende berekeningen geheim blijven of niet transparant zijn? 8. Wanneer worden de emissie- en natuurcijfers tot en met 2023 onherroepelijk vastgelegd als juridisch nulpunt? Het is onacceptabel dat we in 2026 nog steeds niet weten of de reeds geleverde inspanningen van de sector tot 2023 officieel geborgd zijn in de resterende opgave. 9. U spreekt over 'doelsturing' naar 2035. Als de definitieve cijfers van 2023 in 2026 nog niet eens geborgd zijn, zoals aangegeven op de inloopavonden, wanneer verwacht de provincie dan de cijfers van 2030 gereed te hebben? Erkent u dat sturen op een doel in 2035 onmogelijk is als de feedbackloop, dus de feitelijke rapportage over de definitieve resultaten, drie jaar of langer achterloopt? Hoe kunnen wij sturen als we pas jaren later horen of we de bocht hebben gehaald? Hoewel bovenstaande vragen een gedeelte van de immense complexiteit van [REDACTED] weerspiegelen, is de chaos waarin wij moeten	Wat betreft gelijke behandeling aan weerszijden van de provinciegrens zijn wij het met betrokkene eens dat idealiter sprake is een uniforme aanpak. Tegelijkertijd betreft heeft elke provincie haar eigen karakteristiek en bestuurlijke context, wat ertoe kan leiden dat er verschillen ontstaan. Dat gezegd hebbend, wij streven naar een zo veel mogelijk op buurprovincies afgestemde aanpak. 17. Bestuurlijke borging/ sanctieregime Dit deel van de zienswijze lijkt er vooral op gericht om te borgen dat afspraken met Terreinbeheerders en waterschappen worden nageleefd. Wat dit betreft merken wij ten eerste op dat afspraken in de ene sector niet per se gelijk zijn aan die in de andere, alleen al omdat het andersoortige sectoren zijn. Wat daar verder ook van zij, in het programma hebben wij opgenomen dat wij tot strakkere afspraken met Terreinbeheerders over de resultaten van het beheer willen komen. Terreinbeheerders zijn daar onder voorwaarden overigens ook toe bereid, getuige het feit dat zij de IPO-bouwsteen Natuur hebben ondertekend. Wat betreft de waterschappen geldt dat dit een eigenstandig democratisch instituut betreft, zodat sprake is van een ander soort verhouding, waarbij niet zomaar kan worden ingegrepen. Wel maken wij afspraken met de waterschappen waarbij beide partijen die zullen nalezen. Wat betreft toezicht op de efficiëntie van uitgaven geldt dat hierop wel degelijk toezicht wordt uitgeoefend. Zo brengt de Noordelijke Rekenkamer met enige regelmaat rapporten uit over (effecten en efficiency van) provinciaal beleid. Daarnaast kent de	

opereren een direct gevolg van de fundamentele weeffouten in het gehele TLGD. Na analyse van het ontwerpprogramma en de onderliggende bouwstenen, stel ik vast dat er een kloof gaapt tussen uw publieke communicatie ('de boer aan het roer') en de juridische werkelijkheid. Waar u spreekt over vrijwilligheid, tonen de bijlagen een dwingende realiteit van 80% reductie-eisen en 'additionaliteitseisen' die ons als ondernemer buitenspel zetten. Kort samengevat is dit plan voor ons bedrijf geen koersdocument, maar een juridische overlevingsstrategie van de provincie, waarbij het risico van de onuitvoerbaarheid volledig over de schutting van de agrarische sector wordt gegooid. In de rest van dit document worden deze inconsistenties, de ontbrekende schadeloosstellingskaders en het gebrek aan rechtszekerheid verder onderbouwd. Deze integrale onderbouwing is onlosmakelijk verbonden met de specifieke vragen over onze bedrijfsvoering in en rondom de genoemde hotspots en Natura 2000-gebieden. Voordat ik overga tot de inhoudelijke punten per hoofdstuk, dwingen deze structurele tekortkomingen mij tot het stellen van de volgende cruciale basisvragen over de fundamenteen van dit programma: 1. De juridische houdbaarheid versus de streefdatum 2027 De provincie belooft dat vergunningverlening medio 2027 weer mogelijk is. Hoe kan de provincie deze belofte hardmaken terwijl de juridisch afdwingbare normen voor ondernemers nog niet eens zijn vastgesteld? Deze kunstmatige tijdsdruk dwingt tot een eenzijdige focus op de 'additionaliteitseis' wat kortgezegd inhoudt: het direct aantonen van stikstofwinst voor de rechter. Hierdoor degradeert het TLGD tot een puur juridisch instrument voor korte termijn, waarbij de langetermijndoelen voor een sociaal-economisch robuuste landbouw ondergeschikt worden gemaakt aan snelle 'papieren' stikstofruimte. Graag ontvang ik een	provinciale begroting een eigen verantwoordingscyclus richting Provinciale Staten.	

toelichting hoe de provincie borgt dat de haast voor 2027 niet leidt tot onomkeerbare schade aan de landbouwstructuur. 2. Het ontbreken van impact op sociaal-economische gevolgen Ik mis een integrale leefbaarheidstoets op de sociaal-economische gevolgen van dit plan wat verwacht zou mogen worden op basis van Artikel 2, lid 3 van de habitatrichtlijn (92/43/EEG). Dit lid stelt duidelijk 'In de op grond van deze richtlijn genomen maatregelen wordt rekening gehouden met de vereisten op economisch, sociaal en cultureel gebied, en met de regionale en lokale bijzonderheden'. Is de provincie, gelet op voorgaande, voornemens om per hotspot, waar de stapeling van opgaven het grootst is, te onderzoeken wat de cumulatieve impact van de voorgestelde krimp is op de sociale cohesie, de instandhouding van vitale voorzieningen (zoals scholen en winkels) en de lokale toeleverende economie? Individuele sociaal-economische begeleiding via organisaties als Boeren Perspectief Drenthe zijn geen vervanging is voor een integrale sociaal-economische effectrapportage op gebiedsniveau. Individuele hulp helpt een boer, maar het redt de lokale school of loonwerker niet als 40% van de boeren stopt. 3. Prioritering van stikstofruimte: Woningbouw voor de eigen regio Het TLGD pretendeert de woningbouw vlot te trekken. Kan de provincie garanderen dat de stikstofruimte die lokaal door de agrarische sector wordt gerealiseerd, ook prioritair en met voorrang wordt ingezet voor de lokale woningbehoefte en de leefbaarheid binnen diezelfde regio/gemeente, in plaats van voor provinciale of landelijke industriële- en infraprojecten? 4. De financiële impasse en de vicieuze cirkel van innovatie De provincie erkent dat er onvoldoende financiële middelen zijn tot 2030 (Realisatiestrategie, blz. 13). Wat is het 'Plan B' als de benodigde miljarden vanuit het Rijk uitblijven?		

Daarnaast signaleer ik een vicieuze cirkel. SPUK-middelen voor innovatie liggen klaar, maar ondernemers kunnen deze niet benutten omdat de benodigde vergunningen voor innovatieve stallen door de provincie zelf niet worden verleend vanwege de huidige juridische impasse. Hoe gaat de provincie deze administratieve patstelling doorbreken? Deze voorgaande overkoepelende basisvragen op basis van het ontwerp TLGD hebben als doel helderheid te krijgen. Graag zie ik beantwoording en vastlegging van deze vragen verwerkt in het definitieve TLGD om duidelijkheid te krijgen. Door deze zaken te benoemen en helder te maken wordt het voor een ieder duidelijk wat verwacht kan worden van het TLGD en hoe de provincie anticipeert op verschillende scenario's. Dan vervolg ik nu graag met de inhoudelijke zienswijze op het TLGD. Inhoudelijke zienswijze op TLGD ontwerpplan 2026 In paragraaf 1.3 van het TLGD worden het oplossen van het vergunningenslot en het versterken van de landbouwstructuur als eerste hoofddoel genoemd. Echter, uit de verdere uitwerking en de focusbeschrijving blijkt dat dit doel volledig ondergeschikt is gemaakt aan het behalen van de natuur- en waterdoelen. Het programma leest hierdoor niet als een integraal plan voor het landelijk gebied, maar als een natuurherstelplan waarbij de belangen van de landbouw en de economie (punt 1) slechts als indirect resultaat worden gehoopt. Het ontbreekt in dit ontwerpplan aan concrete, eigenstandige waarborgen, meetbare tussenstapjes voor ondernemers en specifieke instrumenten in de 'bouwstenen' van figuur 1.1 om doel 1 daadwerkelijk te realiseren. Ik mis in de 'bouwstenen' van het programma een expliciet sociaal-economisch fundament dat de levensvatbaarheid van de agrarische sector garandeert, onafhankelijk van de ecologische opgave. De provincie geeft bovendien zelf aan dat het onzeker is of de		

natuurdoelen (Kritische Depositie Waarde, KDW) gehaald kunnen worden, waarmee ook het hoofddoel 'vergunningverlening' op losse schroeven komt te staan. Dit gebrek aan balans en juridische zekerheid vormt de kern van mijn zienswijze en leidt tot de volgende dwingende vragen en verzoeken tot aanpassing van het TLGD: Concrete vragen en verzoeken naar aanleiding van paragraaf 1.3 1. Over de hiërarchie van doelen In paragraaf 1.3 worden 'het oplossen van het vergunningenslot' en het 'halen van natuurdoelen' beide als 'belangrijkste hoofddoelen' gepresenteerd. Echter, de tekst stelt direct daarna dat doel 1 alleen gerealiseerd kan worden in samenhang met doel 2. Kan de provincie verduidelijken of hier sprake is van gelijkwaardige doelen, of is doel 1 in feite een afgeleide belofte die volledig afhankelijk is van het resultaat van doel 2? - Als doel 1 een hoofddoel is, welke zelfstandige instrumenten, dus niet zijnde natuurmaatregelen, zet de provincie dan in om specifiek de 'landbouwstructuur te versterken' (doel 1b)? Kunnen deze ook worden opgenomen in het TLGD als pijlers? 2. Over de eenzijdige focus De tekst vermeldt expliciet: 'Onze focus ligt op het oppakken van die opgaven die het meest bijdragen aan het wegnemen van achteruitgang van natuur'. Als de focus volledig bij doel 2 ligt, hoe wordt dan voorkomen dat doel 1 (landbouwstructuur en PAS-melders) in de uitvoering ondergeschikt raakt of vertraging oploopt? Kan dit worden verduidelijkt in het voorliggende plan? Hoe verhoudt de keuze om de focus bij de natuur te leggen zich tot de ambitie uit het coalitieakkoord om de landbouw te versterken? Wordt 'versterken' hier enkel uitgelegd als 'aanpassen aan natuurdoelen'? Graag zie ik uw zienswijze op deze vraag en een aanpassing in het TLGD die dit uitlegt.		

3. Over de bouwstenen van het programma

In paragraaf 1.3 wordt toegelicht dat de aanpak van het TLGD is opgebouwd uit verschillende 'bouwstenen'. Bij nadere bestudering van deze bouwstenen en de bijbehorende tekst, valt op dat deze vrijwel uitsluitend gericht zijn op de fysieke leefomgeving.

- Waarom is er in figuur 1.1 geen zelfstandige bouwsteen 'Sociaal-economisch perspectief & verdienmodellen' opgenomen? Nu lijkt de landbouw slechts een 'ontvanger' van maatregelen uit andere bouwstenen. Ik verzoek u deze bouwsteen als gelijkwaardige pijler toe te voegen aan het programma, zodat economische vitaliteit een harde randvoorwaarde wordt in plaats van een bijproduct.
- Daarnaast verzoek ik u om voorafgaand aan enige maatregel die de landbouw raakt, te stellen dat een sluitende financiële businesscase per hotspot of deelgebied dient te worden opgesteld in het TLGD. Deze kan dan maatwerk specifiek per hotspot of deelgebied worden uitgevoerd, maar geeft wel in het overkoepelende TLGD aan dat dit noodzakelijk is. Dit omdat zonder gedekte inrichtingskosten is de gevraagde afwaardering van agrarische gronden zinloos en louter schadelijk voor de landbouwstructuur.
- In de realisatiestrategie (p. 25) wordt uitgebreid gesproken over mestbewerking en innovatie (reductie tot 55-90% ammoniak). In het hoofddocument TLGD is dit echter geen zelfstandige 'bouwsteen' voor de boer. Ik verzoek u de bouwsteen 'innovatie en techniek' toe te voegen, daar door de provincie zelf wordt aangegeven dat dit één van de dingen is die de een belangrijke en positieve bijdrage kunnen hebben.

4. Over de koppeling met PAS-melders Ref: Hst. 2: Toestemmingsverlening

• Er wordt gesteld dat het halen van natuurdoelen 'noodzakelijk is om toestemmingsverlening uit het slop te trekken'. Kan de provincie in het voorliggende plan per deelgebied aangeven welke specifieke natuurverbetering (kwantitatief) exact nodig is voordat de eerste PAS-melder in dat gebied gelegaliseerd kan worden? 5. Additionaliteit Ref: Hst. 3: Landbouw en Hst. 4: Natuur Een cruciaal onderdeel voor het vlot trekken van vergunningen voor o.a. PAS-melders is additionaliteit. Maatregelen mogen pas worden ingezet voor nieuwe vergunningen als ze extra zijn bovenop de wettelijk verplichte basis voor natuurherstel. Gezien de enorme opgave die in het TLGD is opgezet voor natuurherstel, is het risico groot dat álle reductie die boeren realiseren volledig wordt 'opgeslokt' door de basis-natuurdoelen. • Kan de provincie in het TLGD kwantitatief vastleggen welk deel van de beoogde reductie (bijv. van de 43% ammoniakreductie) gereserveerd wordt als additionele ruimte voor de legalisatie van PAS-melders? Ik verzoek u deze reservering expliciet in het plan op te nemen. • Hoe voorkomt de provincie dat de additionaliteit van een maatregel achteraf door de rechter wordt vernietigd omdat het natuurherstel onvoldoende blijkt te zijn? Ik verzoek u in het TLGD een juridische veiligheidsbuffer op te nemen: een deel van de behaalde winst dat uitsluitend voor de vergunningverlening van de zittende ondernemers (PAS-melders) wordt geoormerkt. • Is de provincie tevens bereid om in het voorliggende plan een concrete lijst van additionele maatregelen op te nemen die direct leiden tot vergunningsruimte? Graag zie ik dit als een toetsbaar onderdeel van het TLGD. 6. Over de gebiedsgerichte stikstofreductie en het risico op sanering Ref: Hst. 3.1: Stikstof		

3.1: Stikstof In de bijlage 'Bouwsteen stikstof' (p. 63, verzameldocument Bouwstenen TLGD) stelt de provincie als rekenvoorbeeld voor om in een zone van 1000 meter rond Natura 2000-gebieden een gebiedsgerichte stikstofreductie van 50 tot 80% te realiseren, bovenop de generieke 30%. Deze astronomische percentages komen in de praktijk neer op een verkapt saneringsbeleid. Een reductie van 80% is redelijkerwijs onhaalbaar zonder volledige sluiting van het bedrijf. • Ik eis dat de provincie in het TLGD uitspreekt wat het perspectief is voor een agrariër in deze 1000-meter zones. Als een reductie tot 80% de norm wordt, dient de provincie hier een passend en volledig gefinancierd perspectief (zoals volledige schadeloosstelling of verplaatsing) tegenover te stellen. • Tevens eis ik dat kwantitatief wordt vastgelegd welk deel van deze extreme reductie-eis direct wordt gereserveerd als additionele ruimte voor vergunningverlening. Zonder deze harde garantie is medewerking aan deze percentages economische zelfmoord. • In de 'Vragen en Antwoorden' op de website van de provincie belooft u dat boeren 'realistische en haalbare doelen' krijgen die met 'managementmaatregelen' te halen zijn (de boer aan het roer). Ik constateer een onoverbrugbare tegenstelling tussen deze belofte en het rekenvoorbeeld van 80% reductie in de 'Bouwsteen Stikstof' (p. 63, verzameldocument Bouwstenen TLGD). Een reductie van 80% is met managementmaatregelen fysiek onmogelijk. Ik eis dat het TLGD wordt aangepast zodat de belofte van 'management-gebaseerde doelsturing' juridisch wordt geborgd als de absolute bovengrens van wat van een individuele ondernemer gevraagd kan worden. Concrete vragen en verzoeken naar aanleiding van paragraaf 1.4 In paragraaf 1.4 van het TLGD maakt de provincie een cruciale kanttekening bij de haalbaarheid van het eigen programma. Er wordt gesteld dat voor natuurherstel uiteindelijk de KDW (Kritische Depositie		

Waarde) niet meer mag worden overschreden, maar tegelijkertijd erkent de provincie dat de meest kritische natuurtypen in Drenthe een dermate lage KDW hebben dat het de vraag is wanneer hieraan kan worden voldaan. Er wordt gesteld dat de opgaven na 2030 nog niet naar maatregelen zijn vertaald. Dit creëert een groot risico voor ondernemers die nu investeringen moeten doen voor de 2030-doelen. Dit schept een onhoudbare situatie voor de rechtszekerheid van inwoners en ondernemers. Als de provincie enerzijds de vergunningverlening (doel 1) koppelt aan het halen van de natuurdoelen (doel 2), maar anderzijds nu al aangeeft dat die doelen (de KDW) mogelijk onbereikbaar zijn, dan biedt dit programma geen perspectief, maar een juridisch moeras. Dit leidt tot onderstaande vragen ten aanzien van paragraaf 1.4: 7. Haalbaarheid kritische depositie waarde Ref: Hst. 4: Natuur en Water • Indien de provincie nu reeds voorziet dat de KDW voor bepaalde natuurtypen niet haalbaar is, op welke juridische basis verwacht zij dan dat de rechter toestemming zal geven voor vergunningverlening? Graag zie ik in het TLGD een juridische borging of een 'Plan B' opgenomen voor gebieden waar de KDW onhaalbaar blijkt, zodat het vergunningenslot niet permanent is. • De tekst in het voorliggende TLGD ontwerpplan spreekt over 'andere manieren om de natuurkwaliteit te realiseren'. Kan de provincie deze 'andere manieren' concreet benoemen en als alternatieve beoordelingsmethode opnemen in het TLGD? Zonder deze concretisering is er geen sprake van een toetsbaar plan, maar van een vage intentie. • Is de provincie bereid om hierbij het meten van daadwerkelijke natuurkwaliteit in het veld als leidend criterium op te nemen in plaats van theoretische modellen? In het verlengde hiervan verzoek ik de provincie om in het TLGD expliciet vast te leggen dat de feitelijke staat van instandhouding (de werkelijke natuurkwaliteit in het veld) leidend wordt voor de beoordeling of vergunningverlening mogelijk is, zeker in		

gebieden waar de theoretische KDW-modellen aantoonbaar onbereikbaar zijn. • Uit de verslagen van de schetssessies (o.a. Grote Masloot) blijkt een diep geworteld wantrouwen tegenover louter theoretische modellen. Ik verzoek u in het TLGD vast te leggen dat de voortgang van natuurherstel en de ruimte voor vergunningverlening primair worden gebaseerd op de feitelijke staat van de natuur middels veldmetingen. Ik verwijs hierbij naar de 'Monitoring' paragraaf in de Realisatiestrategie; ik eis dat deze monitoring niet slechts een administratief proces is, maar dat 'meten in het veld' juridisch leidend wordt boven het Aeries-model zodra er discrepanties optreden. • Ik eis dat het TLGD een overmachtclausule bevat. Ondernemers mogen nimmer juridisch of financieel verantwoordelijk worden gehouden voor het niet-halen van natuurdoelen die het gevolg zijn van externe factoren zoals extreme weersomstandigheden, predatie (bijv. door de wolf of ganzenpopulaties) of andere invloeden buiten de directe invloedssfeer van het agrarisch beheer. 8. Over de horizon na 2030 en rechtszekerheid Ref: Hst. 1.3 en Hst. 4 • Hoe waarborgt de provincie dat investeringen die boeren nu doen om aan de 2030-eisen te voldoen, na 2030 niet waardeloos worden door nieuwe eisen? Ik verzoek de provincie om een 'stand-still' garantie of een langjarige investeringszekerheid in het TLGD op te nemen, zodat ondernemers die nu meewerken aan de transitie niet later alsnog geconfronteerd worden met extra beperkingen voor dezelfde opgave. • Kan in het voorliggende TLGD plan een tijdlijn worden opgenomen waarin wordt aangegeven wanneer de maatregelen voor de periode na 2030 wél bekend worden? Het ontbreken hiervan zorgt voor een beleidsvacuüm dat de 'landbouwstructuur' (doel 1b) juist verzwakt in plaats van versterkt.		

9. Over de stapeling van doelen Ref: Hst. 5: Gebiedsgericht werken In paragraaf 1.4 wordt ook de methaanopgave en CO2-vastlegging genoemd als 'wenselijk' onderdeel van het programma. - Graag zie ik een integrale effectbeoordeling in het TLGD waarin wordt aangetoond dat de stikstofmaatregelen niet strijdig zijn met de klimaat- en wateropgaven. Hoe voorkomt de provincie dat boeren nu investeren in stikstofreductie die later weer moet worden aangepast vanwege methaan- of waterdoelen? Ik verzoek u dit in het plan te verduidelijken om desinvesteringen te voorkomen. 10. Transparantie over de nulmeting en gerealiseerde reductie Ref: Hst. 5 & Realisatiestrategie paragraaf monitoring Ik verzoek u dwingend om in het TLGD vast te leggen dat er voor elke aangewezen hotspot of natuurgebied een openbaar en actueel overzicht komt van de gerealiseerde resultaten sinds het referentiejaar 2019. Daarnaast mag van de provincie verwacht worden dat er een duidelijk startpunt/indexcijfer van het referentiejaar met absolute eenheden wordt gepresenteerd, zodat helder is wát precies gereduceerd moet worden. Hoewel ik begrijp dat specifieke detailgegevens uit de flora- en faunadatabase omwille van bescherming van kwetsbare soorten niet één-op-één ter inzage liggen, geldt dit argument uitdrukkelijk niet voor de milieutechnische en hydrologische status van het gebied. Ik wijs u op uw plicht tot actieve openbaarmaking van relevante milieu-informatie. Zonder inzicht in de actuele staat van de natuur en de reeds bereikte emissiereductie per hotspot of (natuur)gebied, is een effectieve inspraak op dit plan feitelijk onmogelijk. Er dient inzichtelijk te worden gemaakt: - De feitelijke stikstofreductie die tussen 2019 en 2026 reeds is gerealiseerd (bijvoorbeeld door de LBV-regelingen of natuurlijke stoppers, zoals de beëindiging van het grote melkveebedrijf nabij het		

Witterveld in 2024, maar ook het stoppen van meerdere melkveebedrijven in bijvoorbeeld Friesland nabij Fochteloërveen). • Aangezien dit plan begin 2026 ter inzage is gelegd, is het ook aannemelijk dat niet alle cijfers tot deze datum beschikbaar zijn, maar de realisatie van de reductie vanaf de referentiedatum tot en met 31-12-2024 mag toch verwacht worden en inzichtelijk gepresenteerd worden in het voorliggende plan. Ik verzoek u dan ook om de feitelijk gerealiseerde reductie tot op een recente, heldere peildatum, bijvoorbeeld 31-12-2024, ten opzichte van het referentiejaar 2019 op te nemen in het voorliggende plan. • De actuele depositiewaarden, in plaats van enkel te rekenen met theoretische modellen uit het verleden. • De voortgang op hydrologische doelen, afgezet tegen de streefwaarden. Zonder deze transparantie is het voor ondernemers onmogelijk om de proportionaliteit van de gevraagde extra maatregelen te toetsen. Ik eis dat deze tussenbalans per gebied als harde voorwaarde wordt opgenomen voordat een gebiedsproces start. Alleen op die manier kan worden voorkomen dat ondernemers dubbel worden belast voor een opgave die (deels) al is ingevuld. Het TLGD zwijgt verder over hoe wordt omgegaan met ondernemers die in de afgelopen jaren reeds substantieel hebben gereduceerd via provinciale of regionale projecten. Een concreet voorbeeld hiervan is het project 'Laaghangend Fruit', maar dit geldt evenzeer voor andere (lokale) innovatie- en reductie-initiatieven. Ik constateer dat er een reëel risico bestaat dat de provincie de huidige, reeds verlaagde emissiewaarden van deze koplopers hanteert als de 'nieuwe nulmeting' voor de gebiedsopgave. Dit zou betekenen dat ondernemers die proactief hebben geïnvesteerd, feitelijk zwaarder worden belast dan ondernemers die hebben afgewacht. Dit is onacceptabel en strijdig met het principe van rechtsgelijkheid.		

Ik eis dat in het TLGD de volgende garanties worden opgenomen: • Reeds behaalde reducties via projecten zoals 'Laaghangend Fruit' of vergelijkbare initiatieven moeten volledig worden verrekend met de toekomstige gebiedsopgave. De inspanning uit het verleden moet worden opgeteld bij de toekomstige prestatie. • Het project 'Laaghangend Fruit' en vergelijkbare subsidies als referentiekader dient te worden opgenomen voor de wijze waarop individuele reducties worden geborgd. Ik verzoek de provincie om in het plan ruimte te bieden voor de erkenning van álle vergelijkbare initiatieven die aantoonbaar hebben bijgedragen aan de doelen van het TLGD sinds het referentiejaar 2019. • Er wordt voorkomen dat koplopers worden 'gestraft' voor hun vroege deelname aan reducerende initiatieven door hen eenzelfde extra reductiepercentage op te leggen als de bedrijven die nog geen stappen hebben gezet. Op pagina 6 en 7 van het ontwerpplan dat ter inzage ligt stelt de provincie dat zij 'schat' dat de uitvoering van reeds zeker gestelde maatregelen in 2030 een reductie van 14% tot stand brengt. Ik vind het uiterst zorgwekkend en onaanvaardbaar dat de provincie voor zo'n cruciaal onderdeel van het TLGD rekent met schattingen in plaats van harde, verifieerbare cijfers. Indien de provincie niet in staat is om de effectiviteit van reeds uitgevoerd beleid feitelijk hard te maken, ontbreekt elke basis voor het opleggen van aanvullende, ingrijpende maatregelen aan de agrarische sector. Ik eis daarom dat: • De provincie de 'schatting' van 14% vervangt door een feitelijke berekening, gebaseerd op gerealiseerde projecten en beëindigde bedrijven. • Er volledige openheid komt over hoe deze 14% is berekend. Welke maatregelen zijn hierin meegeteld en welke niet? • Er geen aanvullende reductie-eisen (zoals de resterende 7% tot 2030 of 22% tot 2035) worden vastgesteld zolang de huidige stand van		

zaken niet met feiten is onderbouwd. Het kan niet zo zijn dat ondernemers worden afgerekend op een papieren werkelijkheid terwijl de provincie zelf toegeeft niet over exacte cijfers te beschikken. 11. Onevenredige lastenverdeling waterkwaliteit Ref: Hst. 4.3, Hst. 5.2 en p. 55, 73, 82-83 Het ontwerpprogramma toont een opvallende inconsistentie in de probleemanalyse versus de voorgestelde oplossingsrichtingen voor de waterkwaliteit (p. 55, 73, 82-83 van het ontwerpprogramma). Op pagina 82 erkent de provincie expliciet dat overschrijdingen van de drinkwaternorm in de Drentsche Aa ook worden veroorzaakt door 'medicijnresten, zoetstoffen en PFAS', wat duidt op een duidelijke stedelijke en industriële invloed. Echter, zodra het document overgaat naar de oplossingsrichtingen (p. 73 en 83), worden de noodzakelijke 'aanpassing en investering' vrijwel uitsluitend bij de agrarische sector neergelegd. Er wordt gesproken over het omvormen van melkveehouderij, het accepteren van inundatie (vernatting) en het investeren in emissiereductie op perceelniveau. Concrete investeringsverplichtingen of saneringsdoelen voor de andere genoemde veroorzakers, zoals gemeenten (riooloverstorten) of het waterschap (extra zuiveringstrappen op RWZI's voor medicijnresten), ontbreken in dit hoofdstuk volledig. Ik maak hiertegen bezwaar omdat de lasten van het behalen van de KRW-doelen hiermee ogenschijnlijk eenzijdig worden afgewenteld op de landbouw voor verontreinigingen die aantoonbaar (ook) een stedelijke of industriële oorsprong hebben. Ik verzoek u het TLGD op de volgende punten aan te passen: • Voeg de voorwaarde toe dat er per gebied/hotspot eerst een onafhankelijke bronanalyse plaatsvindt die de agrarische bijdrage zuiver scheidt van de stedelijke en industriële bijdrage (zoals medicijnresten en PFAS).		

• Leg in de Realisatiestrategie vast welke concrete inspanningen en investeringen van de overige veroorzakers buiten de agrarische sector worden verlangd om de door hen veroorzaakte drukfactoren weg te nemen. • Garandeer dat agrarische ondernemers niet worden belast met beperkingen in grondgebruik of teeltvrije zones die feitelijk (mede) dienen als 'buffer' voor stoffen die niet door de landbouw worden veroorzaakt. Inhoudelijke zienswijze op de hotspots en gebiedsgerichte uitwerking Naast de fundamentele vragen en verduidelijkingen die nodig zijn in de hoofdstukken 1.3 en 1.4, heb ik grote zorgen over de concrete uitwerking in de 'Hotspots', zoals beschreven in hoofdstuk 5. In deze gebieden komen alle claims (stikstof, water en natuur) samen, waarbij de agrarische sector als enige de rekening lijkt te betalen. Ik anticipeer hierbij op het mogelijke antwoord dat dit zaken zijn die pas in de latere 'uitvoeringsfase' of in 'gebiedsprocessen' aan bod komen. Dat wijs ik op voorhand af. De spelregels, maximale belasting en sociaal-economische waarborgen voor die gebiedsprocessen moeten als harde randvoorwaarde in dit overkoepelende TLGD worden vastgelegd. Zonder deze kaders in het TLGD, opereren de gebiedsprocessen straks met een blanco cheque ten koste van de ondernemer. Uit de verslagen van de schetssessies (onder meer Grote Masloot en Vledder Aa) blijkt een breed en luid gedragen onvrede onder ondernemers over het gebrek aan perspectief en de ondergeschikte rol van de landbouw. De oproep vanuit het veld is helder: 'Neem landbouwstructuurverbetering als hoofduitgangspunt en rest als afgeleide' (Verslag Vledder Aa, p. 4). Desondanks blijft het voorliggende TLGD focussen op 'donkergroene' natuur in de beekdalen. Ik verzoek u de signalen uit deze schetssessies serieus te nemen en in het TLGD		

vast te leggen dat agrarisch natuurbeheer en agrarisch eigendom in beekdalen de nadrukkelijke voorkeur hebben boven grootschalige functiewijziging naar 'donkergroene' nieuwe natuur. In het 'Verzameldocument Bouwstenen' (p. 111) geeft de provincie toe dat een definitief grondbeleid, een grondstrategieplan en een inhoudelijke prioritering voor ruilgronden nog ontbreken. • Gebaseerd op het voorgaande eis ik dat het TLGD de harde randvoorwaarde opneemt dat er in de hotspots geen onomkeerbare stappen worden gezet (zoals het definitief uit de markt nemen van agrarische gronden via 'vrijwillige' verkoop) zolang dit overkoepelende Grondstrategieplan niet door de Provinciale Staten is vastgesteld. Zonder dit kader ontbreekt elk zicht op een rechtvaardige herverdeling en landbouwstructuurverbetering. Ten aanzien van verschillende hotspots heb ik voor het gemak ingezoomd op een tweetal gebieden om te illustreren waar het volledige TLGD verder ook op getoetst kan en moet worden. 12. Onrealistische reductiedoelen in Hotspot Fochteloërveen Ref: Hst. 5.10 en bijlage 'Veenhuizen' Voor de omgeving van het Fochteloërveen/Veenhuizen wordt geëxperimenteerd met reductiepercentages die oplopen tot 60% ammoniakreductie. Dit is bijna het dubbele van de generieke provinciale opgave. Dit roept de volgende vragen en verzoeken op: • Hoe waarborgt de provincie dat de sociaal-economische structuur van de agrarische sector rondom Veenhuizen behouden blijft bij dergelijke extreme eisen? Ik verzoek u in het TLGD een maximum reductieplafond per individuele ondernemer vast te leggen. Indien een gebied meer reductie nodig heeft voor natuurdoelen, mag dit nimmer eenzijdig op het bord van de blijvende ondernemers worden gelegd.		

- Ik verzoek u de passage over de extreme reductiepercentages (zoals de 60% in Veenhuizen) uit het TLGD te verwijderen, aangezien deze elk sociaal-economisch perspectief wegnemen. Indien u deze percentages toch wenst te handhaven als 'streefwaarde', eis ik dat dit in het TLGD onlosmakelijk gekoppeld wordt aan een harde garantie op volledige schadeloosstelling en een concreet hervestigingsprogramma. Het enkel noemen van een dergelijk percentage zonder de bijbehorende financiële en juridische opvangnetten is onacceptabel en onrechtmatig tegenover de zittende ondernemers. 13. De impact op de Hotspot Witterveld Ref: Hst. 5.10 en bijlage 'Witterveld' Ook het Witterveld wordt in het TLGD aangewezen als een gebied waar een grote opgave ligt, met name door de kwetsbaarheid van de aanwezige habitattypen voor stikstof en verdroging. - In het TLGD ontbreekt een specifieke impactanalyse voor de ondernemers rondom het Witterveld. Kan de provincie aangeven hoeveel agrarische bedrijven hier direct door 'stapeling' van doelen worden geraakt? Ik verzoek u deze impactanalyse per hotspot als bijlage aan het TLGD toe te voegen voordat het plan definitief wordt vastgesteld. - Worden de maatregelen rondom het Witterveld gesynchroniseerd met de ontwikkelingen rondom de TT-baan en defensie-activiteiten in dat gebied? Ik verzoek u in het plan vast te leggen dat de landbouw niet als 'sluitpost' fungeert voor andere ruimtelijke claims in dit gebied. 14. Hydrologie als blokkade voor vergunningverlening Ref: Hst. 5 en Hst. 4.2 - Zowel in het Fochteloërveen (hoogveenherstel) als in het Witterveld is hydrologisch herstel cruciaal. Het TLGD stelt dat stikstofreductie pas effect heeft als de waterhuishouding op orde is. Dit creëert een onacceptabel risico: een boer kan maximaal reduceren,		

maar krijgt geen vergunning omdat de overheid haar hydrologische taken niet op tijd uitvoert. Ik verzoek u in het TLGD de harde garantie op te nemen dat stikstofruimte direct juridisch beschikbaar komt voor ondernemers zodra zij hun eigen reductie hebben behaald, ongeacht de voortgang van de hydrologische herstelmaatregelen door de provincie. • Wie is verantwoordelijk voor de schade als de hydrologische maatregelen (peilverhogingen) leiden tot vernatting op agrarische gronden buiten de natuurgebieden? Ik verzoek u een volledige schadeloosstellingsregeling in het TLGD op te nemen voor de indirecte gevolgen van het hydrologisch herstel in de hotspots. 15. De Eén-loket-garantie tegen stapeling van doelen Ref: Hst. 5: Gebiedsgericht werken • In gebieden als het Fochteloërveen worden ondernemers nu gevraagd te investeren voor stikstof. Echter, de opgaven voor klimaat (methaan) en bosontwikkeling (paragraaf 2.7) hangen als een zwaard van Damocles boven de sector. Ik verzoek u een 'integrale investeringsbescherming' in het TLGD op te nemen. Ondernemers in de hotspots die nu voldoen aan de zware eisen, moeten een garantie krijgen van bijvoorbeeld minimaal 20 jaar dat zij niet geconfronteerd worden met aanvullende claims vanuit andere TLGD-doelen (zoals extra bos of strengere methaannormen). • Daarnaast verzoek ik u de sociaal-economische impactanalyse niet pas achteraf per deelgebied te doen, maar als bindende toets vooraf op te nemen in het TLGD. Indien de levensvatbaarheid van de agrarische sector in gebieden als Veenhuizen of het Witterveld onherstelbaar wordt aangetast, moet het plan voorzien in het naar beneden bijstellen van de ecologische ambities (bijv. aanpassing van de begrenzing of de doelen). 16. Generiek toetsingskader voor álle overige (toekomstige) Hotspots Ref: Hst. 5: Gebiedsgericht werken Ik verzoek u dwingend om de hierboven gevraagde waarborgen — waaronder het individuele reductieplafond (punt 12), de voorafgaande		

impactanalyse (punt 13), de hydrologische garantie (punt 14), en de één-loket-garantie (punt 15) essentiële maar niet de enige onderdelen zijn — als een generiek toetsingskader in het TLGD te verankeren. Dit kader moet gelijkwaardig van toepassing zijn op alle hotspots en nog aan te wijzen hotspots. Dit toetsingskader dient, in samenspraak met de sector en externe experts, verder te worden uitgewerkt tot een volledig instrumentarium dat de sociaal-economische en juridische positie van ondernemers in alle gebieden met gestapelde opgaven beschermt. Het gelijkheidsbeginsel verzet zich ertegen dat ondernemers per gebied anders worden behandeld ten aanzien van hun fundamentele rechts- en investeringszekerheid. Het is dan ook niet vreemd dat ik eis dat het TLGD de harde voorwaarde bevat dat Drentse ondernemers in grensgebieden (Friesland/Groningen) niet geconfronteerd worden met strengere normen of beperkingen dan hun burens over de provinciegrens, om concurrentievervalsing binnen één stroomgebied te voorkomen. In het vraag en antwoord op de website van de provincie Drenthe wordt gezegd dat men 'in gesprek gaat' met omliggende provincies wat zeer vrijblijvend overkomt. Er mag toch wel geëist worden dat er een gezamenlijk handhavings- en normeringskader wordt opgesteld. 17. Gebrek aan bestuurlijke borging en gelijkwaardig sanctieregime Ref: Hst. 6 – Impact In Hoofdstuk 6 wordt de 'Impact' van het TLGD beschreven, maar er wordt volledig voorbijgegaan aan de bestuurlijke impact en de bijbehorende verantwoordelijkheden. Er ontbreekt een kader voor toezicht op de uitvoerende partijen. Voor de agrarische sector gelden via de RVO en NVWA uiterst strikte regels; bij de kleinste afwijking volgen direct sancties. In de beschrijving van de impact in hoofdstuk 6 ontbreekt echter elke vorm van borging dat de 'subsidiekrijgers' die de natuur- en waterplannen uitvoeren (zoals terrein behorende organisaties) aan ditzelfde regime worden onderworpen. Ik eis dat in het TLGD (bij voorkeur in dit hoofdstuk) wordt vastgelegd:		

• Hoe de provincie een sanctieprotocol gaat inrichten voor uitvoerende organisaties dat gelijkwaardig is aan het regime voor ondernemers. • Wie de onafhankelijke toezichthouder op de effectiviteit van de publieke bestedingen en de daadwerkelijke ecologische resultaten wordt of hoe dit wordt geborgd? Zonder onafhankelijke controle op de uitvoerders van natuurherstel ontbreekt elke vorm van democratische en financiële verantwoording. Ter afsluiting wijs ik u op het vigerende juridische kader en de zorgvuldigheidseisen waarbinnen deze zienswijze behandeld dient te worden. Gezien de enorme omvang en de vergaande impact van het TLGD op de sociaal-economische toekomst van het Drentse landelijk gebied, mag van de provincie worden verwacht dat zij op dit fundamentele niveau volledige duidelijkheid verschaft. Ik stel vast dat er in gebiedsprocessen en eerdere inspraakmomenten vaak wordt getracht de beantwoording van concrete vragen af te schuiven op 'andere plannen', 'latere fases' of 'landelijke kaders'. Gelet op de kaderstellende status van het voorliggende TLGD is dit thans niet langer acceptabel. De provincie is bij de vaststelling gebonden aan de volgende dwingende rechtsbeginselen: • Het zorgvuldigheidsbeginsel (Art. 3:2 Awb) verplicht de provincie om de feiten volledig vast te stellen. Het vooruit- of afschuiven van vragen over kritieke onderdelen (zoals de financiering, de onderbouwing van de reeds gerealiseerde 14% reductie of de bronidentificatie van PFAS/medicijnresten) schendt dit beginsel. Een integraal plan vereist integrale antwoorden. • Het motiveringsbeginsel (Art. 3:46 Awb) zegt dat een besluit moet rusten op een deugdelijke motivering. Het enkel herhalen van algemene beleidsteksten zonder in te gaan op de door mij aangetoonde inconsistenties (zoals de kloof tussen managementsturing en de 80% reductie-eis), vormt een motiveringsgebrek.		

• Het Verdrag van Aarhus & richtlijn 2003/4/EG vormen de basis van mijn recht op toegang tot milieu-informatie. Ik verzoek u alle onderliggende data en berekeningen die de basis vormen voor de 'bouwstenen' en hotspots transparant te maken. • Ondernemers hebben recht rechtszekerheid en gelijkheid door een voorspelbaar overheidshandelen. Het uitblijven van duidelijkheid over o.a. toezicht, overmachtclausules en de status van koplopers tast de investeringszekerheid aan. Ik verzoek u dan ook om in de Nota van Antwoord puntsgewijs en gemotiveerd in te gaan op de gestelde vragen. Het enkel 'kennisnemen' van mijn punten of het doorschuiven van de beantwoording naar toekomstige uitvoeringsplannen zal de rechtmatigheid van het definitieve vaststellingsbesluit van het TLGD aantasten. Ik vertrouw erop u hiermee voldoende en uiterst concreet te hebben geïnformeerd over de tekortkomingen in het voorliggende ontwerp. Ik zie uw gemotiveerde beantwoording van mijn vragen en, belangrijker nog, de verwerking van mijn verzoeken tot daadwerkelijke aanpassing van het definitieve TLGD met grote belangstelling tegemoet.		
88.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Hierbij dienen wij, namens [REDACTED], onze zienswijze in op het Programma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe. Wij (vader en zoon) exploiteren een melkveehouderij in [REDACTED]. In onze bedrijfsvoering staat het werken in balans met natuur, bodem en dier centraal. Wij streven naar een duurzame bedrijfsvoering met gezonde bodems, kwalitatief goed ruwvoer en koeien met een lange levensduur. Om dit te realiseren passen we onder andere de volgende maatregelen toe:	1. Waarom loopt Drenthe achter op Friesland en Groningen op het gebied van natuurbeheer? Indiener signaleert dat in het TLGD (paragraaf 2.6) is benoemd dat Drenthe achterloopt op Friesland en Groningen op het gebied van natuurbeheer. Wat wij benoemen in het onderdeel landbouwanalyse (paragraaf 2.6) is dat het aandeel agrarische bedrijven dat aan natuurbeheer doet in Drenthe beduidend lager is dan in Groningen en Friesland. Wij benoemen dit om te laten zien dat vergroting van het aandeel bedrijven dat aan (agrarisch) natuurbeheer doet een ontwikkelingsmogelijkheid	

• Gebruik van maaisel van pachtgrond van Staatsbosbeheer als strooisel. Dit brengen we vervolgens – in de vorm van vaste mest – weer terug op de hogere zandgronden ter verbetering van de bodem. • Toepassing van compost (programma AND) voor verhoging van organische stof, watervasthoudend vermogen en minder uitspoeling. • Pionieren met kruidenrijk grasland. Wij voelen ons betrokken bij het landschap en zien onszelf als beheerder daarvan. Wij hebben het ontwerpprogramma bestudeerd. Ons bedrijf is gelegen binnen het zoekgebied Vledder Aa en Wapserveense Aa. Naar aanleiding hiervan brengen wij onderstaande aandachtspunten naar voren: - Paragraaf 2.6 – Vergelijking met andere provincies In het programma wordt gesteld dat Drenthe achterloopt op provincies zoals Friesland en Groningen op het gebied van natuurbeheer. Wij achten deze vergelijking onjuist. De provincies verschillen fundamenteel: - o Drenthe kent een landschap met relatief veel bos en heide - o Friesland en Groningen bestaan grotendeels uit open weidegebieden Deze verschillen bepalen in hoge mate de geschiktheid voor bepaalde vegetatie en dus ook voor weidevogels. Het is daarom niet realistisch om dezelfde doelen en resultaten te hanteren op het gebied van natuurbeheer. Natuurbeheer dient gebaseerd te zijn op de specifieke kenmerken van het Drentse landschap en niet op vergelijkingen die geen recht doen aan deze verschillen. - Paragraaf 2.7 – Klimaat en bos De mogelijkheid dat beekdalen in de toekomst zullen onderlopen, roept bij ons grote zorgen op. Effecten die wij voorzien zijn onder andere:	kan zijn voor agrarische bedrijven in Drenthe. Dit staat los van verschillen in natuurdoelen tussen provincies, die uiteraard bepaald worden door specifieke kenmerken van het landschap. 2. Welke gevolgen heeft de mogelijke vernatting in de beekdalen voor ons bedrijf? En hoe verhoudt structurele vernatting van beekdalen zich tot het uitgangspunt dat landbouwgrond landbouwgrond blijft? Wij verwijzen hier naar de beantwoording bij zienswijze 77 onder 4. 3. Hoe blijft voldoende bemestingsruimte geborgd, terwijl juist organische mest en compost nodig zijn voor bodemkwaliteit? Het borgen van voldoende bemestingsruimte én het gebruik van organische mest en compost voor bodemkwaliteit zou mogelijk en noodzakelijk moeten zijn. Dit vraagt wel om een zorgvuldige uitwerking van maatregelen, gericht op efficiënt nutriëntenbeheer, kwalitatief hoogwaardige organische input en het voorkomen van onbedoelde cumulatie van beperkingen. 4. Waarom wordt water vooral geconcentreerd in lage delen van het gebied, met risico op wateroverlast en productieverlies? Om meer water vast te houden wordt dit vaak geconcentreerd in de lagere delen van het gebied omdat dit hydrologisch het meest logisch en effectief is om water vast te houden en (vertraagd) af te voeren. Dit betekent niet dat al het water wordt verzameld in de lagergelegen gebieden. Door middel	

o Toename van ganzen, met schade aan gewassen, bodemverdichting en verslechtering van de waterkwaliteit tot gevolg. o Verlies van ruwvoerproductie van eigen land. o De mogelijkheden tot weiden van vee worden beperkt. Daarnaast wordt in paragraaf 1.2 gesteld dat landbouwgrond landbouwgrond blijft. Hier zien wij een beleidsmatige tegenstrijdigheid: enerzijds blijft landbouwgrond landbouwgrond, anderzijds leidt structurele vernatting feitelijk tot functieverlies. - Paragraaf 4.2 – Gebiedsgerichte ruimtelijke aanpak Wij ondersteunen het doel om de bodemkwaliteit te verbeteren. Wij benadrukken echter dat dit alleen mogelijk is met behoud van de aanwezige bemestingsruimte. Organische mest en compost zijn namelijk essentieel voor het bodemleven. Bodemleven en organische stof zorgen op hun beurt voor een betere waterberging, minder uitspoeling en een hogere bodemvruchtbaarheid. Beperkingen op bemestingsruimte kunnen daardoor leiden tot verslechtering van de bodem. - Paragraaf 5.3.4 – Vledder Aa en Wapserveense Aa Water stroomt van hoog naar laag. Daarom is het logischer om het water hoger in het gebied vast te houden. Hier bevinden zich ook meer zandgronden, die van nature vaak een hoger waterpeil aankunnen. Het concentreren van water in lagere delen van het Aa-gebied kan leiden tot: wateroverlast, verminderde draagkracht van de bodem en verlies aan landbouwproductie. In de Wapserveense petgaten en Polder Ten Kate komen - zoals beschreven in het ontwerpprogramma - nieuwe broedvogels voor. Dit laat zien dat landbouw en natuur in de huidige situatie al goed samengaan. De vogels voeden zich ook op de landbouwgronden. In het ontwerpprogramma staat omschreven dat de natuur wordt “geïsoleerd door de landbouw”. Betekent dit dat er meer natuur moet komen? Meer natuur leidt namelijk niet automatisch tot meer biodiversiteit. Een toename van natuur kan namelijk ook leiden tot meer	van bijvoorbeeld stuwen kan ook ingezet worden op het bergen en vertragen van afvoer van hogere gelegen delen. 5. In het ontwerpprogramma staat omschreven dat de natuur wordt “geïsoleerd door de landbouw”. Betekent dit dat er meer natuur moet komen? Met het TLGD richten wij ons erop dat natuurgebieden beter functioneren om de instandhoudingdoelen te halen. Hierbij hoort het ook dat natuurgebieden beter verbonden worden: voor veel soorten zijn de afstanden tussen natuurgebieden te groot om te overbruggen, omdat ze in het tussenliggende gebied geen geschikte rustplekken of voedsel vinden. Populaties zijn daardoor geïsoleerd van elkaar. Dit maakt dat indien lokale populaties verdwijnen, ook geen hervestiging vanuit andere gebieden kan optreden. Eén van de pijlers in het TLGD voor natuurherstel is werken aan een algehele verhoging van de biodiversiteit in het landelijke gebied, ook buiten de natuurgebieden. Biodiversiteit heeft daarbij betrekking op een breed pallet aan soorten, passend bij het landschap. Biodiversiteit heeft daarbij niet enkel betrekking op het aantal soorten. Het betekent ook dat er sprake is van een evenwichtige verdeling tussen soorten of functionele groepen, en niet dat soorten overheersen of juist overmatig gepredeerd worden. Daarbij hoort een natuurlijk evenwicht tussen predatoren en prooidieren.	

predatoren. Dit kan negatieve effecten hebben op de weidevogelstand. Daarnaast broeden weidevogels op de landbouwgronden. Door landbouwgrond om te zetten in natuur, ontnemen je hun broedgebied. De laatste jaren zien wij in ons gebied een toename van het aantal weidevogels. Het zou zonde zijn als dit zou verdwijnen. Bedrijfsspecifiek Weidegang is een belangrijk speerpunt binnen onze bedrijfsvoering. Onze huiskavel is hiervoor van essentieel belang. Een maatregel zoals verhoging van het waterpeil kan leiden tot een minder draagkrachtige bodem, waardoor de mogelijkheid tot weidegang beperkt wordt en de kwaliteit van het voer zal teruglopen. Het beperken van de weidegang druist in tegen het dierenwelzijn en zal de stikstofuitstoot juist doen stijgen. Daarnaast zal er ruwvoer aangevoerd moeten worden, waardoor de regionale kringlooplandbouw verdwijnt en de (transport)kosten zullen stijgen. Wij verzoeken u om bij de verdere uitwerking van het programma nadrukkelijk rekening te houden met de praktische uitvoerbaarheid voor agrarische bedrijven en de bestaande balans tussen landbouw en natuur in ons gebied te behouden. Wij zijn graag bereid om deze zienswijze mondeling toe te lichten. Als er naar aanleiding van deze zienswijze nog vragen zijn, dan kunt u contact met ondergetekenden opnemen.	6. Hoe wordt geborgd dat maatregelen uitvoerbaar blijven voor agrarische bedrijven en de huidige balans tussen landbouw en natuur behouden blijft? De balans tussen landbouw en natuur verandert in die zin dat natuur zal moeten herstellen en de bedrijfsvoering van agrarische bedrijven daarop deels moet worden aangepast. Dit vergt een aantal maatregelen. Voor de uitvoering van die maatregelen hebben wij een breed palet aan maatregelen beschikbaar. De instrumentenkoffer voor onze aanpak vindt u opgenomen in de Realisatiestrategie. Door maximaal te faciliteren willen wij bedrijven helpen om de transitie te maken. In onze aanpak houden we daarnaast rekening met de impact van het programma, zodat we waar dat nodig is eventueel onevenredige effecten kunnen mitigeren (zie hoofdstuk 6).	
89.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Wij willen een zienswijze kenbaar maken op het gehele ontwerpprogramma TLGD. Ons melkveebedrijf is gevestigd aan de [REDACTED] Het TLGD is een enorme strop voor de agrarische sector, bij paraaf 2,5 wordt de bijdrage van Drenthe genoemd voor de ammoniakreductie in	1. Waarom wordt een zeer hoge ammoniakreductie (42–46% of mogelijk meer) opgelegd aan de landbouw, terwijl zelfs biologische bedrijven hier niet aan kunnen voldoen? De reductie voor de landbouwsector van 42-46% is de bandbreedte die het Rijk hanteert als beleidsdoel.	

2035, voor de landbouw is dat 42-46% ammoniakreductie, maar hiermee is nog niet de hele additionaliteitsvraagstuk opgelost. Dus mogelijk is die 42-46% ammoniak reductie nog niet de eindstip. Zelfs biologische melkveebedrijven kunnen niet aan deze ammoniak normen voldoen. In paraaf 2.5 en paraaf 3.2 wordt ook de Aerius Monitor genoemd waarmee gerekend wordt voor de depositiebijdrage. Dit rekenprogramma wijkt wel meer dan 80% af. Door elke keer meer maatregelen en hardere normen bij de agrarische sector neer te leggen wordt het steeds moeilijker om een goed verdienmodel te behouden. In Paraaf 2,6 wordt gesproken over doelsturing door middel van kritische prestatie indicatoren, een theoretische bedachte doelsturing, er wordt vergeten dat je ook last hebt van weersinvloeden en variatie in grondsoorten, waardoor je niet aan die doelsturingen kunt voldoen. Dit is ook niet controleerbaar en vertrouwelijk. Door te gaan naar GVE per ha bv. 2,5 koe per ha, en 20.000 l melk per ha en 80% grasland, hierdoor kan elke veehouder zijn mest onderbrengen op zijn eigen land. Hiermee kan elke veehouder in Drenthe mee uit de voeten. In Paraaf 3.3 verhoging van het waterpeil in beekdalen, en strengere eisen in het plan, het verhogen van het waterpeil brengt beperkingen met zich mee voor de landbouw. De grond wordt minder geschikt voor voederwinning, de afwatering van onze percelen gaat ook via de Vledder AA. Dit zijn nog maar een paar punten die voor ons bedrijf bedreigend zijn, in het TLGD wordt gesproken over dat de 'boer aan het roer' moet blijven staan en dat ze zorgen voor de voedselvoorziening van ons land, maar dit ontwerpprogramma dwingt ons naar een OT en Sien landbouw. Hoe wil men zo de voedselvoorziening op peil houden om alle mensen, waarvan er steeds meer komen te blijven voeden.	Wij hanteren als bijdrage aan de wettelijke opgave een reductiedoel van 43%. Bij de aanpak om aan die opgave te voldoen, houden we rekening met stappen die al zijn gezet. Voor biologische bedrijven is dat gunstig. 2. Hoe betrouwbaar is het gebruik van AERIUS, gezien de grote afwijkingen in rekenuitkomsten, en waarom wordt beleid hier toch sterk op gebaseerd? Zie de beantwoording over deze kwestie bij zienswijze 2 en 55. 3. Waarom wordt gekozen voor theoretische doelsturing (KPI's) die geen rekening houdt met weersinvloeden, grondsoorten en praktische haalbaarheid op bedrijfsniveau? Met doelsturing brengen we de praktijk inzichtelijk i.p.v er generieke maatregelen opgelegd worden. Dit geeft de boer de ruimte middels zijn vakmanschap op zijn bedrijf, met zijn grondsoort en slag vee evenredige doelen te behalen. We moeten inderdaad op de juiste manier rekening houden met weersinvloeden. De resultaten zullen zichtbaar worden via de Kringloopwijzer dat wij bij monitoring van het programma willen inzetten. Zie daarvoor ook hoofdstuk 4 van het programma. 4. Waarom wordt niet gestuurd op eenvoudige, controleerbare normen (zoals GVE per hectare en percentage grasland) die wél uitvoerbaar zijn voor boeren?	

In paragraaf 6.2 staat dat er naar verwachting een deel van de weggevalen input wordt vervangen door buitenlandse aanvoer, en de industrie kan werken van een dierlijk naar een plantaardige producten. We zien op dit moment al wat het met de energiecrisis doet, laten we hopen dat er niet ook nog eens een voedselcrisis komt. Plantaardige producten deze producten moeten ook ergens groeien en gemaakt worden wat zorgt voor veel grijze stikstofuitstoot. Veel gronden zijn niet geschikt voor akkerbouw maar dieren kunnen van deze gronden en van afvalproducten uit de voedingsindustrie wel goede en gezonde voedingsproducten maken denk aan vlees en zuivel. Nederland heeft de veiligste en beste voedselproductie ter wereld. We willen toch niet dat de agrarische sector die zorgt voor het veiligst en beste voedsel ter wereld, geruimd wordt door producten die uit de buiteland komt. Hierbij verzoeken wij u om het ontwerpprogramma toekomstgericht landelijk gebied Drenthe te herzien,	Wij hebben de norm voor generieke reductie van stikstofemissies in de melkveehouderij in paragraaf 4.1 van het programma geconcretiseerd. Vertegenwoordigers vanuit de sector zijn betrokken geweest bij het bepalen van de norm. Wij denken dat met deze helderheid voor de sector er goed op te sturen is. 5. Wat betekenen waterpeilverhoging en strengere beekdalmaatregelen concreet voor landbouwgrond en voederwinning, zeker bij afwatering via de Vledder Aa? Zie zienswijze 77 onder 4 6. Hoe kan de boer ‘aan het roer blijven staan’, terwijl het programma het verdienmodel en de continuïteit van bedrijven onder druk zet? Op dit moment staan ontwikkelingen in de sector stil, mede door het niet kunnen geven van vergunningen (en het slot op intern- en extern salderen). Met het TLGD programma wordt hiervoor een oplossing geboden waarbij boeren zelf invloed hebben op de keuzen die gemaakt kunnen worden. Doelsturing is één van deze instrumenten. 7. Hoe wordt de nationale voedselvoorziening geborgd, als landbouwproductie afneemt en Nederland afhankelijker wordt van import? Deze vraag is in zienswijze 54 behandeld. Wij verwijzen naar het antwoord aldaar.	
90.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen

Hierbij dien ik mijn zienswijze in op het ontwerpbeleid van de provincie Drenthe zoals gepubliceerd in Provinciaal blad 2026-2508. Ik exploiteer een agrarisch bedrijf in de gemeente Westerveld en ben voor mijn bedrijfsvoering volledig afhankelijk van het kunnen uitvoeren van reguliere agrarische activiteiten binnen een breed en flexibel systeem van landbouwgronden. Mijn bedrijf is niet beperkt tot één locatie of enkele percelen, maar functioneert binnen een regionaal en dynamisch systeem van grondgebruik, waarbij gronden in eigendom, pacht en ruil worden ingezet. Mijn activiteiten vinden plaats in en rond onder meer Vledder, Vledderveen, Wapse, Diever, Doldersum, Wateren, Uffelte, Wapserveen< Havelte, Dwingeloo, Lhee, Spier, Frederiksoord, Wilhelminaoord, Ruinerwold en Wittelte, en kunnen zich uitbreiden naar andere gronden binnen de provincie Drenthe. Dit systeem van ruilgrond en samenwerking tussen agrarische bedrijven is essentieel voor een goed functionerende landbouwstructuur en vormt de basis van mijn bedrijfsvoering. Deze zienswijze wordt tevens ingediend namens de overige akkerbouwbedrijven waarin ondergetekende direct of indirect als eigenaar, mede-eigenaar of vennoot participeert. Mijn uitgangspunt is dat mijn bestaand gebruik bestaat uit het kunnen uitvoeren van mijn agrarische bedrijfsvoering zoals deze tot op heden zonder aanvullende beperkingen heeft plaatsgevonden. Dat betekent dat ik mijn bedrijf moet kunnen blijven voeren zonder generieke beperkingen, zonder nieuwe afstandsnormen, zonder impliciete of open normen en zonder aanvullende restricties op mijn activiteiten. Dit bestaande gebruik omvat uitdrukkelijk alle aspecten die behoren tot een normaal functionerend agrarisch bedrijf en kan niet worden beperkt tot alleen de teelt van gewassen. Het omvat het volledige agrarische systeem zoals dat in de praktijk wordt toegepast. Daaronder vallen onder meer de teelt van alle gangbare gewassen, inclusief bloembollen en lelies, het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen die wettelijk zijn toegelaten, het gebruik van meststoffen en kunstmest, en het kunnen aanpassen van teelten en bouwplannen op basis van economische en agronomische omstandigheden. Daarnaast omvat dit het volledige watergebruik, waaronder het beregenen van gewassen, het gebruik van oppervlaktewater uit sloten, het slaan en gebruiken van grondwaterputten en het vrij kunnen beschikken over water ten behoeve van de bedrijfsvoering. Eveneens valt hieronder het behoud van voor landbouw geschikte grondwaterstanden en het voorkomen van	1. Waarom kiest de provincie voor generiek beleid, in plaats van individuele beoordeling per bedrijf en perceel? De provincie kiest ervoor om de opgave voor stikstof in de melkveehouderij te verdelen op een wijze die wij het eerlijkste achten. Dat betekent dat wij ook rekening houden met de stappen die bedrijven al hebben gezet. Dat kan doordat, de generieke reductie voor stikstofemissies die wij beogen, wordt geregeld als een norm waaraan eenieder zijn of haar bedrijf kan toetsen. Wanneer een bedrijf al relatief duurzaam werkt, pakt die toets positief uit. Wanneer het bedrijf nog weinig investeringen in verduurzaming heeft gedaan, zal er meer moeten gebeuren. Naast deze generieke reductie kijkt de provincie ook naar een gebiedsgerichte vermindering van stikstofemissies, daar waar bedrijven dicht in de buurt van Natura 2000-gebieden zijn gesitueerd. Hiervoor worden na vaststelling van het programma gebiedsprocessen opgestart, waarbij betrokkenen nadrukkelijk uitgenodigd worden om hun inbreng te geven. Op die manier kan ook in dat proces een individuele situatie aan de orde komen. 2. Hoe wordt voorkomen dat natuurontwikkeling en functiewijziging leiden tot verlies van landbouwgrond en ontvruchting van het regionale ruilgrondsysteem? Wij zetten maximaal in op ondersteuning van bedrijven om de benodigde stappen te kunnen zetten. Dit doen wij door subsidie-instrumentarium ter beschikking te stellen (laaghangend en hooghangend fruit). Daarnaast komen er regelingen voor extensiveren, omschakelen, verplaatsen en stoppen.	

maatregelen die de bodemgesteldheid of hydrologische situatie verslechteren. Het installeren en gebruiken van nieuwe en bestaande drainage. Verder omvat mijn bestaand gebruik alle activiteiten die samenhangen met het gebruik van landbouwmachines en bedrijfsvoering, waaronder uitstoot van CO₂ en andere emissies, fijnstof, geluid, bandenslijtage, verlichting, transportbewegingen en de aan- en afvoer van producten, grondstoffen en materialen. Al deze aspecten vormen een integraal en onlosmakelijk onderdeel van mijn agrarische bedrijfsvoering en kunnen niet afzonderlijk worden beperkt zonder dat dit directe gevolgen heeft voor de continuïteit van mijn bedrijf. Ik verzet mij uitdrukkelijk tegen het invoeren van generieke maatregelen, algemene verboden of beleidsregels die via open normen of interpretatie later kunnen worden ingevuld. Indien de provincie van mening is dat bepaalde activiteiten niet toegestaan zijn, dient dit expliciet, concreet en zonder interpretatieruimte te worden vastgelegd, per activiteit, per situatie en per stof. Beleid dat gebaseerd is op termen als “mogelijk”, “wellicht” of “niet uit te sluiten” kan en mag geen grondslag vormen voor het beperken van mijn bedrijfsvoering. Onzekerheden in beleid mogen niet worden afgewenteld op individuele agrarische ondernemers. Mijn bedrijf is daarnaast volledig afhankelijk van de totale hoeveelheid beschikbare landbouwgrond binnen de regio en daarbuiten. Het verminderen van landbouwgrond door natuurontwikkeling, opkoop door overheden of functiewijzigingen heeft directe en negatieve gevolgen voor mijn bedrijfsvoering. Het leidt tot minder ruilmogelijkheden, hogere kosten, langere transportafstanden en een slechter functionerend bouwplan. Deze effecten werken door in mijn gehele bedrijfsvoering en raken niet alleen individuele percelen, maar het volledige agrarische systeem waarvan mijn bedrijf deel uitmaakt. Mijn bestaand gebruik omvat daarom ook het kunnen blijven beschikken over een voldoende omvang en spreiding van landbouwgrond binnen de regio en de provincie. Ik eis dat beleid niet generiek wordt toegepast, maar dat iedere maatregel uitsluitend plaatsvindt op basis van een individuele beoordeling per bedrijf en per perceel. Daarbij eis ik dat ik bij iedere voorgenomen wijziging of maatregel die betrekking heeft op landbouwactiviteiten binnen een straal van één kilometer van percelen waarop ik landbouwactiviteiten verricht of heb verricht, persoonlijk word	Het landbouwareaal waarvan wij denken dat hier functieverandering aan de orde kan zijn, maakt een zeer beperkt onderdeel uit van het totale landbouwareaal in Drenthe. Wij denken niet dat dit ontwrichtend werkt. 3. Hoe wordt rechtszekerheid geborgd, zodat beleid niet achteraf anders wordt geïnterpreteerd of aangescherpt? Voor de maatregelen die de provincie uiteindelijk verplichtend wil vastleggen, zoals de generieke norm voor stikstofreductie in de melkveehouderij, geldt dat deze in de Provinciale Omgevingsverordening moet worden vastgelegd. Dit vereist een procedure waarbij betrokkenen hun zienswijzen tegen de uitwerking van die norm naar voren kunnen brengen. 4. Waarom worden beperkingen opgelegd zonder vooraf volledige schadeloosstelling te garanderen? Allereerst doen wij ons best om de benodigde stappen die ondernemers moeten zetten te ondersteunen, zoals hiervoor al uitgelegd. Wij denken verder dat wij met de termijn tot aan 2035 aan bedrijven voldoende ruimte geven om op eigen wijze naar de norm voor generieke stikstofreductie toe te werken. Wij zien daarin geen maatregel die tot verdere schadecompensatie leidt. 5. Hoe wordt volledige (niet-forfaitaire) compensatie geregeld voor alle vormen van directe en indirecte schade?	

geïnformeerd. Deze kennisgeving dient plaats te vinden via een aangetekende brief en voorafgaand aan de besluitvorming, zodat ik daadwerkelijk in staat ben mijn belangen kenbaar te maken. Daarnaast eis ik dat mijn zienswijze individueel en inhoudelijk wordt beantwoord en niet wordt afgedaan via een algemene Nota van Antwoord. Indien en voor zover de provincie toch voornemens is om beperkingen op te leggen aan mijn bestaande agrarische gebruik, stel ik als uitdrukkelijke voorwaarde dat deze beperkingen uitsluitend aanvaardbaar zijn indien zij gepaard gaan met volledige schadeloosstelling. Deze schadeloosstelling dient alle vormen van schade te omvatten, waaronder directe schade zoals waardedaling van landbouwgrond en verlies van gebruiksmogelijkheden, indirecte schade zoals hogere kosten en inefficiëntie, bedrijfseconomische schade zoals inkomensverlies en lagere opbrengsten, investeringsschade en structurele schade als gevolg van beperking van ruilgrond en vermindering van beschikbaar landbouwareaal. Deze verplichting geldt niet alleen voor toekomstige schade, maar ook voor reeds geleden schade als gevolg van eerdere beleidswijzigingen en gebiedsaanwijzingen. Gedeeltelijke of forfaitaire compensatieregelingen zijn voor mij niet aanvaardbaar. Schadeloosstelling dient volledig, structureel en voorafgaand aan de inwerkingtreding van maatregelen te zijn geregeld. Zonder volledige zekerheid over schadeloosstelling kunnen maatregelen niet als zorgvuldig en evenwichtig worden beschouwd. De voorgestelde beleidswijzigingen raken direct de continuïteit van mijn bedrijf en daarmee mijn gezin, mijn werknemers en de economische structuur van het gebied. Mijn bedrijf kan alleen blijven bestaan indien het bestaande gebruik volledig wordt gerespecteerd en beschermd. Ik verzoek de provincie dan ook nadrukkelijk om mijn bestaande agrarische gebruik, in de volledige breedte zoals hierboven beschreven, expliciet vast te leggen en te waarborgen, en om geen maatregelen te treffen die deze bedrijfsvoering beperken zonder volledige en vooraf geregelde schadeloosstelling. Ik stel daarnaast uitdrukkelijk vast dat de provincie Drenthe zich in de verdere besluitvorming en uitvoering niet kan en mag beroepen op toekomstige, gewijzigde of andersluidende interpretaties van beleid, feiten of uitgangspunten die afwijken van hetgeen thans in reactie op deze zienswijze wordt gesteld. De provincie dient in haar beantwoording en besluitvorming volledig, concreet en ondubbelzinnig vast te leggen	Wij denken niet dat compensatie, anders dan die wij op basis van de beschikbare subsidieregelingen en andere regelingen (b.v. extensiveren, omschakelen, verplaatsen, stoppen), op voorhand aan de orde is, al zijn individuele situaties niet allemaal op voorhand te overzien. In dit verband wijzen wij erop dat de stilstand die het gevolg is van de huidige vergunningenimpasse nieuwe ontwikkelingen en kansen in het landelijk gebied hindert en daarmee kosten veroorzaakt. 6. Hoe wordt gegarandeerd dat besluiten alleen via directe, individuele communicatie worden genomen en niet via collectieve afspraken? Besluitvorming verloopt altijd via de daartoe vereiste procedures, zoals de ter inzagelegging die wij doen wanneer de provinciale omgevingsverordening wordt aangepast, en de daarvoor vereiste vormen van bekendmaking.	

welke uitgangspunten, beperkingen en interpretaties worden gehanteerd. Het achteraf aanpassen, verruimen of anders interpreteren van beleidsuitgangspunten, zonder dat dit expliciet en vooraf kenbaar is gemaakt en individueel aan mij is medegedeeld, is vanuit het oogpunt van rechtszekerheid en zorgvuldige besluitvorming onaanvaardbaar. Ik ga er derhalve vanuit dat de reactie van de provincie op deze zienswijze als volledig en definitief kader geldt voor de verdere beoordeling van mijn bedrijfsvoering en dat hiervan niet eenzijdig kan worden afgeweken. Voor zover de provincie op enig moment alsnog een andere interpretatie of nadere invulling wenst te hanteren, dient dit te worden aangemerkt als een nieuwe beleidswijziging, waarop opnieuw een volledige procedure van toepassing is, inclusief individuele kennisgeving per aangetekende brief en de mogelijkheid tot het indienen van een zienswijze. Ik stel voorts uitdrukkelijk vast dat derden, waaronder branche- en belangenorganisaties zoals LTO Nederland of vergelijkbare organisaties, geen mandaat, volmacht of vertegenwoordigingsbevoegdheid hebben om namens mij of mijn bedrijf afspraken te maken, standpunten in te nemen of in te stemmen met maatregelen die gevolgen hebben voor mijn agrarische bedrijfsvoering. Voor zover de provincie Drenthe in haar beleid, overlegstructuren of besluitvorming gebruikmaakt van sectorvertegenwoordiging of collectieve afspraken met dergelijke organisaties, kan en mag dit nimmer worden aangemerkt als instemming van ondergetekende. Dergelijke vertegenwoordiging kan niet in de plaats treden van een individuele belangenafweging en kan geen rechtsgevolgen hebben voor mijn bedrijf zonder mijn uitdrukkelijke en individuele instemming. Ik eis derhalve dat alle besluiten, maatregelen en beleidsuitwerkingen die mijn bedrijfsvoering raken uitsluitend worden gebaseerd op een individuele beoordeling en directe communicatie met mij als ondernemer, en niet op generieke afspraken of convenanten met derden. Voor zover de provincie zich in de toekomst beroept op sectorafspraken, convenanten of overlegresultaten met belangenorganisaties, stel ik		

reeds nu vast dat deze niet op mij van toepassing zijn en mij niet kunnen binden.		
91.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Via deze weg wil ik graag van de gelegenheid gebruik maken om een zienswijze kenbaar te maken in het kader van het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe. Wij zijn [REDACTED]. We hebben een melkveebedrijf met ons gezin en een jonge opvolger die graag de boerderij voort wil zetten. We merken dat de druk op grond steeds groter wordt. En zijn daarom bang dat dit plan het gebied nog verder onder druk zet. Onlangs zijn we naar de informatie avond in Diever geweest. We zijn geschrokken van de plannen die de Provincie heeft. Onze grootste zorg is de grondwaterstijging in de beekdalen. [REDACTED]. In het plan is ook te lezen dat er een stikstof reductie plaats moet vinden van 43%. Om mogelijk de vergunningverlening weer opgang te krijgen. Het lijkt er daarom op dat jullie de veehouderij hiervoor als wisselgeld willen gebruiken. Er is een grote kans dat er vele bedrijven verdwenen zijn en er nog een stikstofslot op het gebied zit. Drenthe moet achter hun eigen agrariërs gaan staan en hun een toekomst bieden zodat het gebied levendig blijft. Tot zover mijn opmerkingen en suggesties. Ik ben graag bereid om deze zienswijze mondeling toe te lichten. Als er naar aanleiding van deze zienswijze vragen zijn, dan kunt u contact met ondergetekende opnemen.	Betrokkene maakt zich grote zorgen over de stikstofopgave waarmee haar bedrijf, een melkveehouderij, wordt geconfronteerd. Onze aanpak komt voort uit de impasse op vergunningverlening die reeds enige jaren gaande is en die een oplossing vergt. Een deel van de stappen die gezet moet worden, komt samen in een aantal gebieden. Dit speelt o.a. in de omgeving van Diever, waar doelen van stikstof, water en natuur stapelen. Op dit moment kunnen wij die zorgen niet geheel wegnemen. Na vaststelling van het programma start een gebiedsproces waarin wij graag met betrokkene om tafel gaan om te zien wat mogelijk is. De additionele gebiedsgerichte opgave voor stikstof is daarbij 30% in het gebied dat binnen 1 km van Natura 2000-gebieden ligt. Wij willen bedrijven maximaal faciliteren om aan de opgaven te voldoen.	
92.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen

Voor ons ligt het ontwerpplan van het Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD). De omvang van 105 pagina's toont dat er veel verschillende aspecten zijn die aandacht behoeven in het TLGD. Daaraan liggen ook nog verschillende bijlagen ten grondslag met een totale omvang van tevens ruim 150 pagina's. Hoewel mijn bedrijf momenteel buiten de eerst aangewezen hotspots valt, dwingt de onduidelijkheid over de toekomstige aanwijzing van extra aandachtsgebieden mij tot het indienen van deze zienswijze. Ik eis rechtszekerheid voor de lange termijn, ongeacht toekomstige grenscorrecties van de provincie. [REDACTED] en wij hebben de uitdrukkelijke wens dit voort te zetten. Met een beoogde bedrijfsopvolger in de startblokken is rechtszekerheid voor ons geen abstract begrip, maar een absolute noodzaak. Wij kunnen ons niet vinden in een plan waarbij de juridische risico's volledig bij de individuele ondernemer worden neergelegd. Ten aanzien van het TLGD wil ik u graag mijn zienswijze voorleggen en indienen middels dit document. Hierbij heb ik getracht mij te houden aan de geschetste kaders die zijn meegegeven vanuit de provincie Drenthe voor het opstellen van een zienswijze. Dit heeft geresulteerd in een gewichtig document van uiteindelijk negen pagina's. Gezien de omvang van het ontwerpplan met onderliggende bijlagen is het niet mogelijk gebleken om de zienswijze beknopter aan u voor te leggen. Mijn hoop is dat u deze zienswijze serieus en grondig doorneemt en evalueert alvorens u het TLGD vaststelt. Om een effectieve behandeling van deze zienswijze te waarborgen, stel ik vooraf vast dat mijn inbreng zich niet richt op een verzoek tot afschaffing van vigerende wet- en regelgeving. Ik erken dat de doelstellingen juridisch verankerd zijn. Deze zienswijze focust zich dan ook uitsluitend op de uitvoering, de randvoorwaarden en de rechtszekerheid binnen de beleidsvrijheid die de provincie heeft. Bij elk punt is voldaan aan de formele eis om deze te koppelen aan de specifieke hoofdstukken van het ontwerpprogramma TLGD. Ik verzoek u dan ook om, in lijn met het zorgvuldigheidsbeginsel, deze punten integraal en inhoudelijk te beantwoorden binnen de kaders van dit programma.	Zienswijzen 20, 87, 92, 94, 120, 131, 141, 150, 230 en 251 zijn vrijwel identiek aan elkaar en bevatten onder de volgende genoemde thematische kopjes vrijwel dezelfde inhoud: - 1. over Juridische houdbaarheid versus streefdatum 2027 - 2. Ontbreken sociaal-economische impactanalyse (art. 2 lid 3 Habitatrictlijn) - 3. Prioritering stikstofruimte (woningbouw eigen regio) - 4. Financiën Concrete vragen en verzoeken naar aanleiding van paragraaf 1.3 - 1. Over de hiërarchie van doelen en 2. eenzijdige focus - 3. Over de bouwstenen van het programma - 4. Over koppeling met PAS-melders, H2, toestemmingsverlening > welke natuurverbetering is nodig voordat eerste PAS-melder gelegaliseerd kan worden? - 5. Over additionaliteit - 6. Over de gebiedsgerichte stikstofreductie - 7. over Haalbaarheid kritische depositie waarde - 8. Over de horizon na 2030 en rechtszekerheid - 9. Over de stapeling van doelen Over de inhoudelijke zienswijze op de hotspots en gebiedsgerichte uitwerking - 14. Over generiek toetsingskader	

Na analyse van het ontwerpprogramma TLGD en de onderliggende bouwstenen, stel ik vast dat er een fundamentele kloof gaapt tussen de communicatie naar de burger en de juridische werkelijkheid in de documenten. In de publieke communicatie, zoals de vraag en antwoord op de website van de provincie op dit onderwerp, wordt gesproken over <i>'vrijwilligheid'</i> en <i>'de boer aan het roer'</i>. De technische documenten tonen echter een ander beeld: ingrijpende reductie-eisen, tot 80% in hotspots, en een dwingende <i>'additionaliteitseis'</i> die de ondernemer feitelijk buitenspel zet. Kort samengevat is de essentie van dit plan geen toekomstperspectief, maar een juridische overlevingsstrategie. De provincie vraagt ingrijpende offers van de agrarische sector om het vergunningenslot te verbreken, maar legt het risico van het mislukken volledig bij de ondernemer en de leefbaarheid van het platteland neer. Voordat ik overga tot de inhoudelijke punten per hoofdstuk, dwingen deze inconsistenties mij tot het stellen van de volgende cruciale basisvragen over de fundamenten van dit programma: 1. De juridische houdbaarheid versus de streefdatum 2027 De provincie belooft dat vergunningverlening medio 2027 weer mogelijk is. Hoe kan de provincie deze belofte hardmaken terwijl de juridisch afdwingbare normen voor ondernemers nog niet eens zijn vastgesteld? Deze kunstmatige tijdsdruk dwingt tot een eenzijdige focus op de <i>'additionaliteitseis'</i> wat kortgezegd inhoud het direct aantonen van stikstofwinst voor de rechter. Hierdoor degradeert het TLGD tot een puur juridisch instrument voor korte termijn, waarbij de langetermijndoelen voor een sociaal-economisch robuuste landbouw ondergeschikt worden gemaakt aan snelle <i>'papieren'</i> stikstofruimte. Graag ontvang ik een toelichting hoe de provincie borgt dat de haast voor 2027 niet leidt tot onomkeerbare schade aan de landbouwstructuur. 2. Het ontbreken van impact op sociaal-economische gevolgen Ik mis een integrale leefbaarheidstoets op de sociaal-economische gevolgen van dit plan. Is de provincie bereid om per hotspot, waar de stapeling van opgaven het grootst is, te onderzoeken wat de cumulatieve impact van de voorgestelde krimp is op de sociale cohesie, de instandhouding van vitale voorzieningen (zoals scholen en winkels) en de lokale	Voor een beantwoording van bovengenoemde onderwerpen verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 20. Hieronder vindt u op een enkele punt een nadere opmerking. Specifieke punten uit zienswijze In het programma hebben wij neergelegd dat het programma op gezette tijden wordt herzien. Voor het TLGD is dat in principe eens in de vier jaar. Mochten wij tot nieuwe "hotspots" willen komen, dan moet dit worden meegenomen in een wijziging. Dat betekent tegelijkertijd dat hieraan een terinzagelegging voorafgaat waarbij eenieder over de veranderingen in het programma haar zienswijze kan uiten.	

toeleverende economie? Individuele sociaal-economische begeleiding via organisaties als Boeren Perspectief Drenthe zijn geen vervanging voor een integrale sociaal-economische effectrapportage op gebiedsniveau. Individuele hulp helpt een boer, maar het redt de lokale school of loonwerker niet als 40% van de boeren stopt. 3. Prioritering van stikstofruimte: Woningbouw voor de eigen regio Het TLGD pretendeert de woningbouw vlot te trekken. Kan de provincie garanderen dat de stikstofruimte die lokaal door de agrarische sector wordt gerealiseerd, ook prioritair en met voorrang wordt ingezet voor de lokale woningbehoefte en de leefbaarheid binnen diezelfde regio/gemeente, in plaats van voor provinciale of landelijke industriële- en infraprojecten? 4. De financiële impasse en de vicieuze cirkel van innovatie De provincie erkent dat er onvoldoende financiële middelen zijn tot 2030(Realisatiestrategie, blz. 13). Wat is het '<i>Plan B</i>' als de benodigde miljarden vanuit het Rijk uitblijven? Daarnaast signaleer ik een vicieuze cirkel. SPUK-middelen voor innovatie liggen klaar, maar ondernemers kunnen deze niet benutten omdat de benodigde vergunningen voor innovatieve stallen door de provincie zelf niet worden verleend vanwege de huidige juridische impasse. Hoe gaat de provincie deze administratieve patstelling doorbreken? Deze voorgaande overkoepelende basisvragen op basis van het ontwerp TLGD hebben als doel helderheid te krijgen. Graag zie ik beantwoording en vastlegging van deze vragen verwerkt in het definitieve TLGD om duidelijkheid te krijgen. Door deze zaken te benoemen en helder te maken wordt het voor een ieder duidelijk wat verwacht kan worden van het TLGD en hoe de provincie anticipeert op verschillende scenario's. Dan vervolg ik nu graag met de inhoudelijke zienswijze op het TLGD. Inhoudelijke zienswijze op TLGD ontwerpplan 2026 In paragraaf 1.3 van het TLGD worden het oplossen van het vergunningenslot en het versterken van de landbouwstructuur als eerste hoofddoel genoemd. Echter, uit de verdere uitwerking en de focusbeschrijving blijkt dat dit doel volledig ondergeschikt is gemaakt aan het behalen van de natuur- en waterdoelen. Het programma leest hierdoor niet als een integraal plan voor het landelijk gebied, maar als een natuurherstelplan waarbij de belangen van de landbouw en de economie (punt 1) slechts als indirect resultaat worden gehoopt.		

Het ontbreekt in dit ontwerpplan aan concrete, eigenstandige waarborgen, meetbare tussenstapjes voor ondernemers en specifieke instrumenten in de <i>'bouwstenen'</i> van figuur 1.1 om doel 1 daadwerkelijk te realiseren. Ik mis in de <i>'bouwstenen'</i> van het programma een expliciet sociaal-economisch fundament dat de levensvatbaarheid van de agrarische sector garandeert, onafhankelijk van de ecologische opgave. De provincie geeft bovendien zelf aan dat het onzeker is of de natuurdoelen (Kritische Depositie Waarde, KDW) gehaald kunnen worden, waarmee ook het hoofddoel <i>'vergunningverlening'</i> op losse schroeven komt te staan. Dit gebrek aan balans en juridische zekerheid vormt de kern van mijn zienswijze en leidt tot de volgende dwingende vragen en verzoeken tot aanpassing van het TLGD: Concrete vragen en verzoeken naar aanleiding van paragraaf 1.3 1. Over de hiërarchie van doelen • In paragraaf 1.3 worden <i>'het oplossen van het vergunningenslot'</i> en het <i>'halen van natuurdoelen'</i> beide als <i>'belangrijkste hoofddoelen'</i> gepresenteerd. Echter, de tekst stelt direct daarna dat doel 1 alleen gerealiseerd kan worden in samenhang met doel 2. Kan de provincie verduidelijken of hier sprake is van gelijkwaardige doelen, of is doel 1 in feite een afgeleide belofte die volledig afhankelijk is van het resultaat van doel 2? • Als doel 1 een hoofddoel is, welke zelfstandige instrumenten, dus niet zijnde natuurmaatregelen, zet de provincie dan in om specifiek de <i>'landbouwstructuur te versterken'</i> (doel 1b)? Kunnen deze ook worden opgenomen in het TLGD als pijlers? 2. Over de eenzijdige focus • De tekst vermeldt expliciet: <i>'Onze focus ligt op het oppakken van die opgaven die het meest bijdragen aan het wegnemen van achteruitgang van natuur'</i>. Als de focus volledig bij doel 2 ligt, hoe wordt dan voorkomen dat doel 1 (landbouwstructuur en PAS-melders) in de uitvoering ondergeschikt raakt of vertraging oploopt? Kan dit worden verduidelijkt in het voorliggende plan? Hoe verhoudt de keuze om de focus bij de natuur te leggen zich tot de ambitie uit het coalitieakkoord om de landbouw te versterken? Wordt <i>'versterken'</i> hier enkel uitgelegd als <i>'aanpassen aan natuurdoelen'</i>? Graag zie ik uw zienswijze op deze vraag en een aanpassing in het TLGD die dit uitlegt.		

3. Over de bouwstenen van het programma

In paragraaf 1.3 wordt toegelicht dat de aanpak van het TLGD is opgebouwd uit verschillende 'bouwstenen'. Bij nadere bestudering van deze bouwstenen en de bijbehorende tekst, valt op dat deze vrijwel uitsluitend gericht zijn op de fysieke leefomgeving.

- Waarom is er in figuur 1.1 geen zelfstandige bouwsteen '*Sociaal-economisch perspectief & verdienmodellen*' opgenomen? Nu lijkt de landbouw slechts een 'ontvanger' van maatregelen uit andere bouwstenen. Ik verzoek u deze bouwsteen als gelijkwaardige pijler toe te voegen aan het programma, zodat economische vitaliteit een harde randvoorwaarde wordt in plaats van een bijproduct.
- Daarnaast verzoek ik u om voorafgaand aan enige maatregel die de landbouw raakt, te stellen dat een sluitende financiële businesscase per hotspot of deelgebied dient te worden opgesteld in het TLGD. Deze kan dan maatwerk specifiek per hotspot of deelgebied worden uitgevoerd, maar geeft wel in het overkoepelende TLGD aan dat dit noodzakelijk is. Dit omdat zonder gedekte inrichtingskosten is de gevraagde afwaardering van agrarische gronden zinloos en louter schadelijk voor de landbouwstructuur.
- In de realisatiestrategie (p. 25) wordt uitgebreid gesproken over mestbewerking en innovatie (reductie tot 55-90% ammoniak). In het hoofddocument TLGD is dit echter geen zelfstandige 'bouwsteen' voor de boer. Ik verzoek u de bouwsteen 'innovatie en techniek' toe te voegen, daar door de provincie zelf wordt aangegeven dat dit één van de dingen is die de een belangrijke en positieve bijdrage kunnen hebben.

4. Over de koppeling met PAS-melders Ref: Hst. 2: Toestemmingsverlening

- Er wordt gesteld dat het halen van natuurdoelen '*noodzakelijk is om toestemmingsverlening uit het slop te trekken*'. Kan de provincie in het voorliggende plan per deelgebied aangeven welke specifieke natuurverbetering (kwantitatief) exact nodig is voordat de eerste PAS-melder in dat gebied gelegaliseerd kan worden?

5. Additionaliteit Ref: Hst. 3: Landbouw en Hst. 4: Natuur

Een cruciaal onderdeel voor het vlot trekken van vergunningen voor o.a. PAS-melders is additionaliteit. Maatregelen mogen pas worden ingezet voor nieuwe vergunningen als ze extra zijn bovenop de wettelijk verplichte basis voor natuurherstel.

• Gezien de enorme opgave die in het TLGD is opgezet voor natuurherstel, is het risico groot dat álle reductie die boeren realiseren volledig wordt 'opgeslokt' door de basis-natuurdoelen. • Kan de provincie in het TLGD kwantitatief vastleggen welk deel van de beoogde reductie (bijv. van de 43% ammoniakreductie) gereserveerd wordt als additionele ruimte voor de legalisatie van PAS-melders? Ik verzoek u deze reservering expliciet in het plan op te nemen. • Hoe voorkomt de provincie dat de additionaliteit van een maatregel achteraf door de rechter wordt vernietigd omdat het natuurherstel onvoldoende blijkt te zijn? Ik verzoek u in het TLGD een juridische veiligheidsbuffer op te nemen: een deel van de behaalde winst dat uitsluitend voor de vergunningverlening van de zittende ondernemers (PAS-melders) wordt geoormerkt. • Is de provincie tevens bereid om in het voorliggende plan een concrete lijst van additionele maatregelen op te nemen die direct leiden tot vergunningsruimte? Graag zie ik dit als een toetsbaar onderdeel van het TLGD. 6. Over de gebiedsgerichte stikstofreductie en het risico op sanering Ref: Hst. 3.1: Stikstof In de bijlage 'Bouwsteen stikstof' (p. 63) stelt de provincie als rekenvoorbeeld voor om in een zone van 1000 meter rond Natura 2000-gebieden een gebiedsgerichte stikstofreductie van 50 tot 80% te realiseren, bovenop de generieke 30%. Deze astronomische percentages komen in de praktijk neer op een verkapt saneringsbeleid. Een reductie van 80% is redelijkerwijs onhaalbaar zonder volledige sluiting van het bedrijf. • Ik eis dat de provincie in het TLGD uitspreekt wat het perspectief is voor een agrariër in deze 1000-meter zones. Als een reductie tot 80% de norm wordt, dient de provincie hier een passend en volledig gefinancierd perspectief (zoals volledige schadeloosstelling of verplaatsing) tegenover te stellen. • Tevens eis ik dat kwantitatief wordt vastgelegd welk deel van deze extreme reductie-eis direct wordt gereserveerd als additionele ruimte voor vergunningverlening. Zonder deze harde garantie is medewerking aan deze percentages economische zelfmoord. • In de 'Vragen en Antwoorden' op de website van de provincie belooft u dat boeren 'realistische en haalbare doelen' krijgen die met 'managementmaatregelen' te halen zijn (de boer aan het roer). Ik		

constateer een onoverbrugbare tegenstelling tussen deze belofte en het rekenvoorbeeld van 80% reductie in de 'Bouwsteen Stikstof' (p.63). Een reductie van 80% is met managementmaatregelen fysiek onmogelijk. Ik eis dat het TLGD wordt aangepast zodat de belofte van 'management-gebaseerde doelsturing' juridisch wordt geborgd als de absolute bovengrens van wat van een individuele ondernemer gevraagd kan worden.

Concrete vragen en verzoeken naar aanleiding van paragraaf 1.4

In paragraaf 1.4 van het TLGD maakt de provincie een cruciale kanttekening bij de haalbaarheid van het eigen programma. Er wordt gesteld dat voor natuurherstel uiteindelijk de KDW (Kritische Depositie Waarde) niet meer mag worden overschreden, maar tegelijkertijd erkent de provincie dat de meest kritische natuurtypen in Drenthe een dermate lage KDW hebben dat het de vraag is wanneer hieraan kan worden voldaan. Er wordt gesteld dat de opgaven na 2030 nog niet naar maatregelen zijn vertaald. Dit creëert een groot risico voor ondernemers die nu investeringen moeten doen voor de 2030-doelen. Dit schept een onhoudbare situatie voor de rechtszekerheid van inwoners en ondernemers. Als de provincie enerzijds de vergunningverlening (doel 1) koppelt aan het halen van de natuurdoelen (doel 2), maar anderzijds nu al aangeeft dat die doelen (de KDW) mogelijk onbereikbaar zijn, dan biedt dit programma geen perspectief, maar een juridisch moeras. Dit leidt tot onderstaande vragen ten aanzien van paragraaf 1.4:

7. Haalbaarheid kritische depositie waarde Ref: Hst. 4: Natuur en Water

- Indien de provincie nu reeds voorziet dat de KDW voor bepaalde natuurtypen niet haalbaar is, op welke juridische basis verwacht zij dan dat de rechter toestemming zal geven voor vergunningverlening? Graag zie ik in het TLGD een juridische borging of een '*Plan B*' opgenomen voor gebieden waar de KDW onhaalbaar blijkt, zodat het vergunningenslot niet permanent is.
- De tekst in het voorliggende TLGD ontwerpplan spreekt over '*andere manieren om de natuurkwaliteit te realiseren*'. Kan de provincie deze '*andere manieren*' concreet benoemen en als alternatieve beoordelingsmethode opnemen in het TLGD? Zonder deze concretisering is er geen sprake van een toetsbaar plan, maar van een vage intentie.
- Is de provincie bereid om hierbij het meten van daadwerkelijke natuurkwaliteit in het veld als leidend criterium op te nemen in plaats

van theoretische modellen? In het verlengde hiervan verzoek ik de provincie om in het TLGD expliciet vast te leggen dat de feitelijke staat van instandhouding (de werkelijke natuurkwaliteit in het veld) leidend wordt voor de beoordeling of vergunningverlening mogelijk is, zeker in gebieden waar de theoretische KDW-modellen aantoonbaar onbereikbaar zijn. • Uit de verslagen van de schetssessies (o.a. Grote Masloot) blijkt een diep geworteld wantrouwen tegenover louter theoretische modellen. Ik verzoek u in het TLGD vast te leggen dat de voortgang van natuurherstel en de ruimte voor vergunningverlening primair worden gebaseerd op de feitelijke staat van de natuur middels veldmetingen. Ik verwijs hierbij naar de '<i>Monitoring</i>' paragraaf in de Realisatiestrategie; ik eis dat deze monitoring niet slechts een administratief proces is, maar dat 'meten in het veld' juridisch leidend wordt boven het Aerius-model zodra er discrepanties optreden. 8. Over de horizon na 2030 en rechtszekerheid Ref: Hst. 1.3 en Hst. 4 • Hoe waarborgt de provincie dat investeringen die boeren nu doen om aan de 2030-eisen te voldoen, na 2030 niet waardeloos worden door nieuwe eisen? Ik verzoek de provincie om een 'stand-still' garantie of een langjarige investeringszekerheid in het TLGD op te nemen, zodat ondernemers die nu meewerken aan de transitie niet later alsnog geconfronteerd worden met extra beperkingen voor dezelfde opgave. • Kan in het voorliggende TLGD plan een tijdlijn worden opgenomen waarin wordt aangegeven wanneer de maatregelen voor de periode na 2030 wél bekend worden? Het ontbreken hiervan zorgt voor een beleidsvacuüm dat de '<i>landbouwstructuur</i>' (doel 1b) juist verzwakt in plaats van versterkt. 9. Over de stapeling van doelen Ref: Hst. 5: Gebiedsgericht werken In paragraaf 1.4 wordt ook de methaanopgave en CO2-vastlegging genoemd als '<i>wenselijk</i>' onderdeel van het programma. • Graag zie ik een integrale effectbeoordeling in het TLGD waarin wordt aangetoond dat de stikstofmaatregelen niet strijdig zijn met de klimaat- en wateropgaven. Hoe voorkomt de provincie dat boeren nu investeren in stikstofreductie die later weer moet worden aangepast		

vanwege methaan- of waterdoelen? Ik verzoek u dit in het plan te verduidelijken om desinvesteringen te voorkomen. Inhoudelijke zienswijze op de hotspots en gebiedsgerichte uitwerking Naast de fundamentele vragen en verduidelijkingen die nodig zijn in de hoofdstukken 1.3 en 1.4, heb ik grote zorgen over de concrete uitwerking in de <i>'Hotspots'</i>, zoals beschreven in hoofdstuk 5. In deze gebieden komen alle claims (stikstof, water en natuur) samen, waarbij de agrarische sector als enige de rekening lijkt te betalen. Ik anticipeer hierbij op het mogelijke antwoord dat dit zaken zijn die pas in de latere <i>'uitvoeringsfase'</i> of in <i>'gebiedsprocessen'</i> aan bod komen. Dat wijs ik op voorhand af. De spelregels, maximale belasting en sociaal-economische waarborgen voor die gebiedsprocessen moeten als harde randvoorwaarde in dit overkoepelende TLGD worden vastgelegd. Zonder deze kaders in het TLGD, opereren de gebiedsprocessen straks met een blanco cheque ten koste van de ondernemer. Uit de verslagen van de schetssessies (onder meer Grote Masloot en Vledder Aa) blijkt een breed en luid gedragen onvrede onder ondernemers over het gebrek aan perspectief en de ondergeschikte rol van de landbouw. De oproep vanuit het veld is helder: <i>'Neem landbouwstructuurverbetering als hoofduitgangspunt en rest als afgeleide'</i> (Verslag Vledder Aa, p. 4). Desondanks blijft het voorliggende TLGD focussen op 'donkergroene' natuur in de beekdalen. Ik verzoek u de signalen uit deze schetssessies serieus te nemen in het TLGD vast te leggen dat agrarisch natuurbeheer en agrarisch eigendom in beekdalen de nadrukkelijke voorkeur hebben boven grootschalige functiewijziging naar 'donkergroene' nieuwe natuur. In het <i>'Verzameldocument Bouwstenen'</i> (p. 111) geeft de provincie toe dat een definitief grondbeleid, een grondstrategieplan en een inhoudelijke prioritering voor ruilgronden nog ontbreken. Gebaseerd op het voorgaande eis ik dat het TLGD de harde randvoorwaarde opneemt dat er in de hotspots geen onomkeerbare stappen worden gezet (zoals het definitief uit de markt nemen van agrarische gronden via 'vrijwillige' verkoop) zolang dit overkoepelende Grondstrategieplan niet door de Provinciale Staten		

is vastgesteld. Zonder dit kader ontbreekt elk zicht op een rechtvaardige herverdeling en landbouwstructuurverbetering. Ten aanzien van verschillende hotspots heb ik voor het gemak ingezoomd op een tweetal gebieden om te illustreren waar het volledige TLGD verder ook op getoetst kan en moet worden. 10. Onrealistische reductiedoelen in Hotspot Fochteloërveen Ref: Hst. 5.10 en bijlage 'Veenhuizen' Voor de omgeving van het Fochteloërveen/Veenhuizen wordt geëxperimenteerd met reductiepercentages die oplopen tot 60% ammoniakreductie. Dit is bijna het dubbele van de generieke provinciale opgave. Dit roept de volgende vragen en verzoeken op: • Hoe waarborgt de provincie dat de sociaal-economische structuur van de agrarische sector rondom Veenhuizen behouden blijft bij dergelijke extreme eisen? Ik verzoek u in het TLGD een maximum reductieplafond per individuele ondernemer vast te leggen. Indien een gebied meer reductie nodig heeft voor natuurdoelen, mag dit nimmer eenzijdig op het bord van de blijvende ondernemers worden gelegd. • Ik verzoek u de passage over de extreme reductiepercentages (zoals de 60% in Veenhuizen) uit het TLGD te verwijderen, aangezien deze elk sociaal-economisch perspectief wegnemen. Indien u deze percentages toch wenst te handhaven als '<i>streefwaarde</i>', eis ik dat dit in het TLGD onlosmakelijk gekoppeld wordt aan een harde garantie op volledige schadeloosstelling en een concreet hervestigingsprogramma. Het enkel noemen van een dergelijk percentage zonder de bijbehorende financiële en juridische opvangnetten is onacceptabel en onrechtmatig tegenover de zittende ondernemers. 11. De impact op de Hotspot Witterveld Ref: Hst. 5.10 en bijlage 'Witterveld' Ook het Witterveld wordt in het TLGD aangewezen als een gebied waar een grote opgave ligt, met name door de kwetsbaarheid van de aanwezige habitattypen voor stikstof en verdroging. • In het TLGD ontbreekt een specifieke impactanalyse voor de ondernemers rondom het Witterveld. Kan de provincie aangeven hoeveel agrarische bedrijven hier direct door 'stapeling' van doelen worden geraakt? Ik verzoek u deze impactanalyse per hotspot als		

bijlage aan het TLGD toe te voegen voordat het plan definitief wordt vastgesteld. • Worden de maatregelen rondom het Witterveld gesynchroniseerd met de ontwikkelingen rondom de TT-baan en defensie-activiteiten in dat gebied? Ik verzoek u in het plan vast te leggen dat de landbouw niet als 'sluitpost' fungeert voor andere ruimtelijke claims in dit gebied. 12. Hydrologie als blokkade voor vergunningverlening Ref: Hst. 5 en Hst. 4.2 • Zowel in het Fochteloërveen (hoogveenherstel) als in het Witterveld is hydrologisch herstel cruciaal. Het TLGD stelt dat stikstofreductie pas effect heeft als de waterhuishouding op orde is. Dit creëert een onacceptabel risico: een boer kan maximaal reduceren, maar krijgt geen vergunning omdat de overheid haar hydrologische taken niet op tijd uitvoert. Ik verzoek u in het TLGD de harde garantie op te nemen dat stikstofruimte direct juridisch beschikbaar komt voor ondernemers zodra zij hun eigen reductie hebben behaald, ongeacht de voortgang van de hydrologische herstelmaatregelen door de provincie. • Wie is verantwoordelijk voor de schade als de hydrologische maatregelen (peilverhogingen) leiden tot vernatting op agrarische gronden buiten de natuurgebieden? Ik verzoek u een volledige schadeloosstellingsregeling in het TLGD op te nemen voor de indirecte gevolgen van het hydrologisch herstel in de hotspots. 13. De "Eén-loket-garantie" tegen stapeling van doelen Ref: Hst. 5: Gebiedsgericht werken • In gebieden als het Fochteloërveen worden ondernemers nu gevraagd te investeren voor stikstof. Echter, de opgaven voor klimaat (methaan) en bosontwikkeling (paragraaf 2.7) hangen als een zwaard van Damocles boven de sector. Ik verzoek u een <i>'integrale investeringsbescherming'</i> in het TLGD op te nemen. Ondernemers in de hotspots die nu voldoen aan de zware eisen, moeten een garantie krijgen van bijvoorbeeld minimaal 20 jaar dat zij niet geconfronteerd worden met aanvullende claims vanuit andere TLGD-doelen (zoals extra bos of strengere methaannormen). • Daarnaast verzoek ik u de sociaal-economische impactanalyse niet pas achteraf per deelgebied te doen, maar als bindende toets vooraf op te nemen in het TLGD. Indien de levensvatbaarheid van de		

agrarische sector in gebieden als Veenhuizen of het Witterveld onherstelbaar wordt aangetast, moet het plan voorzien in het naar beneden bijstellen van de ecologische ambities (bijv. aanpassing van de begrenzing of de doelen). 14. Generiek toetsingskader voor álle overige (toekomstige) Hotspots Ref: Hst. 5: Gebiedsgericht werken Ik verzoek u dwingend om de hierboven gevraagde waarborgen — waaronder het individuele reductieplafond (punt 10), de voorafgaande impactanalyse (punt 11), de hydrologische garantie (punt 12), en de één-loket-garantie (punt 13) essentiële maar niet de enige onderdelen zijn — als een generiek toetsingskader in het TLGD te verankeren. Dit kader moet gelijkwaardig van toepassing zijn op alle hotspots en nog aan te wijzen hotspots. Dit toetsingskader dient, in samenspraak met de sector en externe experts, verder te worden uitgewerkt tot een volledig instrumentarium dat de sociaal-economische en juridische positie van ondernemers in alle gebieden met gestapelde opgaven beschermt. Het gelijkheidsbeginsel verzet zich ertegen dat ondernemers per gebied anders worden behandeld ten aanzien van hun fundamentele rechts- en investeringszekerheid. Het is dan ook niet vreemd dat ik eis dat het TLGD de harde voorwaarde bevat dat Drentse ondernemers in grensgebieden (Friesland/Groningen) niet geconfronteerd worden met strengere normen of beperkingen dan hun burens over de provinciegrens, om concurrentievervalsing binnen één stroomgebied te voorkomen. In het vraag en antwoord op de website van de provincie Drenthe wordt gezegd dat men <i>‘in gesprek gaat’</i> metomliggende provincies wat zeer vrijblijvend overkomt. Er mag toch wel geëist worden dat er een gezamenlijk handhavings- en normeringskader wordt opgesteld. Ik wijs u erop dat op basis van het zorgvuldigheidsbeginsel en het motiveringsbeginsel (Awb), een integrale en inhoudelijke reactie op álle gestelde vragen en verzoeken in deze zienswijze noodzakelijk is voor een rechtmatige vaststelling van het definitieve TLGD. Ik vertrouw erop u hiermee voldoende en uiterst concreet te hebben geïnformeerd over de tekortkomingen in het voorliggende ontwerp. Ik zie uw gemotiveerde beantwoording van mijn vragen en, belangrijker nog, de verwerking van mijn verzoeken tot daadwerkelijke aanpassing van het definitieve TLGD met grote belangstelling tegemoet.		
93.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen

Wat hebben deze plannen voor invloed op ons bedrijf en dit is vooral van belang omdat er net een jonge werknemer in de VOF gestapt en en graag verder wil met dit bedrijf op de huidige locatie. Geachte leden van Gedeputeerde Staten, Met deze brief dien ik hierbij mijn zienswijze in op het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD), dat van 16 februari t/m 30 maart 2026 ter inzage ligt 1. Ik ben eigenaar van een [REDACTED], actief in de landbouwmechanisatie en dienstverlening aan agrarische ondernemers in de regio. 1. Algemeen bezwaar Het TLGD beoogt onder andere om de vergunningverlening weer op gang te brengen en natuur-, stikstof- en waterdoelen te realiseren. Hoewel deze doelen begrijpelijk zijn, leidt het voorgestelde beleid tot zeer ingrijpende gevolgen voor de landbouwsector. Volgens LTO Noord kan het TLGD een ammoniakreductie van 43% en strengere gebiedsmaatregelen in o.a. Natura 2000-zones betekenen, met grote impact op agrarische ondernemers 2. Deze plannen raken daarmee niet alleen boeren direct, maar ook de aanverwante industrie, waaronder mechanisatiebedrijven zoals het mijne. 2. Gevolgen voor mijn mechanisatiebedrijf Mijn bedrijf is sterk afhankelijk van een gezonde en toekomstbestendige agrarische sector. De gevolgen van het TLGD voor boeren hebben direct effect op: ✅ Afnemende investeringsbereidheid Wanneer boeren door strengere stikstofnormen, watermaatregelen of gebiedsbeperkingen gedwongen worden te krimpen, verplaatsen of stoppen, leidt dit onvermijdelijk tot: • minder aankoop van machines; • minder onderhoudswerk;	Betrokkene vreest dat het programma te veel vraagt van de agrarische sector, met als risico dat investeringen uitblijven en ook aanverwante bedrijvigheid, zoals zijn mechanisatiebedrijf, getroffen wordt. Wij zien dat de sector momenteel deels stilligt als gevolg van de vergunningenimpasse. Juist om perspectief te creëren is helderheid nodig. Wij zien met betrokkene dat het programma lokaal veel kan vragen van ondernemers. Wij geven daaraan invulling op een manier waarvan wij denken dat ondernemers perspectief houden. Dit heeft zich o.a. vertaald in het instrumentarium (wij ondersteunen via o.a. subsidies) en door een reëel tijdspad te schetsen (pas in 2035 moet voldaan worden aan de generieke norm). Desalniettemin betekent het programma wat voor de sector. In gebiedsprocessen moet verdere helderheid komen over wat de precieze uitwerking van het programma wordt. Daarbij komt ook aandacht voor de sociaaleconomische impact (zie het aangepaste hoofdstuk 6). Al met al achten wij het programma voldoende afgewogen.	

• minder innovatie-investeringen. ✓ Risico op economische krimp van de gehele keten Uit de stukken van de provincie blijkt dat de doelen worden uitgewerkt binnen beperkte middelen en dat het programma vooral inzet op landelijke reducties van emissies en beperkingen voor landbouwproductie 3. Hierdoor dreigt de economische motor van het landelijk gebied te verzwakken, met negatieve gevolgen voor toeleveranciers zoals mijn bedrijf. ✓ Onzekerheid en gebrek aan perspectief Het plan biedt op dit moment onvoldoende duidelijkheid over: • hoe de maatregelen worden ingevoerd; • wat de concrete gevolgen zijn voor agrarische bedrijven; • wanneer perspectief ontstaat voor vergunningverlening. Deze onzekerheid zorgt voor terughoudendheid in de markt, waardoor belangrijke investeringen onder druk komen te staan. 3. Gebrek aan proportionaliteit en uitvoerbaarheid Hoewel de provincie aangeeft te willen werken vanuit “de kracht van de Drentse ondernemers” en vrijwillige maatregelen te verkiezen, is onduidelijk hoe ondernemers in aanverwante sectoren hierin worden meegenomen 4. Vanuit mijn positie zie ik een risico dat de lasten vooral bij agrarische ondernemers en hun leveranciers terechtkomen, terwijl de economische schade voor de regio onvoldoende in beeld wordt gebracht. 4. Verzoek aan de provincie Ik verzoek u dringend om: 1. Beter inzicht te geven ...in de economische gevolgen van het TLGD voor de volledige landbouwketen, inclusief mechanisatiebedrijven, loonwerkers, handelaren en andere toeleveranciers.		

2. Een realistischer en geleidelijker transitiepad ...waarbij boeren én aanverwante bedrijven niet worden overvraagd en voldoende tijd, middelen en toekomstperspectief krijgen. 3. Betere participatie van de aanverwante sector ...zodat bedrijven zoals het mijne betrokken worden bij uitwerking van maatregelen, juist omdat zij cruciaal zijn voor innovatie en verduurzaming in de landbouw. 4. Duidelijke, juridisch zekere kaders ...om investeringszekerheid te creëren voor zowel boeren als bedrijven die hen ondersteunen. 5. Slot Ik steun de ambitie om te werken aan een toekomstgericht landelijk gebied, maar de huidige vorm van het TLGD brengt te grote risico's voor de continuïteit van zowel landbouwbedrijven als de gehele agrarische keten, waaronder mijn mechanisatiebedrijf. Ik verzoek u daarom de hierboven genoemde punten nadrukkelijk mee te nemen bij de verdere uitwerking van het programma.		
94.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Voor ons ligt het ontwerpplan van het Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD). De omvang van 105 pagina's toont dat er veel verschillende aspecten zijn die aandacht behoeven in het TLGD. Daaraan liggen ook nog verschillende bijlagen ten grondslag met een totale omvang van tevens ruim 150 pagina's. Ten aanzien van het TLGD wil ik u graag mijn zienswijze voorleggen en indienen middels dit document. Hierbij heb ik getracht mij te houden aan de geschetste kaders die zijn meegegeven vanuit de provincie Drenthe voor het opstellen van een zienswijze. Dit heeft geresulteerd in dit gewichtige document. Gezien de omvang van het ontwerpplan met onderliggende bijlagen is het niet mogelijk gebleken om de zienswijze beknopter aan u voor te leggen. Mijn hoop is dat u deze zienswijze	Zienswijzen 20, 87, 92, 94, 120, 131, 141, 150, 230 en 251 zijn vrijwel identiek aan elkaar en bevatten onder de volgende genoemde thematische kopjes vrijwel dezelfde inhoud: - 1. over Juridische houdbaarheid versus streefdatum 2027 - 2. Ontbreken sociaal-economische impactanalyse (art. 2 lid 3 Habitatrichtlijn) - 3. Prioritering stikstofruimte (woningbouw eigen regio) - 4. Financiën	

serieus en grondig doorneemt en evalueert alvorens u het TLGD vaststelt. Namens ons melkveebedrijf [REDACTED], dien ik deze zienswijze in. [REDACTED]. Wij zijn geen bedrijf dat stilstaat; wij hebben jonge, gedreven opvolgers klaarstaan die staat te popelen om het levenswerk van onze familie voort te zetten. Wij werken bovendien volledig legaal, geborgd door een onherroepelijke Natuurbeschermingswetvergunning (NB-vergunning). [REDACTED] Door deze extreme stapeling van gebiedsclaims (Bouwsteen Natuur, Bouwsteen Water én de hotspot-aanpak) wordt de zuurstof letterlijk uit onze bedrijfsvoering gepest. U presenteert dit als een integrale aanpak, maar voor ons is het een integrale afrekening. Wat deze situatie voor ons onverteerbaar maakt, is dat wij precies die ondernemers zijn die de overheid altijd zegt te zoeken: de 'koplopers'. Wij hebben onze verantwoordelijkheid al lang genomen. Wij hebben actief geparticipeerd in de subsidieregeling laaghangend fruit en hebben fors geïnvesteerd in onder andere een geborgde installatie met magnesium-chloride om onze emissies drastisch te verlagen. Daarnaast doen wij volop aan weidegang om dierenwelzijn en een natuurlijk landschapsbeeld te borgen. Wij hebben onze nek uitgestoken, leningen afgesloten en geïnvesteerd in de toekomst. Als ik het TLGD en uw Realisatiestrategie en de achterliggende bijlagen lees, zie ik echter een papieren, abstracte systeemwereld die volledig losgezongen is van onze realiteit. Dit plan lijkt geschreven door mensen met een laptop, voor mensen met een laptop. U spreekt over 'het belonen van koplopers' en 'vrijwilligheid', maar de rekenkundige werkelijkheid in de hotspots toont een dwingende reductie-eis, tot 80% rondom N2000, die voor een bedrijf dat al maximaal gereduceerd heeft, simpelweg de doodsklap betekent. U straft de voorhoede af.	Concrete vragen en verzoeken naar aanleiding van paragraaf 1.3 - 1. Over de hiërarchie van doelen en 2. eenzijdige focus - 3. Over de bouwstenen van het programma - 4. Over koppeling met PAS-melders, H2, toestemmingsverlening > welke natuurverbetering is nodig voordat eerste PAS-melder gelegaliseerd kan worden? - 5. Over additionaliteit - 6. Over de gebiedsgerichte stikstofreductie - 7. over Haalbaarheid kritische depositie waarde - 8. Over de horizon na 2030 en rechtszekerheid - 9. Over de stapeling van doelen Over de inhoudelijke zienswijze op de hotspots en gebiedsgerichte uitwerking - 14. Over generiek toetsingskader Voor een beantwoording verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 20. Op een aantal verdere punten uit de zienswijze zijn we hieronder nader ingegaan. Algemeen De vele problemen die betrokkene ziet in het programma zijn uiteindelijk eraan ontleend dat het bedrijf is gelegen op een locatie waar veel opgaven samen komen. Wij kunnen de grote zorgen over de toekomst van het bedrijf dan ook goed volgen, maar niet op voorhand wegnemen. In het gebiedsproces moet blijken wat mogelijk is.	

Voordat ik inga op de algemene technische en juridische weeffouten van dit plan, eis ik van uw college een gebiedsspecifieke, gemotiveerde beantwoording van de volgende fundamentele vragen die de overlevingskansen van mijn bedrijf en mijn opvolger direct raken. 1. De Paradox van de koploper en de technologische werkelijkheid <i>Referentie naar Realisatiestrategie p. 24-25 en Ontwerpprogramma p. 45.</i> Ons bedrijf heeft al fors geïnvesteerd in o.a. een geborgde magnesium-chloride installatie. In uw Realisatiestrategie (p. 25) schermt u met enorme reductiepercentages door dit soort technieken tot 55% ammoniak en 82% methaan. Echter, door de dwingende reductiedoelen rondom het Holtingerveld dreigt een systeem waarbij onze behaalde winst wordt afgeroomd voor de algemene gebiedsopgave. • Garandeert u dat onze reeds gerealiseerde emissiereductie 1:1 wordt verrekend met onze individuele opgave, of wordt van ons verwacht dat wij bóvenop onze innovatie nogmaals 50-80% reduceren? • In hoeverre is de provincie bereid de juridische en financiële risico's te dragen als de door u geprezen technieken later door de rechter als 'onvoldoende geborgd' worden bestempeld? Wordt de rekening dan alsnog bij ons neergelegd in de vorm van dierkrimp, terwijl wij op uw advies hebben geïnvesteerd? 2. De vernatting van de beekdalen <i>Referentie naar Ontwerpprogramma p. 54 en Bouwsteen Water.</i> De hotspot Wapserveense Aa stuurt aan op vernatting voor beekdalherstel. U weet dat vernatting op onze gronden de draagkracht vernietigt. Dit leidt tot een korter weideseizoen en hogere emissies uit de stal omdat de koeien niet naar buiten kunnen. • Hoe rijmt u de eis voor weidegang (p. 48) met de vernattingsopgave in de Wapserveense Aa? • Erkent u dat uw waterbeleid ons dwingt tot een jaarrrond opstalsysteem, wat direct botst met de maatschappelijke wens en de 'Drentse identiteit' die u in dit plan zegt te beschermen?	‘Afstraffen’ koplopers In het programma zoals het nu voorligt hebben wij de norm die 30% generieke in de melkveehouderij moet bewerkstelligen nader uitgewerkt. De norm is aldus ingevuld dat rekening wordt gehouden met stappen die al zijn gezet. Bedrijven kunnen zelf uitrekenen in welke mate zij al aan de norm voldoen, dan wel nog extra stappen moeten zetten. In elk geval betekent het dat wanneer bedrijven aantoonbaar en geborgd resultaten hebben geboekt, hun opgave aanmerkelijk kleiner zal zijn dan wanneer dit niet het geval is. Koplopers worden in die zin beloond. Voor de gebiedsgerichte opgave (bedrijven binnen een km van een Natura 2000-gebied) geldt verder dat deze aldus wordt ingevuld dat bedrijven de mogelijkheid wordt geboden om een gezamenlijk bod te doen. Dit biedt bedrijven de gelegenheid om samen te werken en al dus de ruimte te verdisconteren die al is gerealiseerd als gevolg van b.v. een sinds 2019 gestopt bedrijf in het gebied. U kunt onze aanpak nalezen in hoofdstuk 4 van het programma. Ten overvloede zij nog eens opgemerkt dat de Realisatiestrategie en het Verzameldocument Bouwstenen die met het programma ter inzage zijn gelegd gelden als achtergrondmateriaal. Ze hebben geen eigenstandige werking en bij verschillen met het eigenlijke programma gaat dat laatste stuk voor. Waar het gaat om de benodigde investeringen, willen wij maximaal faciliteren. Dit doen we door subsidies ter beschikking te stellen vanuit b.v. laaghangend en hooghangend fruit, agrarisch natuurbeheer.	

3. De ■ hectare NNN <i>Referentie Ontwerpprogramma p. 36 en Bouwsteen Grond p. 111-112.</i> U stelt dat ■ hectare van onze grond natuur moet worden. Dit is geen vrijwillige keuze als de rest van het bedrijf daardoor onhoudbaar wordt. Een beperking van de bemesting en maaidata op 30% van ons areaal verhoogt de GVE-druk op de rest van onze grond tot boven de wettelijke normen. • Heeft u de vermogensschade voor ons bedrijf in beeld gebracht? • Door deze ■ hectare te 'beperken', daalt de onderpandwaarde bij de bank, wat onze financiering voor de opvolger direct in gevaar brengt. Hoe gaat de provincie deze daling in de liquiditeits- en vermogenspositie van ons bedrijf compenseren? • Hoe gaat u de vermogensschade in het algemeen op dit punt voor alle betrokken en getroffen bedrijven in kaart brengen? 4. De erkenning van de sociaal-economische kaalslag <i>Referentie naar Ontwerpprogramma Hoofdstuk 6, p. 103, figuur 6.6.</i> In uw eigen impactanalyse op pagina 103 geeft u ruiterlijk toe dat de sociaal-economische impact in Zuidwest-Drenthe, wat ons gebied is, "veel groter is dan elders". U schrijft dat effecten "zo veel mogelijk gemitigeerd" worden. • Wat is de concrete definitie van "zo veel mogelijk"? • Waarom legt u de rekening van een provinciale opgave neer bij een kleine groep ondernemers in een hotspot, terwijl u nu al weet dat dit de lokale economie in Wapserveen en Wittelte onevenredig hard raakt? • Waar is het solidariteitsfonds voor de hotspots? Bent u voornemens deze op te richten of in werking te laten treden? 5. Juridische zekerheid en additionaliteit <i>Referentie naar Bouwsteen Toestemmingsverlening p. 2 en Ontwerpprogramma p. 8.</i> Onze NB-vergunning is ons eigendomsrecht. U schrijft echter dat de ruimte voor maatwerk "steeds verder is ingeperkt" en dat u in 2027	Daarnaast zijn of komen er regelingen voor extensivering, omschakelen, verplaatsen en stoppen. Weidegang en vernatting van de beekdalen Hydrologische maatregelen (zoals peilverhoging, verondieping, stuwen, natuurvriendelijke oevers of retentiemaatregelen) zijn in beginsel lokaal gericht op het watersysteem waarin ze worden toegepast. Maatregelen zijn onder meer bedoeld om: • Piekaafvoeren te dempen en droogte-effecten te beperken; • Natuurlijke afvoer- en bergingsprocessen te verbeteren; • Ecologische doelen (KRW) te ondersteunen. In hoeverre deze maatregelen doorwerken en van invloed zijn op het landbouwkundig gebruik zoals weidegang (nabij of op afstand van de watergang) hangen sterk af van het type maatregel, de hydrologische samenhang en de mate van peilbeheer. Ook de bodemopbouw ter plaatse en factoren als bodemverdichting en perioden van veel neerslag of droogte kunnen hierbij een rol spelen. Zonder gerichte onderbouwing is niet vast te stellen of sprake is van een relevante beïnvloeding. Onderzoek moet hier voor die specifieke situaties meer duidelijkheid over geven welke vormen van weidegang in welke situaties wel geschikt zijn en welke niet. Ook de eventuele beschikbaarheid van hoger gelegen percelen speelt hierbij een rol. Kortom wat de mogelijkheden zijn voor het vasthouden van water nabij de Wapseveense Aa en de gevolgen daarvan voor u bedrijfsvoering dient nog verder uitgewerkt te worden.	

stikstofruimte 'gevonden' moet hebben voor andere sectoren (additionaliteit). Dit wekt de indruk dat de 'opgave' in de hotspot Wapserveense Aa een politieke methode is om stikstofruimte vrij te maken over de rug van de agrariër. • Kunt u juridisch uitsluiten dat onze vergunningsruimte wordt geconfisqueerd om stikstofruimte voor andere projecten (bouw/infra) in 2027 te creëren? • Garandeert u dat onze vergunning NIET wordt aangetast door dwingende maatregelpakketten voor de hotspot? • Hoe rechtvaardigt u het onteigenen van ontwikkelruimte van een koploper ten gunste van andere economische sectoren? 6. De levensvatbaarheidstoets voor de opvolging Banken eisen een stabiel beleidskader voor 20 jaar voor een bedrijfsovername. Uw TLGD biedt slechts onzekerheid tot 2030 en vage doelen voor 2035. • Is de provincie bereid om voor koplopers in hotspots zoals wij, een garantiestelling af te geven naar financiers, waarbij u borg staat voor de continuïteit van de vergunning indien wij voldoen aan de gestelde innovatie-eisen? Zo nee, hoe kunt u dan beweren dat dit plan "perspectief" biedt voor de jonge generatie? 7. De vrijwilligheid-fabel en het instrumentarium <i>Referentie naar Realisatiestrategie p. 11 en Bouwsteen Grond p. 111.</i> U spreekt over vrijwilligheid, maar de Bouwsteen Grond spreekt over "doelgericht en passend instrumentarium" (p. 111). In de wandelgangen en tussen de regels door weten we dat dit over onteigening of dwingende bestemmingsplanwijzigingen gaat. • Kunt u garanderen dat ondernemers in de hotspot Wapserveense Aa die NIET kiezen voor de door u voorgestelde maatregelpakketten, gevrijwaard blijven van dwingende instrumenten zoals onteigening of het intrekken van de milieuvergunning? Of is 'vrijwilligheid' in dit TLGD slechts een	De wateropgave De verwachting is dat door de klimaatveranderingen we meer water moeten gaan vasthouden in Drenthe om structureel te lage grondwaterstanden en verdroging tegen te gaan. De opgave richt zich hierbij vooral op het herstellen en behouden van een robuust grond- en oppervlaktewatersysteem in de beekdalen. NNN Als wij uw zienswijze goed lezen, is de 30 ha grond waaraan u refereert reeds langer bestempeld als NNN. Het programma kan hiervoor dus ook niet tot vermogensschade leiden, omdat de aanduiding NNN al langer op de gronden rust. Overigens zal het programma gebiedsgericht uitgewerkt worden. Dit geldt ook voor een hotspot als de Wapserveense Aa. Hiermee starten wij bij vaststelling van het programma na de zomer. In de gebiedsprocessen die wij willen doorlopen gaan wij graag ook met betrokkene in gesprek om te verkennen welke mogelijkheden hij ziet. Hebben wij het verkeerd gelezen en gaat het volgens u erom dat wij nieuwe natuur zouden hebben ingetekend op uw percelen dan geldt het volgende. Wij hebben een aantal hotspots van de opgaven in beeld gebracht. In deze gebieden gaan wij graag met betrokkenen in overleg om te kijken wat mogelijk is. Dit gebeurt op basis van vrijwilligheid. Sociaaleconomische impact	

eufemisme voor 'tekenen bij het kruisje voordat we de wet tegen u gebruiken'? Deze zeven punten vormen de kern van de onzekerheid waarin u ons bedrijf stort. Een algemene beantwoording volstaat niet; ik eis een gemotiveerde reactie op elk van deze locatie-specifieke knelpunten, aangezien ze onlosmakelijk verbonden zijn met de juridische en technische tekortkomingen van het TLGD die ik in het vervolg van deze zienswijze zal aantonen. Hoewel de bovenstaande vragen specifiek betrekking hebben op de wurgende positie van ons melkveebedrijf in Wittelte, komen deze excessen voort uit de fundamentele ontwerpfouten van het TLGD. Na grondige analyse van het ontwerpprogramma en de bijlagen stel ik vast dat er een onoverbrugbare kloof gaapt tussen de belofte van een vitaal platteland en de dwingende reductie- en inrichtingseisen die u via dit instrument over ons uitrolt. Het TLGD in zijn huidige vorm is geen landbouwakkoord; het is een eenzijdige ecologische claim op economische ruimte. Kort samengevat is dit plan voor onze familie geen koers naar de toekomst, maar een provinciale overlevingsstrategie voor vergunningverlening, waarbij de rekening eenzijdig op het erf in de hotspot wordt gelegd. In de rest van dit document worden de inconsistenties, het gebrek aan juridische waarborgen rondom de 2027-belofte en het ontbreken van structurele schadeloosstelling verder onderbouwd. Deze technische en juridische onderbouwing (het algemene deel) is onlosmakelijk verbonden met de vragen over onze eigen toekomst. Voordat ik overga tot de inhoudelijke punten per hoofdstuk, dwingen de structurele tekortkomingen in uw beleid mij tot het stellen van de volgende cruciale basisvragen:	Wat betreft de sociaaleconomische impact verwijzen wij naar hoofdstuk 6 van het programma. De tekst van dat hoofdstuk is n.a.v. de zienswijzen aangepast. De precieze uitwerking van de 'mitigerende maatregelen' moet eveneens in gebiedsprocessen haar beslag krijgen. Juridische zekerheid Wij hebben onze stikstofaanpak in Hoofdstuk 4 verder uitgewerkt. Daaruit kan o.a. worden afgeleid wat onze aanpak betekent voor ontwikkelruimte binnen bestaande vergunningen. Levensvatbaarheid Het klopt dat het bedrijf van betrokkene gelegen is op een locatie waar veel opgaven samen komen. Wat dit precies betekent voor de continuïteit van het bedrijf moet blijken in het gebiedsproces dat na vaststelling kan worden opgestart. De levensvatbaarheid waaraan in het plan wordt gerefereerd doelt overigens op de sector als geheel. Wij beseffen dat de impact voor individuele boeren groot kan zijn en willen meedenken met oplossingsrichtingen. Daarnaast stellen wij maximaal regelingen beschikbaar voor ondersteuning van bedrijven. Vrijwilligheid Vrijwilligheid is een belangrijk uitgangspunt van het programma. Het is als uitgangspunt ook vastgesteld door Provinciale Staten. Wel zien wij enige spanning tussen het principe van vrijwilligheid en het doel om vergunningverlening vlot te trekken. Het vaststellen van een norm is een voorbeeld van instrument dat op termijn niet vrijwillig is. Duidelijk is ook dat er in	

1. Proportionaliteit van het plan Met name figuur 2.12 (p. 39 van het concept TLGD, zie figuur 1) roept aanzienlijke basisvragen op die essentieel zijn in het kader van proportionaliteit. In deze tabel wordt duidelijk dat de bijdrage aan de depositie in de natura 2000-gebieden voor het overgrote deel van de stikstofuitstoot, variërend van 65% tot meer dan 90%, niet afkomstig is uit Drenthe zelf. Dit roept de volgende vragen op: • Hoe rechtvaardigt de provincie een gebiedsgerichte reductie-eis van 50% tot 80%, zoals genoemd op p. 63 van de bouwstenen, voor Drentse ondernemers in hotspots, terwijl uit figuur 2.12 blijkt dat de totale Drentse bijdrage aan de depositie in de meeste gebieden minder dan 30% bedraagt? Is hier niet sprake van een disproportionele lastenverdeling? • Als Drenthe zelf slechts voor gemiddeld 25% bijdraagt aan de overschrijding, in hoeverre is het dan realistisch om van ondernemers offers tot 80% te vragen terwijl zelfs een volledige sanering van de Drentse landbouw de KDW-doelen niet binnen bereik brengt zonder harde garanties over reductie in het buitenland en buurprovincies? • Op pagina 62 van de bijlage 'Verzameldocument Bouwstenen' geeft u aan dat een onafhankelijk expert nog onderzoek doet naar een 'aanvullende reductie-opgave' voor de additionaliteit, die pas vlak vóór de definitieve vaststelling in 2026 bekend zal zijn. Hoe kunt u van mij verwachten dat ik een volwaardige zienswijze indien op een plan waarvan de werkelijke, cumulatieve reductie-eis nog niet is gekwantificeerd? Ik maak hierbij formeel bezwaar tegen deze gang van zaken, daar dit mijn recht op een tijdige en volledige beoordeling van de gevolgen voor mijn bedrijfsvoering feitelijk onmogelijk maakt. • Kan de provincie garanderen dat de forse reducties die van Drentse ondernemers worden gevraagd daadwerkelijk leiden tot juridische ruimte voor vergunningverlening, gezien het feit dat het meerendeel van de depositie van buiten de provinciegrenzen komt en dus buiten de Drentse invloedssfeer ligt?	gebieden, zoals bij het Holtingerveld, meer moet gebeuren. Desalniettemin houden wij het principe van vrijwilligheid zo veel mogelijk staande, o.a. door vrijheid te geven over de wijze waarop agrariërs aan de doelen kunnen werken. Proportionaliteit Wij wijzen erop dat wij van ervan uitgaan dat ook andere provincies hun verantwoordelijkheid nemen voor de stikstofopgave. In het plan hebben wij uiteengezet dat wij ook ons deel doen. Deels gebeurt dit generiek (30%) en deels gebiedsgericht, omdat stikstof voor een onevenredig deel nabij de bron neerslaat. Wij vinden dat proportioneel. De gebiedsgerichte opgave is daarbij 60% (zie hiervoor voor een toelichting) en niet 80%. Wat betreft de mogelijkheid om tegen uit te werken onderdelen in bezwaar te komen. Wij merken op dat verplichtingen vanuit het plan juridisch zullen moeten worden vertaald. Dit gaat gepaard met een zienswijzenprocedure waarbij betrokkene desgewenst in het geweer kan komen. Wat betreft het vlottrekken van vergunningverlening is dat uiteindelijk een oordeel van de rechter. Wij denken dat met de voorgestelde aanpak een essentiële stap wordt gezet. Wij voelen daarbij steun uit een recente uitspraak van de Raad van State over het Liefstinghsbroek, waaruit ook blijkt dat provincies uiteindelijk niet tot het onmogelijke worden gehouden (zie Uitspraak 202301494/1/R2 - Raad van State). 2027	

Als de lokale bijdrage zo klein is, is een extreem hoge reductie-eis tot wel 80% dan niet een disproportioneel zwaar middel met een marginaal resultaat voor de natuurwaarden. Figuur 1: Figuur 2.12 uit het concept TLGD 2. De juridische houdbaarheid versus de streefdatum 2027 De provincie belooft dat vergunningverlening medio 2027 weer mogelijk is. Hoe kan de provincie deze belofte hardmaken terwijl de juridisch afdwingbare normen voor ondernemers nog niet eens zijn vastgesteld? Deze kunstmatige tijdsdruk dwingt tot een eenzijdige focus op de 'additionaliteitseis' wat kortgezegd inhoud het direct aantonen van stikstofwinst voor de rechter. Hierdoor degradeert het TLGD tot een puur juridisch instrument voor korte termijn, waarbij de langetermijndoelen voor een sociaal-economisch robuuste landbouw ondergeschikt worden gemaakt aan snelle 'papieren' stikstofruimte. Graag ontvang ik een toelichting hoe de provincie borgt dat de haast voor 2027 niet leidt tot onomkeerbare schade aan de landbouwstructuur. 3. Het ontbreken van impact op sociaal-economische gevolgen De provincie baseert haar rigoureuze natuur- en stikstofdoelen op de verplichtingen uit de Europese Habitatrichtlijn, maar negeert in het ontwerpplan een cruciaal fundament van diezelfde richtlijn. Artikel 2, lid 3 van de Habitatrichtlijn stelt dwingend: 'Bij de op grond van deze richtlijn te nemen maatregelen wordt rekening gehouden met de vereisten op economisch, sociaal en cultureel gebied, en met de regionale en lokale bijzonderheden.' Ik mis een integrale leefbaarheidstoets op de sociaal-economische gevolgen van dit plan. Is de provincie bereid om per hotspot, waar de stapeling van opgaven het grootst is, te onderzoeken wat de cumulatieve impact van de voorgestelde krimp is op de sociale cohesie, de instandhouding van vitale voorzieningen (zoals scholen en winkels) en de lokale toeleverende economie? Individuele sociaal-economische begeleiding via organisaties als Boeren Perspectief Drenthe zijn geen vervanging is voor een integrale sociaal-	Het programma TLGD kent geen belofte dat vergunningverlening in 2027 weer mogelijk wordt. De inschatting is dat dit het vroegst denkbare moment is waarop vergunningverlening weer wordt losgetrokken. Hiervoor is vereist dat het programma op onderdelen verder wordt uitgewerkt. Sociaaleconomische impact Tijdens de inspraakprocedure hebben ons meerdere zorgen bereikt over de sociaaleconomische impact van het programma. Wij hebben het programma op dit punt aangescherpt en verbeterd. Zie hoofdstuk 6 van het programma. Prioritering van stikstofruimte Op dit moment is er geen hiërarchie bedacht voor de wijze waarop vergunningverlening wordt toebedeeld wanneer deze weer zou ontstaan. Voor de hand ligt om eerst die ontwikkelingen toe te staan die bijdragen aan verduurzaming en ook het legaliseren van PAS-melders te prioriteren. Vicieuze cirkel Wij zien de impasse rondom het niet kunnen doorbreken van de impasse op vergunningverlening doordat maatregelen ten behoeve van vergunningverlening niet kunnen worden vergund ook. Met het voorliggende plan willen wij dit als eerste oplossen. Ook het Rijk werkt hieraan. Focus op natuur/ hiërarchie doelen Betrokkene vindt het plan te zeer gericht op natuurherstel. In dit verband wijzen wij erop dat vergunningverlening aan bedrijven juist vast is	

economische effectrapportage op gebiedsniveau. Individuele hulp helpt een boer, maar het redt de lokale school of loonwerker niet als 40% van de boeren stopt. Ik verzoek u dwingend om, conform Art. 2 lid 3 van de Habitatrichtlijn, alsnog een onafhankelijke sociaal-economische impactanalyse aan het TLGD ten grondslag te leggen voordat u overgaat tot vaststelling. 4. Prioritering van stikstofruimte Het TLGD pretendeert de woningbouw vlot te trekken. Kan de provincie garanderen dat de stikstofruimte die lokaal door de agrarische sector wordt gerealiseerd, ook prioritair en met voorrang wordt ingezet voor de lokale woningbehoefte en de leefbaarheid binnen diezelfde regio/gemeente, in plaats van voor provinciale of landelijke industriële- en infraprojecten? 5. De financiële impasse en de vicieuze cirkel van innovatie De provincie erkent dat er onvoldoende financiële middelen zijn tot 2030 (Realisatiestrategie, blz. 13). Wat is het 'Plan B' als de benodigde miljarden vanuit het Rijk uitblijven? Daarnaast signaleer ik een vicieuze cirkel. SPUK-middelen voor innovatie liggen klaar, maar ondernemers kunnen deze niet benutten omdat de benodigde vergunningen voor innovatieve stallen door de provincie zelf niet worden verleend vanwege de huidige juridische impasse. Hoe gaat de provincie deze administratieve patstelling doorbreken? Deze voorgaande overkoepelende basisvragen op basis van het ontwerp TLGD hebben als doel helderheid te krijgen. Graag zie ik beantwoording en vastlegging van deze vragen verwerkt in het definitieve TLGD om duidelijkheid te krijgen. Door deze zaken te benoemen en helder te maken wordt het voor een ieder duidelijk wat verwacht kan worden van het TLGD en hoe de provincie anticipeert op	gelopen door de slechte staat van de natuur. Het plan heeft daarom een zekere focus op natuurherstel, juist ook om vergunningverlening weer vlot te trekken. Wij denken niet dat het nodig is om de KDW's te bereiken alvorens vergunningverlening weer kan starten. Wel is het nodig dat de provincie doet wat kan en inzichtelijk maakt (kort door de bocht) dat dit ertoe leidt dat stikstofemissies bestendig dalen en de natuur in een betere toestand gaat verkeren. De provincie zet voor het faciliteren van maatregelen allerlei instrumenten in. Het gaat om subsidieregelingen, waar betrokkene deels al gebruikt van maakt, zoals laaghangend en hooghangend fruit. Daarnaast komen er regelingen voor extensivering, omschakelen, verplaatsen en beëindigen. In het kader van de gebiedsprocessen willen we eventueel ontstane grondmobiliteit ook benutten om de verkaveling van blijvende landbouwbedrijven te optimaliseren.	

verschillende scenario's. Dan vervolg ik nu graag met de inhoudelijke zienswijze op het TLGD. Inhoudelijke zienswijze op TLGD ontwerpplan 2026 In paragraaf 1.3 van het TLGD worden het oplossen van het vergunningenslot en het versterken van de landbouwstructuur als eerste hoofddoel genoemd. Echter, uit de verdere uitwerking en de focusbeschrijving blijkt dat dit doel volledig ondergeschikt is gemaakt aan het behalen van de natuur- en waterdoelen. Het programma leest hierdoor niet als een integraal plan voor het landelijk gebied, maar als een natuurherstelplan waarbij de belangen van de landbouw en de economie (punt 1) slechts als indirect resultaat worden gehoopt. Het ontbreekt in dit ontwerpplan aan concrete, eigenstandige waarborgen, meetbare tussenstapjes voor ondernemers en specifieke instrumenten in de 'bouwstenen' van figuur 1.1 om doel 1 daadwerkelijk te realiseren. Ik mis in de 'bouwstenen' van het programma een expliciet sociaal-economisch fundament dat de levensvatbaarheid van de agrarische sector garandeert, onafhankelijk van de ecologische opgave. De provincie geeft bovendien zelf aan dat het onzeker is of de natuurdoelen (Kritische Depositie Waarde, KDW) gehaald kunnen worden, waarmee ook het hoofddoel 'vergunningverlening' op losse schroeven komt te staan. Dit gebrek aan balans en juridische zekerheid vormt de kern van mijn zienswijze en leidt tot de volgende dwingende vragen en verzoeken tot aanpassing van het TLGD: Concrete vragen en verzoeken naar aanleiding van paragraaf 1.3 1. Over de hiërarchie van doelen • In paragraaf 1.3 worden 'het oplossen van het vergunningenslot' en het 'halen van natuurdoelen' beide als 'belangrijkste hoofddoelen' gepresenteerd. Echter, de tekst stelt direct daarna dat doel 1 alleen gerealiseerd kan worden in samenhang met doel 2. Kan de provincie verduidelijken of hier sprake is van gelijkwaardige doelen, of is doel 1 in		

feite een afgeleide belofte die volledig afhankelijk is van het resultaat van doel 2? - Als doel 1 een hoofddoel is, welke zelfstandige instrumenten, dus niet zijnde natuurmaatregelen, zet de provincie dan in om specifiek de 'landbouwstructuur te versterken' (doel 1b)? Kunnen deze ook worden opgenomen in het TLGD als pijlers? 2. Over de eenzijdige focus De tekst vermeldt expliciet: 'Onze focus ligt op het oppakken van die opgaven die het meest bijdragen aan het wegnemen van achteruitgang van natuur'. Als de focus volledig bij doel 2 ligt, hoe wordt dan voorkomen dat doel 1 (landbouwstructuur en PAS-melders) in de uitvoering ondergeschikt raakt of vertraging oploopt? Kan dit worden verduidelijkt in het voorliggende plan? Hoe verhoudt de keuze om de focus bij de natuur te leggen zich tot de ambitie uit het coalitieakkoord om de landbouw te versterken? Wordt 'versterken' hier enkel uitgelegd als 'aanpassen aan natuurdoelen'? Graag zie ik uw zienswijze op deze vraag en een aanpassing in het TLGD die dit uitlegt. 3. Over de bouwstenen van het programma In paragraaf 1.3 wordt toegelicht dat de aanpak van het TLGD is opgebouwd uit verschillende 'bouwstenen'. Bij nadere bestudering van deze bouwstenen en de bijbehorende tekst, valt op dat deze vrijwel uitsluitend gericht zijn op de fysieke leefomgeving. - Waarom is er in figuur 1.1 geen zelfstandige bouwsteen 'Sociaal-economisch perspectief & verdienmodellen' opgenomen? Nu lijkt de landbouw slechts een 'ontvanger' van maatregelen uit andere bouwstenen. Ik verzoek u deze bouwsteen als gelijkwaardige pijler toe te voegen aan het programma, zodat economische vitaliteit een harde randvoorwaarde wordt in plaats van een bijproduct. - Daarnaast verzoek ik u om voorafgaand aan enige maatregel die de landbouw raakt, te stellen dat een sluitende financiële businesscase per hotspot of deelgebied dient te worden opgesteld in het TLGD. Deze kan dan maatwerk specifiek per hotspot of deelgebied		

worden uitgevoerd, maar geeft wel in het overkoepelende TLGD aan dat dit noodzakelijk is. Dit omdat zonder gedekte inrichtingskosten is de gevraagde afwaardering van agrarische gronden zinloos en louter schadelijk voor de landbouwstructuur. • In de realisatiestrategie (p. 25) wordt uitgebreid gesproken over mestbewerking en innovatie (reductie tot 55-90% ammoniak). In het hoofddocument TLGD is dit echter geen zelfstandige 'bouwsteen' voor de boer. Ik verzoek u de bouwsteen 'innovatie en techniek' toe te voegen, daar door de provincie zelf wordt aangegeven dat dit één van de dingen is die de een belangrijke en positieve bijdrage kunnen hebben. 4. Over de koppeling met PAS-melders Ref: Hst. 2: Toestemmingsverlening • Er wordt gesteld dat het halen van natuurdoelen 'noodzakelijk is om toestemmingsverlening uit het slop te trekken'. Kan de provincie in het voorliggende plan per deelgebied aangeven welke specifieke natuurverbetering (kwantitatief) exact nodig is voordat de eerste PAS-melder in dat gebied gelegaliseerd kan worden? 5. Additionaliteit Ref: Hst. 3: Landbouw en Hst. 4: Natuur Een cruciaal onderdeel voor het vlot trekken van vergunningen voor o.a. PAS-melders is additionaliteit. Maatregelen mogen pas worden ingezet voor nieuwe vergunningen als ze extra zijn bovenop de wettelijk verplichte basis voor natuurherstel. Gezien de enorme opgave die in het TLGD is opgezet voor natuurherstel, is het risico groot dat álle reductie die boeren realiseren volledig wordt 'opgeslokt' door de basis-natuurdoelen. • Kan de provincie in het TLGD kwantitatief vastleggen welk deel van de beoogde reductie (bijv. van de 43% ammoniakreductie) gereserveerd wordt als additionele ruimte voor de legalisatie van PAS-		

melders? Ik verzoek u deze reservering expliciet in het plan op te nemen. - Hoe voorkomt de provincie dat de additionaliteit van een maatregel achteraf door de rechter wordt vernietigd omdat het natuurherstel onvoldoende blijkt te zijn? Ik verzoek u in het TLGD een juridische veiligheidsbuffer op te nemen: een deel van de behaalde winst dat uitsluitend voor de vergunningverlening van de zittende ondernemers (PAS-melders) wordt geoormerkt. - Is de provincie tevens bereid om in het voorliggende plan een concrete lijst van additionele maatregelen op te nemen die direct leiden tot vergunningsruimte? Graag zie ik dit als een toetsbaar onderdeel van het TLGD. 6. Over de gebiedsgerichte stikstofreductie en het risico op sanering Ref: Hst. 3.1: Stikstof In de bijlage 'Bouwsteen stikstof' (p. 63, verzameldocument Bouwstenen TLGD) stelt de provincie als rekenvoorbeeld voor om in een zone van 1000 meter rond Natura 2000-gebieden een gebiedsgerichte stikstofreductie van 50 tot 80% te realiseren, bovenop de generieke 30%. Deze astronomische percentages komen in de praktijk neer op een verkapt saneringsbeleid. Een reductie van 80% is redelijkerwijs onhaalbaar zonder volledige sluiting van het bedrijf. - Het is een absolute randvoorwaarde voor de rechtszekerheid dat de provincie in het TLGD uitspreekt wat het perspectief is voor een agrariër in deze 1000-meter zones. Als een reductie tot 80% de norm wordt, dient de provincie hier een passend en volledig gefinancierd perspectief (zoals volledige schadeloosstelling of verplaatsing) tegenover te stellen. - Tevens is het een vereiste dat kwantitatief wordt vastgelegd welk deel van deze extreme reductie-eis direct wordt gereserveerd als additionele ruimte voor vergunningverlening. Zonder deze harde garantie is medewerking aan deze percentages economische zelfmoord.		

• In de 'Vragen en Antwoorden' op de website van de provincie belooft u dat boeren 'realistische en haalbare doelen' krijgen die met 'managementmaatregelen' te halen zijn (de boer aan het roer). Ik constateer een onoverbrugbare tegenstelling tussen deze belofte en het rekenvoorbeeld van 80% reductie in de 'Bouwsteen Stikstof' (p. 63, verzameldocument Bouwstenen TLGD). Een reductie van 80% is met managementmaatregelen fysiek onmogelijk. Ik doe een dringend beroep op u om te garanderen dat het TLGD wordt aangepast zodat de belofte van 'management-gebaseerde doelsturing' juridisch wordt geborgd als de absolute bovengrens van wat van een individuele ondernemer gevraagd kan worden. Concrete vragen en verzoeken naar aanleiding van paragraaf 1.4 In paragraaf 1.4 van het TLGD maakt de provincie een cruciale kanttekening bij de haalbaarheid van het eigen programma. Er wordt gesteld dat voor natuurherstel uiteindelijk de KDW (Kritische Depositie Waarde) niet meer mag worden overschreden, maar tegelijkertijd erkent de provincie dat de meest kritische natuurtypen in Drenthe een dermate lage KDW hebben dat het de vraag is wanneer hieraan kan worden voldaan. Er wordt gesteld dat de opgaven na 2030 nog niet naar maatregelen zijn vertaald. Dit creëert een groot risico voor ondernemers die nu investeringen moeten doen voor de 2030-doelen. Dit schept een onhoudbare situatie voor de rechtszekerheid van inwoners en ondernemers. Als de provincie enerzijds de vergunningverlening (doel 1) koppelt aan het halen van de natuurdoelen (doel 2), maar anderzijds nu al aangeeft dat die doelen (de KDW) mogelijk onbereikbaar zijn, dan biedt dit programma geen perspectief, maar een juridisch moeras. Dit leidt tot onderstaande vragen ten aanzien van paragraaf 1.4: 7. Haalbaarheid kritische depositie waarde Ref: Hst. 4: Natuur en Water • Indien de provincie nu reeds voorziet dat de KDW voor bepaalde natuurtypen niet haalbaar is, op welke juridische basis verwacht zij dan dat de rechter toestemming zal geven voor vergunningverlening? Graag		

zie ik in het TLGD een juridische borging of een 'Plan B' opgenomen voor gebieden waar de KDW onhaalbaar blijkt, zodat het vergunningenslot niet permanent is. • De tekst in het voorliggende TLGD ontwerpplan spreekt over 'andere manieren om de natuurkwaliteit te realiseren'. Kan de provincie deze 'andere manieren' concreet benoemen en als alternatieve beoordelingsmethode opnemen in het TLGD? Zonder deze concretisering is er geen sprake van een toetsbaar plan, maar van een vage intentie. • Is de provincie bereid om hierbij het meten van daadwerkelijke natuurkwaliteit in het veld als leidend criterium op te nemen in plaats van theoretische modellen? In het verlengde hiervan verzoek ik de provincie om in het TLGD expliciet vast te leggen dat de feitelijke staat van instandhouding (de werkelijke natuurkwaliteit in het veld) leidend wordt voor de beoordeling of vergunningverlening mogelijk is, zeker in gebieden waar de theoretische KDW-modellen aantoonbaar onbereikbaar zijn. • Uit de verslagen van de schetssessies (o.a. Grote Masloot) blijkt een diep geworteld wantrouwen tegenover louter theoretische modellen. Ik verzoek u in het TLGD vast te leggen dat de voortgang van natuurherstel en de ruimte voor vergunningverlening primair worden gebaseerd op de feitelijke staat van de natuur middels veldmetingen. Ik verwijs hierbij naar de 'Monitoring' paragraaf in de Realisatiestrategie; Ik verzoek u dwingend om in het TLGD vast te leggen dat deze monitoring niet slechts een administratief proces is, maar dat 'meten in het veld' juridisch leidend wordt boven het Aerius-model zodra er discrepanties optreden. • Ik verzoek u formeel om als harde ontbindende voorwaarde op te nemen dat het TLGD een overmachtclausule bevat. Ondernemers mogen nimmer juridisch of financieel verantwoordelijk worden gehouden voor het niet-halen van natuurdoelen die het gevolg zijn van externe factoren zoals extreme weersomstandigheden, predatie (bijv. door de wolf of ganzenpopulaties) of andere invloeden buiten de directe invloedssfeer van het agrarisch beheer.		

8. Over de horizon na 2030 en rechtszekerheid Ref: Hst. 1.3 en Hst. 4 - Hoe waarborgt de provincie dat investeringen die boeren nu doen om aan de 2030-eisen te voldoen, na 2030 niet waardeloos worden door nieuwe eisen? Ik verzoek de provincie om een 'stand-still' garantie of een langjarige investeringszekerheid in het TLGD op te nemen, zodat ondernemers die nu meewerken aan de transitie niet later alsnog geconfronteerd worden met extra beperkingen voor dezelfde opgave. - Kan in het voorliggende TLGD plan een tijdlijn worden opgenomen waarin wordt aangegeven wanneer de maatregelen voor de periode na 2030 wél bekend worden? Het ontbreken hiervan zorgt voor een beleidsvacuüm dat de 'landbouwstructuur' (doel 1b) juist verzwakt in plaats van versterkt. 9. Over de stapeling van doelen Ref: Hst. 5: Gebiedsgericht werken In paragraaf 1.4 wordt ook de methaanopgave en CO2-vastlegging genoemd als 'wenselijk' onderdeel van het programma. - Graag zie ik een integrale effectbeoordeling in het TLGD waarin wordt aangetoond dat de stikstofmaatregelen niet strijdig zijn met de klimaat- en wateropgaven. Hoe voorkomt de provincie dat boeren nu investeren in stikstofreductie die later weer moet worden aangepast vanwege methaan- of waterdoelen? Ik verzoek u dit in het plan te verduidelijken om desinvesteringen te voorkomen. 10. Transparantie over de nulmeting en gerealiseerde reductie Ref: Hst. 5 & Realisatiestrategie paragraaf monitoring Ik verzoek u dwingend om in het TLGD vast te leggen dat er voor elke aangewezen hotspot of natuurgebied een openbaar en actueel overzicht komt van de gerealiseerde resultaten sinds het referentiejaar 2019. Daarnaast mag van de provincie verwacht worden dat er een duidelijk		

startpunt/indexcijfer van het referentiejaar met absolute eenheden wordt gepresenteerd, zodat helder is wát precies gereduceerd moet worden. Ten aanzien van de in het TLGD gehanteerde stikstofdoelen en de daaruit voortvloeiende reductie-eisen van 50% tot 80% in hotspots, wijs ik u op de fundamentele wetenschappelijke onzekerheid van het AERIUS-model. In het RIVM-briefrapport 2021-0115 (Verkenning afstandsgrens project-specifieke depositieberekeningen) wordt op pagina 19 eveneens bevestigd: ‘De onzekerheid kan lokaal (bijvoorbeeld per hexagoon of hectare) groot zijn: tot een factor 2 (-50% +100%)’. Deze onzekerheid wordt versterkt door de recente ontdekking van de ammoniak van zee correctie (maart 2025), waaruit bleek dat jarenlang onjuiste aannames zijn gedaan over de herkomst van ammoniak, wat de betrouwbaarheid van de huidige depositiemodellen verder ondergraaft. Juridisch gezien is het onhoudbaar om op basis van dergelijke onzekere modelleringen ingrijpende sociaal-economische maatregelen op te leggen zonder feitelijke validatie door metingen. Ik verwijs u naar de uitspraak van de Rechtbank Noord-Holland van 12 februari 2025 (ECLI:NL:RBNHO:2025:12839), die op basis van het Verdrag van Aarhus en Richtlijn 2003/4/EG oordeelde dat de overheid volledige transparantie moet bieden over de onzekerheden in stikstofdata. Gezien de redelijke wetenschappelijke twijfel die door deze onzekerheden ontstaat, is het TLGD op dit punt in strijd met het voorzorgsbeginsel uit de Habitatrichtlijn. Ik verzoek u dwingend om in het definitieve programma vast te leggen dat ingrijpende reductie-eisen pas effectief worden nadat de berekende overschrijdingen in de betreffende Drentse Natura 2000-gebieden door middel van meerjarige veldmetingen zijn gevalideerd en de werkelijke staat van instandhouding van de natuur (in plaats van een theoretische KDW) is aangetoond. Hoewel ik begrijp dat specifieke detailgegevens uit de flora- en faunadatabase omwille van bescherming van kwetsbare soorten niet één-op-één ter inzage liggen, geldt dit argument uitdrukkelijk niet voor de milieutechnische en hydrologische status van het gebied. Ik wijs u		

op uw plicht tot actieve openbaarmaking van relevante milieu-informatie. Zonder inzicht in de actuele staat van de natuur en de reeds bereikte emissiereductie per hotspot of (natuur)gebied, is een effectieve inspraak op dit plan feitelijk onmogelijk. Er dient inzichtelijk te worden gemaakt: • De feitelijke stikstofreductie die tussen 2019 en 2026 reeds is gerealiseerd (bijvoorbeeld door de LBV-regelingen of natuurlijke stoppers, zoals de beëindiging van het grote melkveebedrijf nabij het Witterveld in 2024, maar ook het stoppen van meerdere melkveebedrijven in bijvoorbeeld Friesland nabij Fochteloërveen). • Aangezien dit plan begin 2026 ter inzage is gelegd, is het ook aannemelijk dat niet alle cijfers tot deze datum beschikbaar zijn, maar de realisatie van de reductie vanaf de referentiedatum tot en met 31-12-2024 mag toch verwacht worden en inzichtelijk gepresenteerd worden in het voorliggende plan. Ik verzoek u dan ook om de feitelijk gerealiseerde reductie tot op een recente, heldere peildatum, bijvoorbeeld 31-12-2024, ten opzichte van het referentiejaar 2019 op te nemen in het voorliggende plan. • De actuele depositiewaarden, in plaats van enkel te rekenen met theoretische modellen uit het verleden. • De voortgang op hydrologische doelen, afgezet tegen de streefwaarden. Zonder deze transparantie is het voor ondernemers onmogelijk om de proportionaliteit van de gevraagde extra maatregelen te toetsen. Het is een absolute randvoorwaarde voor de rechtszekerheid dat deze tussenbalans per gebied als harde voorwaarde wordt opgenomen voordat een gebiedsproces start. Alleen op die manier kan worden voorkomen dat ondernemers dubbel worden belast voor een opgave die (deels) al is ingevuld. Het TLGD zwijgt verder over hoe wordt omgegaan met ondernemers die in de afgelopen jaren reeds substantieel hebben gereduceerd via provinciale of regionale projecten. Een concreet voorbeeld hiervan is het		

project 'Laaghangend Fruit', maar dit geldt evenzeer voor andere (lokale) innovatie- en reductie-initiatieven. Ik constateer dat er een reëel risico bestaat dat de provincie de huidige, reeds verlaagde emissiewaarden van deze koplopers hanteert als de 'nieuwe nulmeting' voor de gebiedsopgave. Dit zou betekenen dat ondernemers die proactief hebben geïnvesteerd, feitelijk zwaarder worden belast dan ondernemers die hebben afgewacht. Dit is onacceptabel en strijdig met het principe van rechtsgelijkheid. Ik doe een dringend beroep op u om te garanderen dat in het TLGD de volgende garanties worden opgenomen: • Reeds behaalde reducties via projecten zoals 'Laaghangend Fruit' of vergelijkbare initiatieven moeten volledig worden verrekend met de toekomstige gebiedsopgave. De inspanning uit het verleden moet worden opgeteld bij de toekomstige prestatie. • Het project 'Laaghangend Fruit' en vergelijkbare subsidies als referentiekader dient te worden opgenomen voor de wijze waarop individuele reducties worden geborgd. Ik verzoek de provincie om in het plan ruimte te bieden voor de erkenning van alle vergelijkbare initiatieven die aantoonbaar hebben bijgedragen aan de doelen van het TLGD sinds het referentiejaar 2019. • Er wordt voorkomen dat koplopers worden 'gestraft' voor hun vroege deelname aan reducerende initiatieven door hen eenzelfde extra reductiepercentage op te leggen als de bedrijven die nog geen stappen hebben gezet. Op pagina 6 en 7 van het ontwerpplan dat ter inzage ligt stelt de provincie dat zij 'schat' dat de uitvoering van reeds zeker gestelde maatregelen in 2030 een reductie van 14% tot stand brengt. Ik vind het uiterst zorgwekkend en onaanvaardbaar dat de provincie voor zo'n cruciaal onderdeel van het TLGD rekent met schattingen in plaats van harde, verifieerbare cijfers.		

Indien de provincie niet in staat is om de effectiviteit van reeds uitgevoerd beleid feitelijk hard te maken, ontbreekt elke basis voor het opleggen van aanvullende, ingrijpende maatregelen aan de agrarische sector. Ik verzoek u daarom dwingend dat: • De provincie de 'schatting' van 14% vervangt door een feitelijke berekening, gebaseerd op gerealiseerde projecten en beëindigde bedrijven. • Er volledige openheid komt over hoe deze 14% is berekend. Welke maatregelen zijn hierin meegeteld en welke niet? • Er geen aanvullende reductie-eisen (zoals de resterende 7% tot 2030 of 22% tot 2035) worden vastgesteld zolang de huidige stand van zaken niet met feiten is onderbouwd. Het kan niet zo zijn dat ondernemers worden afgerekend op een papieren werkelijkheid terwijl de provincie zelf toegeeft niet over exacte cijfers te beschikken. 11. Onevenredige lastenverdeling waterkwaliteit Ref: Hst. 4.3, Hst. 5.2 en p. 55, 73, 82-83 Het ontwerpprogramma toont een opvallende inconsistentie in de probleemanalyse versus de voorgestelde oplossingsrichtingen voor de waterkwaliteit (p. 55, 73, 82-83 van het ontwerpprogramma). Op pagina 82 erkent de provincie expliciet dat overschrijdingen van de drinkwaternorm in de Drentsche Aa ook worden veroorzaakt door 'medicijnresten, zoetstoffen en PFAS', wat duidt op een duidelijke stedelijke en industriële invloed. Echter, zodra het document overgaat naar de oplossingsrichtingen (p. 73 en 83), worden de noodzakelijke 'aanpassing en investering' vrijwel uitsluitend bij de agrarische sector neergelegd. Er wordt gesproken over het omvormen van melkveehouderij, het accepteren van inundatie (vernatting) en het investeren in emissiereductie op perceelniveau. Concrete investeringsverplichtingen of saneringsdoelen voor de andere genoemde veroorzakers, zoals gemeenten (riooloverstorten) of het waterschap (extra zuiveringstrappen op RWZI's voor medicijnresten), ontbreken in dit hoofdstuk volledig.		

Ik maak hiertegen bezwaar omdat de lasten van het behalen van de KRW-doelen hiermee ogenschijnlijk eenzijdig worden afgewenteld op de landbouw voor verontreinigingen die aantoonbaar (ook) een stedelijke of industriële oorsprong hebben. Ik verzoek u het TLGD op de volgende punten aan te passen: • Voeg de voorwaarde toe dat er per gebied/hotspot eerst een onafhankelijke bronanalyse plaatsvindt die de agrarische bijdrage zuiver scheidt van de stedelijke en industriële bijdrage (zoals medicijnresten en PFAS). • Leg in de Realisatiestrategie vast welke concrete inspanningen en investeringen van de overige veroorzakers buiten de agrarische sector worden verlangd om de door hen veroorzaakte drukfactoren weg te nemen. • Garandeer dat agrarische ondernemers niet worden belast met beperkingen in grondgebruik of teeltvrije zones die feitelijk (mede) dienen als 'buffer' voor stoffen die niet door de landbouw worden veroorzaakt. Inhoudelijke zienswijze op de hotspots en gebiedsgerichte uitwerking Naast de fundamentele vragen en verduidelijkingen die nodig zijn in de hoofdstukken 1.3 en 1.4, heb ik grote zorgen over de concrete uitwerking in de 'Hotspots', zoals beschreven in hoofdstuk 5. In deze gebieden komen alle claims (stikstof, water en natuur) samen, waarbij de agrarische sector als enige de rekening lijkt te betalen. Ik anticipeer hierbij op het mogelijke antwoord dat dit zaken zijn die pas in de latere 'uitvoeringsfase' of in 'gebiedsprocessen' aan bod komen. Dat wijs ik op voorhand af. De spelregels, maximale belasting en sociaal-economische waarborgen voor die gebiedsprocessen moeten als harde randvoorwaarde in dit overkoepelende TLGD worden vastgelegd. Zonder deze kaders in het TLGD, opereren de		

gebiedsprocessen straks met een blanco cheque ten koste van de ondernemer. Uit de verslagen van de schetssessies (onder meer Grote Masloot en Vledder Aa) blijkt een breed en luid gedragen onvrede onder ondernemers over het gebrek aan perspectief en de ondergeschikte rol van de landbouw. De oproep vanuit het veld is helder: 'Neem landbouwstructuurverbetering als hoofduitgangspunt en rest als afgeleide' (Verslag Vledder Aa, p. 4). Desondanks blijft het voorliggende TLGD focussen op 'donkergroene' natuur in de beekdalen. Ik verzoek u de signalen uit deze schetssessies serieus te nemen en in het TLGD vast te leggen dat agrarisch natuurbeheer en agrarisch eigendom in beekdalen de nadrukkelijke voorkeur hebben boven grootschalige functiewijziging naar 'donkergroene' nieuwe natuur. In het 'Verzameldocument Bouwstenen' (p. 111) geeft de provincie toe dat een definitief grondbeleid, een grondstrategieplan en een inhoudelijke prioritering voor ruilgronden nog ontbreken. • Gebaseerd op het voorgaande verzoek ik u dwingend dat in het TLGD de harde randvoorwaarde opneemt dat er in de hotspots geen onomkeerbare stappen worden gezet (zoals het definitief uit de markt nemen van agrarische gronden via 'vrijwillige' verkoop) zolang dit overkoepelende Grondstrategieplan niet door de Provinciale Staten is vastgesteld. Zonder dit kader ontbreekt elk zicht op een rechtvaardige herverdeling en landbouwstructuurverbetering. Ten aanzien van verschillende hotspots heb ik voor het gemak ingezoomd op een tweetal gebieden om te illustreren waar het volledige TLGD verder ook op getoetst kan en moet worden. 12. Onrealistische reductiedoelen in Hotspot Fochteloërveen Ref: Hst. 5.10 en bijlage 'Veenhuizen' Voor de omgeving van het Fochteloërveen/Veenhuizen wordt geëxperimenteerd met reductiepercentages die oplopen tot 60%		

ammoniakreductie. Dit is bijna het dubbele van de generieke provinciale opgave. Dit roept de volgende vragen en verzoeken op: • Hoe waarborgt de provincie dat de sociaal-economische structuur van de agrarische sector rondom Veenhuizen behouden blijft bij dergelijke extreme eisen? Ik verzoek u in het TLGD een maximum reductieplafond per individuele ondernemer vast te leggen. Indien een gebied meer reductie nodig heeft voor natuurdoelen, mag dit nimmer eenzijdig op het bord van de blijvende ondernemers worden gelegd. • Ik verzoek u de passage over de extreme reductiepercentages (zoals de 60% in Veenhuizen) uit het TLGD te verwijderen, aangezien deze elk sociaal-economisch perspectief wegnemen. Indien u deze percentages toch wenst te handhaven als 'streefwaarde', verzoek ik u dwingend dat dit in het TLGD onlosmakelijk gekoppeld wordt aan een harde garantie op volledige schadeloosstelling en een concreet hervestigingsprogramma. Het enkel noemen van een dergelijk percentage zonder de bijbehorende financiële en juridische opvangnetten is onacceptabel en onrechtmatig tegenover de zittende ondernemers. 13. De impact op de Hotspot Witterveld Ref: Hst. 5.10 en bijlage 'Witterveld' Ook het Witterveld wordt in het TLGD aangewezen als een gebied waar een grote opgave ligt, met name door de kwetsbaarheid van de aanwezige habitattypen voor stikstof en verdroging. • In het TLGD ontbreekt een specifieke impactanalyse voor de ondernemers rondom het Witterveld. Kan de provincie aangeven hoeveel agrarische bedrijven hier direct door 'stapeling' van doelen worden geraakt? Ik verzoek u deze impactanalyse per hotspot als bijlage aan het TLGD toe te voegen voordat het plan definitief wordt vastgesteld. • Worden de maatregelen rondom het Witterveld gesynchroniseerd met de ontwikkelingen rondom de TT-baan en defensie-activiteiten in dat gebied? Ik verzoek u in het plan vast te		

leggen dat de landbouw niet als 'sluitpost' fungeert voor andere ruimtelijke claims in dit gebied. 14. Hydrologie als blokkade voor vergunningverlening Ref: Hst. 5 en Hst. 4.2 • Zowel in het Fochteloërveen (hoogveenherstel) als in het Witterveld is hydrologisch herstel cruciaal. Het TLGD stelt dat stikstofreductie pas effect heeft als de waterhuishouding op orde is. Dit creëert een onacceptabel risico: een boer kan maximaal reduceren, maar krijgt geen vergunning omdat de overheid haar hydrologische taken niet op tijd uitvoert. Ik verzoek u in het TLGD de harde garantie op te nemen dat stikstofruimte direct juridisch beschikbaar komt voor ondernemers zodra zij hun eigen reductie hebben behaald, ongeacht de voortgang van de hydrologische herstelmaatregelen door de provincie. • Wie is verantwoordelijk voor de schade als de hydrologische maatregelen (peilverhogingen) leiden tot vernatting op agrarische gronden buiten de natuurgebieden? Ik verzoek u een volledige schadeloosstellingsregeling in het TLGD op te nemen voor de indirecte gevolgen van het hydrologisch herstel in de hotspots. 15. De Eén-loket-garantie tegen stapeling van doelen Ref: Hst. 5: Gebiedsgericht werken • In gebieden als het Fochteloërveen worden ondernemers nu gevraagd te investeren voor stikstof. Echter, de opgaven voor klimaat (methaan) en bosontwikkeling (paragraaf 2.7) hangen als een zwaard van Damocles boven de sector. Ik verzoek u een 'integrale investeringsbescherming' in het TLGD op te nemen. Ondernemers in de hotspots die nu voldoen aan de zware eisen, moeten een garantie krijgen van bijvoorbeeld minimaal 20 jaar dat zij niet geconfronteerd worden met aanvullende claims vanuit andere TLGD-doelen (zoals extra bos of strengere methaannormen). • Daarnaast verzoek ik u de sociaal-economische impactanalyse niet pas achteraf per deelgebied te doen, maar als bindende toets vooraf op te nemen in het TLGD. Indien de levensvatbaarheid van de		

agrarische sector in gebieden als Veenhuizen of het Witterveld onherstelbaar wordt aangetast, moet het plan voorzien in het naar beneden bijstellen van de ecologische ambities (bijv. aanpassing van de begrenzing of de doelen). 16. Generiek toetsingskader voor álle overige (toekomstige) Hotspots Ref: Hst. 5: Gebiedsgericht werken Ik verzoek u dwingend om de hierboven gevraagde waarborgen — waaronder het individuele reductieplafond (punt 12), de voorafgaande impactanalyse (punt 13), de hydrologische garantie (punt 14), en de één-loket-garantie (punt 15) essentiële maar niet de enige onderdelen zijn — als een generiek toetsingskader in het TLGD te verankeren. Dit kader moet gelijkwaardig van toepassing zijn op alle hotspots en nog aan te wijzen hotspots. Dit toetsingskader dient, in samenspraak met de sector en externe experts, verder te worden uitgewerkt tot een volledig instrumentarium dat de sociaal-economische en juridische positie van ondernemers in alle gebieden met gestapelde opgaven beschermt. Het gelijkheidsbeginsel verzet zich ertegen dat ondernemers per gebied anders worden behandeld ten aanzien van hun fundamentele rechts- en investeringszekerheid. Het is dan ook niet vreemd dat ik dwingend vraag dat het TLGD de harde voorwaarde bevat dat Drentse ondernemers in grensgebieden (Friesland/Groningen) niet geconfronteerd worden met strengere normen of beperkingen dan hun burens over de provinciegrens, om concurrentievervalsing binnen één stroomgebied te voorkomen. In het vraag en antwoord op de website van de provincie Drenthe wordt gezegd dat men ‘in gesprek gaat’ met omliggende provincies wat zeer vrijblijvend overkomt. Er mag toch wel geëist worden dat er een gezamenlijk handhavings- en normeringskader wordt opgesteld. 17. Gebrek aan bestuurlijke borging en gelijkwaardig sanctieregime Ref: Hst. 6 – Impact In Hoofdstuk 6 wordt de 'Impact' van het TLGD beschreven, maar er wordt volledig voorbijgegaan aan de bestuurlijke impact en de		

bijbehorende verantwoordelijkheden. Er ontbreekt een kader voor toezicht op de uitvoerende partijen. Voor de agrarische sector gelden via de RVO en NVWA uiterst strikte regels; bij de kleinste afwijking volgen direct sancties. In de beschrijving van de impact in hoofdstuk 6 ontbreekt echter elke vorm van borging dat de 'subsidiekrijgers' die de natuur- en waterplannen uitvoeren (zoals terrein beherende organisaties) aan ditzelfde regime worden onderworpen. Ik verzoek u dwingend om in het TLGD vast te leggen, bij voorkeur in dit hoofdstuk, dat: • Hoe de provincie een sanctieprotocol gaat inrichten voor uitvoerende organisaties dat gelijkwaardig is aan het regime voor ondernemers. • Wie de onafhankelijke toezichthouder op de effectiviteit van de publieke bestedingen en de daadwerkelijke ecologische resultaten wordt of hoe dit wordt geborgd? Zonder onafhankelijke controle op de uitvoerders van natuurherstel ontbreekt elke vorm van democratische en financiële verantwoording. Ter afsluiting wijs ik u op het vigerende juridische kader en de zorgvuldigheidseisen waarbinnen deze zienswijze behandeld dient te worden. Gezien de enorme omvang en de vergaande impact van het TLGD op de sociaal-economische toekomst van het Drentse landelijk gebied, mag van de provincie worden verwacht dat zij op dit fundamentele niveau volledige duidelijkheid verschaft. Ik stel vast dat er in gebiedsprocessen en eerdere inspraakmomenten vaak wordt getracht de beantwoording van concrete vragen af te schuiven op 'andere plannen', 'latere fases' of 'landelijke kaders'. Gelet op de kaderstellende status van het voorliggende TLGD is dit thans niet langer acceptabel. De provincie is bij de vaststelling gebonden aan de volgende dwingende rechtsbeginselen:		

• Het zorgvuldigheidsbeginsel (Art. 3:2 Awb) verplicht de provincie om de feiten volledig vast te stellen. Het vooruit- of afschuiven van vragen over kritieke onderdelen (zoals de financiering, de onderbouwing van de reeds gerealiseerde 14% reductie of de bronidentificatie van PFAS/medicijnresten) schendt dit beginsel. Een integraal plan vereist integrale antwoorden. • Het motiveringsbeginsel (Art. 3:46 Awb) zegt dat een besluit moet rusten op een deugdelijke motivering. Het enkel herhalen van algemene beleidsteksten zonder in te gaan op de door mij aangetoonde inconsistenties (zoals de kloof tussen managementsturing en de 80% reductie-eis), vormt een motiveringsgebrek. • Het Verdrag van Aarhus & richtlijn 2003/4/EG vormen de basis van mijn recht op toegang tot milieu-informatie. Ik verzoek u alle onderliggende data en berekeningen die de basis vormen voor de 'bouwstenen' en hotspots transparant te maken. • Ik verzoek de provincie dan ook, in navolging van de Aarhus-uitspraak (ECLI:NL:RBNHO:2025:12839), om per hotspot aan te tonen dat de berekende depositie is gevalideerd met actuele veldmetingen. Zolang deze validatie ontbreekt, is er sprake van wetenschappelijke twijfel, waardoor het plan juridisch onhoudbaar is onder de Habitatrichtlijn. • Ondernemers hebben recht rechtszekerheid en gelijkheid door een voorspelbaar overheidshandelen. Het uitblijven van duidelijkheid over o.a. toezicht, overmachtclausules en de status van koplopers tast de investeringszekerheid aan. Ik verzoek u dan ook om in de Nota van Antwoord puntsgewijs en gemotiveerd in te gaan op de gestelde vragen. Het enkel 'kennisnemen' van mijn punten of het doorschuiven van de beantwoording naar toekomstige uitvoeringsplannen zal de rechtmatigheid van het definitieve vaststellingsbesluit van het TLGD aantasten. Ik vertrouw erop u hiermee voldoende en uiterst concreet te hebben geïnformeerd over de tekortkomingen in het voorliggende ontwerp. Ik zie		

uw gemotiveerde beantwoording van mijn vragen en, belangrijker nog, de verwerking van mijn verzoeken tot daadwerkelijke aanpassing van het definitieve TLGD met grote belangstelling tegemoet.		

95.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
We hebben kennis genomen van het document TLGD. Hierin is het Elperstroom gebied aangewezen als gebied met prioriteit. Hierover willen we graag onderstaande zienswijze indienen. Rondom en vooral in het Elperstroom gebied zijn de afgelopen jaar al heel veel maatregelen uitgevoerd. Deze maatregelen komen van verschillende kanten waterschap, prolander en TBO en omgeving. Dit werkt erg verwarrend en ingewikkeld, en versterkt elkaar ook niet altijd. Ook het landbouwgebied rondom Elperstroom is enorm veranderd, waaronder veel stoppende melkveebedrijven, [REDACTED]. Keuzes gemaakt, investeringen, voor nieuwe mogelijkheden, maar ook dit lijkt in het TLGD document niet onze toekomst te mogen zijn. Een deel van ons areaal is aangemerkt als zoekgebied, maar zonder duidelijke uitleg wat dit betekent of voor gevolgen heeft. Wij hebben een aantal specifieke vragen met betrekking tot het Elperstroom: - Wat voegt focus op het Elperstroom gebied toe aan de totale opgaven. Het gebied is klein met weinig habitaten, dus zal relatief niet veel bijdragen. Vanuit eerder onderzoek en de NDA is de drukfactor hydrologie alleen aan de orde in dit gebied? (ook beschreven op blz 40), dus op het stikstof zal dit weinig gaan opleveren? is deze keuze dan logisch? - Graag zien we de effecten van de (reeds uitgevoerde) maatregelen IN en OM het gebied uitgewerkt terug. 1.N gereduceerd in de landbouw 2.Maatregelen reeds uitgevoerd in het gebied wat zijn de effecten hier van, treed er daadwerkelijk herstel op, is hier data van? - Wat is de definitie van een zoekgebied? en wat zijn hier de gevolgen of consequenties? - Zorg voor 1 duidelijk verhaal en begrip in de omgeving (niet alleen landbouw) - in de NDA wordt gesproken over een 'calamiteit' vreemd genoeg moet dit herstel vanuit TLGD worden behaald. dus het landelijk gebied moet nu inleveren om de calamiteit te compenseren? We zien graag een reactie tegemoet, en hopen op een goede, rendabele toekomst in een mooi landelijk Drenthe waarin Landbouw en natuur samen zouden moeten gaan!	1. Welke meerwaarde heeft focus op het Elperstroomgebied voor de totale opgaven, gezien de beperkte bijdrage aan natuurdoelen en stikstofreductie? Het Elperstroomgebied is een Natura 2000-gebied waarvoor specifieke instandhoudingsdoelen gelden, waaronder een aantal grondwater afhankelijke habitattypen. In de NDA is beschreven welke maatregelen afgelopen periode genomen zijn en, per instandhoudingsdoel, wat daarvan de effecten zijn geweest. Voor het behalen van de instandhoudingsdoelen zijn aanvullende hydrologische maatregelen noodzakelijk voor meerdere habitattypen. Zoals in de NDA voor de Elperstroom beschreven, is hydrologie daarbij niet de enige drukfactor, maar is verbetering daarvan zeer essentieel. De beschreven calamiteit laat zien hoe fragiel het betreffende habitatype in de huidige situatie is, en onderschrijft juist het grote belang van hydrologische verbetering om het weerbaarder te maken tegen natuurlijke (weers-)fluctuaties en omgevingsinvloeden. 2. Reeds gereduceerde emissies stikstof In het programma (hoofdstuk 2) zijn grofweg de ontwikkelingen weergegeven die zich sinds 2019 hebben voorgedaan. Deze dragen bij aan de opgave voor stikstofreductie. De opgave tot 2030, de helft van de 43% die Drenthe wil realiseren, is daarmee goed haalbaar. Om vergunningverlening vlot te trekken, zal echter meer moeten gebeuren. De oorzaak hiervan ligt erin, zoals in het programma ook aangeven dat (1) het wettelijke doel van de reductie niet gericht is geweest op het halen van de	

	KDW's – het Rijk streeft ernaar 74% van de stikstofgevoelige natuurtypen onder de KDW te brengen in 2035 (2) Drenthe relatief stikstofgevoelige natuur kent (gemiddeld genomen gevoeliger dan elders), dus hoger scoort dan de 26% overbelaste natuur die zou worden gerealiseerd bij het halen van het Rijkdoel, (3) de KDW's voor veel natuurtypen enkele jaren gelegen zijn aangescherpt, waardoor eigenlijk een extra inspanning zou moeten geleverd, die echter niet vertaald is naar aangescherpte wettelijke doelen. Ter uitvoering van onze opgave voor stikstof hanteren we de stikstofaanpak zoals die in hoofdstuk 4 (inmiddels nader) uiteen is gezet. 3. Wat is de definitie van een zoekgebied en wat zijn hier de gevolgen? Zie zienswijze 3. De hotspots zijn daarbij ruim begrensd. Binnen deze zoekgebieden wordt gezocht naar mogelijkheden die bijdragen aan de natuur- en waterdoelen. Voor het zoekgebied Elperstroom wordt gestreefd naar vernattingsmaatregelen.	
96. [REDACTED]		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Via deze weg willen wij van de gelegenheid gebruik maken om middels een zienswijze te reageren op het ontwerpbesluit van de Gedeputeerde Staten inzake het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe dat van 16 februari t/m 30 maart 2026 ter inzage ligt. Wij hebben een melkveehouderijbedrijf [REDACTED] Wij hebben [REDACTED] een PAS melding gedaan [REDACTED] Omdat na afschaffing van melkquotum in 2015 het nog zeer onduidelijk was hoe de gve/fosfaatrechten zich zouden ontwikkelen hebben we een plan B met de	In hoofdstuk 4 hebben we de stikstofaanpak nader uitgewerkt. Dit geeft o.a. helderheid over de vraag in hoeverre de norm voor generieke reductie van stikstofemissies in de melkveehouderij ingrijpt op bestaande vergunningen (paragraaf 4.1). Een van onze uitgangspunten is daarbij geweest om rekening te houden met reeds gezette stappen.	

bank gemaakt om de stal inpandig te verbouwen voor alleen melkkoeien en de jongste kalveren/afkalkoeien onder te brengen in een naastgelegen gebouw. Het overige jongvee hebben we ondergebracht bij een jongvee opfokker. In het ontwerpprogramma TLGD is ons duidelijk geworden dat u de stikstofemissie per bedrijf in 2019 als uitgangspunt neemt. Hier liggen bij ons grote zorgen en onduidelijkheden; kijkt u naar de daadwerkelijke N-emissie wat er werd uitgestoten in 2019 of kijkt u naar de vergunningssituatie in 2019. ■■■■ Als het startpunt van de N-emissie berekening in 2019 op basis van de daadwerkelijke aantallen vee is hebben we een groot probleem. Hierdoor komen we weer ■■■■ tussen wal en schip en heeft onze zoon die al sinds 2016 bij ons in maatschap zit een nog onzekerder toekomst. Ook willen wij het volgende nog onder de aandacht brengen. Het stoort ons geweldig dat er nog steeds niet met het aantal stuks vee wordt gerekend wat er daadwerkelijk op de bedrijven in de provincie aanwezig is en er alleen maar wordt gekeken naar wat er vergund is. Wij zien bij ons in het dorp, maar ook in de omliggende dorpen, dat er veel bedrijven gestopt of verkocht zijn door natuurlijk verloop of zijn opgekocht door de provincie. Hierdoor is de N-emissie ons inziens lager dan berekend uit de vergunde situaties. Wordt dit meegenomen in de totale N-emissie reductie in 2035? Door de WOO kan nu ook de provincie bij de RVO alle gegevens opvragen ten aanzien van de werkelijke dieraantallen. ■■■■ Wordt hier ook rekenschap mee gehouden? Tot slot verzoeken wij, ■■■■, om in de zienswijze genoemde punten zorgvuldig te betrekken bij de verdere uitwerking van het programma TLGD.		
97. Vereniging Agrarische Belangen Oorden en Parten		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Inleiding en positie van indiener De Vereniging Agrarische Belangen Oorden en Parten behartigt de belangen van agrariërs die werkzaam zijn in de kern- en bufferzone van het Werelderfgoed Koloniën van Weldadigheid. Dit gebied heeft een bijzondere status: het is door UNESCO erkend als Werelderfgoed, specifiek een landbouwkolonie. Zonder landbouw vervalt de Unesco status. Het is van	1. Is de provincie voornemens om een integrale sociaaleconomische impactanalyse uit te voeren? Meerdere betrokkene zien dat wij de verwachte sociaaleconomische effecten van het programma is in het ontwerpprogramma te veel op hoofdlijnen hebben beschreven. Wij zien dit ook. Dit heeft er ook mee te maken dat de uitwerking van het programma op deelgebiedniveau	

groot belang dat er een sterke, toekomstgerichte landbouw in het gebied blijft. Wij dienen deze zienswijze in op het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD), vastgesteld door Gedeputeerde Staten op 10 februari 2026 en ter inzage gelegd van 16 februari tot en met 30 maart 2026. Onze zienswijze richt zich op: 1 de sociaaleconomische en financiële gevolgen van het TLGD voor onze leden, 2 de impact op de leefbaarheid van het platteland in en om de Koloniën, 3 alsmede de tekortkomingen in de systematiek van doelsturing, zonering en hotspots 4 en de onbetrouwbaarheid van het rekenmodel AERIUS als grondslag voor beleid 5 inzet verplichtend instrumentarium. 1. Sociaaleconomische en financiële gevolgen 1.1 Onvoldoende erkenning van de cumulatieve belasting Het TLGD erkent weliswaar dat de agrarische sector de "grootste bijdrage" aan het programma moet leveren (TLGD, p. 46), maar de sociaaleconomische analyse die dit zou moeten onderbouwen schiet ernstig tekort. Het programma beperkt zich tot algemene opmerkingen over de noodzaak om het verdienmodel van de boer "op peil te houden" zonder concrete maatregelen, normen of financiering te benoemen die dit garanderen. Voor agrariërs in en om de Koloniën van Weldadigheid stapelt de druk bijzonder zwaar. Zij hebben al te maken met de gevolgen die voortvloeien uit de UNESCO Werelderfgoed status, restricties vanuit Natura 2000, eisen van het Programma Nationaal Landschap en nu ook nog eens de opgaven uit het TLGD. Nergens in het programma wordt deze cumulatie van lasten voor deze specifieke groep agrariërs geïnventariseerd, laat staan gecompenseerd. Wij verzoeken Gedeputeerde Staten: • Een integrale sociaaleconomische impactanalyse uit te voeren, specifiek gericht op de positie van	erg van belang gaat zijn voor de daadwerkelijke impact van het programma. De uitkomsten van de op te starten gebiedsprocessen zijn daarmee uiteindelijk van doorslaggevend belang voor het kunnen bepalen van de impact van het programma op de leefbaarheid. Uitspraken over de impact van het programma op regionaal, lokaal of bedrijfsniveau zijn in die zin al snel voorbarig. Wij verwijzen verder hiertoe naar het (aangepaste) hoofdstuk 6 van het programmadocument dat hierover handelt. Paragraaf 6.1 is aangepast, en een paragraaf 6.3 over leefbaarheid toegevoegd. 2. Hoe borgt de provincie dat agrariërs – met name in de kern- en bufferzone van de Koloniën van Weldadigheid – niet onevenredig worden belast, gezien de stapeling van natuur-, stikstof-, water- en erfgoedopgaven? Voor het uitwerken van de gebiedsopgaven rondom de Natura 2000-gebieden worden gebiedsprocessen opgestart. In die processen gaan we met alle betrokkenen om tafel en aspecten van sociaaleconomische impact en leefbaarheid komen aan de orde. Hiermee zijn de randvoorwaarden voor een zorgvuldig proces en een zorgvuldige afweging onzes inziens voldoende gecreëerd. 3. Hoe wordt financiële zekerheid gegarandeerd, inclusief structurele en volledige compensatie, vóórdat ondernemers verplichtingen of beperkingen krijgen opgelegd? We stellen in dit programma middelen beschikbaar om aan de opgaven te werken. Voor onderdelen zoals het in vrijwilligheid overeenkomen voor het afwaarderen van grond zijn volledige compensatiemiddelen beschikbaar, voor andere opgaven zal dit met name via subsidies verlopen. Ook heeft het Rijk regelingen voor stoppers en bedrijven die willen extensiveren. Hier wordt ook gecompenseerd.	

agrariërs in de kern- en bufferzone van het Werelderfgoed Koloniën van Weldadigheid. - De cumulatie van lasten voor deze doelgroep expliciet in kaart te brengen en te verdisconteren in de vergoedingen en compensatieregelingen. 1.2 Onduidelijkheid over financiële middelen en compensatie Het TLGD stelt dat de beschikbare middelen niet toereikend zijn "om alle maatregelen overal tegelijk uit te voeren" en dat een "claim bij het Rijk" zal worden neergelegd voor het ontbrekende deel (TLGD, p. 9). Dit betekent dat het programma wordt vastgesteld zonder dat de financiële dekking zeker is. Voor agrariërs die nu al geconfronteerd worden met investeringsverplichtingen en beperkingen in bedrijfsvoering is dit onacceptabel. Vergoedingen via agrarisch natuurbeheer (ANLb) zijn bovendien structureel ontoereikend om het volledige inkomensverlies dat voortvloeit uit extensivering, bemestingsbeperkingen en bufferstroken te compenseren. Het TLGD bevat geen concrete toezeggingen over het niveau en de zekerheid van vergoedingen voor de komende planperiode. Wij verzoeken Gedeputeerde Staten: - Het TLGD pas definitief vast te stellen nadat de financiële dekking, waaronder een jaarlijkse indexatie, volledig gegarandeerd is dan wel een harde garantie op te nemen dat agrariërs niet verplicht worden tot maatregelen waarvoor geen adequate vergoeding beschikbaar is. - Een transparante vergoedingssystematiek te ontwikkelen die recht doet aan de volledige economische schade, inclusief waardedaling van grond en stijging van productiekosten. 2. Impact op leefbaarheid van het platteland Het TLGD noemt leefbaarheid als een van de tien uitgangspunten	4. Hoe is de juridische houdbaarheid van doelsturing en de generieke 30% stikstofreductienorm gewaarborgd, zolang KPI's, meetmethoden, borging en rechtsbescherming nog niet zijn uitgewerkt? In het TLGD programma worden, in nauwe samenwerking met de sector, wetenschap en andere overheden, de meetmethoden, borging in rechtsbescherming uitgewerkt om een (totaal) juridisch houdbaar systeem te ontwikkelen. Dit is inderdaad van essentieel belang voor het succesvol implementeren van doelsturing. 5. Waarom wordt AERIUS gebruikt als basis voor ingrijpend gebieds- en bedrijfsgericht beleid, ondanks onzekerheidsmarges en beperkte betrouwbaarheid op individueel bedrijfsniveau? Hierop zijn we bij de behandeling van zienswijze 2 reeds ingegaan. Wij verwijzen u naar de reactie aldaar. 6. Op basis van welke objectieve en transparante criteria zijn hotspots, zonering en de inzet van verplichtend instrumentarium bepaald, en welke rechtswaarborgen hebben ondernemers daarbij? De hotspots zijn bepaald op basis van de opgaven. Zo zijn enkele hotspots beekdalen. En de beekdalen, het laagstgelegen gebied heeft vaak sterke invloed op de grondwaterstand in het omliggende gebied. Vandaar dat beekdalen ook expliciet benoemd worden door het Rijk en provincies. We zijn hierbij uitgegaan van de gebieden die het meest last hebben van de hydrologische omstandigheden. Dit hebben we gecombineerd met andere opgaven (natuur, stikstof, de uitkomsten van de NDA's en hier volgen deze gebieden uit. Ten aanzien van de gebiedsgerichte opgave en de stikstofnorm hebben we dit uitgebreid toegelicht in	

van het programma (uitgangspunt 1: "versterking van de sociaaleconomische vitaliteit en leefbaarheid van het landelijk gebied"). Zonder concreet benoemde maatregelen blijft dit echter een papieren belofte. Het programma bevat geen concrete voorstellen die specifiek de leefbaarheid van het platteland in en om de Koloniën versterken. De agrariër is de ruggengraat van het Drentse platteland. Boerenbedrijven dragen bij aan werkgelegenheid, aan onderhoud van het cultuurlandschap dat de basis vormt van de Werelderfgoed status en aan de sociale cohesie in kleine kernen. Als het aantal boerenbedrijven door het TLGD versneld daalt - via stoppers-, extensiverings- en verplaatsingsregelingen - heeft dat een direct negatief effect op voorzieningen, bevolkingsdichtheid en de economische dynamiek van het platteland. De Koloniën van Weldadigheid zijn juist erkend als Werelderfgoed vanwege het cultuurlandschap dat door generaties boeren is gevormd en onderhouden. Het verdwijnen van actieve Agrarische bedrijven ondermijnt de authenticiteit en de uitstraling van dit erfgoed. Dit is een paradox die het TLGD volledig negeert. Wij verzoeken Gedeputeerde Staten: • Een leefbaarheidseffectrapportage te laten opstellen voor de kern- en bufferzone van het Werelderfgoed Koloniën van Weldadigheid, voorafgaand aan de definitieve vaststelling van het TLGD. • Actief beleid te formuleren dat de continuïteit van agrarische bedrijven in de Koloniën waarborgt, als onderdeel van de bescherming van het werelderfgoed. 3. Juridische houdbaarheid van doelsturing 3.1 Het systeem wordt opgelegd zonder dat het bestaat Het TLGD presenteert doelsturing als een centrale pijler: de overgang van "middelsturing" naar "doelsturing", waarbij de boer zelf bepaalt hoe hij aan emissiedoelen voldoet. De provincie erkent echter zelf dat "de nadere uitwerking van doelsturing - qua inhoud	hoofdstuk 4 (paragraaf 4.2.3) hoe we tot die keuze zijn gekomen	

en tijdpad - nog moet plaatsvinden" (TLGD, p. 41). De kritische prestatie-indicatoren (KPI's) zijn nog niet vastgesteld. De meetmethoden zijn nog niet bepaald. Het programma stelt bovendien expliciet dat "nader onderzocht wordt hoe KPI-scores betrouwbaar gemeten en berekend kunnen worden" (TLGD, p. 54). Dit is een onoverkomelijke tekortkoming. Een geborgd normstelsel - dat bindende verplichtingen schept - vereist naast vaste bestuursrechtelijke jurisprudentie, dat de norm zelf voldoende bepaald en kenbaar is. Een stelsel waarvan de meet- en toetsingssystematiek nog ontwikkeld moet worden, is niet "voldoende bepaald" in de zin van het rechtszekerheidsbeginsel. 3.2 Spanning met het rechtszekerheidsbeginsel Het rechtszekerheidsbeginsel - een van de algemene beginselen van behoorlijk bestuur en verankerd in artikel 3:2 en 3:4 Awb - vereist dat burgers en ondernemers op basis van geldend recht hun rechtspositie kunnen bepalen. Dit beginsel heeft in de stikstofcontext bijzonder gewicht gekregen, mede door het PAS-arrest van de Afdeling bestuursrechtspraak (ABRvS 29 mei 2019, ECLI:NL:RVS:2019:1603). De Afdeling vernietigde het PAS juist omdat maatregelen werden "vooruit geboekt" als zekerheid, terwijl de effecten ervan niet vaststonden. Het TLGD dreigt in hetzelfde patroon te vervallen. Doelsturing wordt als geborgd instrument gepresenteerd om additionaliteit te onderbouwen, maar de wijze waarop de norm juridisch wordt vastgelegd "moet nog verder worden uitgewerkt" (TLGD, p. 41). Als de juridische borging later geen stand houdt - zoals eerder bij het PAS het geval was - vervallen ook de vergunningen die op grond van het TLGD zijn verleend. Dit is een ernstig rechtsonzekerheidsrisico voor zowel de agrariërs die maatregelen treffen als de initiatiefnemers die op basis van dit programma toestemming verkrijgen. 3.3 Het additionaliteitsvereiste en het circulaire probleem Het TLGD erkent dat het additionaliteitsvereiste aan toestemmingsverlening in de weg staat zolang natuur verslechtert (TLGD, p. 33-34). Elke gerealiseerde stikstofreductie		

moet ten goede komen aan natuurherstel en mag pas daarna worden ingezet voor vergunningsruimte. Dit vereiste - bevestigd in een reeks rechterlijke uitspraken - schept een circulair probleem: doelsturing reduceert emissies, maar die reducties mogen juridisch niet als vergunningsruimte worden geboekt zolang de natuur niet aantoonbaar verbeterd. Het TLGD lost dit probleem niet op. Het stelt dat "medio 2027" vergunningverlening mogelijk "kan" worden vlot getrokken (TLGD, p. 9, p. 35), maar erkent direct daarna dat dit "sterk afhankelijk" is van nader te maken keuzes. Agrariërs die nu investeren in emissie reducerende maatregelen op basis van doelsturing hebben daarmee geen zekerheid over vergunningverlening. Zij maken kosten zonder dat de rechtspositie die zij daarmee beogen wordt gegarandeerd. 3.4 De norm: hoogte, grondslag en rechtsbescherming Het TLGD stelt als kern van de geborgde stikstofaankpak, een generieke emissiereductienorm van 30% voor de melkveehouderij voor. Over deze norm bestaan ten minste drie onopgeloste juridische vragen: 1. Grondslagvraag: Op welke wettelijke basis rust een provinciale verplichtstelling van een bedrijfsspecifieke emissiereductienorm? De provincie beschikt niet over een algemene bevoegdheid om bij programma emissieplafonds per bedrijf op te leggen. Daarvoor is een specifieke wettelijke grondslag vereist (legaliteitsbeginsel, art. 89 Gw). Het TLGD benoemt dat de juridische borging via de Omgevingsverordening of als "vrijwillig programma" onder de Omgevingswet kan worden vormgegeven, maar heeft die keuze nog niet gemaakt. 2. Proportionaliteitsvraag: Een generieke reductienorm van 30% - los van de individuele bedrijfssituatie, ligging, veebezetting en al genomen maatregelen - is potentieel onevenredig. De Afdeling bestuursrechtspraak toetst generieke normen met ingrijpende gevolgen voor eigendomsrechten streng aan het evenredigheidsbeginsel (art. 3:4 lid 2 Awb).		

Ondernemers die al ver boven de norm presteren worden onevenredig getroffen als een absolute en geen relatieve norm wordt gehanteerd. Het TLGD erkent dit risico zijdelings ("wij doen recht aan ondernemers die al stappen gezet hebben"), maar werkt geen oplossing uit. 3. Rechtsbeschermingsvraag: Als de norm via de Omgevingsverordening wordt geborgd, ontstaat een appellabel besluit. Als de norm via subsidievoorwaarden of convenanten wordt afdgedwongen, is de rechtsbescherming minder duidelijk. Het TLGD laat dit volledig open, waardoor agrariërs nu niet weten via welke weg zij een opgelegde norm kunnen aanvechten. 3.5 Geborgd of vrijwillig: de onopgeloste spanning Het TLGD hanteert het woord "vrijwilligheid" als uitgangspunt (uitgangspunt 8, TLGD p. 19) maar erkent dat borging "tot spanning" leidt met dit principe (TLGD, p. 20). Eerder dacht de provincie dit op te lossen door "van vrijblijvend naar verplichtend" te werken. Het TLGD erkent dat deze aanpak "juridisch problematisch" bleek voor de onderbouwing van additionaliteit (TLGD, p. 20). Het gevolg is dat het programma nu een hybride constructie hanteert: vrijwillig qua invulling van maatregelen, maar met een bindend emissiedoel als eindresultaat. Juridisch is deze constructie kwetsbaar. Voor borging van additionaliteit moet de reductie "vaststaan" in de zin van de jurisprudentie. Vrijwillige medewerking staat per definitie niet van tevoren vast. Een programma dat juridische borging pretendeert maar feitelijk steunt op vrijwillige naleving is onvoldoende grondslag voor toestemmingsverlening, zo leert het PAS-arrest. 3.6 Risico op herhaling van het PAS-scenario Het TLGD stelt expliciet dat Drenthe "niet in de situatie wil komen" dat het beleidskader opnieuw sneuvelt bij de rechter, zoals bij het PAS (TLGD, p. 34). Toch bevat het programma op het punt van doelsturing dezelfde structurele zwakheden die het PAS destijds fataal werden:		

• Maatregelen worden ingeboekt als zekerheid terwijl de effecten nog niet vaststaan. • De norm waarop het systeem berust, is nog niet juridisch vastgelegd. • De meetmethoden en KPI's zijn nog niet bepaald. • De relatie tussen emissiereductie en natuurherstel - vereist voor additionaliteit - is niet per Natura 2000-gebied onderbouwd. Als de rechter het TLGD op deze gronden vernietigt, zijn alle op basis van dit programma verleende vergunningen opnieuw in gevaar. Dit schaadt de rechtspositie van agrariërs én de rechtspositie van de initiatiefnemers voor wie het vergunningenslot moest worden opgelost. Wij verzoeken Gedeputeerde Staten: • De volledige juridische grondslag van de 30%-reductienorm vast te leggen - inclusief de specifieke wettelijke bevoegdheidsgrondslag, de wijze van borging (verordening, programma, of anderszins) en de rechtsbeschermingsmogelijkheden - vóór de definitieve vaststelling van het TLGD. • Het doelsturingssysteem inclusief KPI's, meetmethoden en toetsingsprotocollen volledig uit te werken vóór inwerktreding van bindende verplichtingen; geen verplichtingen op te leggen op basis van een systeem dat nog in ontwikkeling is. • Een onafhankelijke juridische toets te laten uitvoeren op de houdbaarheid van het doelsturingssysteem in het licht van het additionaliteitsvereiste en de jurisprudentie van de Afdeling bestuursrechtspraak, en de uitkomst hiervan te publiceren. • De proportionaliteit van de generieke 30%-norm per bedrijfstype en per situatie te onderbouwen, en te voorzien in een maatwerkprocedure voor agrariërs die aantonen dat een absolute norm onevenredig uitpakt. • Agrariërs een duidelijke, toegankelijke		

rechtsbeschermingsprocedure te bieden waarmee zij een hen opgelegde norm kunnen aanvechten, ongeacht de gekozen borgingsvorm. 3.7. Zonering en hotspots: gebiedsgericht of willekeurig? Het TLGD concentreert zijn gebiedsgerichte aanpak op vijf aangewezen "hotspots" (Drentsche Aa-gebied, Elperstroomgebied, Zure Venen, Vledder Aa en Wapserveensche Aa, Oude Diep) en twee gebieden met een specifieke opgave (Noordbargeres, Grote Masloot). De aanwijzing van deze hotspots bepaalt grotendeels wie de zwaarste opgaven krijgt en wie niet. Wij constateren dat de criteria voor de aanwijzing van hotspots onvoldoende transparant zijn. Het programma stelt dat "de stapeling van de opgaven voor water en bodem, natuur en stikstof" bepalend is (TLGD, p. 70), maar bevat geen toetsbare methodologie, nulmeting of objectieve drempelwaarden. Dit biedt onvoldoende rechtswaarborgen voor agrariërs die - al dan niet toevallig - binnen een hotspot vallen. Buiten de hotspots geldt een generieke reductienorm van 30% stikstof via doelsturing. Agrariërs in hotspots worden geconfronteerd met aanvullende en scherpere eisen, waaronder mogelijk bemestingsverboden of extra KPI's. Dat de Koloniën van Weldadigheid niet als hotspot zijn aangewezen, biedt geen zekerheid: het programma behoudt de mogelijkheid om in het kader van "maatwerk" rondom Natura 2000-gebieden extra opgaven op te leggen aan individuele bedrijven. Wij verzoeken Gedeputeerde Staten: • De methodologie voor de aanwijzing van hotspots en de gebiedsgerichte aanpak volledig openbaar te maken, inclusief een nulmeting, de gebruikte drempelwaarden en kaartmateriaal. • Een helder onderscheid te maken tussen de generieke aanpak en de gebied specifieke maatwerkaanpak, zodat agrariërs buiten hotspots zekerheid hebben over hun verplichtingen. • Expliciet te borgen dat agrariërs in de kern- en bufferzone		

van het Werelderfgoed Koloniën van Weldadigheid niet onevenredig worden belast in vergelijking met agrariërs in vergelijkbare gebieden elders in Drenthe. Een en ander conform het door alle partijen ondertekende convenant dat een voorwaarde van de betrokken agrariërs was om akkoord te gaan met de aanwijzing van het gebied tot UNESCO Werelderfgoed. 4. AERIUS: onbetrouwbare basis voor ingrijpend beleid Het TLGD baseert zich voor de stikstofopgave in overwegende mate op berekeningen van het rekenmodel AERIUS. De provincie stelt dat zij "noodzakelijkerwijs" met dit wettelijk voorgeschreven model werkt (TLGD, p. 15). Wij begrijpen de juridische context, maar wijzen op de fundamentele wetenschappelijke en praktische bezwaren tegen het gebruik van AERIUS als grondslag voor ingrijpende individuele maatregelen. AERIUS is een modelmatige schatting van stikstofdepositie op gebiedsniveau. Het model kent aantoonbare onzekerheidsmarges die in de orde van grootte kunnen zijn van de effecten die het beleid beoogt te bereiken. Meerdere wetenschappers en rechters hebben gewezen op de beperkte betrouwbaarheid van AERIUS-berekeningen op het niveau van individuele bedrijven en specifieke hectares. Toch is het AERIUS-model de feitelijke grondslag voor de aanwijzing van piekbelasters, voor de gebiedsgerichte aanpak rondom Natura 2000-gebieden en voor de onderbouwing van additionaliteit. De onzekerheid van het model wordt in het TLGD nergens gekwantificeerd. Dit is strijdig met het zorgvuldigheidsbeginsel en het rechtszekerheidsbeginsel. Wij verzoeken Gedeputeerde Staten: • In het TLGD en de Realisatiestrategie expliciet de onzekerheidsmarges van AERIUS-berekeningen op te nemen en de consequenties hiervan voor beleids- en handhavingsbeslissingen te benoemen. • Te borgen dat individuele agrariërs niet		

worden geconfronteerd met vergaande maatregelen of geïdentificeerd worden als "piekbelaster" op basis van AERIUS-berekeningen alleen, zonder aanvullende meting in het veld. • Een onafhankelijk wetenschappelijk panel in te stellen dat de toepassing van AERIUS in het kader van het TLGD toetst op validiteit en proportionaliteit. • Agrariërs het recht te geven om op eigen kosten alternatieve metingen te (laten) verrichten en deze in te brengen in de besluitvorming, met een heldere procedure voor de weging daarvan. 5. Inzet verplichtend instrumentarium Het TLGD benoemt "vrijwilligheid" als een van de tien uitgangspunten (uitgangspunt 8). Tegelijkertijd erkent het programma dat de noodzaak tot juridische borging leidt tot "spanning" met dit uitgangspunt (TLGD, p. 20). Die spanning wordt in het programma onvoldoende opgelost. Gedeputeerde Staten houden zich de mogelijkheid voor om "onder specifieke omstandigheden" over te gaan tot de inzet van "verplichtend (grond-) instrumentarium" (TLGD, p. 65). Wat "specifieke omstandigheden" zijn, wordt niet gedefinieerd. Dit geeft de provincie een vrijwel onbegrensde discretionaire bevoegdheid om agrariërs te dwingen om maatregelen te nemen. Wij verzoeken Gedeputeerde Staten: • De voorwaarden voor de inzet van verplichtend instrumentarium nauwkeurig en uitputtend te omschrijven in het TLGD, inclusief de procedure en de rechtsbescherming voor agrariërs. • Expliciet vast te leggen dat verplichtend instrumentarium pas kan worden ingezet nadat minnelijk overleg aantoonbaar is mislukt en nadat een onafhankelijke toetsing heeft plaatsgevonden.		

6. Samenvatting van verzoeken en conclusie

Wij verzoeken Gedeputeerde Staten het Ontwerpprogramma TLGD op de volgende punten aan te passen c.q. aan te vullen voordat het definitief wordt vastgesteld:

- Opstellen van een integrale sociaaleconomische impactanalyse, specifiek gericht op de kern- en bufferzone van het Werelderfgoed Koloniën van Weldadigheid.
- Zekerstellen van de financiële dekking, inclusief de indexerings, alvorens verplichtingen op te leggen en transparant maken van vergoedingsniveaus en - zekerheid.
- Uitvoeren van een leefbaarheidseffectrapportage voor de Koloniënregio, die ook de relatie met de Werelderfgoedstatus adresseert.
- Vastleggen van de volledige juridische grondslag van de 30%-reductienorm vóór vaststelling, inclusief wettelijke bevoegdheidsgrondslag en rechtsbeschermingsprocedure.
- Voltooien van de uitwerking van het doelsturingssysteem - KPI's, meetmethoden, toetsingsprotocollen - vóór inwerkingtreding van bindende verplichtingen.
- Laten uitvoeren van een onafhankelijke juridische toets op de houdbaarheid van doelsturing in het licht van het additionaliteitsvereiste en de PAS-jurisprudentie.
- Openbaar maken van de methodologie voor de aanwijzing van hotspots en gebiedszonering.
- Expliciet kwantificeren van de onzekerheidsmarges van AERIUS en borgen dat individuele handhaving niet uitsluitend op modelberekeningen wordt gebaseerd.
- Nauwkeurig omschrijven van de voorwaarden voor de inzet van

verplichtend instrumentarium. De agrariërs in en om de Koloniën van Weldadigheid zijn bereid om bij te dragen aan een toekomstgericht landelijk gebied. Zij doen dit al dagelijks door het onderhoud van het cultuurlandschap dat aan de basis ligt van de Werelderfgoedstatus. Wij vragen van de provincie een aanpak die deze bijdrage erkent, die juridisch houdbaar is, eerlijk en transparant, financiële zekerheid biedt en gebaseerd is op betrouwbare wetenschap. Het Ontwerpprogramma TLGD voldoet op dit moment niet aan deze eisen.		
98. [REDACTED]		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Ondergetekende, eigenaar en exploitant van [REDACTED], maakt hierbij gebruik van de mogelijkheid tot het indienen van een zienswijze op het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD), vastgesteld door Gedeputeerde Staten op 12 februari 2026 en gepubliceerd in Provinciaal Blad 2026, nr. 2508. De situatie van het bedrijf is als volgt: • [REDACTED] • [REDACTED] • Er is een concrete bedrijfsopvolger aanwezig; continuïteit van het bedrijf na 2035 is een reëel en rechtstreeks belang. Indiener onderschrijft de noodzaak van een toekomstbestendig landelijk gebied en de wettelijke verplichtingen voor natuur, water en stikstof. Deze zienswijze richt zich op concrete tekortkomingen in het TLGD-programma zelf: de wijze waarop de gebiedsgerichte stikstofaanpak is uitgewerkt, de onderbouwing van de additionaliteit, de positie van blijvende bedrijven in de zonering en de sociaaleconomische gevolgen voor bedrijven in de directe nabijheid van Natura 2000-gebieden. 1. De gebiedsgerichte stikstofaanpak voor het Drents-Friese Wold leidt tot een onredelijke cumulatieve reductielast	1. Hoe rechtvaardigt de provincie een cumulatieve stikstofreductie van circa 60% (of meer) voor bedrijven nabij het Drents-Friese Wold, zonder individuele proportionaliteits- en haalbaarheidstoets? Wij erkennen dat dit een zware opgave is. Als eerste merken wij op dat het doel van 60% stikstofreductie als groep kan worden bereikt. Niet elk bedrijf afzonderlijk hoeft dus aan dit doel te gaan voldoen. Zie paragraaf 4.2.3 voor de uitwerking van de gebiedsgerichte opgave. De 60% reductie is verder gebaseerd op (1) het gegeven dat stikstof deels disproportioneel dicht bij de bron neerslaat en (2) wij denken dat met een gebiedsgerichte benadering voor deze opgave dit realiseerbaar wordt en (3) het een gegeven is dat om vergunningverlening weer los te trekken meer moet worden gedaan aan reductie van stikstofemissies. De percentages van 30% en 60% zijn mede gebaseerd op wat volgens instituten haalbaar is. Zie ook de beantwoording bij zienswijzen 15 en 20. 2. Waarom worden scherpere normen rond het Drents-Friese Wold overwogen zonder ecologische onderbouwing, en zonder gelijk speelveld met Friese bedrijven?	Hst. 5.4 is aangepast.

Het TLGD introduceert een tweeledige stikstofopgave voor de melkveehouderij (hoofdstuk 4, paragraaf 4.1): • Een generieke reductie van 30% ammoniak in 2035 ten opzichte van 2019, te bereiken via doelsturing (KPI's). • Een aanvullende gebiedsgerichte reductie van 13% van de totale Drentse bijdrage aan de wettelijke emissiereductieopgave, gericht op bedrijven in de directe omgeving van Natura 2000-gebieden. Het TLGD berekent (hoofdstuk 4, pagina 61) dat wanneer bedrijven binnen 1000 meter van een Natura 2000-gebied de gebiedsgerichte 13% moeten realiseren, dit neerkomt op circa 60% emissiereductie per bedrijf inclusief de generieke 30%. Voor bedrijven binnen 500 meter - waaronder dat van indiener - zal de opgave navenant groter zijn. Het TLGD erkent dit zelf als een "forse uitdaging" (pag. 61). Bezwaar 1.1 - Ontbreken van een individuele drempeltoets Het TLGD legt de gebiedsgerichte reductie-opgave op aan alle bedrijven in het gebied, zonder een individuele toets of de opgave voor het afzonderlijke bedrijf haalbaar en proportioneel is. Het evenredigheidsbeginsel (artikel 3:4 Awb) vereist dat de nadelige gevolgen van een beleidsmaatregel niet onevenredig zijn in verhouding tot de daarmee te dienen doelen. Voor een bedrijf met een opvolger dat reeds heeft geïnvesteerd in emissiereductie en niet wil stoppen, is een totale reductielast van circa 60% of meer zonder individuele haalbaarheidstoets onevenredig. Bronverwijzing: TLGD hoofdstuk 4, pag. 61 (berekening 60% reductie bedrijven binnen 1000 m); artikel 3:4 Awb (evenredigheidsbeginsel); RIVM Kennisnotitie 'Emissies en deposities uit zones rondom Natura 2000-gebieden' (aangehaald in TLGD voetnoot 92). Bezwaar 1.2 - De definitieve begrenzing van het zoneringsgebied is niet vastgesteld Het TLGD stelt expliciet (hoofdstuk 4, pag. 61): "Er is nog geen definitieve keuze gemaakt voor de omvang van een gebied voor de gebiedsgerichte aanpak stikstof en/of de betekenis van een dergelijke begrenzing." Het programma is als ontwerp ter inzage gelegd zonder dat de begrenzing - bepalend voor de vraag welke bedrijven aan de gebiedsgerichte reductieplicht worden onderworpen - is vastgesteld. Dit is in strijd met de rechtszekerheid die een programma als bedoeld in artikel 3.4 Omgevingswet biedt. Indiener kan zijn rechtspositie niet adequaat beoordelen omdat de kern van de hem betreffende verplichting nog niet is bepaald.	Wij willen overleggen met Friesland om een zo veel mogelijk gelijklopende aanpak te hanteren. Het blijft echter zo dat elke provincie zijn eigen aanpak mag bepalen. De ecologische onderbouwing is er overigens wel. De gebiedsgerichte aanpak voor stikstof geldt alleen rondom die gebieden met stikstofgevoelige natuur, waar vermindering van stikstofdepositie dus nodig is om de aldaar gelegen natuurtypen in een betere staat van instandhouding te brengen. Zie ook de Natuurdoelanalyse voor het Drents-Friese Wold. 3. Hoe kan rechtszekerheid bestaan terwijl de begrenzing van het zoneringsgebied nog niet is vastgesteld, maar wel verplichtingen worden opgelegd? We hebben de tekst over de ruimtelijke gerichte opgave voor stikstof op dit punt aangescherpt. We hanteren als begrenzing voor dit gebied 1 km rondom de desbetreffende Natura 2000-gebieden. De begrenzing zal ook juridisch moeten worden geborgd. Dit vereist een zienswijzeprocedure waarop gereageerd kan worden. Zie ook paragraaf 4.2.3. 4. Hoe wordt additionaliteit per Natura 2000-gebied concreet en juridisch geborgd, nu deze uitwerking ontbreekt en vergunningverlening onzeker blijft? Wij erkennen dat, voordat de additionaliteit kan worden onderbouwd, verdere uitwerking van het programma nodig is. Het gaat o.a. om het borgen van de norm, het verankeren van de gebiedsgerichte aanpak en de uitwerking van het maatwerk. Wij merken in dit verband nog wel op dat additionaliteit een juridisch gegeven is en geen eigen invulling van de provincie. In het TLGD worden in paragraaf 2.5 onder het kopje "Het vereiste van additionaliteit" in drie punten aangegeven over wat het programma doet en dat dat aanzet vormt om uiteindelijk de additionaliteit te onderbouwen. De concretisering/ uitwerking van het programma moet in gebiedsprocessen gebeuren die na vaststelling van het programma kunnen starten.	

Bronverwijzing: TLGD hoofdstuk 4, pag. 61; artikel 3.4 Omgevingswet; ABRvS 18 juli 2018, ECLI:NL:RVS:2018:2454 (rechtszekerheidsbeginsel bij programmatische aanpak).

Bezwaar 1.3 - Scherpere normen voor het Drents-Friese Wold zonder onderbouwing

Het TLGD noemt als mogelijkheid voor het gebiedsgerichte beleid rondom het Drents-Friese Wold (pag. 61-62): "het hanteren van een scherpere norm voor stikstofreductie in het gebied dan de 30% die we generiek hanteren" en "aanscherpen van regels voor bemesting of een bemestingsverbod". Tegelijkertijd bevat het TLGD geen ecologische onderbouwing die aantoont dat een scherpere norm specifiek voor bedrijven rondom het Drents-Friese Wold noodzakelijk én voldoende is. Voor het Drents-Friese Wold geldt bovendien dat ook emissies vanuit Friesland significant bijdragen aan de stikstofbelasting (TLGD hoofdstuk 2 en voetnoot bij figuur 4.6a). Een aanscherping van de norm alleen voor Drentse bedrijven in de bufferzone is ecologisch ontoereikend onderbouwd en leidt tot rechtsongelijkheid met Friese bedrijven op gelijke afstand van het gebied.

Bronverwijzing: TLGD hoofdstuk 4, figuur 4.6a en pag. 61-62; TLGD hoofdstuk 2 (stikstofherkomst per Natura 2000-gebied); Wet stikstofreductie en natuurverbetering, artikel 1.12a.

2. De additionaliteitsonderbouwing voor het Drents-Friese Wold is onvolledig en werkt door op de bedrijfsrechtspositie

Het TLGD stelt (samenvatting en hoofdstuk 1, pag. 14-15) dat het programma tot doel heeft toestemmingsverlening vlot te trekken. Daarvoor is vereist dat aan het additionaliteitsvereiste wordt voldaan: elke stikstofreductie moet ten goede komen aan herstel van de natuur zolang er verslechtering plaatsvindt, en mag pas daarna worden ingezet voor toestemmingsverlening. Het TLGD erkent dat dit vereiste "de strenge juridische Jat" is die aan toestemmingsverlening in de weg staat (pag. 15).

Bezwaar 2.1 - Additionaliteit per Natura 2000-gebied nog niet uitgewerkt

Het TLGD stelt (pag. 15): "We onderzoeken daarom per Natura 2000-gebied wat nodig is om additionaliteit te onderbouwen." Voor het Drents-Friese Wold is deze uitwerking in het vastgestelde ontwerpprogramma niet aanwezig. Daarmee is het programma op een wezenlijk onderdeel incompleet. Een programma op grond van artikel 3.4 Omgevingswet dient de beleidsinhoud te bevatten die

5. Welke rechtspositie hebben bedrijven met een onherroepelijke Wnb-vergunning, als zij door beleid feitelijk onder hun vergunde depositieruimte moeten gaan opereren?

Betrokken bedrijven krijgen de vrijheid om op eigen wijze invulling te geven aan de verplichtingen vanuit het programma. Wij denken niet dat dit er noodzakelijkerwijs toe leidt dat bedrijven moeten opereren onder de hun toegekende depositieruimte.

6. Hoe worden stapelende opgaven (stikstof, water, hydrologie, KRW) in hotspotgebieden gewogen en gecompenseerd voor blijvende bedrijven met opvolger?

De uitwerking van de maatregelen in de hotspots vindt plaats in gebiedsprocessen. Betrokkenen krijgen de gelegenheid om in dat proces deel te nemen.

7. Waarom leunt het programma op doelsturing en KPI's die juridisch nog niet vaststaan, terwijl hier wel bindende reducties aan worden gekoppeld?

Met doelsturing zorgen we ervoor dat de 'boer aan het roer' kan blijven en keuzen in zijn bedrijfsvoering kan maken die passen bij de gekozen bedrijfsvoering. Op basis van de huidige resultaten van het project Duurzaam Boeren Drenthe, zien we dat hiermee gedegen resultaten op reducties worden gehaald. Het juridisch borgen wordt inderdaad een belangrijke voorwaarde.

8. Hoe en wanneer worden innovatieve reductietechnieken juridisch meetelbaar, zodat investeringen zekerheid geven?

Dit hangt af van de bedrijven die deze innovaties introduceren en van de overheid om ze te certificeren. Wij stimuleren de innovaties o.a. via subsidieregelingen en dringen erbij het Rijk op aan om het voortouw hierin te nemen. Hoopgevend is dat innovaties als de Lely Sphere en het Koetoilet

nodig is om aan de wettelijke doelstellingen te voldoen. Het ontbreken van de additionaliteitsonderbouwing per Natura 2000-gebied maakt het programma voor dat onderdeel onvoldoende draagkrachtig gemotiveerd. Bronverwijzing: TLGD pag. 14-15 (additionaliteitsvereiste); artikel 3.4 Omgevingswet; BIJ12, 'Over additionaliteit' (aangehaald in TLGD literatuurlijst); ABRvS 2 november 2022, ECLI:NL:RVS:2022:3159 (Porthos). Bezwaar 2.2 - Onduidelijkheid over het moment van toestemmingsverlening Het TLGD schat in dat "op zijn vroegst medio 2027 weer ruimte ontstaat voor vergunningverlening" (pag. 15). Dit is een prognose, geen garantie, en is bovendien afhankelijk van de additionaliteitsonderbouwing die voor de relevante Natura 2000-gebieden nog niet is afgerond. Voor indiener betekent dit dat investeringen in emissiereductie - ook die welke juridisch zijn geborgd - niet kunnen worden vergund zolang de vergunningsstop voortduurt. Het TLGD biedt geen overbruggingsinstrument voor bedrijven die actief bijdragen aan de stikstofopgave maar door de vergunningsstop worden beperkt in hun bedrijfsontwikkeling. <i>Bronverwijzing: TLGD pag. 15; ABRvS 15 november 2023, ECLI:NL:RVS:2023:4200; Wet stikstofreductie en natuurverbetering, artikel 1.12a (doelstellingen 2030 en 2035).</i> 3. De positie van het bedrijf in hotspot 4 (Vledder Aa en Wapserveense Aa) is onvoldoende uitgewerkt Het TLGD beschrijft (hoofdstuk 5, pag. 73-74) de hotspot Vledder Aa en Wapserveense Aa als een beekdal tussen de Natura 2000-gebieden Holtingerveld en Drents-Friese Wold. Verdroging van beide gebieden is een centrale drukfactor. Het programma kondigt een gebiedsproces aan gericht op VHR- en KRW-doelen, waarbij ook wordt gekeken naar mogelijkheden voor agrarisch natuurbeheer. Bezwaar 3.1 - Combinatie waterdoelen en stikstofopgave leidt tot gestapelde lasten zonder perspectief Het bedrijf van indiener is gelegen in een gebied waar zowel de waterkwaliteits- en hydrologische opgave (KRW, VHR) als de gebiedsgerichte stikstofopgave van toepassing zijn. Het TLGD werkt niet uit hoe deze stapeling van opgaven in het gebiedsproces wordt gewogen en hoe bedrijven die in beide opgaven een	inmiddels voor vergunningverlening in aanmerking komen. 9. Waarom ontbreekt een concreet sociaaleconomisch perspectief? Zie zienswijze 3 voor beantwoording. 10. Waarom ontbreekt de financieringslijn? In het programma TLGD zijn de financiën nader uitgewerkt in Hoofdstuk 5.4 11. Op basis van welke transparante criteria zijn hotspots en zonerings gekozen, en hoe wordt rechtsongelijkheid voorkomen? Zie zienswijze 74. Zie ook paragraaf 4.2.3 voor de aangepaste tekst over de ruimtelijk gerichte opgave.	

bijdrage moeten leveren daarvoor worden gecompenseerd. Een bedrijf dat zowel aan de wateropgave als aan de 60%-reductienorm voor stikstof moet voldoen, en tegelijk niet voor beëindiging kiest, heeft geen zichtbaar toekomstperspectief in het programma. <i>Bronverwijzing: TLGD hoofdstuk 5, pag. 73-74 (hotspot 4 Vledder Aa/Wapserveensche Aa); TLGD hoofdstuk 4 pag. 61 (60% reductie binnen 1000 m); TLGD samenvatting (perspectief voor blijvers als programmadoel).</i> Bezwaar 3.2 - Geen uitgewerkte kaart of afbakening van het hotspot-gebied Het TLGD stelt dat bij de gebiedsprocessen schetskaarten zullen worden gedeeld met betrokkenen. Op het moment van terinzagelegging zijn deze kaarten niet beschikbaar. Indiener kan daardoor niet beoordelen of en in welke mate zijn percelen worden geraakt door de inrichtingsmaatregelen voor hydrologie, de begrenzing van het hotspot-proces of aangrenzende natuurontwikkelingsplannen. Dit beperkt de mogelijkheid om een inhoudelijk volledige zienswijze in te dienen binnen de gestelde termijn. <i>Bronverwijzing: TLGD hoofdstuk 5, pag. 73-74 en de toelichting op de gebiedsprocessen (pag. 72-73); artikel 3:15 Awb (recht op tijdige en volledige informatie bij terinzagelegging).</i> 4. Doelsturing als borging van de generieke stikstofaanpak is juridisch nog niet geborgd terwijl het programma er wel op leunt Het TLGD plaatst doelsturing via KPI's centraal in de generieke stikstofaanpak voor de melkveehouderij. Het programma stelt (pag. 52): "De generieke aanpak voor stikstof vindt binnen deze context van doelsturing plaats." Tegelijkertijd erkent het TLGD dat de juridische borging van deze aanpak nog niet is afgerond. Bezwaar 4.1 - KPI-norm nog niet vastgesteld Het TLGD beschrijft (pag. 52-53) dat er meerdere alternatieven voor de norm zijn - een bedrijfsemissieplafond of een relatieve norm - en dat de definitieve keuze "in overleg met de sector" nog moet worden gemaakt. Tegelijkertijd leunt de gehele generieke stikstofaanpak, en daarmee de additionaliteitsonderbouwing, op de veronderstelling dat deze norm 30% reductie oplevert. Een programma dat 30% generieke reductie als vaststaand uitgangspunt neemt, terwijl de norm waarop die reductie berust nog niet is bepaald, heeft een gebrekkige feitelijke grondslag.		

Bronverwijzing: TLGD pag. 52-53 (normkeuze); TLGD pag. 14-15 (generieke reductie 30% als basis voor additionaliteit); WUR-rapport 'Verkenning effecten landbouwinnovaties' (aangehaald in voetnoot 73 TLGD).

Bezwaar 4.2 - Nieuwe technieken juridisch niet geborgd

Het TLGD erkent (pag. 52): "Veel nieuwe technieken, zoals het gebruiken van magnesiumchloride, zijn juridisch (nog) niet geborgd waardoor we de resultaten ook nog niet kunnen inboeken als onderdeel van onze bijdrage aan het wettelijke doel voor reductie van stikstofemissie." Dit heeft directe gevolgen voor indiener: investeringen in innovatieve emissiereductie geven geen zekerheid dat de reductie juridisch meegeteld wordt en dat op basis daarvan toestemmingsverlening kan plaatsvinden. Het programma biedt geen tijdspad voor het juridisch borgen van deze technieken.

Bronverwijzing: TLGD pag. 52 (juridische borging technieken); TLGD pag. 15 (geborgde maatregelen als basis additionaliteit); ABRvS 29 mei 2019, ECLI:NL:RVS:2019:1603 (AERIUS als rekenmodel).

5. Het TLGD biedt onvoldoende sociaaleconomisch perspectief voor niet-stoppende bedrijven

Het TLGD stelt als programmadoel (samenvatting en hoofdstuk 1, pag. 13): "wij willen perspectief meegeven aan allen die hun brood verdienen in het landelijk gebied in Drenthe" en "tegelijktijd boeren perspectief bieden" (pag. 15). Indiener constateert dat dit perspectief voor de categorie niet-stoppende melkveebedrijven in de zonering en de hotspot-gebieden in het programma niet concreet wordt uitgewerkt.

Bezwaar 5.1 - Financiering richt zich primair op stoppende of extensiverende bedrijven

Het TLGD beschrijft (pag. 62) dat het budget voor de gebiedsgerichte aanpak in elk geval wordt ingezet op: hooghangend fruit, het faciliteren van bedrijven die willen extensiveren, verplaatsen of omschakelen, en het faciliteren van bedrijven die vrijwillig willen stoppen. Er is geen afzonderlijke financieringslijn voor bedrijven die willen blijven, investeren in emissiereductie en beschikken over een opvolger, maar door externe omstandigheden (vergunningsstop, gebiedsgerichte reductienorm) niet kunnen door ontwikkelen. Dit terwijl het TLGD zelf stelt dat een goed reductiepad "vooral goed haalbaar wordt wanneer bedrijven uit het gebied verplaatsen en/of rechten van stoppende bedrijven in de aanpak kunnen worden betrokken" (pag. 61). Dit suggereert dat het programma

impliciet inzet op bedrijfsbeëindiging als sluitstuk van de gebiedsgerichte aanpak, zonder dat dit als beleidskeuze expliciet is benoemd en gelegitimeerd. <i>Bronverwijzing: TLGD pag. 61-62 (financieringsinstrumenten gebiedsgericht beleid); TLGD pag. 13 en 15 (perspectief als programmadoel); artikel 3:46 Awb (motiveringsplicht).</i> Bezwaar 5.2 - Ontbreken van een nadeelcompensatieregeling voor bedrijven in de bufferzone Bedrijven in de 500 meterbufferzone van het Drents-Friese Wold worden geconfronteerd met een combinatie van opgaven (gebiedsgerichte stikstofnorm, hydrologische maatregelen in het hotspot-gebied, potentieel aanvullende KPI-eisen) die structureel hun bedrijfsontwikkeling beperkt. Het TLGD bevat geen nadeelcompensatieregeling voor bedrijven die door het programma in hun eigendom of gebruik worden beperkt maar niet kiezen voor beëindiging. Dit is een lacune die in strijd is met het beginsel van gelijkheid voor openbare lasten (artikel 1 Grondwet jo. artikel 4:126 Awb). <i>Bronverwijzing: TLGD hoofdstuk 4 (gebiedsgerichte aanpak) en hoofdstuk 5 (hotspots); artikel 4:126 Awb (nadeelcompensatie); artikel 1 Grondwet (gelijkheidsbeginsel).</i> Bezwaar 5.3 - Sociaaleconomische paragraaf beschrijft maar remedieert niet Het TLGD bevat een sociaaleconomische analyse (hoofdstuk 6). Deze beschrijft de situatie van de Drentse landbouw, waaronder de melkveehouderij (843 bedrijven in 2021, TLGD pag. 112). De analyse leidt echter niet tot beleidsmaatregelen die specifiek gericht zijn op het borgen van de sociaaleconomische positie van bedrijven in de zonering en de hotspot-gebieden die niet stoppen. De constatering in het TLGD dat het toekomstperspectief voor de Drentse melkveehouderij onder druk staat, wordt niet vertaald in concrete beschermende maatregelen voor die categorie. <i>Bronverwijzing: TLGD hoofdstuk 6 (sociaaleconomische situatie Drenthe); TLGD pag. 112 (843 melkveebedrijven 2021).</i> 6. Rechtsongelijkheid door differentiatie in zoneringen zonder transparante criteria Het TLGD kiest bewust voor een gebiedsgerichte aanpak die per definitie differentieert tussen bedrijven op basis van afstand tot Natura 2000-gebieden.		

Dit is op zichzelf verdedigbaar, maar vereist transparante, objectieve criteria voor de begrenzing. Bezwaar 6.1 - Keuze voor wel of geen gebiedsgerichte aanpak per Natura 2000-gebied is niet consistent Figuur 4.6a van het TLGD toont welke Natura 2000-gebieden in aanmerking komen voor een gebiedsgerichte aanpak. Voor het Witterveld geldt als motivering: "Er liggen nauwelijks agrarische bedrijven in de directe omgeving." Voor het Drents-Friese Weid geldt: "Relatief veel invloed uit omgeving; emissiereductie in Z-W Drenthe helpt natuur Drenthe het meest; gelijk speelveld omringende boeren Drenthe en Friesland." De mate van overbelasting van beide gebieden en de ecologische urgentie zijn niet de doorslaggevende criteria; de aanwezigheid van agrarische bedrijven in de omgeving is dat mede. Dit betekent dat bedrijven die toevallig gevestigd zijn nabij een overbelast Natura 2000-gebied met relatief veel melkveehouderij een zwaardere reductieplicht dragen dan bedrijven nabij een even overbelast gebied met weinig omringende veehouderij. Dit is een willekeurig onderscheid dat nadere rechtvaardiging vergt. <i>Bronverwijzing: TLGD figuur 4.6a (tabel gebiedsgerichte aanpak per Natura 2000-gebied); TLGD pag. 59-62; artikel 1 Grondwet (gelijkheidsbeginsel).</i> Bezwaar 6.2 - Geen gelijktrekking met Friese bedrijven Het TLGD noemt als reden voor de gebiedsgerichte aanpak rondom het Drents-Friese Weid onder meer "gelijk speelveld omringende boeren Drenthe en Friesland" (figuur 4.6a). Tegelijkertijd erkent het programma dat Friese bronnen significant bijdragen aan de stikstofbelasting van het gebied en dat "aandacht voor emissies vanuit Friesland van groot belang" is. Een gelijk speelveld is binnen het TLGD echter niet geborgd: het programma heeft uitsluitend betrekking op Drentse bedrijven. Indiener verzoekt de provincie aan te geven hoe de gelijkheid van spelregels met Friese bedrijven wordt gerealiseerd alvorens aanvullende normen voor Drentse bedrijven worden vastgesteld. <i>Bronverwijzing: TLGD figuur 4.6a (Drents-Friese Wold, noot bij tabel); TLGD hoofdstuk 4 pag. 59; TLGD samenwerking buurprovincies.</i> 7. Onherroepelijke Wnb-vergunningen bieden geen bescherming tegen de gebiedsgerichte reductienorm Indiener beschikt over een onherroepelijke vergunning op grond van de Wet natuurbescherming (Wnb) voor de exploitatie [REDACTED]. Deze vergunning is door de bevoegde gezagen in rechte vastgesteld en heeft formele rechtskracht. Het		

TLGD gaat er in zijn gebiedsgerichte aanpak echter aan voorbij dat onherroepelijke Wnb-vergunningen een vergunde depositieruimte vertegenwoordigen die wettelijk beschermd is. Het programma legt via doelsturing en de gebiedsgerichte reductienorm feitelijk aanvullende verplichtingen op aan vergunninghouders, zonder de juridische positie van bestaande onherroepelijke vergunningen te adresseren. Bezwaar 7.1 - Het TLGD gaat voorbij aan de vergunde depositie ruimte van onherroepelijke Wnb-vergunningen Een onherroepelijke Wnb-vergunning geeft de vergunninghouder het recht om een bepaalde hoeveelheid stikstof te deponeren op Natura 2000-gebieden, zoals vergund door het bevoegd gezag. Dit verleende recht heeft formele rechtskracht. De gebiedsgerichte reductienorm van het TLGD - die voor bedrijven binnen 500 meter van het Drents-Friese Wold kan oplopen tot meer dan 60% emissiereductie - vergt in de praktijk dat bedrijven substantieel onder de vergunde depositieruimte gaan opereren. Het TLGD bevat geen overgangsregeling, geen compensatie en geen expliciete erkenning van de spanning tussen de gebiedsgerichte norm en de bestaande vergunde rechten. Dit is in strijd met het rechtszekerheidsbeginsel en het vertrouwensbeginsel: een vergunninghouder mag erop vertrouwen dat zijn onherroepelijke vergunning niet feitelijk wordt uitgehold door beleidsmaatregelen zonder dat daarvoor een wettelijke grondslag, een adequate motivering en een compensatiemechanisme worden geboden. <i>Bronverwijzing: TLGD hoofdstuk 4, pag. 61 (gebiedsgerichte reductienorm); artikel 2.7 en 2.8 Wet natuurbescherming (vergunningplicht); ABRvS 18 juli 2018, ECLI:NL:RVS:2018:2454 (rechtszekerheidsbeginsel); ABRvS 29 mei 2019, ECLI:NL:RVS:2019:1603 (AERIUS/vergunde depositieruimte); artikel 3:4 Awb (evenredigheidsbeginsel).</i> Bezwaar 7.2 - Intrekking of wijziging van onherroepelijke Wnb-vergunningen vereist een wettelijke grondslag en nadeelcompensatie De Wet natuurbescherming bepaalt in artikel 5.4 dat een verleende vergunning slechts kan worden ingetrokken of gewijzigd op limitatief opgesomde gronden, waaronder de situatie dat zulks noodzakelijk is ter uitvoering van een verplichting op grond van een verdrag of een bindend besluit van een volkenrechtelijke organisatie. Een beleidsprogramma als het TLGD is geen dergelijke wettelijke intrekkingsgrond. Indien de provincie via de gebiedsgerichte reductienorm of doelstellingen feitelijk beoogt de benutting van vergunde rechten blijvend te beperken, dient zij dit te doen via de daarvoor aangewezen wettelijke instrumenten (zoals artikel 5.4 Wnb) en dient zij de betrokken vergunninghouders schadeloos te stellen. Het TLGD adresseert deze		

systematiek niet. Indiener verzoekt de provincie expliciet te maken hoe de gebiedsgerichte reductienorm zich verhoudt tot de onherroepelijke Wnb-vergunningen van de betrokken bedrijven, en of en op welke wijze de provincie voornemens is gebruik te maken van de intrekings- of wijzigingsbevoegdheid van artikel 5.4 Wnb, met inbegrip van de daarbij behorende nadeelcompensatie. *Bronverwijzing: artikel 5.4 Wet natuurbescherming (intrekking en wijziging vergunning); artikel 4:126 Awb (nadeelcompensatie); ABRvS 9 maart 2022, ECLI:NL:RVS:2022:681 (intrekking Wnb-vergunning en vertrouwensbeginsel); TLGD hoofdstuk 4, pag. 61-62 (gebiedsgerichte aanpak en financieringsinstrumenten).*

8. Verzoeken aan Gedeputeerde Staten

Op grond van het voorgaande verzoekt indiener Gedeputeerde Staten:

1. Het ontwerpprogramma TLGD aan te vullen met een volledig uitgewerkte additionaliteitsonderbouwing per Natura 2000-gebied, waaronder voor het Drents-Friese Wold & Leggelderveld, voorafgaand aan de definitieve vaststelling van het programma.
2. De begrenzing van het zoneringsgebied voor de gebiedsgerichte stikstofaanpak rondom het Drents-Friese Wold vast te stellen en ter inzage te leggen, zodat betrokken bedrijven hun rechtspositie kunnen beoordelen.
3. Een individuele drempeltoets op te nemen voor de cumulatieve reductielast van bedrijven in de bufferzone, zodat de opgave per bedrijf proportioneel en haalbaar is.
4. De gebiedsgerichte kaarten en schetskaarten voor hotspot 4 {Vledder Aa en Wapserveensche Aa) vóór de definitieve vaststelling van het programma te publiceren, zodat betrokkenen een volledige zienswijze kunnen indienen.
5. Een tijdpad op te nemen voor de juridische borging van innovatieve emissiereductietechnieken (waaronder magnesiumchloride en vergistingstechnieken), zodat bedrijven die investeren in emissiereductie kunnen weten wanneer deze resultaten juridisch meetellen.
6. Een afzonderlijke financieringslijn en perspectiefdocument op te stellen voor blijvende melkveebedrijven met een opvolger in hotspot-gebieden, die niet stoppen maar substantieel bijdragen aan de stikstofopgave.
7. Een nadeelcompensatieregeling vast te stellen voor bedrijven in de bufferzone van het Drents-Friese Wold die structureel worden beperkt in hun bedrijfsontwikkeling door het TLGD-beleid maar niet kiezen voor beëindiging.
8. Afspraken met de provincie Friesland te concretiseren over gelijke opgaven voor Friese bedrijven in de directe omgeving van het Drents-Friese Wold, als randvoorwaarde voor het opleggen van aanvullende normen aan Drentse bedrijven.

9. Indiener actief te betrekken bij het gebiedsproces voor hotspot 4 (Vledder Aa en Wapserveensche Aa), overeenkomstig het participatiebeleid van de provincie. 10. In het programma expliciet in kaart te brengen hoe de gebiedsgerichte reductienorm zich verhoudt tot de onherroepelijke Wnb-vergunningen van bedrijven in de bufferzone van het Drents-Friese Wold, en daarbij aan te geven of en op welke wettelijke grondslag de provincie eventuele beperkingen van vergunde depositieruimte wil doorvoeren. 11. Een nadeelcompensatieregeling op te nemen voor vergunninghouders wier onherroepelijke Wnb-vergunning door de uitvoering van het TLGD feitelijk wordt uitgehold, overeenkomstig artikel 5.4 Wet natuurbescherming jo. artikel 4:126 Awb. Indiener verzoekt om een bevestiging van ontvangst van deze zienswijze en om een inhoudelijke gemotiveerde reactie overeenkomstig artikel 3:46 en 3:50 van de Algemene wet bestuursrecht. Indiener behoudt zich het recht voor aanvullende gronden in te dienen.		
99.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
We zijn gestopt met ons jongvee opfokbedrijf. De ammoniakrechten willen we verkopen en daar is ook belangstelling voor. De provincie zet echter de boel op slot. Hierdoor worden wij onevenredig benadeeld. De schuren met asbest daken kunnen niet afgebroken. Ruimte voor ruimte regeling kan niet verwezenlijkt worden. Bij overdracht van de ammoniak rechten wordt al 33%afgeroomd dus meer dan de gewenste 30 %. Van evenredige schade is dus zeer zeker geen sprake!	Hoe rechtvaardigt de provincie het blokkeren van ammoniakrechten en Ruimte-voor-Ruimte, terwijl al meer dan de beoogde 30% reductie wordt gerealiseerd en sprake is van onevenredige schade? Wij hebben als provincie niet gekozen voor de situatie zoals die nu is. Deze is het gevolg van een heel aantal factoren, niet in de laatste plaats de rechterlijke uitspraken, die wij maar beperkt kunnen beïnvloeden. Ons programma is erop gericht om vergunningverlening weer vlot te trekken. Daarmee zou op termijn het soort transacties dat betrokkene beschrijft weer kunnen doorgaan. De individuele aspecten van de zaak kunnen wij in het kader van deze zienswijzeprocedure niet behandelen. Daarvoor kunt u contact opnemen met de provincie.	
100.	Boermarke Beilervvaart	
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen

Via deze weg willen wij van de gelegenheid gebruik maken om middels een zienswijze te reageren op het ontwerpbesluit van Gedeputeerde Staten inzake het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe dat van 16 februari tot en met 30 maart 2026 ter inzage ligt. Boermarke Beilervaat heeft kennis genomen van dit ontwerpprogramma en maakt zich ernstige zorgen over de uitwerking ervan op de leefbaarheid en de plattelandscultuur in Drenthe. De keuzes die in dit programma worden voorbereid zullen de agrarische sector en daarmee de Drentse samenleving hard raken op sociaalmaatschappelijke en culturele aspecten. Onze zorgen zullen we in onderstaande zienswijze nader toelichten: Boermarken oeroud maar springlevend onderdeel Drentse samenleving Onze Boermarke is een eeuwenoud collectief van boeren/grondgebruikers, die gezamenlijk in de ruimste zin van het woord zorg dragen voor gebruik van ons gebied. Hier vormen wij een wezenlijk actief onderdeel van de leefgemeenschap. Ook staan wij collectief op de Nationale Inventaris voor immaterieel cultureel erfgoed van Unesco. Wij bouwen voort op een rijke (cultuur)historie en nemen actief verantwoordelijkheid voor een leefbaar platteland. Samen met bewoners werken we aan het behoud van de plattelandscultuur. We dragen zorg voor een toekomstbestendige landbouw, bestendig beheer van de jachtvelden en ruimte voor agrarische natuur. Als erfgoeddragers en vernieuwers staan we midden in de samenleving, met respect voor verleden én toekomst. Reageren op niet uitgewerkt maatregelenplan Het programma vraagt op veel onderdelen nog een nadere uitwerking en daarnaast wordt de indruk gegeven dat de veranderingen in het landelijk gebied groot zullen zijn. Wij lezen vooral het voornemen tot het nemen van maatregelen gericht op ammoniakreductie, maar volgens ons kunnen deze niet los worden gezien van andere maatschappelijke opgaven en de samenleving waar boeren bedrijven mee te maken hebben, zoals klimaat, waterkwaliteit, dierenwelzijn en een leefbaar platteland. De generieke reductie van 30% ammoniakemissie en ook de voorgestelde gebiedsgerichte reductie van 13% zal veel bedrijven treffen. Ook omdat in het programma nog niet duidelijk gemaakt hoe deze reductie precies vorm zal krijgen en wat dit concreet betekent voor bedrijven in de nabijheid van stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden, daar geldt dan ook nog de additionaliteitsvereiste voor de Natura 2000-gebieden en kan er nog	Zienswijzen 16, 52, 62, 70, 86, 100, 104, 109, 124, 126, 149, 162, 163, 183, 185, 203, 231, 242 en 259 zijn vrijwel identiek aan elkaar en bevatten onder de volgende genoemde thematische kopjes vrijwel dezelfde inhoud: • Boermarken oeroud maar springlevend onderdeel Drentse samenleving • Reageren op niet uitgewerkt maatregelenplan • Effecten en impact te beperkt ingeschat en uitgewerkt • Maatschappelijk fundament onder leefbaarheid vraagt om erkenning- juridische status van het programma Voor een beantwoording verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 28.	

meerstikstofreductie noodzakelijk zijn. Daarnaast bevat het TLGD verschillende maatregelen die gericht zijn op het verbeteren van de waterkwaliteit, de bodem en hydrologisch systeemherstel. Deze maatregelen hangen onder meer samen met de doelen uit de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW) en met de hydrologische randvoorwaarden voor Natura- 2000 gebieden en de drinkwaterbescherming. Het is nog onduidelijk hoe groot deze aanvullende opgaven precies zullen zijn en of deze in de praktijk haalbaar is voor agrarische bedrijven. Wij verwachten dat het ontwerp programma TLGD daarmee grote impact heeft op grote delen van het Drentse platteland. Effecten en impact te beperkt ingeschat en uitgewerkt Het ontwerpprogramma beschrijft in slechts één paragraaf (Hst 6 Impact; paragraaf 6.2 Verwachte effecten TLGD) de effecten op economie en brede welvaart, maar raakt onvoldoende aan de culturele, historische, sociale en gemeenschapswaarden van het Drentse landelijk gebied. In deze paragraaf wordt bovendien gesteld dat beëindiging van bedrijven “doorgaans geen invloed heeft op de leefbaarheid” en dat “stoppende jonge boeren in de regio ander werk zullen vinden zodat stoppende bedrijven geen invloed hebben op de leefbaarheid”. Die conclusies zijn gebaseerd op macro-indicatoren. Dit is in onze ogen een veel te smalle benadering die geen recht doet aan een stabiele ontwikkeling op het platteland. Maatschappelijk fundament onder leefbaarheid vraagt om erkenning Wij vertegenwoordigen geen sectorbelang, maar zijn een maatschappelijk fundament dat al eeuwenlang zorg draagt voor samenhang, landschap en naoberschap, waarin grond, gemeenschap en cultuur onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Wanneer landbouwbedrijven verdwijnen, verandert niet alleen (voedsel)productie of werkgelegenheid. Dan verandert de sociale infrastructuur van onze dorpen, de kritische massa voor lokale bedrijven, de overdracht van kennis en vakmanschap, het verenigingsleven, de onderlinge afhankelijkheid en de verbondenheid met het landschap. Kortom dit tast de leefbaarheid aan. Leefbaarheid is niet alleen een kwestie van inwonersaantallen of arbeidsplaatsen. Leefbaarheid is ook identiteit, taal, traditie en thuisgevoel. Wij vragen daarom: • Erken expliciet de culturele en gemeenschapswaarde van het agrarisch systeem. • Neem in de gebiedsuitwerking een sociale en culturele impactanalyse op, naast de economische. • Definieer leefbaarheid breder dan werkgelegenheid en koopkracht.		

• Voorkom cumulatieve afbraak van ons lokale netwerk door massale beëindiging van agrarische bedrijven. Wij willen meewerken. Wij willen verantwoordelijkheid dragen. Maar wij kunnen niet instemmen met een aanpak zoals het ontwerpprogramma TLGD welke onze historische en maatschappelijke rol reduceert tot een economische variabele. Drenthe is gevormd door zijn boermarken. Dat fundament verdient erkenning én bescherming. Boermarke Beilervaat verzoekt provincie Drenthe om in de zienswijze genoemde punten zorgvuldig te betrekken bij de verdere uitwerking van het programma TLGD. Uiteraard zijn wij graag bereid om deze zienswijze mondeling toe te lichten. Als er naar aanleiding van deze zienswijze vragen zijn, dan kunt u contact met ondergetekende opnemen.		
101.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Geachte leden van Provinciale Staten, Wij onderschrijven de absolute noodzaak om te komen tot een coherent plan voor het ontwikkelen van toekomstgericht beleid voor de uitgebreide landelijke gebieden in Drenthe. In het plan 'Toekomstgericht landelijk gebied Drenthe' wordt de blik gericht in de goede richting, maar is de uitwerking in veel gevallen ondermaats. Er wordt in het plan, naar onze mening, onevenredig veel aandacht besteed aan de belangen van de landbouwsector. Terwijl toch, zoals ook in het plan wordt vermeld, slechts een krappe 4 % van de Drentse beroepsbevolking in deze sector werkzaam is. Ook de zinsnede dat inkrimpen van de sector directe gevolgen heeft voor de voedselvoorziening in Drenthe mist iedere vorm van onderbouwing. Op drie concrete punten zullen we nader ingaan. 1. Geen aandacht voor de inherente waarde van natuur Het plan benadert natuur voornamelijk als blok aan het been, in de zin dat er, vanwege de natuur, allerlei pijnlijke voorwaarden worden opgelegd aan -met name- de landbouw m.b.t. stikstof depositie en waterkwaliteit. Er wordt niet benoemd wat positieve waarden zijn van de natuur (niet alleen de Natura 2000 gebieden) en hoe het hebben van gezondere natuur een positieve bijdrage levert aan biodiversiteit, woon-/leefplezier van de inwoners, en economische vitaliteit door b.v. meer toerisme. In het TLGD zou er een duidelijker afweging moeten worden gemaakt ten opzichte van de landbouw, de hoofdveroorzaker	1. Waarom is er geen aandacht voor de inherente waarde van natuur in het programma? Voor beantwoording zie zienswijze 5 2. Waarom ontbreekt een heldere uitleg van de ecologische effecten van stikstof (vermesting en verzuring) en blijft dit beperkt tot een juridisch verhaal? In de achtergrondinformatie bij het TLGD (zie verzameldocument bouwstenen) komt dit aan de orde in de bouwsteen natuur en nogmaals beknopter in de bouwsteen stikstof. 3. Hoe denkt de provincie de benodigde stikstofreducties (tot 2030 en 2035) daadwerkelijk te realiseren, nu concrete en effectieve maatregelen ontbreken? Wij erkennen dat onze aanpak een verdere uitwerking vereist. Het programma legt hiervoor wel de noodzakelijke basis. Wanneer de stappen waarin het programma voorziet worden genomen, zoals het vastleggen van de norm voor generieke reductie en de	

van stikstof, broeikas en pesticiden emissie. Figuur 6.2 zou hiervoor als basis kunnen worden gebruikt. Ook de negatieve economische impact van de landbouw is in dit opzicht niet becijferd, terwijl deze berekening wel te maken is. Te denken valt aan maatschappelijke of verborgen kosten in de vorm van subsidies, verlies aan biodiversiteit, stikstofdepositie, broeikasgassen, watervervuiling en waterverbruik. Ook de uitleg van de nadelige effecten van stikstof op de natuur blijft hangen in een gejuridificeerd betoog, zonder dat uitgelegd wordt wat deze effecten zijn. Het rapport van de WUR, “De Nederlandse stikstofcrisis – Van verwarring naar verbinding” geeft deze uitleg - relevant voor het maatschappelijke debat – wel. (Zie rapport: https://edepot.wur.nl/711347) In het bijzonder staat in het TLGD geschreven: 1) “werken aan een oplossing voor het vergunningenslot op de landbouw, woningbouw, infrastructuur en economie.” en 2) “de wettelijke doelen voor water en natuur gaan halen (doelen voor klimaatmitigatie en bos liften mee) en het bestendigen van de dragende rol van landbouw in onze provincie.” Waarbij de belangrijke rol van de natuur zowel economisch (toerisme) als principieel (biodiversiteit) over het hoofd wordt gezien en de problemen, zoals het stikstofsot, vooral gezien worden als, met name voor de landbouw, vervelende regels die versoepeld moeten worden i.p.v. noodzakelijke voorwaarden om de omgeving te verbeteren. 2. Stikstof maatregelen. In de samenvatting van het TLGD staat dat: “De Drentse bijdrage aan deze wettelijke opgave voor 2035 is bepaald op 43% reductie van ammoniak ten opzichte van 2019. Dat zal nog niet genoeg zijn voor vergunningverlening.” Om later te vervolgen met “Wij schatten in dat we in Drenthe met de uitvoering van zeker gestelde maatregelen in 2030 ten opzichte van 2019 reeds een reductie met 14% tot stand brengen. Tot 2030 zou dan nog circa 7% extra moeten worden gereduceerd in het kader van onze Drentse bijdrage aan het wettelijke doel; de resterende 22% reductie kan vervolgens in de periode tot 2035 worden ingevuld.” Het realiseren van de genoemde 7% in de korte periode tussen nu en 2030 vergt een bijzonder strakke aanpak met een aantal zeer concrete maatregelen, die wij helaas niet hebben kunnen vinden in het plan. Hetzelfde geldt voor de noodzakelijk te realiseren reductie van een extra 22% voor 2035. Met	gebiedsgerichte uitwerking van onze aanpak, zullen de concrete resultaten kunnen worden gehaald. 4. Waarom worden succesvolle praktijkvoorbeelden van forse stikstofreductie (zoals in Veenhuizen) niet actief benut en opgeschaald? Onze gebiedsgerichte aanpak voor stikstof is deels gebaseerd op de aanpak in Veenhuizen – zo hanteren wij voor onze gebiedsgerichte opgave hetzelfde percentage van 60% minder emissies. Wij hopen dat meer groepen boeren zich melden met een passend aanbod voor een forse stikstofreductie. 5. Waarom ontbreekt aandacht voor belangrijke natuurgebieden zoals De Onlanden, terwijl deze cruciaal zijn voor water, natuur en recreatie? Voor beantwoording zie zienswijze 5 6. Waarom wordt het principe ‘water en bodem sturend’ niet consequent toegepast in het gehele landelijk gebied? ‘Water- en bodem sturend’ (WBS) passen we wel degelijk toe, maar het vormt niet het enige sturingsmechanisme. WBS is inmiddels beleidsmatig verankerd, maar is juridisch beperkt afdwingbaar. In de ontwerp-Omgevingsvisie Drenthe is Water- en bodem sturend opgenomen als leidend principe. 7. Wanneer kiest de provincie expliciet voor natuurinclusieve landbouw en bredere natuurbescherming, ook buiten Natura 2000-gebieden? Voor beantwoording zie zienswijze 5	

maatregelen als het gebruik van BBT zal bij lange na niet aan de verplichtingen worden voldaan en blijft het stikstof slot dus gehandhaafd met algehele economische achteruitgang voor Drenthe als gevolg. Een gemiste kans is b.v. het niet verder uitwerken in het TLGD van de initiatieven die genomen zijn in Veenhuizen, waarbij lokaal een stikstofreductie van 60% kon worden bereikt. Dit zou mooi zijn als dit actief zou worden ondersteund en aangemoedigd als provinciaal beleid. 3. Het ontbreken van aandacht voor De Onlanden en het principe “Water en bodem sturend” Opvallend is dat het natuurgebied De Onlanden (deels zelfs Natura 2000) niet wordt genoemd. Dit gebied behoort tot de grootste en ecologisch belangrijkste natuurgebieden van Nederland en vervult cruciale functies op het gebied van waterberging, biodiversiteit en recreatie. Tegelijkertijd kampt het gebied met eutrofiëring, mede als gevolg van nutriëntenaanvoer vanuit de bovenlopen in het stroomgebied. Dit onderstreept dat natuurbeleid niet kan worden beperkt tot nauw-begrensde gebieden; het omliggende landgebruik is medebepalend voor de kwaliteit. Conclusie Het Plan Toekomst Landelijk Gebied Drenthe bevat waardevolle intenties, maar mist op essentiële punten richting, normativiteit en integraliteit. Voor een werkelijk toekomstgericht beleid is nodig: • erkenning van de intrinsieke waarde van natuur; • uitleg van het ecologisch probleem en de effecten van vermesting en verzuring als gevolg van stikstofdepositie. • een duidelijke keuze voor natuurinclusieve landbouw; • meer publieke regie naast doelsturing; • verbreding van de natuurbescherming buiten Natura 2000; • implementatie van Basiskwaliteit Natuur; • consequente toepassing van “water en bodem sturend”; • realistische ruimtelijke keuzes. • Ik verzoek u deze punten te betrekken bij de verdere uitwerking en besluitvorming.		
102. Waterschap Noorderzijlvest		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Geen maatregelen akkerbouw (p. 7) Het is van belang om op te merken dat de akkerbouw beperkt leidt tot stikstofemissies naar de lucht maar juist wél emissies naar bodem en water veroorzaakt van stikstof, fosfor en gewasbeschermingsmiddelen.	<u>Geen maatregelen akkerbouw</u> De constatering van NZV is terecht. Dit is nu aangepast in de tekst van het TLGD.	

Sociaal economische impact (p. 26) De suggestie wordt gewekt dat dit alleen de landbouw betreft. Het landelijk gebied is echter meer dan landbouw. Wij stellen daarom voor om de sociaaleconomische impact van het TLGD ook integraal te duiden in lijn met noties als brede welvaart in bijvoorbeeld uw ontwerp-Omgevingsvisie. Verdroging (p. 27) Verdroging wordt hier enkel geduid als hydrologisch knelpunt ten aanzien van natuur, omdat hier vanuit N2000 een wettelijke opgave ligt. Verdroging is echter bij uitstek een integrale bedreiging van alle functies in het gebied, zeker naar de toekomst toe. Wij zouden daarom graag zien dat verdroging als opgave wordt benoemd in het TLGD. Normering wateroverlast (p. 55) We zijn blij dat u in het TLGD aangeeft de normering wateroverlast op basis van Water en Bodem Sturend te willen invullen. Water en Bodem Sturend (p. 72) We zijn blij dat u water en bodem sturend expliciet benoemt als toetsingskader. Wij willen wel benadrukken dat dit uitgangspunt vraagt om een systeembenadering van vraagstukken. Dit betekent dat het los aanpakken van opgaves en bijvoorbeeld beekdalen niet goed past. Waterbeschikbaarheid en klimaatbestendigheid (p. 72) We zijn blij dat u hier een urgentie signaleert. Wij denken dat het sterk zou zijn om dit ook expliciet terug te laten komen als opgave in het TLGD. Grote Masloot – KRW waterlichaamtype (p. 130) In het ontwerp staat dat de Bovenlopen Eelder- en Peizerdiep zijn gewijzigd in KRW waterlichaamtype R20 moerasbeek. Dit is onjuist: het is een R4a Permanente, langzaam stromende laaglandbeek op zand. We verzoeken u dit te corrigeren. Wel is het zo dat bovenlopen zonder aanvoer zoals bijvoorbeeld de Stroetenloop zouden kunnen worden ingericht met een R20 als referentie. Uitdagingen (p. 130) Om de ecologische doelen van de KRW te behalen in het beekdal van de Grote Masloot is de inrichting van de beek de belemmerende factor. Er is sprake van een rationele rechtgetrokken kanaal met steile oevers. Een meer natuurlijke inrichting met meer variatie in het profiel, slingers en geleidelijke oevers zijn nodig als randvoorwaarde voor de biologie om zich te ontwikkelen. Daarnaast is	<u>Sociaal economische impact</u> Zie zienswijze 3 <u>Verdroging</u> Waarom wordt verdroging in het ontwerp vooral benaderd als een natuurvraagstuk (N2000)? Zou verdroging expliciet als opgave kunnen worden benoemd binnen het TLGD? Dit is aangepast in de teksten van het TLGD waarbij het vasthouden van water en het voorkomen van tekorten - om daarmee verdroging tegen te gaan - is benoemd als integrale toekomstige opgave. <u>Normering wateroverlast</u> We zijn blij dat u in het TLGD aangeeft de normering wateroverlast op basis van Water en Bodem Sturend te willen invullen. Dit gaan we samen met de waterschappen vormgeving in het te actualiseren Regionaal Waterprogramma. <u>Water en Bodem Sturend</u> Hoe wordt het uitgangspunt Water en Bodem Sturend concreet vertaald in een systeembenadering? We verwachten dit in afstemming met de waterschappen vorm te gaan geven in het te actualiseren Regionaal Waterprogramma. <u>Waterbeschikbaarheid en klimaatbestendigheid</u> Hoe krijgt dit thema een structurele plek in de verdere uitwerking van het programma? Dit moet eerst in de gebiedsprocessen gaan landen en zou integraal voor Drenthe onderdeel moeten zijn van het Regionaal Waterprogramma. <u>Grote Masloot – KRW waterlichaamtype</u> In het ontwerp staat dat de Bovenlopen Eelder- en Peizerdiep zijn gewijzigd in KRW waterlichaamtype R20 moerasbeek. Dit is onjuist: het is een R4a Permanente, langzaam stromende laaglandbeek op zand. We verzoeken u dit te corrigeren. Wel is het	

water vasthouden in de bovenlopen nodig om minder afhankelijk te zijn van aanvoerwater. Dit vertraagt ook de afvoer en vermindert druk lager in het systeem. Grote Masloot – Flankerende maatregelen (p. 130–131) TLGD richt zich op het beekdal. Vanuit systeembenadering is het verstandig om ook op de flanken in samenhang maatregelen te treffen om water vast te houden. Het water stroomt immers van hoog naar laag. Wij stellen voor dit vanuit de Gebiedsaanpak Kop van Drenthe op te zetten. Dit vraagt goede afstemming over programma's heen en kent samenloop met vitale bodems.	zo dat bovenlopen zonder aanvoer zoals bijvoorbeeld de Stroetenloop zouden kunnen worden ingericht met een R20 als referentie. Dank voor deze correctie. In de beschrijving van de Grote Masloot is dit aangepast. <u>Uitdagingen</u> Wordt een meer natuurlijke beekinrichting voldoende als randvoorwaarde voor het behalen van de ecologische doelen van de KRW erkend? Hoe wordt omgegaan met de noodzaak om meer water vast te houden in bovenlopen? Dit is een goede vraag die in het betreffende gebiedsproces beantwoord moet worden. <u>Grote Masloot – Flankerende maatregelen</u> Kan de aanpak van flankerende maatregelen worden gekoppeld aan de Gebiedsaanpak Kop van Drenthe? Dit is een goede suggestie en willen u verzoeken dit in het betreffende gebiedsproces in te brengen. Hoe wordt de afstemming tussen programma's (o.a. vitale bodems) geborgd? De wijze waarop de afstemming tussen programma's geborgd zou kunnen worden is een goede vraag. Borging zou moeten plaatsvinden door gezamenlijke kaders, vaste overlegstructuren, gedeelde uitvoering in gebieden en integrale monitoring binnen het TLGD, maar ook daarbuiten via bijvoorbeeld een regionaal Wateroverleg.	
103.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
1. INLEIDING EN RECHTSGROND Ondergetekende dient hierbij een zienswijze in tegen het Ontwerpprogramma TLGD. Het voorgestelde beleid schiet tekort in wetenschappelijke onderbouwing, negeert de strategische positie van de Nederlandse delta en tast fundamentele rechten aan. Het besluit is in strijd met het zorgvuldigheidsbeginsel (art. 3:2 Awb) en het motiveringsbeginsel (art. 3:46 Awb).	1. INLEIDING EN RECHTSGROND Bij het opstellen van het TLGD is gebruik gemaakt van een uitgebreide lijst aan wetenschappelijke rapporten en beleidstukken. De gebruikte stukken staan beschreven in het TLGD. Via voetnoten is duidelijk gemaakt welke (wetenschappelijke) bronnen waar zijn	

2. JURIDISCH KADER EN DIFFERENTIATIE NATUURTYPEN In het TLGD ontbreekt een noodzakelijke differentiatie tussen natuurvormen. Voor een rechtmatige belangenafweging dient onderscheid gemaakt te worden tussen: - Autonome Natuur [NAT-A]: Ecosystemen zonder menselijke sturing. <i>[NAT-A] Autonome Natuur</i> <i>Definitie: "Wildernis" of natuur die volledig op eigen kracht functioneert zonder menselijke tussenkomst of beheer.</i> <i>Kenmerken: Geen sturing op specifieke soorten, geen maai- of begrazingsbeheer door mensen.</i> <i>Doel: Maximale natuurlijke dynamiek.</i> - Statische Cultuurnatuur [NAT-B]: Beleidsmatig "bevroren" ecosystemen (Natura 2000). <i>[NAT-B] Statische Cultuurnatuur</i> <i>Definitie: Ecosystemen die door beleid en wetgeving (zoals Natura 2000) "bevroren" zijn in een specifieke streefsituatie.</i> <i>Kenmerken: Er moet specifiek beheer plaatsvinden (plaggen, maaien, kappen) om te voorkomen dat het gebied verandert. Denk aan heide die zonder beheer in bos zou veranderen.</i> <i>Doel: Instandhouding van zeldzame soorten die afhankelijk zijn van menselijk ingrijpen uit het verleden.</i> - Agrarische Cultuurnatuur [NAT-C]: Hoogproductieve agrarische ecosystemen. Deze zijn de primaire bron van actieve koolstofvastlegging en essentieel voor de voedselzekerheid. <i>[NAT-C] Agrarische Cultuurnatuur</i> <i>Definitie: Hoogproductieve agrarische ecosystemen (graslanden en akkers) die intensief worden beheerd.</i>	gebruikt. Daarnaast zijn voorontwerpen gedeeld en besproken met diverse stakeholders in het landelijk gebied zoals beschreven onder de paragraaf 'Participatie' in het TLGD. In hetgeen door indiener naar voren is gebracht zien wij geen aanleiding om tot de conclusie te komen dat er sprake is van strijd met het zorgvuldigheidsbeginsel en het motiveringsbeginsel. Zie hieronder voor een nadere toelichting. 2. JURIDISCH KADER EN DIFFERENTIATIE NATUURTYPEN Met het TLGD werken we aan de wettelijke taken. Voor de Natura 2000-gebieden zijn dit de instandhoudingsdoelen. Door indiener worden deze aangeduid als statische cultuurnatuur. Een meer gangbare typering zoals als sinds de jaren '90 gebruikt wordt is de aanduiding van halfnatuurlijke landschappen, zoals overwegend voor de Drentse Natura 2000-gebieden van toepassing is. Halfnatuurlijke landschappen zijn gebieden waarin bodemvorming en natuurwaarden grotendeels spontaan tot stand zijn gekomen, in wisselwerking met voortdurend menselijk gebruik en beheer dat een doorslaggevend rol heeft gehad op de structuur en samenstelling van het landschap. Deze eeuwenoude landschappen hebben in het verleden een groot deel van Drenthe bedekt. De restanten die hiervan over zijn gebleven vertegenwoordigen naast belangrijke natuurwaarden, op basis waarvan deze gebieden zijn aangewezen als Natura 2000-gebied, een grote historische waarde. Om deze eeuwenoude landschappen met de daaraan verbonden natuurwaarden te behouden wordt heden ten dage dan ook actief natuurbeheer uitgevoerd. Behoud van de natuurwaarden wordt echter bemoeilijkt door externe drukfactoren, waaronder stikstof. 3 WETENSCHAPPELIJKE REVISIE: DE ROL VAN FOTOSYNTHESE (NASA/GUANTER) + 4 DE STIKSTOF-KLIJMAAT PARADOX	

<i>Kenmerken: Maximale fotosynthese en biomassa-productie. Dit is de meest actieve "koolstofpomp" in ons landschap.</i> <i>Doel: Voedselproductie én actieve atmosferische reiniging (CO2-vastlegging).</i> 3. WETENSCHAPPELIJKE REVISIE: DE ROL VAN FOTOSYNTHESE (NASA/GUANTER) Het ontwerpbeleid negeert de peer-reviewed studie van Guanter et al. (2014). NASA-satellietdata bewijzen via de SIF-methode dat de fotosynthetische kracht en \$CO_2\$-opname van [NAT-C] tot wel 60% wordt onderschat. Het reduceren van agrarische activiteit leidt direct tot een vermindering van de atmosferische reiniging. De provincie dient te motiveren waarom zij deze data negeert bij het vaststellen van haar klimaat- en natuurdoelen. 4. DE STIKSTOF-KLIMAAT PARADOX Het beleid is feitelijk strijdig met de doelen uit het Klimaatakkoord. Stikstof is de brandstof voor fotosynthese. Een geforceerde reductie van beschikbare stikstof in [NAT-C] leidt onherroepelijk tot een lagere biomassa-productie en dus minder opname van atmosferische \$CO_2\$. Het bestrijden van een lokaal depositie-overschot verergert hiermee een mondiaal existentieel probleem. 5. WATERHUISHOUDING: VLEDDER EN WAPSERVEENSCHEN AA Ten aanzien van de plannen voor de Vledder en Wapserveenschen Aa merkt ondergetekende het volgende op: - Onjuiste probleemanalyse: De achteruitgang van natuurwaarden is hier primair een hydrologisch vraagstuk (kwelwater en grondwaterpeil), geen stikstofvraagstuk. - Afvoercapaciteit: Het voornemen om beken van een gekanaliseerde naar een meanderende loop terug te brengen is onverstandig. Dit leidt tot een aanzienlijke inkrimping van de waterafvoercapaciteit, wat bij extreme neerslag onaanvaardbare risico's voor de omliggende gebieden met zich meebrengt. 6. SCHENDING GELIJKHEIDSBEGINSEL (DE 914-METER GRENS) Terwijl de landbouw op fracties van een mol wordt getoetst, blijft de uitstoot van de luchtvaart boven de 914 meter juridisch onzichtbaar. Deze administratieve	Zoals indiener benoemd leggen planten CO₂ vast. De aangehaalde studie uit 2014 heeft onderzocht hoe dit afgeleid kan worden uit satellietmetingen. Voor de nette vastlegging van CO₂ is het echter van belang dat niet alleen naar de opname gekeken wordt maar ook in de mate waarin dit CO₂ weer vrijkomt. Dit kan sterk verschillen, afhankelijk van factoren als bodemtype, hydrologie en grondbewerking. Afhankelijk van de situatie is de mate van netto CO₂ opslag door bos in het algemeen hoger dan van agrarische graslanden, terwijl voor andere natuurtypes dit lager, gelijk of ook wat hoger kan zijn. Om bij te dragen aan de klimaatdoelen wordt in het TLGD daarom gestreefd naar meer bos. Een hogere beschikbaarheid van stikstof draagt bij aan snellere plantengroei en daardoor meer CO₂ opname. Maar een overmaat aan stikstof grijpt diep in op ecosystemen en leidt tot verlies aan natuurwaarden in onze natuurgebieden. Stikstof is daarom een drukfactor in 12 van onze 14 Natura 2000-gebieden. In veengebieden kan stikstof de veenaafbraak versnellen, waardoor juist hierin opgeslagen CO₂ vrijkomt. 5. WATERHUISHOUDING: VLEDDER EN WAPSERVEENSCHEN AA Stikstof is in de opgestelde analyses voor de Natura 2000-gebieden aangemerkt als drukfactor, even als verdroging. Bij aanpassingen van beekdalsystemen zal zorgvuldig worden gekeken naar de effecten daarvan voor de afvoercapaciteit en wat dit betekent voor het risico van inundaties voor het gebied, zowel als boven- en benedenstroomse delen. 6. SCHENDING GELIJKHEIDSBEGINSEL (DE 914-METER GRENS) Wij werken vanuit bestaande regelgeving en jurisprudentie. Wanneer deze verandert, zullen wij ons programma daarop aanpassen.	

grens is in strijd met het gelijkheidsbeginsel en de Europese Habitatrichtlijn wat betreft de verplichte volledige cumulatieve toetsing. 7. EMISSIEPLAFONDS EN DE NEC-RICHTLIJN (DIRECTIVE 2016/2284) Nederland voldoet reeds aan de reductiedoelstellingen voor 2030 zoals vastgelegd in de Europese NEC-richtlijn. Nu de luchtkwaliteit conform Europese normen "schoon" is verklaard, ontbreekt de rechtsgrond voor de provincie om strengere lokale emissie-eisen (KDW) op te leggen die de behaalde resultaten van de NEC-richtlijn doorkruisen. 8. INBREUK OP HET EIGENDOMSRECHT (ART. 1 EP EVRM) Het TLGD vormt een directe inbreuk op het ongestoord genot van eigendom (Art. 1 Eerste Protocol EVRM). Het beleid ontbeert een 'fair balance' en legt een 'excessive burden' op aan agrarische ondernemers zonder adequate schadeloosstelling, mede gebaseerd op onvolledige feiten (het negeren van SIF-data). 10. TOEPASSING DIDAM-ARREST BIJ ECOSYSTEEDIENSTEN Conform het Didam-arrest (HR, 26-11-2021) dient de provincie bij het gunnen van beheertaken voor "klimaat- en natuurdiensten" gelijke kansen te bieden. Het exclusief bevoordelen van TBO's boven agrarische ondernemers voor natuurbeheer is mededingingsrechtelijk onhoudbaar. 11. SOCIAAL-ECONOMISCHE IMPACT EN LANDSCHAP De provincie dient rekenschap te geven van de cumulatie van bedrijfsbeëindigingen. - Verlies van balans: Vrijwel elke gemeente in Drenthe (behalve Meppel) heeft Natura 2000-gebieden. Terwijl natuurgebieden groeien, krimpt het aantal boeren snel. Dit tast de vitale economie en het toerisme aan, die beide rusten op een open cultuurlandschap. - Druk op grasland: Vee eet gras. Door de voortdurende inperking van het landbouwareaal komt de beschikbaarheid van grasland voor de resterende veestapel onder onverantwoorde druk te staan, wat de lokale kringloop en bedrijfsvoering onmogelijk maakt. 12. STRIJDIGHEID MET HET VOORZORGSBEGINSEL Het Voorzorgsbeginsel dient primair te worden toegepast op de Voedselzekerheid en het Klimaat. Het risico van een haperende voedselvoorziening door een eenzijdige focus op [NAT-B] is een onaanvaardbaar maatschappelijk risico.	7. EMISSIEPLAFONDS EN DE NEC-RICHTLIJN (DIRECTIVE 2016/2284) Indiener maakt een koppeling tussen de NEC en de KDW's. Beide zijn nationale wetgeving, die naast elkaar bestaat. De wijze waarop wij de KDW's in het TLGD hanteren leidt niet tot tegenstrijdigheid met de NEC-richtlijn. 8. INBREUK OP HET EIGENDOMSRECHT (ART. 1 EP EVRM) Het TLGD gaat uit van het principe 'vrijwillig waar het kan'. Maatregelen worden gerealiseerd via vrijwillige instrumenten in samenhang met passende compensatie en perspectief voor ondernemers. Ter verduidelijking: van het eenzijdig afwaarderen van grond zal geen sprake van zijn. De provincie handelt niet in strijd met het eigendomsrecht. Kort voorbeeld: het verhogen van het waterpeil heeft meerwaarde voor water en natuur. Alleen vrijwillig en in overleg kan hier sprake van zijn, waarbij de grondeigenaar gecompenseerd wordt voor het getaxeerde waardeverlies door het ingrijpen in het waterpeil. 10. TOEPASSING DIDAM-ARREST BIJ ECOSYSTEEDIENSTEN Het (agrarische) natuurbeheer is geregeld via het landelijke subsidiestelsel natuur en landschap (het SNL). Het TLGD brengt hier geen verandering in. Dit betekent dat het subsidiekader van toepassing is en niet de kaders uit het Didam-arrest. Binnen het SNL is het voor zowel TBO's als agrarische ondernemers mogelijk om subsidie aan te vragen voor natuur- en landschapsbeheer. Er is geen sprake van exclusieve bevoordeling van TBO's. Overigens wordt in het TLGD juist ingezet op extra agrarisch natuurbeheer. 11 SOCIAAL-ECONOMISCHE IMPACT EN LANDSCHAP	

13. CONCLUSIE EN VERZOEK Ondergetekende verzoekt de Provincie Drenthe om: 1. De stikstofdoelen integraal te toetsen aan de \$CO_2\$-vastleggingsdoelen en de NASA/SIF-data. 2. De plannen voor beekherstel te heroverwegen vanwege de risico's voor waterafvoer en hydrologie. 3. Volledige eerbiediging van het eigendomsrecht en het bieden van gelijke kansen conform het Didam-arrest. 4. Erkenning van de sociaal-economische grens van natuuruitbreiding ten koste van de agrarische sector. Ondergetekende maakt uitdrukkelijk gebruik van het recht op een mondelinge toelichting tijdens de hoorzitting.	Wij hebben het hoofdstuk over de sociaaleconomische impact van het programma aangepast. Zie hoofdstuk 6. Wat betreft het risico van het verdwijnen van grasland zien wij dat als een aandachtspunt bij verdere uitwerking van het programma. 12 STRIJDIGHEID MET HET VOORZORGSBEGINSEL De impact van de plannen van TLGD hebben geen directe invloed op landbouw en voedselvoorzienig in Nederland. Hiervoor zijn de oppervlakten in Drenthe klein én in gebieden met opgaven blijven extensievere of andere vormen van landbouw mogelijk. In de Drentse Landbouwkoers wordt dit uitgewerkt onder de noemer van kringlooplandbouw waar een gezonde balans tussen opgaven gestimuleerd wordt. 13 CONCLUSIE EN VERZOEK Wij willen omgaan met uw zienswijze zoals hiervoor geschetst. U kunt verzoeken om in te spreken wanneer het TLGD in de Staten wordt besproken.	
104. Boermarke Schoonloo Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen

Via deze weg willen wij van de gelegenheid gebruik maken om middels een zienswijze te reageren op het ontwerpbesluit van Gedeputeerde Staten inzake het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe dat van 16 februari tot en met 30 maart 2026 ter inzage ligt. Boermarke Schoonloo heeft kennis genomen van dit ontwerpprogramma en maakt zich ernstige zorgen over de uitwerking ervan op de leefbaarheid en de plattelandscultuur in Drenthe. De keuzes die in dit programma worden voorbereid zullen de agrarische sector en daarmee de Drentse samenleving hard raken op sociaalmaatschappelijke en culturele aspecten. Onze zorgen zullen we in onderstaande zienswijze nader toelichten: Boermarken oeroud maar springlevend onderdeel Drentse samenleving Onze Boermarke is een eeuwenoud collectief van boeren/grondgebruikers, die gezamenlijk in de ruimste zin van het woord zorg dragen voor gebruik van ons gebied. Hier vormen wij een wezenlijk actief onderdeel van de leefgemeenschap. Ook staan wij collectief op de Nationale Inventaris voor immaterieel cultureel erfgoed van Unesco. Wij bouwen voort op een rijke (cultuur)historie en nemen actief verantwoordelijkheid voor een leefbaar platteland. Samen met bewoners werken we aan het behoud van de plattelandscultuur. We dragen zorg voor een toekomstbestendige landbouw, bestendig beheer van de jachtvelden en ruimte voor agrarische natuur. Als erfgoeddragers en vernieuwers staan we midden in de samenleving, met respect voor verleden én toekomst. Reageren op niet uitgewerkt maatregelenplan Het programma vraagt op veel onderdelen nog een nadere uitwerking en daarnaast wordt de indruk gegeven dat de veranderingen in het landelijk gebied groot zullen zijn. Wij lezen vooral het voornemen tot het nemen van maatregelen gericht op ammoniakreductie, maar volgens ons kunnen deze niet los worden gezien van andere maatschappelijke opgaven en de samenleving waar boeren bedrijven mee te maken hebben, zoals klimaat, waterkwaliteit, dierenwelzijn en een leefbaar platteland. De generieke reductie van 30% ammoniakemissie en ook de voorgestelde gebiedsgerichte reductie van 13% zal veel bedrijven treffen. Ook omdat in het programma nog niet duidelijk gemaakt hoe deze reductie precies vorm zal krijgen en wat dit concreet betekent voor bedrijven in de nabijheid van stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden, daar geldt dan ook nog de additionaliteitsvereiste voor de Natura 2000-gebieden en kan er nog	Zienswijzen 16, 52, 62, 70, 86, 100, 104, 109, 124, 126, 149, 162, 163, 183, 185, 203, 231, 242 en 259 zijn vrijwel identiek aan elkaar en bevatten onder de volgende genoemde thematische kopjes vrijwel dezelfde inhoud: • Boermarken oeroud maar springlevend onderdeel Drentse samenleving • Reageren op niet uitgewerkt maatregelenplan • Effecten en impact te beperkt ingeschat en uitgewerkt • Maatschappelijk fundament onder leefbaarheid vraagt om erkenning- juridische status van het programma Voor een beantwoording verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 28.	

meerstikstofreductie noodzakelijk zijn. Daarnaast bevat het TLGD verschillende maatregelen die gericht zijn op het verbeteren van de waterkwaliteit, de bodem en hydrologisch systeemherstel. Deze maatregelen hangen onder meer samen met de doelen uit de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW) en met de hydrologische randvoorwaarden voor Natura- 2000 gebieden en de drinkwaterbescherming. Het is nog onduidelijk hoe groot deze aanvullende opgaven precies zullen zijn en of deze in de praktijk haalbaar is voor agrarische bedrijven. Wij verwachten dat het ontwerp programma TLGD daarmee grote impact heeft op grote delen van het Drentse platteland. Effecten en impact te beperkt ingeschat en uitgewerkt Het ontwerpprogramma beschrijft in slechts één paragraaf (Hst 6 Impact; paragraaf 6.2 Verwachte effecten TLGD) de effecten op economie en brede welvaart, maar raakt onvoldoende aan de culturele, historische, sociale en gemeenschapswaarden van het Drentse landelijk gebied. In deze paragraaf wordt bovendien gesteld dat beëindiging van bedrijven “doorgaans geen invloed heeft op de leefbaarheid” en dat “stoppende jonge boeren in de regio ander werk zullen vinden zodat stoppende bedrijven geen invloed hebben op de leefbaarheid”. Die conclusies zijn gebaseerd op macro-indicatoren. Dit is in onze ogen een veel te smalle benadering die geen recht doet aan een stabiele ontwikkeling op het platteland. Maatschappelijk fundament onder leefbaarheid vraagt om erkenning Wij vertegenwoordigen geen sectorbelang, maar zijn een maatschappelijk fundament dat al eeuwenlang zorg draagt voor samenhang, landschap en naoberschap, waarin grond, gemeenschap en cultuur onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Wanneer landbouwbedrijven verdwijnen, verandert niet alleen (voedsel)productie of werkgelegenheid. Dan verandert de sociale infrastructuur van onze dorpen, de kritische massa voor lokale bedrijven, de overdracht van kennis en vakmanschap, het verenigingsleven, de onderlinge afhankelijkheid en de verbondenheid met het landschap. Kortom dit tast de leefbaarheid aan. Leefbaarheid is niet alleen een kwestie van inwonersaantallen of arbeidsplaatsen. Leefbaarheid is ook identiteit, taal, traditie en thuisgevoel. Wij vragen daarom: • Erken expliciet de culturele en gemeenschapswaarde van het agrarisch systeem. • Neem in de gebiedsuitwerking een sociale en culturele impactanalyse op, naast de economische. • Betrek ons bij gebiedsprocessen, niet als belanghebbende, maar als drager van lokale samenhang.		

• Definieer leefbaarheid breder dan werkgelegenheid en koopkracht. • Voorkom cumulatieve afbraak van ons lokale netwerk door massale beëindiging van agrarische bedrijven. Wij willen meewerken. Wij willen verantwoordelijkheid dragen. Maar wij kunnen niet instemmen met een aanpak zoals het ontwerpprogramma TLGD welke onze historische en maatschappelijke rol reduceert tot een economische variabele. Drenthe is gevormd door zijn boermarken. Dat fundament verdient erkenning én bescherming. Boermarke Schoonloo verzoekt provincie Drenthe om in de zienswijze genoemde punten zorgvuldig te betrekken bij de verdere uitwerking van het programma TLGD. Uiteraard zijn wij graag bereid om deze zienswijze mondeling toe te lichten. Als er naar aanleiding van deze zienswijze vragen zijn, dan kunt u contact met ondergetekende opnemen.		

105.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Via deze weg wil ik graag van de gelegenheid gebruik maken om een zienswijze kenbaar te maken in het kader van het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe. De geproduceerde mest van de melkkoeien wordt op zowel het melkveebedrijf als het akkerbouwbedrijf gebuikt en kringlopen worden zoveel mogelijk gesloten (producten afnemen van akkerbouwers en deze voeren aan het vee, afzetten van organische mest aan de akkerbouwer), gebruik maken van elkaars grond (grondruil) om op deze manier een ruimer bouwplan te verwezenlijken voor de akkerbouwer en op de onkruiddruk en grondgebonden ziektes verminderen waardoor minder (chemische) gewasbeschermende middelen nodig zijn. Er schijnt in heel Drenthe een opgave te liggen van 43% verminderde emissie, waarbij 30% generiek wordt ingezet en 13 % gerealiseerd dient te worden door bedrijven in de buurt van N2000 gebieden. Dit wordt een enorme uitdaging, zo geen onmogelijkheid. Er zijn ook hier op het bedrijf al allerlei initiatieven ontwikkeld, maar hoe zorg je voor de borging. Zo wordt hier op het bedrijf gebruik gemaakt van Kopros. Dit mengsel van bodembacteriën en -schimmels wordt iedere 4 weken over de roosters en in de strohokken verdeeld. Door de speciale manier van toepassen wordt het biologisch evenwicht in de mest verandert waardoor een groot deel van de ammoniakemissie wordt voorkomen. Deze verminderde emissie geldt niet allen voor het stalklimaat, maar ook bij het uitrijden van de mest. Vanuit de provincie wordt als mesttoevoeging magnesiumchloride gepromoot. Hier op het bedrijf kiezen we bewust voor een ander product. Maar op welke wijze kan de verminderde emissie aangetoond worden, waarbij dit ook geborgd is. Is de provincie bereid om hier op het bedrijf real time metingen te verrichten om op die manier de ammoniakreductie te toetsen en zo ook te borgen? In het ontwerpprogramma TLGD staat duidelijk de emissievermindering met 43% tov 2019. Er staat echter nergens dat deze 43% de maximale reductie is voor de landbouw. Het blijft een open eind. Op deze manier geef je als overheid geen vertrouwen richting de landbouwsector en stimuleert het niet om überhaupt te reduceren. Geef duidelijkheid en stel dat als deze grens bereikt is het genoeg is. Ook is het van belang dat de KDW (kritische depositie waarde) niet langer in de wet staat, want dit domineert en blokkeert alle innovatieve inspanningen. En het Drentse beleid mag/kan niet strenger zijn dan het landelijke beleid. Een ieder (provincie en rijk) is nu voor zich bezig om wat te doen met stikstof. Als het provinciale beleid strenger is dan het landelijke, dan zullen er aanpassingen	1. Hoe wordt de stikstofopgave (43%) juridisch begrensd en geborgd, zodat duidelijk is dat dit het maximale is voor de landbouw? Onze stikstofopgave vindt u uiteengezet in hoofdstuk 4. Juridisch kunnen wij de bijdrage van de landbouw op voorhand niet maximaliseren, want dat zou in strijd zijn met de huidige rechtspraak over vergunningverlening die primair gebaseerd is op het criterium wat nodig is voor de natuur. Ook dit wordt uitgelegd in het programma. 2. Hoe kunnen innovatieve emissiereducerende maatregelen aantoonbaar en juridisch worden geborgd, en is de provincie bereid dit met metingen te ondersteunen? Het borgen van resultaten van emissiereducerende maatregelen blijkt inderdaad vaak een weerbarstige kwestie. In het verleden is vaak gebleken dat eerder gecertificeerde technieken hun beloften onvoldoende waarmaakten. Op dit moment is een beperkt aantal technieken voorhanden. Wij stimuleren de komst van verdere technieken actief. Ook stimuleren wij het Rijk om daarin als voortrekker te fungeren. Wij stellen verder zelf subsidies ter beschikking voor die maatregelen waarin wij voldoende vertrouwen hebben. In de monitoring van het programma willen wij de Kringloopwijzer een rol geven. De effecten van maatregelen die daarin kunnen worden meegenomen worden door ons langs die weg dus ook meegeteld. We staan open voor het faciliteren van verdere metingen. 3. Waarom blijft de KDW leidend in beleid, terwijl dit innovatie en vergunningverlening belemmert? De rol van de KDW bij vergunningverlening is voor ons een juridisch gegeven en geen eigen keuze. Wij pogen ondertussen de paradox te overkomen dat innovaties niet kunnen worden vergund waardoor emissiereductie niet kan worden gerealiseerd.	

gedaan moeten worden. Drenthe hoeft als provincie niet meer te reduceren dan nodig is voor de 43%. Er wordt geschermd met Duurzaam Boeren Drenthe melkveehouderij, waarbij de kringloopwijzer als leidraad en voor mijn gevoel ook borgingsmiddel wordt gebruikt. De kringloopwijzer is door de sector opgesteld als sturingsmechanisme voor de melkveehouderij. Dit is oneigenlijk gebruik van een rekenprogramma die als basis ook de nodige aannames en rekenmodellen heeft. Als melkveehouder kun je met dit systeem aardig de mist ingaan wat grote gevolgen kan hebben voor je bedrijf. Het stikstofbodemoverschot, wat in de kringloopwijzer wordt gebruikt en bij Duurzaam Boeren Drenthe een van de kpi's is, is algemeen bekend als een onjuiste manier om de achtergebleven stikstof in de bodem te bepalen. Bij BO akkerbouw loopt nu een onderzoek naar N-mineraalmetingen in de bodem. Ook stichting innovatie veenkoloniën is daarbij betrokken. Doe er je voordeel mee, vergaar daar kennis. Telkens/ jaarlijks wordt de kringloopwijzer aangepast cq verbeterd. Als dit gebruikt wordt, wat wordt dan het vertrekpunt? Tijdens de plenaire sessie op 18 maart 2026 in Westerbork gaf de gedeputeerde H. Emmens aan dat de landbouw er een verdienmodel bij kan krijgen: natuurbeheer. Dit roept wel verschillende vragen op. Wordt deze mogelijkheid geboden aan alle boeren in Drenthe of zijn bepaalde gebieden kansrijker dan andere, gaat er in de toekomst op die manier afwaardering van landbouwgrond plaats vinden of is het gegarandeerd dat landbouwgrond ook landbouwgrond blijft ondanks de verbouw van natuur, in hoeverre is het gegarandeerd dat de vergoeding voor deze manier van natuurbeheer ook in de toekomst betaald wordt door de provincie en daardoor een serieuze optie is om het in te zetten als een kansrijke manier om je bedrijf te exploiteren? Graag reactie op deze vragen. Laat het niet aan zijn eigen succes ten onder gaan en boeren die eraan meedoen met een kater achterlaten met risico op afwaardering grond en andere negatieve gevolgen (ik noem in dit kader als voorbeeld het productiebos dat in de jaren 80 opkwam en achteraf nogal negatieve fiscale gevolgen kon hebben voor de deelnemende boeren of hun opvolgers). Ook werd tijdens de plenaire sessie aangegeven dat de leefbaarheid van het platteland een belangrijke issue is. Het ontwerp lezende krijg ik niet dat gevoel. Het is vrijblijvend geschreven, waarbij zowel linksaf als rechtsaf geslagen kan worden. Leefbaarheid van platteland gaat verder dan 43% ammoniakreductie en	4. Waarom mag het Drentse beleid strenger zijn dan het landelijke beleid, en hoe wordt een gelijk speelveld geborgd? Het landelijke beleid is gericht op een vermindering van stikstofemissies van 42-46% in de landbouw. De Drentse bijdrage aan dat wettelijke doel bevindt zich met 43% keurig in de bandbreedte van dit doel. Dat we onze bijdrage niet kunnen maximeren op dit doel heeft als reden dat we als gevolg van jurisprudentie (additionaliteit) altijd rekening moeten houden met lokale omstandigheden die lokaal kunnen nopen tot verdere maatregelen, zie zich overigens niet per se richten op de landbouw (zie hoofdstuk 4). 5. Is de kringloopwijzer een geschikt en betrouwbaar borgingsinstrument, gezien aannames, wijzigingen en bekende tekortkomingen? De kringloopwijzer is op dit moment het beste systeem. We hebben de aandachtspunten van de kringloopwijzer in beeld. Voor het invoeren van doelsturing moet het systeem uniform, wetenschappelijk en juridisch onderbouwt zijn. Dit kan ook een ander systeem dan de kringloopwijzer betekenen. 6. Hoe wordt natuurbeheer een structureel en betrouwbaar verdienmodel voor boeren, zonder risico op afwaardering van landbouwgrond? Reeds binnen het huidige beleid is het mogelijk om, op gronden die als dusdanig begrensd zijn in het natuurbeheerplan van de Provincie, gesubsidieerd aan natuurbeheer dan wel agrarisch natuurbeheer te doen. Natuurbeheer kan enkel op gronden die de functie van natuur hebben, terwijl agrarisch natuurbeheer enkel uitgevoerd kan worden op agrarische percelen. In de kern bestaat het huidige subsidiesysteem van natuurbeheer en agrarisch natuurbeheer al sinds de '80-er jaren van de vorige eeuw. Het betreffen	

vernatten van beekdalen. Het gaat over perspectief voor de landbouwsector om op die manier het unieke landschap van Drenthe in stand te houden, het gaat over reuring op het platteland wat zorgt voor allerlei activiteiten en waarbij noaberschap nog steeds een groot goed is. Door uitholling van de landbouwsector en de daarbij behorende activiteiten zorg je ook voor verarming van het gebied (fabrieken die onvoldoende grondstoffen krijgen, leveranciers en afnemers die hun klanten zien verdwijnen of verminderen, kennis die verloren gaat of niet getoetst kan worden in de praktijk doordat boeren verdwijnen) en de unieke samenwerking tussen akkerbouwers en veehouders die hier in Midden Drenthe heel gewoon is en waar landbouwkringloop aan de orde van de dag is. De monitoring van habitattypes vindt 1x in de 6 of 10 jaar plaats. Ik vind dat nogal magertjes als je beseft hoeveel er voor de landbouwsector vanaf hangt. Is die monitoring voldoende onafhankelijk of mag de TBO dit zelf bepalen? In hoeverre monitort de landbouw mee? Bovendien krijg ik de indruk dat het behalen van de natuurdoelanalyses erg vrijblijvend door de TBO's wordt ingevuld en er weinig tot geen controle vanuit de overheid/provincie op inzet van de TBO's plaats vindt voor het behalen van de NDA's of wat het resultaat is van de verschillende genomen maatregelen. Graag de behaalde resultaten van de reeds genomen maatregelen in en om het Elperstroomgebied kenbaar maken (zowel de positieve als negatieve resultaten). In het ontwerpprogramma wordt aangegeven dat het waterpeil in zowel natuurgebieden als ook beekdalen verhoogt zullen/kunnen worden. Dit kan grote gevolgen hebben voor de landbouw als verminderde draagkracht van de bodem, in het voorjaar latere grondbewerking en in het najaar oogstrisico. Door waterpeilverhoging kan dat tot gevolg hebben dat er verschillende teelten niet meer plaats kunnen vinden op die gronden. Dit heeft direct negatieve financiële gevolgen voor mijn bedrijven. De begroting voor mijn agrarische bedrijven is wel gestoeld op ook kapitaal intensieve gewassen. Door vernatting word ik beperkt in verschillende teelten. Op welke wijze gaat dat vergoed worden? Voordat het waterpeil verhoogd wordt zou het een aanbeveling zijn om nulmetingen op het gebied van grondwaterpeil uit te voeren in de landbouwgebieden. Dat is een mooi vertrekpunt om het effect te bepalen als het waterpeil vervolgens verhoogd wordt. Er wordt gesproken over gebiedsgerichte aanpak voor Elperstroom (wat geen onderdeel is van de Drentse aa). Zowel Staatsbosbeheer als ook het waterschap DOD heeft plannen voor dit gebied, waarbij het bij het waterschap over zowel de elperstroom als ook de westerborkerstream en beilerstream gaat.	landelijke regelingen, waarmee telkens voor een periode van zes een beheervergoeding afgesloten wordt. Vanuit het TLGD willen wij het aandeel natuurbeheer, agrarisch natuurbeheer en beheer van groenblauwe dooradering/landschapselementen vergroten. 7. Hoe borgt de provincie leefbaarheid van het platteland, inclusief landbouwperspectief en keteneffecten? Zie zienswijze 3. 8. Is monitoring van natuurdoelen onafhankelijk, voldoende frequent en transparant, en hoe worden resultaten (o.a. Elperstroom) inzichtelijk gemaakt? Zie zienswijze 20, punt 7. 9. Hoe worden negatieve gevolgen van waterpeilverhoging voor landbouw gecompenseerd, en waarom ontbreken nulmetingen vooraf? In het ontwerpprogramma hebben we de opgaven voor de Elperstroom beschreven. We hebben daarbij een zoekgebied aangegeven waar deze opgaven spelen. Er zijn nog geen keuzes gemaakt over maatregelen, inrichting of anderszins. Dat gaan we doen in een gebiedsproces met de grondeigenaren. Wij werken in deze gebiedsprocessen op basis van vrijwilligheid. Onderdeel van het gebiedsproces is dat beoordeeld zal worden of maatregelen uitstralen naar de omgeving en of dit binnen de daarvoor geldende normen blijft. Zo nodig zullen maatregelen worden genomen om deze uitstraling te voorkomen of de gevolgen daarvan te voorkomen of te compenseren. 10. Wat betekenen zoekgebieden en nieuwe natuur buiten de NNN concreet voor grondeigenaren, qua status, gevolgen en rechtszekerheid? Zie zienswijze 3. De hotspots zijn daarbij ruim begrensd. Binnen deze zoekgebieden wordt gezocht naar mogelijkheden die bijdragen aan de natuur- en	

Ik ga ervan uit dat de gebiedsgerichte aanpak alle plannen voor het hele gebied van de komende 15-20 jaar in kaart brengt en op basis daarvan samen met de grondeigenaren een gedegen plan maakt, waarbij de belangen van een ieder meegewogen wordt. Indien landbouwers betrokken worden bij een gebiedsgerichte aanpak dienen zij ook onkostenvergoeding van de provincie te krijgen voor de tijd die ze daaraan spenderen. En dan kan er niet afgedaan worden met een fooi, als je mensen serieus neemt staat daar een eerlijke onkostenvergoeding tegenover. Op blz 118 van het ontwerpprogramma wordt gesproken over een calamiteit in 2016 (inundatie met voedsel- en slibrijk water) waarbij de habitattypen kalkmoeras is overgegaan in blauwgrasland. De vegetatie herstelt zich inmiddels weer langzaam. Dat is heuglijk nieuws. Helaas wordt niet in het ontwerp vermeld dat de TBO van elperstroom deze calamiteit zelf veroorzaakt heeft. Het kan dus in de toekomst niet zo zijn dat door maatregelen die genomen worden door TBO's in een gebied die achteraf toch negatieve gevolgen blijken te hebben voor de habitattypen in dat betreffende gebied zorgt voor extra (milieu)opgaves voor de landbouw. De TBO's van de betreffende (N2000) gebieden hebben ook verantwoordelijkheden om de natuurdoelanalyses te halen. Boeren hebben weinig of geen invloed op het natuurbeheer. Daarom kunnen natuurdoelanalyses ook niet gebruikt worden als argument om vergunningen te verlenen of te weigeren. In het ontwerpprogramma wordt ook nog ingegaan op de ecologische toestand (aangewezen natuurwaarden van het N2000 gebied). Dat gaat aan de hand van de daarvoor geldende protocollen. Hierbij valt te denken aan uitvoering van vegetatiekarteringen en meetnetten voor oa vlinders en libellen, het meten van hydrologische aspecten, de pH van water en bodem en de mate van vergrassing. Vervolgens wordt er gesproken over drukfactoren als water (kwaliteit en diepte), stikstof en medegebruik. Ik verbaas me erover dat de pH geen drukfactor is. Dit lijkt me bij uitstek een factor die op vrij eenvoudige wijze, ook in een natuurgebied, te beïnvloeden of herstellen valt. Graag motivering waarom dit niet meegenomen wordt. Er wordt gesproken over zoekgebieden rondom de N2000 gebieden. Wat is de definitie van een zoekgebied en welke gevolgen of consequenties kan dit geven voor het gebied er omheen? Bovendien wordt er gekeken naar nieuwe natuur buiten de NNN. Dit kan grote gevolgen hebben voor de waarde en gebruik van die gronden. Wat is de achterliggende gedachte voor deze gronden, op basis waarvan worden die bepaald, als de grondeigenaar hier niet mee eens is wordt dit dan weer teniet gedaan, wat is de invloed van die nieuwe natuur op de	waterdoelen en ontwikkeling van nieuwe natuur. Nieuwe natuur krijgt daarbij de status van NNN-gebied. 11. Waarop is de verwachting gebaseerd dat vergunningverlening mogelijk is vanaf medio 2027, en hoe realistisch is dat? Voor vergunningverlening is (vooral) van belang dat we additionaliteit kunnen onderbouwen. Met de uitwerking van het programma onderbouwen wij welke emissiereductie er beoogd wordt en op welke wijze. Daarnaast hebben we een onderzoek uitgezet naar de N2000-gebieden. Als er duidelijk is welke daling van emissiereductie nodig is en de dalende lijn van stikstof is ingezet, dan kan weer voldaan worden aan het additionaliteitsvereiste. Daarvoor is wel van belang dat de maatregelen zijn uitgewerkt en dat iedereen zich erachter schaaft. 12. Wat is de juridische status van het TLGD, en kan het door derden worden gebruikt om landbouwers te beperken of af te dwingen? Het programma TLGD is een zelfbindend programma onder de Omgevingswet. Het kan daardoor niet door derden worden gebruikt om landbouwers te beperken of anderszins maatregelen af te dwingen. De doelen in het programma krijgen in juridische zin vorm via o.a. de Provinciale Omgevingsverordening (die wel een verplichtend karakter heeft) en via de acties die de provincie anderszins onderneemt. Wat dit laatste betreft gaat het om b.v. grondtransacties, subsidies en verdere planvorming via o.a. de gebiedsprocessen. Uit die trajecten kan besluitvorming voortkomen waartegen derden op komen.	

omliggende percelen, gaan de grondgebruikers hier hinder van ontvangen, welke status krijgen deze nieuwe natuur gronden en komt daar dan weer een opgave op te liggen, in hoeverre wordt het gebied hierover geïnformeerd? In dit ontwerp wordt gesuggereerd dat misschien het verlenen van vergunningen mogelijk zal zijn vanaf medio 2027. Waar is dit op gebaseerd? Is dit landbouwers een worst voor houden? Graag geen valse hoop geven. Beter een langer zorgvuldig traject, die echt resultaat geeft. Wat wordt de juridische status van dit TLGD? Kan een gang naar de rechter door (activistische milieu) organisaties dit aangevechten of juist gebruikt worden om landbouwers ergens toe te dwingen? Tot zover mijn opmerkingen en suggesties. Ik ben graag bereid om deze zienswijze mondeling toe te lichten. Als er naar aanleiding van deze zienswijze vragen zijn, dan kunt u contact met ondergetekende opnemen. Succes met de verwerking van deze zienswijze.		
106. [REDACTED]		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Via deze weg wil ik graag van de gelegenheid gebruik maken om een zienswijze kenbaar te maken in het kader van het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe. [REDACTED] De geproduceerde mest van de melkkoeien wordt op zowel het melkveebedrijf als het akkerbouwbedrijf gebruikt (max [REDACTED] kilometer) en kringlopen worden zoveel mogelijk gesloten (producten afnemen van akkerbouwers en deze voeren aan het vee, afzetten van organische mest aan de akkerbouwer), gebruik maken van elkaars grond (grondruil) om op deze manier een ruimer bouwplan te verwezenlijken voor de akkerbouwer en op de onkruiddruk en grondgebonden ziektes verminderen waardoor minder (chemische) gewasbeschermende middelen nodig zijn. De bedrijven zijn gesitueerd tussen de N2000 gebieden Mantingerbos en Elperstroom. Er schijnt in heel Drenthe een opgave te liggen van 43% verminderde emissie, waarbij 30% generiek wordt ingezet en 13 % gerealiseerd dient te worden door bedrijven in de buurt van N2000 gebieden. Dit wordt een enorme uitdaging, zo geen onmogelijkheid. Er zijn ook hier op het bedrijf al allerlei initiatieven ontwikkeld, maar hoe zorg je voor de borging. Zo wordt hier op het bedrijf gebruik gemaakt van Kopros. Dit mengsel van bodembacteriën en -schimmels wordt iedere 4 weken over de roosters en in de strohokken verdeeld. Door de speciale manier van toepassen wordt het biologisch evenwicht in de mest verandert waardoor een groot deel van de ammoniakemissie wordt	Zienswijze 105 en 106 bevatten dezelfde inhoud. Voor een beantwoording verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 105.	

voorkomen. Deze verminderde emissie geldt niet allen voor het stalklimaat, maar ook bij het uitrijden van de mest. Vanuit de provincie wordt als mesttoevoeging magnesiumchloride gepromoot. Hier op het bedrijf kiezen we bewust voor een ander product. Maar op welke wijze kan de verminderde emissie aangetoond worden, waarbij dit ook geborgd is. Is de provincie bereidt om hier op het bedrijf real time metingen te verrichten om op die manier de ammoniakreductie te toetsen en zo ook te borgen? In het ontwerpprogramma TLGD staat duidelijk de emissievermindering met 43% tov 2019. Er staat echter nergens dat deze 43% de maximale reductie is voor de landbouw. Het blijft een open eind. Op deze manier geef je als overheid geen vertrouwen richting de landbouwsector en stimuleert het niet om überhaupt te reduceren. Geef duidelijkheid en stel dat als deze grens bereikt is het genoeg is. Ook is het van belang dat de KDW (kritische depositie waarde) niet langer in de wet staat, want dit domineert en blokkeert alle innovatieve inspanningen. En het Drentse beleid mag/kan niet strenger zijn dan het landelijke beleid. Een ieder (provincie en rijk) is nu voor zich bezig om wat te doen met stikstof. Als het provinciale beleid strenger is dan het landelijke, dan zullen er aanpassingen gedaan moeten worden. Drenthe hoeft als provincie niet meer te reduceren dan nodig is voor de 43%. Er wordt geschermd met Duurzaam Boeren Drenthe melkveehouderij, waarbij de kringloopwijzer als leidraad en voor mijn gevoel ook borgingsmiddel wordt gebruikt. De kringloopwijzer is door de sector opgesteld als sturingsmechanisme voor de melkveehouderij. Dit is oneigenlijk gebruik van een rekenprogramma die als basis ook de nodige aannames en rekenmodellen heeft. Als melkveehouder kun je met dit systeem aardig de mist ingaan wat grote gevolgen kan hebben voor je bedrijf. Het stikstofbodemoverschot, wat in de kringloopwijzer wordt gebruikt en bij Duurzaam Boeren Drenthe een van de kpi's is, is algemeen bekend als een onjuiste manier om de achtergebleven stikstof in de bodem te bepalen. Bij BO akkerbouw loopt nu een onderzoek naar N-mineraalmetingen in de bodem. Ook stichting innovatie veenkoloniën is daarbij betrokken. Doe er je voordeel mee, vergaar daar kennis. Telkens/ jaarlijks wordt de kringloopwijzer aangepast cq verbeterd. Als dit gebruikt wordt, wat wordt dan het vertrekpunt? Tijdens de plenaire sessie op 18 maart 2026 in Westerbork gaf de gedeputeerde H. Emmens aan dat de landbouw er een verdienmodel bij kan krijgen:		

natuurbeheer. Dit roept wel verschillende vragen op. Word deze mogelijkheid geboden aan alle boeren in Drenthe of zijn bepaalde gebieden kansrijker dan andere, gaat er in de toekomst op die manier afwaardering van landbouwgrond plaats vinden of is het gegarandeerd dat landbouwgrond ook landbouwgrond blijft ondanks de verbouw van natuur, in hoeverre is het gegarandeerd dat de vergoeding voor deze manier van natuurbeheer ook in de toekomst betaald wordt door de provincie en daardoor een serieuze optie is om het in te zetten als een kansrijke manier om je bedrijf te exploiteren? Graag reactie op deze vragen. Laat het niet aan zijn eigen succes ten onder gaan en boeren die eraan mee doen met een kater achterlaten met risico op afwaardering grond en andere negatieve gevolgen (ik noem in dit kader als voorbeeld het productiebos dat in de jaren 80 opkwam en achteraf nogal negatieve fiscale gevolgen kon hebben voor de deelnemende boeren of hun opvolgers). Ook werd tijdens de plenaire sessie aangegeven dat de leefbaarheid van het platteland een belangrijke issue is. Het ontwerp lezende krijg ik niet dat gevoel. Het is vrijblijvend geschreven, waarbij zowel linksaf als rechtsaf geslagen kan worden. Leefbaarheid van platteland gaat verder dan 43% ammoniakreductie en vernatten van beekdalen. Het gaat over perspectief voor de landbouwsector om op die manier het unieke landschap van Drenthe in stand te houden, het gaat over reuring op het platteland wat zorgt voor allerlei activiteiten en waarbij noaberschap nog steeds een groot goed is. Door uitholling van de landbouwsector en de daarbij behorende activiteiten zorg je ook voor verarming van het gebied (fabrieken die onvoldoende grondstoffen krijgen, leveranciers en afnemers die hun klanten zien verdwijnen of verminderen, kennis die verloren gaat of niet getoetst kan worden in de praktijk doordat boeren verdwijnen) en de unieke samenwerking tussen akkerbouwers en veehouders die hier in Midden Drenthe heel gewoon is en waar landbouwkringloop aan de orde van de dag is. De monitoring van habitattypes vindt 1x in de 6 of 10 jaar plaats. Ik vind dat nogal magertjes als je beseft hoeveel er voor de landbouwsector vanaf hangt. Is die monitoring voldoende onafhankelijk of mag de TBO dit zelf bepalen? In hoeverre monitoort de landbouw mee? Bovendien krijg ik de indruk dat het behalen van de natuurdoelanalyses erg vrijblijvend door de TBO's wordt ingevuld en er weinig tot geen controle vanuit de overheid/provincie op inzet van de TBO's plaats vindt voor het behalen van de NDA's of wat het resultaat is van de verschillende genomen maatregelen. Graag de behaalde resultaten van de reeds genomen maatregelen in en om het Elperstroomgebied kenbaar maken (zowel de positieve als negatieve resultaten).		

In het ontwerpprogramma wordt aangegeven dat het waterpeil in zowel natuurgebieden als ook beekdalen verhoogt zullen/kunnen worden. Dit kan grote gevolgen hebben voor de landbouw als verminderde draagkracht van de bodem, in het voorjaar latere grondbewerking en in het najaar oogstrisico. Ook voor ons bedrijf kan dit grote gevolgen hebben, [REDACTED] Door waterpeilverhoging kan dat tot gevolg hebben dat er verschillende teelten niet meer plaats kunnen vinden op die gronden. Dit heeft direct negatieve financiële gevolgen voor mijn bedrijven. De begroting voor mijn agrarische bedrijven is wel gestoeld op ook kapitaal intensieve gewassen. Door vernatting word ik beperkt in verschillende teelten. Op welke wijze gaat dat vergoedt worden? Voordat het waterpeil verhoogd wordt zou het een aanbeveling zijn om nulmetingen op het gebied van grondwaterpeil uit te voeren in de landbouwgebieden. Dat is een mooi vertrekpunt om het effect te bepalen als het waterpeil vervolgens verhoogd wordt. Er wordt gesproken over gebiedsgerichte aanpak voor Elperstroom (wat geen onderdeel is van de Drentse aa). Zowel Staatsbosbeheer als ook het waterschap DOD heeft plannen voor dit gebied, waarbij het bij het waterschap over zowel de elperstroom als ook de westerborkerstroom en beilerstroom gaat. Ik ga ervan uit dat de gebiedsgerichte aanpak alle plannen voor het hele gebied van de komende 15-20 jaar in kaart brengt en op basis daarvan samen met de grondeigenaren een gedegen plan maakt, waarbij de belangen van een ieder meegewogen wordt. Indien landbouwers betrokken worden bij een gebiedsgerichte aanpak dienen zij ook onkostenvergoeding van de provincie te krijgen voor de tijd die ze daaraan spenderen. En dan kan er niet afgedaan worden met een fooi, als je mensen serieus neemt staat daar een eerlijke onkostenvergoeding tegenover. Op blz 118 van het ontwerpprogramma wordt gesproken over een calamiteit in 2016 (inundatie met voedsel- en slibrijk water) waarbij de habitatype kalkmoeras is overgegaan in blauwgrasland. De vegetatie herstelt zich inmiddels weer langzaam. Dat is heuglijk nieuws. Helaas wordt niet in het ontwerp vermeld dat de TBO van elperstroom deze calamiteit zelf veroorzaakt heeft. Het kan dus in de toekomst niet zo zijn dat door maatregelen die genomen worden door TBO's in een gebied die achteraf toch negatieve gevolgen blijken te hebben voor de habitatypes in dat betreffende gebied zorgt voor extra (milieu)opgaves voor de landbouw. De TBO's van de betreffende (N2000) gebieden hebben ook verantwoordelijkheden om de natuurdoelanalyses te halen. Boeren hebben weinig of geen invloed op het natuurbeheer. Daarom kunnen natuurdoelanalyses ook niet gebruikt worden als argument om vergunningen te verlenen of te weigeren.		

In het ontwerpprogramma wordt ook nog ingegaan op de ecologische toestand (aangewezen natuurwaarden van het N2000 gebied). Dat gaat aan de hand van de daarvoor geldende protocollen. Hierbij valt te denken aan uitvoering van vegetatiekarteringen en meetnetten voor oa vlinders en libellen, het meten van hydrologische aspecten, de pH van water en bodem en de mate van vergrassing. Vervolgens wordt er gesproken over drukfactoren als water (kwaliteit en diepte), stikstof en medegebruik. Ik verbaas me erover dat de pH geen drukfactor is. Dit lijkt me bij uitstek een factor die op vrij eenvoudige wijze, ook in een natuurgebied, te beïnvloeden of herstellen valt. Graag motivering waarom dit niet meegenomen wordt. Er wordt gesproken over zoekgebieden rondom de N2000 gebieden. Wat is de definitie van een zoekgebied en welke gevolgen of consequenties kan dit geven voor het gebied er omheen? Bovendien wordt er gekeken naar nieuwe natuur buiten de NNN. Dit kan grote gevolgen hebben voor de waarde en gebruik van die gronden. Wat is de achterliggende gedachte voor deze gronden, op basis waarvan worden die bepaald, als de grondeigenaar hier niet mee eens is wordt dit dan weer teniet gedaan, wat is de invloed van die nieuwe natuur op de omliggende percelen, gaan de grondgebruikers hier hinder van ontvangen, welke status krijgen deze nieuwe natuur gronden en komt daar dan weer een opgave op te liggen, in hoeverre wordt het gebied hierover geïnformeerd? In dit ontwerp wordt gesuggereerd dat misschien het verlenen van vergunningen mogelijk zal zijn vanaf medio 2027. Waar is dit op gebaseerd? Is dit landbouwers een worst voor houden? Graag geen valse hoop geven. Beter een langer zorgvuldig traject, die echt resultaat geeft. Wat wordt de juridische status van dit TLGD? Kan een gang naar de rechter door (activistische milieu) organisaties dit aangevechten of juist gebruikt worden om landbouwers ergens toe te dwingen? Tot zover mijn opmerkingen en suggesties. Ik ben graag bereid om deze zienswijze mondeling toe te lichten. Als er naar aanleiding van deze zienswijze vragen zijn, dan kunt u contact met ondergetekende opnemen. Succes met de verwerking van deze zienswijze.		
107. XXXXXXXXXX Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen

Hierbij maken wij gebruik van de mogelijkheid om een zienswijze in te dienen op het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe. 1. Beschrijving van het bedrijf Wij leveren melk onder het -keurmerk, waarmee wij extra inspanningen leveren op het gebied van dierenwelzijn, klimaat en milieu. 2. Onvoldoende uitwerking van het ontwerpprogramma Na kennisneming van het ontwerpprogramma constateren wij dat op meerdere essentiële onderdelen nog geen concrete uitwerking is opgenomen. Voor agrarische ondernemers is juist duidelijkheid over toekomstige maatregelen van groot belang om verantwoorde beslissingen te kunnen nemen over investeringen, bedrijfsontwikkeling en bedrijfsopvolging. Het ontbreken van deze duidelijkheid maakt het voor ons onmogelijk om toekomstgerichte keuzes te maken. 3. Gebrek aan actuele en volledige gegevens Wij constateren dat de provincie werkt met onvolledige en verouderde gegevens, onder meer door niet in beeld te hebben hoeveel bedrijven er gestopt zijn , en niet in beeld hebben van actuele dieren aantallen en hun uitstoot. Een ander heikel punt is het hanteren van een referentiejaar (2019). Daarmee wordt onvoldoende recht gedaan aan de inspanningen die de landbouwsector in de jaren hiervoor al heeft geleverd op het gebied van emissie- en ammoniakreductie. Wij missen in het ontwerpprogramma een erkenning van deze al gerealiseerde reducties. 4. Natuurmonitoring Daarnaast constateren wij dat de monitoring van natuurgebieden niet altijd actueel of volledig is. Beleidskeuzes met ingrijpende gevolgen voor agrarische bedrijven zouden gebaseerd moeten zijn op recente, objectieve en transparante gegevens over de staat van de natuur. 5. Stikstof en depositie nabij natuurgebied Een belangrijk onderdeel van het ontwerpprogramma betreft de aanpak van stikstof. Het ontwerpprogramma biedt echter onvoldoende inzicht in de gehanteerde uitgangspunten voor stikstofdepositie per individueel bedrijf, de wijze waarop bestaande vergunde situaties worden meegenomen en de verrekening van al	1. Hoe geeft de provincie duidelijkheid over stikstofuitgangspunten op bedrijfsniveau? Wij verwijzen naar de beantwoording bij zienswijze 3, en ook de uitwerking van de stikstofnorm voor de melkveehouderij zoals neergelegd in paragraaf 4.1. U kunt daar nalezen dat de norm voor generieke reductie in de melkveehouderij is uitgewerkt. U kunt uw aanpak daarop afstemmen. 2. Gaat de provincie al gerealiseerde emissiereducties expliciet meenemen? Zie zienswijze 3. Stappen die al gezet zijn en geborgde resultaten opleveren tellen mee. 3. Gaat de provincie agrarische ondernemers actief te betrekken bij de verdere uitwerking? Zie zienswijze 3 4. Gebeurt de monitoring van de natuur op basis van recente, objectieve en transparante gegevens? Zie zienswijze 20, punt 7.	

gerealiseerde reducties. Hierdoor ontstaat onzekerheid en het risico op onevenredige maatregelen voor bedrijven die al aantoonbaar stappen hebben gezet. 6. Gevolgen voor de toekomst van ons bedrijf De mogelijke gevolgen van het programma, en met name de stikstofaanpak, kunnen grote impact hebben op de toekomst van ons bedrijf en op de mogelijkheid van bedrijfsopvolging door de volgende generatie. De huidige onzekerheid werkt verlamdend en staat haaks op het doel van een toekomstgericht landelijk gebied. 7. Oproep aan Provincie Drenthe Wij verzoeken de provincie Drenthe: • Verder het programma uit te werken op basis van actuele en volledige gegevens; • Duidelijkheid te geven over stikstofuitgangspunten op bedrijfsniveau; • Al gerealiseerde emissiereducties expliciet mee te nemen; • En agrarische ondernemers actief te betrekken bij de verdere uitwerking. 8. Slot Tot zover onze zienswijze. Wij zijn graag bereid deze mondeling toe te lichten. Mocht u naar aanleiding hiervan vragen hebben, dan kunt u contact met ons opnemen.		
108. Entagro		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Het Elperstroomgebied is nu ~ tussen de 10 en 15 jaar in wording/wordt gecreëerd. Het heeft mij zeer verbaasd dat er pas na ~ 10 jaar peilbuizen om het gebied heen geplaatst zijn, om de uitgangssituatie te meten, is mij verteld. Een uitgaanssituatie had voortijd, moeten worden gemeten en in beeld gebracht, dus, voordat de eerste sloot gedempt werd e/o er te verwachten wijzigingen in het watersysteem (zowel bovengronds alsook ondergronds) zouden kunnen plaatsvinden agv acties in het huidige begrensde gebied. Vrije recent nadat er sloten gedempt zijn, en het waterpeil, als gevolg daarvan in e/o rondom het nu nog begrensde gebied, gewijzigd is, begonnen wij op enige afstand van t begrensde gebied, de eerste effecten te zien en voelen, op onze akkerbouwgronden, globaal gelegen ten zuidoosten van het Elperstroom-gebied.	1. Hoe wordt omgegaan met negatieve water- en kwel-effecten buiten het projectgebied en wat zijn de gevolgen van uitbreiding van het Elperstroomgebied voor omliggende landbouwgronden? Zie het antwoord bij zienswijze 105. 2. Klopt het dat perceel van indiener al aan landbouw is onttrokken vanuit het Ontwerpprogramma TLGD? Voor de 'hotspots' in het programma volgen na vaststelling ervan gebiedsprocessen waarin de uitwerking van de maatregelen per gebied wordt	

Er begon kweldruk op te treden, op de meest bijzondere plaatsen. Volgens mij is dit een gevolg van het water dat vanaf de Hondsrug voorheen via kwel in het Elperstroom-gebied aan de openvlakte kwam, maar nu door verhoogde tegendruk aldaar, elders zn uitweg zoekt. Nu is men ook nog voornemens, om het gebied richting het Oranjekanaal uit te breiden. Daardoor zal er m.i. nog meer kweldruk ontstaan vanaf de Hondsrug. In het gebied wat nu voor ogen staat om te annexeren, is het waterpeil al ckr 25 cm verhoogd, daardoor is het door mij in gebruik zijnde bouwland, binnen de nieuwe (wss) toekomstige begrenzing, al behoorlijk "natter" geworden. Hiervan ondervinden wij akkerbouwmatig al veel hinder. Tevens is mij vorig jaar ter ore gekomen, dat het betreffende perceel al aan de landbouw onttrokken is. Dit geheel buiten dat wij daarvan in kennis gesteld zijn. Maar het levert (zowel praktisch alsook financieel) wel bedrijfsmatige nadelen op. We geven bij Prolander al jaren aan, om te ruilen met een ander perceel, buiten het nieuwe begrensde gebied. Echter tot op heden, jammer genoeg nog zonder gevolg. Wat betreft stikstof : Wij lopen al sinds ik hier boer ben in Holland, (maar daarvoor al onder de vorige eigenaar/gebruiker) mee in het Provinciale onderzoek, naar Nitraat in het grondwater e/o de bodem. De gegevens van ons meetpunt, op nog geen 500 m van het gebied, geven door de jaren heen, vrijwel altijd dezelfde waarde. Nml gemiddeld ieg < 25 mg Nitraat (landelijke norm = 50 mg) in t grondwater/bodem. Wij vragen u dan ook, om u te heroriënteren op de uitgangspunten, voordat er überhaupt de 1e actie was ingezet in het gebied. Om van daaruit, de tot nog toe uitgevoerde aanpak te analyseren. Bij de uitwerking, steeds veel breder te kijken, dan die in het gebied zelf. De impact van acties in het gebied, kunnen, of hebben zelfs al grote gevolgen, buiten het gebied. Luister naar de praktijk en kom ons praktisch en financieel tegemoet, door acties uitgevoerd in e/o tbv het Elperstroom-gebied, want die stoppen niet bij de begrenzing van het gebied !	gedaan. Het is dan ook niet zo dat op dit moment reeds gronden aan de landbouw zijn onttrokken. 3. Waarom zijn waterhuishoudkundige uitgangspunten niet vooraf vastgesteld, terwijl ingrepen al zijn uitgevoerd? Verschillende maatregelen zijn uitgevoerd voorafgaand aan de uitwerking van het TLGD. Deze maatregelen zijn echter niet genomen vanuit het TLGD, maar zijn voortgekomen uit lopende trajecten en wettelijke opgaven, zoals Natura 2000-doelen en eerdere gebiedsprocessen van onder andere waterschap en terreinbeheerders. Het TLGD zelf is een programma op hoofdlijnen en vormt juist de aanleiding om deze bestaande en nieuwe opgaven meer in samenhang te bekijken en te structureren. Voor het Elperstroomgebied betekent dit dat alsnog een gebiedsproces wordt gestart, waarin hydrologische uitgangspunten en keuzes gezamenlijk verder worden uitgewerkt.	

Graag maak ik van de event. mogelijkheid gebruik, om mijn punten mondeling toe te lichten.		
109. Boermarke Gasteren		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Via deze weg willen wij van de gelegenheid gebruik maken om middels een zienswijze te reageren op het ontwerpbesluit van Gedeputeerde Staten inzake het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe dat van 16 februari tot en met 30 maart 2026 ter inzage ligt. Boermarke Gasteren heeft kennis genomen van dit ontwerpprogramma en maakt zich ernstige zorgen over de uitwerking ervan op de leefbaarheid en de plattelandscultuur in Drenthe. De keuzes die in dit programma worden voorbereid zullen de agrarische sector en daarmee de Drentse samenleving hard raken op sociaal-maatschappelijke en culturele aspecten. Onze zorgen zullen we in onderstaande zienswijze nader toelichten: Boermarken oeroud maar springlevend onderdeel Drentse samenleving Onze Boermarke is een eeuwenoud collectief van boeren/grondgebruikers, die gezamenlijk in de ruimste zin van het woord zorg dragen voor gebruik van ons gebied. Hier vormen wij een wezenlijk actief onderdeel van de leefgemeenschap. Ook staan wij collectief op de Nationale Inventaris voor immaterieel cultureel erfgoed van Unesco. Wij bouwen voort op een rijke (cultuur)historie en nemen actief verantwoordelijkheid voor een leefbaar platteland. Samen met bewoners werken we aan het behoud van de plattelandscultuur. We dragen zorg voor een toekomstbestendige landbouw, bestendig beheer van de jachtvelden en ruimte voor agrarische natuur. Als erfgoeddragers en vernieuwers staan we midden in de samenleving, met respect voor verleden én toekomst. Reageren op niet uitgewerkt maatregelenplan Het programma vraagt op veel onderdelen nog een nadere uitwerking en daarnaast wordt de indruk gegeven dat de veranderingen in het landelijk gebied groot zullen zijn. Wij lezen vooral het voornemen tot het nemen van maatregelen gericht op ammoniakreductie, maar volgens ons kunnen deze niet los worden gezien van andere maatschappelijke opgaven en de samenleving waar boeren bedrijven mee te maken hebben, zoals klimaat, waterkwaliteit, dierenwelzijn en een leefbaar platteland. De generieke reductie van 30% ammoniakemissie en ook de	Zienswijzen 16, 52, 62, 70, 86, 100, 104, 109, 124, 126, 149, 162, 163, 183, 185, 203, 231, 242 en 259 zijn vrijwel identiek aan elkaar en bevatten onder de volgende genoemde thematische kopjes vrijwel dezelfde inhoud: • Boermarken oeroud maar springlevend onderdeel Drentse samenleving • Reageren op niet uitgewerkt maatregelenplan • Effecten en impact te beperkt ingeschat en uitgewerkt • Maatschappelijk fundament onder leefbaarheid vraagt om erkenning- juridische status van het programma Voor een beantwoording verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 28.	

voorgestelde gebiedsgerichte reductie van 13% zal veel bedrijven treffen. Ook omdat in het programma nog niet duidelijk gemaakt hoe deze reductie precies vorm zal krijgen en wat dit concreet betekent voor bedrijven in de nabijheid van stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden, daar geldt dan ook nog de additionaliteitsvereiste voor de Natura 2000-gebieden en kan er nog meerstikstofreductie noodzakelijk zijn. Daarnaast bevat het TLGD verschillende maatregelen die gericht zijn op het verbeteren van de waterkwaliteit, de bodem en hydrologisch systeemherstel. Deze maatregelen hangen onder meer samen met de doelen uit de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW) en met de hydrologische randvoorwaarden voor Natura- 2000 gebieden en de drinkwaterbescherming. Het is nog onduidelijk hoe groot deze aanvullende opgaven precies zullen zijn en of deze in de praktijk haalbaar is voor agrarische bedrijven. Wij verwachten dat het ontwerp programma TLGD daarmee grote impact heeft op grote delen van het Drentse platteland. Effecten en impact te beperkt ingeschat en uitgewerkt Het ontwerpprogramma beschrijft in slechts één paragraaf (Hst 6 Impact; paragraaf 6.2 Verwachte effecten TLGD) de effecten op economie en brede welvaart, maar raakt onvoldoende aan de culturele, historische, sociale en gemeenschapswaarden van het Drentse landelijk gebied. In deze paragraaf wordt bovendien gesteld dat beëindiging van bedrijven “doorgaans geen invloed heeft op de leefbaarheid” en dat “stoppende jonge boeren in de regio ander werk zullen vinden zodat stoppende bedrijven geen invloed hebben op de leefbaarheid”. Die conclusies zijn gebaseerd op macro-indicatoren. Dit is in onze ogen een veel te smalle benadering die geen recht doet aan een stabiele ontwikkeling op het platteland. Maatschappelijk fundament onder leefbaarheid vraagt om erkenning Wij vertegenwoordigen geen sectorbelang, maar zijn een maatschappelijk fundament dat al eeuwenlang zorg draagt voor samenhang, landschap en naoberschap, waarin grond, gemeenschap en cultuur onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Wanneer landbouwbedrijven verdwijnen, verandert niet alleen (voedsel)productie of werkgelegenheid. Dan verandert de sociale infrastructuur van onze dorpen, de kritische massa voor lokale bedrijven, de overdracht van kennis en vakmanschap, het verenigingsleven, de onderlinge afhankelijkheid en de verbondenheid met het landschap. Kortom dit tast de leefbaarheid aan. Leefbaarheid is niet alleen een kwestie van inwonersaantallen of arbeidsplaatsen. Leefbaarheid is ook identiteit, taal, traditie en thuisgevoel.		

Wij vragen daarom: • Erken expliciet de culturele en gemeenschapswaarde van het agrarisch systeem. • Neem in de gebiedsuitwerking een sociale en culturele impactanalyse op, naast de economische. • Definieer leefbaarheid breder dan werkgelegenheid en koopkracht. • Voorkom cumulatieve afbraak van ons lokale netwerk door massale beëindiging van agrarische bedrijven. Wij willen meewerken. Wij willen verantwoordelijkheid dragen. Maar wij kunnen niet instemmen met een aanpak zoals het ontwerpprogramma TLGD welke onze historische en maatschappelijke rol reduceert tot een economische variabele. Drenthe is gevormd door zijn boermarken. Dat fundament verdient erkenning én bescherming. Boermarke Gasteren verzoekt provincie Drenthe om in de zienswijze genoemde punten zorgvuldig te betrekken bij de verdere uitwerking van het programma TLGD. Uiteraard zijn wij graag bereid om deze zienswijze mondeling toe te lichten. Als er naar aanleiding van deze zienswijze vragen zijn, dan kunt u contact met ondergetekende opnemen. Met vriendelijke groet,			
110.			
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen	
Als inwoner van Ansen maak ik mij zorgen over de uitwerking van tlgd in het gebied Zure Venen. Allereerst vind ik dat er onvoldoende is gecommuniceerd dat dit plan ter inzage ligt en er inloopavonden waren. Niet eens een inloopavond in het hart van het gebied namelijk het dorps huis in Ansen. Mijn zorgen betreffen: 1) Verhoging van het grond water/water dat over de keileemlaag loopt waardoor de huizen last krijgen van optrekkend vocht. 2) Vernatting van het Dwingelderveld geeft meer verzuring, verrotting van de humuslaag en dus meer stikstofuitstoot en andere schadelijke gassen (methaan). 3) Door de vernatting krijgen de bomen in het gebied geen zuurstof en sterven af en dus nog meer verrotting (stikstofuitstoot).	1. Waarom is de communicatie rond de ter inzagelegging van het TLGD onvoldoende geweest en waarom is er geen inloopavond in Ansen georganiseerd? Er zijn twee inloopavonden in Zuidwest geweest, een in Ruinen, en een in Dwingeloo. We hebben hiermee in de nabijheid mogelijkheden geboden, maar ook op andere avonden was de mogelijkheid om over Ruinen in gesprek te gaan. 2. Welke gevolgen heeft verhoging van het grondwaterpeil/vernatting in Ansen? Wij begrijpen dat u op zoek bent naar duidelijkheid en welke maatregelen exact in de Zure Venen worden genomen. Het TLGD is een programma op hoofdlijnen		

4) Door verzuring stijgt de Ph-waarde in de grond (Dwingelderveld) waardoor natuurlijk aluminium oplost in de grond en dat is giftig. Gevolgen voor de waterwinning bij Sultansmeer. 5) Het gebied komt onder water en dit zal gevolgen hebben voor de looproutes van de wolf. Zal dus meer in bebouwd gebied komen met alle gevolgen van dien. 6) Door het hogere grondwater en de claim die op het gebied gelegd wordt zal woningbouw in/om Ansen moeilijk worden. Ook in Ansen willen mensen graag bouwen (jeugd, ouderen). Zie o.a. plan [REDACTED]. Waar kan/mag nog gebouwd worden in Ansen ter compensatie van de afwijzing van het plan van de [REDACTED]?	en de nadere uitwerking moet nog plaatsvinden in de verschillende gebiedsprocessen. Voor de hotspot Zure Venen geldt dat de doelen, maatregelen en de mogelijke gevolgen in afstemming met de diverse belanghebbenden worden uitgewerkt. Hierbij is ook aandacht voor de effecten op de diverse andere functies in en nabij het gebied en hoe deze voorkomen kunnen worden. Hydrologische maatregelen (zoals peilverhoging, verondieping, stuwen, natuurvriendelijke oevers of retentiemaatregelen) zijn in beginsel lokaal gericht op het watersysteem waarin ze worden toegepast. Maatregelen zijn onder meer bedoeld om: • piekafvoeren te dempen en droogte-effecten te beperken; • natuurlijke afvoer- en bergingsprocessen te verbeteren; • ecologische doelen (KRW) te ondersteunen. In hoeverre deze maatregelen doorwerken en van invloed zijn op de omgeving en de landbouwkundige bewerkbaarheid van grond (nabij of op afstand van de watergang) hangen sterk af van het type maatregel, de hydrologische samenhang en de mate van peilbeheer. Ook de bodemopbouw ter plaatse en factoren als bodemverdichting kunnen hierbij een rol spelen. Zonder gerichte onderbouwing is niet vast te stellen of sprake is van een relevante beïnvloeding. Onderzoek moet hier voor die specifieke situaties meer duidelijkheid geven over effecten die optreden en welke vormen van gebruik nog wel mogelijk zijn en welke niet. Of het verhogen van grondwaterpeilen leidt tot verzuring en verrotting is de vraag en dient door middel van onderzoek te worden vastgesteld. 3. Heeft verzuring gevolgen voor waterwinning bij het Sultansmeer? Zie antwoord vraag 2 van deze zienswijze.	

		4. Welke impact heeft het TLGD op woningbouwmogelijkheden in en rond Ansen? Op basis van dit plan is dit niet direct te bepalen. Vergunningverlening voor o.a. woningbouwplannen moet op termijn gemakkelijker worden met uitvoering van de plannen van het TLGD. Tegelijkertijd ligt rondom Ansen een opgave voor natuur en water. In de gebiedsgerichte uitwerking van het plan moet worden bepaald welke invulling het gebied precies krijgt.	
111.			
Zienswijze		Reactie op zienswijze	Gevolgen
Wij maken ons ernstige zorgen omtrent de stikstofreductie maatregelen. Meerdere mogelijkheden worden genoemd maar alles is nog onzeker en afhankelijk van vergunningen. Daarnaast zullen de maatregelen in de toekomst wat betreft de grond ook een groot probleem worden. Ons vee kan niet naar buiten want dan heeft de wolf ons vee te pakken en als er niet meer bemest mag worden komt er niet genoeg gras om onze koeien te voeren. Het bestaan van ons melkveebedrijf met opvolger is onzeker en dit wordt alleen maar erger. Wij hopen dat er goed overleg gaat plaatsvinden met de agrariers er moet niet vergeten worden dat wij bezig moeten zijn met ons vee en niet bedolven worden onder regels die nageleefd moeten worden en alleen maar zorgen, zorgen, zorgen... En dat er voor iedereen een goed bestaansrecht over blijft!!		Wij verwijzen naar onze antwoorden op zienswijzen 3 en 4.	
112.			
Zienswijze		Reactie op zienswijze	Gevolgen
Er is nog veel onduidelijk beschreven en afgebeeld. Wat betekent bijvoorbeeld: Zoekgebied agrarische structuur versterken op figuur 5.16 gebiedsaanduiding oude diep. Hoe wordt er om gegaan met de waardevermindering van de grond door al deze perikelen, wie kan daarvoor verantwoordelijk worden gehouden? Er staat beschreven dat het vrijwillig is. Wat betekent dit precies? Er staan ook woonwijken langs het oude diep, hoe wordt hier mee omgegaan. Wat wordt de uitdaging in dit gebied? Hoe gaan deze mensen bijdragen aan het verbeteren van de waterkwaliteit?		1. Wat betekent zoekgebied agrarische structuur versterken op figuur 5.16 gebiedsaanduiding oude diep. De zoekgebieden 'agrarische structuur versterken' leiden tot verwarring. De gestippelde lijnen zullen uit het ontwerpprogramma gehaald worden. 2. Hoe wordt er om gegaan met de waardevermindering van de grond? Als de agrarische gebruikswaarde wordt beïnvloed door keuzes in het TLGD is het uitgangspunt dat de getaxeerde financiële verschillen die ontstaan vergoed worden. Hierbij kan onderscheid gemaakt worden tussen vermogensschade en inkomensschade. Vermogensschade is gerelateerd aan het eigendom	Zie aanpassingen kaarten in bijlage 5.1

	van de grond, terwijl inkomensschade gelinkt is aan de gebruiker. Op dit moment wordt er door de gezamenlijke provincies gewerkt aan een modelregeling agrarische grond met nevendoelen. Een soortgelijke subsidie is reeds beschikbaar voor de inrichting van natuurgronden en de omvorming van percelen naar natuur (subsidie functieverandering) binnen het Natuurnetwerk Nederland (NNN). De subsidie wordt uitgekeerd om bij te dragen aan de realisatie- en de kwaliteit van het NNN. 3. Er staat beschreven dat het vrijwillig is. Wat betekent dit precies? De voorgestelde regelingen zijn vrijwillig. Dit betekent geen gedwongen eigendomsoverdracht en alleen uitvoering na overeenstemming over een passende compensatie. 4. Er staan woonwijken langs het oude diep, hoe wordt hier mee omgegaan? Langs het Oude Diep liggen meerdere woonwijken en bebouwde linten. Bij de uitwerking in het gebiedsproces wordt hier expliciet rekening mee gehouden. Uitgangspunt is dat maatregelen voor waterkwaliteit en watersysteemverbetering niet leiden tot verslechtering van waterveiligheid, woon- en leefkwaliteit. 5. Wat wordt de uitdaging in dit gebied? Hoe gaan deze mensen bijdragen aan het verbeteren van de waterkwaliteit? Een belangrijke uitdaging is het herstellen van de natuurlijke werking van het watersysteem in het gebied, zodat water weer zo veel mogelijk op natuurlijke wijze wordt vastgehouden, afgevoerd en uitgewisseld tussen bodem, grondwater, oppervlaktewater en ecosystemen. Het gaat dus niet om één maatregel, maar om het functioneel herstellen van samenhang in het watersysteem. Zo zijn we in staat om in de wintermaanden meer zoet water vast te houden.	

	Hierdoor wordt een buffer opgebouwd die ervoor moet zorgen dat we gedurende perioden van droogte het grondwater op peil kunnen houden. Daarnaast is de verwachting dat deze maatregelen ook gunstig zijn voor de waterkwaliteit. Betrokken partijen kunnen bijdragen aan verbetering van waterkwaliteit via zorgvuldig waterbeheer en door mee te werken aan oplossing van knelpunten.	
113.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
In eerste instantie complimenten om het vergunningstelsel weer te actief te maken Ik heb het programma bestudeert en maak mij grote zorgen. Het plan is opgesteld door ecologen en zit te weinig begrip en ruimte voor landbouw en economie ! Wat ik vooral mis is het probleem wat de overheid zelf heeft veroorzaakt door een goed melkveehouderij met zeer grote huiskavel verplicht moet verplaatsen huiskavel [REDACTED] hectare en NB vergunning [REDACTED] GVE en [REDACTED] stuks jongvee totaal [REDACTED] hectare in gebruik Voor natuur mag je niet onteigenen voor defensie wel Daarom zou de provincie in zijn plan de plannen van defensie boven aan moeten passen En een bedrijf als deze een oplossing voor moeten zoeken Verder vind ik dat te veel mee gegaan is met de gedachten die ecologen voor ogen hebben .Beter zou zijn dat de natuur hybride te maken zo dat de combinatie meer ruimte geeft aan landbouw en natuur nu mag je door wat er in de natuur gebeurt niet begrazen door dat er kans is op de wolf daar zul je iets mee moeten doen om te beheren .Ook krijg je als je de landbouw op papier meer ruimte geeft [meer oppervlakte]dat ze minder intensief zijn en wij ons aan de regels kunnen houden. Ook daardoor zou de waterkwaliteit verbeteren. Verder zou ik subsidie geven om alle stallen emersie arm te maken zo dat je nog maar de helft uit stoot heb We zou ik der investering die de landbouw moet doen voor 100% vergoeden het probleem is ontstaan door dat wij van 13 miljoen mensen naar 18 miljoen zijn gegroeid en daar door is het milieu zwaarder belast en kan niet de landbouw alleen ter verantwoording geroepen worden	1. Waarom is het plan vooral vanuit ecologisch perspectief opgesteld, met te weinig ruimte en begrip voor landbouw en economie? Het plan heeft als basis de wettelijke opgaven voor water en natuur en de verplichtingen die daaruit voortvloeien. Gezien de economische gevolgen gaat het plan uitdrukkelijk ook over de vereisten om het vergunningstelsel weer actief te maken. Het is daarom juist bedoeld als instrument om de economie, inclusief de landbouw, weer te kunnen ontwikkelen, daar waar dit nu juist niet of nauwelijks kan. Het TLGD is een kaderdocument; de concrete uitwerking vindt gebiedsgericht plaats, in samenhang met landbouw, economie en andere functies. Daarbij is nadrukkelijk ruimte voor maatwerk en betrokkenheid van ondernemers en grondeigenaren. 2. Waarom ontbreekt aandacht voor problemen die de overheid zelf heeft veroorzaakt? Het TLGD benoemt bestaande knelpunten en herstelopgaven. Het gaat niet over de bijdrage die de overheid, sectoren of andere organisaties en instellingen hebben geleverd aan de huidige situatie. Het TLGD is primair gericht is op het oplossen van het vergunningenvraagstuk.	

	3. Waarom kiest de provincie niet voor een 'hybride' natuurvorm, waarin landbouw en natuur beter gecombineerd kunnen worden? Zie zienswijze 5, punt 4 + 5. 4. Waarom wordt niet ingezet op volledige subsidie voor emissiearme stallen, zodat uitstoot structureel kan worden gehalveerd? In het TLGD schetsen wij verschillende ontwikkelingsmogelijkheden, zoals technische maatregelen, bedrijfsverplaatsing maar ook extensivering. Waar het gaat om stalsystemen zijn de mogelijkheden op dit moment beperkt, daar niet alle stalsystemen aantoonbaar de reductie realiseren waarvoor ze zijn opgevoerd. Via het TLGD proberen wij agrariërs financieel te ondersteunen bij de keuzes die ze maken om aan de opgaven te voldoen. Subsidieering is daarbij onderhevig aan (inter)nationale regelgeving (staatsteunregeling) waardoor 100% subsidieering niet altijd mogelijk is. 5. Niet alleen de landbouw kan tot de verantwoording geroepen worden als het om terugdringen van milieubelasting gaat. Naast emissiereductie door de landbouwsector wordt ook ingezet op vermindering van stikstofemissies door andere sectoren. Dit wordt geregeld via landelijk beleid, en is daarom geen specifiek onderdeel van het TLGD.	
114.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Bij deze dien ik, [REDACTED], een zienswijze in tegen het door u als ontwerp ter inzage gelegde TLGD. Hoewel ik onderschrijf dat maatregelen noodzakelijk zijn om de natuur in Natura 2000-gebieden te herstellen voordat vergunningverlening weer mogelijk wordt, biedt het huidige plan naar mijn mening onvoldoende zekerheid. Inleiding [REDACTED]. Op dit moment melken [REDACTED] en houden wij het bijbehorende jongvee. In de afgelopen jaren is er beperkt geïnvesteerd in de	<u>Generieke maatregelen en doelsturing</u> 1. Welke concrete maatregelen en verplichtingen gelden straks voor individuele melkveehouders? Dit is uitgewerkt in een norm in hoofdstuk 4. Omdat we werken met een (verplichte) norm, is de keuze aan maatregelen aan de ondernemer. Zie verder ook onze beantwoording in zienswijze 6.	

bedrijfsgebouwen, waardoor op dit vlak nog aanzienlijke verbeteringen mogelijk zijn. Inhoud zienswijze 1. Generieke maatregelen en doelsturing Binnen het programma krijgt de melkveehouderij de grootste opgave met betrekking tot de reductie van ammoniakemissies. U geeft aan een breed scala aan maatregelen beschikbaar te willen stellen en de reductie te toetsen aan een norm. Voor mij als melkveehouder blijft echter onduidelijk wat er concreet van mij wordt verwacht in de komende jaren. U biedt de mogelijkheid om een zienswijze in te dienen op een programma waarin u aankondigt maatregelen te willen opleggen, die vervolgens worden getoetst aan een norm. Tegelijkertijd blijkt uit pagina 71 van het TLGD dat de zogenoemde geborgde maatregelen en de norm pas in het definitieve programma worden vastgesteld. Het is positief dat u in gesprek bent met LTO, DAJK en NMF over de verdere uitwerking. Dit overleg had echter voorafgaand aan de terinzagelegging van het ontwerp moeten plaatsvinden, zodat individuele melkveehouders gericht konden reageren op concrete plannen en op dat vlak weten waar zij aan toe zijn. Het is evident dat agrariërs belang hebben bij het hervatten van vergunningverlening. Hiervoor is het noodzakelijk dat wordt voldaan aan de eis van additionaliteit en dat er voldoende maatregelen worden getroffen om Natura 2000-gebieden te herstellen. In het TLGD worden voornamelijk doelstellingen geformuleerd, zonder dat duidelijk wordt hoe deze doelen bereikt moeten worden en welke concrete maatregelen van mij als melkveehouder worden verwacht. Op dit punt is het plan onvoldoende zorgvuldig tot stand gekomen. Zoals aangegeven heb ik het bedrijf recent overgenomen. Door het uitblijven van investeringen in de afgelopen jaren zijn de bedrijfsgebouwen verouderd en bestaat het risico dat op termijn niet meer wordt voldaan aan de eisen op het gebied van dierenwelzijn. Juist op het gebied van emissiereductie en dierenwelzijn zijn met stalaanpassingen grote stappen te zetten. Hiervoor is echter vergunningverlening vanuit uw provincie noodzakelijk. Met het huidige TLGD is voor mij onvoldoende duidelijk waar ik aan toe ben. Het risico bestaat dat ik eerst moet investeren in maatregelen om aan de gestelde	2. Welke normen en geborgde maatregelen worden vastgesteld, en waarom zijn die nu nog niet bekend? Deze zijn uitgewerkt in de inspraakperiode met vertegenwoordigers onder meer vanuit de landbouwsector. Zie verder hiervoor hoofdstuk 4. 3. Wanneer en hoe leidt het TLGD tot herstel van vergunningverlening (incl. additionaliteit)? Het doel van het TLGD is door te werken aan stikstofreductie, generiek en gebiedsgericht en te werken aan andere (herstel)maatregelen in en om de N2000 gebieden, dat er voldoende onderbouwing ontstaat voor nieuw uit te geven vergunningen. 4. Hoe wordt voorkomen dat agrariërs eerst moeten investeren, terwijl vergunningen voor noodzakelijke bedrijfsaanpassingen nog ontbreken? Dat zullen we stapsgewijs vorm moeten geven. Met het TLGD plus het beheerplan van een N2000 gebied plus het voorstel voor een aanpassing van of een nieuwe vergunning moet duidelijk worden of dit voldoende gaat zijn. Dit hebben we zo goed mogelijk uitgewerkt, maar hier is geen zekerheid over te bieden. 2019 als vertrekpunt Uit de zienswijze van betrokkene menen wij te kunnen afleiden dat deze alleen te maken krijgt met de norm voor een generieke reductie in de melkveehouderij. In dat geval is de opdracht gekoppeld aan de norm zoals die nu is uitgewerkt in paragraaf 4.1 van het programma. Op basis van die normstelling kan betrokkene zelf uitrekenen welke stappen hij nog moet zetten. Deze norm grijpt niet in op bestaande rechten. Financierbaarheid <i>Welke subsidies komen beschikbaar, onder welke voorwaarden en in welke omvang?</i> <i>Op welke middelen van het Rijk kan daadwerkelijk worden gerekend?</i>	

reductiedoelen te voldoen, waardoor er onvoldoende financiële ruimte overblijft voor noodzakelijke investeringen waarvoor vergunningen vereist zijn. Daarnaast maak ik mij zorgen dat het TLGD inhoudelijk te weinig concreet is om te voldoen aan de vereiste additionaliteit, waardoor het risico bestaat dat vergunningverlening ook op langere termijn niet op gang komt. 2. 2019 als vertrekpunt Voor ammoniakreductie hanteert u een doelstelling van 43% ten opzichte van 2019. In het TLGD wordt echter niet ingegaan op de gevolgen van deze keuze voor melkveehouders die in 2019 minder, of zelfs geen, vee hielden. Evenmin wordt duidelijk wat de consequenties zijn voor bedrijven met latente ruimte binnen hun vergunning die zij in de toekomst willen benutten. Ook op dit punt ontbreekt duidelijkheid, waardoor agrariërs niet weten waar zij aan toe zijn. 3. Financierbaarheid U vraagt van agrariërs om investeringen te doen en stelt daarvoor subsidies beschikbaar. Het is echter onduidelijk welke voorwaarden aan deze subsidies worden verbonden en in welke omvang middelen beschikbaar zullen zijn. In de realisatiestrategie wordt bovendien aangegeven dat er momenteel onvoldoende financiële middelen beschikbaar zijn om alle maatregelen gelijktijdig uit te voeren en dat aanvullende middelen van het Rijk nodig zijn. Het is de vraag op hoeveel financiële middelen gerekend kan worden vanuit het Rijk. Hierdoor is onzeker in hoeverre agrariërs daadwerkelijk kunnen rekenen op ondersteuning. Ook is onduidelijk of de provincie over voldoende middelen zal beschikken om Natura 2000-gebieden adequaat te beheren en de natuurdoelen te realiseren. Dit onderdeel van het plan is daarmee eveneens onzeker en onvoldoende zorgvuldig uitgewerkt. Conclusie Het ter inzage gelegde TLGD beschrijft welke doelen de provincie nastreeft, maar laat na concreet te maken op welke wijze deze doelen zullen worden gerealiseerd. Zo ontbreekt inzicht in de benodigde maatregelen, de financiering daarvan, de wijze waarop reducties worden gemeten en een onderbouwing waaruit blijkt hoe zal worden voldaan aan de vereiste additionaliteit.	<i>Beschikt de provincie over voldoende financiële middelen om natuurherstel en beheer te realiseren?</i> In de realisatiestrategie geven we aan welke middelen beschikbaar zijn. Wij werken aan subsidies voor ondernemers zowel voor alle ondernemers (generieke opgave) als de gebiedsgerichte opgave. Daarnaast heeft het Rijk ook budgetten beschikbaar en worden er weer nieuwe regelingen ontwikkeld. Voor Natuurbeheer en herstel is zeker budget, maar ook hier pleiten we voor meer budget bij het rijk. Ons hele plan dienen we in bij het Rijk om voor aanvullende financiering in aanmerking te komen.	

Ten overvloede merk ik op dat van de sector wordt verwacht een zienswijze in te dienen op een plan dat nog niet volledig is uitgewerkt. De normstelling en concrete maatregelen worden pas opgenomen in het definitieve programma, waartegen geen zienswijze meer kan worden ingediend. Hoewel er mogelijk nog gelegenheid bestaat om te reageren in het kader van een toekomstige omgevingsverordening, had een zorgvuldige en volwaardige dialoog in een eerder stadium voor de hand gelegen. Tot slot Ik verneem graag uw reactie en verdere verloop van de procedure. Wanneer u naar aanleiding van deze brief vragen heeft, kunt u contact met mij opnemen via het onderaan deze brief vermelde e-mailadres.		
115.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Geachte heer/mevrouw, Met deze brief dienen wij onze zienswijze in op het ontwerpbesluit TLGD dat op 16 februari jl. is gepubliceerd. Wij maken gebruik van ons recht om te reageren, omdat het besluit naar ons oordeel onvoldoende onderbouwd is, onjuiste aannames bevat en niet leidt tot de gewenste effecten voor natuur, omgeving en de rechtspositie van agrarische ondernemers. 1. Onvolledige en onjuiste onderbouwing van het TLGD 1.1 Overmatige afhankelijkheid van modellen (o.a.AERIUS/OPS, STACKS) Het TDLG leunt zwaar op modelberekeningen, onder ander AERIUS/OPS. Dit model geeft uitsluitend een theoretische berekening van depositie, waarbij onzekerheidsmarges en foutbandbreedtes onvoldoende worden meegenomen. Relaties tussen individuele bronnen en effecten op grotere afstand worden in het model bovendien slechts beperkt weergegeven. 1.2 Gebruik van KPI's uit de KringloopWijzer Het TDLG maakt gebruik van KPI's die afkomstig zijn uit de KringloopWijzer. De KringloopWijzer is ontworpen als bedrijfsinstrument voor mineralenbenutting en biedt geen directe of indirecte onderbouwing voor depositie- of emissiegerichte normstelling. Daarnaast is de KringloopWijzer: - niet juridisch geborgd, - data eigendom van de melkveehouder (geen verplichte datadeling), - niet bedoeld als instrument voor normstelling of handhaving. Het is daarom geen betrouwbaar of juridisch robuust fundament voor sturing.	1. Waarop is het TLGD inhoudelijk en juridisch gebaseerd, gezien de sterke leun op modellen (AERIUS/OPS) en niet-geborgde instrumenten zoals de KringloopWijzer? Wij wijzen erop dat Aeries als rekenmodel wettelijk is voorgeschreven waardoor wij ertoe gehouden zijn om met dat model te werken. Wat betreft de monitoring denken dat dat op dit moment de Kringloopwijzer het meest geëigend is om mee bij te sturen. Gaandeweg willen wij de waarborgen voor de monitoring rondom het programma verbeteren en versterken. 2. Waarom ligt de aanpak vrijwel volledig bij de agrarische sector, terwijl andere relevante bronnen van depositie beperkt worden meegenomen? Provincies zijn aan zet om invulling te geven aan de reductie van ammoniak in de landbouw. Daarnaast bestaan er opgaven voor industrie en mobiliteit. Voor de landbouw is het reductiedoel nationaal op 42-46% gesteld. Voor mobiliteit en industrie is het doel 50% reductie. 3. Waarom ontbreekt in het programma een duidelijke gebiedsgerichte onderbouwing waaruit blijkt waarom, waartoe en in welke mate	

2. Maatregelen onvoldoende effectief en niet aantoonbaar doelmatig Diverse maatregelcategorieën binnen het TLGD zijn onvoldoende concreet uitgewerkt, waardoor de verwachte effectiviteit niet kan worden beoordeeld. De impact voor agrarische bedrijven en de leefbaarheid op het platteland blijft hierdoor onduidelijk. De focus ligt vrijwel geheel op reductie binnen de agrarische sector, terwijl andere relevante bronnen zoals verkeer, industrie, buitenlandse depositie en zelfs depositie vanuit natuurgebieden zelf mede bepalend zijn. Dit leidt tot een eenzijdige aanpak en een scheef beeld van de werkelijke oorzaak van depositie. 3. Juridische kwetsbaarheid van de voorgestelde systematiek Het gebruik van modelstudies zoals o.a. AERIUS/OPS als handhavings- en normeringsinstrument en doelsturing via een niet-geborgde KringloopWijzer maakt het TLGD juridisch kwetsbaar. Reductiedoelen zijn onvoldoende concreet, niet juridisch herleidbaar en niet direct gekoppeld aan meetbare natuurwinst. Maatregelen zoals mestvergisting zijn in de praktijk juridisch zwaar betwist door milieuorganisaties, waardoor deze maatregelen op voorhand onzeker zijn en mogelijk geen bijdrage leveren aan doelrealisatie. 4. Gevolgen voor ons agrarisch bedrijf Het TDLG spreekt over een generieke én gebiedsgerichte aanpak, maar: - de afstanden tot natuurgebieden, - de lokale hydrologische situatie, - de feitelijke belasting, - en het feitelijke effect van maatregelen per bedrijf zijn nog niet uitgewerkt. Er ontbreekt een duidelijke gebiedsgerichte onderbouwing waaruit blijkt waarom, waartoe en in welke mate maatregelen voor onze specifieke locatie noodzakelijk en effectief zouden zijn. 5. Gevolgen voor de gehele agrarische sector De voorgestelde aanpak leidt tot structurele onzekerheid voor landbouwbedrijven, onder andere ten aanzien van toekomstperspectief, financierbaarheid, grondwaarde, bedrijfsovernamen en vermogensschade.	maatregelen voor onze specifieke locatie noodzakelijk en effectief zouden zijn? De doelen voor reductie van ammoniak in de veehouderij zijn gebaseerd op de ligging van de natuur. Deels is de aanpak generiek, omdat wij vinden dat elk bedrijf aan een bepaald niveau van duurzaamheid kan voldoen, waardoor de hele sector wordt geholpen om de doelstelling te halen. Deels is de opgave gebiedsgericht ingevuld, omdat ammoniak nu eenmaal voor een belangrijk deel dicht bij de bron neerslaat. Daarom dat bedrijven binnen een afstand van een km van Natura 2000-gebieden een zwaardere opgave krijgen. Vanwege de eisen vanuit vergunningverlening moeten we kortom vanuit de natuur redeneren en niet primair vanuit de boer. In onze aanpak willen we de sector zo goed mogelijk faciliteren door subsidieregelingen en andere regelingen beschikbaar te stellen. Denk aan laaghangend fruit, hooghangend fruit, agrarisch natuurbeheer, maar ook regelingen voor extensivering, omschakelen, verplaatsen en stoppen. 4. Hoe zijn de sociaal-economische en ruimtelijke gevolgen voor bedrijven en platteland meegewogen, en hoe wordt structurele schade en onzekerheid voorkomen? In hoofdstuk 6 vindt u verwoord hoe we met de sociaaleconomische impact van de maatregelen willen omgaan. Deze worden nader in kaart gebracht bij de gebiedsgerichte uitwerking van het programma. Er zal helaas altijd enige mate aan onzekerheid bestaan. We proberen wel in dit programma helderheid te bieden over onze stikstofaanpak tot en met 2035 en over onze aanpak voor natuur en water tot en met zeker 2030. 5. Is de provincie bereid het TLGD te herzien en te komen tot een meetbaar, juridisch robuust en uitvoerbaar programma met toekomstperspectief voor agrariërs?	

Daarnaast leidt het mogelijk tot afname van het aantal bedrijven, verlies van werkgelegenheid, verminderde leefbaarheid in dorpen en buitengebied. 6. Onvoldoende inzicht in maatschappelijke en ruimtelijke gevolgen De sociale, culturele en economische implicaties voor het platteland zijn onvoldoende onderzocht, terwijl agrarische bedrijven een cruciale rol spelen in leefbaarheid, werkgelegenheid en regionale identiteit. Uitspraken als “bedrijven hebben doorgaans geen invloed op leefbaarheid” en “stoppende jonge boeren zullen elders werk vinden” doen geen recht aan de cruciale rol die agrarische bedrijven spelen in lokale economie, sociale cohesie, cultuurhistorie, landschap en beheer. Nader onderzoek naar deze effecten is noodzakelijk. Conclusie en verzoek Op basis van bovenstaande punten concluderen wij dat het TLGD, in de huidige vorm, niet leidt tot aantoonbare natuur- en waterkwaliteitsverbetering, de agrarische sector onevenredig schaadt, juridische houdbaarheid ontbeert en aanzienlijke sociaal-economische schade veroorzaakt. De risico's voor de agrarische sector zijn groot, terwijl het perspectief ontbreekt. Wij verzoeken Gedeputeerde Staten van Drenthe om het TLGD te herzien en te komen tot een programma dat is gebaseerd op meetbare, juridisch robuuste en uitvoerbare maatregelen, met een realistisch en toekomstbestendig perspectief voor agrarische ondernemers.	Met het TLGD vinden wij dat we perspectief bieden, rekening houden met alle belangen en voor economische ontwikkelingen, in het bijzonder voor de landbouw. We begrijpen wel dat er van de landbouw veel wordt gevraagd. Daarom is in dit programma een balans gezocht in de generieke en gebiedsgerichte opgave en ondersteun en we dit met budgetten.	
116. [REDACTED]		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Via deze weg wil ik graag van de gelegenheid gebruik maken om een zienswijze kenbaar te maken in het kader van het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe. [REDACTED] Van uit het TLGD begrijp ik dat er een collectieve stikstof reductie plaats moet vinden van 30%. Rondom de Hotspots/Natura 2000 gebieden 43%. Ik vindt het erg vreemd en oneerlijk dat de intensieve veehouderij waar ik onder val met een reductie van 95% wordt op gezadeld. Er zijn tal van mogelijk heden om hier ook naar een reductie toe te werken van 30 of 40 %. Als ik meer reduceer gebruik ik dit voor mijn eigen bedrijfsontwikkeling. Zo als het bouwen van een nieuwe Varkens stal met meer leefruimte.	1. Waarom wordt de intensieve veehouderij opgezadeld met een reductie van 95%? Net als bij andere sectoren (zoals de industrie) is het inzetten op de best beschikbare technologie een goede methode om iedereen dezelfde stappen te laten zetten in verduurzaming. Het gaat dus nooit om een reductie van in totaal 95% omdat bedrijven altijd wel enige maatregelen hebben getroffen. Onze inschatting is dat met het invoeren van de BBT de bedrijven met hun bijdrage samen gemiddeld 30% reductie gaan leveren.	

Verder wil ik benadrukken dat bedrijvigheid en handel vele male belangrijker zijn voor de leefbaarheid op het platteland dan een paar plukjes droge of natte heide.		
117. [REDACTED]		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
[REDACTED] hebben we ook een minicamping. Van april tot en met september zijn er twaalf plaatsen beschikbaar voor vakantievierende mensen. [REDACTED] zit ook in de maatschap en is beoogd bedrijfsopvolger. Ons bedrijf [REDACTED]. Een prachtige plek aan de rand van het dorp, op korte afstand van Beilen. [REDACTED] Hectare land is in eigendom en een ruim [REDACTED] hectare is erpacht. In 2021 hebben we de boerderij overgenomen van de heer [REDACTED]. Hij heeft nog [REDACTED] hectare land in eigendom (in de omgeving van Wijster), maar dat mogen we gebruiken voor de boerderij. [REDACTED], dicht tegen de heide. Prolander heeft toen geholpen om te verplaatsen naar deze plek in [REDACTED]. In totaal [REDACTED] hectare hebben we tot onze beschikking om voer voor onze veestapel te verwerven. Omdat we jaarlijks [REDACTED] tot [REDACTED] hectare ruilen met een akkerbouwer (uit [REDACTED]), is het mogelijk om alle percelen goed te beheren, grasland wordt opnieuw ingezaaid met grasklaver, op bouwland wordt vruchtwisseling toegepast. Ook neemt hij een deel mest van ons af, waardoor de kringloop binnen een paar kilometer sluitend is. Waar wij ons veel zorgen over maken in het TLGD, is de opgave om 30 % emissie-reductie ten opzichte van 2019 toe te passen, met nog eens 13 % emissie-reductie daar bovenop. En wanneer dat niet voldoende blijkt te zijn, dan zijn nog meer maatregelen nodig om daar aan te voldoen. In de bijeenkomst in Westerbork wordt 30%-reductie als zijnde "laaghangend fruit" betiteld. Tijdens de bijeenkomst van 'Efficient met Eiwit' (van 25 maart) werd ons voorgehouden dat dat redelijk mogelijk moet zijn. Onder andere het Ruw Eiwit (RE) in het rantsoen van de melkkoeien zou naar [REDACTED] moeten, waar we nu op [REDACTED] zitten. Het dringende advies is, om dit in kleine stapjes te doen en er zeker twee jaar voor uit te trekken. De koeien hebben best veel tijd nodig om er aan te wennen. Uit ervaring blijkt, dat te snelle daling van het RE-gehalte forse gezondheidsproblemen kan geven, zoals lagere weerstand en daardoor onder andere grotere kans op mastitis of gevoeliger voor infectieziekten als Blauwtong of IBR. Een lager RE-gehalte is mogelijk, mits er voldoende energie in het rantsoen blijft. Zelf mais of voederbieten telen heeft daarbij sterk de voorkeur boven aankoop van restproducten uit de voedingsindustrie.	1. Hoe realistisch en verantwoord is de gevraagde emissiereductie (30% + 13% t.o.v. 2019), gezien diergezondheid, bedrijfsvoering en de benodigde tijd om maatregelen zorgvuldig door te voeren? Wij denken dat dit realistisch is. Zie ook zienswijze 20. Daar speelt ook de periode van 9 jaar (2035) in mee totdat de norm voor de generieke reductie van stikstof in de melkveehouderij feitelijk gaat gelden. 2. Is de provincie zich ervan bewust dat een te snelle daling van het RE-gehalte forse gezondheidsproblemen kan geven bij koeien? Wij adviseren dit in kleine stapjes te doen. Wij denken dat wij voldoende ruimte geven aan bedrijven om in stapjes naar de doelen toe te werken. Dat is het vakmanschap van de agrariër. 3. Hoe wordt maatwerk toegepast bij bedrijven die al aantoonbaar stappen hebben gezet, zoals verplaatsing, grondinlevering en reductie van veestapel, en waarom zouden generieke kortingen daar nog passend zijn? Zie paragraaf 4.1. De norm houdt rekening met stappen die reeds zijn gezet. De verdere stappen zijn nodig omdat de sector als geheel nog altijd verantwoordelijk is voor een aanzienlijk deel van de neerslag van stikstof in natuurgebieden. 4. Wat verstaat de provincie concreet onder "opwaardering van landschap en natuur"? Hieronder verstaan wij een verdere verbetering van de kwaliteit van landschap en natuur.	Het onderdeel landschap zal beter worden toegelicht

In paragraaf 4.3 van het TLGD schetst u maatregelen. In de opsomming stelt u (onder het kopje Landbouw) onder andere het volgende: " We stimuleren de "de boer aan het roer" en werken van onderop en in nauwe samenwerking met boeren en partners in de gebieden We gaan uit van maatwerk passend bij de ondernemer, gericht op de ondernemers die zich willen ontwikkelen, maar ook met zorg voor bedrijven in gebieden met maatschappelijk opgaven of die willen stoppen. " Daarom wil ik onze verhuizing bij u onder de aandacht brengen. [REDACTED] twee aparte bedrijven. Met hulp van Prolander is het in 2021 gelukt om te verhuizen. Hierbij hebben we 28 ha landbouwgrond ingeleverd, grenzend aan [REDACTED] en is de boerderij [REDACTED] niet meer in functie. In Holthe hadden we in 2019 [REDACTED] Door deze verhuizing, die mede mogelijk gemaakt is door Prolander, is het aantal melkkoeien en jongvee flink afgenomen en, zoals eerder genoemd, zo'n [REDACTED] ha landbouwgrond is natuurgrond geworden. Wij zijn blij dat we de kans kregen om dit te doen, of zoals u het stelt, 'de boer blijft aan het roer!' Passend maatwerk blijkt daarbij erg belangrijk en vanuit dat oogpunt moeten we concluderen dat generieke kortingen geen plaats kunnen hebben. In paragraaf 5.3 gaat u kort in op opwaardering van landschap en natuur, daardoor ziet u kansen voor vrijetijdseconomie. De vraag is wat u verstaat onder die opwaardering verstaat. Op onze [REDACTED] ontvangen we veel gasten. Hun hoofdactiviteit is fietsen door Drenthe. Aan natuurgebieden natuurlijk geen gebrek, Dwingelderveld, Mantingerzand of een dagje Orvelte zijn prima te doen. Vaak krijgen we van gasten terug, dat de afwisseling van landschappen als zeer positief wordt ervaren. Akkerbouwgewassen en koeien in de wei worden afgewisseld met singels, heide en bos. (En ja, er zijn nog steeds mensen die nog nooit een veld met aardappels of bieten hebben gezien.) Deze variatie in landschappen maakt, dat toeristen graag in Drenthe komen om te fietsen. Ik heb mijn vraagtekens erbij, als er steeds meer grond voor agrarisch natuurbeheer in gezet gaat worden, of dat zo blijft. Ik begrijp dat er stappen gezet moeten worden om de reductie van stikstof wat mogelijk te maken. Het project "Duurzaam Boeren Drenthe" is een goed initiatief. In samenwerking met de studiegroepen van FrieslandCampina is dit echt een goede manier om met meer te weten te komen over processen in de koe, de bodem én economie. Meer aandacht, meer studie brengt meer kennis. De	5. Hoe wordt geborgd dat landschappelijke variatie behouden blijft, en niet wordt verdrongen door een eenzijdige inzet op agrarisch natuurbeheer? Landschap is een belangrijke kernkwaliteit van Drenthe. Het TLGD beoogt om maatregelen te nemen die passen bij het gebiedseigen landschap., 6. Wat gebeurt er als een bedrijf de opgave niet (volledig) haalt, en wanneer is 'genoeg' ook daadwerkelijk genoeg? Met het programma geven wij duidelijkheid tot 2035. Voor de periode daarna kunnen wij op dit moment geen garanties geven. Wij gaan ervanuit dat we met het programma bedrijven voldoende tijd bieden om aan de opgaven te voldoen. We hebben nog geen beleid vastgesteld over hoe om te gaan met bedrijven die de opgaven niet halen.	

aangekondigde stappen of opgaven die u meent aan te pakken, kunnen forse veranderingen teweegbrengen op ons bedrijf. Daarbij blijft nagenoeg buiten beschouwing wat er gebeurt als de opgave niet gehaald wordt. Hoe weten we wanneer iets genoeg is? Tot zover mijn opmerkingen en suggesties. Ik ben bereid om deze zienswijze mondeling toe te lichten. Mocht u vragen hebben, dan kunt u contact met mij opnemen.		
118. ■■■■■		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Hallo ik ■■■■■ run ik hier een melkveebedrijf. Ons familiebedrijf bestaat inmiddels uit de vijfde generatie ■■■■■ Wij hebben hier een melkveebedrijf. Het hele TLGD zie ik als een grote bedreiging voor de agrarische sector, en daarmee ook voor ons bedrijf. Tijdens de informatieavond in Ruinen werd duidelijk dat dit mogelijk grote gevolgen kan hebben voor bedrijven zoals het onze. Daarnaast maak ik mij zorgen over het feit dat de ontstane ruimte gebruikt zou worden voor de zogenaamde PAS –melders. Ik vind het moeilijk te begrijpen, omdat wij als bedrijf onze vergunningen op orde hebben. Het voelt onrechtvaardig dat agrarische ondernemers die hun zaken goed geregeld hebben, nu mogelijk de gevolgen moeten dragen van eerdere beleidskeuzes van de overheid. Ook het verhogen van het grondwaterpeil baart mij grote zorgen. Dit kan grote gevolgen hebben voor onze bedrijfsvoering. Het beweiden van het land kan hierdoor bemoeilijkt worden en het winnen van goed ruwvoer voor de winterperiode kan in gevaar komen Naar mijn mening functioneert de landbouw in onze omgeving momenteel goed. Wij hebben goed overleg met het waterschap over het waterpeil en werken zorgvuldig met ons land. Daarnaast wil ik meegeven dat het wellicht zinvol is om in kaart te brengen welke agrarische bedrijven geen opvolging hebben. Wanneer de bedrijven in de toekomst vanzelf stoppen, zal het aantal dieren en daarmee de stikstofuitstoot automatisch afnemen. Hierdoor bespaart u een hoop kosten. Tot zover mijn opmerking en suggesties. Ik ben graag bereid om deze zienswijze mondeling toe te lichten.	1. Waarom wordt ontstane ruimte straks ingezet voor PAS-melders? Wij vinden het onterecht dat PAS-melders buiten hun schuld er het slachtoffer van zijn geworden dat hun situatie als illegaal is gekwalificeerd door de rechter als gevolg van een programma (PAS) waaraan zij part noch deel hadden. 2. Het verhogen van het grondwaterpeil baart indiener zorgen. Welke gevolgen heeft dit voor de bedrijfsvoering? Hydrologische maatregelen (zoals peilverhoging, verondieping, stuwen, natuurvriendelijke oevers of retentiemaatregelen) zijn in beginsel lokaal gericht op het watersysteem waarin ze worden toegepast. Maatregelen zijn onder meer bedoeld om: • natuurlijke afvoer- en bergingsprocessen te verbeteren; • ecologische doelen (KRW) te ondersteunen; • piekafvoeren te dempen en droogte-effecten te beperken. In hoeverre deze maatregelen doorwerken en van invloed zijn op de landbouwkundige bewerkbaarheid van grond (nabij of op afstand van de watergang) hangen sterk af van het type maatregel, de hydrologische samenhang en de mate van peilbeheer. Ook de bodemopbouw ter plaatse en factoren als bodemverdichting kunnen hierbij een rol spelen. Zonder gerichte afweging en onderbouwing is niet vast te stellen of sprake is van een relevante beïnvloeding.	

	Onderzoek moet hier voor die specifieke situaties meer duidelijkheid geven welke vormen van landbouw nog wel mogelijk zijn en welke niet. 3. Kunnen jullie in kaart brengen welke bedrijven geen opvolging hebben? Want hierdoor neemt de stikstofuitstoot automatisch af. We zullen zeker in kaart brengen welke bedrijven reeds zijn gestopt en in de gebiedsaanpak ook in het aanbod rekening houden met bedrijven die gaan stoppen als onderdeel van het aanbod. Hierbij geldt wel dat alleen bedrijven die stoppen waarvan de vergunning en fosfaatrechten worden doorgehaald ook leiden tot zekere daling van emissies.	
119.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Na het aandachtig doorlezen van het ontwerpprogramma zijn er nog vele vragen over de uitwerking ervan op de leefbaarheid en het platteland in Drenthe. De keuzes die in dit programma worden voorbereid zullen de agrarische sector hard raken op sociaalmaatschappelijke en culturele aspecten. De zorgen zal ik in onderstaande zienswijze nader toelichten: Voor mij als akkerbouwer is het voor veel te behalen doelen niet duidelijk hoe ik dit voor elkaar zou kunnen krijgen? Wat is voor mij de best beschikbare techniek (BBT)? Heeft de provincie zelf scherp voor de bril wat een gunstige staat van instandhouding betekend? Wat me verder opvalt in het TLGD is dat natuur continu genoemd wordt, maar over een gevarieerd en leefbaar platteland wordt maar enkele keren iets gezegd. Het lijkt erop dat Drenthe 1 grote natuurprovincie moet worden waar de landbouw, in zijn volle hoedanigheid mag verdwijnen. Het is toch van de zotte dat er op plekken waar agrarische ondernemers zelf al aan de gang willen dit door provincie niet of minimaal gefaciliteerd word. Om doelen te gaan halen is samenwerken (landbouw/overheid) wel 1 van de meest logische manieren om doelen te halen. Dit wordt vakkundig vermoeilijkt door de manier hoe de overheid met de andere partijen omgaat. Er mag gerust naar de landbouw gekeken worden om doelen te halen, maar wanneer er vanuit diezelfde overheid maar mondjesmaat toezeggingen kunnen worden gedaan is het ook cruciaal om dat zelf eens tegen het licht te houden.	1. Hoe moeten agrariërs (akkerbouwers) de gestelde doelen concreet realiseren, en wat geldt daarbij als best beschikbare techniek (BBT)? Voor de akkerbouw gelden op dit moment geen afzonderlijke doelen in het TLGD. In de gebiedsprocessen rondom Natura 2000-gebieden en in de hotspots kunnen wel afspraken worden gemaakt die betrekking hebben op akkerbouwgronden. Betrokkenen worden uitgenodigd om in die gebiedsprocessen mee te praten. 2. Wat verstaat de provincie precies onder een ‘gunstige staat van instandhouding’, en hanteert zij daar zelf een duidelijke en consistente definitie voor? Het begrip gunstige staat van instandhouding geldt op een landelijk schaalniveau. Dit betekent dat voor de lange termijn de uitsterfkans van een soort of natuurtype gering is. Drenthe zal daarin een aandeel moeten leveren, net als de overige provincies. In dit opzicht is relevant dat wij in de Natuurdoelanalyses uit 2023 voor onze Natura 2000-gebieden hebben geconstateerd dat voor veel instandhoudingsdoelen er sprake is geweest van een achteruitgang.	

De onkosten vergoeding die toebedeeld worden aan agrariërs moeten herijkt worden naar gangbare tarieven. Wanneer ik als agrariër een externe adviseur inhuur kan deze voor zijn volle bedrag vergoed worden. Wanneer ik als agrariër zelf werk ga uitvoeren voor projecten moet dat voor een minimalistisch bedrag gebeuren. Wanneer de overheid stappen wil gaan zetten reserveren ze hier structureel geld voor. Als de overheid denkt dit niet te hoeven doen zal ik en met mij veel andere agrariërs eerst goed nagaan of medewerking verleend kan worden door ons. Kijkend naar het KRW water kaartje valt mij op dat rond het Zuidlaardermeer de nitraat richtlijn op dit moment niet gehaald word. Dit was in de afgelopen jaren geen probleem voor dat gebied. Kan het zijn door de nieuwe waterberging, en de daarbij behorende ganzen die daar jaarrond verblijven dat het probleem wat nu in de schoenen van de landbouw geschoven worden, maar dit misschien wel niet helemaal correct is? Zoals de provincie voorwaarden heeft zal ik als agrarisch ondernemer mee willen werken maar wel onder bepaalde voorwaarden. Hiervoor zal ik mijn verantwoordelijkheid dragen. Hierbij verzoek ik de provincie Drenthe om in de zienswijze genoemde punten zorgvuldig te betrekken bij de verdere uitwerking van het programma TLGD. Uiteraard ben ik bereid om deze zienswijze mondeling toe te lichten. Als er naar aanleiding van deze zienswijze vragen zijn, dan kunt u contact met ondergetekende opnemen.	3. Hoe wordt een leefbaar en gevarieerd platteland geborgd, naast de sterke focus op natuurontwikkeling? Zie zienswijze 20 4. Waarom faciliteert de provincie initiatieven van agrariërs die zelf willen bijdragen onvoldoende, terwijl samenwerking essentieel is om doelen te behalen? Wij zetten ons in om deze initiatieven te ondersteunen, hebben bij het programma ook een voorstel om hier financiële middelen voor vrij te maken en we zien dat het Rijk hier ook budget voor beschikbaar gaat maken. Dus dat maakt zeker onderdeel uit van dit programma. 5. Is de provincie bereid structureel voldoende middelen te reserveren als zij inzet en medewerking van agrariërs verwacht? En de onkostenvergoeding te herijken? Zie vorig antwoord. 6. Waardoor wordt het niet halen van KRW-doelen rond het Zuidlaardermeer veroorzaakt, en is dat terecht toe te schrijven aan de landbouw, of spelen waterberging en ganzen een rol? Het niet halen van de KRW-doelen rond het Zuidlaardermeer kan worden veroorzaakt door verschillende factoren, waaronder nutriëntenaanvoer vanuit het stroomgebied (waarbij landbouw één van de bronnen is), de waterbergingsfunctie van het meer, historische belasting en in beperkte mate de invloed van grote aantallen ganzen. Het is daarom niet terecht om deze problematiek eenduidig toe te schrijven aan de landbouw. Verbetering van de waterkwaliteit vraagt om een integrale systeemaanpak waarin bronmaatregelen, waterbeheer, bodemprocessen en ecologische dynamiek gezamenlijk worden betrokken.	
120. XXXXXXXXXX Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen

Voor ons ligt het ontwerpplan van het Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD). De omvang van 105 pagina's toont dat er veel verschillende aspecten zijn die aandacht behoeven in het TLGD. Daaraan liggen ook nog verschillende bijlagen ten grondslag met een totale omvang van tevens ruim 150 pagina's. Ten aanzien van het TLGD wil ik u graag mijn zienswijze voorleggen en indienen middels dit document. Hierbij heb ik getracht mij te houden aan de geschetste kaders die zijn meegegeven vanuit de provincie Drenthe voor het opstellen van een zienswijze. Dit heeft geresulteerd in dit gewichtige document. Gezien de omvang van het ontwerpplan met onderliggende bijlagen is het niet mogelijk gebleken om de zienswijze beknopter aan u voor te leggen. Mijn hoop is dat u deze zienswijze serieus en grondig doorneemt en evalueert alvorens u het TLGD vaststelt. Namens ons melkveebedrijf in [REDACTED] dien ik deze zienswijze in op het Ontwerpprogramma TLGD. Ons gezinsbedrijf, waar de jonge generatie al volop meedraait en klaarstaat voor de toekomst, bevindt zich in een unieke, maar uiterst kwetsbare positie. Wij melken [REDACTED] op een bedrijfsvoering die volledig legaal is onder een onherroepelijke NB-vergunning. Onze bedrijfsgebouwen staan op [REDACTED] zoals omschreven in het TLGD, kwetsbare natuur. Wij zijn letterlijk de eerste buurman van de natuur. Juist daarom hebben wij onze verantwoordelijkheid als koploper altijd genomen: wij passen weidegang toe, hebben geïnvesteerd in een magnesium-chloride installatie via 'laaghangend fruit' en zijn actieve deelnemers aan Duurzaam Boeren Drenthe (DBD). Daarnaast doen wij mee met diverse initiatieven van Agrarische Natuur Drenthe. Hier hebben wij iets meer als [REDACTED] hectare van onze eigen grond waarbij wij verschillende soorten actieve natuurmaatregelen nemen zoals botanische hooiland randen, kruidenrijke akkerranden, onderwerken van gewasresten en het beheer en onderhoud van een kleine waterpoel ter versterkingen van het naastgelegen Holtingerveld. Wij werken al jaren aan de doelen die u stelt, maar het TLGD voelt voor ons niet als een beloning, maar als een omsingeling. Voordat ik inga op de algemene weeffouten, eis ik antwoord op de volgende locatie-specifieke vragen: 1. De mismatch tussen Duurzaam Boeren Drenthe en het TLGD Referentie: Realisatiestrategie p. 9 en p. 12. Wij nemen actief deel aan DBD en scoren op uw eigen provinciale KPI's. In het TLGD spreekt u over het belonen van deze prestaties. Echter, in de hotspot-	Zienswijzen 20, 87, 92, 94, 120, 131, 141, 150, 230 en 251 zijn vrijwel identiek aan elkaar en bevatten onder de volgende genoemde thematische kopjes vrijwel dezelfde inhoud: - 1. over Juridische houdbaarheid versus streefdatum 2027 - 2. Ontbreken sociaal-economische impactanalyse (art. 2 lid 3 Habitatrichtlijn) - 3. Prioritering stikstofruimte (woningbouw eigen regio) - 4. Financiën Concrete vragen en verzoeken naar aanleiding van paragraaf 1.3 - 1. Over de hiërarchie van doelen en 2. eenzijdige focus - 3. Over de bouwstenen van het programma - 4. Over koppeling met PAS-melders, H2, toestemmingsverlening > welke natuurverbetering is nodig voordat eerste PAS-melder gelegaliseerd kan worden? - 5. Over additionaliteit - 6. Over de gebiedsgerichte stikstofreductie - 7. over Haalbaarheid kritische depositie waarde - 8. Over de horizon na 2030 en rechtszekerheid - 9. Over de stapeling van doelen Over de inhoudelijke zienswijze op de hotspots en gebiedsgerichte uitwerking - 14. Over generiek toetsingskader Voor een beantwoording verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 20. Specifieke punten uit zienswijze Hoe kijkt u aan tegen biologisch boeren wanneer deze technisch en economisch niet haalbaar is in gebieden waar we extensivering wensen?	

aanpak voor het Holtingerveld lijken deze individuele prestaties ondergeschikt te worden gemaakt aan een generieke gebiedsopgave. • Hoe garandeert u dat de resultaten die wij boeken binnen DBD (vrijwillig spoor) juridisch geborgd worden in het TLGD, zodat wij niet alsnog worden getroffen door generieke reductie-eisen (dwingend spoor) die onze koploperspositie feitelijk tenietdoen? 2. De mythe van de biologische transitie op maat De provincie noemt de omschakeling naar biologische landbouw vaak als perspectief. Echter, niet elke bodem en locatie is hiervoor geschikt. Voor ons bedrijf, direct grenzend aan het Holtingerveld, brengt een biologische bedrijfsvoering enorme risico's met zich mee wat betreft onkruiddruk vanuit de natuur, bodemvruchtbaarheid op onze specifieke zandgronden en de afhankelijkheid van een onzekere biologische markt. • Heeft de provincie een locatie-specifieke geschiktheidstoets uitgevoerd voor de 'hotspot-bedrijven'? • En erkent u dat het dwingen tot een biologische bedrijfsvoering, die vaak gepaard gaat met een lagere productie en hoge afhankelijkheid van subsidies, geen duurzaam verdienmodel op iedere plek is voor een jonge opvolger als de overheidskranen in de toekomst weer dichtgaan? 3. Bestaanszekerheid versus de bufferzone Met stallen op 150 meter vallen wij in elke denkbare 'kritische zone' die in het stikstofdebat wordt gehanteerd. Het TLGD blijft vaag over de exacte toekomst van bedrijven die zó dicht op de natuur zitten. • Biedt dit TLGD een harde garantie dat een bedrijf dat maximaal innoveert (zoals wij met magnesium-chloride en weidegang) op 150 meter van het Holtingerveld mag blijven bestaan? Of is het beleid er in stilte op gericht om door middel van steeds strengere eisen de bedrijfsvoering op deze afstand onmogelijk te maken? 4. Waardevermindering van de aangrenzende huiskavel Referentie: Bouwsteen Natuur en Bouwsteen Grond p. 111 Omdat onze huiskavel direct grenst aan het Natura 2000-gebied, vrezen wij voor restricties die de agrarische waarde van deze grond uithollen (denk aan spuitvrije zones, beperking van bemesting of vernatting). • Is er een schadeloosstellingsplan klaarliggend voor de indirecte vermogensschade? Als onze grond door nabijheid van de natuur minder productief wordt, daalt onze financieringscapaciteit bij de bank. • Hoe compenseert de provincie deze waardedaling van onze grond- en bedrijfsbalans?	Het TLGD programma kent opgaven waar per gebied vastgesteld moet worden hoe ondernemers daar mee om kunnen gaan. Vanuit gebiedsprocessen willen we in nauwe samenwerking met de agrarische sector onderzoeken welke vormen van landbouw of welke maatregelen in de landbouw kunnen bijdragen aan het realiseren van de opgaven. Van een gedwongen omschakeling naar biologisch boeren is geen sprake. We herkennen duidelijk de uitdaging dat er perspectief voor ondernemers moet blijven. Hoe verhoudt het vrijwillig spoor van Duurzaam Boeren Drenthe (DBD) zich tot het TLGD ,waar dwingende maatregelen voorgeschreven worden? In het programma van Duurzaam Boeren Drenthe zullen geen gedwongen maatregelen plaatsvinden. Boeren die deelnemen aan het Duurzaam Boeren Drenthe spoor hebben een voorsprong op het behalen van de doelen omdat zij ervaring opdoen en stappen gezet hebben in de weg naar het bereiken van reductiedoelen in 2035. Het TLGD programma gaat uit van een vrijwillig spoor en wil aan de hand van gebiedsprocessen aan de slag met de opgaven die er liggen.	

5. Investeringszekerheid voor de jonge generatie Onze opvolger wil het bedrijf overnemen. Een bank kijkt naar de NB-vergunning op 150 meter van het Holtingerveld en ziet een risico. • Welk concreet instrument in het TLGD gaat de bank ervan overtuigen dat een investering in dit bedrijf op deze locatie veilig is voor de komende 20 jaar? • Bent u bereid om voor frontlinie-bedrijven zoals de onze een specifieke provinciale zekerheidsstelling af te geven? 6. De rekenkundige paradox: De '11%-misleiding' Referentie: Ontwerpprogramma p. 39 en Figuur 2.12 Op pagina 39 stelt u dat 57% van de depositie op het Holtingerveld uit de landbouw komt. Echter, uw eigen Figuur 2.12 laat zien dat slechts 19,5% van de totale stikstofneerslag op dit gebied uit de provincie Drenthe zelf komt uit alle sectoren. Dit betekent dat de totale bijdrage van de Drentse landbouw aan de depositie op het Holtingerveld slechts circa 11% bedraagt als we uitgaan van 57% van de totale 19,5%. • Hoe verantwoordt u een dwingend maatregelpakket voor ons bedrijf in Wittelte, terwijl u toegeeft dat meer dan 80% van de stikstofneerslag van buiten de provincie komt en de lokale Drentse agrarische bijdrage slechts een fractie (11%) van het totaal is? • Waarom wordt in Figuur 4.6a (p. 61) gesuggereerd dat emissiereductie in Zuidwest-Drenthe de natuur "het meest helpt", terwijl rekenkundig vaststaat dat zelfs het volledig saneren van de lokale landbouw nauwelijks effect heeft op de totale depositie door de enorme instroom van buitenaf? 7. De genegeerde sanering Referentie: Ontwerpprogramma p. 60 U spreekt op pagina 60 over een wettelijke bijdrage van 13% reductie. In ons directe gebied rond Wittelte is de veestapel tussen 2018 en 2025 al drastisch gekrompen (rundvee van 8.502 naar 7.035; varkens van 4.880 naar 110; geiten van 180 naar 90. Dit is een totale reductie van 47% GVE. • Bent u bekend met deze cijfers in de omgeving van Wittelte? • Erkent u dat ons gebied met deze 47% reductie al ruim drie keer de wettelijk gevraagde bijdrage van 13% heeft geleverd? • Waarom wordt deze reeds geleverde bijdrage niet als behaald doel verrekend in de hotspot-aanpak, en waarom wordt van de overgebleven koplopers zoals wij geëist dat wij nógmaals reduceren terwijl de omgeving al maximaal gesaneerd is?		

8. Gebrek aan transparantie over de Landbouwvisie Zuidwest-Drenthe Referentie: Ontwerpprogramma p. 89 en Landbouwvisie Zuidwest-Drenthe Op pagina 89 stelt u dat de provincie de 'Landbouwvisie Zuidwest-Drenthe' (maart 2025) "bestudeert". Dit document van 56 pagina's bevat een gedetailleerde koers vanuit de sector zelf. Het TLGD blijft echter uiterst vaag over welke maatregelen u daadwerkelijk overneemt. • Welke concrete instrumenten en maatregelen uit de Landbouwvisie (zoals de focus op innovatie, mestvergisting en management-KPI's) zijn integraal onderdeel van dit TLGD? • Waarom wordt er slechts verwezen naar een "studie" van dit document in plaats van een duidelijke overname van de door de sector aangedragen oplossingen? Dit tast de transparantie en het vertrouwen in het gebiedsproces fundamenteel aan. 9. De 'sense of urgency' versus sociaaleconomische impact Referentie: Ontwerpprogramma p. 89 en p. 103. U benoemt voor het Holtingerveld een 'sense of urgency' voor heischrale graslanden, maar geeft op pagina 103 ook toe dat de sociaaleconomische impact in ons gebied "veel groter is dan elders". • Hoe weegt de provincie de bescherming van een specifiek habitatype af tegen de vernietiging van de agroketen in Zuidwest-Drenthe? • Erkent u dat het verhogen van het waterpeil op de "beste gronden" (p. 89) de economische motor van ons bedrijf en de toeleverende industrie onherstelbaar beschadigt? • Waar is de harde garantie dat economische belangen in deze afweging niet ondergeschikt worden gemaakt aan een eenzijdige natuurfocus? 10. De onhoudbaarheid van het biologische alternatief op zandgrond Referentie: Ontwerpprogramma p. 89 U stelt dat extensivering een uitdaging vormt voor de gebiedsaanpak. Voor een bedrijf op onze locatie, met de specifieke bodemgesteldheid en de onkruiddruk vanuit het direct aangrenzende Holtingerveld, is biologisch boeren technisch en economisch niet haalbaar. • Is de provincie bereid de financiële verantwoordelijkheid te nemen wanneer een gedwongen omschakeling naar biologisch boeren op onze specifieke gronden leidt tot een faillissement door onbeheersbare onkruiddruk of tekortschietende bodemvruchtbaarheid? • Hoe rechtvaardigt u het presenteren van biologische landbouw als 'perspectief' zonder dat er een locatie-specifieke teelttechnische toets voor de bedrijven op de 150-meter grens zoals de onze is uitgevoerd?		

Deze tien punten vormen de kern van de onzekerheid waarin u ons bedrijf stort. Een algemene beantwoording volstaat niet; ik eis een gemotiveerde reactie op elk van deze locatie-specifieke knelpunten, aangezien ze onlosmakelijk verbonden zijn met de juridische en technische tekortkomingen van het TLGD die ik in het vervolg van deze zienswijze zal aantonen. Hoewel de bovenstaande vragen specifiek betrekking hebben op de wurgende positie van ons melkveebedrijf in Wittelte, komen deze excessen voort uit de fundamentele ontwerpfouten van het TLGD. Na grondige analyse van het ontwerpprogramma en de bijlagen stel ik vast dat er een onoverbrugbare kloof gaapt tussen de belofte van een vitaal platteland en de dwingende reductie- en inrichtingseisen die u via dit instrument over ons uitrolt. Het TLGD in zijn huidige vorm is geen landbouwakkoord; het is een eenzijdige ecologische claim op economische ruimte. Kort samengevat is dit plan voor onze familie geen koers naar de toekomst, maar een provinciale overlevingsstrategie voor vergunningverlening, waarbij de rekening eenzijdig op het erf in de hotspot wordt gelegd. In de rest van dit document worden de inconsistenties, het gebrek aan juridische waarborgen rondom de 2027-belofte en het ontbreken van structurele schadeloosstelling verder onderbouwd. Deze technische en juridische onderbouwing (het algemene deel) is onlosmakelijk verbonden met de vragen over onze eigen toekomst. Voordat ik overga tot de inhoudelijke punten per hoofdstuk, dwingen de structurele tekortkomingen in uw beleid mij tot het stellen van de volgende cruciale basisvragen: 1. Proportionaliteit van het plan Met name figuur 2.12 (p. 39 van het concept TLGD, zie figuur 1) roept aanzienlijke basisvragen op die essentieel zijn in het kader van proportionaliteit. In deze tabel wordt duidelijk dat de bijdrage aan de depositie in de natura 2000-gebieden voor het overgrote deel van de stikstofuitstoot, variërend van 65% tot meer dan 90%, niet afkomstig is uit Drenthe zelf. Dit roept de volgende vragen op: • Hoe rechtvaardigt de provincie een gebiedsgerichte reductie-eis van 50% tot 80%, zoals genoemd op p. 63 van de bouwstenen, voor Drentse ondernemers in hotspots, terwijl uit figuur 2.12 blijkt dat de totale Drentse bijdrage aan de depositie in de meeste gebieden minder dan 30% bedraagt? Is hier niet sprake van een disproportionele lastenverdeling?		

• Als Drenthe zelf slechts voor gemiddeld 25% bijdraagt aan de overschrijding, in hoeverre is het dan realistisch om van ondernemers offers tot 80% te vragen terwijl zelfs een volledige sanering van de Drentse landbouw de KDW-doelen niet binnen bereik brengt zonder harde garanties over reductie in het buitenland en buurprovincies? • Op pagina 62 van de bijlage 'Verzameldocument Bouwstenen' geeft u aan dat een onafhankelijk expert nog onderzoek doet naar een 'aanvullende reductie-opgave' voor de additionaliteit, die pas vlak vóór de definitieve vaststelling in 2026 bekend zal zijn. Hoe kunt u van mij verwachten dat ik een volwaardige zienswijze indien op een plan waarvan de werkelijke, cumulatieve reductie-eis nog niet is gekwantificeerd? Ik maak hierbij formeel bezwaar tegen deze gang van zaken, daar dit mijn recht op een tijdige en volledige beoordeling van de gevolgen voor mijn bedrijfsvoering feitelijk onmogelijk maakt. • Kan de provincie garanderen dat de forse reducties die van Drentse ondernemers worden gevraagd daadwerkelijk leiden tot juridische ruimte voor vergunningverlening, gezien het feit dat het merendeel van de depositie van buiten de provinciegrenzen komt en dus buiten de Drentse invloedssfeer ligt? Als de lokale bijdrage zo klein is, is een extreem hoge reductie-eis tot wel 80% dan niet een disproportioneel zwaar middel met een marginaal resultaat voor de natuurwaarden. Figuur 1: Figuur 2.12 uit het concept TLGD 2. De juridische houdbaarheid versus de streefdatum 2027 De provincie belooft dat vergunningverlening medio 2027 weer mogelijk is. Hoe kan de provincie deze belofte hardmaken terwijl de juridisch afdwingbare normen voor ondernemers nog niet eens zijn vastgesteld? Deze kunstmatige tijdsdruk dwingt tot een eenzijdige focus op de 'additionaliteitseis' wat kortgezegd inhoud het direct aantonen van stikstofwinst voor de rechter. Hierdoor degradeert het TLGD tot een puur juridisch instrument voor korte termijn, waarbij de langetermijndoelen voor een sociaal-economisch robuuste landbouw ondergeschikt worden gemaakt aan snelle 'papieren' stikstofruimte. Graag ontvang ik een toelichting hoe de provincie borgt dat de haast voor 2027 niet leidt tot onomkeerbare schade aan de landbouwstructuur. 3. Het ontbreken van impact op sociaal-economische gevolgen De provincie baseert haar rigoureuze natuur- en stikstofdoelen op de verplichtingen uit de Europese Habitatrichtlijn, maar negeert in het ontwerpplan een cruciaal fundament van diezelfde richtlijn. Artikel 2, lid 3 van de		

Habitatrichtlijn stelt dwingend: 'Bij de op grond van deze richtlijn te nemen maatregelen wordt rekening gehouden met de vereisten op economisch, sociaal en cultureel gebied, en met de regionale en lokale bijzonderheden.' Ik mis een integrale leefbaarheidstoets op de sociaal-economische gevolgen van dit plan. Is de provincie bereid om per hotspot, waar de stapeling van opgaven het grootst is, te onderzoeken wat de cumulatieve impact van de voorgestelde krimp is op de sociale cohesie, de instandhouding van vitale voorzieningen (zoals scholen en winkels) en de lokale toeleverende economie? Individuele sociaal-economische begeleiding via organisaties als Boeren Perspectief Drenthe zijn geen vervanging is voor een integrale sociaal-economische effectrapportage op gebiedsniveau. Individuele hulp helpt een boer, maar het redt de lokale school of loonwerker niet als 40% van de boeren stopt. Ik verzoek u dwingend om, conform Art. 2 lid 3 van de Habitatrichtlijn, alsnog een onafhankelijke sociaal-economische impactanalyse aan het TLGD ten grondslag te leggen voordat u overgaat tot vaststelling. 4. Prioritering van stikstofruimte Het TLGD pretendeert de woningbouw vlot te trekken. Kan de provincie garanderen dat de stikstofruimte die lokaal door de agrarische sector wordt gerealiseerd, ook prioritair en met voorrang wordt ingezet voor de lokale woningbehoefte en de leefbaarheid binnen diezelfde regio/gemeente, in plaats van voor provinciale of landelijke industriële- en infraprojecten? 5. De financiële impasse en de vicieuze cirkel van innovatie De provincie erkent dat er onvoldoende financiële middelen zijn tot 2030 (Realisatiestrategie, blz. 13). Wat is het 'Plan B' als de benodigde miljarden vanuit het Rijk uitblijven? Daarnaast signaleer ik een vicieuze cirkel. SPUK-middelen voor innovatie liggen klaar, maar ondernemers kunnen deze niet benutten omdat de benodigde vergunningen voor innovatieve stallen door de provincie zelf niet worden verleend vanwege de huidige juridische impasse. Hoe gaat de provincie deze administratieve patstelling doorbreken? Deze voorgaande overkoepelende basisvragen op basis van het ontwerp TLGD hebben als doel helderheid te krijgen. Graag zie ik beantwoording en vastlegging van deze vragen verwerkt in het definitieve TLGD om duidelijkheid te krijgen. Door deze zaken te benoemen en helder te maken wordt het voor een		

ieder duidelijk wat verwacht kan worden van het TLGD en hoe de provincie anticipeert op verschillende scenario's. Dan vervolg ik nu graag met de inhoudelijke zienswijze op het TLGD. Inhoudelijke zienswijze op TLGD ontwerpplan 2026 In paragraaf 1.3 van het TLGD worden het oplossen van het vergunningenslot en het versterken van de landbouwstructuur als eerste hoofddoel genoemd. Echter, uit de verdere uitwerking en de focusbeschrijving blijkt dat dit doel volledig ondergeschikt is gemaakt aan het behalen van de natuur- en waterdoelen. Het programma leest hierdoor niet als een integraal plan voor het landelijk gebied, maar als een natuurherstelplan waarbij de belangen van de landbouw en de economie (punt 1) slechts als indirect resultaat worden gehoopt. Het ontbreekt in dit ontwerpplan aan concrete, eigenstandige waarborgen, meetbare tussenstapjes voor ondernemers en specifieke instrumenten in de 'bouwstenen' van figuur 1.1 om doel 1 daadwerkelijk te realiseren. Ik mis in de 'bouwstenen' van het programma een expliciet sociaal-economisch fundament dat de levensvatbaarheid van de agrarische sector garandeert, onafhankelijk van de ecologische opgave. De provincie geeft bovendien zelf aan dat het onzeker is of de natuurdoelen (Kritische Depositie Waarde, KDW) gehaald kunnen worden, waarmee ook het hoofddoel 'vergunningverlening' op losse schroeven komt te staan. Dit gebrek aan balans en juridische zekerheid vormt de kern van mijn zienswijze en leidt tot de volgende dwingende vragen en verzoeken tot aanpassing van het TLGD: Concrete vragen en verzoeken naar aanleiding van paragraaf 1.3 1. Over de hiërarchie van doelen - In paragraaf 1.3 worden 'het oplossen van het vergunningenslot' en het 'halen van natuurdoelen' beide als 'belangrijkste hoofddoelen' gepresenteerd. Echter, de tekst stelt direct daarna dat doel 1 alleen gerealiseerd kan worden in samenhang met doel 2. Kan de provincie verduidelijken of hier sprake is van gelijkwaardige doelen, of is doel 1 in feite een afgeleide belofte die volledig afhankelijk is van het resultaat van doel 2? - Als doel 1 een hoofddoel is, welke zelfstandige instrumenten, dus niet zijnde natuurmaatregelen, zet de provincie dan in om specifiek de 'landbouwstructuur te versterken' (doel 1b)? Kunnen deze ook worden opgenomen in het TLGD als pijlers?		

2. Over de eenzijdige focus - De tekst vermeldt expliciet: 'Onze focus ligt op het oppakken van die opgaven die het meest bijdragen aan het wegnemen van achteruitgang van natuur'. Als de focus volledig bij doel 2 ligt, hoe wordt dan voorkomen dat doel 1 (landbouwstructuur en PAS-melders) in de uitvoering ondergeschikt raakt of vertraging oploopt? Kan dit worden verduidelijkt in het voorliggende plan? Hoe verhoudt de keuze om de focus bij de natuur te leggen zich tot de ambitie uit het coalitieakkoord om de landbouw te versterken? Wordt 'versterken' hier enkel uitgelegd als 'aanpassen aan natuurdoelen'? Graag zie ik uw zienswijze op deze vraag en een aanpassing in het TLGD die dit uitlegt. 3. Over de bouwstenen van het programma In paragraaf 1.3 wordt toegelicht dat de aanpak van het TLGD is opgebouwd uit verschillende 'bouwstenen'. Bij nadere bestudering van deze bouwstenen en de bijbehorende tekst, valt op dat deze vrijwel uitsluitend gericht zijn op de fysieke leefomgeving. - Waarom is er in figuur 1.1 geen zelfstandige bouwsteen 'Sociaal-economisch perspectief & verdienmodellen' opgenomen? Nu lijkt de landbouw slechts een 'ontvanger' van maatregelen uit andere bouwstenen. Ik verzoek u deze bouwsteen als gelijkwaardige pijler toe te voegen aan het programma, zodat economische vitaliteit een harde randvoorwaarde wordt in plaats van een bijproduct. - Daarnaast verzoek ik u om voorafgaand aan enige maatregel die de landbouw raakt, te stellen dat een sluitende financiële businesscase per hotspot of deelgebied dient te worden opgesteld in het TLGD. Deze kan dan maatwerk specifiek per hotspot of deelgebied worden uitgevoerd, maar geeft wel in het overkoepelende TLGD aan dat dit noodzakelijk is. Dit omdat zonder gedekte inrichtingskosten is de gevraagde afwaardering van agrarische gronden zinloos en louter schadelijk voor de landbouwstructuur. - In de realisatiestrategie (p. 25) wordt uitgebreid gesproken over mestbewerking en innovatie (reductie tot 55-90% ammoniak). In het hoofddocument TLGD is dit echter geen zelfstandige 'bouwsteen' voor de boer. Ik verzoek u de bouwsteen 'innovatie en techniek' toe te voegen, daar door de provincie zelf wordt aangegeven dat dit één van de dingen is die de een belangrijke en positieve bijdrage kunnen hebben. 4. Over de koppeling met PAS-melders Ref: Hst. 2: Toestemmingsverlening		

• Er wordt gesteld dat het halen van natuurdoelen 'noodzakelijk is om toestemmingsverlening uit het slop te trekken'. Kan de provincie in het voorliggende plan per deelgebied aangeven welke specifieke natuurverbetering (kwantitatief) exact nodig is voordat de eerste PAS-melder in dat gebied gelegaliseerd kan worden? 5. Additionaliteit Ref: Hst. 3: Landbouw en Hst. 4: Natuur Een cruciaal onderdeel voor het vlot trekken van vergunningen voor o.a. PAS-melders is additionaliteit. Maatregelen mogen pas worden ingezet voor nieuwe vergunningen als ze extra zijn bovenop de wettelijk verplichte basis voor natuurherstel. Gezien de enorme opgave die in het TLGD is opgezet voor natuurherstel, is het risico groot dat álle reductie die boeren realiseren volledig wordt 'opgeslokt' door de basis-natuurdoelen. • Kan de provincie in het TLGD kwantitatief vastleggen welk deel van de beoogde reductie (bijv. van de 43% ammoniakreductie) gereserveerd wordt als additionele ruimte voor de legalisatie van PAS-melders? Ik verzoek u deze reservering expliciet in het plan op te nemen. • Hoe voorkomt de provincie dat de additionaliteit van een maatregel achteraf door de rechter wordt vernietigd omdat het natuurherstel onvoldoende blijkt te zijn? Ik verzoek u in het TLGD een juridische veiligheidsbuffer op te nemen: een deel van de behaalde winst dat uitsluitend voor de vergunningverlening van de zittende ondernemers (PAS-melders) wordt geoormerkt. • Is de provincie tevens bereid om in het voorliggende plan een concrete lijst van additionele maatregelen op te nemen die direct leiden tot vergunningsruimte? Graag zie ik dit als een toetsbaar onderdeel van het TLGD. 6. Over de gebiedsgerichte stikstofreductie en het risico op sanering Ref: Hst. 3.1: Stikstof In de bijlage 'Bouwsteen stikstof' (p. 63, verzameldocument Bouwstenen TLGD) stelt de provincie als rekenvoorbeeld voor om in een zone van 1000 meter rond Natura 2000-gebieden een gebiedsgerichte stikstofreductie van 50 tot 80% te realiseren, bovenop de generieke 30%. Deze astronomische percentages komen in de praktijk neer op een verkapt saneringsbeleid. Een reductie van 80% is redelijkerwijs onhaalbaar zonder volledige sluiting van het bedrijf.		

• Het is een absolute randvoorwaarde voor de rechtszekerheid dat de provincie in het TLGD uitsprekt wat het perspectief is voor een agrariër in deze 1000-meter zones. Als een reductie tot 80% de norm wordt, dient de provincie hier een passend en volledig gefinancierd perspectief (zoals volledige schadeloosstelling of verplaatsing) tegenover te stellen. • Tevens is het een vereiste dat kwantitatief wordt vastgelegd welk deel van deze extreme reductie-eis direct wordt gereserveerd als additionele ruimte voor vergunningverlening. Zonder deze harde garantie is medewerking aan deze percentages economische zelfmoord. • In de 'Vragen en Antwoorden' op de website van de provincie belooft u dat boeren 'realistische en haalbare doelen' krijgen die met 'managementmaatregelen' te halen zijn (de boer aan het roer). Ik constateer een onoverbrugbare tegenstelling tussen deze belofte en het rekenvoorbeeld van 80% reductie in de 'Bouwsteen Stikstof' (p. 63, verzameldocument Bouwstenen TLGD). Een reductie van 80% is met managementmaatregelen fysiek onmogelijk. Ik doe een dringend beroep op u om te garanderen dat het TLGD wordt aangepast zodat de belofte van 'management-gebaseerde doelsturing' juridisch wordt geborgd als de absolute bovengrens van wat van een individuele ondernemer gevraagd kan worden. Concrete vragen en verzoeken naar aanleiding van paragraaf 1.4 In paragraaf 1.4 van het TLGD maakt de provincie een cruciale kanttekening bij de haalbaarheid van het eigen programma. Er wordt gesteld dat voor natuurherstel uiteindelijk de KDW (Kritische Depositie Waarde) niet meer mag worden overschreden, maar tegelijkertijd erkent de provincie dat de meest kritische natuurtypen in Drenthe een dermate lage KDW hebben dat het de vraag is wanneer hieraan kan worden voldaan. Er wordt gesteld dat de opgaven na 2030 nog niet naar maatregelen zijn vertaald. Dit creëert een groot risico voor ondernemers die nu investeringen moeten doen voor de 2030-doelen. Dit schept een onhoudbare situatie voor de rechtszekerheid van inwoners en ondernemers. Als de provincie enerzijds de vergunningverlening (doel 1) koppelt aan het halen van de natuurdoelen (doel 2), maar anderzijds nu al aangeeft dat die doelen (de KDW) mogelijk onbereikbaar zijn, dan biedt dit programma geen perspectief, maar een juridisch moeras. Dit leidt tot onderstaande vragen ten aanzien van paragraaf 1.4: 7. Haalbaarheid kritische depositie waarde Ref: Hst. 4: Natuur en Water • Indien de provincie nu reeds voorziet dat de KDW voor bepaalde natuurtypen niet haalbaar is, op welke juridische basis verwacht zij dan dat de rechter toestemming zal geven voor vergunningverlening? Graag zie ik in het		

TLGD een juridische borging of een 'Plan B' opgenomen voor gebieden waar de KDW onhaalbaar blijkt, zodat het vergunningenslot niet permanent is. - De tekst in het voorliggende TLGD ontwerpplan spreekt over 'andere manieren om de natuurkwaliteit te realiseren'. Kan de provincie deze 'andere manieren' concreet benoemen en als alternatieve beoordelingsmethode opnemen in het TLGD? Zonder deze concretisering is er geen sprake van een toetsbaar plan, maar van een vage intentie. - Is de provincie bereid om hierbij het meten van daadwerkelijke natuurkwaliteit in het veld als leidend criterium op te nemen in plaats van theoretische modellen? In het verlengde hiervan verzoek ik de provincie om in het TLGD expliciet vast te leggen dat de feitelijke staat van instandhouding (de werkelijke natuurkwaliteit in het veld) leidend wordt voor de beoordeling of vergunningverlening mogelijk is, zeker in gebieden waar de theoretische KDW-modellen aantoonbaar onbereikbaar zijn. - Uit de verslagen van de schetssessies (o.a. Grote Masloot) blijkt een diep geworteld wantrouwen tegenover louter theoretische modellen. Ik verzoek u in het TLGD vast te leggen dat de voortgang van natuurherstel en de ruimte voor vergunningverlening primair worden gebaseerd op de feitelijke staat van de natuur middels veldmetingen. Ik verwijs hierbij naar de 'Monitoring' paragraaf in de Realisatiestrategie; Ik verzoek u dwingend om in het TLGD vast te leggen dat deze monitoring niet slechts een administratief proces is, maar dat 'meten in het veld' juridisch leidend wordt boven het Aerius-model zodra er discrepanties optreden. - Ik verzoek u formeel om als harde ontbindende voorwaarde op te nemen dat het TLGD een overmachtclausule bevat. Ondernemers mogen nimmer juridisch of financieel verantwoordelijk worden gehouden voor het niet-halen van natuurdoelen die het gevolg zijn van externe factoren zoals extreme weersomstandigheden, predatie (bijv. door de wolf of ganzenpopulaties) of andere invloeden buiten de directe invloedssfeer van het agrarisch beheer. 8. Over de horizon na 2030 en rechtszekerheid Ref: Hst. 1.3 en Hst. 4 - Hoe waarborgt de provincie dat investeringen die boeren nu doen om aan de 2030-eisen te voldoen, na 2030 niet waardeloos worden door nieuwe eisen? Ik verzoek de provincie om een 'stand-still' garantie of een langjarige investeringszekerheid in het TLGD op te nemen, zodat ondernemers die nu		

meewerken aan de transitie niet later alsnog geconfronteerd worden met extra beperkingen voor dezelfde opgave. • Kan in het voorliggende TLGD plan een tijdljn worden opgenomen waarin wordt aangegeven wanneer de maatregelen voor de periode na 2030 wél bekend worden? Het ontbreken hiervan zorgt voor een beleidsvacuüm dat de 'landbouwstructuur' (doel 1b) juist verzwakt in plaats van versterkt. 9. Over de stapeling van doelen Ref: Hst. 5: Gebiedsgericht werken In paragraaf 1.4 wordt ook de methaanopgave en CO2-vastlegging genoemd als 'wenselijk' onderdeel van het programma. • Graag zie ik een integrale effectbeoordeling in het TLGD waarin wordt aangetoond dat de stikstofmaatregelen niet strijdig zijn met de klimaat- en wateropgaven. Hoe voorkomt de provincie dat boeren nu investeren in stikstofreductie die later weer moet worden aangepast vanwege methaan- of waterdoelen? Ik verzoek u dit in het plan te verduidelijken om desinvesteringen te voorkomen. 10. Transparantie over de nulmeting en gerealiseerde reductie Ref: Hst. 5 & Realisatiestrategie paragraaf monitoring Ik verzoek u dwingend om in het TLGD vast te leggen dat er voor elke aangewezen hotspot of natuurgebied een openbaar en actueel overzicht komt van de gerealiseerde resultaten sinds het referentiejaar 2019. Daarnaast mag van de provincie verwacht worden dat er een duidelijk startpunt/indexcijfer van het referentiejaar met absolute eenheden wordt gepresenteerd, zodat helder is wát precies gereduceerd moet worden. Ten aanzien van de in het TLGD gehanteerde stikstofdoelen en de daaruit voortvloeiende reductie-eisen van 50% tot 80% in hotspots, wijs ik u op de fundamentele wetenschappelijke onzekerheid van het AERIUS-model. In het RIVM-briefrapport 2021-0115 (Verkenning afstandsgrens project-specifieke depositieberekeningen) wordt op pagina 19 eveneens bevestigd: 'De onzekerheid kan lokaal (bijvoorbeeld per hexagoon of hectare) groot zijn: tot een factor 2 (-50% +100%)'. Deze onzekerheid wordt versterkt door de recente ontdekking van de ammoniak van zee correctie (maart 2025), waaruit bleek dat jarenlang onjuiste aannames zijn gedaan over de herkomst van ammoniak, wat de betrouwbaarheid van de huidige depositiemodellen verder ondergraaft. Juridisch gezien is het onhoudbaar om op basis van dergelijke onzekere modelleringen ingrijpende sociaal-economische maatregelen op te leggen zonder feitelijke validatie door metingen. Ik verwijs u naar de uitspraak van de		

Rechtbank Noord-Holland van 12 februari 2025 (ECLI:NL:RBNHO:2025:12839), die op basis van het Verdrag van Aarhus en Richtlijn 2003/4/EG oordeelde dat de overheid volledige transparantie moet bieden over de onzekerheden in stikstofdata. Gezien de redelijke wetenschappelijke twijfel die door deze onzekerheden ontstaat, is het TLGD op dit punt in strijd met het voorzorgsbeginsel uit de Habitatrichtlijn. Ik verzoek u dwingend om in het definitieve programma vast te leggen dat ingrijpende reductie-eisen pas effectief worden nadat de berekende overschrijdingen in de betreffende Drentse Natura 2000-gebieden door middel van meerjarige veldmetingen zijn gevalideerd en de werkelijke staat van instandhouding van de natuur (in plaats van een theoretische KDW) is aangetoond. Hoewel ik begrijp dat specifieke detailgegevens uit de flora- en faunadatabase omwille van bescherming van kwetsbare soorten niet één-op-één ter inzage liggen, geldt dit argument uitdrukkelijk niet voor de milieutechnische en hydrologische status van het gebied. Ik wijs u op uw plicht tot actieve openbaarmaking van relevante milieu-informatie. Zonder inzicht in de actuele staat van de natuur en de reeds bereikte emissiereductie per hotspot of (natuur)gebied, is een effectieve inspraak op dit plan feitelijk onmogelijk. Er dient inzichtelijk te worden gemaakt: • De feitelijke stikstofreductie die tussen 2019 en 2026 reeds is gerealiseerd (bijvoorbeeld door de LBV-regelingen of natuurlijke stoppers, zoals de beëindiging van het grote melkveebedrijf nabij het Witterveld in 2024, maar ook het stoppen van meerdere melkveebedrijven in bijvoorbeeld Friesland nabij Fochteloërveen). • Aangezien dit plan begin 2026 ter inzage is gelegd, is het ook aannemelijk dat niet alle cijfers tot deze datum beschikbaar zijn, maar de realisatie van de reductie vanaf de referentiedatum tot en met 31-12-2024 mag toch verwacht worden en inzichtelijk gepresenteerd worden in het voorliggende plan. Ik verzoek u dan ook om de feitelijk gerealiseerde reductie tot op een recente, heldere peildatum, bijvoorbeeld 31-12-2024, ten opzichte van het referentiejaar 2019 op te nemen in het voorliggende plan. • De actuele depositiewaarden, in plaats van enkel te rekenen met theoretische modellen uit het verleden. • De voortgang op hydrologische doelen, afgezet tegen de streefwaarden. Zonder deze transparantie is het voor ondernemers onmogelijk om de proportionaliteit van de gevraagde extra maatregelen te toetsen. Het is een absolute randvoorwaarde voor de rechtszekerheid dat deze tussenbalans per gebied als harde voorwaarde wordt opgenomen voordat een gebiedsproces start. Alleen op die manier kan worden voorkomen dat ondernemers dubbel worden belast voor een opgave die (deels) al is ingevuld.		

Het TLGD zwijgt verder over hoe wordt omgegaan met ondernemers die in de afgelopen jaren reeds substantieel hebben gereduceerd via provinciale of regionale projecten. Een concreet voorbeeld hiervan is het project 'Laaghangend Fruit', maar dit geldt evenzeer voor andere (lokale) innovatie- en reductie-initiatieven. Ik constateer dat er een reëel risico bestaat dat de provincie de huidige, reeds verlaagde emissiewaarden van deze koplopers hanteert als de 'nieuwe nulmeting' voor de gebiedsopgave. Dit zou betekenen dat ondernemers die proactief hebben geïnvesteerd, feitelijk zwaarder worden belast dan ondernemers die hebben afgewacht. Dit is onacceptabel en strijdig met het principe van rechtsgelijkheid. Ik doe een dringend beroep op u om te garanderen dat in het TLGD de volgende garanties worden opgenomen: • Reeds behaalde reducties via projecten zoals 'Laaghangend Fruit' of vergelijkbare initiatieven moeten volledig worden verrekend met de toekomstige gebiedsopgave. De inspanning uit het verleden moet worden opgeteld bij de toekomstige prestatie. • Het project 'Laaghangend Fruit' en vergelijkbare subsidies als referentiekader dient te worden opgenomen voor de wijze waarop individuele reducties worden geborgd. Ik verzoek de provincie om in het plan ruimte te bieden voor de erkenning van álle vergelijkbare initiatieven die aantoonbaar hebben bijgedragen aan de doelen van het TLGD sinds het referentiejaar 2019. • Er wordt voorkomen dat koplopers worden 'gestraft' voor hun vroege deelname aan reducerende initiatieven door hen eenzelfde extra reductiepercentage op te leggen als de bedrijven die nog geen stappen hebben gezet. Op pagina 6 en 7 van het ontwerpplan dat ter inzage ligt stelt de provincie dat zij 'schat' dat de uitvoering van reeds zeker gestelde maatregelen in 2030 een reductie van 14% tot stand brengt. Ik vind het uiterst zorgwekkend en onaanvaardbaar dat de provincie voor zo'n cruciaal onderdeel van het TLGD rekent met schattingen in plaats van harde, verifieerbare cijfers. Indien de provincie niet in staat is om de effectiviteit van reeds uitgevoerd beleid feitelijk hard te maken, ontbreekt elke basis voor het opleggen van aanvullende, ingrijpende maatregelen aan de agrarische sector. Ik verzoek u daarom dwingend dat:		

• De provincie de 'schatting' van 14% vervangt door een feitelijke berekening, gebaseerd op gerealiseerde projecten en beëindigde bedrijven. • Er volledige openheid komt over hoe deze 14% is berekend. Welke maatregelen zijn hierin meegeteld en welke niet? • Er geen aanvullende reductie-eisen (zoals de resterende 7% tot 2030 of 22% tot 2035) worden vastgesteld zolang de huidige stand van zaken niet met feiten is onderbouwd. Het kan niet zo zijn dat ondernemers worden afgerekend op een papieren werkelijkheid terwijl de provincie zelf toegeeft niet over exacte cijfers te beschikken. 11. Onevenredige lastenverdeling waterkwaliteit Ref: Hst. 4.3, Hst. 5.2 en p. 55, 73, 82-83 Het ontwerpprogramma toont een opvallende inconsistentie in de probleemanalyse versus de voorgestelde oplossingsrichtingen voor de waterkwaliteit (p. 55, 73, 82-83 van het ontwerpprogramma). Op pagina 82 erkent de provincie expliciet dat overschrijdingen van de drinkwaternorm in de Drentsche Aa ook worden veroorzaakt door 'medicijnresten, zoetstoffen en PFAS', wat duidt op een duidelijke stedelijke en industriële invloed. Echter, zodra het document overgaat naar de oplossingsrichtingen (p. 73 en 83), worden de noodzakelijke 'aanpassing en investering' vrijwel uitsluitend bij de agrarische sector neergelegd. Er wordt gesproken over het omvormen van melkveehouderij, het accepteren van inundatie (vernatting) en het investeren in emissiereductie op perceelniveau. Concrete investeringsverplichtingen of saneringsdoelen voor de andere genoemde veroorzakers, zoals gemeenten (riooloverstorten) of het waterschap (extra zuiveringstrappen op RWZI's voor medicijnresten), ontbreken in dit hoofdstuk volledig. Ik maak hiertegen bezwaar omdat de lasten van het behalen van de KRW-doelen hiermee ogenschijnlijk eenzijdig worden afgewenteld op de landbouw voor verontreinigingen die aantoonbaar (ook) een stedelijke of industriële oorsprong hebben. Ik verzoek u het TLGD op de volgende punten aan te passen: • Voeg de voorwaarde toe dat er per gebied/hotspot eerst een onafhankelijke bronanalyse plaatsvindt die de agrarische bijdrage zuiver scheidt van de stedelijke en industriële bijdrage (zoals medicijnresten en PFAS). • Leg in de Realisatiestrategie vast welke concrete inspanningen en investeringen van de overige veroorzakers buiten de agrarische sector worden verlangd om de door hen veroorzaakte drukfactoren weg te nemen.		

• Garandeer dat agrarische ondernemers niet worden belast met beperkingen in grondgebruik of teeltvrije zones die feitelijk (mede) dienen als 'buffer' voor stoffen die niet door de landbouw worden veroorzaakt. Inhoudelijke zienswijze op de hotspots en gebiedsgerichte uitwerking Naast de fundamentele vragen en verduidelijkingen die nodig zijn in de hoofdstukken 1.3 en 1.4, heb ik grote zorgen over de concrete uitwerking in de 'Hotspots', zoals beschreven in hoofdstuk 5. In deze gebieden komen alle claims (stikstof, water en natuur) samen, waarbij de agrarische sector als enige de rekening lijkt te betalen. Ik anticipeer hierbij op het mogelijke antwoord dat dit zaken zijn die pas in de latere 'uitvoeringsfase' of in 'gebiedsprocessen' aan bod komen. Dat wijs ik op voorhand af. De spelregels, maximale belasting en sociaal-economische waarborgen voor die gebiedsprocessen moeten als harde randvoorwaarde in dit overkoepelende TLGD worden vastgelegd. Zonder deze kaders in het TLGD, opereren de gebiedsprocessen straks met een blanco cheque ten koste van de ondernemer. Uit de verslagen van de schetssessies (onder meer Grote Masloot en Vledder Aa) blijkt een breed en luid gedragen onvrede onder ondernemers over het gebrek aan perspectief en de ondergeschikte rol van de landbouw. De oproep vanuit het veld is helder: 'Neem landbouwstructuurverbetering als hoofduitgangspunt en rest als afgeleide' (Verslag Vledder Aa, p. 4). Desondanks blijft het voorliggende TLGD focussen op 'donkergroene' natuur in de beekdalen. Ik verzoek u de signalen uit deze schetssessies serieus te nemen en in het TLGD vast te leggen dat agrarisch natuurbeheer en agrarisch eigendom in beekdalen de nadrukkelijke voorkeur hebben boven grootschalige functiewijziging naar 'donkergroene' nieuwe natuur. In het 'Verzameldocument Bouwstenen' (p. 111) geeft de provincie toe dat een definitief grondbeleid, een grondstrategieplan en een inhoudelijke prioritering voor ruilgronden nog ontbreken. • Gebaseerd op het voorgaande verzoek ik u dwingend dat in het TLGD de harde randvoorwaarde opneemt dat er in de hotspots geen onomkeerbare stappen worden gezet (zoals het definitief uit de markt nemen van agrarische gronden via 'vrijwillige' verkoop) zolang dit overkoepelende Grondstrategieplan niet door de Provinciale Staten is vastgesteld. Zonder dit kader ontbreekt elk zicht op een rechtvaardige herverdeling en landbouwstructuurverbetering.		

Ten aanzien van verschillende hotspots heb ik voor het gemak ingezoomd op een tweetal gebieden om te illustreren waar het volledige TLGD verder ook op getoetst kan en moet worden. 12. Onrealistische reductiedoelen in Hotspot Fochteloërveen Ref: Hst. 5.10 en bijlage 'Veenhuizen' Voor de omgeving van het Fochteloërveen/Veenhuizen wordt geëxperimenteerd met reductiepercentages die oplopen tot 60% ammoniakreductie. Dit is bijna het dubbele van de generieke provinciale opgave. Dit roept de volgende vragen en verzoeken op: • Hoe waarborgt de provincie dat de sociaal-economische structuur van de agrarische sector rondom Veenhuizen behouden blijft bij dergelijke extreme eisen? Ik verzoek u in het TLGD een maximum reductieplafond per individuele ondernemer vast te leggen. Indien een gebied meer reductie nodig heeft voor natuurdoelen, mag dit nimmer eenzijdig op het bord van de blijvende ondernemers worden gelegd. • Ik verzoek u de passage over de extreme reductiepercentages (zoals de 60% in Veenhuizen) uit het TLGD te verwijderen, aangezien deze elk sociaal-economisch perspectief wegnemen. Indien u deze percentages toch wenst te handhaven als 'streefwaarde', verzoek ik u dwingend dat dit in het TLGD onlosmakelijk gekoppeld wordt aan een harde garantie op volledige schadeloosstelling en een concreet hervestigingsprogramma. Het enkel noemen van een dergelijk percentage zonder de bijbehorende financiële en juridische opvangnetten is onacceptabel en onrechtmatig tegenover de zittende ondernemers. 13. De impact op de Hotspot Witterveld Ref: Hst. 5.10 en bijlage 'Witterveld' Ook het Witterveld wordt in het TLGD aangewezen als een gebied waar een grote opgave ligt, met name door de kwetsbaarheid van de aanwezige habitattypen voor stikstof en verdroging. • In het TLGD ontbreekt een specifieke impactanalyse voor de ondernemers rondom het Witterveld. Kan de provincie aangeven hoeveel agrarische bedrijven hier direct door 'stapeling' van doelen worden geraakt? Ik verzoek u deze impactanalyse per hotspot als bijlage aan het TLGD toe te voegen voordat het plan definitief wordt vastgesteld. • Worden de maatregelen rondom het Witterveld gesynchroniseerd met de ontwikkelingen rondom de TT-baan en defensie-activiteiten in dat gebied? Ik		

verzoek u in het plan vast te leggen dat de landbouw niet als 'sluitpost' fungeert voor andere ruimtelijke claims in dit gebied. 14. Hydrologie als blokkade voor vergunningverlening Ref: Hst. 5 en Hst. 4.2 • Zowel in het Fochteloërveen (hoogveenherstel) als in het Witterveld is hydrologisch herstel cruciaal. Het TLGD stelt dat stikstofreductie pas effect heeft als de waterhuishouding op orde is. Dit creëert een onacceptabel risico: een boer kan maximaal reduceren, maar krijgt geen vergunning omdat de overheid haar hydrologische taken niet op tijd uitvoert. Ik verzoek u in het TLGD de harde garantie op te nemen dat stikstofruimte direct juridisch beschikbaar komt voor ondernemers zodra zij hun eigen reductie hebben behaald, ongeacht de voortgang van de hydrologische herstelmaatregelen door de provincie. • Wie is verantwoordelijk voor de schade als de hydrologische maatregelen (peilverhogingen) leiden tot vernatting op agrarische gronden buiten de natuurgebieden? Ik verzoek u een volledige schadeloosstellingsregeling in het TLGD op te nemen voor de indirecte gevolgen van het hydrologisch herstel in de hotspots. 15. De Eén-loket-garantie tegen stapeling van doelen Ref: Hst. 5: Gebiedsgericht werken • In gebieden als het Fochteloërveen worden ondernemers nu gevraagd te investeren voor stikstof. Echter, de opgaven voor klimaat (methaan) en bosontwikkeling (paragraaf 2.7) hangen als een zwaard van Damocles boven de sector. Ik verzoek u een 'integrale investeringsbescherming' in het TLGD op te nemen. Ondernemers in de hotspots die nu voldoen aan de zware eisen, moeten een garantie krijgen van bijvoorbeeld minimaal 20 jaar dat zij niet geconfronteerd worden met aanvullende claims vanuit andere TLGD-doelen (zoals extra bos of strengere methaannormen). • Daarnaast verzoek ik u de sociaal-economische impactanalyse niet pas achteraf per deelgebied te doen, maar als bindende toets vooraf op te nemen in het TLGD. Indien de levensvatbaarheid van de agrarische sector in gebieden als Veenhuizen of het Witterveld onherstelbaar wordt aangetast, moet het plan voorzien in het naar beneden bijstellen van de ecologische ambities (bijv. aanpassing van de begrenzing of de doelen). 16. Generiek toetsingskader voor alle overige (toekomstige) Hotspots Ref: Hst. 5: Gebiedsgericht werken		

Ik verzoek u dwingend om de hierboven gevraagde waarborgen — waaronder het individuele reductieplafond (punt 12), de voorafgaande impactanalyse (punt 13), de hydrologische garantie (punt 14), en de één-loket-garantie (punt 15) essentiële maar niet de enige onderdelen zijn — als een generiek toetsingskader in het TLGD te verankeren. Dit kader moet gelijkwaardig van toepassing zijn op alle hotspots en nog aan te wijzen hotspots. Dit toetsingskader dient, in samenspraak met de sector en externe experts, verder te worden uitgewerkt tot een volledig instrumentarium dat de sociaal-economische en juridische positie van ondernemers in alle gebieden met gestapelde opgaven beschermt. Het gelijkheidsbeginsel verzet zich ertegen dat ondernemers per gebied anders worden behandeld ten aanzien van hun fundamentele rechts- en investeringszekerheid. Het is dan ook niet vreemd dat ik dwingend vraag dat het TLGD de harde voorwaarde bevat dat Drentse ondernemers in grensgebieden (Friesland/Groningen) niet geconfronteerd worden met strengere normen of beperkingen dan hun burens over de provinciegrens, om concurrentievervalsing binnen één stroomgebied te voorkomen. In het vraag en antwoord op de website van de provincie Drenthe wordt gezegd dat men ‘in gesprek gaat’ met omliggende provincies wat zeer vrijblijvend overkomt. Er mag toch wel geëist worden dat er een gezamenlijk handhavings- en normeringskader wordt opgesteld. 17. Gebrek aan bestuurlijke borging en gelijkwaardig sanctieregime Ref: Hst. 6 – Impact In Hoofdstuk 6 wordt de 'Impact' van het TLGD beschreven, maar er wordt volledig voorbijgegaan aan de bestuurlijke impact en de bijbehorende verantwoordelijkheden. Er ontbreekt een kader voor toezicht op de uitvoerende partijen. Voor de agrarische sector gelden via de RVO en NVWA uiterst strikte regels; bij de kleinste afwijking volgen direct sancties. In de beschrijving van de impact in hoofdstuk 6 ontbreekt echter elke vorm van borging dat de 'subsidiekrijgers' die de natuur- en waterplannen uitvoeren (zoals terrein beherende organisaties) aan ditzelfde regime worden onderworpen. Ik verzoek u dwingend om in het TLGD vast te leggen, bij voorkeur in dit hoofdstuk, dat: • Hoe de provincie een sanctieprotocol gaat inrichten voor uitvoerende organisaties dat gelijkwaardig is aan het regime voor ondernemers. • Wie de onafhankelijke toezichthouder op de effectiviteit van de publieke bestedingen en de daadwerkelijke ecologische resultaten wordt of hoe dit wordt geborgd? Zonder onafhankelijke controle op de uitvoerders van natuurherstel ontbreekt elke vorm van democratische en financiële verantwoording.		

Ter afsluiting wijs ik u op het vigerende juridische kader en de zorgvuldigheidseisen waarbinnen deze zienswijze behandeld dient te worden. Gezien de enorme omvang en de vergaande impact van het TLGD op de sociaal-economische toekomst van het Drentse landelijk gebied, mag van de provincie worden verwacht dat zij op dit fundamentele niveau volledige duidelijkheid verschaft. Ik stel vast dat er in gebiedsprocessen en eerdere inspraakmomenten vaak wordt getracht de beantwoording van concrete vragen af te schuiven op 'andere plannen', 'latere fases' of 'landelijke kaders'. Gelet op de kaderstellende status van het voorliggende TLGD is dit thans niet langer acceptabel. De provincie is bij de vaststelling gebonden aan de volgende dwingende rechtsbeginselen: • Het zorgvuldigheidsbeginsel (Art. 3:2 Awb) verplicht de provincie om de feiten volledig vast te stellen. Het vooruit- of afschuiven van vragen over kritieke onderdelen (zoals de financiering, de onderbouwing van de reeds gerealiseerde 14% reductie of de bronidentificatie van PFAS/medicijnresten) schendt dit beginsel. Een integraal plan vereist integrale antwoorden. • Het motiveringsbeginsel (Art. 3:46 Awb) zegt dat een besluit moet rusten op een deugdelijke motivering. Het enkel herhalen van algemene beleidsteksten zonder in te gaan op de door mij aangetoonde inconsistenties (zoals de kloof tussen managementsturing en de 80% reductie-eis), vormt een motiveringsgebrek. • Het Verdrag van Aarhus & richtlijn 2003/4/EG vormen de basis van mijn recht op toegang tot milieu-informatie. Ik verzoek u alle onderliggende data en berekeningen die de basis vormen voor de 'bouwstenen' en hotspots transparant te maken. • Ik verzoek de provincie dan ook, in navolging van de Aarhus-uitspraak (ECLI:NL:RBNHO:2025:12839), om per hotspot aan te tonen dat de berekende depositie is gevalideerd met actuele veldmetingen. Zolang deze validatie ontbreekt, is er sprake van wetenschappelijke twijfel, waardoor het plan juridisch onhoudbaar is onder de Habitatrichtlijn. • Ondernemers hebben recht rechtszekerheid en gelijkheid door een voorspelbaar overheidshandelen. Het uitblijven van duidelijkheid over o.a. toezicht, overmachtclausules en de status van koplopers tast de investeringszekerheid aan. Ik verzoek u dan ook om in de Nota van Antwoord puntsgewijs en gemotiveerd in te gaan op de gestelde vragen. Het enkel 'kennismemen' van mijn punten of het doorschuiven van de beantwoording naar toekomstige uitvoeringsplannen		

zal de rechtmatigheid van het definitieve vaststellingsbesluit van het TLGD aantasten. Ik vertrouw erop u hiermee voldoende en uiterst concreet te hebben geïnformeerd over de tekortkomingen in het voorliggende ontwerp. Ik zie uw gemotiveerde beantwoording van mijn vragen en, belangrijker nog, de verwerking van mijn verzoeken tot daadwerkelijke aanpassing van het definitieve TLGD met grote belangstelling tegemoet.		
121. [REDACTED]		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Via deze weg wil ik graag van de gelegenheid gebruik maken om een zienswijze kenbaar te maken in het kader van het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe Het bedrijf van de [REDACTED]. Maar de kalveren houden wij nu binnen gezien de toenemende dreiging en slachtpartijen van de wolf. Ons bedrijf heeft een [REDACTED]. Dit jongvee willen wij graag naar huis halen en daar een jongveeststal bouwen. Dit is nu niet mogelijk omdat er geen nieuwe vergunningen afgegeven worden of intern gesaldeerd kan worden. In praktische zin scheelt het ons veel tijd en voor de omgeving veel transporten over de weg van vee, voer en mest. Daarom heb ik mij vooral verdiept in het hoofdstuk Stikstof. Op blz 70 staat dat er een keuze gemaakt moet worden voor een norm. Ik wil u uitleggen dat de beste keuze is een bedrijfsemissieplafond en niet een relatieve norm. De relatieve norm kan pas achteraf vastgesteld worden. Immers na afloop van het kalenderjaar kun je pas vaststellen hoeveel GVE er aanwezig was, hoeveel fosfaat rechten er voor nodig waren en hoeveel ha er gebruikt zijn. Dus sturen op kg ammoniak uitstoot per GVE, fosfaatrecht of ha is niet gedurende het lopende jaar mogelijk. In de praktijk kan het aantal ha dat bij een bedrijf hoort zomaar veranderen doordat gehuurde grond opgezegd wordt door de verhuurder. Veel verhuurders krijgen te maken met het Box 3 verhaal en willen daarom hun grond niet meer verhuren. Deze verhuurders kiezen dan voor de 'gras op stam' constructie. Dan heeft de veehouder in de praktijk nog wel het land in gebruik maar niet meer op papier onder zijn bedrijf. Dit probleem speelt steeds meer in de landbouw, daarom is dit al een reden om geen uitstoot per ha als norm te kiezen.	1. Indiener stelt voor te werken met een bedrijfsemissieplafond en niet een relatieve norm voor de reductie van stikstof. We hebben gekozen voor een relatieve norm omdat dit eerlijker is naar de bedrijven toe. Een emissieplafond heeft zeker voordelen zoals dat het meest zeker stelt dat de reductie wordt gehaald. Een groot nadeel is dat het geen rekening houdt met reeds gedane investeringen, dat er veel discussie ontstaat over wat als referentie wordt gebruikt en dat het de ontwikkelruimte beperkt. Daarom denken wij, en dat geeft de landbouwsector zelf ook aan, dat het werken met een relatieve norm meer recht doet aan de stappen die een ondernemer reeds heeft gezet.	

Bij een bedrijfsemissieplafond weet je vooraf wat je uitgangspositie is en wat je dan voor maatregelen kunt nemen om de uitstoot te verminderen. Dan kun je als veehouder weer plannen maken. Indien dit maatregelen zijn zoals investeringen in emissie arme roosters of systemen kost dit veel geld. Mijn zorg is de borging van deze maatregelen. Als de MOB deze maatregelen weer gaat aanvechten en vergunningen vernietigd worden, ben je veel geld kwijt en het resultaat is dat je als bedrijf zonder vergunning zit. Hierbij wil ik onder u aandacht brengen de situatie van 2 bedrijfslocaties, zoals ons bedrijf met een gehuurde stal als 2e locatie. In heel Drenthe zijn er tientallen bedrijven zoals ons bedrijf, die een 2e locatie hebben door een stal te huren of in eigendom te hebben. Ik pleit er voor om in dit geval uit te gaan van 1 emissieplafond van de twee locaties. Want voor RVO is het 1 bedrijf en in de kringloopwijzer wordt er ook gerekend als 1 bedrijf. Op de 2e locatie is bij gehuurde stallen vaak sprake van verouderde gebouwen (soms van gestopte boeren), die tijdelijk gehuurd worden in afwachting het opgang komen van de vergunningverlening. De eigenaren van deze locaties zullen vaak geen investeringen meer doen om emissie te verlagen. Als de vergunningverlening weer mogelijke is, heeft het hoofdbedrijf weer 1 emissieplafond met nieuwe (emissie arme) gebouwen. Het resultaat zal ook zijn dat veel oude gebouwen op de 2e (huur)locatie gesloopt zullen worden. Indien bovenstaande zienswijze nog aanleiding is voor vragen, ben ik graag bereid mijn zienswijze mondeling toe te lichten. U mag ook met vragen of opmerkingen contact op nemen via de mail.		
122. [REDACTED]		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
1. Onzekerheid en impact voor ons bedrijf Op dit moment is niet concreet vastgesteld welke stikstofreductie of maatregelen wij als bedrijf moeten nemen. Hierdoor is het onmogelijk om verantwoorde investerings-, groeiplannen en bedrijfsvoering te maken. De gebiedsgerichte aanpak zoals beschreven in hoofdstuk 5 en de stapeling met water- en natuurmaatregelen kan leiden tot nattere percelen, lagere opbrengsten en directe negatieve gevolgen voor de continuïteit van ons bedrijf.	1. Welke concrete stikstofnormen, reducties en maatregelen gaan gelden voor ons bedrijf, en wanneer krijgen wij daar voldoende duidelijkheid over om verantwoord te kunnen ondernemen en investeren? Voor stikstof kunt u de nadere uitwerking in hoofdstuk 4 van het programma nalezen. Paragraaf 4.1 handelt over de generieke norm voor de melkveehouderij. Verderop wordt de gebiedsgerichte opgave behandeld. Die speelt binnen 1 km van de Natura 2000-gebieden.	

2. Voorkeur voor bedrijfsgerichte aanpak en eigen oplossingen Wij geven er de voorkeur aan om bedrijfsgericht te werken aan stikstofreductie, zodat maatregelen passen bij onze specifieke bedrijfsomvang en locatie. Daarnaast hebben wij concrete ideeën en oplossingen om stikstof te reduceren en tegelijkertijd ons bedrijf duurzaam te laten groeien. Dit stelt ons in staat om bij te dragen aan de doelstellingen van de provincie zonder de continuïteit van ons bedrijf te bedreigen. 3. Gevolgen voor [REDACTED] en omgeving Ons bedrijf is het laatste melkveebedrijf in [REDACTED]. Verdwijning van de melkveehouderij zou leiden tot verlies van agrarisch landschap, leefbaarheid, werkgelegenheid en generaties kennis. De voorgestelde maatregelen hebben dus niet alleen impact op ons bedrijf, maar op de hele omgeving. Wij verzoeken de provincie om: - Duidelijkheid te geven over de exacte gevolgen, reductienormen en maatregelen voor ons bedrijf; - Bedrijfsgerichte maatregelen en maatwerk te stimuleren, zodat continuïteit en toekomstige groei mogelijk blijven; - Stapeling van maatregelen zonder maatwerk te voorkomen; - Volledige zekerheid te bieden voordat ingrijpende maatregelen worden doorgevoerd; - Ruimte te bieden voor onze eigen oplossingen om stikstof te reduceren. Zonder deze duidelijkheid en waarborgen achten wij het plan in de huidige vorm onvoldoende uitvoerbaar en onzorgvuldig ten aanzien van ons [REDACTED] verzoekt de provincie Drenthe om in de zienswijze genoemde punten zorgvuldig te betrekken bij de verdere uitwerking van het programma TLGD. Uiteraard zijn wij graag bereid om deze zienswijze mondeling toe te lichten. Als er naar aanleiding van deze zienswijze vragen zijn, dan kunt u contact met ondergetekende opnemen.	2. Is de provincie bereid te kiezen voor een bedrijfsgerichte aanpak met maatwerk, inclusief ruimte voor eigen oplossingen, en stapeling van maatregelen te voorkomen wanneer dit de continuïteit van bedrijven bedreigt? De generieke opgave van 30% wordt ingevuld via het principe van doelsturing (waarbij we rekening houden met stappen die al zijn gezet). De gebiedsgerichte opgave (eveneens 30%, binnen een km van Natura 2000-gebieden) kan worden gerealiseerd door als groep boeren een gezamenlijke aanpak te realiseren. Wij denken dat het binnen deze aanpak mogelijk is voor bedrijven om te komen tot oplossingen die bij hun bedrijfsvoering passen. 3. Hoe weegt de provincie de gevolgen van het TLGD voor leefbaarheid, landschap en werkgelegenheid, met name in dorpen waar het laatste agrarische bedrijf onder druk komt te staan? Zie zienswijze 3.	
123. [REDACTED]		
Zienswijze Geachte heer / mevrouw, Hierbij brengen wij namens [REDACTED] onze zienswijze uit op het Ontwerpprogramma TLGD. Wij hebben het document met interesse bestudeerd en willen graag de volgende opmerkingen en vragen onder de aandacht brengen uit hoofdstuk 4.	Reactie op zienswijze 1. Wat zijn de gevolgen als de reductiedoelen (bijv. 30%) niet worden gehaald? – Volgen er kortingen op dier- of stikstofrechten en is daar compensatie tegenover gesteld? De norm voor de generieke reductie van stikstof moet per 2035 worden gehaald. Wij gaan ervan uit dat de betrokken bedrijven deze norm met de gegeven	Gevolgen

1. Algemene opmerkingen - Wij waarderen de inzet voor een toekomstgericht en gestructureerd ontwerpprogramma. - Tegelijkertijd zijn er enkele punten waarop wij nadere verduidelijking en overweging wensen, met name ten aanzien van de financiële, technische en praktische gevolgen voor ondernemers. 2. Specifieke punten van aandacht 2.1 Productie en prestaties - Het programma geeft doelen en percentages weer voor productie. - Vraag: indien het doel van 30% niet wordt gehaald, volgt er dan een korting op dierrechten/ stikstof rechten ? - Indien dit het geval is: komt daar dan een financiële vergoeding tegenover, gezien het feit dat er in veel gevallen reeds is geïnvesteerd in emissiereductie? - Verzoek: geef duidelijkheid over de financiële consequenties en zorg voor een eerlijke compensatieregeling voor reeds gedane investeringen. 2.2 Oude stallen en nieuwbouw - In veel gevallen zijn bestaande stallen niet meer economisch rendabel om te investeren in bijvoorbeeld luchtwassers omdat er ook geïnvesteerd moet worden in meer dierenwelzijn. - Vraag: wanneer investering in bestaande stallen niet haalbaar is en nieuwbouw noodzakelijk wordt, komt er dan een financiële vergoeding of ondersteuningsregeling voor deze investering, en komt er wel vergunning verlening voor deze investering ? - Verzoek: werk een concrete regeling uit waarbij rekening wordt gehouden met de economische haalbaarheid, zodat ondernemers niet gedwongen worden tot onrendabele investeringen en dat er mag gebouwd worden. 2.3 Intensieve veehouderij en luchtwassers - In het programma wordt gesteld dat binnen de intensieve veehouderij luchtwassers verplicht worden gesteld. - Vraag: geldt deze verplichting ook voor bedrijven waar reeds aantoonbare emissiereductie is gerealiseerd? (andere groenlabel systemen) of ook doelsturing ? - Verzoek: houd rekening met bestaande investeringen en behaalde reducties, om dubbele verplichtingen en onnodige kosten te voorkomen. 2.4 Referentiejaar en latente ruimte	periode van negen jaar kunnen halen. Wanneer dit niet zo zou zijn, kan de provincie komen tot aanvullende maatregelen richting de betrokken bedrijven. Op dit moment is daarvoor nog geen aanpak vastgesteld. 2. Komt er financiële compensatie voor reeds gedane investeringen in emissiereductie, wanneer er aanvullende maatregelen of kortingen worden opgelegd? Stappen die reeds zijn gezet om te voldoen aan het doel voor de generieke reductie-opgave tellen mee bij het halen van de norm (zie paragraaf 4.1). Daarom is financiële compensatie niet aan de orde. 3. Is er vergunningverlening en financiële ondersteuning mogelijk voor nieuwbouw, wanneer investeren in bestaande stallen economisch niet haalbaar is? Wij staan open voor gesprekken over alle mogelijke oplossingen. Nieuwbouw kan een vorm van intern salderen zijn. Dat is inmiddels vergunningplichtig. Met dit programma trachten we te komen tot het mogelijk maken van vergunningverlening. 4. Moeten luchtwassers ook verplicht worden bij bedrijven die al aantoonbaar emissies hebben gereduceerd met andere (groenlabel)systemen of via doelsturing? Onze norm voor generieke reductie in de melkveehouderij met 30% houdt rekening met de stappen die al zijn gezet. Zie paragraaf 4.1. 5. Hoe wordt referentiejaar 2019 vastgesteld: gemiddeld aantal dieren of een peildatum? Zie paragraaf 4.1 over de norm voor generieke stikstofreductie. 6. Hoe gaat de provincie om met tijdelijke leegstand en latente ruimte binnen bestaande vergunningen?	

• In het programma wordt uitgegaan van referentiejaar 2019. • Vraag: wordt hierbij gekeken naar het gemiddeld aantal aanwezige dieren over het jaar, of naar een specifieke peildatum? • Vraag: hoe wordt omgegaan met tijdelijke leegstand en de aanwezige latente ruimte binnen bestaande vergunningen? • Verzoek: zorg voor een duidelijke en eerlijke systematiek waarbij rekening wordt gehouden met bedrijfsvoering, fluctuaties en vergunde capaciteit, zodat ondernemers niet onterecht worden benadeeld. 2.5 Transparantie en communicatie • Wij achten het van groot belang dat alle financiële, technische en uitvoeringsaspecten helder en volledig worden uitgewerkt. • Verzoek: zorg voor duidelijke communicatie en actieve betrokkenheid van ondernemers bij de verdere uitwerking. 3. Conclusie Wij verzoeken u om bovenstaande aandachtspunten en vragen mee te nemen bij de verdere beoordeling en uitwerking van het Ontwerpprogramma TLGD. Heldere kaders en eerlijke regelingen zijn essentieel voor een uitvoerbaar en gedragen beleid. Ons belang is dat bij de verdere uitwerking van het programma niet alleen wordt gestuurd op opgaven en doelen, maar ook op uitvoerbaarheid, juridische houdbaarheid en perspectief voor agrarische ondernemers.	Zie paragraaf 4.1. Onze norm ziet niet op latente ruimte. 7. Hoe zorgt de provincie voor heldere kaders, transparantie en betrokkenheid van ondernemers bij de verdere uitwerking van het TLGD? Zie zienswijze 3	
124. Boermarken Zwiggelte		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Via deze weg willen wij van de gelegenheid gebruik maken om middels een zienswijze te reageren op het ontwerpbesluit van Gedeputeerde Staten inzake het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe dat van 16 februari tot en met 30 maart 2026 ter inzage ligt. Boermarken Zwiggelte heeft kennisgenomen van dit ontwerpprogramma en maakt zich ernstige zorgen over de uitwerking ervan op de leefbaarheid en de plattelandscultuur in Drenthe. De keuzes die in dit programma worden voorbereid zullen de agrarische sector en daarmee de Drentse samenleving hard raken op sociaalmaatschappelijke en culturele aspecten. Onze zorgen zullen we in onderstaande zienswijze nader toelichten: Boermarken oeroud maar springlevend onderdeel Drentse samenleving Onze Boermarken is een eeuwenoud collectief van boeren/grondgebruikers, die gezamenlijk in de ruimste zin van het woord zorgdragen voor gebruik van ons gebied. Hier vormen wij een wezenlijk actief onderdeel van de leefgemeenschap. Ook staan wij collectief op de Nationale Inventaris voor immaterieel cultureel erfgoed van Unesco. Wij bouwen voort op een rijke	Zienswijzen 16, 52, 62, 70, 86, 100, 104, 109, 124, 126, 149, 162, 163, 183, 185, 203, 231, 242 en 259 zijn vrijwel identiek aan elkaar en bevatten onder de volgende genoemde thematische kopjes vrijwel dezelfde inhoud: • Boermarken oeroud maar springlevend onderdeel Drentse samenleving • Reageren op niet uitgewerkt maatregelenplan • Effecten en impact te beperkt ingeschat en uitgewerkt • Maatschappelijk fundament onder leefbaarheid vraagt om erkenning- juridische status van het programma Voor een beantwoording verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 28.	

(cultuur)historie en nemen actief verantwoordelijkheid voor een leefbaar platteland. Samen met bewoners werken we aan het behoud van de plattelandscultuur. We dragen zorg voor een toekomstbestendige landbouw, bestendig beheer van de jachtvelden en ruimte voor agrarische natuur. Als erfgoeddragers en vernieuwers staan we midden in de samenleving, met respect voor verleden én toekomst. Reageren op niet uitgewerkt maatregelenplan Het programma vraagt op veel onderdelen nog een nadere uitwerking en daarnaast wordt de indruk gegeven dat de veranderingen in het landelijk gebied groot zullen zijn. Wij lezen vooral het voornemen tot het nemen van maatregelen gericht op ammoniakreductie, maar volgens ons kunnen deze niet los worden gezien van andere maatschappelijke opgaven en de samenleving waar boerenbedrijven mee te maken hebben, zoals klimaat, waterkwaliteit, dierenwelzijn en een leefbaar platteland. De generieke reductie van 30% ammoniakemissie en ook de voorgestelde gebiedsgerichte reductie van 13% zal veel bedrijven treffen. Ook omdat in het programma nog niet duidelijk gemaakt hoe deze reductie precies vorm zal krijgen en wat dit concreet betekent voor bedrijven in de nabijheid van stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden, daar geldt dan ook nog de additionaliteitsvereiste voor de Natura 2000-gebieden en kan er nog meer stikstofreductie noodzakelijk zijn. Daarnaast bevat het TLGD verschillende maatregelen die gericht zijn op het verbeteren van de waterkwaliteit, de bodem en hydrologisch systeemherstel. Deze maatregelen hangen onder meer samen met de doelen uit de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW) en met de hydrologische randvoorwaarden voor Natura- 2000 gebieden en de drinkwaterbescherming. Het is nog onduidelijk hoe groot deze aanvullende opgaven precies zullen zijn en of deze in de praktijk haalbaar is voor agrarische bedrijven. Wij verwachten dat het ontwerpprogramma TLGD daarmee grote impact heeft op grote delen van het Drentse platteland. Effecten en impact te beperkt ingeschat en uitgewerkt Het ontwerpprogramma beschrijft in slechts één paragraaf (Hst 6 Impact; paragraaf 6.2 Verwachte effecten TLGD) de effecten op economie en brede welvaart, maar raakt onvoldoende aan de culturele, historische, sociale en gemeenschapswaarden van het Drentse landelijk gebied. In deze paragraaf wordt bovendien gesteld dat beëindiging van bedrijven “doorgaans geen invloed heeft op de leefbaarheid” en dat “stoppende jonge boeren in de regio ander werk zullen vinden zodat stoppende bedrijven geen invloed hebben op de leefbaarheid”. Die conclusies zijn gebaseerd op macro-indicatoren. Dit is in onze		

ogen een veel te smalle benadering die geen recht doet aan een stabiele ontwikkeling op het platteland. Maatschappelijk fundament onder leefbaarheid vraagt om erkenning Wij vertegenwoordigen geen sectorbelang, maar zijn een maatschappelijk fundament dat al eeuwenlang zorg draagt voor samenhang, landschap en naoberschap, waarin grond, gemeenschap en cultuur onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Wanneer landbouwbedrijven verdwijnen, verandert niet alleen (voedsel)productie of werkgelegenheid. Dan verandert de sociale infrastructuur van onze dorpen, de kritische massa voor lokale bedrijven, de overdracht van kennis en vakmanschap, het verenigingsleven, de onderlinge afhankelijkheid en de verbondenheid met het landschap. Kortom dit tast de leefbaarheid aan. Leefbaarheid is niet alleen een kwestie van inwonersaantallen of arbeidsplaatsen. Leefbaarheid is ook identiteit, taal, traditie en thuisgevoel. Wij vragen daarom: • Erken expliciet de culturele en gemeenschapswaarde van het agrarisch systeem. • Neem in de gebiedsuitwerking een sociale en culturele impactanalyse op, naast de economische. • Betrek ons bij gebiedsprocessen, niet als belanghebbende, maar als drager van lokale samenhang. • Definieer leefbaarheid breder dan werkgelegenheid en koopkracht. • Voorkom cumulatieve afbraak van ons lokale netwerk door massale beëindiging van agrarische bedrijven. Wij willen meewerken. Wij willen verantwoordelijkheid dragen. Maar wij kunnen niet instemmen met een aanpak zoals het ontwerpprogramma TLGD welke onze historische en maatschappelijke rol reduceert tot een economische variabele. Drenthe is gevormd door zijn boermarken. Dat fundament verdient erkenning én bescherming. Boermarke Zwiggelte verzoekt provincie Drenthe om in de zienswijze genoemde punten zorgvuldig te betrekken bij de verdere uitwerking van het programma TLGD. Uiteraard zijn wij graag bereid om deze zienswijze mondeling toe te lichten. Als er naar aanleiding van deze zienswijze vragen zijn, dan kunt u contact met ondergetekende opnemen.		
125. Sigera Hoeve Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen

Bijlage: <u>Vaststelling Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe</u> en <u>PS240925-Cie030925-2025-35-Programma-Toekomstgericht-Landelijk-Gebied-Drenthe-proces-en-kaders.pdf</u> De begrippen: De begrippen zoals benoemd in de bijlagen (tlgd bladzijde 19 □ .2 Uitgangspunten en kaders van het TLGD) + Kaders en uitgangspunten (In het Statenstuk van 28 november 2023 (2023-139) hebben wij uitgangspunten en kaders geformuleerd.) zijn niet duidelijk 1 De begrippen zijn te vaag. 2 De begrippen zijn te weinig zeggend Voor mij en mijn bedrijven, nu en in de toekomst , is het niet mogelijk om op basis van deze vage begrippen de gevolgen van huidige en toekomstige situaties in te schatten. Graag zie ik een wijziging in het huidige ontwerpprogramma TLGD, in die zin dat u gaat werken met begrippen welke het mogelijk maken om wel situaties in te kunnen schatten . In het bij zonder wil ik een aanpassing op volgende passage : “8. Wij werken op basis van vrijwilligheid en iedereen draagt bij.” Graag zie ik, een specificatie per partner. Zoals onder punt 10 van Statenstuk 24 sept 2025 [2025-35]	1. Waarom zijn de gekozen uitgangspunten en kaders in het Statenstuk niet duidelijk? De kaders en uitgangspunten zijn door PS vastgesteld en gelden als vertrekpunt voor het maken van een programma op provinciale schaal. Deze zijn duidelijk genoeg bevonden om richting te geven aan de uitwerking van dit programma. 2. Kunnen jullie de volgende passage aanpassen? “Wij werken op basis van vrijwilligheid en iedereen draagt bij.” Dit uitgangspunt is in het programma zo veel mogelijk toegepast; met name als het gaat om de opgaven in gebieden (hotspots) geldt dat dit op basis van vrijwilligheid is en dat we aan alle relevante gebiedspartners vragen om mee te doen en bij te dragen. Dat geldt voor landbouw net zo goed als de waterschappen en terreinbeheerders. Ten aanzien van de stikstofopgave maakt het komen tot geborgde, zekere stikstofreductie dat we ten aanzien van het doel geen vrijwilligheid geldt, maar wel hoe het doel te halen. 3. Kunnen jullie specificeren wie jullie maatschappelijke partners zijn? Dat zijn alle partijen die betrokken zijn in het landelijk gebied: waterschappen, landbouworganisaties, gemeenten, terreinbeheerders, waterbedrijven, recreatieorganisaties, boermarken, agrarisch natuurbeheer etc.	
126. Boermarke Yde de Punt		
Zienswijze Via deze weg willen wij van de gelegenheid gebruik maken om middels een zienswijze te reageren op het ontwerpbesluit van Gedeputeerde Staten inzake het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe dat van 16 februari tot en met 30 maart 2026 ter inzage ligt. Boermarke Yde de Punt heeft kennis genomen van dit ontwerpprogramma en maakt zich ernstige zorgen over de uitwerking ervan op de leefbaarheid en de plattelandscultuur in Drenthe. De keuzes die in dit programma worden voorbereid zullen de agrarische sector en daarmee de Drentse samenleving	Reactie op zienswijze Zienswijzen 16, 52, 62, 70, 86, 100, 104, 109, 124, 126, 149, 162, 163, 183, 185, 203, 231, 242 en 259 zijn vrijwel identiek aan elkaar en bevatten onder de volgende genoemde thematische kopjes vrijwel dezelfde inhoud: • Boermarken oeroud maar springlevend onderdeel Drentse samenleving • Reageren op niet uitgewerkt maatregelenplan	Gevolgen

hard raken op sociaalmaatschappelijke en culturele aspecten. Onze zorgen zullen we in onderstaande zienswijze nader toelichten: Boermarken oeroud maar springlevend onderdeel Drentse samenleving Onze Boermarke is een eeuwenoud collectief van boeren/grondgebruikers, die gezamenlijk in de ruimste zin van het woord zorg dragen voor gebruik van ons gebied. Hier vormen wij een wezenlijk actief onderdeel van de leefgemeenschap. Ook staan wij collectief op de Nationale Inventaris voor immaterieel cultureel erfgoed van Unesco. Wij bouwen voort op een rijke (cultuur)historie en nemen actief verantwoordelijkheid voor een leefbaar platteland. Samen met bewoners werken we aan het behoud van de plattelandscultuur. We dragen zorg voor een toekomstbestendige landbouw, bestendig beheer van de jachtvelden en ruimte voor agrarische natuur. Als erfgoeddragers en vernieuwers staan we midden in de samenleving, met respect voor verleden én toekomst. Reageren op niet uitgewerkt maatregelenplan Het programma vraagt op veel onderdelen nog een nadere uitwerking en daarnaast wordt de indruk gegeven dat de veranderingen in het landelijk gebied groot zullen zijn. Wij lezen vooral het voornemen tot het nemen van maatregelen gericht op ammoniakreductie, maar volgens ons kunnen deze niet los worden gezien van andere maatschappelijke opgaven en de samenleving waar boeren bedrijven mee te maken hebben, zoals klimaat, waterkwaliteit, dierenwelzijn en een leefbaar platteland. De generieke reductie van 30% ammoniakemissie en ook de voorgestelde gebiedsgerichte reductie van 13% zal veel bedrijven treffen. Ook omdat in het programma nog niet duidelijk gemaakt hoe deze reductie precies vorm zal krijgen en wat dit concreet betekent voor bedrijven in de nabijheid van stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden, daar geldt dan ook nog de additionaliteitsvereiste voor de Natura 2000-gebieden en kan er nog meerstikstofreductie noodzakelijk zijn. Daarnaast bevat het TLGD verschillende maatregelen die gericht zijn op het verbeteren van de waterkwaliteit, de bodem en hydrologisch systeemherstel. Deze maatregelen hangen onder meer samen met de doelen uit de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW) en met de hydrologische randvoorwaarden voor Natura- 2000 gebieden en de drinkwaterbescherming. Het is nog onduidelijk hoe groot deze aanvullende opgaven precies zullen zijn en of deze in de praktijk haalbaar is voor agrarische bedrijven. Wij verwachten dat het ontwerp programma TLGD daarmee grote impact heeft op grote delen van het Drentse platteland.	• Effecten en impact te beperkt ingeschat en uitgewerkt • Maatschappelijk fundament onder leefbaarheid vraagt om erkenning- juridische status van het programma Voor een beantwoording verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 28.	

Effecten en impact te beperkt ingeschat en uitgewerkt Het ontwerpprogramma beschrijft in slechts één paragraaf (Hst 6 Impact; paragraaf 6.2 Verwachte effecten TLGD) de effecten op economie en brede welvaart, maar raakt onvoldoende aan de culturele, historische, sociale en gemeenschapswaarden van het Drentse landelijk gebied. In deze paragraaf wordt bovendien gesteld dat beëindiging van bedrijven "doorgaans geen invloed heeft op de leefbaarheid" en dat "stoppende jonge boeren in de regio ander werk zullen vinden zodat stoppende bedrijven geen invloed hebben op de leefbaarheid". Die conclusies zijn gebaseerd op macro-indicatoren. Dit is in onze ogen een veel te smalle benadering die geen recht doet aan een stabiele ontwikkeling op het platteland. Maatschappelijk fundament onder leefbaarheid vraagt om erkenning Wij vertegenwoordigen geen sectorbelang, maar zijn een maatschappelijk fundament dat al eeuwenlang zorg draagt voor samenhang, landschap en naoberschap, waarin grond, gemeenschap en cultuur onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Wanneer landbouwbedrijven verdwijnen, verandert niet alleen (voedsel)productie of werkgelegenheid. Dan verandert de sociale infrastructuur van onze dorpen, de kritische massa voor lokale bedrijven, de overdracht van kennis en vakmanschap, het verenigingsleven, de onderlinge afhankelijkheid en de verbondenheid met het landschap. Kortom dit tast de leefbaarheid aan. Leefbaarheid is niet alleen een kwestie van inwonersaantallen of arbeidsplaatsen. Leefbaarheid is ook identiteit, taal, traditie en thuisgevoel. Wij vragen daarom: • Erken expliciet de culturele en gemeenschapswaarde van het agrarisch systeem. • Neem in de gebiedsuitwerking een sociale en culturele impactanalyse op, naast de economische. • Betrek ons bij gebiedsprocessen, niet als belanghebbende, maar als drager van lokale samenhang. • Definieer leefbaarheid breder dan werkgelegenheid en koopkracht. • Voorkom cumulatieve afbraak van ons lokale netwerk door massale beëindiging van agrarische bedrijven. Wij willen meewerken. Wij willen verantwoordelijkheid dragen. Maar wij kunnen niet instemmen met een aanpak zoals het ontwerpprogramma TLGD welke onze historische en maatschappelijke rol reduceert tot een economische variabele. Drenthe is gevormd door zijn boermarken. Dat fundament verdient erkenning én bescherming.		

Boermarke Yde de Punt verzoekt provincie Drenthe om in de zienswijze genoemde punten zorgvuldig te betrekken bij de verdere uitwerking van het programma TLGD. Uiteraard zijn wij graag bereid om deze zienswijze mondeling toe te lichten. Als er naar aanleiding van deze zienswijze vragen zijn, dan kunt u contact met ondergetekende opnemen.		
127. [REDACTED]		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Bij deze dient [REDACTED], een zienswijze in op het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD) dat van 16 februari tot en met 30 maart 2026 ter inzage ligt. Wij erkennen de noodzaak om te werken aan natuur-, water- en stikstofdoelen en zien het belang van het weer op gang brengen van vergunningverlening. Tegelijkertijd constateren wij dat het ontwerp op meerdere punten nog onvoldoende concreet is voor bedrijven in onze omgeving en daardoor grote onzekerheden veroorzaakt voor onze bedrijfsvoering en toekomstperspectief. Ons bedrijf is gevestigd in [REDACTED]. Dit gebied is in het ontwerpprogramma aangewezen als een zogenoemde hotspot, waar opgaven voor stikstof, natuur en water samenkomen. Dit betekent dat wij naar verwachting te maken krijgen met zowel generieke als gebiedsgerichte maatregelen. Juist in deze gebieden is de druk op agrarische bedrijven groot en is duidelijkheid vooraf essentieel. In het ontwerp wordt voor Drenthe uitgegaan van een ammoniakreductie van 43% in 2035 ten opzichte van 2019. Voor de melkveehouderij wordt daarbij een generieke reductie van 30% benoemd, te realiseren via doelsturing. Daarnaast wordt een aanvullende gebiedsgerichte reductie voorzien. Hoewel doelsturing in principe ruimte kan bieden, ontbreekt op dit moment duidelijkheid over: • de concrete normstelling op bedrijfsniveau; • de wijze waarop deze norm juridisch wordt geborgd; • de effecten voor bestaande rechten en toekomstige vergunningverlening. Zonder deze duidelijkheid is het voor ons niet mogelijk om investeringsbeslissingen te nemen of plannen te maken voor de toekomst. Wij verzoeken daarom: 1. in het definitieve programma helder vast te leggen welke normen gaan gelden, wanneer deze ingaan en hoe de juridische borging plaatsvindt;	1. Welke concrete stikstofnormen gaan gelden op bedrijfsniveau, en hoe worden deze juridisch geborgd? Voor de melkveehouderij geldt generiek een norm die moet opleveren dat de sector in Drenthe in 2035 30% minder stikstof uitstoot dan in 2019. Deze norm vindt u uitgewerkt in paragraaf 4.1. De norm gaat gelden per 2035 en wordt daartoe vastgelegd in de Provinciale Omgevingsverordening. Voor bedrijven die liggen binnen een km van een stikstofgevoelig Natura 2000 gebied geldt een aanvullende reductie-opgave. Deze bedraagt een extra 30%. Hieraan kunnen bedrijven als groep een invulling geven, waardoor b.v. de vrijkomende ruimte als gevolg van stoppende bedrijven meetelt. De gebiedsgerichte opgave wordt ook uitgewerkt in hoofdstuk 4 van het programma. Zolang de normering niet in werking is kan er niet op worden getoetst. In zoverre is vergunningverlening op dit moment niet gebonden aan de norm. Wanneer de norm wel in de verordening is opgenomen geldt dat hieraan wordt getoetst vanaf het moment dat die in werking treedt. Tot die tijd volgt de provincie de voortgang van de reductie van stikstof in de provincie op basis van een monitoringsprogramma. Zo nodig vindt op basis hiervan bijsturing van het programma plaats (zie hoofdstuk 4).	

2. duidelijk te maken hoe generieke en gebiedsgerichte doelen zich tot elkaar verhouden in hotspotgebieden zoals het Drentsche Aa-gebied. In het ontwerpprogramma wordt aangegeven dat het behalen van de 43% reductie mogelijk niet voldoende is om vergunningverlening weer mogelijk te maken, vanwege het vereiste van additionaliteit. Dit kan betekenen dat in de omgeving van Natura 2000-gebieden extra maatregelen nodig zijn bovenop de reeds genoemde doelen. Voor ons bedrijf leidt dit tot een stapeling van onzekerheden. Zelfs bij het voldoen aan generieke en gebiedsgerichte eisen blijft onduidelijk of aanvullende verplichtingen volgen. Naast stikstof wordt hydrologie expliciet genoemd als belangrijke drukfactor in het gebied. Het ontwerp geeft aan dat maatregelen voor waterkwaliteit en waterkwantiteit nodig zijn en dat dit kan betekenen dat landbouwgrond minder geschikt wordt voor agrarisch gebruik. Voor ons bedrijf kunnen wijzigingen in waterpeil en afwatering grote gevolgen hebben voor de bewerkbaarheid van percelen, opbrengsten en het dagelijks functioneren van het bedrijf. Maak de hotspotgebieden concreter inzichtelijk te maken welke watermaatregelen worden overwogen, op welke termijn en wat de gevolgen zijn voor agrarisch grondgebruik; om daarbij nadrukkelijk aandacht te hebben voor schade, waardevermindering en compensatie. Wij onderschrijven het uitgangspunt dat gebiedsprocessen samen met ondernemers worden vormgegeven. Dit kan alleen werken als deze processen daadwerkelijk open en resultaatgericht zijn. Wij vragen daarom dat gebiedsprocessen starten met transparante gebiedsanalyses en meerdere realistische scenario's, dat deelname niet leidt tot verplichtingen zonder vooraf duidelijk handelingsperspectief en juridische zekerheid. Samenvattend constateren wij dat het ontwerpprogramma voor bedrijven in [REDACTED] omgeving grote gevolgen kan hebben, terwijl de uitwerking op essentiële onderdelen nog ontbreekt. Wij verzoeken u deze zienswijze nadrukkelijk te betrekken bij het vaststellen van het definitieve programma en bij de nota van antwoord.	2. Hoe verhouden generieke en gebiedsgerichte maatregelen zich tot elkaar in hotspotgebieden zoals rond het Drentsche Aa-gebied? Voor de hotspot gebieden geldt dat de aanpak gebiedsgericht moet worden uitgewerkt naar een concrete aanpak. Dit gebeurt in een gebiedsproces. De gebiedsprocessen starten na de zomer, wanneer het programma is vastgesteld. 3. Wat betekenen deze normen en maatregelen voor bestaande rechten en toekomstige vergunningverlening? Wat dit de normering voor de melkveehouderij betekent voor bestaande rechten kunt u afleiden uit de tekst in paragraaf 4.1 van het programma. 4. Kunnen na het behalen van gestelde doelen alsnog extra verplichtingen volgen (additionaliteit), en zo ja: op basis waarvan? Daar gaan wij niet van uit. Wij hebben als laatste stap aangegeven maatwerk en dat betekent bijvoorbeeld een gesprek met een bedrijf (kan ook niet-agrarisch zijn) over bijvoorbeeld verplaatsen of extra reductiemaatregelen. In dat geval kijken we ook of we hierin financieel kunnen ondersteunen. 5. Welke water- en hydrologische maatregelen worden in hotspotgebieden overwogen, wanneer, en met welke gevolgen voor agrarisch grondgebruik? Zie zienswijze 6 en zienswijze 77 onder 4 6. Hoe worden schade, waardevermindering en compensatie geregeld bij nadelige gevolgen van watermaatregelen? Zie zienswijze 113 7. Hoe worden gebiedsprocessen vormgegeven? Zie zienswijze 3 en 6. In aanvulling daarop: wij gaan de komende jaren in de hotspots en gebieden rondom N2000 aan de slag in gebieden en met	

	gebiedsopgaven. Dit is maatwerk per gebied en de planning en het proces zal verschillen. De provincie zal in veel gevallen het voortouw nemen en grondeigenaren en andere partijen hiervoor uitnodigen. Bij de hotspots is het vertrekpunt het halen van de wettelijke opgaven, maar wel op basis van vrijwilligheid, bij de gebieden rondom N2000 is wel een opgave vastgesteld die door de gerealiseerd moet gaan worden.	
128.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Na het concept ontwerp TLGD gelezen te hebben ben ik van mening dat er wat te simpel over de grondwaterstanden gedacht wordt. Een voorbeeld hier van is de klimaatadaptatie dat onderdeel is van de aanpak. P. 43: “Voor het vasthouden van water in de beekdalen wordt naar verwachting ter besluitvorming voorgelegd om de normering voor wateroverlast in de beekdalen aan te passen. Hierbij worden alle effecten mee gewogen. Deze normering wordt niet langer gebaseerd op grondgebruik, maar op de leidende principes van Water en Bodem Sturend. Dit betekent dat landerijen hierdoor onder water kunnen lopen, maar dat ook doelen ten aanzien van waterkwaliteit, het voorkomen van veenoxidatie en tegengaan van verdroging hiermee worden ondersteund” Het kan toch niet waar zijn dat men zomaar landerijen waar ons voedsel op geproduceerd wordt onder water wil laten lopen. Ook moet ten alle tijde normering gebaseerd worden op grondgebruik! Middels doelsturing op sectorniveau zijn doelen ook te behalen. P. 55 : “Behoud en herstel van veengebieden door hogere grondwaterstanden en extensiever gebruik” Ik wil hierin benadrukken dat het niet over landbouwgronden kan gaan. Peilverhoging brengt de voedselproductie in gevaar. Dit zal duidelijker beschreven moeten worden.	1. Is de provincie daadwerkelijk van plan landbouwgronden in beekdalen onder water te laten lopen, en hoe is dat te verenigen met voedselproductie? Zie zienswijze 77, onder 4 Deze maatregelen zijn vooral ook bedoeld om voldoende water in Drenthe vast te houden, wat ook in het belang van de landbouw en voedselproductie is. 2. Hoe wordt voorkomen dat peilverhoging de agrarische bedrijfsvoering en voedselproductie schaadt? Het TLGD voorkomt niet vooraf elke mogelijke impact, maar borgt dat besluiten over peilverhoging niet generiek worden opgelegd, maar gebiedsgericht, onderbouwd en in overleg tot stand komen, met aandacht voor de effecten op de agrarische bedrijfsvoering en voedselproductie 3. Waarom wordt normering voor wateroverlast niet langer gebaseerd op grondgebruik, terwijl dit cruciaal is voor landbouw? De normering voor wateroverlast verschuift niet simpelweg weg van grondgebruik, maar wordt verbreed naar een systeembenadering waarin water en bodem leidend zijn. In beekdalen betekent dit dat de natuurlijke waterfunctie zwaarder kan meewegen, maar hoe dit concreet uitwerkt voor landbouw wordt	

	niet vooraf bepaald, en wordt zorgvuldig uitgewerkt in gebiedsprocessen met betrokken partijen. 4. Waarom wordt gekozen voor Water en Bodem Sturend als leidend principe, en niet voor doelsturing op sectorniveau? Er is gekozen voor Water en Bodem Sturend omdat sectorale doelsturing in de praktijk onvoldoende rekening houdt met de samenhang en beperkingen van het wat en bodemsysteem. Door het bodem- en watersysteem als uitgangspunt te nemen, ontstaat een meer integrale en toekomstbestendige benadering, waarbij de concrete afwegingen gebiedsgericht en in samenhang met alle functies worden gemaakt.	
129.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Hierbij dien ik mijn zienswijze in op het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD), dat ter inzage ligt van 16 februari t/m 30 maart 2026. Wij wonen en werken in [REDACTED] Dit vanwege opeenstapeling van beleid waardoor wij geen toekomst meer hadden met ons melkveebedrijf. We willen nu een nieuwe, duurzame invulling aan onze grond geven door biobased en extensieve teelten te ontwikkelen. 1. Nieuwe toekomst na LBV-plus: duurzame gewasteelt De beëindiging van mijn melkveebedrijf was ingrijpend, maar biedt tegelijkertijd de kans om over te schakelen naar maatschappelijke en ecologische functies die passen bij de toekomst van het landelijk gebied. Wij zetten daarom in op Recreatie, Camper plekken en 2 appartementen. Biobased teelten zoals hennep, Granen, Anna Paulownia bomen en miscanthus dragen bij aan: koolstofvastlegging, biodiversiteit, bodemstructuur, circulaire ketens en bouwmaterialen, Het TLGD benadrukt dat het wil bijdragen aan economische ontwikkelruimte en herstel van natuur-, water- en klimaatdoelen. Biobased teelten sluiten hier perfect op aan.	1. Waarom biedt het Ontwerpprogramma TLGD onvoldoende expliciete ruimte voor biobased teelten, terwijl deze bijdragen aan natuur-, klimaat- en waterdoelen? Biobased teelten zijn inderdaad teelten die passen in de opgaven die we hebben voor het landelijke gebied. Uitdaging voor veel van deze teelten is de afzetmarkt voor producten. Vanuit de Economische Koers van de Provincie Drenthe wordt hier al jaren aandacht aan gegeven. Samen met ketenpartners en partijen zoals Building Balance hopen we ketens te stimuleren en deze nieuwe economieën een stimulans te geven, kortom een onderwerp die zeker past en terugkomt in onze realisatieplannen. 2. Is de provincie bereid biobased teelten rond Natura 2000 gebieden expliciet te stimuleren als onderdeel van stikstof- en CO₂-reductie en met bijvoorbeeld subsidies? Subsidies voor nieuwe (biobased of vezelrijke) teelten kunnen een belangrijke impuls geven, echter nog veel belangrijker is het ontwikkelen van (nieuwe) afzetmarkten waar een eerlijke prijs voor deze producten gegeven wordt en boeren voor een alternatief verdienmodel kunnen kiezen. Het is een	Gevolg 1: Biobased economy en het ontwikkelen van een circulaire economy zijn kansrijke ontwikkelingen. Zeker in gebieden waar opgaven komen te liggen. Onderdeel in ontwerpprogramma hoofdstuk Landbouw of benoemen bij hotspotgebieden? Gevolg 2: Het (mogelijk) beperken van beregenen en bemesten van percelen in nabijheid van Natura 2000

Toch is er in het ontwerp onvoldoende aandacht voor de mogelijkheden van deze teelten, zeker in de Natura-2000 overgangszones waar aanvullende beperkingen zijn voorzien. Droge, arme zandgrond: zonder bemesting en water groeit er niets De zandgronden in Vledderveen behoren tot de droogste en armste gronden van Drenthe. Ze hebben: extreem weinig organische stof, lage vochtvasthoudende capaciteit, sterke afhankelijkheid van neerslag én aanvulling via beregening, noodzaak van basisbemesting om überhaupt opbrengst te genereren. Als bemesting en beregening in de 500-meterzone worden beperkt, betekent dat feitelijk dat alle vormen van landbouw verdwijnen, inclusief emissiearme of extensieve teelten. Dat kan nooit de bedoeling zijn van een programma dat juist een “eigen Drents plan” wil ontwikkelen gericht op toekomst en werkbare oplossingen voor landbouw en economie. Een plant kan niet groeien zonder voeding en water, zeker niet op deze gronden. Daarom verzoek ik met nadruk dat het TLGD: • geen generieke beperkingen oplegt die agronomische teelt onmogelijk maken, • ruimte laat voor beregening en reguliere bemesting bij emissiearme teelten, de natuurlijke omstandigheden van zandgronden erkent, in plaats van ze te behandelen alsof ze vergelijkbaar zijn met klei- of veengronden. Biobased teelten zijn emissiearm en passen bij Natura-2000 doelen Het TLGD richt zich sterk op stikstofreductie, vooral afkomstig uit veehouderij. In en rond Natura-2000 gebieden worden daarom extra opgaven geformuleerd Biobased teelten: Leggen veen Co2 en Stikstof vast, wanneer deze teelten rond natura 2000 worden toegepast. Kan het een overmaat in deze buferzone vastleggen waardoor deze stikstof en co2 in mindere in het naastgelegen natura 2000 terecht komt. Doordat wij gestopt zijn en juist extra stikstof en Co2 vastleggen ga ik er vanuit dat dit mijn collega boeren ruimte geeft om door te boeren. Ik hecht er groot belang aan dat mijn zienswijze op geen enkele manier wordt gebruikt om aanvullende beperkingen voor collega-akkerbouwers te legitimeren. Veel akkerbouwers in Drenthe werken al jaren op een maatschappelijk verantwoorde manier, met: • precisiebemesting, • efficiënt watergebruik,	onderwerp dat op meerdere plekken hoog op de agenda staat, zoals de Economische koers van Drenthe. Daarnaast verdient het onderwerp nationaal en Europees meer aandacht. Uw vraag is hiermee zeker relevant voor nadere uitwerking en in gebiedsprocessen zal het thema terugkomen. 3. Hoe voorkomt de provincie dat deze zienswijze en de gevraagde ruimte voor biobased teelten leidt tot extra beperkingen voor andere (akkerbouw)bedrijven? Uw zienswijze geeft uw betrokkenheid aan voor het vinden van nieuwe producten voor nieuwe markten. De provincie hecht waarde aan een gebalanceerd landschap waar plek is voor alle vormen van landbouw rekening houdend met de opgaven van een gebied. Het extra opleggen van beperkingen voor andere (akkerbouw) bedrijven is geen doel van het TLGD programma. 4. Staat de provincie binnen de 500-meterzone rond Natura 2000 beregening en basisbemesting toe voor emissiearme (biobased) teelten, gelet op de agronomische noodzaak op droge zandgronden? Er geldt binnen 500 meter van Natura 2000 op dit moment geen generiek verbod op beregening of basisbemesting. Wel gelden rondom Natura 2000-gebieden beperkingen voor nieuwe beregeningsputten of drainage. 5. Waarom worden aan de landbouw vergaande eisen gesteld, terwijl in de bouw nog steeds CO₂-intensieve materialen worden toegestaan in plaats van biobased alternatieven? De bijdrage die wij van de landbouw vragen is evenredig aan het wettelijke reductiedoel voor stikstof voor de sector dat door het Rijk op 42-46% is gesteld. Die bijdrage ligt in lijn met de wetenschap dat de sector voor een ongeveer even groot percentage	gebieden heeft impact op alle teelten, waaronder ook duurzame biobased teelten, die goed zijn om onze opgaven te halen. Een verdieping op dit thema is gewenst. Gevolg 3: Het is gewenst om in de realisatiestrategie kaders te gaan bieden voor (stoppende) boeren die willen omschakelen naar duurzame vormen van grondgebruik door inzet van (nieuwe) biobased teelten.

• teelten met lage milieubelasting, • bodemverbeterende maatregelen. Het TLGD benoemt dat gebiedsprocessen van onderop vorm moeten krijgen en dat de praktische kennis van ondernemers essentieel is voor draagvlak en uitvoerbaarheid Collega-akkerbouwers zijn dus geen probleem, maar onderdeel van de oplossing. Daarom vraag ik uitdrukkelijk dat: Mijn verzoek om ruimte voor beregening en bemesting voor biobased teelten niet wordt vertaald naar extra restricties voor andere grondgebonden akkerbouwers. De landbouw in Drenthe functioneert als een keten. Alle schakels verdienen perspectief, niet alleen de mijne. Verzoeken aan de provincie Ik verzoek u daarom de volgende punten op te nemen in het definitieve TLGD: 1. Sta beregening en basisbemesting (lees landbouwnorm) toe voor emissiearme teelten ook binnen de 500-meterzone rond Natura-2000, omdat deze noodzakelijk zijn voor agronomische haalbaarheid op droge zandgrond. 2. Maak biobased teelten expliciet mogelijk en stimuleer deze aangezien deze bijdragen aan natuur-, klimaat- en waterdoelen en passen binnen de Europese verplichtingen waar het TLGD op is gebouwd. 3. Zorg voor een sterke nieuwe biobased keten. Waarom wordt er aan de landbouwkant veel eisen gesteld. En mogen woningen gewoon gebouwd worden met CO2 intensieve materialen als glaswol, steenwol, Pir en dergelijke. Terwijl er zeer goede biobased alternatieven zijn. Als er gezorgd wordt voor een subsidie op gebruik van regionale bouwmaterialen, komt de productiekant vanzelf op gang. 4. Zorg dat mijn zienswijze niet leidt tot beperkingen voor andere akkerbouwers maar juist ruimte creëert voor alle duurzame, extensieve en verantwoord opererende grondgebruikers.	bijdraagt aan de totale emissies in Nederland. Van andere sectoren wordt ook een bijdrage gevraagd. Zo moeten industrie en mobiliteit 50% reductie van de stikstofemissies realiseren. 6. Kan de provincie duidelijkere en juridisch zekere kaders bieden voor voormalige (stoppende) boeren die willen omschakelen naar duurzame vormen van grondgebruik? Ook dit thema verdient nadere uitwerking. Biobased en vezelrijke teelten zijn erg kansrijk. In de uitwerking van het programma zal extra aandacht op dit thema zeker gewenst zijn.	

5. Bied duidelijk en juridisch zekere kaders zodat stoppende boeren zoals ik kans hebben op een toekomst, in lijn met het doel van het TLGD om economische ontwikkeling weer mogelijk te maken niet als concurrent van andere akkerbouwers. Slot Ik wil graag bijdragen aan een toekomstgericht landelijk gebied, waarin landbouw, natuur en economie in balans zijn. Biobased teelten bieden mij — en de regio — een reële kans op duurzame ontwikkeling, mits de agronomische basisvoorwaarden blijven bestaan en andere akkerbouwers niet onnodig worden beperkt. Ik vertrouw erop dat u mijn zienswijze zorgvuldig meeneemt in het verdere proces.		
130.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Het document en zijn inhoud is complex en onnavolgbaar. De inhoud gaat geen enkele burger (of boer of belanghebbende) goed kunnen verwerken. Er zitten veel te veel open einden en weinig concrete zaken in. Het is wat mij betreft een ontwerp waar je niet mee kunt werken en die niet uitlegbaar en dus niet toepasbaar is. Gegoochel met percentages, jaartallen en financiën. Gekmakend en verwarrend, dit gaat ons niet redden van en Stikstofspook. Voorbeeld: "Dat heeft te maken met de strenge juridische eisen die vanuit de jurisprudentie aan toestemmingsverlening worden gesteld, in het bijzonder het vereiste van additionaliteit. Dat vereiste maakt dat wij als provincie per gebied moeten onderbouwen dat reductie van stikstofemissie niet noodzakelijk is om natuur te herstellen en het daarom verantwoord is om vergunningen te kunnen verlenen. Bovendien moeten wij kunnen aantonen dat we verslechtering van de betrokken natuur wegnemen en dat zicht blijft op het halen van de wettelijke natuurdoelen." Dit volgt niemand meer en al helemaal wat er mee wordt bedoeld. ik , HBO opgeleid Milieukundige en breed technisch geïnteresseerd, waaronder in de Stikstofverbindingen-problematiek, kwam niet verder dan pagina 32 en gaf het toen op. Inleiding lastig leesbaar door ongebruikelijk lettertype, de start nodigt al niet uit.	Hoe zorgt de provincie ervoor dat het TLGD wordt uitgewerkt tot een begrijpelijk, uitlegbaar en concreet programmadocument, dat belanghebbenden daadwerkelijk duidelijkheid en handelingsperspectief biedt en niet blijft steken in juridisch-technische abstracties? Met het voorliggend programma hebben we een stap gezet in het nader uitwerken en concretiseren van de opgaven en betekenis voor ondernemers. Tegelijk is het een programma op provinciale schaal en zullen er vast nog vragen zijn. We willen ook niet te veel (zeker geen middelen of maatregelen) voorschrijven en juist ondernemers in hun kracht zetten om zelf met oplossingen te komen (doelsturing). Maar ook dit programma, zo ver als het is uitgewerkt op dit moment, zal de komende jaren – samen met de betrokken partners - nog verder worden uitgewerkt, net als de regelingen om maatregelen te ondersteunen.	
131.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen

Voor ons ligt het ontwerpplan van het Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD). De omvang van 105 pagina's toont dat er veel verschillende aspecten zijn die aandacht behoeven in het TLGD. Daaraan liggen ook nog verschillende bijlagen ten grondslag met een totale omvang van tevens ruim 150 pagina's. Ten aanzien van het TLGD wil ik u graag mijn zienswijze voorleggen en indienen middels dit document. Hierbij heb ik getracht mij te houden aan de geschetste kaders die zijn meegegeven vanuit de provincie Drenthe voor het opstellen van een zienswijze. Dit heeft geresulteerd in dit gewichtige document. Gezien de omvang van het ontwerpplan met onderliggende bijlagen is het niet mogelijk gebleken om de zienswijze beknopter aan u voor te leggen. Mijn hoop is dat u deze zienswijze serieus en grondig doorneemt en evalueert alvorens u het TLGD vaststelt. Namens onze [REDACTED] dien ik deze zienswijze in op het Ontwerpprogramma TLGD. [REDACTED]. Met [REDACTED] hectare in eigendom en [REDACTED] hectare langdurig ruiland hebben wij een robuuste en toekomstgerichte bedrijfsstructuur. De jonge opvolger is reeds in de maatschap toegetreden. Medio april starten wij bovendien met een miljoeneninvestering: de bouw van een nieuwe stal voorzien van 4 melkrobots. Wat mij opvalt is dat de provincie probeert integraal fundamentele keuzes probeert door te schuiven naar de nog op te starten gebiedsgerichte aanpak. Vanuit het oogpunt van behoorlijk bestuur en rechtszekerheid is dit onacceptabel. Het TLGD pretendeert een hoeksteendocument of beleidskadervormend document te zijn, maar verzuimt op cruciale punten haar kaderstellende rol te vervullen. Door het ontbreken van harde provinciale kaders over de inzet van dwingend instrumentarium, zoals onteigening of gedwongen sanering, faciliteert de provincie een onaanvaardbaar risico op rechtsongelijkheid. Zonder centrale regie en uniforme criteria in het TLGD kan de aanpak en de mate van dwang per hotspot willekeurig verschillen. Dit is in strijd met het gelijkheidsbeginsel. Daarnaast delegeert de provincie hier wezenlijke politieke en juridische besluitvorming naar gebiedstafels. Dit creëert een onhoudbaar vacuüm voor ondernemers: wij worden geconfronteerd met een diffuus dreigingsbeeld van sanering en onteigening, zonder dat het TLGD de minimale of maximale kaders stelt waarbinnen dit instrumentarium mag worden ingezet. Ik verzoek u dwingend om in dit kader stellende TLGD duidelijkheid te geven over de bandbreedte van de mogelijke maatregelen. Welke maatregelen zijn sowieso uitgesloten. Is onteigening of sanering van agrarische gronden of bedrijven uitgesloten?	Zienswijzen 20, 87, 92, 94, 120, 131, 141, 150, 230 en 251 zijn vrijwel identiek aan elkaar en bevatten onder de volgende genoemde thematische kopjes vrijwel dezelfde inhoud: - 1. Over juridische houdbaarheid versus streefdatum 2027 - 2. Ontbreken sociaal-economische impactanalyse (art. 2 lid 3 Habitatrichtlijn) - 3. Prioritering stikstofruimte (woningbouw eigen regio) - 4. Financiën Concrete vragen en verzoeken naar aanleiding van paragraaf 1.3 - 1. Over de hiërarchie van doelen en 2. eenzijdige focus - 3. Over de bouwstenen van het programma - 4. Over koppeling met PAS-melders, H2, toestemmingsverlening > welke natuurverbetering is nodig voordat eerste PAS-melder gelegaliseerd kan worden? - 5. Over additionaliteit - 6. Over de gebiedsgerichte stikstofreductie - 7. Over haalbaarheid kritische depositie waarde - 8. Over de horizon na 2030 en rechtszekerheid - 9. Over de stapeling van doelen Over de inhoudelijke zienswijze op de hotspots en gebiedsgerichte uitwerking - 14. Over generiek toetsingskader Voor een beantwoording verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 20.	

Dit alles biedt een grote mate van rechtsonzekerheid. Voor grootschalige investeringen, zoals onze stalbouw met melkrobots, is het essentieel dat het TLGD als basisdocument de uiterste grenzen van overheidsingrijpen definieert. Het feit dat onteigening of gedwongen sanering niet expliciet wordt uitgesloten én niet strikt is gekaderd, maakt het TLGD tot een rechtsonzeker document dat geen enkele basis biedt voor een levensvatbare langetermijnstrategie. Ik verzoek u met grootst mogelijke urgentie dat de provincie in de definitieve vaststelling van het TLGD expliciete, uniforme en rechtswaARBorgende pijlers opneemt die ondernemers beschermen tegen willekeur in de gebiedsprocessen. Een document dat zichzelf toekomstgericht noemt, kan niet wegstijgen bij de meest ingrijpende gevolgen voor de eigendomsrechten van de betrokken ondernemers. Wij zijn namelijk ondernemers die bouwen aan de toekomst van de Drentse landbouw. Het voorliggende TLGD belooft 'perspectief', maar biedt in de praktijk enkel abstracte doelen en verlammeNde onzekerheid. Het dwingende instrumentarium hangt als een zwaard van Damocles boven ons bedrijf en onze nieuwe stal. Voordat ik inga op de algemene weffouten van uw plan, verzoek ik u dwingend een locatie-specifieke en gemotiveerde beantwoording van de volgende fundamentele vragen, die direct raken aan de overlevingskansen van onze maatschap: 1. Kapitaalvernietiging en de dreigende desinvestering Referentie: Ontwerpprogramma p. 10 'Perspectief' en p. 104 'Sociaaleconomische impact'. Wij starten in april met de bouw van een hypermoderne stal met 4 melkrobots. Dit is een bewuste keuze voor innovatie, dierenwelzijn en bedrijfsopvolging op 1,25 kilometer van het Holtingerveld. Echter, door de dwingende hotspot-aanpak in het TLGD, riskeren wij dat deze investering door toekomstige regelgeving (bijv. in het 'ravijnjaar' 2027) onrendabel of zelfs illegaal wordt gemaakt. • Hoe rijmt u uw belofte van "perspectief voor de landbouw" met het gebrek aan harde garanties voor bedrijven die nú innoveren? • Bent u bereid om voor onze maatschap een innovatie-vrijwaring of garantiestelling af te geven, zodat onze stalbouw niet door uw nader in te vullen maatregelpakketten verandert in een gedwongen desinvestering en een molensteen om de nek van onze jonge opvolger? 2. De rekenkundige paradox Referentie: Ontwerpprogramma p. 39 en Figuur 2.12) Op pagina 39 stelt u dat 57% van de depositie op het Holtingerveld uit de landbouw komt. Echter, uw eigen Figuur 2.12 toont onomstotelijk aan dat slechts 19,5% van de totale		

stikstofneerslag op dit gebied uit Drenthe afkomstig is (alle sectoren). Dit betekent dat de totale bijdrage van de Drentse landbouw aan de depositie op het Holtingerveld slechts circa 11% bedraagt (57% van 19,5%). • Hoe rechtvaardigt u een dwingende reductie-opgave voor een bedrijf op 1,25 kilometer afstand, wetende dat ruim 80% van de neerslag van buiten Drenthe komt? • Waarom wordt in Figuur 4.6a (p. 61) gesuggereerd dat emissiereductie in Zuidwest-Drenthe de natuur "het meest helpt", terwijl het rekenkundig vaststaat dat het zwaar sanctioneren of opheffen van lokale koplopersbedrijven zoals het onze nauwelijks tot ecologisch herstel leidt door de enorme instroom van buitenaf? 3. De Genegeerde Sanering: 47% GVE-reductie als 'voldane bijdrage' Referentie: Ontwerpprogramma p. 60. U benoemt op pagina 60 een wettelijke bijdrage van 13% reductie. In ons directe gebied is de veestapel tussen 2018 en 2025 al immens gekrompen: Rundvee van 8.502 naar 7.035; Varkens van 4.880 naar 110; Geiten van 180 naar 90. Dit is een totale gebiedsreductie van 47% GVE. • Erkent u dat het gebied rondom het Holtingerveld met deze 47% reductie al ruim drie keer de wettelijk gevraagde bijdrage van 13% heeft geleverd? • Waarom weigert u deze historische, reeds behaalde krimp als nulmeting te hanteren? • Waarom wordt van de overgebleven toekomstgerichte bedrijven, zoals onze maatschap, geëist dat wij de gaten dichten in een gebied dat feitelijk al maximaal is gesaneerd? 4. Ruilland en de Uitholling van de Bedrijfsbalans Referentie: Bouwsteen Grond p. 111-112. Onze robuuste bedrijfsvoering steunt op ■ hectare eigendom en ■ hectare langdurig ruilland. Het TLGD kondigt zware, ruimtelijke claims aan. Dit veroorzaakt enorme onrust op de pacht- en ruilmarkt, waardoor eigenaren terughoudend worden en agrarische gronden (zeker in hotspots) afwaarderen. • Heeft u de indirecte inkomens- en vermogensschade berekend voor bedrijven in een hotspot wier grondpositie (zowel pacht/ruil als eigendom) door uw dwingende ruimtelijke reserveringen wordt uitgehold? Hoe garandeert u de continuïteit van onze ruil- en pachtconstructies als u tegelijkertijd een "doelgericht en passend instrumentarium" (p. 111) over deze gronden uitrolt?		

5. Gebrek aan transparantie over de Landbouwvisie Zuidwest-Drenthe Referentie: Ontwerpprogramma p. 89. Op pagina 89 geeft u aan dat de provincie de 'Landbouwvisie Zuidwest-Drenthe' (maart 2025) "bestudeert". Dit breed gedragen document van 56 pagina's bevat de échte koers vanuit de sector. • Welke concrete, bedrijfsstimulerende instrumenten uit deze Landbouwvisie maakt u integraal onderdeel van het TLGD? Waarom volstaat u met de term "bestuderen", in plaats van onomwonden de economische randvoorwaarden uit dit plan over te nemen om de levensvatbaarheid van maatschappen zoals de onze te garanderen? 6. Sense of urgency versus de sociaaleconomische sloop Referentie: Ontwerpprogramma p. 89 en p. 103 U roept voor het Holtingerveld een 'sense of urgency' uit voor heischrale graslanden, maar erkent gelijktijdig op pagina 103 dat de sociaaleconomische impact in Zuidwest-Drenthe "veel groter is dan elders". • Erkent u dat het structureel onzeker maken van grote werkgevers en kapitaalintensieve bedrijven zoals onze maatschap, leidt tot de definitieve ontmanteling van de agrarische keten in Wittelte? Ligt uw 'sense of urgency' enkel bij de natuur, of ook bij het voorkomen van een sociaaleconomisch bankroet van deze vitale regio? Naast de onmogelijke stikstofopgave rondom het Holtingerveld, worden wij als maatschap in Wittelte tevens geconfronteerd met de dwingende water- en ruimtelijke opgaven vanuit de hotspot 'Wapserveense Aa'. De manier waarop deze opgave in het TLGD is geformuleerd, is doorspekt met aannames die haaks staan op onze bedrijfseconomische realiteit. Ik verzoek u daarom dwingend tevens antwoord op de volgende fundamentele knelpunten: 7. De illusie van de 'win-win' bij vernatting Referentie: Ontwerpprogramma p. 74 en p. 89/90. Op pagina 90 stelt u dat de landbouw "baat heeft bij het meer en langer vasthouden van water in de beekdalen" en noemt u dit een "win-win-situatie". Tegelijkertijd schrijft u op pagina 89 dat de "beste gronden voor agrariërs" nu precies die gronden zijn waar het waterpeil omhoog moet. Voor een hoogproductief melkveebedrijf zoals het onze is structurele vernatting van de huiskavel en veldkavels geen 'win-win', maar puur productieverlies. Een hoger peil vernietigt de draagkracht van de bodem, maakt weidegang onmogelijk en verkort het groeiseizoen drastisch. • Hoe kunt u vernatting presenteren als een voordeel voor de landbouw, terwijl u dondersgoed weet dat het structureel verhogen van het peil op onze		

gronden leidt tot een onherstelbare afwaardering van de primaire landbouwkundige functie? • Erkent u dat uw 'win-win' definitie in werkelijkheid betekent dat de natuur wint en de boer de rekening van de natschade betaalt? Indien dit niet het geval is, wilt u dit dan verduidelijken waar de win-win situatie ontstaat? 8. De klimaat-paradox: veenbehoud en voedselproductie Referentie: Ontwerpprogramma p. 74 en p. 90. U koppelt de wateropgave in de Wapserveensche Aa direct aan de klimaatopgave (behoud van veenbodems door vernatting). U stelt dat in dit gebied op grote schaal veen voorkomt. Het vernatten van agrarische veengronden om oxidatie (CO₂-uitstoot) te stoppen, betekent het de facto beëindigen van reguliere graslandexploitatie. U dwingt ons hiermee indirect tot natte teelten (paludicultuur) of volledige extensivering, wat bedrijfseconomisch onhaalbaar is voor een modern melkveebedrijf. • Als u de Wapserveensche Aa gebruikt om provinciale klimaatdoelen (CO₂-reductie uit veen) te halen, waar is dan de structurele, langjarige financiële compensatie voor de boer die zijn productiecapaciteit moet inleveren? Waarom wordt de agrarische grond als gratis klimaatbuffer gebruikt? 9. Doelen zonder Middelen Referentie: Realisatiestrategie p. 18-19 en Ontwerpprogramma p. 8/9. U bombardeert de Wapserveensche Aa tot een van de topprioriteiten (hotspots) die met voorrang moet worden aangepakt. Echter, in de Realisatiestrategie (p. 19) geeft u ruiterlijk toe: "Die middelen zijn er op dit moment niet" en "de middelen die nu beschikbaar zijn zullen volstrekt onvoldoende zijn om alle gekozen projecten volledig af te ronden." U legt een zware planologische claim (hotspot) op ons gebied, waardoor onze ontwikkelruimte op slot gaat en de bank nerveus wordt. Tegelijkertijd geeft u toe dat u geen geld heeft om de beloofde "gebiedsprocessen", "kavelruil" of "schadeloosstellingen" te financieren. • Hoe rechtvaardigt u juridisch het aanwijzen van ons gebied als prioritaire hotspot met bijbehorende dwingende doelen, terwijl de financiële dekking voor de uitvoering en de compensatie van de boeren volledig ontbreekt? • Mogen wij de conclusie trekken dat het TLGD een ongedekte cheque is die eenzijdig ten laste komt van ons ondernemersrisico? 10. De façade van samenwerking van onderop Referentie: Ontwerpprogramma p. 8/9 en p. 89. U schrijft veelvuldig over "samenwerken met boeren" en "initiatieven van onderop". Toch is de Wapserveensche Aa top-down als hotspot aangewezen vanwege gestapelde doelen van stikstof, water en Vogel- en Habitatrichtlijn. Ons		

inziens is er geen sprake van gelijkwaardige samenwerking als de einddoelen (zoals de Vogel- en Habitatrichtlijn doelen op p. 90 voor zeldzame broedvogels) al in beton gegoten zijn door de provincie en het Rijk. • Als ons gebiedsproces 'van onderop' moet komen, betekent dit dan dat wij als maatschap samen met andere boeren de provinciale Vogel- en Habitatrichtlijn en waterdoelen ter discussie mogen stellen en naar beneden mogen bijstellen als blijkt dat deze onze bedrijven failliet maken? Of is 'samenwerking' in dit TLGD slechts het recht om mee te praten over de manier wáárop we onszelf moeten saneren? 11. Ruimtelijke claim op de huiskavel en veldkavels Referentie: Ontwerpprogramma p. 74 en Figuur 5.15 U stelt (p. 74) dat de waardevolle natuurgebieden, zoals Polder Ten Kate en de Wapserveensche petgaten, nu nog "geïsoleerd liggen in een agrarische omgeving" en dat er gekeken wordt naar de mogelijkheden van verbinding. Onze percelen liggen precies in dit tussengebied. Ons inziens houdt dit in dat het verbinden van deze snippers natuur een directe ruimtelijke claim op onze vruchtbare landbouwgronden legt. • Kunt u onomwonden uitsluiten dat eigendomsgronden en langdurige pachtgronden van agrariërs in Wittelte onteigend, afgewaardeerd of onder dwingend natuurbeheer worden geplaatst om deze door u gewenste 'natuurverbindingen' in het beekdal te realiseren? Deze elf punten vormen de kern van de onzekerheid waarin u ons bedrijf stort. Een algemene beantwoording volstaat niet; vraag ik u dwingend een gemotiveerde reactie op elk van deze locatie-specifieke knelpunten, aangezien ze onlosmakelijk verbonden zijn met de juridische en technische tekortkomingen van het TLGD die ik in het vervolg van deze zienswijze zal aantonen. Hoewel de bovenstaande vragen specifiek betrekking hebben op de wurgende positie van ons melkveebedrijf in Wittelte, komen deze excessen voort uit de fundamentele ontwerpfouten van het TLGD. Na grondige analyse van het ontwerpprogramma en de bijlagen stel ik vast dat er een onoverbrugbare kloof gaapt tussen de belofte van een vitaal platteland en de dwingende reductie- en inrichtingseisen die u via dit instrument over ons uitrolt. Het TLGD in zijn huidige vorm is geen landbouwakkoord; het is een eenzijdige ecologische claim op economische ruimte.		

Kort samengevat is dit plan voor onze familie geen koers naar de toekomst, maar een provinciale overlevingsstrategie voor vergunningverlening, waarbij de rekening eenzijdig op het erf in de hotspot wordt gelegd. In de rest van dit document worden de inconsistenties, het gebrek aan juridische waarborgen rondom de 2027-belofte en het ontbreken van structurele schadeloosstelling verder onderbouwd. Deze technische en juridische onderbouwing (het algemene deel) is onlosmakelijk verbonden met de vragen over onze eigen toekomst. Voordat ik overga tot de inhoudelijke punten per hoofdstuk, dwingen de structurele tekortkomingen in uw beleid mij tot het stellen van de volgende cruciale basisvragen: 12. Proportionaliteit van het plan Met name figuur 2.12 (p. 39 van het concept TLGD, zie figuur 1) roept aanzienlijke basisvragen op die essentieel zijn in het kader van proportionaliteit. In deze tabel wordt duidelijk dat de bijdrage aan de depositie in de natura 2000-gebieden voor het overgrote deel van de stikstofuitstoot, variërend van 65% tot meer dan 90%, niet afkomstig is uit Drenthe zelf. Dit roept de volgende vragen op: • Hoe rechtvaardigt de provincie een gebiedsgerichte reductie-eis van 50% tot 80%, zoals genoemd op p. 63 van de bouwstenen, voor Drentse ondernemers in hotspots, terwijl uit figuur 2.12 blijkt dat de totale Drentse bijdrage aan de depositie in de meeste gebieden minder dan 30% bedraagt? Is hier niet sprake van een disproportionele lastenverdeling? • Als Drenthe zelf slechts voor gemiddeld 25% bijdraagt aan de overschrijding, in hoeverre is het dan realistisch om van ondernemers offers tot 80% te vragen terwijl zelfs een volledige sanering van de Drentse landbouw de KDW-doelen niet binnen bereik brengt zonder harde garanties over reductie in het buitenland en buurprovincies? • Op pagina 62 van de bijlage 'Verzameldocument Bouwstenen' geeft u aan dat een onafhankelijk expert nog onderzoek doet naar een 'aanvullende reductie-opgave' voor de additionaliteit, die pas vlak vóór de definitieve vaststelling in 2026 bekend zal zijn. Hoe kunt u van mij verwachten dat ik een volwaardige zienswijze indien op een plan waarvan de werkelijke, cumulatieve reductie-eis nog niet is gekwantificeerd? Ik maak hierbij formeel bezwaar tegen deze gang van zaken, daar dit mijn recht op een tijdige en volledige beoordeling van de gevolgen voor mijn bedrijfsvoering feitelijk onmogelijk maakt. • Kan de provincie garanderen dat de forse reducties die van Drentse ondernemers worden gevraagd daadwerkelijk leiden tot juridische ruimte voor		

vergunningverlening, gezien het feit dat het meerendeel van de depositie van buiten de provinciegrenzen komt en dus buiten de Drentse invloedssfeer ligt? Als de lokale bijdrage zo klein is, is een extreem hoge reductie-eis tot wel 80% dan niet een disproportioneel zwaar middel met een marginaal resultaat voor de natuurwaarden. Figuur 1: Figuur 2.12 uit het concept TLGD 13. De juridische houdbaarheid versus de streefdatum 2027 De provincie belooft dat vergunningverlening medio 2027 weer mogelijk is. Hoe kan de provincie deze belofte hardmaken terwijl de juridisch afdwingbare normen voor ondernemers nog niet eens zijn vastgesteld? Deze kunstmatige tijdsdruk dwingt tot een eenzijdige focus op de 'additionaliteitseis' wat kortgezegd inhoud het direct aantonen van stikstofwinst voor de rechter. Hierdoor degradeert het TLGD tot een puur juridisch instrument voor korte termijn, waarbij de langetermijndoelen voor een sociaal-economisch robuuste landbouw ondergeschikt worden gemaakt aan snelle 'papieren' stikstofruimte. Graag ontvang ik een toelichting hoe de provincie borgt dat de haast voor 2027 niet leidt tot onomkeerbare schade aan de landbouwstructuur. 14. Het ontbreken van impact op sociaal-economische gevolgen De provincie baseert haar rigoureuze natuur- en stikstofdoelen op de verplichtingen uit de Europese Habitatrichtlijn, maar negeert in het ontwerpplan een cruciaal fundament van diezelfde richtlijn. Artikel 2, lid 3 van de Habitatrichtlijn stelt dwingend: 'Bij de op grond van deze richtlijn te nemen maatregelen wordt rekening gehouden met de vereisten op economisch, sociaal en cultureel gebied, en met de regionale en lokale bijzonderheden.' Ik mis een integrale leefbaarheidstoets op de sociaal-economische gevolgen van dit plan. Is de provincie bereid om per hotspot, waar de stapeling van opgaven het grootst is, te onderzoeken wat de cumulatieve impact van de voorgestelde krimp is op de sociale cohesie, de instandhouding van vitale voorzieningen (zoals scholen en winkels) en de lokale toeleverende economie? Individuele sociaal-economische begeleiding via organisaties als Boeren Perspectief Drenthe zijn geen vervanging is voor een integrale sociaal-economische effectrapportage op gebiedsniveau. Individuele hulp helpt een boer, maar het redt de lokale school of loonwerker niet als 40% van de boeren stopt.		

Ik verzoek u dwingend om, conform Art. 2 lid 3 van de Habitatrichtlijn, alsnog een onafhankelijke sociaal-economische impactanalyse aan het TLGD ten grondslag te leggen voordat u overgaat tot vaststelling. 15. Prioritering van stikstofruimte Het TLGD pretendeert de woningbouw vlot te trekken. Kan de provincie garanderen dat de stikstofruimte die lokaal door de agrarische sector wordt gerealiseerd, ook prioritair en met voorrang wordt ingezet voor de lokale woningbehoefte en de leefbaarheid binnen diezelfde regio/gemeente, in plaats van voor provinciale of landelijke industriële- en infraprojecten? 16. De financiële impasse en de vicieuze cirkel van innovatie De provincie erkent dat er onvoldoende financiële middelen zijn tot 2030 (Realisatiestrategie, blz. 13). Wat is het 'Plan B' als de benodigde miljarden vanuit het Rijk uitblijven? Daarnaast signaleer ik een vicieuze cirkel. SPUK-middelen voor innovatie liggen klaar, maar ondernemers kunnen deze niet benutten omdat de benodigde vergunningen voor innovatieve stallen door de provincie zelf niet worden verleend vanwege de huidige juridische impasse. Hoe gaat de provincie deze administratieve patstelling doorbreken? Deze voorgaande overkoepelende basisvragen op basis van het ontwerp TLGD hebben als doel helderheid te krijgen. Graag zie ik beantwoording en vastlegging van deze vragen verwerkt in het definitieve TLGD om duidelijkheid te krijgen. Door deze zaken te benoemen en helder te maken wordt het voor een ieder duidelijk wat verwacht kan worden van het TLGD en hoe de provincie anticipeert op verschillende scenario's. Dan vervolg ik nu graag met de inhoudelijke zienswijze op het TLGD. Inhoudelijke zienswijze op TLGD ontwerpplan 2026 In paragraaf 1.3 van het TLGD worden het oplossen van het vergunningenslot en het versterken van de landbouwstructuur als eerste hoofddoel genoemd. Echter, uit de verdere uitwerking en de focusbeschrijving blijkt dat dit doel volledig ondergeschikt is gemaakt aan het behalen van de natuur- en waterdoelen. Het programma leest hierdoor niet als een integraal plan voor het landelijk gebied, maar als een natuurherstelplan waarbij de belangen van de landbouw en de economie (punt 1) slechts als indirect resultaat worden gehoopt.		

Het ontbreekt in dit ontwerpplan aan concrete, eigenstandige waarborgen, meetbare tussenstapjes voor ondernemers en specifieke instrumenten in de 'bouwstenen' van figuur 1.1 om doel 1 daadwerkelijk te realiseren. Ik mis in de 'bouwstenen' van het programma een expliciet sociaal-economisch fundament dat de levensvatbaarheid van de agrarische sector garandeert, onafhankelijk van de ecologische opgave. De provincie geeft bovendien zelf aan dat het onzeker is of de natuurdoelen (Kritische Depositie Waarde, KDW) gehaald kunnen worden, waarmee ook het hoofddoel 'vergunningverlening' op losse schroeven komt te staan. Dit gebrek aan balans en juridische zekerheid vormt de kern van mijn zienswijze en leidt tot de volgende dwingende vragen en verzoeken tot aanpassing van het TLGD: Concrete vragen en verzoeken naar aanleiding van paragraaf 1.3 17. Over de hiërarchie van doelen • In paragraaf 1.3 worden 'het oplossen van het vergunningenslot' en het 'halen van natuurdoelen' beide als 'belangrijkste hoofddoelen' gepresenteerd. Echter, de tekst stelt direct daarna dat doel 1 alleen gerealiseerd kan worden in samenhang met doel 2. Kan de provincie verduidelijken of hier sprake is van gelijkwaardige doelen, of is doel 1 in feite een afgeleide belofte die volledig afhankelijk is van het resultaat van doel 2? • Als doel 1 een hoofddoel is, welke zelfstandige instrumenten, dus niet zijnde natuurmaatregelen, zet de provincie dan in om specifiek de 'landbouwstructuur te versterken' (doel 1b)? Kunnen deze ook worden opgenomen in het TLGD als pijlers? 18. Over de eenzijdige focus • De tekst vermeldt expliciet: 'Onze focus ligt op het oppakken van die opgaven die het meest bijdragen aan het wegnemen van achteruitgang van natuur'. Als de focus volledig bij doel 2 ligt, hoe wordt dan voorkomen dat doel 1 (landbouwstructuur en PAS-melders) in de uitvoering ondergeschikt raakt of vertraging oploopt? Kan dit worden verduidelijkt in het voorliggende plan? Hoe verhoudt de keuze om de focus bij de natuur te leggen zich tot de ambitie uit het coalitieakkoord om de landbouw te versterken? Wordt 'versterken' hier enkel uitgelegd als 'aanpassen aan natuurdoelen'? Graag zie ik uw zienswijze op deze vraag en een aanpassing in het TLGD die dit uitlegt. 19. Over de bouwstenen van het programma In paragraaf 1.3 wordt toegelicht dat de aanpak van het TLGD is opgebouwd uit verschillende 'bouwstenen'. Bij nadere bestudering van deze bouwstenen en de		

bijbehorende tekst, valt op dat deze vrijwel uitsluitend gericht zijn op de fysieke leefomgeving. • Waarom is er in figuur 1.1 geen zelfstandige bouwsteen 'Sociaal-economisch perspectief & verdienmodellen' opgenomen? Nu lijkt de landbouw slechts een 'ontvanger' van maatregelen uit andere bouwstenen. Ik verzoek u deze bouwsteen als gelijkwaardige pijler toe te voegen aan het programma, zodat economische vitaliteit een harde randvoorwaarde wordt in plaats van een bijproduct. • Daarnaast verzoek ik u om voorafgaand aan enige maatregel die de landbouw raakt, te stellen dat een sluitende financiële businesscase per hotspot of deelgebied dient te worden opgesteld in het TLGD. Deze kan dan maatwerk specifiek per hotspot of deelgebied worden uitgevoerd, maar geeft wel in het overkoepelende TLGD aan dat dit noodzakelijk is. Dit omdat zonder gedekte inrichtingskosten is de gevraagde afwaardering van agrarische gronden zinloos en louter schadelijk voor de landbouwstructuur. • In de realisatiestrategie (p. 25) wordt uitgebreid gesproken over mestbewerking en innovatie (reductie tot 55-90% ammoniak). In het hoofddocument TLGD is dit echter geen zelfstandige 'bouwsteen' voor de boer. Ik verzoek u de bouwsteen 'innovatie en techniek' toe te voegen, daar door de provincie zelf wordt aangegeven dat dit één van de dingen is die de een belangrijke en positieve bijdrage kunnen hebben. 20. Over de koppeling met PAS-melders Ref: Hst. 2: Toestemmingsverlening • Er wordt gesteld dat het halen van natuurdoelen 'noodzakelijk is om toestemmingsverlening uit het slop te trekken'. Kan de provincie in het voorliggende plan per deelgebied aangeven welke specifieke natuurverbetering (kwantitatief) exact nodig is voordat de eerste PAS-melder in dat gebied gelegaliseerd kan worden? 21. Additionaliteit Ref: Hst. 3: Landbouw en Hst. 4: Natuur Een cruciaal onderdeel voor het vlot trekken van vergunningen voor o.a. PAS-melders is additionaliteit. Maatregelen mogen pas worden ingezet voor nieuwe vergunningen als ze extra zijn bovenop de wettelijk verplichte basis voor natuurherstel. Gezien de enorme opgave die in het TLGD is opgezet voor natuurherstel, is het risico groot dat álle reductie die boeren realiseren volledig wordt 'opgeslokt' door de basis-natuurdoelen.		

• Kan de provincie in het TLGD kwantitatief vastleggen welk deel van de beoogde reductie (bijv. van de 43% ammoniakreductie) gereserveerd wordt als additionele ruimte voor de legalisatie van PAS-melders? Ik verzoek u deze reservering expliciet in het plan op te nemen. • Hoe voorkomt de provincie dat de additionaliteit van een maatregel achteraf door de rechter wordt vernietigd omdat het natuurherstel onvoldoende blijkt te zijn? Ik verzoek u in het TLGD een juridische veiligheidsbuffer op te nemen: een deel van de behaalde winst dat uitsluitend voor de vergunningverlening van de zittende ondernemers (PAS-melders) wordt geormerkt. • Is de provincie tevens bereid om in het voorliggende plan een concrete lijst van additionele maatregelen op te nemen die direct leiden tot vergunningsruimte? Graag zie ik dit als een toetsbaar onderdeel van het TLGD. 22. Over de gebiedsgerichte stikstofreductie en het risico op sanering Ref: Hst. 3.1: Stikstof In de bijlage 'Bouwsteen stikstof' (p. 63, verzameldocument Bouwstenen TLGD) stelt de provincie als rekenvoorbeeld voor om in een zone van 1000 meter rond Natura 2000-gebieden een gebiedsgerichte stikstofreductie van 50 tot 80% te realiseren, bovenop de generieke 30%. Deze astronomische percentages komen in de praktijk neer op een verkapt saneringsbeleid. Een reductie van 80% is redelijkerwijs onhaalbaar zonder volledige sluiting van het bedrijf. • Het is een absolute randvoorwaarde voor de rechtszekerheid dat de provincie in het TLGD uitspreekt wat het perspectief is voor een agrariër in deze 1000-meter zones. Als een reductie tot 80% de norm wordt, dient de provincie hier een passend en volledig gefinancierd perspectief (zoals volledige schadeloosstelling of verplaatsing) tegenover te stellen. • Tevens is het een vereiste dat kwantitatief wordt vastgelegd welk deel van deze extreme reductie-eis direct wordt gereserveerd als additionele ruimte voor vergunningverlening. Zonder deze harde garantie is medewerking aan deze percentages economische zelfmoord. • In de 'Vragen en Antwoorden' op de website van de provincie belooft u dat boeren 'realistische en haalbare doelen' krijgen die met 'managementmaatregelen' te halen zijn (de boer aan het roer). Ik constateer een onoverbrugbare tegenstelling tussen deze belofte en het rekenvoorbeeld van 80% reductie in de 'Bouwsteen Stikstof' (p. 63, verzameldocument Bouwstenen		

TLGD). Een reductie van 80% is met managementmaatregelen fysiek onmogelijk. Ik doe een dringend beroep op u om te garanderen dat het TLGD wordt aangepast zodat de belofte van 'management-gebaseerde doelsturing' juridisch wordt geborgd als de absolute bovengrens van wat van een individuele ondernemer gevraagd kan worden. Concrete vragen en verzoeken naar aanleiding van paragraaf 1.4 In paragraaf 1.4 van het TLGD maakt de provincie een cruciale kanttekening bij de haalbaarheid van het eigen programma. Er wordt gesteld dat voor natuurherstel uiteindelijk de KDW (Kritische Depositie Waarde) niet meer mag worden overschreden, maar tegelijkertijd erkent de provincie dat de meest kritische natuurtypen in Drenthe een dermate lage KDW hebben dat het de vraag is wanneer hieraan kan worden voldaan. Er wordt gesteld dat de opgaven na 2030 nog niet naar maatregelen zijn vertaald. Dit creëert een groot risico voor ondernemers die nu investeringen moeten doen voor de 2030-doelen. Dit schept een onhoudbare situatie voor de rechtszekerheid van inwoners en ondernemers. Als de provincie enerzijds de vergunningverlening (doel 1) koppelt aan het halen van de natuurdoelen (doel 2), maar anderzijds nu al aangeeft dat die doelen (de KDW) mogelijk onbereikbaar zijn, dan biedt dit programma geen perspectief, maar een juridisch moeras. Dit leidt tot onderstaande vragen ten aanzien van paragraaf 1.4: 23. Haalbaarheid kritische depositie waarde Ref: Hst. 4: Natuur en Water - Indien de provincie nu reeds voorziet dat de KDW voor bepaalde natuurtypen niet haalbaar is, op welke juridische basis verwacht zij dan dat de rechter toestemming zal geven voor vergunningverlening? Graag zie ik in het TLGD een juridische borging of een 'Plan B' opgenomen voor gebieden waar de KDW onhaalbaar blijkt, zodat het vergunningenslot niet permanent is. - De tekst in het voorliggende TLGD ontwerpplan spreekt over 'andere manieren om de natuurkwaliteit te realiseren'. Kan de provincie deze 'andere manieren' concreet benoemen en als alternatieve beoordelingsmethode opnemen in het TLGD? Zonder deze concretisering is er geen sprake van een toetsbaar plan, maar van een vage intentie. - Is de provincie bereid om hierbij het meten van daadwerkelijke natuurkwaliteit in het veld als leidend criterium op te nemen in plaats van theoretische modellen? In het verlengde hiervan verzoek ik de provincie om in het TLGD expliciet vast te leggen dat de feitelijke staat van instandhouding (de werkelijke natuurkwaliteit in het veld) leidend wordt voor de beoordeling of vergunningverlening mogelijk is,		

zeker in gebieden waar de theoretische KDW-modellen aantoonbaar onbereikbaar zijn. • Uit de verslagen van de schetssessies (o.a. Grote Masloot) blijkt een diep geworteld wantrouwen tegenover louter theoretische modellen. Ik verzoek u in het TLGD vast te leggen dat de voortgang van natuurherstel en de ruimte voor vergunningverlening primair worden gebaseerd op de feitelijke staat van de natuur middels veldmetingen. Ik verwijs hierbij naar de 'Monitoring' paragraaf in de Realisatiestrategie; Ik verzoek u dwingend om in het TLGD vast te leggen dat deze monitoring niet slechts een administratief proces is, maar dat 'meten in het veld' juridisch leidend wordt boven het Aerius-model zodra er discrepanties optreden. • Ik verzoek u formeel om als harde ontbindende voorwaarde op te nemen dat het TLGD een overmachtclausule bevat. Ondernemers mogen nimmer juridisch of financieel verantwoordelijk worden gehouden voor het niet-halen van natuurdoelen die het gevolg zijn van externe factoren zoals extreme weersomstandigheden, predatie (bijv. door de wolf of ganzenpopulaties) of andere invloeden buiten de directe invloedssfeer van het agrarisch beheer. 24. Over de horizon na 2030 en rechtszekerheid Ref: Hst. 1.3 en Hst. 4 • Hoe waarborgt de provincie dat investeringen die boeren nu doen om aan de 2030-eisen te voldoen, na 2030 niet waardeloos worden door nieuwe eisen? Ik verzoek de provincie om een 'stand-still' garantie of een langjarige investeringszekerheid in het TLGD op te nemen, zodat ondernemers die nu meewerken aan de transitie niet later alsnog geconfronteerd worden met extra beperkingen voor dezelfde opgave. • Kan in het voorliggende TLGD plan een tijdlijn worden opgenomen waarin wordt aangegeven wanneer de maatregelen voor de periode na 2030 wél bekend worden? Het ontbreken hiervan zorgt voor een beleidsvacuüm dat de 'landbouwstructuur' (doel 1b) juist verzwakt in plaats van versterkt. 25. Over de stapeling van doelen Ref: Hst. 5: Gebiedsgericht werken In paragraaf 1.4 wordt ook de methaanopgave en CO2-vastlegging genoemd als 'wenselijk' onderdeel van het programma. • Graag zie ik een integrale effectbeoordeling in het TLGD waarin wordt aangetoond dat de stikstofmaatregelen niet strijdig zijn met de klimaat- en wateropgaven. Hoe voorkomt de provincie dat boeren nu investeren in		

stikstofreductie die later weer moet worden aangepast vanwege methaan- of waterdoelen? Ik verzoek u dit in het plan te verduidelijken om desinvesteringen te voorkomen. 26. Transparantie over de nulmeting en gerealiseerde reductie Ref: Hst. 5 & Realisatiestrategie paragraaf monitoring Ik verzoek u dwingend om in het TLGD vast te leggen dat er voor elke aangewezen hotspot of natuurgebied een openbaar en actueel overzicht komt van de gerealiseerde resultaten sinds het referentiejaar 2019. Daarnaast mag van de provincie verwacht worden dat er een duidelijk startpunt/indexcijfer van het referentiejaar met absolute eenheden wordt gepresenteerd, zodat helder is wát precies gereduceerd moet worden. Ten aanzien van de in het TLGD gehanteerde stikstofdoelen en de daaruit voortvloeiende reductie-eisen van 50% tot 80% in hotspots, wijs ik u op de fundamentele wetenschappelijke onzekerheid van het AERIUS-model. In het RIVM-briefrapport 2021-0115 (Verkenning afstandsgrens project-specifieke depositieberekeningen) wordt op pagina 19 eveneens bevestigd: 'De onzekerheid kan lokaal (bijvoorbeeld per hexagoon of hectare) groot zijn: tot een factor 2 (-50% +100%)'. Deze onzekerheid wordt versterkt door de recente ontdekking van de ammoniak van zee correctie (maart 2025), waaruit bleek dat jarenlang onjuiste aannames zijn gedaan over de herkomst van ammoniak, wat de betrouwbaarheid van de huidige depositiemodellen verder ondergraaft. Juridisch gezien is het onhoudbaar om op basis van dergelijke onzekere modelleringen ingrijpende sociaal-economische maatregelen op te leggen zonder feitelijke validatie door metingen. Ik verwijs u naar de uitspraak van de Rechtbank Noord-Holland van 12 februari 2025 (ECLI:NL:RBNHO:2025:12839), die op basis van het Verdrag van Aarhus en Richtlijn 2003/4/EG oordeelde dat de overheid volledige transparantie moet bieden over de onzekerheden in stikstofdata. Gezien de redelijke wetenschappelijke twijfel die door deze onzekerheden ontstaat, is het TLGD op dit punt in strijd met het voorzorgsbeginsel uit de Habitatrichtlijn. Ik verzoek u dwingend om in het definitieve programma vast te leggen dat ingrijpende reductie-eisen pas effectief worden nadat de berekende overschrijdingen in de betreffende Drentse Natura 2000-gebieden door middel van meerjarige veldmetingen zijn gevalideerd en de werkelijke staat van instandhouding van de natuur (in plaats van een theoretische KDW) is aangetoond. Hoewel ik begrijp dat specifieke detailgegevens uit de flora- en faunadatabase omwille van bescherming van kwetsbare soorten niet één-op-één ter inzage		

liggen, geldt dit argument uitdrukkelijk niet voor de milieutechnische en hydrologische status van het gebied. Ik wijs u op uw plicht tot actieve openbaarmaking van relevante milieu-informatie. Zonder inzicht in de actuele staat van de natuur en de reeds bereikte emissiereductie per hotspot of (natuur)gebied, is een effectieve inspraak op dit plan feitelijk onmogelijk. Er dient inzichtelijk te worden gemaakt: • De feitelijke stikstofreductie die tussen 2019 en 2026 reeds is gerealiseerd (bijvoorbeeld door de LBV-regelingen of natuurlijke stoppers, zoals de beëindiging van het grote melkveebedrijf nabij het Witterveld in 2024, maar ook het stoppen van meerdere melkveebedrijven in bijvoorbeeld Friesland nabij Fochteloërveen). • Aangezien dit plan begin 2026 ter inzage is gelegd, is het ook aannemelijk dat niet alle cijfers tot deze datum beschikbaar zijn, maar de realisatie van de reductie vanaf de referentiedatum tot en met 31-12-2024 mag toch verwacht worden en inzichtelijk gepresenteerd worden in het voorliggende plan. Ik verzoek u dan ook om de feitelijk gerealiseerde reductie tot op een recente, heldere peildatum, bijvoorbeeld 31-12-2024, ten opzichte van het referentiejaar 2019 op te nemen in het voorliggende plan. • De actuele depositiewaarden, in plaats van enkel te rekenen met theoretische modellen uit het verleden. • De voortgang op hydrologische doelen, afgezet tegen de streefwaarden. Zonder deze transparantie is het voor ondernemers onmogelijk om de proportionaliteit van de gevraagde extra maatregelen te toetsen. Het is een absolute randvoorwaarde voor de rechtszekerheid dat deze tussenbalans per gebied als harde voorwaarde wordt opgenomen voordat een gebiedsproces start. Alleen op die manier kan worden voorkomen dat ondernemers dubbel worden belast voor een opgave die (deels) al is ingevuld. Het TLGD zwijgt verder over hoe wordt omgegaan met ondernemers die in de afgelopen jaren reeds substantieel hebben gereduceerd via provinciale of regionale projecten. Een concreet voorbeeld hiervan is het project 'Laaghangend Fruit', maar dit geldt evenzeer voor andere (lokale) innovatie- en reductie-initiatieven. Ik constateer dat er een reëel risico bestaat dat de provincie de huidige, reeds verlaagde emissiewaarden van deze koplopers hanteert als de 'nieuwe nulmeting' voor de gebiedsopgave. Dit zou betekenen dat ondernemers die proactief hebben geïnvesteerd, feitelijk zwaarder worden belast dan ondernemers die hebben afgewacht. Dit is onacceptabel en strijdig met het principe van rechtsgelijkheid.		

Ik doe een dringend beroep op u om te garanderen dat in het TLGD de volgende garanties worden opgenomen: • Reeds behaalde reducties via projecten zoals 'Laaghangend Fruit' of vergelijkbare initiatieven moeten volledig worden verrekend met de toekomstige gebiedsopgave. De inspanning uit het verleden moet worden opgeteld bij de toekomstige prestatie. • Het project 'Laaghangend Fruit' en vergelijkbare subsidies als referentiekader dient te worden opgenomen voor de wijze waarop individuele reducties worden geborgd. Ik verzoek de provincie om in het plan ruimte te bieden voor de erkenning van álle vergelijkbare initiatieven die aantoonbaar hebben bijgedragen aan de doelen van het TLGD sinds het referentiejaar 2019. • Er wordt voorkomen dat koplopers worden 'gestraft' voor hun vroege deelname aan reducerende initiatieven door hen eenzelfde extra reductiepercentage op te leggen als de bedrijven die nog geen stappen hebben gezet. Op pagina 6 en 7 van het ontwerpplan dat ter inzage ligt stelt de provincie dat zij 'schat' dat de uitvoering van reeds zeker gestelde maatregelen in 2030 een reductie van 14% tot stand brengt. Ik vind het uiterst zorgwekkend en onaanvaardbaar dat de provincie voor zo'n cruciaal onderdeel van het TLGD rekent met schattingen in plaats van harde, verifieerbare cijfers. Indien de provincie niet in staat is om de effectiviteit van reeds uitgevoerd beleid feitelijk hard te maken, ontbreekt elke basis voor het opleggen van aanvullende, ingrijpende maatregelen aan de agrarische sector. Ik verzoek u daarom dwingend dat: • De provincie de 'schatting' van 14% vervangt door een feitelijke berekening, gebaseerd op gerealiseerde projecten en beëindigde bedrijven. • Er volledige openheid komt over hoe deze 14% is berekend. Welke maatregelen zijn hierin meegeteld en welke niet? • Er geen aanvullende reductie-eisen (zoals de resterende 7% tot 2030 of 22% tot 2035) worden vastgesteld zolang de huidige stand van zaken niet met feiten is onderbouwd. Het kan niet zo zijn dat ondernemers worden afgerekend op een papieren werkelijkheid terwijl de provincie zelf toegeeft niet over exacte cijfers te beschikken. 27. Onevenredige lastenverdeling waterkwaliteit Ref: Hst. 4.3, Hst. 5.2 en p. 55, 73, 82-83 Het ontwerpprogramma toont een opvallende inconsistentie in de probleemanalyse versus de voorgestelde oplossingsrichtingen voor de waterkwaliteit (p. 55, 73, 82-83 van het ontwerpprogramma).		

Op pagina 82 erkent de provincie expliciet dat overschrijdingen van de drinkwaternorm in de Drentsche Aa ook worden veroorzaakt door 'medicijnresten, zoetstoffen en PFAS', wat duidt op een duidelijke stedelijke en industriële invloed. Echter, zodra het document overgaat naar de oplossingsrichtingen (p. 73 en 83), worden de noodzakelijke 'aanpassing en investering' vrijwel uitsluitend bij de agrarische sector neergelegd. Er wordt gesproken over het omvormen van melkveehouderij, het accepteren van inundatie (vernatting) en het investeren in emissiereductie op perceelniveau. Concrete investeringsverplichtingen of saneringsdoelen voor de andere genoemde veroorzakers, zoals gemeenten (riooloverstorten) of het waterschap (extra zuiveringstrappen op RWZI's voor medicijnresten), ontbreken in dit hoofdstuk volledig. Ik maak hiertegen bezwaar omdat de lasten van het behalen van de KRW-doelen hiermee ogenschijnlijk eenzijdig worden afgewenteld op de landbouw voor verontreinigingen die aantoonbaar (ook) een stedelijke of industriële oorsprong hebben. Ik verzoek u het TLGD op de volgende punten aan te passen: • Voeg de voorwaarde toe dat er per gebied/hotspot eerst een onafhankelijke bronanalyse plaatsvindt die de agrarische bijdrage zuiver scheidt van de stedelijke en industriële bijdrage (zoals medicijnresten en PFAS). • Leg in de Realisatiestrategie vast welke concrete inspanningen en investeringen van de overige veroorzakers buiten de agrarische sector worden verlangd om de door hen veroorzaakte drukfactoren weg te nemen. • Garandeer dat agrarische ondernemers niet worden belast met beperkingen in grondgebruik of teeltvrije zones die feitelijk (mede) dienen als 'buffer' voor stoffen die niet door de landbouw worden veroorzaakt. Inhoudelijke zienswijze op de hotspots en gebiedsgerichte uitwerking Naast de fundamentele vragen en verduidelijkingen die nodig zijn in de hoofdstukken 1.3 en 1.4, heb ik grote zorgen over de concrete uitwerking in de 'Hotspots', zoals beschreven in hoofdstuk 5. In deze gebieden komen alle claims (stikstof, water en natuur) samen, waarbij de agrarische sector als enige de rekening lijkt te betalen. Ik anticipeer hierbij op het mogelijke antwoord dat dit zaken zijn die pas in de latere 'uitvoeringsfase' of in 'gebiedsprocessen' aan bod komen. Dat wijs ik op voorhand af. De spelregels, maximale belasting en sociaal-economische waarborgen voor die gebiedsprocessen moeten als harde randvoorwaarde in dit overkoepelende TLGD worden vastgelegd. Zonder deze kaders in het TLGD,		

opereren de gebiedsprocessen straks met een blanco cheque ten koste van de ondernemer. Uit de verslagen van de schetssessies (onder meer Grote Masloot en Vledder Aa) blijkt een breed en luid gedragen onvrede onder ondernemers over het gebrek aan perspectief en de ondergeschikte rol van de landbouw. De oproep vanuit het veld is helder: 'Neem landbouwstructuurverbetering als hoofduitgangspunt en rest als afgeleide' (Verslag Vledder Aa, p. 4). Desondanks blijft het voorliggende TLGD focussen op 'donkergroene' natuur in de beekdalen. Ik verzoek u de signalen uit deze schetssessies serieus te nemen en in het TLGD vast te leggen dat agrarisch natuurbeheer en agrarisch eigendom in beekdalen de nadrukkelijke voorkeur hebben boven grootschalige functiewijziging naar 'donkergroene' nieuwe natuur. In het 'Verzameldocument Bouwstenen' (p. 111) geeft de provincie toe dat een definitief grondbeleid, een grondstrategieplan en een inhoudelijke prioritering voor ruilgronden nog ontbreken. • Gebaseerd op het voorgaande verzoek ik u dwingend dat in het TLGD de harde randvoorwaarde opneemt dat er in de hotspots geen onomkeerbare stappen worden gezet (zoals het definitief uit de markt nemen van agrarische gronden via 'vrijwillige' verkoop) zolang dit overkoepelende Grondstrategieplan niet door de Provinciale Staten is vastgesteld. Zonder dit kader ontbreekt elk zicht op een rechtvaardige herverdeling en landbouwstructuurverbetering. Ten aanzien van verschillende hotspots heb ik voor het gemak ingezoomd op een tweetal gebieden om te illustreren waar het volledige TLGD verder ook op getoetst kan en moet worden. De gehanteerde systematiek is aantoonbaar onjuist, zoals blijkt uit een vergelijking tussen de brongegevens van het Fochteloërveen en het Holtingerveld. In beide gevallen is de lokale bijdrage marginaal, maar de claim disproportioneel. Hieruit komt een structurele, provincie-brede weeffout naar voren: u presenteert sectorale aandelen (bijv. 57% landbouw) zonder deze te corrigeren voor de herkomst van de depositie (bijv. slechts 19,5% uit Drenthe). Dit is geen incidentele fout, maar een fundament onder het gehele TLGD. Omdat mijn bedrijf in een hotspot ligt die op exact dezelfde onjuiste rekenmethode is gebaseerd, tast dit de rechtmatigheid van de beperkingen voor mijn bedrijf direct aan. 28. Onrealistische reductiedoelen in Hotspot Fochteloërveen Ref: Hst. 5.10 en bijlage 'Veenhuizen' Voor de omgeving van het Fochteloërveen/Veenhuizen wordt geëxperimenteerd met reductiepercentages die oplopen tot 60% ammoniakreductie. Dit is bijna het		

dubbele van de generieke provinciale opgave. Dit roept de volgende vragen en verzoeken op: • Hoe waarborgt de provincie dat de sociaal-economische structuur van de agrarische sector rondom Veenhuizen behouden blijft bij dergelijke extreme eisen? Ik verzoek u in het TLGD een maximum reductieplafond per individuele ondernemer vast te leggen. Indien een gebied meer reductie nodig heeft voor natuurdoelen, mag dit nimmer eenzijdig op het bord van de blijvende ondernemers worden gelegd. • Ik verzoek u de passage over de extreme reductiepercentages (zoals de 60% in Veenhuizen) uit het TLGD te verwijderen, aangezien deze elk sociaal-economisch perspectief wegnemen. Indien u deze percentages toch wenst te handhaven als 'streefwaarde', verzoek ik u dwingend dat dit in het TLGD onlosmakelijk gekoppeld wordt aan een harde garantie op volledige schadeloosstelling en een concreet hervestigingsprogramma. Het enkel noemen van een dergelijk percentage zonder de bijbehorende financiële en juridische opvangnetten is onacceptabel en onrechtmatig tegenover de zittende ondernemers. 29. De impact op de Hotspot Witterveld Ref: Hst. 5.10 en bijlage 'Witterveld' Ook het Witterveld wordt in het TLGD aangewezen als een gebied waar een grote opgave ligt, met name door de kwetsbaarheid van de aanwezige habitattypen voor stikstof en verdroging. • In het TLGD ontbreekt een specifieke impactanalyse voor de ondernemers rondom het Witterveld. Kan de provincie aangeven hoeveel agrarische bedrijven hier direct door 'stapeling' van doelen worden geraakt? Ik verzoek u deze impactanalyse per hotspot als bijlage aan het TLGD toe te voegen voordat het plan definitief wordt vastgesteld. • Worden de maatregelen rondom het Witterveld gesynchroniseerd met de ontwikkelingen rondom de TT-baan en defensie-activiteiten in dat gebied? Ik verzoek u in het plan vast te leggen dat de landbouw niet als 'sluitpost' fungeert voor andere ruimtelijke claims in dit gebied. 30. Hydrologie als blokkade voor vergunningverlening Ref: Hst. 5 en Hst. 4.2 • Zowel in het Fochteloërveen (hoogveenherstel) als in het Witterveld is hydrologisch herstel cruciaal. Dit geldt ook voor de andere gebieden die zijn genoemd in het TLGD, de voorgenoemde gebieden zijn exemplarisch voor alle gebieden. Het TLGD stelt dat stikstofreductie pas effect heeft als de waterhuishouding op orde is. Dit creëert een onacceptabel risico: een boer kan maximaal reduceren, maar krijgt geen vergunning omdat de overheid haar		

hydrologische taken niet op tijd uitvoert. Ik verzoek u in het TLGD de harde garantie op te nemen dat stikstofruimte direct juridisch beschikbaar komt voor ondernemers zodra zij hun eigen reductie hebben behaald, ongeacht de voortgang van de hydrologische herstelmaatregelen door de provincie. • Wie is verantwoordelijk voor de schade als de hydrologische maatregelen (peilverhogingen) leiden tot vernatting op agrarische gronden buiten de natuurgebieden? Ik verzoek u een volledige schadeloosstellingsregeling in het TLGD op te nemen voor de indirecte gevolgen van het hydrologisch herstel in de hotspots. 31. De Eén-loket-garantie tegen stapeling van doelen Ref: Hst. 5: Gebiedsgericht werken • In gebieden als het Fochteloërveen worden ondernemers nu gevraagd te investeren voor stikstof. Echter, de opgaven voor klimaat (methaan) en bosontwikkeling (paragraaf 2.7) hangen als een zwaard van Damocles boven de sector. Ik verzoek u een 'integrale investeringsbescherming' in het TLGD op te nemen. Ondernemers in de hotspots die nu voldoen aan de zware eisen, moeten een garantie krijgen van bijvoorbeeld minimaal 20 jaar dat zij niet geconfronteerd worden met aanvullende claims vanuit andere TLGD-doelen (zoals extra bos of strengere methaannormen). • Daarnaast verzoek ik u de sociaal-economische impactanalyse niet pas achteraf per deelgebied te doen, maar als bindende toets vooraf op te nemen in het TLGD. Indien de levensvatbaarheid van de agrarische sector in gebieden als Veenhuizen of het Witterveld onherstelbaar wordt aangetast, moet het plan voorzien in het naar beneden bijstellen van de ecologische ambities (bijv. aanpassing van de begrenzing of de doelen). 32. Generiek toetsingskader voor álle overige (toekomstige) Hotspots Ref: Hst. 5: Gebiedsgericht werken Ik verzoek u dwingend om de hierboven gevraagde waarborgen, waaronder het individuele reductieplafond (punt 28), de voorafgaande impactanalyse (punt 29), de hydrologische garantie (punt 30), en de één-loket-garantie (punt 31) essentiële maar niet de enige onderdelen zijn, als een generiek toetsingskader voor alle gebieden in het TLGD te verankeren. Dit kader moet gelijkwaardig van toepassing zijn op alle hotspots en nog aan te wijzen hotspots. Dit toetsingskader dient, in samenspraak met de sector en externe experts, verder te worden uitgewerkt tot een volledig instrumentarium dat de sociaal-economische en juridische positie van ondernemers in alle gebieden met gestapelde opgaven beschermt. Het gelijkheidsbeginsel verzet zich ertegen dat		

ondernemers per gebied anders worden behandeld ten aanzien van hun fundamentele rechts- en investeringszekerheid. Het is dan ook niet vreemd dat ik dwingend vraag dat het TLGD de harde voorwaarde bevat dat Drentse ondernemers in grensgebieden (Friesland/Groningen) niet geconfronteerd worden met strengere normen of beperkingen dan hun burens over de provinciegrens, om concurrentievervalsing binnen één stroomgebied te voorkomen. In het vraag en antwoord op de website van de provincie Drenthe wordt gezegd dat men 'in gesprek gaat' met omliggende provincies wat zeer vrijblijvend overkomt. Er mag toch wel geëist worden dat er een gezamenlijk handhavings- en normeringskader wordt opgesteld. 33. Gebrek aan bestuurlijke borging en gelijkwaardig sanctieregime Ref: Hst. 6 – Impact In Hoofdstuk 6 wordt de 'Impact' van het TLGD beschreven, maar er wordt volledig voorbijgegaan aan de bestuurlijke impact en de bijbehorende verantwoordelijkheden. Er ontbreekt een kader voor toezicht op de uitvoerende partijen. Voor de agrarische sector gelden via de RVO en NVWA uiterst strikte regels; bij de kleinste afwijking volgen direct sancties. In de beschrijving van de impact in hoofdstuk 6 ontbreekt echter elke vorm van borging dat de 'subsidiekrijgers' die de natuur- en waterplannen uitvoeren (zoals terrein behorende organisaties) aan ditzelfde regime worden onderworpen. Ik verzoek u dwingend om in het TLGD vast te leggen, bij voorkeur in dit hoofdstuk, dat: • Hoe de provincie een sanctieprotocol gaat inrichten voor uitvoerende organisaties dat gelijkwaardig is aan het regime voor ondernemers. • Wie de onafhankelijke toezichthouder op de effectiviteit van de publieke bestedingen en de daadwerkelijke ecologische resultaten wordt of hoe dit wordt geborgd? Zonder onafhankelijke controle op de uitvoerders van natuurherstel ontbreekt elke vorm van democratische en financiële verantwoording. Ter afsluiting wijs ik u op het vigerende juridische kader en de zorgvuldigheidseisen waarbinnen deze zienswijze behandeld dient te worden. Gezien de enorme omvang en de vergaande impact van het TLGD op de sociaal-economische toekomst van het Drentse landelijk gebied, mag van de provincie worden verwacht dat zij op dit fundamentele niveau volledige duidelijkheid verschaft. Ik stel vast dat er in gebiedsprocessen en eerdere inspraakmomenten vaak wordt getracht de beantwoording van concrete vragen af te schuiven op 'andere plannen', 'latere fases' of 'landelijke kaders'. Gelet op de kaderstellende status		

van het voorliggende TLGD is dit thans niet langer acceptabel. De provincie is bij de vaststelling gebonden aan de volgende dwingende rechtsbeginselen: • Het zorgvuldigheidsbeginsel (Art. 3:2 Awb) verplicht de provincie om de feiten volledig vast te stellen. Het vooruit- of afschuiven van vragen over kritieke onderdelen (zoals de financiering, de onderbouwing van de reeds gerealiseerde 14% reductie of de bronidentificatie van PFAS/medicijnresten) schendt dit beginsel. Een integraal plan vereist integrale antwoorden. • Het motiveringsbeginsel (Art. 3:46 Awb) zegt dat een besluit moet rusten op een deugdelijke motivering. Het enkel herhalen van algemene beleidsteksten zonder in te gaan op de door mij aangetoonde inconsistenties (zoals de kloof tussen managementsturing en de 80% reductie-eis), vormt een motiveringsgebrek. • Het Verdrag van Aarhus & richtlijn 2003/4/EG vormen de basis van mijn recht op toegang tot milieu-informatie. Ik verzoek u alle onderliggende data en berekeningen die de basis vormen voor de 'bouwstenen' en hotspots transparant te maken. • Ik verzoek de provincie dan ook, in navolging van de Aarhus-uitspraak (ECLI:NL:RBNHO:2025:12839), om per hotspot aan te tonen dat de berekende depositie is gevalideerd met actuele veldmetingen. Zolang deze validatie ontbreekt, is er sprake van wetenschappelijke twijfel, waardoor het plan juridisch onhoudbaar is onder de Habitatrichtlijn. • Ondernemers hebben recht rechtszekerheid en gelijkheid door een voorspelbaar overheidshandelen. Het uitblijven van duidelijkheid over o.a. toezicht, overmachtclausules en de status van koplopers tast de investeringszekerheid aan. Ik verzoek u dan ook om in de Nota van Antwoord puntsgewijs en gemotiveerd in te gaan op de gestelde vragen. Het enkel 'kennisnemen' van mijn punten of het doorschuiven van de beantwoording naar toekomstige uitvoeringsplannen zal de rechtmatigheid van het definitieve vaststellingsbesluit van het TLGD aantasten. Ik vertrouw erop u hiermee voldoende en uiterst concreet te hebben geïnformeerd over de tekortkomingen in het voorliggende ontwerp. Ik zie uw gemotiveerde beantwoording van mijn vragen en, belangrijker nog, de verwerking van mijn verzoeken tot daadwerkelijke aanpassing van het definitieve TLGD met grote belangstelling tegemoet		

132.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Geïnteresseerd in en belang bij de toekomst van de landbouwsector in Drenthe	Dank voor het uiten van uw interesse. In de voorliggende versie van het TLGD hebben we meer concrete uitwerking gedaan.	
133.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Hiermee willen wij onze zienswijze indienen over het TLGD dat nu ter inzage ligt. Deze zienswijze is ingediend binnen de wettelijke termijn en verstuurd per e-mail op 29 maart 2026. Wij zijn een agrarisch gezinsbedrijf dat zijn bestaan heeft in Drenthe. Met grote bezorgdheid hebben wij kennisgenomen van het ontwerpprogramma. Wij ervaren dit plan als een ernstige bedreiging voor ons gezinsbedrijf. Hieronder lichten wij onze bezwaren nader toe. 1. Gebrekkige informatievoorziening en inspraakprocedure Tijdens de voorlichtingsavonden die door de provincie zijn georganiseerd, zijn gerichte vragen over het ontwerpprogramma niet of ontwijkend beantwoord. Op de vraag hoeveel agrarische bedrijven reeds zijn gestopt en welke stikstofreductie daarmee al is gerealiseerd, werd geantwoord dat “er geen recente cijfers bij de provincie bekend zijn.” • Een overheid die een ingrijpend beleidsprogramma vaststelt, is gehouden de benodigde feitelijke onderbouwing beschikbaar te stellen. • Zonder inzicht in de reeds gerealiseerde reductie als gevolg van bedrijfsbeëindigingen kan de aanvullende opgave voor blijvende boeren niet realistisch worden beoordeeld. • Wij verzoeken de provincie deze gegevens alsnog openbaar te maken en de inspraakmogelijkheden te verlengen totdat de relevante informatie volledig beschikbaar is. 2. Aantasting van eigendomsrechten en afwaardering van landbouwgrond Het ontwerpprogramma erkent enerzijds het belang van “versterking van de landbouwstructuur”, maar stelt anderzijds expliciet dat “een deel van de landbouwgrond niet meer aantrekkelijk is voor productie van landbouwgewassen.” Dit is innerlijk tegenstrijdig en heeft voor agrariërs vergaande consequenties: • De kaarten in het TLGD kennen slechts drie kleurzones: Agrarisch natuurbeheer, Natuur en Bebouwde kom. Er is geen zone die expliciet ruimte laat voor reguliere landbouw. Dit impliceert feitelijk dat bestaande landbouwgrond reeds is bestemd voor natuur(inclusief) gebruik. • Agrariërs hebben eigen kapitaal geïnvesteerd in hun grond en halen hier hun inkomen uit. Het eenzijdig afwaarderen van deze grond door overheidsingrepen zonder adequate compensatie is in strijd met het eigendomsrecht als bedoeld in artikel 1 van het Eerste Protocol bij het EVRM.	1. Waarom zijn bij vaststelling van het Ontwerpprogramma geen actuele cijfers beschikbaar over reeds gestopte agrarische bedrijven en de daarmee gerealiseerde stikstofreductie, en is de provincie bereid de inspraak te verlengen totdat deze informatie beschikbaar is? Voor de melkveehouderij is de norm die gaat gelden voor de generieke reductie van de stikstofuitstoot met 30% in 2035 inmiddels verhelderd in het programma. Deze is gebaseerd op de emissies uit 2019. Daarvan is 30% afgetrokken en die is omgezet in een concrete norm. Zie paragraaf 4.1. Door die norm kan elk bedrijf uitrekenen of, en zo ja, welke stappen zij nog moet zetten. Alle reeds gestopte bedrijven zullen dus direct bijdragen aan het verlagen van de opgave voor de bedrijven die er nog zijn. Vertegenwoordigers uit de sector waren betrokken bij totstandkoming van de norm. Gebiedsgericht (binnen een straal van 1 km rondom Natura 2000) geldt een zwaardere opgave. Hiervoor geldt echter wel dat bedrijven in gezamenlijkheid een aanbod mogen doen. Daarbij worden ook betrokken worden de bedrijven die al gestopt zijn sinds 2019 in dat gebied. Op dat niveau is het voor betrokkenen relevant om te weten welke ontwikkelingen hebben plaatsgevonden.	

• Een blijvende boer die grond overneemt van een stoppende collega kan de kosten niet terugverdienen als de gebruiksmogelijkheden van die grond drastisch worden beperkt. Dit maakt de bedrijfseconomische basis onmogelijk. 3. Het beginsel van vrijwilligheid is in strijd met de feitelijke inrichting van het plan Het ontwerpprogramma stelt dat de aanpak “in principe op basis van vrijwilligheid” plaatsvindt. Echter: bestaande landbouwgrond is in de gebiedskaarten reeds ingekleurd als natuur of agrarisch natuurbeheer. Dit betekent dat: • De bestemming feitelijk al is vastgelegd, zonder dat agrariërs hierover hebben kunnen meebeslissen. • De financiële en juridische druk die ontstaat door de inkleuring geen vrije keuze laat. • Het ontbreken van een aparte zone voor productieve landbouw iedere claim van vrijwilligheid ongeloofwaardig maakt. Wij verzoeken de provincie een aparte zone te behouden op de kaarten die productieve landbouw expliciet beschermt en mogelijk maakt. 4. Betwisting van de wetenschappelijke onderbouwing Wij plaatsen serieuze kanttekeningen bij de wetenschappelijke grondslagen van het programma: • De AERIUS-berekeningen, waarop de stikstofdoelstellingen zijn gebaseerd, worden door meerdere onafhankelijke deskundigen openlijk betwist. De aannames in het model zijn niet on-omstreden. • Deskundigen hebben aangegeven dat zelfs als de gehele Nederlandse landbouw zou verdwijnen, de beoogde reductiedoelen niet eens haalbaar zijn. Dit ondergraaft de proportionaliteit van de maatregelen. • De bijdrage van andere sectoren aan stikstof- en watervervuiling — industrie, verkeer en burgers — wordt in het programma buiten beschouwing gelaten of niet evenredig aangepakt. Zo wordt de landbouw onevenredig zwaar belast. • Watervervuiling kent meerdere bronnen: riooloverstorten, industrieel afvalwater en medicijnresten (zoals op radio journaal zojuist nog werd aangegeven: diclofenac-resten via het riool, die niet kunnen worden gezuiverd) worden niet of nauwelijks meegewogen. Het is rechtsongelijkheid uitsluitend de landbouw verantwoordelijk te stellen voor waterkwaliteitsproblemen. Wij verzoeken de provincie een onafhankelijk, breed wetenschappelijk onderzoek te laten verrichten naar de daadwerkelijke bijdrage van alle sectoren aan stikstof- en waterproblematiek, alvorens verdere beleidsmaatregelen specifiek gericht op de landbouw worden vastgesteld.	Drenthebreed zijn de ontwikkelingen vanaf 2019 wel degelijk in kaart gebracht en verwoord in het programma (zie hoofdstuk 2). 2. Hoe voorkomt de provincie dat landbouwgrond feitelijk wordt afgewaardeerd door kaartinkleuring en beleid, zonder volledige en rechtvaardige compensatie conform artikel 1 EP EVRM? Het TLGD gaat uit van het principe ‘vrijwillig waar het kan’. Maatregelen worden gerealiseerd via vrijwillige instrumenten in samenhang met passende compensatie en perspectief voor ondernemers. Ter verduidelijking: het eenzijdig afwaarderen van grond zal geen sprake van zijn. De provincie handelt niet in strijd met het eigendomsrecht. Kort voorbeeld: het verhogen van het waterpeil heeft meerwaarde voor water en natuur. Alleen vrijwillig en in overleg kan hier sprake van zijn, waarbij de grondeigenaar gecompenseerd wordt voor het getaxeerde waardeverlies door het ingrijpen in het waterpeil. 3. Hoe kan sprake zijn van vrijwilligheid wanneer gebiedskaarten landbouwgrond al aanwijzen als natuur of agrarisch natuurbeheer, en is de provincie bereid een expliciete zone voor productieve landbouw op te nemen? Betrokkene constateert terecht een spanningsveld tussen de uitgangspunten vrijwilligheid en het doel van het plan om vergunningverlening vlot te trekken. Dat laatste vergt zekerheden, c.q. een aanpak die ook juridisch verankerd is. De vrijwilligheid krijgt in het voorliggende plan vooral vorm doordat er vanuit gebiedsprocessen gekeken gaat	

5. Rechtsongelijkheid en onevenredige lastendruk Het TLGD legt de lasten van de opgaven voor stikstof, natuur en water vrijwel geheel bij de agrarische sector neer. Dit is rechtsongelijkheid: • Burgers hoeven hun CO₂- en stikstofuitstoot — onder meer door autogebruik voor woon-werkverkeer en recreatie in natuurgebieden — niet te verantwoorden, terwijl van boeren vergaande reducties worden gevraagd. • Natuur vergt structureel publieke financiering; landbouw genereert zijn eigen economische waarde. Het plan behandelt beide niet als gelijkwaardige belangen. • Het is willekeur waar je grondgebonden bedrijf is gevestigd en wordt geconfronteerd met nieuwe bedreigingen zoals (natuur)claim op je grond. • De provincie erkent zelf dat de reductie “pijnlijk” is en dat het geld tekortschiet. Toch werd dit plan gemaakt! Dit is onverantwoord beleid. 6. Conclusie en verzoeken aan Gedeputeerde Staten Op grond van het voorgaande verzoeken wij Gedeputeerde Staten het Ontwerpprogramma TLGD niet vast te stellen in de huidige vorm, en in ieder geval de volgende aanpassingen door te voeren: • Herstel van een expliciete kaartzone voor reguliere landbouw in de gehele provincie. • Inzicht verschaffen in de reeds gerealiseerde stikstofreductie als gevolg van reeds gestopte bedrijven, vóór verdere besluitvorming. • Een eerlijke lastenverdeling waarbij alle vervuilende sectoren evenredig worden aangesproken. • Vooruitlopend op de verwachting dat AERIUS-berekeningen en de aannames niet correct zullen blijken, het TLGD daar niet op te baseren, en de overheid te vragen om een reële oplossing/rekenmodel te bedenken. • Garantie dat landbouwgrond niet wordt afgewaardeerd zonder volledige, rechtvaardige schadeloosstelling conform artikel 1 EP EVRM. • Beperking van bufferzonering in de reeds vastgestelde Natura 2000-gebieden, zonder uitbreiding naar omliggende Inatbouwgronden. Wij hopen dat Gedeputeerde Staten onze zienswijze op het programma op de genoemde punten wezenlijk aanpast. Wij zijn bereid onze bezwaren mondeling nader toe te lichten.	worden hoe we aan de opgaven gaan werken in een gebied. In het nieuwe ontwerp-omgevingsvisie Drenthe wordt voor het landbouwsysteem onderscheid gemaakt in 4 typen gebieden: 1) Prioritair Landbouwgebied, dit zijn gebieden waar landbouw te maken krijgt met generieke opgaven, 2) TLGD-gebieden, dit zijn gebieden waar landbouw specifieke opgaven heeft voor natuur, stikstof en water en kansen zijn voor landbouwstructuurverbetering en 3) Landbouwgebied met specifieke opgaven voor bescherming van drinkwater en 4) landbouw in beekdalen. 4. Waarom baseert de provincie het TLGD op betwiste AERIUS-berekeningen en is zij bereid eerst onafhankelijk, sectoroverstijgend wetenschappelijk onderzoek te laten uitvoeren naar stikstof- en waterbelasting? Zie zienswijze 2. 5. Hoe rechtvaardigt de provincie dat de landbouwsector onevenredig wordt belast voor stikstof-, natuur- en wateropgaven, terwijl bijdragen van andere sectoren en burgers onvoldoende worden betrokken? Het Rijk, via minister van LVVN Wiersma, heeft de reductie-opgave voor de landbouw gesteld op 42-46%. Voor de sectoren industrie en mobiliteit geldt een doel van 50%. Het huidige kabinet heeft deze doelen overgenomen. Wat de buitenlandse emissies betreft, deze nemen sinds jaren sneller af dan die in Nederland.	

	6. Is de provincie bereid het Ontwerpprogramma TLGD niet vast te stellen in de huidige vorm en het aan te passen met oog voor rechtszekerheid, eigendomsbescherming, evenredigheid en uitvoerbaarheid voor de landbouw? Het voorliggend programma is aangepast op basis van onder meer de inloopavonden en zienswijzen. Om vergunningen weer mogelijk te maken is het van groot belang het TLGD programma vast te gaan stellen. Tegelijkertijd realiseert de Provincie zich heel goed dat rechtzekerheid, eigendom, evenredigheid en uitvoerbaarheid voor de landbouw van groot belang zijn. Om deze reden dienen zorgvuldige processen opgestart te worden waar, bij voorkeur in gebiedsprocessen, wordt vastgesteld wat reële en goede maatregelen zijn voor de opgaven die er zijn.	
134.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Ten eerste willen wij onze erkenning uitspreken voor de ambitie van de Provincie Drenthe om tot een toekomstbestendig en duurzaam landelijk gebied te komen. Anderzijds willen wij ook onze zorgen uiten over de praktische uitvoerbaarheid van de voorgestelde maatregelen. Waar wij spreken voor de agrarische sector en dan met name voor de vleeskuikensector. Wij zijn familie [REDACTED]. Deze locaties worden gerund door zowel eigen gezinsleden als personeelsleden. Eigen gezinsleden zijn jonge bedrijfsopvolgers en runnen de dagelijkse gang van zaken. Aangezien wij binnen het gezin verschillende bedrijfsopvolgers hebben zijn wij continue bezig met duurzame investeringen. Daarnaast willen wij zeker een bijdrage kunnen leveren aan emissieverlaging. Echter moeten deze investeringen terugverdiend kunnen worden en willen wij er zeker van zijn dat deze investeringen ook daadwerkelijk bijdragen aan de kaders en randvoorwaarden van emissiereductie. De jonge ondernemers willen graag duidelijkheid en handvaten omtrent de toekomstige investeringen in verduurzaming en reductiemaatregelen. Op meerdere van onze locaties, [REDACTED], is de energie-infrastructuur een wezenlijke belemmering. Dit houdt ons tegen om reductie investeringen te doen (schaarste en	1. Houdt de provincie bij het TLGD rekening met de technische, praktische en financiële beperkingen binnen de (vlees)pluimveesector? In het TLGD programma wordt een oplossing gezocht voor de stikstof opgave van de totale sector. In onze uitwerking zullen de verschillende typen bedrijven en bijbehorende sectoren nog nader uitgewerkt moeten worden. U stelt hierin al veel gedaan te hebben, iets wat we ook erg belangrijk vinden in de uitwerking van het programma. Gedane investeringen en gerealiseerde reductie na 2019 zullen meetellen.	Gevolg 1: Pluimvee en Varkenshouderij aanpak zal verder uitgewerkt moeten worden, inclusief het thema Best Beschikbare Technieken. Gevolg: Zie punt 4: in Inhoudsdocument opmerking plaatsen over de knelpunten die ontstaan met netcongestie en

overbelasting). Dit komt voornamelijk door een overvol energienet, dure investeringen in zonnepanelen en accu's, maar ook het moment van stroom leveren en gebruiken. Dit maakt dat wij wél verantwoordelijk worden gesteld voor eventuele investeringen, maar feitelijk niet in staat worden gesteld om te voldoen aan de gestelde maatregelen. We kunnen niet snel genoeg reageren op bijvoorbeeld dierwelzijn regels die ons opgelegd worden door o.a. rijksoverheid (Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit), Europese Unie, NVWA, LID en uiteraard de consument, door de vele onzekerheden en gevolgen hiervan in de sector. Reductie in dieren aantallen om reductie te realiseren komt niet ten goede aan het huidige verdienmodel. Het huidige verdienmodel is noodzakelijk om te kunnen blijven investeren in o.a. emissiereductie, dierwelzijn en vervangingsinvesteringen. Daarnaast zal eventuele reductie ook niet ten goede komen aan het verdienmodel van onze partners: voerleveranciers, veearts, broederij en slachterij. Daarnaast brengt het ontbreken van haalbare maatregelen en randvoorwaarden niet alleen de continuïteit van individuele bedrijven in gevaar (investeringen in dierwelzijn en duurzaamheid), maar zal dit ook de stabiliteit en toekomstbestendigheid van de hele agrarische sector in Drenthe in gevaar worden gebracht. De andere vraag die rondgaat in ons hoofd is de toepassing van interne en externe saldering. Deze methoden zijn van groot belang om ontwikkelruimte te creëren, maar ook om emissiereductie per saldo mogelijk te maken. Is het mogelijk om één stal van de locatie naar een 0 emissie te brengen en is dat dan voldoende voor de gehele locatie? Het is onduidelijk hoe we naar de toekomst toe omgaan met interne en externe saldering, wat ertoe leidt dat ondernemers geen perspectief meer hebben om binnen de kaders te gaan verduurzamen en hun bedrijfsvoering gaan aanpassen. Hierin staan we lijnrecht tegenover het doel van emissiereductie en zal dit kunnen leiden tot stilstand in de sector. En hoe wordt er gekeken naar de gedane investeringen in emissiereductie na het referentiejaar 2019? Als laatste vragen wij ons ook af wat er verstaan wordt onder de beste beschikbare techniek? Is dat techniek die alleen bijdraagt aan de hoogste emissiereductie of wordt er naar de gehele bedrijfsvoering gekeken: denk hierbij aan energieverbruik, verdienmodel na investeringen, dierwelzijn en verkeersbewegingen voor het aanvoeren van chemische middelen voor het was proces en de afvoer van waswater (negatief impact). Onze vraag aan de provincie is dan ook: Wordt er rekening gehouden met de huidige technische, praktische en financiële beperkingen binnen de sector?	2. Biedt het TLGD voldoende duidelijkheid en handvatten voor jonge ondernemers om duurzaam en emissiereducerend te investeren met behoud van een haalbaar verdienmodel? Het TLGD programma heeft als doel om van het stikstofsloot af te komen en onze opgaven voor water en natuur te halen. Tegelijkertijd moet er perspectief blijven voor de bedrijven om hiermee ook duurzaam en emissiereducerend te kunnen investeren. Een onderwerp dat zeker geagendeerd staat en wordt herkend. 3. Worden reductietermijnen afgestemd op wat technisch en praktisch haalbaar is voor bedrijven? Het is de bedoeling dat het TLGD programma en de uitwerking ervan door boeren gehaald moet kunnen worden, zeker voor de generieke opgaven. Voor gebiedsspecifieke opgaven moet in een gebiedsgerichte benadering vastgesteld gaan worden of doelen technisch en praktisch haalbaar blijven of dat een ander transitiepad benodigd is. 4. Hoe gaat de provincie om met knelpunten in de energie-infrastructuur die emissiereductie-investeringen feitelijk onmogelijk maken? De Provincie Drenthe herkent de knelpunten van de energie-infrastructuur. Binnen de Provincie worden hiervoor aparte programma's opgezet zoals het Drents Actieprogramma Netcongestie. De zorg hierover is correct en kan invloed hebben op de snelheid waarmee maatregelen op het bedrijf/erf genomen kunnen worden.	belemmeringen voor ondernemers om te verduurzamen.

Wordt er gekeken naar daadwerkelijk haalbare termijnen voor de reductie? Actief inzetten op het versneld verbeteren van de huidige energie infrastructuur; De keteneffecten hoog op de agenda te zetten bij besluitvorming; Ondernemers te steunen bij ontwikkelingen en implementatie van werkbare oplossingen; Denk ook aan minimaal gelijkblijvend verdienmodel.	5. Hoe wordt omgegaan met interne en externe saldering, en biedt dit voldoende ontwikkelruimte en perspectief voor ondernemers? Dit programma is opgesteld om (intern en extern) salderen en vergunningverlening weer mogelijk te maken zodat bedrijven duidelijkheid krijgen en keuzes kunnen maken. Door (extra) inzet op doelsturing (ondernemer aan het roer), innovatie (subsidie maatregelen t.b.v. reducties) en starten gebiedsprocessen worden oplossingen gezocht voor ondernemers in de gebieden. Compensatie mogelijkheden of alternatieve maatregelen zullen helpen deze verandering in gang te zetten. Uiteindelijk met het doel om voldoende ontwikkelruimte en perspectief voor ondernemers te bieden. 6. Hoe worden emissiereducerende investeringen die ná referentiejaar 2019 zijn gedaan meegewogen? Antwoord De norm die in dit programma is opgenomen telt investeringen voor en ná 2019 ook mee. Zie voor de uitwerking paragraaf 4.1 van het programma. 7. Wat verstaat de provincie onder ‘beste beschikbare technieken’, en wordt daarbij breder gekeken dan alleen maximale emissiereductie (zoals energiegebruik, dierwelzijn en bedrijfscontinuïteit)? Ja er wordt zeker breder gekeken. De norm is inderdaad primair gericht op maximale reductie van ammoniak. We gaan de norm na vaststelling nog nader uitwerken met de sector waarbij we ook rekening houden met bijvoorbeeld biologische bedrijven of bedrijven	

	waarbij de investering niet in verhouding staat tot de omvang van het bedrijf. 8. Houdt de provincie bij besluitvorming rekening met keteneffecten voor toeleveranciers en afnemers in de agrarische sector? Het TLGD programma streeft een duurzamere landbouw na, dit kan zowel positieve als negatieve effecten hebben in de keten. Voor de besluitvorming wordt hier niet specifiek aandacht aan besteedt. 9. In hoeverre ondersteunt de provincie ondernemers actief bij de ontwikkeling en implementatie van haalbare verduurzamingsmaatregelen? De Provincie Drenthe zet zich al jaren pro-actief in om ondernemers te stimuleren en daar waar mogelijk te ondersteunen om verduurzamingsmaatregelen te treffen. Ook in het TLGD programma wordt onderzocht welke middelen we hiervoor kunnen vrijmaken. Ook het rijk gaat middelen beschikbaar maken en hier zullen we als provincie ook aanspraak op gaan maken.	
135.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
1. Inleiding Met deze zienswijze richten wij ons tot het College van Gedeputeerde Staten van de Provincie Drenthe. Wij reageren op het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD), omdat de voorgestelde maatregelen directe gevolgen hebben voor onze bedrijfsvoering, onze gronden en onze toekomst in Noordwest-Drenthe. Daarnaast willen wij het College nadrukkelijk wijzen op ernstige procesmatige tekortkomingen in de werkwijze van de provincie, Prolander en de betrokken ambtelijke organisatie. Deze punten raken aan de betrouwbaarheid, transparantie en uitvoerbaarheid van het TLGD en verdienen directe bestuurlijke aandacht.	1. Tijdens de LTO-bijeenkomst in Zeijen (zomer 2025) werd toegezegd dat de aangekochte [REDACTED] hectare grond in een gebiedsproces zou worden ingebracht. In de praktijk blijkt dit niet het geval. De genoemde [REDACTED] hectare is vrijwillig verworven voor lopende provinciale opgaven (NNN, KRW, landbouwstructuur). Dit mede in het kader van de hotspot Grote Masloot zijn er nog veel vragen over uitwerking van de maatregelen vanuit het TLGD.	

2. Algemene opmerkingen Wij merken in het bijzonder het volgende op: • Het gebied heeft nauwelijks gelegenheid gehad om inbreng te leveren, terwijl de gevolgen voor agrarische bedrijven groot zijn. • Tijdens de LTO-bijeenkomst in Zeijen (zomer 2025) werd toegezegd dat de aangekochte ■■■ hectare grond in een gebiedsproces zou worden ingebracht. In de praktijk blijkt dit niet het geval. • Prolander voert grondtransacties uit zonder transparantie of afstemming met het gebied. • Waardevolle landbouwgronden worden verkocht of geruild, waardoor de in het ontwerp genoemde structuurverbetering niet meer realistisch is. • De praktische uitvoerbaarheid voor melkveehouderijen is onvoldoende in beeld. • De economische continuïteit van gezinsbedrijven staat onder druk door langdurige onzekerheid. • Innovatie en maatwerk krijgen te weinig ruimte. 3. Inhoudelijke punten van zorg 3.1 Onvoldoende duidelijkheid over gebiedsindeling en gevolgen voor bedrijven De kaarten en onderbouwingen zijn onvoldoende concreet. Hierdoor is niet duidelijk welke maatregelen gelden in onze directe omgeving en welke beperkingen dit oplevert voor bedrijfsontwikkeling. 3.2 Onzekerheid rondom stikstof en vergunningverlening Het programma biedt geen helder perspectief op vergunningverlening, legalisatie van PAS-melders en de rol van innovaties. 3.3 Te beperkte aandacht voor technische innovaties Het ontwerp stuurt sterk op extensivering, terwijl technische innovaties onvoldoende worden erkend als volwaardig alternatief. 3.4 Economische gevolgen onvoldoende in beeld Een realistische economische impactanalyse ontbreekt. Hierdoor is niet duidelijk welke financiële gevolgen de voorgestelde maatregelen hebben voor individuele bedrijven en voor de sector als geheel. Dit vormt voor ondernemers een beperkende factor voor bedrijfsontwikkeling, omdat investeringsbeslissingen niet verantwoord kunnen worden genomen zonder inzicht in kosten, opbrengsten en risico's. Daarnaast belemmert het ontbreken van een duidelijke economische onderbouwing ook de financiering van noodzakelijke maatregelen. Banken en financiers vragen om zekerheid, onderbouwing en toekomstperspectief. Wanneer deze ontbreken, wordt het voor bedrijven	Wel geldt dat een deel van de gronden beschikbaar blijft voor een toekomstig gebieds- en kavelruilproces. Hiervoor worden voorbereidingen getroffen. Nadat het TLGD is vastgesteld zullen deze gronden via een kavelruilproces weer op de markt worden gebracht via een proces wat vanaf “onderaf” met de eigenaren in het gebied zal worden ingericht. Hierbij geldt als uitgangspunt dat maatregelen vrijwillig en in overleg met de belanghebbenden plaatsvinden. 2. Waarom voert Prolander grondtransacties uit zonder transparantie of afstemming met het gebied? Prolander voert grondtransacties uit in opdracht van en binnen het beleid van de provincie Drenthe. Deze transacties zijn onderdeel van bestaande uitvoeringsprogramma's en volgen vastgestelde procedures. Bij grondtransacties hoort een bepaalde vertrouwelijkheid, mede ter bescherming van de positie van individuele eigenaren. 3. Waarom wordt waardevolle landbouwgronden verkocht of geruild, waardoor de in het ontwerp genoemde structuurverbetering niet meer realistisch is? De provincie verkoopt of ruilt gronden alleen wanneer dit beleidsmatig verantwoord is en bijdraagt aan bredere doelen, zoals landbouwstructuurverbetering, natuurontwikkeling en wateropgaven. In de verdere uitwerking van het TLGD wordt bekeken hoe structuurverbetering daadwerkelijk kan worden gerealiseerd en	

vrijwel onmogelijk om investeringen te doen die nodig zijn om aan de opgaven van het TLGD te voldoen. Wij hebben tijdens de bijeenkomst van de DAJK in Westerbork de vraag gesteld hoeveel emissie er al gereduceerd is sinds 2019. Hier was geen duidelijk antwoord op in cijfers terwijl ze wel aangeven dat er 43% gereduceerd moet worden. Uit deze reactie concludeerde wij dat de provincie zelf geen beeld heeft wat het uitgangspunt is het waar we nu staan. 3.5 Ontbreken van een milieueffectrapportage (MER) en ontbreken van een gestructureerde werkwijze Voor een programma met zulke ingrijpende gevolgen mag verwacht worden dat er een MER wordt opgesteld. In het huidige proces ontbreekt deze volledig. Dit is extra zorgelijk omdat er geen gestructureerde werkwijze meer ligt: grondprocessen worden uitgevoerd zonder samenhang, transparantie of afstemming met het gebied. 3.6 Gebrek aan maatwerk en overgangstermijnen Generieke maatregelen doen geen recht aan verschillen tussen bedrijven. 3.7 Twijfels of landbouwstructuurverbetering nog wel aan de orde is Hoewel landbouwstructuurverbetering als doel wordt genoemd, lijkt dit in de praktijk niet meer uitvoerbaar. Door verkoop van hoogwaardige landbouwgrond, gebrek aan afstemming en het ontbreken van een gestructureerde werkwijze is niet duidelijk of dit doel nog serieus wordt nagestreefd. 4. Proces en werkwijze van provincie Drenthe, Prolander en betrokken deskundigen 4.1 Onvoldoende representatieve gebiedsinbreng & onjuiste informatie tijdens bijeenkomsten Tijdens bijeenkomsten in Norg en bij het DAJK bleek de informatievoorziening onvoldoende. Een voorbeeld is ████████, dat op kaarten als provinciaal eigendom stond ingetekend. Dit werd ter plekke met een stift gecorrigeerd en aangegeven dat dit een foutje was, terwijl later bleek dat deze gronden wél in een proces van Prolander zitten. Dat was dus de reden dat de gronden teruggetrokken zouden worden uit de verpachting. Hiermee concluderen wij weer dat er meerdere sporen lopen in het proces van Prolander. De omliggende grondeigenaren hebben geen idee waar Prolander mee aan het ruilen en handelen is terwijl er wel gezegd is door de Provincie dat zij hierin transparant te werk zouden gaan.	welke rol grond daarbij speelt. Het ontwerpprogramma bevat bewust nog geen uitgewerkt te gebiedsbesluiten op dit punt. 4. Hoe gaat de provincie om met lopende grondverkoop en het niet verpachten van provinciale gronden, terwijl het TLGD nog niet is vastgesteld en het gebiedsproces nog niet is gestart? Het TLGD is nog niet definitief vastgesteld, maar de provincie voert bestaande uitvoeringsprogramma's voor natuur, water en landbouwstructuur onverminderd uit, daar waar dit past. Dit is een bewuste keuze, ingegeven door de urgentie van wettelijke opgaven en eerder vastgestelde beleidskaders. Deze parallelle werkwijze is expliciet benoemd in de opzet en uitgangspunten van het TLGD Voor wat betreft de pacht geldt dat provinciale percelen wel worden uitgegeven. Deze worden voor drie jaar gegund en uitgegeven door middel van jaarlijkse pachtovereenkomsten. De pacht kan eerder beëindigd worden als er sprake is van een gegronde reden zoals een aanstaande transactie, een gebiedsproces of, in het geval van natuurpercelen, de inrichting. Deze drie jaar geeft meer zekerheid voor landbouwbedrijven. 5. Hoe kan sprake zijn van een zorgvuldig en gelijkwaardig gebiedsproces als nu al onomkeerbare grondtransacties plaatsvinden zonder betrokkenheid van het gebied? Het TLGD is nog niet definitief vastgesteld, maar de provincie voert bestaande uitvoeringsprogramma's voor natuur, water en	

4.2 A Vergaande grondprocessen buiten het gebiedsproces om De voormalige gronden van [REDACTED] (circa [REDACTED] ha) zijn aangekocht, maar inmiddels wordt circa 120 ha hoogwaardige landbouwgrond doorverkocht. Deze grond is essentieel voor landbouwstructuurverbetering en gebiedsopgaven, maar wordt nu aan het gebiedsproces onttrokken. 4.2B Tegenstrijdige communicatie tijdens de bijeenkomst in Norg Tijdens de bijeenkomst in Norg gaf gedeputeerde van de provincie een duidelijke beschouwing over de gang van zaken rondom de provinciale gronden. Aanwezigen kregen de indruk dat: • het proces van niet-verpachten zou worden heroverwogen, • de verkoop van gronden mogelijk zou worden stilgezet, • en dat er eerst een zorgvuldig gebiedsproces zou worden doorlopen voordat onomkeerbare stappen zouden worden gezet. Deze boodschap sloot aan bij eerdere toezeggingen van de provincie dat het gebied centraal zou staan en dat besluiten in gezamenlijkheid zouden worden genomen. Kort nadat de gedeputeerde de bijeenkomst had verlaten is door een vertegenwoordiger van de Prolander een nadere toelichting gegeven. De inhoud hiervan week op meerdere punten af van wat er eerder die avond door gedeputeerde geschetst werd. Zo zei hij onder andere dat: • de beschouwing van gedeputeerde “niet aan de orde was”, • de verkoop van gronden eveneens doorgang zou vinden. Deze uitspraken werden door aanwezigen ervaren als: • een signaal dat Prolander een eigen koers vaart, los van politieke sturing, • en een bevestiging dat er geen interne afstemming is tussen bestuur, ambtelijke organisatie en uitvoeringsorganisatie. De tegenstrijdige communicatie heeft geleid tot grote verwarring en onzekerheid in het gebied. 5. Samenvatting van onze verzoeken Wij verzoeken de provincie Drenthe om: 1. Gebiedsindelingen en maatregelen concreet en transparant te maken. 2. Een duidelijke route voor vergunningverlening en legalisatie op te nemen. 3. Technische innovaties volwaardig te erkennen als alternatief voor extensivering. 4. Een onafhankelijke economische impactanalyse uit te voeren. 5. Maatwerk en realistische overgangstermijnen te garanderen.	landbouwstructuur onverminderd uit, daar waar dit past. Omdat het om bestaande programma's gaat, is er geen sprake van onomkeerbare grondtransacties. Bovendien worden gebiedspartners en het gebied betrokken, zoals gebruikelijk bij bestaande werkwijze. Deze werkwijze is expliciet benoemd in de opzet en uitgangspunten van het TLGD 6. Heeft het College voldoende bestuurlijke grip op Prolander en de ambtelijke organisatie, gezien tegenstrijdige communicatie en uitvoeringspraktijk? Ja. 7. Wat betekent het Ontwerpprogramma TLGD concreet voor individuele agrarische bedrijven (rechten, plichten, ontwikkelruimte en risico's)? Het TLGD is een programma op provinciale schaal, met onderdelen die in gebiedsprocessen nog uitgewerkt worden en onderdelen zoals de stikstofnorm die wel duidelijkheid geven op bedrijfsniveau. Het zal voor bijvoorbeeld de uitwerking in de hotspots nog niet duidelijk zijn wat er gaat gebeuren, omdat dit juist in een gezamenlijk proces wordt vormgegeven. 8. Wanneer en op welke wijze worden indieners daadwerkelijk gehoord en betrokken bij het gebiedsproces, zoals eerder door de provincie is toegezegd? Zie ons antwoord op zienswijzen 105 en 127 hierover. 9. Waarom ontbreekt een duidelijke route voor vergunningverlening, legalisatie van	

6. Het gebiedsproces in Noordwest-Drenthe opnieuw en zorgvuldig vorm te geven. 7. Lopende grondprocessen stil te zetten totdat het gebiedsproces is doorlopen. 8. De aansturing van Prolander te herzien en te zorgen voor eenduidige communicatie. 6. Vragen aan het College van Gedeputeerde Staten Vraag 1 – Voortgang grondverkoop en niet-verpachten Hoe gaat de provincie om met de gronden die volgens Prolander niet worden verpacht en (deels) worden verkocht, terwijl het TLGD nog niet is vastgesteld en het gebiedsproces nog moet starten? Vraag 2 – Regie op Prolander en transparantie van grondprocessen Welke maatregelen neemt de provincie om grip te houden op de grondprocessen die Prolander uitvoert, gezien de huidige ondoorzichtigheid en het ontbreken van afstemming met het gebied? Vraag 3 – Toekomst van het gebiedsproces Hoe kan er nog sprake zijn van een gelijkwaardig en zorgvuldig gebiedsproces wanneer Prolander nu al onomkeerbare grondtransacties uitvoert zonder betrokkenheid van het gebied? Vraag 4 – Bestuurlijke grip en aansturing Heeft het College van Gedeputeerde Staten nog voldoende grip op Prolander en de ambtelijke organisatie, gezien de tegenstrijdige communicatie tijdens de bijeenkomst in Norg en de eigenstandige koers die Prolander lijkt te varen? Vraag 5 – Wat houdt het TLGD concreet in en wat zijn de gevolgen voor ons bedrijf? Het Ontwerpprogramma TLGD bevat ingrijpende maatregelen voor landbouw, natuur, water en ruimtelijke inrichting. Wij verzoeken het College om duidelijk te maken wat het TLGD in de praktijk precies betekent voor individuele agrarische bedrijven, en specifiek voor ons bedrijf aan de [REDACTED]. Welke beperkingen, verplichtingen, ontwikkelingsmogelijkheden en risico's vloeien hieruit voort, en hoe verhouden deze zich tot onze huidige bedrijfsvoering en toekomstperspectieven? Vraag 6: Wanneer worden wij in de gelegenheid gesteld dat we worden gehoord ten aanzien van onze wensen en toedeling van het gebiedsproces en de mogelijkheden en kansen het voor ons biedt. Dit is namelijk ons wel toegezegd dat het gebiedsproces in samenspraak zou gaan met de omliggende grondgebruikers. En tot noch toe hebben wij hier nog niets weer van gehoord. (dit om te voorkomen dat gronden al worden toebedeeld/verkocht voordat het gebiedsproces in gang is gesteld)	PAS-melders en de inzet van technische innovaties? Zie zienswijze 4. 10. Waarom is geen onafhankelijke economische impactanalyse uitgevoerd en hoe kan zonder die analyse verantwoord beleid worden vastgesteld? Zie zienswijze 3. 11. Waarom ontbreekt een MER? Zie zienswijze 48.	

136.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
1. INLEIDING EN RECHTSGROND Ondergetekende dient hierbij een zienswijze in tegen het Ontwerpprogramma TLGD. Het voorgestelde beleid schiet tekort in wetenschappelijke onderbouwing, negeert de strategische positie van de Nederlandse delta en tast fundamentele rechten aan. Het besluit is in strijd met het zorgvuldigheidsbeginsel (art. 3:2 Awb) en het motiveringsbeginsel (art. 3:46 Awb). 2. JURIDISCH KADER EN DIFFERENTIATIE NATUURTYPEN In het TLGD ontbreekt een noodzakelijke differentiatie tussen natuurvormen. Voor een rechtmatige belangenafweging dient onderscheid gemaakt te worden tussen: Autonome Natuur [NAT-A]: Ecosystemen zonder menselijke sturing. Statische Cultuurnatuur [NAT-B]: Beleidsmatig "bevroren" ecosystemen (Natura 2000). Agrarische Cultuurnatuur [NAT-C]: Hoogproductieve agrarische ecosystemen. Deze zijn de primaire bron van actieve koolstofvastlegging en essentieel voor de voedselzekerheid. 3. WETENSCHAPPELIJKE REVISIE: DE ROL VAN FOTOSYNTHESE (NASA/GUANter) Het ontwerpbeleid negeert de peer-reviewed studie van Guanter et al. (2014). NASA-satellietdata bewijzen via de SIF-methode dat de fotosynthetische kracht en CO2-opname van [NAT-C] tot wel 60% wordt onderschat. Het reduceren van agrarische activiteit leidt direct tot een vermindering van de atmosferische reiniging. De provincie dient te motiveren waarom zij deze data negeert bij het vaststellen van haar klimaat- en natuurdoelen. 4. DE STIKSTOF-KLIMAAT PARADOX Het beleid is feitelijk strijdig met de doelen uit het Klimaatakkoord. Stikstof is de brandstof voor fotosynthese. Een geforceerde reductie van beschikbare stikstof in [NAT-C] leidt onherroepelijk tot een lagere biomassa-productie en dus minder opname van atmosferische CO2. Het bestrijden van een lokaal depositie-overschot verergert hiermee een mondiaal existentieel probleem.	Zienswijze 103, 136, 159, 198, 218 bevatten vrijwel dezelfde inhoud. Voor een beantwoording verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 103.	

5. SCHENDING GELIJKHEIDSBEGINSEL (DE 914-METER GRENS) Terwijl de landbouw op fracties van een mol wordt getoetst, blijft de uitstoot van de luchtvaart boven de 914 meter juridisch onzichtbaar. Deze administratieve grens is in strijd met het gelijkheidsbeginsel en de Europese Habitatrichtlijn wat betreft de verplichte volledige cumulatieve toetsing. 6. EMISSIEPLAFONDS EN DE NEC-RICHTLIJN (DIRECTIVE 2016/2284) Nederland voldoet reeds aan de reductiedoelstellingen voor 2030 zoals vastgelegd in de Europese NEC-richtlijn. Nu de luchtkwaliteit op nationaal emissieniveau conform Europese normen "schoon" is verklaard, ontbreekt de rechtsgrond voor de provincie om strengere lokale emissie-eisen op te leggen. Het hanteren van een depositienorm (KDW) die de behaalde resultaten van de NEC-richtlijn doorkruist, getuigt van onbehoorlijk bestuur en schendt het rechtszekerheidsbeginsel. 7. INBREUK OP HET EIGENDOMSRECHT (ART. 1 EP EVRM) Het TLGD voorziet in vergaande beperkingen op het gebruik van agrarische gronden. Dit vormt een directe inbreuk op het ongestoord genot van eigendom (Art. 1 Eerste Protocol EVRM): Fair Balance: Het beleid ontbeert een 'fair balance' tussen het algemeen belang en individuele eigendomsrechten. Excessive Burden: Wanneer de economische exploitatie feitelijk onmogelijk wordt gemaakt door (in)directe regelgeving, is er sprake van een onevenredige last zonder adequate schadeloosstelling. Proportionaliteit: De inbreuk op het eigendomsrecht berust op onvolledige feiten (het negeren van SIF-data), wat de rechtvaardiging van de beperkingen juridisch onhoudbaar maakt. 8. TOEPASSING DIDAM-ARREST BIJ ECOSYSTEEMDIENSTEN Conform het Didam-arrest (HR, 26-11-2021) dient de provincie bij het gunnen van beheertaken voor "klimaat- en natuurdiensten" gelijke kansen te bieden. Het exclusief bevoordelen van TBO's boven agrarische ondernemers voor natuurbeheer is mededingingsrechtelijk onhoudbaar.		

9. STRIJDIGHEID MET HET VOORZORGSBEGINSEL Het Voorzorgsbeginsel dient primair te worden toegepast op de Voedselzekerheid en het Klimaat. Het risico van een haperende voedselvoorziening door een eenzijdige focus op [NAT-B] is een onaanvaardbaar maatschappelijk risico. 10. CONCLUSIE EN VERZOEK Ondergetekende verzoekt de Provincie Drenthe om: De stikstofdoelen integraal te toetsen aan de CO2-vastleggingsdoelen en de NASA/SIF-data. Erkenning van het feit dat aan de NEC-richtlijnen is voldaan. Volledige eerbiediging van het eigendomsrecht en het bieden van gelijke kansen conform het Didam-arrest.		
137.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Graag maken wij [REDACTED], van de gelegenheid gebruik om een zienswijze in te dienen op het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe. Wij hebben een melkveehouderij in combinatie met zorg op onze boerderij. Ook komen er 'hulpboeren' (deelnemers uit de zorg) van andere locaties voor dagbesteding op onze boerderij. Deze ondernemingen gaan prachtig samen op de plek waar wij boeren en zorgen. De hulpboeren helpen op ons melkveebedrijf, ze draaien mee in het ritme en de alledaagse werkzaamheden. [REDACTED] en hebben een bedrijf dat in evenwicht is. We passen weidegang toe en kunnen de geproduceerde mest plaatsen op gronden die we in beheer hebben en werken samen met akkerbouwers voor teelt van gewassen. [REDACTED]. Onze locatie heeft de afgelopen jaren al gezorgd voor extra vragen van onze financier, accountant – dit heeft impact op ons persoonlijk. Het aanwijzen van dit gebied als 'hotspot' Vledder Aa en Wapserveense Aa brengt onzekerheid mee voor ontwikkeling van onze bedrijfsvoering en bedrijfslocatie. Wij hebben gelezen dat hotspots gebieden zijn waar 'opgaven stapelen en die dus ook het meeste een bijdrage leveren aan vergunningverlening en doelen van natuur en water' (uit realisatiestrategie pagina 18). Ook valt ons bedrijf buiten de gestippelde lijnen (kaart pagina 124), als aangegeven gebied voor 'versterking van de agrarische structuur', wij willen de onderbouwing hiervan weten. Met het herstellen van watersystemen ten behoeve van natuurherstel, zijn de effecten op landbouwgrond in het omliggende gebied niet uitgewerkt. Het gaat daarbij om onder andere vernatting, verminderde draagkracht, minder opbrengst maar ook effect op de waardeontwikkeling van landbouwgrond. Tegelijkertijd is niet onderbouwd hoe deze maatregelen concreet bijdragen	1. Waarom is ons bedrijf aangemerkt als hotspot en buiten de agrarische versterkingszone geplaatst, en wat is daarvan de onderbouwing? Op de locatie waar indiener naar verwijst komen veel opgaven samen. Daarom is deze aangeduid als hotspot. De agrarische versterkingszones hebben wij in het TLGD globaal aangegeven voor grotere hotspots met veel grondeigenaren of pachters om als onderdeel van het gebiedsproces ook actief verbeteringen voor de landbouw te realiseren. Dit geldt echter evenzo voor kleinere hotspots. Wij passen dit aan in het TLGD. 2. Welke concrete gevolgen hebben de voorgenomen (hydrologische en stikstof)maatregelen voor onze bedrijfsontwikkeling, gronden en waardeontwikkeling? Dat is in algemene zin niet te zeggen. De uitwerking van de wettelijke opgaven in de hotspots doen we op basis van vrijwilligheid;	Aanduiding agrarische versterkingszones op kaarten komt te vervallen. In tekst toegelicht dat dit een integraal onderdeel is van werken aan de opgaves

aan het herstel van de natuur. Zeker in combinatie met andere ontwikkelingen in natuurbeheer, zoals de komst van de wolf. De wolf is ook actief in ons gebied, hierdoor is beweiding van het natuurgebied veranderd. Op welke wijze wordt het huidige en veranderende beheer meegenomen in de beoordeling van natuurherstel? En hoe dit wordt meegewogen in het kader van het additionaliteitsvereiste? Mijn opa heeft het melkveebedrijf opgestart, mijn ouders en wij hebben het verder doorontwikkeld met de daarbij behorende vergunningen en grondpositie. In de loop van de tijd hebben we de zorg opgepakt en verder uitgebreid. Deze locatie is daarvoor uitermate geschikt: rust, ruimte en regelmaat door het melkveebedrijf. Op ons bedrijf steken wij tijd en energie in ontwikkeling. Wij produceren stroom, meer dan wij zelf nodig hebben, met zonnepanelen en een windmolen. We slaan eigen energie op met een batterij voor eigen gebruik. In 2025 zijn wij gestart met het toepassen van magnesiumchloride om extra stikstof te reduceren. Hiervoor hebben wij een subsidie ontvangen van de Provincie Drenthe. Wij willen ons bedrijf duurzaam ontwikkelen, zo hebben we ook geïnvesteerd in een eco-ploeg om nutriënten in de bodem beter te kunnen benutten en hiermee efficiënter te werken. Het ontwerpprogramma is niet compleet en lijkt veel van ons te vragen. Het geeft geen helderheid over de invulling van ammoniakreductie en de wijze waarop wij onze inspanningen mee kunnen tellen. We weten niet welke hydrologische maatregelen toegepast worden en welke effecten dit heeft op gebruik en waardeontwikkeling van onze gronden. Daarmee zijn de gevolgen van het TLGD voor ons bedrijf, ontwikkelingen in inkomen én vermogen groot en onzeker. Wij willen een navolgbare onderbouwing ontvangen waarom de maatregelen noodzakelijk zijn voor natuurherstel. Zonder deze duidelijkheid vinden wij het ontwerpprogramma onvoldoende zorgvuldig. Als agrarisch bedrijf in [REDACTED] willen wij meedenken bij de ontwikkelingen in het gebied waarin wij ondernemen – waarbij onze verkregen rechten, in de zin van vergunningen, worden meegenomen en er oog is voor onze eigendommen en ontwikkeling van vermogen. We willen werken aan een win-win situatie waar plek is voor onze bedrijven (melkvee en zorg) én voor natuur. Ik ben graag bereid om deze zienswijze mondeling toe te lichten.	hoe de stikstofnorm uitpakt voor een individueel bedrijf hangt vooral ook samen met hoe veel een ondernemer al op weg is met reductie van ammoniak. 3. Hoe wordt aangetoond dat de voorgestelde maatregelen noodzakelijk en effectief zijn voor natuurherstel (additionaliteit)? De noodzakelijke maatregelen volgen uit de beheerplannen en natuurdoelanalyses die voor verschillende Natura 2000-gebieden zijn opgesteld. Of maatregelen effectief zijn is onderzocht (herstelstrategieën die door LVVN zijn gepubliceerd) en waar effectiviteit niet voldoende bewezen is, vindt gericht monitoring plaats. 4. Door aanwezigheid van de wolf is beweiding van het natuurgebied veranderd. Op welke wijze wordt het huidige en veranderende beheer meegenomen in de beoordeling van natuurherstel? En hoe dit wordt meegewogen in het kader van het additionaliteitsvereiste? De Natura 2000-gebieden worden actief beheerd gericht op de instandhoudingsdoelen. Het programma voorziet waar nodig in de maatregelen om dat beheer te verbeteren en maatregelen om begrazingsbeheer aan te passen aan de aanwezigheid van de wolf. Een inzet daarbij is om tot bindende afspraken met terreinbeherende organisaties te komen over de resultaten van dat beheer. Extra beheerinspanning kan echter slechts een beperkt deel van de impact van stikstof op ecosystemen wegnemen. Brongerichte maatregelen blijven noodzakelijk.	

	5. Hoe worden reeds gedane investeringen in duurzaamheid en emissiereductie meegewogen binnen het TLGD? Zie zienswijze 3 6. Wanneer en op welke wijze worden wij betrokken bij de verdere gebiedsuitwerking en besluitvorming? Grondeigenaren in de Vledder- en Wapserveens Aa voeren op dit moment al eerste gesprekken over de opgaven in dit gebied. Gezien de omvang van het gebied zal een gefaseerde aanpak aan de orde zijn. Wanneer er exact waar wordt gestart is op dit moment nog niet aan te geven.	
138.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Vooraf: <i>"Bijt niet de hand die je voedt"</i> Door de exportmotor van de veehouderij op te offeren voor stikstofruimte, dreigt een economische stagnatie die de financiële basis onder de gewenste doelen, waaronder woningbouw juist wegslaat. Er wordt een programma ontwikkeld, zonder de consequenties te overzien. De metafoor: <i>"met een zelfrijdende auto de weg opgaan, zonder te weten wat je onderweg tegenkomt"</i> maakt het gevaar hiervan duidelijk. Inkrimping van de veehouderij: geldt dit zowel voor melkvee als voor zoogkoeien en handelsvee? Hier kon geen antwoord op worden gegeven. Zo zijn er meer voorbeelden te bedenken van obstakels die je onderweg kunt tegenkomen. In onderstaande reactie werd een nadere uitwerking van de zienswijze op het programma Toekomstgericht Landelijke Gebied Drenthe (TLGD) toegezegd. Na kennisname van de samenvatting wil ik als uitwerking het volgende toevoegen: De samenvatting is veronderstellend van aard. Het spitst zich toe op het landelijk gebied. Het bijna lijkt bijna alsof in het stedelijk gebied geen winst valt te behalen. Natuurgebieden zouden te maken hebben met verdroging en te veel meststoffen. Hierbij wordt klimaatverandering in één adem genoemd. Dit zou leiden tot weerextremen. Veronderstellend zonder een concreet verband aan te geven.	1. Geldt de voorgenomen inkrimping van de veehouderij voor alle typen veehouderij (melkvee, zoogkoeien en handelsvee), en zo ja, op welke wijze? Dit programma gaat over de reductie van stikstof en het behalen van onze doelen voor natuur en water. Het programma heeft impact op alle bedrijven waar uitstoot van stikstof plaatsvindt en gaat niet puur over inkrimping van de sector. De uitstoot moet verlaagd worden. 2. Heeft de provincie voldoende inzicht in de economische gevolgen van vergaande veehouderij-inkrimping voor het buitengebied en de regionale economie? Gedegen gebiedsanalyses zijn van groot belang. Op regelmatige basis worden hiervoor onderzoeken uitgevoerd of zullen nieuwe onderzoeken opgestart worden. Recent is een nieuwe opdracht gegeven om een provinciale	

Hoe dan ook de provincie wil de natuur herstellen en de waterkwaliteit verbeteren. Hier kun je niet zoveel bezwaar tegen hebben. Al klagen de rietelers wel over de schoon water en het onvoldoende groeien van het riet in de natuur. Natuur herstellen hoe doe je dat en wat betekent dat nu? Er zijn kennelijk fouten gemaakt en deze moeten ongedaan worden gemaakt. Het liefst natuurlijk door degenen die hierbij aan het roer hebben gestaan. Dit moeten leiden tot een herstel. Van de oude situatie? Maar welke situatie is dat? Hoe zou de natuur eruit hebben gezien, zonder de neerslag van stikstof? Weten we dat? Valt een klimaatverandering hieraan toe te schrijven? Willen we qua biodiversiteit terug naar de ijstijd? Valt de klimaatverandering sindsdien ook toe te schrijven aan stikstof of zullen er ook nog andere factoren hebben meegespeeld? Allemaal niet de minste zaken. De concrete vraag blijft, wanneer hebben we onze doelen bereikt. Bij vergunningverlening wordt opgemerkt dat het "met een deel van de natuur in Drenthe nog niet goed genoeg gaat". Van de ooit meer dan 100 melkleverende boeren in Uffelte is er nog één overgebleven. Al die anderen zijn met achterlating van hun grond vertrokken. De Uffelter es, vaak genoemd als de grootste es van Drenthe, is voor het overgrote deel nu in gebruik bij ondernemers van elders. De provincie wil de landbouwstructuur versterken. Door in de gebieden(?) de kavelstructuur voor betrokken boeren te verbeteren. Dit betekent dat grond (kavels) dichter bij de boerderij komen te liggen, aldus de samenvatting. De eerste Ruilverkavelingswet dateert van 1924. Sindsdien is het aantal boeren behoorlijk ingekrompen. Telers van heinde en verre nemen de grond over, terwijl de plaatselijke boer aanvankelijk zo'n goede maatschappelijke functie vervulde. In noodgevallen kon je altijd een beroep om hem doen. Op hem en zijn materieel. Hij was altijd bij de boerderij of op z'n land te vinden. Met zijn verspreide ligging van landerijen onderhield hij een groot netwerk, ook op afstand van de boerderij. Dit is allemaal verdwenen. Op deze ene laatste melkleverende boer na. En ja deze moet dus in de praktijk meer dan 50% inleveren, zo kort na gepleegde investeringen. Zou dat haalbaar zijn? Willen we dit echt met een risico op nog meer sierteelt. <i>De natuur is flexibel, die past zich aan. Nu wij nog!</i>	Landbouwstructuuranalyse uit te voeren door het Kadaster. 3. Hoe verhoudt de noodzaak van verdere landbouwinperking zich tot de al sterk afgenomen aanwezigheid van agrarische bedrijven in het gebied? Per gebied moet worden vastgesteld wat de actuele aanwezigheid (en uitstoot) is van agrarische bedrijven. Op basis van deze cijfers kan vastgesteld worden wat de resterende opgave is van de te behalen doelen. 4. Hoe draagt de voorgestelde aanpak bij aan versterking van de landbouwstructuur, terwijl investerende en blijvende boeren juist fors moeten inleveren? De maatregelen in dit programma gaan over de reductie van de uitstoot van stikstof en het behalen van onze natuur- en waterdoelen. Door gezamenlijk aan de slag te gaan met alle vraagstukken wordt vergunningverlening weer mogelijk gemaakt voor investerende en blijvende boeren. Landbouwstructuurverbeteringen kunnen hier ook aan een bijdrage aan leveren (grotere huiskavels, meer percelen die bij het bedrijf of gronden die beter passen bij het type bedrijf). 5. Op basis van welke concrete onderbouwing wordt natuurherstel nagestreefd en naar welke referentiesituatie wordt daarbij toegewerkt? Zie zienswijze 2	

	6. Wanneer zijn de natuur- en stikstofdoelen volgens de provincie bereikt en hoe wordt dit objectief vastgesteld? Voor stikstof bestaat er in absolute zin alleen een landelijk doel, dat in de Omgevingswet is vastgelegd. Het Rijk monitort de voortgang van die doelen. Voor vergunningverlening, in onze ogen een belangrijker criterium, is uiteindelijk de staat van natuur bepalend. Daardoor kan de reductie die bereikt moeilijk absoluut bepaald worden. Het bereiken van het wettelijke reductiedoel voor stikstof leidt dus niet vanzelfsprekend tot vergunningverlening. Overigens is dit voor vergunningverlening ook niet nodig. Zie o.a. de recente uitspraak Liefstingsbroek: zie Uitspraak 202301494/1/R2 - Raad van State. Wat betreft de doelen voor de natuur, liggen deze vast in de diverse aanwijzingsbesluiten. Voor de wijze van monitoren (waarbij de kwaliteit van de natuur in beeld wordt gebracht) gelden standaarden die (inter)nationaal zijn vastgelegd. In beheerplannen voor de desbetreffende gebieden, die echter slechts elke zes of zelfs twaalf jaar worden vastgelegd, vindt u de doelen voor het gebied en een weergave van de stand van zaken opgenomen. Zie ook hoofdstuk 4 van het programma over monitoring en bijsturing.	
139.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Via deze weg willen wij van de gelegenheid gebruik maken om middels een zienswijze te reageren op het ontwerpbesluit van Gedeputeerde Staten inzake het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe dat van 16 februari tot en met 30 maart 2026 ter inzage ligt.	Zienswijzen 16, 52, 62, 70, 86, 100, 104, 109, 124, 126, 149, 162, 163, 183, 185, 203, 231, 242 en 259 zijn vrijwel identiek aan het eerste deel van zienswijze 139. En bevatten onder de	

Allereerst onderschrijven wij 100% de zienswijze van de Boermarke Lheebroek en de Drentse Boermarke. Onderaan deze zienswijze vind u een toelichting op persoonlijke titel: [REDACTED] De Boermarke heeft kennis genomen van dit ontwerpprogramma en maakt zich ernstige zorgen over de uitwerking ervan op de leefbaarheid en de plattelandscultuur in Drenthe. De keuzes die in dit programma worden voorbereid zullen de agrarische sector en daarmee de Drentse samenleving hard raken op sociaalmaatschappelijke en culturele aspecten. Onze zorgen zullen we in onderstaande zienswijze nader toelichten: Boermarken oeroud maar springlevend onderdeel Drentse samenleving Onze Boermarke is een eeuwenoud collectief van boeren/grondgebruikers, die gezamenlijk in de ruimste zin van het woord zorg dragen voor gebruik van ons gebied. Hier vormen wij een wezenlijk actief onderdeel van de leefgemeenschap. Ook staan wij collectief op de Nationale Inventaris voor immaterieel cultureel erfgoed van Unesco. Wij bouwen voort op een rijke (cultuur)historie en nemen actief verantwoordelijkheid voor een leefbaar platteland. Samen met bewoners werken we aan het behoud van de plattelandscultuur. We dragen zorg voor een toekomstbestendige landbouw, bestendig beheer van de jachtvelden en ruimte voor agrarische natuur. Als erfgoeddragers en vernieuwers staan we midden in de samenleving, met respect voor verleden én toekomst. Reageren op niet uitgewerkt maatregelenplan Het programma vraagt op veel onderdelen nog een nadere uitwerking en daarnaast wordt de indruk gegeven dat de veranderingen in het landelijk gebied groot zullen zijn. Wij lezen vooral het voornemen tot het nemen van maatregelen gericht op ammoniakreductie, maar volgens ons kunnen deze niet los worden gezien van andere maatschappelijke opgaven en de samenleving waar boeren bedrijven mee te maken hebben, zoals klimaat, waterkwaliteit, dierenwelzijn en een leefbaar platteland. De generieke reductie van 30% ammoniakemissie en ook de voorgestelde gebiedsgerichte reductie van 13% zal veel bedrijven treffen. Ook omdat in het programma nog niet duidelijk gemaakt hoe deze reductie precies vorm zal krijgen en wat dit concreet betekent voor bedrijven in de nabijheid van stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden, daar geldt dan ook nog de additionaliteitsvereiste voor de Natura 2000-gebieden en kan er nog meerstikstofreductie noodzakelijk zijn. Daarnaast bevat het TLGD verschillende maatregelen die gericht zijn op het verbeteren van de waterkwaliteit, de bodem en hydrologisch systeemherstel. Deze maatregelen hangen onder meer samen met de doelen uit de Europese Kaderrichtlijn Water	volgende genoemde thematische kopjes vrijwel dezelfde inhoud: ○ Boermarken oeroud maar springlevend onderdeel Drentse samenleving ○ Reageren op niet uitgewerkt maatregelenplan ○ Effecten en impact te beperkt ingeschat en uitgewerkt ○ Maatschappelijk fundament onder leefbaarheid vraagt om erkenning-juridische status van het programma Voor een beantwoording verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 16. <u>Specifieke punten uit zienswijze:</u> 1. Wat is het aantoonbare effect van reeds gestopte bedrijven rond Natura 2000-gebieden (zoals het Dwingelderveld) op natuurherstel? Voor bijvoorbeeld reductie van stikstof weten we dat we met het TLGD (Zie ook de staaftogrammen in hoofdstuk 5) dat er nog veel reductie zal moeten plaatsvinden om bij verschillende habitat typen tot stoppen van verslechtering of herstel te komen. Daar zijn we nu nog niet. Het is zeker zo dat minder emissies door het stoppen of omschakelen van bedrijven hier een positieve bijdrage aan levert, maar dit is met de ontwikkelingen tot o-heden nog niet afdoende. Daarom is dit programma opgesteld. De stand van de natuur wordt met regelmaat – onder meet met natuurdoelanalyses – bijgehouden op basis van de meest recente cijfers en bevindingen in het veld.	

(KRW) en met de hydrologische randvoorwaarden voor Natura- 2000 gebieden en de drinkwaterbescherming. Het is nog onduidelijk hoe groot deze aanvullende opgaven precies zullen zijn en of deze in de praktijk haalbaar is voor agrarische bedrijven. Wij verwachten dat het ontwerp programma TLGD daarmee grote impact heeft op grote delen van het Drentse platteland.

Effecten en impact te beperkt ingeschat en uitgewerkt

Het ontwerpprogramma beschrijft in slechts één paragraaf (Hst 6 Impact; paragraaf 6.2 Verwachte effecten TLGD) de effecten op economie en brede welvaart, maar raakt onvoldoende aan de culturele, historische, sociale en gemeenschapswaarden van het Drentse landelijk gebied. In deze paragraaf wordt bovendien gesteld dat beëindiging van bedrijven “doorgaans geen invloed heeft op de leefbaarheid” en dat “stoppende jonge boeren in de regio ander werk zullen vinden zodat stoppende bedrijven geen invloed hebben op de leefbaarheid”. Die conclusies zijn gebaseerd op macro-indicatoren. Dit is in onze ogen een veel te smalle benadering die geen recht doet aan een stabiele ontwikkeling op het platteland.

Maatschappelijk fundament onder leefbaarheid vraagt om erkenning

Wij vertegenwoordigen geen sectorbelang, maar zijn een maatschappelijk fundament dat al eeuwenlang zorg draagt voor samenhang, landschap en naoberschap, waarin grond, gemeenschap en cultuur onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Wanneer landbouwbedrijven verdwijnen, verandert niet alleen (voedsel)productie of werkgelegenheid. Dan verandert de sociale infrastructuur van onze dorpen, de kritische massa voor lokale bedrijven, de overdracht van kennis en vakmanschap, het verenigingsleven, de onderlinge afhankelijkheid en de verbondenheid met het landschap. Kortom dit tast de leefbaarheid aan. Leefbaarheid is niet alleen een kwestie van inwonersaantallen of arbeidsplaatsen. Leefbaarheid is ook identiteit, taal, traditie en thuisgevoel.

Wij vragen daarom:

- Erken expliciet de culturele en gemeenschapswaarde van het agrarisch systeem.
- Neem in de gebiedsuitwerking een sociale en culturele impactanalyse op, naast de economische.
- Definieer leefbaarheid breder dan werkgelegenheid en koopkracht.
- Voorkom cumulatieve afbraak van ons lokale netwerk door massale beëindiging van agrarische bedrijven.

■ op dit moment van schrijven is het wereldwijd een zeer onrustige tijd. Aan alle kanten woeden oorlogen en slaan mensen op de vlucht. De zekerheden van een dak boven

2. Waarom wordt sterk gestuurd op modelberekeningen terwijl veldmetingen en de feitelijke staat van de natuur beperkt worden meegenomen?

Zie zienswijze 20, punt 7

3. Is de provincie bereid actuele wetenschappelijke inzichten (zoals recente WUR-rapporten) nadrukkelijker te betrekken bij de verdere uitwerking van het TLGD?

Wanneer nieuwe wetenschappelijke informatie beschikbaar komt, gebruiken wij die voor het verbeteren van onze aanpak. Wij staan hier dus voor open. Op hoofdlijnen past onze aanpak overigens vrij goed bij het rapport dat betrokkene aanhaalt. Ook dat rapport maakt b.v. gebruik van een generieke en een gebiedsgerichte reductie.

je hoofd, een warm huis en alle dagen goed te eten is niet vanzelfsprekend meer. Gelukkig is het voor Nederland en dichterbij een nog een 'ver van ons bed show'. Maar hoelang nog? De druk op fossiele brandstoffen wordt al gevoeld. Nog steeds liggen de schappen vol met goedkoop voedsel. Zo vanzelfsprekend! Tellen wij in Nederland onze zegeningen wel mede dankzij haar sterke agrarische sector? • Bldz 105 figuur 6.5. De productie van het stoppende landbouwbedrijf vervalt, wat minder input voor de verwerkende industrie betekent. Naar verwachting zal een deel van de weggevallen input worden vervangen door buitenlandse aanvoer[126]??????? Ons melkveebedrijf ligt [REDACTED] Ons bedrijf beschikt over geldige vergunningen en heeft aantoonbare maatregelen genomen, waaronder aanpassing van stalsystemen gericht op ammoniakreductie en verduurzaming. Al zolang wij er wonen hebben wij rekening moeten houden met de natuur en alle veranderingen op ons bedrijf. Als de aanpassingen voor je bedrijf beetje bij beetje zijn dan kun je er rustig de tijd voor nemen en kunt ermee leven. Voor ons is het wel altijd bijzonder geweest dat we tegen een gebied aanliggen en aanpassingen aan de stal moesten doen. En 1 km verderop opeens alles een wassen neus is. Oprecht vraag je dan af wat is hiervan nou de bedoeling. https://www.agraaf.nl/site/assets/files/0/02/35/390/melkvee_nl_nitrogen_deposition_and_ammonia_concentrations_in-groen_kennisnet.pdf Bovenstaande onderzoek in 2012 is uitgevoerd door WUR Wageningen rond 5 melkveebedrijven langs het Dwingelderveld. Wij deden mee. Dit was een niet zo gewenste uitkomst (na 50 mtr van de bron, onze boerderij, valt er geen ammoniak te meten, het komt niet terecht op het Dwingelderveld) en belandde onderin de la. Ondertussen, (2015) zijn er wel 2 van deze 5 bedrijven gestopt. Wat is het effect van deze 2 stoppers op het Dwingelderveld? Op de inloopavond in Diever kan men hier geen antwoord op geven, omdat er niet gemeten wordt. Het antwoord was: ja maar in totaal neemt het aantal vee in Drenthe niet af.... Waar het omgaat is dat de EU een Vogel en Habitatrichtlijn artikel 6 heeft ingesteld over de staat van de natuur. Die mag niet verslechterd, het is streven naar een gunstige staat van instandhouding. En anderzijds dat in maatregelen die overeenkomstig de richtlijn worden genomen, rekening moet worden gehouden met "de vereisten op economisch, sociaal en cultureel gebied". -De Europese richtlijnen schrijven geen specifiek rekenmodel of norm voor (zoals stikstofdepositie of KDW). Het gebruik van modellen dient ondersteunend te zijn en mag niet		

los worden gezien van de werkelijke staat van de natuur, Louter modelmatige benadering zonder veldgegevens is onvoldoende onderbouwd. Het kan niet leidend zijn. Vorige week verscheen van de hand van Wageningen Universiteit een rapport over stikstof en ammoniak. https://edepot.wur.nl/711347 'De Nederlandse stikstofcrisis, van verwarring naar verbinding'. Des te meer wordt duidelijk dat de focus wel enorm ligt bij het 'leveren' van de agrarische sector, dichtgetimmerd met Nederlandse wet en regelgeving zoals dat beslist niet bedoeld is door de EU over het beheer van natura 2000 gebieden. Het lijkt ons zinvol dat rapport, waar duidelijk de problemen maar vooral ook de oplossingen liggen, op te pakken en zo Drenthe, Nederland te helpen uit het milieuprobleem te komen. Wij willen meewerken. Wij willen verantwoordelijkheid dragen. Maar wij kunnen niet instemmen met een aanpak zoals het ontwerpprogramma TLGD welke onze historische en maatschappelijke rol reduceert tot een economische variabele. Drenthe is gevormd door zijn boermarken. Dat fundament verdient erkenning én bescherming. Wij zijn daar een onderdeel van! ██████ verzoekt provincie Drenthe om in de zienswijze genoemde punten zorgvuldig te betrekken bij de verdere uitwerking van het programma TLGD. Uiteraard zijn wij graag bereid om deze zienswijze mondeling toe te lichten. Als er naar aanleiding van deze zienswijze vragen zijn, dan kunt u contact met ondergetekende opnemen.		
140.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Graag maken wij van de gelegenheid gebruik om een zienswijze in te dienen op het ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe. Wij, ██████, hebben een familiebedrijf met melkkoeien en bijbehorend jongvee aan de ██████. Onze melk wordt geleverd onder het label "Beter voor Natuur en Boer". Deze keuze hebben we bewust gemaakt en daarop hebben we de afgelopen jaren onze bedrijfsvoering aangepast en hiervoor hebben we geïnvesteerd. Het ontwerpprogramma TLGD vraagt op veel onderdelen nog een verdere uitwerking. Deze uitwerking is van cruciaal belang om de impact op ons bedrijf, onze bedrijfsvoering en toekomstperspectief te beoordelen. Het feit dat het plan niet compleet is en geen rekening	1. Geldt bij stikstof de vergunde ruimte of de feitelijke emissie, en wat betekent dat voor bestaande vergunningen? Zie de uitwerking van onze stikstofaanpak voor de melkveehouderij in paragraaf 4.1 (en voor de gebiedsgerichte opgave in verdere paragrafen). Hieruit volgt ook de verhouding tot (ruimte in) bestaande vergunningen.	

houdt met de actuele situatie, baart ons zorgen. Dat er zorgen zijn en onbegrip, bleek ook uit de avond op 18 maart in Westerbork. Vergunning en stikstofreductie Wij hebben een natuurbeschermingswet vergunning aangevraagd bij uw provincie en hebben deze ontvangen (onherroepelijk). De dieraantallen en ons stalsysteem komen overeen met de vergunning. Het is voor ons niet duidelijk welke positie onze vergunning heeft in combinatie met de doelstelling van 43% ammoniakreductie. Tijdens de landbouwavond is aangegeven dat ondernemers uit kunnen gaan van de ruimte zoals afgegeven in de vergunning – terwijl er op een ander moment aangegeven werd dat het gaat om feitelijke emissies. Wij vragen duidelijkheid op dit punt en een houdbare motivering. De doelstelling van 43% ammoniakreductie is ambitieus en is niet voldoende om de vergunningverlening vlot te trekken, omdat daarvoor het additionaliteitsvereiste onderbouwd moet worden. Wij maken ons zorgen over de haalbaarheid en impact van het voorgestelde reductiedoel. Voor het toepassen van bronmaatregelen moet ook de wet- en regelgeving veranderen om daadwerkelijk weer vergunningen te kunnen verlenen. Wij vragen uw aandacht voor wederkerigheid in deze – wanneer wetgeving niet wordt aangepast, is het reductiedoel voor ons onaanvaardbaar. Breng posities in kaart Een reductiedoelstelling omzetten naar een norm of een kritische prestatie indicator kan niet zonder in beeld te hebben wat er was, wat er is en wat de toekomst gaat brengen. In hoeverre is in beeld wat er vergund is aan stikstof in onze provincie, wat hiervan nog actief is, wat actief blijft en wat op den duur stopt (geen opvolger / locatie)? Hoe verhoudt dit zich tot de feitelijke emissies in 2019, 2025 en richting 2035? Een normstelling, zoals aangekondigd in het ontwerpprogramma, vraagt een zeer zorgvuldig proces. Wij begrijpen niet dat dit in de zeer korte periode, van februari tot juni 2026, uitgewerkt kan worden met een correcte en onderbouwde inhoudelijke afweging. Samenhang op ons bedrijf Op ons bedrijf, en op andere landbouwbedrijven, is er samenhang. Dat betekent dat ingrepen op voor de ene opgave, kunnen leiden tot minder positieve ontwikkelingen op de andere opgave. Keuzes op ons bedrijf worden genomen in samenhang, passend bij de koers die wij hebben uitgezet voor onze bedrijfsvoering en continuïteit. Het woord ‘integraal’ genoemd in het ontwerpprogramma wordt vanuit verschillende opgaven ingevuld en zien we geen samenhangend beleid terug. Natuurherstel	2. Is de 43% ammoniakreductie haalbaar en juridisch houdbaar, en leidt dit echt tot vergunningverlening? Zie onze beantwoording bij zienswijze 3. Voor wat betreft de vraag of dit met zekerheid tot vergunningverlening leidt zie de beantwoording bij zienswijze 50. 3. Heeft de provincie voldoende zicht op vergunde vs. feitelijke stikstofemissies (2019–2035) voor normstelling? Voor de norm is dat niet nodig. De norm is afgeleid van de feitelijke emissies in 2019 die in 2035 met 30% moeten worden teruggebracht. Zie ook de uitwerking van de norm, zoals die inmiddels in paragraaf 4.1 van het programma is neergelegd. 4. Hoe wordt samenhang tussen opgaven op bedrijfsniveau geborgd? Op bedrijfsniveau gebeurt dit via de doorontwikkeling van doelsturing waarin aspecten van o.a. stikstof, ammoniak, bodembalans, water en biodiversiteit worden meegenomen. 5. Welke concrete natuurmaatregelen zijn uitgevoerd en wat leveren die op en welke mogelijkheden kunnen er nog uitgevoerd worden? In de Natuurdoelanalyses (NDA) uit 2023 is met de beschikbare gegevens de toen actuele staat van de natuur beoordeeld, welke maatregelen genomen waren en, per instandhoudingsdoel, wat daarvan de effecten zijn geweest. In de natuurdoelanalyses zijn alle relevante drukfactoren beschouwd, waaronder indien relevant ontoereikend beheer (bijv. door invloed van de wolf op begrazing) of de impact	

Het herstel van de natuur is voor ons onvoldoende inzichtelijk. Er wordt in belangrijke mate gewezen op de natuurdoelanalyses (NDA's), terwijl bekend is dat deze ook beperkingen kennen. Wij zouden graag een overzicht zien welke beheermaatregelen zijn uitgevoerd, welke bijdrage deze hebben geleverd aan het herstel en welke mogelijkheden er nog uitgevoerd kunnen worden. Met een dergelijke analyse kan op een navolgbare en betrouwbare wijze een keuze gemaakt worden voor beleid. Wij vragen u ook om de veranderende omstandigheden in de natuur, zoals de komst van de wolf en hoeveelheid ganzen, daarbij mee te nemen. Het mag niet zo zijn dat falend natuurbeheer en veranderende 'natuurlijke omstandigheden' het natuurherstel dwarsbomen. Natuurherstel moet op een evenwichtige, uitlegbare manier gebeuren, waarin ook wij vanuit ons landbouwbedrijf een bijdrage willen leveren – mits we begrijpen waarom. Herstel van hydrologie In het ontwerpprogramma wordt aangegeven dat verdroging een drukfactor is voor Natura 2000-gebieden en dat hiervoor verschillende maatregelen genomen worden. Allereerst merken wij op dat dit haaks staat op de ontwikkeling richting doelsturing, maatregelen impliceren immers middelsturing. Er wordt gesproken over langer vasthouden van water, het verhogen van grondwaterstanden en het inzetten van beekdalen als bergingsgebied voor water. Het verhogen van waterstanden en de impact daarvan op het gebruik van landbouwgrond kan groot zijn. Wij zijn bekend met verhogen van waterstanden in Drenthe waarbij is onderschat wat de impact is voor het gebruik van percelen landbouwgrond en de effecten (ganzen). Wij geven u, mede daarom, mee dat er oog moet zijn voor de waardeontwikkeling van grond en uiteindelijk het vermogen van de betreffende ondernemer(s). Wij kunnen op basis van het ontwerpprogramma niet inschatten in hoeverre beoogde maatregelen onze percelen landbouwgrond treffen. Betrek bij de uitwerking van de hydrologie een groot gebied en weeg landbouwbelang daarbij gelijk aan natuurbelangen. Verder geven wij mee dat van oudsher beekdalen in Drenthe werden ingezet voor de veehouderij. Door de actuele ontwikkelingen, verdwijnt veehouderij met graslanden uit de beekdalen en komt akkerbouw in de plaats. Wij vragen ons af of deze ontwikkeling past bij de doelen en wijzen daarbij ook op het voorgaande punt 'samenhang op ons bedrijf'. Sociaal-economische impactanalyse niet zorgvuldig Er wordt op hoofdlijnen ingegaan op de sociaal-economische situatie in Drenthe. Een gedetailleerde uitwerking van de gevolgen voor de agrarische structuur en de individuele bedrijven lukt niet op basis van dit ontwerpprogramma en vinden wij onzorgvuldig. Het ontwerpprogramma kan behoorlijk impact hebben op ons persoonlijk, ons bedrijf en de continuïteit, dat kan niet onderbelicht blijven en met een algemene paragraaf worden afgedaan.	van grote groepen ganzen. Deze informatie is beschikbaar op de website van de provincie Drenthe en is ook betrokken in het TLGD. Uit de NDA's komt naar voren dat overmatige stikstofdepositie en verdroging belangrijke knelpunten zijn. Voor het herstel van natuur is het belangrijk dat aan alle drukfactoren wordt gewerkt, ook vanwege de samenhang, en niet een enkele drukfactor eruit te lichten. Daarom hebben wij in het TLGD aangegeven dat wij hydrologische maatregelen noodzakelijk achten. Wij hebben ons niet vastgelegd op specifieke maatregelen of exacte locaties binnen de hotspots. Dit moet verder uitgewerkt worden samen met de betrokkenen in de diverse gebieden. 6. Wat is de impact van hydrologische maatregelen op landbouwgrond en komt er compensatie? Effecten op landbouw en verdienvermogen maken onderdeel uit van de integrale afweging in het gebiedsproces. Het uitgangspunt is dat landbouwgrond zo veel mogelijk landbouwgrond blijft. Wanneer hydrologische maatregelen leiden tot structurele beperkingen die niet te voorkomen zijn, wordt gezien hoe deze effecten kunnen worden beperkt en indien nodig worden gecompenseerd met de beschikbare instrumenten. 7. Waarom ontbreekt een zorgvuldige, bedrijfsspecifieke sociaal-economische analyse? Zie zienswijze 3.	

Wij vragen, voor vaststelling van het programma TLGD, aandacht voor: • Duidelijkheid over de samenhangende ruimte om te ondernemen - mét oog voor ontwikkeling van inkomen en vermogen. • Een goede onderbouwing van de ontwikkeling op feitelijke stikstofemissies en vergunde emissies in Drenthe in de periode 2019 tot en met 2035. Én zekerheid voor het lostrekken van vergunningen voor het reductiedoel op te leggen. • Breng natuurherstel begrijpelijk en navolgbaar in beeld voor iedereen – zodat ieder daarin verantwoordelijkheid kan nemen. • Onderschat het herstel van hydrologische systemen niet voor het gebruik van landbouwpercelen en heb hiervoor compensatiegelden beschikbaar. • Breng sociaal-economische gevolgen zorgvuldig en specifiek in beeld. Wij verzoeken u om de aandachtspunten te betrekken bij de verdere uitwerking van het programma TLGD. Wij zijn bereid om deze zienswijze verder toe te lichten.		
141. [REDACTED]		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Voor ons ligt het ontwerpplan van het Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD). De omvang van 105 pagina's toont dat er veel verschillende aspecten zijn die aandacht behoeven in het TLGD. Daaraan liggen ook nog verschillende bijlagen ten grondslag met een totale omvang van tevens ruim 150 pagina's. Ten aanzien van het TLGD wil ik u graag mijn zienswijze voorleggen en indienen middels dit document. Hierbij heb ik getracht mij te houden aan de geschetste kaders die zijn meegegeven vanuit de provincie Drenthe voor het opstellen van een zienswijze. Dit heeft geresulteerd in dit gewichtige document. Gezien de omvang van het ontwerpplan met onderliggende bijlagen is het niet mogelijk gebleken om de zienswijze beknopter aan u voor te leggen. Mijn hoop is dat u deze zienswijze serieus en grondig doorneemt en evalueert alvorens u het TLGD vaststelt. Als trotse melkveehouder in [REDACTED], direct aan de provinciegrens met Drenthe, word ik persoonlijk en diep geraakt door het voorliggende ontwerp-TLGD. Ons familiebedrijf [REDACTED] Dit is voor ons geen abstract beleidsstuk; het is ons leven en ons levenswerk. Onze zoon staat klaar als opvolger om dit bedrijf met passie en vakmanschap voort te zetten. Wij kijken niet naar 2030, maar plannen voor de komende dertig jaar.	Zienswijzen 20, 87, 92, 94, 120, 131, 141, 150, 230 en 251 zijn vrijwel identiek aan elkaar en bevatten onder de volgende genoemde thematische kopjes vrijwel dezelfde inhoud: - 1. over Juridische houdbaarheid versus streefdatum 2027 - 2. Ontbreken sociaal-economische impactanalyse (art. 2 lid 3 Habitatrichtlijn) - 3. Prioritering stikstofruimte (woningbouw eigen regio) - 4. Financiën Concrete vragen en verzoeken naar aanleiding van paragraaf 1.3 - 1. Over de hiërarchie van doelen en 2. eenzijdige focus - 3. Over de bouwstenen van het programma - 4. Over koppeling met PAS-melders, H2, toestemmingsverlening > welke	

In uw plannen wordt ons de grond onder de voeten weggeslagen. In het Ontwerpprogramma TLGD (prb-2026-2508, H5.10) wijst u het Fochteloërveen aan als hotspot. Vervolgens stelt u in het Verzameldocument Bouwstenen (Bouwsteen Stikstof, p. 63) dat voor de 1000-meter zone rondom deze hotspots een totale emissiereductie van 80% noodzakelijk is. Hoe kan ik van een jonge ondernemer vragen te investeren in duurzaamheid en dierenwelzijn, als de overheid hem tegelijkertijd confronteert met een papieren werkelijkheid die landbouw in deze zone feitelijk onmogelijk maakt? Wat deze 80%-eis voor ons extra onverteerbaar en onrechtvaardig maakt, is dat de feitelijke situatie rondom het Fochteloërveen de afgelopen jaren al drastisch is veranderd. In onze directe nabijheid (Fochtelo) zijn recent maar liefst vier substantiële agrarische bedrijven beëindigd of fundamenteel afgebouwd: • Eén compleet pluimveebedrijf is gestopt; • Twee melkveebedrijven met elk circa [REDACTED] koeien zijn gestopt; • Eén melkveebedrijf is volledig omgeschakeld naar enkel de opfok van jongvee. Dit betekent dat er [REDACTED] recent al [REDACTED] koeien en een volledige intensieve tak zijn verdwenen. Deze massale sanering heeft een enorme, feitelijke en positieve impact op de stikstofdepositie op het Fochteloërveen. In uw Realisatiestrategie TLGD (p. 22) stelt u nadrukkelijk: "Voor de grensoverschrijdende gebieden wordt afgestemd met de buurprovincies Fryslân...". Ik mis in de voorliggende plannen echter elke vorm van transparantie over deze afstemming en over de weging van de reeds gerealiseerde Friese stikstofwinst. Het kan niet zo zijn dat wij als 'blijvers' en koplopers worden afgestraft met een 80%-eis voor een opgave die in de praktijk al voor een groot deel is ingevuld door de stoppers in ons dorp. Naast de bezwaren die ik verderop in deze zienswijze uiteenzet, eis ik in de Nota van Antwoord een specifieke en gemotiveerde reactie op de volgende, voor mijn bedrijf cruciale vragen: 1. Hoe en waar is de enorme stikstofreductie van de vier recent gestopte/omgeschakelde bedrijven in Fochtelo exact verwerkt in de Drentse depositiecijfers voor het Fochteloërveen? Ik verzoek u de actuele rekenbalans (peildatum eind 2024 of recenter) openbaar te maken, inclusief deze specifieke 'buitenprovinciale' winst. 2. U hanteert een 'rekenwaarde' van 80% reductie voor de 1000-meter zone (Bouwstenen p. 63). Ik eis dat u aantoont hoe dit extreme percentage nog steeds juridisch en ecologisch te rechtvaardigen is voor de resterende bedrijven in Fochtelo, nu de feitelijke	natuurverbetering is nodig voordat eerste PAS-melder gelegaliseerd kan worden? - 5. Over additionaliteit - 6. Over de gebiedsgerichte stikstofreductie - 7. over Haalbaarheid kritische depositie waarde - 8. Over de horizon na 2030 en rechtszekerheid - 9. Over de stapeling van doelen Over de inhoudelijke zienswijze op de hotspots en gebiedsgerichte uitwerking - 14. Over generiek toetsingskader Voor een beantwoording verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 20. Specifiek punt uit zienswijze Wij vinden met betrouwen dat het wenselijk is dat aanpakken aan weerszijden van de provinciegrens gelijk zijn. Ambtelijk zoeken wij afstemming om de wederzijdse aanpakken op elkaar af te stemmen. Daarnaast maken beide provincies uit van de samenwerking binnen het Hart van het Noorden (zie hoofdstuk 5). Hierbij blijft gelden dat elke overheid vanuit zijn eigen bestuurlijke constellatie opereert.	

belasting vanuit deze direct omliggende schil door de genoemde stoppers al spectaculair is gedaald. Wordt de behaalde winst 1-op-1 afgetrokken van deze 80%-opgave? 3. U claimt af te stemmen met Fryslân (Realisatiestrategie p. 22). Welke harde, schriftelijke afspraken liggen er tussen de provincies Drenthe en Fryslân over de borging van de positie van Friese boeren in de Drentse 1000-meter zone? Het is onaanvaardbaar dat ik door grensoverschrijdend Drents beleid zwaarder word geraakt dan mijn Friese collega's, zonder dat hier een openbaar interprovinciaal afwegingskader aan ten grondslag ligt. 4. Welk concreet ontwikkelpad en welke rechtszekerheid biedt het TLGD aan een jonge boer met ■ koeien op iets meer dan ■ kilometer van het Fochteloërveen? Ik verzoek u de garantie te geven dat investeringen in innovatie en emissiereductie die wij nu doen, niet over enkele jaren alsnog teniet worden gedaan door de 80%-saneringseis. Het negeren van deze grensoverschrijdende feiten en het uitblijven van een maatwerk-antwoord op deze specifieke situatie, beschouw ik als een ernstig motiveringsgebrek en een schending van het zorgvuldigheidsbeginsel bij de definitieve vaststelling van het TLGD. Mijn situatie in Fochteloo staat helaas niet op zichzelf. Het is een pijnlijk en sprekend praktijkvoorbeeld van de bredere weeffouten in het gehele ontwerp-TLGD. Na een grondige analyse van het totale ontwerpprogramma en de onderliggende bouwstenen, constateer ik dat de onzekerheid en onrechtvaardigheid waar mijn opvolger tegenaan loopt, de hele agrarische sector in en rondom Drenthe raken. Er gaapt een fundamentele kloof tussen uw communicatie naar de burger en de harde, juridische werkelijkheid in de documenten. In de publieke communicatie, zoals in de 'vraag en antwoord' op de website van de provincie, spreekt u sussen over 'vrijwilligheid' en 'de boer aan het roer'. De technische documenten tonen de boer echter een heel ander, inktzwart beeld: ingrijpende reductie-eisen (tot 80% in hotspots zoals het Fochteloërveen) en een dwingende 'additionaliteitseis' die de ondernemer feitelijk buitenspel zet. Kort samengevat is de essentie van dit plan dan ook geen robuust toekomstperspectief, maar een juridische overlevingsstrategie. De provincie vraagt ingrijpende offers van de agrarische sector om het vergunningenslot te verbreken, maar legt het risico van het mislukken volledig neer bij de ondernemer en de leefbaarheid van het platteland. Om een effectieve en serieuze behandeling van deze zienswijze te waarborgen, stel ik vooraf vast dat mijn inbreng in het vervolg van dit document zich niet richt op een onrealistisch verzoek tot afschaffing van vigerende (Europese) wet- en regelgeving. Ik erken dat de stikstofdoelstellingen juridisch verankerd zijn. Deze zienswijze focust zich vanaf hier		

dan ook uitsluitend op de uitvoering, de randvoorwaarden en de rechtszekerheid binnen de beleidsvrijheid die u als provincie wel degelijk heeft. Bij elk van de nu volgende algemene punten is voldaan aan de formele eis om deze te koppelen aan de specifieke hoofdstukken van het ontwerpprogramma TLGD. De eerder geschetste inconsistenties dwingen mij tot het stellen van de volgende cruciale basisvragen over de fundamenteën van dit programma:J 1. Proportionaliteit van het plan Met name figuur 2.12 (p. 39 van het concept TLGD, zie figuur 1) roept aanzienlijke basisvragen op die essentieel zijn in het kader van proportionaliteit. In deze tabel wordt duidelijk dat de bijdrage aan de depositie in de natura 2000-gebieden voor het overgrote deel van de stikstofuitstoot, variërend van 65% tot meer dan 90%, niet afkomstig is uit Drenthe zelf. Dit roept de volgende vragen op: • Hoe rechtvaardigt de provincie een gebiedsgerichte reductie-eis van 50% tot 80%, zoals genoemd op p. 63 van de bouwstenen, voor Drentse ondernemers in hotspots, terwijl uit figuur 2.12 blijkt dat de totale Drentse bijdrage aan de depositie in de meeste gebieden minder dan 30% bedraagt? Is hier niet sprake van een disproportionele lastenverdeling? • Als Drenthe zelf slechts voor gemiddeld 25% bijdraagt aan de overschrijding, in hoeverre is het dan realistisch om van ondernemers offers tot 80% te vragen terwijl zelfs een volledige sanering van de Drentse landbouw de KDW-doelen niet binnen bereik brengt zonder harde garanties over reductie in het buitenland en buurprovincies? • Op pagina 62 van de bijlage 'Verzameldocument Bouwstenen' geeft u aan dat een onafhankelijk expert nog onderzoek doet naar een 'aanvullende reductie-opgave' voor de additionaliteit, die pas vlak vóór de definitieve vaststelling in 2026 bekend zal zijn. Hoe kunt u van mij verwachten dat ik een volwaardige zienswijze indien op een plan waarvan de werkelijke, cumulatieve reductie-eis nog niet is gekwantificeerd? Ik maak hierbij formeel bezwaar tegen deze gang van zaken, daar dit mijn recht op een tijdige en volledige beoordeling van de gevolgen voor mijn bedrijfsvoering feitelijk onmogelijk maakt. • Kan de provincie garanderen dat de forse reducties die van Drentse ondernemers worden gevraagd daadwerkelijk leiden tot juridische ruimte voor vergunningverlening, gezien het feit dat het merendeel van de depositie van buiten de provinciegrenzen komt en dus buiten de Drentse invloedssfeer ligt? Als de lokale bijdrage zo klein is, is een extreem hoge reductie-eis tot wel 80% dan niet een disproportioneel zwaar middel met een marginaal resultaat voor de natuurwaarden. Figuur 1: Figuur 2.12 uit het concept TLGD 2. De juridische houdbaarheid versus de streefdatum 2027		

De provincie belooft dat vergunningverlening medio 2027 weer mogelijk is. Hoe kan de provincie deze belofte hardmaken terwijl de juridisch afdwingbare normen voor ondernemers nog niet eens zijn vastgesteld? Deze kunstmatige tijdsdruk dwingt tot een eenzijdige focus op de 'additionaliteitseis' wat kortgezegd inhoud het direct aantonen van stikstofwinst voor de rechter. Hierdoor degradeert het TLGD tot een puur juridisch instrument voor korte termijn, waarbij de langetermijndoelen voor een sociaaleconomisch robuuste landbouw ondergeschikt worden gemaakt aan snelle 'papieren' stikstofruimte. Graag ontvang ik een toelichting hoe de provincie borgt dat de haast voor 2027 niet leidt tot onomkeerbare schade aan de landbouwstructuur. 3. Het ontbreken van impact op sociaal-economische gevolgen De provincie baseert haar rigoureuze natuur- en stikstofdoelen op de verplichtingen uit de Europese Habitatrichtlijn, maar negeert in het ontwerpplan een cruciaal fundament van diezelfde richtlijn. Artikel 2, lid 3 van de Habitatrichtlijn stelt dwingend: 'Bij de op grond van deze richtlijn te nemen maatregelen wordt rekening gehouden met de vereisten op economisch, sociaal en cultureel gebied, en met de regionale en lokale bijzonderheden.' Ik mis een integrale leefbaarheidstoets op de sociaal-economische gevolgen van dit plan. Is de provincie bereid om per hotspot, waar de stapeling van opgaven het grootst is, te onderzoeken wat de cumulatieve impact van de voorgestelde krimp is op de sociale cohesie, de instandhouding van vitale voorzieningen (zoals scholen en winkels) en de lokale toeleverende economie? Individuele sociaal-economische begeleiding via organisaties als Boeren Perspectief Drenthe zijn geen vervanging is voor een integrale sociaal-economische effectrapportage op gebiedsniveau. Individuele hulp helpt een boer, maar het redt de lokale school of loonwerker niet als 40% van de boeren stopt. Ik verzoek u dwingend om, conform Art. 2 lid 3 van de Habitatrichtlijn, alsnog een onafhankelijke sociaal-economische impactanalyse aan het TLGD ten grondslag te leggen voordat u overgaat tot vaststelling. 4. Prioritering van stikstofruimte Het TLGD pretendeert de woningbouw vlot te trekken. Kan de provincie garanderen dat de stikstofruimte die lokaal door de agrarische sector wordt gerealiseerd, ook prioritair en met voorrang wordt ingezet voor de lokale woningbehoefte en de leefbaarheid binnen diezelfde regio/gemeente, in plaats van voor provinciale of landelijke industriële- en infraprojecten? 5. De financiële impasse en de vicieuze cirkel van innovatie		

De provincie erkent dat er onvoldoende financiële middelen zijn tot 2030 (Realisatiestrategie, blz. 13). Wat is het 'Plan B' als de benodigde miljarden vanuit het Rijk uitblijven? Daarnaast signaleer ik een vicieuze cirkel. SPUK-middelen voor innovatie liggen klaar, maar ondernemers kunnen deze niet benutten omdat de benodigde vergunningen voor innovatieve stallen door de provincie zelf niet worden verleend vanwege de huidige juridische impasse. Hoe gaat de provincie deze administratieve patstelling doorbreken? Deze voorgaande overkoepelende basisvragen op basis van het ontwerp TLGD hebben als doel helderheid te krijgen. Graag zie ik beantwoording en vastlegging van deze vragen verwerkt in het definitieve TLGD om duidelijkheid te krijgen. Door deze zaken te benoemen en helder te maken wordt het voor eenieder duidelijk wat verwacht kan worden van het TLGD en hoe de provincie anticipeert op verschillende scenario's. Dan vervolg ik nu graag met de inhoudelijke zienswijze op het TLGD. Inhoudelijke zienswijze op TLGD-ontwerpplan 2026 In paragraaf 1.3 van het TLGD worden het oplossen van het vergunningenslot en het versterken van de landbouwstructuur als eerste hoofddoel genoemd. Echter, uit de verdere uitwerking en de focusbeschrijving blijkt dat dit doel volledig ondergeschikt is gemaakt aan het behalen van de natuur- en waterdoelen. Het programma leest hierdoor niet als een integraal plan voor het landelijk gebied, maar als een natuurherstelplan waarbij de belangen van de landbouw en de economie (punt 1) slechts als indirect resultaat worden gehoopt. Het ontbreekt in dit ontwerpplan aan concrete, eigenstandige waarborgen, meetbare tussenstapjes voor ondernemers en specifieke instrumenten in de 'bouwstenen' van figuur 1.1 om doel 1 daadwerkelijk te realiseren. Ik mis in de 'bouwstenen' van het programma een expliciet sociaaleconomisch fundament dat de levensvatbaarheid van de agrarische sector garandeert, onafhankelijk van de ecologische opgave. De provincie geeft bovendien zelf aan dat het onzeker is of de natuurdoelen (Kritische Depositie Waarde, KDW) gehaald kunnen worden, waarmee ook het hoofddoel 'vergunningverlening' op losse schroeven komt te staan. Dit gebrek aan balans en juridische zekerheid vormt de kern van mijn zienswijze en leidt tot de volgende dwingende vragen en verzoeken tot aanpassing van het TLGD: Concrete vragen en verzoeken naar aanleiding van paragraaf 1.3 1. Over de hiërarchie van doelen • In paragraaf 1.3 worden 'het oplossen van het vergunningenslot' en het 'halen van natuurdoelen' beide als 'belangrijkste hoofddoelen' gepresenteerd. Echter, de tekst stelt direct daarna dat doel 1 alleen gerealiseerd kan worden in samenhang met doel 2. Kan de		

provincie verduidelijken of hier sprake is van gelijkwaardige doelen, of is doel 1 in feite een afgeleide belofte die volledig afhankelijk is van het resultaat van doel 2? - Als doel 1 een hoofddoel is, welke zelfstandige instrumenten, dus niet zijnde natuurmaatregelen, zet de provincie dan in om specifiek de 'landbouwstructuur te versterken' (doel 1b)? Kunnen deze ook worden opgenomen in het TLGD als pijlers? 2. Over de eenzijdige focus - De tekst vermeldt expliciet: 'Onze focus ligt op het oppakken van die opgaven die het meest bijdragen aan het wegnemen van achteruitgang van natuur'. Als de focus volledig bij doel 2 ligt, hoe wordt dan voorkomen dat doel 1 (landbouwstructuur en PAS-melders) in de uitvoering ondergeschikt raakt of vertraging oploopt? Kan dit worden verduidelijkt in het voorliggende plan? Hoe verhoudt de keuze om de focus bij de natuur te leggen zich tot de ambitie uit het coalitieakkoord om de landbouw te versterken? Wordt 'versterken' hier enkel uitgelegd als 'aanpassen aan natuurdoelen'? Graag zie ik uw zienswijze op deze vraag en een aanpassing in het TLGD die dit uitlegt. 3. Over de bouwstenen van het programma In paragraaf 1.3 wordt toegelicht dat de aanpak van het TLGD is opgebouwd uit verschillende 'bouwstenen'. Bij nadere bestudering van deze bouwstenen en de bijbehorende tekst, valt op dat deze vrijwel uitsluitend gericht zijn op de fysieke leefomgeving. - Waarom is er in figuur 1.1 geen zelfstandige bouwsteen 'Sociaal-economisch perspectief & verdienmodellen' opgenomen? Nu lijkt de landbouw slechts een 'ontvanger' van maatregelen uit andere bouwstenen. Ik verzoek u deze bouwsteen als gelijkwaardige pijler toe te voegen aan het programma, zodat economische vitaliteit een harde randvoorwaarde wordt in plaats van een bijproduct. - Daarnaast verzoek ik u om voorafgaand aan enige maatregel die de landbouw raakt, te stellen dat een sluitende financiële businesscase per hotspot of deelgebied dient te worden opgesteld in het TLGD. Deze kan dan maatwerk specifiek per hotspot of deelgebied worden uitgevoerd, maar geeft wel in het overkoepelende TLGD aan dat dit noodzakelijk is. Dit omdat zonder gedekte inrichtingskosten is de gevraagde afwaardering van agrarische gronden zinloos en louter schadelijk voor de landbouwstructuur. - In de realisatiestrategie (p. 25) wordt uitgebreid gesproken over mestbewerking en innovatie (reductie tot 55-90% ammoniak). In het hoofddocument TLGD is dit echter geen zelfstandige 'bouwsteen' voor de boer. Ik verzoek u de bouwsteen 'innovatie en techniek'		

toe te voegen, daar door de provincie zelf wordt aangegeven dat dit één van de dingen is die de een belangrijke en positieve bijdrage kunnen hebben. 4. Over de koppeling met PAS-melders Ref: Hst. 2: Toestemmingsverlening • Er wordt gesteld dat het halen van natuurdoelen 'noodzakelijk is om toestemmingsverlening uit het slop te trekken'. Kan de provincie in het voorliggende plan per deelgebied aangeven welke specifieke natuurverbetering (kwantitatief) exact nodig is voordat de eerste PAS-melder in dat gebied gelegaliseerd kan worden? 5. Additionaliteit Ref: Hst. 3: Landbouw en Hst. 4: Natuur Een cruciaal onderdeel voor het vlot trekken van vergunningen voor o.a. PAS-melders is additionaliteit. Maatregelen mogen pas worden ingezet voor nieuwe vergunningen als ze extra zijn bovenop de wettelijk verplichte basis voor natuurherstel. Gezien de enorme opgave die in het TLGD is opgezet voor natuurherstel, is het risico groot dat álle reductie die boeren realiseren volledig wordt 'opgeslokt' door de basis-natuurdoelen. • Kan de provincie in het TLGD kwantitatief vastleggen welk deel van de beoogde reductie (bijv. van de 43% ammoniakreductie) gereserveerd wordt als additionele ruimte voor de legalisatie van PAS-melders? Ik verzoek u deze reservering expliciet in het plan op te nemen. • Hoe voorkomt de provincie dat de additionaliteit van een maatregel achteraf door de rechter wordt vernietigd omdat het natuurherstel onvoldoende blijkt te zijn? Ik verzoek u in het TLGD een juridische veiligheidsbuffer op te nemen: een deel van de behaalde winst dat uitsluitend voor de vergunningverlening van de zittende ondernemers (PAS-melders) wordt geoormerkt. • Is de provincie tevens bereid om in het voorliggende plan een concrete lijst van additionele maatregelen op te nemen die direct leiden tot vergunningsruimte? Graag zie ik dit als een toetsbaar onderdeel van het TLGD. 6. Over de gebiedsgerichte stikstofreductie en het risico op sanering Ref: Hst. 3.1: Stikstof In de bijlage 'Bouwsteen stikstof' (p. 63, verzameldocument Bouwstenen TLGD) stelt de provincie als rekenvoorbeeld voor om in een zone van 1000 meter rond Natura 2000-gebieden een gebiedsgerichte stikstofreductie van 50 tot 80% te realiseren, bovenop de generieke 30%. Deze astronomische percentages komen in de praktijk neer op een verkapt		

saneringsbeleid. Een reductie van 80% is redelijkerwijs onhaalbaar zonder volledige sluiting van het bedrijf. • Het is een absolute randvoorwaarde voor de rechtszekerheid dat de provincie in het TLGD uitspreekt wat het perspectief is voor een agrariër in deze 1000-meter zones. Als een reductie tot 80% de norm wordt, dient de provincie hier een passend en volledig gefinancierd perspectief (zoals volledige schadeloosstelling of verplaatsing) tegenover te stellen. • Tevens is het een vereiste dat kwantitatief wordt vastgelegd welk deel van deze extreme reductie-eis direct wordt gereserveerd als additionele ruimte voor vergunningverlening. Zonder deze harde garantie is medewerking aan deze percentages economische zelfmoord. • In de 'Vragen en Antwoorden' op de website van de provincie belooft u dat boeren 'realistische en haalbare doelen' krijgen die met 'managementmaatregelen' te halen zijn (de boer aan het roer). Ik constateer een onoverbrugbare tegenstelling tussen deze belofte en het rekenvoorbeeld van 80% reductie in de 'Bouwsteen Stikstof' (p. 63, verzameldocument Bouwstenen TLGD). Een reductie van 80% is met managementmaatregelen fysiek onmogelijk. Ik doe een dringend beroep op u om te garanderen dat het TLGD wordt aangepast zodat de belofte van 'management-gebaseerde doelstelling' juridisch wordt geborgd als de absolute bovengrens van wat van een individuele ondernemer gevraagd kan worden. Concrete vragen en verzoeken naar aanleiding van paragraaf 1.4 In paragraaf 1.4 van het TLGD maakt de provincie een cruciale kanttekening bij de haalbaarheid van het eigen programma. Er wordt gesteld dat voor natuurherstel uiteindelijk de KDW (Kritische Depositie Waarde) niet meer mag worden overschreden, maar tegelijkertijd erkent de provincie dat de meest kritische natuurtypen in Drenthe een dermate lage KDW hebben dat het de vraag is wanneer hieraan kan worden voldaan. Er wordt gesteld dat de opgaven na 2030 nog niet naar maatregelen zijn vertaald. Dit creëert een groot risico voor ondernemers die nu investeringen moeten doen voor de 2030-doelen. Dit schept een onhoudbare situatie voor de rechtszekerheid van inwoners en ondernemers. Als de provincie enerzijds de vergunningverlening (doel 1) koppelt aan het halen van de natuurdoelen (doel 2), maar anderzijds nu al aangeeft dat die doelen (de KDW) mogelijk onbereikbaar zijn, dan biedt dit programma geen perspectief, maar een juridisch moeras. Dit leidt tot onderstaande vragen ten aanzien van paragraaf 1.4: 7. Haalbaarheid kritische depositie waarde Ref: Hst. 4: Natuur en Water		

• Indien de provincie nu reeds voorziet dat de KDW voor bepaalde natuurtypen niet haalbaar is, op welke juridische basis verwacht zij dan dat de rechter toestemming zal geven voor vergunningverlening? Graag zie ik in het TLGD een juridische borging of een 'Plan B' opgenomen voor gebieden waar de KDW onhaalbaar blijkt, zodat het vergunningenslot niet permanent is. • De tekst in het voorliggende TLGD-ontwerpplan spreekt over 'andere manieren om de natuurkwaliteit te realiseren'. Kan de provincie deze 'andere manieren' concreet benoemen en als alternatieve beoordelingsmethode opnemen in het TLGD? Zonder deze concretisering is er geen sprake van een toetsbaar plan, maar van een vage intentie. • Is de provincie bereid om hierbij het meten van daadwerkelijke natuurkwaliteit in het veld als leidend criterium op te nemen in plaats van theoretische modellen? In het verlengde hiervan verzoek ik de provincie om in het TLGD expliciet vast te leggen dat de feitelijke staat van instandhouding (de werkelijke natuurkwaliteit in het veld) leidend wordt voor de beoordeling of vergunningverlening mogelijk is, zeker in gebieden waar de theoretische KDW-modellen aantoonbaar onbereikbaar zijn. • Uit de verslagen van de schetssessies (o.a. Grote Masloot) blijkt een diep geworteld wantrouwen tegenover louter theoretische modellen. Ik verzoek u in het TLGD vast te leggen dat de voortgang van natuurherstel en de ruimte voor vergunningverlening primair worden gebaseerd op de feitelijke staat van de natuur middels veldmetingen. Ik verwijs hierbij naar de 'Monitoring' paragraaf in de Realisatiestrategie; Ik verzoek u dwingend om in het TLGD vast te leggen dat deze monitoring niet slechts een administratief proces is, maar dat 'meten in het veld' juridisch leidend wordt boven het Aerius-model zodra er discrepanties optreden. • Ik verzoek u formeel om als harde ontbindende voorwaarde op te nemen dat het TLGD een overmachtclausule bevat. Ondernemers mogen nimmer juridisch of financieel verantwoordelijk worden gehouden voor het niet-halen van natuurdoelen die het gevolg zijn van externe factoren zoals extreme weersomstandigheden, predatie (bijv. door de wolf of ganzenpopulaties) of andere invloeden buiten de directe invloedssfeer van het agrarisch beheer. 8. Over de horizon na 2030 en rechtszekerheid Ref: Hst. 1.3 en Hst. 4 • Hoe waarborgt de provincie dat investeringen die boeren nu doen om aan de 2030-eisen te voldoen, na 2030 niet waardeloos worden door nieuwe eisen? Ik verzoek de provincie om een 'stand-still' garantie of een langjarige investeringszekerheid in het TLGD		

op te nemen, zodat ondernemers die nu meewerken aan de transitie niet later alsnog geconfronteerd worden met extra beperkingen voor dezelfde opgave. • Kan in het voorliggende TLGD plan een tijdlijn worden opgenomen waarin wordt aangegeven wanneer de maatregelen voor de periode na 2030 wél bekend worden? Het ontbreken hiervan zorgt voor een beleidsvacuüm dat de 'landbouwstructuur' (doel 1b) juist verzwakt in plaats van versterkt. 9. Over de stapeling van doelen Ref: Hst. 5: Gebiedsgericht werken In paragraaf 1.4 wordt ook de methaanopgave en CO2-vastlegging genoemd als 'wenselijk' onderdeel van het programma. • Graag zie ik een integrale effectbeoordeling in het TLGD waarin wordt aangetoond dat de stikstofmaatregelen niet strijdig zijn met de klimaat- en wateropgaven. Hoe voorkomt de provincie dat boeren nu investeren in stikstofreductie die later weer moet worden aangepast vanwege methaan- of waterdoelen? Ik verzoek u dit in het plan te verduidelijken om desinvesteringen te voorkomen. 10. Transparantie over de nulmeting en gerealiseerde reductie Ref: Hst. 5 & Realisatiestrategie paragraaf monitoring Ik verzoek u dwingend om in het TLGD vast te leggen dat er voor elke aangewezen hotspot of natuurgebied een openbaar en actueel overzicht komt van de gerealiseerde resultaten sinds het referentiejaar 2019. Daarnaast mag van de provincie verwacht worden dat er een duidelijk startpunt/indexcijfer van het referentiejaar met absolute eenheden wordt gepresenteerd, zodat helder is wát precies gereduceerd moet worden. Ten aanzien van de in het TLGD gehanteerde stikstofdoelen en de daaruit voortvloeiende reductie-eisen van 50% tot 80% in hotspots, wijs ik u op de fundamentele wetenschappelijke onzekerheid van het AERIUS-model. In het RIVM-briefrapport 2021-0115 (Verkenning afstandsgrens project-specifieke depositieberekeningen) wordt op pagina 19 eveneens bevestigd: 'De onzekerheid kan lokaal (bijvoorbeeld per hexagoon of hectare) groot zijn: tot een factor 2 (-50% +100%)'. Deze onzekerheid wordt versterkt door de recente ontdekking van de ammoniak van zee correctie (maart 2025), waaruit bleek dat jarenlang onjuiste aannames zijn gedaan over de herkomst van ammoniak, wat de betrouwbaarheid van de huidige depositiemodellen verder ondergraaft. Juridisch gezien is het onhoudbaar om op basis van dergelijke onzekere modelleringen ingrijpende sociaal-economische maatregelen op te leggen zonder feitelijke validatie door metingen. Ik verwijs u naar de uitspraak van de Rechtbank Noord-Holland van 12 februari 2025 (ECLI:NL:RBNHO:2025:12839), die op basis van het Verdrag van Aarhus en Richtlijn		

2003/4/EG oordeelde dat de overheid volledige transparantie moet bieden over de onzekerheden in stikstofdata. Gezien de redelijke wetenschappelijke twijfel die door deze onzekerheden ontstaat, is het TLGD op dit punt in strijd met het voorzorgsbeginsel uit de Habitatrichtlijn. Ik verzoek u dwingend om in het definitieve programma vast te leggen dat ingrijpende reductie-eisen pas effectief worden nadat de berekende overschrijdingen in de betreffende Drentse Natura 2000-gebieden door middel van meerjarige veldmetingen zijn gevalideerd en de werkelijke staat van instandhouding van de natuur (in plaats van een theoretische KDW) is aangetoond. Hoewel ik begrijp dat specifieke detailgegevens uit de flora- en faunadatabase omwille van bescherming van kwetsbare soorten niet één-op-één ter inzage liggen, geldt dit argument uitdrukkelijk niet voor de milieutechnische en hydrologische status van het gebied. Ik wijs u op uw plicht tot actieve openbaarmaking van relevante milieu-informatie. Zonder inzicht in de actuele staat van de natuur en de reeds bereikte emissiereductie per hotspot of (natuur)gebied, is een effectieve inspraak op dit plan feitelijk onmogelijk. Er dient inzichtelijk te worden gemaakt: • De feitelijke stikstofreductie die tussen 2019 en 2026 reeds is gerealiseerd (bijvoorbeeld door de LBV-regelingen of natuurlijke stoppers, zoals de beëindiging van het grote melkveebedrijf nabij het Witterveld in 2024, maar ook het stoppen van meerdere melkveebedrijven in bijvoorbeeld Friesland nabij Fochteloërveen). • Aangezien dit plan begin 2026 ter inzage is gelegd, is het ook aannemelijk dat niet alle cijfers tot deze datum beschikbaar zijn, maar de realisatie van de reductie vanaf de referentiedatum tot en met 31-12-2024 mag toch verwacht worden en inzichtelijk gepresenteerd worden in het voorliggende plan. Ik verzoek u dan ook om de feitelijk gerealiseerde reductie tot op een recente, heldere peildatum, bijvoorbeeld 31-12-2024, ten opzichte van het referentiejaar 2019 op te nemen in het voorliggende plan. • De actuele depositiewaarden, in plaats van enkel te rekenen met theoretische modellen uit het verleden. • De voortgang op hydrologische doelen, afgezet tegen de streefwaarden. Zonder deze transparantie is het voor ondernemers onmogelijk om de proportionaliteit van de gevraagde extra maatregelen te toetsen. Het is een absolute randvoorwaarde voor de rechtszekerheid dat deze tussenbalans per gebied als harde voorwaarde wordt opgenomen voordat een gebiedsproces start. Alleen op die manier kan worden voorkomen dat ondernemers dubbel worden belast voor een opgave die (deels) al is ingevuld. Het TLGD zwijgt verder over hoe wordt omgegaan met ondernemers die in de afgelopen jaren reeds substantieel hebben gereduceerd via provinciale of regionale projecten. Een		

concreet voorbeeld hiervan is het project 'Laaghangend Fruit', maar dit geldt evenzeer voor andere (lokale) innovatie- en reductie-initiatieven. Ik constateer dat er een reëel risico bestaat dat de provincie de huidige, reeds verlaagde emissiewaarden van deze koplopers hanteert als de 'nieuwe nulmeting' voor de gebiedsopgave. Dit zou betekenen dat ondernemers die proactief hebben geïnvesteerd, feitelijk zwaarder worden belast dan ondernemers die hebben afgewacht. Dit is onacceptabel en strijdig met het principe van rechtsgelijkheid. Ik doe een dringend beroep op u om te garanderen dat in het TLGD de volgende garanties worden opgenomen: • Reeds behaalde reducties via projecten zoals 'Laaghangend Fruit' of vergelijkbare initiatieven moeten volledig worden verrekend met de toekomstige gebiedsopgave. De inspanning uit het verleden moet worden opgeteld bij de toekomstige prestatie. • Het project 'Laaghangend Fruit' en vergelijkbare subsidies als referentiekader dient te worden opgenomen voor de wijze waarop individuele reducties worden geborgd. Ik verzoek de provincie om in het plan ruimte te bieden voor de erkenning van alle vergelijkbare initiatieven die aantoonbaar hebben bijgedragen aan de doelen van het TLGD sinds het referentiejaar 2019. • Er wordt voorkomen dat koplopers worden 'gestraft' voor hun vroege deelname aan reducerende initiatieven door hen eenzelfde extra reductiepercentage op te leggen als de bedrijven die nog geen stappen hebben gezet. Op pagina 6 en 7 van het ontwerpplan dat ter inzage ligt stelt de provincie dat zij 'schat' dat de uitvoering van reeds zeker gestelde maatregelen in 2030 een reductie van 14% tot stand brengt. Ik vind het uiterst zorgwekkend en onaanvaardbaar dat de provincie voor zo'n cruciaal onderdeel van het TLGD rekent met schattingen in plaats van harde, verifieerbare cijfers. Indien de provincie niet in staat is om de effectiviteit van reeds uitgevoerd beleid feitelijk hard te maken, ontbreekt elke basis voor het opleggen van aanvullende, ingrijpende maatregelen aan de agrarische sector. Ik verzoek u daarom dwingend dat: • De provincie de 'schatting' van 14% vervangt door een feitelijke berekening, gebaseerd op gerealiseerde projecten en beëindigde bedrijven. • Er volledige openheid komt over hoe deze 14% is berekend. Welke maatregelen zijn hierin meegeteld en welke niet? • Er geen aanvullende reductie-eisen (zoals de resterende 7% tot 2030 of 22% tot 2035) worden vastgesteld zolang de huidige stand van zaken niet met feiten is onderbouwd. Het kan niet zo zijn dat ondernemers worden afgerekend op een papieren werkelijkheid terwijl de provincie zelf toegeeft niet over exacte cijfers te beschikken.		

11. Onevenredige lastenverdeling waterkwaliteit Ref: Hst. 4.3, Hst. 5.2 en p. 55, 73, 82-83 Het ontwerpprogramma toont een opvallende inconsistentie in de probleemanalyse versus de voorgestelde oplossingsrichtingen voor de waterkwaliteit (p. 55, 73, 82-83 van het ontwerpprogramma). Op pagina 82 erkent de provincie expliciet dat overschrijdingen van de drinkwaternorm in de Drentsche Aa ook worden veroorzaakt door 'medicijnresten, zoetstoffen en PFAS', wat duidt op een duidelijke stedelijke en industriële invloed. Echter, zodra het document overgaat naar de oplossingsrichtingen (p. 73 en 83), worden de noodzakelijke 'aanpassing en investering' vrijwel uitsluitend bij de agrarische sector neergelegd. Er wordt gesproken over het omvormen van melkveehouderij, het accepteren van inundatie (vernatting) en het investeren in emissiereductie op perceelniveau. Concrete investeringsverplichtingen of saneringsdoelen voor de andere genoemde veroorzakers, zoals gemeenten (riooloverstorten) of het waterschap (extra zuiveringstrappen op RWZI's voor medicijnresten), ontbreken in dit hoofdstuk volledig. Ik maak hiertegen bezwaar omdat de lasten van het behalen van de KRW-doelen hiermee ogenschijnlijk eenzijdig worden afgewenteld op de landbouw voor verontreinigingen die aantoonbaar (ook) een stedelijke of industriële oorsprong hebben. Ik verzoek u het TLGD op de volgende punten aan te passen: • Voeg de voorwaarde toe dat er per gebied/hotspot eerst een onafhankelijke bronanalyse plaatsvindt die de agrarische bijdrage zuiver scheidt van de stedelijke en industriële bijdrage (zoals medicijnresten en PFAS). • Leg in de Realisatiestrategie vast welke concrete inspanningen en investeringen van de overige veroorzakers buiten de agrarische sector worden verlangd om de door hen veroorzaakte drukfactoren weg te nemen. • Garandeer dat agrarische ondernemers niet worden belast met beperkingen in grondgebruik of teeltvrije zones die feitelijk (mede) dienen als 'buffer' voor stoffen die niet door de landbouw worden veroorzaakt. Inhoudelijke zienswijze op de hotspots en gebiedsgerichte uitwerking Naast de fundamentele vragen en verduidelijkingen die nodig zijn in de hoofdstukken 1.3 en 1.4, heb ik grote zorgen over de concrete uitwerking in de 'Hotspots', zoals beschreven in hoofdstuk 5. In deze gebieden komen alle claims (stikstof, water en natuur) samen, waarbij de agrarische sector als enige de rekening lijkt te betalen. Ik anticipeer hierbij op het mogelijke antwoord dat dit zaken zijn die pas in de latere 'uitvoeringsfase' of in 'gebiedsprocessen' aan bod komen. Dat wijs ik op voorhand af. De		

spelregels, maximale belasting en sociaal-economische waarborgen voor die gebiedsprocessen moeten als harde randvoorwaarde in dit overkoepelende TLGD worden vastgelegd. Zonder deze kaders in het TLGD, opereren de gebiedsprocessen straks met een blanco cheque ten koste van de ondernemer. Uit de verslagen van de schetssessies (onder meer Grote Masloot en Vledder Aa) blijkt een breed en luid gedragen onvrede onder ondernemers over het gebrek aan perspectief en de ondergeschikte rol van de landbouw. De oproep vanuit het veld is helder: 'Neem landbouwstructuurverbetering als hoofduitgangspunt en rest als afgeleide' (Verslag Vledder Aa, p. 4). Desondanks blijft het voorliggende TLGD focussen op 'donkergroene' natuur in de beekdalen. Ik verzoek u de signalen uit deze schetssessies serieus te nemen en in het TLGD vast te leggen dat agrarisch natuurbeheer en agrarisch eigendom in beekdalen de nadrukkelijke voorkeur hebben boven grootschalige functiewijziging naar 'donkergroene' nieuwe natuur. In het 'Verzameldocument Bouwstenen' (p. 111) geeft de provincie toe dat een definitief grondbeleid, een grondstrategieplan en een inhoudelijke prioritering voor ruilgronden nog ontbreken. • Gebaseerd op het voorgaande verzoek ik u dwingend dat in het TLGD de harde randvoorwaarde opneemt dat er in de hotspots geen onomkeerbare stappen worden gezet (zoals het definitief uit de markt nemen van agrarische gronden via 'vrijwillige' verkoop) zolang dit overkoepelende Grondstrategieplan niet door de Provinciale Staten is vastgesteld. Zonder dit kader ontbreekt elk zicht op een rechtvaardige herverdeling en landbouwstructuurverbetering. Ten aanzien van verschillende hotspots heb ik voor het gemak ingezoomd op een tweetal gebieden om te illustreren waar het volledige TLGD verder ook op getoetst kan en moet worden. 12. Onrealistische reductiedoelen in Hotspot Fochteloërveen Ref: Hst. 5.10 en bijlage 'Veenhuizen' Voor de omgeving van het Fochteloërveen/Veenhuizen wordt geëxperimenteerd met reductiepercentages die oplopen tot 60% ammoniakreductie. Dit is bijna het dubbele van de generieke provinciale opgave. Dit roept de volgende vragen en verzoeken op: • Hoe waarborgt de provincie dat de sociaal-economische structuur van de agrarische sector rondom Veenhuizen behouden blijft bij dergelijke extreme eisen? Ik verzoek u in het TLGD een maximum reductieplafond per individuele ondernemer vast te leggen. Indien een gebied meer reductie nodig heeft voor natuurdoelen, mag dit nimmer eenzijdig op het bord van de blijvende ondernemers worden gelegd.		

- Ik verzoek u de passage over de extreme reductiepercentages (zoals de 60% in Veenhuizen) uit het TLGD te verwijderen, aangezien deze elk sociaal-economisch perspectief wegnemen. Indien u deze percentages toch wenst te handhaven als 'streefwaarde', verzoek ik u dwingend dat dit in het TLGD onlosmakelijk gekoppeld wordt aan een harde garantie op volledige schadeloosstelling en een concreet hervestigingsprogramma. Het enkel noemen van een dergelijk percentage zonder de bijbehorende financiële en juridische opvangnetten is onacceptabel en onrechtmatig tegenover de zittende ondernemers. 13. De impact op de Hotspot Witterveld Ref: Hst. 5.10 en bijlage 'Witterveld' Ook het Witterveld wordt in het TLGD aangewezen als een gebied waar een grote opgave ligt, met name door de kwetsbaarheid van de aanwezige habitattypen voor stikstof en verdroging. - In het TLGD ontbreekt een specifieke impactanalyse voor de ondernemers rondom het Witterveld. Kan de provincie aangeven hoeveel agrarische bedrijven hier direct door 'stapeling' van doelen worden geraakt? Ik verzoek u deze impactanalyse per hotspot als bijlage aan het TLGD toe te voegen voordat het plan definitief wordt vastgesteld. - Worden de maatregelen rondom het Witterveld gesynchroniseerd met de ontwikkelingen rondom de TT-baan en defensie-activiteiten in dat gebied? Ik verzoek u in het plan vast te leggen dat de landbouw niet als 'sluitpost' fungeert voor andere ruimtelijke claims in dit gebied. 14. Hydrologie als blokkade voor vergunningverlening Ref: Hst. 5 en Hst. 4.2 - Zowel in het Fochteloërveen (hoogveenherstel) als in het Witterveld is hydrologisch herstel cruciaal. Het TLGD stelt dat stikstofreductie pas effect heeft als de waterhuishouding op orde is. Dit creëert een onacceptabel risico: een boer kan maximaal reduceren, maar krijgt geen vergunning omdat de overheid haar hydrologische taken niet op tijd uitvoert. Ik verzoek u in het TLGD de harde garantie op te nemen dat stikstofruimte direct juridisch beschikbaar komt voor ondernemers zodra zij hun eigen reductie hebben behaald, ongeacht de voortgang van de hydrologische herstelmaatregelen door de provincie. - Wie is verantwoordelijk voor de schade als de hydrologische maatregelen (peilverhogingen) leiden tot vernatting op agrarische gronden buiten de natuurgebieden? Ik verzoek u een volledige schadeloosstellingsregeling in het TLGD op te nemen voor de indirecte gevolgen van het hydrologisch herstel in de hotspots. 15. De Eén-loket-garantie tegen stapeling van doelen Ref: Hst. 5: Gebiedsgericht werken		

• In gebieden als het Fochteloërveen worden ondernemers nu gevraagd te investeren voor stikstof. Echter, de opgaven voor klimaat (methaan) en bosontwikkeling (paragraaf 2.7) hangen als een zwaard van Damocles boven de sector. Ik verzoek u een 'integrale investeringsbescherming' in het TLGD op te nemen. Ondernemers in de hotspots die nu voldoen aan de zware eisen, moeten een garantie krijgen van bijvoorbeeld minimaal 20 jaar dat zij niet geconfronteerd worden met aanvullende claims vanuit andere TLGD-doelen (zoals extra bos of strengere methaannormen). • Daarnaast verzoek ik u de sociaal-economische impactanalyse niet pas achteraf per deelgebied te doen, maar als bindende toets vooraf op te nemen in het TLGD. Indien de levensvatbaarheid van de agrarische sector in gebieden als Veenhuizen of het Witterveld onherstelbaar wordt aangetast, moet het plan voorzien in het naar beneden bijstellen van de ecologische ambities (bijv. aanpassing van de begrenzing of de doelen). 16. Generiek toetsingskader voor álle overige (toekomstige) Hotspots Ref: Hst. 5: Gebiedsgericht werken Ik verzoek u dwingend om de hierboven gevraagde waarborgen — waaronder het individuele reductieplafond (punt 12), de voorafgaande impactanalyse (punt 13), de hydrologische garantie (punt 14), en de één-loket-garantie (punt 15) essentiële maar niet de enige onderdelen zijn — als een generiek toetsingskader in het TLGD te verankeren. Dit kader moet gelijkwaardig van toepassing zijn op alle hotspots en nog aan te wijzen hotspots. Dit toetsingskader dient, in samenspraak met de sector en externe experts, verder te worden uitgewerkt tot een volledig instrumentarium dat de sociaal-economische en juridische positie van ondernemers in alle gebieden met gestapelde opgaven beschermt. Het gelijkheidsbeginsel verzet zich ertegen dat ondernemers per gebied anders worden behandeld ten aanzien van hun fundamentele rechts- en investeringszekerheid. Het is dan ook niet vreemd dat ik dwingend vraag dat het TLGD de harde voorwaarde bevat dat Drentse ondernemers in grensgebieden (Friesland/Groningen) niet geconfronteerd worden met strengere normen of beperkingen dan hun burens over de provinciegrens, om concurrentievervalsing binnen één stroomgebied te voorkomen. In het vraag en antwoord op de website van de provincie Drenthe wordt gezegd dat men 'in gesprek gaat' met omliggende provincies wat zeer vrijblijvend overkomt. Er mag toch wel geëist worden dat er een gezamenlijk handhavings- en normeringskader wordt opgesteld. 17. Gebrek aan bestuurlijke borging en gelijkwaardig sanctieregime Ref: Hst. 6 – Impact In Hoofdstuk 6 wordt de 'Impact' van het TLGD beschreven, maar er wordt volledig voorbijgegaan aan de bestuurlijke impact en de bijbehorende verantwoordelijkheden. Er ontbreekt een kader voor toezicht op de uitvoerende partijen.		

Voor de agrarische sector gelden via de RVO en NVWA uiterst strikte regels; bij de kleinste afwijking volgen direct sancties. In de beschrijving van de impact in hoofdstuk 6 ontbreekt echter elke vorm van borging dat de 'subsidiekrijgers' die de natuur- en waterplannen uitvoeren (zoals terrein beherende organisaties) aan ditzelfde regime worden onderworpen. Ik verzoek u dwingend om in het TLGD vast te leggen, bij voorkeur in dit hoofdstuk, dat: • Hoe de provincie een sanctieprotocol gaat inrichten voor uitvoerende organisaties dat gelijkwaardig is aan het regime voor ondernemers. • Wie de onafhankelijke toezichthouder op de effectiviteit van de publieke bestedingen en de daadwerkelijke ecologische resultaten wordt of hoe dit wordt geborgd? Zonder onafhankelijke controle op de uitvoerders van natuurherstel ontbreekt elke vorm van democratische en financiële verantwoording. Ter afsluiting wijs ik u op het vigerende juridische kader en de zorgvuldigheidseisen waarbinnen deze zienswijze behandeld dient te worden. Gezien de enorme omvang en de vergaande impact van het TLGD op de sociaal-economische toekomst van het Drentse landelijk gebied, mag van de provincie worden verwacht dat zij op dit fundamentele niveau volledige duidelijkheid verschaft. Ik stel vast dat er in gebiedsprocessen en eerdere inspraakmomenten vaak wordt getracht de beantwoording van concrete vragen af te schuiven op 'andere plannen', 'latere fases' of 'landelijke kaders'. Gelet op de kaderstellende status van het voorliggende TLGD is dit thans niet langer acceptabel. De provincie is bij de vaststelling gebonden aan de volgende dwingende rechtsbeginselen: • Het zorgvuldigheidsbeginsel (Art. 3:2 Awb) verplicht de provincie om de feiten volledig vast te stellen. Het vooruit- of afschuiven van vragen over kritieke onderdelen (zoals de financiering, de onderbouwing van de reeds gerealiseerde 14% reductie of de bronidentificatie van PFAS/medicijnresten) schendt dit beginsel. Een integraal plan vereist integrale antwoorden. • Het motiveringsbeginsel (Art. 3:46 Awb) zegt dat een besluit moet rusten op een deugdelijke motivering. Het enkel herhalen van algemene beleidsteksten zonder in te gaan op de door mij aangetoonde inconsistenties (zoals de kloof tussen managementsturing en de 80% reductie-eis), vormt een motiveringsgebrek. • Het Verdrag van Aarhus & richtlijn 2003/4/EG vormen de basis van mijn recht op toegang tot milieu-informatie. Ik verzoek u alle onderliggende data en berekeningen die de basis vormen voor de 'bouwstenen' en hotspots transparant te maken. • Ik verzoek de provincie dan ook, in navolging van de Aarhus-uitspraak (ECLI:NL:RBNHO:2025:12839), om per hotspot aan te tonen dat de berekende depositie is gevalideerd met actuele veldmetingen. Zolang deze validatie ontbreekt, is er sprake van		

wetenschappelijke twijfel, waardoor het plan juridisch onhoudbaar is onder de Habitatrichtlijn. Ondernemers hebben recht rechtszekerheid en gelijkheid door een voorspelbaar overheidshandelen. Het uitblijven van duidelijkheid over o.a. toezicht, overmacht clausules en de status van koplopers tast de investeringszekerheid aan. Ik verzoek u dan ook om in de Nota van Antwoord puntsgewijs en gemotiveerd in te gaan op de gestelde vragen. Het enkel 'kennismemen' van mijn punten of het doorschuiven van de beantwoording naar toekomstige uitvoeringsplannen zal de rechtmatigheid van het definitieve vaststellingsbesluit van het TLGD aantasten. Ik vertrouw erop u hiermee voldoende en uiterst concreet te hebben geïnformeerd over de tekortkomingen in het voorliggende ontwerp. Ik zie uw gemotiveerde beantwoording van mijn vragen en, belangrijker nog, de verwerking van mijn verzoeken tot daadwerkelijke aanpassing van het definitieve TLGD met grote belangstelling tegemoet.		
142.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Via deze weg wil ik graag van de gelegenheid gebruik maken om een zienswijze kenbaar te maken in het kader van het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe. Ik ben [REDACTED] Het onderdeel stikstofreductie zal mij het meest raken op mijn bedrijf, de opgave van 43% vind ik erg hoog. Indien er geen andere door de wetgeving goedgekeurde middelen komen zal deze reductie voornamelijk moeten voortkomen uit het reduceren van dieren aantallen. Dit baard mij wel grote zorgen, houd ik dan me dezelfde kosten nog wel een rendabel bedrijf over om mee verder te werken . En zoals ik lees is het ook nog geen garantie dat als de 43 % gehaald is dat we dan niet nog verder moeten reduceren om de doelen te halen. Want als er landelijk niet iets veranderd in de definitie van het KDW dan word het naar mijn inziens de KDW voor de natuurgebieden nooit gehaald. Helemaal omdat zoals op pagina 91 van het TLGD ook staat beschreven dat de invloed op de gebieden maar voor 25% afkomstig is uit Drenthe Ik zet ook mijn vraagtekens bij het idee om het waterpeil in het beekdal te verhogen gaat bijdragen aan de vernatting van het Holtingerveld, er zit zo een enorm hoogteverschil tussen die 2 gebieden en er zijn daar zulke sterke onderstromen dat ik daar toch echt mijn twijfels bij heb. Het lijkt me dat ook verstandiger om het peilbeheer plaatselijke te verhogen zoals	1. Is de 43% stikstofreductie haalbaar en houdt deze zich tot het bestaansrecht en de rendabiliteit van melkveebedrijven? Wij verwijzen naar de beantwoording bij zienswijze 15. 2. Is verdere reductie na 43% te verwachten zolang de KDW-systematiek landelijk niet wijzigt? Wij verwijzen naar de beantwoording bij zienswijze 3. Wij denken niet dat het voor vergunningverlening nodig is dat de emissies tot onder de KDW dalen. Wij voelen ons daarin gesterkt door een recente uitspraak van de Raad van State over het Liefstinghsbroek (zie Uitspraak 202301494/1/R2 - Raad van State). Gebiedsgericht kan het wel nodig zijn, in het kader van het onderbouwen van het additionaliteitsvereiste, om te kijken welke mogelijkheden voor verdere reductie er zijn. Zie ook onze aanpak zoals uitgeschreven in hoofdstuk 4 van het programma.	

direct tegen het Holtingerveld aan is er daarentegen nog ruimte genoeg om het waterpeil te verhogen. Ik wil u nog wel op het hard drukken dat er toch wel bestaansrecht moet blijven voor de veehouderijen in dit gebied, er zijn hier al ontzettend veel bedrijven gestopt in de laatste jaren, Een aanzienlijk deel van deze gronden word nu allemaal akkerbouw gewassen op geteeld, als er nog meer gronden akkerbouw worden zal dit niet bijdragen aan de opgaves die er liggen voor de waterkwaliteit. En tot slot wil ik u toch met klem vragen om het echt MET de agrariërs op te pakken, zij kennen het gebied en de gronden het beste. Tot zover mijn opmerkingen en suggesties. Ik ben graag bereid om deze zienswijze mondeling toe te lichten. Als er naar aanleiding van deze zienswijze vragen zijn, dan kunt u contact met ondergetekende opnemen.	3. In hoeverre is het zinvol om waterpeilen in het beekdal te verhogen voor vernatting van het Holtingerveld, gezien hoogteverschillen en onderstromen? In het beekdal wordt water veel sneller afgevoerd dan vroeger. Daardoor is de regionale grondwaterstand verlaagd. Daardoor wordt het grondwater versneld weggetrokken onder het Holtingerveld. Dit gebied is een infiltratiegebied, met een variabele ondergrond. Waar keileem ontbreekt infiltreert het grondwater sneller, waardoor er sprake is van verdroging. Door een andere inrichting van het beekdal zal de verdroging afnemen. In het gebiedsproces zal dit verder uitgewerkt worden. 4. Hoe borgt de provincie het bestaansrecht van veehouderijen in dit gebied en voorkomt zij ongewenste toename van akkerbouw met negatieve effecten op waterkwaliteit? Ook de Provincie Drenthe wenst een landschap waar bestaansrecht is en blijft voor veehouderijbedrijven. Tegelijkertijd moet de uitstoot van stikstof naar beneden. Door een goed programma te ontwikkelen waar de boer aan het roer kan staan, managementmaatregelen impact krijgen en investeringen in de vermindering van uitstoot mogelijk worden moet de veehouderij ook een plek blijven behouden. Ook nieuwe bedrijven, zoals akkerbouw, zullen aan opgaven moeten voldoen.	

		5. Hoe wordt het programma samen met agrariërs (gebiedskennis) verder uitgewerkt? Zie zienswijze 6. We gaan in de gebiedsgerichte aanpak, dus bij de hotspots en rondom de N2000 gebieden samen met de grondeigenaren, grotendeels agrariërs in gesprek over de opgave en benutten graag de aanwezige gebiedskennis.	
143.	Fractie van Gemeentebelangen Aa en Hunze		
Zienswijze		Reactie op zienswijze	Gevolgen
Via deze weg willen wij van de gelegenheid gebruikmaken om middels een zienswijze te reageren op het ontwerpbesluit van Gedeputeerde Staten inzake het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe, dat van 16 februari tot en met 30 maart 2026 ter inzage ligt. Gemeentebelangen Aa en Hunze heeft kennisgenomen van het ontwerpprogramma. Wij maken ons zorgen omdat de uitwerking in onze gemeente Aa en Hunze aanzienlijke gevolgen zal gaan hebben. Onze zorgen lichten wij hieronder nader toe: 1. Onvoldoende zekerheid over vergunningverlening Het programma heeft tot doel de vergunningverlening vlot te trekken. Tegelijkertijd wordt aangegeven dat de voorgestelde stikstofreductie niet garandeert dat de vergunningverlening daadwerkelijk op gang komt en dat aanvullende maatregelen noodzakelijk kunnen zijn. Zonder duidelijke juridische zekerheid over vergunningverlening blijven woningbouwprojecten, economische ontwikkelingen en infrastructurele projecten onder druk staan. 2. Risico's rond water (KRW) Het programma erkent dat de doelen voor waterkwaliteit naar verwachting niet tijdig worden gehaald en dat dit juridische risico's met zich meebrengt. Dit wekt de indruk dat hierdoor een extra "slot" ontstaat naast stikstof, waardoor ruimtelijke ontwikkelingen verder worden beperkt en gemeenten worden geconfronteerd met het stilleggen van projecten door de minimale voortgang op KRW-doelen.		1. Hoe wordt juridische zekerheid over vergunningverlening geborgd als stikstofreductie geen garantie biedt? Wij hebben in het programma neergelegd dat wij denken dat medio 2027 het vroegste moment is waarop vergunningverlening kan worden hervat. Hiervoor moet voldaan worden aan de eisen die de jurisprudentie stelt, waaronder additionaliteit. Uiteindelijk kan alleen een rechter beoordelen of hiervoor aan de daaraan te stellen standaarden is voldaan. Wij gaan er in onze aanpak vanuit dat wij niet tot het onmogelijke gehouden te zijn. Wij gaan er dus b.v. niet van uit dat de stikstofneerslag tot onder de KDW moet zijn teruggebracht alvorens vergunningverlening kan worden vlotgetrokken. Het belangrijkste is een geborgde gestaag dalende lijn van emissies in combinatie met een concrete aanpak gericht op natuurherstel en behoud van zicht op het halen van de instandhoudingsdoelen. In dit verband wijzen wij nog op de recente uitspraak van de Raad van State over het Liefstingsbroek: zie <u>Uitspraak 202301494/1/R2 - Raad van State</u> die wat dit betreft hoopgevend is.	

3. Samenhang met andere opgaven De Drentsche Aa beslaat een groot deel van onze gemeente. Hier komen verschillende functies samen: Natura 2000, natuur, landbouw, drinkwaterwinning, recreatie én bewoning. Daarnaast heeft de gemeente opgaven bijvoorbeeld op het gebied van woningbouw. Er is in het programma weinig samenhang te zien, en wij vragen ons af hoe het TLGD zich verhoudt tot andere opgaven die vanuit het Rijk worden gesteld. 4. Gebiedsgerichte aanpak en verdeling van lasten De keuze voor een gebiedsgerichte aanpak en het aanwijzen van “hotspots” kan leiden tot een ongelijkmatige verdeling van lasten. 5. Rol van gemeenten Ten eerste willen wij meegeven dat de gekozen termijn ongelukkig is in verband met de gemeenteraadsverkiezingen. De rol van gemeenten in het programma is op dit moment onvoldoende concreet uitgewerkt, terwijl gemeenten een cruciale rol hebben in ruimtelijke ordening, vergunningverlening, gebiedsontwikkeling en lokale uitvoerbaarheid. Daarom doen wij de oproep om gemeenten nadrukkelijk een rol te geven in de verdere uitwerking van dit programma.	2. Leidt de KRW-opgave tot een extra juridisch knelpunt voor ruimtelijke ontwikkelingen naast stikstof? Ja die mogelijkheid bestaat. Net als bij stikstof geldt bij de KRW het ‘geen-verslechteringbeginsel’. Hierdoor kan de KRW, net als stikstof, randvoorwaarde worden voor ruimtelijke ontwikkelingen. Een belangrijk verschil is dat: stikstof vooral speelt rond Natura 2000 gebieden en de KRW meer gebiedsdekkend werkt: (alle oppervlakte- en grondwaterlichamen vallen onder de KRW) Daardoor kan de KRW zelfs een breder ruimtelijk effect hebben dan stikstof. 3. Hoe verhoudt het TLGD zich tot andere rijksopgaven (zoals woningbouw) in gebieden met veel functies? Het TLGD geeft invulling op wettelijke taken in het landelijk gebied (water, natuur, stikstof). De Omgevingsvisie is het kader voor de integrale afweging van deze en andere opgaven zoals woningbouw. 4. Hoe wordt voorkomen dat een gebiedsgerichte aanpak/hotspots leidt tot een onevenredige lastenverdeling? In de hotspots is sprake van gestapelde opgaven die op andere plekken niet zo gelden. Als het gaat om lastenverdeling is er instrumentarium, zoals bijvoorbeeld subsidies, ANLB, afwaarderingsgelden om hier compensatie voor te bieden. 5. Welke concrete rol krijgen gemeenten in de verdere uitwerking en uitvoering van het programma?	

		Gemeenten worden onder meet betrokken bij de uitwerking van de opgaven in de hotspots. Daarnaast worden gemeenten via het TLGD ambtelijk en bestuurlijk en in de uitvoering in de aanwezige commissies (BAC/BC) betrokken.	
144.			
Zienswijze		Reactie op zienswijze	Gevolgen
Namens ons melkveebedrijf wil ik graag op een aantal punten uit het TLGD reageren. Het eerste punt gaat over de functie van grond. Op pagina 25 staat bij het vierde punt: <i>Landbouwgrond blijft landbouwgrond, tenzij onderling anders wordt overeengekomen.</i> Vervolgens staat op pagina 76 het volgende: <i>Tot 2030 nemen wij onder meer maatregelen in een aantal beekdalen. De hydrologische condities in Natura 2000-gebieden verbeterd daardoor, en hier stapelen doelen van natuur en water het meest. Het provinciaal beleid is er tegelijkertijd op gericht om landbouwareaal in stand te houden. De maatregelen die voor systeemherstel noodzakelijk zijn, kunnen echter leiden tot een verandering van die gebieden en maakt dat deze niet meer goed in te zetten zijn voor landbouwkundig gebruik. Dat kan ook buiten het NNN het geval zijn en dan spreken we van nieuwe natuur.</i> Als je de tekst op pagina 25 leest dan is er geen reden om je bezorgd over te maken. Landbouwgrond blijft immers landbouwgrond, tenzij je anders overeenkomt. Maar wat als jou grond in een gebied ligt die volgens de provincie nodig is voor systeemherstel. Dan zijn ze niet meer geschikt als landbouwgrond. En dan? Wat kun je er dan nog mee? Komt er een compensatieregeling omdat de grond minder productief is? Daarover staat niets concreets in het ontwerpplan. Op pagina 26 staat: <i>Bij de gebiedsgerichte uitwerking van het TLGD (zie de Realisatiestrategie) neemt de provincie wel de sociaaleconomische impact van maatregelen mee en speelt daar op in. Dit betekent dat we beoordelen of het nodig is om compenserende maatregelen te nemen voor effecten van maatregelen waarin het programma voorziet.</i> Geen duidelijkheid of er een compensatieregeling komt. Dat moet nog beoordeeld worden. Wat kan ik als eigenaar daarmee? Er zijn wel middelen, staat op pagina 77 te lezen: <i>Vanuit de toegekende SPUK's zijn er middelen om de benodigde afwaardering van gronden te compenseren aan betrokken grondeigenaren.</i>		1. Wat betekent systeemherstel en 'nieuwe natuur' concreet voor gronden die nu landbouwgrond zijn? Zie zienswijze 50 en 105 2. Welke compensatie komt er als landbouwgrond minder of niet meer agrarisch te gebruiken is en is er uitzicht op een concrete, langdurige compensatieregeling (hoogte en termijn)? Daar hebben wij grondinstrumentarium voor waarbij we grond kunnen afwaarderen op basis (tot 85%) van de marktwaarde. 3. Hoe wordt de impact van hydrologische maatregelen in het Elperstroomgebied op bestaande bedrijven beperkt of gecompenseerd? Effecten op landbouw en verdienvermogen maken onderdeel uit van de integrale afweging in het gebiedsproces. Het uitgangspunt is dat landbouwgrond zo veel mogelijk landbouwgrond blijft. Wanneer hydrologische maatregelen leiden tot structurele beperkingen die niet te voorkomen zijn, wordt gezien hoe deze effecten kunnen worden beperkt en indien nodig worden gecompenseerd met de beschikbare instrumenten.	

Maar jullie geven zelf aan op pagina 107 dat de middelen die er zijn niet voldoende zijn, zelfs niet voor de 'hotspots', waaronder het Elperstroomgebied, waar het ons om gaat.

De middelen waarover we nu beschikken zullen niet toereikend zijn om alle maatregelen overal tegelijk te kunnen uitvoeren, zelfs niet wanneer we ons zouden beperken tot een aanpak die zich beperkt tot de hotspots. We onderscheiden globaal vijf kostenposten voor dit programma. Voor drie van de vijf is al een serieus deel van het benodigde budget beschikbaar vanuit de SPUKs. Voor ondersteuning van het proces en inrichting van natuur zullen we bij het Rijk pleiten voor aanvullend budget. Een andere optie is het indienen van een wijzigingsverzoek op de SPUK, om zo voor meer onderdelen budget te krijgen.

Om iedereen, en ook ons, mee te krijgen, lijkt het ons goed om een duidelijke compensatie regeling te starten. Een regeling waarin duidelijk komt te staan wat de vergoeding is, en voor welke termijn die gaat gelden. Verder wordt de mogelijkheid om af te waarderen in het ontwerpplan genoemd. Het moet dan wel duidelijk zijn wat er met de grond nog wel mag gebeuren, bv beweiden of bemesten. Het zou ook goed zijn als je zou kunnen kiezen hoeveel je wilt gaan afwaarderen. Des te meer afwaarderen, des te minder je nog met de grond kunt doen.

De tweede zienswijze gaat over hetgeen over het Elperstroomgebied geschreven staat, pagina 100;

2) Elperstroomgebied Voor het op orde brengen van de watercondities is lijkt het het meest kansrijk om bovenstrooms aan de slag te gaan. Het op orde brengen van de hydrologie is een opgave waarvoor een sense of urgency geldt vanuit de Natura 2000-status van dit gebied. Met de juiste maatregelen zal de waterkwaliteit in het Elperstroomgebied verbeteren. Het gebied ten zuiden van het Oranjekanaal heeft een directe hydrologische relatie met het Elperstroomgebied. De hier gehanteerde lage waterpeilen zorgen voor extra wateronttrekking vanuit het Elperstroomgebied, waardoor in het Natura 2000-gebied minder kwelwater het maaiveld bereikt. Verhogen van de waterpeilen draagt verder bij aan behoud van de veenbodems in het beekdal, zodat CO₂-uitstoot voorkomen wordt (koppelkans). In het Elperstroomgebied gaan we een gebiedsproces starten waar hydrologie en waterkwaliteit ten behoeve van de natura 2000-opgave centraal staan. De opgaven en het perspectief voor landbouw en natuur 100 zullen met de gebiedspartijen, waaronder de grondeigenaren worden besproken. Deze opgaven zouden aan het lopende gebiedsproces toegevoegd kunnen worden. De vernatting die op een aantal plekken nodig is, kan de agrarische bedrijfsvoering belemmeren, wat een aandachtspunt is bij realisatie. Buiten de

4. Hoe reëel zijn compensaties als de beschikbare middelen volgens het programma ontoereikend zijn?

Die zijn reëel. Er is budget voor compensatie, bijvoorbeeld afwaarderen van grond en wij verwachten naast de beschikbare budgetten de komende jaren meer geld van het rijk te krijgen of meer gebruik van rijks instrumentarium te kunnen maken.

5. Hoe wordt omgegaan met afwaardering van grond: wat mag nog wel/niet en is maatwerk mogelijk?

Als de agrarische gebruikswaarde wordt beïnvloed door keuzes in het TLGD is het uitgangspunt dat de getaxeerde financiële verschillen die ontstaan vergoed worden. Hierbij kan onderscheid gemaakt worden tussen vermogensschade en inkomensschade. Vermogensschade is gerelateerd aan het eigendom van de grond, terwijl inkomensschade gelinkt is aan de gebruiker. Hiermee kan ook tegemoetgekomen worden aan de relatie pachter en verpachter. Op dit moment wordt er door de gezamenlijke provincies gewerkt aan een modelregeling voor de vergoedingen.

6. Hoe wordt het toekomstperspectief van agrarische bedrijven in zoek- en kerngebieden geborgd?

Van belang is ten eerste dat de opgaven in de diverse gebieden met betrokken tezamen wordt uitgewerkt. Zo kunnen de mogelijkheden om een plan te ontwikkelen dat op consensus kan steunen worden gemaximaliseerd. Wanneer daarbij wordt overgegaan tot afwaardering van gronden zal daar een passende vergoeding tegenover staan (zie

gebieden die benodigd zijn voor het hydrologisch systeemherstel van het Elperstroom zal de impact gering zijn. Op pagina 117 en pagina 118 staat een vergelijkbare tekst. Op pagina 116 staat figuur 5.9 met daaronder de tekst; <i>Figuur 5.9. Gebiedsaanduiding Elperstroom.109 109 De opgaven landen met name in het paars aangeduide gebied. In de - indicatief en voorlopig - met een stippellijn aangeduide bredere zone om dit gebied heen wordt gewerkt een natuurverbetering in combinatie met versterking van de landbouwstructuur.</i> Voor het paarse gebied, het zoekgebied baart ons zorgen. Bijna ■ hectare van de grond die wij momenteel in gebruik hebben ligt in een van de twee zoekgebieden. Het verhogen van het waterpeil heeft grote gevolgen voor het gebruik van deze percelen. - Zo wordt het groeiseizoen verkort, in het voorjaar langer wachten totdat de percelen berijdbaar zijn en in de herfst eerder eraf. - Bij beweiden grotere kans op vertappen van de zode. - Kwalitatief minder goede grassen wat de opname door het vee niet ten goede komt. - Minder kans op klavers en kruiden, deze houden niet van natte voeten. Onze conclusie over het TLGD is dat er wel een plan gepresenteerd wordt maar dat volstrekt onduidelijk is hoe de nadelige gevolgen gecompenseerd kunnen worden. Compensatie voor de lange termijn, zodat ook wij aan onze toekomst kunnen bouwen.	paragraaf 3.4 van het programma). Verder ondersteunen wij bedrijven bij het voldoen aan de opgaven waar het kan. Dit vanuit het besef dat de opgaven er liggen en niet weggaan zonder dat er concrete stappen worden gezet. Zie ook de Realisatiestrategie voor de instrumentenkoffer die wij daarbij hanteren.	
145.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Met deze brief willen we onze zienswijze op het TLGD aan u laten weten. Doel van de TLDG is wat mij betreft het legatiseren van de PAS melders. Ik hoop dat zij eindelijk zekerheid krijgen en dat gaat wat mij betreft voor bouw en defensie. Verder denk ik dat Aeries geen geschikt instrument is stikstof te monitoren. De uitkomsten van het Aeries-systeem zijn niet betrouwbaar genoeg. Ook denk ik dat met de vermindering van ammoniak uit de landbouw de plank wordt misgeslagen. Uit onderzoeken blijkt dat dit binnen 500 m van de boerderij naar beneden komt. Beperking van Stikstofoxiden van verbrandingsmotoren e.d. gaat waarschijnlijk meer effect opleveren, maar daar wordt weinig op ingezet.	1. Waarom wordt Aeries als meetinstrument gebruikt? Zie zienswijze 2. 2. Waarom ligt de focus op ammoniakreductie uit de landbouw, terwijl NOx uit verkeer en verbranding mogelijk effectiever is? Ook voor industrie en mobiliteit gelden doelen voor emissiereductie. In beide gevallen 50% (voor landbouw geldt een doelstelling van 42-46%). Het Rijk staat ervoor aan de lat om de	

Wat betreft doelsturing en het bijhouden van KPI's per boerenbedrijf heb ik de angst dat boerenbedrijven in de toekomst via WOO verzoeken van NGO's (zoals MOB) aan de schandpaal genageld worden. Individuele ondernemers moet hiertegen beschermd worden. Het ministerie van LNV is dit ook niet gelukt bij de WOO verzoeken omtrent de dieren aantallen tegen te houden. Veel vertrouwen dat dit goed komt, heb ik hier niet in. Wat betreft de oppervlaktewater kwaliteit denk dat er onmiddellijk actie moet komen op de riool overstorten. We zien met regelmaat bij een perceel van door ons bewerkte grond het maandverband in de slootkant hangen. Dit is een teken dat de klep van de overstort is open gegaan en er ongezuiverd nutriëntenrijk riool water in het oppervlakte water is geloosd. Als ik goed gelezen heb, vindt ik dit niet als aktiepunt terug. Wat betreft aanleg van nieuwe natuurgebieden, moet er wat mij betreft een onmiddellijk verbod komen van het afgraven van de bouwvoor. Mijn boerenhart bloedt als ik de graafmachines de grond zie vernielen. Er kan een andere tijd komen, waar toch beleid komt, dat er meer voedsel geproduceerd moet worden. Door het afgraven van de bouwvoor wordt de structuur van de grond volledig kapot gemaakt, waardoor er geen voedsel meer zal groeien. Verder zijn de enorme wallen grond aan de rand van het natuurgebied erg lelijk en belemmerd de verre zichtlijnen wat onze provincie zo mooi maakt. Ook vindt ik dat er door het planten van bomen het coulissenlandschap van ons mooie Drenthe kapot gemaakt wordt. Ik weet niet of dit de juiste plek is om dit ongenoegen te delen, maar wil dit toch graag kwijt. Verder hoop ik dat met Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe samen gewerkt wordt aan vertrouwen. Momenteel heb ik niet veel vertrouwen in het stikstof beleid. Landelijk is gekozen is om Schiphol een stikstof vergunning te geven en het probleem van de de PAS melders is nog niet opgelost. Deze ondernemers kunnen niet verder en staan stil met hun onderneming. Verder hoop ik dat onze opvolgers een toekomst hebben als boer in Drenthe.	reductie in deze sectoren te regelen. Zie ook figuur 2.12 in het programma met een bijdrage aan de stikstofdepositie per sector. 3. Hoe worden individuele ondernemers beschermd tegen openbaarmaking van bedrijfsgegevens (WOO-verzoeken) bij doelsturing/KPI's? Van de regels van de Wet open overheid kan niet worden afgeweken. Binnen de Wet open overheid zijn echter bepaalde gegevens onder bepaalde omstandigheden uitgezonderd van openbaarmaking. Het kan dan bijvoorbeeld gaan om (concurrentiegevoelige) bedrijfs- en fabricagegegevens of gegevens in de persoonlijke levenssfeer. Per geval zal zorgvuldig worden beoordeeld of en welke gegevens openbaar moeten worden gemaakt. 4. Waarom wordt riolering/overstorten niet expliciet aangepakt binnen de KRW-opgave? Riooloverstorten worden wel degelijk meegenomen binnen de KRW-opgave en vragen om aanpak, maar deze ligt niet primair binnen het TLGD. De aanpak vindt plaats via gemeenten, waterschappen en andere waterprogramma's, terwijl het TLGD zich richt op de gebiedsgerichte maatregelen in het landelijk gebied en de samenhang daarin. 5. Waarom wordt bij nieuwe natuur de bouwvoor afgegraven, en kan dit worden verboden? Indiener spreekt zich uit tegen het afgraven van de bouwvoor van landbouwpercelen als deze omgezet worden naar natuur. Het afgraven van de bouwvoor is een specifieke inrichtingsmaatregel om bepaalde natuurdoelen te realiseren. De vraag of	

		afgraven noodzakelijk is of andere maatregelen beter zijn kan enkel in relatie tot specifieke locaties worden beantwoord. Het TLGD is niet dermate gedetailleerd dat wij hierover nu uitspraken kunnen doen. 6. Hoe wordt het toekomstperspectief voor opvolgers/boeren in Drenthe geborgd? Door met dit programma op termijn weer vergunningen te kunnen verlenen, door te werken met een norm die iedereen een vergelijkbare opgave geeft en in gebieden rondom N2000 een extra opgave gebiedsgericht aan te pakken. Hier stellen we ook middelen (gebiedsaanpak, subsidies) voor beschikbaar. Met deze aanpak willen we enerzijds zorgen dat we doelen halen en anderzijds weer perspectief bieden.	
146.			
Zienswijze		Reactie op zienswijze	Gevolgen
Naar aanleiding van bovengenoemd ontwerpprogramma maak ik gebruik van de mogelijkheid om een zienswijze kenbaar te maken. Ik heb een veehouderijbedrijf in [REDACTED]. De zoon is beoogd bedrijfsopvolger. Het is een modern bedrijf. Met een akkerbouwer in de omgeving ruil ik land, zodat ik in de ogen van de provincie voldoe aan hun wens om circulair te boeren. [REDACTED] Dit is een Natura 2000 gebied met eiken- en beukenbossen. In het ontwerpprogramma wordt gesproken over een bemestingvrije zone. Deze zone legt beperkingen op voor het gebruik van ons eigendom. In het ontwerpprogramma wordt voor het merendeel gesproken over de landbouw die stikstofmaatregelen moet nemen. In de laatste tientallen jaren is de landbouw al fors gekrompen. Er is een toename geweest van verstedelijking, infrastructuur, industrie, recreatie en mobiliteit. Dit heeft gevolgen gehad voor de stikstofuitstoot uit deze sectoren. Hieruit vloeit voort de verstening van de leefomgeving. Dit heeft gevolgen voor de hydrologie in Drenthe en de waterkwaliteit. De KDW ligt dermate laag, zodat deze nooit gehaald kan worden. Al wordt heel Drenthe leeggeveegd, dan nog wordt de KDW niet gehaald. Eerst de KDW aanpassen voordat er		1. Waarom wordt vastgehouden aan de huidige KDW's, terwijl deze volgens indiener onhaalbaar zijn, en worden deze eerst herzien voordat onomkeerbare maatregelen worden genomen? Zie zienswijze 20, onder punt 7. 2. Waarom ligt de nadruk van stikstofmaatregelen vooral bij de landbouw, terwijl ook andere sectoren (verstedelijking, infrastructuur, industrie, mobiliteit) bijdragen aan stikstof- en milieuproblemen? Ook voor industrie en mobiliteit gelden doelen voor emissiereductie. In beide gevallen 50% (voor landbouw geldt een doelstelling van 42-46%). Het Rijk staat ervoor aan de lat om de	

maatregelen worden genomen die niet meer teruggedraaid kunnen worden, veel belastinggeld kost en waarmee niets bereikt wordt. Stikstof houdt zich niet aan provincie- of landgrenzen. Het aandeel van Drentse bronnen op Drentse natuur verschilt per gebied en is gemiddeld ongeveer 25%. De meest kritische natuurtypen die voorkomen in Drenthe hebben een dermate lage KDW dat de vraag is wanneer hieraan kan worden voldaan. In gebieden waar na een uiterste inspanning de KDW desondanks niet kan worden gehaald, zullen we kijken naar andere manieren om de natuurkwaliteit te realiseren (zie ook hoofdstuk 4). Het betreft hier nadrukkelijk géén nieuwe natuur met externe werking zoals in de zin van Natura 2000-gebieden, zodat er geen externe beperkingen (beperkingen op andere gronden) uitgaat van deze nieuwe natuur. Bij de invoering van de Natura 2000 is de belofte aan de landbouw gedaan dat deze gebieden geen belemmeringen zouden vormen nu en in de toekomst. De overheid komt deze belofte niet na. Zonering rond Natura 2000 gebieden niet op landbouwgrond, maar op reeds bestaande natuurgronden. De gegevens over de biotische natuur worden vooral verzameld door de grondeigenaren en terreinbeheerder, t.w. TBO's. Het lijkt er sterk op dat de slager zijn eigen vlees keurt. TBO's zijn erbij gebaat om de toestand van de natuur zo slecht mogelijk voor te stellen, zodat deze organisaties zoveel mogelijk subsidiegelden genereren. De TBO's worden niet gecontroleerd op het beheer die ze uitvoeren en op de cijfers die ze aanleveren. De provincie heeft de plicht om na te gaan of de gelden die ze uitgeven aan natuurbeheer rechtmatig worden besteed. Hierover moet openheid van zaken worden gegeven. Hieronder volgen de gevolgen voor mijn landbouwbedrijf, zoals dit is verwoord in het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe Het is "als dan en kan" beleid. Het beekdal van het Oude Diep grenst aan het Mantingerbos en ligt op relatief korte afstand van het Natura 2000-gebied Mantingerzand. In de NDA voor het Mantingerbos is geconstateerd dat er sprake is van verdroging waardoor de aanvoer van basen via het grondwater is weggefallen. Daardoor is het Mantingerbos extra kwetsbaar voor verzuring. Een aantal maatregelen uit het programma leidt tot een verandering van het ruimtegebruik in Drenthe. Voor zover dat om natuurherstel of aanpassing van de watersystemen gaat, zal dat de waardering van het buitengebied door de inwoners van Drenthe in principe niet in negatieve zin beïnvloeden. Wanneer het echter om een ander gebruik van landbouwgrond	reductie in deze sectoren te regelen. Zie ook figuur 2.12 in het programma met een bijdrage aan de stikstofdepositie per sector. 3. Waarom worden zonerings/bemestingsvrije zones rondom Natura 2000-gebieden op landbouwgrond gelegd, en niet op bestaande natuurgronden? Zonering voor Natura 2000-gebieden wordt in den lande toegepast met als doel de stikstofdepositie op deze gebieden te verminderen. Natuurgronden worden niet bemest, eventuele begrazing is extensief, de vegetatie is eiwitarm en er is sprake van natuurlijke kringloop. Emissies vanuit natuurpercelen zijn een fractie van die vanuit landbouwpercelen. Zonering op de natuurgronden leggen levert geen bijdrage aan het doelbereik voor natuur. 4. Hoe verhoudt het beleid zich tot eerdere toezeggingen bij de invoering van Natura 2000, dat deze gebieden geen extra beperkingen zouden opleveren voor de landbouw? De bescherming van de Natura 2000-gebieden kent al vanaf het begin het begrip externe werking. Daarbij was de verwachting dat natuur en landbouw zich in balans zouden ontwikkelen, met een dalende lijn voor de stikstofdeposities op de gebieden. Door stagnatie van de stikstofdeposities en het oordeel van de Raad van State uit 2019 dat de PAS-aanpak niet voldeed, en recente uitspraken die intern salderen niet langer mogelijk maken is er nu sprake van het zogenaamde vergunningenslot. Het TLGD heeft als doel om uit deze impasse te geraken.	

gaat – hetzij functieverandering of extensiever gebruik – kan dit ingrijpende gevolgen hebben voor de landbouwsector. Beëindiging van landbouwbedrijven De directe veranderingen die het gevolg zijn van het aankopen van een landbouwbedrijf dat vrijwillig wordt beëindigd kunnen worden aangeduid met de zgn. Theory of change[125] (figuur 6.5). Door het beëindigen van een landbouwbedrijf gaat de landbouwproductie omlaag, wat gevolgen heeft voor de keten. Ook vervalt het inkomen van de boer, wat leidt tot minder koopkracht. Het verdwijnen van één of meerdere arbeidsplaatsen op het landbouwbedrijf heeft een negatief effect op de werkgelegenheid. Minder uitstoot van ammoniakemissies beïnvloeden de natuurkwaliteit in positieve zin en vrijkomende landbouwgrond kan door andere boeren of voor andere functies worden gebruikt. Het maakt veel verschil of een stoppend landbouwbedrijf van een boer is die met pensioen gaat of van een jonge boer. De pensionerende boer blijft hoogstwaarschijnlijk in zijn woonhuis wonen of verhuist naar het dorp en leeft daar van een pensioeninkomen en blijft deel uitmaken van de dorpsamenleving. De jonge boer zal vermoedelijk op zoek gaan naar nieuwe werkgelegenheid, in de buurt of buiten de regio. Als de jonge boer in de regio werkt zoekt, zal hij daar waarschijnlijk blijven wonen. In veel gevallen zal het stoppen van landbouwbedrijven dus niet leiden tot een grootschalig vertrek van mensen. De productie van het stoppende landbouwbedrijf vervalt, wat minder input voor de verwerkende industrie betekent. Naar verwachting zal een deel van de weggevallen input worden vervangen door buitenlandse aanvoer[126]. Overigens kan de verwerkende industrie zich ook – gelet op de gewenste verschuiving van dierlijke naar plantaardige consumptie in het kader van het klimaatbeleid – meer gaan toeleggen op de productielijn van plantaardige producten. De afzet van de toeleverende industrie zal inboeten als de vraag van het aangekochte bedrijf verdwijnt. Beëindiging van landbouwbedrijven kan ook tot een beperkt verlies van arbeidsplaatsen in de toeleverende en verwerkende industrie leiden. Exacte cijfers voor de werkgelegenheid in de toeleverende en verwerkende industrie in Drenthe hebben we niet. Ervan uitgaande dat die iets kleiner zal zijn dan het aandeel van de primaire sector in de totale werkgelegenheid (3,7%) (figuur 6.2), zal de toeleverende en verwerkende industrie zo'n 2 à 3% van de totale werkgelegenheid in Drenthe voor zijn rekening nemen. Het werkgelegenheidseffect in de toeleverende en verwerkende industrie als gevolg van het aankopen van landbouwbedrijven is naar verwachting daarom beperkt. Bovendien moet worden bedacht dat de toeleverende- en verwerkende industrie is gesitueerd op verschillende afstanden van het aangekochte bedrijf, dus de werkgelegenheidseffecten doen zich zowel in als buiten de regio voor.	5. Hoe waarborgt de provincie de objectiviteit en betrouwbaarheid van natuurdata, die volgens indiener vooral door terreinbeherende organisaties (TBO's) worden aangeleverd? Om de staat van de natuur te kunnen beoordelen wordt regelmatig gemonitord. Dit gebeurt op basis van landelijk vastgestelde protocollen die ook voorzien in kwaliteitsborging. 6. Hoe controleert de provincie TBO's op natuurbeheer en besteding van subsidies, en kan hierover transparantie worden gegeven? Natuurbeheersubsidies worden verstrekt via het subsidiestelsel natuur- en landschap (SNL). Enkel gecertificeerde natuurbeheerders komen hiervoor in aanmerking. Een onafhankelijk orgaan, stichting certificering SNL, ziet hierop toe en voert regelmatig audits uit. 7. In hoeverre zijn de sociaal-economische gevolgen voor de landbouwsector en het platteland voldoende meegewogen, met name bij beëindiging van bedrijven dichtbij Natura 2000-gebieden? Zie zienswijze 3. Zie ook hoofdstuk 6 van het programma, dat aangepast n.a.v. de zienswijzen.	

Directe veranderingen door een lagere veebezetting Een deel van de verworven landbouwgronden zal worden ingezet om bestaande melkveebedrijven de mogelijkheid te geven om hun areaal uit te breiden zodat de veebezetting per ha omlaag kan. De melk- en vleesproductie van het melkveebedrijf hoeft daardoor niet te veranderen; in zoverre de boer met meer kosten krijgt te maken, gaan wij ervanuit dat deze worden gecompenseerd door een beloning voor ecosysteemdiensten. De maatregel van een extensiever grondgebruik zoals een lagere veebezetting per ha hoeft dus geen gevolgen te hebben voor de leefbaarheid in het landelijk gebied. Beperkte effecten Al met al lijkt het erop dat over het geheel genomen het beëindigen van landbouwbedrijven en de extensivering van het grondgebruik op landbouwbedrijven de leefbaarheid in het landelijk gebied doorgaans niet beïnvloedt. Dat komt doordat boeren van de beëindigde bedrijven doorgaans in de regio zullen blijven wonen en doordat er voldoende werkgelegenheid in de regio is voor boeren of ontslagen werknemers van de toeleverende en verwerkende industrie die nieuw werk zoeken. Om verloedering of criminele activiteiten te voorkomen is het wel zaak dat er snel een nieuwe bestemming voor de aangekochte agrarische gebouwen wordt gevonden of dat ze worden gesloopt. Er moet goed nagedacht worden over de gevolgen. Als iets weg is komt het niet meer terug. Voor de verstrekende gevolgen dat het programma zal hebben voor de landbouw in Drenthe is het noodzakelijk dat de er recente en betrouwbare cijfers/data worden gebruikt en geen modellen. Ik ben graag bereid om deze zienswijze mondeling toe te lichten.		
147. [REDACTED]		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Via deze weg wil ik graag van de gelegenheid gebruik maken om een zienswijze kenbaar te maken in het kader van het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe. Ik ben [REDACTED], en run samen met mijn ouders een melkveebedrijf in [REDACTED]. In het jaar 2024 heb ik het melkveebedrijf van mijn ouders overgenomen. Het melkveebedrijf in [REDACTED] Op 18 maart heb ik de landbouwbijeenkomst bijgewoond in zaal Meursinge te Westerbork. De	1. Is de referentiesituatie 2019 volledig en correct vastgesteld, inclusief daadwerkelijke emissies? Zie de beantwoording bij zienswijze 177. De norm ten aanzien van generieke reductie in de melkveehouderij is aldus ingericht dat rekening is gehouden met de stappen die bedrijven hebben gezet. Bedrijven kunnen zelf uitrekenen in welke mate ze aan de norm	

mate van 'openstaande kaders' heeft tot grote verbazing geleidt bij mij. Te denken valt aan : - Onzekerheid over vergunningverlening m.b.t RAV codes om ammoniak emissie te reduceren. - Onzekerheid over latente ruimte binnen NB vergunning met wel of geen benutte stalcapaciteit - Onzekerheid over feitelijke afname dieren aantallen / emissie in de periode 2019-2026. 2019 is het grote referentiejaar in het hele programma. Momenteel leven we in 2026 waarmee we al weer ruim zeven jaar verder zijn. In deze zeven jaren heeft er qua bedrijfsontwikkeling op de bedrijven in Drenthe heel wat gespeeld. In mijn ogen doet de Provincie overkomen dat er qua behaalde reductie tot nu toe, alleen naar het aantal aanwezige dieren wordt gekeken. In mijn ogen geeft dit een onvolledig beeld van de situatie weer, en is dit een kwalijke fout. 1. Er zijn bedrijven gestopt, op diverse afstanden van Natura 2000 gebieden. 2. Er zijn bedrijven welke geïnvesteerd hebben in emissie reducerende maatregelen, te denken valt aan - o Emissie arme vloer - o Mestvergister - o Een hoger aantal uren weidegang. 3. De landelijke trend qua ruw eiwit in melkveerantsoenen laat over de afgelopen jaren een dalende trend zien. Naast het ruw eiwit gehalte laat ook het ureumgehalte in de melk een dalende trend zien. Uit het project Duurzaam Boeren Drenthe komt dit ook nadrukkelijk naar voren. Tijdens de presentatie op 18 maart werd gesproken over een zeer minimaal gekrompen veestapel in Drenthe. Voorbeeld 1. Als een veehouder van casus 1 al zijn ■■■ koeien verkoopt aan een veehouder met een emissie arme vloer, daalt het aantal melkkoeien niet. Er vindt echter wel reductie qua emissie plaats omdat een hoger percentage melkkoeien op een ammoniak reducerende stalvloer gehuisvest wordt. Voorbeeld 2 Als een veehouder in de periode 2019-2026 een nieuwe stal met emissie arme vloer in gebruik heeft genomen, hoeft het aantal melkkoeien niet te zijn toegenomen, terwijl de emissie wel sterk afgenomen is.	voldoen dan wel nog extra stappen moeten zetten. Bestaande rechten zijn gerespecteerd. 2. Op welke wijze worden emissiereducties 2019–2026 (bedrijfssluiting, emissiearme stallen, voermaatregelen) betrokken, los van dieren aantallen? Voor betrokkene geldt op basis van de door hem verstrekte informatie dat hij te maken krijgt met een norm die moet leiden tot een generieke reductie van 30% van de ammoniakemissies in de melkveehouderij in 2035. Bij het vast te stellen plan hebben wij in paragraaf 4.1 deze norm nader uitgewerkt. Hierbij wordt rekening gehouden met de stappen die een bedrijf al heeft gezet sinds 2019. Dit kunt u daar nalezen. Zie ook de beantwoording bij zienswijze nr. 3. 3. Hoe gaat de provincie om met latente ruimte en zekerheid over vergunningverlening (o.a. RAV-codes)? Wat betreft de betekenis van de norm voor latente ruimte verwijzen wij naar de beantwoording bij zienswijze nr. 66 hieromtrent. 4. Acht de provincie het verantwoord beleid vast te stellen zolang kaders en uitgangspunten nog niet scherp zijn, gezien de impact op bedrijfscontinuïteit? Zie zienswijze 3	

Voor de uiteindelijke beoordeling of de doelstelling van het plan behaald wordt/is, is het van essentieel belang dat de situatie van 2019 volledig en exact in beeld is. Met de beantwoording van de vragen die gesteld zijn op 18 maart, kreeg ik sterk het vermoeden dat de exact situatie uit 2019 nog niet goed in beeld is. De afgelopen jaren heeft ons bedrijf grote investeringen uitgevoerd. Hierbij valt te denken aan. - [REDACTED] De impact van het TLGD kan grote gevolgen hebben voor ons bedrijf. Te denken valt aan de winstgevendheid, levensvatbaarheid en het arbeidsplezier. Ik maak mij hier ernstige zorgen over. Mijn nadrukkelijke boodschap is dat de provincie de actuele stand zaken en kaders in beeld moet brengen, voordat er überhaupt een goed plan opgesteld kan worden. Tot zover mijn opmerkingen en suggesties. Ik ben graag bereid om deze zienswijze mondeling toe te lichten. Als er naar aanleiding van deze zienswijze vragen zijn, dan kunt u contact met ondergetekende opnemen.		
148.	[REDACTED]	
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
- Wij denken dat het voorliggende programma medio 2027 tot het vlottrekken van vergunningverlening kan leiden. Daarvoor moet het programma met name op gebiedsniveau worden geconcretiseerd, uitgewerkt en in uitvoering komen. Deze tekst aan het einde van de samenvatting geeft goed weer dat jullie er zelf ook niet in geloven dat met dit programma de vergunningverlening weer op gang komt. De huidige wet is stuk en dit TLGD gaat daar ook niets aan veranderen. Zolang AERIUS in de wet gaat dat niet gebeuren. De uitgangspunten van dit TLGD kloppen ook niet. Er worden alleen maatregelen voorgesteld buiten de natuurgebieden om daar binnen natuurherstel te verkrijgen. Zolang TBO's niet gedwongen worden tot doeltreffend beheer in de hun toevertrouwde gebieden zullen alle inspanningen buiten die gebieden niet resulteren in natuur herstel. Als provincie bent u het bevoegde gezag om toe te zien op dit beheer.	1. Waarom werkt de provincie met Aerius? Zie zienswijze 2 2. Verwacht de provincie dat het TLGD daadwerkelijk leidt tot herstel van vergunningverlening, gezien de huidige stikstofwetgeving en het gebruik van AERIUS? Zie zienswijze 8 3. Waarom wordt doeltreffend natuurbeheer door terreinbeheerders geen afdwingbaar onderdeel van het TLGD? Zie zienswijze 1 4. Waarom ligt de nadruk op vernatten, terwijl de effectiviteit betwist wordt en er	

Zolang u faalt in deze taak brengt u grote schade toe aan de Drentse samenleving. Huizen kunnen niet gebouwd worden waardoor mensen hun leven niet kunnen opbouwen met alle demografische gevolgen. Bedrijven verliezen hun concurrentie positie waardoor Drenthe welvaart misloopt. Welvaart die nodig is om de toekomst aan te kunnen als Drentse samenleving. Met dit plan legt u de opgave buiten de natuurgebieden, maar ze hoort daar binnen. Neem grondmonsters en herstel de bodem op basis daarvan. Bestrijd exoten met harde hand, ook de wolf. Zonder schapen, geen gezonde heide. Ganzen en andere dieren verdrijven de inheemse flora en fauna. Zet dus in op effectief natuurbeheer, dat is de beste doelsturing. Veel voorgestelde maatregelen betreffen waterbeheer. Vernatten is de rode draad. Dat resulteert niet alleen in afnemende landbouwproductie maar ook in gezondheidsrisico voor mensen. Malaria is nog maar 70 jaar uit Nederland verdwenen maar komt met dit beleid waarschijnlijk terug. Alvorens werken uit te voeren dient een goed monitoringsprogramma te worden opgezet, ook om de effectiviteit van maatregelen te bewaken. Het vernatten van beekdalen heeft te weinig effect op hoger gelegen natuurgebieden. Dat kwam ook naar voren op de schetssessies waar PBL gegevens aantoonde dat 50 jaar inzet op vochtige beekdalen geen noemenswaardig effect heeft opgeleverd. Focusgebieden: Grote Masloot op pagina 10 staat het volgende: de Grote Masloot vanwege een grote kavelstructuurverbetering in combinatie met beekdalherstel. Waaruit blijkt de noodzaak voor een grote kavelstructuurverbetering. Is die in dit gebied afwijkend tov andere gebieden? In dit ontwerpplan wordt geen enkele reden aangevoerd die dit ondersteunt. Kavelgrootte en vorm zijn zeker niet slecht in dit gebied. Op pagina 130 wordt gesproken over ruilverkaveling als gebiedsproces maar eerder wordt alleen vrijwilligheid vermeld! De indruk wordt gewekt dat de grote grondaankoop startpunt is geweest voor dit plan, niet andersom. De grote Masloot is de enige beek in Noord Drenthe die niet gemeanderd is. Er ligt ook geen natuuropgave in dit beekdal dat volledig landbouwkundig is ingericht. Een minimale invulling n.a.v. KRW eisen ligt dan ook meer voor de hand, en zeker geen natuurontwikkeling.	risico's zijn voor landbouw en volksgezondheid? Keuzes over vernatten en de randvoorwaarden daarbij, worden pas in de gebiedsprocessen gemaakt. In die fase vindt aanvullend onderzoek, monitoring en een integrale afweging plaats, waarin effecten op landbouw, leefomgeving en volksgezondheid nadrukkelijk worden meegenomen. Op basis daarvan kan worden bijgestuurd of kunnen alternatieven worden gekozen 5. Wat is de inhoudelijke noodzaak voor grootschalige kavelstructuurverbetering en natuurontwikkeling in de Grote Masloot, terwijl hier geen duidelijke natuuropgave ligt? Inhoudelijke noodzaak komt voort uit de KRW-doelen voor de Grote Masloot die een hydromorfologische aanpassing van de beek noodzakelijk maakt. 6. Waarom is het gebiedsproces en de omgang met participatie-input (o.a. kaartmateriaal, informatievoorziening tijdens en na de schetssessies) onvoldoende zorgvuldig verlopen? De schetssessie was een eerste stap om samen met maatschappelijke partners en enkele grondeigenaren over en weer begrip te krijgen over de opgaven. Hierin werken mensen vanuit verschillende organisaties samen en leveren hun inbreng. Waar mensen werken kunnen soms ook fouten worden gemaakt. Als dat het geval is geweest bijvoorbeeld met kaartmateriaal dan betreuren wij dat. Dat heeft geen invloed op de uitwerking van de opgave. Hier hebben we op	

Hart van het Noorden: Een metafoor om meer geld naar het noorden te halen! Onvergelijkbaar met De Peel en de Veluwe natuurlijk. Maar daardoor een gevaarlijke ontwikkeling. Gezien de omvang van het gebied ook niet realistisch. Stop met dit soort luchtkastelen te schetsen. Als laatste over het proces. Ik was uitgenodigd voor de schetssessie in Bunne. Achteraf een onplezierige gewaarwording. Als deelnemer werden we allemaal uitgenodigd om mee te denken a.d.h.v. een tweetal grote kaarten waarop aantekeningen werden gemaakt. Waarvan plompverloren afbeeldingen werden verspreid in het kader van de inspraak. Als deelnemer werd ik later aangesproken op mijn eigen aantekeningen door buurtgenoten. Een zeer onzorgvuldige handelswijze m.i. Zeker omdat de organisatie zelf niet bereid was om de inleidende presentatie na afloop te delen met de deelnemers. Een succesvol gebiedsproces verdient een betere start.	de informatieavond in het gebied ook bij stil gestaan.	
149. Boermarke Anderen		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Via deze weg willen wij van de gelegenheid gebruik maken om middels een zienswijze te reageren op het ontwerpbesluit van Gedeputeerde Staten inzake het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe dat van 16 februari tot en met 30 maart 2026 ter inzage ligt. Boermarke Anderen heeft kennis genomen van dit ontwerpprogramma en maakt zich ernstige zorgen over de uitwerking ervan op de leefbaarheid en de plattelandscultuur in Drenthe en rond Anderen in het bijzonder. De keuzes die in dit programma worden voorbereid zullen de agrarische sector en daarmee de Drentse samenleving hard raken op sociaalmaatschappelijke en culturele aspecten. Onze zorgen zullen we in onderstaande zienswijze nader toelichten: Boermarken oeroud maar springlevend onderdeel Drentse samenleving Onze Boermarke is een eeuwenoud collectief van boeren/grondgebruikers, die gezamenlijk in de ruimste zin van het woord zorg dragen voor gebruik van ons gebied. Hier vormen wij een wezenlijk actief onderdeel van de leefgemeenschap.	Zienswijzen 16, 52, 62, 70, 86, 100, 104, 109, 124, 126, 149, 162, 163, 183, 185, 203, 231, 242 en 259 zijn vrijwel identiek aan elkaar en bevatten onder de volgende genoemde thematische kopjes vrijwel dezelfde inhoud: • Boermarken oeroud maar springlevend onderdeel Drentse samenleving • Reageren op niet uitgewerkt maatregelenplan • Effecten en impact te beperkt ingeschat en uitgewerkt • Maatschappelijk fundament onder leefbaarheid vraagt om erkenning- juridische status van het programma Voor een beantwoording verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 28.	

Ook staan wij collectief op de Nationale Inventaris voor immaterieel cultureel erfgoed van Unesco. Wij bouwen voort op een rijke (cultuur)historie en nemen actief verantwoordelijkheid voor een leefbaar platteland. Samen met bewoners werken we aan het behoud van de plattelandscultuur. We dragen zorg voor een toekomstbestendige landbouw, bestendig beheer van de jachtvelden en ruimte voor agrarische natuur. Als erfgoeddragers en vernieuwers staan we midden in de samenleving, met respect voor verleden én toekomst. Reageren op niet uitgewerkt maatregelenplan Het programma vraagt op veel onderdelen nog een nadere uitwerking en daarnaast wordt de indruk gegeven dat de veranderingen in het landelijk gebied groot zullen zijn. Wij lezen vooral het voornemen tot het nemen van maatregelen gericht op ammoniakreductie, maar volgens ons kunnen deze niet los worden gezien van andere maatschappelijke opgaven en de samenleving waar boeren bedrijven mee te maken hebben, zoals klimaat, waterkwaliteit, dierenwelzijn en een leefbaar platteland. De generieke reductie van 30% ammoniakemissie en ook de voorgestelde gebiedsgerichte reductie van 13% zal veel bedrijven uit onze omgeving hard treffen. Ook omdat in het programma nog niet duidelijk gemaakt wordt hoe deze reductie precies vorm zal krijgen en wat dit concreet betekent voor bedrijven in de nabijheid van stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden, daar geldt dan ook nog de additionaliteitsvereiste voor de Natura 2000-gebieden en kan er nog meer stikstofreductie noodzakelijk zijn. Daarnaast bevat het TLGD verschillende maatregelen die gericht zijn op het verbeteren van de waterkwaliteit, de bodem en hydrologisch systeemherstel. Deze maatregelen hangen onder meer samen met de doelen uit de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW) en met de hydrologische randvoorwaarden voor Natura- 2000 gebieden en de drinkwaterbescherming. Het is nog onduidelijk hoe groot deze aanvullende opgaven precies zullen zijn en of deze in de praktijk haalbaar is voor agrarische bedrijven binnen onze Boermarkte. Wij verwachten dat het ontwerp programma TLGD daarmee grote impact heeft op grote delen van het Drentse platteland. Effecten en impact te beperkt ingeschat en uitgewerkt Het ontwerpprogramma beschrijft in slechts één paragraaf (Hst 6 Impact; paragraaf 6.2 Verwachte effecten TLGD) de effecten op economie en brede welvaart, maar raakt onvoldoende aan de culturele, historische, sociale en gemeenschapswaarden van het Drentse landelijk gebied. In deze paragraaf wordt bovendien gesteld dat beëindiging van bedrijven “doorgaans geen invloed heeft op de leefbaarheid” en dat “stoppende jonge boeren in de regio ander werk zullen vinden zodat stoppende bedrijven geen invloed hebben op de leefbaarheid”. Die conclusies zijn gebaseerd op macro-indicatoren. Dit is in		

onze ogen een veel te smalle benadering die geen recht doet aan een stabiele ontwikkeling op het platteland. Maatschappelijk fundament onder leefbaarheid vraagt om erkenning Wij vertegenwoordigen geen sectorbelang, maar zijn een maatschappelijk fundament dat al eeuwenlang zorg draagt voor samenhang, landschap en naoberschap, waarin grond, gemeenschap en cultuur onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Wanneer landbouwbedrijven verdwijnen, verandert niet alleen (voedsel)productie of werkgelegenheid. Dan verandert de sociale infrastructuur van onze dorpen, de kritische massa voor lokale bedrijven, de overdracht van kennis en vakmanschap, het verenigingsleven, de onderlinge afhankelijkheid en de verbondenheid met het landschap. Kortom dit tast de leefbaarheid aan. Leefbaarheid is niet alleen een kwestie van inwonersaantallen of arbeidsplaatsen. Leefbaarheid is ook identiteit, taal, traditie en thuisgevoel. Wij vragen daarom: • Erken expliciet de culturele en gemeenschapswaarde van het agrarisch systeem. • Neem in de gebiedsuitwerking een sociale en culturele impactanalyse op, naast de economische. • Definieer leefbaarheid breder dan werkgelegenheid en koopkracht. • Voorkom cumulatieve afbraak van ons lokale netwerk door massale beëindiging van agrarische bedrijven. Wij willen meewerken. Wij willen verantwoordelijkheid dragen. Maar wij kunnen niet instemmen met een aanpak zoals het ontwerpprogramma TLGD welke onze historische en maatschappelijke rol reduceert tot een economische variabele. Drenthe is gevormd door zijn boermarken. Dat fundament verdient erkenning én bescherming. Boermarken Anderen verzoekt provincie Drenthe om in de zienswijze genoemde punten zorgvuldig te betrekken bij de verdere uitwerking van het programma TLGD. Uiteraard zijn wij graag bereid om deze zienswijze mondeling toe te lichten.		
150.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Voor ons ligt het ontwerpplan van het Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD). De omvang van 105 pagina's toont dat er veel verschillende aspecten zijn die aandacht behoeven in het TLGD. Daaraan liggen ook nog verschillende bijlagen ten grondslag met een totale omvang van tevens ruim 150 pagina's. Na het lezen van dit plan met	Zienswijzen 20, 87, 92, 94, 120, 131, 141, 150, 230 en 251 zijn vrijwel identiek aan elkaar en bevatten onder de volgende genoemde thematische kopjes vrijwel dezelfde inhoud:	

bijbehorende bijlagen is het voor mij volstrekt onduidelijk waar ik morgen aan kan of moet beginnen te werken om een positieve bijdrage te leveren aan het voorliggende plan en de opgaven die daarin staan. Wat mij na het bestuderen van dit plan en het bezoeken van de provinciale informatieavonden het meest verbijstert, is de enorme kloof tussen de beleidswereld van de provincie en mijn dagelijkse leefwereld als ondernemer. Dit lijvige plan lijkt te zijn geschreven door mensen met een laptop, voor mensen met een laptop. Het staat vol met abstracte procesbeschrijvingen en juridische taal, maar het geeft geen enkel tastbaar antwoord op de cruciale 'hoe-vraag'. Hoe moet ik mijn bedrijf voortzetten als mijn meest vruchtbare gronden onbewerkbaar worden? Hoe moet ik investeren als de spelregels tijdens de wedstrijd veranderen? Terwijl de provincie zich verliest in beleidsjargon, mis ik de vertaalslag naar de praktijk op het erf. Dit plan voelt daardoor niet als een gezamenlijke koers voor een vitaal platteland, maar als een papieren werkelijkheid die de menselijke maat en de nuchtere Drentse praktijk volledig uit het oog is verloren. Als akkerbouwer in [REDACTED], met een bedrijf waar de volgende generatie inmiddels als maatschapslid volledig onderdeel uitmaakt van de bedrijfsvoering, dien ik deze zienswijze dan ook in vanuit een positie van grote onzekerheid. [REDACTED]. Daarnaast bewerk ik al decennialang ruim [REDACTED] hectare uiterst vruchtbare landbouwgrond op [REDACTED]. De druk op onze regio is inmiddels ongekend. Wij hebben gezien hoe de agrarische kritische massa in [REDACTED] al fors is aangetast door het stoppen van een melkveebedrijf met [REDACTED] koeien. Tegelijkertijd worden wij geconfronteerd met het Nationaal Programma Ruimte voor Defensie (NPRD), waarbij extra claims op gronden en bedrijven nabij het Witterveld en Hooghalen dreigen. Het voorliggende TLGD vormt de spreekwoordelijke 'derde klap' op onze toekomstbestendigheid. Voordat ik inga op de algemene technische en juridische gebreken van het plan, eis ik van uw college een gemotiveerde beantwoording van de volgende vragen die mijn specifieke situatie raken: 1. Hoe garandeert u dat de beoogde vernatting van het Witterveld en Fochteloërveen niet leidt tot opstuwende kwel of een verhoogde grondwaterstand op mijn percelen [REDACTED] waardoor de bewerkbaarheid voor zware machines en het rendement van mijn akkerbouwgewassen in gevaar komen? 2. Op welke wijze heeft de provincie bij de zonering in het TLGD rekening gehouden met de enorme ruimtelijke druk vanuit Defensie rondom het Witterveld? Wordt de sociaal-economische impact op mijn bedrijf integraal gewogen tegenover deze stapeling van claims?	- 1. over Juridische houdbaarheid versus streefdatum 2027 - 2. Ontbreken sociaal-economische impactanalyse (art. 2 lid 3 Habitatrichtlijn) - 3. Prioritering stikstofruimte (woningbouw eigen regio) - 4. Financiën Concrete vragen en verzoeken naar aanleiding van paragraaf 1.3 - 1. Over de hiërarchie van doelen en 2. eenzijdige focus - 3. Over de bouwstenen van het programma - 4. Over koppeling met PAS-melders, H2, toestemmingsverlening > welke natuurverbetering is nodig voordat eerste PAS-melder gelegaliseerd kan worden? - 5. Over additionaliteit - 6. Over de gebiedsgerichte stikstofreductie - 7. over Haalbaarheid kritische depositie waarde - 8. Over de horizon na 2030 en rechtszekerheid - 9. Over de stapeling van doelen Over de inhoudelijke zienswijze op de hotspots en gebiedsgerichte uitwerking - 14. Over generiek toetsingskader Voor een beantwoording verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 20. Specifiek punt uit zienswijze - Akkerbouw en gewasbescherming - Zorg over sluipende beperkingen zonder velddata	

3. In hoeverre is bij de impactanalyse van het TLGD rekening gehouden met de reeds gerealiseerde krimp in Bovensmilde? Wanneer wordt de ondergrens voor een vitale agrarische sector in dit gebied bereikt? 4. Welke harde, juridisch afdwingbare garanties biedt het TLGD voor mijn zittende opvolger dat dit bedrijf over 10 jaar nog op deze locatie levensvatbaar is, zonder gedwongen functiewijziging of extensivering? 5. Erkent de provincie dat elke beperking in het landbouwkundig gebruik van mijn hoogwaardige gronden nabij het Witterveld leidt tot directe vermogensschade, en hoe wordt voorzien in volledige schadeloosstelling hiervoor? Hoewel bovenstaande vragen specifiek zijn voor mijn situatie in Bovensmilde, komen de onderliggende oorzaken van deze onzekerheid voort uit fundamentele weeffouten in het gehele TLGD. Daarnaast zijn er voor mijn specifieke locatie nog een aantal belangrijke zaken die in het TLGD staan, maar waar ik u graag mijn zienswijze op voor willen leggen namens onze maatschap en u met klem wil verzoeken dit op te nemen in het nota van antwoord en graag ook te verwerken in het definitieve TLGD. 6. Gebrek aan wetenschappelijke onderbouwing drukfactor gewasbescherming Op pagina 30 van het TLGD stelt u dat middelen voor gewasbescherming in verschillende gebieden zijn aangeduid als "mogelijke drukfactor" en dat nader onderzoek nodig is. Voor een akkerbouwbedrijf is dit een existentiële dreiging die de bedrijfsvoering direct raakt. - Ik verzoek de provincie om in het TLGD de harde kaderstelling op te nemen dat er geen beperkingen aan het gebruik van wettelijk toegelaten gewasbeschermingsmiddelen worden opgelegd zolang de "exacte impact" niet wetenschappelijk is vastgesteld middels veldmetingen in de hotspots. Het louter bestempelen als 'mogelijke' factor mag niet leiden tot een aankooptitel of gebruiksbeperking. Hoe waarborgt u dat 'nader onderzoek' niet wordt gebruikt als instrument voor een sluipend verbod? 7. Disproportionaliteit bij 'Eiken-beukenbossen' Op pagina 72 stelt u dat voor natuurtypen zoals eiken-beukenbossen er "relatief weinig knoppen zijn om aan te draaien" behalve stikstofreductie. Dit impliceert dat de landbouw in de omgeving van deze bossen een zwaardere last moet dragen simpelweg omdat andere systeemherstelmaatregelen (zoals hydrologie) daar niet werken. - Ik maak bezwaar tegen deze onredelijke toedeling van de herstelopgave. Kan de provincie uitsluiten dat agrariërs rondom deze specifieke 'stikstof-gevoelige' bossen zwaarder worden belast dan elders?	Een harde kaderstelling over het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen maakt geen onderdeel uit van het TLGD programma en passen eerder in de beheerplannen voor Natura 2000 gebieden. Daarbij kan opgemerkt worden dat de Provincie extra onderzoek uitvoert middels veldmetingen om de impact van gewasbeschermingsmiddelen in het veld vast te stellen.	

Ik vraag u dwingend dat in het TLGD wordt vastgelegd dat de fysieke onmogelijkheid van systeemherstel binnen de natuurgebieden (de 'knoppen') nimmer mag leiden tot een zwaardere claim op de omliggende agrarische sector (het proportionaliteitsbeginsel). 8. Hydrologische claim op akkerbouwgronden bij Witterveld en Fochteloërveen U benoemt verdroging als een kritische drukfactor voor het Witterveld en Fochteloërveen (p. 31) en stelt dat hydrologisch herstel op systeemniveau nodig is. Voor akkerbouwgronden in de invloedssfeer van deze gebieden betekent dit een direct risico op natschade en opbrengstverlies. • In het TLGD ontbreekt een financieel kader voor de volledige schadeloosstelling bij actieve peilverhoging ten behoeve van natuurdoelen. Ik eis dat het TLGD als kaderstellend document opneemt dat hydrologische maatregelen buiten de N2000-begrenzing pas aan de orde zijn wanneer er 100% zekerheid is over het uitblijven van natschade op agrarische percelen, óf wanneer er een marktconforme, meerjarige vergoeding voor opbrengstderving tegenover staat. Kunt u onomwonden uitsluiten dat akkerbouwgronden worden opgeofferd voor de 'systeemhydrologie' van het hoogveen? 9. Erkenning van externe depositiebronnen U geeft zelf aan (p. 60) dat voor het Fochteloërveen de bijdrage van eigen Drentse bronnen beperkt is en dat vooral naar Friese en Duitse bronnen gekeken moet worden. Desondanks worden Drentse agrariërs in de gebiedsgerichte aanpak betrokken. • Waarom stelt het TLGD geen harde ondergrens (de-minimis) vast voor de lokale opgave? Ik verzoek u in het TLGD vast te leggen dat de gebiedsgerichte aanpak in Drentse hotspots stopt op het moment dat de resterende overschrijding van de KDW aantoonbaar wordt veroorzaakt door bronnen buiten de provinciale invloedssfeer (import). De Drentse akkerbouwer mag niet de prijs betalen voor het uitblijven van generiek rijksbeleid of buitenlandse reductie. 10. De aankooptitel en het grondinstrumentarium U stelt dat door de vaststelling van de 'focusgebieden' (hotspots) een aankooptitel ontstaat voor de grondopgave (p. 78). Dit is een zeer ingrijpend instrument dat de marktwaarde en financierbaarheid van agrarische percelen direct aantast. • Ik verzoek u de term 'aankooptitel' in het TLGD strikt te kaderen. Betekent deze titel dat de provincie actief (en eventueel dwingend) percelen van akkerbouwers gaat verwerven zodra het TLGD is vastgesteld? Ik eis dat in het TLGD de garantie wordt opgenomen dat deze 'aankooptitel' onder geen enkel beding de weg vrijmaakt voor		

onteigening en dat de waarde van de grond bij vrijwillige verkoop wordt gebaseerd op de agrarische waarde vóór de aanwijzing als hotspot. Na analyse van het ontwerpprogramma en de onderliggende bouwstenen, stel ik vast dat er een fundamentele kloof gaapt tussen uw publieke communicatie zoals 'de boer aan het roer' en de juridische werkelijkheid in de documenten. Waar u spreekt over vrijwilligheid, tonen de technische bijlagen een dwingende werkelijkheid van reductie-eisen tot 80% en 'additionaliteitseisen' die de ondernemer feitelijk buitenspel zetten. Kort samengevat is de essentie van dit plan voor mij geen toekomstperspectief, maar een juridische overlevingsstrategie van de provincie waarbij het risico van mislukken volledig bij de ondernemer en de leefbaarheid van het platteland wordt neergelegd. In de rest van dit document worden deze inconsistenties, de onduidelijkheid over schadeloosstelling en het gebrek aan rechtszekerheid technisch en juridisch verder onderbouwd. Deze integrale onderbouwing is onlosmakelijk verbonden met mijn persoonlijke vragen. Voordat ik overga tot de inhoudelijke punten per hoofdstuk, dwingen deze structurele tekortkomingen mij tot het stellen van de volgende cruciale basisvragen over de fundamenten van dit programma: 11. Proportionaliteit van het plan Met name figuur 2.12 (p. 39 van het concept TLGD, zie figuur 1) roept aanzienlijke basisvragen op die essentieel zijn in het kader van proportionaliteit. In deze tabel wordt duidelijk dat de bijdrage aan de depositie in de natura 2000-gebieden voor het overgrote deel van de stikstofuitstoot, variërend van 65% tot meer dan 90%, niet afkomstig is uit Drenthe zelf. Dit roept de volgende vragen op: • Hoe rechtvaardigt de provincie een gebiedsgerichte reductie-eis van 50% tot 80%, zoals genoemd op p. 63 van de bouwstenen, voor Drentse ondernemers in hotspots, terwijl uit figuur 2.12 blijkt dat de totale Drentse bijdrage aan de depositie in de meeste gebieden minder dan 30% bedraagt? Is hier niet sprake van een disproportionele lastenverdeling? • Als Drenthe zelf slechts voor gemiddeld 25% bijdraagt aan de overschrijding, in hoeverre is het dan realistisch om van ondernemers offers tot 80% te vragen terwijl zelfs een volledige sanering van de Drentse landbouw de KDW-doelen niet binnen bereik brengt zonder harde garanties over reductie in het buitenland en buurprovincies? • Op pagina 62 van de bijlage 'Verzameldocument Bouwstenen' geeft u aan dat een onafhankelijk expert nog onderzoek doet naar een 'aanvullende reductie-opgave' voor de additionaliteit, die pas vlak vóór de definitieve vaststelling in 2026 bekend zal zijn. Hoe kunt u van mij verwachten dat ik een volwaardige zienswijze indien op een plan waarvan de werkelijke, cumulatieve reductie-eis nog niet is		

gekwantificeerd? Ik maak hierbij formeel bezwaar tegen deze gang van zaken, daar dit mijn recht op een tijdige en volledige beoordeling van de gevolgen voor mijn bedrijfsvoering feitelijk onmogelijk maakt. • Kan de provincie garanderen dat de forse reducties die van Drentse ondernemers worden gevraagd daadwerkelijk leiden tot juridische ruimte voor vergunningverlening, gezien het feit dat het merendeel van de depositie van buiten de provinciegrenzen komt en dus buiten de Drentse invloedssfeer ligt? Als de lokale bijdrage zo klein is, is een extreem hoge reductie-eis tot wel 80% dan niet een disproportioneel zwaar middel met een marginaal resultaat voor de natuurwaarden. Figuur 1: Figuur 2.12 uit het concept TLGD 12. De juridische houdbaarheid versus de streefdatum 2027 De provincie belooft dat vergunningverlening medio 2027 weer mogelijk is. Hoe kan de provincie deze belofte hardmaken terwijl de juridisch afdwingbare normen voor ondernemers nog niet eens zijn vastgesteld? Deze kunstmatige tijdsdruk dwingt tot een eenzijdige focus op de 'additionaliteitseis' wat kortgezegd inhoud het direct aantonen van stikstofwinst voor de rechter. Hierdoor degradeert het TLGD tot een puur juridisch instrument voor korte termijn, waarbij de langetermijndoelen voor een sociaal-economisch robuuste landbouw ondergeschikt worden gemaakt aan snelle 'papieren' stikstofruimte. Graag ontvang ik een toelichting hoe de provincie borgt dat de haast voor 2027 niet leidt tot onomkeerbare schade aan de landbouwstructuur. 13. Het ontbreken van impact op sociaal-economische gevolgen De provincie baseert haar rigoureuze natuur- en stikstofdoelen op de verplichtingen uit de Europese Habitatrichtlijn, maar negeert in het ontwerpplan een cruciaal fundament van diezelfde richtlijn. Artikel 2, lid 3 van de Habitatrichtlijn stelt dwingend: 'Bij de op grond van deze richtlijn te nemen maatregelen wordt rekening gehouden met de vereisten op economisch, sociaal en cultureel gebied, en met de regionale en lokale bijzonderheden.' Ik mis een integrale leefbaarheidstoets op de sociaal-economische gevolgen van dit plan. Is de provincie bereid om per hotspot, waar de stapeling van opgaven het grootst is, te onderzoeken wat de cumulatieve impact van de voorgestelde krimp is op de sociale cohesie, de instandhouding van vitale voorzieningen (zoals scholen en winkels) en de lokale toeleverende economie? Individuele sociaal-economische begeleiding via organisaties als Boeren Perspectief Drenthe zijn geen vervanging is voor een integrale sociaal-economische effectrapportage		

op gebiedsniveau. Individuele hulp helpt een boer, maar het redt de lokale school of loonwerker niet als 40% van de boeren stopt. Ik verzoek u dwingend om, conform Art. 2 lid 3 van de Habitatrichtlijn, alsnog een onafhankelijke sociaal-economische impactanalyse aan het TLGD ten grondslag te leggen voordat u overgaat tot vaststelling. 14. Prioritering van stikstofruimte Het TLGD pretendeert de woningbouw vlot te trekken. Kan de provincie garanderen dat de stikstofruimte die lokaal door de agrarische sector wordt gerealiseerd, ook prioritair en met voorrang wordt ingezet voor de lokale woningbehoefte en de leefbaarheid binnen diezelfde regio/gemeente, in plaats van voor provinciale of landelijke industriële- en infraprojecten? 15. De financiële impasse en de vicieuze cirkel van innovatie De provincie erkent dat er onvoldoende financiële middelen zijn tot 2030 (Realisatiestrategie, blz. 13). Wat is het 'Plan B' als de benodigde miljarden vanuit het Rijk uitblijven? Daarnaast signaleer ik een vicieuze cirkel. SPUK-middelen voor innovatie liggen klaar, maar ondernemers kunnen deze niet benutten omdat de benodigde vergunningen voor innovatieve stallen door de provincie zelf niet worden verleend vanwege de huidige juridische impasse. Hoe gaat de provincie deze administratieve patstelling doorbreken? Deze voorgaande overkoepelende basisvragen op basis van het ontwerp TLGD hebben als doel helderheid te krijgen. Graag zie ik beantwoording en vastlegging van deze vragen verwerkt in het definitieve TLGD om duidelijkheid te krijgen. Door deze zaken te benoemen en helder te maken wordt het voor een ieder duidelijk wat verwacht kan worden van het TLGD en hoe de provincie anticipeert op verschillende scenario's. Dan vervolg ik nu graag met de inhoudelijke zienswijze op het TLGD. Inhoudelijke zienswijze op TLGD ontwerpplan 2026 In paragraaf 1.3 van het TLGD worden het oplossen van het vergunningenslot en het versterken van de landbouwstructuur als eerste hoofddoel genoemd. Echter, uit de verdere uitwerking en de focusbeschrijving blijkt dat dit doel volledig ondergeschikt is gemaakt aan het behalen van de natuur- en waterdoelen. Het programma leest hierdoor niet als een integraal plan voor het landelijk gebied, maar als een natuurherstelplan waarbij de belangen van de landbouw en de economie (punt 1) slechts als indirect resultaat worden gehoopt.		

Het ontbreekt in dit ontwerpplan aan concrete, eigenstandige waarborgen, meetbare tussenstapjes voor ondernemers en specifieke instrumenten in de 'bouwstenen' van figuur 1.1 om doel 1 daadwerkelijk te realiseren. Ik mis in de 'bouwstenen' van het programma een expliciet sociaal-economisch fundament dat de levensvatbaarheid van de agrarische sector garandeert, onafhankelijk van de ecologische opgave. De provincie geeft bovendien zelf aan dat het onzeker is of de natuurdoelen (Kritische Depositie Waarde, KDW) gehaald kunnen worden, waarmee ook het hoofddoel 'vergunningverlening' op losse schroeven komt te staan. Dit gebrek aan balans en juridische zekerheid vormt de kern van mijn zienswijze en leidt tot de volgende dwingende vragen en verzoeken tot aanpassing van het TLGD: Concrete vragen en verzoeken naar aanleiding van paragraaf 1.3 16. Over de hiërarchie van doelen - In paragraaf 1.3 worden 'het oplossen van het vergunningenslot' en het 'halen van natuurdoelen' beide als 'belangrijkste hoofddoelen' gepresenteerd. Echter, de tekst stelt direct daarna dat doel 1 alleen gerealiseerd kan worden in samenhang met doel 2. Kan de provincie verduidelijken of hier sprake is van gelijkwaardige doelen, of is doel 1 in feite een afgeleide belofte die volledig afhankelijk is van het resultaat van doel 2? - Als doel 1 een hoofddoel is, welke zelfstandige instrumenten, dus niet zijnde natuurmaatregelen, zet de provincie dan in om specifiek de 'landbouwstructuur te versterken' (doel 1b)? Kunnen deze ook worden opgenomen in het TLGD als pijlers? 17. Over de eenzijdige focus - De tekst vermeldt expliciet: 'Onze focus ligt op het oppakken van die opgaven die het meest bijdragen aan het wegnemen van achteruitgang van natuur'. Als de focus volledig bij doel 2 ligt, hoe wordt dan voorkomen dat doel 1 (landbouwstructuur en PAS-melders) in de uitvoering ondergeschikt raakt of vertraging oploopt? Kan dit worden verduidelijkt in het voorliggende plan? Hoe verhoudt de keuze om de focus bij de natuur te leggen zich tot de ambitie uit het coalitieakkoord om de landbouw te versterken? Wordt 'versterken' hier enkel uitgelegd als 'aanpassen aan natuurdoelen'? Graag zie ik uw zienswijze op deze vraag en een aanpassing in het TLGD die dit uitlegt. 18. Over de bouwstenen van het programma In paragraaf 1.3 wordt toegelicht dat de aanpak van het TLGD is opgebouwd uit verschillende 'bouwstenen'. Bij nadere bestudering van deze bouwstenen en de bijbehorende tekst, valt op dat deze vrijwel uitsluitend gericht zijn op de fysieke leefomgeving. - Waarom is er in figuur 1.1 geen zelfstandige bouwsteen 'Sociaal-economisch		

perspectief & verdienmodellen' opgenomen? Nu lijkt de landbouw slechts een 'ontvanger' van maatregelen uit andere bouwstenen. Ik verzoek u deze bouwsteen als gelijkwaardige pijler toe te voegen aan het programma, zodat economische vitaliteit een harde randvoorwaarde wordt in plaats van een bijproduct. • Daarnaast verzoek ik u om voorafgaand aan enige maatregel die de landbouw raakt, te stellen dat een sluitende financiële businesscase per hotspot of deelgebied dient te worden opgesteld in het TLGD. Deze kan dan maatwerk specifiek per hotspot of deelgebied worden uitgevoerd, maar geeft wel in het overkoepelende TLGD aan dat dit noodzakelijk is. Dit omdat zonder gedekte inrichtingskosten is de gevraagde afwaardering van agrarische gronden zinloos en louter schadelijk voor de landbouwstructuur. • In de realisatiestrategie (p. 25) wordt uitgebreid gesproken over mestbewerking en innovatie (reductie tot 55-90% ammoniak). In het hoofddocument TLGD is dit echter geen zelfstandige 'bouwsteen' voor de boer. Ik verzoek u de bouwsteen 'innovatie en techniek' toe te voegen, daar door de provincie zelf wordt aangegeven dat dit één van de dingen is die de een belangrijke en positieve bijdrage kunnen hebben. 19. Over de koppeling met PAS-melders Ref: Hst. 2: Toestemmingsverlening • Er wordt gesteld dat het halen van natuurdoelen 'noodzakelijk is om toestemmingsverlening uit het slop te trekken'. Kan de provincie in het voorliggende plan per deelgebied aangeven welke specifieke natuurverbetering (kwantitatief) exact nodig is voordat de eerste PAS-melder in dat gebied gelegaliseerd kan worden? 20. Additionaliteit Ref: Hst. 3: Landbouw en Hst. 4: Natuur Een cruciaal onderdeel voor het vlot trekken van vergunningen voor o.a. PAS-melders is additionaliteit. Maatregelen mogen pas worden ingezet voor nieuwe vergunningen als ze extra zijn bovenop de wettelijk verplichte basis voor natuurherstel. Gezien de enorme opgave die in het TLGD is opgezet voor natuurherstel, is het risico groot dat álle reductie die boeren realiseren volledig wordt 'opgeslokt' door de basis-natuurdoelen. • Kan de provincie in het TLGD kwantitatief vastleggen welk deel van de beoogde reductie (bijv. van de 43% ammoniakreductie) gereserveerd wordt als additionele ruimte voor de legalisatie van PAS-melders? Ik verzoek u deze reservering expliciet in het plan op te nemen.		

• Hoe voorkomt de provincie dat de additionaliteit van een maatregel achteraf door de rechter wordt vernietigd omdat het natuurherstel onvoldoende blijkt te zijn? Ik verzoek u in het TLGD een juridische veiligheidsbuffer op te nemen: een deel van de behaalde winst dat uitsluitend voor de vergunningverlening van de zittende ondernemers (PAS-melders) wordt geoormerkt. • Is de provincie tevens bereid om in het voorliggende plan een concrete lijst van additionele maatregelen op te nemen die direct leiden tot vergunningsruimte? Graag zie ik dit als een toetsbaar onderdeel van het TLGD. 21. Over de gebiedsgerichte stikstofreductie en het risico op sanering Ref: Hst. 3.1: Stikstof In de bijlage 'Bouwsteen stikstof' (p. 63, verzameldocument Bouwstenen TLGD) stelt de provincie als rekenvoorbeeld voor om in een zone van 1000 meter rond Natura 2000-gebieden een gebiedsgerichte stikstofreductie van 50 tot 80% te realiseren, bovenop de generieke 30%. Deze astronomische percentages komen in de praktijk neer op een verkapt saneringsbeleid. Een reductie van 80% is redelijkerwijs onhaalbaar zonder volledige sluiting van het bedrijf. • Het is een absolute randvoorwaarde voor de rechtszekerheid dat de provincie in het TLGD uitspreekt wat het perspectief is voor een agrariër in deze 1000-meter zones. Als een reductie tot 80% de norm wordt, dient de provincie hier een passend en volledig gefinancierd perspectief (zoals volledige schadeloosstelling of verplaatsing) tegenover te stellen. • Tevens is het een vereiste dat kwantitatief wordt vastgelegd welk deel van deze extreme reductie-eis direct wordt gereserveerd als additionele ruimte voor vergunningverlening. Zonder deze harde garantie is medewerking aan deze percentages economische zelfmoord. • In de 'Vragen en Antwoorden' op de website van de provincie belooft u dat boeren 'realistische en haalbare doelen' krijgen die met 'managementmaatregelen' te halen zijn (de boer aan het roer). Ik constateer een onoverbrugbare tegenstelling tussen deze belofte en het rekenvoorbeeld van 80% reductie in de 'Bouwsteen Stikstof' (p. 63, verzameldocument Bouwstenen TLGD). Een reductie van 80% is met managementmaatregelen fysiek onmogelijk. Ik doe een dringend beroep op u om te garanderen dat het TLGD wordt aangepast zodat de belofte van 'management-gebaseerde		

doelsturing' juridisch wordt geborgd als de absolute bovengrens van wat van een individuele ondernemer gevraagd kan worden. Concrete vragen en verzoeken naar aanleiding van paragraaf 1.4 In paragraaf 1.4 van het TLGD maakt de provincie een cruciale kanttekening bij de haalbaarheid van het eigen programma. Er wordt gesteld dat voor natuurherstel uiteindelijk de KDW (Kritische Depositie Waarde) niet meer mag worden overschreden, maar tegelijkertijd erkent de provincie dat de meest kritische natuurtypen in Drenthe een dermate lage KDW hebben dat het de vraag is wanneer hieraan kan worden voldaan. Er wordt gesteld dat de opgaven na 2030 nog niet naar maatregelen zijn vertaald. Dit creëert een groot risico voor ondernemers die nu investeringen moeten doen voor de 2030-doelen. Dit schept een onhoudbare situatie voor de rechtszekerheid van inwoners en ondernemers. Als de provincie enerzijds de vergunningverlening (doel 1) koppelt aan het halen van de natuurdoelen (doel 2), maar anderzijds nu al aangeeft dat die doelen (de KDW) mogelijk onbereikbaar zijn, dan biedt dit programma geen perspectief, maar een juridisch moeras. Dit leidt tot onderstaande vragen ten aanzien van paragraaf 1.4: 22. Haalbaarheid kritische depositie waarde Ref: Hst. 4: Natuur en Water - Indien de provincie nu reeds voorziet dat de KDW voor bepaalde natuurtypen niet haalbaar is, op welke juridische basis verwacht zij dan dat de rechter toestemming zal geven voor vergunningverlening? Graag zie ik in het TLGD een juridische borging of een 'Plan B' opgenomen voor gebieden waar de KDW onhaalbaar blijkt, zodat het vergunningenslot niet permanent is. - De tekst in het voorliggende TLGD ontwerpplan spreekt over 'andere manieren om de natuurkwaliteit te realiseren'. Kan de provincie deze 'andere manieren' concreet benoemen en als alternatieve beoordelingsmethode opnemen in het TLGD? Zonder deze concretisering is er geen sprake van een toetsbaar plan, maar van een vage intentie. - Is de provincie bereid om hierbij het meten van daadwerkelijke natuurkwaliteit in het veld als leidend criterium op te nemen in plaats van theoretische modellen? In het verlengde hiervan verzoek ik de provincie om in het TLGD expliciet vast te leggen dat de feitelijke staat van instandhouding (de werkelijke natuurkwaliteit in het veld) leidend wordt voor de beoordeling of vergunningverlening mogelijk is, zeker in gebieden waar de theoretische KDW-modellen aantoonbaar onbereikbaar zijn. - Uit de verslagen van de schetssessies (o.a. Grote Masloot) blijkt een diep geworteld wantrouwen tegenover louter theoretische modellen. Ik verzoek u in het TLGD vast te leggen dat de voortgang van natuurherstel en de		

ruimte voor vergunningverlening primair worden gebaseerd op de feitelijke staat van de natuur middels veldmetingen. Ik verwijs hierbij naar de 'Monitoring' paragraaf in de Realisatiestrategie; Ik verzoek u dwingend om in het TLGD vast te leggen dat deze monitoring niet slechts een administratief proces is, maar dat 'meten in het veld' juridisch leidend wordt boven het Aerius-model zodra er discrepanties optreden. - Ik verzoek u formeel om als harde ontbindende voorwaarde op te nemen dat het TLGD een overmachtclausule bevat. Ondernemers mogen nimmer juridisch of financieel verantwoordelijk worden gehouden voor het niet-halen van natuurdoelen die het gevolg zijn van externe factoren zoals extreme weersomstandigheden, predatie (bijv. door de wolf of ganzenpopulaties) of andere invloeden buiten de directe invloedssfeer van het agrarisch beheer. 23. Over de horizon na 2030 en rechtszekerheid Ref: Hst. 1.3 en Hst. 4 - Hoe waarborgt de provincie dat investeringen die boeren nu doen om aan de 2030-eisen te voldoen, na 2030 niet waardeloos worden door nieuwe eisen? Ik verzoek de provincie om een 'stand-still' garantie of een langjarige investeringszekerheid in het TLGD op te nemen, zodat ondernemers die nu meewerken aan de transitie niet later alsnog geconfronteerd worden met extra beperkingen voor dezelfde opgave. - Kan in het voorliggende TLGD plan een tijdlijn worden opgenomen waarin wordt aangegeven wanneer de maatregelen voor de periode na 2030 wél bekend worden? Het ontbreken hiervan zorgt voor een beleidsvacuüm dat de 'landbouwstructuur' (doel 1b) juist verzwakt in plaats van versterkt. 24. Over de stapeling van doelen Ref: Hst. 5: Gebiedsgericht werken In paragraaf 1.4 wordt ook de methaanopgave en CO2-vastlegging genoemd als 'wenselijk' onderdeel van het programma. - Graag zie ik een integrale effectbeoordeling in het TLGD waarin wordt aangetoond dat de stikstofmaatregelen niet strijdig zijn met de klimaat- en wateropgaven. Hoe voorkomt de provincie dat boeren nu investeren in stikstofreductie die later weer moet worden aangepast vanwege methaan- of waterdoelen? Ik verzoek u dit in het plan te verduidelijken om desinvesteringen te voorkomen. 25. Transparantie over de nulmeting en gerealiseerde reductie Ref: Hst. 5 & Realisatiestrategie paragraaf monitoring		

Ik verzoek u dwingend om in het TLGD vast te leggen dat er voor elke aangewezen hotspot of natuurgebied een openbaar en actueel overzicht komt van de gerealiseerde resultaten sinds het referentiejaar 2019. Daarnaast mag van de provincie verwacht worden dat er een duidelijk startpunt/indexcijfer van het referentiejaar met absolute eenheden wordt gepresenteerd, zodat helder is wát precies gereduceerd moet worden. Ten aanzien van de in het TLGD gehanteerde stikstofdoelen en de daaruit voortvloeiende reductie-eisen van 50% tot 80% in hotspots, wijs ik u op de fundamentele wetenschappelijke onzekerheid van het AERIUS-model. In het RIVM-briefrapport 2021-0115 (Verkenning afstandsgrens project-specifieke depositieberekeningen) wordt op pagina 19 eveneens bevestigd: 'De onzekerheid kan lokaal (bijvoorbeeld per hexagoon of hectare) groot zijn: tot een factor 2 (-50% +100%)'. Deze onzekerheid wordt versterkt door de recente ontdekking van de ammoniak van zee correctie (maart 2025), waaruit bleek dat jarenlang onjuiste aannames zijn gedaan over de herkomst van ammoniak, wat de betrouwbaarheid van de huidige depositiemodellen verder ondergraaft. Juridisch gezien is het onhoudbaar om op basis van dergelijke onzekere modelleringen ingrijpende sociaal-economische maatregelen op te leggen zonder feitelijke validatie door metingen. Ik verwijs u naar de uitspraak van de Rechtbank Noord-Holland van 12 februari 2025 (ECLI:NL:RBNHO:2025:12839), die op basis van het Verdrag van Aarhus en Richtlijn 2003/4/EG oordeelde dat de overheid volledige transparantie moet bieden over de onzekerheden in stikstofdata. Gezien de redelijke wetenschappelijke twijfel die door deze onzekerheden ontstaat, is het TLGD op dit punt in strijd met het voorzorgsbeginsel uit de Habitatrichtlijn. Ik verzoek u dwingend om in het definitieve programma vast te leggen dat ingrijpende reductie-eisen pas effectief worden nadat de berekende overschrijdingen in de betreffende Drentse Natura 2000-gebieden door middel van meerjarige veldmetingen zijn gevalideerd en de werkelijke staat van instandhouding van de natuur (in plaats van een theoretische KDW) is aangetoond. Hoewel ik begrijp dat specifieke detailgegevens uit de flora- en faunadatabase omwille van bescherming van kwetsbare soorten niet één-op-één ter inzage liggen, geldt dit argument uitdrukkelijk niet voor de milieutechnische en hydrologische status van het gebied. Ik wijs u op uw plicht tot actieve openbaarmaking van relevante milieu-informatie. Zonder inzicht in de actuele staat van de natuur en de reeds bereikte emissiereductie per hotspot of (natuur)gebied, is een effectieve inspraak op dit plan feitelijk onmogelijk. Er dient inzichtelijk te worden gemaakt:		

• De feitelijke stikstofreductie die tussen 2019 en 2026 reeds is gerealiseerd (bijvoorbeeld door de LBV-regelingen of natuurlijke stoppers, zoals de beëindiging van het grote melkveebedrijf nabij het Witterveld in 2024, maar ook het stoppen van meerdere melkveebedrijven in bijvoorbeeld Friesland nabij Fochtelooërveen). • Aangezien dit plan begin 2026 ter inzage is gelegd, is het ook aannemelijk dat niet alle cijfers tot deze datum beschikbaar zijn, maar de realisatie van de reductie vanaf de referentiedatum tot en met 31-12-2024 mag toch verwacht worden en inzichtelijk gepresenteerd worden in het voorliggende plan. Ik verzoek u dan ook om de feitelijk gerealiseerde reductie tot op een recente, heldere peildatum, bijvoorbeeld 31-12-2024, ten opzichte van het referentiejaar 2019 op te nemen in het voorliggende plan. • De actuele depositiewaarden, in plaats van enkel te rekenen met theoretische modellen uit het verleden. • De voortgang op hydrologische doelen, afgezet tegen de streefwaarden. Zonder deze transparantie is het voor ondernemers onmogelijk om de proportionaliteit van de gevraagde extra maatregelen te toetsen. Het is een absolute randvoorwaarde voor de rechtszekerheid dat deze tussenbalans per gebied als harde voorwaarde wordt opgenomen voordat een gebiedsproces start. Alleen op die manier kan worden voorkomen dat ondernemers dubbel worden belast voor een opgave die (deels) al is ingevuld. Het TLGD zwijgt verder over hoe wordt omgegaan met ondernemers die in de afgelopen jaren reeds substantieel hebben gereduceerd via provinciale of regionale projecten. Een concreet voorbeeld hiervan is het project 'Laaghangend Fruit', maar dit geldt evenzeer voor andere (lokale) innovatie- en reductie-initiatieven. Ik constateer dat er een reëel risico bestaat dat de provincie de huidige, reeds verlaagde emissiewaarden van deze koplopers hanteert als de 'nieuwe nulmeting' voor de gebiedsopgave. Dit zou betekenen dat ondernemers die proactief hebben geïnvesteerd, feitelijk zwaarder worden belast dan ondernemers die hebben afgewacht. Dit is onacceptabel en strijdig met het principe van rechtsgelijkheid. Ik doe een dringend beroep op u om te garanderen dat in het TLGD de volgende garanties worden opgenomen: • Reeds behaalde reducties via projecten zoals 'Laaghangend Fruit' of vergelijkbare initiatieven moeten volledig worden verrekend met de toekomstige gebiedsopgave. De inspanning uit het verleden moet worden opgeteld bij de toekomstige prestatie. • Het project 'Laaghangend Fruit' en vergelijkbare subsidies als referentiekader dient te worden opgenomen voor de wijze waarop individuele reducties worden geborgd. Ik verzoek de provincie om in het plan ruimte te bieden voor de erkenning van alle vergelijkbare initiatieven die aantoonbaar hebben bijgedragen aan de doelen van het TLGD sinds het referentiejaar 2019.		

• Er wordt voorkomen dat koplopers worden 'gestraft' voor hun vroege deelname aan reducerende initiatieven door hen eenzelfde extra reductiepercentage op te leggen als de bedrijven die nog geen stappen hebben gezet. Op pagina 6 en 7 van het ontwerpplan dat ter inzage ligt stelt de provincie dat zij 'schat' dat de uitvoering van reeds zeker gestelde maatregelen in 2030 een reductie van 14% tot stand brengt. Ik vind het uiterst zorgwekkend en onaanvaardbaar dat de provincie voor zo'n cruciaal onderdeel van het TLGD rekent met schattingen in plaats van harde, verifieerbare cijfers. Indien de provincie niet in staat is om de effectiviteit van reeds uitgevoerd beleid feitelijk hard te maken, ontbreekt elke basis voor het opleggen van aanvullende, ingrijpende maatregelen aan de agrarische sector. Ik verzoek u daarom dwingend dat: • De provincie de 'schatting' van 14% vervangt door een feitelijke berekening, gebaseerd op gerealiseerde projecten en beëindigde bedrijven. • Er volledige openheid komt over hoe deze 14% is berekend. Welke maatregelen zijn hierin meegeteld en welke niet? • Er geen aanvullende reductie-eisen (zoals de resterende 7% tot 2030 of 22% tot 2035) worden vastgesteld zolang de huidige stand van zaken niet met feiten is onderbouwd. Het kan niet zo zijn dat ondernemers worden afgerekend op een papieren werkelijkheid terwijl de provincie zelf toegeeft niet over exacte cijfers te beschikken. 26. Onevenredige lastenverdeling waterkwaliteit Ref: Hst. 4.3, Hst. 5.2 en p. 55, 73, 82-83 Het ontwerpprogramma toont een opvallende inconsistentie in de probleemanalyse versus de voorgestelde oplossingsrichtingen voor de waterkwaliteit (p. 55, 73, 82-83 van het ontwerpprogramma). Op pagina 82 erkent de provincie expliciet dat overschrijdingen van de drinkwaternorm in de Drentsche Aa ook worden veroorzaakt door 'medicijnresten, zoetstoffen en PFAS', wat duidt op een duidelijke stedelijke en industriële invloed. Echter, zodra het document overgaat naar de oplossingsrichtingen (p. 73 en 83), worden de noodzakelijke 'aanpassing en investering' vrijwel uitsluitend bij de agrarische sector neergelegd. Er wordt gesproken over het omvormen van melkveehouderij, het accepteren van inundatie (vernatting) en het investeren in emissiereductie op perceelniveau. Concrete investeringsverplichtingen of saneringsdoelen voor de andere genoemde veroorzakers, zoals gemeenten (riooloverstorten) of het waterschap (extra zuiveringstrappen op RWZI's voor medicijnresten), ontbreken in dit hoofdstuk volledig.		

Ik maak hiertegen bezwaar omdat de lasten van het behalen van de KRW-doelen hiermee ogenschijnlijk eenzijdig worden afgewenteld op de landbouw voor verontreinigingen die aantoonbaar (ook) een stedelijke of industriële oorsprong hebben. Ik verzoek u het TLGD op de volgende punten aan te passen: • Voeg de voorwaarde toe dat er per gebied/hotspot eerst een onafhankelijke bronanalyse plaatsvindt die de agrarische bijdrage zuiver scheidt van de stedelijke en industriële bijdrage (zoals medicijnresten en PFAS). • Leg in de Realisatiestrategie vast welke concrete inspanningen en investeringen van de overige veroorzakers buiten de agrarische sector worden verlangd om de door hen veroorzaakte drukfactoren weg te nemen. • Garandeer dat agrarische ondernemers niet worden belast met beperkingen in grondgebruik of teeltvrije zones die feitelijk (mede) dienen als 'buffer' voor stoffen die niet door de landbouw worden veroorzaakt. Inhoudelijke zienswijze op de hotspots en gebiedsgerichte uitwerking Naast de fundamentele vragen en verduidelijkingen die nodig zijn in de hoofdstukken 1.3 en 1.4, heb ik grote zorgen over de concrete uitwerking in de 'Hotspots', zoals beschreven in hoofdstuk 5. In deze gebieden komen alle claims (stikstof, water en natuur) samen, waarbij de agrarische sector als enige de rekening lijkt te betalen. Ik anticipeer hierbij op het mogelijke antwoord dat dit zaken zijn die pas in de latere 'uitvoeringsfase' of in 'gebiedsprocessen' aan bod komen. Dat wijs ik op voorhand af. De spelregels, maximale belasting en sociaal-economische waarborgen voor die gebiedsprocessen moeten als harde randvoorwaarde in dit overkoepelende TLGD worden vastgelegd. Zonder deze kaders in het TLGD, opereren de gebiedsprocessen straks met een blanco cheque ten koste van de ondernemer. Uit de verslagen van de schetssessies (onder meer Grote Masloot en Vledder Aa) blijkt een breed en luid gedragen onvrede onder ondernemers over het gebrek aan perspectief en de ondergeschikte rol van de landbouw. De oproep vanuit het veld is helder: 'Neem landbouwstructuurverbetering als hoofduitgangspunt en rest als afgeleide' (Verslag Vledder Aa, p. 4). Desondanks blijft het voorliggende TLGD focussen op 'donkergroene' natuur in de beekdalen. Ik verzoek u de signalen uit deze schetssessies serieus te nemen en in het TLGD vast te leggen dat agrarisch natuurbeheer en agrarisch eigendom in beekdalen de nadrukkelijke voorkeur hebben boven grootschalige functiewijziging naar 'donkergroene' nieuwe natuur.		

In het 'Verzameldocument Bouwstenen' (p. 111) geeft de provincie toe dat een definitief grondbeleid, een grondstrategieplan en een inhoudelijke prioritering voor ruilgronden nog ontbreken. - Gebaseerd op het voorgaande verzoek ik u dwingend dat in het TLGD de harde randvoorwaarde opneemt dat er in de hotspots geen onomkeerbare stappen worden gezet (zoals het definitief uit de markt nemen van agrarische gronden via 'vrijwillige' verkoop) zolang dit overkoepelende Grondstrategieplan niet door de Provinciale Staten is vastgesteld. Zonder dit kader ontbreekt elk zicht op een rechtvaardige herverdeling en landbouwstructuurverbetering. Ten aanzien van verschillende hotspots heb ik voor het gemak ingezoomd op een tweetal gebieden om te illustreren waar het volledige TLGD verder ook op getoetst kan en moet worden. De gehanteerde systematiek is aantoonbaar onjuist, zoals blijkt uit een vergelijking tussen de brongegevens van het Fochteloërveen en het Holtingerveld. In beide gevallen is de lokale bijdrage marginaal, maar de claim disproportioneel. Hieruit komt een structurele, provincie-brede weeffout naar voren: u presenteert sectorale aandelen (bijv. 57% landbouw) zonder deze te corrigeren voor de herkomst van de depositie (bijv. slechts 19,5% uit Drenthe). Dit is geen incidentele fout, maar een fundament onder het gehele TLGD. Omdat mijn bedrijf in een hotspot ligt die op exact dezelfde onjuiste rekenmethode is gebaseerd, tast dit de rechtmatigheid van de beperkingen voor mijn bedrijf direct aan. 27. Onrealistische reductiedoelen in Hotspot Fochteloërveen Ref: Hst. 5.10 en bijlage 'Veenhuizen' Voor de omgeving van het Fochteloërveen/Veenhuizen wordt geëxperimenteerd met reductiepercentages die oplopen tot 60% ammoniakreductie. Dit is bijna het dubbele van de generieke provinciale opgave. Dit roept de volgende vragen en verzoeken op: - Hoe waarborgt de provincie dat de sociaal-economische structuur van de agrarische sector rondom Veenhuizen behouden blijft bij dergelijke extreme eisen? Ik verzoek u in het TLGD een maximum reductieplafond per individuele ondernemer vast te leggen. Indien een gebied meer reductie nodig heeft voor natuurdoelen, mag dit nimmer eenzijdig op het bord van de blijvende ondernemers worden gelegd. - Ik verzoek u de passage over de extreme reductiepercentages (zoals de 60% in Veenhuizen) uit het TLGD te verwijderen, aangezien deze elk sociaal-economisch perspectief wegnemen. Indien u deze percentages toch wenst te handhaven als 'streefwaarde', verzoek ik u dwingend dat dit in het TLGD onlosmakelijk gekoppeld wordt aan een harde garantie op volledige schadeloosstelling en een concreet		

hervestigingsprogramma. Het enkel noemen van een dergelijk percentage zonder de bijbehorende financiële en juridische opvangnetten is onacceptabel en onrechtmatig tegenover de zittende ondernemers. 28. De impact op de Hotspot Witterveld Ref: Hst. 5.10 en bijlage 'Witterveld' Ook het Witterveld wordt in het TLGD aangewezen als een gebied waar een grote opgave ligt, met name door de kwetsbaarheid van de aanwezige habitattypen voor stikstof en verdroging. • In het TLGD ontbreekt een specifieke impactanalyse voor de ondernemers rondom het Witterveld. Kan de provincie aangeven hoeveel agrarische bedrijven hier direct door 'stapeling' van doelen worden geraakt? Ik verzoek u deze impactanalyse per hotspot als bijlage aan het TLGD toe te voegen voordat het plan definitief wordt vastgesteld. • Worden de maatregelen rondom het Witterveld gesynchroniseerd met de ontwikkelingen rondom de TT-baan en defensie-activiteiten in dat gebied? Ik verzoek u in het plan vast te leggen dat de landbouw niet als 'sluitpost' fungeert voor andere ruimtelijke claims in dit gebied. 29. Hydrologie als blokkade voor vergunningverlening Ref: Hst. 5 en Hst. 4.2 • Zowel in het Fochteloërveen (hoogveenherstel) als in het Witterveld is hydrologisch herstel cruciaal. Dit geldt ook voor de andere gebieden die zijn genoemd in het TLGD, de voorgenoemde gebieden zijn exemplarisch voor alle gebieden. Het TLGD stelt dat stikstofreductie pas effect heeft als de waterhuishouding op orde is. Dit creëert een onacceptabel risico: een boer kan maximaal reduceren, maar krijgt geen vergunning omdat de overheid haar hydrologische taken niet op tijd uitvoert. Ik verzoek u in het TLGD de harde garantie op te nemen dat stikstofruimte direct juridisch beschikbaar komt voor ondernemers zodra zij hun eigen reductie hebben behaald, ongeacht de voortgang van de hydrologische herstelmaatregelen door de provincie. • Wie is verantwoordelijk voor de schade als de hydrologische maatregelen (peilverhogingen) leiden tot vernatting op agrarische gronden buiten de natuurgebieden? Ik verzoek u een volledige schadeloosstellingsregeling in het TLGD op te nemen voor de indirecte gevolgen van het hydrologisch herstel in de hotspots. 30. De Eén-loket-garantie tegen stapeling van doelen Ref: Hst. 5: Gebiedsgericht werken • In gebieden als het Fochteloërveen worden ondernemers nu gevraagd te investeren voor stikstof. Echter, de opgaven voor klimaat (methaan) en bosontwikkeling (paragraaf 2.7) hangen als een zwaard van Damocles boven de sector. Ik verzoek u een 'integrale investeringsbescherming' in het TLGD op te nemen. Ondernemers in de hotspots die nu		

voldoen aan de zware eisen, moeten een garantie krijgen van bijvoorbeeld minimaal 20 jaar dat zij niet geconfronteerd worden met aanvullende claims vanuit andere TLGD-doelen (zoals extra bos of strengere methaannormen). • Daarnaast verzoek ik u de sociaal-economische impactanalyse niet pas achteraf per deelgebied te doen, maar als bindende toets vooraf op te nemen in het TLGD. Indien de levensvatbaarheid van de agrarische sector in gebieden als Veenhuizen of het Witterveld onherstelbaar wordt aangetast, moet het plan voorzien in het naar beneden bijstellen van de ecologische ambities (bijv. aanpassing van de begrenzing of de doelen). 31. Generiek toetsingskader voor álle overige (toekomstige) Hotspots Ref: Hst. 5: Gebiedsgericht werken Ik verzoek u dwingend om de hierboven gevraagde waarborgen, waaronder het individuele reductieplafond (punt 27), de voorafgaande impactanalyse (punt 28), de hydrologische garantie (punt 29), en de één-loket-garantie (punt 30) essentiële maar niet de enige onderdelen zijn, als een generiek toetsingskader voor alle gebieden in het TLGD te verankeren. Dit kader moet gelijkwaardig van toepassing zijn op alle hotspots en nog aan te wijzen hotspots. Dit toetsingskader dient, in samenspraak met de sector en externe experts, verder te worden uitgewerkt tot een volledig instrumentarium dat de sociaal-economische en juridische positie van ondernemers in alle gebieden met gestapelde opgaven beschermt. Het gelijkheidsbeginsel verzet zich ertegen dat ondernemers per gebied anders worden behandeld ten aanzien van hun fundamentele rechts- en investeringszekerheid. Het is dan ook niet vreemd dat ik dwingend vraag dat het TLGD de harde voorwaarde bevat dat Drentse ondernemers in grensgebieden (Friesland/Groningen) niet geconfronteerd worden met strengere normen of beperkingen dan hun burens over de provinciegrens, om concurrentievervalsing binnen één stroomgebied te voorkomen. In het vraag en antwoord op de website van de provincie Drenthe wordt gezegd dat men 'in gesprek gaat' met omliggende provincies wat zeer vrijblijvend overkomt. Er mag toch wel geëist worden dat er een gezamenlijk handhavings- en normeringskader wordt opgesteld. 32. Gebrek aan bestuurlijke borging en gelijkwaardig sanctieregime Ref: Hst. 6 – Impact In Hoofdstuk 6 wordt de 'Impact' van het TLGD beschreven, maar er wordt volledig voorbijgegaan aan de bestuurlijke impact en de bijbehorende verantwoordelijkheden. Er ontbreekt een kader voor toezicht op de uitvoerende partijen. Voor de agrarische sector gelden via de RVO en NVWA uiterst strikte regels; bij de kleinste afwijking volgen direct sancties. In de beschrijving van de impact in hoofdstuk 6 ontbreekt echter elke vorm van borging dat de 'subsidiekrijgers' die de natuur- en waterplannen		

uitvoeren (zoals terrein beherende organisaties) aan ditzelfde regime worden onderworpen. Ik verzoek u dwingend om in het TLGD vast te leggen, bij voorkeur in dit hoofdstuk, dat: • Hoe de provincie een sanctieprotocol gaat inrichten voor uitvoerende organisaties dat gelijkwaardig is aan het regime voor ondernemers. • Wie de onafhankelijke toezichthouder op de effectiviteit van de publieke bestedingen en de daadwerkelijke ecologische resultaten wordt of hoe dit wordt geborgd? Zonder onafhankelijke controle op de uitvoerders van natuurherstel ontbreekt elke vorm van democratische en financiële verantwoording. Ter afsluiting wijs ik u op het vigerende juridische kader en de zorgvuldigheidseisen waarbinnen deze zienswijze behandeld dient te worden. Gezien de enorme omvang en de vergaande impact van het TLGD op de sociaal-economische toekomst van het Drentse landelijk gebied, mag van de provincie worden verwacht dat zij op dit fundamentele niveau volledige duidelijkheid verschaft. Ik stel vast dat er in gebiedsprocessen en eerdere inspraakmomenten vaak wordt getracht de beantwoording van concrete vragen af te schuiven op 'andere plannen', 'latere fases' of 'landelijke kaders'. Gelet op de kader stellende status van het voorliggende TLGD is dit thans niet langer acceptabel. De provincie is bij de vaststelling gebonden aan de volgende dwingende rechtsbeginselen: • Het zorgvuldigheidsbeginsel (Art. 3:2 Awb) verplicht de provincie om de feiten volledig vast te stellen. Het vooruit- of afschuiven van vragen over kritieke onderdelen (zoals de financiering, de onderbouwing van de reeds gerealiseerde 14% reductie of de bronidentificatie van PFAS/medicijnresten) schendt dit beginsel. Een integraal plan vereist integrale antwoorden. • Het motiveringsbeginsel (Art. 3:46 Awb) zegt dat een besluit moet rusten op een deugdelijke motivering. Het enkel herhalen van algemene beleidsteksten zonder in te gaan op de door mij aangetoonde inconsistenties (zoals de kloof tussen managementsturing en de 80% reductie-eis), vormt een motiveringsgebrek. • Het Verdrag van Aarhus & richtlijn 2003/4/EG vormen de basis van mijn recht op toegang tot milieu-informatie. Ik verzoeku alle onderliggende data en berekeningen die de basis vormen voor de 'bouwstenen' en hotspots transparant te maken. • Ik verzoek de provincie dan ook, in navolging van de Aarhus-uitspraak (ECLI:NL:RBNHO:2025:12839), om per hotspot aan te tonen dat de berekende depositie is gevalideerd met actuele veldmetingen. Zolang deze validatie ontbreekt, is er sprake van wetenschappelijke twijfel, waardoor het plan juridisch onhoudbaar is onder de Habitatrichtlijn.		

Ondernemers hebben recht rechtszekerheid en gelijkheid door een voorspelbaar overheidshandelen. Het uitblijven van duidelijkheid over o.a. toezicht, overmachtclausules en de status van koplopers tast de investeringszekerheid aan. Ik verzoek u dan ook om in de Nota van Antwoord puntsgewijs en gemotiveerd in te gaan op de gestelde vragen. Het enkel 'kennismemen' van mijn punten of het doorschuiven van de beantwoording naar toekomstige uitvoeringsplannen zal de rechtmatigheid van het definitieve vaststellingsbesluit van het TLGD aantasten. Ik vertrouw erop u hiermee voldoende en uiterst concreet te hebben geïnformeerd over de tekortkomingen in het voorliggende ontwerp. Ik zie uw gemotiveerde beantwoording van mijn vragen en, belangrijker nog, de verwerking van mijn verzoeken tot daadwerkelijke aanpassing van het definitieve TLGD met grote belangstelling tegemoet.		
151.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
<i>Deze zienswijze richt zich op de samenhang tussen hoofdstuk 2 (wettelijke doelen), hoofdstuk 3 (uitgangspunten), hoofdstuk 4 (aanpak), hoofdstuk 5 (gebiedsuitwerking) en hoofdstuk 6 (impact).</i> <i>In het TLGD worden juridisch harde doelen voor natuur, water en stikstof leidend gemaakt, terwijl de economische en sociale gevolgen nog onvoldoende concreet en volwaardig zijn uitgewerkt op het moment dat richtinggevende keuzes worden gemaakt.</i> <i>De analyse van de impact blijft grotendeels gebaseerd op gemiddelden en aannames, terwijl de praktijk laat zien dat effecten samenhangen met kantelpunten in verdienmodellen. Bedrijven functioneren niet op percentages, maar op minimale kasstroom en schaal. Wanneer deze onder druk komen te staan, is er geen sprake meer van aanpassing maar van beëindiging.</i> <i>Daarnaast wordt het verschil tussen inkomensdemping en economische activiteit onvoldoende onderkend. Compensatie kan een deel van het inkomen opvangen, maar vervangt niet de kasstroom en economische dynamiek die de keten en de regio dragen.</i> <i>Hierdoor wordt de werkelijke impact onderschat, met name in gebieden waar maatregelen zich concentreren, zoals beekdalen. De effecten werken door in de landbouwketen, werkgelegenheid en leefbaarheid van dorpen.</i>	1. Hoe kan de provincie nu richtinggevende keuzes vastleggen, terwijl de economische en sociale impactanalyses pas later worden uitgewerkt? Zie zienswijze 3 2. Welke keuzes zijn juridisch noodzakelijk en welke zijn beleidsmatig, en hoe wordt dit expliciet en transparant onderbouwd, met name buiten Natura 2000-gebieden? De basis voor het voorliggende programma zijn de wettelijke doelen voor water, stikstof en natuur. Het is juridisch noodzakelijk om hieraan te werken. Dit doen wij door bodem- en watersystemen robuust in te richten. De onderbouwing voor de verschillende gebieden opgenomen in de toelichting op de hotspots. 3. Hoe voorkomt de provincie dat landbouw de sluitpost wordt bij de stapeling van opgaven (stikstof, water, natuur en ruimte)? We zien dat veel van de opgaven in het landelijk gebied landen op het boeren erf. Maar	

<i>Hoewel het TLGD erkent dat deze effecten bestaan, worden ze pas later verder uitgewerkt. Daarmee ontstaat een fundamenteel probleem in de besluitvorming.</i> <i>Als de impactanalyse pas later wordt uitgewerkt, hoe kan dan nu een zorgvuldige afweging worden gemaakt van de gevolgen voor Drenthe?</i> <i>Gezien de mogelijke omvang van de effecten – economisch, sociaal en ruimtelijk – is het noodzakelijk dat deze vooraf integraal en gebiedsgericht in beeld worden gebracht en volwaardig worden meegewogen.</i> Het TLGD dat nu voorligt, gaat voor mij niet alleen over natuur en water. Het gaat over hoe het landelijk gebied van Drenthe er straks uitziet, en of er nog ruimte is om hier als ondernemer en als gezin een toekomst op te bouwen. Dat maakt dat dit plan mij niet alleen als bestuurder raakt, maar ook als melkveehouder en inwoner van deze provincie. Juist daarom vind ik het belangrijk dat de keuzes die hierin worden gemaakt gebaseerd zijn op een volledige en evenwichtige afweging. In de huidige opzet ontstaat echter het beeld dat juridisch harde doelen voor natuur, water en stikstof de richting bepalen, terwijl de economische en sociale gevolgen nog onvoldoende concreet en zwaar worden meegewogen. Dat wringt, omdat die gevolgen in de praktijk net zo bepalend zijn voor de toekomst van Drenthe. Het plan erkent wel dat er effecten zijn op economie, leefbaarheid en brede welvaart, maar werkt deze nog niet uit op het moment dat de belangrijkste keuzes worden gemaakt. Daarmee ontstaat een ongemakkelijke situatie: de richting wordt vastgelegd, terwijl de volledige impact nog niet scherp in beeld is. Als ondernemer vraag ik mij dan af hoe ik mijn toekomst moet bepalen op basis van een plan waarvan de gevolgen nog niet volledig zijn uitgewerkt. Op papier wordt gesproken over samenhang, balans en een aanpak van onderop. In de praktijk voelt dat anders. Wanneer de kaders zo strak zijn dat het verdienmodel van bedrijven onder druk komt te staan, blijft er weinig ruimte over voor een echt gesprek. Dan wordt er wel geluisterd, maar verandert er weinig aan de uitkomst. Dat gevoel leeft breder in het veld. Daarbij komt dat Drenthe een relatief kleine provincie is met veel ruimtelijke claims. Niet alles kan overal tegelijk. Als die spanning niet expliciet wordt gemaakt, wordt landbouw in de praktijk de sluitpost. Dat is geen neutrale uitkomst, maar een keuze — en die moet ook als zodanig worden benoemd.	we proberen hier wel zeker veel aandacht voor te hebben doordat we heel expliciet zo veel mogelijk opgaven stapelen, doordat we de landbouw nauw hebben betrokken in de uitwerking van de norm en doordat we de landbouw ook compenseren (afwaarderen, subsidies). 4. Hoe worden bedrijven gecompenseerd of geadresseerd wanneer water- en andere maatregelen het verdienmodel structureel ondermijnen (bijv. via alternatieven zoals uitkoop)? Zie ons antwoord op zienswijze 144. 5. Hoe borgt de provincie dat inbreng uit het gebied daadwerkelijk wordt meegewogen en dat de uitkomst niet vooraf vastligt? Zie zienswijze 3. 6. Waarom wordt de wateropgave alleen bij de landbouw neergelegd? Het TLGD richt zich op het landelijk gebied. Binnen het landelijk gebied neemt de landbouw procentueel het grootste ruimtebeslag in. Dat maakt dat maatregelen die nodig zijn om waterkwaliteit, waterkwantiteit te verbeteren, in de praktijk vaak samenkomen met landbouwgronden. Dit betekent echter niet dat de wateropgave uitsluitend bij de landbouw wordt neergelegd. Binnen het TLGD kiezen we ervoor om maatregelen gebiedsgericht en integraal te benaderen, waarbij water en bodem sturend zijn voor de keuzes die worden gemaakt. . Opgaven en maatregelen in stedelijk gebied worden via andere programma's opgepakt. Het feit dat watermaatregelen in het TLGD vooral	

Een belangrijk punt is dat niet altijd duidelijk wordt gemaakt wat juridisch noodzakelijk is en wat beleidsmatig wordt gekozen. Zeker in gebieden zonder directe koppeling aan Natura 2000 of kritische depositiewaarden moet helder worden onderbouwd waarom ingrepen nodig zijn en of deze proportioneel zijn. Wat moet, moet — daar wil ik ook mijn verantwoordelijkheid in nemen. Maar wat wordt gekozen, vraagt om een eerlijke uitleg. De wateropgave laat goed zien hoe groot de impact kan zijn. Hogere waterpeilen en veranderingen in inrichting van beekdalen zijn niet alleen technische ingrepen, maar raken direct het verdienvermogen van bedrijven. In mijn sector betekent dat soms dat je niet alleen moet aanpassen, maar dat de basis onder je bedrijf verdwijnt. In zulke gevallen is een jaarlijkse vergoeding onvoldoende. Dan moet ook eerlijk worden gekeken naar andere oplossingen, zoals uitkoop, in plaats van het probleem te verzachten zonder het op te lossen. Daarnaast is het te eenvoudig om de wateropgave vooral bij de landbouw neer te leggen. In veel gebieden spelen meerdere bronnen een rol. Als die niet volledig worden meegenomen, ontstaat beleid dat niet alleen minder effectief is, maar ook onevenredig uitpakt. De economische impact van de voorgestelde richting is aanzienlijk. De landbouw en de agroketen vormen een belangrijk onderdeel van de Drentse economie. Ik zie dat dagelijks in de praktijk: het gaat niet alleen om het bedrijf zelf, maar ook om alles eromheen — van loonwerk en transport tot onderhoud en dienstverlening. Als daar krimp optreedt, werkt dat door in de hele regio. Wat daarbij vaak wordt onderschat, is dat bedrijven niet functioneren op percentages, maar op minimale kasstroom en schaal. Zodra die onder een bepaalde grens komen, houdt het simpelweg op. Dan is er geen sprake meer van aanpassen, maar van stoppen. Wat op papier een geleidelijke verandering lijkt, kan in de praktijk betekenen dat bedrijven verdwijnen. Daar komt bij dat het verschil tussen inkomen en kasstroom onvoldoende wordt onderkend. Productie zorgt voor een continue geldstroom die de hele keten in beweging houdt. Compensatie kan een deel van het inkomen opvangen, maar vervangt die dynamiek niet. Dat betekent dat je op papier misschien nog een inkomen hebt, maar dat de economische motor erachter stilvalt. De gevolgen daarvan zie je niet alleen in cijfers, maar ook in het dorp. Veel agrariërs en mensen uit de keten zijn betrokken bij verenigingen, bij de brandweer, bij de kerk, bij	zichtbaar zijn binnen de landbouw hangt dus samen met de scope van het programma. We zet daarnaast ook in op het verder verbeteren van monitoring en kennisontwikkeling, om beter te begrijpen waar specifieke stoffen en knelpunten daadwerkelijk hun oorsprong hebben.	

sportclubs en bij de organisatie van het dorpsleven. Dat geldt ook in mijn eigen omgeving. Als die groep kleiner wordt of haar basis verliest, raakt dat direct de leefbaarheid. Dat is geen theoretisch effect, maar iets wat je in de praktijk ziet gebeuren. Wat het plan extra kwetsbaar maakt, is de stapeling van maatregelen. Stikstof, water, natuur en ruimtelijke keuzes komen samen en versterken elkaar. De optelsom daarvan kan leiden tot een uitkomst die afzonderlijk misschien nog te dragen is, maar gezamenlijk niet meer. Dan ontstaat een situatie die vooraf niet zo bedoeld is, maar achteraf moeilijk te herstellen. Daarbij komt het proces zelf. De provincie geeft aan dat impactanalyses later verder worden uitgewerkt. Dat voelt omgekeerd. Juist bij ingrijpende keuzes wil je vooraf weten waar je aan toe bent. Ook ervaringen uit eerdere processen geven niet altijd vertrouwen. Als het gevoel ontstaat dat de uitkomst al vastligt, wordt draagvlak niet opgebouwd maar afgebroken. Alles overziend blijft voor mij de kern staan dat het TLGD wel erkent dat er economische, sociale en demografische effecten zijn, maar deze nog niet zwaar en concreet genoeg meeneemt op het moment dat keuzes worden gemaakt. Tegelijkertijd is duidelijk dat de mogelijke impact groot is en zich niet gelijkmatig verdeelt, maar zich juist in bepaalde gebieden concentreert. Dat leidt voor mij tot een vraag die ik moeilijk kan loslaten: Als de impactanalyse pas later wordt uitgewerkt, hoe kunnen we dan nu goed beoordelen wat de gevolgen voor Drenthe zullen zijn? Juist bij een plan van deze omvang mag verwacht worden dat de provincie haar huiswerk volledig en inzichtelijk afrondt voordat keuzes worden vastgelegd die moeilijk terug te draaien zijn. Zonder die onderbouwing bestaat het reële risico dat Drenthe keuzes maakt waarvan de economische en sociale gevolgen pas zichtbaar worden wanneer herstel nauwelijks nog mogelijk is. Tot slot wil ik benadrukken dat het voor mij vanzelfsprekend is om mee te denken over oplossingen en verbeteringen. Maar dat vraagt wel om een proces waarin ruimte is om inzichten aan te vullen en waarin die ook daadwerkelijk worden meegewogen.		
152.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen

Via deze weg maak ik graag gebruik van de mogelijkheid om een zienswijze in te dienen in het kader van het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe.

Wij zijn de derde generatie boeren op dit bedrijf. Ons bedrijf is gelegen aan de Het betreft een toeristisch gebied nabij het UNESCO werelderfgoed Koloniën van Weldadigheid, met een lange geschiedenis waarin landbouw en landschap onlosmakelijk met elkaar zijn verbonden.

Vanwege onze toeristische neventak spreken wij regelmatig bezoekers op ons bedrijf. Zij geven aan te genieten van het landschap, maar vooral ook van de combinatie van natuur, landbouw en cultuurhistorie die dit gebied zo bijzonder maakt.

Recent zijn wij geïnformeerd over de plannen van de provincie. Deze plannen hebben ons geraakt. De voorgestelde stikstofreductie in ons gebied blijft hoog, ondanks het feit dat in de directe omgeving al meerdere agrarische bedrijven zijn gestopt. Daarnaast wordt in het programma TLGB uitgegaan van uitbreiding van natuurgebieden. Hierdoor komt het emissiepunt dicht bij ons bedrijf te liggen, met als gevolg dat wij worden geconfronteerd met een reductieopgave van 40%. Deze reductie heeft een zeer grote impact op de kosteneffectiviteit en daarmee op de toekomstbestendigheid van ons bedrijf.

Wij erkennen het belang van een goede balans tussen natuur, landbouw en leefbaarheid in onze provincie en nemen hierin ook onze verantwoordelijkheid. Zo zijn wij actief betrokken bij agrarisch natuur- en landschapsbeheer (onder andere via ANLb randen, bloemenranden, heggen en boswalbeheer) en participeren wij in initiatieven zoals Duurzaam Boeren Drenthe.

Graag ga ik, samen met andere boeren uit de omgeving, in gesprek met de provincie om te verkennen hoe deze doelen ook bereikt kunnen worden zonder dat dit leidt tot het stoppen van nog meer boerenbedrijven of het inleveren van landbouwgrond. Daarbij denk ik bijvoorbeeld aan het uitbreiden van agrarisch natuurbeheer, het faciliteren van landruil of andere gebiedsgerichte oplossingen.

Tot zover mijn zienswijze. Zoals aangegeven ben ik graag bereid deze mondeling toe te lichten. Mocht u naar aanleiding hiervan vragen hebben, dan kunt u contact met mij opnemen.

1. Waarom blijft de stikstofreductie-opgave in ons gebied hoog, terwijl in de directe omgeving al meerdere agrarische bedrijven zijn gestopt?

Wij willen rekening houden met de emissiereducties die sinds 2019 al zijn gerealiseerd. In de gebiedsgerichte opgave voor stikstof (die geldt binnen 1 km rondom de stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden) krijgen ondernemers dan ook de mogelijkheid om een gezamenlijk aanbod te doen voor het realiseren van die opgave. Daarbij mag de ruimte die is vrijgekomen als gevolg van stoppende bedrijven meetellen. Ook bij het voldoen aan de generieke norm voor stikstofreductie in de melkveehouderij tellen de stappen mee die een bedrijf sinds 2019 heeft gezet (zie paragraaf 4.1). Overigens zien wij dat het stoppen van bedrijven niet per definitie leidt tot een navenant lagere uitstoot aan emissies.

2. Op basis van welke afweging wordt natuur uitgebreid, waardoor het emissiepunt dicht bij bedrijven komt te liggen en een zware reductieopgave (ca. 40%) ontstaat?

Dit kunt u nalezen in hoofdstuk 4 en 5 van ons programma. Overigens betreft de nieuwe natuur die als gevolg van het programma staat geen natuur met de status "Natura 2000" waardoor het ook niet die bescherming zal genieten. Het is dus niet zo dat bedrijven door die nieuwe natuur moeilijker nieuwe ontwikkelingen vergund kunnen krijgen.

3. Hoe weegt de provincie de gevolgen voor de kosteneffectiviteit en

	toekomstbestendigheid van bedrijven bij deze keuzes? Door bijvoorbeeld te werken met een norm die voor iedere ondernemer een vergelijkbare opgave betekent, maar daarmee wel rekening houdt met wat ondernemers al hebben gedaan aan emissiereductie. En doordat we grondinstrumentarium en subsidies beschikbaar stellen. 4. Welke mogelijkheden ziet de provincie om doelen te bereiken zonder dat bedrijven moeten stoppen of landbouwgrond verliezen? Het TLGD beschrijft de opgaven voor de hotspot Vledder- en Wapserveense Aa op hoofdlijnen. De concrete uitwerking vindt plaats in de gebiedsprocessen. Dit kan betekenen dat daar een nadere uitwerking van het functioneren van het watersysteem of onderzoek naar maatregelen gericht op hydrologisch herstel van natura 2000 gebieden voor nodig is. Vanuit de noodzaak tot het realiseren van systeemherstel voor doelen van water en natuur kan de resultante zijn dat gebieden als gevolg van maatregelen niet meer reëel inzetbaar zijn voor alle vormen van landbouw. Dan zijn structurerende keuzes of is functieverandering een mogelijkheid. De insteek van het programma is daarbij gebaseerd op vrijwilligheid. 5. Is de provincie bereid om gebiedsgerichte alternatieven te verkennen, zoals uitbreiding van agrarisch natuurbeheer, landruil of andere maatwerkoplossingen, in overleg met boeren uit het gebied?	

		Hier is zeker plaats voor in gebiedsprocessen. Agrarisch natuurbeheer kan bijvoorbeeld een belangrijke bijdrage leveren, maar is tegelijk niet een oplossing voor elk vraagstuk of opgave.	
153.			
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen	
Hierbij dien ik mijn zienswijze in op het ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD). Ik ben agrarisch ondernemer met een schapenhouderij en akkerbouwbedrijf, gevestigd in het dorp ██████, in de directe nabijheid van ██████ Mijn bedrijf is nauw verweven met dit landschap. De ligging brengt echter ook met zich mee dat beleidskeuzes rondom stikstof, natuur en water een directe en ingrijpende invloed hebben op mijn bedrijfsvoering en toekomst. Specifieke impact van het TLGD op mijn bedrijf Onevenredige gevolgen voor extensieve schapenhouderij Mijn schapenhouderij is extensief en grondgebonden. De stikstofemissie is relatief laag en de bedrijfsvoering sluit aan bij het landschap van de Drentsche Aa. Desondanks vallen ook extensieve bedrijven onder generieke reductiedoelen. Dit acht ik onwenselijk, omdat: • mijn bedrijf al in lijn werkt met natuurinclusieve principes • schapenbegrazing juist bijdraagt aan beheer van natuur en biodiversiteit • verdere emissiereductie nauwelijks haalbaar is zonder het bedrijf aan te tasten Ik verzoek u daarom expliciet om extensieve bedrijven anders te behandelen dan intensieve veehouderij. Extra druk door ligging bij Drentsche Aa De nabijheid van de Drentsche Aa leidt tot aanvullende beperkingen: • strengere stikstofnormen • beperkingen bij vergunningverlening • verhoogde onzekerheid over uitbreidings- of aanpassingsmogelijkheden Dit zorgt voor een scheve situatie: mijn bedrijf draagt bij aan het landschap waarvoor de Drentsche Aa wordt beschermd, maar wordt tegelijkertijd beperkt zonder duidelijk toekomstperspectief.	1. Wil de provincie extensieve, grondgebonden bedrijven (zoals extensieve schapenhouderij) anders behandelen dan intensieve veehouderij in het stikstofbeleid, gezien de lage emissies en bijdrage aan natuurbeheer? De schapenhouderij valt op dit moment buiten de aanpak zoals die in het programma is geconcretiseerd. De generieke norm voor stikstofreductie richt zich op de melkveehouderij. De aanpak voor de intensieve sector richt evenmin op geiten. 2. Welke ontwikkel- en gebruiksruimte blijft er concreet over voor individuele bedrijven nabij Natura 2000-gebieden? Dat zal in gebiedsprocessen duidelijk worden. In dit programma leggen we een grote opgave rondom een aantal N2000 gebieden omdat dit noodzakelijk is om tot voldoende reductie van stikstof te komen. Aangezien elk gebied, de aanwezige ondernemers, de stoppers of omschakelaars sinds 2019 verschillen is hier geen algemeen antwoord op te geven. 3. Wat is per bedrijf nog wél mogelijk (vergunningen, aanpassingen, uitbreiding) in gebieden met extra natuurdruk? In het specifieke geval van uw situatie geldt dat het programma op dit moment voor u vanuit de opgave ten aanzien van stikstof geen verdere belemmeringen met zich meebrengt.		

Ik verzoek om: • duidelijkheid per bedrijf nabij Natura 2000 • inzicht in wat nog wél mogelijk is • een eerlijke balans tussen bescherming en bedrijfsvoering Gevolgen voor akkerbouw binnen het beekdallandschap De Drentsche Aa is een gevoelig beekdallandschap. Maatregelen gericht op water en bodem kunnen impact hebben op mijn akkerbouw, zoals: • beperkingen in ontwatering • aanpassingen in teelten • lagere opbrengsten Ik verzoek om: • maatwerk per perceel • een realistische afweging tussen natuurdoelen en landbouwproductie • compensatie waar nodig Onzekerheid en gebrek aan toekomstperspectief Door de combinatie van Natura 2000-beleid en het TLGD ontstaat langdurige onzekerheid: • investeringen worden uitgesteld • financiering wordt moeilijker • bedrijfsontwikkeling komt stil te staan Voor een gemengd bedrijf zoals het mijne is dit een serieuze bedreiging voor de continuïteit. Gebiedsgerichte aanpak: erkenning van bestaande kwaliteiten De provincie zet in op een gebiedsgerichte aanpak. In een gebied als de Drentsche Aa is het essentieel dat: • bestaande agrarische bedrijven worden gezien als onderdeel van het landschap • huidige vormen van beheer (zoals begrazing) worden gewaardeerd • niet alleen wordt gekeken naar reductie, maar ook naar bijdrage Ik verzoek om erkenning van bedrijven die al bijdragen aan natuurbeheer. Positieve rol van mijn bedrijf in het gebied Mijn bedrijf levert een actieve bijdrage aan: • beheer van graslanden via schapenbegrazing	4. Is de provincie bereid maatwerk toe te passen per perceel bij water- en bodemmaatregelen die de akkerbouw in beekdallandschappen raken? De uitwerking van watermaatregelen vindt plaats in de op te starten gebiedsprocessen, waarin samen met agrariërs, waterschappen en andere betrokkenen wordt onderzocht waar de opgaven daadwerkelijk landen en op welke wijze maatregelen deze het meest efficiënt zijn. Binnen de gebiedsprocessen is het mogelijk om maatwerk toe te passen. Dit betekent echter niet dat elk individueel perceel volledig gevrijwaard kan blijven van effecten wanneer er een afweging in algemeen maatschappelijk belang wordt gemaakt. 5. Hoe wordt een reële afweging gemaakt tussen natuurdoelen en landbouwproductie, en is compensatie mogelijk bij opbrengstderving? Er is compensatie mogelijk bijvoorbeeld via ANLB of afwaardering. Hoe afwegingen worden gemaakt kan niet algemene zin worden beantwoord. 6. Wil de provincie bedrijven die al bijdragen aan agrarisch natuur- en landschapsbeheer expliciet erkennen en belonen? Wij zijn blij met alle ondernemers die een maatschappelijke bijdrage leveren, ook via onder meer het ANLB. De beloning of compensatie 7. Hoe gaat de provincie langdurige onzekerheid voor agrarische ondernemers	

• behoud van het karakteristieke landschap van de Drentsche Aa • duurzame voedselproductie • zorgvuldig bodembeheer binnen de akkerbouw Deze rol verdient ondersteuning in plaats van extra beperkingen. Verzoeken aan de provincie Drenthe Ik verzoek u om: 1. Differentiatie in stikstofbeleid • Houd rekening met lage emissies van extensieve schapenhouderij 2. Concreet toekomstperspectief rond Drentsche Aa • Geef duidelijk aan wat de ontwikkelruimte is voor bestaande bedrijven 3. Erkenning van agrarisch natuurbeheer • Beloon bedrijven die bijdragen aan instandhoudingsdoelen 4. Maatwerk in water- en bodembeleid • Voorkom generieke maatregelen die akkerbouw onevenredig raken 5. Beperking van onzekerheid • Zorg voor duidelijke en tijdige besluitvorming Conclusie Als ondernemer nabij de Drentsche Aa bevind ik mij in een gebied waar landbouw en natuur al lange tijd samenkomen. Ik ben bereid bij te dragen aan verdere verduurzaming, maar dit kan alleen als er sprake is van: • realistisch en eerlijk beleid • erkenning van bestaande bijdragen • en een duidelijk toekomstperspectief Zonder deze voorwaarden komt de continuïteit van mijn bedrijf onder druk te staan.	beperken, met het oog op investeringen, financiering en continuïteit? Wij willen ten eerste zo snel mogelijk het programma verder concretiseren op gebiedsniveau. Hiertoe starten wij na de zomer met een aantal gebiedsprocessen. Het zal niet lukken om alle gebieden in één keer te doorlopen. Zie ook hoofdstuk 4 (planning) en 5 (aanpak gebiedsprocessen) en de Realisatiestrategie. Ten tweede zetten wij erop in om bedrijven maximaal te faciliteren door subsidieregelingen zoals laaghangend en hooghangend fruit, agrarisch natuurbeheer en regelingen voor het extensiveren, omschakelen, verplaatsen en stoppen van bedrijven. Tot slot hopen wij met het programma een stuk continuïteit te geven over de wijze waarop wij de opgaven willen realiseren. Met het programma krijgen bedrijven inzicht in de aanpak van de provincie voor natuur en water tot en met 2030 en voor stikstof tot en met 2035.	

Ik verzoek de provincie Drenthe om de in deze zienswijze genoemde punten zorgvuldig te betrekken bij de verdere uitwerking van het programma TLDG.				
154.				
Zienswijze			Reactie op zienswijze	Gevolgen
Met belangstelling heb ik kennisgenomen van het Ontwerp Programma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe. Een omvangrijk document dat voor mij als particulier lastig is om op de juiste plekken in de tekst mijn opmerkingen te plaatsen. Dat kan namelijk op meerdere plekken. Dat heeft mij niet weerhouden om van de mogelijkheid gebruik te maken een zienswijze in te dienen. Onderstaand treft u mijn inhoudelijke reactie aan. Hoofdstuk 4. Aanpak: 4.1 Generiek stikstofaanpak Stikstofdepositie en bronaanpak rond het Dwingelderveld De stikstofdepositie in het Natura 2000-gebied Dwingelderveld is in belangrijke mate afkomstig van de intensieve veehouderij ten zuidwesten van dit gebied, mede gezien de overheersende windrichting (droge depositie). Kenners geven aan dat dit wel degelijk vanuit het zuidwesten voor een grote verzuring van het Dwingelderveld zorgt. Het is daarom opmerkelijk dat in dit gebied nog steeds staluitbreidingen (veeteelt, pluimvee) worden toegestaan door de gemeente De Wolden. Bovendien wordt een drukfactor over het hoofd gezien namelijk die van de intensieve sierteelt (bollen) en het intensief gebruik van pesticiden (inclusief PFAS) en het gebruik van grote hoeveelheden (grond)water. Waarom worden hier geen vergelijkbare bronmaatregelen genomen als in gebieden ten noorden van het Dwingelderveld, waar wél actief wordt ingezet op reductie? Zonder gerichte bronaanpak blijft natuurherstel onvoldoende effectief. 5.3 Hotspots en gebieden met specifieke opgaven Het zuidwesten van het Dwingelderveld stapelen de opgaven voor stikstof, KRW (doelen worden niet gehaald in de Ruiner Aa), natuurherstel en klimaatadaptatie (inclusief vismigratie). Heel graag ook het stroomgebied van de Ruiner Aa als hotspot aanmerken. Kan de zonering hier ten zuidwesten van het Dwingelderveld in het beekdal worden aangepast (vergroet)? 4.2 Gebiedsgerichte ruimtelijke aanpak (inclusief tabel 4.6a) Beekdalbenadering Ruiner Aa en KRW-doelen			1. Is de provincie bereid het stroomgebied van de Ruiner Aa als hotspot aan te wijzen en de zonering in het beekdal ten zuidwesten van het Dwingelderveld uit te breiden? Voor dit beekdal geldt dat deze al onderdeel is van een bestaande opgave vanuit natuur en KRW. Het TLGD beperkt zich tot het benoemen van de nieuwe opgaven. De Ruiner Aa wordt daarom niet toegevoegd als hotspot. 2. Waarom zet de provincie rond het Dwingelderveld niet explicieter in op gerichte bronmaatregelen voor intensieve veehouderij, sierteelt, pesticidengebruik en industriële emissies? Aan de orde is het programma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe. De Wolden kiest haar eigen beleid. Als provincie zien wij de noodzaak tot stikstofreductie rondom het Dwingelderveld. Het programma is er daartoe op gericht dat vanuit de landbouw (1) generiek 30% reductie wordt bereikt in 2035 in de melkveehouderij, (2) binnen een km om het gebied nog eens 30% extra stikstofemissie wordt gereduceerd. Daarnaast (3) is gebiedsgericht maatwerk nodig voor die natuurtypen die ondanks het realiseren van stappen 1 en 2 overbelast blijven. In het kader van het maatwerk wordt nog eens gericht gekeken naar de bronnen die onevenredig bijdragen aan emissies. Dit kunnen niet-agrarische bedrijven binnen een km en alle bronnen buiten een km van het Natura 2000-	

Het beekdal van de Ruiner Aa vormt een essentieel onderdeel van het gebied, maar voldoet momenteel niet aan de doelen van de Kaderrichtlijn Water (KRW). In het ontwerpprogramma wordt onvoldoende ingezet op een brede beekdalbenadering, waarin bovenloop, middenloop en benedenloop in samenhang worden beschouwd. Juist deze brede benadering is noodzakelijk om waterkwaliteit en -kwantiteit te verbeteren én om afwenteling van wateroverlast naar lagergelegen gebieden zoals Meppel te voorkomen. Dit is water en bodem sturend avant la lettre door piekberging en vertraging van waterafvoer door vasthouden en schoonhouden van gebiedseigen water te reguleren. Waarom ontbreken concrete doelen en maatregelen die deze gebiedsgerichte integrale aanpak borgen in het beekdal ten zuidwesten van het Dwingelderveld? Er zijn diverse particulieren (en wellicht ook ondernemers) in het bezit van grond die absoluut in het beekdal van de Ruiner Aa bereid zijn om medewerking te verlenen. Ik in ieder geval wel. Verandering van grasland naar akkerbouw In het zuidwesten van Drenthe (bijvoorbeeld omgeving Ruinen) vindt een verschuiving plaats van grasland naar akkerbouw, hetgeen leidt tot een verhoogde belasting van stikstof (N) en fosfaat (P) in de bodem. Dit wordt ook in het ontwerp op andere plekken erkend. Waarom wordt niet nadrukkelijker ingezet op het behoud van graslanden en op extensivering van de veehouderij, met name in de gebieden ten zuidwesten van het Dwingelderveld? Dit zou zowel bijdragen aan natuurherstel als aan verbetering van bodem- en waterkwaliteit. Bescherming van houtwallen Houtwallen zijn karakteristieke en ecologisch waardevolle landschapselementen, maar staan onder druk. In delen van De Wolden is zelfs geen kapvergunning vereist, wat leidt tot verdere aantasting. Ook op 28 maart 2026 moesten grote lengtes aan houtwallen het ontgelden ten zuidoosten van Ruinen in het beekdal van de Ruiner Aa tegen het verwevingsgebied aan. Welke concrete maatregelen worden genomen om houtwallen beter te beschermen en te herstellen? Te denken valt aan vergunningplicht, handhaving en stimuleringsregelingen voor beheer. Waterzekerheid en passend landgebruik	gebied zijn. In het kader van het maatwerk wordt ook gekeken naar mogelijkheden om natuurherstel te bevorderen door aanpak van alle drukfactoren voor de betrokken natuurtypen. In hoofdstuk 2 van het programma vindt u die op hoofdlijn opgesomd. 3. Waarom ontbreken concrete doelen en maatregelen voor een integrale beekdalbenadering van de Ruiner Aa om KRW-doelen te halen en wateroverlast te voorkomen? Het TLGD is een programma op hoofdlijnen en bevat geen vooraf vastgelegde keuzes. In de gebiedsprocessen wordt in samenspraak met agrariërs, waterschappen en andere betrokkenen onderzocht waar knelpunten zich daadwerkelijk voordoen, welke maatregelen effectief en proportioneel zijn en welke alternatieven mogelijk zijn. Daarbij wordt gebruikgemaakt van aanvullende onderzoeken en monitoring. 4. Hoe beoordeelt de provincie het passend landgebruik in kwetsbare gebieden, met name de verschuiving van grasland naar akkerbouw en waterintensieve teelten? De provincie herkent het risico dat vrijkomende agrarische gronden door bedrijfsbeëindiging kunnen worden omgezet naar akkerbouw, met mogelijke negatieve effecten op bijvoorbeeld de waterkwaliteit. In het TLGD is daarom gekozen voor een gebiedsgerichte aanpak waarbij wordt gestuurd op passend landgebruik in relatie tot de opgaven voor water, bodem, natuur en klimaat.	

Waterzekerheid is een cruciale randvoorwaarde voor duurzame voedselproductie. Dit vraagt om het vasthouden van water en het verbeteren van de waterkwaliteit. In dat licht rijst de vraag of waterintensieve en niet-essentiële teelten, zoals sierteelt voor export (bijvoorbeeld naar China), passen binnen deze opgave, zeker in de nabijheid van Natura 2000-gebieden, het Natuurnetwerk Nederland (NNN), provinciale ecologische verbindingszones (PEV) en kwetsbare beekdalen zoals de Ruiner Aa. Een scherpere afweging van passend landgebruik lijkt hier noodzakelijk. 6 Impact 6.1 De sociaal-economische situatie in Drenthe Economische structuur en kwaliteit van de leefomgeving In gemeenten als De Wolden is het aantal banen in de landbouw relatief beperkt, terwijl de werkgelegenheid in de dienstensector (zorg, onderwijs, publieke sector) en de vrijetijdseconomie groeit. Daarnaast is er sprake van een aanzienlijke pendel: veel inwoners werken buiten de gemeente en zelfs buiten de regio Zuidwest-Drenthe. Kortom, de zorg- en onderwijs economie, de wooneconomie en de vrijetijdseconomie zijn de robuuste dragers van de economische structuur in zuidwest Drenthe. Niet de landbouweconomie (zie ook figuur 6.2). Het ontbreekt in dit overzicht aan een onderbouwing van de impact (lees maatschappelijke kosten versus maatschappelijke baten) van de landbouweconomie. De impact op de kwaliteit van de leefomgeving door de intensieve sierteelt is groot. Dit roept de vraag op of de focus in het landelijk gebied niet sterker zou moeten liggen op gezondheid, leefkwaliteit en landschappelijke kwaliteit, in plaats van op verdere intensivering (al dan niet via verduurzaming) van landbouwproductie. Industriële emissies: grasdrogerij Ruinerwold In Ruinerwold wordt gras gedroogd met behulp van steenkool, wat gepaard gaat met aanzienlijke uitstoot van fijnstof, zichtbare zwarte rookwolken bij opstarten en afschakelen, en geurhinder. Deze installatie behoort tot de grootste fijnstofuitstoters in Noord-Nederland. De vraag rijst of dergelijke activiteiten nog passen binnen de ambities voor een toekomstbestendig landelijk gebied. Welke maatregelen worden voorzien om deze emissies te reduceren of deze vorm van productie te verduurzamen dan wel uit te faseren?	5. Welke maatregelen neemt de provincie ter bescherming en het herstel van landschapselementen, zoals houtwallen? Bescherming van de meeste landschapselementen vindt plaats via de gemeentelijke omgevingsplannen. Indien er sprake is van nieuw aangelegde landschapselementen met ondersteuning vanuit provinciale middelen zal hiervoor met de eigenaar een kwalitatieve verplichting worden afgesloten waarin de instandhoudingsverplichting wordt vastgelegd. 6. Hoe weegt de provincie de maatschappelijke kosten en baten van landbouw en industrie ten opzichte van leefkwaliteit en landschap, en hoe wordt de juridische doorwerking van het TLGD richting provinciale en gemeentelijke plannen geborgd? Een dergelijke afweging vindt plaats in het kader van de Omgevingsvisie. Wij werken in het programma TLGD aan een beperkter aantal opgaven vanuit de wettelijke taken die we voor die opgaven hebben. Bij de uitwerking van de opgaven houden we rekening met de kwaliteiten van het Drentsche landschap en we willen die met dit programma ook versterken (zie ook hoofdstuk 4).	

Slotopmerking Het programma in het kader van de Omgevingswet bevat waardevolle ambities, maar mist op bovengenoemde punten scherpheid, samenhang en concrete maatregelen. Juist een integrale benadering van natuur, water, landbouw en leefomgeving is noodzakelijk om te komen tot een werkelijk toekomstbestendig landelijk gebied. U neemt de Landbouwvisie Zuidwest Drenthe "Boeren met Toekomst" mee in uw ontwerpprogramma (figuur 2.14). Weet dat deze visie niet volgens de regels van de Omgevingswet tot stand is gekomen (participatie etc). Ik verzoek u bovenstaande punten mee te nemen in de verdere uitwerking en vaststelling van het programma in het kader van de Omgevingswet (inclusief de daarbij behorende procedures) en de publiekrechtelijke borging in uw provinciale verordening en instructieregels. Dit om de feitelijke doorwerking in Gemeentelijke Omgevingsplannen van onder andere de gemeente De Wolden te waarborgen.		
155. [REDACTED]		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Allereerst vragen wij ons af wanneer de politiek in Drenthe, maar ook in Nederland weer met beide benen op de grond komt voor wat betreft het stikstof dossier. Zie hiervoor de bijdragen van Professor Han Lindeboom waarin hij aangeeft en zich baseert op feiten dat het stikstofprobleem voor 10-20% in de natuur zit en voor de rest in Den Haag en Brussel en in de rechtszaal. Wanneer geen verandering komt in de KDW en Aerus komen we niet uit dit probleem. Ook Professor Doktor Ronald Meester huldigt dezelfde gedachte. De ideeën in uw TLGD kosten heel veel energie en ergernis en levert geen enkele oplossing. Dat het met de natuur iets minder goed gaat dan gehoopt heeft meer met het beheer te maken dan met stikstof. Gelukkig is hier een passage over opgenomen in de regeringsverklaring waarin de terreinbeherende organisaties worden verplicht verantwoording af te leggen voor hun management en wanbeheer. Namens ons akkerbouwbedrijf [REDACTED] met een omvang van ca [REDACTED] ha en het beheer over een zonnepark van [REDACTED] ha, dat in [REDACTED] is overgenomen door de volgende generatie, maken wij hierbij gebruik van de mogelijkheid om een zienswijze in te dienen op het voorgenomen beleid binnen het TLGD. Wij maken ons ernstig zorgen over de inrichting en uitwerking van dat beleid., in het bijzonder over de voortdurende en naar ons oordeel ongebreidelde uitbreiding van natuurgebieden, waaronder de aanwijzing en uitbreiding van Natura 2000 en NNN-gebieden in onze directe omgeving.	1. Waarom blijft de provincie vasthouden aan het huidige stikstofbeleid (KDW/AERIUS) terwijl het probleem grotendeels buiten de natuur ligt. En is zij bereid deze koers te heroverwegen? Zie zienswijze 2 2. Is de provincie bereid de uitbreiding van Natura 2000- en NNN-gebieden in de regio te herzien of terug te draaien? Zie zienswijze 20, punt 11 3. Hoe zorgt de provincie voor een betere balans tussen natuurdoelen en landbouwbelangen en voor toekomstperspectief voor bestaande agrarische bedrijven? Met het TLGD hebben we wettelijke taken uitgewerkt voor met name natuur en water. Hierbij zoeken we balans tussen alle belangen: landbouw, landschap, de opgaven en bijvoorbeeld de leefbaarheid. Met de aanpak	

Ons bedrijf is volledig afhankelijk van de beschikbare landbouwgrond en de mogelijkheid om deze op een economische rendabele wijze te benutten. De toenemende druk vanuit natuurontwikkeling leidt tot een steeds verdere inperking van de gebruiksmogelijkheden van landbouwgrond. Daarbij denken wij onder meer aan beperkingen op bemesting, gewasbescherming, waterbeheer en teeltkeuze. En tot overmaat van ramp kiest defensie in onze regio voor uitbreiding van het Oefenterrein De Haar op landbouwgrond in plaats van hun eigen (groot ■■■ ha) perceel dat naast het bestaande oefenterrein is gelegen. De cumulatieve effecten van deze maatregelen zijn voor ons bedrijf zeer ingrijpend De combinatie van nabijgelegen Natura 2000 en NNN- gebieden en aanvullende gebiedsgerichte maatregelen zorgt voor een stapeling van beperkingen, zonder dat daarbij voldoende rekening wordt gehouden met de economische haalbaarheid en continuïteit van bestaande agrarische bedrijven. Wij constateren dat in de huidige plannen onvoldoende oog is voor # de bedrijfseconomische gevolgen voor akkerbouwbedrijven # de rechtszekerheid van ondernemers die in het verleden legaal hebben geïnvesteerd # de proportionaliteit van maatregelen in relatie tot het beoogde doel # het ontbreken van realistische alternatieven voor agrarisch gebruik van de gronden Daarnaast achten wij het onwenselijk dat landbouwgrond structureel wordt onttrokken aan de voedselproductie ten behoeve van natuurontwikkeling, terwijl de maatschappelijke vraag naar voedselproductie en strategische autonomie juist toeneemt. Een beter beheer van de bestaande natuur door de terrein behorende organisaties zou een veel betere optie zijn. De huidige koers leidt tot een verschuiving van productie naar het buitenland zonder dat dit per saldo leidt tot milieuwinst. Wij verzoeken u dan ook nadrukkelijk om: # de verdere uitbreiding van natuur- en Natura 2000 gebieden in onze regio terug te draaien of in ieder geval te heroverwegen # meer balans aan te brengen tussen natuurdoelen en landbouwbelangen # bestaande agrarische bedrijven meer perspectief te bieden # de stapeling van regelgeving en beperkingen te beperken en inzichtelijk te maken # ondernemers vooraf actief te betrekken bij het opstellen en uitwerken van maatregelen Tot slot willen wij u vragen meer sturing te geven op het beheer van bestaande natuur en niet alleen te volstaan met het verstrekking van miljoenen subsidies aan deze organisaties zonder dat zij daarvoor enige verantwoordelijkheid hoeven af te leggen. Zie hiervoor het	waarin we een deel van de opgaven verdelen over de hele landbouw, een deel gebiedsgericht aanpakken is de inzet juist om balans te vinden. 4. Hoe beperkt en verduidelijkt de provincie de stapeling van regelgeving? Zie zienswijze 28 5. Hoe worden ondernemers tijdig betrokken bij de uitwerking van maatregelen? Zie zienswijze 28	

onderzoek van Robert Ellenkamp. Wij verzoeken u onze zienswijze serieus te betrekken bij verder besluitvorming.		
156. [REDACTED]		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Via deze weg wil ik graag van de gelegenheid gebruik maken om een zienswijze kenbaar te maken in het kader van het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe. Wij hebben kennis genomen van het door u voorgestelde ontwerp TLGD. Wij vatten onze zienswijze en bezwaren hieronder samen voor de noodzakelijke verbeteringen binnen volgende plannen en de verdere uitwerking van TLGD: - Op heel veel punten is dit ontwerp TLGD uiterst vaag en weinig concreet/ en dit is nu net waar het fout gaat in dit dossier. Er is in het verleden is in de discussie rondom de N2000 gebieden veel beloofd en afgesproken (zoals bestaand gebruik wordt niet aangetast en het niet hebben externe werking) en zie nu waar we staan. Als oud belangenbehartiger durf ik me amper recht in de ogen te kijken als het om dit dossier gaat, Van al deze afspraken niets terecht gekomen. En nu wordt er iets besloten waar we helemaal geen idee van hebben wat de consequenties zijn, deze kunnen groot zijn zonder dat we er daar tegen bezwaar tegen kunnen maken. Dit plan vraagt veel en we weten niet wat en ook niet of het überhaupt iets op lost. Dit valt me zwaar om te schrijven. - Wij vragen ons af of dit plan alleen vanuit natuur doelstellingen is geschreven of dat dit plan ook oog heeft voor de agrariërs, die in Drenthe beschermd en gesteund moeten worden. Het plan ademt overal de sfeer van natuur ontwikkeling, natuur ontwikkeling mogelijk maken ten koste van de agrariërs. Stop daar mee en toon respect! Laat agrariërs als TBO de natuur beheren dan ontstaan er ook geen conflicten met aangrenzende Naobers. - In TLGD is wel ambitie voor 30% generieke en ook nog 13 % gebiedsgerichte stikstofreductie, maar totaal geen garantie, dat er dan niet meer reductie bij komt. Ook geen garantie dat vergunningverlening aan agrariërs daadwerkelijk gerealiseerd wordt. Geef garantie dat voor alle sectoren 43 % stikstofreductie het eindpunt is van de reductiedoelstelling. - Uit onafhankelijk onderzoek blijkt dat veehouders sinds 1990 al minimaal 66% stikstofreductie gerealiseerd hebben. Dat wordt in dit plan niet in een duidelijke grafiek zichtbaar gemaakt. Bij de bijeenkomst op 18 maart in Westerbork hebben wij gevraagd deze alsnog duidelijk op te nemen. Zo wordt in het plan ook niet aangegeven dat daarmee door de veehouderij de beoogde reductie doelstelling van 43 % al ruim is behaald. Verzoek om deze grafiek duidelijk toe te voegen en aan te geven hoe de stikstofreductie van de jaren voor 2019 wordt ingewogen bij de reductie opgave voor elk agrarisch bedrijf. Verzoek om	1. Is het TLGD niet te eenzijdig vanuit natuurdoelstellingen opgesteld en hoe worden agrariërs beter beschermd en ondersteund? Met het TLGD hebben we wettelijke taken uitgewerkt voor met name natuur en water. Hierbij zoeken we balans tussen alle belangen: landbouw, landschap, de opgaven en bijvoorbeeld de leefbaarheid. Met de aanpak waarin we een deel van de opgaven verdelen over de hele landbouw, een deel gebiedsgericht aanpakken is de inzet juist om balans te vinden. Ondersteuning vindt plaats door onder meer subsidies, gebiedsprocessen en de stimulering en ondersteuning zoals we doen met Duurzaam Boeren Drenthe, gericht op ondersteunen van de KPI-aanpak. 2. Waarom bevat het TLGD geen harde garanties dat 43% stikstofreductie het eindpunt is en dat vergunningverlening voor agrariërs mogelijk blijft? De provincie moet werken vanuit bestaande wet- en regelgeving, waaronder de uitspraken van de Raad van State. Die uitspraken hebben o.a. het additionaliteitsvereiste geïntroduceerd, wat betekent dat er eerst een helder en geborgd plan voor natuurherstel moet zijn alvorens vergunningverlening weer op gang kan komen. 3. Waarom wordt de reeds gerealiseerde stikstofreductie sinds 1990 onvoldoende	

ondernemers de vrije keuze te laten voor referentiejaar 1990 ipv 2019 om mogelijk te maken dat de stikstof reductie op het bedrijf al is gerealiseerd. • In het TLGD is nu sprake van autistische en overspannen regelgeving ten nadele van agrariërs met als doel de door TBO's jarenlange verwaarloosde natuur in Drenthe te verbeteren. Dat is niet eerlijk en moet en kan anders met respect voor elkaar. Herschrijf hierop het TLGD eerlijk en duidelijk, zodat er later ook niet alsnog juridisch getouwtrek van komt. • In het TLGD staan geen beschrijvingen, draaiboeken, strakke uitwerkingen van welke verbeteringen en maatregelen opgepakt moeten worden om BINNEN de grenzen de N2000 gebieden en NNN gebieden om verbeteringen van de natuur te realiseren, die juist GEEN negatieve gevolgen hebben voor gronden en agrarische bedrijven buiten deze begrensde natuur gebieden • TLGD biedt nog geen garanties dat de huidige begrenzings van N2000 en NNN gebieden niet overschreden zullen worden. Nederland staat met alle rigide regels en uitleg van bestaande wetten nu al jaren op slot. Beschrijf in TLGD daarom WEL de benodigde garanties dat negatieve gevolgen voor aangrenzende agrarische bedrijven voorkomen worden vanuit respect en goed Drents Naoberschap. • Ooit vastgelegde en goedgekeurde agrarische bestemmingen (Zone 1,2 en 3) in bestaande goedgekeurde Provinciale plannen, worden in dit plan niet eens benoemd. Deze bestaande Zone 1,2 en 3 gebieden dienen in dit plan veilig gesteld te worden voor behoud van bestaand landbouwkundig gebruik, zonder dat binnen deze bestemmingen beperkingen kunnen of moeten komen zoals voor stikstof, bemestingsnormen, hydrologie, bufferzones, natuurontwikkelingsmogelijkheden, zonneparken, claims vanuit gebiedsprocessen. Juist de gronden in deze 3 zones dienen bij te dragen aan de extensiveringsdoelstellingen en andere KPI's voor de agrarische bedrijven in deze gebieden. Kaartjes binnen dit plan, die op deze 3 zones zijn ingekleurd met in de legenda andere functies dan agrarisch dienen goed hersteld te worden met een kleur en in de legenda hoofd functie agrarisch. Vrijkomende grond dient via verkaveling bij agrariërs te komen die door willen met hun bedrijf. Prolander kan dit mede faciliteren. • Verleende vergunningen en bestemmingen dienen zonder voorwaarden gegarandeerd te blijven. Ontwerp TLGD voldoet daarmee niet aan de regel "gij zult niet stelen". • Agrariërs worden juist de laatste jaren regelmatig belaagd door activistische groepen en kwalijke juridische procedures, die het bestaansrecht van agrarische ondernemingen ondermijnen of zelf ontnemen. Agrariërs zijn door overheden met wetten en regelgeving uiterst kwetsbaar gemaakt. Juist met deze nieuwe plannen dienen agrariërs en hun ondernemingen bescherming te krijgen door de overheden. Ontwerp TLGD voldoet hier niet aan en faciliteert met deze voorstellen de berovende partijen.	meegewogen en kan een vrij referentiejaar (1990) worden toegestaan? Antwoord 4. Hoe voorkomt de provincie dat Natura 2000- en NNN-begrenzings worden opgerekt en dat maatregelen negatieve gevolgen hebben voor omliggende agrarische bedrijven? Zie zienswijze 155 5. Waarom zijn bestaande agrarische bestemmingen en verleende vergunningen niet expliciet geborgd en hoe wordt rechtszekerheid en draagvlak voor agrariërs verzekerd? Ons programma werkt op basis van vrijwilligheid en tast de agrarische bestemming niet aan. Ook grijpen we niet in in bestaande vergunningen. Zie ook de uitwerking van onze stikstofaanpak in hoofdstuk 4.	

• Uit de georganiseerde voorlichtingsbijeenkomsten blijkt grote verbazing en kritiek op de huidige inhoud van het ontwerp TLGD. De natuur ambities zijn autistisch maximaal gemaakt en de agrarische bedrijven over de top belast of beroofd. Het ontwerp mist zo elke redelijke balans. Het is vergelijkbaar met een overheid die huis eigenaren vraagt een deel van hun huis over te dragen aan de overheid (of te laten onteigenen) om het huisvestingsprobleem in Nederland op te lossen. • In het bouwstenen document is landelijk afgesproken om eerst gericht te starten binnen de 2-5 meest urgente N2000 gebieden, waar de stikstofdruk het hoogst is. Voor Drenthe is er geen gebied aangewezen. Ga daar eerst aan de slag om op basis van voorgaande punten tot een goed en respectvol TLGD plan komen. Leer in die gebieden eerst vanuit de praktijk, voordat er vanuit Provinciehuis Drenthe plannen volgen zonder draagvlak. • Het huidige voorgestelde TLGD mist nu elk draagvlak in de Drentse samenleving. Agrariers hebben ook geen mogelijkheden gehad om bij de voorbereiding van TLGD mee te denken en aan te kunnen geven hoe fout dit plan uitwerkt in de praktijk. • Wij sluiten ons verder ook aan bij de collectieve zienswijze van LTONoord. • Wij kunnen u als Provincie Drenthe maar 1 advies geven t.a.v. uw voorgestelde TLGD plan. De woorden van Jochem Meijer vatten het kort samen: "Stop maar, begin maar helemaal opnieuw". Tot zover onze opmerkingen en voorstellen. Wij zijn bereid om deze zienswijze mondeling toe te lichten. Als er naar aanleiding van deze zienswijze vragen zijn, dan kunt u contact met ondergetekende opnemen.		
157.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Uit uw publicatie in het Provinciaal blad 2026, 2565 d.d. 13 februari 2026 blijkt dat het ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (Hierna; TLGD) tot en met 30 maart 2026 ter inzage ligt. Cliënten [REDACTED] hebben kennisgenomen van dit ontwerpplan. Cliënten worden rechtstreeks geraakt door de maatregelen in het programma, aangezien deze maatregelen gevolgen hebben voor de bedrijfsvoering, de ontwikkelingsmogelijkheden en de vergunningverlening van de bedrijven. De zienswijze richt zich op zowel de juridische houdbaarheid als de praktische uitvoerbaarheid van het programma.	Zienswijzen 28 t/m 46, 49, 58, 157, 160 en 237 zijn inhoudelijk identiek opgebouwd en bevatten onder de volgende genoemde thematische kopjes dezelfde argumentatie: - juridische status van het programma - stikstofbeleid en vergunningverlening - water en hydrologische maatregelen - grondgebruik en natuurontwikkeling - belangenafweging	

Namens cliënten wordt daarom gebruikgemaakt van de mogelijkheid om een zienswijze in te dienen. Eerst wordt ingegaan op de juridische status van het programma, daarna op de onderdelen van het ontwerpprogramma die de bedrijfsvoering van cliënt direct raken. De zienswijze wordt afgesloten met een concreet verzoek. Juridische status van het programma Het doel van het programma is om uiteen te zetten hoe de provincie Drenthe tot en met 2030 werkt aan het oplossen van het vergunningenslot, het bieden van een oplossing voor PAS-melders, het versterken van de landbouwstructuur en het behalen van de wettelijke doelen voor water en natuur. Daarnaast wil het programma de belangrijke rol van de landbouwsector in de provincie bestendigen. De provincie geeft aan dat het programma maatregelen toevoegt aan bestaande projecten en programma's, maar dat het geen eigen uitvoeringsorganisatie kent. Hoewel het ontwerpprogramma formeel beleidsmatig van aard is, bevatten meerdere onderdelen – zoals ammoniakreductie en hydrologische maatregelen – feitelijk normerende elementen. Deze hebben directe, bindende gevolgen voor vergunningverlening en voor de bedrijfsvoering van agrariërs. Daarmee worden zelfstandig normen opgelegd die niet zijn vastgelegd in wet- of regelgeving. Dit is in strijd met het rechtszekerheidsbeginsel en met het evenredigheidsbeginsel. Stikstofbeleid en vergunningverlening Het TLGD bevat ingrijpende maatregelen om de stikstofuitstoot te reduceren en legt de verantwoordelijkheid hiervoor in belangrijke mate bij agrariërs. De provincie stuurt op een generieke ammoniakreductie van 30% en verlangt in bepaalde gebieden minimaal 13% extra, terwijl bovendien verdere reducties kunnen worden opgelegd om te voldoen aan het additionaliteitsvereiste. Een deugdelijke juridische en ecologische onderbouwing van dit vereiste ontbreekt echter. Dat is in strijd met het zorgvuldigheidsbeginsel. Ondanks de zware inzet op emissiereductie komt de vergunningverlening niet op gang. Het beleid is gebaseerd op modelmatige overschrijdingen van Kritische Depositiewaarden, zoals opgenomen in de Natuurdoelanalyses, zonder dat sprake is van aantoonbare feitelijke verslechtering van natuurwaarden ten opzichte van referentie jaren. Zolang deze modelmatige overschrijdingen bestaan, stelt de provincie dat emissiereductie volledig moet worden ingezet voor natuurherstel en niet mag worden gebruikt voor vergunningverlening. Daardoor blijft ontwikkeling op bedrijfsniveau praktisch onmogelijk.	Voor een beantwoording van deze onderdelen verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 28. <u>Bedrijfsspecifiek</u> Met het TLGD zetten we in op reductie van ammoniak waaraan grondgebonden en niet-grondgebonden veehouderij een bijdrage leveren. Voor de niet-grondgebonden veehouderij doen we dit via BBT; dit is in het huidige programma nader toegelicht. We gaan dit na vaststelling nog nader duiden. Het voldoen aan BBT (stand der techniek) gaat niet over begrenzing of ontwikkelruimte in dieren aantallen zoals in zienswijze beschreven. We gaan de komende periode nog verder met de sector in gesprek over de exacte uitwerking en ook de uitzonderinggronden (biologisch / kleine bedrijven) voor BBT. Ten aan zien van de ligging op enige afstand van een van de hotspots: hier gaan we samen met de grondeigenaren in de hotspots in gesprek over de opgave en de bijdrage die geleverd kunnen worden. Hierbij geldt dat de hotspot de begrenzing is en niet erbuiten.	

Daar komt bij dat het beleid zwaar leunt op het AERIUS-model, waarvan de betrouwbaarheid nog onvoldoende is vastgesteld. De veldvalidatie is beperkt en pas na 2027 beschikbaar. Het opleggen van ingrijpende maatregelen op basis van niet-gevalideerde modellen voldoet niet aan de eisen van artikel 3:2 Awb. Bovendien ontbreekt een onderbouwing dat de voorgestelde maatregelen daadwerkelijk leiden tot het stoppen van verdere verslechtering of tot verbetering van de natuurkwaliteit. Omdat tegelijk geen vergunningruimte wordt geboden, kunnen agrariërs niet investeren in emissiereducerende technieken of innovatieve maatregelen. Het ontwerp biedt daarmee geen realistisch handelingsperspectief. Water- en hydrologische maatregelen Het TLGD introduceert aanvullende provinciale eisen bovenop het bestaande Europese waterbeleid. De provincie wil meer water vasthouden rondom Natura 2000-gebieden en de waterkwaliteit verbeteren door maatregelen die diep ingrijpen in het agrarisch gebruik. Het verhogen van waterpeilen leidt echter tot vernatting van percelen, wat gevolgen heeft voor draagkracht, opbrengst, emissies, weidegang en weidevogelbeheer. Bovendien begeeft de provincie zich hiermee deels op het terrein van de waterschappen, die primair verantwoordelijk zijn voor waterbeheer. Voor cliënt is onvoldoende duidelijk of deze maatregelen juridisch en ecologisch adequaat zijn onderbouwd en of zij evenredig zijn in verhouding tot de grote economische en praktische gevolgen voor agrarische bedrijven. Het risico bestaat bovendien dat het niet halen van KRW-doelen leidt tot vergunningstops of bedrijfsbeperkingen, terwijl het TLGD geen compensatieregelingen of waarborgen bevat. Daarmee houdt het programma onvoldoende rekening met de rechtspositie en de continuïteit van agrarische ondernemers. Grondgebruik en natuurontwikkeling Het ontwerpprogramma roept grote onzekerheid op over de toekomst van agrarische gronden. In de zogenoemde zoekgebieden suggereert de provincie dat grond kan worden herbestemd voor natuurontwikkeling of bufferzones. Hoewel wordt gesteld dat de “boer aan het roer” staat, wordt in werkelijkheid top-down genormeerd en wordt extensivering feitelijk noodzakelijk gemaakt zonder de garantie dat voldoende grond beschikbaar komt. De verwachting dat 70% van de opgave via vrijwillige grondruil wordt gerealiseerd is niet realistisch, aangezien grondmobiliteit sterk afhankelijk blijft van vrijwillige verkoop. Dit schept een schijnperspectief. Daarnaast is functiewijziging niet als provinciale bevoegdheid geborgd en ontbreekt een uitgewerkt compensatiekader. Wanneer provinciaal beleid ertoe leidt dat landbouwgrond		

haar agrarische functie verliest, ontstaat het risico van indirecte onteigening zonder wettelijke basis of schaderegeling, hetgeen juridisch onhoudbaar is.

Belangenafweging

Het TLGD bevat geen evenwichtige belangenafweging. In een tijd van geopolitieke spanningen en onzekerheid over internationale voedselketens is een robuuste en betrouwbare voedselvoorziening van groot maatschappelijk belang. Ook de leefbaarheid van het platteland en de economische positie van agrarische ondernemers moeten daarin worden meegewogen. De Habitatrichtlijn schrijft bovendien voor dat bij de uitvoering van natuurmaatregelen rekening moet worden gehouden met economische, sociale en culturele vereisten en met regionale en lokale omstandigheden. Het programma doet dit onvoldoende en houdt evenmin rekening met de beperkingen die hydrologische maatregelen opleggen aan bestaande agrarische bedrijfsvoering. Het ontbreken van een integrale, evenwichtige en juridisch verantwoorde belangenafweging vormt dan ook een fundamenteel bezwaar tegen het TLGD.

Bedrijfsspecifiek

Cliënten exploiteren een varkenshouderij en een [REDACTED]. Voor de varkenshouderij hebben Gedeputeerde Staten bij besluit van [REDACTED] uitgaande van stalsystemen met een ammoniakreductie van 70 tot 85%. Cliënt is voornemens om alle varkens te gaan houden in stalsystemen met een minimale ammoniakreductie van 85%. De vergunde emissieruimte vormt een essentieel en integraal onderdeel van de bedrijfsvoering en is van doorslaggevend belang voor de langetermijncontinuïteit en investeringszekerheid van het bedrijf.

Het varkensbedrijf van cliënten is gelegen op circa [REDACTED]. De tot het akkerbouwbedrijf behorende percelen liggen verspreid ten [REDACTED]. Het betreft reguliere landbouwgronden die bedrijfsmatig worden benut voor de akkerbouw en waarvan de gebruiksmogelijkheden rechtstreeks bepalend zijn voor het economisch functioneren van het bedrijf als geheel.

In het TLGD wordt voor de niet-grondgebonden veehouderij, waaronder varkenshouderijen, ingezet op het verplicht stellen van best beschikbare technieken (BBT). Het programma laat echter na concreet te maken welke technieken als BBT zullen worden aangemerkt, op welk moment deze verplicht worden gesteld en of deze verplichting ook zal gelden voor bestaande, rechtmatig vergunde situaties..

Door het ontbreken van een nadere, toetsbare uitwerking van het BBT-vereiste ontstaat voor cliënt fundamentele onzekerheid over de houdbaarheid en benutbaarheid van de

bestaande vergunningrechten. Het TLGD maakt daarbij geen onderscheid tussen nieuwe initiatieven en bestaande bedrijven die hun bedrijfsvoering hebben ingericht op basis van geldende en onherroepelijke vergunningen. Daarmee wordt onvoldoende geborgd dat rechtmatig verkregen vergunningrechten niet alsnog feitelijk worden uitgehold door aanvullende technische verplichtingen die niet voorzienbaar waren ten tijde van vergunningverlening. Deze onzekerheid heeft voor cliënt directe bedrijfseconomische consequenties. Het verplicht stellen van nog nader te bepalen BBT-maatregelen kan leiden tot aanzienlijke investeringen in stalsystemen, luchtbehandeling of aanvullende voorzieningen, zonder dat duidelijk is of deze investeringen bijdragen aan het behoud van de bestaande vergunde ruimte of aan toekomstige ontwikkelingsmogelijkheden. Nu het TLGD bovendien als uitgangspunt hanteert dat gerealiseerde emissiereducties primair ten goede komen aan natuurherstel en niet kunnen worden benut voor vergunningverlening, ontbreekt voor cliënt ieder perspectief dat investeringen in emissiereductie ook bedrijfsmatig kunnen worden verzilverd. Daarbij biedt het TLGD geen duidelijkheid over overgangstermijnen, maatwerk of compensatie voor bedrijven die reeds beschikken over een geldige Vvgb en hun bedrijfsvoering daarop hebben afgestemd. Zonder nadere concretisering dreigt het BBT-vereiste in de praktijk te leiden tot een feitelijke bevrozing van de bedrijfsontwikkeling, waarbij zowel het volledig benutten van de vergunde dieraantallen als noodzakelijke modernisering en vervangingsinvesteringen onder druk komen te staan. Dit raakt niet alleen de economische levensvatbaarheid van het bedrijf, maar ook belangen als dierwelzijn, brandveiligheid en verdere verbetering van milieuprestaties. Voor het akkerbouwbedrijf geldt dat het TLGD tevens inzet op hydrologische maatregelen in het landelijk gebied, gericht op het vasthouden van water, het verhogen van grondwaterstanden en het beperken van ontwatering. Het programma maakt echter niet inzichtelijk waar, in welke mate en met welke juridische borging deze maatregelen zullen worden doorgevoerd. Voor de percelen van cliënt betekent dit dat onzekerheid ontstaat over de toekomstige waterhuishoudkundige situatie en de gevolgen daarvan voor de agrarische gebruiksmogelijkheden. Verhoging van grondwaterstanden of beperkingen in drainage kunnen leiden tot verminderde bewerkbaarheid van de gronden, opbrengstderving en beperkingen in teeltkeuzes, zonder dat duidelijk is of en hoe deze gevolgen worden gecompenseerd. De samenloop van hydrologische maatregelen met de doelstellingen van het TLGD en de verplichtingen uit hoofde van de Kaderrichtlijn Water versterkt deze onzekerheid. Voor cliënt is niet inzichtelijk in hoeverre aanvullende eisen aan het bodem- en waterbeheer op		

bedrijfsniveau kunnen worden gesteld en welke gevolgen dit heeft voor de bedrijfsvoering op de betrokken percelen. Daarmee ontbreekt een bedrijfsspecifieke afweging van belangen, terwijl de gevolgen voor de akkerbouw potentieel ingrijpend zijn. Het TLGD biedt voorts geen helder kader voor de samenloop van het BBT-vereiste met mogelijke gebiedsgerichte maatregelen in de omgeving van Natura 2000-gebieden. Hoewel het bedrijf van cliënt niet direct aan een Natura 2000-gebied grenst, blijft onduidelijk of en in hoeverre aanvullende eisen kunnen worden gesteld op basis van afstand, cumulatieve effecten of toekomstige gebiedsafbakening. Ook dit draagt bij aan de onzekerheid over de reikwijdte van de verplichtingen die op cliënt kunnen worden afgewenteld. In samenhang bezien leidt het ontbreken van een concrete, toetsbare en bedrijfsspecifieke uitwerking van zowel het BBT-beleid als de hydrologische maatregelen ertoe dat cliënt niet kan overzien welke gevolgen het TLGD heeft voor de benutting van de bestaande vergunning, de noodzaak tot aanvullende investeringen en de toekomstbestendigheid van het bedrijf. Daarmee wordt afbreuk gedaan aan het rechtszekerheidsbeginsel en aan de gerechtvaardigde verwachtingen die cliënt mocht ontleen aan de verleende Vvgb en de daarop gebaseerde vergunningpositie. Verzoek Namens cliënten verzoek ik u de in het TLGD-ontwerpprogramma gekozen beleidslijn te heroverwegen en het daarin vervatte toekomstbeleid niet in deze vorm vast te stellen. Indien wordt overgegaan tot publicatie van zienswijzen, verzoeken cliënten deze zodanig te anonimiseren dat hun identiteit, het door hen geëxploiteerde varkensbedrijf en de ligging van de gronden behorend tot het akkerbouwbedrijf niet tot hen herleidbaar zijn.		
158. Stichting Gebiedspromotie Zuidwest Drenthe		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Vanuit de Stichting Gebiedspromotie Zuidwest Drenthe dient ondergetekende onze zienswijze in. Het Ontwerpprogramma TLGD sorteert voor op een significante transformatie van het Drentse landschap - zowel stad als met name platteland - . Dit heeft impact op ondernemers in de breedste zin en met name op bedrijven en organisaties actief in Toerisme/Recreatie en Horeca. Vanuit de eerstgenoemde stichtingen vertegenwoordigen we ruim 400 bedrijven. We werken nauw samen met o.a. de collega-stichting Ondernemend Westerveld. Samen opgeteld vertegenwoordigen deze organisaties direct ruim 600 aangesloten ondernemers.	1. Waarom zijn ondernemers (met name toerisme, recreatie en horeca) momenteel geen expliciete pijler binnen het Ontwerpprogramma TLGD, terwijl het programma grote impact heeft op het Drentse landschap en ondernemerschap? Het TLGD heeft als hoofdonderwerp de wettelijke opgaven in het landelijk gebied (met name natuur en water) en als doel van het stikstofslot komen. Dit laatste is zeer in het belang van alle ondernemers in Drenthe. Het zal in gebiedsprocessen ook zeker een	

Wij zijn verantwoordelijk om de stem van ondernemers aan de gesprekstafels van het Ontwerpprogramma TLDG te laten klinken. Tegelijkertijd zorgen we er graag voor dat onze ondernemers aangesloten blijven in het proces en tijdig op de hoogte worden gesteld van besluiten en actiepunten. Zodoende kunnen we constructief meewerken aan het oplossen van de uitdagingen waarvoor we staan. Zonder de ondernemers die wij vertegenwoordigen kan er geen breed gedragen set oplossingen succesvol tot uitvoering worden gebracht. Momenteel zijn de ondernemers geen pijler onder de vorming van uw beleid en de gerelateerde uitvoeringen. We worden breeduit gezien als formele gesprekspartner voor de 4 gemeenten binnen Zuidwest Drenthe. We zijn de oren en ogen van de gemeentehuizen. En hét kanaal om nieuws en relevante zaken vanuit gemeente, metropoolregio Zwolle en provincie bij de ondernemers te krijgen. Hierbij het verzoek om de Stichting Gebiedspromotie Zuidwest Drenthe en Ondernemend Westerveld als permanente gesprekspartners van het Ontwerpprogramma TLGD meegenomen te worden. Zodoende is deze “missing link” ingevuld. U mag op onze constructieve toewijding en inspanning rekenen. We kijken uit naar uw uitnodiging tot samenwerking.	onderwerp worden (bredere economische ontwikkeling, ook buiten de landbouw) wat meegenomen wordt. 2. Hoe borgt de provincie dat de belangen en expertise van de ruim 400–600 aangesloten ondernemers in Zuidwest Drenthe structureel worden meegenomen in de verdere uitwerking en uitvoering van het Ontwerpprogramma TLGD? Doordat we in gebiedsprocessen grondeigenaren betrekken bij de uitwerking van de opgaven. Daar benutten we graag de kennis en expertise van alle partijen, ook de ondernemers en grondeigenaren. 3. Is de provincie bereid om Stichting Gebiedspromotie Zuidwest Drenthe en Ondernemend Westerveld te erkennen en te betrekken als permanente gesprekspartners binnen het Ontwerpprogramma TLGD? We zijn altijd bereid in gesprek te gaan. Na vaststelling echter zullen we het programma gaan uitvoeren vanuit de deelgebieden in de op dit moment bestaande programmastructuur van BAC/BC's. Op welke wijze uw organisatie betrokken kan worden, bijvoorbeeld in gesprek met de BAC Zuidwest zal daar besloten moeten worden. 4. Op welke manier zorgt de provincie ervoor dat ondernemers tijdig worden geïnformeerd over besluiten en actiepunten die voortvloeien uit het Ontwerpprogramma TLGD? Door algemene communicatie (website, persbericht), avonden in de gebieden,	

	gesprekken met de grondeigenaren in gebiedsprocessen etc. 5. Hoe ziet de provincie de rol van ondernemersorganisaties als ‘missing link’ tussen beleid en uitvoering, en is zij bereid deze rol expliciet te benutten? Wij gaan altijd graag in gesprek met organisaties die groepen ondernemers vertegenwoordigen en namens hen kunnen spreken. Dat kan zeer behulpzaam zijn in bijvoorbeeld gebiedsprocessen.	
159.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
1. INLEIDING EN RECHTSGROND Ondergetekende dient hierbij een zienswijze in tegen het Ontwerpprogramma TLGD. Het voorgestelde beleid schiet tekort in wetenschappelijke onderbouwing, negeert de strategische positie van de Nederlandse delta en tast fundamentele rechten aan. Het besluit is in strijd met het zorgvuldigheidsbeginsel (art. 3:2 Awb) en het motiveringsbeginsel (art. 3:46 Awb). 2. JURIDISCH KADER EN DIFFERENTIATIE NATUURTYPEN In het TLGD ontbreekt een noodzakelijke differentiatie tussen natuurvormen. Voor een rechtmatige belangenafweging dient onderscheid gemaakt te worden tussen: Autonome Natuur [NAT-A]: Ecosystemen zonder menselijke sturing. Statische Cultuurnatuur [NAT-B]: Beleidsmatig "bevroren" ecosystemen (Natura 2000). Agrarische Cultuurnatuur [NAT-C]: Hoogproductieve agrarische ecosystemen. Deze zijn de primaire bron van actieve koolstofvastlegging en essentieel voor de voedselzekerheid.	Zienswijze 103, 136, 159, 198, 218 bevatten vrijwel dezelfde inhoud. Voor een beantwoording verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 103.	

3. WETENSCHAPPELIJKE REVISIE: DE ROL VAN FOTOSYNTHESE (NASA/GUANTER) Het ontwerpbeleid negeert de peer-reviewed studie van Guanter et al. (2014). NASA-satellietdata bewijzen via de SIF-methode dat de fotosynthetische kracht en CO₂-opname van [NAT-C] tot wel 60% wordt onderschat. Het reduceren van agrarische activiteit leidt direct tot een vermindering van de atmosferische reiniging. De provincie dient te motiveren waarom zij deze data negeert bij het vaststellen van haar klimaat- en natuurdoelen. 4. DE STIKSTOF-KLIMAAT PARADOX Het beleid is feitelijk strijdig met de doelen uit het Klimaatakkoord. Stikstof is de brandstof voor fotosynthese. Een geforceerde reductie van beschikbare stikstof in [NAT-C] leidt onherroepelijk tot een lagere biomassa-productie en dus minder opname van atmosferische CO₂. Het bestrijden van een lokaal depositie-overschot verergert hiermee een mondiaal existentieel probleem. 5. SCHENDING GELIJKHEIDSBEGINSEL (DE 914-METER GRENS) Terwijl de landbouw op fracties van een mol wordt getoetst, blijft de uitstoot van de luchtvaart boven de 914 meter juridisch onzichtbaar. Deze administratieve grens is in strijd met het gelijkheidsbeginsel en de Europese Habitatrichtlijn wat betreft de verplichte volledige cumulatieve toetsing. 6. EMISSIEPLAFONDS EN DE NEC-RICHTLIJN (DIRECTIVE 2016/2284) Nederland voldoet reeds aan de reductiedoelstellingen voor 2030 zoals vastgelegd in de Europese NEC-richtlijn. Nu de luchtkwaliteit op nationaal emissieniveau conform Europese normen "schoon" is verklaard, ontbreekt de rechtsgrond voor de provincie om strengere lokale emissie-eisen op te leggen. Het hanteren van een depositienorm (KDW) die de behaalde resultaten van de NEC-richtlijn doorkruist, getuigt van onbehoorlijk bestuur en schendt het rechtszekerheidsbeginsel. 7. INBREUK OP HET EIGENDOMSRECHT (ART. 1 EP EVRM)		

Het TLGD voorziet in vergaande beperkingen op het gebruik van agrarische gronden. Dit vormt een directe inbreuk op het ongestoord genot van eigendom (Art. 1 Eerste Protocol EVRM): Fair Balance: Het beleid ontbeert een 'fair balance' tussen het algemeen belang en individuele eigendomsrechten. Excessive Burden: Wanneer de economische exploitatie feitelijk onmogelijk wordt gemaakt door (in)directe regelgeving, is er sprake van een onevenredige last zonder adequate schadeloosstelling. Proportionaliteit: De inbreuk op het eigendomsrecht berust op onvolledige feiten (het negeren van SIF-data), wat de rechtvaardiging van de beperkingen juridisch onhoudbaar maakt. 8. TOEPASSING DIDAM-ARREST BIJ ECOSYSTEEDIENSTEN Conform het Didam-arrest (HR, 26-11-2021) dient de provincie bij het gunnen van beheertaken voor "klimaat- en natuurdiensten" gelijke kansen te bieden. Het exclusief bevoordelen van TBO's boven agrarische ondernemers voor natuurbeheer is mededingingsrechtelijk onhoudbaar. 9. STRIJDIGHEID MET HET VOORZORGSBEGINSEL Het Voorzorgsbeginsel dient primair te worden toegepast op de Voedselzekerheid en het Klimaat. Het risico van een haperende voedselvoorziening door een eenzijdige focus op [NAT-B] is een onaanvaardbaar maatschappelijk risico. 10. CONCLUSIE EN VERZOEK Ondergetekende verzoekt de Provincie Drenthe om: De stikstofdoelen integraal te toetsen aan de CO2-vastleggingsdoelen en de NASA/SIF-data. Erkenning van het feit dat aan de NEC-richtlijnen is voldaan. Volledige eerbiediging van het eigendomsrecht en het bieden van gelijke kansen conform het Didam-arrest.		

Ondergetekende maakt uitdrukkelijk gebruik van het recht op een mondelinge toelichting tijdens de hoorzitting.		
160.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Uit uw publicatie in het Provinciaal blad 2026, 2565 d.d. 13 februari 2026 blijkt dat het ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (Hierna: TLGD) tot en met 30 maart 2026 ter inzage ligt. Cliënten, [REDACTED] hebben kennisgenomen van dit ontwerpplan. Cliënten worden rechtstreeks geraakt door de maatregelen in het programma, aangezien deze maatregelen gevolgen hebben voor de bedrijfsvoering, de ontwikkelingsmogelijkheden en de vergunningverlening van de bedrijven. De zienswijze richt zich op zowel de juridische houdbaarheid als de praktische uitvoerbaarheid van het programma. Namens cliënten wordt daarom gebruikgemaakt van de mogelijkheid om een zienswijze in te dienen. Eerst wordt ingegaan op de juridische status van het programma, daarna op de onderdelen van het ontwerpprogramma die de bedrijfsvoering van cliënt direct raken. De zienswijze wordt afgesloten met een concreet verzoek. Juridische status van het programma Het doel van het programma is om uiteen te zetten hoe de provincie Drenthe tot en met 2030 werkt aan het oplossen van het vergunningenslot, het bieden van een oplossing voor PAS-melders, het versterken van de landbouwstructuur en het behalen van de wettelijke doelen voor water en natuur. Daarnaast wil het programma de belangrijke rol van de landbouwsector in de provincie bestendigen. De provincie geeft aan dat het programma maatregelen toevoegt aan bestaande projecten en programma's, maar dat het geen eigen uitvoeringsorganisatie kent. Hoewel het ontwerpprogramma formeel beleidsmatig van aard is, bevatten meerdere onderdelen – zoals ammoniakreductie en hydrologische maatregelen – feitelijk normerende elementen. Deze hebben directe, bindende gevolgen voor vergunningverlening en voor de bedrijfsvoering van agrariërs. Daarmee worden zelfstandig normen opgelegd die niet zijn vastgelegd in wet- of regelgeving. Dit is in strijd met het rechtszekerheidsbeginsel en met het evenredigheidsbeginsel.	Zienswijzen 28 t/m 46, 49, 58, 157, 160 en 237 zijn inhoudelijk identiek opgebouwd en bevatten onder de volgende genoemde thematische kopjes dezelfde argumentatie: - juridische status van het programma - stikstofbeleid en vergunningverlening - water en hydrologische maatregelen - grondgebruik en natuurontwikkeling - belangenafweging Voor een beantwoording van deze onderdelen verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 28. <u>Bedrijfsspecifiek</u> Uit de door betrokkene aangeleverde informatie leiden wij af dat volgens hem qua stikstof alleen de generieke norm voor emissiereductie in de melkveehouderij van toepassing is. Wat dit betreft verwijzen wij naar de uitwerking in paragraaf 4.1 van het programma. Hieruit blijkt o.a. dat deze norm niet ingrijpt in de vergunningen van bestaande bedrijven maar wel een bepaalde standaard aan verduurzaming realiseert. Bedrijven kunnen zelf berekenen in welke mate zou aan de norm voldoen of nog extra stappen moeten zetten. Wij erkennen dat voor de concretisering van de maatregelen in gebieden verdere stappen moeten worden gezet. Wij zien dat achter niet als een nadeel, maar als een mogelijkheid om samen met betrokkenen invulling te geven aan de opgaven. In het programma hebben wij de	

Stikstofbeleid en vergunningverlening Het TLGD bevat ingrijpende maatregelen om de stikstofuitstoot te reduceren en legt de verantwoordelijkheid hiervoor in belangrijke mate bij agrariërs. De provincie stuurt op een generieke ammoniakreductie van 30% en verlangt in bepaalde gebieden minimaal 13% extra, terwijl bovendien verdere reducties kunnen worden opgelegd om te voldoen aan het additionaliteitsvereiste. Een deugdelijke juridische en ecologische onderbouwing van dit vereiste ontbreekt echter. Dat is in strijd met het zorgvuldigheidsbeginsel. Ondanks de zware inzet op emissiereductie komt de vergunningverlening niet op gang. Het beleid is gebaseerd op modelmatige overschrijdingen van Kritische Depositiewaarden, zoals opgenomen in de Natuurdoelanalyses, zonder dat sprake is van aantoonbare feitelijke verslechtering van natuurwaarden ten opzichte van referentiejaar. Zolang deze modelmatige overschrijdingen bestaan, stelt de provincie dat emissiereductie volledig moet worden ingezet voor natuurherstel en niet mag worden gebruikt voor vergunningverlening. Daardoor blijft ontwikkeling op bedrijfsniveau praktisch onmogelijk. Daar komt bij dat het beleid zwaar leunt op het AERIUS-model, waarvan de betrouwbaarheid nog onvoldoende is vastgesteld. De veldvalidatie is beperkt en pas na 2027 beschikbaar. Het opleggen van ingrijpende maatregelen op basis van niet-gevalideerde modellen voldoet niet aan de eisen van artikel 3:2 Awb. Bovendien ontbreekt een onderbouwing dat de voorgestelde maatregelen daadwerkelijk leiden tot het stoppen van verdere verslechtering of tot verbetering van de natuurkwaliteit. Omdat tegelijk geen vergunningruimte wordt geboden, kunnen agrariërs niet investeren in emissiereducerende technieken of innovatieve maatregelen. Het ontwerp biedt daarmee geen realistisch handelingsperspectief. Water- en hydrologische maatregelen Het TLGD introduceert aanvullende provinciale eisen bovenop het bestaande Europese waterbeleid. De provincie wil meer water vasthouden rondom Natura 2000-gebieden en de waterkwaliteit verbeteren door maatregelen die diep ingrijpen in het agrarisch gebruik. Het verhogen van waterpeilen leidt echter tot vernatting van percelen, wat gevolgen heeft voor draagkracht, opbrengst, emissies, weidegang en weidevogelbeheer. Bovendien begeeft de provincie zich hiermee deels op het terrein van de waterschappen, die primair verantwoordelijk zijn voor waterbeheer. Voor cliënt is onvoldoende duidelijk of deze maatregelen juridisch en ecologisch adequaat zijn onderbouwd en of zij evenredig zijn in verhouding tot de grote economische en praktische gevolgen voor agrarische bedrijven. Het risico bestaat bovendien dat het niet halen van KRW-doelen leidt tot vergunningstops of bedrijfsbeperkingen, terwijl het TLGD	verdere planning en de wijze van werken in de gebiedsprocessen nader uiteengezet. Wij verwijzen naar de hoofdstukken 4 en 5 van het programma. In relatie tot het doel van het programma om vergunningverlening vlot te trekken zijn gebiedsgerichte maatregelen ten behoeve van natuurherstel nodig. Dit maakt wij graag het gesprek met alle betrokkenen rondom de gebieden aangaan om de mogelijkheden daartoe te bespreken.	

geen compensatieregelingen of waarborgen bevat. Daarmee houdt het programma onvoldoende rekening met de rechtspositie en de continuïteit van agrarische ondernemers.

Grondgebruik en natuurontwikkeling

Het ontwerpprogramma roept grote onzekerheid op over de toekomst van agrarische gronden. In de zogenoemde zoekgebieden suggereert de provincie dat grond kan worden herbestemd voor natuurontwikkeling of bufferzones. Hoewel wordt gesteld dat de “boer aan het roer” staat, wordt in werkelijkheid top-down genormeerd en wordt extensivering feitelijk noodzakelijk gemaakt zonder de garantie dat voldoende grond beschikbaar komt. De verwachting dat 70% van de opgave via vrijwillige grondruil wordt gerealiseerd is niet realistisch, aangezien grondmobiliteit sterk afhankelijk blijft van vrijwillige verkoop. Dit schept een schijnperspectief.

Daarnaast is functiewijziging niet als provinciale bevoegdheid geborgd en ontbreekt een uitgewerkt compensatiekader. Wanneer provinciaal beleid ertoe leidt dat landbouwgrond haar agrarische functie verliest, ontstaat het risico van indirecte onteigening zonder wettelijke basis of schaderegeling, hetgeen juridisch onhoudbaar is.

Belangenafweging

Het TLGD bevat geen evenwichtige belangenafweging. In een tijd van geopolitieke spanningen en onzekerheid over internationale voedselketens is een robuuste en betrouwbare voedselvoorziening van groot maatschappelijk belang. Ook de leefbaarheid van het platteland en de economische positie van agrarische ondernemers moeten daarin worden meegewogen. De Habitatrichtlijn schrijft bovendien voor dat bij de uitvoering van natuurmaatregelen rekening moet worden gehouden met economische, sociale en culturele vereisten en met regionale en lokale omstandigheden. Het programma doet dit onvoldoende en houdt evenmin rekening met de beperkingen die hydrologische maatregelen opleggen aan bestaande agrarische bedrijfsvoering. Het ontbreken van een integrale, evenwichtige en juridisch verantwoorde belangenafweging vormt dan ook een fundamenteel bezwaar tegen het TLGD.

Bedrijfsspecifiek

■■■■■ exploiteren gezamenlijk een grondgebonden melkveehouderij en een akkerbouwbedrijf aan de ■■■■■. Voor deze locatie is op ■■■■■. Deze vergunning is onherroepelijk en verleent cliënten een rechtens te respecteren gebruiks- en ontwikkelruimte. Hoewel deze vergunde situatie thans niet volledig wordt benut, wenst cliënt uitdrukkelijk de mogelijkheid te behouden om deze capaciteit in de toekomst alsnog volledig te realiseren. Die mogelijkheid vormt een wezenlijk onderdeel van de bedrijfsvoering en is onlosmakelijk verbonden met de langetermijncontinuïteit en economische levensvatbaarheid

van het bedrijf. Het behoud van deze vergunde ruimte betreft daarmee geen abstract belang, maar een concreet bestaand recht dat bescherming verdient. Een deel van de landbouwgronden van deze bedrijven is direct gelegen achter de huiskavel. Daarnaast beschikt cliënt over een aanzienlijk aantal percelen [REDACTED]. Cliënt [REDACTED] exploiteert eveneens een grondgebonden melkveebedrijf aan de [REDACTED]. Deze vergunning is ook onherroepelijk en verleent cliënten tevens een rechtens te respecteren gebruiks- en ontwikkelruimte. Hoewel deze vergunde situatie thans niet volledig wordt benut, wenst cliënt uitdrukkelijk de mogelijkheid te behouden om deze capaciteit in de toekomst alsnog volledig te realiseren. Het merendeel van de bij dit bedrijf behorende percelen ligt aansluitend aan de huiskavel. Daarnaast beschikt cliënt over percelen [REDACTED]. Hoewel de melkveebedrijven niet zijn gelegen binnen Natura 2000-gebieden of zogenoemde hotspots, worden cliënten door de ligging van hun percelen wel geconfronteerd met een stapeling van gebiedsopgaven die in dit gebied gelden. Deze cumulatie werkt rechtstreeks door op de benutting van bestaande vergunde rechten. In het kader van de stikstofopgave betekent dit dat cliënten worden geconfronteerd met emissiebeperkende maatregelen en mogelijk aanvullende reductieverplichtingen in het kader van het vereiste van additionaliteit. Daarmee dreigt de feitelijke gebruiksruimte die voortvloeit uit de verleende vergunning te worden ingeperkt, zonder dat sprake is van intrekking, wijziging of compensatie. Het TLGD maakt onvoldoende inzichtelijk hoe deze aanvullende verplichtingen zich verhouden tot de bestaande vergunde situatie en tot de in het programma gehanteerde referentie van 2019. Hierdoor ontstaat het risico dat via beleidsmatige gebiedsmaatregelen feitelijk afbreuk wordt gedaan aan rechtmatig verkregen en nog steeds geldende vergunningrechten. Het TLGD hanteert een provinciaal generiek reductiedoel voor ammoniakemissie van 30% ten opzichte van 2019. Voor cliënten blijft echter volstrekt onduidelijk welke referentie daarbij op individueel bedrijfsniveau wordt toegepast. Het programma biedt geen duidelijkheid over de vraag of wordt uitgegaan van de vergunde situatie, van het feitelijk gehouden aantal dieren in 2019, dan wel van een systematiek gebaseerd op emissies per hectare. Door deze onduidelijkheid ontbreekt een concreet en toetsbaar kader waarbinnen cliënten kunnen beoordelen in hoeverre hun bestaande vergunde rechten ook daadwerkelijk kunnen blijven worden benut. Dit is in strijd met het rechtszekerheidsbeginsel, nu cliënten niet kunnen voorzien welke beperkingen hun bedrijfsvoering in de toekomst feitelijk zullen treffen en in welke mate de vergunde ruimte nog realiseerbaar is.		

Daarnaast hebben de in het zoekgebied voorziene hydrologische maatregelen ingrijpende gevolgen voor de agronomische benutting van de percelen van cliënten. Verhoging of strengere sturing van het waterpeil, mede in het kader van de Kaderrichtlijn Water, kan ertoe leiden dat gronden structureel natter worden en sneller verzadigd raken. Dit heeft directe gevolgen voor de bewerkbaarheid van de percelen, doordat gronden minder goed en minder tijdig kunnen worden bereiden en bewerkt. Ook worden de teeltomstandigheden negatief beïnvloed, wat leidt tot een verhoogd risico op opbrengstderving, schade aan gewassen en beperkingen bij het oogsten. Daarnaast neemt onder deze omstandigheden het risico op nitraatuitspoeling toe, waardoor de mogelijkheden voor mestplaatsing verder worden beperkt door de geldende nitraatnormen en waterkwaliteitsdoelstellingen. Het gevolg is dat cliënten minder mest kunnen aanwenden op eigen gronden dan agronomisch noodzakelijk en bedrijfsmatig wenselijk is. Daarmee wordt de feitelijke benutting van de vergunde veestapel indirect begrensd, terwijl de vergunning als zodanig ongewijzigd blijft. Ook op dit punt dreigt het TLGD bestaande rechten materieel uit te hollen zonder een expliciete juridische grondslag of een kenbare afweging van compensatie. Ten slotte laat het TLGD ruimte voor aanvullende gebiedsmaatregelen, zoals de ontwikkeling van ecologische zones, aanpassingen van landschapsstructuren en beperkingen in het gebruik van gronden in overgangsgebieden. Voor grondgebonden melkveebedrijven, die hun percelen structureel nodig hebben voor beweiding, voederwinning en mestplaatsing, grijpen dergelijke maatregelen direct en diepgaand in op het gebruik van de gronden. De cumulatie van emissiereductieverplichtingen, een onduidelijke referentiesystematiek, hydrologische ingrepen en beperkingen in de mestplaatsing leidt ertoe dat de bestaande bedrijfsvoering steeds verder wordt ingeperkt. Hierdoor komt niet alleen de toekomstbestendigheid van de bedrijven onder druk te staan, maar wordt tevens afbreuk gedaan aan de bescherming van rechtmatig verkregen en nog geldende vergunningrechten. Zonder een expliciete, inzichtelijke en evenwichtige belangenafweging kan deze aantasting niet als evenredig worden aangemerkt. Verzoek Namens cliënt verzoek ik u de huidige weg van het TLGD-ontwerpprogramma te heroverwegen en het toekomstbeleid niet door te zetten. In het geval van publicatie van zienswijzen, deze zodanig te anonimiseren, dat cliënt, zijn bedrijf en de ligging van zijn gronden niet te herleiden zijn.		
161.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Hierbij dienen wij, als melkveehouders in Drenthe een zienswijze in op het ontwerp TLGD. Wij hebben zorgen over de gevolgen van deze plannen voor onze bedrijfsvoering, het toekomstperspectief van de melkveehouderij en de economische positie van ons bedrijf. Wij	Hoe houdt de provincie in de plannen voor het TLGD rekening met de gevolgen voor de bedrijfsvoering, het toekomstperspectief	

zijn van mening dat de impact op de sector groot is en dat er onvoldoende rekening wordt gehouden met de individuele situaties en de reeds genomen verduurzamingsmaatregelen.		van de melkveehouderij en de economische positie van individuele bedrijven, inclusief reeds genomen verduurzamingsmaatregelen? Zie zienswijze 3. Ten aanzien de reeds genomen maatregelen geldt inderdaad bij de stikstofnorm dat deze zeker meetellen, doordat we geen vaste reductie vragen maar werken met een norm waar ieder bedrijf aan dient te voldoen.	
Met deze zienswijze willen wij onze bezwaren kenbaar maken en deze formeel vastleggen voor de verdere procedure.			
Wij verzoeken u deze zienswijze mee te nemen in de besluitvorming.			
162.	Boermarke Eemster		
Zienswijze		Reactie op zienswijze	Gevolgen
Via deze weg willen wij van de gelegenheid gebruik maken om middels een zienswijze te reageren op het ontwerpbesluit van Gedeputeerde Staten inzake het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe dat van 16 februari tot en met 30 maart 2026 ter inzage ligt. Boermarke Eemster heeft kennis genomen van dit ontwerpprogramma en maakt zich ernstige zorgen over de uitwerking ervan op de leefbaarheid en de plattelandscultuur in Drenthe. De keuzes die in dit programma worden voorbereid zullen de agrarische sector en daarmee de Drentse samenleving hard raken op sociaalmaatschappelijke en culturele aspecten. Onze zorgen zullen we in onderstaande zienswijze nader toelichten: Boermarken oeroud maar springlevend onderdeel Drentse samenleving Onze Boermarke is een eeuwenoud collectief van boeren/grondgebruikers, die gezamenlijk in de ruimste zin van het woord zorg dragen voor gebruik van ons gebied. Hier vormen wij een wezenlijk actief onderdeel van de leefgemeenschap. Ook staan wij collectief op de Nationale Inventaris voor immaterieel cultureel erfgoed van Unesco. Wij bouwen voort op een rijke (cultuur)historie en nemen actief verantwoordelijkheid voor een leefbaar platteland. Samen met bewoners werken we aan het behoud van de plattelandscultuur. We dragen zorg voor een toekomstbestendige landbouw, bestendig beheer van de jachtvelden en ruimte voor agrarische natuur. Als erfgoeddragers en vernieuwers staan we midden in de samenleving, met respect voor verleden én toekomst. Reageren op niet uitgewerkt maatregelenplan Het programma vraagt op veel onderdelen nog een nadere uitwerking en daarnaast wordt de indruk gegeven dat de veranderingen in het landelijk gebied groot zullen zijn. Wij lezen		Zienswijzen 16, 52, 62, 70, 86, 100, 104, 109, 124, 126, 149, 162, 163, 183, 185, 203, 231, 242 en 259 zijn vrijwel identiek aan elkaar en bevatten onder de volgende genoemde thematische kopjes vrijwel dezelfde inhoud: • Boermarken oeroud maar springlevend onderdeel Drentse samenleving • Reageren op niet uitgewerkt maatregelenplan • Effecten en impact te beperkt ingeschat en uitgewerkt • Maatschappelijk fundament onder leefbaarheid vraagt om erkenning- juridische status van het programma Voor een beantwoording verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 28.	

vooral het voornemen tot het nemen van maatregelen gericht op ammoniakreductie, maar volgens ons kunnen deze niet los worden gezien van andere maatschappelijke opgaven en de samenleving waar boeren bedrijven mee te maken hebben, zoals klimaat, waterkwaliteit, dierenwelzijn en een leefbaar platteland. De generieke reductie van 30% ammoniakemissie en ook de voorgestelde gebiedsgerichte reductie van 13% zal veel bedrijven treffen. Ook omdat in het programma nog niet duidelijk gemaakt hoe deze reductie precies vorm zal krijgen en wat dit concreet betekent voor bedrijven in de nabijheid van stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden, daar geldt dan ook nog de additionaliteitsvereiste voor de Natura 2000-gebieden en kan er nog meerstikstofreductie noodzakelijk zijn. Daarnaast bevat het TLGD verschillende maatregelen die gericht zijn op het verbeteren van de waterkwaliteit, de bodem en hydrologisch systeemherstel. Deze maatregelen hangen onder meer samen met de doelen uit de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW) en met de hydrologische randvoorwaarden voor Natura- 2000 gebieden en de drinkwaterbescherming. Het is nog onduidelijk hoe groot deze aanvullende opgaven precies zullen zijn en of deze in de praktijk haalbaar is voor agrarische bedrijven. Wij verwachten dat het ontwerp programma TLGD daarmee grote impact heeft op grote delen van het Drentse platteland. Effecten en impact te beperkt ingeschat en uitgewerkt Het ontwerpprogramma beschrijft in slechts één paragraaf (Hst 6 Impact; paragraaf 6.2 Verwachte effecten TLGD) de effecten op economie en brede welvaart, maar raakt onvoldoende aan de culturele, historische, sociale en gemeenschapswaarden van het Drentse landelijk gebied. In deze paragraaf wordt bovendien gesteld dat beëindiging van bedrijven “doorgaans geen invloed heeft op de leefbaarheid” en dat “stoppende jonge boeren in de regio ander werk zullen vinden zodat stoppende bedrijven geen invloed hebben op de leefbaarheid”. Die conclusies zijn gebaseerd op macro-indicatoren. Dit is in onze ogen een veel te smalle benadering die geen recht doet aan een stabiele ontwikkeling op het platteland. Maatschappelijk fundament onder leefbaarheid vraagt om erkenning Wij vertegenwoordigen geen sectorbelang, maar zijn een maatschappelijk fundament dat al eeuwenlang zorg draagt voor samenhang, landschap en naoberschap, waarin grond, gemeenschap en cultuur onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Wanneer landbouwbedrijven verdwijnen, verandert niet alleen (voedsel)productie of werkgelegenheid. Dan verandert de sociale infrastructuur van onze dorpen, de kritische massa voor lokale bedrijven, de overdracht van kennis en vakmanschap, het verenigingsleven, de onderlinge afhankelijkheid en de verbondenheid met het landschap. Kortom dit tast de leefbaarheid aan. Leefbaarheid is niet alleen een kwestie van inwonersaantallen of arbeidsplaatsen. Leefbaarheid is ook identiteit, taal, traditie en thuisgevoel.		

Wij vragen daarom: • Erken expliciet de culturele en gemeenschapswaarde van het agrarisch systeem. • Neem in de gebiedsuitwerking een sociale en culturele impactanalyse op, naast de economische. • Betrek ons bij gebiedsprocessen, niet als belanghebbende, maar als drager van lokale samenhang. • Definieer leefbaarheid breder dan werkgelegenheid en koopkracht. • Voorkom cumulatieve afbraak van ons lokale netwerk door massale beëindiging van agrarische bedrijven. Wij willen meewerken. Wij willen verantwoordelijkheid dragen. Maar wij kunnen niet instemmen met een aanpak zoals het ontwerpprogramma TLGD welke onze historische en maatschappelijke rol reduceert tot een economische variabele. Drenthe is gevormd door zijn boermarken. Dat fundament verdient erkenning én bescherming. Boermarke Eemster verzoekt provincie Drenthe om in de zienswijze genoemde punten zorgvuldig te betrekken bij de verdere uitwerking van het programma TLGD. Uiteraard zijn wij graag bereid om deze zienswijze mondeling toe te lichten.		
163.	Boermarke Leggeloo	
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Via deze weg willen wij van de gelegenheid gebruik maken om middels een zienswijze te reageren op het ontwerpbesluit van Gedeputeerde Staten inzake het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe dat van 16 februari tot en met 30 maart 2026 ter inzage ligt. Boermarke Leggeloo heeft kennis genomen van dit ontwerpprogramma en maakt zich ernstige zorgen over de uitwerking ervan op de leefbaarheid en de plattelandscultuur in Drenthe. De keuzes die in dit programma worden voorbereid zullen de agrarische sector en daarmee de Drentse samenleving hard raken op sociaalmaatschappelijke en culturele aspecten. Onze zorgen zullen we in onderstaande zienswijze nader toelichten: Boermarken oeroud maar springlevend onderdeel Drentse samenleving Onze Boermarke is een eeuwenoud collectief van boeren/grondgebruikers, die gezamenlijk in de ruimste zin van het woord zorg dragen voor gebruik van ons gebied. Hier vormen wij een wezenlijk actief onderdeel van de leefgemeenschap. Ook staan wij collectief op de	Zienswijzen 16, 52, 62, 70, 86, 100, 104, 109, 124, 126, 149, 162, 163, 183, 185, 203, 231, 242 en 259 zijn vrijwel identiek aan elkaar en bevatten onder de volgende genoemde thematische kopjes vrijwel dezelfde inhoud: • Boermarken oeroud maar springlevend onderdeel Drentse samenleving • Reageren op niet uitgewerkt maatregelenplan • Effecten en impact te beperkt ingeschat en uitgewerkt • Maatschappelijk fundament onder leefbaarheid vraagt om erkenning- juridische status van het programma	

Nationale Inventaris voor immaterieel cultureel erfgoed van Unesco. Wij bouwen voort op een rijke (cultuur)historie en nemen actief verantwoordelijkheid voor een leefbaar platteland. Samen met bewoners werken we aan het behoud van de plattelandscultuur. We dragen zorg voor een toekomstbestendige landbouw, bestendig beheer van de jachtvelden en ruimte voor agrarische natuur. Als erfgoeddragers en vernieuwers staan we midden in de samenleving, met respect voor verleden én toekomst. Reageren op niet uitgewerkt maatregelenplan Het programma vraagt op veel onderdelen nog een nadere uitwerking en daarnaast wordt de indruk gegeven dat de veranderingen in het landelijk gebied groot zullen zijn. Wij lezen vooral het voornemen tot het nemen van maatregelen gericht op ammoniakreductie, maar volgens ons kunnen deze niet los worden gezien van andere maatschappelijke opgaven en de samenleving waar boeren bedrijven mee te maken hebben, zoals klimaat, waterkwaliteit, dierenwelzijn en een leefbaar platteland. De generieke reductie van 30% ammoniakemissie en ook de voorgestelde gebiedsgerichte reductie van 13% zal veel bedrijven treffen. Ook omdat in het programma nog niet duidelijk gemaakt hoe deze reductie precies vorm zal krijgen en wat dit concreet betekent voor bedrijven in de nabijheid van stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden, daar geldt dan ook nog de additionaliteitsvereiste voor de Natura 2000-gebieden en kan er nog meerstikstofreductie noodzakelijk zijn. Daarnaast bevat het TLGD verschillende maatregelen die gericht zijn op het verbeteren van de waterkwaliteit, de bodem en hydrologisch systeemherstel. Deze maatregelen hangen onder meer samen met de doelen uit de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW) en met de hydrologische randvoorwaarden voor Natura- 2000 gebieden en de drinkwaterbescherming. Het is nog onduidelijk hoe groot deze aanvullende opgaven precies zullen zijn en of deze in de praktijk haalbaar is voor agrarische bedrijven. Wij verwachten dat het ontwerp programma TLGD daarmee grote impact heeft op grote delen van het Drentse platteland. Effecten en impact te beperkt ingeschat en uitgewerkt Het ontwerpprogramma beschrijft in slechts één paragraaf (Hst 6 Impact; paragraaf 6.2 Verwachte effecten TLGD) de effecten op economie en brede welvaart, maar raakt onvoldoende aan de culturele, historische, sociale en gemeenschapswaarden van het Drentse landelijk gebied. In deze paragraaf wordt bovendien gesteld dat beëindiging van bedrijven “doorgaans geen invloed heeft op de leefbaarheid” en dat “stoppende jonge boeren in de regio ander werk zullen vinden zodat stoppende bedrijven geen invloed hebben op de leefbaarheid”. Die conclusies zijn gebaseerd op macro-indicatoren. Dit is in onze ogen een veel te smalle benadering die geen recht doet aan een stabiele ontwikkeling op het platteland.	Voor een beantwoording verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 28.	

Maatschappelijk fundament onder leefbaarheid vraagt om erkenning Wij vertegenwoordigen geen sectorbelang, maar zijn een maatschappelijk fundament dat al eeuwenlang zorg draagt voor samenhang, landschap en naoberschap, waarin grond, gemeenschap en cultuur onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Wanneer landbouwbedrijven verdwijnen, verandert niet alleen (voedsel)productie of werkgelegenheid. Dan verandert de sociale infrastructuur van onze dorpen, de kritische massa voor lokale bedrijven, de overdracht van kennis en vakmanschap, het verenigingsleven, de onderlinge afhankelijkheid en de verbondenheid met het landschap. Kortom dit tast de leefbaarheid aan. Leefbaarheid is niet alleen een kwestie van inwonersaantallen of arbeidsplaatsen. Leefbaarheid is ook identiteit, taal, traditie en thuisgevoel. Wij vragen daarom: • Erken expliciet de culturele en gemeenschapswaarde van het agrarisch systeem. • Neem in de gebiedsuitwerking een sociale en culturele impactanalyse op, naast de economische. • Betrek ons bij gebiedsprocessen, niet als belanghebbende, maar als drager van lokale samenhang. • Definieer leefbaarheid breder dan werkgelegenheid en koopkracht. • Voorkom cumulatieve afbraak van ons lokale netwerk door massale beëindiging van agrarische bedrijven. Wij willen meewerken. Wij willen verantwoordelijkheid dragen. Maar wij kunnen niet instemmen met een aanpak zoals het ontwerpprogramma TLGD welke onze historische en maatschappelijke rol reduceert tot een economische variabele. Drenthe is gevormd door zijn boermarken. Dat fundament verdient erkenning én bescherming. Boermarke Leggeloo verzoekt provincie Drenthe om in de zienswijze genoemde punten zorgvuldig te betrekken bij de verdere uitwerking van het programma TLGD. Uiteraard zijn wij graag bereid om deze zienswijze mondeling toe te lichten.		
164.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Via deze weg wil ik graag van de gelegenheid gebruik maken om een zienswijze kenbaar te maken in het kader van het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe. Binnen Melkbedrijf [REDACTED] werken we de laatste jaren in stappen door aan verdere verduurzaming en emissiebesparing. Koeien kalven af in een ruim strohok. Jonge kalveren groeien eerst op in schone strohokken, schuiven door in groepshokken op stro en daarna in	Zienswijze 156 en 164 bevatten vrijwel dezelfde inhoud. Voor een beantwoording verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 164.	

een goed geventileerde jongveestal. De voeding van jongvee en melkvee is zo veel mogelijk met voer van eigen land. Mais van eigen land is daarbij ook onmisbaar om de stikstofbenutting en eiwitbenutting te optimaliseren. Hoe beter de benutting, hoe lager de verliezen in de vorm van emissies. De drijfmest wordt zorgvuldig met de zodenbemester en bouwland bemester in de grond gebracht. Zo verlagen we de stikstof emissie ook tijdens het uitrijden. We zoeken daarbij de beste momenten zoals afhankelijk weer en de bodem omstandigheden. In de stal wordt de ammoniakemissie ook beperkt door de mestrobot met water, die de mestgang tot wel 10 keer per dag schoon houdt. De extra mestopslag buiten de stal is ruim bemeten en is emissiearm. Voor de vaste mestopslag is pas nog een nieuwe betonnen mestopslag gebouwd met opvanggoten. De CO2 emissie op het bedrijf is flink verlaagd met de eigen stroomvoorziening vanuit zonnepanelen. De melk wordt geproduceerd en afgeleverd onder de duurzame melkstroom Tuurlijk. Daarvoor gebruiken we GMO vrij voer en weiden wij de melkkoeien. De ongeremde groei van de wolven predatie staat haaks op veilig het vee kunnen weiden. Wolfwerende rasters blijken de wolven niet tegen te houden. We doen ons best om met de hele bedrijfsvoering aan te sluiten bij maatschappelijke wensen en duurzaamheid. Maar dit alles is alleen haalbaar en betaalbaar met eerlijke regelgeving en voldoende bescherming vanuit de overheden. Wij hebben kennis genomen van het door u voorgestelde ontwerp TLGD. Wij vatten onze zienswijze en bezwaren hieronder samen voor de noodzakelijke verbeteringen binnen volgende plannen en de verdere uitwerking van TLGD: • Op heel veel punten is dit ontwerp TLGD uiterst vaag en weinig concreet • Wij vragen ons af of dit plan alleen vanuit natuur doelstellingen is geschreven of dat dit plan ook oog heeft voor de agrariërs, die in Drenthe ook beschermd en gesteund moeten worden. Het plan ademt overal de sfeer van zo veel mogelijk natuur ontwikkeling mogelijk maken ten koste van de agrariërs. Stop daar mee en toon respect! Laat agrariërs maar als TBO de natuur beheren, dan ontstaan er ook geen conflicten met aangrenzende Naobers. • In TLGD is wel ambitie voor 30% generieke en ook nog 13 % gebiedsgerichte stikstofreductie, maar geeft totaal geen garantie, dat er dan niet meer reductie bij komt. Ook geen garantie dat vergunningverlening aan agrariërs daadwerkelijk gerealiseerd wordt. Geef de garantie voor alle sectoren dat 43 % stikstofreductie het eindpunt is van de reductiedoelstellingen en ook dat daarmee de vergunning verlening daadwerkelijk weer mogelijk is. • Uit onafhankelijk onderzoek blijkt dat veehouders sinds 1990 al minimaal 66% stikstofreductie gerealiseerd hebben. Dat wordt in dit plan niet in een duidelijke grafiek zichtbaar gemaakt. Bij de bijeenkomst op 18 maart in Westerbork hebben wij gevraagd deze alsnog duidelijk op te nemen. Zo wordt in het plan ook niet aangegeven dat daarmee door de veehouderij de beoogde reductie doelstelling van 43 % al ruim is behaald. Verzoek om		

deze grafiek duidelijk toe te voegen en aan te geven hoe de stikstofreductie van de jaren voor 2019 wordt ingewogen bij de reductie opgave voor elk agrarisch bedrijf. Verzoek om ondernemers de vrije keuze te laten voor referentiejaar 1990 ipv 2019 mogelijk te maken, als zo de beoogde stikstof reductie op het bedrijf al is gerealiseerd. • In het TLGD is nu sprake van autistische en overspannen regelgeving ten nadele van agrariërs met als doel de (door TBO's) jarenlange verwaarloosde natuur in Drenthe te verbeteren. Dat is niet eerlijk en moet en kan anders met respect voor elkaar. Herschrijf hierop het TLGD eerlijk en duidelijk, zodat er later ook niet alsnog juridisch getouwtrek van komt. • In het TLGD staan geen beschrijvingen, draaiboeken, strakke uitwerkingen van welke verbeteringen en maatregelen nu snel uitgevoerd moeten worden om BINNEN de grenzen de N2000 en NNN gebieden om op korte termijn de gewenste verbeteringen van de natuur te realiseren. De focus dient daarbij te liggen op die maatregelen, die juist GEEN negatieve gevolgen hebben voor gronden en agrarische bedrijven buiten deze begrensde natuur gebieden • TLGD biedt nog geen garanties dat de huidige begrenzings van N2000 en NNN gebieden niet overschreden zullen worden. Nederland staat met alle rigide regels en uitleg van bestaande wetten nu al jaren op slot. Beschrijf in TLGD daarom WEL de benodigde garanties dat de negatieve gevolgen voor aangrenzende agrarische bedrijven voorkomen moeten worden vanuit goed Drents Naoberschap en respect voor agrariërs. • Ooit vastgelegde en goedgekeurde agrarische bestemmingen (Zone 1,2 en 3) in bestaande goedgekeurde Provinciale plannen, worden in dit plan niet eens benoemd. Deze bestaande Zone 1,2 en 3 gebieden dienen in dit plan veilig gesteld te worden voor behoud van bestaand landbouwkundig gebruik, zonder dat binnen deze bestemmingen beperkingen kunnen of moeten komen zoals voor stikstofreductie, bemestingsnormen, hydrologie, bufferzones, natuurontwikkelingsmogelijkheden, zonneparken, claims vanuit gebiedsprocessen. Juist de gronden in deze 3 zones dienen bij te dragen aan de extensiveringsdoelstellingen en andere KPI's voor de agrarische bedrijven in deze gebieden om nog duurzamer te kunnen worden. Kaartjes binnen dit plan, die op deze 3 zones zijn ingekleurd met in de legenda andere functies dan agrarisch, dienen goed hersteld te worden met een kleur en in de legenda met hoofd functie agrarisch. Vrijkomende grond in deze zones dient juist via verkaveling en toedeling alleen bij agrariërs te komen en te blijven. Prolander kan dit inhoudelijk ook mee faciliteren. Maak die opdracht duidelijk. Ook dat geeft bescherming naar veel agrarische bedrijven. • Eenmaal verleende vergunningen en bestemmingen dienen zonder voorwaarden gegarandeerd te blijven. Ontwerp TLGD voldoet daarmee niet aan de regel "gij zult niet stelen". • Agrariërs worden de laatste jaren regelmatig belaagd door activistische groepen en kwalijke juridische procedures, die het bestaansrecht van agrarische ondernemingen helpen		

ondermijnen of zelfs eisen dat de onderneming met handhaving moet stoppen. Agrariërs zijn door overheden met slechte wetten en regelgeving uiterst kwetsbaar gemaakt. Juist nu dienen overheden met nieuwe plannen de agrariërs en hun ondernemingen wel bescherming te bieden. Het ontwerp TLGD voldoet hier nu niet aan en faciliteert zelfs met deze voorstellen berovende partijen. • Vanuit de georganiseerde voorlichtingsbijeenkomsten blijkt grote verbazing en kritiek op de huidige inhoud van het ontwerp TLGD. De natuur ambities zijn autistisch maximaal gemaakt en de agrarische bedrijven worden over de top getroffen of beroofd. Het ontwerp mist zo elke redelijke balans. Het is vergelijkbaar met een overheid, die huis eigenaren vraagt een deel van hun huis over te dragen aan de overheid (of te laten onteigenen) om het huisvestingsprobleem in Nederland op te lossen. • In het bouwstenen document is landelijk afgesproken om eerst gericht te starten binnen de 2-5 meest urgente N2000 gebieden, waar de stikstofdruk het hoogst is. Voor Drenthe is er geen gebied aangewezen. Ga in die meest urgente gebieden eerst aan de slag om op basis van voorgaande punten tot een goed en respectvol TLGD plan te komen. Leer in die gebieden eerst vanuit de praktijk, voordat er vanuit Provinciehuis Drenthe plannen volgen zonder draagvlak, redelijkheid en effectiviteit. • Het huidige voorgestelde TLGD mist nu het gewenste draagvlak in de Drentse samenleving. Agrariërs hebben tot nu ook geen mogelijkheden gehad om bij de voorbereiding van TLGD mee te denken over de goede inhoud of om al eerder aan te kunnen geven hoe fout dit plan uitwerkt in de praktijk. • Wij sluiten ons verder ook aan bij de collectieve zienswijze van LTONoord. • Wij kunnen u als Provincie Drenthe maar 1 goed advies geven t.a.v. uw voorgestelde TLGD plan. Jochem Meijer vat het kort samen: "Stop maar, begin maar helemaal opnieuw". Tot zover onze opmerkingen en voorstellen. Wij zijn bereid om deze zienswijze mondeling toe te lichten. Als er naar aanleiding van deze zienswijze vragen zijn, dan kunt u contact met ons opnemen.		
165.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Graag maken wij, [REDACTED], van de gelegenheid gebruik om een zienswijze in te dienen op het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe. Wij zijn een familiebedrijf gevestigd aan de [REDACTED]. We houden hier sinds 1987 melkvee en zijn vandaag de dag uitgegroeid naar een bedrijf met [REDACTED]. In [REDACTED] hebben we een nieuwe stal gebouwd volgens de richtlijn Maatlat Duurzame Veehouderij, dat betekent dat wij hebben ingezet op emissiereductie.	1. Waarom is het toegestaan dat in het Holtingerveld vee wordt geweid, terwijl het eigen bedrijf mogelijk geen vee meer mag houden op de huidige locatie? In het Holtingerveld wordt begraasd om vergrassing en dichtgroeien van open delen met bos te voorkomen. Dit draagt bij aan de natuurdoelen van het Holtingerveld.	

Wij beheren 1 hectare landbouwgrond en werken samen met meerdere akkerbouwers voor de onze ruwvoervoorziening en voor plaatsing van mest. We werken aan regionale kringlopen, doordat wij geen krachtvoer voeren maar enkelvoudige producten zoals tarwe en gerst geteeld in de regio. In het ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe staat een zonering rond Natura-2000 van 500 of 1000 meter. Wanneer dit wordt gerealiseerd, stopt ons familiebedrijf op deze locatie. Een familiebedrijf dat fors geïnvesteerd heeft in ammoniak, grond en doorontwikkeling. Een familiebedrijf waar een enthousiaste opvolger klaar staat om het bedrijf over te nemen. Het ontwerpprogramma heeft daarmee behoorlijke impact op ons bedrijf, de bedrijfsvoering en ons persoonlijk. Ons bedrijf ligt 1 worden roodbonte koeien geweid, die niet uit deze streek komen. Wij vragen ons af waarom deze dieren daar mogen weiden en wij, in potentie, onze dieren niet meer mogen houden op deze locatie. Daarnaast vragen wij aandacht voor het ingetekende paarse zoekgebied rond het Witteveen (tussen Steenwijkerweg en de Kwasloot), dit betreft een hoog en droog gelegen stuk grond op keileem – en past niet bij het andere deel van het ingekleurde zoekgebied als zijnde beekdal. Wij vragen een motivering van dit zoekgebied en de doelen die daar landen. In het ontwerpprogramma wordt een emissiereductie van generiek 30% en specifiek voor gebieden van 13% genoemd ten opzichte van 2019. Wij zijn bereid om mee te denken aan technische oplossingen om deze emissiereductie te bewerkstelligen. Krimp in aantal koeien is voor ons geen optie, omdat dit teveel impact heeft op ons verdienvermogen. Wij hebben onderzocht of een Lely Sphere en mestvergistings voor ons interessant is, vooralsnog investeren wij hier niet in omdat het niet rond te rekenen is. Met deze onzekerheid, kunnen wij deze financiële verplichtingen niet aangaan omdat het risico simpelweg te groot is. Wij willen u meegeven voor vaststelling van het programma TLGD dat de impact hiervan groot is. Wij zijn een familiebedrijf dat gangbaar blijft boeren en inspanningen wil verrichten om efficiënter te boeren in combinatie met inzet van regionale kringlopen. Daarbij is onze vergunning onherroepelijk en verwachten wij hiervan ook de ruimte vanuit de provincie op deze locatie. Ik ben graag bereid om deze zienswijze mondeling toe te lichten. Als er naar aanleiding van deze zienswijze vragen zijn, dan kunt u contact met 1 bedrijfsopvolger.	2. Wat is de inhoudelijke onderbouwing voor het aanwijzen van het paarse zoekgebied rond het Witteveen (tussen Steenwijkerweg en de Kwasloot en waarom zijn deze doelen juist hier belegd)? Het gedeelte van de hotspot tussen Steenwijkerweg en Kwasloot is ingetekend vanwege de hydrologische relatie met het beekdal van de Wapserveense Aa en de hier nog aanwezige bos- en heideterreintjes. Het betreft deels een beekdallaagte met daarin de Slingegruppe, zoals ook blijkt uit de bodemopbouw met madeveen- en gooreerdgronden en historische kaarten. De kleine, verspreid liggende bossen en heides dragen bij aan de uitwisseling van soorten tussen Holtingerveld en Drents-Friese Wold. 3. Welke ruimte biedt de provincie aan bestaande, onherroepelijk vergunde melkveebedrijven binnen het programma TLGD? Zie hoofdstuk 4 voor de uitwerking van onze stikstofaanpak. Overigens grijpt de provincie niet in op bestaande vergunningen en laat de norm voor generieke reductie in de melkveehouderij latente ruimte ongemoeid. 4. Welke mogelijkheden ziet de provincie om emissiereductiedoelen te realiseren via technische maatregelen, zonder krimp van het aantal dieren en met oog voor financiële haalbaarheid? Zie zienswijze 15. Wij denken dat de generieke emissiereductie in de melkveehouderij haalbaar is binnen een gezond verdienmodel voor de melkveehouderij.	

	De gebiedsgerichte opgave voor de melkveehouderij is veel lastiger te realiseren. Boeren krijgen in dat kader wel nadrukkelijk de mogelijkheid om gezamenlijk een aanbod richting de provincie te doen. Daardoor kan b.v. ook de ruimte van gestopte bedrijven meetellen. Zie ook zienswijze 15. Krimp van de veestapel is overigens geen doel van het programma. Alleen krimp van de emissies.	
166.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Via deze weg wil ik graag van de gelegenheid gebruik maken om een zienswijze kenbaar te maken in het kader van het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe. Ons bedrijf, [REDACTED], is gevestigd in [REDACTED]. We zijn een familiebedrijf. We zitten met z'n vieren in een maatschap en runnen het bedrijf samen met een paar medewerkers. Er worden [REDACTED]. We zijn een gemengd bedrijf, we telen suikerbieten, mais en gras. We maken net als velen bij ons in het gebied gebruik van ruiling van grond. Het gebied waar het bij ons voornamelijk om gaat is het Elperstroomgebied. De afgelopen 100 jaar is hier veel veranderd rondom Elp, van vlakke vergezichten naar grote aangemaakte bebossing. Vanuit de jaren 60 werd er in de Boermarkte nog 1100 ha cultuurgrond verhuurd, tegenwoordig nog geen 600ha. Dit om even aan te geven dat de boerenstand altijd wel medewerking heeft verleend aan de natuurplannen. We zijn als bedrijf altijd nauw betrokken geweest bij alle veranderingen en plannen in het gebied. Ecologen/beheerders uit dit gebied herkennen zichzelf niet meer in de huidige plannen. Het zijn hele tegenstrijdige natuurdoelen, van droog naar nat. Er moet nu een keuze gemaakt worden want anders worden de natuurdoelen niet gehaald aangezien de droge habitattypes het niet zullen overleven. Het is in ieders belang om Nederland weer van het slot te krijgen, daarom zullen er realistische natuurdoelen moeten komen. We zijn een modern toekomstgericht bedrijf die graag de reeks van generaties doorzet, dit is lastig doordat constant het probleem en de oplossing bij de landbouw neer worden gelegd. Een goed perspectief met realistische doelen is daarom van groot belang.	1. Wanneer maakt de provincie een duidelijke keuze in natuurdoelen (droog óf nat) in het Elperstroomgebied? Voor het Elperstroomgebied zijn instandhoudingdoelen van toepassing die afhankelijk zijn van voldoende hoge grondwaterstanden en voldoende kwelinvloed. Daarop richten herstelmaatregelen zich. 2. Hoe borgt de provincie dat natuurdoelen realistisch en haalbaar zijn? Voor alle Natura 2000-gebieden worden beheerplannen opgesteld waarin aangegeven wordt welke maatregelen genomen worden om de natuurdoelen te behalen. Onderdeel van de beheerplannen is een beschrijving van de systeemwerking. Zo nodig kan een landschapsecologische systeemanalyse worden verricht naar specifieke gebiedsdelen om meer inzicht te krijgen in de systeemwerking. Aan de hand daarvan worden de natuurpotenties inzichtelijk gemaakt. 3. Hoe zorgt de provincie voor een eerlijk en toekomstbestendig perspectief voor	

Gezien alle voorgaande generaties en ervaring met deze kwestie waarbij afspraken niet werden nagekomen, is er weinig vertrouwen. Het gebied is op de hoogte gebracht door het plaatselijk belang, wat een vreemde gang van zaken is, je zou verwachten dat de grondeigenaren eerst benaderd worden voordat je een schetsdag houdt met burgers. We hebben ons als boeren verenigd, hebben kennis ingehuurd en zijn goed op de hoogte van de materie en wat er speelt in het gebied. Dit zorgt er ook voor dat we samen met de ecologen de oplossing wel hebben maar dat huidige regelgeving ons allen tegenhoudt. Als voorbeeld: alle stappen worden doorlopen van het huidige beleid rondom drainage of bereningsbronnen waarbij geohydrologische voortoetsen worden gedaan met als uitkomst geen significante negatieve gevolgen voor de natuur, en vervolgens durft men niet de verantwoording te nemen om dit bestaande beleid uit te voeren. Het mag dus duidelijk zijn dat er in het verleden dingen verkeerd zijn gegaan. We hopen op een betere samenwerking waarbij mensen van Prolander/Provincie, die de gebiedsprocessen gaan begeleiden, gaan voor een integrale oplossing waarbij dus alle opgaves voor iedereen duidelijk zijn. Het is een feit dat regelgeving en ambitiegebieden constant worden bijgesteld. Dit zorgt ervoor dat er geen perspectief is. Ik ben graag bereid om deze zienswijze mondeling toe te lichten. Als er naar aanleiding van deze zienswijze vragen zijn, dan kunt u contact met ondergetekende opnemen.	landbouwbedrijven, in plaats van eenzijdige belasting van de sector? Zie ons antwoord op zienswijze 3. 4. Hoe herstelt de provincie het vertrouwen, gezien eerdere ervaringen met het niet nakomen van afspraken? Het TLGD beoogt voor Drenthe vergunningverlening stapsgewijs weer mogelijk te gaan maken. We vragen het nodige van de landbouw, met name met reductie van stikstof en in de hotspots, maar willen hiermee zorgen dat er ook weer mogelijkheden komen doordat vergunningverlening op termijn weer mogelijk wordt. 5. Waarom zijn grondeigenaren niet als eerste betrokken bij het gebiedsproces en hoe wil de provincie samenwerken in gebiedsprocessen? Wanneer het programma wordt vastgesteld kunnen na de zomer gebiedsprocessen starten. Wij gaan dan graag met de grondeigenaren in gesprek. 6. Waarom worden maatregelen die aantoonbaar geen negatieve natuurimpact hebben, alsnog niet toegestaan of uitgevoerd? Het voorbeeld dat indiener aanhaalt heeft betrekking op drainage en beregeningsputten. Op dit moment geldt dat wij als provincie binnen de daarvoor geldende onderzoekszone rondom Natura 2000-gebieden voor deze activiteiten geen vergunningen afgeven. 7. Hoe zorgt de provincie voor stabiele en voorspelbare regelgeving en ambitiegebieden?	

		Het programma is bedoeld om voorspelbaarheid en continuïteit te bieden. Voor stikstof wordt met het programma duidelijkheid gecreëerd tot en met 2035. Voor doelen van natuur en water tot en met 2030. Uiteraard blijft daarbij wel gelden dat beleid in beweging kan blijven, als gevolg van b.v. veranderend bestuur en landelijk en zelfs internationaal beleid.	
167.	Agrarische Natuur Drenthe		
Zienswijze		Reactie op zienswijze	Gevolgen
AND heeft als uitvoerder van het stelsel Agrarisch Natuur en Landschapsbeheer een stevige basis in de Drentse agrarische sector. We zijn een snelgroeiende coöperatieve vereniging met ruim 730 leden. De animo voor deelname in Drenthe is groot. Er is een sterke actuele behoefte aan voldoende ANLb-budget, langjarige zekerheid en de provincie-brede mogelijkheid -voor iedere agrarische ondernemer- om mee te kunnen doen. Agrarisch natuurbeheer heeft zich in Drenthe onomkeerbaar ontwikkeld tot een volwaardig agrarisch bedrijfssondereel. Vanuit die wetenschap én ons dagelijks werk willen wij u met volle overtuiging meegeven dat “het toekomstbestendig samengaan van natuur en landbouw in Drenthe, zonder brede inzet van ANLb, een onbereikbare provinciale opgave is”. Alle agrarische ondernemers willen nu perspectief. Er is veel onrust over de agrarische toekomst. Integrale provinciale antwoorden zijn nodig en urgent. In het agrarisch cultuurlandschap ligt wat ons betreft de maatschappelijke opgave. Het TLGD dient ons inziens de dominante focus op sectorale natuur opgaven in prioritaire gebieden los te laten. Agrarisch natuurbeheer heeft behoefte aan een TLGD dat voor iedereen houvast geeft en werkbaar is in de praktijk. Vanuit die urgentie wijzen wij u graag op onderstaande verbeterpunten. 1. Gebrek aan concretisering TLGD; AND aan de voorkant actief en tijdig meenemen; 2. Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb) kan geen voorportaal voor verplichtende maatregelen zijn; 3. Prioritaire TLGD gebieden vs. prioritaire gebieden ANLb; 4. Inzet ANLb voor behalen doelen waar ANLb niet voor bedoeld is. 1. Gebrek aan concretisering TLGD; AND aan de voorkant actief en tijdig meenemen		1. Op welke manier en op welk moment wordt AND structureel en tijdig betrokken bij keuzes over de uitvoering van het TLGD? Doordat we net als bij het opstellen van dit programma en bijvoorbeeld via de landbouwtafel met de AND in gesprek blijven over de mogelijkheden en inzet van ANLB in Drenthe. 2. Hoe voorkomt de provincie dat ANLb wordt ingezet als voorportaal voor verplichtende maatregelen? Die situatie is niet aan de orde. Enigszins ter zijde. Wel is het zo dat we de gebieden waar we de ambitie hebben om in de toekomst natuur te realiseren, op de ambitiekaart van het Natuurbeheerplan hebben begrensd. Binnen deze begrenzing is geen ANLb mogelijk. 3. Hoe voorkomt de provincie dat ANLb wordt ingezet of afgerekend op doelen waarvoor het niet bedoeld is, zoals stikstof- en systeemhersteldoelen en het vrijwillige karakter van ANLb intact blijft?	

Door het gebrek aan concretisering in het document, is het lastig een goed beeld te vormen van de uitwerking van het TLGD. Leiden de voorgestelde maatregelen tot de gewenste effecten? Zicht op de impact, de gevolgen en benodigde uitvoeringsinzet/-capaciteit van de maatregelen zijn niet geanalyseerd. Dat maakt het voor ons lastig om tijdig onze werkorganisatie adequaat in te richten. Wat is financieel een verantwoord bedrijfsmodel? Welke formatieve groei en organisatie-doorontwikkeling vereist dit alles? Wanneer nieuwe collega's werven, hoeveel, met welke expertise, opleiden of omscholen huidige medewerkers etc.? Zeker gelet op hoofdstuk 5.4 Financiële middelen beschikbaar voor start van de uitvoering wordt in Figuur 5.6 gesproken over €112,2 miljoen euro, weg te leggen tot 2030. Dit is een forse inspanning. Maar goed passend bij een provincie-brede ANLb toekomstambitie. We hebben nodig : hardheid in financiering, duidelijkheid over beslisroute én tijdig inzicht in fasering. Voor ons essentiële punten om de gevraagde TLGD bijdrage te kunnen leveren. Wij vragen u om ons ruim van tevoren als inhoudelijk gebiedspartner actief te betrekken bij aanstaande TLGD uitvoeringskeuzes. Dan hebben we het niet over weken of maanden maar in het licht van bovenstaande over meerjarige structurele samenwerkingsafspraken. Daarnaast vragen wij om passende financiële ondersteuning om onze werkorganisatie door te ontwikkelen zodat we gereed zijn om aan de klus van €112,2 miljoen succesvol te klaren. Gelukkig lezen we op pagina 59 dat <i>'Wij [de provincie] gaan met AND optrekken om de opgave te realiseren samen met de agrariërs'</i>. Dit stemt ons positief. 2. Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb) kan geen voorportaal voor verplichtende maatregelen zijn Voor AND is het een groot afbreukrisico als in prioritaire gebieden –met o.a. inzet van van ANLb beheer- TLGD doelen niet behaald worden en er wordt overwogen om verplichtende maatregelen in te zetten. Als coöperatieve vereniging willen wij niet betrokken zijn bij verplichtende maatregelen tegen boerenbedrijven. Dat is voor ons een no-go. ANLb is een vrijwillig bovenwettelijk systeem. Dat is een essentieel aspect in al ons doen en laten. Het is de kern van de vertrouwensbasis met onze leden. Als ANLb opgevolgd dreigt te worden door verplichtende maatregelen zullen wij in samenspraak met onze leden de samenwerkingspositie met de provincie Drenthe heroverwegen. Verplichtende maatregelen zullen in onze ogen ook een groot negatief effect hebben op al onze huidige en potentieel nieuwe ANLb deelnemers. Dat vinden wij zeer ongewenst. 3. Prioritaire TLGD gebieden vs. prioritaire gebieden ANLb	Als provincie hebben wij geen intentie om te tornen aan de randvoorwaarden voor het ANLb. 4. Is de provincie bereid de tekst van het TLGD aan te passen om expliciet te maken dat ANLb geen instrument is voor het behalen van stikstofdoelen? Wij denken dat het ANLb agrariërs kansen biedt om hun verdienmodel te ondersteunen met maatregelen die passen bij een aanpak die ook natuurdoelen helpt. Wij passen de tekst op dit punt daarom niet aan. 5. Hoe borgt de provincie harde, langjarige financiële zekerheid voor ANLb, passend bij de gevraagde uitvoeringsopgave? Het ANLb is een landelijk uniforme regeling. De voorwaarden die hierop van toepassing zijn worden door het Rijk en provincies vastgesteld, en ter toetsing voorgelegd aan de Europese Unie. Volgens de huidige regeling kunnen afspraken worden gemaakt voor een duur van zes jaar. Wij bepleiten bij het Rijk de mogelijkheid om beheerafspraken voor langere periodes te kunnen maken, en daarmee meer zekerheid te kunnen geven aan partijen. 6. Hoe voorkomt de provincie verwarring en ongelijkheid door het naast elkaar bestaan van prioritaire TLGD-gebieden en prioritaire ANLb-gebieden en is de provincie bereid te komen tot één samenhangende en eenduidige gebiedsindeling en administratieve vereenvoudiging?? In het TLGD gebruiken wij de term prioritaire gebieden niet, maar hotspots. Daarmee voorkomen wij verwarring tussen beiden. Bij de uitwerking van de prioritaire ANLb-gebieden	

Naast het TLGD waarin prioritaire Drentse gebieden (hotspots) worden aangewezen bestaat er ook de Leidraad 2.0 (LVVN) waarin gesproken wordt over toekomstige prioritaire ANLb-gebieden. Steeds meer wordt duidelijk dat deze gebieden ruimtelijk niet –volledig– overlappen. Dit is heel verwarrend. Het is aan de keukentafel niet meer uit leggen. Het leidt voor agrariërs tot een ongewenste toename van regeldichtheid én -ongelijkheid. Deregulering is hier op zijn plaats. Doe vooraf een uitvoeringstoets. Wij roepen de provincie op om tot synchronisatie te komen. Ga niet met 2 verschillende gebiedsaanduidingen werken. Voorkom onnodige administratieve lasten. Eenvoud is wat ons betreft de beste duidelijkheid. Ontmantel complexe administratieve systemen. En maak vooral geen nieuwe sub-gebiedsaanduidingen. ANLb is een procesaanpak. Structurele inzet, impact en toepasbaarheid ervan wordt door AND op bedrijfsniveau vastgelegd in keukentafelgesprekken. Daar gebeurt het. Voorkom dat bedrijven buiten prioritaire gebieden geen kansen krijgen om zich aan te passen aan gebiedsopgaven en/of kunnen omschakelen naar andere bedrijfsmodellen. Zicht op ‘harde structurele financiële budgetten’ voor ANLb ontbreekt in het TLGD. Voeg een helder financieel overzicht toe waarin duidelijk wordt welke financiële ANLb middelen (1) hard zijn en (2) welke de zachte status ambitie hebben. Wij willen daarnaast de waarschuwing afgeven dat het concentreren van toekomstig ANLb-budget in nieuw te vormen prioritaire gebieden forse gevolgen zal hebben voor de huidige uitvoeringspraktijk. ANLb is voor de agrariërs en AND een continue ontwikkelproces; gevoed vanuit inhoudelijk gebiedsopgaven en inpasbaarheid binnen bedrijfsmodellen en –mogelijkheden. Zo werkt het al jaren in de Drentse praktijk. Waar in welke gebieden komt groei van agrarisch natuurbeheer? Om welke pakketten gaat het dan? En waar komen generieke verplichtende maatregelen? Dit vraagt maatwerk. Vanuit de missie van AND willen wij agrariërs juist provincie-breed de kans geven om natuurinclusieve maatregelen te nemen. En dat ook in gebieden waar opgaven het grootst zijn. Begrenzing in prioritaire gebieden zal o.a. leiden tot: . Lokale initiatieven en processen buiten begrenzingsen stilvallen; . Natuurinclusieve maatregelen vanuit projecten (zoals Achterste Diep; NIL ZuidWest Drenthe) kunnen niet doorgezet worden in opvolgend langjarig beheer; . De samenwerking met Landschapsbeheer Drenthe zal afgeschaald worden, aanleg wordt niet meer opgevolgd door beheer en gaat on-hold; . De mogelijkheid om bestaande DAW-bufferstroken over te zetten naar ANLb vanaf 1-1-2027 komt te vervallen; . Het project Wies met de Patries verliest uitvoeringsbasis en agrarisch draagvlak; . Het DAW project “goede bodem als basis” (Waterschap Hunze en Aa's) gaat stilvallen en krijgt geen vervolg;	houden wij rekening met de hotspots uit het TLGD. Zie ook het antwoord op de onderstaande punt 7. 7. Hoe zorgt de provincie ervoor dat agrariërs buiten prioritaire gebieden ook toegang houden tot ANLb en kunnen inspelen op gebiedsopgaven? Wij zien ANLb als een instrument dat we breed in willen zetten in het landelijke gebied. De beschikbare budgetten die wij hiervoor toebedeeld krijgen vanuit het Rijk zijn daarvoor de basis. Aan de aanvullende middelen die het Rijk beschikbaar stelt is de voorwaarde verbonden dat deze ingezet worden in de onder punt 6 benoemde prioritaire gebieden, d.w.z. een zone rondom de stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden. Dit met als doel maximaal ecologische impact te maken rondom die gebieden en daarmee vergunningverlening weer vlot te kunnen trekken. Dit is dus een randvoorwaarde die wij meekrijgen vanuit het rijk voor de extra budgetten. Wij blijven ons ondertussen bij het Rijk inzetten voor extra financiële middelen voor ANLb dat breed ingezet kan worden in Drenthe.	

Aan de bestuurlijke intentieverklaring Gebiedsprogramma Veenkoloniën kan geen uitvoering worden gegeven aan het onderdeel 'Programmalijs Landelijk Gebied'; specifiek projecten ter versterking van agrarisch natuur- en landschapsbeheer; Aan de landbouwwens om meer budget en mogelijkheden voor agrarisch natuurbeheer (Landbouwvisie Zuidwest Drenthe 2025-2050) wordt geen invulling gegeven. (Landbouwvisie: pag. 32 "we willen dat alle beheerpakketten beschikbaar zijn voor heel Zuidwest-Drenthe, zodat de agrariërs die dat willen aan de slag kunnen met agrarisch natuurbeheer"). Wij betreuren het ten zeerste als deze consequenties zich daadwerkelijk gaan voordoen. 4. TLGD vraagt inzet ANLb voor behalen doelen waar ANLb niet voor bedoeld is ANLb wordt in het TLGD genoemd als middel om rondom stikstofgevoelige Natura-2000 gebieden gericht in te zetten. Op pagina 51 wordt gesteld: <i>'ANLb kan zo een grote rol spelen in het behouden en ontwikkelen van het agrarisch natuurlandschap, de biodiversiteit en systeemherstel'</i>. Dat 'systeemherstel' kan ook worden gezien aan een bijdrage in het behalen van stikstofdoelen. Hier is ANLb nadrukkelijk niet voor bedoeld. ANLb richt zich op het agrarisch cultuurlandschap. Dit is inclusief afwegingen en beoordeling inpasbaarheid in de agrarische bedrijfsvoering. Enige suggestie dat ANLb hier wel wordt ingezet (en dus ook kan worden afgerekend) op doelen waar het niet voor bedoeld is hoort niet thuis in het TLGD dan wel dient duidelijk beschreven te worden dat ANLb niet een middel is voor het behalen van stikstofdoelen. Het afrekenen op doelen waarvoor het niet bedoeld is kan het gehele nut en agrarisch draagvlak van het succesvolle ANLb-stelsel in twijfel trekken. Daar heeft, vinden wij, niemand belang bij. Voorkom dit risico. Herschrijf de tekst op dit punt.		
168. [REDACTED]		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Via deze weg willen we graag van de gelegenheid gebruik maken om een zienswijze kenbaar te maken in het kader van het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe. We [REDACTED] wonen en werken we met veel plezier op ons bedrijf. Ons bedrijf is een biologisch melkveebedrijf, een zorgboerderij met verblijf en een boerderijwinkel. [REDACTED] Wij zijn trots op ons bedrijf in [REDACTED] en we boeren mét de natuur en omgeving: • Reeds extensief: Ons bedrijf is al aan het extensiveren en we doen mee aan de extensiveringsregeling. We werken al jaren met Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten aan een mooi Drenthe.	1. Hoe zorgt de provincie voor rechtszekerheid, vergunningruimte en een duidelijk eindpunt in emissiereductie, zodat bedrijven die aan de eisen voldoen kunnen blijven ontwikkelen en innoveren? Zie de uitwerking van onze stikstofaanpak in hoofdstuk 4. Uiteindelijk vergt rechtszekerheid een rechterlijke uitspraak. Wij gaan ervanuit met onze aanpak daaraan te kunnen gaan voldoen en voelen ons gesterkt door onze recente uitspraak van de Raad van State (zie	

• Maatschappelijke waarde: Met onze boerderijwinkel dragen wij bij aan het toerisme en de beleving in de regio. Middels deze brief willen we onze zorgen uiten over de plannen die nu op tafel liggen voor gebied. Voor ons gaat dit niet over een rapport op een bureau, maar over onze toekomst, ons gezin en ons levenswerk. We refereren hierbij specifiek aan de punten op pagina 76, 80 en 87 van de beleidsstukken. Eerlijke waardering van onze grond (pagina 76) De maatregelen die voor systeemherstel noodzakelijk zijn, kunnen echter leiden tot een verandering van die gebieden en maakt dat deze niet meer goed in te zetten zijn voor landbouwkundig gebruik. Dat kan ook buiten het NNN het geval zijn en dan spreken we van nieuwe natuur. Dit betekent doorgaans een functiewijziging waardoor de gronden kunnen worden afgewaardeerd. Op pagina 76 wordt gesproken over deze functiewijziging. In de praktijk betekent dit dat onze grond minder waard wordt én we minder land overhouden voor onze koeien of het telen van gewassen. Dat raakt ons hard, zeker omdat we al volop aan het extensiveren zijn. Deze waardedaling tast direct onze leencapaciteit bij de bank aan, terwijl we die financiële ruimte juist hard nodig hebben om onze positieve koers voort te zetten. Onduidelijkheid over de referentie (de extra 13%, pagina 80) Naast de algemene 30% reductie, lezen we op pagina 80 over een extra reductie van 13% voor ons gebied. Maar wat ons echt zorgen baart: nergens staat duidelijk waar die procenten vanaf gaan. Wat is de referentie? Kijkt de provincie naar de vergunning die we hebben, of naar het aantal dieren op een willekeurige datum? Als die datum verkeerd wordt gekozen, worden we dubbel gestraft voor de stappen die we zelf al hebben gezet. Wij vragen de provincie om een eerlijk nulpunt: erken onze vergunningsruimte en de stappen die we al hebben gedaan. Duidelijkheid over vergunningen en ontwikkeling (pagina 87) Ook maken we ons grote zorgen over de 'additionaliteit'. Die 43% reductie lijkt geen eindpunt te zijn. Als de natuur niet snel genoeg herstelt, kunnen de regels zomaar weer strenger worden. Voor ons betekent dit enorme onzekerheid. Wij willen ons bedrijf blijven verbeteren (denk ook aan innoveren met technieken, emissiearme stal bouwen of verbeteren van dierwelzijn), maar zonder vergunningen staan we simpelweg stil. En stilstand is voor een boerenbedrijf achteruitgang. Wij vragen om rechtszekerheid: als we aan de eisen voldoen, moeten we ook gewoon kunnen blijven ondernemen. Gebiedsprocessen en hotspots: eerst de feiten, dan de kaart	zie <u>Uitspraak 202301494/1/R2 - Raad van State</u>). Een precies eindpunt in emissiereductie is op basis van de van toepassing zijnde regelgeving helaas niet te geven. 2. Wat is het eerlijke referentiepunt voor emissiereducties (inclusief de extra 13%), en hoe voorkomt de provincie dat voorlopers dubbel worden benadeeld? Zie antwoord 3 3. Hoe waarborgt de provincie een eerlijke waardering en passende compensatie van gronden bij functiewijziging of systeemherstel, zodat financiële continuïteit van bedrijven niet wordt aangetast? Als de agrarische gebruikswaarde wordt beïnvloed door keuzes in het TLGD is het uitgangspunt dat de getaxeerde financiële verschillen die ontstaan vergoed worden. Hierbij kan onderscheid gemaakt worden tussen vermogensschade en inkomensschade. Vermogensschade is gerelateerd aan het eigendom van de grond, terwijl inkomensschade gelinkt is aan de gebruiker. Op dit moment wordt er door de gezamenlijke provincies gewerkt aan een modelregeling voor de vergoedingen 4. Hoe worden gebiedsprocessen en hotspots zorgvuldig ingericht, met eerst gezamenlijke feitenvaststelling en volwaardige betrokkenheid van bewoners en ondernemers vóórdat kaarten en maatregelen worden vastgesteld? In het TLGD worden nog geen concrete maatregelen gepresenteerd. De hotspots zijn	

Ons bedrijf bevindt zich in een zogenaamde 'hotspot' Vledder Aa / Wapserveense Aa (vanaf pagina 96) . We zien dat er nu al kaarten en oplossingsrichtingen worden gepresenteerd voor deze gebieden. Dat vinden wij te voorbarig. De eerste stap moet zijn: het gebied bij elkaar brengen, alle feiten eerlijk op tafel leggen en gezamenlijk bepalen hoe doelen gehaald kunnen worden. Pas daarna volgt het gesprek over de keuze van maatregelen en waar wat gaat landen. Je kunt niet over een gebied beslissen zonder de mensen die er werken en leven eerst echt te horen. Naast de procesmatige bezwaren, maken wij ons grote zorgen over de ecologische en economische bijeffecten van de gepresenteerde oplossingsrichtingen. De geplande creatie van natte schraallanden en de bijbehorende verhoogde waterpeilen in de hotspot Vledder Aa / Wapserveense Aa hebben direct negatieve gevolgen voor onze bedrijfsvoering. Deze vernatting creëert een enorme aanzuigende werking op ganzenpopulaties, wat onvermijdelijk leidt tot excessieve vraatschade. Bovendien resulteert de combinatie van een weke bodem en grote groepen ganzen in ernstige bodemverdichting en vertrapping. Vertrapping van de grasmatten op nattere bodems leidt tot blijvende structurele schade aan het land, wat met een eenmalige vergoeding niet hersteld is. Bovendien zorgt de vervuiling door ganzenuitwerpselen ervoor dat het gras ongeschikt wordt als voer voor ons vee. Dit dwingt ons tot de aankoop van vervangend voer van elders, wat niet alleen een extra kostenpost is, maar ook haaks staat op de gewenste kringlooplandbouw en eiwit van eigen land. Het simpelweg vergoeden van 'gevreten kilo's' dekt de werkelijke schade aan de bedrijfsvoering en de bodemgezondheid dus absoluut niet. Onze waarde voor Drenthe en uitnodiging keukentafelgesprek Kortom, wij zijn meer dan een bedrijf op papier. Wij zijn een vast onderdeel van dit gebied. Door onze winkel en de nauwe samenwerking met Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer laten we elke dag zien dat landbouw, natuur en toerisme prima samen gaan. Wij zijn van waarde voor de natuur, voor de mensen die in onze winkel komen en voor de uitstraling van onze provincie. We nodigen u graag uit voor een keukentafelgesprek op onze boerderij. Wij laten u graag zien hoe wij hier natuur, landbouw en onze maatschappelijke functie met de zorgboerderij en boerderijwinkel combineren. Laten we aan de tafel het gesprek voeren over de feiten: over onze referentiewaarden, onze vergunningsruimte en hoe we samen kunnen zorgen voor een vitaal Drenthe. We horen graag wanneer u hiervoor gelegenheid heeft.	opgenomen om aan te geven waar de opgaves globaal gaan landen. Een concrete invulling van de hotspots is er nog niet en zal in het gebiedsproces verder uitgewerkt worden. Daarin zullen de zorgpunten met betrekking tot ganzen die indiener van de zienswijze naar voren brengt meegenomen worden. 5. Hoe weegt en adresseert de provincie de ecologische én economische neveneffecten van maatregelen (zoals vernatting, ganzenoverlast en blijvende bodemschade), inclusief adequate compensatie van structurele schade? Dit zijn afwegingen die we onder meer in de gebiedsprocessen maken evenals wijze van eventuele compensatie.	
169. [REDACTED]		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen

Graag maken wij, [REDACTED], van de gelegenheid gebruik om een zienswijze in te dienen op het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe. De locatie waar wij boeren, [REDACTED], is tot het verre verleden een gemengd bedrijf geweest. Wij boeren op een [REDACTED]. We zijn in 2006 gestopt met melkvee en hebben ons toen verder doorontwikkeld met varkens en akkerbouw. Sinds 2011 hebben we geen dieren meer op dit adres. We hebben een bouwplan van ongeveer [REDACTED] hectare, daarop telen we aardappelen in wisselteelt met andere landbouwers uit ons gebied. Op dit moment zetten we onze gronden in voor verruiming van bouwplannen, waarvoor wij onze werkzaamheden inzetten.

De uitdagingen voor ons bedrijf:

Hydrologisch systeem

Wij hebben onze zorg over de verhoging van de waterpeilen in en om de beekdalen. Het verhogen van waterpeilen kan tot gevolg hebben dat percelen later begaanbaar zijn en onvoldoende bewerkbaar, dit geldt zowel voor het voorjaar als ook het najaar. Wij vragen aandacht voor de waardeontwikkeling van onze percelen en daarmee de ontwikkeling van ons vermogen.

Om verdroging van natura 2000-gebieden tegen te gaan – vragen wij ons af of het verhogen van het waterpeil in de beekdalen dé oplossing is. Graag zouden wij hier meer informatie over krijgen. We zien ook een oplossing door het vasthouden van water in de hoger gelegen gebieden waarbij landbouwers een actieve rol kunnen spelen met onder andere de regelingen die vallen onder het Deltaplan Agrarisch Waterbeheer. We hebben allemaal belang bij water, natuur maar ook zeker landbouw, laten we met elkaar onderzoeken hoe we elkaar zo goed mogelijk kunnen ondersteunen hierop.

Hotspot

Een hotspot is een gebied waarin *‘opgaven stapelen en die dus ook het meeste een bijdrage leveren aan vergunningverlening en doelen van natuur en water’* (uit ontwerpprogramma pagina 9). De weging van landbouw in relatie tot de opgaven en doelen, zien wij onvoldoende terug. Daarbij vragen wij ook aandacht voor de financiële compensatie, deze is niet zichtbaar voor ons wat onrust meebrengt.

Zonering natura 2000-gebieden

In het ontwerpprogramma wordt gesproken over een zonering van 500 tot 1000 meter rond natura-2000 gebieden. Dit heeft grote impact op het gebruik van onze landbouwpercelen voor de teelt van gewassen, mestplaatsingsruimte en spuitzones. Hiermee worden deze percelen afgewaardeerd voor landbouwkundig gebruik van onze akkerbouwgewassen en heeft daarmee gevolgen voor ons verdienvermogen.

1. Hoe onderbouwt de provincie de keuze voor hydrologische maatregelen (zoals peilverhoging in beekdalen), welke alternatieven worden onderzocht, en hoe worden effecten op landbouw, perceelwaarde en verdienvermogen gecompenseerd?

In de gebiedsprocessen wordt in samenspraak met agrariërs, waterschappen en andere betrokkenen onderzocht waar knelpunten zich daadwerkelijk voordoen, welke maatregelen effectief en proportioneel zijn en welke alternatieven mogelijk zijn. Daarbij wordt gebruikgemaakt van aanvullende onderzoeken en monitoring

Effecten op landbouw en verdienvermogen maken onderdeel uit van de integrale afweging in het gebiedsproces. Het uitgangspunt is dat landbouwgrond zo veel mogelijk landbouwgrond blijft. Wanneer hydrologische maatregelen leiden tot structurele beperkingen die niet te voorkomen zijn, wordt gezien hoe deze effecten kunnen worden beperkt en indien nodig worden gecompenseerd met de beschikbare instrumenten.

2. Hoe worden binnen hotspots landbouwbelangen volwaardig meegewogen ten opzichte van natuur- en waterdoelen, en welke financiële compensatie en duidelijkheid biedt de provincie aan betrokken ondernemers?

De water en natuurdoelen zijn wettelijke opgaven die we ruimtelijk een plek geven. We gaan daarover in gesprek met de grondeigenaren en wegen het landbouwbelang hierin zorgvuldig af. Als het gaat om bijvoorbeeld afwaarderen van de

De zonering van nu, lijkt zich te richten op gebieden buiten natura-2000, wij willen u vragen ook aandacht te schenken aan zonering binnen natura-2000 gebieden. Tot slot Het ontwerpprogramma bevat erg veel informatie en verwijzingen. Er worden weinig keuzes gemaakt en er blijven veel zaken over met open einden. De invloed op het gebied is groot, de helderheid is er niet – dit brengt veel onrust met zich mee. Als agrarisch ondernemer in Wapse willen wij meedenken bij de ontwikkelingen voor het gebied waarin wij ondernemen – waarbij onze verkregen rechten worden gezien en er respect is voor onze eigendommen. We willen werken aan een win-win situatie, waarbij landbouw, natuur en leefbaarheid van belang zijn.	waarde van grond, dan is daar instrumentarium (budget) voor. 3. Wat zijn de gevolgen van de zonering van 500–1000 meter rond Natura-2000-gebieden voor teelt, mestplaatsing en ontwikkelruimte, en waarom wordt zonering binnen Natura-2000-gebieden niet betrokken? Vanuit de opgave voor stikstof zien wij een gebiedsgerichte opgave. Deze richten we op het gebied binnen 1 km rond Natura 2000-gebieden. Zie paragraaf 4.2.3. Hier geldt een extra opgave geldt voor reductie van stikstofemissies op gebiedsniveau. Voor waarom deze zonering niet binnen de Natura 2000-gebieden ligt: zie zienswijze 146, punt 3. 4. Wanneer zorgt de provincie voor meer concreetheid, keuzes en duidelijkheid in het TLGD, met respect voor bestaande rechten en eigendommen van ondernemers? In hoofdstuk 4 (planning) en hoofdstuk (gebiedsprocessen) vindt u nader uitgeschreven hoe de provincie het programma verder wil uitwerken. Het zal daarbij niet mogelijk zijn om overal tegelijkertijd aan de slag te gaan, zodat we keuzes moeten maken in de volgorde waarin we te werk gaan. Het gebied rond Wapserveense Aa is een van de eerste gebieden. Zie ook de Realisatiestrategie bij het programma.	
170.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Algemeen: Ons uitgangspunt is dat het TLGD breder gericht zou moeten zijn dan de zo nadrukkelijke focus en doelen van het stikstofvraagstuk, maar op een bredere toekomstbestendige ontwikkeling van landbouw en natuur in Drenthe. Dat vraagt om beter inzicht in de	1. Waarom ontbreekt een landbouwstructuuranalyse (bedrijven, ligging, omvang, opvolging, grondgebruik) aan de basis van het TLGD, en hoe wordt	

landbouwstructuur, duidelijkheid over prioriteiten in doelstellingen (lucht, bodem, water), en afstemming met recent rijksbeleid zoals grondgebondenheid, dierwelzijn en pacht. Zonder deze samenhang dreigt het TLGD te fragmenteren en onvoldoende richting te geven aan het doorontwikkeld landelijk gebied. De scope Waar naar ons idee mee had moeten beginnen is een volgend aantal zaken waarmee meer duiding en richtinggevend had moeten worden gestart zijn o.a. de volgende zaken; 1. Het grote landbouwstructuur onderzoek. Waar zitten de bedrijven, hoe groot zijn ze, waar liggen ze, waar is hun grondgebruik, hoe is de leeftijdsopbouw, waar zitten de opvolgers, hoe verhouden de bedrijven tot het gebied? Waar zijn de drukfactoren het grootst voor de natuuropgaven, in hoeverre zijn die agrarische bedrijven het sterkst van invloed op die natuur? Worden met bufferzones, stalemissies laten wegvallen, de drukfactoren wel ingelopen om de additionaliteit die nodig is om het vergunningen slot op te lossen? Hoeveel huiskavels, veldkavels, grootte van de kavels. Landbouwverkeersbewegingen dus op de openbare wegen? Hoe verhouden zich de stalemissies van de gehouden dieren vanaf 2019 tot de huidige aantallen dieren? Welke specifiekere doelstellingen liggen aldaar om dit te halen? Welke landbouwgebieden betreffen dit? Hoeveel bedrijven liggen daar nog in? Hoe ziet de Provincie die bedrijven zich te ontwikkelen? Een volgende versie TLGD zou hier antwoorden en achtergrondinformatie over moeten verstrekken over, wat-waar, waarom en hoe. Aanbeveling: geef substantieel meer statische/getalsmatige duiding aan ie TLGD. 2. Bufferzone's-Zoekgebieden in agrarisch gebied Het TLGD richt zich op specifieke zoekgebied en, maar geeft geen richting aan de voorheen "witte" landbouwgebieden om de landbouwfuncties te ondersteunen. Er wordt niet aangereikt hoe in het overige gebied met een instrumentenkoffer wordt geanticipeerd op doorontwikkeling (kavelruil, herinrichting). Daarnaast is 'gebiedsproces' een containerbegrip geworden. Het moet duidelijk gaan om in de Omgevingswet te verankeren publieke en private doelen. Kavelruil is geen in de Omgevingswet verankerd systeem; er is dus meer nodig. Aanbeveling: Maak duidelijk wat de prioriteit is buiten de "hotspots". Welke energie (geld, grond, beleid) wil de Provincie hier leveren ten behoeve van het TLGD?	deze alsnog betrokken bij keuzes en prioriteiten? Antwoord De Provincie Drenthe heeft recent de opdracht gegeven een provinciale landbouwstructuuranalyse uit te laten voeren door het Kadaster. Verkregen inzichten zullen in (nog te starten) gebiedsprocessen gebruikt worden om nadere keuzen te gaan maken of aanvullende verdiepende analyses op te starten. 2. Hoe bepaalt de provincie waar prioritaire doelen gelden, welke bedrijven dat betreft en hoe deze zich toekomstbestendig kunnen ontwikkelen? Zie zienswijze 74 3. Welke inzet (beleid, geld, grond) kiest de provincie buiten hotspots voor verdere landbouwontwikkeling? Buiten de hotspot gebieden gelden generieke opgaven en maatregelen die in het TLGD worden beschreven. De verdere landbouwontwikkeling wordt uitgewerkt in de 'Landbouwkoers van Drenthe' en het bijbehorende uitvoeringsprogramma. 4. Hoe zorgt de provincie voor een betere samenhang tussen landbouw en natuur, met meer focus op instandhoudingsdoelen in plaats van uitsluitend KDW-sturing? Zie zienswijze 5 en 20 (onder punt 7) 5. Ontwikkelt de provincie viewers waarin gestapelde doelstellingen en prioriteiten zichtbaar zijn?	

3. Natuurontwikkeling en mozaïek landschap De in het verleden gemaakte keuzes van het strikte scheidingsmodel natuur-landbouw, is verworpen tot grootschalige ingerichte afgeschermd gebied. Hiermee is het mozaïek landschap onder druk gekomen. Deze krijgt nu steeds meer impuls via ANLB, maar is met allerlei zoekgebied en ook aan het concurreren m.n. in het landbouwgebied. Hier zullen deze mozaïeken met voorrang ingevuld moeten worden. Het zou aanbeveling moeten krijgen de ook bestaande ingerichte/verworven/nog in te richten natuur deel uit te laten maken van een medegebruik van agrariërs. Juist niet om reden van mestplaatsing o.i.d. maar om de landbouw-inclusieve natuur {als tegenhanger van de natuur inclusieve landbouw} manier van boeren meer te ondersteunen. Zie ook de wetsvoorstellen nieuwe pachtbeleid instrument/GLB beleid e.d. waar het in de laatste jaren wordt "afgestraft" om dit zo te doen. In de doelsturing kengetallen en KPI's is het gebruik van eigen natuur/TSO gebruik niet aan te bevelen. Dit kan blijkbaar alléén met de verkregen titel van biologisch, waarmee ontheffingen gaan ontstaan. Het is voorts aan te bevelen meer focus aan te brengen op de instandhoudingsdoelstellingen i.p.v. de focus op het behalen de KDW's. Hier ben je als agrariërs in een gebied niet meer specifiek met je locatie op af te rekenen. Slechts op de stikstofdeken. Breng dit beter in beeld. Aanbeveling: Breng oonieuw een meer gewenste samenhang tussen (landbouwstructuuronderzoek: zie bullit 1/ landbouw en natuur aan. 4. Viewers, leesbaarheid, stapeling van doelen In de grote hoeveelheid van tabellen, data, overige informatie, is niet ergens in beeld te krijgen waar je de gestapelde doelen op gebied niveau kunt onderkennen. Het doorgronden van welke invloed jij als agrariër hebt op jouw gebied moet je zelf uit 138 bladzijden destilleren. {laat o.a. in ieder geval de verwerving NNN zien, niet als eerste de planologische NNN) Het document is thematisch opgesteld, kent niet een integrale afstemming dat hiermee een zo dusdanige samenhang op bedrijfsniveau valt te onderkennen. Het zou moeten zijn dat lucht/bodem/water/emissie/statussen gestapeld zichtbaar worden. Ook wordt niet specifiek genoeg duiding gemaakt, waar nu de werkelijke scope op bedrijfsniveau welke prioriteit doelstelling voorrang heeft. Is dat lucht, bodem, water of emissies? Of allemaal? Voor de N2000 lijken dit zoneringen te zijn, maar of hier nog overige gestapelde doelen zijn, die nog meer prioritair zijn, kan een gemiddeld lezer niet vinden. Zoekgebied en lijken groot, financiële middelen niet eindeloos, dat specifiek in het document moet worden aangegeven, wat en welke eerst? Maak die keuzes vanuit de provincie duidelijker. Lalt ook duidelijker worden waar rijk, provincie "veto's" mogen en kunnen uitroepen.	Ja, we ontwikkelen een dergelijke viewer. 6. Hoe past de provincie impactgevoelig Rijksbeleid toe binnen het TLGD? Door een adaptief programma op te stellen en zo rekening te kunnen houden met rijksbeleid. Wij zien ook dat als het Rijk ook met beleid komt wij ons hiertoe zullen moeten verhouden. Dat kan soms aanpassing van ons programma betekenen, maar soms ook blijven bij de eigen aanpak. 7. Hoe ziet de provincie de juridische borging van doelsturing (KPI's) publiek- en privaatrechtelijk? De uitwerking van de aanpak is te vinden in paragraaf 4.1 van het programma. Borging en monitoring is essentieel voor dit onderwerp. Daar zijn verschillende mogelijkheden voor, dat nog uitgewerkt moet worden na vaststellen van het programma. Een voorbeeld is via de voorwaarden van de subsidieregelingen. Zolang het wettelijke kader hierop niet is gewijzigd vindt dit bij nieuwe of gewijzigde projecten plaats via de huidige systematiek van vergunningverlening. 8. Hoe gaat de provincie om met latente vergunde ruimte en peiljaar 2019, en hoe worden reeds ingevulde emissiereducties (via overname dieren/ruimte binnen vergunning) meegenomen in het TLGD? Zie zienswijze 3. De norm voor generieke stikstofreductie in de melkveehouderij is aldus uitgewerkt dat niet wordt ingegrepen op latente ruimte. In het kader van de gebiedsgerichte opgave voor stikstof (zie paragraaf 4.3 van het programma) geldt wel een plafond voor het gebied. Ontwikkelingen die sinds 2019 hebben	

Aanbeveling: Ontwikkel viewers waarin gestaoelde doelstellingen en prioriteiten zichtbaar zijn. Maak provincie ifil11 duidelijk waar "veto's" kunnen worden uitgeroepen en wat eerst moet. 5. Overig rijks/provincie/gemeentelijk beleid Bij een TLGD vaststelling, zal het uiterst zuur worden als blijkt dat b.v. het aangenomen wetsvoorstel "grondgebondenheid" met een definitie van kracht gaat worden die ook nog autonoom verstreckende gevolgen gaat krijgen. Het is reëel te verwachten dat dit meer bepalend wordt voor de korte termijn op de landbouwbedrijven in de hoeveelheid grond in relatie tot geproduceerde mestvolumes. Hoe borgt de Provincie het TLGD dat dit niet een stapeling wordt van verzwarende regelgevingen van overig beleid? Doelsturing juridisch haalbaar, borgbaar en traceerbaar vastleggen is nog niet geboren. Hoe ziet de Provincie dit voor zich? Duurzaam boeren Drenthe, de KPI methode is zeer waardevol, maar heeft nog niet de verankering van het publiek en privaatrechterlijke! Hoe ziet de Provincie dat voor zich? Aanbeveling: Geef aan hoe de provincie bestaand vastgestelde impactgevoelig rijksbeleid past binnen ILGD Specifiek A. Latente vergunde ruimte Op ons melkveebedrijf zijn wij al jaren met KPI's doelsturing, maatregelenpakketten doende. Vanaf de start ook meegedaan en nog steeds mee in Duurzaam boeren Drenthe, studieclubs die hieraan verbonden zijn. Ook net de mogelijkheid gekregen om in ANLB mee te doen (was eerder niet mogelijk). Al 30 jaar zijn wij ook beheerder van natuurterreinen maar nog steeds zoekende wat is de route? Wij denken dat wij de 30% emissiereductie hebben ingevuld! Hoe? Onze vergunde ruimte was vanaf 2014 groter als de werkelijk hoeveelheid dieren. Dat is om zekerheidstelling van ons bedrijf in 2022-2023 opgevuld geraakt. Wij kochten ■■■ dieren aan van een stoppende buurman, waarbij om juridische redenen in een overeenkomst is opgenomen dat zou er een "emissie systeem"plafond komen, de rechten van de verkoper zijn bedrijf mee overgaan naar ons bedrijf. Tot het TLGD was dat niet duidelijk, nu is 2019 een peiljaar. NU IS HET WEL AAN DE ORDE. ■■■■ De stal heeft hij afgebroken, de gronden gebruiken wij grotendeels. ■■■■ ■■■■ Hoe gaat dit uitgelegd worden in het TLGD voor ons?	plaatsgevonden kunnen meegenomen in de te realiseren stikstofdoelen.	
171.		

Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Scope * Realiseert de provincie zich dat het wantrouwen van plattelandsbewoners over dit zoveelste rapport bijzonder groot is? * Realiseert de provincie zich dat veel boeren in Drenthe, ook de goedwillenden, langzaam maar zeker murw gemaakt worden? * Is er een integrale kijk van de provincie op de deelgebieden landbouw, natuur, water en stikstof? De indruk van veel plattelandsbewoners die ik spreek is dat veelal de linker hand niet weet wat de rechter doet: m.a.w. veel specialisten op deelgebieden maar geen overzicht over het geheel. De reacties van de vertegenwoordigers bij de voorlichtingsavond bevestigt dat: te vaak hoorde je reacties als: "dat is niet mijn expertise, dan moet je bij de collega van natuur, water zijn". Begrip van bodemprocessen is voor alle onderdelen landbouw, natuur, water, stikstof essentieel. * Hoe is het in zijn algemeenheid met de kennis van ambtenaren (beleidsmakers) en politici over de geschiedenis van Drenthe, de ontwikkeling van het Drents landschap en de betrokkenheid bij de Drentse Plattelandscultuur? Mijn advies: doe hier eens onderzoek naar. Misschien helpt gericht werken aan deze kennis mee om de onmiskenbare kloof tussen burger en provincie te verkleinen Natuur * De Kritische Depositie Waarde (KDW) die Nederland hanteert voor de stikstofneerslag op de Drentse Natura 2000 gebieden is door de keuze van de habitats in het merendeel van die N2000 gebieden onhaalbaar en zorgt er voor dat een niet onaanzienlijk deel van de Drentse landbouw geen perspectief heeft. Ga in IPO-verband daarom eensgezind naar Den Haag met een goed onderbouwd integraal verhaal over de onzekerheid van depositiereductie via de weg van de KDW en pleit voor een overgang naar emissiereductie middels doelsturing. In dit programma gaan jullie er te gemakkelijk van uit dat de KDW zaligmakend is.... * Een hele belangrijke drukfactor op natuur wordt constant vergeten en dat is de CO₂ concentratie in de lucht die sinds het begin van de industriële revolutie van 280 naar 420 ppm is gestegen. Dat betekent voor Drentse omstandigheden dat door de hogere CO₂ concentratie de assimilatie/fotosynthese van planten toeneemt en dat Drenthe groener wordt.... * Samenwerking landbouw-natuur pakt in Drenthe zeer wisselend uit. Het Didamarrest loopt boeren, die een samenwerking aan willen gaan, voor de voeten en de	1. Hoe zorgt de provincie voor een integrale en samenhangende aanpak van landbouw, natuur, water en stikstof binnen het TLGD? In het TLGD hebben we deze belangen afgewogen met als resultaat het voorliggend programma. In de gebiedsgerichte aanpak zullen met de grondeigenaren samen ook nog veel keuzes en afwegingen moeten worden gemaakt. 2. Hoe herkent en herstelt de provincie het verlies aan vertrouwen bij plattelandsbewoners en agrariërs? Door te werken met een programma dat weliswaar veel vraagt van de landbouw, maar ook perspectief biedt met op termijn weer vergunningen kunnen verlenen. 3. Waarom wordt sterk gestuurd op de KDW? Zie zienswijze 20, punt 7 4. Hoe worden andere drukfactoren op natuur en water (zoals bodemkwaliteit, waterbeheer, beheer van natuurgebieden en CO₂-effecten) volwaardig meegenomen? Zie zienswijze 20, punt 7. M.b.t. CO₂ geldt dat voor terrestrische soorten een overmaat aan stikstof vele malen meer impact heeft dan het toegenomen CO₂ gehalte in de atmosfeer. 5. Welke ruimte biedt de provincie voor emissiereductie via doelsturing als alternatief? Zie zienswijze 5. 6. Hoe stimuleert de provincie een betere samenwerking tussen landbouw en	

opstelling van een deel van de natuurorganisaties is ronduit arrogant. Er zou heel veel te winnen zijn als melkveehouders in de buurt van natuurgebieden in de overgangszone 5-10 ha konden huren en beheren als extensief kruidenrijk grasland: goed voor de biodiversiteit, goed voor de (weide)vogels. Bemesting met vaste (dierlijke) mest is een voorwaarde. Op dezelfde wijze bemest zou oorspronkelijk bouwland in een overgangsgebied kunnen bijdragen aan de krachtvoervoorziening van melkvee met lokaal geteelde producten. TBO's zouden veel meer open moeten staan voor deze voor het Drentse landschap positieve manier van werken. Er zijn enkele goede voorbeelden, o.a. in het Reestdal en op Landgoed De Klencke. * Conclusie: stap af van verschraling als het algemene thema bij natuurorganisaties. Juist door in de overgangsgebieden naar natuur en zelfs binnen een natuurgebied te kiezen voor extensief beheerd bouw- of kruidenrijk grasland dat wel fatsoenlijk bemest wordt met organische mest kan regionaal ruwvoer en krachtvoer (graan) geteeld worden dat helpt regionale kringlopen te sluiten. Bovendien kunnen maaisneden benut worden voor het maken een bodemverbeteraar als Bokashi. Mijn advies: streef in en bij natuurgebieden naar functioneel gras- en/of bouwland met een stabiele bodem (fysisch, biologisch, chemisch). Eventueel gaarne tot toelichting bereid. * Weidevogels vragen om een aparte aanpak. Natuurorganisaties hebben te weinig focus op weidevogels, zie b.v. in het gebied van het Nieuwe Drostendiep de opstelling van Natuurmonumenten. * Per definitie zijn Het Drentse Landschap, Natuurmonumenten en SBB niet goed in voorlichting en contacten met de plattelandsbewoners in het gebied waar hun terreinen liggen. Het is ook moeilijk om met ze in contact te komen. De provincie zou daar een stimulerende rol moeten spelen. * De natuurorganisaties moeten veel meer focus leggen op natuurherstel middels doelmatige en ambitieuze beheersplannen met aandacht voor de brede biodiversiteit (bodem, flora, fauna) in plaats van op natuurtypen/wensnatuur met een beperkt aantal wenssoorten. Via de provincie en de ecologische autoriteit moet in de Natuurdoelanalyses (NDA's) hiervoor meer aandacht zijn. De NDA's van dit moment zijn erg controversieel, merk ik in het netwerk. Zie ook https://edepot.wur.nl/711347. * Hernieuwde aandacht voor NNN en nieuwe natuur buiten NNN om brengt weer onduidelijkheid en onzekerheid voor de agrarische sector. Het TGLD geeft daarover ook geen enkele duidelijkheid en verschuift zich voortdurend achter Brusselse en landelijke	natuurorganisaties, met ruimte voor agrarisch beheer in overgangszones? Zie zienswijze 74 7. Hoe voorkomt de provincie onzekerheid door natuurbeleid (NNN, nieuwe natuur, vernatting) en hoe wordt schade aan bodem, landbouw en landschap beperkt? Het TLGD geeft geen hernieuwde focus op NNN. Die is er vanaf de '90-er jaren continue geweest. Zoals in de bouwsteen natuur toegelicht blijkt dat na afronding van het NNN de natuurdoelen nog niet gehaald worden. Daarvoor is nieuwe natuur noodzakelijk, en daarom is dit opgenomen in het TLGD. In de gebiedsprocessen wordt uitgewerkt waar en hoe dit ingepast kan worden met aandacht voor andere functies. 8. Biedt het TLGD voldoende financiële duidelijkheid over compensatie, vergoedingen en beloning voor ecosysteemdiensten? In de realisatiestrategie bieden we enige duidelijkheid hierover en overzicht van regelingen die nu aanwezig en bekend zijn. Daar zullen de komende jaren meer bij komen. In het programma is ook een voorstel voor subsidies voor Basiskwaliteit Natuur opgenomen. 9. Hoe borgt de provincie transparantie en inzicht in metingen, beheer kwaliteit en verantwoordelijkheden van betrokken partijen? Zie zienswijze 1 en 20. 10. Hoe waarborgt de provincie perspectief voor landbouw en leefbaarheid, inclusief	

regelgeving. Bedenk daarbij ook dat natuurorganisaties nu al niet aan hun beheerstaak toekomen. * De financiële mogelijkheden en mogelijke compensatie van en door de provincie/Prolander zijn in het voorliggende ontwerpplan ten enen male onvoldoende aangegeven. M.a.w. is er voldoende inzicht in deze mogelijkheden? * Hetzelfde geldt voor de vergoeding voor ecosysteemdiensten en landschapsonderhoud door boeren: is die mee begroot? * De bodemkwaliteit in natuurgebieden laat ernstig te wensen over met negatieve gevolgen voor o.a. de biodiversiteit in de bodem en en de kwaliteit van flora en fauna. Als het grote drukmiddel wordt stikstofdepositie gezien. Ook fosfaatovermaat wordt vaak genoemd. Het belang van pH en werking van het CEC complex op bodemfysica, bodembioologie en bodemchemie wordt nauwelijks onderkend, terwijl voor de invloed hiervan op de uitspoeling van zware metalen nauwelijks aandacht is. Natuur en water: Op aanraden van uw vertegenwoordiger bij de inloopavond van TLGD op 17 maart in Sleen heb ik een aantal voorbeelden van frustrerende ontwikkelingen in ons gebied opgesteld. * De indruk is dat het beheer van natuurgebieden (ernstig) te wensen over laat. Tendentieuze berichtgeving over de invloed van landbouw (emissies, instroom van nutriënten verontreinigd water) op natuurgebieden is TBO's niet vreemd. De provincie Drenthe zou natuurorganisaties veel meer moeten houden aan hun beheerstaak, gerelateerd aan de natuurdoelanalyses en metingen veel inzichtelijker moeten maken. Voeg versnipperde meetgegevens van de provincie, TBO's, waterschappen en WMD samen in een overzichtelijke databank die voor plattelandsbewoners klantvriendelijk toegankelijk is. * Het is stuitend om te zien hoe verschillende waterschappen om gaan met NV gebieden, beregeningsverboden en het geven van inzicht in meetgegevens over kwaliteit van oppervlaktewater en grondwater. Het feit dat het PBL waterverontreiniging uit andere bronnen dan de landbouw is ronduit schokkend. Zie https://stichtingagrifacts.nl/ook-brussel-kreeg-verwarrende-watercijfers-over-nederlandse-landbouw/. * Vernattingsregimes kunnen maximale lachgasproductie uit de bodem veroorzaken! Daar hoor je niemand over.	 sociaal-economische effecten van het TLGD? Zie zienswijze 3.	

* Zonder het belang van de winning van goed en gezond Drents drinkwater te ontkennen constateer ik dat WMD zich heeft ontwikkeld van een voor boeren positief ingesteld instituut (zie b.v. de jarenlange facilitering van studiegroepen van boeren in en rond waterwingebieden en een naar redelijke tevredenheid werkende overlegstructuur) naar een boeronvriendelijke organisatie die zich onttrekt aan goed overleg met de sector en slecht communiceert. * LESA dient vooral als basis voor ingrepen zoals we in o.a. beekdalen als het Nieuwe Drostendiep hebben gezien. De landschapsbeleving van bewoners zou geanalyseerd moeten worden. Een inspraakrond in een laat stadium, zoals nu vaak het geval is, leidt tot veel onvrede! Nu worden bewoners veel te veel voor voldongen feiten geplaatst. *Het feit dat de afgegraven ijzerhoudende bouwvoor in dit gebied is versleept naar landbouwgrond is stuitend uit het oogpunt van goed bodembeheer en Goede Landbouwpraktijk. Boeren die deze grond geaccepteerd zijn met een kluitje in het riet gestuurd met een misleidend praatje over gratis grond met veel organische stof. Stuitende onwetendheid! * De ingrepen van provincie, Waterschap Vechtstromen en Natuurmonumenten zijn ingegeven door de wens van waterberging en door het creëren van wensnatuur op basis van enkele plantensoorten, daarbij verwijzend naar de Vogel-en habitatrichtlijn van de EU. Er is geen enkele rekening gehouden met de negatieve effecten als sterke beperking van de biodiversiteit van de bodem, het nut van bodembiodiversiteit en begrazing en met weidevogelbeheer. Flora en fauna hebben netto groot nadeel van deze wijze van aanpak. * Het feit dat door deze aanpak van vernatting beeldbepalende bomen en bossingels met de voeten in het water komen te staan steekt veel plattelandsbewoners in Drenthe. * Het slechte beheer van SBB in het gebied van de Geeserstroom, waar boswallen verloederen omdat er geen fatsoenlijke afrastering wordt gebruikt is een voorbeeld hoe de verloedering van het aantrekkelijke Drentse landschap om zich heen grijpt. * Voor het verloren gaan van buffercapaciteit in de bodem door het afgraven van de bouwvoor voor de ontwikkeling nieuwe natuur is geen aandacht in de wens naar voedselarme natuur in beekdalen. Teeltlaag verwijdering zorgt voor een milieukundig kwetsbaar bodem-watersysteem. * De functie van een humusrijke teeltlaag op een rij: (bron Koch labs)		

- Absorptie van hydrofobe organische stoffen - Binding aan organische stof (humus in het klei-humus=CEC complex. - Retentie van (zware) metalen - Microbiële afbraakcapaciteit - Vertraging van de percolatie naar grondwater - Demping van piekbelasting De gevolgen van het verwijderen van de teeltlaag: snellere doorslag naar de minerale ondergrond (bodem), minder natuurlijke afbraak en groter kwetsbaarheid van grondwater. Dit zijn gevolgen waar ik betrokken plattelandsbewoner met een holistische blik niet blij word. * Ik begrijp de noodzaak van waterberging. Maar het grotendeels verloren gaan van beweiding met runderen of schapen in een groot deel van het gebied is funest: - je mist de verspreide mestplekken, noodzakelijk voor organische stof en microleven in de toplaag (dia al door afgraven enorm verschaald is), - je mist de stimulering van wormen en andere bodemfauna. - je mist via de mest aangedragen zaden van kruiden: die daardoor minder ruimte krijgen Door begrazing krijg je een hoger bodemfauna en biomassa. Dat betekent meer voedsel voor weidevogels met een functionerend ecosysteem en ruimte voor kuikens.... Landbouw * Als veearts en landbouwkundige ben ik betrokken bij Duurzaam Boeren Drenthe, ook al bij de voorlopers ervan, o.a. als studiegroepbegeleider. Het is een geweldig initiatief van de provincie. Nu de doelsturing er aan komt kan Drenthe al bogen op ervaring en dat is een pré! Beloning op doelsturing-kpi's door de provincie, maar ook door afnemers als zuivel, Conus en Avebe, werkt positief, evenals benchmarking van KPI's als stikstofbedrijfsoverschot, ureum, ammoniakemissie per ha, stikstof- en fosfaatbodemoverschot en CO2 equivalenten per liter melk. * Tegelijk constateer ik dat er in andere provincies op basis van het Drentse model ook initiatieven ontwikkeld worden. Maar daaraan worden controversiële en niet realistische doelen gekoppeld gericht op extensivering en beperkingen in de bedrijfsvoering. De provincie Utrecht heeft dat op domme manier aangepakt en goed willende melkveehouders tegen zich in het harnas gejaagd. * De transitie in de landbouw is volop aan de gang, gezien de goede scores van vele Drentse melkveebedrijven op de doelsturing-KPI's. Wat we nooit mogen vergeten dat we te maken hebben met biologische processen, die ook nog een keer beïnvloed worden door weersomstandigheden. Die verschillen van jaar tot jaar: van extreem droog naar extreem		

nat en alles wat daar tussen in zit. KPI's in de beloningssystematiek moeten dan ook berekend worden als gemiddelde over de laatste 3 jaren en niet per jaar. * Wat wordt bedoeld met laaghangend en hooghangend fruit die reductie van stikstofemissie oplevert op blz. 39 onder punt 2.4? * Is de invloed van het (door de provincie gesubsidieerde) gebruik van magnesiumchloride in de stal (mestput) voor de reductie van de ammoniakemissie op het niveau van de Mg de hoeveelheid Mg aan het kleihumus (CEC)-complex voldoende onderzocht in verband met de mogelijke nadelige gevolgen voor de bodemstructuur? * Drenthe kent een goede samenwerking tussen akkerbouw en melkveehouderij die beide bedrijfstvormen voordeel biedt op het gebied van kringloop, bodemkwaliteit, ziektedruk, biodiversiteit en agrarische natuur. De provincie Drenthe zou in het TGLD veel meer aandacht moeten besteden aan bevordering van die samenwerking in het moderne gemengde bedrijf. * De diversiteit van de melkveehouderij is groot: gangbaar, biologisch, intensief, extensief, (modern) gemengd bedrijf, natuurinclusief, agrarisch natuurbeheer, verbreding en multifunctionele bedrijven. Koester deze variatie en zorg voor heldere regels, ook met de gemeenten. * Grondbeleid (punt 3.4). Met dit programma is lang niet zeker dat landbouwgrond landbouwgrond blijft in Drenthe. Communicatie op social media van Rupjes nooitgenoeg als TBO's en waterschappen bewijzen dat bijna dagelijks! Dat geeft boeren heel veel onzekerheid. Kom dus als provincie in overleg met de landbouw z.s.m. met een landbouwkundige hoofdstructuur waar niet meer aan te tornen valt. * Aandacht voor voedselzekerheid en voedsel van hoge kwaliteit uit de regio is zeer belangrijk in tijden van grote geopolitieke spanningen zoals op dit moment. De provincie zou hierin een stimulerende rol moeten spelen. Door dit te koppelen aan minder bewerkt voedsel en een gezond eetpatroon is veel gezondheidswinst te behalen. We hebben in Drenthe of in Noord-Nederlands verband integraal/holistisch denkende politici en ambtenaren nodig die de uitdaging aan durven gaan. Zie https://www.agroagendann.nl/top-voedsel-uit-een-rijk-landschap/ en de verkenning voor een Noord Nederlands Landbouwpact.		

Impact * Realiseert de provincie zich dat Drenthe heel veel goed aangepaste nieuwingekomen melkveehouders kent, die elders in Nederland uitgekocht zijn vanwege stadsuitbreiding, natuurontwikkeling of te weinig ontwikkelmogelijkheden voor hun bedrijf. En wat impact rond TGLD is op mensen, die dit soort processen elders al eens meegemaakt hebben? Trouwens voor de Drentse autochtone boeren in het gebied van de Drentse Aa of in en rond Natura 2000 gebieden geldt al jaren hetzelfde. Mensen worden murw van het zoveelste, niet echt gemakkelijk leesbare rapport.... * Realiseert de provincie zich dat een dossier als TLGD en vergelijkbare dossiers in andere provincies na de toeslagenaffaire en de omgang met de gevolgen van de gaswinning in Groningen en Drenthe het volgende voorbeeld is vena een falende overheid? * Als voorzitter van de Stichting Ter Klinke, de organisatie die Drentstalig Muziektheaterspektakel in de openlucht organiseert (2019 De Toorn van Thunaer op Landgoed de Kléncke, 2024 De Vlinderprinses op de es bij de kerk van Zweeloo) en die in 2025 de Cultuurfonds Drenthe Cultuurprijs gewonnen heeft roem ik de samenwerking met gemeente en provincie in het ingewikkelde samenspel tussen cultuur en vergunningverlening, maar verfoei ik de matige betrokkenheid van Natuurmonumenten in 2019. Zij maakten geen onderdeel uit van het grote gevoel van saamhorigheid en naoberschap die we met beide projecten hebben weten te bereiken. Boeren en burgers en de gemeentelijke en provinciale overheid wel. Betrokkenheid is allesbepalend voor de leefbaarheid van het platteland. * Het Planbureau voor de Leefomgeving becijfert dat de sociaal economische gevolgen van stoppersregelingen en ingrepen in de agrarische sector regionaal enorm zijn: er wordt gerekend met 11-44% daling van de werkgelegenheid in verschillende regio's. Dus kom als provincie niet aan met het verhaal dat je met dit programma werkt aan de sociaal economische vitaliteit en leefbaarheid van het landelijk gebied. Ik vrees dat het tegendeel waar is. * Integreer de conclusies van bijgaand rapport in het TLGD: https://edepot.wur.nl/711347 . Het gaat over drie kernproblemen: 1. Het milieukundige probleem: de noodzaak om de uitstoot van verschillende stikstofverbindingen (ammoniak, stikstofoxiden, nitraat, lachgas) structureel te verlagen voor natuur, water, luchtkwaliteit en klimaat. 2. Het ecologische probleem: De schade aan natuurgebieden door decennialange stikstofdepositie, verdroging en achterstallig beheer, wat vraagt om gerichte herstelmaatregelen in de natuur zelf.		

3. Het juridische en beleidsmatige probleem: een vastgelopen vergunningverlening door een ingewikkelde juridische verknoping van berekende depositie en mogelijke effecten op natuur, wat innovatie en ontwikkeling in de landbouw, bouw en industrie blokkeert. Tenslotte: Bedenk dat de elementen in een goedwerkende bodem essentieel zijn voor plant, dier en mens. De tabel in de bijlage geeft dit aan.		

172.	Coöperatie energieKansen U.A.	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Zienswijze			
Als het niet kan zoals het moet, moet het maar zoals het kan 1. De wijze waarop de Zure Venen is geselecteerd, opgaven zijn geformuleerd en een schets van de gebiedsgerichte aanpak is ontwikkeld, is een proces geweest van de Provincie en belangenorganisaties. Lokale partijen zijn daarbij niet gevraagd mee te denken. Dorpsbelangen Ansen, de lokale veehouders zijn niet rechtstreeks benaderd. Ook de energie coöperatie energieKansen is niet betrokken geweest, ook niet bij de schetssessie, zoals wel wordt gesuggereerd in het verslag van de Provincie van deze sessie. Wij waren niet uitgenodigd, slechts een adviseur was door de Gemeente uitgenodigd, ook zonder overleg met ons. Dit laatste bevreemd ons omdat energieKansen al ruim 2 jaar in gesprek is met de Gemeente De Wolden en de Provincie over ons Groen Gas project, wat onderdeel is van ons project Proeftuin Aardgasvrije Wijken voor de Schoolkring Ansen. Dit Groen Gas project had onder meer betrekking op aanzienlijke stikstof- en CO2-reductie in Ansen, door onder andere het stoppen van een kippenhouder, de boer met de grootste vergunning in ons gebied, en het creëren van 8 kleine betaalbare woningen en ontwikkelen van Groen Gas met de overige veehouders. Dit project wordt na meerder overlegsessies met betrokken partijen en inwoners breed gedragen door de lokale bevolking. De Provincie heeft een deel van dit project tegengehouden, terwijl er notabene nooit iemand van de Provincie met Wonen in de portefeuille contact heeft gehad met de initiatiefnemers. Geeft dit aan hoe belangrijk Wonen wordt gevonden binnen de Provincie? Naar onze mening zou het lopende project als uitgangspunt moeten dienen voor de gebiedsgerichte aanpak. Dat heeft draagvlak en zorgt voor snelheid in de reductiedoelstellingen. 2. Doordat er voor deze nieuwe gebiedsgerichte aanpak wordt gekozen door de Provincie, is de kans dat energieKansen haar PAW2 subsidie voor Groen Gas, ruim € 800.000, kwijtraakt, heel groot, want de PAW2 heeft een looptijd t/m 2027. Met de onduidelijkheid en complexiteit die uit dit TLGD zal		1. Waarom zijn lokale partijen en initiatieven (waaronder energieKansen, Dorpsbelangen en lokale veehouders) niet actief en tijdig betrokken bij de gebiedsgerichte aanpak voor Zure Venen? De gebiedsgerichte aanpak voor Zure Venen staat nog niet vast. Het TLGD bevat daarom geen uitgewerkte maatregelen per locatie, maar biedt een kader waarbinnen keuzes juist samen met het gebied worden gemaakt. Na vaststelling van het programma starten gebiedsprocessen waarin ondernemers en andere betrokkenen vroegtijdig worden betrokken bij het verkennen van opties, het wegen van belangen en het ontwikkelen van maatwerkoplossingen. 2. Waarom is het lopende en lokaal gedragen Groen Gas-project niet als uitgangspunt genomen voor de gebiedsgerichte aanpak binnen het TLGD? Zie (ook) zienswijze 56. Wij zijn bekend met het groengasinitiatief in het plangebied Schoolkring Ansen. Met het TLGD willen wij richting geven aan de stikstofopgave. De opwekking van groengas kan hieraan een bijdrage leveren en wij beschouwen dit initiatief daarom als kansrijk en ondersteunend aan de doelstellingen van het programma. Tegelijkertijd richt het TLGD zich op meerdere samenhangende opgaven, waaronder natuur, water en klimaat. Deze opgaven beïnvloeden de keuzes die in een gebied gemaakt moeten worden en daarmee ook het perspectief en de mate van zekerheid voor afzonderlijke initiatieven. In de gebiedsprocessen werken wij deze samenhang verder uit, in afstemming met betrokken partijen. Daarbij verkennen wij gezamenlijk hoe energie-initiatieven zoals groengasopwekking kunnen worden ingepast op een wijze die bijdraagt aan de doelen van het TLGD en recht doet aan de belangen in het gebied.	

voortkomen, zal het vele jaren duren (5-10 jaar) voordat er duidelijkheid is en boeren eventueel ook bereid zijn te investeren in het Groen Gas project. Daarnaast zullen de SDE-subsidies voor Groen Gas, die 8 veehouders hebben, waardeloos zijn, omdat deze subsidies niet geïndexeerd zijn en dus niet meer aansluiten bij de kosten die dan moeten worden gemaakt. Ook is het de vraag of het Drents Energiefonds dan nog bereid is mee te financieren. Op basis van deze situatie, lijkt het voor energieKansen zinloos om nog meer vrijwilligersuren in het Groen Gas project te steken. Of heeft de Provincie € 800.000 extra subsidie voor eKa ter beschikking? 3. De Provincie heeft geen grond in bezit in Ansen dat kan dienen als smeermiddel om zaken in gang te zetten met de veehouders. Dat is al geconstateerd in het Groengas overleg met Gemeente en Provincie. Daarnaast staat in de plannen dat de veehouders op basis van vrijwilligheid mee kunnen doen aan het gebiedsproces. Echter als de Provincie niets te bieden heeft, dan gebeurt er niks. Immers het lokale initiatief is gestopt en de veehouders zullen afwachten. Het gebied Zure Venen heeft ook veel veehouders als eigenaar, maar er zijn ook andere eigenaren, zoals bijvoorbeeld mevrouw Moret. De veehouders hebben twintig jaar geleden de start van een proces meegemaakt m.b.t. het waterpeil en waterberging, wat uiteindelijk 10 jaar later niet meer door ging. Wel hebben de betrokkenen toen 10 jaar in onzekerheid geleefd. Met de aankondiging van het TLGD en het zoekgebied Zure Venen start dit proces weer helemaal overnieuw. Denkt u zich eens in, weer 10 jaar onzekerheid. Hoeveel onzekerheid kan een mens verdragen? Gelet op het bovenstaande is het dan ook stuitend dat tijdens de inloopsessie door 1 van de ambtenaren op de vraag hoe de beweging in dit proces kan komen, als de Provincie geen grond heeft, geantwoord wordt dat er 2% van de boeren stoppen per jaar en dat over 10 jaar de zaak er dus wellicht anders uitziet. Bovenstaande bevestigt het gevoel, dat de lokale bevolking er niet toe doet, het gaat alleen om natuur en water.	3. Hoe weegt de provincie het risico dat door het TLGD bestaande subsidies en investeringen (zoals PAW2- en SDE-subsidies) verloren gaan? Wij erkennen dat onzekerheid impact kan hebben op bestaande subsidies en investeringen. In de gebiedsprocessen streven wij er daarom naar lopende initiatieven zo veel mogelijk te continueren of zorgvuldig in te passen. Ten aanzien van de subsidie voor Schoolkring Ansen is de provincie hierover reeds in overleg met de gemeente De Wolden, om te bezien hoe toegekende middelen overeenkomstig de beoogde inzet kunnen worden benut. 4. Welke middelen of instrumenten heeft de provincie om beweging te creëren in een gebiedsproces als zij zelf geen grond of concreet aanbod kan doen en zijn de financiële middelen voor uitvoering voldoende geborgd voordat het gebiedsproces wordt gestart? In de gebiedsprocessen wordt samen met het gebied concreet bepaald welke maatregelen aan de orde zijn, welke kosten daarmee samenhangen en welke instrumenten nodig zijn om de doelen te realiseren. Deze uitwerking vormt de basis voor besluitvorming over de uitvoering. Niet alle middelen zijn bij vaststelling van het TLGD reeds beschikbaar. De provincie stelt daarom procesmiddelen beschikbaar om de eerste gebiedsprocessen te kunnen starten (zie hoofdstuk Realisatiestrategie), en werkt parallel en actief aan het verkrijgen van aanvullende (Rijks)middelen. Daarmee wordt geborgd dat pas tot concrete uitvoering wordt besloten wanneer duidelijkheid bestaat over zowel maatregelen als financiering, en wordt voorkomen dat gebiedspartijen langdurig in onzekerheid worden gebracht zonder handelingsperspectief. 5. Hoe voorkomt de provincie dat gebiedsbewoners en ondernemers opnieuw

4. De provincie zegt zo snel mogelijk de vergunningverlening weer vlot te willen trekken met deze aanpak. Onzes inziens is dat voor de Zure Venen niet waar, want het zal vele jaren duren voordat er voortgang zal zijn, mede omdat het lokale initiatief zoals eerder beschreven feitelijk wordt stilgelegd. Geen rechter zal de onduidelijkheid in de komende jaren positief kunnen meewegen voor het afgeven van vergunningen. Ook dit pleit dus voor het lopende project als uitgangspunt van de gebiedsgerichte aanpak. 5. De Provincie heeft beperkt geld beschikbaar voor de realisatiestrategie. Voordat je mensen in onzekerheid brengt lijkt het ons wenselijk dat de middelen voor de uitvoering wel gegarandeerd zijn. Zeker als je rijkssubsidies kwijtraakt. 6. Tot slot: de provincie zegt dat lokale initiatieven van boeren toejuicht en wil kijken hoe zij in haar aanpak ruimte kan maken voor deze ideeën. Verder staat er dat er echter wel beperkt geld beschikbaar is en dat daarom de provincie eerst inhoudelijk naar een plan kijkt om af te wegen of zij kan bijdragen aan een idee vanuit de samenleving. Draagvlak voor de uitvoering van welk plan dan ook lijkt ons essentieel als voorwaarde voor succes. Dit vraagt van de Provincie ook een houding om open te staan voor andere meningen en oplossingsrichtingen. Wij hopen dat de provincie meer gaat zoeken naar draagvlak en flexibiliteit toont. We komen tenslotte samen verder met het motto: Als het niet kan zoals het moet, moet het maar zoals het kan.	jarenlange onzekerheid ervaren, zoals bij eerdere gebiedsprocessen? Wij zijn ons bewust van eerdere langdurige gebiedsprocessen (GUR) en de impact die deze hebben gehad op betrokken bewoners en ondernemers. Tegelijkertijd vergt de complexiteit en samenhang van de opgaven in en rond de hotspot Zure Venen een zorgvuldige en gefaseerde aanpak, waarbij niet binnen enkele jaren volledige realisatie kan worden verwacht. In onderdeel Realisatiestrategie is op hoofdlijnen aangegeven hoe de gebiedsprocessen worden ingericht en gefaseerd. Uitgangspunt daarbij is vrijwilligheid, met steeds oog voor perspectief, voortgang en het beperken van onnodige onzekerheid. 6. Hoe realistisch is de verwachting dat de gebiedsgerichte aanpak in Zure Venen op korte termijn bijdraagt aan het vlot trekken van vergunningverlening? Zie zienswijze 8 7. Hoe geeft de provincie invulling aan het uitgangspunt dat lokale initiatieven en draagvlak leidend zijn bij de uitwerking van het TLGD? Lokale initiatieven en draagvlak zijn belangrijk voor het slagen van het TLGD. In gebiedsprocessen wordt ruimte geboden om initiatieven te verkennen en te beoordelen op hun bijdrage aan de integrale doelen, binnen de beschikbare middelen en kaders.	
173.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
en biologisch melkveehouder op het familiebedrijf wat ik afgelopen maand heb overgenomen. Plots werd onze plek een onzekere plek doordat u in het TLGD aangeeft dat wij middenin de 'hotspot' en het 'zoekgebied voor opgaves' zitten. Bedrijfsschets Wij hebben ons melkveebedrijf al jarenlang ingericht zodat we in harmonie met omgeving en natuur boeren. Biologisch sinds '94, antibioticavrije melkproductie,	1. Hoe waarborgt de provincie dat bestaande, grondgebonden en duurzame melkveehouderijen binnen hotspots en zoekgebieden toekomstperspectief houden en niet worden benadeeld door het TLGD? Zie over inschatting van de haalbaarheid van de opgaven de beantwoording bij zienswijze 15.	

natuurlijk liefhebbers en intrinsiek gemotiveerd om kringlopen te sluiten. [REDACTED] beheren 90 ha grond. Wij kunnen ons met recht een duurzaam en natuur inclusief melkveebedrijf noemen. Ons doel is om ons vee écht zo veel als mogelijk (vers) gras van eigen land te voeren. Veel gras is kruidenrijk, tevens beheren we 23 ha natuur waarvan we de reststromen benutten. Hieronder een aantal zaken waar wij al aan werken: - Natuur inclusief: • Veel agrarisch natuurbeheer samen met Agrarische Natuur Drenthe ○ (AND): bos, bossingels en 2 waterpoelen op de huiskavel, akkerranden • beheer van natuur: 23 ha natuur + veel percelen in beheerpakketten • biodivers grasland: kruidenrijk grasland, vaste mest, sinusmaaien, verschillende groeistadia door elke dag een ander perceel weiden en verschil in maaidata • Langdurige samenwerking Natuur Inclusieve Landbouw (NIL) met Staatsbosbeheer - Duurzaam: • Biologisch (enkel natuurlijke middelen en meststoffen), lokale kringloop • Energie neutraal: eigen zon- en windenergie, verwarming van huis met warmte melk en daardoor van het gas af. • Peil gestuurde drainage op perceelniveau, we hebben het waterpeil hoog in de zomer. • Project 'landbouw op peil' in samenwerking met Waterschap WODD • Zuinig met stikstof(uitstoot): landelijke extensiveringsregeling (<150kg N/ha), vaste mest, mest verdund uitrijden • Werken met KPI's/doelsturing deelnemer van Duurzaam Boeren Drenthe vanaf de opstart TLGD Van nature ben ik een persoon die kansen ziet en graag samenwerkt. Ik waardeer het dan ook zeker dat u in het TLGD meerdere malen schrijft samen te willen werken met gebiedspartners. Ik wil u ook benadrukken dat ik als boer in het gebied veel kennis heb over de gronden en situatie, net als veel van mijn	In dat deel van de hotspots waar maatregelen ten behoeve van hydrologie en natuur worden genomen, kan het gebeuren dat grond wordt omgevormd naar natuur. Hierover wil de provincie in gesprek met de betrokkenen. Het gebiedsproces waarin dit moet gebeuren, kan na de zomer starten. Zie ook de planning in het programma en in de Realisatiestrategie. 2. Hoe erkent en waardeert de provincie reeds genomen natuur- en duurzaamheidsmaatregelen, en waarom wordt toch ingezet op generieke reductiemaatregelen in plaats van maatwerk en beloning van goed ondernemerschap? Gedane inspanningen tellen mee bij het halen van de norm. Zie de beantwoording bij zienswijze 3. We hebben in het programma de teksten voor de generieke aanpak (4.1) en de gebiedsgerichte aanpak (4.2.3) stikstof ook verduidelijkt. 3. In hoeverre zijn de voorgenomen hydrologische maatregelen (zoals algemene peilverhoging in beekdalen) effectief en noodzakelijk, en welke ruimte is er voor maatregelen op perceelniveau zoals peilgestuurde drainage? Hydrologische maatregelen (zoals peilverhoging, verondieping, stuwen, natuurvriendelijke oevers of retentiemaatregelen) zijn gericht op herstel van het natuurlijk functioneren van het watersysteem. De noodzaak hiervoor volgt uit meerdere opgaven: • Verdrogingsbestrijding Langdurige ontwatering en snelle waterafvoer hebben geleid tot lagere grondwaterstanden, met negatieve effecten op waterkwaliteit en verdroging • Minder afhankelijk worden van aanvoer van water van buiten de provincie in tijden van droogte. • Waterkwaliteit en KRW-doelen	

collega's. Met een goede samenwerking ben ik ervan overtuigd dat er zowel opgaves gehaald, als bedrijven versterkt kunnen worden. Ik hoop dan ook dat u ook lokale samenwerking blijft opzoeken en openstaat voor onze suggesties. Toch, zijn er ook zaken die mij zorgen baren. Met lezen van het TLGD en zien van het kaartje rijst bij ons de onzekere vraag: kunnen wij ons werk nog door blijven zetten op een goede manier? Blijft er ruimte voor ons, of worden we weggevaagd? Worden wij nu beloond, of afgestraft voor al deze natuurversterkings- en duurzaamheidsstappen die wij al gemaakt hebben? Ik wil u graag verzoeken om rekening te houden met stappen die al gezet zijn, veel 'laaghangend fruit' wat u benoemt, hebben wij al geplukt. We verzoeken u niet alleen in te zetten op reductie, maar ook goede bedrijfsvoering te belonen en waarderen. Generieke reductie maatregelen vind ik dan ook niet passend. <i>Hydrologie</i> U benoemt het beekdal in te willen zetten als water buffer- en bergingsgebied. Ook wilt u het waterpeil verhogen zodat het Holtingerveld (meters hoger gelegen en op zo'n 3 km afstand) minder zou verdrogen. Moet het peil dan overal méters omhoog?? Ik wil u vragen goed te onderzoeken of de maatregelen die u voor ogen hebt, ook wérkelijk effectief zullen zijn. Naar mijn mening zullen deze niet uw gestelde doelen bereiken, maar zijn er wel andere heel effectieve maatregelen daarvoor. Wij hebben via het waterschapsproject 'landbouw op peil' veel kennis en ervaring opgedaan met peilgestuurde drainage en peilen per perceel. Hierbij hebben we veel inzichten gekregen en weten we welke maatregelen mogelijk zijn, en welke goed werken. Zo hebben wij in de zomer het peil bijvoorbeeld sowieso al graag hoog. We zien graag dat u in de hydrologische opgave de sturing van peilen per perceel gaat toepassen. Een leuke side note hierbij: we zijn momenteel in gesprek om veenoxidatie te gaan meten op onze huiskavel. In februari hebben we hiervoor met een veenexpert ter verkenning in de bodem gekeken; het veen bleek goed geconserveerd. Voor ons zullen de gevolgen groot zijn als het algemene peil zó ver omhoog gaat dat we ons land moeilijker kunnen betreden met de trekker om te onderhouden, bemesten en maaien. Ook is veel weidegang (3300 uur/jaar nu) enkel mogelijk wanneer het peil in natte periodes onder controle gehouden kan worden. Tevens is een goede, ruime en goed toegankelijke huiskavel rondom de boerderij voor	Een hogere stabielere grondwaterstand draagt bij aan waterkwaliteit en ecologisch herstel • Klimaatadaptatie Vasthouden van water past bij het principe "vasthouden – bergen – afvoeren" en vergroot de robuustheid tegen droogte. In hoeverre maatregelen effectief en noodzakelijk zijn hangt sterk af van het type maatregel, de hydrologische samenhang en de mate van peilbeheer. Ook de bodemopbouw ter plaatse en factoren als bodemverdichting kunnen hierbij een rol spelen. Onderzoek naar het effect van specifieke situaties of scenario's moet hier meer duidelijkheid over geven. Maatregelen op perceelniveau in de vorm van bijvoorbeeld peilgestuurde drainage kan als kansrijke maatregel hierbij betrokken worden. 4. Hoe borgt de provincie dat natuur^{TOB} en watermaatregelen geen onevenredige schade veroorzaken aan beweiding, ruwvoerteelt, bedrijfsvoering en bestaansrecht van landbouwbedrijven? De intentie van de provincie is dat maatregelen niet moeten leiden tot onevenredige schade voor landbouwbedrijven. Dit wordt geborgd door een gebiedsgerichte, proportionele en adaptieve aanpak, met nadruk op maatwerk, vrijwilligheid, compensatie en zorgvuldige afweging. 5. Hoe zorgt de provincie voor tijdige betrokkenheid, duidelijke informatie, financiële compensatie en een helder eindpunt van maatregelen, zodat langdurige onzekerheid voor ondernemers wordt voorkomen? Met het TLGD zetten we een grote stap in geven van duidelijkheid ten aanzien van de opgaven in de gebieden (hotspots) en de stikstofaanpak. In de	

ons essentieel om onze melkkoeien te kunnen laten grazen. Dat wil niet zeggen dat er niets mogelijk is in het gebied, maar: goede gras- en ruwvoerteelt is voor ons essentieel om voer voor onze dieren te telen en alleen dan kunnen we óók natuurgrond onderhouden. En: geen goed voer kunnen telen betekent geen bestaansrecht voor een melkveehouderij. <i>Natuur</i> Ik hoop u nu niet meer uit te leggen dat wij graag samenwerken met natuur. Wel wil ik ervoor pleiten dat ook boeren als beheerders van (agrarische) natuur kunnen optreden. Op onze bedrijven kunnen reststromen uit de natuur goed tot waarde gebracht worden als compost, strooisel en arm ruwvoer. Ook begrazen kan een hele mooie manier van beheer zijn voor vee- en natuur. Een 'verweingslandbouw' tussen natuur en rund- en melkveehouderij zou goed kunnen werken. Zo blijft ook het gebied aantrekkelijk voor toeristen en inwoners. In het beekdal wat al eeuwenlang weidegebied en hooiland is, kunnen melkveehouders juist helpen om opgaves te behalen. <i>Overige standpunten</i> Graag wil ik benadrukken dat bij veel zaken die u graag wil bereiken, grondgebonden melkveehouderij kan helpen in het behalen van doelen. Blijvend grasland heeft een minimale nitraatuitspoeling en dat is daarmee de beste borging van waterkwaliteit. Ook bodemkwaliteit is gebaat bij grondgebonden melkveehouderij met grasland. Let wel: er is wel een bepaalde mate van vrijheid in teelten nodig om goede kwaliteit van productief grasland te behouden; zo zetten ook wij bijvoorbeeld zo'n 3 ha per jaar snijmais in, als voer, maar ook in dienst van het verbeteren van de graszode. Nieuw ingezaaid kruidenrijk gras met kruiden zoals klaver pakt het bijvoorbeeld veel beter op na zo'n snede mais. Om effecten van uw plannen op ons bedrijf te kunnen beoordelen is het voor ons essentieel om goed en gedetailleerd geïnformeerd te worden door u over (hydrologische) maatregelen die u voornemens bent in het gebied; uw acties op úw gronden en waterwegen hebben immers ook invloed op onze gronden. We willen u dan ook vragen om mij goed te blijven informeren en zo mogelijk te betrekken. In ons gebied zijn al veel veehouderijen gestopt. Hierdoor is al veel stikstofuitstoot gereduceerd. Tevens biedt dit kansen voor een betere verkaveling voor boeren en natuur. Wat dat betreft zijn er absoluut kansen voor gebiedsprocessen zoals u ook aangeeft in het ontwerpprogramma TLGD.	realisatiestrategie hebben we het beschikbare instrumentarium uitgewerkt. Met dit programma is nog niet alles helemaal uitgewerkt. Sommige opgaven willen we ook juist in een gebiedsproces en met gebiedskennis van de grondeigenaren bespreken. Maar we werken stapsgewijs toe naar meer duidelijkheid en daarmee meer perspectief. Graag spreken we onze waardering uit voor uw visie en de uitnodiging om samen te werken. In toekomstige gebiedsprocessen willen we hier graag gebruik van maken.	

Hiermee kunnen bestaande bedrijven versterken; verkaveling en huiskavels verbeteren zodat er bijvoorbeeld meer ruimte komt om goed te beweiden en om te extensiveren. Wat mij zorgen baart, is dat er veel opgaves en maatregelen genoemd worden, maar dat borging nog lastig is. Tevens is het de vraag: wanneer houdt het op? En: zorgen de maatregelen die genomen worden ook écht voor verbetering van natuur en vrijkomen van bijvoorbeeld stikstofruimte voor vergunningsverlening? Beslissingen zouden genomen moeten worden met het integrale plaatje in het oog houdend: rekening houdend met natuur maar ook met behoud van vitale, economisch rendabele landbouwstructuur in het gebied. Een passende financiële compensatie voor agrariërs voor concessies die zij doen en financiële beloning voor groen-blauwe diensten zijn dan ook essentieel om uw plannen te laten slagen. Tot slot, als wij als melkveehouders onze ondernemersvrijheid kunnen blijven benutten, kunnen wij de sterkste toekomstgerichte bedrijven behouden welke op een goede manier kunnen bijdragen aan de opgaves die u stelt. Ik hoop dat u de samenwerking met mij, ons boeren, in het gebied aangaat om ook mijn en onze lokale kennis te benutten om de plannen voor ons allen vruchtbaar te maken. Mocht u naar aanleiding van deze zienswijze vragen hebben, dan beantwoord ik deze graag. Tevens lichten wij deze zienswijze graag mondeling toe. Ik hoor graag van u,		
174. [REDACTED]		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Via deze weg wil ik van de gelegenheid gebruik maken om middels een zienswijze te reageren op het ontwerpbesluit van Gedeputeerde Staten inzake het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe dat van 16 februari tot en met 30 maart 2026 ter inzage ligt. [REDACTED] heeft kennis genomen van dit ontwerpprogramma en maakt zich ernstige zorgen over de uitwerking ervan op de leefbaarheid en de plattelandscultuur in Drenthe. De keuzes die in dit programma worden voorbereid zullen de agrarische sector en daarmee de Drentse samenleving hard raken. <u>Reageren op niet uitgewerkt maatregelenplan</u> Het programma vraagt op veel onderdelen nog een nadere uitwerking en daarnaast wordt de indruk gegeven dat de veranderingen in het landelijk gebied groot zullen zijn.	1. Hoe concretiseert de provincie de generieke (30%) en gebiedsgerichte (13%) ammoniakreductie? Zie over de generieke norm de beantwoording bij zienswijze 177. Inmiddels is deze verder uitgewerkt, dit vindt u terug in paragraaf 4.1 van het programma. Voor wat betreft de gebiedsgerichte opgave voor stikstof (13%) geldt dat hierover ook aanvullende teksten zijn opgenomen. Dit vindt u terug in paragraaf 4.3 van het programma. Hiervoor vindt een gebiedsproces plaats waarover wij graag met betrokkenen om tafel gaan. Zie ook hoofdstuk 5 van het programma over de op te starten gebiedsprocessen.	

Ik lees vooral het voornemen tot het nemen van maatregelen gericht op ammoniakreductie, maar volgens mij kunnen deze niet los worden gezien van andere maatschappelijke opgaven en de samenleving waar boeren bedrijven mee te maken hebben, zoals klimaat, waterkwaliteit, dierenwelzijn en een leefbaar platteland. De generieke reductie van 30% ammoniakemissie en ook de voorgestelde gebiedsgerichte reductie van 13% zal veel bedrijven treffen. Ook omdat in het programma nog niet duidelijk gemaakt is hoe deze reductie precies vorm zal krijgen en wat dit concreet betekent voor bedrijven in de nabijheid van stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden, daar geldt dan ook nog de additionaliteitsvereiste voor de Natura 2000-gebieden en kan er nog meer stikstofreductie noodzakelijk zijn. Daarnaast bevat het TLGD verschillende maatregelen die gericht zijn op het verbeteren van de waterkwaliteit, de bodem en hydrologisch systeemherstel. Deze maatregelen hangen onder meer samen met de doelen uit de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW) en met de hydrologische randvoorwaarden voor Natura- 2000 gebieden en de drinkwaterbescherming. Het is nog onduidelijk hoe groot deze aanvullende opgaven precies zullen zijn en of deze in de praktijk haalbaar is voor agrarische bedrijven. Ik verwacht dat het ontwerp programma TLGD daarmee grote impact heeft op grote delen van het Drentse platteland. <u>Effecten en impact te beperkt ingeschat en uitgewerkt</u> Het ontwerpprogramma beschrijft in slechts één paragraaf (Hst 6 Impact; paragraaf 6.2 Verwachte effecten TLGD) de effecten op economie en brede welvaart, maar raakt onvoldoende aan de culturele, historische, sociale en gemeenschapswaarden van het Drentse landelijk gebied. In deze paragraaf wordt bovendien gesteld dat beëindiging van bedrijven "doorgaans geen invloed heeft op de leefbaarheid" en dat "stoppende jonge boeren in de regio ander werk zullen vinden zodat stoppende bedrijven geen invloed hebben op de leefbaarheid". Die conclusies zijn gebaseerd op macro-indicatoren. Dit is in mijn ogen een veel te smalle benadering die geen recht doet aan een stabiele ontwikkeling op het platteland. Ik vraag daarom: • Erken expliciet de culturele en gemeenschapswaarde van het agrarisch systeem. • Betrek ons bij gebiedsprocessen, als belanghebbende. • Definieer leefbaarheid breder dan werkgelegenheid en koopkracht.	2. Wat betekent dit concreet voor individuele agrarische bedrijven? Zie de beantwoording bij zienswijze 177. 3. Hoe worden andere opgaven (waterkwaliteit, bodem, hydrologie, klimaat en dierenwelzijn) integraal en uitvoerbaar meegenomen, en wat is de totale stapeling van maatregelen voor bedrijven? Zie zienswijze 4 4. Waarom zijn de effecten op leefbaarheid en plattelandscultuur beperkt uitgewerkt, en hoe definieert de provincie leefbaarheid breder dan alleen werkgelegenheid en koopkracht? Zie zienswijze 3. Zie ook de aangepaste tekst in hoofdstuk 6 van het programma. 5. Hoe voorkomt de provincie cumulatieve afbraak van lokale gemeenschappen en netwerken door (massale) bedrijfsbeëindiging? Zie ook hoofdstuk 6 van het programma, en de beantwoording bij zienswijze 16. 6. Hoe erkent de provincie expliciet de culturele, historische en gemeenschapswaarde van het agrarisch systeem in Drenthe? Zie de beantwoording bij zienswijze 16. 7. Hoe en wanneer worden agrariërs en andere belanghebbenden daadwerkelijk betrokken bij gebiedsprocessen en besluitvorming? Zie de beantwoording bij zienswijze 6.	

• Voorkom cumulatieve afbraak van ons lokale netwerk door massale beëindiging van agrarische bedrijven. Ik wil meewerken. Ik wil verantwoordelijkheid dragen. Maar ik kan niet instemmen met een aanpak zoals het ontwerpprogramma TLGD. Uiteraard ben ik graag bereid om deze zienswijze mondeling toe te lichten. Als er naar aanleiding van deze zienswijze vragen zijn, dan kunt u contact met ondergetekende opnemen.		
175.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Samen met mijn met mijn [REDACTED]. 5 jaar geleden heb ik het melkveebedrijf van mijn ouders overgenomen, wat al generaties lang in onze familie is. [REDACTED] Dit verschillende pallet van gronden geeft ons brede mogelijkheden in het gebruik. Zo doen wij op de lager gelegen gronden actief weide vogel beheer met anlb pakketten. En hebben wij in de zomer hier geen last van verdroging. Zo hebben we in de zomermaanden altijd voldoende vers gras beschikbaar voor onze koeien. Op de hoger gelegen gronden kunnen wij hoog waardige voedergewassen telen zoals mais en Corn Crob Mix (ccm) als krachtvoer. Ook kunnen wij in samenwerking met een akkerbouwer hier een goede vruchtwisseling doen in de vorm van aardappelen mais gras. Wij kregen te horen dat er plannen zijn van de provincie met vergaande gevolgen in ons gebied. Het zogeheten Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe. Een zienswijze hierop geven vinden wij erg lastig. Het programma zit vol met open eindjes er wordt nogal eens gesproken over “kan later nog worden aangepast” of “wijzigen bij veranderen van wetgeving”. In het ontwerpprogramma wordt er gesproken over nieuw perspectief voor het landelijk gebied van Drenthe en over doelsturing, toch lijkt sturing veelal op maatregelen gebaseerd te zijn. In dit plan worden al veel maatregelen benoemd, terwijl de gebiedsprocessen nog niet zijn gestart. Het gesprek over maatregelen hoort thuis in het gebied, niet vooraf vastgelegd vanuit het provinciehuis. Wij vinden dat eerst het doel helder moet zijn, waarna samen met grondeigenaren en ondernemers wordt gekeken welke maatregelen passend zijn. Hier horen ook de nodige procesgeldten bij. <u>Hotspot Vledder Aa en Wapserveensche Aa</u> [REDACTED] Van het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD). Een gebied waarin 'opgaven stapelen en die dus ook het meeste een	Waarom worden in het TLGD maatregelen en zonerings vooraf vastgelegd, terwijl gebiedsprocessen nog moeten starten en doelen nog niet samen met gebiedspartijen zijn vastgesteld? De doelen voor het programma komen voort uit wettelijke opgaven en het provinciale coalitieakkoord waarmee Gedeputeerde Staten werken. Provinciale Staten hebben de kaders vastgelegd. Dit zijn dus vaste gegevens voor het programma. De uitwerking van het programma voor stikstof naar een generieke opgave en naar een gebiedsgerichte opgave is een keuze die is gemaakt vanuit (1) het uitgangspunt dat het eerlijk is om van elk bedrijf een bijdrage aan de reductiedoelen te vragen en daarmee om een bepaalde standaard van verduurzaming te voldoen (generieke reductie in de melkveehouderij) en (2) de wetenschap dat ammoniak deels dichtbij de bron neerslaat en het daarom eerlijk is om van bedrijven die dichtbij Natura 2000-gebieden liggen een grotere bijdrage te vragen. Wij vinden dat we deze duidelijkheid daarbij als overheid moeten geven, omdat het niet van de sector te vragen is om aan te geven hoe die opgaven verdeeld moet worden. 1. Hoe waarborgt de provincie toekomstperspectief en rechtszekerheid voor bestaande	

bijdrage leveren aan vergunningverlening en doelen van natuur en water' (pagina 9 ontwerpprogramma) als vanzelfsprekend is opgeschreven. Dergelijke zinsneden, in combinatie met de ruimtelijke vertaling in de vorm van paars ingetekende gebieden en tekst over 500 of zelfs 1000 meter zonering rond Natura 2000- gebieden, hebben impact en geven veel onzekerheid. Dit baat ons grote zorgen over het voortbestaan van ons melkveebedrijf. Het heeft veel impact op ons als gezin en zorgt voor veel stress bij ons en onze kinderen. Er zijn al een aantal bedrijven gestopt, er is grond in handen van het Rijksvastgoed beland. Dit is verhuurd aan de hoogste bieder, iemand buiten Drenthe. Daarmee is het jarenlange weidevogelbeheer op die percelen zo aan de kant geschoven. Ook is er een bedrijf door de Provincie aangekocht waar vooralsnog geen bestemming voor lijkt te zijn. Deze gronden van de Provincie worden weliswaar met jaarlijkse pacht uitgegeven aan de boeren in de regio, maar hier kunnen wij ons bedrijf niet op ontwikkelen. (jaarlijkse pacht geeft geen zekerheid) Wel draagt dit al bij aan de extensivering van ons bedrijf en kunnen we deze gronden niet meer missen. Wij zien wel mogelijkheden met onder andere extra weidevogelbeheer in de vorm van agrarisch natuurbeheer. Het afwaarderen van gronden is niet zinvol. Er is namelijk helemaal geen geld beschikbaar voor de inrichting van deze nieuwe natuur.(zie pagina 17 van de realisatie strategie) In het coalitie akkoord staat geschreven dat landbouwgrond landbouwgrond moet blijven. Dus draagvlak voor deze strategie (meer natuur) is er niet. <u>Water</u> Wij lezen dat het grondwaterpeil verhoogd dient te worden aan Wapserveense Aa. Dit heeft grote gevolgen voor de bereikbaarheid en bewerkbaarheid van de aangrenzende percelen. Dit zijn de lager gelegen gronden van ons bedrijf. Wij zijn van mening dat dit niets bedraagt aan de vernatting van het Holtingerveld wat 3 km verderop en 5 meter hoger ligt. Een betere optie is om de klimaatbuffers bij Uffelte Ootmaantlanden/ Koningsschut in te zetten als waterbuffer om het Holtingerveld te vernatten. Tegelijkertijd zorgt de waterwinning bij Havelterberg voor een enorme verdroging in het Holtingerveld dus zolang hier water opgezogen wordt heeft het vernatten van de natuur weinig zin. Het beregenen van de hoger gelegen gronden uit oppervlakte water draagt daarentegen juist wel bij aan het verhogen van het grondwaterpeil.	melkveebedrijven binnen hotspots en zoekgebieden, mede gelet op 500–1000 meter zonering rond Natura-2000? Door een opgave voor een iets groter gebied (1000 meter) op te nemen, waardoor de omvang van de opgave weliswaar groot maar beter haalbaar wordt als dit in gezamenlijkheid wordt opgepakt, ook rekening houdend met bijvoorbeeld stoppende bedrijven in dat gebied. Ook zijn we voornemens meer instrumentarium (bv subsidies) in deze gebieden in te zetten. 2. Hoe onderbouwt de provincie de watermaatregelen (zoals peilverhoging langs de Wapserveense Aa), en waarom wordt onvoldoende gekeken naar effectievere alternatieven elders (zoals klimaatbuffers of waterwinning)? Het TLGD is opgesteld vanuit de veronderstelling dat maatregelen die uitsluitend zijn gericht op het halen van wettelijke doelen onvoldoende toekomstbestendig zijn. Om te voorkomen dat na 2030 opnieuw ingrijpende maatregelen nodig zijn in dezelfde gebieden, bevat het TLGD een aantal samenhangende opgaven zoals Water- en bodem sturend en de gevolgen van klimaatverandering. Hoewel het TLGD een horizon heeft tot 2030, worden de keuzes voor zover mogelijk ook getoetst aan deze opgaven daarna. Wateroverlast door piekbuien, waterbeschikbaarheid gedurende langdurige droogte en KRW-opgaven kunnen leiden tot een aangepast beheer of andere normering. Onderdeel daarvan zou kunnen zijn dat meer water wordt vastgehouden in Drenthe om een watertekort gedurende de zomer zo veel mogelijk te voorkomen. Dit kan betekenen dat in afstemming met de Waterschappen bijvoorbeeld de waterpeilen (regionaal) worden verhoogd. Uiteraard gaat dit in afstemming met de omgeving. De basis hiervoor wordt gelegd in de gebiedsprocessen	

Er wordt geschreven dat de normering wateroverlast aangepast dient te worden. Dit kan grote gevolgen hebben voor ons als bedrijf te denken aan lagere of geen schade vergoeding, terwijl schade eerder op zal treden door het aanleggen van natuurvriendelijke oevers en het verhogen van waterpeilen. Waarde vermindering van deze gronden is dan het gevolg, en daardoor lagere financierbaarheid van ons bedrijf. Er wordt gezegd dat de waterbeschikbaarheid uit het IJsselmeer op den duur niet meer gegarandeerd is. Echter bij het beginpunt van de IJssel de aftakking van de Neder-Rijn vindt rivierbeddingserosie plaats. Door deze insnijding is er een kwel ontstaan waardoor de Achterhoek sterk verdroogt. Ook geeft dit een verstoorde waterverdeling.(er stroomt minder water de IJssel in) De IJssel slinkt en er is een lagere waterstand. Dit kan door goed onderhoud opgelost worden. Zodat de waterbeschikbaarheid voor het noorden voldoende blijft. Rijkswaterstaat moet hier meer aandacht aan besteden en zijn onderhoud werkzaamheden beter uitvoeren. <u>Stikstof</u> Op het gebied van Stikstof reductie is de opgave van 43% (of nog hoger) erg hoog. Gezien de huidige wet er regelgeving kan dit alleen geborgd met het verminderen van dieren. Andere geborgde maatregelen zijn er niet. Met een inkomens derving van 43% of meer en behoud van de vaste kosten is er geen bestaansrecht meer voor ons bedrijf. Daarnaast gaat dit ook niet de vergunningverlening op gang helpen, aangezien het additionaliteitsvereiste zegt dat alle vrijgekomen stikstof eerst naar natuurherstel moet gaan. Totdat deze weer op een gezond niveau is. Met de huidige kritische depositie waardes en invloed van maar 25% uit Drentse bronnen (zie pagina 91 van het ontwerpprogramma) komen we nooit onder de KDW. Dit heeft oud gedeputeerde Otter ook al benoemd. In Februari 2025 Gaf hij aan “We gaan het niet halen” Otter gaf aan dat er ook maatregelen van de Rijksoverheid en Europa nodig zijn, om alle doelen te halen “Als we een streep door de hele landbouw in onze provincie zouden zetten, dan nog gaan we de huidige stikstofdoelen niet halen” Volgens Otter zijn er al heel veel natuurherstelprojecten in Drenthe en zitten er in de landbouwvisie ook veel maatregelen. Maar die gaan er niet voor zorgen dat de stikstofneerslag onder de veelbesproken Kritische Depositie Waarde komt. Daarom zal naar ons inziens er ook een wijziging in Landelijk beleid nodig zijn om de doelen te behalen. In het TLGD valt te lezen dat de emissie reductie monitoring gegevens uit de gecombineerde opgave wordt gehaald. Hoe staat dat in verhouding met mijn onherroepelijke NB-vergunning? (Hoeveel rechtszekerheid geeft deze nog?)	Alternatieven zoals klimaatbuffers of aanpassing van waterwinning worden betrokken in de afweging, maar kunnen het benodigde lokale hydrologische herstel waarschijnlijk niet vervangen. De provincie kiest daarom voor een combinatie van maatregelen, met maatwerk, fasering en oog voor landbouwkundige gevolgen. 3. Hoe voorkomt de provincie dat watermaatregelen leiden tot waardedaling van gronden, lagere financierbaarheid en onvoldoende schadevergoeding voor agrariërs? In hoeverre watermaatregelen doorwerken en van invloed zijn op de landbouwkundige bewerkbaarheid van grond (nabij of op afstand van de watergang) hangen sterk af van het type maatregel, de hydrologische samenhang en de mate van peilbeheer. Ook de bodemopbouw ter plaatse en factoren als bodemverdichting kunnen hierbij een rol spelen. Zonder gerichte afweging en onderbouwing is niet vast te stellen of sprake is van een relevante beïnvloeding. Onderzoek moet hier voor die specifieke situaties meer duidelijkheid geven welke vormen van landbouw nog mogelijk is en welke vorm van compensatie daar bij past. Gebruikelijk is dat hiervoor een samenhangend pakket aan juridische, processuele en financiële maatregelen wordt ingezet. 4. Hoe realistisch en haalbaar is de stikstofreductie van 43% of meer, en hoe voorkomt de provincie dat dit het bestaansrecht van bedrijven ondermijnt? Zie de beantwoording van zienswijze 15 op dit punt. 5. Welke waarde en rechtszekerheid houdt een onherroepelijke NB-vergunning wanneer emissiereductie wordt gemonitord via feitelijke gegevens uit de gecombineerde opgave?

Deze vergunning wordt niet altijd volledig benut. Maar vergunt is toch zeker vergunt. Het komt er dus op neer zoals in het TLGD staat beschreven dat wij wel reductie moeten gaan leveren en er geen zekerheid voor terug krijgen. Er zou in ieder geval gekeken moeten worden hoeveel stoppers er al zijn in een gebied en deze meenemen in de volledige 43% reductie voor dat betreffende gebied. Anders blijft er geen veehouder in het betreffende gebied meer over. Dit heeft direct grote gevolgen voor het gebied. Geen grasland meer enkel akkerbouw gewassen met hogere uitspoeling van nitraat tot gevolg. Een beter alternatief zou zijn dat er goede wisselwerking is tussen akkerbouw gewassen en grasland. Door dit in wisselteelt te doen heeft een akkerbouwer grond beschikbaar voor zijn aardappelen, kan de veehouder voldoende mais telen en is er meer jong grasland waar minder onkruid druk is. Als dit gebeurt met in de winter na de bouwgewassen een goede groenbemester in te zaaien, heb je weinig uitspoeling van nitraat. De koeien die een rantsoen krijgen met een hoger aandeel mais hebben een lagere ammoniak uitstoot. Dit komt ook weer ten goede bij de kpi's van duurzaam boeren Drenthe. Met een lagere onkruiddruk in jong grasland ben je minder gewasbeschermingsmiddelen nodig. Voor een nog beter resultaat zul je lagere saldo gewassen moeten stimuleren te denken aan graan, tegenover hogere saldo gewassen zoals de bollenteelt. Hiermee bereik je dat er minder uitspoeling is van gewasbeschermingsmiddelen. Granen passen goed in de gewasrotatie. Granen dragen bij aan de vergroening en is een goed krachtvoer voor ons vee. Er zouden andere stal systemen gestimuleerd kunnen worden te denken aan potstallen zodat er meer vaste mest beschikbaar komt. Dit komt ook weer ten goede van de ammoniak emissie en uitspoeling van nitraat. Een goede stimulans zou zijn dat er een gebiedsderogatie komt op grasland. <u>Natuur</u> In het TLGD lezen wij dat de Petgaten en de Polder van te Kate gezien wordt als hoogwaardige natuur en dat hier een aantal zeldzame broedvogels broeden. Er wordt aangegeven dat deze gebieden geïsoleerd liggen in een agrarische omgeving (zie pagina 101 en 102 TLGD) er gekeken wordt naar een verbindingszone naar andere natuurgebieden. Echter liggen deze gebieden in een open beekdal landschap dit karakteristieke open landschap is al eeuwenlang in agrarisch gebruik (hooilanden). Dit dient een open landschap te blijven. Als het ingericht wordt als natuur dan krijg je meer verruiging en bebossing. Hiermee vervallen de karakteristieke eigenschappen van het gebied. Daarnaast zorgt dit ook dat er meer predatoren komen die de zeldzame broedvogels en weidevogels	De waarde van de onherroepelijk wijzigt niet met het invoeren van de norm. De norm komt wel bovenop de bestaande vergunning (WnB, Mv). Zie voor de werking van de norm paragraaf 4.1 van het programma. 6. Hoe worden reeds gerealiseerde emissiereducties (zoals stoppende bedrijven in het gebied) meegenomen voordat aanvullende reductie van resterende bedrijven wordt gevraagd? Zie zienswijze 3. 7. Hoe draagt het voorgestelde stikstofbeleid daadwerkelijk bij aan vlot trekken van vergunningverlening, gezien additionaliteit en de (onhaalbare) KDW-systematiek? Zie de beantwoording bij zienswijze 50. 8. Waarom wordt bij natuurontwikkeling onvoldoende rekening gehouden met de waarde van open agrarische landschappen voor broed- en weidevogels en met het belang van beheer boven uitbreiding? Om onze opgaven te realiseren zetten wij in op drie pijlers voor natuurherstel. Dit zijn 1) systeemherstel; dit krijgt in het programma vooral zijn beslag in de aanpak van de hotspots, 2) agrarisch natuurbeheer en 3) landschapsherstel in het landelijk gebied. Bij de uitwerking in de gebiedsprocessen zullen gericht keuzes gemaakt worden welke natuurontwikkeling op welke locatie nagestreefd wordt. Deze afweging wordt gemaakt op basis van verschillende aspecten, zoals verbetering hydrologie van bestaande natuurgebieden, aanwezige natuur- en landschapswaarden van het gebied en potentiële natuurwaarden op basis van water- en bodemsysteem. 9. Hoe borgt de provincie dat verkregen rechten, eigendommen, passende compensatie en beloning

op vreten. Oftewel het huidige open agrarische landschap draagt bij aan de leefbaarheid van de zeldzame broedvogels in de Polder van ten Kate. De aanplant van nieuw bos tegen of in het Holtingerveld zal ook zeker niet verstandig zijn, bomen onttrekken namelijk veel vocht. Hierdoor wordt de verdroging alleen maar erger. In de heidevelden is er teveel vergrassing. Er wordt altijd gesproken dat dit komt door te veel stikstof depositie. Maar hoe is de stikstofbodemvoorraad? Doordat er te weinig gegraasd wordt door schapen op de heide, verteren deze grassen in het veld en komt in de bodem terecht als stikstof. Dit is weer voeding voor het nieuwe gras. Een visuele cirkel. Al zou alle depositie weg zijn hou je grasgroei in de heide omdat de stikstof in de bodem zit. De instandhouding van de habitat heide bereik je dus door beter beheer in het natuur gebied. Niet door Landbouwbedrijven uit te kopen of de verkleinen 1 km verderop gelegen. <u>Conclusie</u> Wij willen graag meedenken bij de ontwikkelingen in het gebied waarin wij ondernemen. Waarbij onze verkregen rechten, in de zin van vergunningen, worden meegenomen en er oog is voor onze eigendommen. Tot zover mijn opmerkingen en suggesties. Ik ben bereid om deze zienswijze mondeling toe te lichten. Als er na aanleiding van deze zienswijze vragen zijn, dan kunt u contact opnemen met mij.	voor groen-blauwe diensten centraal staan in de verdere uitwerking van het TLGD? Het bieden van voldoende instrumentarium is een belangrijk deel van het TLGD dat in de realisatiestrategie is en jaarlijks nader wordt uitgewerkt. Daarin staan deze onderwerpen centraal.	
176. [REDACTED]		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Namens [REDACTED] (In het vervolg belanghebbende) dienen wij een zienswijze in tegen het ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD). Het ontwerpprogramma ligt ter inzage van 16 februari tot en met 30 maart 2026. <u>Huidige situatie:</u> Met [REDACTED] hectare in gebruik worden er op dit moment [REDACTED] gemolken. Het meeste land ligt rondom de locatie, [REDACTED] hectare op afstand [REDACTED]. Het streven is om het aantal melkkoeien en het aantal hectares grond met elkaar in balans te houden. Op de locatie is een geldige NB-vergunning aanwezig voor het aantal aanwezige dieren. De gebouwen zijn op orde en het dichtstbijzijnde natura 2000 gebied ligt op meer dan [REDACTED] Aanleiding tot het indienen van deze zienswijze: In de buurt van de locatie zijn een aantal bijzonderheden:	1. Hoe wordt binnen het TLGD rekening gehouden met bestaande gebruiksnormen en de minimale bemestingsbehoefte (170 kg N uit dierlijke mest) die noodzakelijk is voor een gezonde grasproductie op deze grondsoort? Antwoord 2. Welke gevolgen hebben voorgenomen hydrologische maatregelen (verdere peilverhoging) voor de bewerkbaarheid, opbrengst en kwaliteit van landbouwgrond, met name voor percelen op afstand met veengrond? Hydrologische maatregelen (zoals peilverhoging, verondieping, stuwen, natuurvriendelijke oevers of	

• Hei schraal grasland • Een naaldbos • Grondwaterwingebied • Gronden die vallen onder het NNN • Hoog waterpeil bij 7 de hectare grond op afstand. (Oudevaart) Belanghebbende maakt zich zorgen over de gebruiksnormen van zijn grond bij de thuislocatie en over de bewerkelijkheid van de grond op afstand door het hoge waterpeil wat daar al is en misschien nog hoger wordt vanwege de daar aanwezige grondsoort, namelijk veen. <u>Gevolgen van het ontwerpplan:</u> Belanghebbende heeft plannen om te extensiveren en op die manier voor te sorteren op het voeren van een biologische bedrijfsvoering. Hierbij is het gebruik van kunstmest uitgesloten. Ook wordt er al een aantal jaren gewerkt met een maximale stikstofgift van 170 kg uit dierlijke mest vanwege het grondwaterwingebied. Deze 170 kg is echter wel het minimale bemestingsniveau om op deze grondsoort gras te telen met voldoende kwaliteit om de koeien gezond te houden. Voor de kavel van ■ hectare op afstand geldt, dat het nog hoger opzetten van het waterpeil grote gevolgen heeft voor de bewerkbaarheid van het land. Er zijn nu al delen waar alleen bij langere droge periodes op gereden kan worden. De kwaliteit en de opbrengst van het gras zal achteruitgaan. <u>Verzoek:</u> Namens belanghebbende verzoek ik de provincie Drenthe zeer goed na te denken over mogelijke maatregelen. Zowel op basis van hydrologische maatregelen, waterkwaliteitsmaatregelen, bemestingsmaatregelen als op stikstofreductie en in overleg te gaan met belanghebbende over alle gevolgen die dit met zich meebrengt. Tot zover onze opmerkingen en suggesties. Wij zijn graag bereid om deze zienswijze mondeling toe te lichten. Wanneer er naar aanleiding van deze zienswijze vragen zijn, dan kunt u contact opnemen met ondergetekende.	retentiemaatregelen) zijn in beginsel lokaal gericht op het watersysteem waarin ze worden toegepast. Maatregelen zijn onder meer bedoeld om: • Piekaftoeren te dempen en droogte-effecten te beperken. • Natuurlijke afvoer- en bergingsprocessen te verbeteren; • Ecologische doelen (KRW) te ondersteunen; In hoeverre deze maatregelen doorwerken en van invloed zijn op de landbouwkundige bewerkbaarheid van grond (nabij of op afstand van de watergang) hangen sterk af van het type maatregel, de hydrologische samenhang en de mate van peilbeheer. Ook de bodemopbouw ter plaatse en factoren als bodemverdichting kunnen hierbij een rol spelen. Zonder gerichte afweging en onderbouwing is niet vast te stellen of sprake is van een relevante beïnvloeding. Onderzoek moet hier voor die specifieke situaties meer duidelijkheid geven welke vormen van landbouw nog wel mogelijk zijn en welke niet. Specifiek voor veengrond kan worden gesteld dat peilverhoging ook kan helpen om oxidatie van veen tegen te gaan en kan bijdragen aan doelen ten aanzien van het voorkomen van bodemdaling en het verminderen van de uitstoot van broeikasgassen 3. Hoe wordt voorkomen dat watermaatregelen leiden tot onevenredige schade aan bedrijfsvoering en ontwikkelplannen, zoals extensivering en een mogelijke overstap naar biologisch? Zie zienswijze 175. 4. Op welke wijze betreft de provincie de ondernemer tijdig en inhoudelijk bij keuzes over hydrologie-, waterkwaliteit-, bemestings- en stikstofmaatregelen die directe impact hebben op het bedrijf?	

Via deze zienswijze gaan we er van uit dat het voldoende duidelijk is dat dit plan een zeer groot effect heeft op het bedrijf van belanghebbende. We zien uw reactie tegemoet en ontvangen graag een ontvangstbevestiging.	Zie zienswijze 3. 5. Hoe weegt de provincie het totale effect van stapelende maatregelen (water, bodem, stikstof) op de continuïteit en toekomstbestendigheid van het bedrijf? Zie zienswijze 3. Daar komt bij dat niet alle opgaven gelijk zijn; in het ene gebied liggen meer opgaven dan in het andere gebied. Onze invloed is hierop door in de gebieden met veel opgaven meer instrumentarium in te zetten om te zorgen dat de ondernemers in Drenthe dit ook kunnen dragen. Graag spreken we onze waardering uit voor uw visie en de uitnodiging om samen te werken. In toekomstige gebiedsprocessen willen we hier graag gebruik van maken.	
177.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Via deze weg wil ik graag van de gelegenheid gebruik maken om een zienswijze kenbaar te maken in het kader van het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe. Ik ben [REDACTED] Mijn bedrijf ligt op ongeveer [REDACTED]. Dit gebied heeft een schaduwwerking op de toekomstige ontwikkelingen van mijn bedrijf. [REDACTED] Dus over opvolging kan ik nog niet spreken. Maar ik heb een toekomstgericht biologisch bedrijf met een heel goede (ruime), NB wet vergunning, door de provincie afgegeven. Ik heb het TLGD in zijn geheel gelezen. En ben toch enigszins verbaasd op de totale incompleetheid van het geheel. Er zitten zoveel losse eindjes dat ik mij ervoor zou schamen als ik de provincie was en dit over de boeren uit zou storten. Er is niet eens duidelijkheid over het startpunt van de ammoniakuitstoot per bedrijf. Er staat alleen dat het om gegevens van 2019 gaat. Dit alles geeft mij zeer veel onzekerheid en een zeer ongemakkelijk gevoel. Ik heb een aantal punten waar ik bezwaar op maak:	1. Wat is het uitgangspunt voor ammoniakemissies binnen het TLGD (peiljaar 2019 of vergunde NB-ruimte), en hoe wordt extensivering vóór 2019 hierin meegenomen? Zie zienswijze 3. De generieke norm voor stikstofreductie in de melkveehouderij is erop gericht dat melkveehouderijen een bepaalde niveau van verduurzaming realiseren. De norm berekenen wij aan de hand van emissiegegevens van 2019 waarvan vervolgens 30% wordt afgetrokken richting 2035. Vervolgens wordt de norm geïndividualiseerd waardoor bedrijven zelf kunnen berekenen welke stappen zij nog te zetten hebben om aan de norm te voldoen. Wanneer een bedrijf nu bijvoorbeeld al vóór 2019 heeft geëxtensiverd, zal dit doorwerken in de mate waarin het bedrijf al aan de norm voldoet. De generieke norm is verder aldus ingevuld dat niet wordt ingegrepen in individuele vergunningenruimte. Zie ook paragraaf 4.1 van het programma.	

• In de kaart die in het TLGD staat is een zoekgebied getekend, om de Elperstroom heen, om agrarische structuur te versterken. Ik ben bang dat het een zoekgebied is om juist die extra 13 procent reductie van ammoniak te realiseren. Terwijl mijn bedrijf zich aan de [REDACTED] van het gebied bevind dus zou ik denken dat mijn bedrijf hier buiten valt want de meeste ammoniakuitstoot vanuit mijn bedrijf gaat zeker niet naar het Elperstroomgebied. • Ik heb een NB wet vergunning van de provincie gekregen voor de uitstoot van [REDACTED] per jaar. Ik heb de afgelopen jaren mijn bedrijf ontwikkeld naar een biologisch bedrijf. Dat heeft erin geresulteerd dat ik aanmerkelijk minder melkvee en jongvee op mijn bedrijf heb gehad. Ook in 2019. Dat heet extensivering. Ik heb ruim vóór 2019 wel geïnvesteerd in plekken voor dat vee. Dus de [REDACTED] melkkoeien en [REDACTED] stuks jongvee, op mijn NB wet vergunning, kan ik al jaren wel op mijn bedrijf kwijt. Als er uitgegaan wordt van de gegevens van 2019 zou ik ineens een heleboel ammoniakruimte kwijt zijn. Terwijl ik zeer zeker wel van plan ben uit te breiden als die mogelijkheid zich voor doet. Ik wil me best generiek inzetten voor minder ammoniakuitstoot. Maar dan vind ik dat je uit moet gaan van de aan mij vergunde NB wet vergunning. • Voor de niet grondgebonden veehouderij zie ik een raar soort rechtsongelijkheid ontstaan als je het vergelijkt met melkvee. Melkvee mag namelijk met doelsturing 30 procent reduceren. Niet grondgebonden veehouderij moet ineens aan de best beschikbare techniek voldoen. Dit is enorm oneerlijk. Ik heb [REDACTED] kippen, dat lijkt veel, maar dat is het in de praktijk helemaal niet. Met dit aantal kippen is het financieel gewoon niet mogelijk om een luchtwasser te kopen. 30 procent reductie daarentegen is wel goed mogelijk door middel van management. En door middel van een ander systeem in de RAV lijst (https://wetten.overheid.nl/BWBR0045528/2026-01-01#BijlageV) kunnen niet grondgebonden veehouders ook voldoen aan dertig procent reductie. Het voelt heel oneerlijk. Als de melkveehouders allemaal aan de best beschikbare techniek zouden moeten voldoen zou de wereld te klein zijn. Dit kun je voor de niet grondgebonden veehouderij ook gewoonweg niet maken. Tot zover mijn opmerkingen en suggesties. Ik ben graag bereid om deze zienswijze mondeling toe te lichten. Als er naar aanleiding van deze zienswijze vragen zijn, dan kunt u contact met ondergetekende opnemen.	2. Waarom worden vergunde ontwikkelrechten niet als basis genomen, waardoor bedrijven ammoniakruimte kunnen verliezen die juridisch wel is toegestaan? In paragraaf 4.1 van het programma vindt u de uitwerking van de generieke norm in de melkveehouderij. Deze grijpt niet in op vergunningenruimte. Verder houdt de norm rekening met reeds gedane investeringen. Dit betekent o.a. een biologisch bedrijf bij zo'n norm er relatief gunstig uit komt. Zie ook de beantwoording op zienswijze 3. 3. Wat is de doelstelling van het zoekgebied rond het Elperstroomgebied en waarom zou hier een extra 13% reductie gelden voor bedrijven die nauwelijks bijdragen aan depositie in dat gebied? Zie zienswijze 28, onder het deel Bedrijfsspecifiek, onderdeel (a) hotspots. Voor het Elperstroom geldt dat het én een hotspot is, én hier ook een gebiedsgerichte opgave voor stikstof geldt. Die gebiedsgerichte opgave voor stikstof geldt vanwege het gegeven dat ammoniak deels extra neerslaat op korte afstand van de bron neerslaat. Vanwege dit gegeven is de gebiedsgerichte opgave opgenomen en nodig. 4. Hoe voorkomt de provincie rechtsongelijkheid tussen sectoren, waarbij melkveehouderij via doelsturing mag reduceren en niet-grondgebonden veehouderij direct aan BBT-eisen moet voldoen? Zie beantwoording bij zienswijze 3 voor wat betreft de sectoren. Voor het onderscheid in aanpak tussen de melkveehouderij en de intensieve veehouderij doen wij recht aan de onderscheidende karakteristiek tussen die sectoren binnen de landbouw. Voor de intensieve veehouderij geldt dat deze veel meer gebruikt maakt van gesloten stalsystemen, zodat beter op technieken gestuurd kan worden dan in de melkveehouderij. Wij maken wel een onderscheid tussen bestaande stallen	

	en nieuwbouw en tussen gesloten en open systemen. Zie de uitwerking voor de intensieve veehouderij in hoofdstuk 4. 5. Waarom is doelsturing (30% reductie) niet ook beschikbaar voor niet-grondgebonden veehouderij, terwijl dit technisch en bedrijfsmatig haalbaar is? Onze aanpak voor de niet-grondgebonden veehouderij hebben wij in hoofdstuk 4 nader uitgewerkt. Hiermee werken wij vanuit de karakteristiek van de sector en het gegeven dat een uitgewerkt programma van doelsturing voor de intensieve veehouderij op dit moment niet voorhanden is, terwijl wij daar als provincie voor de veehouderij al goede ervaring in hebben opgedaan. In de toekomst kan dat veranderen, en alsdan kunnen we een hernieuwde afweging maken.	
178.	LTO Noord	
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Met het oog op de belangen van haar leden in Drenthe, wil Land- en Tuinbouw Organisatie (LTO) Noord (statutair gevestigd in Zwolle) reageren op het ontwerpbesluit van Gedeputeerde Staten inzake het ontwerp Programma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD), dat van 16 februari tot en met 30 maart 2026 ter inzage ligt. De agrarische sector speelt een belangrijke rol in het Drentse landelijk gebied. Tegelijkertijd worden agrarische bedrijven in belangrijke mate geraakt door de keuzes die in dit programma worden voorbereid. Op 18 maart 2026 heeft de provincie een landbouwbijeenkomst georganiseerd in Westerbork, waarin het programma is toegelicht aan agrarische ondernemers. We waarderen het dat de provincie invulling heeft gegeven aan ons verzoek. Tijdens deze bijeenkomst zijn door een grote groep aanwezige agrariërs belangrijke zorgen en aandachtspunten gedeeld. LTO Noord gaat ervan uit dat deze signalen zorgvuldig worden meegenomen bij de verdere uitwerking van het programma. Voor LTO Noord zijn drie punten van doorslaggevend belang:	1. Hoe borgt de provincie dat het TLGD daadwerkelijk leidt tot perspectief voor agrarische ondernemers, met name door herstel van vergunningverlening, legalisatie van PAS-melders en ruimte voor intern en extern salderen? Wij hebben in het programma neergelegd dat wij denken dat medio 2027 het vroegste moment is waarop vergunningverlening kan worden hervat. Dit zal niet als in de beeldspraak in een keer voor heel Drenthe zijn, maar in eerste instantie casusgewijs per N2000 gebied. Uiteindelijk wanneer een vergunning (of groep van vergunningen) onherroepelijk is, weten we dat we voor die casus en dat gebied van het slot zijn en zullen we diezelfde onderbouwing geven voor andere casussen. Hiervoor moet voldaan worden aan de eisen die de jurisprudentie stelt. Absolute zekerheid over vergunningverlening is door ons niet te geven, omdat	

1. De gevraagde inspanningen van de landbouw moeten daadwerkelijk leiden tot perspectief, met name in de vorm van vergunningverlening en het legaliseren van PAS-melders en interimers. 2. Emissiereductie kan alleen plaatsvinden wanneer deze gepaard gaat met juridisch houdbare keuzes, aanpassing van wet- en regelgeving en aansluiting bij het landelijke beleidskader, zodat een gelijk speelveld voor agrarische ondernemers behouden blijft. 3. Gebiedsprocessen moeten daadwerkelijk van onderop worden vormgegeven, met een volwaardige rol voor agrarische ondernemers vanaf de start. In deze zienswijze worden deze en andere aandachtspunten nader toegelicht. 1. Algemene aandachtspunten bij het ontwerp TLGD 1.1 Mate van uitwerking en gevolgen voor bedrijven Het ontwerpprogramma vraagt op veel onderdelen nog nadere uitwerking. Op meerdere plaatsen wordt aangegeven dat belangrijke onderdelen van de aanpak in een later stadium verder zullen worden uitgewerkt, zoals de generieke en gebiedsgerichte ammoniakreductie, de aanpak vanuit bodem en water en de uitwerking van het proces in de hotspots. Daardoor is op dit moment nog onvoldoende duidelijk wat de voorgestelde aanpak concreet betekent voor agrarische ondernemers en hun bedrijfsvoering. Voor ondernemers ontbreekt hiermee het noodzakelijke handelingsperspectief. Tegelijkertijd wekt het programma op verschillende plaatsen wel de indruk dat omvangrijke veranderingen voor het landelijk gebied en de landbouwsector worden voorzien. Daarbij helpt het niet dat in het programma al ruimtelijke vertalingen van opgaven zijn opgenomen, in de vorm van de paars ingetekende gebieden. 1.2 Reageren op nog niet uitgewerkte onderdelen Voor agrarische ondernemers is het op dit moment lastig om een zienswijze in te dienen. Het ontwerpprogramma bevat veel onderdelen die nog verder moeten worden uitgewerkt, terwijl tegelijkertijd wordt gevraagd om een reactie op het programma. Zo wordt tijdens de terinzagelegging nog gewerkt aan de verdere uitwerking van onder meer de generieke ammoniakreductie en de ammoniakreductie die extra	dit uiteindelijk een rechterlijk oordeel vraagt. Wij gaan er in onze aanpak daarbij vanuit niet tot het onmogelijke gehouden te zijn. Wij gaan er dus b.v. niet van uit dat de stikstofneerslag tot onder de KDW moet zijn teruggebracht alvorens vergunningverlening kan worden vlotgetrokken. Het belangrijkste is een geborgde gestaag dalende lijn van emissies in combinatie met een concrete aanpak gericht op natuurherstel en behoud van zicht op het halen van de instandhoudingsdoelen. Onze aanpak zoals verwoord in hoofdstuk 4 van het programmadocument is hier in drie stappen op gericht: (1) een generieke norm voor de melkveehouderij, (2) een gebiedsgerichte reductie en (3) maatwerk in het kader van additionaliteit. Qua uitwerking en borging moet het programma, gezien de hoge juridische maatlat, verder worden gebracht, maar de basis is gelegd. In dit verband wijzen wij nog op de recente uitspraak van de Raad van State over het Liefstingsbroek: zie <u>Uitspraak 202301494/1/R2 - Raad van State</u> die wat ons betreft in lijn met onze aanpak en hoopgevend is. Voorgaande is ook van toepassing op legalisatie van PAS-melders en intern en extern salderen. 2. Op welke wijze verbindt de provincie emissiereductie aan juridisch houdbare keuzes en aanpassing van wet- en regelgeving, zodat geen reducties worden gevraagd zonder zekerheid op vergunningverlening? Zo lang de Europese <i>Vogel- en Habitatrichtlijn</i> geldt is vergunningverlening altijd mede gekoppeld aan de toestand van de stikstofgevoelige natuurtypen in Natura 2000-gebieden. Dat gezegd hebbende, spant de provincie zich in IPO verband in om vergunningverlening in de toekomst zo veel mogelijk te koppelen aan emissies en niet meer aan depositie van	

moet plaatsvinden in bepaalde gebieden. Wanneer hierover later meer duidelijkheid ontstaat, ligt het ontwerpprogramma niet meer ter inzage en kunnen ondernemers deze informatie niet meer meenemen in hun zienswijze. Hierdoor ontstaat de situatie dat van ondernemers wordt gevraagd te reageren op een programma waarvan de voor hen meest ingrijpende onderdelen nog niet volledig zijn uitgewerkt. LTO Noord verzoekt de provincie daarom om duidelijk te maken op welke wijze agrarische ondernemers alsnog bij deze nadere uitwerking worden betrokken en of zij hierover nog formeel hun reactie kunnen geven. Dit is van belang voor een zorgvuldig proces en voor het vertrouwen van ondernemers in de verdere uitwerking van het programma. 1.3 Publiekssamenvatting en onderliggende impact De publiekssamenvatting van het ontwerpprogramma schetst een positiever beeld dan uit het volledige programma naar voren komt. Gelet op de omvang van het ontwerpprogramma is het aannemelijk dat veel agrarische ondernemers zich in eerste instantie baseren op deze samenvatting. Juist daarom is het van belang dat deze een volledig en evenwichtig beeld geeft van de inhoud en de gevolgen van het programma. Wanneer het volledige programma wordt gelezen, inclusief de stikstofreductie rond Natura 2000-gebieden, de watermaatregelen in beekdalen en de aanpak in hotspots, blijkt dat de gevolgen voor het landgebruik in delen van het landelijk gebied aanzienlijk kunnen zijn. De huidige samenvatting geeft daarmee geen volledig beeld van de impact van het programma op de landbouwsector. 1.4 Onsamenhangend geheel en tegenstrijdigheden In het ontwerpprogramma ontstaat op onderdelen een onsamenhangend beeld. Op pagina 25 van het TLGD is als uitgangspunt opgenomen dat landbouwgrond landbouwgrond blijft, tenzij onderling anders wordt overeengekomen. Dit sluit aan bij het coalitieakkoord van de provincie Drenthe. Tegelijkertijd wordt elders in het ontwerpprogramma aangegeven dat een deel van de landbouwgrond op termijn mogelijk minder geschikt wordt voor landbouwkundig gebruik en in sommige gevallen een natuurbestemming kan krijgen. Dat staat haaks op het genoemde uitgangspunt dat landbouwgrond landbouwgrond blijft. Voor LTO Noord is dit een principiële punt. Uitgangspunt moet zijn dat gekeken wordt naar mogelijkheden om binnen de blijvende agrarische bestemming te werken aan het dichterbij brengen van doelen. Behoud van landbouwgrond en goed functionerende agrarische locaties is daarbij	stikstof. Een praktisch voorbeeld hiervan is de bouwsteen Emissiereductie en natuurherstel die in IPO-verband is opgeleverd en waarvan belangrijke onderdelen in het regeerakkoord zijn terechtgekomen. Ons programma is al gericht op emissiereductie; dat vervolgens is doorgerekend op depositie-effect. 3. Hoe wordt voorkomen dat het TLGD leidt tot een provinciale kop bovenop landelijk beleid, in strijd met het coalitieakkoord en het uitgangspunt van een gelijk speelveld? Er is geen sprake van een kop, wel van provinciale invulling om de nationaal vertaalde doelen in Drenthe te halen. Ons reductiedoel van 43% vermindering aan stikstofemissies in 2035 valt binnen het nationale beleidsdoel van 42-46% reductie. Voor vergunningverlening is wel altijd nodig om vanuit de geldende jurisprudentie te redeneren dan moet het additionaliteitsvereiste worden toegepast. Dat kan betekenen, maar dit moeten gebiedsprocessen uitwijzen, dat lokaal maatwerk noodzakelijk is. 4. Waarom worden maatregelen, kaarten en reductiepercentages al benoemd voordat gebiedsprocessen zijn gestart, en hoe wordt gewaarborgd dat gebiedsprocessen echt van onderop en met een volwaardige rol voor agrariërs worden ingericht? Een gebiedsproces vindt plaats binnen de kaders van het programma. Om de doelen van het programma te bereiken (vergunningverlening en doelen van water en natuur), hebben wij in beeld gebracht wat nodig is. Als we dat allemaal openlaten is er geen geborgd programma en is het juridisch onvoldoende om aan te kunnen tonen dat we van het slot gaan komen. En dat is een belangrijk doel voor Drenthe. Deze kaders zijn noodzakelijk om te voorkomen dat gebiedsprocessen wel leiden tot een gedragen plan, maar niet houdbare vergunningverlening. Wij faciliteren de	

essentieel voor het toekomstperspectief van de sector. Het verdwijnen van juist moderne en toekomstbestendige locaties leidt tot kapitaalvernietiging en is onwenselijk.

Daarnaast worden in verschillende hoofdstukken al maatregelen benoemd, bijvoorbeeld in hoofdstuk 4 water, terwijl tegelijkertijd wordt aangegeven dat de provincie wil werken met doelsturing en gebiedsprocessen van onderop. Wanneer vooraf al concrete maatregelen worden genoemd, kan dit de indruk wekken dat belangrijke keuzes feitelijk al zijn gemaakt voordat het gesprek in het gebied wordt gevoerd.

Wanneer het uitgangspunt is dat met doelsturing en gebiedsprocessen van onderop wordt gewerkt, betekent dit dat de doelen voor een gebied centraal staan en niet vooraf vastgelegde maatregelen. Dat vraagt om een open proces, waarin samen met betrokken partijen wordt verkend welke oplossingen passend en haalbaar zijn. Daarbij is het van belang dat duidelijk wordt op welke wijze deze gebiedsprocessen organisatorisch en financieel worden gefaciliteerd.

1.5 Kaarten en externe werking

In het ontwerpprogramma zijn kaarten opgenomen met zoekgebieden voor de opgaven die in het programma worden geschetst. Hoewel wordt aangegeven dat deze kaarten indicatief zijn, kunnen dergelijke kaarten in de praktijk een sterke externe werking hebben.

Het opnemen van zoekgebieden kan gevolgen hebben voor de waarde van landbouwgrond en voor de ontwikkelingsmogelijkheden van agrarische bedrijven, bijvoorbeeld in relatie tot mestplaatsingsruimte en de financierbaarheid van investeringen.

Daarmee kunnen deze kaarten, ondanks hun indicatieve karakter, in de praktijk richtinggevend worden. Dit staat op gespannen voet met het uitgangspunt dat in gebiedsprocessen van onderop samen met betrokken partijen wordt bepaald welke oplossingen passend en haalbaar zijn voor een gebied.

2. Stikstof

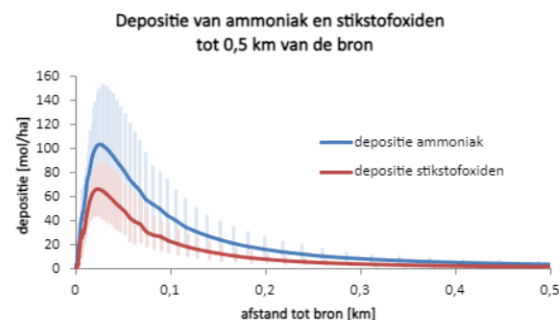
2.1 Doel en uitgangspunt van het programma

LTO Noord onderschrijft het belang dat er stappen worden gezet om weer ruimte te creëren voor vergunningverlening en daarmee perspectief te bieden aan agrarische ondernemers en andere ontwikkelingen in het landelijk gebied.

gebiedsprocessen zo goed mogelijk en betrekken de gebiedskennis en nemen de inbreng van agrariërs serieus.

5. Op welke basis wordt de gebiedsgerichte reductie van 13% vastgesteld, en waarom wordt gewerkt met vaste percentages en zoneringen in plaats van maatwerk vanuit de gebiedssituatie?

Het realiseren van voldoende reductie binnen de provincie om vergunningverlening vlot te trekken is uiteindelijk een puzzel op provinciaal niveau. Door vooraf helderheid te geven over wat waar wanneer geleverd moet worden, kan worden voorkomen dat een deelgebied te weinig levert waardoor elders meer moet gebeuren of dat ertoe leidt dat vergunningverlening niet wordt vlotgetrokken. De gebiedsgerichte opgave achten wij hierbij noodzakelijk en reëel omdat ammoniak deels dicht bij de bron neerslaat (zie plaatje hierna).



Zowel de generieke als de gebiedsgerichte reductie achten wij reëel, zoals wij bij de beantwoording op zienswijze 15 al toelichtten.

Het maatwerk waarom betrokkene vraagt is verder altijd alsnog aan de orde, omdat uit onze doorrekeningen blijkt dat voor de stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden met onze aanpak sprake is van

In het programma wordt uitgegaan van een reductie van de ammoniakemissie van 43% in 2035 ten opzichte van 2019. Deze reductie bestaat uit een generieke reductie van 30% en een aanvullende gebiedsgerichte reductie van 13%. LTO Noord constateert dat deze 43% reductie in lijn ligt met het zogenoemde bouwstenendocument emissiereductie landbouw, dat gezamenlijk door onder andere LTO Nederland, NAJK en de provincies is opgesteld en ondertekend. 2.2 Voorwaarde: aanpassing wet- en regelgeving In datzelfde bouwstenendocument is nadrukkelijk als voorwaarde opgenomen dat emissiereductie door de landbouwsector alleen mogelijk is wanneer tegelijkertijd wordt gewerkt aan toekomstbestendig stikstofbeleid en bijbehorende wetgeving. Voor agrarische ondernemers is juridische zekerheid immers een noodzakelijke voorwaarde om investeringsbeslissingen te kunnen nemen. Dit wordt bevestigd in de juridische analyse van Houthoff, waarin wordt benadrukt dat het oplossen van de stikstofproblematiek niet uitsluitend kan worden bereikt met emissiereductie door sectoren zoals de landbouw. Naast bronmaatregelen zijn ook aanpassingen in wet- en regelgeving noodzakelijk om de huidige stikstofimpasse daadwerkelijk te doorbreken en weer ruimte te creëren voor vergunningverlening. <i>“Meer dan papier – voorstellen voor de stikstofpraktijk die de papieren werkelijkheid doorbreken”</i> (Houthoff, 2025). Deze randvoorwaarde wordt in het ontwerpprogramma echter nog onvoldoende geborgd. Hoewel in het plan op verschillende plaatsen wordt verwezen naar ontwikkelingen op rijksniveau, blijft onduidelijk hoe en wanneer de noodzakelijke aanpassingen in wet- en regelgeving daadwerkelijk gerealiseerd zullen worden. Voor LTO Noord is het essentieel dat deze wederkerigheid expliciet wordt erkend. De landbouwsector kan alleen stappen zetten in emissiereductie wanneer tegelijkertijd het juridische kader wordt aangepast en daadwerkelijk weer ruimte ontstaat voor vergunningverlening. Een aanpak waarbij wel invulling wordt gegeven aan emissiereductie, maar de noodzakelijke aanpassing van wet- en regelgeving uitblijft, is voor LTO Noord niet acceptabel. 2.3 Geen zekerheid op vergunningverlening In het programma wordt daarnaast aangegeven dat het realiseren van de beoogde emissiereductie niet automatisch betekent dat vergunningverlening weer mogelijk wordt. Hierdoor ontstaat de situatie dat van de landbouwsector ingrijpende emissiereducties worden gevraagd, terwijl tegelijkertijd geen zekerheid bestaat dat dit ook daadwerkelijk leidt tot ruimte voor vergunningverlening. Voor agrarische ondernemers is dit onaanvaardbaar. Zonder zicht op daadwerkelijke vergunningverlening ontbreekt de basis om investeringen te doen en stappen te zetten in emissiereductie.	een restopgave. We weten dat we op veel plekken we er nog niet zijn, ook niet met de gebiedsgerichte opgave. Dat gezegd hebbend, past het wel in onze onderbouwing om juridisch hard te kunnen maken dat we voldoende stappen zetten en op weg zijn naar toppen verslechtering en herstel van gebieden. We zullen – zeker in de gebiedsaanpak - altijd in gesprek gaan met de ondernemers en kijken wat mogelijk en haalbaar is en welk instrumentarium hierbij nodig is. Het vertrekpunt blijft wel een vast reductie per gebied, zowel omdat dit gelijkheid biedt tussen gebieden, als dat het ook noodzakelijk is om in dit programma door te rekenen en dus geldt als onderbouwing om van het slot te komen, niet alleen voor het betreffende N2000 gebied, maar ook voor de andere gebieden. Zie ook onze beantwoording bij zienswijze 50 waarin wij aangeven hoe wij denken dat vergunningverlening op basis van dit programma zal worden vlotgetrokken. 6. Hoe borgt de provincie het behoud van vergunde ruimte (inclusief latente ruimte) en rechtszekerheid voor agrarische bedrijven bij normering en doelsturing? Wij hebben in hoofdstuk 4 onze aanpak voor stikstof nader uitgewerkt. In paragraaf 4.1 kunt u nalezen dat de generieke norm aldus wordt ingericht dat deze geen relatie tot latente ruimte heeft. Dit hebben we samen met deskundigen uit de sector uitgewerkt en dit is een belangrijk vertrekpunt geweest. Van belang is verder dat stappen die bedrijven hebben gezet kunnen worden meegeteld bij het voldoen aan de generieke norm. Ook in het kader van de gebiedsgerichte opgave zijn ontwikkelingen sinds 2019 van belang. Stikstofreductie die b.v. als gevolg van de LBV en LBV+ bedrijven is

Daarbij is het van belang dat het legaliseren van PAS-melders en het herstellen van mogelijkheden voor intern en extern salderen als randvoorwaarde wordt gezien voor verdere stappen. Wanneer deze basis niet op orde is, kan van agrarische ondernemers niet worden verwacht dat zij aanvullende reductiemaatregelen treffen. 2.4 Generieke reductie melkveehouderij en normering Het hanteren van een provinciale norm voor de generieke reductie roept de vraag op in hoeverre hiermee feitelijk sprake is van aanvullende regelgeving boven op het landelijke kader. In het coalitieakkoord van de provincie Drenthe is als uitgangspunt opgenomen dat voor de landbouw geen extra provinciale regels worden vastgesteld bovenop bestaande landelijke en Europese wetgeving. Het stellen van een provinciale norm staat daarmee op gespannen voet met dit uitgangspunt. Tegelijkertijd ziet LTO Noord dat de provincie met de verdere uitwerking van doelsturing en normering waardevolle stappen zet. Het is goed dat wordt onderzocht hoe emissiereductie geborgd kan worden en welke norm werkbaar is voor de praktijk, mede gezien vanuit de specifieke kenmerken van de Drentse melkveehouderij. Voor LTO Noord is het daarbij van belang dat deze uitwerking niet leidt tot een afzonderlijk provinciaal regime, maar juist wordt benut om tot een goed werkend landelijk systeem te komen. Het ligt voor de hand dat de provincie zich inzet om deze kennis en ervaring in te brengen in landelijke beleidsontwikkeling. 2.5 Inzicht in uitgangssituatie en reeds gerealiseerde reductie In het ontwerpprogramma ligt de nadruk sterk op de omvang van de reductieopgave richting 2035 en op de wijze waarop deze via normering kan worden geborgd. Daarmee ontstaat het beeld dat primair wordt gestuurd op het stellen van normen, terwijl de basis daarvoor nog onvoldoende inzichtelijk is. Voor LTO Noord is het essentieel dat eerst helder in beeld wordt gebracht waar de landbouwsector momenteel staat en welke emissiereducties in de afgelopen jaren al zijn gerealiseerd. Dit vraagt om een goed functionerende en betrouwbare stikstofregistratie. De registratie moet eerst op orde zijn: het moet helder zijn waar de sector nu staat. Pas daarna kan worden bepaald waar en hoeveel verdere reductie nodig is en kunnen agrarische ondernemers via doelsturing aan de slag om hier invulling aan te geven. Daarbij is het van belang dat maatregelen die ondernemers nemen ook daadwerkelijk worden geborgd. Wanneer een agrarische ondernemer investeert	gerealiseerd, kan meetellen bij de gebiedsgerichte opgave. In de gebiedsprocessen kunnen alle relevante ontwikkelingen in kaart worden gebracht. 7. Waarom wordt voor de niet-grondgebonden veehouderij gestuurd op Best Beschikbare Technieken (BBT), terwijl voor de melkveehouderij doelsturing wordt toegepast, en hoe wordt rechtsgelijkheid tussen sectoren geborgd? In hoofdstuk 4 van het programma is de aanpak voor de intensieve veehouderij nader verwoord. Wij vinden dat deze benadering goed aansluit bij de karakteristieken van die sector, zoals de aanpak voor de melkveehouderij aansluit bij die karakteristieken. Een van de verschillen is dat de intensieve sector veel meer werkt vanuit gesloten stalsystemen met dus beter controleerbare omstandigheden. Qua rechtsgelijkheid tussen sectoren geldt overigens dat voor industrie en mobiliteit een reductiedoel van 50% geldt terwijl voor de landbouw 42-46% wordt aangehouden. En ook voor bijvoorbeeld industrie geldt dat grote bedrijven gehouden zijn aan BBT, dat is een manier van werken die van iedereen vraagt om stappen te zetten in verduurzaming en daarmee ook iedereen gelijk behandelt. Voor de emissies vanuit het buitenland lopen verder sinds jaren sneller terug dan die in Nederland. Dit is na te lezen in het programma. 8. Hoe zorgt de provincie voor een integrale benadering van emissiereductie, water, bodem, klimaat, dierenwelzijn en verdienvermogen, zodat investeringen elkaar niet tegenwerken? Daar is het TLGD juist voor bedoeld. De keuzes om te werken met hotspots bijvoorbeeld is er juist op gericht om integraal, met gestapelde opgaven zo efficiënt mogelijk met de schaarse ruimte om te gaan.	

in emissiereductie, moet deze reductie aantoonbaar meetellen en mag hier achteraf niet op worden teruggekomen. Daarnaast is onduidelijk op welke basis de provincie de reductieopgave wil bepalen: op basis van feitelijke emissies of op basis van vergunde ruimte. Voor LTO Noord is het behoud van vergunde ruimte essentieel. 2.6 Behoud van vergunde ruimte Vergunde ruimte maakt onderdeel uit van de bedrijfsvoering en vormt de basis voor investeringen, financierbaarheid en toekomstperspectief van agrarische bedrijven. Daarbij geldt dat zowel gerealiseerde als nog niet benutte ruimte binnen een vergunning (latente ruimte) behouden moet blijven. Het is voor agrarische ondernemers van groot belang dat deze ruimte niet wordt ingeperkt of ter discussie komt te staan als gevolg van nieuw beleid. Het beperken of afnemen van vergunde ruimte ondermijnt de rechtszekerheid en tast het vertrouwen aan dat noodzakelijk is om investeringsbeslissingen te kunnen nemen. Het is daarom essentieel dat bestaande vergunningen en bijbehorende ruimte worden gerespecteerd en juridisch geborgd blijven. 2.7 Verplicht stellen best beschikbare technieken niet-grondgebonden veehouderij Het verplicht stellen van best beschikbare technieken voor niet-grondgebonden veehouderij roept onduidelijkheden op. Heeft de provincie in beeld wat deze technieken zijn, wat deze kosten en in hoeverre deze financieel haalbaar en financieerbaar zijn voor ondernemers? En gelden deze voor alle verschillende variaties van bedrijven? Binnen deze sectoren bestaan aanzienlijke verschillen tussen bedrijfsvoering, zoals gangbare, concept- en biologische bedrijven, evenals verschillen in schaalgrootte. Dit is van directe invloed op de toepasbaarheid en haalbaarheid van technieken. Daarnaast roept het hanteren van best beschikbare technieken de vraag op op welk moment wordt bepaald wat als 'best beschikbaar' geldt. Technologische ontwikkelingen gaan snel en technieken die vandaag als best beschikbaar worden gezien, kunnen binnen enkele jaren alweer worden ingehaald door nieuwe inzichten of innovaties. Dit leidt tot onzekerheid voor agrarische ondernemers. Wanneer investeringen in technieken na korte tijd opnieuw moeten worden aangepast of vervangen, ontstaat een situatie waarin ondernemers geconfronteerd worden met een	Door de aanpak via doelsturing kunnen boeren keuzes maken die passen binnen hun bedrijfsvoering. Juist deze benadering stelt boeren in staat om integraal te werken. Als provincie ondersteunen we daarbij maximaal door inzet van subsidieregelingen als laaghangend en hooghangend fruit, agrarisch natuurbeheer, regelingen ten aanzien van extensiveren, omschakelen, verplaatsen en stoppen. 9. Hoe wordt geborgd dat natuurmaatregelen aantoonbaar effectief zijn, gebaseerd op deugdelijke natuurdoelanalyses, goed natuurbeheer en structurele monitoring, voordat aanvullende druk op de landbouw wordt gelegd? Zie zienswijze 1, 2 en 137, punt 2 10. Hoe onderbouwt de provincie de haalbaarheid en financiering van het TLGD, inclusief prioritering, inzet van middelen en de relatie tussen gebiedsprocessen, grondverwerving en uitvoering? Doordat we in onze realisatiestrategie – die we jaarlijks updaten en bijstellen – hier duidelijkheid in geven. Waar beginnen we, welke instrumenten en budgetten zijn reeds beschikbaar, wat vragen we aan bij het rijk, etc. 11. Hart van het Noorden De nieuwe minister van LNV heeft inmiddels het Hart van het Noorden toegevoegd aan het rijtje gebieden van De Peel en De Veluwe waarmee als eerste aan de slag wordt gegaan. Dat sterkt ons in het benoemen van dit gebied in het kader van het programma. Op ambtelijk niveau merken wij van het Rijk hierin een ondersteunende opstelling en wij verwachten dat dit zich zal vertalen in de concrete plannen en budgetten van de minister. Ook dit kan weer helpen als antwoord op uw vorige vraag. Voor het programma denken wij

opeenstapeling van investeringsverplichtingen zonder voldoende zekerheid over terugverdienvermogen en vergunningverlening. Dit maakt investeringsbeslissingen op bedrijfsniveau risicovol en in de praktijk vaak niet haalbaar. Voor LTO Noord is het van belang dat wordt voorkomen dat een dergelijke dynamiek ontstaat, zoals in andere provincies is gebleken, waarbij ondernemers steeds opnieuw moeten investeren als gevolg van voortschrijdende eisen. Best beschikbare techniek roept bovendien de vraag op waarom melkveehouderij wel met doelsturing mag werken, terwijl voor de niet-grondgebonden sectoren wordt gekozen voor het verplicht stellen van specifieke technieken. Daarmee is feitelijk sprake van middelsturing. Voor LTO Noord is het van belang dat ook in deze sectoren wordt gekeken naar invulling via doelsturing. Waarom wordt er niet gekeken hoe de opgave via doelsturing kan worden gerealiseerd? Ook hier zijn mogelijkheden voor doelsturing via bijvoorbeeld managementmaatregelen, voer- en watermanagement, strooiselmanagement en mestmanagement, waarbij ondernemers zelf kunnen sturen op emissiereductie binnen hun bedrijfsvoering. Deze stappen zijn vaak financieel minder kostbaar ten opzichte van BBT. 2.8 Samenhang met andere opgaven Maatregelen gericht op ammoniakreductie kunnen niet los worden gezien van andere maatschappelijke opgaven waar agrarische ondernemers mee te maken hebben, zoals klimaat, waterkwaliteit en dierenwelzijn. In het ontwerpprogramma ligt de nadruk sterk op ammoniakreductie, terwijl op bedrijfsniveau sprake is van een samenhang van opgaven die elkaar kunnen versterken, maar ook kunnen tegenwerken. Zo kunnen maatregelen die positief zijn voor dierenwelzijn of methaanreductie, juist minder gunstig uitpakken voor ammoniakemissie en andersom. Dit betekent dat keuzes niet los van elkaar kunnen worden gemaakt. Een agrarische ondernemer moet integraal afwegen welke investeringen op het bedrijf worden gedaan. Daarbij geldt dat een investering maar één keer kan worden gedaan en dus meerdere doelen tegelijk moet dienen. Voor LTO Noord is het daarom van belang dat bij de verdere uitwerking van het programma rekening gehouden wordt met een integrale benadering van verduurzaming op bedrijfsniveau. Zie in dit verband ook de bijlage over dierwaardige veehouderij.	dat het voordelen biedt dat gebieden in Drenthe onderdeel van die aanpak uitmaken, bijvoorbeeld omdat er met voorrang budget Noord-Nederland (en dus ook Drenthe) kan komen voor de opgaven.	

2.9 Gebiedsgerichte reductie en gevolgen voor bedrijven

De voorgestelde gebiedsgerichte reductie van 13% roept fundamentele vragen op. In het ontwerpprogramma wordt nog niet duidelijk gemaakt hoe deze reductie precies vorm zal krijgen en wat dit concreet betekent voor agrarische bedrijven in de nabijheid van stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden.

Daarmee ontstaat het beeld dat vooraf een aanvullende reductieopgave wordt vastgesteld, zonder dat eerst wordt gekeken wat in een gebied daadwerkelijk mogelijk en haalbaar is. Dat is geen logische volgorde.

In gebieden moet eerst worden gekeken naar de specifieke situatie: hoe is de landbouwstructuur opgebouwd, wat kunnen bedrijven realiseren aan emissiereductie en welke ruimte is er. Op basis daarvan kan worden bepaald welke reductie haalbaar en passend is voor dat gebied. Dit betekent dat niet vooraf moet worden gestuurd op een vast percentage, maar dat vanuit het gebied wordt bepaald wat realistisch en uitvoerbaar is. De uitkomsten kunnen daarbij per gebied verschillen.

Daarnaast bestaat grote zorg dat het werken met vaste reductiepercentages en generieke benaderingen, zoals een 1 km-afbakening rond Natura 2000-gebieden (figuur 4.10a), kan leiden tot vormen van zonerings. Dit heeft directe gevolgen voor de ontwikkelingsmogelijkheden van agrarische bedrijven en voor de waarde van landbouwgrond.

2.10 Additionaliteit

Daarnaast wordt in het ontwerpprogramma aangegeven dat, boven op de generieke reductie van 30% en de gebiedsgerichte reductie van 13%, mogelijk aanvullende maatregelen nodig zijn in het kader van additionaliteit.

Dit betekent feitelijk dat de reductieopgave niet vaststaat, maar kan worden uitgebreid. Voor agrarische ondernemers is dit niet werkbaar. Van de sector kan niet worden gevraagd om mee te bewegen met een steeds verder verschuivend doel. Wanneer de landbouw de gevraagde reductie levert, moet dit ook voldoende zijn. Alleen dan ontstaat duidelijkheid en vertrouwen om daadwerkelijk stappen te zetten.

2.11 Inzet andere sectoren

In het ontwerpprogramma ligt de nadruk sterk op emissiereductie door de landbouw. Tegelijkertijd geeft de provincie aan dat andere sectoren zoals industrie en mobiliteit 50% moeten reduceren, maar dat dit landelijk moet worden uitgewerkt. Voor LTO Noord is het van belang dat deze inzet ook daadwerkelijk wordt gerealiseerd. De stikstofopgave kan niet alleen bij de landbouw worden

neergelegd. De provincie heeft hierin een rol om hier landelijk op aan te dringen, maar ook om bij besluiten over nieuwe ontwikkelingen oog te houden voor een evenwichtige verdeling van de opgave tussen sectoren. 3. Bodem en Water 3.1 Doelsturing versus middelsturing Zoals reeds benoemd in paragraaf 1.4 wordt in het ontwerpprogramma ingezet op doelsturing en gebiedsprocessen van onderop. In dit hoofdstuk is echter opnieuw sprake van een tegenstrijdigheid. Enerzijds wordt aangegeven dat doelsturing ook van belang is voor de wateropgave, anderzijds worden al concrete maatregelen en beleidsrichtingen benoemd, zoals het aanscherpen van beleid rond gewasbeschermingsmiddelen. Het vooraf vastleggen van dergelijke maatregelen beperkt de ruimte voor agrarische ondernemers om zelf invulling te geven aan de opgave en komt daarmee neer op middelsturing. Dit staat haaks op het uitgangspunt van doelsturing. Voor LTO Noord is het van belang dat doelsturing daadwerkelijk centraal staat en dat maatregelen niet vooraf worden vastgelegd, maar voortkomen uit keuzes van ondernemers en uit het gebiedsproces. 3.2 Prioritering en aanpak Het ontwerpprogramma beschrijft een breed scala aan maatregelen, pilots en gebiedsprocessen gericht op water, bodem en hydrologisch systeemherstel. Daarmee ontstaat het beeld dat op alle onderdelen tegelijkertijd wordt ingezet, zonder dat duidelijk wordt waar de provincie prioriteit legt in de uitvoering. Deze brede inzet staat daarnaast op onderdelen op gespannen voet met andere uitgangspunten in het programma, zoals doelsturing, gebiedsprocessen van onderop en het uitgangspunt dat landbouwgrond in beginsel landbouwgrond blijft. Wanneer bijvoorbeeld maatregelen zoals het verhogen van grondwaterstanden of het instellen van bufferstroken al vooraf worden benoemd, sluit dit niet aan bij het principe dat in gebiedsprocessen gezamenlijk wordt verkend hoe doelen het beste kunnen worden gerealiseerd. Voor een effectieve en gedragen aanpak is het van belang dat de provincie duidelijke keuzes maakt in waar en hoe zij als eerste aan de slag gaat. Het gelijktijdig inzetten op een breed pakket aan maatregelen, zonder prioritering,		

vergroot het risico dat inspanningen versnipperd raken en dat draagvlak bij agrarische ondernemers afneemt. Het ligt daarom voor de hand om te starten in gebieden waar al energie en initiatief aanwezig is en waar op relatief korte termijn stappen kunnen worden gezet. Door in te zetten op maatregelen die zowel bijdragen aan waterdoelen als positief uitwerken voor de landbouw, kan een win-winsituatie ontstaan die bijdraagt aan motivatie en draagvlak. Een aanpak waarin eerst zichtbare resultaten worden behaald, draagt bij aan vertrouwen in de verdere uitwerking van het programma. Wanneer daarentegen direct een breed pakket aan maatregelen wordt ingezet, bestaat het risico dat lopende initiatieven juist worden afgeremd, omdat betrokken ondernemers het gevoel krijgen dat hun inzet onvoldoende wordt gewaardeerd of niet past binnen de gekozen aanpak. 3.3 Onderbouwing en erkenning van bestaande inzet Daarnaast wordt in het ontwerpprogramma gesteld dat de kwaliteit van de bodem in Drenthe onder druk staat door onder meer intensief gebruik, verdichting, verlies van organische stof en oxidatie van veen. Voor LTO Noord is echter onvoldoende duidelijk waarop deze analyse is gebaseerd en in welke gebieden deze problematiek concreet speelt. Een nadere onderbouwing en duiding ontbreekt. Wanneer dergelijke constatering niet concreet worden onderbouwd, roept dit vragen op over de juistheid en toepasbaarheid ervan als basis voor beleid. Tegelijkertijd wordt in het ontwerpprogramma onvoldoende zichtbaar gemaakt welke stappen de landbouwsector in de afgelopen jaren al heeft gezet op het gebied van bodem en water. Initiatieven en programma's zoals het Deltaplan Agrarisch Waterbeheer (DAW), Zoetwatervoorziening Oost Nederland (ZON) en Duurzaam Boeren Drenthe hebben juist laten zien dat agrarische ondernemers actief werken aan verbetering van bodem- en waterkwaliteit. Het ontbreken van deze context geeft een onvolledig beeld van de huidige situatie en van de bijdrage die de landbouwsector al levert aan de gestelde opgaven. Voor een realistische en gedragen aanpak is het van belang dat deze inzet expliciet wordt meegenomen en als vertrekpunt wordt genomen voor verdere uitwerking van beleid.		

3.4 Hydrologische maatregelen en gevolgen

In het ontwerpprogramma wordt, vanuit het perspectief van het verlagen van drukfactoren op natuur, onder meer gesproken over het langer vasthouden van water in het gebied, het verhogen van grondwaterstanden en het inzetten van beekdalen als bergingsgebied voor water. Daarnaast wordt aangegeven dat de normering voor wateroverlast in beekdalen mogelijk zal worden aangepast. Het aanpassen van deze normering staat op gespannen voet met het uitgangspunt uit het Coalitieakkoord Drenthe dat geen aanvullende provinciale regels worden gesteld bovenop landelijke en Europese kaders, zoals ook benoemd in paragraaf 2.4.

Voor gebieden die hiermee te maken krijgen is de impact groot. Veel gebieden die als beekdal worden aangemerkt, zijn momenteel regulier in gebruik voor landbouw, waaronder ook akkerbouw. Aanpassing van de normering kan hier leiden tot structurele vernatting en daarmee tot beperkingen in het gebruik en de waarde van landbouwgrond. Daarmee ontstaat het risico dat de maatschappelijke opgaven onevenredig neerslaan bij een beperkte groep ondernemers.

Wanneer van agrarische ondernemers wordt gevraagd om structureel ruimte te bieden voor waterberging en hogere grondwaterstanden, moet daar een passende en structurele vergoeding tegenover staan, bijvoorbeeld in de vorm van groenblauwe diensten.

4. Natuur

4.1 Inzicht in natuurkwaliteit en effectiviteit van maatregelen

In het ontwerpprogramma ligt de nadruk op het wegnemen van drukfactoren, met name stikstof en water, als belangrijkste route richting natuurherstel.

Voor LTO Noord is het van belang dat eerst helder wordt hoe het daadwerkelijk gesteld is met de natuurkwaliteit en welke factoren daarin doorslaggevend zijn.

De huidige analyse is in belangrijke mate gebaseerd op natuurdoelanalyses (NDA's), terwijl bekend is dat deze op onderdelen onzekerheden en beperkingen kennen. Het is daarom noodzakelijk dat wordt gewerkt met deugdelijke NDA's, die een betrouwbare basis vormen voor beleidskeuzes. Het wegnemen van drukfactoren vraagt ingrijpende maatregelen van sectoren zoals de landbouw. Dit kan alleen worden gerechtvaardigd wanneer voldoende duidelijk is wat het effect van deze maatregelen is op de natuurkwaliteit.

Het enkele feit dat een maatregel bijdraagt aan het verminderen van een drukfactor is daarbij onvoldoende. Van belang is in hoeverre deze maatregel daadwerkelijk leidt tot een significante en aantoonbare verbetering van de natuur. Wanneer maatregelen slechts een beperkte bijdrage leveren, terwijl zij ingrijpende maatregelen vergen van sectoren zoals de landbouw, ontstaat een scheef beeld tussen inspanning en effect. In dit verband acht LTO Noord het van belang dat per gebied inzichtelijk wordt gemaakt wat de feitelijke staat van de natuur is, welke factoren bepalend zijn voor de kwaliteit en welke maatregelen aantoonbaar effectief bijdragen aan het behalen van natuurdoelen. Daarnaast is structurele monitoring noodzakelijk om te kunnen vaststellen of genomen maatregelen daadwerkelijk het beoogde effect hebben. Zonder deze terugkoppeling ontbreekt de basis om bij te sturen en om te beoordelen of verdere maatregelen gerechtvaardigd zijn. 4.2 Natuurbeheer als randvoorwaarde In het ontwerpprogramma wordt natuurbeheer benoemd als onderdeel van de aanpak, maar blijft de uitwerking hiervan beperkt in verhouding tot de nadruk op het wegnemen van drukfactoren. Voor LTO Noord geldt dat in het beheer van natuurgebieden nog belangrijke verbeteringen mogelijk zijn. Effectief en doelgericht beheer is een essentiële voorwaarde voor het behalen van natuurdoelen en kan in veel gevallen direct bijdragen aan verbetering van de natuurkwaliteit. Tegen deze achtergrond is het van belang dat eerst maximaal wordt ingezet op het op orde brengen van natuurbeheer binnen bestaande natuurgebieden. Pas wanneer duidelijk is dat met beheer alleen onvoldoende resultaat kan worden bereikt, ligt het voor de hand om aanvullende maatregelen te overwegen die ingrijpen op de omgeving. Een aanpak waarbij ingrijpende maatregelen van de omgeving worden gevraagd, zonder dat het beheer binnen natuurgebieden aantoonbaar op orde is, acht LTO Noord niet logisch en moeilijk uitlegbaar aan agrarische ondernemers.		

4.3 Nieuwe natuurdoelen en prioritering In het ontwerpprogramma worden aanvullende opgaven voor natuur geschetst, waaronder de mogelijke realisatie van nieuwe natuur buiten het bestaande Natuurnetwerk Nederland (NNN). Tegelijkertijd ligt er nog een aanzienlijke opgave in het afronden en inrichten van het bestaande NNN en in lopende natuurprojecten die nog in uitvoering zijn of nog moeten starten. Het toevoegen van nieuwe opgaven, terwijl bestaande opgaven nog niet zijn afgerond, roept vragen op over de prioritering en uitvoerbaarheid van het programma. In lijn met paragraaf 3.2 ligt het voor de hand om eerst in te zetten op het realiseren en goed afronden van bestaande opgaven en lopende projecten. Juist door deze opgaven volledig uit te voeren, kan inzichtelijk worden of aanvullende opgaven überhaupt noodzakelijk zijn. Daarnaast geldt dat het toevoegen van nieuwe hectares natuur buiten het bestaande NNN neerkomt op een uitbreiding van de opgave ten opzichte van het huidige landelijke beleid. Dit is een provinciale kop, die haaks staat op het uitgangspunt dat landbouwgrond in beginsel landbouwgrond blijft, zoals opgenomen in het coalitieakkoord en benoemd in punt 1.4. 4.4 Risico van natuurontwikkeling op landbouw Daarnaast vraagt LTO Noord aandacht voor mogelijke risico's die samenhangen met natuur- en watermaatregelen, zoals vernatting en het verbinden van natuurgebieden. Dergelijke ontwikkelingen kunnen gevolgen hebben voor de verspreiding van dierziekten, zoals vogelgriep en Afrikaanse varkenspest en voor de toename van ongedierte en plagen. Dit kan nadelige gevolgen hebben voor de agrarische bedrijfsvoering en brengt extra risico's en kosten met zich mee voor agrarische ondernemers. LTO Noord acht het van belang dat deze effecten expliciet worden meegewogen bij de verdere uitwerking van het programma. 5. Hotspots, gebiedsprocessen en uitvoering 5.1 Hotspots en vooraf ingevulde keuzes In het ontwerpprogramma worden zogenoemde hotspots aangewezen waar meerdere opgaven samenkomen en waar de provincie prioriteit wil geven aan de uitwerking van maatregelen.		

In deze gebieden zijn echter al kaarten met zoekgebieden en mogelijke oplossingsrichtingen opgenomen. Hoewel deze als schets worden gepresenteerd, roept dit het beeld op dat belangrijke keuzes feitelijk al zijn gemaakt voordat gebiedsprocessen zijn gestart. Dit doet afbreuk aan het uitgangspunt dat oplossingen in het gebied zelf tot stand komen en zet de gelijkwaardigheid van agrarische ondernemers en grondeigenaren in het proces onder druk. Wanneer het gesprek in de praktijk vooral gaat over de invulling van reeds bepaalde richtingen, is geen sprake van een open en wederkerig proces. Voor het slagen van gebiedsprocessen is het van belang dat betrokken partijen vanaf de start daadwerkelijk kunnen meedenken over de opgaven en mogelijke oplossingsrichtingen. Gebiedsprocessen moeten daarom open worden ingericht, waarbij keuzes voortkomen uit het gebied. Een ruimtelijke vertaling van deze opgaven kan enkel een sluitstuk van het gebiedsproces zijn. Daarnaast wordt in het ontwerpprogramma aangegeven dat een viewer zal worden ontwikkeld waarin de opgaven en hotspots inzichtelijk worden gemaakt. LTO Noord vraagt zich af wat het doel en de meerwaarde is van deze viewer, mede gezien de mogelijke externe werking die hiervan uit kan gaan. Dit draagt ook niet bij aan het vertrouwen dat gebiedsprocessen daadwerkelijk van onderop worden vormgegeven. 5.2 Initiatieven vanuit gebieden In het ontwerpprogramma wordt benadrukt dat initiatieven vanuit gebieden worden gewaardeerd en dat van onderop gewerkt moet worden aan oplossingen. Tegelijkertijd wordt aangegeven dat de mogelijkheden om dergelijke initiatieven te ondersteunen beperkt zijn door beschikbare capaciteit en financiële middelen. Dit roept de vraag op in hoeverre er in de praktijk daadwerkelijk ruimte bestaat voor initiatieven vanuit het gebied. Daarnaast wordt onderscheid gemaakt tussen gebieden met gestapelde opgaven (hotspots) en initiatieven vanuit gebieden zelf. In de praktijk zullen deze benaderingen echter vaak samenkomen. Juist in gebieden waar de opgaven groot zijn, is betrokkenheid van agrarische ondernemers essentieel voor draagvlak en uitvoerbaarheid.		

Voor LTO Noord is het van belang dat deze benaderingen niet los van elkaar worden gezien, maar met elkaar worden verbonden. Daarbij ontbreekt in het ontwerpprogramma duidelijkheid over de fasering en planning van de aanpak. Ondernemers weten niet welke gebieden wanneer aan de beurt zijn en in welk tempo de uitwerking plaatsvindt. Dit is van belang voor het creëren van rust en duidelijkheid in de gebieden. Daarnaast is onduidelijk wat van agrarische ondernemers wordt gevraagd in deze processen en wat daar tegenover staat. Deelname aan gebiedsprocessen vraagt tijd en inzet. Voor LTO Noord is het van belang dat hier een passende waardering en ondersteuning tegenover staat. 5.3 Haalbaarheid en inzet van middelen In het ontwerpprogramma wordt aangegeven dat de beschikbare middelen naar verwachting niet toereikend zijn om alle maatregelen te realiseren, zelfs niet wanneer de aanpak zich beperkt tot de hotspots. Dit roept vragen op over de haalbaarheid van het programma en over de mate waarin de voorgestelde aanpak daadwerkelijk kan bijdragen aan het oplossen van het vergunningenslot. Wanneer de beschikbare middelen onvoldoende zijn, is onduidelijk welke keuzes de provincie zal maken in de uitvoering. Dit betreft onder meer de vraag of het programma gefaseerd wordt uitgevoerd, welke onderdelen prioriteit krijgen en welke maatregelen mogelijk niet worden gerealiseerd. Zonder deze duidelijkheid bestaat het risico dat verwachtingen worden gewekt die in de praktijk niet kunnen worden waargemaakt en dat het programma slechts gedeeltelijk wordt uitgevoerd. Dit ondermijnt het vertrouwen in de aanpak. Daarbij valt op dat voor de realisatie van nieuwe natuur al wel een financiële uitwerking wordt gegeven, terwijl andere onderdelen van de aanpak nog onvoldoende zijn uitgewerkt. Dit roept vragen op over de balans in de voorgestelde aanpak. 5.4 Grondverwerving en gebiedsprocessen In het ontwerpprogramma wordt aangegeven dat door het aanwijzen van focusgebieden (worden hier de hotspots mee bedoeld?) een aankooptitel kan ontstaan voor gronden binnen deze gebieden. Dit roept vragen op over de verhouding tot het uitgangspunt dat gebiedsprocessen samen met betrokken partijen worden vormgegeven. Wanneer tegelijkertijd wordt ingezet op grondverwerving, kan dit het beeld versterken dat de uitkomst van het proces al (deels) vaststaat.		

Voor agrarische ondernemers is het van belang dat duidelijk wordt gemaakt op welke wijze en op welk moment de provincie inzet op grondverwerving en hoe dit wordt afgestemd met het gebied. Zonder deze duidelijkheid bestaat het risico dat het vertrouwen in gebiedsprocessen onder druk komt te staan en dat de bereidheid om hieraan deel te nemen afneemt. 5.5 Hart van het Noorden Op pagina 104 van het ontwerpprogramma wordt aangegeven dat het “Hart van het Noorden” een van de vijf prioritaire gebieden met grote impact is, zoals benoemd in het regeerakkoord. Voor zover bij LTO Noord bekend is, zijn op nationaal niveau tot op heden alleen de Veluwe en de Peel expliciet als zodanig benoemd. Het is voor LTO Noord daarom niet duidelijk waarop de vermelding van het Hart van het Noorden in dit verband is gebaseerd. Daarnaast wordt gesproken over extra inzet vanuit het Rijk voor dit gebied. Hoewel dit kansen kan bieden in de vorm van aanvullende middelen en ondersteuning, roept dit ook vragen op over de mate waarin het Rijk sturend zal zijn in het bepalen van ambities en maatregelen. Voor LTO Noord is het van belang dat de provincie, met oog voor de belangen van agrarische ondernemers, regie houdt op de invulling van de opgaven in deze gebieden en zelf bepaalt wat haalbaar en passend is. 5.6 Hoofdstuk 6 Impact onvoldoende uitgewerkt In hoofdstuk 6 van het ontwerpprogramma wordt ingegaan op de impact van de voorgestelde maatregelen. LTO Noord constateert dat deze uitwerking beperkt en algemeen van aard is en onvoldoende recht doet aan de gevolgen voor agrarische ondernemers. De voorgestelde maatregelen hebben directe gevolgen voor de bedrijfsvoering, ontwikkelruimte en het toekomstperspectief van agrarische bedrijven. Tegelijkertijd ontbreekt een concrete en gebiedsspecifieke uitwerking van deze effecten, waardoor onvoldoende inzicht ontstaat in wat de maatregelen in de praktijk betekenen. Daarnaast heeft de stapeling van opgaven en de mate van onzekerheid in het programma ook gevolgen voor de mentale belasting van ondernemers. Onduidelijkheid over ontwikkelmogelijkheden en voortdurende veranderingen in beleid zorgen voor druk op het ondernemerschap en de continuïteit van bedrijven.		

Voor LTO Noord is het van belang dat de impact van het programma vollediger en concreter in beeld wordt gebracht, waarbij niet alleen de fysieke opgaven, maar ook de sociaaleconomische en persoonlijke gevolgen voor ondernemers worden meegewogen. Tot slot LTO Noord constateert dat het ontwerpprogramma TLGD op meerdere onderdelen nog onvoldoende is uitgewerkt en dat op belangrijke punten onduidelijk blijft wat de concrete gevolgen zijn voor agrarische ondernemers en hun bedrijven. Voor LTO Noord is van belang dat de verdere uitwerking van het programma alleen kan plaatsvinden wanneer aan een aantal randvoorwaarden wordt voldaan. Een eerste absolute randvoorwaarde is dat het programma daadwerkelijk leidt tot zekerheid over vergunningverlening. Alleen dan ontstaat voor agrarische ondernemers voldoende perspectief om mee te werken aan de voorgestelde aanpak. Een tweede absolute randvoorwaarde is dat van agrarische ondernemers alleen emissiereductie kan worden gevraagd wanneer tegelijkertijd wet- en regelgeving wordt aangepast. Zonder deze aanpassing ontbreekt de juridische basis die nodig is om de stikstofimpasse daadwerkelijk te doorbreken. Daarnaast is van belang dat gebiedsprocessen daadwerkelijk van onderop worden vormgegeven, met een volwaardige rol voor agrarische ondernemers vanaf de start. Ook moet worden vastgehouden aan het uitgangspunt dat landbouwgrond landbouwgrond blijft en dat goed functionerende agrarische locaties behouden blijven. Verder mag de uitwerking van het programma niet leiden tot een provinciale kop boven op landelijke wet- en regelgeving. Tegelijkertijd vraagt LTO Noord dat de provincie inzet op betere natuurmonitoring, deugdelijke natuurdoelanalyses en goed natuurbeheer binnen bestaande natuurgebieden. Pas wanneer inzichtelijk is wat de feitelijke staat van de natuur is, welke maatregelen aantoonbaar effect hebben en of beheer op orde is, kan worden beoordeeld welke aanvullende stappen gerechtvaardigd zijn.		

LTO Noord verzoekt de provincie Drenthe om de in deze zienswijze genoemde aandachtspunten en randvoorwaarden zorgvuldig te betrekken bij de verdere uitwerking en vaststelling van het programma TLGD. Wij hopen u met onze zienswijze voldoende te hebben geïnformeerd en zijn graag bereid om onze inbreng nader toe te lichten. Voor meer informatie en/of vragen over onze reactie kunt u contact opnemen met [REDACTED]		
179.	[REDACTED]	
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Via deze weg wil ik graag van de gelegenheid gebruik maken om een zienswijze kenbaar te maken in het kader van het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe. Graag stel ik me aan u voor: Ik ben [REDACTED] Waar we al verschillende jaren mee bezig zijn om als gangbare veehouder zo duurzaam mogelijk te werken. Hier worden we ook voor beloond omdat we meedoen met duurzame boeren Drenthe. Onze CO2 equivalent is ook erg laag en daarbij ook het stikstof-bodemoverschot. De mest van onze koeien blijft allemaal in de directe omgeving bij buurman akkerbouwer, in ruil daarvoor kopen we de gewassen terug, een heel regionale kringloop. Graag wil ik het belang onderstrepen van een sterke en toekomstbestendige landbouwsector in Drenthe. De impact van de landbouw op de economie van Drenthe is groter dan in het ontwerp programma vermeld, en dan hebben we het nog niet over de leefbaarheid etc. Een fundamenteel uitgangspunt moet zijn dat landbouwgrond ook landbouwgrond moet blijven. Het behoud van vruchtbare landbouwgrond is essentieel voor voedselproductie, economische vitaliteit en het karakter van het Drentse landschap. Het structureel onttrekken van landbouwgrond aan de sector dient dan ook tot een minimum beperkt te blijven. Daarnaast is het van groot belang dat doelen centraal staan en niet vooraf ingetekende maatregelen. Het programma lijkt op onderdelen al sterk te sturen op specifieke oplossingen, terwijl het effectiever is om eerst heldere doelen vast te stellen en vervolgens samen met betrokkenen te bepalen welke maatregelen daar het beste bij passen. Dit biedt ruimte voor maatwerk en innovatie.	1. Hoe borgt de provincie het belang van een sterke en toekomstbestendige landbouwsector voor economie, leefbaarheid en landschap in Drenthe binnen het TLGD? Zie zienswijze 3. Daarbij geldt tevens: we werken in het TLGD aan wettelijke opgaven die we op een zo goed mogelijke manier, rekening houdend met alle belangen, hebben uitgewerkt in dit programma. Daarin zitten grote opgaven, lastige keuzes, in sommige gevallen leidend tot op opgaven in hotspots of gebiedsgerichte stikstof opgaven nabij N2000 gebieden. Door dit samen en in gebiedsprocessen op te pakken, hier instrumentarium voor te hebben werken we aan opgaven én een sterke landbouwsector. 2. Hoe wordt gewaarborgd dat landbouwgrond landbouwgrond blijft, en dat structurele onttrekking van vruchtbare landbouwgrond tot een minimum wordt beperkt? Zie zienswijze 5. 3. Waarom wordt in het TLGD op onderdelen al sterk gestuurd, terwijl het effectiever is om eerst heldere doelen vast te stellen en vervolgens samen met betrokkenen te bepalen welke maatregelen daar het beste bij passen? We moeten voor een geborgd plan in elk geval op hoofdlijnen duidelijkheid bieden wat we gaan doen en welke reductie we behalen in Drenthe (Wat gaan we	

Verder is er dringend behoefte aan eerst duidelijkheid over vergunningverlening en juridische zekerheid. Ondernemers moeten weten waar zij aan toe zijn voordat zij kunnen investeren in verduurzaming of aanpassing van hun bedrijfsvoering. Onzekerheid belemmert vooruitgang en werkt verlamdend. Tot slot wil ik benadrukken dat gebiedsprocessen van onderop, samen met ondernemers georganiseerd moeten worden. Lokale kennis en ervaring zijn cruciaal voor het slagen van beleid. Alleen door samenwerking met agrariërs en andere gebiedspartners kan draagvlak ontstaan en kunnen maatregelen effectief en uitvoerbaar zijn. <u>Conclusie</u> Het ontwerpprogramma bevat waardevolle ambities, maar vraagt op bovengenoemde punten om aanpassing en verduidelijking. Alleen met een sterke positie voor de landbouw, duidelijke kaders en een gebiedsgerichte aanpak met ondernemers kan het programma daadwerkelijk bijdragen aan een toekomstbestendig landelijk gebied in Drenthe. Ik verzoek u deze zienswijze mee te nemen in de verdere uitwerking van het programma. Ik ben graag bereid mijn zienswijze mondeling toe te lichten.	doen). In de uitwerking daarvan (hoe gaan we het doen) zit nog veel ruimte, juist ook voor ondernemers om hier zelf keuzes in te maken. 4. Hoe worden gebiedsprocessen daadwerkelijk van onderop ingericht, met een centrale rol voor ondernemers en benutting van lokale kennis en ervaring? Zie antwoord 3. We betrekken graag de gebiedskennis en deskundigheid van grondeigenaren in de gebiedsprocessen in het samen vormgeven van een aanpak die gericht is op het halen van de doelen. 5. Wanneer en op welke wijze biedt de provincie duidelijkheid over vergunningverlening en juridische zekerheid, zodat ondernemers weten waar zij aan toe zijn voordat zij investeren? Wij verwijzen hier naar de beantwoording bij zienswijze 8 en onder zienswijze 50.	
180. [REDACTED]		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Wij: [REDACTED] dienen bij deze onze zienswijze in op het Ontwerpprogramma: Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe. Het baart ons grootste zorgen dat heel veel te verwezenlijken doelen/wensen allemaal in Westerveld/Wapserveen over elkaar gelegd worden, dit biedt voor de blijvers en jonge agrariërs niet veel perspectief, graag dit op voorhand goed met elkaar communiceren en eventueel de stoppers gebruiken om de agrariërs te laten extensiveren, en niet uitgeven aan iemand ver buiten Westerveld, zo het nu gaat. Wij denken dat er best mogelijkheden zijn, maar dat communicatie met de agrariërs echt zeer belangrijk is. Duidelijkheid is geboden!	1. Hoe borgt de provincie dat lokale agrariërs en jonge ondernemers toekomstperspectief behouden bij de uitwerking van het TLGD in dit gebied? Lokale agrariërs en hiermee ook jonge ondernemers worden betrokken in gebiedsprocessen om samen te bepalen hoe opgaven gehaald kunnen worden. In deze processen wordt rekening gehouden met het toekomstperspectief van betrokken bedrijven. We hebben ook gekozen voor een norm waarin ook ontwikkelruimte zit, door bijvoorbeeld geen plafond vast te stellen. Daarnaast zetten we instrumenten in om het halen van de doelen ook mogelijk te maken. Met het TLGD willen we Drenthe stapsgewijs van het slot halen en dus ook weer toekomstperspectief bieden.	

		2. Hoe wordt de samenwerking en dialoog met agrariërs structureel ingericht om kansen daadwerkelijk te benutten? Zie zienswijze 3. 3. Is de provincie bereid stoppers strategisch in te zetten om extensivering van blijvende bedrijven mogelijk te maken, in plaats van gronden uit te geven aan partijen van buiten de regio? Als een stoppende agrariër het bedrijf aan de provincie te koop aanbiedt, wordt een afweging gemaakt of de gronden geschikt zijn om te dienen voor de realisatie van provinciale doelen door middel van kavelruil. Extensivering kan een provinciaal doel zijn. Hierbij wordt een afweging gemaakt voor de hele provincie; dus dat kan breder zijn dan de regio.	
181.			
Zienswijze		Reactie op zienswijze	Gevolgen
Via deze weg wil ik graag gebruik maken om een zienswijze kenbaar te maken in het kader Van het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe. Ik ben [REDACTED] Ik ben het niet eens met jullie voorgenomen plannen Wij hebben als sector al zoveel gereduceerd en geïnvesteerd in emissiereductie dat er nu eerst maar eens naar andere sectoren gekeken moet worden. Tot zover mijn opmerkingen. Ik ben bereid deze zienswijze mondeling toe te lichten.		1. Hoe houdt de provincie rekening met de reeds geleverde inspanningen en investeringen van ondernemers? Zie zienswijze 3 2. Waarom wordt er vooral naar de landbouw gekeken voor emissiereductie en niet naar andere sectoren? Als provincie hebben wij een taakstelling voor het terugbrengen van in het bijzonder de ammoniakuitstoot. Landelijk moeten de stikstofemissies in de landbouw met 42-46% naar beneden gebracht zijn in 2035. Het Rijk werkt aan reductie voor de mobiliteit en industrie, waarbij een percentage van 50% geldt. Zie ook figuur 2.12 in het programma voor de bijdrage van de afzonderlijke sectoren.	
182.			
Zienswijze		Reactie op zienswijze	Gevolgen

	In hoofdstuk 4 wordt gezegd dat er een extra 30% stikstof reductie moet komen boven op de generieke 30%. Hierdoor zal er veel akkerbouwwaardige grond en veebedrijven verloren gaan met als gevolg een vermindering van de voedselproductie. We hebben deze voedselproductie nodig om niet meer afhankelijk te worden van andere landen buiten de EU voor de voedselvoorziening. We zijn al voor te veel dingen afhankelijk van landen. Hier zou onze overheid zich ook meer bezig moeten houden. In hoofdstuk 5.5 wordt er gesproken over een extra opgave buiten de huidige NNN. Deze NNN is nog niet volledig aangekocht en omgevormd. Is het niet goed om eerst daar de effecten van af te wachten voor dat er weer een nieuwe opgave bij komt. In hoofdstuk 5.5 wordt gesproken over de Elperstroom. Een oplossing is om bovenstrooms maatregelen te nemen om de belasting van nutriënten te verminderen die het gebied in zouden stromen. Wij zijn al een tijdje in gesprek als agrariërs met de provincie over de Elperstroom en daaruit is gebleken dat er nog nooit onderzocht is hoe schoon het water is wat het gebied instroomt. Ook is er in die gesprekken naar voren gekomen dat er fouten zijn gemaakt in de inrichting van het gebied. Het is misschien beter om deze eerst op te lossen in het gebied en te kijken wat het effect daarvan is voor dat er buiten het gebied iets gebeurd wat niet nodig had hoeven zijn.	1. Waarom wordt ingezet op een extra stikstofreductie bovenop de generieke 30%, terwijl dit kan leiden tot verlies van landbouwgrond, veehouderijen en vermindering van voedselproductie? Wij verwijzen naar de beantwoording bij zienswijze 15. Stikstof, vooral ammoniak, slaat deels extra veel bij de bron neer, wat een gebiedsgerichte opgave noodzakelijk maakt. Zie ook de beantwoording bij zienswijze 54 voor het aspect voedselproductie. 2. Hoe weegt de provincie het belang van voedselzekerheid en minder afhankelijkheid van landen buiten de EU bij het stellen van reductiedoelen? De impact van de plannen van TLGD hebben geen directe invloed op landbouw en voedselvoorziening in Nederland. Hiervoor zijn de oppervlakten in Drenthe klein én in gebieden met opgaven blijven extensievere of andere vormen van landbouw mogelijk. In de Drentse Landbouwkoers wordt dit uitgewerkt onder de noemer van kringlooplandbouw waar een gezonde balans tussen opgaven gestimuleerd wordt. 3. Is het wenselijk om nieuwe natuur- en gebiedsopgaven buiten het NNN te starten, terwijl het bestaande NNN nog niet volledig is ingericht en de effecten daarvan nog niet bekend zijn? Zie zienswijze 171, punt 7 4. Waarom wordt bij de Elperstroom niet eerst ingezet op onderzoek naar de kwaliteit van het instromende water en het herstellen van eerdere inrichtingsfouten, voordat maatregelen buiten het gebied worden getroffen? Zie zienswijze 6.	
183.	Boermarke Westdorp		
Zienswijze		Reactie op zienswijze	Gevolgen

Via deze weg willen wij van de gelegenheid gebruik maken om middels een zienswijze te reageren op het ontwerpbesluit van Gedeputeerde Staten inzake het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe dat van 16 februari tot en met 30 maart 2026 ter inzage ligt. Boermarke Westdorp heeft kennisgenomen van dit ontwerpprogramma en maakt zich ernstige zorgen over de uitwerking ervan op de leefbaarheid en de plattelandscultuur in Drenthe. De keuzes die in dit programma worden voorbereid zullen de agrarische sector en daarmee de Drentse samenleving hard raken op sociaalmaatschappelijke en culturele aspecten. Onze zorgen zullen we in onderstaande zienswijze nader toelichten: Boermarken oeroud maar springlevend onderdeel Drentse samenleving Onze Boermarke is een eeuwenoud collectief van boeren/grondgebruikers, die gezamenlijk in de ruimste zin van het woord zorgdragen voor gebruik van ons gebied. Hier vormen wij een wezenlijk actief onderdeel van de leefgemeenschap. Ook staan wij collectief op de Nationale Inventaris voor immaterieel cultureel erfgoed van Unesco. Wij bouwen voort op een rijke (cultuur)historie en nemen actief verantwoordelijkheid voor een leefbaar platteland. Samen met bewoners werken we aan het behoud van de plattelandscultuur. We dragen zorg voor een toekomstbestendige landbouw, bestendig beheer van de jachtvelden en ruimte voor agrarische natuur. Als erfgoeddragers en vernieuwers staan we midden in de samenleving, met respect voor verleden én toekomst. <u>Reageren op niet uitgewerkt maatregelenplan</u> Het programma vraagt op veel onderdelen nog een nadere uitwerking en daarnaast wordt de indruk gegeven dat de veranderingen in het landelijk gebied groot zullen zijn. Wij lezen vooral het voornemen tot het nemen van maatregelen gericht op ammoniakreductie, maar volgens ons kunnen deze niet los worden gezien van andere maatschappelijke opgaven en de samenleving waar boerenbedrijven mee te maken hebben, zoals klimaat, waterkwaliteit, dierenwelzijn en een leefbaar platteland. De generieke reductie van 30% ammoniakemissie en ook de voorgestelde gebiedsgerichte reductie van 13% zal veel bedrijven treffen. Ook omdat in het programma nog niet duidelijk gemaakt hoe deze reductie precies vorm zal krijgen en wat dit concreet betekent voor bedrijven in de nabijheid van stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden, daar geldt dan ook nog de additionaliteitsvereiste voor de Natura 2000-gebieden en kan er nog meerstikstofreductie noodzakelijk zijn. Daarnaast bevat het TLGD verschillende	Zienswijzen 16, 52, 62, 70, 86, 100, 104, 109, 124, 126, 149, 162, 163, 183, 185, 203, 231, 242 en 259 zijn vrijwel identiek aan elkaar en bevatten onder de volgende genoemde thematische kopjes vrijwel dezelfde inhoud: • Boermarken oeroud maar springlevend onderdeel Drentse samenleving • Reageren op niet uitgewerkt maatregelenplan • Effecten en impact te beperkt ingeschat en uitgewerkt • Maatschappelijk fundament onder leefbaarheid vraagt om erkenning- juridische status van het programma Voor een beantwoording verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 28.	

maatregelen die gericht zijn op het verbeteren van de waterkwaliteit, de bodem en hydrologisch systeemherstel. Deze maatregelen hangen onder meer samen met de doelen uit de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW) en met de hydrologische randvoorwaarden voor Natura- 2000 gebieden en de drinkwaterbescherming. Het is nog onduidelijk hoe groot deze aanvullende opgaven precies zullen zijn en of deze in de praktijk haalbaar is voor agrarische bedrijven. Wij verwachten dat het ontwerpprogramma TLGD daarmee grote impact heeft op grote delen van het Drentse platteland. <u>Effecten en impact te beperkt ingeschat en uitgewerkt</u> Het ontwerpprogramma beschrijft in slechts één paragraaf (Hst 6 Impact; paragraaf 6.2 Verwachte effecten TLGD) de effecten op economie en brede welvaart, maar raakt onvoldoende aan de culturele, historische, sociale en gemeenschapswaarden van het Drentse landelijk gebied. In deze paragraaf wordt bovendien gesteld dat beëindiging van bedrijven “doorgaans geen invloed heeft op de leefbaarheid” en dat “stoppende jonge boeren in de regio ander werk zullen vinden zodat stoppende bedrijven geen invloed hebben op de leefbaarheid”. Die conclusies zijn gebaseerd op macro-indicatoren. Dit is in onze ogen een veel te smalle benadering die geen recht doet aan een stabiele ontwikkeling op het platteland. <u>Maatschappelijk fundament onder leefbaarheid vraagt om erkenning</u> Wij vertegenwoordigen geen sectorbelang, maar zijn een maatschappelijk fundament dat al eeuwenlang zorg draagt voor samenhang, landschap en naoberschap, waarin grond, gemeenschap en cultuur onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Wanneer landbouwbedrijven verdwijnen, verandert niet alleen (voedsel)productie of werkgelegenheid. Dan verandert de sociale infrastructuur van onze dorpen, de kritische massa voor lokale bedrijven, de overdracht van kennis en vakmanschap, het verenigingsleven, de onderlinge afhankelijkheid en de verbondenheid met het landschap. Kortom dit tast de leefbaarheid aan. Leefbaarheid is niet alleen een kwestie van inwonersaantallen of arbeidsplaatsen. Leefbaarheid is ook identiteit, taal, traditie en thuisgevoel. Wij vragen daarom: • Erken expliciet de culturele en gemeenschapswaarde van het agrarisch systeem. • Neem in de gebiedsuitwerking een sociale en culturele impactanalyse op, naast de economische.		

• Betrek ons bij gebiedsprocessen, niet als belanghebbende, maar als drager van lokale samenhang. • Definieer leefbaarheid breder dan werkgelegenheid en koopkracht. • Voorkom cumulatieve afbraak van ons lokale netwerk door massale beëindiging van agrarische bedrijven. Wij willen meewerken. Wij willen verantwoordelijkheid dragen. Maar wij kunnen niet instemmen met een aanpak zoals het ontwerpprogramma TLGD welke onze historische en maatschappelijke rol reduceert tot een economische variabele. Drenthe is gevormd door zijn boermarken. Dat fundament verdient erkenning én bescherming. Boermarke Westdorp verzoekt provincie Drenthe om in de zienswijze genoemde punten zorgvuldig te betrekken bij de verdere uitwerking van het programma TLGD. Uiteraard zijn wij graag bereid om deze zienswijze mondeling toe te lichten. Als er naar aanleiding van deze zienswijze vragen zijn, dan kunt u contact met ondergetekende opnemen.		
184a. Stichting Boermarke Wapserveen		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Als Stichting Boermarke Wapserveen dienen wij onze zienswijze in op het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe. Stichting Boermarke Wapserveen zet zich al ruim 25 jaar in voor het behouden van een vitale agrarische sector in Wapserveen en daarmee zorgen wij voor een versterking van de sociaal economische structuur van het gebied. Zo hebben wij al verschillende vrijwillige kavelruilen georganiseerd, doen we ecologisch berm- en slootonderhoud en hebben we succesvol op natuurlijke wijze de eikenprocessierups bestreden. Daarnaast doet de Boermarke al ruim 25 jaar actief de bescherming van weidevogels met een vrijwilligersgroep. Ook doen wij financiële bijdragen en giften aan verschillende verenigingen in het dorp. Wij waarderen het dat u meerdere malen in het TLGD schrijft dat u wilt samenwerken met de boeren in het gebied en dat u in overleg met hen invulling wilt geven aan het behalen van opgaven. Dit voornemen stellen wij op prijs en we hopen dan ook dat u deze belofte nakomt. Het succes van zulke vergaande veranderingen staat of valt bij goede lokale samenwerking.	Voor een beantwoording van de zienswijzen van de Vereniging Drentse Boermarke verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 28. Op basis waarvan concludeert de provincie dat verhoging van het grondwaterpeil bij de Wapserveense Aa effectief bijdraagt aan de vernatting van het Holtingerveld, gezien de afstand en het hoogteverschil? De provincie baseert de veronderstelde bijdrage van peilverhoging bij de Wapserveense Aa op de regionale hydrologische samenhang, waarbij het verminderen van de ontwaterende werking van het beekdal bijdraagt aan een robuuster grondwatersysteem. Daarbij wordt erkend dat afstand en hoogteverschil het effect beperken: de maatregel is randvoorwaardelijk en ondersteunend, en kan alleen in	

Verder baart het TLGD ons ook grote zorgen. Wij zien dat het toekomstperspectief van de agrarische bedrijven in Wapserveen hierdoor ernstig in het geding komt, en hiermee ook de leefbaarheid in Wapserveen. Zo valt Wapserveen midden in de “hotspot Vledder Aa en Wapserveense Aa”. Hierin zien wij dat verschillende opgaves stapelen (natuurherstel, waterbeheer en stikstofreductie) in dit gebied. Daarnaast zijn er al een aantal bedrijven gestopt waardoor er grond in handen van het Rijksvastgoedbedrijf beland. Deze percelen zijn verhuurd aan de hoogste bieder - iemand buiten Drenthe - daarmee is het jarenlange weidevogelbeheer doormiddel van onder andere het jarenlang verschrallen van de perceelsranden, op die betreffende percelen zó aan de kant geschoven. Ook is er een bedrijf door de Provincie aangekocht waar vooralsnog geen bestemming voor lijkt te zijn. Het is goed dat de landbouwgrond van de provincie jaarlijks wordt verpacht aan de agrarisch ondernemers in het gebied, maar op basis van jaarlijkse verpachting kunnen deze bedrijven zich niet ontwikkelen. Voor de bestaande bedrijven hebben deze zaken veel impact en geven veel onzekerheid. Zo lezen wij dat het grondwaterpeil verhoogd dient te worden aan Wapserveense Aa. Dit zijn de lager gelegen gronden in Wapserveen. Dit heeft grote beperkende gevolgen voor het agrarisch gebruik van de aangrenzende percelen. Wij vragen ons sterk af of verhoging van het grondwaterpeil in het beekdal iets bijdraagt aan de vernatting van het Holtingerveld gezien dat 3 km verderop en 5 meter hoger ligt. We verzoeken u dan ook om nogmaals goed de beweegredenen en effectiviteit van dit hydrologische plan te onderzoeken en dit te heroverwegen. Tegen het Holtingerveld aan zien wij wel mogelijkheden voor het verhogen van het grondwaterpeil. Ook zien we kansen in het perceels-specifiek beheren van het waterpeil. Ook voor waterberging zien wij betere alternatieven. We willen benadrukken dat wij als boeren in het gebied, het gebied en de gronden zeer goed kennen. Lokale kennis die essentieel is bij het maken en uitvoeren van goede en effectieve plannen. Graag zijn wij hier een gesprekspartner in. Op het gebied van stikstofreductie is de opgave van 43% (of nog hoger) erg hoog. Gezien de huidige wet-en regelgeving kan dit enkel geborgd worden met het verminderen van dieren. Andere geborgde maatregelen zijn er niet. Met een inkomensderving van 43% of hoger en behoud van de vaste kosten is er geen bestaansrecht meer voor de bestaande agrarische bedrijven. Daarnaast gaat dit	combinatie met gerichte maatregelen in en rond het Holtingerveld zelf leiden tot betekenisvolle vernatting. Is de provincie bereid de hydrologische onderbouwing en effectiviteit van dit plan opnieuw te onderzoeken en zo nodig te heroverwegen? Onderdeel van het gebiedsproces is een gedegen hydrologische onderbouwing en het ligt in de lijn van verwachting dat bestaande inzichten daarover opnieuw worden beoordeeld. Waarom kiest de provincie ervoor provinciale en Rijksvastgoedbedrijf-gronden slechts jaarlijks te verpachten, ondanks de onzekerheid en ontwikkelbelemmeringen die dit geeft voor landbouwbedrijven? Alle provinciale percelen worden voor drie jaar gegund, maar wordt uitgegeven door middel van jaarlijkse pachtovereenkomsten. Natuurgronden worden in principe ook voor drie jaar uitgegeven, tenzij bekend is dat de inrichting binnen de termijn van drie jaar start, in dat geval wordt de termijn aangepast. De pacht kan eerder beëindigd worden indien er sprake is van een gegronde reden zoals een aanstaande transactie, een gebiedsproces of, in het geval van natuurpercelen, de inrichting. Deze drie jaar geeft meer zekerheid voor landbouwbedrijven. Het Rijksvastgoedbedrijf gaat zelf over de uitgifte in pacht van haar eigen gronden. Hoe ziet de provincie het toekomstperspectief van bestaande agrarische bedrijven bij een stikstofreductie-opgave van 43% of hoger? Zie zienswijze 15. Wij denken dat, met hulp van de provincie, de gevraagde investeringen doorgaans haalbaar zijn.	

ook de vergunningsverlening niet op gang helpen, aangezien dat alle vrijgekomen stikstof volgens het additionaliteitsvereiste moeten worden ingezet naar natuurherstel totdat deze weer op een gezond niveau is. Met de huidige kritische depositie waardes en invloed van maar 25% uit Drentse bronnen (zie pagina 91 TLGD) komen we nooit onder de KDW. Dit heeft oud-gedeputeerde Otter ook al benoemd. In februari 2025 gaf hij aan: “We gaan het niet halen”. Otter gaf aan dat er ook maatregelen van de Rijksoverheid en Europa nodig zijn om alle doelen te halen. Als we een streep door de hele landbouw in onze provincie zouden zetten, dan nóg gaan we de huidige stikstofdoelen niet halen. Volgens Otter zijn er al heel veel natuurherstelprojecten in Drenthe en zitten er in de landbouwvisie ook veel maatregelen. Echter gaan deze er niet voor zorgen dat de stikstofneerslag onder de veelbesproken kritische depositie waarde komt. Daarom zal naar ons inziens er ook een wijziging in landelijk beleid nodig zijn om de doelen te behalen. Wel zien wij mogelijkheden om de gronden van de Provincie en Rijksvastgoedbedrijf in te zetten om onze bedrijven in het gebied te extensiveren en bijvoorbeeld huiskavels uit te breiden bij veehouderijbedrijven, in combinatie met weidevogelbeheer en agrarisch natuurbeheer. Hierin kunnen wij als Boermarkte Wapserveen een voortrekkersrol vervullen. In het TLGD lezen wij dat de Petgaten en de Polder ten Cate gezien worden als hoogwaardige natuur en dat hier een aantal zeldzame broedvogels broeden. Er wordt aangegeven dat deze gebieden geïsoleerd liggen in een agrarische omgeving (zie pagina 101 en 102 TLGD) en gekeken wordt naar een verbindingzone naar andere natuurgebieden. Echter liggen deze gebieden in een open beekdallandschap. Dit karakteristieke open landschap is al eeuwenlang in agrarisch gebruik (hooilanden). Dit is cultuurhistorisch van grote waarde en markeert ook de charme van dit gebied. Dit dient een open landschap te blijven. Als het ingericht wordt als natuur waarbij er meer verruiging en bebossing ontstaat vervallen de karakteristieke eigenschappen van het gebied. Daarnaast is er dan meer predatie op zeldzame broedvogels en weidevogels doordat er voor predatoren een geschiktere leefomgeving ontstaat. Oftewel: het huidige open agrarische landschap draagt bij aan de leefbaarheid van de zeldzame broedvogels in de Polder ten Cate. Als laatste willen wij u op het hart drukken dat agrariërs enkel een bijdrage kunnen leveren aan het behalen van uw opgaves, wanneer de bedrijven economisch rendabel blijven en zij hun ondernemersvrijheid behouden. Dit	Hoe denkt de provincie de stikstofdoelen te realiseren, wanneer zelfs het volledig stoppen van landbouw in Drenthe onvoldoende zou zijn om onder de kritische depositiewaarden te komen? Zie hoofdstuk 4, ook de samenvatting van het programma. Een opmerking daarbij is dat wij denken dat het niet nodig is om de KDW's voor alle natuurtypen te halen om vergunningverlening vlot te trekken. Is de provincie bereid boeren en hun lokale gebiedskennis structureel als gesprekspartner te betrekken bij de verdere uitwerking en uitvoering van maatregelen? Jazeker, bij de uitwerking van de stikstofnorm betrekken wij deskundigheid van de sector en bij de verdere uitwerking van de opgaven in de gebiedsprocessen zullen we gebiedspartners en grondeigenaren betrekken, vanuit hun deskundigheid en hun belang. Hoe voorkomt de provincie dat natuurontwikkeling en verbindingzones leiden tot verlies van het open, cultuurhistorisch waardevolle agrarische landschap en negatieve effecten op (weide)vogels? Zie zienswijze 175, punt 8	

betekent dat er niet álleen maar ingezet kan worden op levering van groene of blauwe diensten, maar dat er ook ruimte moet blijven voor goed productieve gronden en teelten. Tevens horen er passende financiële beloningen bij het leveren van groen-blauwe diensten. Graag bieden wij onze kennis van het gebied aan om de agrarische structuur en de sociaal en economische leefbaarheid in Wapserveen te versterken. Ook zijn wij bereid om deze zienswijze mondeling toe te lichten. Als er naar aanleiding van deze zienswijze vragen zijn, dan kunt u contact opnemen met ondergetekende.		
184b. Boermarke Wapserveen kerngroep		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Als boermarke Wapse, Wapserveen, Wittelte en Spoelplaats Nijensleek hebben wij een kerngroep opgericht. Hierin vertegenwoordigen wij agrarische ondernemers uit het gebied Wapse, Wapserveen, Nijensleek, Vledder en Wittelte. Namens de kerngroep dienen wij onze zienswijze in op het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD). Het ontwerpprogramma TLGD vraagt op veel onderdelen nog een verdere uitwerking die van cruciaal belang zijn om de impact op onze bedrijven, bedrijfsvoering en toekomstperspectieven te beoordelen. Het programma geeft geen helderheid over de wijze waarop deze keuzes uiteindelijk wel tot stand komen. Met name rondom stikstofreductie en hydrologisch herstel vragen wij ons af op welke wijze wij hierop kunnen reageren. Er wordt gesproken over 'Nieuw perspectief voor het landelijk gebied van Drenthe' en over doelsturing. Toch lijkt sturing veelal op maatregelen gebaseerd te zijn. <u>Hotspot Vledder Aa en Wapserveensche Aa</u> Het gebied waarin wij ondernemen is bestempeld als 'hotspot Vledder Aa en Wapserveensche Aa'. Een gebied waarin 'opgaven stapelen en die dus ook het meeste een bijdrage leveren aan vergunningverlening en doelen van natuur en water' (uit ontwerpprogramma pagina 9) als heel vanzelfsprekend is opgeschreven. Dergelijke zinsneden, in combinatie met de ruimtelijke vertaling in de vorm van paars ingetekende gebieden én tekst over 500 of zelfs 1000 meter zonerings rond Natura 2000-gebieden, hebben impact. Impact en onzekerheid voor onze bedrijfsvoering, impact op ons als ondernemer en op onze gezinnen, maar hebben ook impact op de ontwikkeling van het gebied. Een gebied wat zich kenmerkt met agrarische moderne familiebedrijven en waar potentiële bedrijfsopvolgers klaar staan.	1. Hoe borgt de provincie een zorgvuldige en navolgbare sociaal-economische impactanalyse voor de hotspot Vledder Aa en Wapserveensche Aa, inclusief de stapeling van doelen en effecten op bedrijven en gebied? Zie zienswijze 2 en 15. Hoofdstuk 6, dat handelt over de sociaal-economische impact, is aangepast naar aanleiding van de zienswijzen ten einde meer inzicht te geven over hoe we dit zien. 2. Welke ruimte om te ondernemen blijven agrarische ondernemers houden (vermogen, inkomen, ontwikkelruimte)? Zie zienswijze 15 en 180. 3. Hoe kan de provincie ingrijpende emissiereducties vragen terwijl er geen zekerheid is dat dit leidt tot vergunningverlening, en hoe wordt het additionaliteitsvereiste concreet en toetsbaar onderbouwd? Antwoord 4. Op welke wijze worden ontwikkelingen van de afgelopen jaren (bedrijfstoppers, vee aantallen, managementmaatregelen, verschuivingen in grondgebruik) én uitgevoerde natuurbeheermaatregelen zichtbaar en	

Er gebeurt al veel: wij passen diverse managementmaatregelen toe, er zijn agrarisch ondernemers gestopt, grond in eigendom van Rijksvastgoed is verhuurd aan de hoogste bieder (iemand buiten Drenthe) en de provincie heeft meerdere percelen landbouwgrond én twee bedrijven aangekocht waar voornamelijk geen bestemming lijkt te zijn. Het is goed dat landbouwgrond van de provincie wordt verpacht aan agrarisch ondernemers uit het gebied. Op basis van jaarlijkse verpachting kunnen wij onze bedrijven niet ontwikkelen, wij vragen hier aandacht voor. Landbouw is verweven in dit gebied. De afwisseling tussen natuurgebieden, groei van gewassen, agrarische en recreatieve bedrijvigheid in combinatie met levendige dorpen kenmerkt ons gebied. Met doorvoering van ingrijpende maatregelen - zonder concreet te duiden welke ontwikkelingen de laatste jaren hebben plaatsgevonden – schaaft de levendigheid in grote mate, wat sociale en economische achteruitgang tot gevolg heeft in gemeente Westerveld. <u>Punten van aandacht</u> Gezamenlijk komen wij tot de conclusie dat er punten onvoldoende zijn meegenomen en uitgewerkt in het ontwerpprogramma TLGD: • Zorgvuldige sociaal-economische impactanalyse voor het gebied ontbreekt. Er wordt op hoofdlijnen ingegaan op de sociaal-economische situatie – een gedetailleerde uitwerking van de gevolgen voor de agrarische structuur en de individuele bedrijven lukt niet op basis van dit ontwerpprogramma waarbij de stapeling van doelen onvoldoende is uitgewerkt. Juist in de hotspot verwachten wij een uitgebreide en navolgbare motiveringsplicht voordat het programma wordt vastgesteld. • Duidelijkheid over onze ruimte om te ondernemen met oog voor ons vermogen en inkomen, zeker vanwege de stapeling van doelen en de zinsnede 'die het meeste bijdragen aan'. • Zekerheid met betrekking tot vergunningverlening. Op pagina 6 van het ontwerpprogramma staat genoemd dat "De Drentse bijdrage aan deze wettelijke opgave voor 2035 is bepaald op 43% reductie van ammoniak ten opzichte van 2019. Dat zal nog niet genoeg zijn voor vergunningverlening. Voor het vlottrekken van vergunningverlening moet het additionaliiteitsvereiste kunnen worden onderbouwd." Dit is voor ons onaanvaardbaar – er worden ingrijpende emissiereducties gevraagd, terwijl er geen zekerheid bestaat dat dit ook daadwerkelijk leidt tot vergunningverlening. Oud gedeputeerde Otter gaf in februari 2025 aan: 'We gaan het niet halen'. Hij gaf aan dat er ook maatregelen van de rijksoverheid en Europa nodig zijn, om alle doelen te halen: "Als we een	meegewogen vóór vaststelling van het programma? Zie zienswijze 3 en 140, punt 5. 5. Hoe wordt lokale kennis structureel en vanaf de beginfase benut bij het bepalen van doelen en maatregelen, met een gevulde instrumentenkoffer? Zie zienswijze 3. De instrumentenkoffer is uitgewerkt in de realisatiestrategie, die jaarlijks wordt bijgewerkt. 6. Welke kostencompensatie en procesmiddelen krijgen agrarische ondernemers voor hun inzet in gebiedsprocessen, zeker nu het gebied als hotspot is aangewezen? We hebben als onderdeel van dit programma een voorstel om hier voor de komende jaren budget voor beschikbaar te maken en vragen bij het Rijk hiervoor geld aan. Dit is onderdeel van de rijksbegroting. 7. Hoe wordt geborgd dat landbouw een volwaardige stem heeft in overlegstructuren rond Nationale Parken en gebiedsprocessen, naast natuur en recreatie? Hier hebben we in de realisatiestrategie opgenomen dat zowel de structuur als de partijen in een bepaald overleg aangepast kan worden als de opgaven dat vragen. 8. In hoeverre is de genoemde vrijwilligheid reëel binnen hotspots? Zie zienswijze 6. 9. Hoe worden verkregen rechten (vergunningen) en eigendommen expliciet meegenomen en beschermd in de verdere uitwerking van het TLGD? Ten aanzien van vergunningen geldt dat de bestaande rechten niet wijzigen door dit programma. Wel gaat de

streep door de hele landbouw in onze provincie zouden zetten, dan nóg gaan we de huidige stikstofdoelen niet halen". Volgens deze oud gedeputeerde zijn er al heel veel natuurherstelprojecten in Drenthe en zitten er in de landbouwvisie ook veel maatregelen. Dat gezamenlijk gaat er niet voor zorgen dat de stikstofneerslag onder de veelbesproken Kritische Depositie Waarde (KDW) komt. Daarom zal naar ons inziens er een wijziging in landelijk beleid nodig zijn om de doelen te halen. • Ontwikkelingen die hebben plaatsgevonden in het gebied de afgelopen jaren niet in beeld: ○ Vanuit de landbouw - het aantal bedrijven dat is gestopt met het houden van vee, ontwikkelingen in gebruik van landbouwpercelen en de managementmaatregelen die wij hebben genomen en nemen op onze bedrijven. Wij merken op dat steeds grasland verdwijnt en hiervoor (grootschalige) akkerbouw terugkomt. Ook hebben wij grofmazig de veranderingen in vee aantallen voor de periode 2018 tot en met 2025 in beeld gebracht. ○ Vanuit natuur – er is onvoldoende inzichtelijk gemaakt welke beheermaatregelen zijn uitgevoerd en welke bijdrage deze hebben geleverd aan het herstel van natuurgebieden. Het inzicht ontbreekt waarop deze inspanningen worden betrokken bij de onderbouwing van het additionaliteitsvereiste. Wij verzoeken u om dit concreet en toetsbaar in beeld te brengen voorafgaand aan de vaststelling van het programma. • Toepassing van lokale kennis vinden wij belangrijk en zijn blij dat dit wordt betrokken in het programma. Wij willen hierbij wel een aantal opmerkingen plaatsen: ○ In het realisatieprogramma staat 'in de gebieden is veel lokale kennis beschikbaar, die van grote waarde is om maatregelen met succes te kunnen uitwerken' (uit realisatiestrategie pagina 12). Wij willen meedenken in de beginfase van de ontwikkelingen (doelen) waarbij een win-win situatie wordt gecreëerd met draagvlak vanuit het gebied, waarin ook landbouw een rol speelt. Aan de hand van een gevulde instrumentenkoffer kunnen er inspanningen worden gedaan die passen bij onze bedrijven én het doelbereik. ○ De kostencompensatie voor agrarisch ondernemers bij deelname aan gebiedsprocessen. Wij steken tijd en energie in de gesprekken en hebben hier vooralsnog geen vergoeding voor ontvangen.	norm gelden bovenop de bestaande vergunning (WnB, Mv). Zie verder de uitwerking in paragraaf 4.1 van het programma.	

Kostencompensatie wordt genoemd in de realisatiestrategie (pagina 21), tegelijkertijd wordt er geschetst dat mogelijkheden voor initiatieven van onderop beperkt zijn door beschikbare middelen. Desondanks, mede gezien het feit dat de Vledder Aa en Wapserveensche Aa als hotspot wordt aangemerkt, verwachten wij een vergoeding voor de inzet van onze kennis en uren én procesgeld voor verdere uitwerking van gebiedsplannen, net zoals bij andere stakeholders in dit proces. ○ Nabij Nationale Parken wordt het netwerk benut van de partners dat samenwerkt in het Overlegorgaan. Het is van belang dat de landbouw hierin ook een stem heeft. In de realisatiestrategie (pagina 20/21) staat dat dit orgaan 'kan zorgdragen voor agendering, stimulering en samenwerking in het gebied om de opgaven te verbinden met kansen voor recreatie, vergroten van draagvlak, participatie en versterken van landschap'. Wanneer recreatie hier expliciet genoemd wordt, ontbreekt landbouw als belangrijke drager in het landschap vanuit onze optiek. Zonder een antwoord te hebben op deze punten, is de impact van het ontwerpprogramma groot en is investeren en / of aanpassing in onze bedrijven niet verantwoord. Het stelt ons niet gerust dat het ontwerpprogramma uitgaat van vrijwilligheid. Omdat wij ons afvragen of de vrijwilligheid reëel is in hotspots, wetende dat het gaat om gebieden die het meeste een bijdragen leveren aan vergunningverlening en doelen van natuur en water. <u>Conclusie</u> Als landbouw in het gebied Vledder Aa en Wapserveensche Aa willen we in de beginfase meedenken bij de ontwikkelingen in het gebied waarin wij ondernemen – waarbij onze verkregen rechten, in de zin van vergunningen, worden meegenomen en er oog is voor onze eigendommen. We willen werken aan een win-win situatie, waarbij we gronden (die nu nog niet tot onze bedrijven behoren) langjarig beheren ten dienste van agrarisch gebruik en extensivering. Wij willen medeverantwoordelijkheid nemen voor een levendig gebied waarin landbouw, natuur, recreatie en levendige dorpen ons gebied blijven kenmerken. Hierbij willen we bijdragen om in kaart te brengen hoe het was, wat het is en waar we naartoe kunnen werken met oog voor ontwikkeling van onze bedrijven, gebruik van gronden, doelen en leefbaarheid.		

Wij zijn bereid om deze zienswijze mondeling toe te lichten.		
185.	Boermarke Rolde Nijlande Eldersloo	
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Via deze weg willen wij van de gelegenheid gebruik maken om te reageren op het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe. Boermarke Rolde Nijlande Eldersloo heeft kennis genomen van dit ontwerpprogramma en maakt zich ernstige zorgen over de uitwerking ervan op de leefbaarheid en de plattelandscultuur in Drenthe. De keuzes die in dit programma worden voorbereid zullen de agrarische sector en daarmee de Drentse samenleving hard raken op sociaal-maatschappelijke en culturele aspecten. Onze zorgen zullen we in onderstaande zienswijze nader toelichten: <u>Over Boermarke Rolde Nijlande Eldersloo</u> Onze Boermarke is een eeuwenoud collectief van boeren/grondgebruikers, die gezamenlijk in de ruimste zin van het woord zorg dragen voor gebruik van ons gebied. Hier vormen wij een wezenlijk actief onderdeel van de leefgemeenschap. Ook staan de Boermarken collectief op de Nationale Inventaris voor immaterieel cultureel erfgoed van Unesco. Wij bouwen voort op een rijke (cultuur)historie en nemen actief verantwoordelijkheid voor een leefbaar platteland. Samen met bewoners van de dorpen werken we aan het behoud van de plattelandscultuur. In Rolde zijn we actief betrokken bij de Roldermarkt, die afgelopen september voor de 240e keer georganiseerd werd. We organiseren het paasvuur, vervullen een zetel in het OVVR bestuur en stellen onze terreinen beschikbaar voor activiteiten ten behoeve van het dorp. In Rolde bezitten we een groot deel van het Boerbos, de zandverstuiving en diverse brinken (waaronder de grote brink) en bermen in Rolde. Het beheer en gebruik van deze gronden gaat altijd in goed overleg met de gemeente en met de inwoners van het dorp. Zo zijn er jaarlijks vele activiteiten op de brink, loopt er een mountainbikeroute en wandelpaden door het Boerbos en over de zandverstuiving. We dragen zorg voor een toekomstbestendige landbouw, bestendig beheer van de jachtvelden, het Boerbos en de zandverstuiving en ruimte voor agrarische natuur. Als erfgoeddragers en vernieuwers staan we midden in de samenleving, met respect voor verleden én toekomst.	Zienswijzen 16, 52, 62, 70, 86, 100, 104, 109, 124, 126, 149, 162, 163, 183, 185, 203, 231, 242 en 259 zijn vrijwel identiek aan elkaar en bevatten onder de volgende genoemde thematische kopjes vrijwel dezelfde inhoud: • Boermarken oeroud maar springlevend onderdeel Drentse samenleving • Reageren op niet uitgewerkt maatregelenplan • Effecten en impact te beperkt ingeschat en uitgewerkt • Maatschappelijk fundament onder leefbaarheid vraagt om erkenning- juridische status van het programma Voor een beantwoording verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 28.	

Boermarke Rolde Nijlande Eldersloo wordt net als alle andere boermarken bestuurd door boeren uit het gebied. Door het afnemend aantal boeren zijn onlangs Boermarke Rolde en Boermarke Nijlande- Eldersloo als eerste boermarken in Nederland gefuseerd tot Boermarke Rolde Nijlande Eldersloo. <u>Effecten en impact TLGD te beperkt ingeschat en uitgewerkt</u> Het ontwerpprogramma TLGD vraagt op veel onderdelen nog een nadere uitwerking waardoor de effecten niet goed zijn in te schatten. De indruk wordt gegeven dat de veranderingen in het landelijk gebied groot zullen zijn. Wij verwachten dat het programma TLGD grote impact heeft op grote delen van het Drentse platteland. Het ontwerpprogramma beschrijft in slechts één paragraaf (Hst 6 Impact; paragraaf 6.2 Verwachte effecten TLGD) de effecten op economie en brede welvaart, maar raakt onvoldoende aan de culturele, historische, sociale en gemeenschapswaarden van het Drentse landelijk gebied. In deze paragraaf wordt bovendien gesteld dat beëindiging van bedrijven “doorgaans geen invloed heeft op de leefbaarheid” en dat “stoppende jonge boeren in de regio ander werk zullen vinden zodat stoppende bedrijven geen invloed hebben op de leefbaarheid”. Die conclusies bestrijden wij. Alleen al in onze organisatie merken wij de afname van het aantal agrarische bedrijven enorm. Het wordt steeds lastiger om bestuurders en vrijwilligers te vinden, omdat het werk aankomt op minder boeren. Daarnaast vervullen boeren een enorm maatschappelijke bijdrage, met hun machines staan zij altijd klaar staan voor het dorp. Afgelopen juli bijvoorbeeld was in Rolde de ‘Historische parade 100 jaar TT’. De bijdrage van diverse boeren in de organisatie van dit evenement was enorm. Omdat boeren beschikken over materiaal en vrij zijn hun eigen tijd in te delen kunnen zij zo’n rol oppakken. Dit maatschappelijk fundament onder leefbaarheid verdient erkenning in het TLGD. Wij vertegenwoordigen geen sectorbelang, maar zijn een maatschappelijk fundament dat al eeuwenlang zorg draagt voor samenhang, landschap en naoberschap, waarin grond, gemeenschap en cultuur onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Wanneer landbouwbedrijven verdwijnen, verandert niet alleen (voedsel)productie of werkgelegenheid. Dan verandert de sociale infrastructuur van onze dorpen, de kritische massa voor lokale bedrijven, de overdracht van kennis en vakmanschap, het verenigingsleven, de onderlinge afhankelijkheid en		

de verbondenheid met het landschap. Kortom dit tast de leefbaarheid aan. Leefbaarheid is niet alleen een kwestie van inwonersaantallen of arbeidsplaatsen. Leefbaarheid is ook identiteit, taal, traditie en thuisgevoel. Wij vragen daarom: • Erken expliciet de culturele en gemeenschapswaarde van het agrarisch systeem. • Neem in de gebiedsuitwerking een sociale en culturele impactanalyse op, naast de economische. • Betrek ons bij gebiedsprocessen, niet als belanghebbende, maar als drager van lokale samenhang. • Definieer leefbaarheid breder dan werkgelegenheid en koopkracht. • Voorkom cumulatieve afbraak van ons lokale netwerk door massale beëindiging van agrarische bedrijven. Wij willen meewerken. Wij willen verantwoordelijkheid dragen. Maar wij kunnen niet instemmen met een aanpak zoals het ontwerpprogramma TLGD welke onze historische en maatschappelijke rol reduceert tot een economische variabele. Drenthe is gevormd door zijn boemarken. Dat fundament verdient erkenning én bescherming. Boermarke Rolde Nijlande Eldersloo verzoekt provincie Drenthe om in de zienswijze genoemde punten zorgvuldig te betrekken bij de verdere uitwerking van het programma TLGD. Uiteraard zijn wij graag bereid om deze zienswijze mondeling toe te lichten.		
186. [REDACTED]		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Met belangstelling hebben wij kennisgenomen van het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD). Hoewel wij het belang van natuurherstel, waterkwaliteit en stikstofreductie onderschrijven, constateren wij dat het programma in de huidige vorm op essentiële punten onvoldoende concreet, uitvoerbaar en rechtszeker is voor agrarische ondernemers. Wij exploiteren een grondgebonden melkveebedrijf in [REDACTED]. Ons bedrijf ligt in het gebied [REDACTED] een aangewezen hotspot waar meerdere opgaven samenkomen. Juist in deze gebieden is de impact van het programma potentieel het grootst, terwijl de concrete uitwerking en gevolgen voor individuele bedrijven nog grotendeels ontbreken.	1. Hoe biedt de provincie rechtszekerheid en ontwikkelingsperspectief, nu emissiereducties worden gevraagd terwijl vergunningverlening onzeker blijft? Zie zienswijzen 15 en 180. 2. Hoe borgt de provincie de uitvoerbaarheid en financierbaarheid van maatregelen voor agrarische bedrijven? Wij hebben de norm uitgewerkt met deskundigheid uit de sector. De gebiedsopgaven werken we samen uit.	

Het programma vraagt van ondernemers om maatregelen te nemen en emissies te reduceren, terwijl tegelijkertijd wordt erkend dat vergunningverlening onzeker blijft en mogelijk pas op termijn weer op gang komt. Hiermee ontstaat een fundamenteel spanningsveld: er wordt een forse inspanning gevraagd zonder dat daar zekerheid of ontwikkelingsperspectief tegenover staat. Dit maakt het voor ondernemers feitelijk onmogelijk om verantwoorde investeringsbeslissingen te nemen. Daarbij komt dat de benodigde maatregelen aanzienlijke investeringen vergen, terwijl financiering hiervoor in de huidige situatie moeilijk verkrijgbaar is. De combinatie van beleidsmatige onzekerheid, onduidelijke gebiedsgerichte maatregelen en het ontbreken van een gegarandeerd toekomstperspectief maakt dat financiële instellingen terughoudend zijn. Het programma houdt naar ons oordeel onvoldoende rekening met deze uitvoeringsrealiteit. Daarnaast achten wij de gehanteerde referentiedatum van 2019 problematisch. Bedrijven die na deze datum hebben geïnvesteerd of zich hebben ontwikkeld binnen de geldende regelgeving, dreigen hierdoor onevenredig te worden benadeeld. Dit tast het vertrouwen in de overheid aan en ondermijnt investeringszekerheid. Wij willen tevens benadrukken dat de sector de afgelopen jaren al aanzienlijke inspanningen heeft geleverd. Zo opereren wij al geruime tijd zonder derogatie en hebben wij ons bedrijfsmanagement daarop aangepast. Deze reeds gerealiseerde milieuwinst wordt in het programma onvoldoende erkend en meegewogen. Voor het gebied ██████ geldt bovendien dat dit van oudsher een relatief extensief veehouderijgebied is. Wij betwijfelen of aanvullende generieke of gebiedsgerichte ammoniakreductie hier leidt tot substantiële extra natuurwinst, terwijl de impact op individuele bedrijven groot is. Dit roept vragen op over de proportionaliteit en doelmatigheid van de voorgestelde maatregelen. Verder constateren wij dat het programma reeds ingrijpende maatregelen schetst, terwijl tegelijkertijd wordt gesteld dat gebiedsprocessen nog moeten plaatsvinden. Dit achten wij een onjuiste volgorde. Het gesprek over maatregelen hoort primair in het gebied plaats te vinden, samen met ondernemers en grondeigenaren, en niet vooraf te worden ingevuld.	Met de realisatiestrategie hebben we een instrumentenkoffer. Hiermee werken we aan de uitvoerbaarheid, en financierbaarheid. 3. Waarom wordt vastgehouden aan 2019 als referentie, terwijl investeringen en milieuwinst na 2019 zijn gerealiseerd? Zie zienswijze 3 4. Is aanvullende (gebiedsgerichte) ammoniakreductie in een extensief gebied proportioneel en doelmatig? We hebben de uitwerking en aanpak van de gebiedsgerichte opgave voor stikstof verduidelijkt in paragraaf 4.2.3 van het programma. Zie voor onze planning ook de Realisatiestrategie. Wat betreft de haalbaarheid van de aanpak zie ook zienswijze 15 (o.a. onderzoek WUR). Opgemerkt zij tot slot dat stappen die bedrijven sinds 2019 hebben gezet, zijn verdisconteerd in onze aanpak. 5. Hoe wordt geborgd dat gebiedsprocessen leidend zijn en maatregelen niet vooraf worden ingevuld? Doordat er nog geen maatregelen worden voorgesteld. Er worden doelen benoemd, die we samen in de gebieden gaan uitwerken. 6. Hoe houdt de provincie expliciet rekening met bedrijfsopvolging, jonge ondernemers en leefbaarheid van het landelijk gebied? Zie zienswijzen 2, 15 en 180	

Daarnaast willen wij nadrukkelijk aandacht vragen voor de impact van het programma op bedrijfsopvolging. In onze regio, en specifiek in en rondom Wapse, zijn relatief veel jonge agrarische ondernemers actief en is er in veel gevallen sprake van een concrete opvolger binnen het gezin. Juist deze bedrijven hebben de afgelopen jaren geïnvesteerd in de toekomst en willen hun bedrijf op een duurzame wijze voortzetten. De huidige mate van onzekerheid over ontwikkelingsruimte, vergunningverlening en toekomstige verplichtingen maakt het voor deze jonge ondernemers echter bijzonder lastig om verantwoorde keuzes te maken. Dit zet niet alleen individuele bedrijven onder druk, maar kan ook leiden tot het afremmen of zelfs stoppen van bedrijfsopvolging. Daarmee komt de continuïteit van de agrarische sector en de vitaliteit van het landelijk gebied structureel in gevaar. Tot slot vragen wij nadrukkelijk aandacht voor de bredere gevolgen voor de leefbaarheid en economie van het landelijk gebied. De agrarische sector vormt een belangrijke motor voor de regionale economie en sociale structuur. Bedrijfsbeëindiging heeft niet alleen impact op individuele ondernemers, maar ook op werkgelegenheid, voorzieningen en sociale cohesie in dorpen zoals [REDACTED]. Gelet op het bovenstaande verzoeken wij de provincie: • eerst duidelijkheid en rechtszekerheid te bieden over ontwikkelingsruimte en vergunningverlening alvorens aanvullende verplichtingen op te leggen; • de uitvoerbaarheid van maatregelen expliciet te toetsen, inclusief de beschikbaarheid van financiering; • investeringen en ontwikkelingen na 2019 volwaardig mee te wegen; • reeds geleverde inspanningen van de sector structureel te erkennen; • gebiedsspecifiek maatwerk toe te passen en generieke aannames te heroverwegen, met name in extensieve gebieden; • de volgorde van beleidsvorming te herzien, waarbij gebiedsprocessen leidend zijn in de keuze van maatregelen; • de sociale en economische effecten op het landelijk gebied volwaardig te integreren in de verdere uitwerking van het programma; • expliciet rekening te houden met bedrijfsopvolging en jonge ondernemers, en daadwerkelijk perspectief te bieden voor voortzetting van agrarische bedrijven.		

Wij zijn bereid om constructief bij te dragen aan oplossingen, maar verwachten daarbij een realistisch, uitvoerbaar en rechtvaardig beleid dat perspectief biedt aan bestaande agrarische bedrijven. <i>Graag willen wij een opmerking maken over de vorm en toegankelijkheid van het programma. Het document is omvangrijk, complex en op veel onderdelen moeilijk te doorgronden. Essentiële informatie is verspreid over verschillende hoofdstukken en wordt regelmatig aangevuld met verwijzingen naar externe rapporten en documenten. Hierdoor wordt van ondernemers verwacht dat zij zich verdiepen in een grote hoeveelheid aanvullende informatie buiten hun eigen dagelijkse praktijk en expertise.</i> <i>Wij zijn van mening dat een programma met zulke ingrijpende gevolgen voor het landelijk gebied begrijpelijk en toegankelijk moet zijn voor de betrokkenen. De huidige opzet maakt het voor individuele ondernemers lastig om een goed beeld te krijgen van de concrete impact op hun bedrijf en om op een gelijkwaardige manier deel te nemen aan het proces van inspraak.</i> <i>Wij verzoeken de provincie daarom om in de verdere uitwerking te zorgen voor meer transparantie, overzicht en toegankelijkheid, zodat ondernemers daadwerkelijk in staat worden gesteld om de plannen te begrijpen en hierop te reageren.</i>		
187. [REDACTED]		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Graag maken wij, [REDACTED], van de gelegenheid gebruik om een zienswijze in te dienen op het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe. [REDACTED] Ons bedrijf is verbreed, we hebben ook een paardenrusthuis, omdat we doorontwikkeling van de melkveehouderij op deze locatie ingewikkeld is door beperkingen die uitstralen vanuit natura-2000 gebieden. We beheren [REDACTED] hectare grond, waarvan [REDACTED] hectare wordt gepacht van Prolander. [REDACTED]. We ondernemen duurzaam: we werken aan de levensduur van onze dieren, gebruiken een sproei-installatie om emissies te beperken en voor een betere klauwgezondheid, zijn deelnemer bij Duurzaam Boeren Drenthe en doen mee aan de studiegroepen, hebben geïnvesteerd in duurzame energie (zonnepanelen), gebruiken een warmteterugwinning enzovoorts. Wij hebben duurzaam maatschappelijk ondernemen hoog in het vaandel en ontvangen graag mensen om te laten zien waar we mee bezig zijn op ons bedrijf.	1. Waarom wordt een zonering van 500–1000 meter rond Natura-2000 overwogen, terwijl de percelen een agrarische bestemming hebben en bijdragen aan goede landbouwpraktijk en waarom worden generieke en gebiedsspecifieke reductiepercentages overwogen zonder eerst ontwikkelingen en reeds geleverde inspanningen in het gebied inzichtelijk te maken? Zie zienswijze 3. De (aangepaste) aanpak en onderbouwing van de gebiedsgerichte opgave voor stikstof vindt u in paragraaf 4.2.3 van het programma terug. Van belang is o.a. dat reeds gedane inspanningen vanaf 2019 kunnen meetellen voor de te zetten stappen.	

Zonering natura-2000

Onze gronden grenzen aan natura 2000-gebied [REDACTED]. De gronden hebben een agrarische bestemming en worden ook zo gebruikt. Wij telen gras, mais, tagetes en ruilen gronden met een akkerbouwer voor bouwplanverruiming en mestplaatsing. In het ontwerpprogramma TLGD staat een mogelijke zonering van 500 of 1000 meter rond natura 2000-gebieden. Dat betreft ook onze eigendomspercelen – onze boerderij en daarmee het emissiepunt – valt niet in de zonering van 500 meter. Wij vragen aandacht voor ‘goede landbouwpraktijk’ op onze percelen waarbij we grond kunnen voeden wat het nodig heeft om vitale gewassen te oogsten. Een zonering dient dit doel niet.

Herstel van natuur

Wij vragen aandacht voor het herstel van de natuur. Wij zien dat er beheermaatregelen worden toegepast op momenten dat het volgens ‘goede landbouwpraktijk’ niet bekwaam is, dit stuut ons tegen de borst. Als inwoner van het gebied, mogen we niet afwijken van de paden – daar waar auto's of machines dat wel doen en de nodige sporen achterlaten. Graag aandacht voor werkelijk natuurherstel boven modelmatig natuurherstel.

Het vernatten van het [REDACTED] – het [REDACTED] ligt ongeveer 5 meter hoger dan de [REDACTED], door aanpassing van waterpeilen in het dal, wordt het doel; vernatten [REDACTED] niet gediend. Dit kan wellicht ook door water er naartoe te pompen en waarbij vanuit de landbouw ingrepen gedaan kunnen worden om het water bovenaan langer vast te houden, denk aan regelingen uit Deltaplan Agrarisch Waterbeheer. Zonder watertoevoer naar het hoogste punt, is vernatting wensdenken.

Impact gebied

In ons dorp, [REDACTED], zijn in de afgelopen jaren een groot aantal bedrijven gestopt. Een aantal daarvan begrijpen wij, omdat er geen perspectief of opvolging voor was. Een ander deel van de gestopte bedrijven waren modern en hadden potentie voor een opvolgende boer. Dat deze locaties stoppen vanwege deelname aan rijksregelingen en gesloopt worden, zorgt voor veel onbegrip bij de blijvers. Om het gebied leef- en werkbaar te houden is het, naar onze mening, van belang om de resterende bedrijven toekomstperspectief te bieden. Toekomstperspectief voor onze boerderij vraagt niet om de duiding zoals opgenomen in het ontwerpprogramma: ‘De gebieden waar opgaven stapelen en die dus ook het meeste een bijdrage leveren aan vergunningverlening en doelen van natuur en water’ (ontwerpprogramma pagina 9). Wij vragen u om eerst

2. Hoe zorgt de provincie dat natuurherstel en hydrologische maatregelen (zoals vernatting) daadwerkelijk effectief zijn voor het Holtingerveld, en welke alternatieven zijn onderzocht (bijv. DAW maatregelen en watertoevoer)?

De provincie borgt dat natuurherstel en hydrologische maatregelen (zoals vernatting) daadwerkelijk effectief bijdragen aan het herstel van het Holtingerveld door een gebiedsspecifieke, onderbouwde en adaptieve aanpak. Daarbij zijn en worden nadrukkelijk ook alternatieven en aanvullingen onderzocht.

3. Hoe borgt de provincie toekomstperspectief voor blijvende bedrijven, gezien de impact van bedrijfsbeëindigingen, vergrijzing en opvolging in Wapserveen?

Zie zienswijze 175 en 180. Daar komt bij dat juist in gebieden waar veel bedrijven reeds zijn gestopt (vanaf 2019) dit meetelt in de gebiedsgerichte opgave (nabij N2000). Dit helpt dus zeker meer in het perspectief voor de blijvende bedrijven.

4. Op welke wijze worden verkregen rechten (vergunningen), eigendommen en verdienvermogen expliciet meegenomen bij de verdere uitwerking van het TLGD?

Zie zienswijze 184b.

inzichtelijk te maken welke ontwikkelingen er hebben plaatsgevonden én welke ontwikkelingen nog volgen (vergrijzing) en dit mee te nemen in de stikstofopgave alvorens generiek én gebiedsspecifiek percentages op te leggen. Wij vragen aandacht voor het WUR-rapport 'Van verwarring naar verbinding', wij hebben een vergadering bijgewoond van een van ingenieurs die het rapport hebben opgesteld. Dit rapport geeft een werkwijze om de stikstofopgave in te vullen en vergunningverlening los te trekken. Als agrarisch ondernemer in het gebied [REDACTED] meedenken bij de ontwikkelingen voor het gebied waarin wij ondernemen – waarbij onze verkregen rechten, in de zin van vergunningen, worden meegenomen en er respect en oog is voor onze eigendommen en verdienvermogen. Ik ben graag bereid om deze zienswijze mondeling toe te lichten. Als er naar aanleiding van deze zienswijze vragen zijn, dan kunt u contact [REDACTED]		
188. Gemeente Westerveld		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Op 10 februari heeft u het ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD) gepresenteerd. In dit programma wordt ingezet op het van het slot halen van de vergunningverlening en het aanpakken van de opgaven in Drenthe ten aanzien van water, natuur, klimaat en stikstof. Dit ontwerpprogramma heeft van 16 februari tot en met 30 maart 2026 ter inzage gelegen. Graag maken wij, gezien de consequenties van het TLGD voor onze inwoners en ondernemers, gebruik van de mogelijkheid om een zienswijze in te dienen. In deze zienswijze beschrijven wij verschillende aandachtspunten m.b.t. het TLGD. <u>Vrijwilligheid</u> U geeft aan in het ontwerpprogramma keuzes te hebben uitgewerkt. We constateren echter meerdere tegenstrijdigheden in het ontwerpprogramma. Zo wordt continu gesteld dat sprake is van vrijwilligheid en dat 'de boer aan roer is'. Echter is naar onze optiek hoogstens sprake van enige keuzevrijheid over de invulling van de te nemen maatregelen. Het nemen van maatregelen kan op zichzelf niet als vrijwillig worden beschouwd. In het stuk wordt eveneens gesteld dat onder specifieke omstandigheden Gedeputeerde Staten tot de inzet van verplichtend (grond-) instrumentarium kunnen besluiten als sluitstuk wanneer een maatregel uit het TLGD noodzakelijk is om toestemmingsverlening vlot te	<u>Vrijwilligheid, duidelijkheid en rechtszekerheid</u> 1. Hoe verhoudt de in het TLGD genoemde vrijwilligheid zich tot de mogelijkheid van verplichtende instrumenten, en hoe wordt dit helder gecommuniceerd naar inwoners en ondernemers? We onderkennen de spanning tussen het uitgangspunt van vrijwilligheid enerzijds en het doel van het vlottrekken van vergunningverlening anderzijds. De oplossing die is gevonden, is dat binnen de bindende doelen aan ondernemers zo veel mogelijk ruimte wordt geboden om op eigen wijze naar de doelen toe te werken en daarvoor bestaat ook in de ruimte tijd. In het programma en in de uitwerking ervan zijn we daarbij maximaal transparant over hoe onze aanpak is. Het moet daarbij helpend zijn dat we het programma met de betrokkenen in de gebieden verder gaan uitwerken.	

trekken. In plaats van vrijwilligheid wordt hiermee alsnog een keuze afgedwongen. Onze oproep is dan ook om duidelijk te communiceren. Boeren krijgen doelen voor stikstof (en water en klimaat) opgelegd, maar hoe dit er uit gaat zien is nog niet bekend. De provincie geeft overigens als hoofddoel van het stuk aan om wettelijke water- en natuurdoelen te halen. Echter wordt in het stuk al gesteld dat dit met zekerheid niet gehaald kan worden. Wij hopen dat er daadwerkelijk realistische en haalbare doelen gesteld worden en zijn benieuwd hoe deze verder uitgewerkt zullen worden. <u>Duidelijkheid en perspectief</u> Onze inwoners en ondernemers zijn op zoek naar duidelijkheid en perspectief. Dit sluit ook aan op de uitgangspunten van het TLGD, ook voor gebiedsprocessen wordt dit als leidend principe gezien. Echter resulteert het TLGD in onze optiek in onzekerheid. Meermaals wordt gesteld dat er nog een nadere uitwerking en concretisering nodig is en dat nog niets in beton is gegoten. Het TLGD wordt gezien als tussenstap op weg naar verdere uitwerking en concretisering. Ook wordt een mogelijke bijstelling in relatie tot het verbinden en uitbreiden van natuurgebieden in toekomstig Rijksbeleid (zoals het Nationaal Natuurplan) al aangekondigd. Voor uitwerking wordt bovendien op meerdere plekken verwezen naar de gebiedsprocessen die later moeten volgen. Het lijkt ons onverstandig om het ontwerpprogramma TLGD vast te stellen, terwijl er onduidelijkheid is over welke opgaven daadwerkelijk in de gebiedsprocessen moeten landen. Daarnaast wordt voor uitwerking en toelichting meermaals verwezen naar de 'bouwstenen', terwijl tegelijkertijd wordt geconstateerd dat een bouwsteen mogelijk schuurt met een andere bouwsteen, of met wat in het programma staat. Dit omdat in de bouwstenen niet integraal naar de thema's is gekeken. Bovendien is geen inspraak op de bouwstenen mogelijk. Voorgaande versterkt volgens ons de onduidelijkheid. <u>Integrale benadering - toekomstbestendigheid</u> In het TLGD wordt met name ingezet op het oplossen van de stikstofopgave. Ook wordt gewerkt aan water en bodem, natuur en landbouw. Tegelijkertijd zijn er veel meer opgaves in het landelijk gebied waar de komende jaren aan gewerkt moet worden, zoals de energietransitie en woningbouwopgaven. Wij verzoeken dan ook om een meer integrale afweging te maken met een bredere blik, zodat alle opgaven in het landelijk gebied samenkomen in deze aanpak.	2. Hoe biedt de provincie tijdig duidelijkheid en perspectief, terwijl veel keuzes pas later worden uitgewerkt en het programma als tussenstap wordt gepresenteerd? Zie zienswijze 4. Daarnaast geldt dat we in het voorliggende programma ten opzichte van het ontwerp op een heel aantal onderwerpen meer duidelijkheid hebben gegeven. 3. Is het verstandig het TLGD vast te stellen zolang onduidelijk is welke opgaven daadwerkelijk in gebiedsprocessen landen? Zie zienswijze 4. Het is belangrijk om dit te doen, juist om helderheid te geven over de doelen die in de gebieden moeten worden gerealiseerd. <u>Integraliteit en samenhang van opgaven</u> 1. Hoe borgt de provincie een integrale afweging waarin naast stikstof ook woningbouw, energietransitie, recreatie, economie en leefbaarheid volwaardig worden meegenomen? Wij hebben de opgaven met name vanuit water, natuur, stikstof en klimaat in het landelijk gebied integraal afgewogen in het TLGD. Natuurlijk zullen in de uitwerking gebieden, zoals in de hotspots ook andere belangen en visies betrokken worden. Dan gaat het ook om bijvoorbeeld recreatie en plannen voor woningbouw, mits passend in ons omgevingsbeleid. 2. Hoe voorkomt de provincie dat afzonderlijke bouwstenen onvoldoende samenhang hebben en zonder inspraak richtinggevend worden? In het programma staat toegelicht dat de bouwstenen afzonderlijke inventarisaties van de opgaven en aanpak per thema voor het TLGD betreffen. Het is daarbij een misvatting dat die bouwstenen richtinggevend zijn. De richting gaat uit van het TLGD	

Een uitgangspunt van het TLGD is dat er gewerkt wordt aan versterking van de sociaaleconomische vitaliteit en leefbaarheid van het landelijk gebied. Dit punt zien wij echter relatief summier terug in het programma. De conclusie dat 'Hoewel het beeld van de impact globaal gezien positief is, kan dit lokaal gezien anders uitvallen. ' onderschat wat ons betreft de daadwerkelijke impact in de regio. Een recent gepubliceerde rapport van het Planbureau voor de Leefomgeving stelt dat de sociaaleconomische effecten van stikstofmaatregelen regionaal aanzienlijk kunnen zijn. In Westerveld heeft bijna 10 procent van alle agrarische bedrijven zich aangemeld voor een uitkoopregeling. Met de komst van het TLGD worden binnen de paarse gebieden zeker 20 tot 25 bedrijven geraakt en dat is nog los van mogelijk stoppende bedrijven vanwege de stikstofmaatregelen binnen het TLGD. Dit betekent een kaalslag voor ons buitengebied en een directe impact op de sociaaleconomische vitaliteit van Westerveld. <u>Woningbouwopgave</u> De aangegeven zoekgebieden in Figuur 5.15 van het TLGD overlappen aan twee randen (deels) de zoekgebieden voor mogelijke toekomstige woningbouwlocaties (zie rode omkadering in bijlage 1). Dit is ongewenst omdat we gezien onze eigen en Drentse ambitie - en gezien de afspraken in de Woondeal met het Rijk en provincie - een grote opgave voor woningbouw hebben. Voorgesteld wordt om de grenzen van het zoekgebied aan te passen, waarbij voor de randen nabij de kern Vledder de nieuwe grens van het zoekgebied het hart van de wegen M.E. van de Meulenweg, Vledderlanden, Oosteind en Wapserweg moet worden (in het ontwerp ligt het zoekgebied namelijk voor een klein deel ook ten westen en noorden van genoemde wegen). Het zoekgebied nabij de kern Diever heeft deels overlap met de percelen waar in 2024 voorkeursrecht op zijn gevestigd en die beoogd zijn als toekomstig woongebied. Voorgesteld wordt om het zoekgebied van de percelen met voorkeursrecht XXXX te verwijderen en de grens buiten deze percelen neer te leggen. <u>Helder inzicht in effecten</u> In het TLGD wordt meermaals gesteld dat het programma consequenties heeft, en dat dit voor veel mensen een lastige boodschap is. Tegelijkertijd wordt slechts zeer beperkt ingegaan op de mogelijke effecten die de keuzes uit het TLGD hebben. Ook in dit kader in duidelijkheid gewenst.	dat een uitgebreide inspraak heeft doorlopen. Het TLGD is daarbij een integraal programma. <u>Sociaal-economische impact en leefbaarheid</u> 1. Heeft de provincie de sociaal-economische impact van het TLGD op Westerveld voldoende in beeld, gezien het risico op grote aantallen bedrijfsbeëindigingen? Zie zienswijze 2 en 15. Zie ook het aangepaste hoofdstuk 6 in het programma. 2. Hoe worden de gevolgen voor werkgelegenheid, voorzieningen en sociale cohesie expliciet meegewogen? Zie zienswijze 2 en 15. Zie ook het aangepaste hoofdstuk 6 in het programma. Leefbaarheid, de impact van het programma op lokale gemeenschappen, komt hierin nu veel explicieter naar voren als punt. <u>Ruimtelijke ordening en woningbouw</u> 1. Hoe gaat de provincie om met de overlap tussen TLGD-zoekgebieden en woningbouwzoekgebieden, en is zij bereid de begrenzing aan te passen om woningbouw niet te blokkeren? De opgaven voor wat, natuur en stikstof komen voort uit een ruimtelijke analyse en die opgaven zijn niet zomaar te verleggen, omdat b.v. een beek nu eenmaal ligt waar die ligt. Wij zijn wel bereid om in de uitwerking van het programma gezamenlijk met alle betrokkenen te kijken naar wat nodig en mogelijk is, ook in samenhang met verder opgaven. 2. Hoe wordt geborgd dat ruimtelijke ontwikkelruimte van gemeenten niet onbedoeld op slot gaat?	

De effecten zullen zich ook niet beperken tot de zogeheten hotspots. Maatregelen binnen de hotspots kunnen mogelijk ook grote consequenties hebben buiten de hotspots. Immers, als de grondwaterstand verhoogd wordt zal bij de omliggende gronden eveneens sprake zijn van vernatting. Niet alleen voor agrariërs zal dit impact hebben, maar ook voor de overige functies in dit gebied. Hierbij valt te denken aan bestaande en toekomstige woningen en bedrijvigheid maar ook aan functies zoals begraafplaatsen bij Wapserveen en Vledder die direct grenzen aan de begrenzing van de hotspot. Ook op de recreatieve sector heeft vernatting effecten. Enerzijds worden mogelijk recreatieve bedrijven direct geraakt door grondwaterstand verhoging en dus vernatting (impact op lager gelegen campings). Daarnaast heeft het mogelijk gevolgen voor de recreatieve infrastructuur (fiets- en wandelpaden onder water). Er wordt niet tot nauwelijks ingegaan op mogelijke effecten voor diens omgeving. Wij verzoeken u dan ook, ten aanzien van de hotspots, op zijn minst nader in te gaan op de volgende zaken: • welke hydrologische effecten optreden binnen en buiten de beekdalgrenzen; • welke risico's de maatregelen geven voor woongebieden, infrastructuur, recreatie en voorzieningen; • welke gevolgen dit heeft voor andere ontwikkelopgaven die ruimte vragen, zoals de woningbouwopgave. <u>Combineren van functies</u> Wij zien dat de ruimte voor de diverse opgaven in onze provincie schaars is. Dit leidt ertoe dat we efficiënt met onze ruimte om moeten gaan, en ook combinaties moeten zoeken voor het landgebruik. Ook in uw concept-Omgevingsvisie wordt ingezet op het combineren van functies door meervoudig ruimtegebruik. Daarbij wordt ook gesteld dat landschapsontwikkeling gekoppeld wordt aan nieuwe aantrekkelijke mogelijkheden voor recreatie. Vooralsnog zien wij in het TLGD echter nog niet verder uitgewerkt welke combinaties mogelijk zijn voor het landgebruik. Wij zien zelf deze mogelijkheden, maar zijn erg benieuwd naar welke combinaties u mogelijk acht, en hoe de kansen voor koppeling aan elkaar verbonden kunnen worden. <u>Afwaarderen</u> Er wordt aangegeven dat door de doelen voor water en natuur het ertoe kan leiden dat een deel van de landbouwgrond niet meer aantrekkelijk is voor	Wij denken dat de ruimtelijke opgaven van gemeenten gebaat zijn bij het oplossen van het vergunningenslot voor stikstof. In zoverre zien wij de spanning niet. Verder nemen wij in het TLGD een aantal principes mee dat ook in de ruimtelijke ordening leidend is, zoals water en bodem sturend, zodat ook hier op voorhand geen spanning tussen de verschillende doelen zou moeten hoeven bestaan. In het gebiedsproces moet blijken of en zo ja waar die spanning toch aan de orde is en hoe we tezamen tot een aanpak voor de doelen komen. <u>Water, natuur en hydrologie</u> 1. Hoe worden de hydrologische effecten van maatregelen inzichtelijk gemaakt, zowel binnen als buiten hotspots, inclusief risico's voor woningen, infrastructuur, recreatie en voorzieningen? De provincie maakt hydrologische effecten inzichtelijk via een getrapte aanpak op programma-, gebieds- en projectniveau. Het TLGD benoemt de opgaven en hotspots, maar de concrete effecten van maatregelen worden per gebied nader uitgewerkt met hydrologisch onderzoek, monitoring en effectbeoordelingen. Daarbij wordt niet alleen gekeken naar effecten binnen hotspots, maar ook naar de doorwerking buiten hotspots, inclusief risico's voor woningen, infrastructuur, recreatie en voorzieningen. Waar maatregelen mogelijk aanzienlijke gevolgen hebben, worden deze in de vervolgfase via de daarvoor geldende procedures en onderzoeken nader onderbouwd, zodat een zorgvuldige afweging en waar nodig bijsturing mogelijk is. 2. Hoe voorkomt de provincie dat vernatting en natuurmaatregelen onevenredige schade veroorzaken aan andere functies in het gebied? De provincie wil onevenredige schade door vernatting en natuurmaatregelen voorkomen door maatwerk per	

productie van landbouwgewassen. Dit kan veroorzaakt worden door bijvoorbeeld verhoging van het waterpeil of door het te realiseren natuurschap. Hierbij zal gekeken moeten worden naar een passende afwaardering indien gewenst. <u>Stikstof alsnog onzekerheid</u> In het ontwerpprogramma staat dat de aanpak in zijn geheel invulling geeft aan de stikstofopgave. Maar ook hier zit nog veel onzekerheid in, en vooral ook forse impactrisico's. Zo wordt aangegeven dat er generiek een reductie van 30 procent stikstof mogelijk is door voornamelijk doelstelling en voor de resterende opgave een gebiedsgerichte aanpak in te stellen. In het programma wordt aangegeven dat: 'Een indicatieve berekening laat zien dat wanneer de bedrijven die binnen 1000 m van een betrokken Natura 2000-gebied liggen de 13% gebiedsgerichte emissiereductie voor Drenthe moeten realiseren, het om pakweg 60% emissiereductie per bedrijf gaat (inclusief de generieke reductie van 30%)'. Dit zal een enorme impact geven op de veehouderij in Westerveld. Daarnaast heeft het TLGD hiermee onvoldoende aandacht voor landschap en cultuurhistorie. Het verdwijnen van een deel van het vee uit het gebied betekent dat de functie van blijvend grasland en de erven deels verdwijnen. De erven zullen veranderen van functie en de landbouwpercelen zullen in gebruik worden genomen voor akkerbouw of andere functies die invloed hebben op de herkenbaarheid van het cultuurhistorische landschap, waaronder het Unesco Werelderfgoed-gebied van de Maatschappij van Weldadigheid. <u>Additionaliteit</u> Door het TLGD wordt bevestigd dat additionaliteit nu nog niet kan worden ingevuld. Wij vragen u hierbij wel om duidelijk te stellen dat voor boeren die gebruik maken van de lbv- en !bv-plus regeling een uitzondering geldt. Het lijkt ons immers zeer onwenselijk om dergelijke ontwikkelingen - met het oog op de doelen uit het TLGD - te ontmoedigen. Het programma geeft ook aan dat slechts een relatief beperkt aantal van de stikstofdepositie afkomstig is vanuit Drenthe zelf. Circa 30% is afkomstig uit het buitenland. Wij vragen dan ook om vanuit provincie Drenthe nadere afstemming met Duitsland te zoeken om op deze manier alle stikstofbronnen aan te pakken. Het realiseren van de wettelijke opgave van 43% stikstofreductie is bovendien mogelijk niet genoeg om voor elk Natura 2000-gebied meteen de additionaliteit te kunnen onderbouwen. Wij vrezen dat gemeente Westerveld nog langer met onzekerheid te maken krijgt. <u>Relatie eerdere inspanningen en programma's</u>	gebied, zorgvuldige hydrologische onderbouwing, het betrekken van alternatieven, monitoring en adaptief beheer, en een expliciete afweging van belangen van andere functies Maatregelen worden bijgestuurd of begrensd zodra blijkt dat zij ongewenste of onevenredige effecten hebben. <u>Stikstofaanpak en additionaliteit</u> 1. Hoe realistisch en uitvoerbaar is de stikstofaanpak, gezien mogelijke reducties tot ±60% per bedrijf in Westerveld? Zie de beantwoording bij de zienswijze 15 (stikstofnormering en gebiedsgerichte opgave). Het is overigens onjuist om te zeggen dat deze reductiepercentages per se per bedrijf moeten worden gehaald. 2. Hoe wordt het additionaliteitsvereiste ingevuld, inclusief: - uitzonderingen voor LBV/LBV-plus; - het aandeel buitenlandse stikstof; - afstemming met Duitsland? Wij brengen per gebied in beeld wat de stappen 1 (generieke reductie van 30% in de melkveehouderij) en 2 (gebiedsgerichte opgave) betekenen voor de stikstofdepositie in de gebieden (in samenhang met de resultaten van de aanpak van andere provincies). Op basis van deze rekenexercitie ontstaat een beeld van de resterende overbelasting in de verschillende Natura 2000-gebieden in combinatie met de stikstofgevoelige natuurtypen die nadelige effecten van die overbelasting ondervinden. Voor die gebieden moet worden bekeken welk maatwerk mogelijk is. Het maatwerk betreft (1) zowel het wegnemen of verminderen van stikstofdepositie, bijvoorbeeld door aanvullende reductie van niet-landbouwbronnen binnen een kilometer en/ of het

Een aspect wat voor ons onderbelicht is in het ontwerpprogramma is het feit dat al veel agrariërs ingrijpende besluiten hebben genomen en significante stappen hebben gemaakt. Zeker in gemeente Westerveld, waar natuur en landbouw zichtbaar samenkomen. Veel veehouderijen zijn gestopt gebruikmakend van de zogeheten !bv- of lbv-plusregeling. Een deel van de landbouwgronden van veehouderijen is vervolgens ingezet voor akkerbouw. Dit heeft ertoe geleid dat er al een sterke reductie aan stikstofdepositie plaats heeft gevonden. Wij zouden graag zien dat deze stikstofreductie ook wordt meegenomen in de gebiedsgerichte opgave en niet alleen in de provinciale opgave. Een aanscherping van de opgave is hiermee mogelijk nodig. Daarnaast lopen er ook al diverse programma's, zoals het Programma Natuurlijk Platteland (PNP), wat in relatie tot stikstof ook al voorziet in natuurontwikkeling. In het PNP is nog een restopgave opgenomen voor natuurontwikkeling. Deze lopende programma's moeten volgens het TLGD los gezien worden van het TLGD, echter betwijfelen wij in hoeverre dit geheel los te koppelen is, en of dit niet meer in samenhang beschouwd moet worden. De gemeente Westerveld heeft - net als de Provincie Drenthe - een programma voor Recreatie en Toerisme. Hierin zien wij ook een koppeling met het TLGD. Zo draagt recreatie bij aan gezondheid en leefbaarheid. We vinden het daarom van belang - zoals eerder aangegeven - dat het TLGD ook op dit punt expliciet inzet op een goed sociaal-economisch perspectief voor het landelijk gebied, waarin de bijdrage van recreatie en toerisme aan de Drentse economie en de brede welvaart voor nu en in de toekomst expliciet wordt erkend en verankerd. Ook vindt de gemeente Westerveld het van belang dat de toegankelijkheid en recreatiemogelijkheden van de natuur in de toekomst geborgd blijft. <u>Hotspots</u> Discrepancie hotspots met Omgevingsvisie gemeente Westerveld In onze Omgevingsvisie Westerveld geven wij aan dat onze beekdalen, met hun open karakter met gras- en hooilanden, een belangrijke beeldbepalende en cultuurhistorische functie hebben. Deze gronden zijn hoofdzakelijk in agrarisch gebruik, de productieomstandigheden voor landbouw zijn dan ook goed. Ook voor de toekomst zetten we daarop in. Het TLGD gaat voorbij aan deze visie in die zin dat de natuurontwikkeling juist in de beekdalen wordt voorzien. <u>Maatwerk begrenzing</u>	wegnemen of verminderen van stikstofdepositie buiten dit gebied. Daarnaast (2) betreft het maatwerk het nemen van maatregelen om de natuur die nog nadelige effecten van de overmaat aan stikstofdepositie ondervindt in betere staat te brengen. Het gaat dan om maatregelen voor de drukfactoren op die natuurtypen die overbelast blijven. Het maatwerk wordt in een gebiedsproces met alle betrokkenen opgepakt. In hoofdstuk 4 van het programma kunt u dit nalezen. Voor zover sinds 2019 reducties hebben plaatsgevonden op basis van de Lbv en Lbv+ regelingen, worden die verdisconteerd in onze aanpak. Deze kunnen worden opgevoerd bij de gebiedsgerichte opgave stikstof. Wat betreft de depositie uit Duitsland geldt dat de verantwoordelijkheid bij het Rijk ligt om met buurlanden nadere afspraken te maken. België heeft ondertussen een eigen aanpak. Wij hopen dat met Duitsland ook afspraken worden gemaakt en brengen het thema waar mogelijk ook in. Overigens is het zo dat sinds jaren de emissies vanuit het buitenland sneller afnemen dan die in Nederland zelf. 3. Hoe wordt voorkomen dat Westerveld langdurig in onzekerheid over vergunningverlening blijft? Zie zienswijze 8. <u>Eerdere inspanningen en lopende programma's</u> 1. Hoe worden eerder gerealiseerde reducties (LBV, stoppers) en lopende programma's (zoals PNP en recreatieprogramma's) betrokken bij de gebiedsopgaven? Deze worden vanaf het referentiejaar 2019 meegerekend in de gebiedsgerichte opgave.

Er wordt terecht aangegeven dat gebiedsgericht werken alleen met maatwerk kan. Het begint met het inventariseren en analyseren van de bedrijven en structuur van een gebied om vervolgens de vertaling van de wettelijke en maatschappelijke doelen naar het gebied te maken. In onze optiek is echter deze stap deels overgeslagen nu er al hotspots zijn aangewezen. Een analyse van de huidige functies (woningen, bedrijvigheid, landbouw, recreatie, voorzieningen etc.) zou als basis moeten dienen. Ook moet geborgd worden dat de ruimtelijke ontwikkelmogelijkheden van Westerveld maar ook andere gemeenten niet op slot komen door ongewenste neveneffecten. Er wordt aangegeven dat de hotspots qua begrenzing nog niet in beton zijn gegoten. Tegelijkertijd wordt een relatief gedetailleerde begrenzing opgenomen. De kanttekening dat nog niets vaststaat lijkt een strategie om discussie te kunnen afwentelen. Dit is echter niet in het belang van inwoners en ondernemers, die juist duidelijkheid wensen. Bovendien wordt in het stuk aangegeven dat wanneer het gebied van de hotspot kleiner wordt, de opgave groter wordt voor het resterende deel van de hotspot. Hierbij kan vrijwilligheid weer worden betwist, de buurman zal immers niet blij zijn als hij door het verkleinen van de hotspot zwaardere maatregelen moet treffen. <u>Agrarische TBO</u> In Westerveld heeft een groep van 50 boeren zich verenigd. Zij zijn de mogelijkheden aan het verkennen om een agrarische terreinbeherende organisatie te starten. Op deze manier willen zij gezamenlijk de opgaven van het TLGD vorm gaan geven. De gemeente Westerveld juicht deze ontwikkeling toe. Wij roepen u dan ook op om deze groep agrariërs de ruimte te bieden. <u>Communicatie</u> In uw ontwerpprogramma geeft u aan gezamenlijk draagvlak te willen creëren, en op basis van vrijwilligheid te willen werken. Door inloopbijeenkomsten informeert u inwoners en ondernemers, en geeft u hen de gelegenheid tot het stellen van vragen. Tot onze verbazing is pas op 26 maart 2026 een inloopbijeenkomst gepland binnen onze gemeente. Indien inwoners na afloop hiervan nog zorgen hebben die zij in een zienswijze willen verwoorden hebben zij slechts 4 dagen de tijd om dit te formuleren. Dit vinden wij niet acceptabel richting onze inwoners, daar het ontwerpprogramma juist voor een deel van onze inwoners grote effecten zou kunnen hebben. Wij verzoeken u met klem om bij de verdere participatie ook goed rekening te houden met de mogelijke impact van plannen op onze inwoners, en de onrust en onzekerheid die zij vanuit deze plannen ervaren. <u>Conclusie</u>	2. Waarom worden deze inspanningen niet sterker als vertrekpunt genomen? Deze worden volwaardig meegenomen. <u>Hotspots, maatwerk en governance</u> 1. Hoe verhouden de aangewezen hotspots zich tot de Omgevingsvisie Westerveld, die inzet op behoud van agrarisch beekdallandschap? De Omgevingsvisie van Westerveld bevat de keuzes die Westerveld wil maken voor haar landelijke omgeving. Het is voor de provincie geen doel op zich om opgaven neer te leggen in beekdalen. Het is dus geen keuze om de opgaven te leggen waar ze liggen, maar in feite een inventarisatie van bestaande verplichtingen. Hierbij denken wij dat ook bestaande bewoners en (agrarische) bedrijven belang hebben bij de beschikbaarheid van voldoende en schoon water. De opgaven waaraan wij werken komen voort uit (inter-)nationale verplichtingen waaraan wij vanuit onze rol voor natuur en water als provincie invulling moeten geven. In de uitwerking van ons programma gaan wij graag met de gemeente om tafel om te kijken hoe we hier invulling aan geven die aan alle partijen recht doet. Zie ook de Realisatiestrategie over de op te starten gebiedsprocessen. 2. Hoe wordt maatwerk in begrenzing geborgd en voorkomen dat vrijwilligheid in de praktijk onder druk komt te staan? Daar geven we in het gebiedsproces ruimte voor. Een gebiedsproces is per definitie maatwerk.	

Wij willen een vitale gemeente blijven waar inwoners en ondernemers op een prettige manier kunnen wonen, werken, ondernemen en recreëren. Een gemeente met een levend en aantrekkelijk cultuurhistorisch landschap, waarin ruimte is voor vitale landbouw, veerkrachtige natuur, maar ook de andere functies. Wij willen u dan ook verzoeken om de punten vermeld in deze zienswijze te verwerken in de definitieve versie van het TLGD. Met name is het gewenst om duidelijkheid en perspectief te geven aan inwoners, en ook om mogelijke effecten goed inzichtelijk te maken. Wij begrijpen dat de keuzes uit het TLGD serieuze consequenties kunnen hebben voor onze inwoners. Het is daarbij in ieders belang om hier helderheid in aan te brengen. Tot slot blijven we graag goed met u in gesprek over dit zeer belangrijke onderwerp.	3. Is de provincie bereid ruimte te geven aan lokale initiatieven, zoals een agrarische terreinbeherende organisatie, als volwaardige uitvoerders? Zeker, als hiermee op een goede wijze invulling gegeven wordt aan de opgaven dan staan wij zeker open ook voor nieuwe vormen van oplossingen. Deze zullen moeten voldoen aan dezelfde regels als anderen, in dit geval bestaande TBO's. <u>Participatie en communicatie</u> 1. Hoe verbetert de provincie de communicatie en participatie, gezien de late inloopbijeenkomst en de korte reactietermijn voor inwoners? Wij hebben als provincie een uitgebreide inspraakprocedure doorlopen met elf bijeenkomsten door de gehele provincie. Twee ervan waren apart voor agrariërs georganiseerd. Op 3 maart hielden wij bijvoorbeeld al een bijeenkomst in Ruinen. Het klopt dat de laatste inloopavond kort voor het sluiten van de mogelijkheid tot het indienen van een zienswijze was, maar wij verzetten ons tegen het idee dat inwoners onvoldoende mogelijkheden zijn geboden om kennis te nemen van de plannen. 2. Hoe houdt de provincie rekening met de onrust en onzekerheid die plannen veroorzaken bij inwoners en ondernemers? Wij hebben in het nu voorliggende plan verdere helderheid op een aantal onderdelen gegeven. Daarnaast werken wij transparant en in afstemming met betrokkenen uit de gebieden door aan uitwerking van alle plannen. Wij hopen verder dat we door een koers voor meerdere jaren uit te zetten, voor stikstof tot 2035, ook enige rust brengen in die zin dat inwoners en ondernemers weten wat we de komende jaren gaan doen.	
189.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen

Hierbij dien ik mijn zienswijze in op het ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD), dat ter inzage ligt van 16 februari tot en met 30 maart 2026. Ik onderschrijf het belang van natuurherstel, verbetering van waterkwaliteit en een toekomstbestendige landbouw. Echter, het voorliggende ontwerpprogramma bevat fundamentele tekortkomingen en onzekerheden die grote gevolgen hebben voor de agrarische sector en mijn bedrijfsvoering in het bijzonder. Onderstaand licht ik mijn belangrijkste bezwaren toe. 1. Ontbreken van haalbare en erkende emissiereductiemaatregelen De provincie stelt een generieke reductiedoelstelling van 30% voor de melkveehouderij en in totaal 43% ammoniakreductie in 2035. Deze doelstellingen zijn in de praktijk niet haalbaar, omdat: • er momenteel onvoldoende RAV-goedgekeurde emissiereducerende technieken beschikbaar zijn; • bestaande technieken juridisch en technisch ter discussie staan; • wij hierdoor geen betrouwbare investeringskeuzes kunnen maken. Het opleggen van reductieverplichtingen zonder dat erkende middelen beschikbaar zijn, is onredelijk en juridisch kwetsbaar. 2. Doelsturing onvoldoende geborgd De provincie zet in op doelsturing via KPI's. Dit systeem is echter: • onvoldoende uitgewerkt; • niet gebaseerd op gevalideerde en betrouwbare meettechnieken; • juridisch nog niet geborgd. Zonder een robuust en controleerbaar meetsysteem kan doelsturing niet dienen als basis voor verplichtingen of handhaving. Dit is in strijd met het zorgvuldigheidsbeginsel. Sowieso is doelsturing een onzalig plan omdat de onzekerheden in emissie uitstoot van jaar tot jaar kan verschillen omdat heel veel factoren van invloed zijn. 3. Gebruik van modellen in plaats van metingen De reductiedoelstellingen en beleidskeuzes zijn grotendeels gebaseerd op modelberekeningen (zoals AERIUS), terwijl: • deze modellen aanzienlijke onzekerheden bevatten;	<u>Emissiereductie & maatregelen</u> 1. Hoe kan de provincie reductiedoelen van 30%/43% opleggen zolang erkende, juridisch houdbare en technisch betrouwbare emissiereducerende maatregelen ontbreken? Een aantal maatregelen is wel degelijk beschikbaar. Zo is zijn het Koe-toilet en de Lely Sphere vergunbaar, is er een aantal stalsystemen op de markt en kan ook gewerkt worden met b.v. het verminderen van ruw eiwit in het voer. Ook het vergroten van weidegang en een extensiever bedrijfsmodel dragen aantoonbaar bij aan de doelen. Verder werken we hard aan het certificeren van een aantal bestaande en ook nieuwe maatregelen en het aanjagen van innovaties. Het helpt hierbij dat de generieke norm voor stikstofreductie in de melkveehouderij pas per 2035 in werking treedt, zodat bedrijven nog even de tijd hebben om naar de norm toe te werken. 2. Hoe wordt voorkomen dat ondernemers worden verplicht te investeren in onzekere technieken zonder garantie op haalbaarheid of effectiviteit? Zie hiervoor. <u>Doelsturing, meten en modellen</u> 1. Hoe is doelsturing via KPI's juridisch en praktisch geborgd, zolang meetmethoden niet gevalideerd zijn en emissies sterk fluctueren per jaar? We monitoren de voortgang via de Kringloopwijzer, we gaan ervanuit dat dit voldoende betrouwbaar is. Zie overigens ook de verder uitgewerkte teksten in Hoofdstuk 4 van het programma.

• er onvoldoende onderbouwing is met daadwerkelijke metingen. Beleid met zulke verstreckende gevolgen dient gebaseerd te zijn op feitelijke en verifieerbare data. Het huidige gebruik van modellen voldoet daar niet aan. 4. Onjuiste aannames over verspreiding van ammoniak Uit onderzoek blijkt dat ammoniakdepositie grotendeels plaatsvindt binnen circa 250 meter van de bron en daarna sterk afneemt en zelfs niet meer meetbaar is tussen 250-500 meter. De gehanteerde modellen rekenen echter met depositie over veel grotere afstanden (kilometers), wat leidt tot: • een overschatting van de bijdrage van individuele bedrijven; • disproportionele maatregelen voor agrariërs. Dit roept fundamentele vragen op over de juistheid van de gehanteerde uitgangspunten. 5. Additionaliteit belemmert vergunningverlening De provincie erkent zelf dat het vereiste van additionaliteit vergunningverlening blijft blokkeren. In de praktijk betekent dit dat: • gerealiseerde emissiereducties eerst volledig ten goede moeten komen aan natuurherstel; • er geen ruimte ontstaat voor economische ontwikkeling of legalisatie van bestaande situaties. Hierdoor ontbreekt voor ons ieder perspectief, hetgeen strijdig is met het evenredigheidsbeginsel. 6. Onzekerheid rondom PAS-melders en rechtszekerheid Één van mijn bedrijven beschikt over een vergunning op basis van een PAS-melding, die door de overheid nog steeds niet is gelegaliseerd, ondanks een wettelijke verplichting. Het is onaanvaardbaar dat: • de overheid haar eigen verplichtingen niet nakomt; • tegelijkertijd wel nieuwe reductieverplichtingen worden opgelegd.	2. Waarom is beleid primair gebaseerd op rekenmodellen (zoals AERIUS) en niet op feitelijke metingen, ondanks bekende onzekerheden? Zie zienswijze 2 en 55. 3. Hoe rechtvaardigt de provincie aannames over ammoniakdepositie op grote afstand, terwijl onderzoek wijst op sterk afnemende depositie binnen enkele honderden meters? Onderzoek wijst inderdaad uit dat na enkele honderden meters, doorgaans wordt 500 meter gehanteerd, de ammoniakdepositie opgaat in de 'deken' van de emissies. Juist deze wetenschap maakt het reëel om van alle bedrijven een bijdrage aan reductie van emissies te vragen, omdat elk bedrijf ook substantieel bijdraagt aan die deken. <u>Vergunningverlening & additionaliteit</u> 1. Hoe gaat het TLGD daadwerkelijk bijdragen aan ruimte voor vergunningverlening, zolang het additionaliteitsvereiste gerealiseerde reducties volledig aan natuur toerekent? Zie zienswijze 50 (vergunningverlening). Wij voelen ons daarbij gesterkt door een recente uitspraak van de Raad van State over het gebied Liefstingsbroek. De provincie Groningen heeft aldaar een aanpak vastgelegd waarbij weliswaar niet op korte termijn de Kritische Depositiewaarde voor het gebied wordt gehaald, maar waar wel concrete en geborgde stappen naar vermindering van stikstofuitstoot en natuurherstel worden gezet. Wij werken op dezelfde manier en denken langs die weg ook tot het vlottrekken van vergunningverlening te komen. 2. Hoe wordt voorkomen dat ondernemers wel verplichtingen krijgen, maar geen ontwikkelruimte terugzien?	

Dit is in strijd met het rechtszekerheidsbeginsel. 7. Grote mate van onzekerheid in het programma Het ontwerpprogramma bevat op essentiële onderdelen nog veel onduidelijkheden, waaronder: • de exacte normstelling; • de juridische borging; • de beschikbare instrumenten en financiering. Ondanks deze onzekerheden worden wel ingrijpende keuzes en verplichtingen vooruitgeschoven naar ons. Dit is niet zorgvuldig en niet proportioneel. 8. Eerst herziening van uitgangspunten noodzakelijk Gezien bovenstaande punten is het noodzakelijk dat eerst: • de stikstofnormering wordt herzien; • de rekenmethodiek (modellen versus metingen) wordt aangepast; • realistische en juridisch houdbare uitgangspunten worden vastgesteld. Pas daarna kan sprake zijn van een uitvoerbaar en rechtvaardig programma. 9. Disproportionele en onduidelijke gevolgen voor de pluimveehouderij De gevolgen van het ontwerpprogramma voor de pluimveehouderij zijn groot, terwijl deze sector in het programma beperkt en ongelijk wordt behandeld. Hoewel voor de pluimveehouderij geen generieke reductiedoelstelling zoals bij de melkveehouderij is opgenomen, worden in de praktijk wel degelijk ingrijpende verplichtingen opgelegd, met name door het verplicht stellen van Best Beschikbare Technieken (BBT), zoals luchtwassers en andere stalmaatregelen. Dit leidt tot de volgende knelpunten: • De sector wordt feitelijk gedwongen tot investeringen in technieken waarvan de juridische houdbaarheid en effectiviteit onzeker zijn; • Wij lopen grote financiële risico's zonder zekerheid dat deze investeringen leiden tot vergunningsruimte; • In tegenstelling tot de melkveehouderij ontbreekt ruimte voor doelsturing;	Het programma is erop gericht om vergunningverlening in de breedte vlot te trekken (zie vraag hiervoor). <u>Rechtszekerheid & PAS-melders</u> 1. Hoe kan de provincie nieuwe verplichtingen opleggen terwijl de legalisatie van PAS-melders nog steeds uitblijft? Beide situaties hebben dezelfde oorzaak: wij moeten reductiedoelen realiseren omdat het met de natuur niet goed genoeg gaat. Omdat het met de natuur niet goed genoeg gaat, lukt het nog niet om alle PAS-melders te legaliseren. Wij zien in het realiseren van het programma de beste methode om PAS-melders te legaliseren. 2. Geeft de provincie prioriteit aan het herstellen van rechtszekerheid voordat aanvullende reducties worden verlangd? Zoals uit het voorgaande antwoord blijkt, zijn die twee zaken onlosmakelijk met elkaar verbonden. <u>Pluimveehouderij & rechtsgelijkheid</u> 1. Waarom wordt de pluimveehouderij feitelijk gestuurd via verplichte BBT-maatregelen, terwijl: - effectiviteit en juridische houdbaarheid onzeker zijn; - investeringen geen perspectief op vergunningruimte bieden; - doelsturing, zoals bij melkveehouderij, niet wordt toegestaan? Zie zienswijze 9. In paragraaf 4.1 is de tekst voor de niet-grondgebonden sector verhelderd. De aanpak moet nog worden uitgewerkt en geborgd via de Provinciale Omgevingsverordening. Hierbij is ook aandacht voor de door indiener van zienswijze naar

• Eventuele reducties leiden door additionaliteit niet tot ontwikkelruimte. Voor mijn situatie geldt dat ik [REDACTED] in Drenthe exploiteer, waarvan één bedrijf beschikt over een vergunning op basis van een PAS-melding. Voor dit bedrijf geldt dat: • de overheid tot op heden heeft nagelaten deze melding te legaliseren; • er daarmee geen sprake is van volledige rechtszekerheid; • en onduidelijk is op welke juridische grond aanvullende verplichtingen worden opgelegd. Daarnaast geldt voor alle drie de bedrijven dat: • ontwikkeling feitelijk onmogelijk blijft door het uitblijven van vergunningverlening; • investeringsbeslissingen ernstig worden belemmerd; • en de toekomstbestendigheid onder druk staat. Per saldo leidt het ontwerpprogramma voor de pluimveehouderij tot een situatie waarin wel verplichtingen worden opgelegd, maar geen perspectief wordt geboden. Dit is onevenredig. <u>Conclusie en verzoek</u> De kern van mijn bezwaar is dat het ontwerpprogramma de onderliggende problemen in het stikstofdossier niet oplost, maar juist bestendigt en in de praktijk zal verergeren. Zolang: • wordt uitgegaan van modellen en aannames zoals afstanden van ammoniak emissies die de werkelijkheid onvoldoende weerspiegelen, • de wettelijke aannames en normstellingen niet worden herzien, • en wordt gestuurd op niet-realiseerbare reductiedoelstellingen zonder beschikbare en erkende middelen, zal de vergunningverlening niet op gang komen, maar juist verder vastlopen. Kortom “het probleem blijft en wordt alleen maar erger” Het programma creëert daarmee schijnzekerheid, terwijl de feitelijke juridische en praktische belemmeringen blijven bestaan of zelfs toenemen. Dit leidt tot verdere	voren gebrachte punten. Bij eventuele borging volgt ook nog weer een mogelijkheid tot verdere inspraak. 2. Op welke juridische grond worden aanvullende eisen gesteld aan bedrijven met een (nog niet gelegaliseerde) PAS-melding? Door te werken met een (relatieve) norm gelden voorkomen we dat er onderscheid gemaakt wordt tussen een PAS-melder en andere bedrijven. <u>Uitvoerbaarheid & investeringsperspectief</u> 1. Hoe kan van ondernemers worden verwacht te investeren zolang normstelling, juridische borging, instrumentarium, financiering en vergunningruimte onduidelijk zijn? Met het programma geven we op aantal van deze punten antwoord, maar we weten ook dat we de komende jaren nog zaken nader uit moeten werken. Wij doen dit samen met de landbouwsector en andere partners en ondersteunen waar mogelijk. 2. Waarom wordt het TLGD vastgesteld zolang fundamentele uitgangspunten van het stikstofbeleid niet zijn herzien? Omdat we als overheid (en ook als ondernemer) altijd te maken hebben met de op dit moment gelden wet- en regelgeving. Wij pleiten bij het Rijk ook voor aanpassing van bepaalde wet- en regelgeving, maar zo lang dat niet het geval is moeten we werken met de geldende wetten en voorgeschreven instrumenten.	

onzekerheid voor ons en maakt het toekomstperspectief voor de agrarische sector nog onduidelijker. Ik verzoek u daarom nadrukkelijk: 1. Het ontwerpprogramma TLGD in huidige vorm niet vast te stellen; 2. Eerst de fundamentele uitgangspunten van het stikstofbeleid te herzien, waaronder: - o de gebruikte rekenmodellen en aannames over ammoniak depositie - o de aannames in wet- en regelgeving, - o en de haalbaarheid van de reductiedoelstellingen; 3. Pas daarna te komen tot een juridisch houdbaar en uitvoerbaar programma; 4. Te waarborgen dat maatregelen daadwerkelijk leiden tot ruimte voor vergunningverlening; 5. Prioriteit te geven aan de legalisatie van PAS-melders. Ik verzoek u mijn zienswijze volledig te betrekken bij de verdere besluitvorming.		
190.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Mijn naam is [REDACTED] bedrijfsopvolger en vennoot in het bedrijf [REDACTED] Ons bedrijf is gevestigd [REDACTED] en specifiek in de [REDACTED] Dit betekent een waterrijk gebied en volop uitdagingen in het bewerken van het land. In de nabije omgeving van ons bedrijf ligt het [REDACTED] op een iets grotere afstand. Het ontwerpprogramma en de schetsen heb ik bekeken en daar werd ik niet echt enthousiast van. Bij de inloopavond kreeg ik een begeleidende brief voor het indienen van een zienswijze waarin staat dat de opgaven -het wat- vast liggen door internationale wetgeving en kaders van de rechtspraak. Dat vind ik al bijzonder om te horen. Er wordt op het gebied van stikstof gewerkt met een kapotte wet en in het ontwerpprogramma zie ik KDW als term nog maar wat te vaak voorbij komen. Het Aerijs model is niet geschikt om mee te werken voor vergunning verlening. Er moet gekeken worden naar wat er echt gevraagd wordt en dat is de staat van instandhouding. En niet het halen van een onhaalbare KDW, Of het oplossen van een probleem IN een systematiek die al niet geschikt is voor vergunningverlening. Repareer de wet! Op het gebied van water maak ik mij enorm veel zorgen voor ons bedrijf. We zitten op dit moment al met uitdagende omstandigheden op het moment dat het echt nat is. Als ik dan hoor over peilverhoging en water vasthouden in beekdalen	1. Waarom blijft de provincie sturen op KDW-doelen en modelberekeningen (AERIUS), terwijl deze systematiek ongeschikt is voor vergunningverlening en de staat van instandhouding leidend zou moeten zijn? Zie zienswijze 2 en 55. 2. Is de provincie bereid het stikstofbeleid en de onderliggende wetgeving te herzien, in plaats van problemen op te lossen binnen een niet-werkend juridisch kader? Wij zijn als provincie geen wetgever, zodat dit voor ons geen optie is. Onze aanpak richt zich erop vergunningverlening vlot te trekken binnen bestaande wettelijke kaders. 3. Hoe onderbouwt de provincie watermaatregelen zoals peilverhoging en water vasthouden in beekdalen, en hoe wordt voorkomen dat deze	

om de natuur natter te houden dan vrees ik voor de landbouwpraktijk op mijn bedrijf. Weidegang oogsten van gras en dergelijken. De passage in het ontwerpprogramma over 'de bijvangst' van emissiereductie door natuur en water maatregelen zetten bij mij de haren letterlijk rechtop in de nek. Want wat als de bijvangst geen bijvangst is maar hoofdvangst en de watermaatregelen waar over het algemeen in de publieke opinie meer sympathie voor is gewoon het middel is om het doel te bereiken. Vanwaar dit wantrouwen? Er is een enorm gevoel van wantrouwen richting de overheid, vertrouwen komt te voet en gaat te paard. Maar het wordt hard lopen om dit paard nog bij te halen. Tussen de inloopbijeenkomst en het schrijven van deze zienwijze komt mij een artikel onder de aandacht over de Bergvennen en Brecklenkampse Veld Overijssel. https://www.nieuweoogst.nl/nieuws/2026/03/27/raad-van-state-kijkt-secuur-naar-bezwaren-van-boeren-tegen-natuurherstelplan <i>De boeren hebben lang meegepraat over de plannen. Ook zou zijn toegezegd dat de aanwijzing van het Natura 2000-gebied geen invloed zou hebben op hun bedrijfsvoering. Maar dat blijkt nu dus toch het geval. Inmiddels zijn al landbouwgronden binnen het beschermde Natura 2000-gebied ingenomen. Die gronden worden ingericht voor natuurontwikkeling. Volgens de advocaat van de provincie wordt met een aantal boeren buiten het natuurgebied onderhandeld over een oplossing voor hun probleem. Bron: Adrie van der Wel 27 maart 2026 om 13:35 uur</i> Mijn angst voor watermaatregelen ten behoeve van natuurherstel worden in dit artikel duidelijk uitgelegd. Valse beloftes, incompetentie bij het oplossen van problemen. In mijn beleving bedrijven ongeschikt maken voor landbouw en dan hopen dat wij de sleutel inleveren of stoppen. Dit sentiment leeft veel breder in de sector. Ik zou dus graag zien dat we serieus genomen worden aan de voorkant van deze plannen en niet naderhand met zogenaamde lapmiddelen aan het lijntje gehouden worden. De bedrijven in Drenthe zouden op waarde moeten worden gezien! En niet op waarde worden gezet. Er is een uitgestrekte hand van vele veehouders die deelnemen aan duurzaam boeren Drenthe. Pak deze hand en maak bondgenoten want die bent u hard nodig om dingen te bereiken. Kennis van gronden en waterhuishouding is vaak van generatie op generatie overgedragen doe daar uw voordeel mee. Het beheer van die gronden is in professionele	maatregelen de landbouwpraktijk (weidegang, oogst, bewerkbaarheid) onevenredig schaden? Zie zienswijze 50. 4. Hoe kan worden gegarandeerd dat zogenoemde “bijvangst” van emissiereductie door water- en natuurmaatregelen niet de feitelijke hoofddoelstelling wordt, met grote gevolgen voor agrarische bedrijven? Antwoord 5. Hoe herstelt de provincie het vertrouwen van agrariërs, gezien eerdere ervaringen waarin beloften over beperkte impact van Natura-2000-maatregelen achteraf niet zijn nagekomen? Zie zienswijze 166, antwoord 4. 6. Hoe wordt verzekerd dat agrariërs tijdig en serieus aan de voorkant worden betrokken bij plannen, in plaats van pas achteraf geconfronteerd te worden met maatregelen? Zie zienswijze 3 en 6. 7. Op welke wijze erkent en benut de provincie de lokale kennis van gronden en waterhuishouding die binnen agrarische bedrijven aanwezig is? Zie zienswijze 6. We gaan in de gebiedsgerichte aanpak, dus bij de hotspots en rondom de N2000 gebieden samen met de grondeigenaren, grotendeels agrariërs in gesprek over de opgave en benutten graag de aanwezige gebiedskennis. 8. Hoe borgt de provincie dat een vitale landbouwsector behouden blijft als essentiële drager voor landschap, natuurbeheer en weidevogelpopulaties? Zie zienswijze 1.	

handen bij onze veehouders. Daarnaast is er voor ons bedrijf specifiek een grote passie voor weidevogels. Wat ik ervan zie is dat de aanwezigheid van weidevogels op landbouwgrond gevolg is van landbouwpraktijk die mede zorgt voor voedselvoorziening van deze vogels. Anders zaten ze toch wel op het Dwingelerveld toch?! Het is dus van belang voor weidevogels dat we de landbouw overeind houden! Dus win vertrouwen, waardeer en faciliteer onze professionele Drentse landbouwsector om SAMEN verder te komen. Tot zover mijn opmerkingen en suggesties. Ik ben graag bereid om deze zienswijze mondeling toe te lichten. Als er naar aanleiding van deze zienswijze vragen zijn, dan kunt u contact met ondergetekende opnemen.	9. Hoe gaat de provincie concreet invulling geven aan waardering, facilitering en samenwerking met agrariërs die al deelnemen aan trajecten zoals Duurzaam Boeren Drenthe? Wij zijn blij met de boeren die de afgelopen jaren hebben deel hebben genomen en nu nog deelnemen aan DBD. Wij blijven hen graag betrekken bij de verdere uitwerking van deze opgaven en vooral om te zien welk (deel van de) oplossing vanuit DBD geboden kan worden.	
191. [REDACTED]		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Via deze weg wil ik graag van de gelegenheid gebruik maken om een zienswijze kenbaar te maken in het kader van het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe. Wij wonen midden in het landelijk gebied van Drenthe, [REDACTED]. Hier hebben wij een akkerbouwbedrijf welke al jaren in het bezit is van onze familie, en boeren wij met veel plezier en trots midden in [REDACTED]. De uitdagingen voor onze (plantaardige) sector zijn zeer groot en vooralsnog moeilijk te overzien. Er komt ontzettend veel op onze bedrijven af. Onlangs hebben wij, tezamen met 250 andere collega's, de voorlichtingsavond in Westerbork bezocht. Hier werd wel duidelijk dat uw plannen vooralsnog op weinig medewerking kunnen rekenen, gezien de zeer grote (in onze ogen terechte) weerstand op uw plannen. Waar zit onze grootste zorg? U spreekt over 43% ammoniakreductie in 2035, waarvan 30% generiek is. Met daarboven op nog eens 13% in bepaalde gebieden, maar ook gelijk de notitie dat deze 43% niet een hard eindpunt is. Hoe u is dit wenst te realiseren is ons inziens niet voldoende toegelicht. U kon geen antwoord geven op de reeds vanuit historie behaalde reductie, die ons inziens toch ook bij de 43% kan behoren?	1. Hoe wil de provincie de ammoniakreductie van 43% (30% generiek + 13% gebiedsgericht) realiseren, en waarom is dit geen vast eindpunt, terwijl onduidelijk is hoe eerder gerealiseerde reducties worden meegeteld? Dit vindt u uiteengezet in paragraaf 4.1 en 4.2.3 van het programma. Vanaf 2019 gerealiseerde reducties tellen mee bij het voldoen aan de opgaven. 2. Op welke wijze zijn de hotspots rond Natura-2000-gebieden inhoudelijk onderbouwd, en wat zijn de concrete gevolgen hiervan voor landbouwbedrijven? Zie zienswijze 74. 3. Leiden de aangekondigde watermaatregelen (hogere grondwaterstanden, beekdalmaatregelen) ertoe dat landbouwgrond minder geschikt wordt voor productie, en hoe vindt hierover afstemming en eventuele compensatie plaats met grondeigenaren? Hydrologische maatregelen (zoals peilverhoging, verondieping, stuwen, natuurvriendelijke oevers of	

Gebieden rondom Natura2000 worden een (hotspots) waarbij u over 5 gebieden spreekt. Ook dit weer zonder nadere duiding. Binnen de watermaatregelen lees ik hogere grondwaterstanden, aanpassingen in beekdalen en strengere eisen. Is hieruit te concluderen dat landbouwgrond minder geschikt zal worden voor productie? En zo ja, hoe vind dat een goede afstemming plaats tussen de eigenaar van deze ongelooflijk duren landbouwgronden en u als provincie? Vervolgens lees ik ook nog terug dat er buiten het NNN nieuwe natuur kan worden ontwikkeld. Hoe komt u aan deze gronden? En vervolgens welke gevolgen zal dit hebben voor deze maar ook voor omliggende landbouw-productie-gronden? Al met al een zeer onduidelijk plan zonder duidelijke schetsen! Wij hebben vroeger op school geleerd dat je, indien je je huiswerk niet voldoende maakte, de uitkomst van je toets vaak wel al bekend was. In mijn inschatting heeft u ook uw huiswerk niet grondig genoeg gedaan. Voor ons als agrariërs staan een aantal zaken voorop; landbouwgrond moet in het kader van de voedselvoorziening en voedselveiligheid, landbouwgrond blijven. Vooraf al allerlei maatregelen uittekenen zonder hier met ons als grondeigenaren over te spreken is niet de juiste manier. Indien u processen wilt starten, zal dit van onderop in gezamenlijkheid met ons als grondeigenaar wenselijk zijn. Al laatste, en niet geheel onbelangrijkste standpunt, onze sector zit in een enorme juridische onduidelijkheid, en 'schreeuwt' inmiddels om helderheid! Daar werkt uw voorgenomen plan in mijn beleving vooralsnog niet aan mee. Uiteraard ben ik te allen tijde bereid om een mondelinge toelichting op bovenstaande uiteenzetting te geven. Ik wens u veel wijsheid met de verdere uitwerking en uitvoering van dit plan!	retentiemaatregelen) zijn in beginsel lokaal gericht op het watersysteem waarin ze worden toegepast. Maatregelen zijn onder meer bedoeld om: • Piekaftoeren te dempen en droogte-effecten te beperken. • Natuurlijke afvoer- en bergingsprocessen te verbeteren; • Ecologische doelen (KRW) te ondersteunen; In hoeverre deze maatregelen doorwerken en van invloed zijn op de landbouwkundige bewerkbaarheid van grond (nabij of op afstand van de watergang) hangen sterk af van het type maatregel, de hydrologische samenhang en de mate van peilbeheer. Ook de bodemopbouw ter plaatse en factoren als bodemverdichting kunnen hierbij een rol spelen. Zonder gerichte afweging en onderbouwing is niet vast te stellen of sprake is van een relevante beïnvloeding. Onderzoek moet hier voor die specifieke situaties meer duidelijkheid geven welke vormen van landbouw nog wel mogelijk zijn en welke niet. Vanuit de noodzaak tot het behalen van de wettelijke doelen van water (KRW) kan de resultante zijn dat gebieden als gevolg van maatregelen niet meer reëel inzetbaar zijn voor alle vormen van landbouw. Dan zijn structurerende keuzes of is functieverandering een mogelijkheid. De insteek van het programma is daarbij gebaseerd op vrijwilligheid en dat eventuele nadelige effecten worden gecompenseerd. 4. Waarom wordt gesproken over nieuwe natuur buiten het NNN, hoe komt de provincie aan deze gronden en welke effecten heeft dit op omliggende landbouwgronden en voedselproductie? Dit plan dient om te onderbouwen welke stappen we zetten met als doel ruimte te creëren voor het verlenen van vergunningen. Naast emissiereductie van ammoniak en werken aan andere drukfactoren, is daarvoor ook herstel van bestaande natuur door te	

	werken aan de overige drukfactoren en aanleg van nieuwe natuur noodzakelijk. Inzet op alle drie de sporen is daarbij noodzakelijk. Voor realisatie van de opgaven in het landelijk gebied (het Natuurnetwerk Nederland (NNN), de kaderrichtlijn water (KRW) en landbouwstructuurverbetering) hebben wij in de afgelopen jaren op vrijwillige basis grond gekocht en geruild. Hierdoor beschikken wij over een voorraad ruilgrond. Als het TLGD is vastgesteld door PS kan de grondopgave TLGD gerealiseerd worden, daar waar mogelijk in samenhang met de huidige opgave. Dat betekent dat de ruilgrond ingezet wordt voor de realisatie van TLGD doelen. 5. Hoe borgt de provincie dat landbouwgrond landbouwgrond blijft, gelet op het belang van voedselzekerheid en voedselvoorziening? Zie zienswijze 5, vraag 7. 6. Waarom worden in het TLGD maatregelen en ruimtelijke ingrepen vooraf geschetst, zonder deze eerst van onderop met grondeigenaren en agrariërs te bespreken? Zie zienswijze 166, vraag 5. 7. Hoe draagt het TLGD bij aan het verminderen van de huidige juridische onzekerheid in de agrarische sector, in plaats van deze verder te vergroten? Met het vaststellen van het programma leggen wij tot 2035 onze aanpak vast. Wij denken dat dit verregaand bijdraagt aan zekerheid in de sector.	
192.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
<i>Ons familiebedrijf in [] staat voor overname en heeft behoefte aan een stabiel toekomstperspectief. Het Ontwerpprogramma brengt echter onzekerheden, vooral door stikstofmaatregelen en mogelijke extra beperkingen.</i>	1. Hoe borgt de provincie een duurzaam economisch perspectief en bedrijfscontinuïteit	

<i>Een deel van onze gronden ligt in het Aandachtsgebied Stikstof, wat nu al leidt tot beperkingen. Verdere aanscherping kan grote economische gevolgen hebben.</i> <i>Wij vragen om:</i> <i>geen extra nationale beperkingen op gewasbeschermingsmiddelen, realistische ondersteuning van innovatie,</i> <i>een evenwichtige benadering van biologische en gangbare landbouw.</i> <i>Daarnaast plaatsen wij vraagtekens bij de onderbouwing van het gebied en de rol van landbouw in de stikstofbelasting.</i> <i>Wij pleiten voor een gebiedsgerichte aanpak met duidelijke, lokaal onderbouwde keuzes en betrokkenheid van landbouwers, zodat een toekomstbestendig perspectief behouden blijft.</i> <i>De volledige beschrijving van de zienswijze is als bijlage bijgevoegd.</i> Via deze weg wil ik graag van de gelegenheid gebruik maken om een zienswijze kenbaar te maken in het kader van het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe. Ons gangbare akkerbouwbedrijf is gevestigd in [REDACTED] en betreft een familiebedrijf. De volgende generatie, in de leeftijd van 25 tot 30 jaar, is momenteel bezig met de overname en oriënteert zich op de toekomstbestendige voortzetting van het bedrijf. Voor hen is een duurzaam economisch perspectief van essentieel belang. Hoewel dit perspectief op dit moment aanwezig is, brengt het Ontwerpprogramma onzekerheden met zich mee die de continuïteit op de lange termijn kunnen beïnvloeden. [REDACTED] Uit het Ontwerpprogramma blijkt dat de gebiedsopgaven sterk samenhangen met de doelen uit de Kaderrichtlijn Water (KRW), in combinatie met stikstofreductie en natuurontwikkeling. Voor ons bedrijf hebben met name de opgaven rondom stikstof en gewasbeschermingsmiddelen directe en merkbare gevolgen. Zo leidt de aanwijzing als Aandachtsgebied Stikstof reeds tot een korting van 10% op de	voor gangbare akkerbouwbedrijven, met name met het oog op bedrijfsopvolging? Zie zienswijze 83 en de verschillende vragen die ook daar gesteld zijn. 2. Welke aanvullende maatregelen op het gebied van stikstof, gewasbeschermingsmiddelen en KRW-doelen kunnen akkerbouwbedrijven in het Hunzegebied concreet verwachten? Het TLGD programma kent vooralsnog geen aanvullende maatregelen voor stikstof en gewasbeschermingsmiddelen voor dit gebied. 3. Is verdere aanscherping van stikstofnormen voorzien indien KRW-doelen niet worden gehaald, en hoe wordt voorkomen dat dit leidt tot onwerkbaar bemesting en inkomensverlies? Zie de beantwoording bij zienswijze 50. Het halen van de KDW's is onzes inziens geen vereiste om vergunningverlening vlot te trekken. 4. Hoe waarborgt de provincie een gelijk speelveld, wanneer mogelijke beperkingen voor gewasbeschermingsmiddelen regionaal strenger worden dan elders in Nederland of de EU? Een gelijk speelveld is voor ondernemers van groot belang en ook onder de aandacht van de Provincie Drenthe. Wel is het mogelijk dat er aanvullende opgaven gelden voor gebieden waar bijvoorbeeld waterwinning plaatsvindt. In dat geval kunnen extra maatregelen nodig zijn om onze wateropgave te kunnen bereiken. 5. Hoe ondersteunt de provincie innovatie in teelt en mechanisatie met toegankelijke financieringsinstrumenten voor reguliere landbouwbedrijven? Het TLGD programma biedt geen financiering voor teelten en mechanisatie. De meeste	

stikstofgift. Tegelijkertijd blijft onduidelijk welke aanvullende maatregelen op het gebied van gewasbeschermingsmiddelen worden voorzien.

Wij voorzien de volgende mogelijke gevolgen voor ons bedrijf:

- Verdere aanscherping van stikstofnormen indien de KRW-doelen niet worden gehaald. Dit kan ertoe leiden dat een optimale bemesting van gewassen niet langer mogelijk is, met potentieel grote en onvoorzienbare economische gevolgen.
- Ten aanzien van gewasbeschermingsmiddelen constateren wij dat de sector reeds grote stappen heeft gezet. Wij pleiten ervoor om geen aanvullende verboden in te voeren voor middelen die elders in Nederland of binnen de Europese Unie wel zijn toegestaan, om een gelijk speelveld te behouden.
- Het Ontwerpprogramma benoemt innovatie als belangrijke pijler. Wij ondersteunen dit, maar benadrukken dat versnelde inzet van nieuwe technieken op het gebied van teelt en mechanisatie alleen haalbaar is wanneer hiervoor laagdrempelige en toegankelijke financieringsinstrumenten beschikbaar zijn voor reguliere landbouwbedrijven.
- In het Ontwerpprogramma wordt tevens ingezet op stimulering van biologische landbouw. Wij pleiten ervoor om deze inzet niet eenzijdig te versterken ten koste van gangbare landbouw. Ondersteun zowel omschakelaars als bestaande biologische bedrijven, maar erken dat voor niet ieder bedrijf een haalbaar verdienmodel binnen de biologische landbouw aanwezig is. Daarnaast is voor ons onvoldoende onderbouwd in hoeverre deze omschakeling daadwerkelijk bijdraagt aan het behalen van de KRW-doelen.

Verder hebben wij vragen bij de omvang en onderbouwing van het aangewezen Aandachtsgebied Stikstof rond de [REDACTED], zoals opgenomen in het Ontwerpprogramma. Voor zover bij ons bekend, wordt het gebied vanaf [REDACTED] tot richting [REDACTED] en verder noordwaarts grotendeels omringd door natuurgebieden, waar slechts extensieve veehouderij plaatsvindt. Dit roept vragen op over de proportionaliteit en herkomst van de stikstofbelasting in dit gebied.

financieringsinstrumenten op dat vlak worden door het Rijk of Europa bedacht of uitgewerkt. Denk hierbij aan het Gemeenschappelijk Landbouw beleid en de uitwerking daarvan. Voor echt innovatieve maatregelen (en de ontwikkeling hiervan) probeert de Provincie wel gelden te vinden. Denk hierbij aan bijvoorbeeld de EIP-regeling.

Voor de stikstof opgave in het TLGD programma worden wel ondersteuningsmiddelen ingezet of aangevraagd bij het Rijk om laag- en hooghangend fruit maatregelen te stimuleren.

6. Hoe voorkomt de provincie dat inzet op biologische landbouw ten koste gaat van gangbare bedrijven?

De Provincie Drenthe hecht waarde aan een landschap waarin een breed palet aan (agrarische) bedrijven actief zijn. Ook gangbare bedrijven houden ruimte om door te ontwikkelen, mits passend bij de opgaven en doelstellingen van een gebied.

7. Waarop is de veronderstelde bijdrage aan KRW^{ORJ}-doelen gebaseerd?

De bijdragen in KRW-doelen is in het Hunzedal vooral gebaseerd op een aantal samenhangende opgaven zoals nutriëntenbelasting, Water- en bodem sturend en de gevolgen van klimaatverandering.

Het Hunzedal is geen hotspot in het kader van het TLGD, maar na 2030 kunnen hier wel nieuwe opgaven aan de orde zijn. Wateroverlast door piekbuien, waterbeschikbaarheid gedurende langdurige droogte en aanvullende KRW-opgaven kunnen leiden tot een aangepast beheer of andere normering. Onderdeel daarvan is dat we meer water moeten vastgehouden in Drenthe om een watertekort gedurende de zomer zo veel mogelijk te voorkomen. Dit kan betekenen dat in afstemming met de Waterschappen de waterpeilen (regionaal) worden aangepast. Uiteraard gaat dit in afstemming met de omgeving. De basis hiervoor wordt

Wij pleiten daarom nadrukkelijk voor een gebiedsgerichte aanpak “van onderaf”, zoals ook als uitgangspunt in het Ontwerpprogramma wordt benoemd. In de praktijk betekent dit voor ons: • Maak per deelgebied concreet en inzichtelijk welke opgaven gelden; • Onderbouw deze opgaven met gebiedsspecifieke data; • Betrek lokale landbouwers actief bij de uitwerking en besluitvorming. Tot slot plaatsen wij vraagtekens bij de mate waarin landbouw verantwoordelijk wordt gehouden voor de totale stikstofbelasting in en rond [REDACTED]. Factoren zoals de aanwezigheid van ganzen, de rol van omliggende natuurgebieden (die mogelijk onvoldoende bufferen of zelfs bijdragen aan een stikstofoverschot), en de invloed van schoon kwelwater vanuit [REDACTED] lijken in het Ontwerpprogramma onderbelicht. Daarnaast bestaat er bij ons onduidelijkheid over andere invloeden, zoals lozingen van de rioolwaterzuivering bij [REDACTED] en de opwarming van het water in [REDACTED]. Wij verzoeken u om bij de verdere uitwerking van het Ontwerpprogramma nadrukkelijk rekening te houden met bovenstaande punten, zodat er een realistisch en toekomstbestendig perspectief blijft bestaan voor gangbare landbouwbedrijven zoals het onze. Graag ben ik bereid om deze zienswijze mondeling toe te lichten. Indien u naar aanleiding van deze zienswijze vragen heeft, kunt u contact opnemen met ondergetekende.	gelegd in het nog te actualiseren Regionaal Waterprogramma. 8. Hoe is de afbakening en proportionaliteit van het aandachtsgebied Stikstof rond de Hunze onderbouwd, gezien de dominante rol van natuurgebieden en extensieve landbouw? Het niet halen van doelen met betrekking tot stikstof kan worden veroorzaakt door verschillende factoren, waaronder nutriëntenaanvoer vanuit het stroomgebied (waarbij landbouw één van de bronnen is), de waterbergingsfunctie, historische belasting en in beperkte mate de invloed van grote aantallen ganzen. Verbetering van de waterkwaliteit vraagt om een integrale systeemaanpak waarin bronmaatregelen, waterbeheer, bodemprocessen en ecologische dynamiek gezamenlijk worden betrokken 9. In hoeverre worden bij de stikstofopgave ook andere bronnen en factoren dan landbouw (zoals ganzen, natuurgebieden, kwelwater en rwzi-lozingen) meegewogen? De stikstofopgave van de provincie richt primair zich op ammoniak. Het Rijk staat daarnaast aan de lat om voor de sectoren mobiliteit en industrie doelen te realiseren (50% reductie). Onze aanpak voorziet echter ook in maatwerk per gebied. In het kader van dat maatwerk kijken we naar alle drukfactoren waarvan de stikstofgevoelige natuur hinder ondervindt. Dan worden waar relevant ook lokale bronnen meegenomen. 10. Hoe geeft de provincie concreet invulling aan een gebiedsgerichte aanpak van onderop, met gebiedsspecifieke data en actieve betrokkenheid van lokale boeren?

		Wij verwijzen wat naar onze Realisatiestrategie waarin wij de mogelijkheden, afwegingen en randvoorwaarden schetsen.	
193.	■■■■■		
Zienswijze		Reactie op zienswijze	Gevolgen
Via deze weg wil ik graag van de gelegenheid gebruik maken om een zienswijze kenbaar te maken in het kader van het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe. Ik ben ■■■■■ Mijn bedrijf ligt op ongeveer ■■■■■. Dit gebied heeft een schaduwwerking op de toekomstige ontwikkelingen van mijn bedrijf. Onze kinderen zijn 13 en 15 jaar oud. Dus over opvolging kan ik nog niet spreken. Maar ik heb een toekomstgericht biologisch bedrijf met een heel goede (ruime), NB wet vergunning, door de provincie afgegeven. Ik heb het TLGD in zijn geheel gelezen. En ben toch enigszins verbaasd op de totale incompleetheit van het geheel. Er zitten zoveel losse eindjes dat ik mij er voor zou schamen als ik de provincie was en dit over de boeren uit zou storten. Er is niet eens duidelijkheid over het startpunt van de ammoniakuitstoot per bedrijf. Er staat alleen dat het om gegevens van 2019 gaat. Dit alles geeft mij zeer veel onzekerheid en een zeer ongemakkelijk gevoel. Ik heb een aantal punten waar ik bezwaar op maak: • In de kaart die in het TLGD staat is een zoekgebied getekend, om de ■■■■■ heen, om agrarische structuur te versterken. Ik ben bang dat het een zoekgebied is om juist die extra 13 procent reductie van ammoniak te realiseren. Terwijl mijn bedrijf zich aan de ■■■■■ van het gebied bevindt dus zou ik denken dat mijn bedrijf hier buiten valt want de meeste ammoniakuitstoot vanuit mijn bedrijf gaat zeker niet naar het ■■■■■. • Ik heb een NB wet vergunning van de provincie gekregen voor de uitstoot van ■■■■■ per jaar. Ik heb de afgelopen jaren mijn bedrijf ontwikkeld naar een biologisch bedrijf. Dat heeft erin geresulteerd dat ik aanmerkelijk minder melkvee en jongvee op mijn bedrijf heb gehad. Ook in 2019. Dat heet extensivering. Ik heb ruim vóór 2019 wel geïnvesteerd in plekken voor dat vee. Dus de ■■■■■ melkkoeien en ■■■■■ stuks jongvee, op mijn NB wet vergunning, kan ik al jaren wel op mijn bedrijf		Zienswijze 177 en 193 bevatten vrijwel dezelfde inhoud. Voor een beantwoording verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 208.	

kwijt. Als er uitgegaan wordt van de gegevens van 2019 zou ik ineens een heleboel ammoniakruimte kwijt zijn. Terwijl ik zeer zeker wel van plan ben uit te breiden als die mogelijkheid zich voor doet. Ik wil me best generiek inzetten voor minder ammoniakuitstoot. Maar dan vind ik dat je uit moet gaan van de aan mij vergunde NB wet vergunning. Voor de niet grondgebonden veehouderij zie ik een raar soort rechtsongelijkheid ontstaan als je het vergelijkt met melkvee. Melkvee mag namelijk met doelsturing 30 procent reduceren. Niet grondgebonden veehouderij moet ineens aan de best beschikbare techniek voldoen. Dit is enorm oneerlijk. Ik heb [REDACTED] kippen, dat lijkt veel, maar dat is het in de praktijk helemaal niet. Met dit aantal kippen is het financieel gewoon niet mogelijk om een luchtwasser te kopen. 30 procent reductie daarentegen is wel goed mogelijk door middel van management. En door middel van een ander systeem in de RAV lijst (https://wetten.overheid.nl/BWBR0045528/2026-01-01#BijlageV) kunnen niet grondgebonden veehouders ook voldoen aan dertig procent reductie. Het voelt heel oneerlijk. Als de melkveehouders allemaal aan de best beschikbare techniek zouden moeten voldoen zou de wereld te klein zijn. Dit kun je voor de niet grondgebonden veehouderij ook gewoonweg niet maken. Tot zover mijn opmerkingen en suggesties. Ik ben graag bereid om deze zienswijze mondeling toe te lichten. Als er naar aanleiding van deze zienswijze vragen zijn, dan kunt u contact met ondergetekende opnemen.		
194. Groengas Coöperatie Noord West Drenthe		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Met het oog op de belangen van haar leden wil Groengas cooperatie Noord-west Drenthe reageren op het ontwerpbesluit TLGD. Als agrarische sector proberen wij continu te innoveren om toekomst te houden. Zo heeft onze cooperatie, met steun van de provincie, een plan opgezet om gezamenlijk voor een 25 tal leden groengas te gaan produceren uit mest. Een van de belangrijkste onderliggende redenen hiervoor was de bijbehorende beperking van de ammoniakemissie die optreedt bij dagontmesting, behorende bij monomestvergisting.	1. Waarom wordt (mono)mestvergisting / groengasproductie niet expliciet en inhoudelijk juist benoemd in het ontwerp-TLGD, terwijl dit bijdraagt aan ammoniakemissiereductie en energieproductie? Het TLGD gaat over de opgaven, de realisatiestrategie over de wijze waarop we invulling willen geven hieraan. Hier staat groen gas en mono mestvergisting zeker in benoemd.	

We zijn teleurgesteld dat de provincie deze mogelijkheid niet noemt in het voorliggende ontwerp. Summier wordt vergisting op een tweetal plaatsen genoemd, maar zeker niet in de juiste context. Voor ons project is vergunningverlening alles bepalend. Het voorliggende ontwerp is onvoldoende duidelijk. Te veel zaken vereisen nadere uitwerking maar deze vallen dan buiten de inspraakprocedure. In het ontwerpprogramma wordt benadrukt dat initiatieven vanuit gebieden worden gewaardeerd en dat van onderop gewerkt moet worden aan oplossingen. Wij zien die waardering niet terug in dit stuk. Zeker in de huidige tijd verdient een project dat emissie reductie combineert met energie productie een duidelijke plaats. Wij zijn graag bereid om onze reactie nader toe te lichten.	Overigens komt het in het programma ook op enkele plakken terug, zo staat het bij de stikstof uitwerking en bij de gebiedsuitwerking Zure Venen benoemd. 2. Hoe waardeert de provincie gebiedsinitiatieven van onderop, aangezien deze waardering onvoldoende zichtbaar is in het ontwerpprogramma? Wij hebben in het ontwerpprogramma, maar ook het programma zoals het nu voorligt onze waardering voor initiatieven van onderop uitgesproken. Zie paragraaf 5.2. In de Realisatiestrategie hebben wij onze aanpak voor initiatieven nader verwoord (zie aldaar). 3. Hoe zorgt de provincie ervoor dat het TLGD voldoende duidelijkheid biedt voor vergunningverlening, met name voor concrete initiatieven zoals groengasprojecten? In het programma is uitgewerkt wat er nodig is voor vergunningverlening. We werken daarbij voor de melkveehouderijsector met een norm, uitgewerkt in paragraaf 4.1 van het programma. Na vaststelling van het programma wordt verder gewerkt aan de uitwerking van maatregelen. Denk daarbij aan de gebiedsgerichte aanpak en het additionaliteitsonderzoek. Daaruit volgt een concrete uitwerking. Het programma is daarvoor het raamwerk. 4. Waarom worden belangrijke onderdelen pas nader uitgewerkt buiten de inspraakprocedure, en hoe kunnen initiatiefnemers hier toch invloed op uitoefenen? Zie zienswijze 3. Waar het de borging van de stikstofaanpak betreft: deze zal in de Provinciale Omgevingsverordening worden opgenomen. Dat vereist een procedure waarvan (wederom) een terinzagelegging onderdeel is.	

		Voor de gebiedsgerichte uitwerkingen van maatregelen geldt dat hierbij betrokkenen inbreng kunnen leveren.	
195.	■■■■■		
Zienswijze		Reactie op zienswijze	Gevolgen
<i>Dit is niet werkbaar, dit speelt alleen maar de intensive melkveehouderij in de hand en de extensieve melkveehouders zullen verdwijnen. Zolang er niet duidelijk is waar er 30% van gereduceerd moet worden en hoe kan een veehouder hier niks mee. De ■■■■■ heeft weinig tot geen opgaven, maak dit dan geen aandachtsgebied puur vanwege de grote grondaankoop.</i> Via deze weg wil ik graag van de gelegenheid gebruik maken om een zienswijze kenbaar te maken in het kader van het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe. ■■■■■ maar toen het concept TLGD naar buiten kwam bleek dit een speciaal opgavegebied te zijn. Navraag bij het waterschap leerde mij dat het water vooral niet voldoet op het criterium temperatuur, dit wordt niet opgelost door de grond eromheen natuur of semi- natuur van te maken. ■■■■■ Het op de kaart ingekleurde zoekgebied zal meestal eerder groeien dan dat het krimpt. Gelukkig heeft de provincie rond de ■■■■■ hectare aangekocht om dit gebiedsproces te ondersteunen, maar even later kwam vanuit de prolander het slechte bericht dat alle hoger gelegen goede ruilgrond al vergeven is en er vooral nat laag land overblijft voor het gebiedsproces ■■■■■. Dit nieuws heeft mijn toekomstbeeld drastisch veranderd. Ik sta op dit moment niet meer op het punt om een bedrijf met toekomst over te nemen, maar om een bedrijf met grote onzekerheden op het gebied van grondpositie over te nemen. Wij weiden onze koeien veel en proberen veel melk uit gras te maken. Het nadeel is dat deze manier van produceren geen topproductie met zich meebrengt en dat eiwit uit gras niet heel efficiënt omgezet wordt naar melkeiwit. Dit resulteert in een hoger ureum in de tankmelk. Zoals de plannen er nu liggen en ik het zie word ik nu door de provincie gedwongen om voor een intensievere koers te kiezen. Door meer mais en soja aan te kopen kan ik makkelijker boeren met minder grond en kan ik nog beter op mijn ureum in de tankmelk sturen ook. Snel gerekend kan ik door een nieuwe stal te bouwen met een emissiearme vloer, niet meer te weiden en vol op efficiëntie in te zetten groeien naar ■■■■ melkkoeien op dezelfde hectares. Het probleem van de af te voeren mest is makkelijk op te lossen door land te verhuren voor de teelt van bijvoorbeeld lelies. Is dit wat de provincie wil?		1. Waarom is De Grote Masloot aangemerkt als aandachtsgebied en op welke inhoudelijke gronden is deze keuze gebaseerd? Zie zienswijze 15 en 76 2. Hoe borgt de provincie dat doelsturing niet leidt tot verdere intensivering van de melkveehouderij, terwijl dit wel financieel het meest aantrekkelijk lijkt? Bij de keuze van de eenheid bij de normering is rekening gehouden met diverse criteria, waaronder dat ieder bedrijf met de norm kan werken, dat de norm een gelijke reductie opgave geeft voor intensieve en extensieve bedrijven. 3. Hoe verhoudt een mogelijke stimulans richting intensievere melkveehouderij zich tot de wens voor meer blijvend grasland en weidegang? Het doel is reduceren van ammoniakemissie. Daarvoor zetten we deels in op doelsturing waar ieder type melkveehouder mee kan werken en is niet het doel om een bepaald type te stimuleren. Iedere type melkveehouder bepaalt zelf met welke maatregelen hij/hij de norm wil behalen. Bij de keuze van de eenheid is ook rekening gehouden met criteria dat de norm geen afwenteling moet geven op andere opgaven. 4. Hoe kan van bedrijven een stikstofreductie van 30% worden verwacht als benodigde vergunningen (bijv. voor stalbouw) niet verkregen kunnen worden? Wij verwijzen hier naar de beantwoording bij zienswijze 58.	

Kort samengevat zijn de grootste knelpunten: • Doelsturing klinkt leuk, maar het belooft de intensieve cowboys die melk maken van mais en soja, hoe gaan jullie dit ondervangen dat de provincie niet op intensievere melkveehouderij aanstuurt? Als dit wel het streven is, hoe rijmt dit dan met de wens voor meer blijvend grasland in Nederland. • Stikstofreductie van 30% is haalbaar, maar dit betekent wel dat ik een nieuwe stal moet bouwen, waar ik geen vergunning voor krijg. Simpelweg [REDACTED] koeien minder melken hou ik financieel niet vol, dus dat is ook geen optie. • Daarnaast is die 30% alleen haalbaar als er duidelijk is op basis waarvan. Het concept plan zoals het er nu ligt zitten zoveel gaten in dat er voor niemand wat van te maken is wat nu precies de bedoeling is. Dit maakt het lastiger om er wat van te vinden of gegrond commentaar op te leveren. • Waarom is de [REDACTED] een aandachtsgebied? Het kan toch niet zo zijn dat alleen door het aanbod van een groot grondbezitter om [REDACTED] hectare land te mogen kopen reden is om een heel gebied te verkavelen en aan te pakken terwijl de laatste ruilverkaveling net geweest is. • Denk als provincie na waar je heen wil met de melkveehouderij. Willen jullie grotere industriële bedrijven waar de koeien jaarrond binnen staan, het merendeel van het areaal gras gescheurd wordt om land te ruilen voor lelies, aardappels, uien en andere akkerbouwgewassen? Of heeft de provincie toch liever de weidende familiebedrijven met hooguit een klein stukje mais op een hoger gelegen perceel en verder veel grasland? • Gebiedsproces klinkt heel leuk een aardig, maar is het wel een gebiedsproces van onderaf wat er speelt rondom de [REDACTED] of zijn deze gronden vooral aangekocht voor NNN doeleinden en hebben wij als gebied verder het nakijken? Tot zover mijn opmerkingen en suggesties. Ik ben graag bereid om deze zienswijze mondeling toe te lichten. Als er naar aanleiding van deze zienswijze vragen zijn, dan kunt u contact met ondergetekende opnemen.	5. Op basis van welke concrete en uitgewerkte kaders moet de 30% stikstofreductie worden gerealiseerd, gezien de onduidelijkheden in het ontwerpprogramma? Zie zienswijze 4. 6. Welke toekomstvisie heeft de provincie op de melkveehouderij: grootschalig/intensief of grondgebonden familiebedrijven met weidegang? De Provincie hecht waarde aan alle vormen van agrarische bedrijven mits passend bij de opgaven en doelstellingen van een gebied. 7. In hoeverre is het gebiedsproces rond De Grote Masloot daadwerkelijk van onderop, en welke invloed hebben gebiedspartijen hierop? Een gebiedsproces doen we samen. Wel starten we een gebiedsproces door aan te geven welke (wettelijke) opgaven in deze gebieden spelen. Het gebiedsproces Grote Masloot zijn we gestart en geven we samen de ondernemers verder vorm. Vanwege de omvang van het gebied kan het zo zijn dat we samen besluiten dit op te knippen in een aantal delen, waar we aparte trajecten gaan doorlopen (ook in de tijd).	
196. DAJK		

Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Namens het Drents Agrarische Jongeren Kontakt (DAJK) reageren wij op het ontwerp van het Programma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD). Het TLGD heeft grote impact op agrarische bedrijven en de Drentse landbouw in zijn geheel. Jonge boeren werken elke dag aan de toekomst van de Drentse landbouw. Juist daarom vinden wij het belangrijk om onze zorgen, vragen en ideeën helder mee te geven. In deze zienswijze starten we met algemene en procesmatige punten, vervolgens gaan we in op de inhoudelijke thema's stikstof, water, natuur en hotspots. Deze aandachtspunten zijn ook naar voren gekomen op de landbouwbijschikking voor DAJK-leden op 4 maart 2026. We gaan ervan uit dat deze punten zorgvuldig worden meegenomen bij de verdere uitwerking van het programma. <u>Proces</u> Onvolledig plan vraagt om betrokkenheid bij verdere uitwerking Wij waarderen dat de provincie stappen probeert te zetten om vergunningverlening weer op gang te brengen en daarmee weer meer perspectief te brengen voor de jonge boeren en tuinders. Tegelijkertijd ontbreekt dat perspectief volledig in het huidige plan. Het plan is nog onduidelijk, moeilijk te beoordelen en roept voor jonge ondernemers grote onzekerheden op. Veel van wat nu in het TLGD staat, vraagt nog nadere uitwerking, en juist die uitwerking is nodig om te begrijpen wat dit concreet betekent voor onze bedrijfsvoering en toekomst. Daarom vindt DAJK het essentieel dat de provincie duidelijk maakt op welke wijze agrarische ondernemers worden betrokken bij deze verdere uitwerking en of zij hierover formeel hun reactie kunnen geven. Dit is van belang voor een zorgvuldig proces en voor het vertrouwen van ondernemers in de verdere uitwerking van het programma. Samenvatting De samenvatting van het TLGD dat is gepubliceerd op de website van de provincie Drenthe klinkt positiever dan het werkelijke plan. Gezien het ontwerpprogramma 138 pagina's omvat, zullen veel boeren en burgers niet de tijd en moeite nemen om dit door te nemen. Een samenvatting is dan een mooi middel om inwoners en betrokkenen alsnog te informeren. Echter doet de samenvatting geen recht aan de ingrijpende gevolgen voor de landbouwsector. Wij zouden graag een aangepaste samenvatting zien die inhoudelijk aansluit bij het gehele plan. Focus op de melkveehouderij DAJK vindt dat het plan sterk gericht is op de melkveehouderij, terwijl het ook aanzienlijke impact heeft op andere sectoren, zoals akkerbouw en	<u>Proces en participatie</u> 1. Hoe borgt de provincie een zorgvuldig, transparant en van onderop ingericht proces, met formele betrokkenheid en inspraak van agrarische ondernemers in de verdere uitwerking? Wij geven het TLGD vorm door samen te werken met alle maatschappelijke partners, waarbij de landbouw gezien de impact van het programma op de sector een hele belangrijke rol heeft. Dat geldt voor het hele programma en in het bijzonder voor de onderwerpen die de landbouw specifiek raken. Wij zetten deze prettige samenwerking graag voort ook in de verdere uitwerking. 2. Hoe voorkomt de provincie dat door vooraf benoemde maatregelen, kaarten en keuzes het vertrouwen in gebiedsprocessen wordt ondermijnd? Het is – zeker bij het maken van een geborgd programma waarin zekerheid geboden moet worden over de resultaten – zoeken naar balans tussen duidelijk zijn over de opgaven en hierin een eerlijk speelveld creëren en ruimte geven voor initiatieven van onderop en maatwerk. We denken dat met het abstractie niveau (een relatieve norm, aangeven wat er behaald moet worden maar niet hoe), ruimte voor gebiedsaanbod we hierin laten zien dat we dit echt samen willen doen en tegelijk staan voor het halen van de opgaven. En dit laatste is ook van groot belang voor de landbouwsector voor het verkrijgen van toekomstperspectief. 3. Wordt de samenvatting van het TLGD aangepast zodat deze inhoudelijk aansluit bij de daadwerkelijke impact van het plan? De samenvatting van het TLGD is aangepast op basis van de gedane aanpassingen in het plan.	

niet-grondgebonden veehouderij. De gevolgen voor deze sectoren komen onvoldoende naar voren doordat de focus te eenzijdig op de melkveehouderij ligt. Denk bijvoorbeeld aan het principe water en bodem sturend, zoals ook door een van onze leden is benoemd tijdens de bijeenkomst op 4 maart. Het is belangrijk dat het programma eerlijk en volledig weergeeft welke impact de voorgestelde maatregelen hebben op alle agrarische sectoren, zodat iedere ondernemer zich kan voorbereiden op de gevolgen voor zijn of haar bedrijfsvoering. Best Beschikbare Technieken voor de niet-grondgebonden sectoren Voor de melkveehouderij wordt via doelsturing gewerkt aan emissiereductie. Dit biedt ondernemers keuzevrijheid in de wijze waarop zij emissie reducerende maatregelen toepassen. In het plan wordt echter gesteld dat niet-grondgebonden sectoren emissies moeten reduceren via Best Beschikbare Technieken (BBT). In de praktijk komt dit vaak neer op het verplicht toepassen van chemische luchtwassers. Hoewel dit een effectieve manier kan zijn om emissiereductie te realiseren, geldt dit alleen wanneer de borging van BBT voldoende zijn gegarandeerd. Daarnaast vormen de hoge investeringskosten, de onzekerheid over de daadwerkelijke effectiviteit en het complexe onderhoud van deze technieken een knelpunt voor (jonge) boeren. Indien BBT wordt ingezet, zijn passende subsidieregelingen noodzakelijk om boeren hierin tegemoet te komen. Ook is het van belang kritisch te beoordelen welke BBT's aantoonbaar effectief (borgbaar) zijn en de berekende emissiereductie daadwerkelijk kunnen realiseren. Doelsturing voor de niet-grondgebonden sectoren Naast het inzetten van BBT bestaan er voor deze sectoren ook andere mogelijkheden om emissies te verlagen. Denk bijvoorbeeld aan doelsturing via voer- en watermanagement, strooiselmanagement en mestmanagement. Deze maatregelen zijn vaak financieel minder kostbaar ten opzichte van BBT. DAJK pleit er daarom voor dat ook niet-grondgebonden sectoren via doelsturing kunnen werken, zodat zij net als melkveehouders keuzevrijheid hebben in de maatregelen die het beste passen bij hun bedrijfsvoering. Dit stimuleert het vakmanschap en biedt ruimte voor ondernemerschap waar dat mogelijk is. Breng een duidelijke fasering aan, niet alles kan tegelijk Zoals benoemd waardeert DAJK de inzet van de provincie om vergunningverlening weer mogelijk te maken. Tegelijkertijd vinden wij het plan erg ambitieus in verhouding tot de beschikbare financiële middelen. Niet alles	<u>Reikwijdte en focus van het programma</u> 1. Hoe zorgt de provincie ervoor dat het TLGD alle agrarische sectoren (niet alleen melkveehouderij) evenwichtig raakt en dat de gevolgen per sector inzichtelijk zijn? De aanpak per sector is gebaseerd op de bijdrage per sector en de mogelijkheden om de bijdrage te leveren. In zoverre is de bijdrage die wij van elke sector vragen evenredig. <u>Doelsturing, techniek en keuzevrijheid</u> 1. Waarom wordt doelsturing niet voor alle sectoren gelijk toegepast, en hoe wordt keuzevrijheid ook voor niet-grondgebonden sectoren geborgd? Elke sector kent zijn eigen karakteristieken en vanuit die karakteristiek wordt daarop ingespeeld. Voor de niet-grondgebonden sectoren spelen we vooral in op het gegeven dat veel bedrijven met gesloten stalsystemen werken waardoor flinke reducties haalbaar zijn. Hier zijn de verschillen ook veel groter en is het werken met de stand der techniek naar onze mening een betere aanpak dan de norm zoals bij de melkveehouderij. Onze aanpak houdt daarbij wel rekening met bestaande bouw en nieuwbouw, ook wordt rekening gehouden met b.v. vrije uitloopsituaties. Zie ook de uitwerking in hoofdstuk 4 van het programma. 2. Hoe voorkomt de provincie een verplichte inzet van dure, risicovolle of onvoldoende borgbare technieken? Wij hebben als provincie er net I sondenemers belang bij dat maatregelen geborgd zijn of worden en dat er geen investeringen gedaan worden waar we beide achteraf spijt van hebben. Dit zullen we de komende	

kan tegelijk. Om onrust en onjuiste verwachtingen te voorkomen, adviseren wij de provincie om in het plan een duidelijke fasering op te nemen. Hierin kan worden aangegeven welke gebieden of stappen prioriteit hebben, waar energie aanwezig is en voor welke onderdelen voldoende financiële middelen beschikbaar zijn. Dit betreft zowel de capaciteit en financiële middelen voor het organiseren en begeleiden van een gebiedsproces als een goedgevulde gereedschapskist voor de bedrijfsspecifieke maatregelen en bijbehorende investeringen. Dit geeft duidelijkheid en rust in de gebieden en helpt ondernemers om realistische verwachtingen te vormen. Beheersen van risico's DAJK vindt dat het plan momenteel onvoldoende is doorgerekend op risico's. Wat gebeurt er bijvoorbeeld als het plan geen standhoudt bij de rechter? Of als er wel wordt gereduceerd maar de natuur desondanks niet herstelt? Het is voor ons van groot belang dat deze risico's niet bij de agrarische ondernemer terechtkomen. Zulke onzekerheden weerhouden boeren er namelijk van om stappen te zetten. Voor het doen van grote investeringen is het noodzakelijk dat er zekerheid bestaat dat het plan juridisch en inhoudelijk standhoudt. <u>Stikstof</u> Wetsaanpassing essentieel voor handelingsperspectief De provincie kiest voor een ammoniakreductie van 43%, opgebouwd uit 30% generiek en 13% gebiedsgericht. Dat sluit aan bij landelijke bouwsteen die zowel NAJK als de provincie Drenthe hebben ondertekend, maar alleen onder één duidelijke voorwaarde: emissiereductie moet hand in hand gaan met aanpassing van wet- en regelgeving, zodat vergunningverlening ook echt weer mogelijk wordt. Het is niet redelijk om zulke forse reducties van de landbouwsector te vragen zonder tegelijkertijd het benodigde handelingsperspectief en juridische zekerheid te bieden. Aanpassing van de wet, waarbij gestuurd wordt op emissies in plaats van op KDW, is hiervoor essentieel. Wanneer deze aanpassing van wet- en regelgeving uitblijft, kan van agrarische ondernemers redelijkerwijs niet worden verwacht dat zij de in dit programma voorgestelde reductiestappen zetten. Wij zijn ons ervan bewust dat deze wettelijke aanpassingen een verantwoordelijkheid van het Rijk zijn. Juist daarom roepen wij de provincie Drenthe op om zich maximaal in te zetten in onze gezamenlijke lobby richting Den Haag. Additionaliteit Zelfs als de forse reductieopgave van 43% wordt gehaald, is dat vanwege additionaliteit mogelijk nog niet genoeg voor vergunningverlening. Er wordt van	jaren samen verder uitwerken en hierin stappen zetten. Er zullen – daar zijn wij van overtuigd – technieken bij komen die helpen de instrumentenkoffer te vergroten. 3. Welke ondersteuning en subsidiëring is beschikbaar bij inzet van technische maatregelen? Hier hebben we in de realisatie strategie een eerste uitwerking voor gemaakt; dit gaan we de komende tijd vanuit provincie, maar zeker ook met instrumentarium van het rijk – uitbreiden. <u>Fasering, uitvoerbaarheid en risico's</u> 1. Hoe maakt de provincie het TLGD realistisch en uitvoerbaar, gezien beschikbare capaciteit, middelen en juridische risico's? We weten dat we nog geen financiering hebben voor het hele programma. Tegelijk is er geld beschikbaar zowel op dit moment, als in de rijksbegroting met € 20 mld vanuit het stikstofonds. Hierdoor vertrouwen wij erop dat er de komende jaren serieuze budgetten beschikbaar gaan komen, ook voor onderdelen waar dat nu ontbreekt zoals ondersteuning van gebiedsprocessen. 2. Hoe wordt voorkomen dat financiële en juridische risico's bij individuele ondernemers terechtkomen? Wij spannen ons in om budgetten van ons, maar vooral meer rijksbudget beschikbaar te krijgen om hoge kosten af te kunnen dekken met bijvoorbeeld subsidies. Tegelijk kunnen we niet alle risico's nu helemaal mitigeren,. Maar we zullen hier in overleg met ondernemers, en daar waar risico's zijn deze bespreken, keuzes in moeten maken en samen stappen in moeten zetten. Op het moment dat er bijvoorbeeld sprake is van een geldende vergunning moet dat altijd iets zijn om op terug te kunnen vallen.	

boeren erg ingrijpende emissiereductie gevraagd, maar er is geen zekerheid dat dit leidt tot vergunningverlening. De provincie benoemt continue dat zij een plan willen maken dat uitlegbaar is. Wat ons betreft is dit niet uitlegbaar. Daarnaast maken wij ons zorgen dat, ondanks inspanningen van de landbouw om te reduceren, de staat van de natuur mogelijk niet verbetert. In dat geval bestaat het risico dat er opnieuw naar de landbouw wordt gekeken om nog verder te reduceren. Dat is voor jonge ondernemers onacceptabel. Daarom pleit DAJK voor één heldere emissiereductieopgave, met de zekerheid dat dat leidt tot vergunningverlening. Ondernemers kunnen namelijk niet sturen op een bewegend doel. Basiscijfers op orde DAJK vindt het belangrijk dat helder in beeld is waar we momenteel staan en hoeveel er de afgelopen jaren al is gereduceerd. Deze cijfers vormen de basis van het plan en zijn daarmee cruciaal voor uitvoering en monitoring. Zonder een volledig en transparant overzicht van deze gegevens kunnen we niet verantwoord beginnen. De NEMA-cijfers vormen nu de basis, maar daarin zijn niet alle maatregelen meegenomen. De doelsturingsmaatregelen die in het plan worden onderzocht en uitgewerkt, maken op dit moment geen onderdeel uit van de NEMA, terwijl ondernemers hier in 2035 wél op worden beoordeeld. DAJK vindt daarom dat deze maatregelen onderdeel moeten worden van de NEMA-systematiek. Daarnaast is het essentieel dat monitoring op bedrijfsniveau jaarlijks en actueel beschikbaar is. Ondernemers moeten kunnen zien waar zij staan, zodat zij tijdig kunnen bijsturen en weten welke inspanningen nog nodig zijn. Uitwerking en gevolgen van de gebiedsgerichte aanpak (13%) onduidelijk Het is nog altijd onduidelijk hoe de gebiedsgerichte aanpak (13%) precies wordt vormgegeven. In het ontwerpplan worden generieke benaderingen genoemd, zoals een 1 km-afbakening rond Natura 2000-gebieden, wat de indruk wekt dat zonering onderdeel van het plan kan worden. Dit kan directe gevolgen hebben voor ontwikkelingsmogelijkheden van agrarische bedrijven en voor de waarde van landbouwgrond. Juist voor deze bedrijven is dat ongewenst. Een gebiedsgerichte aanpak vraagt om maatwerk per gebied, daar zijn de gebiedsprocessen immers voor bedoeld. DAJK vraagt daarnaast aandacht voor het verschil tussen de begrenzing van habitattypen en Natura 2000-gebied, omdat deze niet altijd overeenkomen.	Zo kunnen we ook keuzes maken om pas te investeren als er weinig of geen juridische risico's meer zijn. 3. Wat is het handelingsperspectief als reducties worden gehaald maar vergunningverlening of natuurherstel uitblijft? Wij denken niet dat die situatie aan de orde is. Absolute zekerheid over vergunningverlening is weliswaar door ons niet te geven, omdat dit uiteindelijk een rechterlijk oordeel vraagt. Wij gaan er in onze aanpak daarbij vanuit niet tot het onmogelijke gehouden te zijn. Wij gaan er dus b.v. niet van uit dat de stikstofneerslag tot onder de KDW moet zijn teruggebracht alvorens vergunningverlening kan worden vlotgetrokken. Het belangrijkste is een geborgde gestaag dalende lijn van emissies in combinatie met een concrete aanpak gericht op natuurherstel en behoud van zicht op het halen van de instandhoudingsdoelen. Onze aanpak zoals verwoord in hoofdstuk 4 van het programmadocument is hier in drie stappen op gericht: (1) een generieke norm voor de melkveehouderij, (2) een gebiedsgerichte reductie en (3) maatwerk in het kader van additionaliteit. Qua uitwerking en borging moet het programma, gezien de hoge juridische maatlat, verder worden gebracht, maar de basis is gelegd. In dit verband wijzen wij nog op de recente uitspraak van de Raad van State over het Liefdingsbroek: zie <u>Uitspraak 202301494/1/R2 - Raad van State</u> die wat ons betreft in lijn met onze aanpak en hoopgevend is. <u>Stikstof: juridische basis en zekerheid</u>	

Verder wil DAJK betrokken worden bij de verdere uitwerking van de 13% gebiedsgerichte aanpak. Voor een werkbare en realistische invulling is agrarische kennis en expertise onmisbaar. Bovendien kan deze uitwerking niet los worden gezien van de generieke aanpak, waar op dit moment ook belangrijke stappen worden gezet. Latente ruimte DAJK hecht veel waarde aan het behoud van latente ruimte. Wij adviseren de provincie Drenthe dan ook om deze niet in te nemen. Voor jonge boeren vormt latente ruimte namelijk de enige overgebleven ontwikkelruimte binnen hun bedrijf en daarmee een belangrijk onderdeel van toekomstperspectief. Wij verwachten via het doelsturingsspoor voldoende reductie te kunnen bewerkstelligen. Ontwikkelen norm Voor het ontwikkelen van de norm voor de generieke aanpak (30%) adviseren wij de provincie Drenthe om zoveel mogelijk gebruik te maken van bestaande methodiek en monitoringssystemen zoals de KringloopWijzer, KPI-aanpak en Duurzaam Boeren Drenthe. Dit is werkbaarder, overzichtelijker en praktischer toepasbaar dan het opstuigen van een volledig nieuwe systematiek. Stimuleringsregelingen zijn hard nodig In de periode tot 2035 is het belangrijk om actief in te zetten op stimuleringsregelingen. Zowel de koplopers als het brede 'peloton' moeten worden ondersteund en gestimuleerd om reductiestappen te zetten. Een voorbeeld is het verhogen van de vergoeding voor deelname aan Duurzaam Boeren Drenthe. <u>Water</u> Effect van watermaatregelen op landbouw DAJK onderschrijft het belang van een goede waterkwaliteit en een robuust watersysteem. Agrarische ondernemers hebben er zelf ook baat bij dat het watersysteem goed functioneert en dat landbouwgronden duurzaam gebruikt kunnen worden. Tegelijkertijd zien we dat verschillende maatregelen in het ontwerpprogramma, zoals water langer vasthouden, verhoging van grondwaterstanden en het inzetten van beekdalen als waterbergingsgebied, grote gevolgen kunnen hebben voor het agrarisch gebruik van gronden. Dit heeft grote impact op de bedrijfsvoering van agrarische ondernemers. Denk aan draagkracht van de bodem, opbrengstderving en beperkingen in gebruik. De	1. Hoe zet de provincie zich in voor wetsaanpassing zodat emissiereductie daadwerkelijk leidt tot vergunningverlening? Wij steunen de wetwijziging om bij vergunningverlening te gaan sturen op emissie in plaats van depositie. Hiertoe werken wij in IPO verband samen met andere provincies. Dit heeft o.a. geleid tot de bouwsteen Stikstofreductie en natuurherstel die o.a. ook het DAJK tekende en waarvan belangrijke elementen in het regeerakkoord zijn opgenomen. Aanpassing van de wet lost de vergunningenproblematiek in onze optiek niet ineens op. Hiervoor is nodig dat wij een geborgd programma komen dat leidt tot voldoende stikstofreductie en tot natuurherstel. 2. Komt er één duidelijke, eindige emissiereductieopgave met perspectief? Voor vergunningverlening moet op basis van de <i>Vogel- en Habitatrichtlijn</i>, waaraan nationale wetgeving moet voldoen, vanuit de stikstofgevoelige Natura 2000 natuurtypen worden geredeneerd. Dit maakt het op dit moment lastig om voor elke locatie in het land van één reductiedoelstelling uit te gaan. Dit is de reden dat in onze aanpak als derde stap 'maatwerk' is opgenomen. Dat gezegd hebbende, in steek van de provincie is om tot en met 2035 op de in het programma opgenomen inspanning van 43% te koersen. <u>Basiscijfers, normering en monitoring</u> 1. Zijn de uitgangscijfers volledig en transparant, inclusief reeds genomen maatregelen? Alle gehanteerde cijfers zijn afkomstig uit openbare bronnen, zoals emissieregistratie.nl en DASH.

effecten worden echter beperkt beschreven, en compensatieregelingen komen nauwelijks aan bod. Doelen halen binnen agrarische bestemming Daarnaast wordt in het ontwerpprogramma aangegeven dat watermaatregelen er in sommige gevallen toe kunnen leiden dat landbouwgrond minder geschikt wordt voor landbouwkundig gebruik of dat functieverandering aan de orde kan zijn. DAJK vindt het belangrijk dat landbouwgrond in beginsel landbouwgrond blijft. Wanneer maatregelen nodig zijn om waterdoelen te realiseren, moet eerst worden onderzocht op welke wijze, en met behoud van perspectief en verdienmodel, deze doelen binnen de agrarische bestemming kunnen worden gerealiseerd. Vooraf opgenomen maatregelen ondermijnen het vertrouwen in een gebiedsproces Het hoofdstuk over water wekt de indruk dat al veel maatregelen zijn ingevuld, terwijl de gebiedsprocessen nog moeten starten. Er worden namelijk op verschillende plekken mogelijke maatregelen genoemd, terwijl tegelijkertijd wordt gesteld dat in gebiedsprocessen samen met betrokken partijen naar oplossingen wordt gezocht. Wanneer maatregelen vooraf al in het programma worden benoemd, ontstaat het beeld dat belangrijke keuzes feitelijk al zijn gemaakt voordat het gesprek in de gebieden heeft plaatsgevonden. Dit ondermijnt het vertrouwen in het proces. DAJK hecht veel waarde aan open gebiedsprocessen zonder vooraf opgenomen maatregelen, zodat boeren en andere betrokkenen volwaardig kunnen meedenken aan een eerlijk gebiedsproces. <u>Natuur</u> Doelen halen binnen agrarische bestemming Het TLGD suggereert dat landbouwgrond in sommige gevallen een natuurbestemming kan krijgen, ook buiten het NNN. Dit is een bedreiging voor toekomst bestendige landbouw in Drenthe. Het huidige areaal landbouwgrond is nodig voor een toekomst bestendige agrarische sector. Het ANLb biedt mogelijkheden voor ondernemers die aan natuurdoelen willen werken om dat binnen de agrarische bestemming te kunnen doen. Daarnaast is het momenteel binnen de huidige NNN-begrenzing niet mogelijk om ANLb-pakketten af te sluiten. Dit geldt voor zowel volwaardige landbouwgrond als op reeds ingerichte natuur. In de periode totdat natuur daadwerkelijk wordt ingericht, zou dit juist een passende oplossing kunnen bieden.	Bij het voldoen aan de norm voor de generieke reductie in de melkveehouderij van 30% mogen bedrijven verder de resultaten meetellen van de inspanningen die sinds 2019 zijn verricht. Die moeten in 2035 natuurlijk wel nog tot resultaat leiden. Ook bij de gebiedsgerichte opgave kan in beeld worden gebracht welke stappen sinds dat jaar zijn gezet. Daarbij geldt verder dat bedrijven in gezamenlijkheid een aanbod mogen doen, zodat b.v. de ruimte als gevolg van gestopte bedrijven kan worden meegeteld. 2. Worden doelsturingsmaatregelen opgenomen in de beoordelingssystematiek? Als hier maatregelen onder worden verstaan zoals verlagen ruw eiwit, water druppelen op stal vloeren etc. dan is ons standpunt dat maatregelen juridisch geborgd moeten zijn, zodat boeren deze ook gaan inzetten. Doelsturing gaat alleen werken als managementmaatregelen ook in landelijke emissieregistratie zichtbaar worden. Het Rijk moet zorgen dat monitoring en borging van maatregelen z.s.m. geregeld is.. 3. Hoe wordt actuele en bedrijfsspecifieke monitoring geborgd? Zie in paragraaf 4.1 van het programma. De provincie monitort vanaf 2035 op individueel niveau middels de Kringloopwijzer of ander beter alternatief of de norm per bedrijf wordt gehaald. Tot 2035 wordt op provinciaal niveau gemonitord middels de emissieregistratie of de gewenste daling wordt ingezet. Echter deze gegevens komen achteraf beschikbaar van 2 tot 3 jaren geleden. Om meer bijtijdse informatie te hebben over de emissies in Drenthe wil de provincie in samenwerking met DAJK, LTO Noord en NMFD de kringloopwijzer cijfers anoniem op provinciaal niveau opvragen.	

Monitoring Om de staat van de natuur te monitoren worden NDA's uitgevoerd. Echter vindt DAJK dat NDA's niet bedoeld zijn voor het beoordelen van vergunningen. De Bouwsteen die NAJK samen met o.a. het IPO heeft opgesteld, stelt dat de NDA primair bedoeld is voor beleidsontwikkeling en dat zij wel informatie kan bieden voor ecologische beoordeling, maar nooit rechtstreeks en op zichzelf mag worden gebruikt als argument om vergunningen te weigeren of ondernemers af te rekenen. DAJK benadrukt dat de landbouw een emissiereductieopgave heeft en geen natuurherstelopgave, zoals ook hierboven onder het thema stikstof is toegelicht. Door het reduceren van emissies draagt de landbouw bij aan natuurherstel, maar dit onderscheid is essentieel. Daarom is monitoring van emissiereductie van groot belang. <u>Hotspots</u> Gebruik van kaarten In het plan zijn al kaarten opgenomen met oplossingsrichtingen en mogelijke ruimtelijke gevolgen. Hierdoor lijkt het alsof keuzes al gemaakt zijn. Kaarten zijn pas nuttig als een gebiedsproces daadwerkelijk van start gaat. Het opnemen van dergelijke kaarten vooraf leidt bij agrariërs die op deze grond werken tot onnodige stress en onzekerheid. Jonge boeren willen bijdragen aan oplossingen, maar hebben recht op een eerlijk proces. Daarom is het van belang dat zij volwaardig en vroegtijdig bij het gebiedsproces worden betrokken. Gereedschapskist Voor het slagen van gebiedsprocessen is het belangrijk dat de provincie met een goed gevulde 'gereedschapskist' de gebieden ingaat. Boeren, en zeker degenen rondom N2000-gebieden, bevinden zich in een periode van grote onzekerheid. Zij kunnen een waardevolle bijdrage leveren aan de maatschappelijke opgaven in het landelijk gebied, mits deze opgaven ook vanuit de maatschappij worden gefinancierd. Daarom moeten boeren goed worden gefaciliteerd en eerlijk worden gecompenseerd voor de maatregelen die van hen worden gevraagd. Een stevige gereedschapskist is daarbij onmisbaar. DAJK vindt het belangrijk dat er voldoende financiële middelen zijn voor de lange termijn. Daarnaast adviseren we de provincie om in te zetten op innovatie. Tot op heden zijn er echter nog weinig concrete maatregelen en instrumenten gedeeld.	4. Welke bestaande instrumenten worden benut bij normontwikkeling? We gebruiken o.a. de lessen vanuit de KPI-aanpak en Duurzame Melkveehouderij Drenthe. <u>Gebiedsgerichte aanpak (13%)</u> 1. Hoe wordt de gebiedsgerichte aanpak concreet en gebiedsspecifiek uitgewerkt? In het programma hebben wij de gebiedsgerichte opgave nader verwoord. We begrenzen de gebiedsgerichte opgave tot het gebied dat binnen 1 km rondom het betrokken Natura 2000-gebied ligt. Het klopt daarbij dat de begrenzing van de gebieden niet 1-op-1 correspondeert met de stikstofgevoelige natuurtypen. Die natuurtypen kunnen binnen de begrenzing in de loop der jaren echter van ligging wijzigen, in verband met uitbreidingsdoelen, natuurlijk verloop of correcties, waardoor het hanteren van een begrenzing gelieerd aan natuurtypen uiteindelijk veel onzekerheid oplevert, waar ook de betrokken agrariërs geen baat bij hebben. Een ander aspect in dit verband is dat een krappere begrenzing van het gebied geen lagere opgave voor de sector oplevert, maar vooral een hogere voor die bedrijven die in het gebied vallen, waardoor de haalbaarheid van de gebiedsgerichte opgave onder druk komt te staan. De opgave voor de betrokken bedrijven is om 30% extra reductie te realiseren, bovenop de opgave die zij vanuit de generieke opgave hebben. Het is daarbij zo dat bedrijven, in tegenstelling tot de norm voor generieke in de melkveehouderij die individueel geldt, bij grote voorkeur als groep aan de gebiedsgerichte opgave kunnen werken, waardoor b.v. de ruimte als gevolg van gestopte bedrijven sinds 2019 kan	

Daarnaast vraagt DAJK aandacht voor het gehele traject binnen gebiedsprocessen. Wanneer een ondernemer wil bijdragen, bijvoorbeeld door te verplaatsen of innoveren, is het essentieel dat dit volledige traject vlot en zorgvuldig verloopt. Dat betekent onder meer dat de benodigde vergunningen tijdig worden geregeld, dat er voldoende capaciteit beschikbaar is en dat er goede begeleiding wordt geboden om het proces soepel te laten verlopen. Want deze bereidwillige ondernemers verdienen een zorgvuldig en goed ondersteund traject.

Landbouwvisies

Tot slot vragen wij aandacht voor het benutten van bestaande landbouwvisies binnen gebiedsprocessen. In de afgelopen periode zijn in verschillende gebieden landbouwvisies van onderop opgesteld. Deze bevatten waardevolle inzichten in maatregelen die kunnen rekenen op draagvlak en energie in het gebied. Het is wenselijk dat de gereedschapskist hier zoveel mogelijk op aansluit.

Slot

DAJK constateert dat het TLGD in de huidige vorm onduidelijk en onvoldoende uitvoerbaar is. De ontbrekende uitwerking leidt tot grote onzekerheid voor jonge ondernemers. Deze onzekerheid raakt niet alleen bedrijven, maar ook gezinnen, bedrijfsopvolging en heeft een grote sociaaleconomische impact op het platteland.

Voor DAJK is het essentieel dat in de verdere uitwerking van het programma nadrukkelijk aandacht wordt besteed aan uitvoerbaarheid in de praktijk, aan het erkennen van stappen die ondernemers al hebben gezet en aan het bieden van realistisch toekomstperspectief.

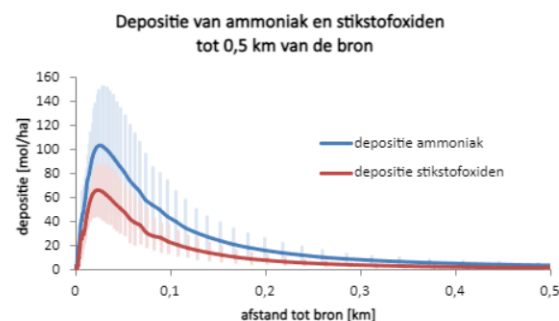
Onder jonge boeren is veel creativiteit en energie aanwezig om stappen te zetten richting verdere verduurzaming. Deze inzet is er ook al jarenlang. Het is echter van groot belang dat er voldoende perspectief blijft bestaan, zodat deze energie ook daadwerkelijk wordt benut.

Voorafgaand aan het TLGD is veel aandacht besteed aan de koersnotitie landbouw, die samen met alle stakeholders is opgesteld. In deze koersnotitie wordt het bieden van perspectief aan (jonge) agrariërs expliciet benoemd als een belangrijk uitgangspunt. In het TLGD herkennen wij dit perspectief onvoldoende. Wij roepen de provincie daarom op om woorden om te zetten in daden en het perspectief voor jonge landbouwers daadwerkelijk te versterken.

meetellen voor de opgave. Voor het voldoen aan de opgave stelt de provincie regelingen beschikbaar.

Naast de subsidieregelingen voor laaghangend en hooghangend fruit wordt versterkt ingezet op agrarisch natuurbeheer. Bovendien komen regelingen beschikbaar voor extensiveren, omschakelen, verplaatsen en stoppen. In hoofdstuk 4 van het programma vindt u een en ander nader verwoordt.

2. Hoe wordt zonering voorkomen of gemotiveerd, en wat betekent dit voor grondwaarde en ontwikkelruimte?



De gebiedsgerichte opgave voor stikstof komt eruit voort dat een belangrijk deel van uitgestoten ammoniak op relatief korte afstand van de bron neerslaat (zie de figuur hierboven van het RIVM). Dit rechtvaardigt een grote bijdrage van bedrijven die dichtbij Natura 2000-gebieden zijn gelegen. We hanteren voor de gebiedsgerichte opgave een afstand van 1 km. We denken dat het met deze aanpak mogelijk moet zijn om de gebiedsgerichte opgave op een voor de sector haalbare wijze te dragen. We hebben hier expliciet een balans gezocht tussen de omvang van het gebied en de hoogte van de opgave.

DAJK vertrouwt erop dat de provincie Drenthe de in deze zienswijze genoemde aandachtspunten zorgvuldig meeneemt bij de verdere uitwerking van het TLGD. Wij lichten onze zienswijze graag toe in een vervolgesprek.	3. Hoe worden agrariërs actief betrokken bij deze uitwerking? Wij willen dit samen met de agrariërs in dit gebied uitwerken. Zie ook hoofdstuk 4. <u>Ontwikkelruimte en instrumentarium</u> 1. Blijft latente ruimte behouden als ontwikkelruimte voor agrariërs? Wij grijpen met het programma zoals het nu voorligt met het generiek beleid niet in in bestaande vergunningen van agrariërs. In de gebiedsgerichte aanpak kan het – net als bij Veenhuizen – aan de orde zijn dat we toe gaan werken naar nieuwe vergunningen als uitkomst van een gebiedsproces. Dat gaat dan niet over latente ruimte, maar nieuwe vergunningen. 2. Beschikt de provincie over een voldoende gevulde gereedskapskist, inclusief financiering, vergunningverlening en begeleiding? In de Realisatiestrategie vindt u de 'instrumentenkoffer' voor ons programma opgenomen. Qua financiering hebben wij de benodigde middelen in kaart gebracht. Wij verwachten op dit punt nog aanvullend budget en instrumentarium van het Rijk. 3. Hoe worden stimuleringsregelingen tot 2035 ingezet voor zowel koplopers als het brede peloton? We ondersteunen met onder meer laaghangend fruit en nu met duurzaam boeren Drenthe alle ondernemers die mee willen doen. Wij zijn voornemens dit type regelingen voort te zetten om te helpen de norm te halen. <u>Water</u>	

1. Wat zijn de concrete gevolgen van watermaatregelen voor agrarisch gebruik en bedrijfsvoering?

Zie zienswijze 77, onder 4.

2. Hoe worden negatieve effecten gecompenseerd?

Vanuit de noodzaak tot het behalen van de wettelijke doelen voor water (KRW) kan de resultante zijn dat gebieden als gevolg van maatregelen niet meer reëel inzetbaar zijn voor alle vormen van landbouw. Dan zijn structurerende keuzes of is functieverandering een mogelijkheid. De insteek van het programma is daarbij gebaseerd op vrijwilligheid en/of passende compensatie. Dit kan een financiële compensatie zijn, maar zou ook kunnen bestaan uit mogelijke ruil van gronden.

3. Hoe worden waterdoelen zoveel mogelijk binnen de agrarische bestemming gerealiseerd?

De provincie realiseert waterdoelen zoveel mogelijk binnen de agrarische bestemming door in te zetten op perceel- en bedrijfsgerichte maatregelen via de KPI-aanpak, gebiedsgericht maatwerk en vrijwilligheid. Functiewijziging of vernatting met structureel landbouwverlies is geen uitgangspunt, maar pas aan de orde als aantoonbaar blijkt dat waterdoelen anders niet haalbaar zijn.

Natuur

1. Hoe voorkomt de provincie functieverandering van landbouwgrond buiten het NNN?

Functieverandering van agrarische grond is buiten NNN en de hotspots in principe niet aan de orde. Binnen de hotspot kan nieuwe natuur zeker een oplossing zijn. Dit gebeurt altijd op basis van vrijwilligheid.

	2. Hoe kan het ANLb breder worden benut, ook binnen (delen van) het NNN? Wij zijn zeker groot voorstander van breder benutten en inzetten van het ANLb. Dit geldt niet voor het beoogde NNN. Hier willen we in beginsel natuur realiseren, geen agrarische natuur. 3. Hoe wordt voorkomen dat monitoringsinstrumenten worden gebruikt als directe vergunningstoets? Daar zullen we vooraf over communiceren. Daarbij geldt wel dat we als overheid en sector beide belang hebben bij het werken met de juiste informatie. Als we deze kunnen inzetten om te onderbouwen dat we een doel halen, is dit een gezamenlijk belang. Dat is wat ons betreft iets anders dan inzetten voor vergunningverlening. <u>Landbouwvisies uit de gebieden</u> 1. Hoe worden bestaande van onderop opgestelde landbouwvisies benut in gebiedsprocessen en instrumentarium? Er is natuurlijk ruimte om deze in te brengen in gebiedsprocessen. We zijn altijd geïnteresseerd naar plannen vanuit het gebied, kennis over het gebied. Daarbij geldt wel dat we in het TLGD wettelijke opgaven hebben te realiseren waar in sommige gevallen een gebiedsvisie enorm behulpzaam in kan zijn en in andere gevallen ook strijdigheden kan bevatten. Hier gaan we dan graag over in gesprek.	
197.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Mijn naam is ■■■■■, ik ben gepensioneerd veehouder en gepassioneerd vogelaar. Ik heb hart voor het gebied waar ik woon. Vanuit deze passie heb ik bijgedragen aan de ontwikkeling van de boermarkte én bij oprichting van Agrarische Natuur Drenthe, waarbij ook deel uitmaakte van het bestuur. ■■■■■.	Hoe borgt de provincie binnen het TLGD dat weidevogels behouden blijven door het in stand houden van landbouwpercelen, agrarisch natuurbeheer en een gevarieerd landschap, en	

Vanuit de vrijwillige weidevogelbescherming, dat werkt onder de boermarkte Wapserveen, dien ik mijn zienswijze in. Wat ik uit ervaring mee wil geven, is dat het voor weidevogels in Drenthe van groot belang is dat er landbouwpercelen blijven. Het grootste aandeel nesten vinden wij nog steeds op landbouwpercelen. Weidevogels voeden zich op percelen waar goed bodemleven is, de pH van de bodem speelt hierbij een belangrijke rol. Graag verwijs ik u ook naar het onderzoek van Jeroen Onrust, genaamd "Earth, worms & birds" met datum 16 maart 2018 en naar ons verslag van 2025, zie ook bijlage. De stand van de weidevogels kan worden ondersteund door inzet van agrarisch natuurbeheerpakketten, dat wat we vandaag de dag ook zien in het gebied. Ook mogen wij predatiebeheer toepassen. Het ontwerpprogramma TLGD en de gevolgen daarvan, kunnen negatieve impact hebben op de weidevogels. Het gevarieerde landschap, afwisseling natuur en landbouw, hoort vanuit het verre verleden bij dit gebied en zorgt voor een grote variëteit aan vogels en specifiek weidevogels. Het boek van Arend J. van Dijk 'Van Korhoen tot Kraanvogel' onderschrijft dit. Mijn hartenkreet: Weidevogels en boeren, landbouwpercelen, gaan samen! Dat wil ik u meegeven voor het ontwerpprogramma TLGD.	worden negatieve effecten van het programma op weidevogels voorkomen? Zie zienswijze 175, punt 8	
198.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Inleiding en rechtsgrond Ondergetekende dient hierbij een zienswijze in tegen het Ontwerpprogramma TGLD. Het voorgestelde beleid mist de specifieke uitwerking waardoor het moeilijk wordt op lokaal bedrijfsniveau de exacte effecten te duiden er is voortdurend sprake van behoefte nadere uitwerking behoefte nader onderzoek etc. Het voorgestelde beleid schiet te kort in wetenschappelijke onderbouwing, negeert de strategische positie van de Nederlandse Delta en tast fundamentele rechten aan. Het besluit is in strijd met het zorgvuldigheidsbeginsel ((art .2 Awb} en het motiveringsbeginsel (art. 3:46 Awb}	Zienswijze 103, 136, 159, 198, 218 bevatten vrijwel dezelfde inhoud. Voor een beantwoording verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 103.	

Juridisch kader en autistische en overspannen regelgeving natuur typen In het TPLG ontbreekt een noodzakelijke differentiatie tussen natuurvormen. Voor een rechtmatige belangenafweging dient onderscheid gemaakt te worden tussen: • Autonome natuur [NAT- A]: Eco systemen zonder menselijke sturing. • Statische Cultuurnatuur [NAT- B]: Beleidsmatig bevroren ecosystemen (Natura 2000) • Agrarisch Cultuur natuur [NAT- C:] Hoogproductieve ecosystemen. Deze zijn de primaire bron van actieve koolstofvastlegging en essentieel voor de voedselzekerheid. Wetenschappelijke revisie: de rol van fotosynthese {NASA/GUANTER} Het ontwerpbeleid negeert de peer-reviewed studie van Guanter et al. (2014) NASA-satelietdata bewijzen via de SIF-methode dat de Fotosynthetisch kracht en CO2-opname van [NAT-C] tot wel 60% wordt onderschat. Het reduceren van agrarische activiteit leidt direct tot een vermindering van de atmosferische reiniging. De provincie dient te motiveren waarom zij deze data negeert bij het vaststellen van haar klimaat- en natuurdoelen. <u>De stikstof-klimaat paradox</u> Het beleid is feitelijk strijdig met de doelen uit het Klimaataccord. Stikstof is de brandstof voor de fotosynthese. Een geforceerde reductie van beschikbare stikstof in [NAT-'C] leidt • onherroepelijk tot een lagere biomassa-productie en dus minder atmosferische CO2. Het bestrijden van een lokaal depositie-overschot verergert hiermee een mondiaal extentieel probleem. Schending gelijkheidsbeginsel (de 914-metergrens) Terwijl de landbouw op fracties van een mol wordt getoetst, blijft de uitstoot van de luchtvaart boven de 914 meter juridisch onzichtbaar. Deze administratieve grens is in strijd met het gelijkheidsbeginsel en de Europese Habitatrichtlijn wat betreft de verplichte volledige cumulatieve toetsing.		

Emissieplafonds en de NEC-Richtlijn (Directive 2016/2284) Nederland voldoet reeds aan de reductiedoelstellingen voor 2030 zoals vastgelegd in de Europese NEC-richtlijn. Nu de luchtkwaliteit op nationaal niveau conform Europese normen schoon is verklaard, ontbreekt de rechtsgrond voor de provincie om strengere emissie-eisen op te leggen. Het hanteren van een depositienorm(KDW) die de behaalde resultaten van de NEC-richtlijn doorkruist, getuigt van onbehoorlijk bestuur en schendt het rechtszekerheidsbeginsel. Inbreuk op het eigendomsrecht (art.1 EP EVRM): Het TLGD voorziet in verregaande beperkingen op het gebruik van agrarische gronden. Dit vormt een directe inbreuk op het ongestoord genot van eigendom (Art 1 Eerste Protocol EVRM): Fair Balance: Het beleid ontbeert een fair balance tussen het algemeen belang en individuele eigendomsrechten. Excessive Burden: Wanneer de economische exploitatie feitelijk onmogelijk wordt gemaakt door (in)directe regelgeving, is er sprake van een onevenredige last zonder adequate schadeloosstelling. Proportionaliteit: De inbreuk op het eigendomsrecht berust op onvolledige feiten (het negeren van de SIF-data), wat de rechtvaardiging van de beperkingen juridisch onhoudbaar maakt. Toepassing van het Didam-Arrest (HR, 26-11-2021) dient de provincie bij het gunnen van beheertaken voor klimaat en natuurdiensten gelijke kansen te bieden. Het exclusief bevoordelen van TBOs boven agrarische ondernemers voor natuurbeheer is mededingingsrechtelijk onhoudbaar. Strijdig met het voorzorgsbeginsel Het Voorzorgsbeginsel dient primair te worden toegepast op de Voedselzekerheid en het klimaat. Het risico van een haperende voedselvoorziening door een eenzijdige focus op [NAT-B] is een onaanvaardbaar maatschappelijk risico. Strijdig met in het verleden gemaakte afspraken over begrenzingen in het gebied waarbij ook de TBOs betrokken waren.		

Strijdig met afspraken over de waterhuishouding in het gebied en het feit dat er volgens het waterschap voor dit gebied voor waterkwaliteit geen doelstelling ligt. Gevolgen van vernatting en peilontregeling zijn zeer groot hebben w2 in 1998 met een nieuwe hydroloog bij het waterschap meemogen maken vijf keer in het groeiseizoen onderwater verminderde opbrengst explosie onkruiddruk en blijvende schade door verzakkingen en plekken met verminderde draagkracht onmogelijkheid van beweiding in dat seizoen. Wat dan wordt afgedaan met een beroep op overmacht !!! De voorgestane peilverhogingen in de Vledder en Wapserveense AA zullen gezien de hoogte verschillen in het gebied en de opbouw van het bodemprofiel (stiboka kaarten) nooit leiden tot het tegengaan van de zogenaamde verdroging van de natuur. Verminderde watertoevoer zal in de zomer leiden tot droogvallen van de beek met alle gevolgen voor het waterleven de schade voor de landbouw zal excecief zijn en in natte periodes zal ook de overlast voor burgers groot zijn. Kennelijk leeft er ambtelijk het idee dat er binnen een sector met werkweken van meer dan 72 uur nog heelveel tijd over is om leuke dingen te doen tbv de TBOs. Met de invoering van de 36 urige werkdag en de tiendaagse werkweek zouden hier wel mogelijkheden liggen helaas zit de wereld niet zo in elkaar. Daarnaast speelt de betrouwbaarheid van de overheid een rol na 40 jaar belazerbeleid. Op het moment dat beperkingen tegen vergoeding worden geaccepteerd ontbrand na een paar jaar de discussie over de betaalbaarheid, of het nog wel van deze tijd is, de noodzaak van hervormingen en of het niet een onderdeel zou moeten.zijn van de bedrijfsvoering ivm rentmeesterschap etc etc. het resultaat is dat ver vergoeding wegbezuinigd wordt en de verplichting blijft bestaan. Dit is dan Landschapsslavernij. (zie geschiedenis europees landbouwbeleid en de in Nederland terugtrekende overheid.) Uitvoering van dit beleid zal leiden tot een kostprijsverhoging die niet in de markt teruggehaald kan worden door de blijvende bedrijven direct dus ten koste van inkomen en perspectief voor opvolgers en de sector. De claim in het stroomgebied op 1000 ha extra nieuwe natuur staat op gespannenvoet met het coalitie accoord in onze provincie en staat op gespannen voet met de aangevoerde noodzaak tot extensivering. Het aantal stuks vee in het gebied is mede door de komst van nieuwe natuur al gedecimeerd en niet alleen de laatste jaren dit gaat al vanaf 1980 en eerder. In		

de 80er jaren was Oude Willem een bloeiende boeren streek, is tegen de afspraken in binnen het Nationaal Park gebracht (begrensd) bevolking is feitelijk weggejaagd etnisch geclansd nu is het een desolate rotzooi. Bij verdere afname van het aantal bedrijven komen we in een situatie dat de hoeveelheid blijvend grasland gaat afnemen en de akkerbouw zal toenemen dit gaat gevolgen hebben voor het vastleggen van co2 en voor de weidevogels in het gebied. Verder is nu al merkbaar dat de agrarische infrastructuur onder druk staat grotere afstand tot toeleveranciers, minder onderdelen op voorraad en meer tijd kwijt voor reparaties en service en stilstand. Ook de beschikbaarheid van loonwerkers en andere dienstverleners neemt af. Ook de afstanden naar agrarisch onderwijs worden groter en beschikbaarheid minder. In de 60er en 70er jaren ruilverkavelingen in het gebied geweest al die bedrijven die toen uitgeplaatst werden en gezegd werd dat die klaar waren voor de toekomst worden nu of zijn al geclaimd voor de nieuwe natuur. De nieuwste en modernste bedrijven worden gesloopt en de rest wordt in ontwikkeling geblokkeerd. Het thema van dit beleid zou beter kunnen zijn help de boeren de wereld uit te beginnen uit Nederland. De TBOs hebben grote gebieden verkregen vanwege onder meer weidevogel gebied door hun wanbeheer zit er nu niks de boel verruigt wordt niet bemest waardoor de voedselbron voor deze vogels verdwijnt verder wordt er vooral ingezet op het beschermen en faciliteren van predatoren bij het niet realiseren van de doelstellingen wordt er dan direct gewezen naar de boeren. .Er wordt gewerkt met modellen die een zodanig grote statistische onzekerheid hebben dat de kans groter is dat ze niet dan wel kloppen. Aanname wordt op aanname gestapeld en vervolgens op twee cijfers achter de komma afgerekend. In plaats van een model aan te passen naar de werkelijkheid probeert men de werkelijkheid aan het model aan te passen. De stikstofgevoeligheid wordt afgemeten naar de wensnatuur voor dat ene plantje dat niks verdraagt, wat er aan flora en fauna verloren gaat om daar aan te voldoen telt niet mee waarna straks de boel omgedraaid wordt en de boeren weer de schuld krijgen van teloorgang van bijvoorbeeld de boerenwaluw en weidevogels hazen en reeën in het gebied. Het provinciaal beleid van concentratie van bouwen in de grote plaatsen heeft het wegtrekken van streek eigen jeugd versterkt alsmede de vestiging van mensen van elders met een dikke portemonnee, die zich gedragen als de geïndividualiseerde mens (Parasieten die enkel komen genieten) dit heeft grote gevolgen voor de plaatselijke leefbaarheid en het voorzieningen niveau. De beschikbaarheid van personeel voor werk in de agrarische sector staat nier door		

ook onder druk. Ook de plaatselijke cultuur en streektaal staan hierdoor onder druk het in dit plan voorgestane beleid versterkt dit. U haalt de ziel uit het platteland. Hiervoor heeft de provincie ook verplichtingen. Doldersum een oude agrarische nederzetting telt eigenlijk maar een boer met een volwaardig melkveebedrijf dat nu wordt aangemerkt als piekbelaster. De TBOs gedragen zich als het koekoek jong in het nest. Mede gezien het wolven gebeuren en de - intimidatie door pro-wolf organisaties en de reële kans op het verworden van het gehele gebied tot natura 2090 gebied als zijnde wolven leefgebied kunnen we beter spreken van Terreur Brengende Organisaties (wen er maar aan Natuurmonumenten). Het is zeer zuur te moeten constateren dat de belangen en wensen van de oorspronkelijke bevolking keer op keer niet gehoord en genegeerd worden. Alles samendoen voor natuurontwikkeling komt er op neer samen werken met de beul die je gaat laten ophangen. Ja dan ben je er zelf bij maar je wordt er niet blij van. Het afwaarderen van gronden geeft geen armslag voor bedrijfsontwikkeling maar het tegen deel. Het geld kan voor het grootste deel weer ingeleverd worden bij de belastingdienst er volgt bestemmingswijziging en de landbouwvrijstelling verdwijnt. Het onderpand voor financiering ben je kwijt en je blijft berooid achter met het perspectief van een faillissement in de tent. Dit plan biedt geen enkele garantie dat Drenthe van het stikstofsloot gaat, Financiële onderbouwing ontbreekt of is zeer summier, externe effecten orden niet nauwelijks of nonchalant belicht <u>Conclusie en verzoek</u> Dit is geen plattelandsvernieuwing maar plattelandsvernieling, geen rentmeesterschap maar decadentmeesterschap. Ondergetekende verzoekt de Provincie Drenthe om: De stikstofdoelen integraal te toetsen aan de CO2-vastleggingsdoelen en de NASA?SIF data. Erkenning van het feit dat aan de NEC-richtlijnen is voldaan. Volledige eerbiediging van het eigendomsrecht en deden van gelijke kansen conform het Didam-arrest.		

Ondergetekende maakt uitdrukkelijk gebruik van het recht op een mondelinge toelichting tijdens de hoorzitting			
199.			
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen	
Via deze weg willen wij van de gelegenheid gebruik maken om middels een zienswijze te reageren op het ontwerpbesluit van Gedeputeerde Staten van Drenthe inzake het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe. Dit heeft van 13 februari jl. t/m 30 maart 2026 ter inzage gelegen. Wij maken ons ernstige zorgen over de uitwerking van dit programma. De keuzes die in het programma worden voorbereid, zullen de agrarische sector en daarmee de Drentse samenleving hard raken. We lezen vooral het voornemen tot het nemen van maatregelen gericht op ammoniak reductie. Volgens ons kunnen deze niet los worden gezien van andere maatschappelijke opgaven en de samenleving waar boerenbedrijven mee te maken hebben. De generieke reductie van 30% ammoniak emissie en ook de voorgestelde gebiedsgerichte gebiedsreductie 13% zal veel bedrijven treffen. Ook omdat in het programma nog niet duidelijk gemaakt is, hoe deze reductie precies vorm zal krijgen en wat dit concreet betekent voor bedrijven in de nabij voor stikstofgevoelige Natura 2000 gebieden. Daar geldt dan ook nog de additionaliteitsvereiste voor de Natura 2000 gebieden en kan er nog meer stikstofreductie noodzakelijk zijn. Daarnaast bevat het TLGD verschillende maatregelen die gericht zijn op het verbeteren van de waterkwaliteit, de bodem en hydrologische systeemherstel. Deze maatregelen hangen onder meer samen met de doelen uit het Europese kaderrichtlijn water "KRW" en met de hydrologische randvoorwaarden voor Natura 2000 gebieden en de drinkwaterbescherming. Het is nog onduidelijk hoe groot deze aanvullende opgaven precies zullen zijn en of deze in de praktijk haalbaar zijn voor agrarische bedrijven. Wij maken ons daarom grote zorgen wat er op ons afkomt, gezien het feit dat wij dichtbij een Natura 2000 gebied zitten in [REDACTED]. Middels deze maatregelen zullen een groot aantal bedrijven deze kosten niet kunnen dragen en genooddaakt zijn om te moeten stoppen. De leefbaarheid op het platteland zal nog meer onder druk gezet worden.	1. Hoe wordt de voorgestelde 30% generieke en 13% gebiedsgerichte ammoniakreductie concreet uitgewerkt en wat betekent dit voor individuele agrarische bedrijven nabij Natura 2000-gebieden? Zie zienswijze 3. Bedrijven kunnen op basis van de norm zoals die nu is uitgewerkt in paragraaf 4.1 van het programma een eigen berekening maken welke stappen zij, indien van toepassing, nog moeten zetten om aan de norm te voldoen. Wat betreft de gebiedsgerichte opgave geldt verder dat bedrijven in de gelegenheid worden gesteld om als groep een aanbod te doen. Daardoor kan b.v. de ruimte van gestopte bedrijven in het aanbod worden meegenomen. Voorgaande maakt wel dat de concrete vertaling van het beleid naar de individuele ondernemer van geval tot geval verschilt. 2. Hoe verhoudt de reductieopgave zich tot het additionaliteitsvereiste, en bestaat het risico op verdere extra stikstofreductie? Het additionaliteitsvereiste betekent dat wij vanuit de natuur moeten onderbouwen dat er voldoende gebeurt om weer vergunningen te verlenen. In ieder geval moet de achteruitgang van de natuur gestopt zijn er zicht blijven op het halen van de doelen. Dit betekent ook dat wanneer hiervan onvoldoende sprake is, wij gehouden zijn om te kijken of er nog meer mogelijk is. Wij zien daarbij op voorhand tot 2035 weinig ruimte voor de landbouw, zeker voor die bedrijven gelegen binnen een straal van 1 km rondom Natura 2000-gebieden, om binnen het voorgenomen beleid meer te doen dan met het programma is voorzien.		

	3. Hoe worden de cumulatieve effecten van stikstof-, water-, bodem- en hydrologische maatregelen gezamenlijk gewogen voor agrarische bedrijven? Wij werken in gebiedsprocessen de aanpak verder uit. Daarin komen alle opgaven die meegaan in het programma samen. Betrokkenen worden in de gelegenheid gesteld om deel te nemen aan het proces. Bedrijven hebben verder zelf een rol om een aanpak te kiezen voor de opgaven die op hun erf landen. Doelsturing is een instrument dat daarbij kan ondersteunen, omdat hierin de verschillende thema's in de KPI-aanpak terugkomen. 4. In hoeverre zijn de aanvullende opgaven vanuit KRW, Natura 2000 en drinkwaterbescherming haalbaar in de praktijk voor boeren? Zie zienswijze 28 5. Hoe voorkomt de provincie dat deze maatregelen leiden tot bedrijfseconomische onhaalbaarheid, bedrijfsbeëindiging en aantasting van de leefbaarheid op het platteland? Zie zienswijzen 2, 15 en 173,175 en 180.	
200.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Ondergetekende, agrariër in de provincie Drenthe, maakt gebruik van de mogelijkheid om binnen de wettelijke inzagetermijn een zienswijze in te dienen op het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (hierna: "het programma" of "TLGD"). Deze zienswijze is gericht op vier concrete juridische en inhoudelijke bezwaren. Wij verzoeken Gedeputeerde Staten deze bezwaren bij de definitieve vaststelling van het programma te betrekken en het programma op de genoemde punten aan te passen. 1. AERIUS is ongeschikt als rekenmethode op bedrijfsniveau 1.1 Wat het programma stelt Het programma maakt voor de bepaling van de stikstofdepositie op Natura 2000-gebieden gebruik van het rekenmodel AERIUS (o.a. paragraaf 2.5, figuren 2.8,	1. Kan AERIUS worden gebruikt als basis voor normstelling en handhaving op bedrijfsniveau? Wat betreft het rekenmodel Aeries wijzen wij erop dat de provincie wettelijk gehouden is tot gebruik van het model. Hoewel wij zien dat er bezwaren tegen het systeem zijn, hebben wij geen alternatief voor dit systeem. 2. Wordt emissiereductie gebaseerd op objectief meetbare emissies in plaats van modelmatige depositieberekeningen? Zie zienswijze 2 en 55.	

2.9, 2.12 en 4.8–4.10). Op basis van AERIUS-uitkomsten worden beleidsdoelen bepaald, worden individuele bedrijven in zones geïndexeerd en worden per hotspot aanvullende reductie-eisen gesteld. Het programma kondigt voorts aan dat monitoring op bedrijfsniveau wordt ingezet als instrument voor handhaving en bijsturing (paragraaf 3.2.2, 4.1 en 5.3). 1.2 Ons bezwaar AERIUS is een regionaal, atmosferisch verspreidingsmodel dat is ontworpen voor de berekening van deposities op gebiedsniveau. Het model kent fundamentele beperkingen die het ongeschikt maken voor de toerekening van depositie-effecten aan individuele agrarische bedrijven: • De onzekerheidsmarges van AERIUS op bedrijfsniveau zijn in de wetenschappelijke literatuur gedocumenteerd als dermate groot dat de uitkomsten per bedrijf niet als juridisch bewijs kunnen dienen. Dit is ook door de Raad van State in meerdere uitspraken erkend. • Het model berekent op basis van aannames over emissiefactoren, meteorologie en landgebruik — nét als de Kritische Depositiewaarden (KDW) — geen gemeten, maar gesimuleerde grootheden. De vertaalslag van emissie naar depositie op perceelsniveau is wetenschappelijk omstreden. • Het programma kondigt “monitoring op bedrijfsniveau” aan (o.a. via KPI-scores en meetpilots) maar koppelt hieraan tegelijkertijd juridisch bindende borgingsnormen. Dit is tegenstrijdig: gemeten emissies per bedrijf kunnen niet worden gelijkgesteld aan berekende depositie-effecten via AERIUS. • Het Rijk onderzoekt de invoering van een Rekenkundige Ondergrens (RKO) juist omdat de nauwkeurigheid van AERIUS op microniveau onvoldoende is (programma p. 7). Dit impliceert dat de provincie tegelijkertijd erkent dat AERIUS te grof is voor bedrijfsniveau, maar het model toch als grondslag voor bindende normstelling gebruikt. 1.3 Ons verzoek Wij verzoeken Gedeputeerde Staten: • Expliciet vast te leggen dat AERIUS-berekeningen uitsluitend worden gebruikt voor beleidsmatige onderbouwing op gebiedsniveau en niet als basis voor individuele handhaving of vergunningverlening op bedrijfsniveau.	3. Hoe wordt rechtszekerheid geborgd bij het toepassen van randzones rond Natura 2000-gebieden? Wij hebben in het programma nu opgenomen dat de gebiedsgerichte opgave geldt voor bedrijven die binnen 1 km van een Natura 2000-gebied liggen. De motivering hiervoor is erin gelegen dat ammoniak voor een belangrijk deel vlakbij de bron neerslaat en bedrijven die dichtbij een Natura 2000-gebied liggen dus onevenredig veel bijdragen aan de neerslag in het belendende gebied. Zowel de uitwerking van de generieke norm voor stikstofreductie in de melkveehouderij (paragraaf 4.1) als de gebiedsgerichte opgave (4.3) moet worden worden vastgelegd in de Provinciale Omgevingsverordening. Dit vereist een openbare voorbereidingsprocedure waarop eenieder kan reageren. 4. Waarom wordt afgeweken van eerder beleid zonder bufferzones, en hoe wordt dit gemotiveerd? De motivering waarom gekozen is voor een gebiedsgerichte opgave naast een generieke opgave vindt u hiervoor reeds verwoord. 5. Hoe wordt voorkomen dat agrarische gronden buiten Natura 2000 worden beperkt of afgewaardeerd zonder compensatie? Het TLGD gaat uit van het principe ‘vrijwillig waar het kan’. Maatregelen worden gerealiseerd via vrijwillige instrumenten in samenhang met passende compensatie en perspectief voor ondernemers. Ter verduidelijking: het eenzijdig afwaarderen van grond zal geen sprake van zijn. De provincie handelt niet in strijd met het eigendomsrecht. Kort voorbeeld: Indien sprake is van het verhogen van het waterpeil	

• Bij de definitieve vaststelling van het programma een onafhankelijke wetenschappelijke toets te laten uitvoeren naar de betrouwbaarheid en juridische bruikbaarheid van AERIUS-uitkomsten op bedrijfsniveau. • De normen voor doelsturing en KPI's te baseren op objectief meetbare, gevalideerde emissiemetingen per bedrijf — en niet op modelmatige depositieberekeningen. 2. Randzone rondom Natura 2000-gebieden: onbegrensd en onevenredig 2.1 Wat het programma stelt Het programma stelt dat rondom Natura 2000-gebieden “bovenop de 43% stikstofreductie extra maatregelen” noodzakelijk zijn om het vereiste van additionaliteit te onderbouwen (paragraaf 2.5). De “omvang van de gebieden rondom Natura 2000-gebieden maakt deel uit van de nog te maken afspraken” (p. 9). Voor de hotspots zijn randzones in beeld gebracht, maar de exacte begrenzing is nog niet bepaald. 2.2 Ons bezwaar De onbegrensde en nog nader vast te stellen randzone vormt een ernstige rechtsonzekerheid voor agrarische bedrijven die direct grenzen aan of in de nabijheid liggen van een Natura 2000-gebied: • Een onbegrensde randzone betekent dat agrariërs op dit moment niet kunnen weten of hun bedrijf al dan niet binnen de zone valt, en dus niet kunnen anticiperen op de verplichtingen en beperkingen die dat meebrengt. Dit is in strijd met het rechtszekerheidsbeginsel. • Het programma stelt dat per Natura 2000-gebied wordt onderzocht wat additionaliteit vereist. Dit individueel maatwerk per gebied houdt het risico in dat de feitelijke omvang van de randzone bestuurlijk willekeurig wordt vastgesteld, zonder transparant toetsingscriterium. • Er bestond reeds een eerdere beleidslijn waarbij uitsluitend binnen de begrenzing van aangewezen Natura 2000-gebieden werd gezoned, zonder uitbreiding met een bufferzone. Het TLGD verlaat deze lijn zonder dit inhoudelijk te motiveren. Dat is in strijd met het motiveringsbeginsel. • Agrarische grond die feitelijk buiten een Natura 2000-gebied ligt, maar binnen een toekomstige randzone valt, dreigt te worden afgewaardeerd en beperkter bruikbaar te worden, zonder dat de eigenaar daarvoor is gecompenseerd. Dit raakt het eigendomsrecht (art. 1 EP EVRM).	omdat dit meerwaarde heeft voor water en natuur. Dan kan hier alleen vrijwillig en in overleg met de eigenaar sprake van zijn, waarbij de grondeigenaar gecompenseerd wordt voor het getaxeerde waardeverlies door het ingrijpen in het waterpeil. 6. Hoe kan sprake zijn van zinvolle inspraak zolang de borgingsnorm en juridische verankering nog niet zijn uitgewerkt? Wij denken dat het ontwerpprogramma voldoende richting bevat om zinvolle inspraak mogelijk te maken. Dit blijkt ook uit de veelheid aan reacties. Voor de uitwerking van de norm geldt hetgeen hiervoor al staat, dat dit via de Provinciale Omgevingsverordening gebeurt, waarbij voor eenieder inspraak over de uitwerking mogelijk is. 7. Hoe worden reeds gedane investeringen in emissiereductie erkend? Zie zienswijze 3. 8. Worden bestaande, onherroepelijke vergunningen gedurende de looptijd van het TLGD gerespecteerd? Zie zienswijze 184b en verder de uitwerking in paragraaf 4.1 van het programma. 9. Hoe wordt voorkomen dat handhaving wordt ingezet tegen bedrijven met een geldige vergunning? De in te voeren norm gaat gelden naast de vergunde rechten. Hetgeen over handhaving is beschreven in het programma ziet op de werking na 2035. Dit verplichtend instrumentarium na 2035 is van belang voor de borging van de “opbrengst” van de maatregelen. De geldende vergunning is het bestaande recht. Handelen conform de vergunning is geen strijdigheid en betekent dus geen handhaving.

2.3 Ons verzoek Wij verzoeken Gedeputeerde Staten: • De omvang van de randzones rondom Natura 2000-gebieden voorafgaand aan de definitieve vaststelling van het programma juridisch te begrenzen en kaartmatig te publiceren, zodat betrokkenen hierop kunnen reageren. • Het programma te beperken tot maatregelen binnen de vastgestelde grenzen van Natura 2000-gebieden, tenzij een wetenschappelijk onderbouwde, aantoonbare hydrologische of atmosferische koppeling met specifieke omliggende percelen bestaat. • De motivering voor de keuze van een randzone — en de afwijking van de eerdere beleidslijn zonder bufferzone — expliciet op te nemen in de toelichting bij het definitieve programma. 3. Borging van reductie: juridisch onvoldoende uitgewerkt 3.1 Wat het programma stelt Het programma stelt dat een “geborgde norm” voor emissiereductie essentieel is om vergunningverlening vlot te trekken (paragraaf 2.5). Tegelijkertijd erkent het programma dat “de wijze van juridisch geborgde normering nog verder moet worden uitgewerkt” en dat bij de definitieve vaststelling medio 2026 duidelijkheid zal worden geboden over de norm, de hoogte en de juridische borging ervan (p. 8). 3.2 Ons bezwaar Het ontwerpprogramma legt agrariërs en andere betrokkenen vergaande verplichtingen op, terwijl de juridische grondslag voor de borgingsnorm op het moment van tervisielegging ontbreekt. Dit is rechtsonzeker en onaanvaardbaar om de volgende redenen: • Een inzageprocedure heeft alleen zin als de inhoud van het besluit waartegen zienswijzen kunnen worden ingediend voldoende bepaalbaar is. Dat is nu niet het geval: de centrale norm — de kern van de borging — is niet vastgesteld en wordt pas ná de zienswijzeprocedure bepaald. • Het programma stelt dat de norm aansluit bij ondernemers die “al stappen hebben gezet” en dat een absolute norm (geen bedrijfsspecifiek reductiepercentage) wordt gehanteerd. Dit klinkt redelijk, maar zonder	10. Welke rechtsbescherming en compensatie geldt bij eventuele aanpassing of beperking van vergunningen? Beperking van de vergunning is nu niet aan de orde. De norm wordt vastgesteld in de Provinciale Omgevingsverordening. Als dat zover is, kan daartegen zienswijzen worden ingediend.	

concrete getallen kan de impact op individuele bedrijven niet worden beoordeeld. • Boeren die nu al geïnvesteerd hebben in emissiereducerende maatregelen (stalaanpassingen, luchtwassers, precisiebemesting) lopen het risico dat de nog vast te stellen norm hun investeringen niet erkent of onvoldoende honoreert. Er ontbreekt een overgangsregeling. • Het is onacceptabel dat de provincie de stikstofreductienorm en de juridische borgingsvorm nog moet uitwerken, terwijl de kaarten en zonering in het programma de facto al zijn vastgelegd. De gevolgen voor de agrarische sector worden bepaald door de nog niet vastgestelde norm, maar de ruimtelijke inrichting is al een gegeven. 3.3 Ons verzoek Wij verzoeken Gedeputeerde Staten: • Het ontwerpprogramma niet definitief vast te stellen totdat de borgingsnorm, de hoogte ervan en de juridische verankering volledig zijn uitgewerkt en opnieuw ter inzage zijn gelegd. • Een expliciete hardheidsclausule op te nemen die recht doet aan agrarische bedrijven die aantoonbaar al hebben geïnvesteerd in emissiereductie vóór de vaststelling van de norm. • De borging uitsluitend te baseren op objectief meetbare emissies per bedrijf, niet op AERIUS-modeluitkomsten (zie ook bezwaar 1). 4. Handhaving van bestaande, rechtmatig verleende vergunningen 4.1 Wat het programma stelt Het programma heeft als doel het “vlottrekken van vergunningverlening” en het oplossen van de situatie van PAS-melders (samenvatting, p. 6). Tegelijkertijd worden in het kader van borging, monitoring en toezicht “toezicht en handhaving” als instrumenten ingezet (paragraaf 3.2.2 en 4.1). Het programma vermeldt dat “het effect van sommige maatregelen staat of valt met bestendige naleving”. 4.2 Ons bezwaar Wij maken ernstig bezwaar tegen ieder gebruik van het programma als instrument om te tornen aan rechtmatig verleende, onherroepelijke vergunningen van agrarische bedrijven: • Een agrarisch bedrijf dat beschikt over een rechtmatig verleende Nb-vergunning of omgevingsvergunning heeft een verworven recht dat door		

de overheid gerespecteerd dient te worden. Dit vloeit voort uit het rechtszekerheidsbeginsel en het vertrouwensbeginsel. • Het programma schept de verwachting dat vergunningverlening “op zijn vroegst medio 2027” weer op gang komt (p. 9). Dit impliceert dat ook gevestigde, vergunde bedrijven tot die tijd in onzekerheid verkeren over hun bedrijfsvoering. Het programma geeft geen garantie dat bestaande vergunningen gedurende de programmalooptijd onaangetastst blijven. • Het inzetten van “handhaving” als borgingsinstrument, zonder duidelijk onderscheid tussen bedrijven die werken op basis van een geldige vergunning en bedrijven die dat niet doen, leidt tot rechtsonzekerheid en rechtsongelijkheid. Vergunde bedrijven worden feitelijk behandeld alsof hun activiteit nog ter discussie staat. • Het programma doet geen uitspraak over de positie van bedrijven met een geldige vergunning in de te vormen randzones rondom Natura 2000-gebieden. Het ontbreken van deze duidelijkheid leidt tot de gegronde vrees dat ook geldige vergunningen in de praktijk door aanvullende maatregelen worden uitgehold. 4.3 Ons verzoek Wij verzoeken Gedeputeerde Staten: • Expliciet in het definitieve programma vast te leggen dat bestaande, onherroepelijke Nb-vergunningen en omgevingsvergunningen gedurende de looptijd van het programma worden gerespecteerd en dat handhaving uitsluitend is gericht op niet-vergunde of illegale situaties. • Duidelijk te omschrijven welke handhavingsinstrumenten worden ingezet en onder welke voorwaarden, zodat vergunde bedrijven niet worden geconfronteerd met bestuurlijke druk tot vrijwillige beperking van hun vergunde activiteiten. • Een rechtsbeschermingsparagraaf op te nemen die agrariërs informeert over hun rechtspositie in het geval de provincie gebruik wenst te maken van intrekking of aanpassing van vergunningen, inclusief de te doorlopen procedure en de aanspraak op nadeelcompensatie. 5. Conclusie en formeel verzoek Op grond van de voorgaande bezwaren concluderen wij dat het Ontwerpprogramma TLGD op vier wezenlijke punten juridisch en inhoudelijk onvoldoende is onderbouwd:		

1. AERIUS is ongeschikt als grondslag voor normstelling en handhaving op bedrijfsniveau. 2. De randzone rondom Natura 2000-gebieden is onbegrensd en creëert rechtsonzekerheid. 3. De borgingsnorm is essentieel maar nog niet bepaald, waardoor de zienswijzeprocedure haar doel mist. 4. Het programma biedt onvoldoende bescherming aan houders van rechtmatig verleende vergunningen. Wij verzoeken Gedeputeerde Staten het programma op deze vier punten wezenlijk aan te passen alvorens tot definitieve vaststelling over te gaan, en gelet op de onvolledige uitwerking van de borgingsnorm het programma opnieuw ter inzage te leggen. Wij zijn bereid onze bezwaren mondeling nader toe te lichten in een hoorzitting.		

201.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Als boer op [REDACTED] maak ik mij zorgen over het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD) Ik zie op tekeningen rondom de Wapserveensche Aa enorme stukken landbouwgrond ingetekend zijn als zoek gebied voor nieuwe natuur. [REDACTED]. Als er rondom natura 2000 gebieden (Holtingerveld) ook nog eens een bufferzone van 500 meter of zelfs 1000 meter wordt getrokken, word de impact op mijn bedrijf dusdanig groot dat het voortbestaan in gevaar komt, en niet alleen voor mijn bedrijf maar ook van mijn collega's. De ontwikkeling van de bedrijven gaat helemaal op slot, dus is het TLGD eigenlijk een sterfhuis beleid. In hoofdstuk 6 staat dat het allemaal wel meevalt met de impact van de TLGD op de leefbaarheid van het Drentse platteland, ik denk dat men hier veel te lichtzinnig over denkt. In het ontwerpprogramma wordt meermaals de recreatie genoemd als een soort aanjager voor economie, maar de recreant vindt juist het unieke samen spel van landbouw, leuke dorpen en natuur in de provincie mooi en verrassend, en dit wordt nu eigenlijk weggegooid. Op het gebied van Stikstof reductie hebben we hier de afgelopen 10 jaar eigenlijk al een flinke stap gezet doordat er nogal wat boeren gestopt zijn. Hiermee is de veestapel rondom de Wapserveensche Aa en Vledder Aa met ongeveer 40 % afgenomen. Zijn deze cijfers wel bekend bij de provincie Drenthe? en zo ja word dat ook meegenomen in het gebiedsbeleid? Is het daarom wel eerlijk om dan nog eens een reductie van de stikstof uitstoot van 43% te vragen, wat eigenlijk alleen maar op neer komt dat de veestapel 43% moet krimpen en dus ook mijn inkomen. Daar komt bij dat de afgelopen jaren de agrarische bedrijven in het gebied zelf ook al flink aan de slag zijn geweest om de stikstof uitstoot te reduceren mede met projecten als Duurzaam Boeren Drenthe. Conclusie Provincie Drenthe moet gaan praten met de boeren en niet over de boeren en zorgen dat het een win-win situatie wordt en de leefbaarheid in het gebied niet uit het oog verliest.	1. Zijn de cijfers over de afname van de veestapel (ongeveer 40% in de afgelopen 10 jaar) bekend bij de provincie Drenthe? Wij kunnen beschikken over de cijfers van de veestapel. Relevanter in dit verband zijn voor ons echter de cijfers over de stikstofemissies en -depositie. Wij sturen immers daarop en niet op vee-aantallen. Overigens wijzen de cijfers uit dat met het aantal stoppende boeren de vee-aantallen niet evenredig zijn teruggelopen. 2. Worden deze cijfers ook meegenomen in het gebiedsbeleid? Zie zienswijze 3. Overigens vinden wij zelf ook dat de uitwerking voor wat betreft de sociaaleconomische impact in het ontwerpprogramma te veel op hoofdlijnen is gebeurd. Wij hebben dit onderdeel van het programma daarom verder uitgewerkt. Daarbij blijft overigens gelden dat de daadwerkelijke impact van het programma het beste bepaald kan worden op gebiedsniveau. Dit vereist het doorlopen van de gebiedsprocessen die na vaststelling van het programma kunnen starten. In die gebiedsprocessen hopen wij met alle betrokkene door te kunnen praten over hoe de opgaven te realiseren. 3. Is het wel eerlijk om, ondanks deze eerdere krimp, nóg eens een reductie van 43% stikstofuitstoot te vragen (wat neerkomt op 43% veestapelkrimp)? Het is een onjuiste veronderstelling dat 43% vermindering van stikstofemissie leidt	

		tot een evenredige krimp van de veestapel. In onze aanpak faciliteren wij zo veel mogelijk het halen van de stikstofdoelen via o.a. maatregelen op het gebied van techniek en managementmaatregelen. Deze maatregelen vragen geen reductie van de veestapel. Voor het overige verwijzen wij naar de beantwoording bij zienswijze 3.	
202.			
Zienswijze		Reactie op zienswijze	Gevolgen
Via deze weg wil ik graag van de gelegenheid gebruik maken om een zienswijze kenbaar te maken in het kader van het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe. Ik [REDACTED] Ons bedrijf wordt sterk geraakt door de reductie van stikstof die dit plan met zich meebrengt. De gevolgen PTLG zijn waarschijnlijk de doodssteeke van ons bedrijf wat onze zoon en wij nog graag vele jaren voortzetten. Door dit programma wordt onze toekomst verwoest. Zorg dat de reductie mogelijk is door vrijwillige stoppers en innovatieve oplossingen. Tot zover mijn opmerkingen en suggesties. Ik ben graag bereid om deze zienswijze mondeling toe te lichten. Als er naar aanleiding van deze zienswijze vragen zijn, dan kunt u contact met ondergetekende opnemen.		1. Kan de provincie ervoor zorgen dat de stikstofreductie wordt gerealiseerd via vrijwillige stoppers en innovatieve oplossingen (in plaats van gedwongen krimp)? Zie zienswijze 8. 2. Wat betekent het als ik in een zone rondom N2000 lig? Zie de beantwoording bij zienswijze 15, t.a.v. de stikstofnormering en de gebiedsgerichte opgave stikstof. Voor wat betreft de generieke opgave geldt daarbij dat u deze verder vindt uitgewerkt in paragraaf 4.1 van het programma. De norm houdt rekening met de stappen die bedrijven al hebben gezet. Innovatieve oplossingen horen daarbij. Wat betreft de gebiedsgerichte opgave geldt dat wij bedrijven de mogelijkheid willen bieden om in gezamenlijkheid een bod te doen. De ruimte die vrijkomt als gevolg van vrijwillige stoppers telt dan ook mee.	
203.			
Zienswijze		Reactie op zienswijze	Gevolgen

Via deze weg willen wij van de gelegenheid gebruik maken om middels een zienswijze te reageren op het ontwerpbesluit van Gedeputeerde Staten inzake het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe dat van 16 februari tot en met 30 maart 2026 ter inzage ligt. ■■■■ heeft kennis genomen van dit ontwerpprogramma en maakt zich ernstige zorgen over de uitwerking ervan op de leefbaarheid en de plattelandscultuur in Drenthe. De keuzes die in dit programma worden voorbereid zullen de agrarische sector en daarmee de Drentse samenleving hard raken op sociaalmaatschappelijke en culturele aspecten. Onze zorgen zullen we in onderstaande zienswijze nader toelichten: Boermarken oeroud maar springlevend onderdeel Drentse samenleving Onze Boermarke is een eeuwenoud collectief van boeren/grondgebruikers, die gezamenlijk in de ruimste zin van het woord zorg dragen voor gebruik van ons gebied. Hier vormen wij een wezenlijk actief onderdeel van de leefgemeenschap. Ook staan wij collectief op de Nationale Inventaris voor immaterieel cultureel erfgoed van Unesco. Wij bouwen voort op een rijke (cultuur)historie en nemen actief verantwoordelijkheid voor een leefbaar platteland. Samen met bewoners werken we aan het behoud van de plattelandscultuur. We dragen zorg voor een toekomstbestendige landbouw, bestendig beheer van de jachtvelden en ruimte voor agrarische natuur. Als erfgoeddragers en vernieuwers staan we midden in de samenleving, met respect voor verleden én toekomst. <u>Reageren op niet uitgewerkt maatregelenplan</u> Het programma vraagt op veel onderdelen nog een nadere uitwerking en daarnaast wordt de indruk gegeven dat de veranderingen in het landelijk gebied groot zullen zijn. Wij lezen vooral het voornemen tot het nemen van maatregelen gericht op ammoniakreductie, maar volgens ons kunnen deze niet los worden gezien van andere maatschappelijke opgaven en de samenleving waar boeren bedrijven mee te maken hebben, zoals klimaat, waterkwaliteit, dierenwelzijn en een leefbaar platteland. De generieke reductie van 30% ammoniakemissie en ook de voorgestelde gebiedsgerichte reductie van 13% zal veel bedrijven treffen. Ook omdat in het programma nog niet duidelijk gemaakt hoe deze reductie precies vorm zal krijgen en wat dit concreet betekent voor bedrijven in de nabijheid van stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden, daar geldt dan ook nog de additionaliteits vereiste voor de Natura 2000-gebieden en kan er nog meerstikstofreductie noodzakelijk zijn. Daarnaast bevat het TLGD verschillende maatregelen die gericht zijn op het verbeteren van de waterkwaliteit, de bodem en hydrologisch systeemherstel. Deze maatregelen hangen onder meer samen met de doelen uit de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW) en met de hydrologische randvoorwaarden voor Natura- 2000 gebieden en de drinkwaterbescherming. Het is nog onduidelijk hoe groot deze aanvullende opgaven precies zullen	Zienswijzen 16, 52, 62, 70, 86, 100, 104, 109, 124, 126, 149, 162, 163, 183, 185, 203, 231, 242 en 259 zijn vrijwel identiek aan elkaar en bevatten onder de volgende genoemde thematische kopjes vrijwel dezelfde inhoud: 2. Boermarken oeroud maar springlevend onderdeel Drentse samenleving 3. Reageren op niet uitgewerkt maatregelenplan 4. Effecten en impact te beperkt ingeschat en uitgewerkt 5. Maatschappelijk fundament onder leefbaarheid vraagt om erkenning-juridische status van het programma Voor een beantwoording verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 28.	

zijn en of deze in de praktijk haalbaar is voor agrarische bedrijven. Wij verwachten dat het ontwerp programma TLGD daarmee grote impact heeft op grote delen van het Drentse platteland.

Effecten en impact te beperkt ingeschat en uitgewerkt

Het ontwerpprogramma beschrijft in slechts één paragraaf (Hst 6 Impact; paragraaf 6.2 Verwachte effecten TLGD) de effecten op economie en brede welvaart, maar raakt onvoldoende aan de culturele, historische, sociale en gemeenschapswaarden van het Drentse landelijk gebied. In deze paragraaf wordt bovendien gesteld dat beëindiging van bedrijven “doorgaans geen invloed heeft op de leefbaarheid” en dat “stoppende jonge boeren in de regio ander werk zullen vinden zodat stoppende bedrijven geen invloed hebben op de leefbaarheid”. Die conclusies zijn gebaseerd op macro-indicatoren. Dit is in onze ogen een veel te smalle benadering die geen recht doet aan een stabiele ontwikkeling op het platteland.

Maatschappelijk fundament onder leefbaarheid vraagt om erkenning

Wij vertegenwoordigen geen sectorbelang, maar zijn een maatschappelijk fundament dat al eeuwenlang zorg draagt voor samenhang, landschap en naoberschap, waarin grond, gemeenschap en cultuur onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Wanneer landbouwbedrijven verdwijnen, verandert niet alleen (voedsel)productie of werkgelegenheid. Dan verandert de sociale infrastructuur van onze dorpen, de kritische massa voor lokale bedrijven, de overdracht van kennis en vakmanschap, het verenigingsleven, de onderlinge afhankelijkheid en de verbondenheid met het landschap.

Kortom dit tast de leefbaarheid aan. Leefbaarheid is niet alleen een kwestie van inwonersaantallen of arbeidsplaatsen. Leefbaarheid is ook identiteit, taal, traditie en thuisgevoel.

Wij vragen daarom:

- Erken expliciet de culturele en gemeenschapswaarde van het agrarisch systeem.
- Neem in de gebiedsuitwerking een sociale en culturele impactanalyse op, naast de economische.
- Definieer leefbaarheid breder dan werkgelegenheid en koopkracht.
- Voorkom cumulatieve afbraak van ons lokale netwerk door massale beëindiging van agrarische bedrijven.

Wij willen meewerken. Wij willen verantwoordelijkheid dragen. Maar wij kunnen niet instemmen met een aanpak zoals het ontwerpprogramma TLGD welke onze historische en maatschappelijke rol reduceert tot een economische variabele. Drenthe is gevormd door zijn boermarken. Dat fundament verdient erkenning én bescherming.

Boermarke █████ verzoekt provincie Drenthe om in de zienswijze genoemde punten zorgvuldig te betrekken bij de verdere uitwerking van het programma TLGD. Uiteraard zijn wij graag bereid om deze zienswijze mondeling toe te lichten. Als er naar aanleiding van deze zienswijze vragen zijn, dan kunt u contact met ondergetekende opnemen.		
204.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
De afgelopen periode hebben wij als dorpsbelangen schoolkring Ansen een groot aantal gesprekken gevoerd met betrokkenen en belanghebbenden in en rondom het dorp over het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijke Gebied Drenthe en specifiek over wat er in het programma beschreven staat over de zogenaamde hotspot Zure Venen. In elk van deze gesprekken kwamen dezelfde onderwerpen aan bod: - (Ontbreken van) betrokkenheid. - Onduidelijkheid over de opgave. - Onduidelijkheid over de plannen. - Onduidelijkheid over de raakvlakken/relatie met lopende initiatieven. - Onduidelijkheid over de consequenties van de plannen voor het dorp Ansen en haar omgeving. Naar aanleiding hiervan heeft dorpsbelangen schoolkring Ansen besloten, in afstemming met haar leden, om een zienswijze in te dienen. De afgelopen periode hebben wij ons als dorpsbelangen verdiept in de stukken die momenteel ter inzage liggen om scherp te krijgen in wat de opgave nu precies is, wat de plannen zijn, waar de plannen op dit moment staan, welke raakvlakken er zijn met lopende initiatieven (bijvoorbeeld Energie Kansen Ansen) en wat de consequenties zijn voor het dorp en haar bewoners (in brede zin). In het ontwerpprogramma wordt dit nu niet duidelijk. In het dorp ontstaan hierdoor gesprekken/discussies over wat de plannen precies zijn, wat de provincie met de plannen wil bereiken en wat de consequenties precies zijn voor de verschillende betrokkenen en belanghebbenden (inclusief lopende initiatieven). Ook gaan vele gesprekken over de processen uit het verleden en wat er toen allemaal is gebeurd, gedaan en gezegd. Doordat er nu een stuk met tekeningen wordt gepresenteerd zonder dat hier duidelijk en uitgebreid over geparticipeerd is, ontstaat er veel ruis in de gesprekken/discussies. Iedereen heeft zijn/haar eigen beeld bij de plannen en gaat met deze werkelijkheid aan de haal. De weerstand groeit hierdoor. Dit toont niet alleen de onduidelijkheid van de plannen en de stukken aan, maar ook het gebrek aan/ontbreken van een goed en zorgvuldig participatieproces en de betrokkenen en belanghebbenden. In het ontwerpprogramma wordt veelvuldig gesproken over participatie, maar tot op heden heeft er, voor zover bij ons bekend, nog geen participatie plaatsgevonden. Er is een schetssessie	1. Waarom is er geen goed participatieproces georganiseerd? • Waarom zijn bewoners, ondernemers, boeren, belangenorganisaties en andere betrokkenen niet betrokken bij de totstandkoming van de plannen? • Waarom is er een schetssessie gehouden zonder uitnodiging aan het dorp en haar organisaties? • Waarom wordt er over het dorp gesproken en niet met het dorp? Zie ons antwoord op zienswijze 172 en 175 2. Wat is precies de opgave van het TLGD en de hotspot Zure Venen? De zienswijze vraagt: • Wat is de concrete opgave voor water, bodem, landbouw, natuur en stikstof? • Wat wordt al bereikt via bestaande programma's? • Wat moet er extra gebeuren via het TLGD? • Is onderzocht of andere locaties logischer, effectiever of efficiënter zouden zijn In het programma TLGD zijn de opgaven voor verschillende gebieden, waaronder	

georganiseerd, maar hier waren geen (vertegenwoordigers van) bewoners, ondernemers, belangenorganisaties, etc. uit het dorp en haar omgeving voor uitgenodigd. Er is in deze sessie dan ook vooral gesproken over het dorp en haar bewoners in plaats van met. Samen met de boeren, de Landman en de Boermarkte Ansen is hier al een brief over gestuurd met het verzoek om niet alleen geïnformeerd te worden maar actief betrokken te worden bij de totstandkoming van de plannen die betrekking hebben op Ansen en haar omgeving. Tijdens de inloopbijeenkomst op 3 februari in Ruinen hebben wij dit verzoek nogmaals gedeeld met de aanwezigen vanuit de provincie. Inhoudelijk, zonder naar de consequenties voor het dorp en haar bewoners te kijken, hebben wij ook vraagtekens bij de ter inzage liggende plannen. U schrijft dat dit plan/ programma gericht/afgestemd is op het doelgat. Dat betekent dat het programma alleen nog het 'extra' verwoordt dat moet gebeuren om tot doelbereik voor de thema's water, bodem, landbouw, natuur en stikstof te komen. Op basis van het programma wordt echter niet duidelijk wat er al bereikt wordt met de reguliere programma's en daarmee wordt eigenlijk ook niet duidelijk en concreet wat er met dit programma nog extra bereikt moet worden. Concreet is hierin het sleutelwoord. Op hoofdlijnen wordt er vanuit de verschillende aanpakken wel beschreven welke kant de provincie op wil, maar dit geeft nog geen concrete doelen voor het TLGD en specifiek voor de hotspots. Hoe past het TLGD in het totaalplaatje? Ook wordt benoemd dat er verschillende opgaven liggen en wordt een kaart gedeeld met vlekken (zoekgebieden). Onduidelijk is echter waarom, op basis van de verschillende opgaven die er liggen, dit de locaties zijn waar met de inzet van maatschappelijke middelen de verschillende doelen het meest effectief en efficiënt (of misschien zelfs met de meeste maatschappelijke meerwaarde) kunnen worden bereikt. Een onderbouwde relatie tussen opgave en oplossing (inclusief zoekgebied) ontbreekt. Uit de stukken blijkt dat er meerdere opgaven zijn in het gebied, maar dit hoeft niet te betekenen dat de oplossingen voor deze opgaven allemaal op dezelfde plek gerealiseerd moeten worden en/of dat dit maatschappelijk gezien het meest logisch is. Dit zou juist averecht kunnen werken omdat het proces hierdoor dusdanig complex wordt dat de kosten stijgen en plannen wellicht zelfs helemaal niet ten uitvoer komen. Op dit moment is niet duidelijk of en hoe hier over nagedacht is en waarom er op deze locatie wordt gezocht naar een oplossingen. Waarom niet ergens anders en waarom als integrale opgave? Bovenstaande punten zorgen er ook voor dat niet duidelijk is wat dit programma voor de bewoners van de schoolkring Ansen betekent en hoe de provincie hier mee om wil gaan. De opgaven zijn niet concreet, de plannen vaag en de consequenties onbekend. Dit geeft onzekerheid. Deze onzekerheid zorgt er voor dat mensen zicht terugtrekken, afwachten en dat goede en kansrijke initiatieven in de spreekwoordelijke vriezer komen te staan. U schrijft dat u draagvlak zoekt, maar	het gebied Zure Venen uitgewerkt. Dit hebben we op hoofdlijnen gedaan omdat we in het gebiedsproces samen met de ondernemers en andere partijen dit verder uit willen werken. Er zijn diverse gebieden in Drenthe bekeken en we zijn uitgekomen po de gebieden die de grootste bijdrage leveren aan de opgaven, in de meeste gevallen in die gebieden zelf als ten dienste van verminderen van drukfactoren van omliggende N20000 gebieden. Dit zijn juist opgaven die we niet reeds behalen met bestaande programma's zoals het PNP. • Waarom worden oplossingen voor verschillende opgaven op dezelfde plek gezocht? Het TLGD is een programma op hoofdlijnen en Zure Venen is aangewezen als gebied waar de nadere uitwerking nog moet plaatsvinden in een gebiedsproces. Dit gebied is onder andere naar voren gekomen op basis van de hydrologische relatie met het Dwingelderveld en de KRW-opgaven voor de Oude vaart en de Wold Aa. De hotspot Zure Venen is daarbij vooral een uitbreiding van de bestaande opgave om hier NNN te realiseren. Met de uitbreiding uit het TLGD kan meer ruimte worden gegeven aan het principe van water en bodem leidend. Dit draagt zowel bij aan de water als natuur doelen. Door de opgaven uit het TLGD te stapelen blijft de totale ruimtelijke impact voor Drenthe beperkt. Door de stapeling van opgaven is Zure Venen daarom als hotspot naar voren gekomen. Wat de exacte invulling is moet	

creëert hiermee juist weerstand. Wij willen daarom nogmaals de noodzaak van een goed en zorgvuldig participatietraject met en voor de bewoners van Ansen benadrukken en hopen op een positieve en constructieve reactie. In afwachting van uw antwoord,	echter nog verder uitgewerkt worden. Het TLGD stelt in deze fase geen specifieke maatregelen vast. 3. Hoe past het TLGD in het totaalplaatje van alle lopende programma's en initiatieven? De indiener vraagt: • Hoe verhoudt het TLGD zich tot andere trajecten, zoals Energie Kansen Ansen? • Hoe worden raakvlakken met lopende initiatieven meegenomen? Het TLGD programma is opgezet om van het stikstofsloot af te komen. Zodra het lukt om dit slot te ontmantelen kunnen lopende initiatieven (die nu vaak stilstaan) ook weer perspectief krijgen op een vergunning. 4. Wat betekenen de plannen concreet voor Ansen en haar bewoners? De indiener vraagt: • Wat zijn de consequenties van het programma voor het dorp? • Wat betekent dit voor bewoners, ondernemers, boeren en lopende initiatieven? • Hoe gaat de provincie om met de onzekerheid die hierdoor ontstaat? Zie zienswijze 2 en 15. Hier zijn en gaan we verder met de ondernemers, grondeigenaren en andere partijen over in gesprek. Dat is op dit moment niet aan te geven. Dit komt omdat we zoeken naar balans tussen ruimte geven aan het proces en duidelijkheid over de opgaven. Dan is	

	niet meteen duidelijk wat het allemaal voor iedereen exact betekent. 6. Hoe gaat de provincie zorgen voor draagvlak? De zienswijze vraagt: • Hoe denkt de provincie draagvlak te creëren terwijl de huidige aanpak juist weerstand veroorzaakt? • Hoe wordt een zorgvuldig participatietraject alsnog vormgegeven? Zie voorgaande antwoorden: doordat we dit samen en in een gebiedsproces vormgeven.	
205.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Via deze weg wil ik graag van de gelegenheid gebruik maken om een zienswijze kenbaar te maken in het kader van het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe. Mijn naam is [REDACTED] Wij zijn PAS-melder en leven al jaren in onzekerheid over het verkrijgen van een onherroepelijke vergunning. Bij het doornemen van dit programma wordt deze onzekerheid niet weggenomen. Het ontwerpprogramma heeft daarvoor teveel open einden. De oplossing is om voor heel Nederland de PAS-melders te legaliseren. Sinds 2019 is volgens de NEC-cijfers al 20% minder ammoniak uitgestoten. Daarnaast zijn er voor de belangrijkste diersoorten dierrechten, zodat langs die weg geen toename mogelijk is. Dus zet als provincie druk op de landelijke overheid om dit bij wet te regelen. In Noord-West Drenthe hebben we gezamenlijk een initiatief opgestart om groen gas te produceren en tegelijk de uitstoot van stikstof te reduceren. Ons bedrijf doet daar ook aan mee. Op dit moment is het niet mogelijk dit te realiseren vanwege de huidige wetgeving. Zet als provincie ook hiervoor druk op de landelijke overheid om de wet aan te passen. Daarnaast ben ik bang dat door het afnemen van de gebruiksmogelijkheden van landbouwgrond, zoals in dit ontwerpprogramma beschreven, de waarde ervan aanzienlijk afneemt. Ons bedrijf is ook ons pensioen en daarom vormt dit een enorm risico voor onze toekomst. Veel pensioenfondsen hebben ook belegd in aanzienlijke oppervlakten agrarische grond. Ook zij	1. Hoe zorgt de provincie voor structureel perspectief voor de landbouw, gezien de onzekerheden rond PAS-melders, vergunningverlening, normen, middelen en uitvoerbaarheid? Het programma is erop gericht om perspectief te genereren. Dat doet het door duidelijkheid te scheppen over de opgaven en de aanpak ervan, waarmee wij de vergunningverlening op termijn weer vlot trekken. Voor de sector geldt daarbij dat tot 2035 helderheid wordt gerealiseerd over de te zetten stappen. Wij ondersteunen de sector daarnaast door maatregelen te subsidiëren en regelingen open te stellen die het zetten van stappen faciliteren. 2. Hoe zet de provincie zich in richting het Rijk voor legalisatie van PAS-melders en aanpassing van	

hebben te maken met dit risico en kan daarom ook effect hebben op pensioenen van andere inwoners. In deze zienswijze neem ik het ontwerpprogramma per hoofdstuk door. Eerst echter een paar algemene opmerkingen. In het ontwerpprogramma heb ik het aantal malen dat een woord wordt gebruikt geteld: Stikstof 380 Landbouw 228 Natuurbeheer 47 (waarvan 36x agrarisch natuurbeheer) Hydrologie 51 Ammoniak 25 Mest 14 Waterschap 10 Gemeenten 8 Recreatie 5 TBO 3 Natuurmonumenten 3 Natuurbeheerders 2 Staatsbosbeheer 1 De nadruk in dit ontwerpprogramma ligt gezien het woordgebruik, vooral op dat de landbouwsector ervoor moet zorgen, dat door middel van stikstofreductie, de Natura 2000 gebieden de gewenste staat van instant houding moeten behalen. Het is vreemd dat een sector buiten de N2000 gebieden een dergelijk zware opgave krijgt waarvan afgewacht moet worden of stikstofreductie tot de gewenste staat van de natuur leidt. Effectiever is dat andere organisaties, die actief zijn binnen de N2000 gebieden, een taakstellende opgave krijgen om de staat van de natuur te verbeteren. Plannen maken op basis van de werkelijke toestand van water, bodem en lucht door middel van metingen en vervolgens de te ondernemen acties daar op afstemmen. Zie de proef Ginkelse Hei met het aanvoeren van ontbrekende mineralen en de behaalde positieve resultaten. Daarom doelen gaan stellen voor TBO's, gemeenten, waterschappen, WBE's, etc. met bijbehorende monitoring en handhaving. Of indien deze opgaven er wel zijn, deze vermelden in het TLGD. Daarnaast moet provincie Drenthe de landelijke overheid verzoeken de PAS-melders te legaliseren en ook weer onherroepelijke vergunningen aan veehouderijbedrijven gaan verlenen anders is er geen reductie van stikstof mogelijk. Veehouderijen moeten hun inrichting kunnen aanpassen om stikstof te kunnen reduceren. Met de huidige wetgeving kan dat niet.	wetgeving, zodat bedrijven kunnen investeren in emissiereductie en initiatieven zoals groen gas? Door hier als provincie en gezamenlijk in IPO-verband aandacht voor te vragen bij het Rijk. Dit staat hoog op onze agenda. 3. Waarom legt het TLGD de hoofdreductieopgave bij de landbouw, en hoe worden andere betrokken partijen binnen Natura 2000-gebieden en andere sectoren hierin meegenomen? De landbouw heeft als sector het grootste aandeel in de neerslag van stikstof in natuurgebieden. Zie figuur 2.12 in het programma. Daarnaast geldt dat het Rijk verantwoordelijk is voor het realiseren van de doelen voor mobiliteit en industrie. Die doelen liggen met 50% reductie nog hoger dan de doelen voor de landbouw, waarvoor een doelstelling van 42-46% geldt. 4. Hoe worden KRW-, natuur-, water maatregelen onderbouwd op basis van metingen, bronanalyses en kosteneffectiviteit, voordat ingrijpende maatregelen worden opgelegd? Zie zienswijze 137, punt 3 + Voor de KRW opgaven wordt voortgebouwd op meerjarige metingen. Op basis van deze metingen wordt per watersysteem en per gebied onderzocht welke stoffen of drukfactoren het behalen van de doelen belemmeren. De afweging van maatregelen vindt vervolgens plaats in de gebiedsprocessen. Hier zal gezocht naar maatregelen met aantoonbaar effect	

Hoofdstuk 2 KRW Voor het nemen van effectieve maatregelen, om de KRW-doelen te halen, moeten eerst per waterlichaam de bronnen in kaart gebracht worden, zoals gebiedsvreemd water, belasting door zuiveringsinstallaties, excretie watervogels (inclusief trekvogels), het onder water zetten van voormalige landbouwgronden, bodemprocessen in veengebieden, afstroom van natuurgebieden, kwel, etc. Zie de proef in Zeijen waar het in- en uitgaande water werd bemonsterd. Pagina 38 en 39 Het gestelde in de volgende tekst klopt niet In alle gebieden geldt dat in de huidige situatie de stikstofdepositie deze KDW's ruimschoots overschrijdt. Dit uit zich in alle gebieden in vermessing en verzuring van de bodem. Bodem -en watercondities worden daardoor ongeschikt voor karakteristieke soorten van heide, vennen, oude bossen of hoogvenen of ze worden overwoekerd dan wel weggeconcentreerd door grassen, bramen of opslag. Ook verloopt de natuurlijke successie sneller. Met name de jonge en open vegetaties uit de pionierfases staan daardoor onder druk. Om verruiging en vergrassing te voorkomen moet ook intensief beheerd worden, wat op zichzelf een probleem kan worden: te intensief beheer kan natuur schaden. De voedselarme omstandigheden zijn veroorzaakt door rooibouw in voorgaande eeuwen. Pioniersfases zijn tijdelijk, anders waren het geen pioniersfases. Er is juist intensief beheer nodig om de voedselarme situatie weer te bereiken. In het algemeen is het in Nederland zo dat wanneer er niet door mensen ingegrepen wordt en de natuur haar gang gaat, het landschap in bos of moeras verandert. De invloed van klimaatverandering wordt niet uitgebreid benoemd, zoals langere droge en natte perioden. Verandering van flora en fauna door successie. De natuur blijft als gevolg van klimaatsverandering niet hetzelfde en het wordt daarom nog moeilijker om de natuur in de staat van begin twintigste eeuw terug te brengen. Beheerplannen Vermeld per N2000 gebied in het beheerplan welke acties binnen het gebied worden genomen om de natuur te verbeteren. Om de verbetering te kunnen monitoren moet de situatie vermeld worden zoals die bij het aanwijzen van het gebied was en de situatie op dit moment. Tekst pagina 44. Ook het uitbreiden van het areaal natuur om te voldoen aan de door het Rijk vastgestelde omvang per habitatype, maakt hier onderdeel van uit. Gronden buiten bestaande natuurgebieden (NNN) worden betrokken bij de aanpak om de natuurdoelen te halen. De scope is dus niet beperkt tot de natuurgebieden.	tegen zo laag mogelijke maatschappelijke kosten. 5. Hoe worden stikstofmaatregelen onderbouwd op basis van metingen, bronanalyses en kosteneffectiviteit, voordat ingrijpende maatregelen worden opgelegd? In hoofdstuk 2 van het programma zijn de gegevens opgenomen op basis waarvan we tot onze aanpak (die in hoofdstuk 4 wordt verwoord) zijn gekomen. Qua kosteneffectiviteit hebben we laten meewegen dat op basis van onderzoek van de WUR een reductie van 30% binnen het bestaande verdienmodel op te vangen zou moeten zijn. Zie wat dit betreft onze beantwoording bij zienswijze 15. 6. Hoe voorkomt de provincie dat landbouwgrond (ook buiten NNN) structureel wordt beperkt, afgewaardeerd of omgezet naar natuur, met grote economische en maatschappelijke gevolgen? Zie zienswijze 5, punt 7. 7. Hoe is gebiedsgericht werken en participatie van ondernemers daadwerkelijk vormgegeven, inclusief begrenzing van gebieden en steun voor initiatieven van onderop? In de Realisatiestrategie en de leidraad voor gebiedsgericht werken zullen deze thema's verder uitgewerkt worden. Initiatieven van onderop zijn hierin van groot belang en kunnen vaak in (op te zetten) gebiedsprocessen ingebracht	

Dit betekent dat aangrenzende landbouwgronden niet meer volledig benut kan worden of uit productie genomen moet worden. Dit was niet de afspraak. De afspraak is: landbouwgrond blijft landbouwgrond en moet als zodanig volledig benut kunnen worden. Hoofdstuk 3 3.1 Perspectief Bij het doorlezen van het TLGD zie ik weinig perspectief voor de landbouw in Drenthe. Er zitten in dit plan teveel onzekerheden om nog op een verantwoorde wijze een landbouwbedrijf in de benen te kunnen houden: • PAS-melders hebben pas zicht op legalisering wanneer er geborgde maatregelen worden genomen. Daar is op dit moment geen zicht op. • Oplossing is het per wet legaliseren van PAS-melders. Hierdoor neemt de stikstofbelasting op N2000 gebieden niet toe. Deze neemt eerder af want de locaties van PAS-melders stoten weinig stikstof uit op natuurgebieden. Vergunde locaties van PAS-melders geven verplaatsingsmogelijkheden voor bedrijven die dicht bij stikstof gevoelige natuur zitten. • Bedrijven kunnen hun inrichting niet aanpassen om minder stikstof uit te gaan stoten, omdat ze dan een nieuwe vergunning nodig hebben die wordt op dit moment niet afgegeven. Bijvoorbeeld een mestvergister in combinatie met een stikstofstripper kan niet gerealiseerd worden. • Normen voor de generieke aanpak zijn niet bekend. • Beschikbaarheid van voldoende middelen is een randvoorwaarde voor uitvoering. Het is dus onzeker dat een plan uitgevoerd kan worden. • Landbouwgrond naast natuur kan ongeschikt worden doordat gronden buiten bestaande natuurgebieden (NNN) worden betrokken bij de aanpak om de natuurdoelen te halen. De scope is dus niet beperkt tot de natuurgebieden. • Er worden gronden ongeschikt voor productie door het aanwijzen van extra natuur op landbouwgrond. • Door het afnemen van het areaal landbouwgrond ontstaat er nog grotere druk op de mestmarkt en dus stijgen de kosten voor veehouders. • KRW maatregelen kunnen ook voor verlies aan landbouwgrond zorgen. Na 2030 kunnen soms grote nieuwe opgaven voor water resteren. • Wijzigen grondwaterstanden • Aanscherpen beleid gewasbeschermingsmiddelen • Er wordt gesproken van haalbare doelen, maar deze blijken in de tussentijd aangepast te kunnen worden. Zie bijvoorbeeld de aanpassing van de KDW in 2023.	worden. Hier hecht de provincie veel belang aan. 8. Waarom ontbreekt een integrale economische en sociale impactanalyse, inclusief effecten op werkgelegenheid, pensioenen en aanpalende sectoren? Zie zienswijze 2 en 15.	

• Op pagina 137 wordt vermeld dat de provincie ervan uit gaat dat toegenomen kosten door een lagere veebezetting worden gecompenseerd door een beloning voor ecosysteemdiensten. Dit geeft geen zekerheid voor de boer. Het wordt dan een kwestie van afwachten of dat werkelijk zo is. Geen zekerheid. • Hoofdstuk 6 eindigt met de melding: Hoewel het beeld van de impact globaal gezien positief is, kan dit lokaal gezien anders uitvallen. Geeft geen zekerheid voor de agrarische sector. • Etc. 3.2.3. Draagvlak Provincie betreft mensen door gebiedsgericht te werken en in te gaan op initiatieven van onderop. Wie bepaald de grootte van deze gebieden? Gebeurt dit door de provincie of door ondernemers in de gebieden? Hoofdstuk 4 4.1 Generieke stikstof aanpak Er zijn te veel open einden, die enorme invloed hebben op de bedrijfsvoering. De normen zijn niet bekend. Dus vaststellen van dit document zonder de exacte invulling van normen kan de doodsteek voor de veehouderijsector zijn. Daarnaast moet de regering dezelfde aanpak in het regeerakkoord hebben opgenomen. Grote kans dat dit niet het geval is. Daarnaast is, zoals hiervoor genoemd, van belang in verband met het behalen van de KRW-doelen welke bronnen verantwoordelijk voor stikstof, fosfaat en andere stoffen in het water zijn. Dit moet eerst in beeld gebracht worden voordat de aanpak bepaald kan worden. 4.2 Gebiedsgericht 4.2.1. Bodem en water sturend, tekst Waterbeschikbaarheid en klimaatbestendig inrichten Klimaatverandering maakt de beschikbaarheid van water urgent. Droge (zomer)periodes en hevige buien wisselen elkaar vaker af. Het watersysteem is hier niet op ingericht en ontbeert flexibiliteit. Voor Drenthe betekent dit dat maatregelen nodig zijn om water langer vast te houden en te bergen. Dit helpt ook de landbouw en de natuur, die belang hebben bij voldoende beschikbaarheid van water. Is nu al zo. Nu kunnen waterschappen vanuit het IJsselmeer een groot deel van Nederland van water voorzien. Dit is gebiedsvreemd water dat stroomopwaarts wordt gepompt en al belast is met verschillende nutriënten. Maar water is in grote hoeveelheden beschikbaar. Daarnaast is het zo dat bij goed doorlaatbare bodems geen water is vast te houden. Bij het omvormen van landbouwgrond naar natuur wordt teelaarde afgevoerd en daarmee wordt ook de organische stof, die het water vasthoudt, afgevoerd. Dit verergert het probleem. 4.2.2 Natuur		

Maatregelen die voor systeemherstel noodzakelijk zijn, kunnen echter leiden tot een verandering van die gebieden en maakt dat deze niet meer goed in te zetten zijn voor landbouwkundig gebruik. Dat kan ook buiten het NNN het geval zijn en dan spreken we van nieuwe natuur. Dit betekent doorgaans een functiewijziging waardoor de gronden kunnen worden afgewaardeerd. Vanuit de NHV-/ VHR-opgaven zal er voor de periode tot en met 2030 invulling gegeven worden aan te realiseren nieuwe natuur, in combinatie met de noodzakelijke maatregelen voor de KRW-opgave (zie ook hoofdstuk 2 voor een toelichting en het tekstkader voor een voorbeeld). Het areaal nieuwe natuur levert een bijdrage aan doelen van natuur en water, stikstof en aan het vlottrekken van toestemmingsverlening. Vanuit de toegekende SPUK's zijn er middelen om de benodigde afwaardering van gronden te compenseren aan betrokken grondeigenaren. Het betreft hier nadrukkelijk géén nieuwe natuur met externe werking zoals in de zin van Natura 2000-gebieden, zodat er geen externe beperkingen (beperkingen op andere gronden) uitgaat van deze nieuwe natuur. De boer blijft dus eigenaar van landbouwgrond, die door de provincie wordt afgewaardeerd, en in feite natuur wordt. De boer wordt natuurbeheerder op eigen land. Landbouwgrond is een waardevol bezit voor Nederland, in andere delen van de wereld zijn ze daar jaloers op. 4.2.3 Stikstof Groen gas In figuur 4.7 staan niet alle initiatieven vermeld. In Noord West Drenthe zijn ook vele initiatieven voor Groen Gas en ook in andere delen van Drenthe zijn er meer. Graag deze figuur actualiseren. 4.3 Integrale maatregelen op hoofdlijnen Hoe kan beekherstel leiden tot het bereiken van KRW-doelen. Welk praktijkvoorbeeld is er dat door alleen beekherstel KRW-doelen zijn gehaald, waarbij ook een nulmeting vooraf is gedaan en bijgehouden is welke andere factoren in dezelfde periode gewijzigd zijn. Graag onderbouwing leveren. Hoofdstuk 5 5.2 Initiatieven van onderop, tekst De mogelijkheden om aan alle initiatieven mee te werken wordt beperkt door de beschikbare middelen in termen van mensen en financiën. De middelen ten behoeve van onze aanpak kunnen we maar een keer investeren. De mate waarin een initiatief een antwoord biedt op de opgaven weegt dan ook zwaar mee in de afweging om al dan niet mee te werken. Een inhoudelijke afweging bepaalt of en hoe de provincie bijdraagt aan initiatieven van onderop. Dus het is niet zeker of de provincie meewerkt aan een initiatief in een bepaald gebied. Wat wordt er gedaan in het geval de provincie niet meewerkt en dat daarom doelen niet worden behaald? Hoofdstuk 6 Impact Dit laatste hoofdstuk had het eerste moeten zijn. Er is niets doorgerekend.		

Er wordt niet voldaan aan het onderdeel “Evenwicht” van artikel 2 van de Vogel en Habitat richtlijn: Instandhoudingsmaatregelen moeten rekening houden met de economische, sociale en culturele vereisten en de regionale en lokale kenmerken. Ook bij het instellen van maatregelen voor het behalen van de KRW-doelen moet vanuit de EU regelgeving een economische analyse worden gedaan. Deze behelst een analyse van te verwachten kosten van de verschillende maatregelen en de effectiviteit daarvan, zodat maatregelen kunnen worden gekozen om tegen de laagste kosten de gewenste doelen te behalen. Ook wordt de economische analyse gebruikt om te voorkomen dat gemaakte kosten “disproportioneel” zijn ten opzichte van te behalen voordelen. Dit kan een goede reden zijn voor het maken van uitzonderingen (derogaties) op het behalen van een goede staat binnen bepaalde deadlines. Sociaal gezien is het onmenselijk om PAS-melders niet te legaliseren. Deze zijn illegaal door het toedoen van Nederlandse overheden en kunnen ieder moment voor het gerecht gesleept worden, zonder dat zij ergens schuld aan hebben. Het verdient absoluut prioriteit PAS-melders te legaliseren. Daarnaast wordt ieder initiatief om te investeren in een lagere stikstof of broeikasgas uitstoot onmogelijk gemaakt. Zorg ervoor dat de wet wordt aangepast. Advies Naast directe invloed op afname van werkgelegenheid en omzet in de landbouwsector, moet ook de afnemende omzet en werkgelegenheid in de sectoren rondom de landbouw worden meegenomen: - Handel - Verhuur en overige zakelijke diensten - Industrie - Bouwnijverheid - Specialistische zakelijke diensten - Vervoer en opslag - Overige dienstverlening - Verhuur en handel onroerend goed De kosten voor de samenleving voor de volgende posten moeten eerst duidelijk in kaart gebracht worden: - Huidig beheer bestaande natuurgebieden - Verbeterd beheer om tot een betere staat van de natuur te komen op basis van metingen bodem, lucht en water (zoals hiervoor benoemd) Kosten, voorgestelde TLGD om tot een betere staat van de natuur te komen en KRW-doelen te behalen, voor: - Opkopen bedrijven en rechten		

- Aankoop landbouwgrond - Afwaardering landbouwgrond - Inrichten landbouwgrond naar natuur - Beheer nieuwe gebieden Omdat er vanwege extra natuur veel meer grond afgewaardeerd moet worden, is dit een post die tot zeer hoge kosten kan leiden in de toekomst. Indien er geen geld beschikbaar is, dan ook geen afwaardering van landbouwgrond rondom natuurgebieden. Daarnaast leidt het omzetten van landbouwgrond in natuur niet direct tot extra opbrengsten voor de samenleving. Uitwerken scenario's Om scenario's uit te kunnen werken moet eerst door middel van metingen en bij water ook bronnen onderzoek wat de goede staat in de weg staat. Vervolgens op basis van deze gegevens kijken wat er binnen de gebieden gedaan kan worden aan het verbeteren van de staat van de natuur en de kwaliteit van het water. Dus een lage kosten scenario uitwerken voor maatregelen binnen de gebieden en het behalen van KRW-doelen. En een hoge kosten scenario uitwerken zoals voorgesteld in dit ontwerpprogramma. Dit is nodig om een juiste afweging te kunnen maken. Landbouwgrond is veel te waardevol voor de samenleving om op te offeren en om te zetten in natuur. Landbouwsector is goed voor Drenthe Daarnaast mis ik de positieve aspecten van de landbouw voor de samenleving in dit Ontwerpprogramma. Graag deze ook vermelden zoals: - Produceren van veilig en betaalbaar voedsel - Werkgelegenheid op de bedrijven zelf en in de toeleverende en verwerkende sector - Verwerken reststromen uit voedingsmiddelenindustrie - Mogelijkheid voor het produceren van groen gas - Produceren van duurzaam opgewekte stroom via zonnepanelen op het dak - Afwisselend landschap - We hebben een klimaat waarin zonder te veel kunstgrepen goed voedsel geproduceerd kan worden. - Produceren producten met op wereldschaal gezien een kleine milieu belasting Tot zover mijn opmerkingen en suggesties. Ik ben graag bereid om deze zienswijze mondeling toe te lichten. Als er naar aanleiding van deze zienswijze vragen zijn, dan kunt u contact met ondergetekende opnemen.		

206.	Royal Avebe	
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Wij hebben kennisgenomen van het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (hierna Ontwerp TLGD). Hierbij dienen wij een zienswijze in op het Ontwerp TLGD. Deze brief start met een algemene reactie op het Ontwerp TLGD en vervolgt met een specifieke reactie op bepaalde onderdelen. Zienswijze Royal Avebe op Ontwerp TLGD Hieronder willen wij de volgende algemene punten meegeven op het Ontwerp TLGD. Allereerst willen we benoemen dat we positief staan ten aanzien van het initiatief van de provincie Drenthe om weer stappen te gaan zetten in het landelijk gebied. Hopelijk komt er daarmee beweging zodat dit gebied van het stikstofslot kan worden gehaald, de vergunningverlening weer op gang wordt gebracht, er perspectief komt voor de PAS-melders en interimers en duidelijkheid wordt gegeven aan de landbouwsector. Sinds de uitspraak van de Raad van State in 2019 verkeert de landbouwsector in onzekerheid en het wordt tijd dat hier iets aan wordt gedaan. In het ontwerp TLGD zien we een aantal concrete aanknopingspunten op onderwerpen waar wij als coöperatie volop mee bezig zijn. Wij zijn positief over de Drentse inzet om verder door te gaan op de route van doelsturing. Dit biedt perspectief voor maatwerk en stimuleert agrarische ondernemers om actief bij te dragen aan de doelen. Daarbij is het voor boeren vooral van belang dat bepaalde generieke maatregelen (op termijn) kunnen worden losgelaten mits de resultaten goed zijn. Wij zien dit als een belangrijke stap richting een meer op prestaties gebaseerde benadering, waarin ruimte ontstaat voor innovatie en verantwoordelijkheid op bedrijfsniveau. Als lid van Brancheorganisatie Akkerbouw (BO Akkerbouw) dragen wij bij aan de Sectoraanpak Nitraat. Wij zijn met financiële ondersteuning van de provincie Drenthe na de afgelopen oogst in 2025 gestart met een groep boeren die al meedoen met de Biodiversiteitsmonitor Akkerbouw (BMA), om het N-mineraal gehalte in de bodem te meten. Dit doen we vanuit het samenwerkingsverband Innovatie Veenkoloniën (IVK) als onderdeel van het Gebiedsprogramma Veenkoloniën. Dit programma is tot stand gekomen door een samenwerking tussen Innovatie Veenkoloniën en de Agenda voor de Veenkoloniën (Agenda). Op 23 januari 2026 hebben alle aangesloten partijen van IVK en de Agenda hun handtekening gezet onder een intentieovereenkomst om dit programma tot een succes te maken. Met dit programma willen we de doelen die er zijn op het gebied van waterkwaliteit, waterkwantiteit, stikstof, klimaat en natuur gaan halen. Dit doen we op een manier die past bij de landbouwpraktijk en met oog voor het verdienvermogen van boeren en de verwerkende industrie. Avebe laat hiermee zien dat we geïnteresseerd zijn om de gezamenlijke doelen te halen. Dat we die doelen willen halen is wat ons betreft geen punt van discussie. Waar we ons wel zorgen over	1. Hoe waarborgt de provincie dat het TLGD evenwichtig aandacht heeft voor zowel veehouderij als akkerbouw, met name op het gebied van waterkwaliteit, waterbeschikbaarheid en bodem? Een evenwichtige waarborging voor zowel veehouderij als akkerbouw in het TLGD programma is vooralsnog niet één-op-één te realiseren. Zo zijn opgaven voor stikstof veel groter voor de veehouderij en opgaven in waterwingebieden groter voor de akkerbouw. Opgaven zijn gebiedsafhankelijk. 2. Hoe houdt de provincie rekening met effecten op grondgebruik en grondruil tussen veehouderij en akkerbouw, inclusief omzetting van grasland naar bouwland? De provincie is zich bewust van de meerwaarde van de samenwerking tussen akkerbouw en melkveehouderij. Het TLGD gaat niet alleen om stikstofreductie, maar ook om bijvoorbeeld de waterkwaliteit. De provincie vindt het behouden van blijvend grasland belangrijk en daar is aandacht voor, echter het omvormen van grasland naar bouwland is aan grondeigenaren. De provincie zet in op het behouden van grondmobiliteit, onder meer door het aankopen van gronden en het beschikbaar stellen van deze gronden voor ruilprocessen en landbouwstructuurverbetering. 3. Hoe wordt het TLGD afgestemd op nationaal en interprovinciaal beleid,	Gevolg bij punt 8: tekst 'ecosysteemdiensten aanpassen in TLGD document.

maken, is de manier waarop we die doelen gaan halen, zoals beschreven in het Ontwerp TLGD. We begrijpen dat aanpassingen aan bijvoorbeeld het watersysteem impact zullen hebben, ook op het boeren erf. Wij willen proberen de doelen te behalen op een wijze waarbij die impact zo klein mogelijk is. Ons Gebiedsprogramma is daar een goed voorbeeld van, waarbij we samen met alle partijen van onderop hebben nagedacht hoe we de doelen halen op een manier die past bij de boerenpraktijk. Hoewel we begrijpen dat de Veenkoloniën een wezenlijk ander gebied is dan bijvoorbeeld de Drentsche Aa, zien we ook hier aanknopingspunten waar u als provincie gebruik van zou kunnen maken. Voor de uitdagingen op het gebied van bijvoorbeeld waterkwaliteit (o.a. nitraat en gewasbescherming) en het werken met KPI's en doelsturing hebben we in ons Gebiedsprogramma nadrukkelijk aandacht en werken we al aan oplossingen. Wanneer u ons programma ondersteunt kunnen we dit verder uitbouwen, zodat deze oplossingsrichtingen in heel Drenthe kunnen worden toegepast. Met andere woorden, door in te zetten op de Veenkoloniën als voortrekker, kan uiteindelijk heel Drenthe hiervan profiteren. Dit zien we nu onvoldoende terug in het Ontwerp TLGD. Tevens zien we dat de provincie de effecten op het inkomen van de boer en de verwerkende industrie (met directe werkgelegenheid via haar medewerkers en indirecte werkgelegenheid via toeleverende bedrijven), die veelal in coöperatief verband is georganiseerd in Drenthe, behoorlijk onderschat. Tot slot betreuren we het dat de provincie Avebe niet actief heeft betrokken bij het proces om tot het Ontwerp TLGD te komen. De primaire sector en de verwerkende industrie zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden, ze kunnen niet zonder elkaar. De provincie Drenthe is binnen Nederland één van de gebieden met de hoogste dichtheid aan boerencoöperaties die de verwerking en verkoop doen namens de eigenaren van de coöperatie; de boerenleden. Avebe heeft sterke wortels in Drenthe (en Groningen) en vertegenwoordigd daarmee veel boerenleden. We zouden in het vervolg graag actiever worden betrokken om mee te kunnen denken en doen in dit proces. Specifieke punten zienswijze Royal Avebe op Ontwerp TLGD Naast de bovenstaande algemene punten willen we graag onderstaande specifieke punten meegeven in onze zienswijze op het Ontwerp TLGD. 1. In het Ontwerp TLGD valt ons op dat het zich vooral richt op stikstof en daarmee op de veehouderij. Gezien de problematiek rondom stikstof is dit enerzijds een begrijpelijke keuze. De andere kant is dat de akkerbouwsector óók voor uitdagingen staat, met name als het gaat om waterkwaliteit (o.a. nitraat en gewasbeschermingsmiddelen), maar ook de beschikbaarheid van water. Onderwerpen die in het Ontwerp TLGD ook worden erkend en waarvan wordt opgeschreven dat als de provincie daar te weinig aan doet, de problemen groter kunnen worden. Met dit in gedachten zouden we u willen vragen ook meer aandacht te geven aan de akkerbouw.	zodat in grensgebieden (zoals de Veenkoloniën) consistent beleid geldt? Consistent beleid en (blijvende) afstemming op nationaal en interprovinciaal niveau zijn inderdaad voor iedereen van belang. Vanuit de Landbouwkoers in Drenthe en het uitvoeringsprogramma wordt daar blijven aandacht aan gegeven. Het TLGD programma zoomt in op de opgave voor stikstof (generiek en per gebied) en op specifieke opgaven voor water en natuur. De Veenkoloniën liggen buiten de hotspot en Natura 2000 gebieden en zullen hiermee minder opgaven kennen. 4. In hoeverre sluit de provincie aan bij bestaande gebiedsprogramma's en landelijke systemen (zoals KPI's, BMA en Sectoraanpak Nitraat) in plaats van nieuwe structuren te ontwikkelen? Het is niet de bedoeling om nieuwe structuren te bedenken als er al gebiedsprogramma's zijn of landelijke systemen worden gehanteerd. Het is juist van belang aansluiting te vinden met deze programma's. In de uitvoering van het TLGD is hier zeker aandacht voor, iets wat teruggevonden kan worden in de (toekomstige versies) van de Realisatiestrategie. Daarbij is dit ook een belangrijk vraagstuk in de Pilot akkerbouw van het Duurzaam Boeren Drenthe programma. 5. Betekent het uitgangspunt "landbouwgrond blijft landbouwgrond" dat functiewijziging uitsluitend vrijwillig	

Daarbij vragen we om meer inzet om de uitdagingen voor de akkerbouw aan te gaan en ook meer oog te hebben voor de gevolgen voor de akkerbouw bij ingrepen in het landelijk gebied. 2. In de provincie wordt veel aan grondruil gedaan tussen veehouderij en akkerbouw. Door de focus op veehouderij en de verwachting dat het aantal veehouderijen zal dalen en er dus minder grasland overblijft in Drenthe, zal dit een effect hebben op deze grondruil. Op welke wijze houdt u rekening met dit effect? 3. Zoals hierboven reeds aangegeven vinden wij het goed dat de provincie initiatief neemt om de uitdagingen in het landelijk gebied aan te gaan. Echter, omdat het nieuwe (minderheids)kabinet ook een programma op gaat stellen, is het zaak om deze twee processen goed op elkaar af te stemmen. Boeren en bedrijven zijn gebaat bij duidelijkheid en consistent meerjarig beleid. Het helpt niet als het beleid van de provincie en het Rijk haaks op elkaar komt te staan. 4. Een zorg die wij hebben is dat een groot deel van ons teeltgebied is gelegen in de Veenkoloniën en dit gebied ligt zowel in de provincie Drenthe als in de provincie Groningen. Gewassen trekken zich weinig aan van provinciegrenzen en we hopen dat u hier bij de beleidsontwikkeling rekening mee houdt en dit in nauwe afstemming doet met de provincie Groningen en de Agenda voor de Veenkoloniën. Omdat wij ook boerenleden hebben in Overijssel geldt ten aanzien van dit punt dezelfde zorg. 5. Op blz. 24 van het Ontwerp TLGD bij punt 2 geeft u aan wat er moet gebeuren om “tot het doelbereik voor de thema’s water, bodem, landbouw, natuur en stikstof te komen”. Echter, twee zinnen verder geeft u aan dat “acties in het kader van de Kaderrichtlijn Water...” niet onder het TLGD vallen. Verderop blz. 33 komen de KRW doelen wel eer aan de orde. Dit is verwarrend omdat o.a. waterkwaliteit wel een thema is in het Ontwerp TLGD. Kunt u dit verduidelijken? 6. Bij de uitgangspunten op blz. 25 geeft u aan dat “landbouwgrond blijft landbouwgrond, tenzij onderling anders wordt overeengekomen”. Kunnen wij daar uit opmaken dat functieverandering van landbouw naar bijvoorbeeld natuur of andersoortige functies alleen op basis van vrijwilligheid zal gaan? Of gaat de provincie (uiteindelijk) gebruik maken van meer dwingend instrumentarium? En hoe strookt dit met bijvoorbeeld de tekst op blz. 63 van het TLGD dat in bepaalde gebieden de beperkingen voor de landbouw dusdanig zullen zijn “dat functiewijziging noodzakelijk is?”. Als de omstandigheden in bepaalde landbouwgebieden dusdanig zullen veranderen, waarbij het niet meer mogelijk zal zijn om hier landbouw te bedrijven, dan strookt dit in onze ogen niet met het hierboven benoemde uitgangspunt dat landbouwgrond ook landbouwgrond blijft.	is, en hoe wordt dit geborgd in gebieden met grote opgaven? Zie zienswijze 5 (vraag 7). 6. Welke rol speelt aankoop en afwaardering van landbouwgrond, en op welke bedrijven en gebieden richt dit zich? Als de agrarische gebruikswaarde wordt beïnvloed door keuzes in het TLGD is het uitgangspunt dat de getaxeerde financiële verschillen die ontstaan vergoed worden. De inzet van aankoop en afwaardering richt zich vooral op focusgebieden en hotspots waar wettelijke opgaven samenkomen, zoals Natura 2000-gebieden, NNN, KRW-opgaven en beekdalen. Tegelijk is het uitgangspunt dat ook in deze gebieden oog is voor een blijvende landbouwfunctie. 7. Hoe zijn de economische effecten op de verwerkende industrie, werkgelegenheid en keten realistisch meegenomen in het TLGD? Economische effecten van de verwerkende industrie, werkgelegenheid en keten zijn niet meegenomen in het ontwerpprogramma TLGD. 8. Waarop baseert de provincie de aanname dat hogere kosten voor boeren worden gecompenseerd via ecosysteemdiensten? De aanname dat hogere kosten voor boeren worden gecompenseerd is niet correct geformuleerd. De tekst op dit	

7. Op bladzijde 33 beschrijft u de opgave voor bodem en water in hoofdlijnen. Daarin wordt duidelijk dat we de KRW-doelen niet gaan halen, dat het water en bodemsysteem richtinggevend is bij ruimtelijke keuzes en dat de provincie samen met de waterschappen, de waterbedrijven en gebiedspartners maatregelen neemt om het resterende doelgat te verkleinen en de kwaliteit en beschikbaarheid van water structureel te verbeteren. Wij willen u erop wijzen dat voor de Veenkoloniën wij deze exercitie al (grotendeels) hebben gedaan, samen met de partners van IVK en de Agenda, inclusief het Waterschap. Het komt nu aan op de uitvoering, waar we onder andere u hulp bij nodig hebben. 8. Op blz. 61 geeft u aan dat er een “gebiedsgerichte aanpak komt waarin opgaven voor natuur, water, stikstof en landbouw gebiedsgericht samenkomen en worden uitgewerkt in gebiedsprocessen”. Tevens komt er een “provinciebrede KPI-systematiek voor de landbouw waarin boeren sturen op doelen en zelf kiezen welke maatregelen zij daartoe nemen (‘boer aan het roer’).” Tevens komen er “fysieke en inrichtingsmaatregelen gericht op de water- en natuurdoelen”. Voor de volledigheid willen wij u erop wijzen dat voor het Gebiedsprogramma Veenkoloniën al deze zaken al zijn geïnventariseerd en deels al in gang zijn gezet. Zo wordt er reeds gewerkt met doelsturing vanuit de BMA en de Sectoraanpak Nitraat van de BO Akkerbouw om het nitraatgehalte in de bodem onder de 50 mg/l te krijgen en/of te houden. Wij werken hiermee aan landelijke doelen en ons verzoek is om zoveel als mogelijk aan te sluiten bij die landelijke doelen en systemen. 9. Op blz. 63 geeft u het volgende aan: “de aankoop van landbouwgrond en bedrijven is één van de maatregelen in onze aanpak.” Onze vraag is op wat voor soort bedrijven richt u zich dan en in welke gebieden u bedrijven wil opkopen? Gaat dit plaatsvinden in de gebieden waar de opgaven liggen, of kan dit door heel Drenthe zijn om het ruilproces op gang te brengen? 10. Op blz. 65 geeft u het volgende aan over de ontwikkeling waarbij grasland wordt omgezet in bouwland: “Zo zal het veranderen van grasland in akkerbouw resulteren in een toename van nitraat (stikstof) in het grondwater.” Dit is een risico die wij als akkerbouwsector zelf ook zien. De Sectoraanpak Nitraat van BO Akkerbouw richt zich o.a. op dit punt bij het onderdeel kennisontwikkeling en verspreiding. Door verstandig om te gaan met dit proces van omzetting kan het risico op uitspoeling worden verkleind. Maar dan is het wel van belang dat veel boeren mee gaan doen met deze sectoraanpak, die we vanuit Innovatie Veenkoloniën willen uitrollen. Wederom zien we hier een aanknopingspunt met het Gebiedsprogramma van IVK en de Agenda. 11. Op blz. 69 geeft u het volgende aan over doelsturing: “Tot 2030 is de aanpak erop gericht de huidige KPI-aanpak (doelsturing) voor de melkveehouderij en akkerbouw verder sluitend te maken, te borgen en te monitoren. De generieke aanpak voor stikstof vindt binnen deze context van doelsturing plaats.” Wederom zien we hier een aanknopingspunt met het Gebiedsprogramma	onderdeel wordt hiervoor aangepast in het inhoudsdocument. 9. Hoe weegt de provincie het strategische belang van voedselproductie en regionale economische continuïteit mee bij de verdere uitwerking van het TLGD? Zie hiervoor de beantwoording van zienswijze 83, vraag 2. Daarbij kan aangevuld worden dat voedselproductie door de landbouw belangrijk blijft, iets wat niet ter discussie wordt gesteld door het TLGD programma. Tot slot: De inzet van Avebé om nieuwe en sterkere gewassen te introduceren waar veel minder gewasbeschermingsmiddelen voor nodig zijn of sterkere gewassen hun intrede doen helpen enorm. De samenwerking met Aveé zoeken we graag verder op, zoals ook wordt bepleit in de Gebiedsagenda voor de Veenkoloniën of onder de aandacht is bij de Agro Agenda Noord Nederland.	

van IVK en de Agenda. Wanneer we deze systematiek voor de akkerbouw willen uitrollen in Drenthe, dan betekent dit dat we de BMA en de Sectoraanpak Nitraat met N-mineraalmetingen verder moet stimuleren en ontwikkelen. 12. Op blz. 71 geeft u het volgende aan met betrekking tot waterkwaliteit en KPI's: "voor waterkwaliteit kan gedacht worden aan KPI's als stikstofbodemoverschot en milieubelastingspunten." Wij willen u er hierbij op wijzen dat u voor de akkerbouw er nog twee aan toe zou moeten voegen: de Biodiversiteitsmonitor Akkerbouw (BMA) en de N-mineraalmetingen vanuit de Sectoraanpak Nitraat van BO Akkerbouw. Beide proberen we uit te rollen vanuit het Gebiedsprogramma van IVK en de Agenda. 13. Op blz. 73 onder het kopje "Het beschermen en verbeteren van de waterkwaliteit" gaat het onder andere over gewasbeschermingsmiddelen. Wij willen hier twee zaken benoemen die volgens ons van belang zijn. Ten eerste is in het coalitieakkoord van het (minderheids)kabinet opgenomen dat de overheid een Convenant Gewasbescherming wil uitwerken met o.a. de akkerbouwsector. Als lid van de BO Akkerbouw zijn wij hier op aangehaakt. Wij zien dit als een belangrijk instrument om in gezamenlijkheid afspraken te maken over het behoud van een goede 'gereedschapskist' voor de teler, meer in te zetten op Integrated Crop Management en aan te sluiten bij de landelijke ontwikkeling naar milieubelastingspunten. Een landelijk convenant kan voorkomen dat elke lokale of regionale overheid haar eigen regels opstelt met grote onduidelijkheid tot gevolg. Ten tweede willen we benoemen dat Avebe met haar eigen veredelingsbedrijf Averis een unieke positie heeft als het gaat om het ontwikkelen van duurzame zetmeelaardappelrassen. Wij hebben nu al rassen op de markt met verbeterde phytophthoraresistenties die gemiddeld genomen toe kunnen met (ongeveer) 5 bespuitingen ten opzichte van 15 bespuitingen voor gangbare rassen. Dat is een reductie van zo'n 70% die nu al beschikbaar is voor onze boerenleden en er komen nog meer van deze rassen op de markt in de komende jaren. Phytophthora is een gevreesde schimmelziekte en het enige wat daar tegen helpt zijn resistenties en bespuitingen, maar wel in die combinatie. Wanneer een resistentie eenmaal is doorbroken gaat (minimaal) tien jaar aan veredeling in rook op. Tevens zijn zetmeelaardappelen stikstofefficiënt; we zien dat de gemiddelde stikstofgift daalt en zetmeelaardappelrassen gaan ook heel efficiënt om met de toegediende stikstof. Ook dit helpt om de waterkwaliteit verder te verbeteren. 14. Op blz. 73 benoemt u de volgende maatregel: "opstellen van gebiedsgerichte plannen voor kwetsbare BO-nitraatgebieden." Uit de voetnoot blijkt dat u hier verwijst naar de Sectoraanpak van de Brancheorganisatie Akkerbouw, waar wij als Avebe lid van zijn. Wederom een aanknopingspunt met het Gebiedsprogramma van IVK en de Agenda en ons pleidooi om deze breed te ondersteunen zodat we deze aanpak door heel Drenthe kunnen uitrollen.		

15. Op blz. 74 benoemt u de volgende maatregel: “behoud en herstel van veengebieden door hogere grondwaterstanden en extensiever gebruik.” Wij willen u erop wijzen dat zeker in de Veenkoloniën en wellicht ook op andere plekken in Drenthe er gebieden op de kaart als veen worden bestempeld, maar dat dit in de praktijk niet het geval is. In het gebiedsproces met de provincie Groningen kwamen we tot de constatering dat de provincie kaarten hanteerde waarop veenpakketten stonden aangewezen die reeds waren verdwenen, bijvoorbeeld door de aanleg van bedrijventerrein, afgravingen of diepploegen, waardoor de kaart niet overeenkwam met de actuele situatie. Wij kunnen ons voorstellen dat dit ook het geval zal zijn in de Drentse Veenkoloniën. Enige tijd geleden werkte de WUR in opdracht van het ministerie van LNV aan een nieuwe grondsoortenkaart. Wij weten niet wat de status is van deze grondsoortenkaart, maar wij roepen u op om voorzichtig met dit onderwerp om te gaan en vooral de kennis uit de gebieden (o.a. van boeren) te gebruiken. Dit om te voorkomen dat gebieden als veen worden aangewezen die dat in de praktijk helemaal niet meer zijn. 16. Op blz. 96 geeft u aan dat u initiatieven van onderop toejuicht, maar dat er geen onbeperkte (financiële) middelen beschikbaar zijn om alle initiatieven te ondersteunen. Enerzijds begrijpen we dat en is het logisch om een start te maken in een aantal prioritaire gebieden waar de opgaven zich stapelen. De Veenkoloniën is niet aangewezen als zo'n prioritair gebied, omdat de opgave hier een stuk kleiner is. Echter, het niet ondersteunen van een initiatief als dat van het Gebiedsprogramma is om twee redenen onverstandig. Ten eerste betekent het niet aanpakken van de uitdagingen die in dit gebied spelen, dat deze uitdagingen mogelijk groter worden en dat daarmee op de langere termijn de kosten vele malen hoger komen te liggen. Ten tweede zien we dat u bepaalde oplossingsrichtingen voorziet in heel Drenthe, met name op het gebied van waterkwaliteit en doelsturing in de akkerbouw. Deze staan al benoemd in het Gebiedsprogramma Veenkoloniën en daar zijn wij al mee van start gegaan. Juist door hier extra op in te zetten kan deze systematiek uiteindelijk in heel Drenthe worden uitgerold. Met andere woorden, door in te zetten op de Veenkoloniën als voortrekker, kan uiteindelijk heel Drenthe hiervan profiteren. Dat kan wel eens veel goedkoper zijn dan in alle andere gebieden opnieuw het wiel uit te vinden. 17. Op blz. 100 beschrijft u de problemen in het Drentsche Aa-gebied. De uitdaging op het gebied van stikstof is hier minder groot dan in de andere prioritaire gebieden. Het gaat vooral om de “waterkwaliteit als cumulatieve effecten van gewasbeschermingsmiddelen” en “vermindering van de emissie van gewasbeschermingsmiddelen naar het oppervlaktewater vergt aanpassing en investering in de landbouw.” Daarnaast wordt het issue van het omzetten van grasland naar bouwland benoemd, wat in deze zienswijze reeds is beschreven onder punt 9. We vallen in herhaling, maar deze thema's die in de Drentsche Aa spelen zijn juist de thema's waarvoor we met het Gebiedsprogramma Veenkoloniën van IVK en de Agenda een oplossing voor bieden.		

Wederom roepen we op om het Gebiedsprogramma te ondersteunen en als voorbeeld te laten dienen voor alle gebieden in Drenthe waar deze problematiek speelt. 18. Op blz. 136 en met name 137 worden een aantal zaken benoemd ten aanzien van effecten op de werkgelegenheid en de keten van verwerkers. Daar staat onder andere het volgende: “De productie van het stoppende landbouwbedrijf vervalt, wat minder input voor de verwerkende industrie betekent. Naar verwachting zal een deel van de weggevallen input worden vervangen door buitenlandse aanvoer. Overigens kan de verwerkende industrie zich ook – gelet op de gewenste verschuiving van dierlijke naar plantaardige consumptie in het kader van het klimaatbeleid – meer gaan toeleggen op de productielijn van plantaardige producten. De afzet van de toeleverende industrie zal inboeten als de vraag van het aangekochte bedrijf verdwijnt. Beëindiging van landbouwbedrijven kan ook tot een beperkt verlies van arbeidsplaatsen in de toeleverende en verwerkende industrie leiden. Exacte cijfers voor de werkgelegenheid in de toeleverende en verwerkende industrie in Drenthe hebben we niet. Ervan uitgaande dat die iets kleiner zal zijn dan het aandeel van de primaire sector in de totale werkgelegenheid (3,7%) (figuur 6.2), zal de toeleverende en verwerkende industrie zo'n 2 à 3% van de totale werkgelegenheid in Drenthe voor zijn rekening nemen. Het werkgelegenheidseffect in de toeleverende en verwerkende industrie als gevolg van het aankopen van landbouwbedrijven is naar verwachting daarom beperkt. Bovendien moet worden bedacht dat de toeleverende- en verwerkende industrie is gesitueerd op verschillende afstanden van het aangekochte bedrijf, dus de werkgelegenheidseffecten doen zich zowel in als buiten de regio voor. Directe veranderingen door een lagere veebezetting Een deel van de verworven landbouwgronden zal worden ingezet om bestaande melkveebedrijven de mogelijkheid te geven om hun areaal uit te breiden zodat de veebezetting per ha omlaag kan. De melk en vleesproductie van het melkveebedrijf hoeft daardoor niet te veranderen; in zoverre de boer met meer kosten krijgt te maken, gaan wij ervanuit dat deze worden gecompenseerd door een beloning voor ecosysteemdiensten. De maatregel van een extensiever grondgebruik zoals een lagere veebezetting per ha hoeft dus geen gevolgen te hebben voor de leefbaarheid in het landelijk gebied. Beperkte effecten Al met al lijkt het erop dat over het geheel genomen het beëindigen van landbouwbedrijven en de extensivering van het grondgebruik op landbouwbedrijven de leefbaarheid in het landelijk gebied doorgaans niet beïnvloedt. Dat komt doordat boeren van de beëindigde bedrijven doorgaans in de		

regio zullen blijven wonen en doordat er voldoende werkgelegenheid in de regio is voor boeren of ontslagen werknemers van de toeleverende en verwerkende industrie die nieuw werk zoeken.” In bovenstaande teksten uit het Ontwerp TLGD worden bepaalde aannames gemaakt die in onze ogen niet kloppen. Hieronder lichten wij dit nader toe. Het klopt dat het stoppen van landbouwbedrijven van invloed kan zijn op de input voor de verwerkende industrie. In het geval een akkerbouwbedrijf stopt en deze grond niet wordt overgenomen door een andere akkerbouwer (bijvoorbeeld door de omzetting naar natuur), dan komen er minder grondstoffen (zetmeelaardappelen, bieten, granen etc.) binnen om te verwerken. Dit treft dus Avebe, maar ook partijen als Cosun en Agrifirm. Hierbij geldt dat Avebe in Nederland haar grondstof voor het grootste deel uit Drenthe en Groningen betreft (en voor een klein deel uit Overijssel en Gelderland). Echter, doordat Avebe (maar ook Cosun, Agrifirm en FrieslandCampina) allemaal coöperaties zijn, worden de boeren die doorgaan met hun bedrijf ook geraakt. Wanneer coöperaties minder grondstoffen binnen kunnen halen en de productielocaties minder efficiënt draaien, zal het economische resultaat verslechteren. Dit zien de boerenleden, die eigenaar zijn van de coöperaties, terug in hun uitbetaling die naar beneden zal gaan. Wat niet klopt, is uw stelling dat het wegvallen van deze input (deels) zal worden vervangen door buitenlandse aanvoer. De productie van aardappelzetmeel is regionaal georganiseerd met de aanvoer van grondstof vlakbij de productielocaties. Het slepen met grondstoffen, in ons geval de zetmeelaardappel, is kostbaar omdat de aardappel relatief veel water bevat (75% water). Ook het verplaatsen van productielocaties is niet aan de orde, die zijn daarvoor te groot en te kapitaalintensief. Met het wegvallen van akkerbouwareaal wordt de concurrentie op de akker (tussen andere gewassen zoals suikerbieten, consumptieaardappelen en uien) alleen maar groter. De afgelopen jaren waren hier een toonbeeld van, waarbij veel van onze leden aandelen Avebe hebben verkocht of tijdelijk geparkeerd, ook met het oog op strengere wetgeving rondom rustgewassen. Dit zorgde voor een grote druk op onze grondstofvoorziening. De markt voor akkerbouwgewassen is met alle onrust in de wereld ook nog eens veel volatieler geworden, met prijzen die sterk op en neer gaan. Het zomaar stellen dat we dan grondstof uit het buitenland kunnen halen is onjuist. Ook de bewering dat de verwerkende industrie wel kan overstappen op de verwerking van plantaardige producten is er een die te gemakkelijk wordt gesteld. Zoals u wellicht weet wordt op onze locatie in Gasselternijveen in Drenthe aardappeleiwit geproduceerd vanuit de zetmeelaardappel, die geschikt is voor humane consumptie. Dit doen we zonder dat we daar één extra hectare voor nodig te hebben gehad. Tot vijf jaar geleden zag de toekomst voor plantaardig eiwit er rooskleurig uit. Echter, vanwege de hierboven genoemde onrust in de wereld (oorlogen in Oekraïne, het Midden-Oosten en de algehele geopolitieke onzekerheid) gecombineerd met hoge		

inflatie zien we dat die toekomst er anders uit is komen te zien. We zien op de langere termijn nog steeds potentieel in deze markt, maar dat is wel kleiner geworden door al deze ontwikkelingen. Binnen het landbouwprogramma Fascinating werken we wel aan alternatieve teelten, maar de praktijk is weerbarstig en laat zien dat je niet zomaar kan overstappen op het verwerken van een ander (eiwit)gewas. Het klopt dat beëindiging van landbouwbedrijven een effect kan hebben op de directe en indirecte werkgelegenheid van de verwerkende industrie. Afhankelijk van hoeveel akkerbouwgrond er uit productie wordt genomen kan dit effect beperkt tot (zeer) omvangrijk zijn. Zoals hierboven reeds aangegeven kan het wegvallen van grondstoffen niet zomaar worden opgevangen. Als de grondstofpositie van Avebe teveel in het geding komt, kan er een punt worden bereikt waarbij (onverhoopt) moet worden besloten tot het sluiten van één van de productielocaties in Drenthe of Groningen. Bij Avebe werken in Nederland zo'n 1.000 mensen, waarvan veel mensen op de drie productielocaties (Gasselternijveen, Ter Apelkanaal en Foxhol). Daarnaast is er een grote schil van bedrijven om Avebe heen waar een economische relatie mee is. Denk aan transporteurs, onderhoudsbedrijven, mechanisatiebedrijven, bouwbedrijven en installateurs. De regionale economische betekenis van een bedrijf als Avebe is dus wellicht groter dan u nu in het Ontwerp TLGD stelt. De alinea over de lagere veebezetting is niet iets wat Avebe direct aangaat. Maar wij vragen ons wel af waar u het op baseert dat de hogere kosten van extensivering voor een veeboer worden gecompenseerd door ecosysteemdiensten. Met de hoge grondprijs in Nederland (ook in Drenthe) en de beperkte beschikbaarheid van financiële middelen voor ecosysteemdiensten zijn wij benieuwd naar de financiële onderbouwing hiervan. Het zal u niet verbazen dat wij het niet eens zijn met uw conclusie dat de effecten op de landbouw en de verwerkende industrie wel meevallen. Gezien de grote hoeveelheid areaal waar de plannen in het Ontwerp TLGD betrekking op hebben kan dit effect aanzienlijk zijn. Wij willen u vragen om dit onderdeel uit het Ontwerp TLGD beter te onderbouwen en ook de verwerkende industrie hierbij te betrekken. Drie onderwerpen zijn daarbij van belang: 1) De huidige economische positie van de landbouw én de verwerkende industrie met de schil van bedrijven daaromheen, zoals hierboven reeds aangehaald. 2) Het feit dat de internationale concurrentiepositie van de (verwerkende) industrie in Nederland de afgelopen jaren flink is verslechterd. Wij zijn van oorsprong een Gronings-Drents bedrijf en we investeren graag in Nederland, maar dat kan alleen als dit uiteindelijk voldoende geld oplevert voor onze boerenleden. We merken dat het investeringsklimaat in Nederland steeds minder aantrekkelijk is, dit is ook de reden dat wij bij het doen van investeringen ook overwegen		

om meer in onze productielocaties in het buitenland te investeren. Zo hebben we onlangs een productielocatie voor aardappelvlokken aangekocht in Polen (Solan in Glowno). Deze keuzes komen niet ten goede aan de regio (directe en indirecte werkgelegenheid), maar moeten we uiteindelijk wel maken voor de continuïteit van onze coöperatie. 3) Tenslotte het strategische en geopolitieke belang van voedselproductie. In een wereld die steeds onzekerder wordt, met volatiele markten, hoge energieprijzen en waar de grote machtsblokken van de VS en China een geopolitieke strijd met de rest van de wereld aan het voeren zijn, is het verstandig om ten aanzien van voedselproductie het strategische belang hiervan mee te wegen. Dit betekent niet dat wij het belang van milieudoelen terzijde willen schuiven, die staan wat ons betreft niet ter discussie. Maar het niet meenemen van deze belangen in de uiteindelijke afweging zou volgens ons onverstandig zijn. Tot slot Wij hopen dat wij met deze zienswijze een bijdrage hebben kunnen leveren aan de totstandkoming van een definitief Programma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe. Zoals aangegeven zien wij veel aanknopingspunten in het Ontwerp TLGD met het Gebiedsprogramma Veenkoloniën. Wij gaan daar graag met u over in gesprek. Wij blijven graag betrokken bij het vervolgproces. Wij vertrouwen erop u hiermee voldoende te hebben geïnformeerd en we zien uit naar uw reactie.		
207.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Via deze weg wil ik graag van de gelegenheid gebruik maken om een zienswijze kenbaar te maken in het kader van het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe. Ik ben [REDACTED]. Wij hebben een traditioneel gemengd melkvee- en akkerbouwbedrijf [REDACTED]. Wij telen gras, snijmaïs, zetmeelaardappelen en brouwergerst. Ons bedrijf is een familiebedrijf, waarbij mijn vader van 79 jaar nog dagelijks meehelpt op het bedrijf. Ons bedrijf is een zogenaamd PAS melder bedrijf, welke gevestigd is in [REDACTED]. Onze landerijen bevinden zich [REDACTED]. Wij gaan al 7 jaar gebukt onder de last van de legalisering van de PAS vergunning. Ondanks de grote positieve inzet van de provincie is daar nog steeds geen definitief uitsluitsel over gegeven door de overheid dan wel de rechter in een uitspraak. Onlangs ontvingen wij het ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD) van de provincie Drenthe. Het programma geeft een inkijk in de plannen van de provincie om de natuur te herstellen/in stand te houden. Het heeft nogal impact op het agrarisch gebruik van landbouwgronden. Het ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe heeft voor mijn bedrijf directe en ingrijpende gevolgen. Mijn perceel [REDACTED], is binnen het programma aangewezen als gebied waar de grondwaterstand zal worden verhoogd. De voorgenomen verhoging van de	1. Wanneer wordt eindelijk duidelijkheid gegeven over de legalisering van het PAS-meldersbedrijf? In zijn algemeenheid geldt voor PAS-melders dat het legalisatieprogramma is verlengd tot 1 maart 2028. De minister komt met een programma maatwerkaanpak PAS-melders (op moment van schrijven ligt dit ter inzage voor consultatie). Met het TLGD werken wij aan een programma dat vergunningverlening weer mogelijk moet gaan maken voor elke activiteit. 2. Waarom is in het ontwerpprogramma niet concreet uitgewerkt hoe negatieve	

grondwaterstand heeft naar verwachting aanzienlijke negatieve consequenties voor de agrarische bedrijfsvoering. Zo zal de draagkracht van de bodem afnemen, waardoor het gebruik van landbouwmachines wordt beperkt en bewerkingen moeilijker of op bepaalde momenten zelfs onmogelijk worden. Dit leidt tot een verslechtering van de benutbaarheid van de gronden en zal naar verwachting resulteren in lagere opbrengsten en een verminderd economisch rendement. Deze nieuwe onzekerheden komen bovenop de reeds bestaande en ingrijpende onzekerheden als gevolg van de PAS-problematiek. De opstapeling van maatregelen en onzekerheden maakt het voor mijn bedrijf steeds moeilijker om op verantwoorde wijze toekomstgerichte keuzes te maken. Daarnaast is de continuïteit van de onderneming onzekerder. In het ontwerpprogramma wordt onvoldoende concreet en inzichtelijk gemaakt op welke wijze negatieve effecten voor individuele bedrijven zoals het mijne worden voorkomen, beperkt of gecompenseerd. Er ontbreekt duidelijkheid over de inzet van passende schadebeperkende maatregelen, financiële compensatie en de mogelijkheid tot maatwerk. Hierdoor blijft onduidelijk hoe de provincie de belangen van individuele ondernemers daadwerkelijk borgt. Ik verzoek u daarom om in het definitieve programma expliciet en concreet uit te werken op welke wijze negatieve effecten voor individuele agrarische bedrijven worden ondervangen. Daarbij vraag ik nadrukkelijk om adequate compensatie, heldere kaders en ruimte voor maatwerk, zodat de bedrijfsvoering en continuïteit niet onevenredig worden geschaad. Tot zover mijn opmerkingen en suggesties. Als er naar aanleiding van deze zienswijze vragen zijn, dan kunt u contact met ondergetekende opnemen.	effecten voor individuele bedrijven worden voorkomen of gecompenseerd? Zie zienswijze 2, 4 en 15. 3. Welke maatregelen neemt de provincie om negatieve gevolgen van de verhoging van de grondwaterstand voor mijn bedrijf te voorkomen of te beperken? Een verhoging van de kan grondwaterstand gevolgen hebben voor de agrarische bedrijfsvoering (bewerkbaarheid van percelen, opbrengsten). Mocht tijdens de gebiedsuitwerking blijken dat peilverhoging leidt tot nadelige effecten, zal eerst worden ingezet op het voorkomen of beperken van die effecten. Als nadelige effecten niet geheel te voorkomen zijn, geldt het uitgangspunt dat deze niet eenzijdig bij individuele ondernemers worden neergelegd en zal worden gekeken naar passende vormen van compensatie. 4. Op welke wijze wordt financiële compensatie geregeld voor ondernemers die negatieve consequenties ervaren? Zie ook zienswijze 5, wij delen uw uitgangspunt dat planschade en compensatie zorgvuldig en tijdig moeten worden geregeld. Ook dit zal onderdeel uitmaken van het gebiedsproces. Het is ook mogelijk om gronden deels te laten afwaarderen. Zie wat dit betreft paragraaf 3.4.	

	5. Welke mogelijkheden voor maatwerk worden geboden aan individuele agrarische ondernemers? Zoals betrokkene zelf al aangeeft, moet het programma worden uitgewerkt per deelgebied. Daarbij worden belanghebbenden betrokken. Het is onze intentie om in dat proces gezamenlijk met belanghebbenden te komen tot voor eenieder aanvaardbare oplossingen. Hier zit dus ook de ruimte om, binnen de te bereiken doelen, tot maatwerk en waar nodig compensatie te komen. 6. Hoe borgt de provincie de belangen en continuïteit van individuele agrarische bedrijven? Het TLGD programma wil het stikstofslot doorbreken zodat alle bedrijven en projecten die stikstof gerelateerd zijn uiteindelijk weer perspectief krijgen. Een belang wat ook geldt voor individuele agrarische bedrijven. Met het beschikbaar stellen van middelen op verschillende manieren wordt (afhankelijk van de wensen en type bedrijven) wil de provincie tegemoet komen aan het realiseren van (nieuwe) continuïteit. 7. Kan de provincie in het definitieve programma expliciet en concreet uitwerken hoe negatieve effecten worden ondervangen? Zie voorgaande antwoorden (met name 4). Daarbij geldt dat voor bedrijven gelegen in de hotspots we nog een heel gebiedsproces gaan doorlopen om te zien op welke wijze de opgaven vorm gegeven kunnen worden.	

208.	Nederlandse Melkveehoudersvakbond (pro forma)
Zienswijze	Reactie op zienswijze Gevolgen
De Nederlandse Melkveehouders Vakbond (NMV) is een vereniging met als doel het behartigen van de belangen van melkveehouders. NMV is een vakbond voor en door melkveehouders. Twee van onze belangrijkste speerpunten zijn: een goed inkomen voor gezinsbedrijven en 'meten is weten'. Inleiding Hoewel de NMV tot nu toe niet direct betrokken is geweest bij processen om te komen tot een Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijke Gebied Drenthe (verder aangeduid als TLGD), wil zij toch graag haar zienswijze op dit programma kenbaar maken. Die zienswijze is niet in lijn met het voorliggende programma. Toch hoopt en verwacht NMV dat zowel het College van Gedeputeerde Staten als Provinciale Staten rekening zullen houden met de inhoud van deze zienswijze bij het opstellen van de eindversie van het TLGD, bij het opstellen van de Omgevingsvisie en bij het opstellen van de Omgevingsverordening. Hoewel het programma ambieert om perspectief te bieden aan de agrarische sector en vergunningverlening vlot te trekken, stelt de NMV vast dat het document op fundamentele juridische onderdelen tekortschiet. Dit creëert onaanvaardbare rechtsonzekerheid voor ondernemers in het landelijk gebied. De beoogde wijzigingen lijken op papier mooi maar zijn ver weg van de agrarische praktijk. Het onttrekt een onevenredige buitenproportionele hoeveelheid grond en gebruiksrechten op dierenverblijven en percelen die het feitelijke gebruik nagenoeg onmogelijk maken, zonder redelijke schadevergoeding en zonder garantie of borging dat de natuur en waterdoelen ondubbelzinnig op redelijke termijn gerealiseerd kunnen worden. Gronden zienswijze De bezwaren richten zich op alle onderdelen en gaan o.a. op de volgende punten: Communicatie ter inzage gelegde stukken Op uw website https://www.provincie.drenthe.nl/algemene-onderdelen/toekomstgericht-landelijk-gebied-drenthe/ontwerpprogramma-tlgd/ worden geen concrete nummers van het provinciaal blad vermeld en de concrete vindplaats op het landelijke omgevingsloket ontbreekt. Evenmin is op de site de adressering e.d. te vinden waar een zienswijze die per post overeenkomstig de Algemene wet bestuursrecht ingediend kan worden aan dient te voldoen. Een tweede bijlage op de site blijkt te gaan over het Ontwerpprogramma TLGD - Officiële versie'. Dat blijkt te gaan over het Provinciaal Blad 2026 nummer 2508 van 12 februari 2026. te gaan. In dit provinciaal blad is geen enkele concrete informatie opgenomen over de eisen waaraan een zienswijze dient te voldoen.	1. Is het TLGD juridisch houdbaar, gezien het ontbreken van een Plan-MER en de afhankelijkheid van modelmatige aannames? Ja, wij hebben met het TLGD een stevige onderbouwing hoe te komen tot oplossingen in het Landelijk gebied. Zie ook onze antwoorden op zienswijzen 2 en 55. 2. Hoe borgt de provincie rechtszekerheid voor agrarische ondernemers, met name bij vergunningverlening, PAS-melders en bestaande vergunningen? Met dit programma doen wij niets ten aanzien van de rechten van bestaande vergunningen. Ten aanzien van de rechtszekerheid wijzigt dan ook niets. De in te voeren norm komt wel boven op de bestaande vergunning. Dat geldt voor de gehele melkveehouderijsector. Voor vergunningverlening geldt de rechtsbeschermingsmogelijkheden die nu ook gelden en wettelijk zijn bepaald. 3. Kan AERIUS worden gebruikt als basis voor normering, borging en handhaving, gezien de wetenschappelijke en juridische kritiek? Wij verwijzen kortheidshalve naar onze beantwoording bij zienswijze 2 en 55. 4. Hoe wordt voorkomen dat generieke en gebiedsgerichte reducties leiden tot disproportionele lasten,

Anno 27 maart 2026 vermeldt de site als volgt: 'Download hier het ontwerpprogramma. Deze pdf is niet de rechtsgeldige versie van dit programma. De rechtsgeldige versie van het ontwerpprogramma TLGD is na publicatie in te zien via de officiële bekendmaking die op deze pagina gelinkt wordt.' Deze opmerking maakt niet duidelijk of na 12 februari 2026 alle relevante stukken opgenomen zijn op uw site. Uiteindelijk blijkt er los van een document afkomstig uit het eerste provinciaal blad na een zoektocht nog een tweede provinciaal blad te zijn met nummer 2565 van 13 februari 2026 waarin wel informatie is verstrekt over drie mogelijkheden om een zienswijze in te dienen terwijl de website maar een van de drie biedt. Op uw site is geen verwijzing naar het landelijke omgevingsloket https://omgevingswet.overheid.nl/regels-op-de-kaart/documenten/_akn_nl_act_pv22_2025_programmaTLGD_akn_nl_bill_pv22_2026_besluit_programma_20260212_151846/overzicht. Op het landelijke omgevingsloket is weliswaar te lezen dat 31 maart 2025 de zienswijze termijn vervalt, maar ook daar ontbreken de wettelijke instructies die de Awb voorschrijft waaraan een zienswijze dient te voldoen en is geen volledige informatie uit het (of de) provinciaal blad(en) beschikbaar https://zoek.officielebekendmakingen.nl/prb-2026-2565.html met instructies voor een zienswijze. In de afgedrukte versie van het provinciaal blad zijn geen leesbare verwijzingen opgenomen naar de officiële stukken. De stukken uit het Provinciaal Blad en het landelijke omgevingsloket hebben een hogere juridische waarde dan de website. In het provinciaal blad en het landelijke omgevingsloket worden niet de concrete vindplaatsen volgens een leidraad vermeld. GS maakt gebruik van het nationale omgevingsloket de opvolger van ruimtelijkeplannen.nl. Anders dan onder ruimtelijkeplannen is het na de invoering van de omgevingswet niet meer mogelijk om volledige integrale regels en volledige of geselecteerde kaart(delen) op een gebruikersvriendelijke manier te raadplegen en (als pdf) te printen zodat niet goed beoordeeld kan worden welke belangen op welke locaties geraakt worden met deze ter visie legging. In afwijking van ruimtelijkeplannen is er op de site van het landelijk omgevingsloket geen print knop beschikbaar en bij de toelichting op rijksniveau geven geen duiding over de (on)mogelijkheid van het printen en bewaren van kaarten. GS heeft op meerdere locaties onvoldoende vindbare informatie verstrekt over de zienwijze procedure. Een zienswijze wordt niet-ontvankelijk verklaard als deze niet voldoet aan formele vereisten! Dit is in strijd met het zorgvuldigheidsbeginsel. Ontbreken van een Plan-MER (Milieueffectrapportage)	eigendomsbeperkingen en gedwongen beëindiging? Doordat we in het halen van de opgave ruimte geven voor een gebiedsproces, waarin maatregelen en stoppende bedrijven sinds 2019 worden meegeteld en er tot 2035 de tijd is om invulling hieraan te geven. Daarbij is het wel zo dat in de gebieden rondom N2000 een zwaarder opgave geldt dan in het generieke deel. Wij hebben dit vormgegeven op een wijze die wij proportioneel vinden. 5. Hoe wordt een evenwichtige belangenafweging gemaakt tussen natuur- en waterdoelen enerzijds en voedselproductie, economie en leefbaarheid anderzijds? Het TLGD maakt een afweging van belangen uitgaande wettelijke opgaven. In gebiedsprocessen zullen we met name rondom N2000 en in de hotspots ruimte geven voor maatwerk in de vorm van een gebiedsaanbod. Hierin zullen ook meerdere belangen naar voren komen en gewogen worden. 6. Op welke wijze worden alternatieven (zoals effectgericht natuurbeheer en bronmaatregelen) volwaardig onderzocht vóór verdere inperking van de landbouw? Zie zienswijze 1. 7. Hoe voorkomt de provincie koude sanering en borgt zij een realistisch verdienmodel bij extensivering en doelsturing?	

In de terinzagelegging wordt gesteld dat de onderbouwing van het programma "achtergrondinformatie" betreft en geen onderdeel uitmaakt van het programma zelf. Dit is juridisch onhoudbaar. Het TLGD is een programma dat het kader schept voor toekomstige vergunningverlening en ingrijpende milieueffecten beoogt. Op grond van de Europese SMB-richtlijn en de Nederlandse Omgevingswet is een Plan-MER voor dergelijke programma's verplicht. Zonder een getoetste MER is het programma juridisch "nietszeggend" en zal elke vergunning die op dit beleid wordt gebaseerd, bij de eerste de beste gang naar de rechter (Raad van State) worden vernietigd. Nu het Plan-MER ontbreekt heeft dit tot gevolg dat alsnog de MER procedure inclusief bezwaar en beroep gevolgd dient te worden conform het Verdrag van Aarhus. Juridische status van "Experimenten" en "Doelsturing" Het programma leunt zwaar op pilots en experimenten met doelsturing (zoals de 1-op-1 mestvervanging). Echter, deze worden niet verankerd in een robuust juridisch kader. Door deze maatregelen enkel als "vloeibaar" beleid te presenteren en niet hard te borgen in de Provinciale Omgevingsverordening (POV) met bijbehorende wetenschappelijke onderbouwing, wordt de boer opgezadeld met alle risico's. Experimenten bieden geen bankgaranties en geen rechtszekerheid voor de lange termijn. TLGD wil volgens p.53 van het provinciaal blad 2026 nummer 2508 koplopers belonen. De MOB voert nu al juridische procedures en met vraagtekens over doelvergunningen. <i>'Maar ze zetten wel vraagtekens bij de deugdelijkheid van sensoren die de ammoniakemissie meten.'</i> 'Er mag geen kilo ammoniak boven het emissieplafond worden geproduceerd. Het beleid levert een reëel gevaar voor aanvallen van vergunningenactivisten en is in strijd met het motiverings- en rechtszekerheidsbeginsel. Bestuurlijke discontinuïteit en rechtszekerheid De recente bestuurlijke instabiliteit binnen de provincie (het vertrek van meerdere gedeputeerden) onderstreept de kwetsbaarheid van dit "zachte" beleid. Omdat het programma geen dwingende juridische status heeft, kan een volgende coalitie dit document zonder meer terzijde schuiven. Verloochening van de achterban door gebrek aan grip Het is gebleken dat de fracties in de Provinciale Staten onvoldoende grip hebben op de uitvoering van dit programma. NMV verzoekt de provincie om een onafhankelijk juridisch orgaan of adviseur aan te stellen (zoals reeds geopperd in de Staten) die toeziet op de juridische houdbaarheid van de Drentse koers, zodat boeren niet langer met "geitenpaadjes" het moeras in worden gestuurd. Doelstellingen van het TLGD zijn op provinciaal niveau onhaalbaar De NMV kan zich vinden in de doelstellingen van het TLGD zoals aangegeven op pagina 27 van het TLGD te weten:	Doordat we in dit programma een balans hebben gezocht in generiek en gebiedsgerichte opgaven en de opgaven met deskundigheid uit de sector hebben uitgewerkt. 8. Wat gebeurt er als rijksmiddelen en wettelijke aanpassingen uitblijven: worden doelen of ambities dan bijgesteld? Het Rijk heeft € 20 mjd in de begroting voor deze opgave. Daarmee is duidelijk dat er via het rijk dan wel via de provincie, extra geld beschikbaar gaat komen,. 9. Hoe wordt geborgd dat sprake is van vrijwilligheid, terwijl het programma spreekt over harde borging, normen en zones? Zie beantwoording bij zienswijze 20. 10. Hoe waarborgt de provincie gelijke behandeling van de landbouw ten opzichte van andere sectoren en terreinbeheerders? Zie zienswijzen 3 en 15. In het programma hebben we voorts benoemd dat we ook nadere afspraken met Terreinbeheerders willen maken. Terreinbeheerders staan hier onder voorwaarden ook voor open, getuige de 'Bouwsteen Natuur', die zij hebben ondertekend (zie: <u>Bouwstenen - Interprovinciaal Overleg</u>). 11. Hoe wordt de participatie en rechtsbescherming van belanghebbenden georganiseerd conform Aarhus (inspraak, bezwaar en beroep)?	

1. <i>Een oplossing voor het vergunningenslot op de landbouw, woningbouw, infrastructuur en economie:</i> a. <i>Oplossen van de situatie van PAS-melders en ruimte bieden voor ontwikkelingen;</i> b. <i>Landbouw(-structuur) versterken;</i> 2. <i>Wettelijke water- en natuurdoelen halen.</i> Tegelijkertijd wil de NMV hier de volgende kanttekeningen bij plaatsen. Het lostrekken van de vergunningen ten behoeve van PAS melders, interimmers en anderen zonder adequate vergunning (mogelijk meer dan 50 % van de agrarische ondernemers) en om bedrijfsontwikkelingen mogelijk te maken is een nobel doel. Maar zoals in het TLGD eigenlijk ook al wordt geconcludeerd, kan de provincie dat - binnen de bestaande wettelijke kaders - helemaal niet. Daarvoor is landelijk beleid nodig. Helaas lijkt het erop dat ook de nieuwe regering een oplossing voor deze problematiek zoekt binnen de bestaande wettelijke kaders en de daarbij behorende jurisprudentie. Het omzetten van de depositiedoelstellingen in de Omgevingswet naar emissiedoelstellingen zal hieraan niets veranderen. Zowel de nieuwe regering als de provincie Drenthe lijken een heilig geloof te hebben in het idee dat als er maar sprake is van een forse emissiereductie (geborgd) er wel weer intern en extern gesaldeerd kan worden zonder dat het additionaliteitsbeginsel roet in het eten gooit. Uit Technische Briefings van het ministerie van LVVN aan de Tweede Kamer blijkt dat dit - zeker op korte termijn - ijdele hoop is. Pas als de berekende depositie van stikstof in de buurt komt van de KDW's is vergunningverlening denkbaar, zo blijkt uit die briefings. De NMV onderkent dat toerekenbare en effectieve water- en natuurdoelen zo veel mogelijk gehaald moeten worden. Echter zo duidelijk als deze doelstelling op het eerste oog lijkt, zo onduidelijk zijn ze als wat dieper op deze materie wordt ingezoomd. Dat betreft met name de natuurdoelen. In dat opzicht lijkt de provincie Drenthe volledig mee te gaan in het frame dat het slecht gaat met de natuur en dat met name stikstof daarvoor hoofdverantwoordelijk is. De provincie leunt daarbij volledig op de Natuur Doel Analyses en het oordeel van de Ecologische Autoriteit daarover. Uit die NDA's blijkt dat alle 12 Natura 2000 gebieden als nee, tenzij kwalificeren. De grote vraag is of deze kwalificatie recht doet aan de werkelijkheid. Voor vrijwel alle NDA's geldt dat een verslechtering van habitats en soorten t.o.v. het referentiejaar (meestal 2004) niet te vinden is en dat m.b.t. stikstof sprake is van een cirkelredenering. En die luidt: de berekende depositie van stikstof ligt (ver) boven de KDW en dus gaat het slecht met de natuur. De staat van instandhouding van de natuur in Drenthe berust dus op een modellenwerkelijkheid en dat is in onze ogen geen goede basis om een beleid voor het landelijk gebied op te baseren. Voedselzekerheid	Het TLGD is een vrijwillig programma onder de Omgevingswet. Het TLGD bevat beleidsvoornemens voor het landelijk gebied in Drenthe. Er staan geen regels in die bindend zijn voor burgers en ondernemers. Na vaststelling van het TLGD zullen de normen en maatregelen verder worden uitgewerkt en vastgelegd in afzonderlijke besluiten. Aangezien het TLGD geen bindende regels voor derden bevat kwalificeert het programma niet als een besluit in de zin van de Algemene wet bestuursrecht waartegen bezwaar en beroep open staat. Desondanks hebben we ervoor gekozen om voorontwerpen te delen en bespreken met diverse stakeholders in het landelijk gebied. Daarnaast hebben we het ontwerp ter inzage gelegd en eenieder in de gelegenheid gesteld om een zienswijze in te dienen. Ten slotte worden in de besluiten ter uitvoering en uitwerking van het TLGD de wettelijke voorgeschreven procedures voor rechtsbescherming steeds gevolgd.	

Een volstrekt onder belicht aspect is dat er in het TLGD geen sprake is van een zorgvuldige belangenafweging tussen enerzijds de opgaves voor natuur en water (de doelen) en anderzijds de (macro-economische) belangen van de agrarische sector en de voedselproductie (voedselzekerheid). Dat de auteurs van het TLGD weinig op hebben met de voedselproductiefunctie van het landelijk gebied blijkt ook uit de verwijzing naar het rapport van het PBL waarin gezegd wordt dat er maar liefst 100.000 -150.000 hectare natuur en 100.000 - 700.000 hectare agrarische natuur bij zou moeten komen om de doelen te realiseren. Welke doelen zo vragen wij ons in gemoede af. Het PBL is slechts een adviesfunctie dat overeenkomstig de Awb niet opgevolgd hoeft te worden. Het wordt tijd om de zoekgebieden NNN in te perken met het oog op voedselproductie. Landbouwstructuur Het TLGD lijkt op het eerste oog uitgebreid aandacht te schenken aan het versterken van de landbouw(structuur), maar niets is minder waar. Weliswaar wordt ruim aandacht geschonken aan begrippen als "landbouwgrond moet zo veel mogelijk landbouwgrond blijven" en herverkaveling en kavelruil, maar per saldo zal de voedselproductie in Drenthe fors dalen als de plannen zouden worden uitgevoerd. Dat betreft niet alleen de opgaves om meer natuur te creëren, maar ook en vooral de extensiveringsslag die moet worden gemaakt om de gebiedsgerichte doelen te realiseren. En dat in een tijd waarin zowel het aantal inwoners van Nederland als het geopolitieke belang van voedselproductie in Nederland toenemen. De conclusie die De NMV hieraan verbindt is dat het TLGD zich blind staart op de "opgaves voor water en natuur" en dat de landbouw het sluitstuk van de economie en de ruimtelijke ordening in Drenthe is/wordt; alle mooie woorden over brede welvaart ten spijt. Invulling is vaag Alles overziende staat het TLGD bol van termen als doelstellingen, opgaves, borging van maatregelen enz. maar is de invulling en het tijdpad nog uitermate vaag. Blijkbaar worden er ten behoeve van de borging alternatieve normen doorgerekend ter onderbouwing van de additionaliteit, maar nadere info ontbreekt. De WUR heeft een beperkte sociaaleconomische impactanalyse uitgevoerd maar daarbij is geen enkele aandacht geschonken aan het macro-economische aspect voedselproductie. Waterkwaliteit in het algemeen Ondanks het feit dat de waterkwaliteit in de afgelopen jaren aanzienlijk verbeterd is, is het evident dat de waterkwaliteit in sommige gebieden nog niet voldoet aan de eisen zoals gesteld in de		

Nitraatrichtlijn en de Kader Richtlijn Water. Wat een doorn in het oog is, is dat nog steeds niet duidelijk is en/of benoemd wordt wat de oorzaken zijn van deze situatie. Dat maakt het uitermate lastig om te komen tot de juiste aanpak, nog afgezien van het feit dat wij onze vraagtekens plaatsen door het gebrek aan uniforme normen voor oppervlaktewater bij waterschappen en buurlanden. De KRW doelen zijn door de systematiek per definitie te allen tijde onhaalbaar. <i>'Het «one out, all out»-principe houdt dan in dat een waterlichaam slechts als «goed» wordt gepresenteerd of ingedeeld als alle in dat waterlichaam geldende KRW-doelen zijn gehaald.'</i> Herkomst vervuillingsbronnen, Ongelukkige PBL informatie <i>'Het Planbureau voor de Leefomgeving had watervervuiling uit andere bronnen - de achtergrondconcentraties - toegerekend aan de landbouw. Minister Vincent Karremans, waterschappen en provincies stellen dat zij de PBL-cijfers niet gebruiken voor hun beleid. Zonder uitzondering stellen Nederlandse overheden dat de watercijfers van het PBL niet worden gebruikt voor het beleid. Minister van Infrastructuur en Waterstaat, Vincent Karremans, zegt in zijn Kamerbrief van 12 maart 2026: "Alle waterbeheerders in Nederland (Ministerie IenW, provincies en waterschappen) houden rekening met natuurlijke achtergrondconcentraties. De achtergrondconcentraties worden zowel betrokken bij de afleiding van de doelen, als bij de beoordeling of aan de doelen is voldaan. Hierbij betrekken de waterbeheerders de gebied-specifieke omstandigheden in hun beheergebied."</i> <i>Het PBL neemt zowel natuurlijke bronnen (zoals kwel) als antropogene bronnen (zoals bemesting) mee bij 'landbouw'. Het landelijke beleid wordt gebaseerd op de bronnenanalyses van Wageningen UR.</i> Verwarrende watercijfers wel naar Brussel <i>'Volgens toenmalig minister Wiersma zou de landbouw een aandeel hebben van 31 procent in de stikstof in het oppervlaktewater in het landelijke gebied. Dit antwoordde zij in december 2025 op Kamervragen. Het PBL komt echter uit op ruim 50 procent, door de achtergrondconcentratie ook toe te rekenen aan de landbouw. Deze toerekening bleef aanvankelijk onvermeld. Inmiddels heeft het PBL de website aangevuld met een toelichting.</i> <i>Waterbeheerders beantwoorden de kritiek met sussende woorden: de PBL-cijfers worden niet gebruikt voor het Nederlandse mestbeleid. Echter, de PBL-cijfers zijn wel naar de Europese Commissie gestuurd middels de Nitraatrapportage. Deze rapportage is bepalend voor onder meer het verkrijgen van derogatie. Europa staat het gebruik van meer dierlijke mest alleen toe, als dat niet ten koste gaat van verbetering van de waterkwaliteit. De Europese Commissie kreeg de volgende toelichting bij de cijfers: 'De grootste bron voor stikstof en fosfor is de uit- en afspoeling (diffuse belasting) vanuit de bodem in de landbouwgronden (50 procent)'. Dat ook de achtergrondconcentraties waren toegerekend aan de landbouwgronden, werd niet bij de grafiek vermeld. Eurocommissaris Jessica Roswell sloeg toenmalig minister Wiersma met deze toelichting</i>		

om de oren. Volgens Roswell was 50 procent van de stikstof in de Nederlandse wateren afkomstig uit de landbouw. Van het verlenen van derogatie kon geen sprake zijn. Ook hier was het beeld dat wat aan de landbouw is toegerekend, uit de landbouw afkomstig is.'

Kwetsbare versus niet kwetsbare gebieden (water)

Wij verzoeken met klem om een deel van Drenthe aan te (laten) wijzen als niet kwetsbaar. In die gebieden is de norm van 170 kg N uit dierlijke mest niet van toepassing. Los daarvan heeft CDM in technische briefing geadviseerd om bij de aangekondigde herziening van de nitraatrichtlijn de 170 kg uit dierlijke mest los te laten.

In het onderhavige wijziging gebruiksnormen per gewas stelt het CDM 15 dat op grasland in alle zand en löss gebieden aan de norm wordt voldaan bij een N bemesting tot aan de gebruiksnorm van 365 kg N (alleen maaien) en 315 kg N bij maaien en weiden. In zand noord en zand midden is ook bij mais bemesting tot aan de gebruiksnorm (50 mg nitraat) mogelijk zonder overschrijding van de grondwaternorm. Onze conclusie daaruit is: bij grasland is geen reëel risico wat betreft de uitspoeling van nitraat en bij mais hooguit alleen op zand zuid en löss.

Het kraakheldere advies van de CDM is nu zichtbaarder dan ooit dat een korting geen recht doet aan de gewasbehoefte en het langjarig gunstige effect op grond- en oppervlaktewater. Het grasland wordt ondervoed en extensivering draagt daar verder aan bij.

Extensivering

Het TLGD stelt dat de landbouw toekomstbestendig en economisch sterk moet zijn. Dit is een lege ambitie zolang de voorgestelde noodzakelijke omschakeling zoals extensivering onvoldoende financieel geborgd is, wat resulteert in een ongewenste koude sanering. Het TLGD is een visie zonder de beschikking te hebben over gegarandeerde voldoende middelen. De transitie vergt enorme investeringen in innovatie en verduurzaming, maar Het TLGD biedt geen concrete garanties dat de kosten worden gecompenseerd of voor een stabiel verdienmodel in de keten.

Het TLGD negeert het acute probleem van de koude sanering (bedrijven stoppen uit noodzaak) dat nu al in het landelijk gebied plaatsvindt. Het TLGD streeft dan wel naar een toekomstbestendige landbouw met voldoende verdienvermogen maar de leegloop en sanering van de sector bewijst dat het verdienmodel onder de huidige omstandigheden reeds faalt. De koude sanering vindt plaats in gebieden waar de natuurdruk het hoogste is maar leidt tot oncontroleerbare en ongewenste leegstand, verlies van agrarische kennis en tot hogere voedselprijzen. De gebiedsgerichte oplossingen waar het TLGD over schrijft hebben tot op heden niets gebracht en door de traagheid en concreetheid faalt dit tot op heden grotendeels.

Financiële kaders

Het TLGD gaat uit van forse bijdrage van de rijksoverheid om de uitvoering van het programma te financieren. De vraag is wat de provincie gaat doen met het programma als die bijdrages fors lager zullen zijn dan gehoopt. Worden de ambities m.b.t. water en natuur dan naar beneden bijgesteld? Vergunningenslot? Het stikstofbeleid biedt met de voorgestelde wijzigingen geen juridische garantie dat vergunningverlening weer mogelijk wordt. Dat geldt ook niet in de vorm van een bouwsteen van LTO, NAJK, IPO, VNG en UvW door o.a. de uitspraak van de Raad van State van 21 december 2024 en zal er niet toe leiden dat de vergunningen verleend kunnen worden. GS motiveert op geen enkele wijze en overlegt in deze zienswijze procedure geen juridische adviezen op welke manier vergunningen vlot getrokken kunnen worden. Door de huidige uitleg door de Raad van State over bijvoorbeeld artikel 6 lid 3 Habitatrictlijn geldt in Nederland al bij zeer kleine berekende deposities (boven 0,005 mol) een verplichting tot een passende beoordeling en het verkrijgen van een vergunning. 17 Voor een gemiddeld familiebedrijf in de landbouw is een passende beoordeling een gecompliceerd en te kostbaar traject. Zolang (onhaalbare en beweeglijke) KDW's worden overschreden zullen reducties volledig ten goede moeten komen aan de natuur en kunnen deze niet gebruikt worden bij vergunningverlening. Generieke emissiereductie geeft geen enkele ruimte voor vergunningverlening. Dat is een illusie. Dit vanwege het feit dat landbouw niet de enige emitter is van stikstof en ook buitenland een forse component is. Verder is generieke emissiereductie gebaseerd op de onjuiste theorie dat ammoniak grote afstanden aflegt. Dit is niet het geval; de meest ammoniakemissie (circa 65% à 75%) komt tot depositie op boerengrond. Generieke emissiereductie op wat grotere afstand van de natuur gaat de natuur niet helpen. De NMV pleit daarom voor het inkaderen van het begrip 'significante effecten'¹⁸ zoals artikel 6 lid 3 van de Habitatrictlijn dat zou kunnen duiden verder in te kaderen en de bedrijfsontwikkeling in de meeste gebieden weer op gang kan komen en PAS melders, interimers en anderen, die buiten hun schuld geen adequate vergunning hebben, gelegaliseerd kunnen worden. <i>Artikel 6 lid 3: voor elk plan of project dat niet direct verband houdt met of nodig is voor het beheer van het gebied, maar afzonderlijk of in combinatie met andere plannen of projecten significante gevolgen kan hebben voor zo'n gebied, wordt een passende beoordeling gemaakt van de gevolgen voor het gebied, rekening houdend met de instandhoudingsdoelstellingen van dat gebied. Gelet op de conclusies van de beoordeling van de gevolgen voor het gebied en onder voorbehoud van het bepaalde in lid 4, geven de bevoegde nationale instanties slechts toestemming voor dat plan of project nadat zij de zekerheid hebben verkregen dat het de natuurlijke kenmerken van het betrokken gebied niet zal aantasten en nadat zij in voorkomend geval inspraakmogelijkheden hebben geboden.</i> <i>De aangekondigde rekenkundige ondergrens die in de buurlanden veel hoger is zal voor veel projecten binnen en buiten de landbouw zorgen dat vergunningen wel verleend kunnen worden.¹⁹</i>		

Het WUR rapport van maart 2026 bevestigt op p.36 het beeld dat vergunningverlening feitelijk niet van het slot komen als de systematiek van de wet niet wordt aangepast.

Rijksbeleid nodig

Een effectief beleid kan niet door de provincie Drenthe worden ingevoerd. Daarvoor is het Rijk aan zet. Echter de provincie kan bij het Rijk wel pleiten voor de invoering van dat beleid. Al was het maar omdat de provincies - die verantwoordelijk zijn voor het natuurvergunningenbeleid - al jaren geconfronteerd worden met falend rijksbeleid.

Vergunningsstilstand als Blokkade voor Innovatie

De huidige vergunningsstilstand (veroorzaakt door de stikstofproblematiek) staat haaks op deze doelstelling. Boeren kunnen niet omschakelen naar duurzamere, stikstofarme, diervriendelijkere technieken, omdat zij feitelijk geen vergunning kunnen krijgen voor de benodigde verbouwingen of investeringen. Het TLGD dient dit aspect mee te nemen als directe blokkade voor de transitie die zij wenst. Een ambitiedocument als deze opstellen zonder daarin in te gaan op de reeds jarenlang voortslepende vergunningstilstand getuigt van tunnelvisie en weinig concreets. De stilstand van de vergunningverlening is het directe gevolg van het ontbreken van enige oplossing om Nederland weer economisch sterk en leefbaar te maken. Het TLGD zet in op een duurzamere landbouw en natuurherstel maar wederom geen enkel concreet mechanisme of ruimtelijke inpassing waardoor dit helemaal niets bijdraagt aan eventuele gemeten stikstofreductie en het op gang komen van vergunningverlening. Zolang er ambitieuze plannen worden goedgekeurd zonder bijlage hoe de ruimte, de financiële middelen, de uitvoering én de resultaten worden geborgd blijft het een zoveelste 'leeg document' waar eenieder uit pakt wat hij of zij nodig heeft. Dit gaat ten koste van een sterk, stabiel en economisch robuust land.

Reductie stoppers e.a.

De stikstofuitstoot uit de agrarische bronnen daalt al fors sinds 2018 door productieplafonds, afroeping van productierechten en opkoopregelingen.

Graag vernemen wij van u onderbouwd welke stikstofruimte via stoppersregelingen en andere stoppers is geregistreerd en wat er met die ruimte gebeurt (is) vanaf 29 mei 2019.

Prematuur

Het Natuurpact 2013 waaraan gerefereerd wordt in p.23 van het provinciaal blad is tot stand gekomen met onvoldoende landbouworganisaties en er heeft in strijd met het Verdrag van Aarhus geen zienswijze procedure plaats gevonden over het Natuurpact. Evenmin is er in strijd met de SMB richtlijn geen MER aangetroffen over het natuurpact.

De beoogde wijzigingen lijken deels gebaseerd te zijn op het vervallen NPLG en loopt vooruit op landelijke kaders die nog niet vast gesteld zijn. Het NPLG is vervallen en de Nota Ruimte is nog niet definitief. Daarmee ontbreekt een solide landelijke en juridische basis voor de voorgestelde

maatregelen in het landelijk gebied. De NMV heeft met andere plattelandsorganisaties niet ingestemd met het NPLG en de opvolger. Dat geldt eveneens voor het Natuurpact waarover in strijd met het verdrag van Aarhus geen zienswijze procedure bekend is. De NMV is niet geïnformeerd wanneer en op welke wijze beroep mogelijk is over het natuurpact en de ontbrekende MER. Zorgen bij vereniging van banken Het kan u niet ontgaan zijn dat de vereniging van banken op 27 november 2025 via een brief met kenmerk BR603 de provincie Noord-Brabant informeerde over de grote juridische risico's en financieringsbeslissingen die verbonden worden aan melden en kwetsbare vergunningen, maar ook het gebrek aan verdienvermogen en ontwikkelingsmogelijkheden die steeds vaker zwaar onder druk komen door provinciaal beleid. Systematiek en proportionaliteit Het TLGD hanteert een aantal uitgangspunten. De systematiek is generiek van aard en sluit niet aan bij de feitelijke depositie bijdrage van een bedrijf. Daarmee ontstaat een situatie waarin bedrijven met beperkte feitelijke depositie gelijk worden behandeld aan bedrijven met een grote bijdrage, terwijl ook geen onderscheid wordt gemaakt naar afstand tot kwetsbare habitattypen of naar reeds gerealiseerde reducties. Een dergelijke generiek benadering zonder individuele proportionaliteitstoets roept spanning op met het EVRM en artikel 3:4 lid 2 awb. Er is een deugdelijke motivering vereist welke reductie geschikt en noodzakelijk is en voor welk doel. Wij onderschrijven het belang van effectief en toerekenbaar natuurherstel. Tegelijkertijd constateren wij dat het voorgestelde instrumentarium in zijn huidige vorm aanzienlijke juridische, economische en uitvoeringsrisico's en haalbaarheidsissues kent. Reductie richting De voorgestelde reductievermindering kan verstrekkende gevolgen hebben voor bedrijven die beschikken over onherroepelijke vergunningen of die recent hebben geïnvesteerd. Reeds vergunde emissieruimte vertegenwoordigt economische waarde en valt onder de bescherming van het eigendomsrecht. Als deze ruimte zonder redelijke afschrijvingstermijn wordt ingeperkt, ontstaat een reëel risico op strijd met het rechtszekerheidsbeginsel en het vertrouwensbeginsel. Bevoegdheden GS versus Rijk Volgens p.62/105 van het provinciaal blad is het volgende beschreven: <i>'Denkrichtingen qua maatregelen in het gebied gaan richting het aanscherpen van regels voor bemesting of een bemestingsverbod, en/ of het hanteren van een scherpere norm voor stikstofreductie in het gebied dan de 30% die we generiek hanteren en/ of het hanteren van (aanvullende of scherpere) KPI's</i>		

voor b.v. <i>weidegang</i> '. Daarmee doet GS een poging gebruik te maken van een bevoegdheid die volgens artikel 2.2 e.v. van de Omgevingswet toegepast kan worden alleen als het nodig is. De NMV is van mening dat het voorgestelde stuk geen beleid is maar een wet die wordt verankerd in een verordening. Met een wet/verordening drijft GS (landbouw)bedrijven verder in de fuik van activisten. Wij zijn tegen normen in verordeningen die zo hard zijn dat boerenbedrijf daardoor in de problemen kunnen komen. Dus geen voorstander van zones voor stikstof, bemesting, gewasbescherming, geen ammoniak hectare norm of ammoniak per GVE in welke wet dan ook. Het hele stikstof dossier heeft laten zien dat als je iets wil bereiken en als je dan met regels en normen vast legt er juist alles vast loopt. Wij betreuren het dat beleid, wet- en regelgeving tot stand komt via activisme en dat er in Nederland nauwelijks een adequate belangenafweging inclusief sociaal economische afwegingen volgens de VRHR en de ontbrekende brede kosten/baten kan plaatsvinden. Gezien de frequentie waarmee activisten regelmatig overleg hebben met de provincies kan er sprake zijn van bedreigende misbruik van omstandigheden t.k.v. landbouw, terwijl er met activisten geen afspraken gemaakt kunnen worden, ze hebben immers honderden verbonden organisaties waar ze geen zeggenschap over hebben. Er is een risico dat de focus niet zo zeer op milieu ligt maar op ideologische visies waarbij cherry picking een grote rol speelt. Bij verordeningen van lagere overheden is er geen evenwichtige situatie van checks en balances, advies van Raad van State die voor een zorgvuldige belangenweging en grondrechten beter in ogeschouw nemen dan een besluit van GS. Volgens Hoofdstuk 2 van de Omgevingswet kan het hier gaan over bevoegdheden op grond van de Omgevingswet en of uitvoering van internationale verplichting. Een bestuursorgaan treedt bij de uitoefening van bevoegdheden van een ander bestuursorgaan voor zover dat mogelijk is voor uitoefening van eigen taken en bevoegdheden. Een bestuursorgaan houdt bij de uitoefening van zijn taken en bevoegdheden op grond van deze wet rekening met de taken en bevoegdheden van andere bestuursorganen en stemt zo nodig met deze bestuursorganen af. In het besluit activiteiten leefomgeving is bepaald in artikel 2.8 dat niet de provincie maar de minister van LNV via de Meststoffenwet bevoegd is voor het op of in de bodem brengen van meststoffen. Verder is in het BAL bepaald dat het moet gaan over te nemen maatregelen die redelijkerwijs gevraagd kunnen worden voor het tegen van de gevolgen van milieubelastende activiteiten. In het BAL is o.a. in artikel 2.11 bepaald dat metingen representatief dienen te zijn en dat meetresultaten op geschikte wijze worden geregistreerd, verwerkt en gepresenteerd dienen te worden. GS gaat er aan voorbij dat het ministerie van LWN verder werkt aan een aanpak van aandachtsgebieden op landbouwgrond via de meststoffenwet. Wij verzoeken u alsnog de gereviewde wetenschappelijke onderzoeken zoals die van Ir. H. de Boer van WUR en de vruchtbare kringloop achterhoek die laten zien dat met meer drijfmest op bijvoorbeeld zandgrond een goede waterkwaliteit wordt bereikt op te nemen in het TLGD. Met		

minder mest volgt er minder gewas dat voedingsstoffen kan opnemen en meer uitspoeling. GS dient zich op grond van EVRM niet bezig te houden met verregaande regulering van meststoffen op grond die feitelijk als landbouwgrond in eigendom en gebruik is.

Weidegang / grasland / wolf

GS wenst behoud en meer weidegang voor graasdierenbedrijven.

We hebben onze zorgen over het negatieve effect op weidegang die veroorzaakt worden door de voorgestelde wijzigingen. Het is onredelijk als aan de andere kant nadelige voorwaarden aan bemesting worden gesteld terwijl het aannemelijk is dat er daardoor minder gras groeit.

De onbeheerde wolf zonder natuurlijke vijanden zorgt niet alleen voor verslechtering van het natuurbeheer met schapen, maar zorgt ook voor minder weidegang, waarbij dieren onvoldoende beschermd worden door wolfwerende afrasteringen. De visie over wolven is jarenlang veel te ideologisch gepresenteerd, terwijl de wolven zich niet zo gedragen in de praktijk. Met mag bekend zijn dat SBB inmiddels gestopt is met beheer/begrazing van Galloways.

Rekenmodel AERIUS (zie bijlage)

In het TLGD wordt uitgedaan van de effecten volgens AERIUS. AERIUS is ongeschikt voor een correct berekend effect van de voorgestelde wijzigingen en de gevolgen die ontstaan door het ontnemen van grondrechten. In de bijlage ontvangt u een verdere motivatie inclusief bronnen die motiveren waarom ARIUS ongeschikt is om het effect en de beoogde maatregelen te berekenen. Deze visie over de ongeschiktheid van Aerijs is in maart jl. bevestigd door WUR.

Recente visie WUR

Het PBL is van mening dat de natuurherstelaanpak te veel gebaseerd is op stikstof.³²

Het WUR rapport 'De Nederlandse stikstofcrisis Van verwarring naar verbinding van maart 2026 bevestigt het beeld over de tijdslijn van het effect:

'Een van de misverstanden in het stikstofdebat is de aanname dat depositiereductie leidt tot spoedig natuurherstel. Hoewel het verlagen van de stikstofdepositie op de lange termijn (> 70 jaar) een positief effect zal hebben op de condities voor de natuur, zal dit op korte termijn niet of nauwelijks het geval zijn.'

Dat betekent dat met de voorgestelde wijzigingen grote sociaaleconomische offers gevraagd worden terwijl de termijn en het beoogde effect op de natuur onredelijk lang duren en kan niet met zekerheid gegarandeerd worden.

Het recente WUR rapport stelt een effectieve aanpak voor:

5.2 Effectgerichte maatregelen per Natura 2000-gebied

Natuurherstel is een ecologische opgave die proactief moet plaatsvinden (art. 6 lid 7 Habitatrichtlijn). Het vereist gericht beheer, zoals plaggen, maaien, chopperen, het herstellen van de hydrologie, het bestrijden van exoten en, waar nodig, het actief herstellen van de bodemchemie door bijvoorbeeld het toevoegen van kalk of steenmeel, zoals eerder aangegeven (zie§ 3.5.7). De

<i>grote terreinbeherende organisaties hebben hierin een decennialange achterstand opgelopen. Het is belangrijk dat zij een duidelijke, meerjarige opdracht krijgen met concrete doelstellingen, met stabiele financiering en heldere prioriteiten in de maatregelen, om dit actieve beheer grootschalig en versneld ter hand te nemen (Figuur 6.7).</i> Het rapport van WUR van maart jl. stelt: <i>'De Nederlandse stikstofcrisis is complex geworden, niet omdat het probleem onoplosbaar is, maar omdat de milieukundige, ecologische, sociaaleconomische en juridische werkelijkheid verstrengeld is geraakt met onrealistische verwachtingen, tegenstrijdige belangen en niet-effectieve beleidsinstrumenten.</i> Wij verzoeken u in de lijn met het WUR advies de wet aan te laten passen en dit voorstel niet zo vast te stellen. Graag ontvangen wij een aangepast realistisch voorstel waarbij er wel effectieve ruimte blijft voor de agrarische sector. Stikstof uit stallen De stikstof die uit dierenverblijven kan komen, komt bij grondgebonden landbouw niet in de natuur maar over het algemeen op boerenland terecht op een afstand van 250 tot 500 meter van de bron. Er zijn geen wetenschappelijke onderzoeken die een causaal verband aantonen dat deze stikstof verder dan 500 meter terecht komt. Onvoldoende basis NDA's en KDW Het Drentse stikstofbeleid is grotendeels gebaseerd op Natuurdoelanalyses (NDA's) die uitgaan overschrijding van KDW's op basis van modelberekeningen, zonder aantoonbare verslechtering van de natuur ten opzichte van de zeer oude referentie jaren. De rekenmodellen van KDW's en berekening van deposities zijn onzorgvuldig tot stand gekomen volgens het peer review onderzoek door Professor R. Meester. Zelfs de Ecologische Autoriteit erkent tekortkomingen in de NDA analyses. Dat blijkt o.a. uit de technische briefing Tweede Kamer van 9 december 2024. De NDA's laten geen historisch beeld zien over de ontwikkeling van de staat van instandhouding van de natuur vanaf de aanwijsdata zoals 2004. Het is niet aannemelijk dat de NDA's hebben aangetoond dat de natuur sinds de aanwijzing verslechtert. Door vooral te sturen op boeren stikstof zonder bijvoorbeeld natuurbeheer en periodieke (natuur)bodemanalyses mee te nemen of natuurdoelen wel gerealiseerd kunnen worden. Toch worden zonder effectief natuurbeheer zeer extreem vergaande maatregelen opgelegd aan landbouw en landelijk gebied. De NDA's moeten voortaan uitgaan van de daadwerkelijke monitoring van de staat van de natuur. Het WUR onderzoek van maart jl. legt de onzekerheden/tekortkomingen aan KDW en beheer van de staat van de natuur bloot. Rekenkundige Ondergrens (RKO)		

Net als de NMV is de provincie Drenthe voorstander van het snel invoeren van een RKO. Maar, net als de huidige coalitie, verbindt de provincie daar de voorwaarde van een geborgde dalende emissie aan. En daarmee heeft de provincie niet begrepen wat een RKO inhoudt. De NMV ziet dit als een gemiste kans. Los daarvan is het invoeren van een RKO in de ogen van De NMV niet voldoende om de vergunning problematiek in Nederland op te lossen. Daarvoor is meer nodig. Gewasbescherming TLGD wil het gebruik van gewasbescherming terug dringen. In de melkveehouderij is het gebruik van gewasbescherming zeer laag. Ook worden die op weinig momenten toegediend. Toch dient er ruimte te blijven voor gewasbescherming. NMV is voorstander van zo schoon mogelijke gewasbescherming. We hebben zeker nu niet de luxe om zonder effectieve alternatieven een halt toe te roepen aan het gebruik van vele toegestane middelen gewasbescherming. Vanuit het Rijk is een snellere toelating van laag-risico middelen noodzakelijk. Daarvoor heeft zij bij het Ctgb een speciaal loket ingevoerd en daar worden aanvragen van dergelijke middelen met voorrang behandeld. Het ministerie deelde de zorgen van diverse Kamerleden dat er te weinig middelen overblijven voor bepaalde teelten. Wat betreft normoverschrijdingen van gewasbeschermingsmiddelen in water gaf de minister aan dat er voor 11 stoffen die structureel worden teruggevonden een herbeoordeling wordt gedaan. De grootste bron van glyfosaat komt via riool- en waterzuivering , landbouw heeft een aandeel van 9% Staatssecretaris Jansen van I&W zei dat er onderzocht wordt waar glyfosaat in het riool vandaan komt. Als er door provinciaal beleid minder bemest mag worden, minder gewasbescherming toegestaan wordt of nog erger doordat kunstmest en diesel door de oorlog in Iran onvoldoende beschikbaar kunnen zijn, verslechtert dat de gewasgroei en kan er niet of minder geoogst worden. Minder gewas heeft niet alleen meer uitspoeling tot gevolg maar ook dat er meer onkruid in plaats van gewas groeit. Dat kan ongekende wereldwijde gevolgen hebben voor de voedselvoorziening. Nederland heeft al afscheid genomen van veel middelen. Bij een verdere afname van middelen zonder werkend alternatief zal dat ongekende gevolgen hebben voor de productie van voedsel, de organische stof in de bodem en de waterkwaliteit verslechtert. Jaren is een frame gebruikt over Parkinson door gewasbescherming. Er is recent een wetenschappelijk onderzoek uit gekomen waaruit blijkt dat op de plaatsen waar gewasbescherming het meest gebruikt wordt, de minste Parkinson patiënten zijn.		

Ook de ngo's doen nog steeds aan onterechte polarisatie en framing om landbouw in een slecht daglicht te zetten. Er gebeurt al veel om de effecten van gewasbescherming te meten en te beïnvloeden. Vrijwillig of geborgd Op pagina 25 van het TLGD zijn o.a. de volgende uitgangspunten geformuleerd: 8. <i>Wij werken op basis van vrijwilligheid en iedereen draagt bij.</i> 9. <i>Wij doen de uitvoering via een gebiedsgerichte uitwerking in gebiedsprocessen en geven hierbij ruimte aan initiatieven vanuit de samenleving.</i> 70. <i>Wij doen het samen met al onze partners: medeoverheden, landbouwsector, natuurorganisaties en andere belanghebbende partijen.</i> Deze uitgangspunten staan in schril contrast met de woorden "borgen", "borging" en "geborgd" die tientallen keren voorkomen in het TLGD. Die woorden duiden bepaald niet op vrijwilligheid. Dat geldt niet alleen voor de normering voor grondgebonden bedrijven maar ook voor de verplichte Best Beschikbare Technieken (BBT) voor niet grondgebondenbedrijven. Vanuit de bestaande kaders geredeneerd, snapt de NMV dat ook nog wel. Immers, om (op termijn) nog enige kans te maken op het lostrekken van de vergunningen binnen de bestaande regelgeving zal sprake moeten zijn van een geborgd pakket aan maatregelen. Ook het woord doelsturing, dat de provincie als instrument wil hanteren, kan niet los gezien worden van "harde" doelstellingen. Dat de sector mee mag praten over de normering in het kader van de borging is een gotspe. Dat geldt ook voor de gebiedsprocessen waarin boeren mogen meepraten over de vraag hoe leveren wij met elkaar gebruikruimte in. Kortom: van vrijwilligheid is geen enkele sprake zij het dat de harde invulling van de normen nog enigszins naar de toekomst is verschoven (Omgevingsvisie een Omgevingsverordening). Dat geldt niet alleen voor de generieke emissiereductieopgave (30%) maar zeker voor de gebiedsgerichte maatregelen. Voor stikstof wordt zelfs gesproken over zones van 1000 meter rondom Natura 2000 gebieden, die in totaal een bijdrage moeten leveren van 13 van de 43% opgave voor Drenthe en waarbinnen tot 60 % emissiereductie zou moeten plaatsvinden om qua depositie in de buurt van de KDW's te komen. Dat kan maar drie dingen betekenen: ofwel gedwongen extensivering, ofwel bedrijfsbeëindiging of een combinatie van die twee. En dus een forse vermindering van de voedselproductie in die gebieden. Borging GS zet in op borging van landbouw en vermeldt op p. 16 van het provinciaal blad 2026 nummer 2508 dat GS met wettelijk voorgeschreven rekenmodellen zoals Aerius blijft werken. Dat betekent dat de impact van de landbouw over een te grote afstand wordt berekend en met bewegende doelen te maken houdt.		

Recent werd de visie op het onvermogen van Aeries bevestigd door een belangrijk WUR rapport van maart jl. wat nog ontbreekt op de lijst van belangrijke rapporten. Onder Aeries ontvangt u de bevindingen. Andere sectoren laat staan gesubsidieerde TBO's borgen niet(s) over hun beheeractiviteiten op een dergelijke manier. Graag willen wij alle informatie waaruit blijkt dat TBO's de vanaf 2023 t/m heden zijn aangesproken over hun beheer en doelen. Bij andere sectoren worden emissies aan de hand van andere parameters en hogere schoorstenen geschat. Dat is een ongewenste vorm van ongelijkheid/discriminatie. Grondgebonden landbouw is geen bestuurbaar proces maar afhankelijk van o.a. het weer, daarmee zijn ook de effecten variabel. Agro, vee, natuur, enzovoort zijn fundamenteel GEEN productiesystemen. Het is ecologie die meerdere opbrengsten opleveren. Waaronder uiteraard producten, maar ook zaken als weerstand, herstel, welzijn, grondprocessen, waterhuishouding, enzovoort. Allemaal zaken die ELKAAR beïnvloeden waardoor die NIET met normen te "regelen" zijn. Dat is de veelgehoorde complexiteit waar iedereen het over heeft, maar die kennelijk weinigen snappen. Sterker nog, normen ONTREGELLEN. Veroorzaken ellende, schade, enzovoort. De maatregelen die overheden nu voorstellen zijn simpelweg onverantwoord. Wij stellen dat GS borgt met bijvoorbeeld een (vrijwillige) pilot dat de door u voorgestelde maatregelen een verbeterd effect hebben op de staat van de natuur. GS mag en KAN alleen verder als je de effecten van je maatregelen meet en weet. GS mag niet vergeten dat men dient de borgen niet aan de staat van instandhouding van (bijv. postzegels) natuur niet mag verslechteren, dat geldt voor alle overige soorten in de VRHR natuur! Er is geen motivering waarom er geen gevolgen zouden kunnen zijn voor alle VRHR natuur. Waar is de passende beoordeling van de beoogde wijzigingen? Hoe borgt GS de instandhouding van alle soorten als het platteland grondig wordt verbouwd? Ontbrekende rapporten Op p.12 van het provinciaal Blad 2026 nummer 2508 ontbreken bij rapporten de gereviewde wetenschappelijke onderzoeken zoals die van Bloem over Parkinson en Ir. H. de Boer van WUR en de vruchtbare kringloop Achterhoek die laten zien dat met meer drijfmest op zandgrond een goede waterkwaliteit wordt bereikt. Effect voedsel en voedselprijzen Voldoende gezond en betaalbaar voedsel van eigen bodem is een veiligheidsvereiste. De Drentse melkveebedrijven zijn al behoorlijk extensief volgens de stukken. De beoogde maatregelen en verdere extensivering werken kostprijsverhogend en zijn een gevaar voor de prijzen van voedsel. De oorlog in Iran zorgt wereldwijd voor ongekende economische effecten op de beschikking van betaalbare diesel, energie en kunstmest. Energie is nodig voor de productie van kunstmest, terwijl we nu nog natuurlijke bemesting via dieren met dierlijke mest hebben en groen gas kunnen produceren.		

We moeten opletten dat zonder beschikbare regionale voedsel noodvoorziening de energie sector niet gaan navolgen waar men zonder alternatief van eigen bodem de kolencentrales liet sluiten en de gasputten laat storten met beton en ons afhankelijk maken van Amerika, Rusland en Noorwegen. ABBB (algemene beginselen behoorlijk bestuur) We nemen een groot gebrek aan zorgvuldige belangenafweging waar. Volgens artikel 2 lid 3 van de Habitatrichtlijn moet bij maatregelen om te komen tot behoud en/of verbetering van de natuur in Natura 2000 gebieden rekening worden gehouden met economische, sociale en culturele belangen. <i>Artikel 2 lid 3: in de op grond van deze richtlijn genomen maatregelen wordt rekening gehouden met de vereisten op economisch, sociaal en cultureel gebied, en met de regionale en lokale bijzonderheden.</i> De voorgestelde wijzigingen hebben grote negatieve gevolgen voor de economische, culturele, regionale en lokale belangen. In strijd met artikel 2 derde lid van de Habitatrichtlijn (en Vogelrichtlijn) zijn de gevolgen niet in kaart gebracht en gewogen. In de voorgestelde wijzigingen ontbreken een evenwichtige afweging tussen natuurdoelen en: - economie en werkgelegenheid, - leefbaarheid van het platteland, - perspectief voor ondernemers - voedselproductie, - de gevolgen grote wereldwijde crisis door de oorlog in het Iran Er is bovendien geen of nauwelijks een volledige sociaaleconomische impactanalyse uitgevoerd. Deze beoordeling dient verder te gaan dan de primaire agrarische bedrijven. De wijzigingen hebben hele grote gevolgen en moet zorgvuldig, evenredig en ook proportioneel zijn. Wij zijn van mening dat de ABBB zijn geschonden, we zien ook geen kosten/baten analyse en de ongekende gevolgen voor het platteland en de Europese regio zoals die beoogd worden in de VRHR en het agro complex dat veel groter is dan primaire bedrijven. Het kan u niet ontgaan dat bezorgde burgers een petitie over #samenoptrekken al duizenden keren hebben ondertekend. Agro complex Volgens openbare bronnen zoals CBS ontvangt Nederland voor de agro keten jaarlijks circa 1 miljard euro aan subsidies, voornamelijk via het EU Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB), inclusief basisbetalingen (ongeveer 450 miljoen euro) en plattelandsontwikkelingsfondsen. De landbouwketen (inclusief primaire productie, toelevering en verwerking) biedt werk aan circa		

600.000 personen (7,5% van de Nederlandse werkgelegenheid). Per werkende komt dit neer op ongeveer 1.670 euro per jaar. In de primaire landbouw (circa 156.000 FTE) is dit hoger, rond de 6.400 euro per werkende.

Gebrek aan gelijkheid / discriminatie

We kunnen ons niet aan de indruk onttrekken dat er geen gelijk speelveld tussen verschillende economische sectoren wordt gehanteerd in Drenthe, waarbij voornamelijk de agrarische sector door de opgelegde beperkingen via de omgevingsverordening in de handhaving via armen van activistische organisaties wordt geduwd.

Sterker nog het handelen van GS neigt naar discriminatie van burgers en boeren met een afwijkende levensbeschouwelijke visie.

Toetsing aan artikel 1 Eerste Protocol EVRM

Het TLGD beperkt het gebruik van agrarische gronden, bedrijfsgebouwen en vergunde emissieruimte. Daarmee wordt ingegrepen in eigendomsposities zoals beschermd door artikel 1 van het Eerste Protocol bij het EVRM.

Volgens vaste jurisprudentie moet bij regulering van eigendom een "fair balance" bestaan tussen het algemeen belang en de individuele last. Indien een bedrijf als gevolg van de regeling geconfronteerd wordt met waardedaling, investeringsverlies of feitelijke bedrijfsbeëindiging zonder adequate overgangsregeling, kan sprake zijn van een individuele en buitensporige last.

De huidige regeling bevat geen expliciete analyse van deze fair balance en geen concrete waarborgen tegen disproportionele individuele gevolgen. Dat vergroot het risico op succesvolle juridische procedures.

Evenredigheid en intensieve rechterlijke toets

Recente jurisprudentie laat zien dat de bestuursrechter indringender toetst op geschiktheid, noodzakelijkheid en evenwichtigheid van ingrijpende maatregelen. Met name bij substantiële economische gevolgen wordt niet langer volstaan met een marginale toets.

Dat betekent dat inzichtelijk moet worden gemaakt waarom minder ingrijpende alternatieven, zoals een depositiegerichte benadering of technologische route, onvoldoende effectief zouden zijn.

Zonder volwaardige MER zal dit leiden tot een motiveringsgebrek.

Daarnaast dienen de sociaaleconomische effecten voor Drenthe inzichtelijk en concreet te worden onderbouwd. De landbouw is daar nauw verweven met toeleveranciers, verwerkende industrie en werkgelegenheid. Een generiek gebiedsregime kan structurele economische gevolgen hebben die in de huidige onderbouwing onvoldoende zijn gekwantificeerd.

Grondrechten

GS doet met het TLGD een forse aanslag op grondrechten, maar wekt in de stukken niet de indruk dat men overtuigend de emotionele en fysieke en volledige vermogensschade compenseert. Dit is een ongewenste situatie en in strijd met grondrechten zoals het eigendomsrecht uit het EVRM. Uitvoerbaarheid beleid en precedentwerking Het ontwerpprogramma kan doorwerken naar gemeenten. Zeker als dat via instructieregels door werkt in gemeentelijke omgevingsplannen. Indien criteria onvoldoende concreet zijn, ontstaat onzekerheid bij vergunningverlening en een verhoogd risico op bezwaar- en beroepsprocedures. Draagvlak/klankbord Wij hebben zorgen over het participatieprocessen die gevoed worden met opgaven door ongekozen ngo's en organisaties die geen verantwoordelijkheid dragen en besluiten van derden die niet volgens Aarhus ter inzage lagen. Uit de media ontstaat een beeld te bestaan dat belangenorganisaties het beeld bevestigen dat het over top down participatie processen gaat. Het onderzoek De Hond dat gepresenteerd is bij het #samenoptrekken evenement laat zien dat de inwoners van het platteland een andere visie op tal van thema's hebben dan inwoners van steden die meer ideologisch ingesteld zijn. De verkiezingen van 18 maart jl. hebben voor het platteland weer een grote winst laten zien voor lokale partijen die geen uitvoeringsorgaan wensen te zijn van hogere overheden. Dit beeld wordt bevestigd door de uitslag van de verkiezingen waar lokale partijen buiten de steden steeds meer winnen. Lokaal wil men geen uitvoeringsorgaan worden van provinciale verordeningen. Jaren hebben we in diverse procedures vernomen dat er geen externe werking zou zijn door Natura 2000 gebieden. Dit betekent dat op grond van het vertrouwensbeginsel recht gedaan moet worden aan het grote onrecht. Voorlopige visie ombudsman Graag wijzen wij u op een lopend onderzoek van de Ombudsman. De ombudsman doet op eigen initiatief onderzoek. Dit lijkt zijn voorlopig oordeel: <i>'Ik zal waarschijnlijk concluderen dat we de boeren niet eerlijk hebben behandeld en het hoog tijd is voor fair play en ondersteuning'</i> Conclusie De NMV is van mening dat Drenthe met dit TLGD de verkeerde weg inslaat. Dat de provincie onder druk staat om wat te doen is begrijpelijk, maar volgens de NMV zou het van moed getuigen om met een beleid te komen dat tegen de stroom ingaat, zonder dat dit ten koste gaat van de doelstellingen m.b.t. natuur en water. De NMV is graag bereid om haar visie m.b.t. deze onderwerpen in een gesprek nader toe te lichten.		

Wilt u met het oog op het verdrag van Aarhus motiveren hoe en in welke fasen belanghebbenden verder nog in bezwaar en beroep kunnen reageren op de voorgestelde wijzigingen en welke rechtbanken bevoegd zijn in beroepszaken.

Bijlage AERIUS

Het TLGD is volgens de MER tot stand gekomen met AERIUS.

Aerius calculator werkt o.a. met het OPS rekenmodel dat de stikstofdepositie uit een individuele bron naar een individuele hexagoon in een Natura 2000 gebied berekent. Vervolgens wordt Aerius toegepast voor een individuele vergunningverleningen, piekbelasters en stoppersregeling, terwijl het daar nooit voor bedoeld was. De commissie Hordijk oordeelde in 2020 dat er sprake is van schijnzekerheid. Wetenschappelijk is er consensus over schijnzekerheid.

In de praktijk worden modellen gevalideerd met 100 kg/N/ha terwijl ze gebruikt worden voor bv 10 kg (KDW-Aerius).

De beoogde wijzigingen zijn in strijd met zorgvuldigheids- en motiveringsbeginsel, het verdrag van Aarhus opgesteld. Er zijn geen concrete wetenschappelijke bronnen, validatiegegevens en er is geen definitielijst overlegd.

Het rekenmodel AERIUS voorspelt (berekent) de stikstofdepositie uit een individuele bron naar een individuele hexagoon in een Natura 2000-gebied.

Het gebruik ligt al sinds 2020 buiten het toepassingsbereik volgens de commissie Hordijk

Er is nagenoeg niks gedaan met de verbetervoorstellen van de cie. Hordijk (p10) zoals:

Verbetering van modellen Uitbreiding meetnetten

Satellietmetingen als essentiële aanvullingen op grondwaarnemingen Emissieregistratie: meer metingen van emissie nodig.

Scheiding van verantwoordelijkheden Buitenland

De internationale verdragen vragen niet de voorgestelde stikstofreductie. Nederland voldoet ruimschoots aan de NEC richtlijn. De VRHR stellen eisen aan de staat van instandhouding van natuur.

Zo is het van satellietmetingen bekend dat de data die Aerius produceert zwaar overschat is en dat daardoor de landbouw veel te veel ten onrechte in hun grondrechten worden aangetast. Professor Dr. Ir. E van Loon, professor Staties Ecology aan de UvA stelt in een interview van 10 maart 2025 als volgt: 'Aerius is bedoeld voor het berekenen van de totale depositie op grote schaal, bijvoorbeeld heel Nederland, met een resolutie van pakweg 1 vierkante kilometer. Het huidige gebruik voor vergunningverlening waarbij je depositie uit individuele bronnen naar individuele hexagonen van 1 hectare berekent ligt buiten het toepassingsbereik. De kritiek is niet nieuw aangezien de commissie Hordijk al dat hete tot schijnzekerheid leidt en over dat punt is consensus in de wetenschap. Het hanteren van een ondergrens maakt het gebruik van het model iets redelijker, maar lost de schijnzekerheid in de kern niet op

<i>De commissie Hordijk had veel (nog niet doorgevoerde) aanbevelingen op de tekortkomingen van het effectieve gebruik van Aerius en nu is er ook het rapport van Professor Dr. R. Meester 'De Illusie van de betrouwbare stikstof werkelijkheid' die dit beeld nog verder bevestigd. Het feit dat AERIUS niet geschikt is voor individuele vergunningverlening, piekbelasters en de berekening van het stopperseffect is in strijd met het rechtzekerheidsbeginsel. Een individuele burger moet volgens vaste rechtspraak op ieder moment kunnen weten wat er van hem verwacht wordt en dat duidelijke en verifieerbare toetsingskaders worden toegepast. 59 Burgers dienen te weten waar zij aan toe zijn en welke rechtsgevolgen wanneer intreden. 60 De berekende uitkomsten van AERIUS calculator onderschatten lokaal de concentratie met een factor 8 en overschatten de concentratie op langere afstand ten opzichte van feitelijke waarnamen met een satelliet. 61 Het volgende rapport bevestigt het beeld dat Aerius ongeschikt is. https://edepot.wur.nl/711347 De Nederlandse stikstofcrisis Van verwarring naar verbinding, Rapport WU 2026.01 Ros e.a.</i>			
209.	Gemeente De Wolden		
Zienswijze		Reactie op zienswijze	Gevolgen
Hierbij informeren wij u over onze zienswijze op het ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe, zoals dat op 10 februari 2026 door u is vastgesteld. We hebben waardering voor de inzet van provincie Drenthe om met een plan te komen om de impasse te doorbreken en helder te maken wat er moet gebeuren om vergunningverlening van het slot te krijgen en natuur- en waterdoelen te halen. Er is behoefte aan duidelijkheid en voortgang en een geborgd plan is noodzakelijk om de vergunningverlening weer mogelijk te maken. Toch willen we nog enkele zaken onder de aandacht brengen. Wie heeft de regie? Provincie Drenthe heeft besloten om, vooruitlopend op landelijk beleid, alvast noodzakelijke keuzes te maken. Intussen is nog onduidelijk wat de Rijksoverheid gaat doen. Dat brengt risico's met zich mee, dat verschillende overheden met maatregelen komen die niet goed op elkaar afgestemd zijn, of elkaar overlappen. Of dat overheden langs elkaar heen werken. Zo blijft er onduidelijkheid over de wettelijke landelijke stikstofdoelen, de status van de Kritische Depositie Waarde en rekenkundige ondergrens, de aangekondigde landelijke emissienorm per bedrijf, de invulling van zonering rondom Natura 2000 gebieden, welke stikstof reducerende technieken het rijk gaat goedkeuren, en bovenal: of en hoeveel financiering er beschikbaar komt voor de uitvoering van alle maatregelen. We zijn verbaasd te lezen dat het Rijk ook een gebied heeft aangewezen voor een prioritaire aanpak: hart van het Noorden. Dat gebied omvat vier deelgebieden: Aldeboarn-De Deelen en het Friese deel van het Drents-Friese Wold (Friesland), Duurswold (Groningen) en		1. Wie heeft de regie tussen Rijk en provincie, en hoe wordt voorkomen dat beleid niet op elkaar is afgestemd? We stemmen met grote regelmaat af met het Rijk en zijn als provincie betrokken en worden op de hoogte gehouden van de ontwikkelingen van het Rijk. Het Rijk kent ons ontwerpprogramma en dat van andere provincies. Wanneer nieuw rijksbeleid richting geeft aan onze opgaven of aanpak dan zullen wij ons hiertoe verhouden. Hoe dat is valt in zijn algemeenheid niet te zeggen. Wanneer een generieke rijksnorm komt ligt het voor de hand dat dit in de plaats komt van een provinciale norm in verband met een gelijk speelveld. Daarbij is het voor Drenthe wel van belang dat een Rijksnorm voldoende resultaat op de Drentse opgaven moet geven.	

Veenhuizen/Fochtelooerveen in Drenthe. Vreemd dat dit gebied geen overlap heeft met de hotspots die de provincie Drenthe ziet. Hoe is de afstemming met het TLGD? Gaat het Rijk ook gebiedsprocessen oppakken? En hoe worden gemeenten en inwoners daar dan bij betrokken? Dat maakt het voor ons als gemeente lastig om de opgetelde effecten, van dit TLGD en de plannen van de Rijksoverheid, in te kunnen schatten. Als we geen inzicht hebben in de opgetelde effecten, hoe kunnen we dan verstandige keuzes maken? En hoe zorgen we dan voor duidelijkheid voor onze inwoners en ondernemers? Generieke normen stikstofreductie Om te komen tot een geborgd plan voor stikstofreductie gaat de provincie een juridisch houdbare norm uitwerken voor generieke stikstofreductie op bedrijfsniveau. Dat is een lastige opgave. Gaat de provincie uit van het vergunde aantal dieren, of van het aanwezige aantal dieren? Is de basis de gemeten of de berekende stikstofuitstoot? We zouden liever een landelijke norm hiervoor zien zodat landelijk en provinciaal beleid goed op elkaar zijn afgestemd. Zonering rondom N2000 Het TLGD is niet erg duidelijk over wat er rondom Natura 2000 gebieden gaat gebeuren. Komt er een zone waarin beperkingen gelden voor landbouw? Zo ja, hoe breed is die zone dan en wat is het toekomstperspectief van de bedrijven die hiermee te maken krijgen? Wat zijn de gevolgen voor de recreatiebedrijven en -voorzieningen in deze gebieden, de woningen en infrastructuur? Maar ook: wat zijn de kansen voor versterking van de omgeving door bijvoorbeeld het toevoegen van recreatieve voorzieningen? Toekomstperspectief We lezen in paragraaf 4.2.3. op pagina 87: Als alle maatregelen uit het TLGD zijn uitgevoerd, en de stikstofuitstoot door de Drentse agrarische bedrijven met 43% is teruggebracht, dan wordt de kritische depositiewaarde van veel Natura 2000 gebieden nog steeds niet gehaald. Er is dan nog steeds een overbelasting door stikstof. Betekent dit dat er na de uitvoering van dit TLGD, in 2035, nog een aanvullende stikstofopgave komt? Hoe toekomstbestendig is dit TLGD eigenlijk? Veranderend grondgebruik Houdt het TLGD voldoende rekening met het eventueel veranderend grondgebruik. Als melkveehouders moeten stoppen of verplaatsen, wat gebeurt er dan met de grond die achterblijft? Als we van grasland naar akkerland gaan dan leidt dat in veel gevallen tot meer CO2 uitstoot, effecten op de waterkwaliteit (uitspoeling van mineralen, meer gewasbeschermingsmiddelen) en een daling van de biodiversiteit. Dat aspect missen we in het TLGD. Nieuwe natuur	2. Hoe krijgt de gemeente inzicht in de opgetelde effecten van rijks- en provinciale maatregelen voor inwoners en ondernemers? Het programma wordt uitgewerkt in afstemming met belanghebbenden in de gebieden. De gemeentes worden nadrukkelijk ook betrokken. Voor wat betreft de voortgang van het programma vindt ook verantwoording op programmaniveau plaats die o.a. zal plaatsvinden via de Commissie Landelijk Gebied waar gemeenten zijn aangesloten. 3. Op welke basis wordt de generieke stikstofnorm vastgesteld (vergund vs. aanwezig, gemeten vs. berekend), en waarom geen landelijke norm? Zie zienswijze 4. De generieke norm voor de melkveehouderij wordt vastgelegd in de Provinciale Omgevingsverordening. 4. Wat betekent de zonering rond Natura 2000-gebieden concreet voor landbouw, recreatie, wonen en infrastructuur? De aanpak voor de gebiedsgerichte opgave stikstof vindt u uiteen gezet in paragraaf 4.2.3. Deze krijgt zijn beslag in gebieden binnen 1 km van Natura 2000-gebieden. De gevolgen voor de sociaal-economische impact worden meegenomen bij de uitwerking van het programma (zie hoofdstuk 6). 5. Is er na uitvoering van het TLGD (2035) nog sprake van een verdere stikstofopgave, en hoe toekomstbestendig is het programma?	

We pleiten ervoor om bij de ontwikkeling van nieuwe natuur te kiezen voor kansrijke natuurdoelen. En geen nieuwe zeer stikstofgevoelige natuur te ontwikkelen zolang de stikstofuitstoot nog niet op het gewenste niveau is. Die natuur zou immers weinig kansrijk zijn. Gebiedsgerichte aanpak participatie Een deel van de maatregelen geldt voor heel Drenthe. Maar de meeste maatregelen zijn gebiedsgericht. Rondom of nabij de Natura 2000 gebieden en in de beekdalen. De provincie start in die gebieden een gebiedsgerichte aanpak. We vinden het heel belangrijk dat de agrarische sector hier goed bij betrokken wordt, zoals ook is genoemd in het TLGD. Maar we pleiten er ook voor om de sector Recreatie & toerisme en de organisaties voor dorpsbelangen goed te betrekken bij de gebiedsgerichte aanpak. Hotspot Zure Venen Het gebied Zure Venen, grofweg gelegen tussen Ansen, Uffelte, Ruinen en Oosteinde, is door de provincie aangewezen als hotspot, omdat hier veel opgaven stapelen. Het gaat dan vooral om het verhogen van het waterpeil in het beekdal om de verdroging van Natura 2000 gebied het Dwingelderveld te verminderen. Bovendien biedt vernatting kansen voor de ontwikkeling van hoogwaardige natuurtypen. In het gebied liggen veel veehouderijen op korte afstand van stikstofgevoelige Natura 2000 van het Dwingelderveld. Om de doelen te halen wordt er veel gevraagd van de betrokken agrarische bedrijven waardoor de continuïteit van de bedrijven mogelijk in gevaar komt. Als gemeente hechten we grote waarde aan een goed en eerlijk gebiedsproces, waarbij gebruik wordt gemaakt van lokale gebiedskennis en waarbij voldoende kansen en ondersteuning worden geboden. Ook is het nodig dat er snel duidelijkheid komt over het toekomstperspectief. We vinden het jammer dat er nog geen helderheid is over eventuele zonering rondom de Natura 2000 gebieden, omdat dat ook raakt aan de opgave van de Zure Venen. We staan kritisch ten opzichte van het aanwijzen van nieuwe stikstofgevoelige natuurtypen in dit, van oudsher, melkveehouderijgebied. Groen gas De Wolden heeft de ambitie om in 2030 uitsluitend nog groen gas te gebruiken voor het verwarmen van de woningen in het buitengebied, die niet van het gas af kunnen. De veehouders leveren daar een belangrijke bijdrage aan. Zij halen door middel van monomestvergisting biogas uit mest en maken daarvan groen gas. Door groengasproductie kunnen veehouderijen zowel bijdragen aan de energietransitie als aan stikstofreductie, natuur- en waterdoelen. Ook leidt monomestvergisting tot vermindering van methaanuitstoot en dus vermindering van het broeikaseffect. Zo komen we tot een sluitende kringloop.	Zie paragraaf 4.2.4 in het programma. Voor een aantal zeer kritische natuurtypen zal nog een restopgave resteren. Hiervoor moet te zijner tijd een aanvullende reductiepad (na 2035) worden vastgelegd. Dat gebeurt in de Realisatiestrategie. 6. Houdt het TLGD voldoende rekening met veranderend grondgebruik en de effecten daarvan op water, klimaat en biodiversiteit? Het TLGD erkent dát het grondgebruik mogelijk zal veranderen, en ziet de gevolgen daarvan. Voorkomen moet worden dat natuur en stikstofdoelen gehaald worden, maar elders leiden tot verslechtering van klimaat-, water- en biodiversiteitsdoelen. 7. Waarom wordt nog ingezet op nieuwe stikstofgevoelige natuur, terwijl stikstofdoelen mogelijk niet gehaald zijn? Dit plan dient om te onderbouwen welke stappen we zetten met als doel ruimte te creëren voor het verlenen van vergunningen. Naast emissiereductie van ammoniak en werken aan andere drukfactoren, is daarvoor ook herstel van bestaande natuur door te werken aan de overige drukfactoren en aanleg van nieuwe natuur noodzakelijk. Inzet op alle drie de sporen is daarbij noodzakelijk. De aanpak is daarbij juist gericht is op soorten en natuurtypen die stikstofgevoelig zijn. De geconstateerde achteruitgang van de stikstofgevoelige natuur is immers de reden dat er momenteel geen vergunningen voor stikstof kunnen worden	

De energiecoöperatie energieKansen (dorp Ansen en omgeving) doet mee aan het nationale Programma Aardgasvrije Wijken en is daarmee voorloper als het gaat om groen gas. De veehouders van energieKansen zijn deels gelegen in de hotspot Zure Venen en in de nabijheid van Natura2000 gebieden. De plannen voor groengasproductie stagneren nu omdat de veehouders geen vergunning voor de benodigde stalaanpassing kunnen krijgen. Kan de provincie ons helpen om de benodigde vergunningen snel af te geven? Bijvoorbeeld door de aanpak in Ansen als pilotproject of in een experimenteel kader versneld op te pakken? Het gaat hier immers om een win-win-win situatie met voordelen voor boer, natuur en maatschappij. Hotspot Oude Diep Ook het Oude Diepgebied is als hotspot aangewezen om water en natuurdoelen te realiseren. Het gaat hierbij vanuit Woldens perspectief om het gebied tussen Echten en de Hoogeveense vaart. De extra opgaven in dit gebied hebben stevige gevolgen voor de grondgebonden agrarische bedrijven, waardoor er zorgen ontstaan over het toekomstperspectief. Voor de hotspot Oude Diep is nog geen schetssessie geweest. Maar ook daar is een zorgvuldig proces noodzakelijk waarbij gebruik wordt gemaakt van lokale gebiedskennis en waarbij mét de betrokken agrariërs wordt gezocht naar werkbare oplossingen. Agrarisch natuurbeheer We zijn blij met de aandacht voor en uitbreiding van het agrarisch natuur- en landschapsbeheer (ANLB). Uit de Landbouwvisie Zuidwest Drenthe blijkt ook dat er onder agrariërs veel enthousiasme is om hieraan mee te doen. Daarnaast draagt het bij aan de natuurdoelen. We pleiten specifiek voor voldoende middelen voor ANLB op grasland, aangezien de melkveehouderij de grootste sector is in De Wolden. Tot slot Concluderend zijn we positief over het feit dat de provincie stappen zet naar een toekomstgericht landelijk gebied, ondanks dat er nog veel onduidelijkheden en onzekerheden zijn. We blijven graag nauw betrokken bij de verdere uitwerking van het TLGD.	verleend. Dat een natuurtipe stikstof gevoelig is wil daarbij niet zeggen dat een dergelijke natuurtipe onder de huidige stikstofdepositie niet tot ontwikkeling kan komen, om daarmee bestaande natuur te versterken. De praktijk is veelal wel dat slechts een deel van de kenmerkende soorten ontwikkelt kan worden, waardoor de kwaliteit achterblijft bij die van bestaande natuur. 8. Hoe wordt brede participatie in gebiedsprocessen geborgd, inclusief recreatie & toerisme en dorpsbelangen? Zie zienswijzen 6 , 172 en 175. 9. Hoe wordt in hotspots (zoals Zure Venen en Oude Diep) een zorgvuldig en perspectief biedend gebiedsproces gegarandeerd? Zie zienswijzen 6, 172, 175 en 194. 10. Kan de provincie helpen bij het versnellen van vergunningverlening voor groengasprojecten (bijv. via een pilot)? Dit programma helpt vergunningverlening weer mogelijk te maken. Daar vallen ook groengasprojecten onder. Een mogelijkheid tot versnelling is het vaststellen van de beleidsregel voor intern en extern salderen, waarbij een hoge emissiereductie als voorwaarde geldt. Dit wordt op moment van schrijven uitgewerkt. Wij spannen ons in om te kunnen versnellen waar mogelijk. Dit maakt geen onderdeel uit van het TLGD.	

		11. Is er voldoende financiering beschikbaar voor agrarisch natuurbeheer (ANLB), met name op grasland? Antwoord Zie zienswijze 167 en 196.	
210.	Gemeente Hogeveen		
Zienswijze		Reactie op zienswijze	Gevolgen
We stellen de inzet van de provincie Drenthe op prijs om met een plan te komen welke stappen nodig zijn om de vergunningverlening (voor o.a. de woningbouw) weer op gang te brengen en de doelen op het gebied van stikstof, natuur en water te realiseren. We maken graag gebruik van de mogelijkheid om een zienswijze in te dienen op het ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD). Deze zienswijze richt zich vooral op de begrenzing van het zoekgebied rond het beekdal van het Oude Diep, nabij het stationsgebied van Hogeveen. In het ontwerpprogramma TLGD is voor delen van het beekdal een zoekgebied van ongeveer 300 meter breed opgenomen. De provincie stelt dat binnen dit zoekgebied maatregelen kunnen worden genomen die helpen bij het behalen van natuur- en waterdoelstellingen. Uit de factsheet van de Kaderrichtlijn Water voor het Oude Diep blijkt dat de belangrijkste maatregel voor de periode 2022–2027 bestaat uit het verbreden van de watergang over een lengte van ongeveer 8,5 km, met als doel het realiseren van langzaam stromend water met een breedte van groter dan 3 meter en kleiner dan 10 meter. Daarnaast is het Oude Diep geen Natura 2000-gebied, behoren de gronden rond het Stationsgebied niet tot het Natuurnetwerk Nederland (NNN) en is de resterende opgave voor het NNN binnen de gemeente beperkt. We constateren dat de omvang van het huidige zoekgebied van ongeveer 300 meter rondom het gehele Oude diep niet in verhouding staat tot de voorgestelde begrenzing, de huidige bestemmingen en de ruimtelijke ontwikkeling van Hogeveen. Voor het realiseren van een verbreding van maximaal 10 meter en eventueel natuurvriendelijke oevers is een aanzienlijk smallere zone toereikend. In 2025 is voor de verstedelijkte stadsrandzone een gebiedsvisie vastgesteld voor de stationsomgeving en het gebied Griendtsveenweg-Noord vastgesteld. De visie richt zich op het		1. Wil de provincie de begrenzing van het provinciale zoekgebied ter hoogte van het stationsgebied verwijderen of verkleinen naar maximaal 10 meter? Wij zien in het aangegeven zoekgebied hetzelfde gebied als door uw gemeente aangegeven zoekgebied in de gebiedsvisie voor onder meer beekdal met wandel en fietsroutes. Het zoekgebied is wat het woord zegt: een gebied waarbinnen we met partners de wettelijke opgaven en andere wensen en ideeën in het gebied samen vormgeven/. Daar betrekken wij u als gemeente graag bij. 2. Waarom is een zoekgebied van 300 meter breed nodig, terwijl de KRW-maatregelen slechts een verbreding van maximaal 10 meter vereisen? Het onderscheid tussen een indicatief gebied van 300 meter en een KRW-maatregel van maximaal 10 meter zit in het verschil tussen een zoekgebied en de noodzakelijke ruimte voor de uitvoering. De zone tot maximaal 10 meter heeft betrekking op de daadwerkelijke ingreep aan een watergang, bijvoorbeeld bij natuurvriendelijke oevers, herinrichting van	

versterken van de verbinding tussen het station en het centrum van Hoogeveen, evenals op een verbeterde aansluiting naar het beekdal. Het beekdalgebied is een groene schakel naar het stationsgebied en biedt mogelijkheden om dit karakter te versterken, het landschap aantrekkelijker te maken, de zichtbaarheid te vergroten en de verbinding met de omgeving te verbeteren. De verbinding met het beekdal biedt kansen om naast haar groene en blauwe karakter dit te verweven met economie, recreatie en mogelijke andere functies. Door een zorgvuldige aanpak kan het nu geïsoleerde beekdal betrokken worden bij de stad en draagt het bij aan het realiseren en versterken van de verschillende opgaves. We zijn hierover al in gesprek met de provincie. De provinciale zoekzone van 300 meter kan de uitvoering van deze gemeentelijke ruimtelijke plannen onnodig beperken. Gelet op het bovenstaande verzoeken we de provincie Drenthe om de begrenzing van het provinciale zoekgebied ter hoogte van het stationsgebied te verwijderen of te verkleinen naar maximaal 10 meter. Met een dergelijke begrenzing blijft het mogelijk om de watermaatregelen uit te voeren, terwijl tegelijkertijd ruimte blijft voor de uitvoering van de gemeentelijke gebiedsontwikkeling. Een andere optie is om te onderzoeken of het Oude Diep naar het noorden kan worden verlegd. Ten Noorden en ten Zuiden van het stationsgebied varieert de zone van minder dan tot meer dan 300 meter, dat gezien de opgaven zowel te ruim als onevenwichtig is. Omdat de gevolgen van de provinciale zoekgebieden onduidelijk zijn en er geen digitale kaarten beschikbaar gesteld zijn, kan de gemeente zelf de impact op functies en ontwikkelingen niet goed in kaart brengen. We verzoeken daarom om voor het aanwijzen en vaststellen van het provinciale zoekgebied rondom het gehele Oude Diep rekening te houden met de woningbouwopgave (ca. 2.200 woningen tot 2030), woningbouwinitiatieven en met percelen waar het voorkeursrecht van toepassing is. Daarnaast is onduidelijk welke invloed zoneringen rond Natura 2000-gebieden en hydrologische maatregelen hebben op bestaande en toekomstige functies binnen de gemeente, en welke beperkingen hieruit voortvloeien. Verder is er steun voor uitbreiding van agrarisch natuurbeheer (ANLb), maar wordt benadrukt dat hiervoor voldoende middelen nodig zijn en dat er mogelijke kansen liggen in combinatie met spuitvrije zones rond woningbouw. Tot slot vraagt de gemeente om meer verdieping over het sociaaleconomisch perspectief, met name een haalbaar verdienmodel voor de agrarische sector. Bijlage A nadere onderbouwing en motivering <i>Gemeentelijke plannen stationsomgeving</i> We hebben in 2025 een gebiedsvisie Stationsomgeving Griendtsveenweg-Noord opgesteld. Een visie met zowel ontwikkelingen aan de stadkant als in het beekdal. Aan de stadkant is de visie dat het station beter verbonden moet worden met het centrum van Hoogeveen, de stationsomgeving kwalitatief wordt verbeterd en een aantrekkelijk en groen stationsplein wordt gerealiseerd. In het beekdal zijn er mogelijkheden voor de ontwikkeling van groen en blauw in combinatie met het	de watergang om KRW-doelen te halen. Het zoekgebied van ongeveer 300 meter is geen maatregel. Het is een verkennende zone die wordt gebruikt om in kaart te brengen waar maatregelen eventueel kunnen landen 3. Hoe voorkomt de provincie dat de 300-meter zoekzone de uitvoering van gemeentelijke gebiedsontwikkelingen rond het stationsgebied onnodig belemmert? Zie antwoord 1. 4. Wil de provincie bij het vaststellen van het zoekgebied rekening houden met de woningbouwopgave (ca. 2.200 woningen tot 2030), bestaande woningbouwinitiatieven en percelen met voorkeursrecht? Het zoekgebied waar opgaven voor natuur en water liggen is een feitelijke weergave van noodzakelijke maatregelen voor bestaande wettelijke doelen voor die thema's. Het is, met andere woorden, niet zo maar te verleggen. In de gebiedsuitwerking van de hotspot Oude Diep gaan wij graag met de gemeente om tafel om te zien waar wij elkaar kunnen vinden een gezamenlijke aanpak. 5. Kan de provincie digitale kaarten beschikbaar stellen zodat de gemeente de impact van de zoekgebieden op functies en ontwikkelingen kan beoordelen? Het is inderdaad de bedoeling om een viewer te ontwikkelen waarin de opgaven	

versterken van de economie (o.a. zoekgebied voor een parkeermogelijkheid). De ambitie is om het groene en recreatieve karakter te versterken, de gebieden beter toegankelijk te maken en in te zetten voor mogelijke uitbreiding. De ambitie is om al deze opgaves aan elkaar te verbinden. De uitvoering hiervan wordt onmogelijk gemaakt als het zoekgebied van ongeveer 300 meter hierop wordt gelegd. <i>Analyse van de opgaven</i> Stikstof: Binnen het betreffende deel van het Oude Diep, dat zelf geen Natura 2000-gebied is, komen geen stikstofopgave of stikstofgevoelige habitattypen voor. Water: Uit het KRW-dashboard Drenthe blijkt dat er geen stikstof- of fosfaatopgave bestaat en er geen sprake is van een doelgat voor het Oude Diep op deze parameters. De wateropgaven hebben voornamelijk betrekking op: • Chemische waterkwaliteit (ubiquitaire, alom vertegenwoordigde stoffen zoals b.v. pfas) en niet-ubiquitaire, gebiedsspecifieke stoffen zoals b.v. benzeen), • Specifieke verontreinigende stoffen zoals seleen en zilver, • In mindere mate biologische parameters zoals macrofauna, waterflora en vis. Volgens de KRW-factsheet Oude Diep is het doelbereik voor het onderdeel biologie in 2027 naar verwachting vrijwel zeker. Voorgestelde maatregel(en): In de KRW-factsheet Oude Diep wordt als maatregel voor de periode 2022–2027 de aanleg van een moerasbeek en verbreding van de watergang met natuurvriendelijke oevers (NVO) over een lengte van 8,5 km genoemd, gericht op het creëren van langzaam stromend water met een breedte tussen 3 en 10 meter. In het rapport over de Wapserveense Aa wordt vanuit het KRW-ontwerp een moerasbeek (type R20) met natuurvriendelijke oevers van 7m breed voorgesteld. <i>Begrenzing van het zoekgebied</i> Er is geen aanpassing van het huidige Natuurnetwerk Nederland (NNN) nodig voor de geplande maatregelen zoals de beekverbreding en natuurvriendelijke oevers, en er geldt geen provinciale NNN-opgave voor de gronden rond het Stationsgebied. In het ontwerpprogramma TLGD is een zoekgebied van ongeveer 300 meter breed opgenomen. We zijn van mening dat deze breedte niet in verhouding staat tot de voorgestelde inrichtingsmaatregelen. Wanneer de beek maximaal tot ongeveer 10 meter wordt verbreed, is een aanzienlijk smaller zoekgebied voldoende om de wateropgave te realiseren. Dit deel van het beekdal ligt ook te ver van de Natura 2000-gebieden Mantingezand en Dwingelderveld om via uitbreiding en vernatting van het Natuurnetwerk Nederland op deze locatie de genoemde Natura	staan weergegeven. We hopen dat deze snel gereed is. 6. Kan de provincie duidelijk maken welke invloed zoneringen rond Natura 2000-gebieden hebben op bestaande en toekomstige functies binnen de gemeente De gebiedsgerichte opgave voor stikstof moet uitgewerkt worden. Dit vergt een gebiedsproces waarop wij niet vooruitlopen. 7. Kan de provincie duidelijk maken welke invloed hydrologische maatregelen hebben op bestaande en toekomstige functies binnen de gemeente? Nee, in deze fase kunnen we nog niet exact aangeven welke invloed hydrologische maatregelen zullen hebben op bestaande en toekomstige functies. Dat komt doordat het TLGD is opgesteld op hoofdlijnen en geen concrete, gebiedsspecifieke maatregelen vastlegt. De daadwerkelijke maatregelen en effecten zullen in de op te starten gebiedsprocessen samen met belanghebbenden nader worden uitgewerkt. 7. Is de provincie bereid voldoende middelen beschikbaar te stellen voor uitbreiding van agrarisch natuurbeheer (ANLb)? Zie zienswijze 167 en 196. 8. Kan de provincie meer verdieping geven over het sociaaleconomisch	

2000-gebieden sterker te maken. We zijn eigenaar van 43 % van de gronden rondom het Stationsgebied. Het verzoek is de begrenzing van het provinciale zoekgebied ter hoogte van het stationsgebied van Hoozevee te verwijderen of te verkleinen van ongeveer 300 meter naar 10 meter. Met een dergelijke begrenzing blijft het mogelijk om de watermaatregelen uit te voeren, terwijl tegelijkertijd voldoende ruimte blijft voor de uitvoering van de gebiedsontwikkeling. <i>Woningbouw</i> Eén van de hoofddoelen in het TLGD is een oplossing te bieden voor het vergunningenslot op de woningbouw. Naast het Rijk en provincie hebben we een woningbouwopgave. We maken een sterke groei door, waardoor er tot 2030 ongeveer 2.200 extra woningen nodig zijn. Omdat de gevolgen van de zoekgebieden onduidelijk zijn en er geen digitale kaarten beschikbaar gesteld zijn, kan de gemeente zelf de impact op functies en ontwikkelingen niet goed in kaart brengen (o.a. tussen Echten en Hoozevee). Daarom wordt verzocht om bij de begrenzing en voor de vaststelling van de provinciale zoekgebieden rekening te houden met de locaties voor woningbouwopgaven, lopende woningbouwinitiatieven en gebieden waar momenteel een voorkeursrecht geldt. <i>Zoneringen</i> De term 'overgangsgebieden' wordt niet genoemd in het ontwerpprogramma TLGD en is vervangen door 'ruimtelijk richten'. Voorheen stonden overgangsgebieden ook bekend als landschapsgronden en/of bufferzones. Het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) berekende in 2025 dat een zone van 1.000 meter rondom stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden in Nederland in totaal 727.800 hectare beslaat. Binnen onze gemeente bevinden zich geen Natura 2000-gebieden. Het Mantingezeand en het Dwingelderveld liggen ten noorden in de gemeente Midden-Drenthe. Welke bestaande en toekomstige functies in onze gemeente worden beïnvloed door een zone van 250m, 500 meter en 1.000 meter rondom deze natuurgebieden? En welke beperkingen gaan gelden? <i>Zoekgebied hydrologische maatregelen</i> In het ontwerpprogramma TLGD worden zoekgebieden voor hydrologische maatregelen ten behoeve van knelpunten in N-2000 genoemd en afgebeeld in figuur 2.3 van het ontwerpprogramma TLGD. Wat zijn de breedte van deze zones en worden bestaande en toekomstige functies in onze gemeente hierdoor beïnvloed? En welke beperkingen gaan gelden? <i>Agrarisch natuurbeheer</i>	perspectief, in het bijzonder over een haalbaar verdienmodel voor de agrarische sector? Zie zienswijze 2 en 15.	

We zijn positief over de extra aandacht en uitbreiding van het agrarisch natuur- en landschapsbeheer (ANLB). Agrariërs zijn gemotiveerd om hieraan deel te nemen. Tegelijkertijd levert het een belangrijke bijdrage aan het behalen van natuurdoelen. We willen daarbij het belang van voldoende middelen voor het ANLB benadrukken. <i>Agrarisch natuurbeheer, woningbouw en spuitvrijezones</i> Het ANLb-stelsel in Drenthe werkt met vier leefgebieden (Open Akkerland, Open Grasland, Dooradering) en Water en Klimaat die bijdragen aan de instandhouding van een aantal beschermde flora- en faunasoorten en de waterkwaliteit en -kwantiteit. Het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen is binnen het ANLb stelsel niet toegestaan en kan interessant zijn als verdienmodel binnen een spuitvrije zone. De provincie kan onderzoeken in hoeverre de pakketten binnen het ANLb-beleid en de spuitvrije zones rond woningbouw elkaar overlappen en toepasbaar zijn. Als het ANLb niet van toepassing is, kan worden nagegaan wat de kosten zijn om ANLb-maatregelen te realiseren in de gebieden die door de provincie niet zijn aangewezen. Daarnaast zou de provincie een rol kunnen spelen door te verkennen of de huidige ANLb-gebieden kunnen worden uitgebreid met bijvoorbeeld een minimale spuitvrije zone van 50 meter rond woningbouwlocaties. Of dat een 'vlak dekkend' criterium bij woningbouw een alternatief kan zijn voor de huidige maximale begrenzing van 12 meter op de categorieën Dooradering en Water en Klimaat. <i>Sociaaleconomisch perspectief</i> Eén van de uitgangspunten en kaders van het TLGD is dat de provincie aangeeft te werken aan versterking van de sociaaleconomische vitaliteit en leefbaarheid van het landelijk gebied. Omdat bij de gebiedsgerichte uitwerking van het TLGD de impact van de maatregelen op het sociaaleconomisch perspectief groot kan zijn vragen we de provincie om een nadere verdieping voor een goed verdienmodel voor de agrarische sector. Dit omdat de agrarische sector sociaaleconomisch en maatschappelijk een belangrijke rol op het platteland speelt.		
211.	LTO Noord afdeling Noord-Drenthe	
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Hierbij zenden wij, afdeling Noord-Drenthe van LTO Noord, u onze zienswijze op het door de provincie Drenthe opgestelde ontwerpprogramma TLGD. Allereerst willen wij aangeven dat wij ons als afdeling Noord-Drenthe van LTO Noord volledig aansluiten bij de provinciale zienswijze zoals ingediend door LTO Noord. Wel willen wij een aantal lokale, door onze leden ingebrachte aanvullingen meegeven. 1. Algemeen	1. Hoe gaat de provincie om met een mogelijke wijziging van de KDW-systematiek? Verandering van wetgeving verandert de eisen aan vergunningverlening als zodanig niet. Bij overbelasting van voor stikstof gevoelige natuurtypen met stikstof zal op het niveau van vergunningverlening altijd	

De basis van het TLGD lijkt sterk te liggen bij de kritische depositiewaarden (KDW). In het landelijke regeerakkoord is echter opgenomen dat de regeringspartijen voornemens zijn deze systematiek te wijzigen. In het ontwerpprogramma lezen wij niet terug hoe hiermee wordt omgegaan. Ook is onduidelijk wat dit betekent voor de gestelde doelen wanneer deze wijziging wordt doorgevoerd. Daarnaast achten wij het van belang dat reeds gerealiseerde reducties van stikstofuitstoot goed in beeld worden gebracht en worden meegewogen. In het concept-TLGD lijken deze inspanningen onvoldoende te worden meegewogen. Wij doelen hierbij onder andere op bedrijfsbeëindigingen, deelname aan recente opkoopregelingen en investeringen die al zijn gedaan om de stikstofuitstoot te verminderen. Dit zijn concrete stappen met aantoonbaar effect, die volwaardig moeten worden meegewogen in de verdere uitwerking van de opgave. Het niet erkennen van deze inspanningen doet geen recht aan de inzet van ondernemers en kan het draagvlak voor toekomstige maatregelen onder druk zetten. In een veranderende en onzekere wereld wordt voedselzekerheid steeds belangrijker. Nederland is per saldo een netto-importeur van voedsel. In het ontwerpprogramma TLGD lezen wij nergens dat dit aspect expliciet is meegewogen. In paragraaf 4.2.1 van het ontwerpprogramma wordt ingezet op het stimuleren van biologische landbouw. Wij achten het van belang dat deze inzet niet eenzijdig gebeurt ten koste van de gangbare landbouw. Het is goed om zowel omschakelaars als bestaande biologische bedrijven te ondersteunen, maar tegelijkertijd moet worden erkend dat biologische landbouw niet voor ieder bedrijf een haalbaar of passend verdienmodel is. De verschillen tussen bedrijven, grondsoorten en bedrijfsvoering zijn daarvoor te groot. Daarnaast is voor ons onvoldoende duidelijk in hoeverre omschakeling naar biologische landbouw daadwerkelijk bijdraagt aan het behalen van de KRW-doelen. Een betere onderbouwing hiervan achten wij noodzakelijk. In paragraaf 4.2.2 wordt de suggestie gewekt dat ook buiten het Natuurnetwerk Nederland (NNN) nieuwe natuur nodig is. Dit is volgens ons niet in lijn met het coalitieakkoord in Drenthe. Daarnaast achten wij dat er te gemakkelijk wordt omgegaan met de verantwoordelijkheid van terreinbeheerders. Zo wordt bij uitblijvend herstel van bijvoorbeeld heide gesproken over aanvullende maatregelen, terwijl wij in de praktijk zien dat op veel heidegebieden het beheer, zoals begrazing, onvoldoende plaatsvindt. 2. Deelgebied De Grote Masloot Voor het deelgebied De Grote Masloot willen wij een aantal specifieke aandachtspunten meegeven die voor onze achterban van groot belang zijn. Allereerst achten wij dat verlies van landbouwgrond zoveel mogelijk moet worden beperkt. Landbouwgrond is schaars en van grote waarde, en het onnodig onttrekken van gronden aan de landbouw is wat ons betreft onwenselijk. Met betrekking tot de voorgestelde aanpassingen aan het watersysteem in het kader van de KRW achten wij zorgvuldigheid essentieel. Daarbij achten wij het noodzakelijk dat vooraf een goede	het additionaliteitsvereiste moeten worden onderbouwd (een uitvloeisel van de Europese Vogel- en Habitatrichtlijn). Dit vergt een toets aan het effect van extra emissies op natuur. In zoverre doet, kortom, een mogelijke wetswijziging niet toe- of af aan de aanpak vanuit het TLGD. Het halen van de KDW's is volgens ons overigens niet nodig voor het vlot trekken van vergunningverlening. Zie ook hoofdstuk 4 van het programma (m.n. paragraaf 4.1 en 4.2.3). Wij voelen ons hierin gesterkt door een recente uitspraak van de Raad van Staten over het gebied Liefstingsbroek. 2. Hoe worden reeds gerealiseerde reducties meegewogen? Zie zienswijze 3 3. Hoe worden voedselzekerheid en landbouwperspectief expliciet betrokken bij de afwegingen in het TLGD? Zie zienswijze 54, 83 (vraag 2) en zienswijze 206 (vraag 9). 4. Waarom wordt nieuwe natuur (ook buiten het NNN) overwogen en hoe wordt het beheer van bestaande natuur voldoende meegewogen? Zie zienswijze 1 en zienswijze 105 5. Hoe wordt in gebieden als De Grote Masloot verlies van landbouwgrond voorkomen? Zie zienswijze 5.	

nulmeting van de grondwaterstanden wordt uitgevoerd. Daarnaast pleiten wij voor het plaatsen van peilbuizen in een ruim gebied rondom het beekdal, zodat effecten goed gemonitord kunnen worden en – indien deze ongunstig uitpakken voor de landbouw – tijdig kunnen worden gecompenseerd. Op dit moment ligt er geen natuuropgave in het beekdal van De Grote Masloot. Wat ons betreft moet dat ook zo blijven. Het koppelen van opgaven, zoals klimaatdoelen, mag er niet toe leiden dat er alsnog natuurontwikkeling plaatsvindt of dat er extra grond nodig is. Verder achten wij het van groot belang dat strikt wordt vastgehouden aan het principe van vrijwilligheid. Maatregelen moeten alleen plaatsvinden op basis van vrijwillige deelname van grondeigenaren en gebruikers. Tot slot willen wij benadrukken dat boeren uit dit gebied actief betrokken moeten worden bij de verdere planvorming en uitwerking. Praktische kennis en ervaring uit het gebied zijn onmisbaar om tot haalbare en gedragen oplossingen te komen. 3. “Hotspot” Drentse Aa Het gebied rond de Drentsche Aa kenmerkt zich door een sterke verwevenheid van landbouw en natuur. Juist deze balans maakt het gebied uniek, maar zorgt er ook voor dat veel veehouderijbedrijven relatief dicht bij Natura 2000-gebieden liggen. Hierdoor krijgen zij te maken met de extra opgave van 13% voor heel Drenthe bovenop de generieke doelstellingen. Opgeteld kan dit in de praktijk betekenen dat bedrijven nabij Natura 2000 richting een stikstofreductie van circa 60% moeten gaan. Wij zetten grote vraagtekens bij de haalbaarheid hiervan. Dit vinden wij des te opvallender, omdat in het TLGD zelf wordt aangegeven dat het verder verdwijnen van de melkveehouderij en dus grasland de doelen niet dichterbij brengt en juist nieuwe uitdagingen oplevert, bijvoorbeeld op het gebied van uitspoeling. Dit onderstreept volgens ons dat het verdwijnen van landbouw niet automatisch een oplossing is. Daarbij komt dat koeien gras omzetten in voedsel, terwijl grasland zonder veehouderij zijn functie grotendeels verliest. Minder veehouderij betekent in de praktijk ook minder grasland, met gevolgen voor het landschap en het beheer van het gebied. Gezien de specifieke situatie in het Drentse Aa-gebied pleiten wij ervoor om zorgvuldig te kijken naar de extra reductieopgave bovenop de generieke 30%. Een gebiedsgerichte benadering, met oog voor de bestaande balans tussen landbouw en natuur, achten wij noodzakelijk om tot realistische en effectieve maatregelen te komen. 4. Drouwenerzand Het Drouwenerzand wordt in het ontwerpprogramma niet aangemerkt als “hotspot”, terwijl voor dit Natura 2000-gebied wel een vergelijkbare opgave geldt ten aanzien van het voorkomen van	6. Hoe worden vrijwilligheid, monitoring en compensatie geborgd? Zie zienswijze 6 en 178. Daarbij geldt dat we in de hotspots werken op basis van vrijwilligheid. Voor de stikstofnorm is de norm niet vrijblijvend, de wijze waarop hier invulling aan wordt gegeven wel. Op deze wijze borgen we de uitkomsten van de stikstofaanpak in ons programma. 7. Is een (extra) gebiedsgerichte stikstofreductie nabij Natura 2000 (zoals bij Drentsche Aa) haalbaar en wordt hier maatwerk toegepast? Zie de beantwoording bij zienswijze 8 (en zienswijze 15). Voor het Drentsche Aa geldt daarbij hetgeen, zoals u deels al omschrijft, in de bijlage 5.1 van het programma is opgenomen: <i>Het verder verdwijnen van de melkveehouderijsector brengt de doelen niet dichterbij. [...] De veehouderij moet gefaciliteerd worden om zich binnen de opgaven die spelen in het gebied te kunnen handhaven. Juist gebiedsprocessen kunnen hierin voorzien door in overleg met en op basis van vrijwilligheid met bedrijven te komen tot een uitwerking waarmee er lange-termijnperspectief geboden kan worden.</i> In het gebiedsproces voor het Drentsche Aa willen wij op basis van de feitelijke situatie met het gebied tot een passend maatregelenpakket komen. Daarbij moeten wij ook de wetenschap meenemen dat de omgeving van het gebied zelf volgens de cijfers voor 25% (~300 mol/ha/jr) bijdraagt aan de depositie in het gebied. In het programma zoals het nu voorligt is een	

verdere achteruitgang van natuurwaarden en het behalen van de kritische depositiewaarden (KDW). Dit roept vragen op over de positionering van het gebied binnen het TLGD en de mate waarin hier gebiedsgericht beleid wordt toegepast. In het ontwerpprogramma wordt gesproken over gebiedsgerichte ammoniakreductie binnen een straal van 1 km rond stikstofgevoelige natuur. Het is echter onduidelijk hoe deze maatregel concreet uitwerkt voor het Drouwenerzand. De zone rondom het gebied kent een gemengd karakter met landbouw, bebouwing, recreatie en recent gerealiseerde natuur. Juist deze functiemix maakt het onduidelijk op welke wijze een gerichte en effectieve reductieopgave voor de landbouw kan worden vormgegeven. Ook bestaat er onzekerheid over de exacte begrenzing van deze zone en de mogelijke consequenties voor omliggende bedrijven. Daarnaast is de onderbouwing van de staat van instandhouding van het gebied onvoldoende inzichtelijk. Hoewel wordt gesteld dat de natuurkwaliteit onder druk staat, is niet duidelijk welke indicatoren hiervoor bepalend zijn en in hoeverre recente ontwikkelingen worden meegewogen. Zo zijn er signalen dat soorten zoals jeneverbes zich de laatste jaren weer ontwikkelen, wat mogelijk duidt op (gedeeltelijk) herstel. Wij verzoeken de provincie daarom om: • duidelijkheid te geven over de toepassing en begrenzing van gebiedsgerichte maatregelen rond het Drouwenerzand; • de beoordeling van de natuurkwaliteit nader te onderbouwen en te actualiseren; • inzicht te bieden in het toekomstige beheer van het gebied en de rol van verschillende betrokken partijen. 5. Staldierhouderijen Voor staldierhouderijen achten wij het van belang dat medewerking aan de TLGD-processen en doelen hand in hand gaat met het weer mogelijk maken van vergunningverlening. Dit geldt in het bijzonder voor bedrijven die aantoonbaar hun stikstofuitstoot willen verminderen en daarvoor investeren in nieuwe stalsystemen of gebruik willen maken van interne saldering. Ook moeten bedrijven de ruimte krijgen om met individuele bedrijfsplannen te komen. Bij de verdere uitwerking van het TLGD achten wij het essentieel dat de verschillende staldierhouderijsectoren actief worden betrokken. De kennis uit de praktijk is nodig om plannen te toetsen op haalbaarheid en betaalbaarheid. Wij zijn geen voorstander van het hanteren van afstandscriteria tot Natura 2000-gebieden. Dit leidt in de praktijk tot een stempel op bedrijven binnen zo'n zone, met gevolgen voor financierbaarheid en waardedaling. In het concept-TLGD lijkt deze afstand bovendien onvoldoende onderbouwd en daarmee willekeurig gekozen. Daarnaast achten wij dat bestaande vergunningen op basis van de Natuurbeschermingswet als uitgangspunt moeten worden genomen voor de huidige vergunde stikstofruimte van bedrijven. In verschillende sectoren is de afgelopen jaren al fors geïnvesteerd, bijvoorbeeld in dierenwelzijn en mestverwerking. Deze inspanningen moeten worden meegewogen	gebiedsgerichte opgave van 15% extra opgenomen (zie paragraaf 4.2.3). 8. Hoe is de zonering en onderbouwing van maatregelen rond gebieden als het Drouwenerzand vormgegeven? Voor het Drouwenerzand geldt dat de Drentse bijdrage aan het gebied op basis van figuur 2.12 circa 24% is (285 mol/ha/jr). De gebiedsgerichte opgave richt zich dan ook op de ammoniakuitstoot binnen een straal van 1 km rond het gebied. In het geval van het Drouwenerzand is stikstof des te relevanter, daar het veruit de belangrijkste 'knop' is om aan te draaien. Hydrologische aspecten spelen hier minder. Voor onderbouwing van de maatregelen verwijzen wij naar de Natuurdoelanalyse en het natuurbeheerplan voor het Drouwenerzand. 9. Hoe wordt vergunningverlening weer mogelijk voor (stal)bedrijven die willen investeren, met respect voor bestaande vergunningen en eerdere investeringen? Voor vergunningverlening is het van belang dat er een maatregelpakket ligt waarmee concreet kan worden aangetoond welke emissiereductie nodig is voor natuur. Daarbij is het van belang dat aangetoond wordt hoe de emissiereductie behaald wordt. Is dat voldoende geborgd onderbouwd, dan kunnen individuele projecten vergund worden. Met de maatregelen uit het programma verwachten wij een onderbouwing te kunnen leveren ten aanzien van	

bij de beoordeling van wat nog haalbaar is. Verduurzaming is geen oneindig proces; er moet balans zijn tussen nieuwe eisen en wat al is bereikt. Veel staldierhouderijen hebben de afgelopen jaren bewust stappen gezet richting meer dierenwelzijn en voldoen in veel gevallen al aan toekomstige regelgeving. Dit heeft er soms toe geleid dat zij tijdelijk minder dieren houden, mede doordat nieuwe vergunningverlening uitblijft. Tegelijkertijd hebben juist deze bedrijven de ambitie om zich verder te ontwikkelen en te investeren in de toekomst. Dit blijkt ook uit het relatief hoge aantal bedrijfsopvolgers binnen deze sector. Wij achten dat de provincie deze inzet moet erkennen door bestaande vergunningen te respecteren en ruimte te bieden voor toekomstgerichte bedrijfsplannen. Tot slot willen wij benadrukken dat staldierhouderijen in Drenthe een belangrijke rol spelen in regionale kringlopen. Denk hierbij aan mestverwerking en -vergisting voor duurzame energie, de afname van producten van akkerbouwers en de afzet van producten in de regio. Ook op dit vlak is al veel bereikt en dit verdient erkenning in de verdere uitwerking van het beleid. 6. Slotopmerking Wij verzoeken u om bovenstaande punten nadrukkelijk mee te nemen in de verdere uitwerking van het TLGD. Voor ons staat voorop dat de gestelde doelen alleen haalbaar zijn wanneer er voldoende oog is voor de praktijk, voor reeds geleverde inspanningen en voor de toekomst van de landbouw in Drenthe. Wij denken graag constructief mee over oplossingen die zowel recht doen aan de opgaven als aan de mensen en bedrijven in het gebied. Daarbij is het voor ons essentieel dat er wordt ingezet op haalbare, betaalbare en gedragen maatregelen, met respect voor ondernemerschap en bestaande rechten. Alleen wanneer er daadwerkelijk perspectief bestaat voor een toekomstbestendige bedrijfsvoering, zijn ondernemers bereid én in staat om bij te dragen aan de transitie van het landelijk gebied.	additionaliteit. Na vaststelling van het programma kost het uitwerken per N2000-gebied en de invoering van de norm in de provinciale omgevingsverordening nog tijd. Daarom geven wij aan dat we naar verwachting medio 2027 weer vergunningen kunnen verlenen. De stikstofaanpak is uitgewerkt in paragraaf 4.1 van het programma. Met de gekozen norm wordt rekening gehouden met bestaande vergunningen en gedane investeringen. De norm geldt wel boven op de vergunning.	
212.		
Zienswijze Hierbij willen wij een zienswijze indienen op het ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD). De basis van het TLGD lijkt sterk te liggen bij de kritische depositiewaarden (KDW). In het landelijke regeerakkoord is echter opgenomen dat de regeringspartijen voornemens zijn deze systematiek te wijzigen. In het ontwerpprogramma lezen wij niet terug hoe hiermee wordt omgegaan. Ook is onduidelijk wat dit betekent voor de gestelde doelen wanneer deze wijziging wordt doorgevoerd. Situatie in het Drentse Aa gebied In het TLGD een zogenoemde “hotspot”. Het gebied wordt	Reactie op zienswijze De indiener verzoekt: 1. Geen extra stikstofopgaven bovenop de generieke 30% voor het Drentse Aa gebied. In het Drentsche Aa-gebied is gekozen voor een beperkte gebiedsgerichte opgave van 15% (zie paragraaf 4.2.3).	Gevolgen

gekenmerkt door een verwevenheid van landbouw en natuur, juist dit maakt het een mooi gebied. Een gevolg is wel dat veel melkveehouderij bedrijven in dit gebied ■■■ dichtbij Natura 2000 gebieden liggen. Gevolgen van de extra stikstofopgave In het ontwerpprogramma TLGD wordt voor de “hotspot” gebieden een extra stikstofreductieopgave van 13% bovenop de generieke 30% reductie vermeld. Omdat deze extra opgave specifiek neerslaat op gebieden dichtbij Natura 2000, kan dit in de praktijk leiden tot een totale reductieopgave van ongeveer 60%. Wij zijn van mening dat dit: • leidt tot onhaalbare situaties voor melkveehouderijen in het Drentse Aa gebied; • zal resulteren in het verdwijnen van veel melkveebedrijven; • het aanwezige grasland onder druk zet en in veel gevallen zal verdwijnen, omdat grasland zonder koeien zijn functie verliest en mogelijk vervangen wordt door intensieve akkerbouwgewassen. In het ontwerpprogramma wordt zelf aangegeven dat het verdwijnen van grasland de gestelde doelen niet dichtbij brengt. Conclusie: wij pleiten ervoor dat in het Drentse Aa gebied geen extra reductieopgaven bovenop de generieke 30% worden opgelegd. Over ons bedrijf Wij willen benadrukken dat het referentiejaar 2019 dat in het TLGD wordt gehanteerd, in onze situatie geen juiste basis is. Onze ■■■ is bijvoorbeeld pas na 2019 overgenomen. Bij aankoop hebben wij rekening gehouden met de toen geldende vergunning. Het feit dat de toenmalige eigenaar in 2019 bezig was met afbouwen, mag volgens ons niet leiden tot een hogere reductieopgave ten opzichte van de vergunde situatie. De vergunning zou het uitgangspunt van een reductieopgave moeten zijn! Wij verzoeken de provincie daarom niet het aantal dieren in 2019, maar de geldende vergunningen het uitgangspunt moet zijn. Samengevat vragen wij: 1. Geen extra stikstofopgaven bovenop de generieke 30% voor het Drentse Aa gebied.	2. Bij het bepalen van de reductieopgave de vergunning van het bedrijf als uitgangspunt te nemen in plaats van het aantal dieren in 2019. Het wettelijke uitgangspunt voor de reductie-opgave is het feitelijke aantal dieren in 2019. Onze aanpak is hierop gebaseerd. In onze uitwerking hebben wij vervolgens niet ingegrepen op bestaande vergunningen, doch gaan wij uit van het voldoen van een bepaalde standaard aan verduurzaming voor de melkveehouderij en verder een gebiedsgerichte opgave. Onze inzet is daarbij om agrariërs een gezamenlijk aanbod te laten doen, want gezamenlijk is het reductiepercentage beter te halen dan voor per enkel bedrijf.	

2. Bij het bepalen van de reductieopgave de vergunning van het bedrijf als uitgangspunt te nemen in plaats van het aantal dieren in 2019.			
213.	Gemeente Noordenveld		
Zienswijze		Reactie op zienswijze	Gevolgen
Tot en met 30 maart ligt het ontwerpprogramma TLGD ter inzage. Naar aanleiding hiervan dienen wij deze een pro forma zienswijze in. De formele zienswijze volgt later. De ruimtelijke uitwerking van het programma TLGD krijgt een plek in de Omgevingsvisie van de provincie Drenthe. De geactualiseerde versie van deze Omgevingsvisie ligt vanaf 1 april als ontwerp ter inzage. Mogelijk zullen wij daarop eveneens reageren via een separate zienswijze. In deze brief leest u onze reactie op het ontwerp van het programma TLGD. Ontwerpprogramma TLGD Wij willen allereerst onze waardering uitspreken voor de wijze waarop de provincie zich inzet om de complexe opgaven in het landelijk gebied voortvarend aan te pakken. Het TLGD past in grote lijnen binnen de koers van onze op handen zijnde actualisatie van de gemeentelijke omgevingsvisie. De betrokkenheid en het streven om beweging te brengen in vastgelopen dossiers is essentieel om ruimte te creëren voor andere voor de gemeente Noordenveld urgente ruimtelijke ontwikkelingen, zoals de woningbouwopgave. Voor die voortgang is het bovendien cruciaal dat de stikstofproblematiek op een robuuste en toekomstbestendige manier wordt opgelost. Wij zien het programma TLGD als een belangrijke stap in die richting en waarderen de inspanningen die de provincie hierin levert. Zienswijzen Tegelijkertijd zien wij ook verschillende punten waar het ontwerpprogramma naar ons oordeel kan worden versterkt. In de onderstaande zienswijzen hebben wij deze aandachtspunten en verbeter suggesties nader uitgewerkt. Wij verzoeken de provincie om deze punten te betrekken bij de verdere uitwerking en aanpassing van het programma. <i>Stikstofmaatregelen.</i> Vanuit de gemeente zien wij dat de voorgestelde stikstofaanpak in het TLGD belangrijke stappen bevat richting natuurherstel en het vlottrekken van vergunningverlening. Dit biedt kansen voor nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen, zoals woningbouw. Tegelijkertijd maken wij ons zorgen over de mogelijke gevolgen voor agrarische ondernemers in Noordenveld. De gebiedsgerichte opgaven rondom Natura 2000-gebieden betekenen in onze regio dat sommige bedrijven boven op de generieke reductie aanvullende verplichtingen of beperkingen kunnen krijgen. Het ontwerp-TLGD maakt echter nog onvoldoende inzichtelijk hoe deze extra opgaven zich verhouden tot het toekomstperspectief van individuele ondernemers, zowel voor blijvers als voor bedrijven die willen doorgroeien of omschakelen. Daarbij is het van groot belang dat ondernemers die de afgelopen		Dank voor de ondersteunende woorden. 1. Wil de provincie in de verdere uitwerking van het TLGD expliciet aandacht besteden aan een gelijke en rechtvaardige behandeling van agrarische ondernemers, waarbij eerdere verduurzamingsinspanningen meetellen? Zie zienswijze 3 2. Kan de provincie helderheid geven over het toekomstperspectief en de ontwikkelruimte voor agrarische bedrijven in en nabij Natura 2000-gebieden? Zie zienswijze 173, 175, 180. 3. Wil de provincie het sociaaleconomisch perspectief verder uitwerken, met meer aandacht voor lokale verschillen in landbouw, leefbaarheid, werkgelegenheid en keteneffecten Zie zienswijze 2 en 15. 4. Kan de provincie het landschappelijk systeem nadrukkelijker en explicieter verankeren als leidend principe binnen het TLGD? Dat is gebeurd in hoofdstuk 4 van het programma (zie het onderdeel Natuur, paragraaf 4.2.2).	

jaren al aantoonbaar hebben geïnvesteerd in verduurzaming (de voorlopers) niet dubbel worden belast ten opzichte van de bedrijven die nog stappen moeten zetten. Dit risico is reëel zolang de uitwerking van normen, doelsturing en borging nog niet concreet is. De gemeente vraagt de provincie daarom om in de verdere uitwerking van het programma expliciet aandacht te besteden aan een gelijke en rechtvaardige behandeling, waarbij inspanningen uit het verleden meetellen en er helderheid komt over de ontwikkelruimte voor bedrijven in en nabij de aangewezen gebieden. Dit is noodzakelijk om het stikstofbeleid uitvoerbaar en maatschappelijk draaglijk te houden.

Sociaaleconomisch perspectief landelijk gebied

In het ontwerp-TLGD wordt een eerste sociaaleconomische analyse gegeven, maar deze blijft op een relatief hoog schaalniveau, waardoor belangrijke gebiedsverschillen binnen Drenthe onvoldoende zichtbaar worden. De impact van maatregelen op landbouw, leefbaarheid, werkgelegenheid en keteneffecten kan lokaal sterk verschillen. Wij vinden het daarom belangrijk dat het TLGD meer aandacht besteedt aan deze lokale variatie in sociaaleconomische gevolgen, zodat maatregelen beter kunnen worden afgestemd op de daadwerkelijke situatie in de verschillende Drentse gebieden. Ook dient de sociaaleconomische vitaliteit van dorpen expliciet meegewogen te worden.

Landschap als drager

De gemeente Noordenveld hecht grote waarde aan het landschap als drager van cultuurhistorie, identiteit en ruimtelijke kwaliteit. Het landschap vormt in onze gemeente de basisstructuur waar natuur, water, bodem, landbouw en cultuurhistorische waarden samenkomen. In het ontwerpprogramma TLGD wordt dit op verschillende plekken benoemd, maar naar ons oordeel kan dit aspect sterker en explicieter worden verankerd in de uitgangspunten en in de gebiedsgerichte aanpak.

Het principe Water en Bodem Sturend sluit rechtstreeks aan bij deze landschappelijke benadering, evenals de opgave rond groenblauwe dooradering en het herstel van landschapselementen. Deze thema's delen dezelfde logica: het fysiek-landschappelijk systeem bepaalt wat ruimtelijk-inhoudelijk mogelijk en wenselijk is. Door het landschap expliciet als "dragende onderlegger" te positioneren, ontstaat een meer samenhangende en robuuste basis voor de afweging van maatregelen en voor het koppelen van natuur-, water- en landbouwopgaven.

Wij pleiten er dan ook voor om het landschappelijk systeem nadrukkelijker te betrekken als leidend principe binnen het TLGD. Dit sluit tevens aan bij het streven naar gebiedseigen oplossingen en maatwerk, waarbij natuur-, water- en stikstofopgaven gekoppeld worden aan de landschappelijke identiteit en kenmerken van ieder gebied en bevordert een gebiedsgerichte aanpak. Wij vinden een gebiedsgericht proces om te komen tot gedragen gebiedsgerichte maatregelen essentieel. Een proces waarin samen met bewoners, agrariërs, terreinbeheerders en gemeenten wordt

5. Wil de provincie de visie op landbouwstructuur verder concretiseren, bijvoorbeeld door richtinggevende criteria, spelregels of contouren op te nemen?

Zie beantwoording zienswijze 6.

6. Kan de provincie meer duidelijkheid geven over de afbakening, verwachtingen en instrumenten in de zones rondom Natura 2000-gebieden?

In het voorliggende programma is definitief benoemd dat de gebiedsgerichte opgave voor stikstof gaat gelden voor het gebied tot 1 km om Natura 2000-gebieden heen. De opgave die daar moet worden behaald voor bedrijven in die gebieden is 30% extra reductie bovenop de generieke opgave voor stikstof. Bedrijven kunnen in gezamenlijkheid aan die norm gaan voldoen waardoor bijvoorbeeld de mogelijkheid bestaat om effecten van stoppende bedrijven mee te nemen in een "groepsaanbod". Wij willen met betrokkenen in de gebieden deze opgaven verder gaan uitwerken. De aanpak van alle gebiedsprocessen is verder uitgewerkt in hoofdstuk 5 van het programma. Voor wat betreft de instrumenten verwijzen wij ook naar de in Realisatiestrategie opgenomen instrumentenkoffer voor het programma.

7. Wil de provincie in de verdere uitwerking van het TLGD aandacht besteden aan de effecten van gewasbescherming op de leefomgeving, vooral nabij gevoelige functies zoals woonbebouwing?

gewerkt op basis van de gebiedseigen landschappelijke structuur vergroot het draagvlak, bevordert de uitvoerbaarheid en leidt tot oplossingen die passen bij de identiteit en ontwikkelingsrichting van het landschap. <i>Landbouwstructuur</i> Hoewel het TLGD aangeeft dat de landbouwstructuur in Drenthe versterkt moet worden blijft de uitwerking hiervan op provinciaal en gebiedsniveau nog beperkt. De provincie noemt het voornemen om te verkennen of een landbouwhoofdstructuur kan worden ontwikkeld, maar dit blijft in dit ontwerp zonder ruimtelijke uitwerking, criteria, prioriteiten of koppeling aan de gebieden waar de grootste opgaven samenkomen. Het ontbreken van deze concretisering is een aandachtspunt. Juist in gebieden met een gemengde landbouwstructuur, een hoge druk op het buitengebied en nabijheid van meerdere Natura 2000-gebieden, is duidelijkheid over toekomstbestendige landbouwposities essentieel voor een realistisch perspectief voor agrarische bedrijven. Wij vragen de provincie daarom om de visie op landbouwstructuur verder te concretiseren door bijvoorbeeld richtinggevend criteria, spelregels of contouren op te nemen en om in de vervolgfase explicieter te beschrijven hoe landbouwstructuurverbetering wordt geborgd in de verschillende deelgebieden, waaronder ook Noordwest-Drenthe en specifiek Noordenveld. <i>Zones Natura 2000-gebieden</i> De gemeente constateert dat het TLGD terecht aandacht besteedt aan de noodzaak van een gebiedsgerichte aanpak rondom Natura 2000-gebieden, maar dat de uitwerking van deze zones in het ontwerp nog onvoldoende concreet is. Hoewel duidelijk is dat in deze zones extra opgaven gelden voor stikstofreductie, blijft voor gemeenten en agrarische ondernemers onduidelijk welke ruimtelijke consequenties dit precies heeft. De omvang, de criteria en de effecten van deze zones worden nog niet vastgesteld, terwijl juist in de gebieden grenzend aan Natura 2000-gebieden de impact potentieel groot is voor landbouw, bedrijfsontwikkeling en leefbaarheidsvraagstukken. Zoals in de omgeving van het Fochteloërveen en het Norgerholt. Wij vragen de provincie daarom om in de vervolgfase van het TLGD meer duidelijkheid te geven over de afbakening (voor zover dat kan), de verwachtingen en de instrumenten die in deze zones worden ingezet, zodat gemeenten tijdig kunnen anticiperen en kunnen werken aan een uitvoerbare en gedragen gebiedsgerichte aanpak. <i>Gewasbescherming</i> De gemeente mist in het ontwerp-TLGD een duidelijke uitwerking van de mogelijke effecten van gewasbescherming op de leefomgeving, met name waar agrarisch gebruik grenst aan gevoelige functies zoals bestaande woonbebouwing en nieuwe woningbouwlocaties. Het blijft onbelicht wat dit betekent voor de gezondheid, veiligheid en leefbaarheid van inwoners. Voor ons is het van belang dat bij de verdere uitwerking van het TLGD nadrukkelijk aandacht wordt besteed aan deze interactie tussen teelten en gevoelige functies.	Van belang is dat gewasbeschermingsmiddelen voor een aantal natura 2000 gebieden een mogelijke drukfactor kunnen zijn. Hier is nader onderzoek voor nodig. Gewasbescherming is niet een thema wat in deze vorm onder het TLGD programma valt. 8. Kan de provincie de rol van de intensieve veehouderij duidelijker en evenwichtiger uitwerken binnen de stikstofaanpak? Wij hebben onze aanpak voor de intensieve veehouderij in hoofdstuk 4 nader uiteengezet. Hierbij hebben wij meegewogen dat voor de intensieve veehouderij geldt dat zij veelal in een qua milieueffecten beter beheersbare omgeving werken dan de melkveehouderij. 9. Wil de provincie de Bestuurlijke Adviescommissie Noordwest betrekken bij het vervolgtraject van het TLGD? Ja dat gaat de Provincie doen. Zie hiervoor ook de toelichting in de Realisatiestrategie (hoofdstuk 5.3 Governance).	

<i>Intensieve landbouw</i> In het ontwerpprogramma TLGD ligt de nadruk sterk op de melkveehouderij als belangrijkste sector voor de generieke reductie van ammoniakemissies. Hoewel deze focus begrijpelijk is, constateren wij dat de rol van de intensieve veehouderij relatief beperkt is uitgewerkt in het programma. Daarmee blijven mogelijk relevante reductieopties onderbenut. Daarnaast wijzen wij erop dat ook in de gemeente Noordenveld intensieve veehouderijen voorkomen die, afhankelijk van ligging en technische staat, een reële bijdrage kunnen leveren aan de provinciale reductieopgave. Een evenwichtigere inbedding van deze sector in het programma vergroot bovendien de robuustheid van de stikstofaanpak, vermindert afhankelijkheid van één sector en biedt ondernemers in de intensieve veehouderij duidelijkheid over hun ontwikkelruimte. <i>Bestuurlijke Adviescommissie Noordwest</i> Tot slot adviseren wij u om de Bestuurlijke Adviescommissie (BAC) Noordwest bij het vervolgtraject te betrekken. Zij kunnen onder andere meedenken over de invulling en realisatie van de forse extra opgaven en de realisatie van de forse extra opgaven en de relatie met de huidige doelen uit het Programma Natuurlijk Platteland en de visie Kop van Drenthe.		
214.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Na de informatieavond in Nieuw-Buinen hebben wij sterk de behoefte om te reageren op het programma TLGD. In hoofdstuk 1 wordt er gesproken over een basis van vrijwilligheid maar in de overige hoofdstukken is de basis van vrijwilligheid verdwenen. Daardoor krijg je een scheef beeld. Tevens missen wij in hoofdstuk 1 aangeven van samenhang tussen de verschillende hoofdstukken en betaalbaarheid. Hoofdstuk 2 Het is lastig om nu al te reageren op nog onvoldoende of helemaal niet uitgewerkte plannen. Wij zouden het op prijs stellen dat wij ook in een later stadium de mogelijkheid krijgen om op de nog niet uitgewerkte plannen een reactie/ zienswijze of bezwaar te kunnen indienen. Graag zou ik ook betrokken worden bij de uitwerking van de toekomstige plannen. Voor de landbouw en pluimveehouderij. Is de samenvatting en te mooie weergave van de onderliggende plannen. Dit zou het draagvlak negatief kunnen beïnvloeden. Zeker omdat er nogal wat van de landbouw gevraagd wordt. Tevens is de fasering die in het plan genoemd wordt met eerst een aantal focus gebieden te vrij vertaald. Omdat uw medewerkers bij mondelinge verduidelijking duidelijk aangeven dat de andere gebieden nog volgen. Het is voor ons van wezenlijk belang dat mocht er gestuurd gaan worden op stikstof en ook weer ontwikkelruimte gaat ontstaan voor onze bedrijven en mijn opvolgers. Dus mochten er	1. Waarom wordt in hoofdstuk 1 gesproken over vrijwilligheid, terwijl dit in de rest van het programma niet terugkomt? Zie zienswijze 6. Vrijwilligheid is voor heel veel onderdelen nog steeds het uitgangspunt, maar voor geborgde stikstofreductie is dat niet mogelijk. 2. Krijgen wij in een later stadium opnieuw de mogelijkheid om te reageren, een zienswijze in te dienen of bezwaar te maken op plannen die nu nog niet zijn uitgewerkt? Voor de onderdelen die in de provinciale omgevingsverordening worden opgenomen is inspraak en zienswijze inderdaad mogelijk. 3. Draagvlak en fasering	

investerings op het gebied van stikstof gedaan worden dan moeten die terugverdiend kunnen worden en moet er gelijktijdig naar verdien capaciteit en ook naar de toekomst ontwikkelingen mogelijk zijn. Ik merk dat de randvoorwaarden geen zekerheid bieden. Ik mis in hoofdstuk twee de invloed van het buitenland. We kunnen nog zo ons best doen. Maar dan nog blijft de invloed van het buitenland erg groot en wordt mogelijk wel groter. Waardoor de te leveren inspanning niet oplevert wat verwacht wordt. Daar zou borging voor moeten zijn. Ook mis ik hoe wordt geborgd dat ondernemers die als voorloper geïnvesteerd hebben in nieuwe technieken niet nogmaals een reductie voor de kiezen krijgen omdat ze het al goed gedaan hebben met opnieuw hoge investeringen die niet terug te verdienen zijn en daardoor mogelijk vastlopen op hun bedrijf. Voor intensieve bedrijven is sprake van referentie jaar 2019 zei een van uw collega's. maar hoe weet u hoe het op onze bedrijven is en of u de juiste informatie mee neemt. En voorlopers niet af straft. En nog een boterham laat verdienen. Hoofdstuk 4 Wat betekenen KPI voor de akkerbouw meer concreet. Wat nu beschreven wordt is zo algemeen dat je niet kunt bedenken wat dit voor je bedrijf zou betekenen. Daarnaast wordt voor staldierbedrijven gesproken over BBT zonder dat dat goed uitgewerkt is. We kunnen nu niet bedenken wat voor zienswijze ik daarop moet indienen. Dan alleen aangeven dat het concreter moet. En we ook daar graag willen meedenken Maar dat dan ook moet gelden dat we weer vergunningen kunnen krijgen. Dat we ook weer stallen mogen bouwen wanneer we overgaan naar een sterbeterleven waar meer gebouwen voor nodig zijn Maar nu al een aantal jaren geen vergunningen voor afgegeven worden. Ik wil daarbij aangeven dat bestaande vergunningen gerespecteerd dienen te worden zodat er ontwikkelmogelijkheid blijft voor deze bedrijven. En ook zouden korte kringlopen meegenomen kunnen worden. U medewerkers gaven aan dat we daar niet op moesten rekenen. (dit lees ik overigens niet in uw toekomst gerichtplan maar ook mondelinge mededelingen maken dat ik me zorgen maak) dat zou betekenen dat er ook geen mogelijkheden en draagvlak ontstaat om de balans op te zoeken. Graag wil ik hierover meedenken. Wanneer dat verder uitgewerkt zou worden. Zeker nu aangegeven is dat kennis over de pluimveehouderij niet voldoende voorhanden is. Tot slot wil ik u vragen om de aandachtspunten voldoende mee te nemen en meer concreet te maken.	• Is de provincie zich ervan bewust dat de huidige samenvatting voor landbouw en pluimveehouderij te rooskleurig is en daarmee het draagvlak kan schaden? Wij hebben onze aanpak voor de niet-grondgebonden veehouderij in het voorliggende programma aangepast en verhelderd. Dit vindt u terug in paragraaf 4.1. • Kan de provincie duidelijk maken wat de fasering precies inhoudt, en bevestigen dat ook de niet-focusgebieden later aan de beurt komen? In de Realisatiestrategie, een apart document bij het programma, vindt u de planning opgenomen. 4. Ontwikkelruimte en verdienvermogen bij stikstofmaatregelen • Hoe wordt geborgd dat bedrijven die investeren in stikstofreductie hun investeringen kunnen terugverdienen? Wij hebben gekeken in hoeverre de gevraagde investeringen ten behoeve aan het voldoen aan de norm voor een melkveehouderij op te brengen zouden moeten zijn. Dat vindt u terug in de beantwoording bij zienswijze 15. Zie ook de aangepaste tekst in paragraaf 4.1.2 over onze aanpak voor de niet-grondgebonden veehouderij. We onderscheiden	

		een aanpak voor bestaande stallen en nieuwbouw. • Komt er ontwikkelruimte voor bedrijven en opvolgers wanneer zij maatregelen nemen? Doordat we werken met een norm blijft er ontwikkelruimte. • Welke zekerheid bieden de randvoorwaarden voor toekomstontwikkeling? Met dit programma beogen we in Drenthe stap voor stap van het slot te komen. Dit programma kan daarmee een grote stap zetten in het bieden van toekomstperspectief.	
215.	Gemeente Midden-Drenthe		
Zienswijze		Reactie op zienswijze	Gevolgen
Midden-Drenthe wil een vitale gemeente blijven waarin een balans bestaat tussen een vitale agrarische sector, veerkrachtige natuur en een aantrekkelijk landschap. Op 10 februari jl. heeft u het ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD) gepresenteerd. In dit programma wordt ingezet op het van het slot halen van de vergunningverlening en het aanpakken van de opgaven in Drenthe ten aanzien van water, natuur, klimaat en stikstof. Dit ontwerpprogramma heeft van 16 februari tot en met 30 maart 2026 ter inzage gelegen. Graag maken wij gebruik van de mogelijkheid om een zienswijze in te dienen. In deze zienswijze brengen wij de belangrijkste aandachtspunten bij het ontwerpprogramma TLGD voor onze gemeente in beeld. Oproep tot meer duidelijkheid en perspectief Onze inwoners en ondernemers zijn op zoek naar duidelijkheid en perspectief. Dit sluit ook aan op de uitgangspunten van het TLGD. Meermaals wordt echter in het ontwerpprogramma gesteld dat diverse onderdelen nog een nadere uitwerking en concretisering vragen en niets in beton is gegoten. Ook wordt een mogelijke bijstelling in relatie tot het verbinden en uitbreiden van natuurgebieden in toekomstig rijksbeleid (zoals het Nationaal Natuurplan) aangekondigd. Bovendien wordt op meerdere plekken verwezen naar de gebiedsprocessen die later moeten volgen. Over welke opgaven daadwerkelijk in de gebiedsprocessen moeten landen geeft het ontwerpprogramma weinig duidelijkheid. Ook is er nog veel onduidelijk over de zonering rondom Natura 2000-gebieden. Verder is er nog geen definitieve keuze gemaakt in de omvang van gebieden in het kader van de gebiedsgerichte aanpak stikstof en de betekenis van een dergelijke begrenzing. U geeft aan dat het ook een optie is dat dit per gebied varieert, al naar gelang de		1. Wanneer komt er concrete duidelijkheid over maatregelen, zonering en gebiedsopgaven voor inwoners en ondernemers? Voor een deel biedt het programma zoals het nu voorligt verdere duidelijkheid. Dit betreft met name de uitwerking van de norm voor generieke stikstofreductie in de melkveehouderij (zie paragraaf 4.1 van het programma). Daarnaast hebben wij een nadere uitwerking gedaan voor de planning (zie hoofdstuk 4). en gebiedsprocessen (hoofdstuk 5). Ook de Realisatiestrategie is verder uitgewerkt. Voor helderheid op gebiedsniveau (in de hotspots en om Natura 2000-gebieden) moeten eerst de gebiedsprocessen worden doorlopen. Betrokkenen daar worden bij de uitwerking van de maatregelen betrokken. Wij hopen medio 2027 dan weer stappen te hebben gezet.	

impact van een gebied op de nabijgelegen Natura 2000-gebieden. Wij roepen u op om een en ander in het definitieve programma concreter uit te werken, zodat het voor inwoners en ondernemers duidelijk is welke maatregelen voor welke gebieden zullen gaan gelden en welke impact dit heeft. Ook vragen wij u om in het definitieve programma een eenduidiger standpunt in te nemen over de mate van vrijwilligheid bij het nemen van maatregelen op bedrijfs- of gebiedsniveau. U geeft aan dat maatregelen juridisch gezien geborgd moeten worden en dus vanaf het begin onderdeel zijn van de provinciale aanpak. Het programma behoudt hierbij een basis vanuit vrijwilligheid, in die zin dat ondernemers keuzevrijheid hebben bij het invullen van maatregelen om de opgaven te realiseren. In het ontwerpprogramma wordt echter eveneens gesteld dat u onder specifieke omstandigheden tot de inzet van verplichtend (grond-) instrumentarium kunt besluiten als sluitstuk wanneer een maatregel uit het TLGD noodzakelijk is om toestemmingsverlening vlot te trekken. Hiermee lijkt toch de mogelijkheid opengehouden te worden om verplichtende maatregelen op te leggen. Onze oproep is om ook op dit punt meer duidelijkheid te verschaffen in het definitieve TLGD, zodat ondernemers hierop kunnen anticiperen en ook op de langere termijn weten waar ze aan toe zijn. Een uitgangspunt van het TLGD is verder dat er gewerkt wordt aan versterking van de sociaaleconomische vitaliteit en leefbaarheid van het landelijk gebied. In het ontwerpprogramma is dit echter alleen op hoofdlijnen uitgewerkt. Hierbij geeft u aan dat het beeld van de impact globaal gezien positief is voor Drenthe, maar dit lokaal anders uit kan vallen. Wij verwachten dat het TLGD grote impact kan hebben op de sociaaleconomische vitaliteit en de leefbaarheid in grote delen van onze gemeente. Wij verzoeken u dan ook om de sociaaleconomische impact in het definitieve programma concreter uit te werken op lokaal niveau. U geeft aan dat bij de uitwerking van het TLGD naar maatregel pakketten voor de hotspots verdere aandacht gegeven wordt aan de sociaaleconomische impact. Hierbij betreft u ook de vraag in hoeverre maatregelen effect hebben op landbouwgrond en wilt u de effecten zoveel mogelijk mitigeren. Dit rechtvaardigt dat de uitwerking van de sociaaleconomische impact per gebied een volwaardig onderdeel is van het definitieve TLGD. Reeds behaalde emissiewinst Een aspect wat voor ons onderbelicht is in het ontwerpprogramma is het feit dat al veel agrarische bedrijven afgelopen jaren ingrijpende besluiten hebben genomen en significante stappen hebben gezet. Daarnaast zijn op basis van de LBV en LBV+ regelingen diverse bedrijven gestopt en is een deel van de landbouwgrond van veehouderijen vervolgens ingezet voor akkerbouw. Wij verwachten dat op basis hiervan al een significante reductie aan stikstofdepositie heeft plaatsgevonden in Drenthe. U koppelt de reeds behaalde emissiewinst vanaf 2019 in het ontwerpprogramma vooral aan de generieke opgave. Wij zouden u willen verzoeken om te	2. Hoe zijn zonering rond Natura 2000-gebieden en de gevolgen daarvan (per gebied) uitgewerkt? Zie de hoofdstukken 4 en 5 van het programma. De gebiedsgerichte opgave van het programma is nu helder toegekend aan het gebied binnen een km rond Natura 2000-gebieden. Tevens hebben we de opgave voor die gebieden helderder benoemd en aangegeven dat bedrijven hieraan in gezamenlijkheid kunnen werken. 3. In hoeverre zijn maatregelen vrijwillig of verplicht, en wanneer kan verplicht instrumentarium worden ingezet? Wij sturen zo veel mogelijk op doelen en niet op maatregelen. Voor de generieke reductie in de melkveehouderij komt dit tot uiting in de aanpak via doelsturing. Voor de intensieve veehouderij geldt wel een aanpak gebaseerd op maatregelen (BBT). Dit is verhelderd in de tekst. De gebiedsgerichte opgave voor stikstof wordt met de gebieden opgepakt. Tegelijkertijd moet deze wel via de Provinciale Omgevingsverordening geborgd worden. Waar het gaat om de aanpak in de hotspots ten aanzien van doelen van water, natuur en stikstof werkt de provincie vanuit vrijwilligheid. Ook hier moet de aanpak uitgewerkt worden, wat in samenspraak met de gebieden zal gebeuren. 4. Hoe wordt de sociaaleconomische impact van het TLGD lokaal en per gebied inzichtelijk gemaakt? Zie zienswijze 2 en 15.	

onderzoeken of deze stikstofreductie ook kan worden meegenomen in de gebiedsgerichte opgave. Een evenrediger verdeling van de emissiewinst over de gebiedsgerichte en de generieke opgave is hiermee wellicht mogelijk. Als uit dit onderzoek blijkt dat veel emissiewinst in een specifiek gebied ingeboekt kan worden, kan dit ook een positief effect hebben op de gebiedsopgave in dat specifieke gebied.

Keuze hotspots en impact gebiedsprocessen

U heeft in het ontwerpprogramma vijf hotspots aangewezen, ofwel gebieden die prioriteit krijgen in het TLGD omdat de opgaven vanuit water, bodem, natuur en stikstof zich in deze gebieden stapelen. Onze gemeente grenst direct aan het Drentsche Aa-gebied. De hotspots Elperstroom en het Oude Diep liggen (vrijwel) volledig binnen onze gemeentegrenzen. Te voorzien is dat het aanwijzen van deze hotspots waarschijnlijk zal leiden tot aanvullende gebiedsopgaven in deze gebieden. Zeker in het Oude Diep wordt in het kader van het Programma Natuurlijk Platteland (PNP) al langere tijd invulling gegeven aan een gebiedsproces waarbij wij als gemeente nauw betrokken zijn. Een aanvullende gebiedsopgave vanuit het TLGD zal waarschijnlijk extra onzekerheid met zich meebrengen en extra inzet vragen van alle betrokken partijen.

Ook rond het Elperstroomgebied zijn veel agrarische bedrijven actief en geeft u aan dat u het gezien de opgaven in dit gebied het wenselijk vindt hier een gebiedsproces te starten. In het ontwerpprogramma benoemt u wel dat deze opgaven ook aan lopende gebiedsprocessen toegevoegd kunnen worden, maar doet u hier nog geen concrete uitspraken over. Wij vragen u deze gebiedsopgaven in het definitieve TLGD duidelijker in beeld te brengen, zodat voor de agrarische bedrijven in de hotspots duidelijk wordt voor welke opgave zij de komende jaren staan.

Daarnaast willen wij u erop wijzen dat de effecten van de gebiedsopgaven zich ook niet zullen beperken tot de zogeheten hotspots. Maatregelen binnen de hotspots kunnen mogelijk ook grote consequenties hebben buiten de hotspots. Immers als de grondwaterstand verhoogd wordt, zal bij de omliggende gronden eveneens sprake zijn van vernatting. Niet alleen voor agrariërs zal dit impact hebben, maar ook voor de overige functies in dit gebied. Hierbij valt onder andere te denken aan bestaande en toekomstige woningen, bedrijvigheid en recreatie.

Status Witterveld en gevolgen uitbreiding Defensie

Graag vragen wij uw aandacht voor de status van het Witterveld in het ontwerpprogramma. U beargumenteert dat de keuze om dit gebied niet als hotspot aan te wijzen samenhangt met het feit dat het Rijk als grondeigenaar verantwoordelijk is voor dit gebied. Het Rijk is daarmee primair aan zet om maatregelen te treffen om de instandhoudingdoelen te halen. Wij zouden toch willen vragen om dit te heroverwegen, omdat Witterveld een zeer kwetsbaar gebied is en hier ook maatregelen nodig zijn om Drenthe van het stikstofslot af te halen.

5. Kan reeds behaalde emissiewinst worden meegenomen in de gebiedsgerichte opgaven?

Zie zienswijze 3 ("over dat gedane inspanningen meetellen bij de norm").

6. Welke concrete gebiedsopgaven krijgen hotspots (zoals Elperstroom en Oude Diep), en hoe verhouden die zich tot lopende processen?

Zie zienswijze 6 en 17. Opgaven vanuit het TLGD worden zoveel mogelijk ingebracht bij reeds lopende processen.

7. Hoe worden effecten buiten hotspots (zoals vernatting en effecten op wonen, recreatie en bedrijvigheid) meegenomen?

Voor de hotspots geldt dat de doelen, maatregelen en de mogelijke gevolgen in het gebiedsproces in afstemming met de diverse belanghebbenden worden uitgewerkt. Hierbij is ook aandacht voor de effecten op de diverse functies in het gebied en daarbuiten voor mitigatie/compensatie daar waar aan de orde (zie ook zienswijze 17)

8. Is er voldoende financiële en uitvoeringscapaciteit om doelen (incl. additionaliteit) te realiseren?

Op dit moment zijn de middelen en de uitvoeringscapaciteit niet toereikend om alle doelen te halen. Een erg belangrijk thema voor het vervolg, welke onder andere wordt uitgewerkt in de Realisatiestrategie.

Daarnaast willen wij in dit kader ook uw aandacht vragen voor de uitbreidingsplannen van Defensie voor het oefenterrein De Haar en de impact die dit heeft op de agrarische sector in dit gebied. Een aantal agrarische bedrijven zullen als gevolg van deze uitbreidingsplannen verplaatst moeten worden. Wij vinden dat deze bedrijven recht hebben op een toekomstperspectief in Drenthe en willen u dan ook vragen om (vergunnings)ruimte te creëren voor de agrariërs die gedwongen verplaatst moeten worden in het kader van de uitbreiding van Defensie. Landbouwvisie Midden-Drenthe U geeft aan dat de agrarische sector op veel plekken in Drenthe vaak samen met gemeenten een eigen landbouwvisie hebben ontwikkeld en dergelijke visies helpen om het gesprek te voeren over de gebiedsgerichte uitwerking van het TLGD. Wij zijn dat van harte met u eens. In het bijbehorende kaartje laat u zien dat ook in Midden-Drenthe een landbouwvisie in ontwikkeling is. Hierbij willen we de oproep doen om deze landbouwvisie te betrekken bij de uitwerking van de gebiedsgerichte aanpak in onze gemeente zodra deze gereed is. Randvoorwaarden voor een succesvolle uitvoering Wij roepen u op om richting de vaststelling van het definitieve programma nadrukkelijk aandacht te besteden aan de invulling van de randvoorwaarden voor een succesvolle uitvoering van het TLGD. Het ontwerpprogramma levert in dat kader nog enkele vraagtekens op. U geeft bijvoorbeeld aan dat er voldoende budget is om de uitvoering van het programma te starten, maar dat u zonder aanvullende rijksmiddelen niet in staat bent om de doelen op de langere termijn volledig te realiseren. Wij denken dat dit een grote risicofactor kan zijn, zeker in het onderbouwen van de additionaliteit. Om te voldoen aan het additionaliteitsvereiste voor de Natura 2000-gebieden kan er immers meer stikstofreductie noodzakelijk zijn dan alleen de Drentse bijdrage van 43% aan de wettelijke opgave voor stikstofreductie. Hoewel u per Natura 2000-gebied onderzoekt wat nodig is om de additionaliteit te onderbouwen, komt zonder deze extra inzet de vergunningverlening in Drenthe niet op gang. En deze extra inzet vraagt ook extra middelen waarover u op dit moment nog geen beschikking heeft. Daarnaast vragen wij ons af of er voldoende capaciteit is om de maatregelen uit te voeren een of er ook gekeken is naar de capaciteit die nodig is bij de andere partners, zoals de gemeenten. Wij denken ook dat het voor een succesvolle uitvoering van het programma van belang is om niet alleen de focus te leggen op de stikstofbronnen binnen de provinciegrenzen. Circa 30% is van de stikstofdepositie is bijvoorbeeld afkomstig uit het buitenland. Wij denken dat het daarom goed is om nadere afstemming met Duitsland te zoeken en daarmee alle stikstofbronnen die invloed hebben op Drenthe aan te pakken. Het Rijk moet ook verantwoordelijkheid nemen en ook andere provincies spelen hierin een rol. Hiervoor is een stevige lobbystructuur richting het Rijk, de andere provincies en het buitenland nodig. Wij roepen u nadrukkelijk op om hierop in te zetten.	9. Hoe wordt afstemming met Rijk, andere provincies en het buitenland geborgd? Er vindt doorlopend overleg en afstemming plaats via diverse kanalen. Zowel bestuurlijk als ambtelijk. 10. Hoe verhoudt het TLGD zich tot andere lopende programma's (zoals PNP)? De uitvoering van het TLGD programma verloopt via de PNP programma's. De programmaleiders (PNP) zijn ook intensief betrokken in de totstandkoming van het TLGD programma. 11. Wilt u heroverwegen om het Witterveld alsnog als hotspot aan te wijzen, gezien de kwetsbaarheid van het gebied en de noodzaak om het stikstofsot te doorbreken? Het weglaten van het Witterveld als hotspot heeft als achtergrond dat Defensie als grondeigenaar en voortouwnemer verantwoordelijk is voor het nemen van de benodigde maatregelen voor het gebied. Het al dan niet benoemen van het gebied doet aan die feitelijkheden niet af. Overigens onderkennen wij de noodzaak dat maatregelen voor het gebied worden genomen en vanuit onze verantwoordelijkheid zullen wij dit ook inbrengen. Hetzelfde geldt de gevolgen die de aanpak van Defensie voor haar omgeving kan hebben. 12. Bent u bereid (vergunnings)ruimte en perspectief te creëren voor agrariërs die door de uitbreiding van Defensie gedwongen moeten verplaatsen?	

Daarnaast lopen er al diverse andere programma's die een sterke relatie hebben met het TLGD, zoals het Programma Natuurlijk Platteland (PNP). Deze lopende programma's zijn volgens het ontwerpprogramma geen onderdeel van het TLGD. Wij betwijfelen echter in hoeverre deze programma's geheel los te koppelen zijn van het TLGD, en of deze niet meer in samenhang beschouwd moet worden. Concluderend Wij willen u verzoeken om de aandachtspunten die wij hebben aangedragen in deze zienswijze te verwerken in de definitieve versie van het TLGD. Wij vragen u met name om zo snel mogelijk duidelijkheid en perspectief te geven aan onze inwoners en ondernemers. De keuzes in het TLGD hebben serieuze consequenties voor onze inwoners en het is daarbij in ieders belang om hier snel helderheid over te geven. Tot slot blijven we graag met u in contact over dit urgente dossier.	We zoeken met betrekking tot de ruimtelijke opgaven en het grondbeleid de afstemming en mogelijk samenwerking met het Rijk/Defensie. Hiermee zijn we in staat om vanuit het totaalbeeld in gezamenlijkheid naar oplossingen te zoeken. Hierdoor voorkomen we dat verschillende overheden met tegengestelde belangen tegenover elkaar komen te staan of concurrent van elkaar worden. Iedere overheid handelt wel vanuit zijn eigen verantwoordelijkheid. Dat wil zeggen dat het Rijk aan zet is met betrekking tot defensieopgaven zoals het trekken van het gebiedsproces rondom de uitbreiding. De provincie blijft verantwoordelijk voor de ruimtelijke opgaven en gebiedsprocessen die onder haar verantwoordelijkheid vallen. 13. Wordt de landbouwvisie van Midden-Drenthe betrokken bij de gebiedsgerichte uitwerking van het TLGD zodra deze gereed is? De landbouwvisie van Midden-Drenthe is inderdaad een belangrijke handreiking voor de start van gebiedsprocessen en gewenste vervolgacties in een gebied. In de Realisatiestrategie zal hier ook naar verwezen gaan worden.	
216.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Hierbij willen wij graag onze zienswijze geven na aanleiding van de inloopavond (Nieuw Buinen) en het gepubliceerd stuk op 10 februari 2026. Voor ons als legpluimveehouder is het niet duidelijk hoe het referentiekader eruit komt te zien. Ten opzichte van 2019 is er op ons bedrijf in 2024 een nieuwe legpluimveestal gerealiseerd. Deze is vergund en gebouwd voor het Rendac arrest. Daarbij zijn technieken toegepast om binnen het toen geldende kader te opereren. In het gepubliceerde stuk wordt gesproken over best	1. Hoe ziet het referentiekader eruit voor legpluimveehouders? Zie paragraaf 4.1 voor de uitwerking van onze aanpak voor de niet-grondgebonden veehouderij.	

beschikbare techniek, voor ons is onduidelijk welke hiermee worden bedoelt. Tijdens de inloopavond is ook gesproken over bijvoorbeeld een werkgroep op te richten om vanuit het bedrijfsleven onze ervaring met beschikbare technieken te delen. Ons is onduidelijk hoe er met dit plan om wordt gegaan als er vanuit de landelijke regering een generieke korting komt? Wij zouden graag het dialoog met Provincie Drenthe aan willen gaan om mee te praten over onze toekomst binnen de provincie.	2. Wat wordt bedoeld met ‘best beschikbare technieken’ (BBT)? Zie paragraaf 4.1 voor de uitwerking van de aanpak voor de niet-grondgebonden veehouderij. 3. Hoe verhoudt dit provinciale plan zich tot een mogelijke landelijke generieke korting? Als en wanneer het Rijk met een aanpak komt, zullen wij deze tegen onze aanpak aanhouden en op basis daarvan eventueel ons programma aanpassen.	
217.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
<i>Wij dienen deze zienswijze in omdat het TLGD in de huidige vorm onvoldoende rekening lijkt te houden met de unieke kwaliteit en maatschappelijke waarde van de zwarte humusrijke gronden rond [REDACTED]. Deze gronden zijn van groot belang voor duurzame economische ontwikkeling, werkgelegenheid en de leefbaarheid van in het dorp en daarbuiten. Vernatting of functiewijziging van deze percelen kan leiden tot structurele schade voor zowel de gehele landbouw als de bredere samenleving in [REDACTED]. In de bijlage een uiteenzetting van het geheel.</i> Mijn naam is [REDACTED]. Wij telen al jarenlang met veel betrokkenheid en vakmanschap bloembollen, bloemen en diverse andere akker- en tuinbouwgewassen in de open grond, met een sterke focus op kwaliteit, bodemgezondheid en duurzaamheid. Ons bedrijf is diep geworteld in de Drentse leefomgeving. Niet alleen economisch, maar ook als familiebedrijf dat zich verbonden voelt met de omgeving en met de toekomst van het buitengebied. Bij ons bedrijf werken in het hoofdseizoen ongeveer 25 personen, al deze personen zijn woonachtig in [REDACTED] of omgeving. Ons bedrijf is gevestigd in [REDACTED], gelegen in Midden-Drenthe. Een gemeente waar landbouw essentieel is voor de economie en de leefomgeving. Wij telen op zwarte humusrijke zandgronden, gronden met veel organische stof en een sterke natuurlijke groeikracht en werken met een ruime bouwplanrotatie om bodemkwaliteit, ziektebeheersing en duurzaamheid te waarborgen. Juist in onze teelten zijn goede ontwatering, voldoende draagkracht van de bodem en beschikbaarheid van geschikte rotatiegrond cruciaal. De percelen in Midden-Drenthe, die wij voor onze teelten gebruiken, behoren misschien niet tot de meest vroege gronden van Nederland, maar de groeikracht van onze zwarte humusrijke zandgrond is uitzonderlijk sterk. Dat maakt [REDACTED] juist onderscheidend en concurrerend ten opzichte van andere bollengebieden in Nederland. In onze omgeving spelen tegelijkertijd opgaven rond defensie, NNN, beekdalherstel, waterkwaliteit en	1. Wat betekent de aanwijzing van het Oude Diep en omliggende zones als aandachts- of zoekgebied voor ons bedrijf? Zie zienswijze 28, onder het deel Bedrijfsspecifiek, onderdeel (a) hotspots. Een zoekgebied is een gebied waarbinnen wettelijke opgaven landen wen we samen met de ondernemers en andere partijen in het gebied willen werken aan een gebiedsuitwerking. Omdat we ruimte willen geven aan het gebiedsproces kunnen we dus niet op voorhad aangeven wat dit betekent. 2. Welke gevolgen hebben hogere waterpeilen, beperkingen op ontwatering en hydrologisch herstel voor gespecialiseerde teelten zoals bloembollen en bloemen? Hogere waterpeilen kunnen invloed hebben op specifieke teelten, maar deze	

natuurontwikkeling, waardoor wij zien dat de plannen uit het TLGD direct kunnen doorwerken op onze bedrijfsvoering. Uit de informatie die wij recent van de provincie hebben ontvangen over het TLGD begrijpen wij dat onder andere het Oude Diep en omliggende zones als aandachts- of zoekgebied zijn aangewezen. Dat heeft bij ons grote zorgen opgeroepen. Vooral de mogelijke gevolgen van hogere waterpeilen, beperkingen op ontwatering en de kans dat landbouwgrond in de toekomst minder geschikt wordt voor gespecialiseerde teelten zoals bloembollen en bloemen, raken ons direct. Het gevoel dat er veel in beweging is terwijl nog niet duidelijk is welke impact dit gaat hebben op ons bedrijf, zorgt voor onzekerheid over investeringen en de toekomst van ons bedrijf. Niet alleen wij hebben te maken met deze onzekerheid, ook de leefomgeving in [REDACTED] heeft hier mee te maken. Veel gezinnen zijn namelijk direct of indirect verbonden aan de landbouw in ons dorp. Voor ons bedrijf is vooral het onderdeel hotspots / gebiedsgerichte water- en natuurmaatregelen het meest ingrijpend. Waar de stikstofaanpak zich in hoofdzaak richt op de veehouderij, zien wij voor onze bloembollen- en bloementeelst juist de grootste risico's in het hydrologisch herstel van beekdalen en nattere omstandigheden in zoekgebieden. Een structureel hoger waterpeil of beperkingen op drainage kunnen leiden tot een grotere ziektedruk, slechtere bodemstructuur en een beperktere inzetbaarheid van percelen binnen onze rotatie. Daarmee komt de basis onder onze teeltstrategie onder druk te staan. Wanneer deze percelen natter worden, neemt het gewicht en de bewerkbaarheid van de grond af. Daardoor verliezen wij onze concurrentiekracht ten opzichte van andere regio's in Nederland waar bollen- en bloementeelst plaatsvindt op lichtere of vroeger bewerkbare gronden. De mogelijke gevolgen van het TLGD voor de toekomst van ons bedrijf en omgeving zijn groot. Wanneer strategisch belangrijke percelen in onze rotatie minder bruikbaar worden, heeft dat direct gevolgen voor opbrengst, kwaliteit en ziektebeheersing in de teelt. Daarnaast kan onzekerheid rondom vergunningverlening toekomstige investeringen in bewaring, verwerking en verdere verduurzaming vertragen. Voor een gespecialiseerd bedrijf als het onze is het behoud van goed ontwaterde, gezonde zandgrond essentieel. Verlies of verslechtering van juist die percelen kan onevenredig hard doorwerken in de continuïteit van het bedrijf. Dit raakt niet alleen ons bedrijf, maar heeft ook direct invloed op de leefomgeving en economie van [REDACTED], waar de bloembollen- en bloemensector een belangrijke pijler vormt. Onze boodschap aan de provincie is daarom om in de verdere uitwerking meer rekening te houden met de specifieke eisen van gespecialiseerde akkerbouw- en tuinbouwteelten. Juist deze gespecialiseerde teelten hebben een positieve impact op de leefomgeving. Niet alle landbouw is	invloed verschilt sterk per gebied en situatie. Het TLGD maakt hierover geen generieke keuzes. De effecten worden gebiedsgericht onderzocht, waarbij maatwerk uitgangspunt is en het toekomstperspectief de agrariër nadrukkelijk wordt betrokken 3. Hoe houdt de provincie rekening met de specifieke teelttechnische eisen van bloembollen- en bloementeelst (waterhuishouding, bodemstructuur, rotatie)? De provincie houdt rekening met de specifieke eisen van teelten via de gebiedsprocessen. Het TLGD doet hierover geen generieke uitspraken of, juist omdat eisen aan waterhuishouding, bodemstructuur en rotatie sterk locatie-afhankelijk zijn. Daarom wordt de afweging niet op programmaniveau gemaakt, maar gebiedsgericht en in samenspraak met betrokken ondernemers. 4. Komt er perceelsgericht maatwerk in plaats van generieke peilverhogingen? Er komen geen generieke peilverhogingen, 5. Hoe worden strategische rotatiegronden beschermd tegen vernatting of functieverandering? Zie antwoord 3 van deze zienswijze 6. Hoe en wanneer worden ondernemers vroegtijdig betrokken bij de gebiedsuitwerking en besluitvorming?	

hetzelfde. Voor bloembollen en bloemen zijn waterhuishouding, bodemstructuur en ruime rotatie randvoorwaardelijk. Wij vragen daarom om: • vroegtijdige en gebiedsspecifieke afstemming met ondernemers; • maatwerk per perceel in plaats van generieke peilverhogingen; • bescherming van strategische rotatiegronden; • inzet op vrijwillige kavelruil en structuurverbetering; • voldoende ruimte voor innovatieve en duurzame teeltsystemen. Wij denken graag constructief mee over oplossingen die zowel natuur- en waterdoelen dienen als toekomstperspectief bieden voor gespecialiseerde bedrijven zoals het onze. Juist daarom vragen wij de provincie om in de verdere gebiedsuitwerking expliciet te kiezen voor behoud van de beste (bollen)gronden, maatwerk in waterpeilen en vrijwillige kavelruil waar dat de landbouwstructuur versterkt. Alleen met een aanpak die rekening houdt met de unieke kwaliteit van onze zwarte humusrijke zandgronden blijft [REDACTED] ook in de toekomst een sterk en concurrerend bloemen- en bollenteeltgebied. Deze goede gronden vormen namelijk niet alleen de basis onder onze bedrijfsvoering, maar ook onder de werkgelegenheid, het verdienvermogen van lokale gezinnen, loonwerk, transport en de economische vitaliteit van [REDACTED]. Wanneer deze gronden door vernatting zwaarder en minder geschikt worden voor onze teelten, raakt dat daarom niet alleen individuele ondernemers, maar heeft dat ook een direct nadelig effect op de leefomgeving, voorzieningen en de bredere sociale samenhang in het dorp en het buitengebied. Het behoud van kwalitatief hoogwaardige gronden is daarmee niet alleen een landbouwbelang, maar ook een maatschappelijk belang voor [REDACTED]. Juist door ondernemers vroegtijdig te betrekken, kan de provincie werken aan draagvlak én aan oplossingen die in de praktijk uitvoerbaar zijn. Ik ben graag bereid om deze zienswijze mondeling verder toe te lichten en dit met cijfers te komen onderbouwen.	Zie zienswijze 3. In de realisatiestrategie staat onze planning op hoofdlijnen ten aanzien van de uitwerking van de hotspots. In deze processen worden grondeigenaren vanaf de start van het gebiedsproces betrokken.	
218. [REDACTED]		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
1. INLEIDING EN RECHTSGROND Ondergetekende dient hierbij een zienswijze in tegen het Ontwerpprogramma TLGD. Het voorgestelde beleid schiet tekort in wetenschappelijke onderbouwing, negeert de strategische positie van de Nederlandse delta en tast fundamentele rechten aan. Het besluit is in strijd met het zorgvuldigheidsbeginsel (art. 3:2 Awb) en het motiveringsbeginsel (art. 3:46 Awb). 2. JURIDISCH KADER EN DIFFERENTIATIE NATUURTYPEN In het TLGD ontbreekt een noodzakelijke differentiatie tussen natuurvormen. Voor een rechtmatige belangenafweging dient onderscheid gemaakt te worden tussen:	Zienswijze 103, 136, 159, 198, 218 bevatten vrijwel dezelfde inhoud. Voor een beantwoording verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 103.	

• Autonome Natuur [NAT-A]: Ecosystemen zonder menselijke sturing. • Statische Cultuurnatuur [NAT-B]: Beleidsmatig "bevroren" ecosystemen (Natura 2000). • Agrarische Cultuurnatuur [NAT-C]: Hoogproductieve agrarische ecosystemen. Deze zijn de primaire bron van actieve koolstofvastlegging en essentieel voor de voedselzekerheid. 3. WETENSCHAPPELIJKE REVISIE: DE ROL VAN FOTOSYNTHESE (NASA/GUANTER) Het ontwerpbeleid negeert de peer-reviewed studie van Guanter et al. (2014). NASA-satellietdata bewijzen via de SIF-methode dat de fotosynthetische kracht en CO₂-opname van [NAT-C] tot wel 60% wordt onderschat. Het reduceren van agrarische activiteit leidt direct tot een vermindering van de atmosferische reiniging. De provincie dient te motiveren waarom zij deze data negeert bij het vaststellen van haar klimaat- en natuurdoelen. 4. DE STIKSTOF-KLIMAAT PARADOX Het beleid is feitelijk strijdig met de doelen uit het Klimaatakkoord. Stikstof is de brandstof voor fotosynthese. Een geforceerde reductie van beschikbare stikstof in [NAT-C] leidt onherroepelijk tot een lagere biomassa-productie en dus minder opname van atmosferische CO₂. Het bestrijden van een lokaal depositie-overschot verergert hiermee een mondiaal existentieel probleem. 5. SCHENDING GELIJKHEIDSBEGINSEL (DE 914-METER GRENS) Terwijl de landbouw op fracties van een mol wordt getoetst, blijft de uitstoot van de luchtvaart boven de 914 meter juridisch onzichtbaar. Deze administratieve grens is in strijd met het gelijkheidsbeginsel en de Europese Habitatrichtlijn wat betreft de verplichte volledige cumulatieve toetsing. 6. EMISSIEPLAFONDS EN DE NEC-RICHTLIJN (DIRECTIVE 2016/2284) Nederland voldoet reeds aan de reductiedoelstellingen voor 2030 zoals vastgelegd in de Europese NEC-richtlijn. Nu de luchtkwaliteit op nationaal emissieniveau conform Europese normen "schoon" is verklaard, ontbreekt de rechtsgrond voor de provincie om strengere lokale emissie-eisen op te leggen. Het hanteren van een depositienorm (KDW) die de behaalde resultaten van de NEC-richtlijn doorkruist, getuigt van onbehoorlijk bestuur en schendt het rechtszekerheidsbeginsel. 7. INBREUK OP HET EIGENDOMSRECHT (ART. 1 EP EVRM) Het TLGD voorziet in vergaande beperkingen op het gebruik van agrarische gronden. Dit vormt een directe inbreuk op het ongestoord genot van eigendom (Art. 1 Eerste Protocol EVRM): Fair Balance: Het beleid ontbeert een 'fair balance' tussen het algemeen belang en individuele eigendomsrechten.		

Excessive Burden: Wanneer de economische exploitatie feitelijk onmogelijk wordt gemaakt door (in)directe regelgeving, is er sprake van een onevenredige last zonder adequate schadeloosstelling. Proportionaliteit: De inbreuk op het eigendomsrecht berust op onvolledige feiten (het negeren van SIF-data), wat de rechtvaardiging van de beperkingen juridisch onhoudbaar maakt. 8. TOEPASSING DIDAM-ARREST BIJ ECOSYSTEEDIENSTEN Conform het Didam-arrest (HR, 26-11-2021) dient de provincie bij het gunnen van beheertaken voor "klimaat- en natuurdiensten" gelijke kansen te bieden. Het exclusief bevoordelen van TBO's boven agrarische ondernemers voor natuurbeheer is mededingingsrechtelijk onhoudbaar. 9. STRIJDIGHEID MET HET VOORZORGSBEGINSEL Het Voorzorgsbeginsel dient primair te worden toegepast op de Voedselzekerheid en het Klimaat. Het risico van een haperende voedselvoorziening door een eenzijdige focus op [NAT-B] is een onaanvaardbaar maatschappelijk risico. 10. CONCLUSIE EN VERZOEK Ondergetekende verzoekt de Provincie Drenthe om: De stikstofdoelen integraal te toetsen aan de CO2-vastleggingsdoelen en de NASA/SIF-data. Erkenning van het feit dat aan de NEC-richtlijnen is voldaan. Volledige eerbiediging van het eigendomsrecht en het bieden van gelijke kansen conform het Didam-arrest. Ondergetekende maakt uitdrukkelijk gebruik van het recht op een mondelinge toelichting tijdens de hoorzitting.		
219.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
<i>Het TLGB heeft grote gevolgen voor de agrarische bedrijven, de stikstofreductie is te hoog en te ingrijpend. De Werelderfgoed koloniën van weldadigheid hebben een beschermde Unesco status het gebied verdient een beschermde status tegen negatieve gevolgen van stikstof en natuur.</i> Via deze weg willen wij graag van de gelegenheid gebruik maken om een zienswijze kenbaar te maken in het kader van het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe.	1. Hoe beschermt de provincie het UNESCO-werelderfgoed Koloniën van Weldadigheid tegen negatieve effecten van het TLGD? In de gebiedsgerichte uitwerking van het TLGD wordt samengewerkt met alle belanghebbende in het gebied. We	

Inleiding

Wij zijn melkveebedrijf [REDACTED]. Wij zijn al generaties lang melkveehouder in Drenthe, wij houden van ons melkveebedrijf en het mooie gebied waarin ons bedrijf staat. Ons bedrijf is een pachtbedrijf van de maatschappij van weldadigheid ook genoemd werelderfgoed koloniën van weldadigheid dit bedrijf heeft een bijzondere status. Het is door UNESCO erkent als werelderfgoed, specifiek een landbouwkolonie en landbouwontwikkelingsgebied. Het is van groot belang dat er een sterkte, toekomstgerichte landbouwgerichte landbouw in het gebied blijft. Het TLGD zien wij als bedreiging voor het voortzetten van ons melkveebedrijf daarom dienen wij hierop deze zienswijze in.

Gevolgen TLGD

Ons melkveebedrijf is direct belanghebbende bij dit programma. De in het ontwerp opgenomen keuzes ten aanzien van stikstof, water, natuur, grondgebruik, doelstelling, vergunningverlening en gebiedsgerichte maatregelen kunnen direct ingrijpen in onze bedrijfsvoering, investeringsruimte, vergunning positie en toekomstbestendigheid. Wij vinden dat het ontwerp-TLGD op wezenlijke onderdelen nog onvoldoende concreet, onvoldoende evenwichtig en onvoldoende juridisch en financieel uitgewerkt is om nu al als stevig kader voor ondernemers te kunnen dienen.

1. Leefbaarheid op het platteland

Het TLGD noemt leefbaarheid als een van de toen uitgangspunten. “versterking van de sociaaleconomische vitaliteit en leefbaarheid van het landelijk gebied” het programma bevat geen concrete voorstellen die specifiek de leefbaarheid van het platteland in en om de koloniën versterken. De landbouwer is de drijfveer van het Drentse platteland. Boerenbedrijven dragen bij aan landschapsvorming als het aantal boeren daalt heeft dat een negatief gevolg op het gebied. De koloniën van weldadigheid zijn juist erkend als werelderfgoed vanwege het cultuurlandschap dat door generaties boeren is gevormd en onderhouden. Wij dragen hier al generaties lang aan bij. Het UNESCO gebied van de koloniën van weldadigheid is een landbouwontwikkelingsgebied, natuur en stikstof maatregelen mogen hierop geen invloed hebben omdat het een beschermd gebied is.

2. Onvoldoende rechtszekerheid over normering en borging

Een belangrijk bezwaar is dat de kern van de beoogde normering voor de melkveehouderij nog niet vaststaat. In het ontwerp staat dat de wijze van juridisch geborgde normering nog verder moet worden uitgewerkt en dat pas bij vaststelling van het programma duidelijkheid zal worden geboden over de norm, de hoogte van de norm en de wijze van juridische borging. Ook is nog niet definitief gekozen tussen een absoluut bedrijfsemissieplafond of een relatieve norm, bijvoorbeeld per hectare of per GVE. Voor een ondernemer betekent dit dat de feitelijke gevolgen voor het bedrijf op dit moment onvoldoende bepaalbaar zijn. Dat is in strijd met het vereiste van rechtszekerheid

betrekken dus ook de belangen voor UNESCO bij onze aanpak. Zie ook onze beantwoording op zienswijze nr. 57.

2. Wanneer komt er duidelijke en juridisch geborgde normering (inhoud, hoogte en systematiek), zodat rechtszekerheid ontstaat?

Onze aanpak voor stikstof is uitgewerkt in paragraaf 4.1 (generieke norm voor de melkveehouderij) en in paragraaf 4.2.3 voor de gebiedsgerichte opgave stikstof.

3. Hoe wordt stapeling van lasten voor melkveehouderijen, met name nabij natuurgebieden, voorkomen?

Wij pogen de opgaven voor de betrokken bedrijven maximaal te ondersteunen via allerhande regelingen. Dit neemt niet weg dat op sommige locaties een flinke opgave ligt. Dit onderkennen wij in onze aanpak. Zie ook hoofdstuk 6 voor de sociaal-economische impact.

4. Krijgen bedrijven met een geldige NB-vergunning een andere positie binnen de reductieopgave?

De uitwerking van de stikstofaanpak is te vinden in paragraaf 4.1 van het programma. De norm voor de melkveehouderijsector is juist bedoeld als generieke norm voor de gehele sector.

5. Hoe wordt de financiële uitvoerbaarheid geborgd, inclusief compensatie, subsidies en beschikbare rijksmiddelen?

Zie zienswijze 6 en 178. De financiële middelen beschikbaar en benodigd staan

en belemmert investerings- en toekomstbeslissingen. Ook vinden wij het vreemd dat er met getallen van 2019 gerekend wordt omdat er vanaf 2019 al vele agrarische bedrijven zijn gestopt. Hierdoor is de totale emissie op het gebied sowieso al lager in werkelijkheid 3. Onevenredige druk op melkveehouderijen Het ontwerp gaat uit van een generieke emissiereductie van 30% in de melkveehouderij in 2035 en daarnaast van een aanvullende gebiedsgerichte opgave. Voor bedrijven nabij stikstofgevoelige natuur kan de reductie-opgave volgens het ontwerp aanzienlijk hoger uitvallen. Daarmee dreigt stapeling van lasten voor individuele melkveehouders, terwijl de concrete begrenzing van gebieden en de exacte systematiek nog niet definitief zijn vastgesteld. Wij hebben een ruime NB vergunning hierbij vinden wij dat de vergunde bedrijven een uitzondering moeten krijgen op emissiereducties. Ons melkveehouderijbedrijf is dus geen PAS melder. 4. Onvoldoende financiële uitvoerbaarheid Het ontwerp erkent zelf dat de beschikbare middelen niet toereikend zijn om alle maatregelen uit te voeren en dat voor delen van de uitvoering nog aanvullende financiering van het Rijk nodig is. Ook staat in het ontwerp dat voor inrichting van grond op onderdelen nog nauwelijks budget beschikbaar is. Daarmee ontbreekt voor ondernemers de zekerheid dat de lasten die uit het programma voortvloeien daadwerkelijk worden begeleid door voldoende compensatie, passende subsidies, uitvoeringsmiddelen en een deugdelijk transitiekader. Een programma dat wel vergaande verwachtingen bij ondernemers neerlegt, maar waarvan de financiering nog niet rond is, is naar onze mening onvoldoende uitvoerbaar. Voor agrariërs die nu al geconfronteerd worden met investeringsverplichtingen en beperkingen in bedrijfsvoering is dit onacceptabel. Ook door de druk van de landelijke wet en regelgeving. 5. Investeringsrisico door onvoldoende geborgde maatregelen Het ontwerp noemt verschillende voer-, management- en technische maatregelen als mogelijke route om emissies te verlagen. Tegelijkertijd blijkt uit het ontwerp dat niet alle technieken en werkwijzen juridisch al voldoende zijn geborgd om de resultaten ook daadwerkelijk mee te kunnen tellen. Dat schept een serieus investeringsrisico voor melkveehouders: ondernemers kunnen gedwongen of gestimuleerd worden om kosten te maken voor maatregelen waarvan later onduidelijk blijkt of zij juridisch, vergunnings technisch of handhaafbaar meetellen. Dat is niet zorgvuldig. Eerst moet de provincie zorgen voor een duidelijk en betrouwbaar systeem van erkenning, monitoring en juridische inpasbaarheid; daarna kan pas redelijkerwijs een verplichting of zware verwachting richting ondernemers worden neergelegd. 6. Perspectief voor blijvers moet concreter en harder worden gemaakt	in het TLDG en realisatiestrategie nu uitwerkt. 6. Hoe voorkomt de provincie investeringsrisico's bij maatregelen die nog niet juridisch zijn erkend of geborgd? Zie ons antwoord op zienswijze 196 en 172. 7. Hoe wordt het perspectief voor blijvende bedrijven concreet vastgelegd (ontwikkelruimte, vergunningen, opvolging)? Zie zienswijze.... We verwijzen naar onze antwoorden op zienswijze 4 en 6, 232 . 8. Hoe wordt binnen de gebiedsgerichte aanpak per bedrijf maatwerk en compensatie verzekerd? In een gebiedsgerichte aanpak is per definitie ruimte voor maatwerk. We hebben in het TLGD en de realisatiestrategie aangegeven dat in gebieden waar zwaardere opgaven komen ook meer compensatie nodig zal zijn. 9. Is er voldoende zekerheid dat het TLGD daadwerkelijk leidt tot oplossing van het vergunningenslot? Zie zienswijze 50.	

Positief is dat het ontwerp uitspreekt dat de provincie perspectief wil bieden aan blijvende agrarische ondernemers, de overgang van middelsturing naar doelsturing wil maken en ondersteuning voor blijvers wil intensiveren. Ook noemt het ontwerp dat men recht wil doen aan ondernemers die al stappen hebben gezet. Juist daarom is het nodig dat dit perspectief niet alleen beleidsmatig wordt uitgesproken, maar ook juridisch en financieel wordt vastgelegd. Voor blijvers moet helder zijn welke ruimte er blijft voor bedrijfsontwikkeling, opvolging, optimalisatie, modernisering en vergunningverlening. Zonder dergelijke harde waarborgen blijft “perspectief” te vrijblijvend. 7. Gebiedsgerichte aanpak vraagt om maatwerk en bedrijfsgerichte toetsing Het ontwerp zet sterk in op gebiedsprocessen, hotspots, hydrologische maatregelen, grondmobiliteit en extensivering. Dat kan alleen zorgvuldig gebeuren als per bedrijf inzichtelijk wordt gemaakt wat de effecten zijn op gebruiksmogelijkheden, opbrengend vermogen, huiskavel, beweiding, bemesting, ruwvoerpositie en investeringscontinuïteit. Zeker wanneer vrijwillige gebruiksbepkeringen kunnen leiden tot waardedaling van grond of vermindering van opbrengend vermogen, moet vooraf hard zijn vastgelegd hoe compensatie plaatsvindt. Een algemene intentie is daarvoor onvoldoende. Zonder bedrijfsgerichte effectanalyse en harde waarborgen voor compensatie bestaat het risico op onevenredige schade voor individuele melkveebedrijven. 8. Onvoldoende zekerheid dat het programma werkelijk het vergunningenslot oplost Het ontwerp presenteert het programma mede als route om het vergunningenslot te doorbreken. Tegelijk blijkt uit het document dat hiervoor nog cruciale stappen nodig zijn rond additionaliteit, juridische borging, normering, monitoring en uitvoering. Daardoor is voor ondernemers nog niet zeker dat de voorgestelde ingrepen daadwerkelijk en tijdig leiden tot meer vergunning ruimte of tot oplossing van bestaande knelpunten. Een programma dat ingrijpende reducties en gebiedsmaatregelen verwacht, maar nog geen harde zekerheid biedt over het beoogde vergunning perspectief, vraagt veel van ondernemers zonder dat daar een voldoende harde tegenprestatie tegenover staat. 9. Verzoek tot aanpassing van het ontwerp Op grond van het voorgaande verzoeken wij u het ontwerp-TLGD op de volgende punten aan te passen: 1. Bescherming van de Unesco werelderfgoed koloniën tegen het TLGD. 2. Bied vooraf volledige duidelijkheid over de begrenzing van gebieden en de criteria op basis waarvan bedrijven met aanvullende gebiedsgerichte lasten te maken krijgen 3. Voorkom stapeling van lasten		

4. Garandeer voldoende financiering en compensatie 5. Maak het perspectief voor blijvers concreet, inclusief ontwikkelruimte, vergunningperspectief, overgangstermijnen, ondersteuning en rechtsbescherming. 10. Conclusie Melkveebedrijf ████████ verzoekt u daarom het ontwerp-TLGD niet ongewijzigd vast te stellen. In de huidige vorm legt het ontwerp al wel een zware opgave bij melkveehouders neer, maar biedt het nog onvoldoende duidelijkheid over normering, juridische houdbaarheid, financiering, compensatie en daadwerkelijk vergunningperspectief. Wij verzoeken u deze zienswijze gegrond te verklaren en het programma op bovengenoemde onderdelen aan te passen voordat tot definitieve vaststelling wordt overgegaan.		
220.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Hierbij reageer ik op het ontwerp TLGD, in zijn algemeenheid onderschrijf ik het commentaar van de LTO, daarnaast wil ik reageren op een aantal kwesties betreffende grondwaterbeschermingsgebieden in hoofdstuk 4 en 5. Op blz 72 spreekt u van vernattingsmaatregelen, echter financiële compensaties worden niet genoemd. Ten aanzien van waterbeschikbaarheid voor grondwaterbeschermingsgebieden, specifiek Noordbargeres en Valtherbos, worden geen goede alternatieven geboden. Speciaal omdat bij verzanding van bronnen geen nieuwe bronnen gerealiseerd mogen worden. Ook de provincie Drenthe onderschrijft dat een optimale mineralen benutting van de planten, uitspoeling naar het grondwater kan voorkomen. Derhalve is het vreemd dat de provincie maximale beregeningsmogelijkheden niet toestaat. En telers ook voor alternatieve teelten uitsluit. Op blz 73 u noemt strikte bronbescherming, de sector heeft dit herhaaldelijk aangeboden. Overleg helpt blijkbaar niet! Op blz 74 u noemt groenbemesters en compostgebruik, daarnaast praat u over stikstofoverschotten. Beiden sluiten elkaar uit. De sector onderschrijft de maximale inzet van compost. Op blz 79 worden ook natuurdoelen voor de grondwaterbeschermingsgebieden voorgesteld, kunt u dit concreet maken? Op blz 128 u spreekt van vrijwillige gebruiksbeperkingen voor de landbouw, welke evt tot vermindering van het opbrengende vermogen van de grond en/of waardedaling van de grond kan leiden, Gedeputeerde Staten hebben uitgesproken dat er middelen beschikbaar kunnen komen om dit gat te overbruggen.	1. Waarom worden vernattingsmaatregelen genoemd zonder dat financiële compensatie wordt uitgewerkt? Vernattingsmaatregelen staan in het TLGD benoemd als mogelijke oplossingsrichting, maar een uitwerking hiervan en afspraken over compensatie worden pas genomen in de op te starten gebiedsprocessen. 2. Welke alternatieven biedt de provincie voor waterbeschikbaarheid in grondwaterbeschermingsgebieden zoals Noordbargeres en Valtherbos, zeker omdat nieuwe bronnen niet mogen worden gerealiseerd? De gebiedsspecifieke vragen van de indiener over onder andere over welke alternatieven er zijn voor waterbeschikbaarheid in grondwaterbeschermingsgebieden en mogelijkheden voor alternatieve teelten worden niet op programmaniveau beantwoord, maar maken onderdeel uit van het gebiedsproces Noordbargeres. Het	

Ik vind deze opstelling te vrijblijvend en verwacht een royale en concrete benadering. Uitermate vreemd vind ik het, dat u in zijn algemeenheid de invloed van de samenleving en de industrie geheel buiten beschouwing laat.	TLGD benoemt deze gebieden bewust als gebieden met een specifieke opgave, juist omdat de combinatie van drinkwaterbescherming en landbouw hier vraagt om een gebiedsgerichte aanpak. 3. Waarom staat de provincie maximale beregeningsmogelijkheden niet toe, terwijl optimale mineralenbenutting uitspoeling kan voorkomen? Zie eerdere antwoord van deze zienswijze 4. Waarom worden telers uitgesloten van alternatieve teelten binnen grondwaterbeschermingsgebieden? Zie eerdere antwoord van deze zienswijze 5. Wat wordt precies bedoeld met ‘strikte bronbescherming’ en waarom leidt overleg met de sector niet tot afspraken? Zie eerdere antwoord van deze zienswijze 6. Hoe verhouden groenbemesters en compostgebruik zich tot de genoemde stikstofoverschotten, en hoe verklaart de provincie deze tegenstrijdigheid? Zie eerdere antwoord van deze zienswijze 7. Welke concrete natuurdoelen worden voorgesteld voor de grondwaterbeschermingsgebieden? In de grondwaterbeschermingsgebieden wordt ingezet op versterking van de basiskwaliteit natuur, dat wil zeggen plant- en diersoorten die relatief algemeen voorkomen in het landelijk gebied. Dit wordt gedaan door ontwikkeling van een	

		divers en fijnmazig netwerk van bijvoorbeeld houtwallen, boomsingels, struweel, bermen, slootkanten en dergelijke, dat passend is bij het lokale landschap. 8. Hoe worden vrijwillige gebruiksbeperkingen financieel gecompenseerd, gezien het risico op opbrengstderving en waardedaling van grond? De provincie beschikt bijvoorbeeld over middelen om gronden (deels) af te waarden. Overleg hierover maakt deel uit van de op te starten gebiedsprocessen. 9. Waarom wordt de invloed van samenleving en industrie buiten beschouwing gelaten in de uitwerking van de maatregelen? Zie eerdere antwoord van deze zienswijze. Het Rijk pakt de doelen voor andere sectoren op. Daarbij gelden voor mobiliteit en industrie reductiedoelen van 50%.	
221.	Agractie		
Zienswijze		Reactie op zienswijze	Gevolgen
Inleiding Hoewel Agractie Nederland tot nu toe niet direct betrokken is geweest bij processen om te komen tot een Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijke Gebied Drenthe (verder aangeduid als TLGD), wil zij toch graag haar zienswijze op dit programma kenbaar maken. Die zienswijze is niet in lijn met het voorliggende programma. Toch hoopt en verwacht Agractie dat zowel het College van Gedeputeerde Staten als Provinciale Staten rekening zullen houden met de inhoud van deze zienswijze bij het opstellen van de eindversie van het TLGD, bij het opstellen van de Omgevingsvisie en bij het opstellen van de Omgevingsverordening. Doelstellingen van het TLGD zijn op provinciaal niveau onhaalbaar Agractie kan zich vinden in de doelstellingen van het TLGD zoals aangegeven op pagina 27 van het ontwerpprogramma te weten: 1. <i>Een oplossing voor het vergunningenslot op de landbouw, woningbouw, infrastructuur en</i>		1. Kan de provincie de vergunningverlening daadwerkelijk lostrekken binnen de huidige wettelijke kaders, of is daarvoor rijksbeleid noodzakelijk? Hier is zowel een geborgd programma voor nodig. Een provinciaal programma kan hierin grote stappen zetten, maar extra Rijkinspanningen kunnen hierin ook goed helpen. 2. In hoeverre zijn de natuurdoelanalyses (NDA's) en de	

<i>economie:</i> <i>Oplossen van de situatie van PAS-melders en ruimte bieden voor ontwikkelingen;</i> <i>Landbouw(-structuur) versterken;</i> <i>Wettelijke water- en natuurdoelen halen.</i> Tegelijkertijd wil Agractie hier de volgende kanttekeningen bij plaatsen. - Het lostrekken van de vergunningen ten behoeve van PAS melders, interimers en anderen zonder adequate vergunning (mogelijk meer dan 50 % van de agrarische ondernemers) en om bedrijfsontwikkelingen mogelijk te maken is een nobel doel. Maar zoals in het TLGD eigenlijk ook al wordt geconcludeerd, kan de provincie dat – binnen de bestaande wettelijke kaders - helemaal niet. Daarvoor is landelijk beleid nodig. Helaas lijkt het erop dat ook de nieuwe regering een oplossing voor deze problematiek zoekt binnen de bestaande wettelijke kaders en de daarbij behorende jurisprudentie. Het omzetten van de depositiedoelstellingen in de Omgevingswet naar emissiedoelstellingen zal hieraan niets veranderen. Zowel de nieuwe regering als de provincie Drenthe lijken een heilig geloof te hebben in het idee dat als er maar sprake is van een forse emissiereductie (geborgd) er wel weer intern en extern gesaldeerd kan worden zonder dat het additionaliteitsbeginsel roet in het eten gooit. Uit Technische Briefings van het ministerie van LNV aan de Tweede Kamer blijkt dat dit – zeker op korte termijn – ijdele hoop is. Pas als de berekende depositie van stikstof in de buurt komt van de KDW's is vergunningverlening denkbaar, zo blijkt uit die briefings. - Agractie onderkent dat wettelijke water- en natuurdoelen gehaald moeten worden. Echter zo duidelijk als deze doelstelling op het eerste oog lijkt, zo onduidelijk zijn ze als wat dieper op deze materie wordt ingezoomd. Dat betreft met name de natuurdoelen. In dat opzicht lijkt de provincie Drenthe volledig mee te gaan in het frame dat het slecht gaat met de natuur en dat met name stikstof daarvoor verantwoordelijk is. De provincie leunt daarbij volledig op de Natuur Doel Analyses en het oordeel van de Ecologische Autoriteit daarover. Uit die NDA's blijkt dat alle 12 Natura 2000 gebieden als nee, tenzij kwalificeren. De grote vraag is of deze kwalificatie recht doet aan de werkelijkheid. Voor vrijwel alle NDA's geldt dat een verslechtering van habitats en soorten t.o.v. het referentiejaar (meestal 2004) niet te vinden is en dat m.b.t. stikstof sprake is van een cirkelredenering. En die luidt: de berekende depositie van stikstof ligt (ver) boven de KDW en dus gaat het slecht met de natuur. De staat van instandhouding van de natuur in Drenthe berust dus op een modellenwerkelijkheid en dat is in onze ogen geen goede basis om een beleid voor het landelijk gebied op te baseren. Een volstrekt onder belicht aspect is dat er in het TLGD geen sprake is van een belangenafweging tussen enerzijds de opgaves voor natuur en water (de doelen) en anderzijds de (macro-economische) belangen van de agrarische sector en de voedselproductie (voedselzekerheid). Dat de schrijvers van het programma weinig op hebben met de voedselproductiefunctie van het landelijk gebied blijkt ook uit de verwijzing naar het rapport van het PBL waarin gezegd wordt dat er maar liefst 100.000 – 150.000 hectare natuur en 100.000 – 700.000 hectare agrarische natuur	daaruit afgeleide conclusies over stikstof en natuur realistisch en passend bij de feitelijke situatie? Zie zienswijze 2 3. Hoe maakt de provincie een evenwichtige belangenafweging tussen natuur- en waterdoelen enerzijds en voedselproductie en landbouwstructuur anderzijds? We hebben als provincie te maken met de uitvoering van wettelijke doelen. In de uitwerking wegen we alle belangen af. 4. Waarom blijft de provincie sturen op stikstofdepositie (KDW's, AERIUS) in plaats van op effectief natuurbeheer en bronmaatregelen? Zie hiervoor ons antwoord op zienswijze 2 en 55. 5. Is de provincie bereid te pleiten bij het Rijk voor het inkaderen van 'significante effecten' (bijv. via significantiestroken) om vergunningverlening mogelijk te maken? We hebben in dit programma gekozen voor een gebiedsgerichte en generiek aanpak. Dat sluit aan bij de vraag om stroken. Dat kan niet zelfstandig al leiden tot vergunningverlening. 6. Hoe verhouden de voorgestelde zonering rond Natura 2000-gebieden en hoge reductiepercentages zich tot vrijwilligheid en proportionaliteit? Zie de beantwoording bij zienswijze 20 onder vrijwilligheid. Zie ook de	

bij zou moeten komen om de doelen te realiseren. Welke doelen zo vragen wij ons in gemoede af. Wordt het geen tijd om de zoekgebieden NNN in te perken met het oog op voedselproductie? c. Het TLGD lijkt op het eerste oog uitgebreid aandacht te schenken aan het versterken van de landbouw(structuur), maar niets is minder waar. Weliswaar wordt ruim aandacht geschonken aan begrippen als “landbouwgrond moet zo veel mogelijk landbouwgrond blijven” en herverkaveling en kavelruil, maar per saldo zal de voedselproductie in Drenthe fors dalen als de plannen zouden worden uitgevoerd. Dat betreft niet alleen de opgaves om meer natuur te creëren, maar ook en vooral de extensiveringsslag die moet worden gemaakt om de gebiedsgerichte doelen te realiseren. En dat in een tijd waarin zowel het aantal inwoners van Nederland als het geopolitieke belang van voedselproductie in Nederland toenemen. De conclusie die Agractie hieraan verbindt is dat het TLGD zich blind staart op de “opgaves voor water en natuur” en dat de landbouw het sluitstuk van de economie en de ruimtelijke ordening in Drenthe is/wordt; alle mooie woorden over brede welvaart ten spijt. Stikstoffuik Wat betreft de vergunningverlening in zijn algemeenheid kiest de provincie ervoor te blijven zwemmen in de stikstoffuik waarin Nederland al sinds 2003 inzit. Ondanks het feit dat in de Brusselse richtlijnen het woord stikstof niet voorkomt, heeft Nederland ervoor gekozen om een gunstige staat van instandhouding te bereiken door te sturen op de proxy stikstofdepositie. Probleem is dat de stikstofdepositieberekeningen berusten op een modellenwerkelijkheid. Dat betreft niet alleen de Kritische Depositie Waardes (KDW's) als zodanig, maar ook en vooral de discutabele Aeries berekeningen van de (droge) depositie op stikstofgevoelige N 2000 gebieden (gebieden met een lage KDW). Agractie verwijst in dezen naar rapporten van Ronald Meester en Wouter de Heij. Agractie ontkent niet dat stikstof in sommige gebieden een drukfactor kan zijn. En ook niet dat er dichtbij stikstofgevoelige habitats (paar honderd meter) sprake kan zijn van een aanzienlijke directe depositie op nabij gelegen stikstofgevoelige habitats. Waar Agractie wel grote problemen mee heeft is dat de provincie Drenthe haar natuur- en stikstofbeleid volledig baseert op dubieuze NDA's en op Aeries berekeningen. Vergunningen Agractie is van mening dat het stikstofbeleid over een andere boeg moet worden gegooid om de vergunningverlening los te trekken. Dat kan door het inkaderen van het begrip significante effecten uit artikel 6 lid 3 van de Habitatrichtlijn. Dat gebeurt in Duitsland en dus moet het ook in Nederland kunnen. Agractie stelt in dit verband voor om significantiestroken in te stellen rondom	beantwoording bij zienswijze 3 en 15 over een proportionele bijdrage. 7. Hoe voorkomt de provincie dat het beleid leidt tot gedwongen extensivering, bedrijfsbeëindiging en vermindering van voedselproductie? Zie de beantwoording onder zienswijze 54. 8. Hoe wordt de tegenstrijdigheid tussen innovatie en vergunningenslot opgelost, zodat emissiereducerende innovaties ook daadwerkelijk kunnen worden vergund? Zie de beantwoording bij zienswijze 58. 9. Wat gebeurt er met het TLGD als de verwachte rijksmiddelen uitblijven: worden doelen en ambities dan bijgesteld? De opgaven blijven staan, die zijn wettelijk. Wij zullen wel onze aanpak moeten heroverwegen en mogelijk temporiseren. Tegelijkertijd heeft het Rijk nu 20 miljard gereserveerd voor deze opgave dus wij hebben op geen enkele manier de indruk dat dit nu aan de orde is. 10. Wanneer komt er concrete duidelijkheid over normen, borging, tijdpad en financiële kaders, inclusief een volwaardige sociaaleconomische afweging? De uitwerking van de generieke norm voor stikstofreductie in de melkveehouderij vindt u uitgewerkt in paragraaf 4.1 Ook wat betreft het tijdpad bieden wij aanvullende zekerheid (zie hoofdstuk 4). Helderheid op gebiedsniveau moet volgen uit de	

stikstofgevoelige habitats (op hexagoonniveau) van 250 meter via een aanpassing van het Besluit Activiteiten Leefomgeving (BAL). Bij projecten binnen de stroken is in principe sprake van significante effecten, zal een passende beoordeling gemaakt moeten worden en is een natuurvergunning vereist. Op een afstand van meer dan 250 meter vanaf een bron is geen sprake meer van een causaal verband tussen emissie en depositie. Buiten de 250 meter stroken is daarom geen sprake van significante effecten, is geen passende beoordeling nodig en dus ook geen natuurvergunning. De emissie van bronnen buiten de 250 meter kan wel een bijdrage leveren aan de depositie vanuit de atmosfeer op stikstofgevoelige habitats. Mede om die reden, en ook om een nieuw PAS debacle te voorkomen, is buiten de zone wel een gestaag dalende emissie nodig. Verschil tussen significantiestroken en zonering Agractie hecht eraan te benadrukken dat significantiestroken principieel verschillen van de door de provincie Drenthe genoemde zonering. Het grote verschil is daarin gelegen dat bij zonering er buiten de zones nog steeds een natuurvergunning nodig is. Elk plan of project buiten deze gebieden zal dus nog steeds getoetst moeten worden aan artikel 6 lid 3 van de habitatrichtlijn en gezien de uitspraken van de Raad van State is het verkrijgen van een natuurvergunning – vanwege het additionaliteitsbeginsel – vrijwel onmogelijk. Emissiereductiebeleid binnen de significantiestroken Agractie erkent dat korte afstand (tot 250 meter) van een bron sprake kan zijn van significante effecten op nabij gelegen stikstofgevoelige habitats. Dat wil niet per definitie zeggen dat er binnen die stroken geen ontwikkelingen meer kunnen plaatsvinden. Dat hangt namelijk af van de feitelijke situatie in het nabijgelegen natuurgebied. Monitoring zal moeten uitwijzen of sprake is van een situatie waarbij externe drukfactoren, zoals stikstof emissie, een essentiële rol spelen bij het in een gunstige staat van instandhouding (terug)brengen van een gebied. Is dat het geval dan zal er met de betrokken agrarische ondernemers gesproken moet gaan worden over: - Compensatie voor de waardedaling van grond en gebouwen; - Stimulerend emissie reductiebeleid (trappetje van Remkes, herverkaveling enz.); geen dwang; - Stimulerend beleid wat betreft het mitigeren van de invloed van andere mogelijke drukfactoren zoals hydrologie. Geld is hierbij de sleutel om te komen tot de gewenste – en wellicht noodzakelijke – emissiereductie. Voorwaarde is dat de grond in agrarisch gebruik blijft. Emissiereductiebeleid buiten de significantiestroken Agractie erkent dat buiten de significantiestroken sprake moet zijn van een gestaag dalende lijn wat betreft de emissie van ammoniak. Feitelijk is dat sinds 2018 al het geval door het bestaan van productieplafonds (dierrechten en fosfaatrechten), afoming, opkoopregelingen en inplaatsingsverboden. Waar bewezen effectief, kan een verdere reductie van emissie gestimuleerd	gebiedsprocessen die bij vaststelling van het programma na de zomer kunnen starten.	

worden door het stimuleren van managementmaatregelen en innovatie. Via de Omgevingsvergunning kan de toepassing van Best Beschikbare Betaalbare Technieken gestimuleerd worden. Rijksbeleid nodig Het significantiestrokenbeleid, dat door Agractie bepleit wordt, kan niet door de provincie Drenthe worden ingevoerd. Daarvoor is het Rijk aan zet. Echter de provincie kan bij het Rijk wel pleiten voor de invoering van dat beleid. Al was het maar omdat de provincies – die verantwoordelijk zijn voor het natuurvergunningenbeleid – al jaren geconfronteerd worden met falend rijksbeleid. Samenhangende maatregelen Het invoeren van significantiestroken alleen is niet voldoende om uit de stikstoffuik te komen. Daarvoor is ook het volgende nodig: a. Het uit de Omgevingswet halen van de KDW-depositiedoelstellingen (40, 50 en 74% van het areaal onder KDW in 2025, 2030 en 2035) en vervangen door de doelstellingen uit de Natuur Herstel Verordening; dus niet door emissiereductiedoelstellingen. Doen we dat laatste wel dan vervangen we de ene proxy door de andere; b. Het opstellen van nieuwe betere NDA's op basis van een adequate Leidraad en op basis daarvan het opstellen van nieuwe beheerplannen met zowel beheer als bronmaatregelen. c. Het van tafel krijgen van de Greenpeace uitspraak. Gebeurt dat niet blijft het vonnis (50% areaal onder KDW) als een zwaard van Damocles boven Nederland hangen. Paradox Opvallend is dat de provincie Drenthe doordrongen is van een paradox in het stikstofdossier namelijk dat het enerzijds nodig is om met innovaties emissies te reduceren en dat anderzijds niet mogelijk is om vergunningen af te geven voor het invoeren van die innovaties. Mede om deze reden is het op gang krijgen van de vergunningverlening essentieel. Vrijwillig of geborgd Op pagina 25 van het TLGD zijn o.a. de volgende uitgangspunten geformuleerd: 8. <i>Wij werken op basis van vrijwilligheid en iedereen draagt bij.</i> 9. <i>Wij doen de uitvoering via een gebiedsgerichte uitwerking in gebiedsprocessen en geven hierbij ruimte aan initiatieven vanuit de samenleving.</i> 10. <i>Wij doen het samen met al onze partners: medeoverheden, landbouwsector, natuurorganisaties en andere belanghebbende partijen.</i> Deze uitgangspunten staan in schril contrast met de woorden “borgen”, “borging” en “geborgd” die tientallen keren voorkomen in het Ontwerpprogramma. Die woorden duiden bepaald niet op vrijwilligheid. Dat geldt niet alleen voor de normering voor grondgebonden bedrijven maar ook voor de verplichte Best Beschikbare Technieken (BBT) voor niet grondgebondenbedrijven. Vanuit de		

bestaande kaders geredeneerd, snapt Agractie dat ook nog wel. Immers, om (op termijn) nog enige kans te maken op het lostrekken van de vergunningen binnen de bestaande regelgeving zal sprake moeten zijn van een geborgd pakket aan maatregelen. Ook het woord doelsturing, dat de provincie als instrument wil hanteren, kan niet los gezien worden van “harde” doelstellingen. Dat de sector mee mag praten over de normering in het kader van de borging is een gotspe. Dat geldt ook voor de gebiedsprocessen waarin boeren mogen meepraten over de vraag hoe leveren wij met elkaar gebruikruimte in. Kortom: van vrijwilligheid is geen enkele sprake zij het dat de harde invulling van de normen nog enigszins naar de toekomst is verschoven (Omgevingsvisie een Omgevingsverordening). Dat geldt niet alleen voor de generieke emissiereductieopgave (30%) maar zeker voor de gebiedsgerichte maatregelen. Voor stikstof wordt zelfs gesproken over zones van 1000 meter rondom Natura 2000 gebieden, die in totaal een bijdrage moeten leveren van 13 van de 43% opgave voor Drenthe en waarbinnen tot 60 % emissiereductie zou moeten plaatsvinden om qua depositie in de buurt van de KDW's te komen. Dat kan maar drie dingen betekenen: ofwel gedwongen extensivering, ofwel bedrijfsbeëindiging of een combinatie van die twee. En dus een forse vermindering van de voedselproductie in die gebieden. Rekenkundige Ondergrens (RKO) Net als Agractie is de provincie Drenthe voorstander van het snel invoeren van een RKO. Maar, net als de huidige coalitie, verbindt de provincie daar de voorwaarde van een geborgde dalende emissie aan. En daarmee heeft de provincie niet begrepen wat een RKO inhoudt. Agractie ziet dit als een gemiste kans. Los daarvan is het invoeren van een RKO in de ogen van Agractie niet voldoende om de vergunning problematiek in Nederland op te lossen. Daarvoor is meer nodig. Zie paragraaf over significantiestroken. Financiële kaders Het TLGD gaat uit van forse bijdrage van de rijksoverheid om de uitvoering van het programma te financieren. De vraag is wat de provincie gaat doen met het programma als die bijdrages fors lager zullen zijn dan gehoopt. Worden de ambities m.b.t. water en natuur dan naar beneden bijgesteld? Invulling is nog vaag. Alles overziende staat het Ontwerpprogramma bol van termen als doelstellingen, opgaves, borging van maatregelen enz. maar is de invulling en het tijdspad nog uitermate vaag. Blijkbaar worden er ten behoeve van de borging alternatieve normen doorgerekend ter onderbouwing van de additionaliteit, maar nadere info ontbreekt. De WUR heeft een beperkte sociaaleconomische impactanalyse uitgevoerd maar daarbij is geen enkele aandacht geschonken aan het macro-economische aspect voedselproductie.		

Conclusie Agractie is van mening dat Drenthe met dit TLGD de verkeerde weg inslaat. Dat de provincie onder druk staat om wat te doen is begrijpelijk, maar Agractie zou het van moed getuigen om met een beleid te komen dat tegen de stroom ingaat, zonder dat dit ten koste gaat van de doelstellingen m.b.t. natuur en water. Agractie is graag bereid om haar visie m.b.t. deze onderwerpen in een gesprek nader toe te lichten.		
222.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Hoofdstuk 4 – Aanpak ■ Het Ontwerpprogramma TLGD introduceert een generieke reductie van 30% in de melkveehouderij, maar de provincie geeft aan dat de norm, hoogte van de norm en de juridische borging hiervan nog moeten worden uitgewerkt. De maatregel is daarmee niet concreet, niet juridisch ingevuld en houdt geen rekening met reeds gerealiseerde emissiereducties door individuele bedrijven. Zonder duidelijk inzicht in de uitwerking, normstelling, juridische borging en verrekening van bestaande reducties kan deze generieke maatregel niet zorgvuldig worden vastgesteld. Wij verzoeken de provincie daarom eerst volledige duidelijkheid te verschaffen voordat definitieve besluiten worden genomen. Hoofdstuk 5 – Uitwerking in de gebieden Door ons weiland loopt een brede waterloop ■ die in beheer is bij het waterschap. Enkele jaren geleden is hierin het waterpeil verhoogd, waardoor in de zomer structureel een deel van ons perceel nat blijft. Dit veroorzaakt blijvende schade aan bodemkwaliteit, draagkracht en gewasopbrengst. Voor deze schade is nooit compensatie verstrekt. Binnen de gebiedsopgaven van het TLGD wordt aanvullende wateraanvoer richting het Holtingerveld overwogen. Het huidige watersysteem in ons gebied kan dit echter fysiek niet verwerken. De afvoerbuis onder het land ligt te hoog, waardoor water onvoldoende kan doorstromen. Verdere verhoging van het waterpeil is daarom geen uitvoerbare mogelijkheid en zal direct leiden tot extra schade aan onze percelen. Het waterschap heeft eerder een technische oplossing onderzocht, zoals een stuw of pompsysteem, waarmee water gecontroleerd kan worden afgevoerd zonder dat het peil verder hoeft te worden verhoogd. Deze oplossing is technisch haalbaar en voorkomt extra schade aan landbouwgrond. De uitvoering hiervan is echter stilgezet doordat het gebied nu onder het TLGD valt. Voor een zorgvuldige gebiedsuitwerking is het noodzakelijk dat wordt erkend dat waterpeilverhoging in deze waterloop niet mogelijk is. De provincie kan hierbij samen met het	1. Welke norm, juridische borging en verrekeningssystematiek horen bij de voorgestelde generieke reductiemaatregel in de melkveehouderij, en hoe worden reeds gerealiseerde emissiereducties meegenomen? Zie hiervoor ons antwoord bij zienswijze 15. 2. Erkent de provincie dat verdere waterpeilverhoging in de waterloop DVR00-I-986 niet uitvoerbaar is, en is zij bereid samen met het waterschap de eerder onderzochte technische oplossing alsnog toe te passen? De situatie die u schetst raakt aan de concrete werking van het lokale watersysteem en de gevolgen daarvan voor individuele percelen. Het TLGD doet hierover geen nsspecifieke uitspraken, omdat het een programma op hoofdlijnen is. De vragen die u stelt over bestaande peilverhogingen en uitvoerbaarheid horen thuis in de gebiedsuitwerking, waarin deze onderwerpen integraal en gebiedsgericht worden beoordeeld. Voor dit gebied betekent dat behandeling in het gebiedsproces, in nauwe samenwerking	

waterschap onderzoeken hoe de eerder verkende technische oplossing alsnog kan worden toegepast, zodat waterdoelen worden gerealiseerd zonder verdere schade aan landbouwgrond. Hoofdstuk 6 – Impact De provincie geeft aan dat het TLGD grote impact heeft op landbouwbedrijven en dat een realistisch toekomstperspectief belangrijk is. Ons bedrijf is financieel gezond en wij willen onafhankelijk blijven van wisselende politieke budgetten. Subsidies passen niet bij een gezond bedrijfsmodel en maken de boer afhankelijk van overheidsgeld dat kan verdwijnen zodra het budget op is. Daarnaast hebben wij een passende vergunning. De problemen rond PASmelders zijn het gevolg van falend overheidsbeleid. Wij gaan niet opnieuw opdraaien voor een systeemfout die niet door ons is veroorzaakt. Op basis van bovenstaande constatering verzoeken wij de provincie om bij de verdere uitwerking van het TLGD: - Volledige duidelijkheid te verschaffen over de generieke reductiemaatregel in de melkveehouderij, inclusief normstelling, juridische borging en de wijze waarop reeds gerealiseerde emissiereducties worden meegewogen. - In de gebiedsuitwerking vast te leggen dat waterpeilverhoging in de betreffende waterloop niet uitvoerbaar is, en samen met het waterschap te onderzoeken hoe de eerder verkende technische oplossing kan worden toegepast om de wateropgave op een uitvoerbare en schadevrije manier te realiseren. - Rekening te houden met bedrijven met een passende vergunning die financieel zelfstandig opereren, en te voorkomen dat zij nadelig worden geraakt door maatregelen die voortkomen uit beleidsfouten of onduidelijkheden elders in het systeem.	tussen provincie, waterschap en grondeigenaren. 3. Hoe waarborgt de provincie dat bedrijven met een passende vergunning en een financieel zelfstandig bedrijfsmodel niet nadelig worden geraakt door maatregelen die voortkomen uit beleidsfouten of systeemproblemen? Het beleid in de gebieden werken we uit met de grondeigenaren. Mocht er onverhoopt nadeel Hier zijn regelingen voor.	
223.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Hierbij maak ik [REDACTED] gebruik van de mogelijkheid om een zienswijze in te dienen op het ontwerpprogramma toekomstgericht landelijk gebied drenthe(tlgd) Mijn zienswijze/ bezwaren: Ik maak mij ernstig zorgen over de invloed van dit plan op mijn leefomgeving en/of bedrijfsvoering. 1. Stikstofruimte: Ik ben van mening dat de stikstofreductiepercentages in het voorstel niet realistisch zijn voor mijn locatie, [REDACTED], omdat zelfs als alles gesloten wordt ik nog niet genoeg stikstof gereduceerd hebben. Mijn stikstofdepositie slaat niet neer in de natuurgebieden die aangewezen zijn. Daarbij	1. Hoe kan de provincie onderbouwen dat de voorgestelde stikstofreductiepercentages realistisch en haalbaar zijn voor mijn locatie, gezien dat zelfs volledige beëindiging onvoldoende reductie oplevert en mijn depositie niet neerslaat in de aangewezen natuurgebieden? Omdat we met vertegenwoordigers uit de sector hebben gewerkt aan een norm, die	

zijn de maatregelen bij de rechtelijke macht niet geborgd. Ik kan geen geld steken in aanpassingen die niet geborgd zijn. Dat is geld dat weggegooid is, en dat kan ik financieel niet lijden. 2. Waterhuishouding: De aanpassingen van de Grote Masloot, naar ineens een moerasbeek, maakt mijn gehele bedrijfsvoering, om mijn vee te voorzien van voedsel van eigen land onmogelijk. Gronden naast de sloot over laten lopen tot wel 100 meter het land op, lost de stedelijke problemen misschien op voor de stedeling, maar niet voor ons bedrijf om voedsel te winnen, om de stedeling te voeden. Daarbij is aanpak bij de 'vervuiler' logischer. Daar waar het water niet meer weg kan, moet in de steden misschien meer natuur gecreëerd worden, steen eruit, grond/ gras erin, met een verplichting naar de stadse burger. Gewenste aanpassing: Op basis van bovenstaande verzoek ik u de plannen op de volgende punten aan te passen: - Gebiedsprocessen worden gestimuleerd. Wij hebben bij de boermarkte [REDACTED] al geborgde metingen. Individueel hebben we als boermarkte leden een stikstofprobleem, samen hebben wij als boeren in de boermarkte [REDACTED] een stikstoftekort. Pas stikstof aan naar een gebied als proces mogelijkheid - Pak wateroverlast bij de bron aan, randen van steden zijn ook landelijk gebied. verschuif probleem niet naar een oplossing buiten de kring waarin het probleem ligt. Maak verplicht meer natuur in woonwijken bij de burger thuis. Dus niet alleen maar stenen in de achtertuin, omdat dat qua onderhoud makkelijker is. Wateroverlast moet de boer niet alleen oplossen - En benader ons bedrijven eerst, voordat wij in tlgd lezen dat we onder water worden gezet. Ik verzoek u mijn zienswijze mee te nemen in de definitieve besluitvorming. Ik ben bereid mijn zienswijze mondeling toe te lichten	gemiddeld als haalbaar voor de sector wordt gezien. Zie verder ons uitgebreide antwoord hierop bij zienswijze 15. 2. Hoe borgt de provincie juridisch dat maatregelen daadwerkelijk standhouden, zodat ik geen investeringen hoeft te doen die later niet rechtsgeldig blijken te zijn? Zie verder ons uitgebreide antwoord hierop bij zienswijze 20. 3. Waarom wordt de Grote Masloot omgevormd tot een moerasbeek terwijl dit mijn bedrijfsvoering onmogelijk maakt, en hoe wordt voorkomen dat landbouwgrond tot 100 meter breed onder water komt te staan? De concrete vragen die u stelt over de uitvoerbaarheid voor de bedrijfsvoering en het risico dat landbouwgrond op grote schaal onder water komt te staan, worden niet beantwoord op in deze fase van het TLGD. Binnen het gebiedsproces Grote Masloot worden deze vragen beoordeeld. Dit gebiedsproces is juist bedoeld om samen met grondeigenaren, agrariërs, waterschap en andere betrokken partijen de effecten op landbouw, water en natuur in samenhang inzichtelijk te maken 4. Waarom wordt wateroverlast niet aangepakt bij de bron — zoals verstening in stedelijke gebieden — in plaats van het probleem te verschuiven naar landbouwgrond? De provincie zet in op bronaanpak waar mogelijk, maar wateroverlast kan niet volledig binnen stedelijke gebieden worden	

	opgelost. Daarom kiest het TLGD voor een gebiedsgerichte benadering. Buiten het TLGD om maakt wateroverlast onderdeel uit van het bredere beleid voor klimaatadaptatie en water- en bodem sturend, dat onder meer wordt uitgewerkt in het Regionaal Waterprogramma en via afspraken met gemeenten en waterschappen. 5. Is de provincie bereid stikstofreductie gebiedsgericht te benaderen, bijvoorbeeld via bestaande geborgde metingen binnen de Boermarken Zeijen, in plaats van via generieke normen? Voor de generieke norm niet, voor de gebiedsgerichte opgave wel. 6. Is de provincie bereid eerst met betrokken bedrijven in gesprek te gaan voordat plannen worden vastgesteld die grote gevolgen hebben voor bedrijfsvoering en leefomgeving? We gaan met bedrijven, bijvoorbeeld in de hotspots in gesprek. We werken daar aan wettelijke opgaven, die we samen met betrokkenen gaan uitwerken. Daar moet wel een kader voor zijn. Dat is dit programma.	
224.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Indiener, [REDACTED]. Inmiddels maakt de 4e generatie al kleine stapjes. Het familiebedrijf betreft een melkveebedrijf met eigen opfok en eigen voederwinning. Naast de gronden in eigendom pachten wij diverse hectares van Het Drents Landschap en zijn wij al vanaf het begin deelnemer van het programma Duurzaam Boeren Drenthe Indiener, melkveehouderijbedrijf [REDACTED] wil met deze zienswijze aangeven dat door de provincie het opgestelde ontwerp TLGD onvoldoende is onderbouwd t.a.v. de diverse voorgestelde maatregelen, haar gevolgen en effectiviteit.	1. Hoe kan een landelijke emissiereductiedoelstelling worden vertaald naar een provinciale doelstelling zonder voorafgaande agrarische gebiedsanalyse, en zonder rekening te houden met bedrijfsontwikkelingen tussen 2019 en 2026?	

Inzake het ontwerp TLGD hebben wij de volgende zienswijzen / onduidelijkheden: 1. Hoe kan een landelijke doelstelling van emissiereductie zonder een goede agrarische gebiedsanalyse worden omgezet in een provinciale doelstelling. Hierbij rekening houdende met de verschillende bedrijfsontwikkelingen tussen 2026 en 2019 in Drenthe. 2. Binnen de TLGD wordt onvoldoende inzichtelijk gemaakt hoe aankomend landelijk beleid van emissiereductie wordt ingepast binnen provinciaal beleid. 3. Er ontbreekt een gebiedsanalyse per natuurgebied waarbij de voorgestelde emissiereductie op bedrijfsniveau en staat van natuur wordt doorvertaald in effectiviteit en dus ook uiteindelijke vlottrekking van de vergunningverlening. 4. Hoe wordt voorkomen dat de emissiereductie door landbouwbedrijven uitsluitend de vergunningverlening vlot trekt voor industrie en woningbouw en niet voor een duurzame ontwikkeling van de Drentse landbouwsector. 5. De gereedschapskist van doelsturing melkveehouderij biedt momenteel een onvoldoende wettelijke basis om de vergunningverlening vlot te trekken. Waarom wordt deze dan wel opgenomen als middel binnen het ontwerp TLGD. 6. De wijze van genoemde emissiereductie voor de melkveehouderij is bepalend voor de effectiviteit en ook toekomstbestendigheid van de bedrijven. Binnen het ontwerp is deze onvoldoende beoordeeld en dient hiervan een analyse te worden opgesteld. Sinds 2019 hebben er op bedrijven dusdanige ontwikkelingen plaats gevonden dat dit aandacht behoeft. 7. Binnen het ontwerp worden provinciaal overschrijdende emissiebronnen en beleid onvoldoende ingepast. Hoe wordt dit verder vormgegeven en afgestemd? 8. Hoe wordt binnen een verplichte bedrijfsemissie reductie vormgegeven aan een duurzame bedrijfsontwikkeling / vergunning verlening? Hoe wordt geborgd dat emissiereducerende maatregelen naast natuurontwikkeling ook kan worden ingezet voor bedrijfsontwikkeling. Samenvattend kunnen wij concluderen dat het ontwerp TLGD onvoldoende onderbouwing geeft voor een gestelde emissiereductie van de melkveehouderij. De provincie heeft de ontwikkelingen van de landbouwbedrijven per gebied onvoldoende inzichtelijk gemaakt waardoor niet kan worden	De reductieopgave (43%) is bepaald op basis van de emissies van 2019. De norm houdt rekening met er aan maatregelen zijn getroffen. 2. Hoe wordt het aankomende landelijke emissiereductiebeleid concreet ingepast binnen het provinciale beleid van het TLGD? Als er aanleiding is om de provinciale norm aan te passen zullen we dit doen. 3. Waarom ontbreekt een gebiedsanalyse per natuurgebied waarin de voorgestelde emissiereductie per bedrijf wordt gekoppeld aan de staat van de natuur en de effectiviteit voor vergunningverlening? In onze aanpak kiezen wij er primair voor om elk bedrijf te laten opereren op een bepaald niveau van verduurzaming. De norm voor de melkveehouderij die wij introduceren functioneert daarom als een soort energielabel (zie ook de beantwoording bij zienswijze 3). Daarenboven ligt er een opgave per gebied. Deze opgave is aan de orde gezien het feit dat ammoniak voor een deel extra neerslaat kort van de emissiebron. De opgaven zijn daarbij wel degelijk gekoppeld aan de staat van de natuur, aangezien de generieke en gebiedsgerichte opgaven alleen gelden in relatie tot stikstofgevoelige natuur. Deze aanpak levert daarbij een essentiële bijdrage aan het vlottrekken van vergunningverlening.	

gesteld hoeveel de melkveehouderij dient te reduceren om naast de natuurontwikkeling de vergunningverlening los te trekken. Daarnaast ontbreekt een effectanalyse van gestelde maatregelen en de gevolgen van natuurherstel. Tot zover onze opmerkingen en suggesties. Wij zijn graag bereid om deze zienswijze mondeling toe te lichten.	4. Hoe wordt voorkomen dat emissiereductie door landbouwbedrijven uitsluitend wordt ingezet om vergunningverlening voor industrie en woningbouw mogelijk te maken, in plaats van voor duurzame ontwikkeling van de Drentse landbouwsector? Hier zullen we als provincie een afweging in moeten maken. Op dit moment hebben PAS-melders onze grootste prioriteit. 5. Waarom wordt de ‘gereedschapskist doelsturing melkveehouderij’ opgenomen in het ontwerp TLGD terwijl deze momenteel onvoldoende wettelijke basis biedt om vergunningverlening daadwerkelijk vlot te trekken? Omdat we met de norm samen met de sector werken aan een goede onderbouwing van hoe we de reductie willen behalen in Drenthe. Wij zijn van mening dat ook doelsturing geborgd kan worden benut in deze aanpak. 6. Hoe wordt beoordeeld welke emissiereductiemaatregelen voor melkveehouderijbedrijven effectief en toekomstbestendig zijn, gezien de grote bedrijfsontwikkelingen sinds 2019? We werken met een norm, dus ook maatregelen voor en na 2019 tellen hierin mee. 7. Hoe worden provinciaal overstijgende emissiebronnen en beleidsmaatregelen meegenomen en afgestemd binnen het ontwerp TLGD?	

	We gaan uit van de cijfers van de emissieregistratie. Daarin zijn ook (reducties van) emissies van andere sectoren verwerkt. 8. Hoe wordt binnen een verplichte bedrijfsemissiereductie geborgd dat er ruimte blijft voor duurzame bedrijfsontwikkeling en vergunningverlening, en dat emissiereductie niet uitsluitend wordt ingezet voor natuur maar ook voor bedrijfsruimte? Een norm geeft een doel voor de ondernemer, maar houdt ruimte voor ontwikkeling. Hierbij geldt wel dat we eerst voldoende daling (voor de natuur) zullen moeten aantonen voordat er weer additionele ruimte kan worden vergund.	
225.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
■■■■ is een toekomstgerichte varkenshouderij, ■■■■. Zij maken zich zorgen over het ontwerpprogramma en wel om de volgend redenen: - niet duidelijk wat de reductie-eisen zijn. - referentiejaar is onduidelijk, omschrijving van BBT is niet helder - is er verschil tussen oude gebouwen en nieuwere gebouwen en systemen, wordt rekening gehouden met een afschrijvingstermijn? - Niet duidelijk wordt waarom de nadruk op ammoniak ligt, terwijl duidelijk is dat voor natuurverbetering veel meer drukfactoren van grote betekenis zijn. Het bedrijf wordt wel met beperkingen geconfronteerd, maar is niet in staat deze te beïnvloeden, bijvoorbeeld grondwaterstand en spuitvrije zones. - Duidelijkheid over te verlenen natuurvergunningen en de voorwaarden waaronder ontbreken. - het ontwerp geeft geen duidelijk kader dus geeft het veel onduidelijkheid maar de ■■■■ kunnen hierop niet anticiperen.	1. Wat zijn de exacte reductie-eisen voor varkenshouderijen? Die hebben we uitgewerkt in hoofdstuk 4. 2. Welk referentiejaar en welke definitie van BBT worden gebruikt? BBT kent geen referentiejaar. We werken dit nader uit in hoofdstuk 4. 3. Wordt onderscheid gemaakt tussen oude en nieuwe stallen, inclusief afschrijvingstermijnen? BBT maakt daarin geen onderscheid. 4. Waarom ligt de nadruk op ammoniak terwijl andere drukfactoren niet door het bedrijf beïnvloed kunnen worden?	

		Omdat we voor reductie van ammoniak een grote opgave hebben en door de grote druk van ammoniak / stikstof op de natuur, geen vergunningen kunnen verlenen. 5. Wanneer komt duidelijkheid over natuurvergunningen en de bijbehorende voorwaarden? We kunnen nog niet met zekerheid zeggen wanneer vergunningverlening weer mogelijk is. We werken hiernaartoe en hebben aangegeven dat op zijn vroegst in 2027 dit weer mogelijk zal zijn. Dat hangt ook af van besluiten over dit programma. 6. Hoe kan het bedrijf anticiperen op het ontwerp TLGD zolang een duidelijk kader ontbreekt? Het uiteindelijke programma biedt meer duidelijkheid over de norm voor de niet-grondgebonden veehouderij. Dit geeft een duidelijker kader.	
226.	Nederlandse Akkerbouw Vakbond		
Zienswijze		Reactie op zienswijze	Gevolgen
De Nederlandse Akkerbouw Vakbond (NAV) behartigt de belangen van akkerbouwers in de brede zin van het woord. In dat licht willen wij een zienswijze indienen op het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe. Als eerste willen we graag inbrengen, dat het programma weliswaar is toegesneden op stikstof, maar zeker ook raakt aan en gevolgen heeft voor de akkerbouw. Volgens uw eigen gegevens zijn er bijna net zo veel akkerbouwbedrijven als melkveebedrijven (826 om 848). Het verbaast ons, dat wij als belangenbehartiger voor akkerbouwers niet zijn uitgenodigd bij de gesprekken die zijn gevoerd met stakeholders. Voor de vervolgesprekken zien wij de uitnodiging om deel te nemen graag tegemoet. Wat wij positief vinden aan het programma is dat op meerdere plaatsen in de tekst het belang van de landbouw voor de provincie Drenthe wordt erkend en dat u er kennelijk wel op bent gericht om de landbouw te behouden. U spreekt bijvoorbeeld over een landbouwhoofdstructuur en het onderzoeken van de sociaaleconomische impact en u zegt toe te zullen onderzoeken welk effect		1. Waarom zijn akkerbouworganisaties niet betrokken bij de stakeholdergesprekken? Omdat we voor de akkerbouw geen norm hebben opgenomen. 2. Hoe wil de provincie de landbouwambities (verdienmodel, sociaaleconomische impact, landbouwhoofdstructuur) concreet realiseren? Zie de beantwoording bij zienswijze 15. Zie ook hoofdstuk 4 voor de uitwerking van onze stikstofaanpak. De generieke norm voor de melkveehouderij en de norm voor	

eventuele maatregelen hebben op de landbouw. Ook valt meerdere keren de frase ‘een goed verdienmodel voor boeren’. Wij missen echter hoe een en ander moet worden gerealiseerd. De NAV is het ook eens met uw opmerking dat beperking van bemesting van landbouwgrond weinig bijdraagt aan reduceren van stikstofemissie en dat er nader onderzoek nodig is naar de invloed van gewasbeschermingsmiddelen op natuur. We hebben ook een aantal kritiekpunten. Voor natuur, water, klimaat en energietransitie zijn positieve doelen gesteld. Voor de landbouw alleen negatieve: minder uitstoot, minder nitraat en gewasbeschermingsmiddelen in het water enz. Deze negatieve doelen voor de landbouw passen naadloos op de positieve doelen voor natuur en milieu. Echter, er wordt nooit gekeken naar het belangrijkste doel van de landbouw, namelijk productie van voedsel en grondstoffen (voor o.a. de biobased economie). Het PBL-rapport met scenariostudies wat u aanhaalt, gaat volledig voorbij aan het belang van voedselproductie. Wij hebben als NAV hierover een lang en goed gesprek gevoerd met het projectteam van het PBL wat deze studie heeft uitgevoerd en zij erkenden dat het verlies aan voedselproductie helemaal niet bij hen in beeld was. Trouwens ook voor de VHR geldt: er kunnen zwaarwegende belangen zijn om niet aan de VHR te voldoen. De NAV vindt dat akkerbouwmatige productie zo’n zwaarwegend belang is en maakt daarom bezwaar tegen het ten koste van alles willen voldoen aan de VHR. Wat betreft de aanpak van de problematiek via doelsturing vindt de NAV dat dit ook moet gelden voor reductie van emissie van gewasbeschermingsmiddelen. Generieke bufferzones zijn een schijnoplossing wanneer middelen over grote afstanden verwaaien, maar kosten de betreffende boeren wel veel productiegrond. Het is niet zo, dat in bufferzones dan maar even biologisch kan worden geteeld. In feite is een spuitvrije zone gelijk aan een teeltvrije zone. De NAV heeft recent een 10-punten plan gelanceerd als alternatief. De NAV is principieel tegen de door u genoemde maatregel ‘aanscherpen van (landelijk) beleid op gewasbeschermingsmiddelen en stimuleren van biologische teelten’. Het creëert een ongelijk speelveld (lees: willekeur) als provincies naar eigen inzicht landelijk beleid gaan aanpassen. Dat opent de deur naar rechtszaken en een juridisch moeras, zeker gezien het gebrek aan onderbouwing voor zoiets. Daarbij zeggen ook juristen dat voedselproductie echt een andere kwestie is dan bijvoorbeeld lelieteelt, en dus dat aan uitspraken over lelies geen directe gevolgen voor voedingsgewassen mogen worden verbonden, hetgeen ons overigens mondeling is bevestigd door de Raad van State. Wat betreft het stimuleren van biologische teelt: zodra er een markt is voor biologische producten gaat die omschakeling vanzelf gebeuren. In het hele programma wordt ook regelmatig gewezen op vervuiling vanuit andere bronnen dan de landbouw. Dat waarderen wij. De KRW wordt inderdaad heus niet alleen door de landbouw niet gehaald. Tenslotte zien wij een discrepantie tussen uw streven naar het aanleggen van nieuwe	de niet-grondgebonden veehouderij vindt u uitgewerkt in paragraaf 4.1, de gebiedsgerichte opgave in 4.2.3. 3. Waarom wordt het belang van voedsel- en grondstoffenproductie niet meegenomen in de doelstellingen? We wegen alle belangen mee in het uitwerken van de wettelijke opgaven. Zie ook het laatste aangepaste hoofdstuk over sociaaleconomisch perspectief. 4. Waarom wordt strikt vasthouden aan de VHR boven het belang van voedselproductie geplaatst? Omdat we als provincie de wettelijke taak hebben om aan de VHR-verplichtingen te voldoen. Dat neemt niet weg dat we in de afwegingen andere belangen meewegen, waaronder het belang van landbouw. 5. Waarom kiest de provincie voor generieke bufferzones bij gewasbescherming, ondanks twijfel over effectiviteit en verlies van productiegrond? Beleid ten aanzien van gewasbescherming valt buiten de scope van dit programma. 6. Waarom wil de provincie landelijk beleid voor gewasbeschermingsmiddelen aanscherpen, met risico op willekeur en juridische problemen? De provincie scherpt het beleid niet aan vanuit een streven naar extra regulering, maar vanuit noodzaak om bestaande wettelijke doelen te halen en om	

natuur en het willen bevorderen van akkervogels. Deze vogels krijgen bij het aanleggen van nieuwe natuur minder ruimte en zullen daar onder lijden. Al met al zien wij wel de intentie in het programma om de landbouw te behouden en een belangrijke plek te geven in de provincie Drenthe, maar lijkt dit vooral gericht op behoud van landschap en minder op behoud van productie van voedsel en grondstoffen. Gezien het grote aantal akkerbouwbedrijven in de provincie en hun essentiële rol bij de productie van zetmeelaardappelen en vezelgewassen vindt de NAV dat de akkerbouw teveel alleen wordt bekeken als bijwagen in het programma. Plantaardige productie gaat tot in de verre toekomst nodig zijn. Voor een goede productie en weerbare gewassen hebben akkerbouwers ook voldoende dierlijke mest nodig. We verzoeken u om het programma daarom wat meer vanuit meerdere invalshoeken aan te passen en niet alleen te focussen op stikstofreductie en wat daar dan uit voortvloeit. Tenslotte: het is mooi dat u pleit voor uitbreiding van het ANLb, maar het gaat problemen opleveren in bufferzones omdat alleen bovenwettelijke zaken mogen worden beloond. Meer ANLb in combinatie met meer natuur gaat bovendien dubbel negatief werken op de productie van voedsel en grondstoffen. We vragen u derhalve om niet alleen een sociaaleconomische impact uit te voeren, maar ook de impact op landbouwproductie per sector in beeld te brengen.	rechtszekerheid te vergroten, niet te verkleinen. Recent onderzoek van het Drents grondwater – waar de provincie verantwoordelijk voor is - laten zien dat er aandacht gewenst is ten aanzien van het gebruik van bepaalde PFAS-pesticiden en haar metabolieten in relatie tot drinkwaterwinning. 7. Waarom wordt biologische teelt actief gestimuleerd terwijl marktwerking dit vanzelf regelt? Wij stimuleren dit niet actief. 8. Hoe wordt vervuiling uit andere bronnen dan landbouw meegewogen in de maatregelen? Doordat andere sectoren ook een opgave krijgen zoals mobiliteit en industrie, door het Rijk. 9. Hoe verhoudt nieuwe natuur zich tot het behoud van akkervogels? Zie zienswijze 175, punt 8 10. Waarom wordt geen sectorspecifieke impactanalyse uitgevoerd voor landbouwproductie? We hebben als laatste hoofdstuk breder de sociaaleconomische impact toegelicht.	
227.	Gemeente Coevorden	
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Het college van Burgemeester en Wethouders van de gemeente Coevorden maakt gebruik van de mogelijkheid om een zienswijze in te dienen op het ontwerp programma TLGD. Het ontwerp ligt ter inzage van 16 februari tot en met 30 maart 2026. In de Omgevingsvisie Coevorden (vastgesteld door de gemeenteraad op 17 oktober 2023, doorkijk tot 2040) wordt het doel gesteld om te werken aan een evenwichtig platteland. In het buitengebied	1. Hoe gaat de provincie de PAS-melders, interimers en intern-salderende agrariërs in Coevorden met voorrang vergunnen, en welke aanpak hoort daarbij?	

ontwikkelen landbouw, natuur en landschap, toerisme en recreatie, bodem- en waterbeheer en andere functies zich duurzaam en in harmonie met elkaar. In een op te stellen Omgevingsprogramma Buitengebied werken we deze ambitie gebiedsgericht uit in realistische doelen. Dit omgevingsprogramma wordt naar verwachting dit jaar vastgesteld door het college. Goed om te vermelden; Bij het opstellen van het omgevingsprogramma hebben we regelmatig contact (in deelgebieden) met de agrariërs, TBO's, groene platforms binnen de gemeente en gebruiken we een representatieve enquête (ruim 1100 inzendingen) door onze inwoners. Wij ondersteunen in het algemeen de doelen die behaald moeten worden met het ontwerp programma TLGD, met name het doorbreken van het stikstofslot. Wij verzoeken u prioriteit te geven om de 22 PAS-melders en de interimmers in de gemeente te vergunnen. Ook zien we graag een structurele oplossing voor de agrariërs die intern salderen toepassen en de lopende aanvragen van agrariërs uit onze gemeente. Wij verzoeken u om een aanpak te maken en te delen op welke wijze u dit realiseert. Wij verzoeken dit met voorrang op te pakken bij de uitwerking van het programma TLGD. Daarnaast ook graag aandacht voor de volgende punten: 1. Belang van samenhang met doelen uit het Omgevingsprogramma Buitengebied Wij gaan in het Omgevingsprogramma Buitengebied werken vanuit bouwstenen; vergelijkbaar met het ontwerp programma TLGD. Wij doen daarom een beroep op u om hierin samen te werken met ons en de overige stakeholders, om zodoende gezamenlijk de gestelde doelen te halen. In het ontwerp programma TLGD wordt veel nadruk gelegd op de zogenaamde hotspots, terwijl de opgaven (ook gelet op de Europese Natuurherstelverordening en perspectief voor de agrarische sector) in het gehele landelijke gebied liggen. Wij willen gebiedsgericht integraal werken (we zien bij ons 6 deelgebieden met generieke én gebied specifieke opgaven zoals bij beekdalen en grondwaterbeschermingsgebieden) en verzoeken uw college om ons bij de uitwerking van de opgaven in onze gebieden (en dus niet alleen de hotspots) te ondersteunen met capaciteit en middelen. Momenteel hebben we, vanuit het Omgevingsprogramma Buitengebied, voor een gebied in het noorden van onze gemeente van ca 26 km2 samen met 45 agrariërs een plan ingediend (verbeteren landbouwstructuur) bij de provincie. Wij verzoeken u dit plan vanuit dit programma te ondersteunen en hier ook middelen voor beschikbaar te stellen. 2. Emissienormen agrarische sector: aandacht voor toekomstperspectief De gemeente Coevorden vraagt aandacht voor de effecten van een generieke emissienorm (doelsturing) op het agrarische bedrijfs perspectief. Een emissienorm kan bijdragen aan natuur- en klimaatdoelen, maar: • moet realistisch en uitvoerbaar zijn voor verschillende typen bedrijven (melkveehouderij,	Hier hebben wij een lopende aanpak voor. Dit programma beoogt een grote stap te zetten in het oplossen van het vergunningenprobleem. Ten aanzien van de PAS-melders, interimmers en intern-salderende agrariërs geldt dat de provincie uitvoering geeft aan de wettelijke opdracht om deze groep te begeleiden richting legalisatie, in samenhang met het beleid en instrumentarium van het Rijk. Daarbij heeft de provincie de verantwoordelijkheid om vergunningen uitsluitend te verlenen binnen de geldende wettelijke en juridische kaders. Het met voorrang vergunnen van bedrijven in Coevorden kan dan ook niet los worden gezien van de vraag waar en wanneer vergunningverlening juridisch mogelijk is. Binnen het TLGD wordt ingezet op een gebiedsgerichte en geborgde aanpak van stikstofreductie en natuurherstel, als randvoorwaarde voor het weer mogelijk maken van vergunningverlening. De provincie is hierbij mede afhankelijk van landelijke randvoorwaarden. In dat kader is recent door het Rijk een concept opvolger van het legalisatieprogramma PAS-melders in internetconsultatie gebracht, waarin wordt ingezet op maatwerk per bedrijf en een gezamenlijke verantwoordelijkheid van Rijk en provincies 2. Hoe gaat de provincie samenwerken met de gemeente Coevorden bij de gebiedsgerichte uitwerking van het TLGD en de doelen uit het Omgevingsprogramma Buitengebied?	

• akkerbouw, intensief); • moet rekening houden met investeringsruimte en realistische transitiepaden; • mag niet leiden tot een onevenredige financiële of administratieve lastendruk; • moet innovatie stimuleren in plaats van blokkeren. Wij doen daarom de dringende oproep om bij het opstellen van emissienormen expliciet te kijken naar: • toekomstperspectief van agrarische bedrijven, inclusief economische duurzaamheid; • de verschillen tussen grondgebonden en niet-grondgebonden systemen; • de fasering in tijd, zodat bedrijven kunnen meebewegen. 3. Waterkwaliteit KRW Uit een recent onderzoek (als onderdeel van het omgevingsprogramma) in een gebied ten noordoosten van Zwinderen van ca 300 ha dat is aangewezen als NV blijkt dat het zeer de vraag is of de drie betreffende agrarische bedrijven bijdragen aan de gestelde verontreiniging van de Verlengde Hoogeveense Vaart. In dit als NV aangewezen gebied wordt namelijk deels afgewaterd op de Loodiep/Geserstream die wel voldoen aan de normen. Wij hebben een zienswijze hierover ingediend op het ontwerp achtste Nitraat Actieprogramma, wij wachten nog op een beoordeling hiervan. Gelet hierop verzoeken wij om zorgvuldigheid en wellicht nader onderzoek naar de biologische en chemische kwaliteit van het oppervlaktewater en de herkomst van de verontreiniging voordat de gestelde maatregelen (zoals bufferstroken) worden genomen. Ook de voorgestelde maatregelen bij beekdalen dienen door middel van een gebiedsgerichte aanpak en in goed overleg met de agrariërs binnen onze gemeente te worden voorbereid. 4. Slotopmerking De gemeente Coevorden wil graag blijven meedenken en meewerken aan een uitvoerbare en gedragen transitie van het landelijk gebied. Met vertrouwen zien wij uit naar de verdere samenwerking.	We werken in gebiedsprocessen met de grondeigenaren en medeoverheden samen. 3. Is de provincie bereid capaciteit en middelen beschikbaar te stellen voor gebiedsprocessen buiten de hotspots, waaronder het ingediende plan voor landbouwstructuurverbetering in het noordelijk deel van de gemeente? We hebben beperkte middelen voor het TLGD. Voorlopig richten we deze op de meest urgente wettelijke opgaven. 4. Hoe worden generieke emissienormen voor de agrarische sector realistisch, uitvoerbaar en toekomstbestendig vormgegeven voor verschillende bedrijfstypen? Door een norm te stellen die voor bedrijven een doel stelt zodat ze zelf keuzes kunnen maken welke maatregelen te treffen. 5. Hoe wordt rekening gehouden met investeringsruimte, transitiepaden en het voorkomen van onevenredige lasten voor agrariërs? Doordat we werken met een norm waarmee iedereen een vergelijkbare opgave heeft. 6. Is de provincie bereid zorgvuldig onderzoek te doen naar waterkwaliteit (KRW) en de herkomst van verontreiniging voordat maatregelen zoals bufferstroken worden opgelegd? Zorgvuldig onderzoek naar waterkwaliteit en de herkomst van verontreiniging is essentieel. Bufferstroken worden niet	

	generiek en vooraf worden opgelegd, maar zullen indien van toepassing, in de nadere gebiedsuitwerking aan de orde komen, op basis van gebiedsspecifieke analyse, effectiviteit en overleg met betrokken partijen. 7. Hoe worden maatregelen in beekdalen gebiedsgericht en in overleg met agrariërs voorbereid? Maatregelen in beekdalen worden niet vooraf vastgelegd, maar gebiedsgericht voorbereid via een proces van overleg en gezamenlijke uitwerking. Agrariërs worden hier actief bij betrokken, waarbij hun kennis en belangen worden meegewogen,	
228.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
1. Gegevens Betreft: Zienswijze Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD), d.d. 10 februari 2026 ■ Datum: 27-03-2026 2. Inleiding Geachte Gedeputeerde Staten, Hierbij dien ik een zienswijze in op het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD). Ik ben agrarisch ondernemer in Drenthe (akkerbouw/loonwerk) en direct afhankelijk van een realistische, uitlegbare en juridisch houdbare aanpak rond stikstof, water, natuur en vergunningverlening. Het TLGD raakt mij dus niet als ‘interessant beleid’, maar als dagelijkse praktijk: investeringen, bedrijfsvoering, grondgebruik, vergunningen, toekomstplannen en de ruimte om überhaupt te kunnen ondernemen. Ik wil vooraf zeggen: ik ben in alle aspecten voor verbetering. In de landbouw wordt al jaren geïnnoveerd alsof het een topsport is: techniek, management, precisie, emissies omlaag, efficiënter met nutriënten, bodem en gewas beter. Juist daarom moet beleid, in mijn ogen, voldoen aan drie eisen: uitlegbaar, meetbaar/controleerbaar en stabiel, zodat investeringen geen gokspel worden.	1. Op welk schaalniveau wordt straks daadwerkelijk gestuurd en getoetst (gebiedsgemiddelde, zone, deelgebied of hexagon/pixelniveau) en vanaf welk punt wordt gemeten: vanaf de rand van Natura 2000 of vanaf het kwetsbare habitatype? Wij sturen op basis van normen die gelden op provincie of gebiedsniveau. De resultaten rekenen we vervolgens om naar de N2000 gebieden. 2. Welke innovaties en maatregelen ‘tellen’ juridisch mee, en welk bewijsprotocol geldt daarbij? Alle innovaties die juridisch geborgd zijn of waar we een voldoende stevige onderbouwing bij kunnen leveren. 3. Welke rechten of vergunningruimte krijgt een ondernemer terug wanneer	

3. De kern: goede doelen, maar de meetlat moet kloppen Het TLGD heeft een duidelijke ambitie: ‘van het slot’ komen, natuur- en waterdoelen halen en tegelijk perspectief bieden. Dat is logisch, alleen zit er spanning in de vertaling van ambitie naar uitvoerbare en meetbare verplichtingen voor ondernemers. Mijn hoofdboodschap: Als je mensen verplicht om te reduceren, dan moet je ook eerlijk zijn over schaalniveau, onzekerheden, bewijsregels en stabiliteit van de meetlat — anders sturen we op schijnprecisie met puntwaarden en maak je doelen onhaalbaar of onuitvoerbaar, met als gevolg alsnog geen veelgevraagde stip op de horizon. 4. Zienswijzepunten en verzoeken tot aanpassing Onderstaande punten zijn opgebouwd vanuit het ‘klemvragen’-lijstje (hoofdvraag → kernprobleem → verzoek). Punt 1 – Schaalniveau: gebiedsgemiddelde of kleinere schaal (hexagon per hectare)? Probleem: het ontwerp gebruikt kaarten en onderbouwingen op fijn schaalniveau (mol/ha/jaar) en spreekt tegelijk over ‘gebiedsniveau’. Het blijft onvoldoende expliciet op welk schaalniveau er straks écht gestuurd en getoetst wordt (gebiedsgemiddelden/zone/deelgebied versus pixelniveau). Zonder die helderheid ontstaat onzekerheid en het risico op ‘pixelbeleid’. Verzoek aanpassing: • Neem expliciet op welk schaalniveau leidend is voor besluitvorming en toetsing (gebiedsgemiddelde/zone/deelgebied). • Leg vast dat geen harde knippen op hexagon/hectare worden toegepast zonder aanvullend toetsingskader (robuustheid, onderbouwing, bandbreedtes). • Formuleer dit als een duidelijke bestuurlijke keuze. Zo weten ondernemers waar ze aan toe zijn). • Neem op vanaf waar gemeten wordt en of dit vanaf “de rand van een N2000 gebied”, of vanaf het kwetsbare habitatype? Dit maakt een natuurlijk een behoorlijk verschil. Punt 2 – Innovatie en doelsturing: ‘wat telt’ en ‘wat levert het op’ Probleem: het ontwerp spreekt over doelsturing, normering en borging, maar het blijft te vaag welke maatregelen/innovaties juridisch ‘tellend’ zijn en hoe aantoonbare prestatie op bedrijfsniveau zich vertaalt naar vergunningruimte en rechtszekerheid. Zonder dit wordt investeren gokken. Verzoek aanpassing:	aantoonbare emissiereductie is gerealiseerd? We werken generiek met een norm. Daardoor komen we niet aan rechten. 4. Hoe wordt omgegaan met reeds behaalde reducties en koplopers? Door te werken met een norm (melkvee) en BBT (niet-grondgebonden veehouderij.) 5. Hoe wordt stabiliteit en rechtszekerheid geborgd, zodat ondernemers niet opnieuw moeten voldoen na wijzigingen in rekenmodellen of emissiefactoren? Zie vorige antwoorden. 6. Hoe wordt per sector (landbouw, mobiliteit, industrie, overige) inzichtelijk gemaakt welke verplichtingen, maatregelen, handhaving en tijdlijnen gelden? De andere sectoren zijn verplicht in hetzelfde tijdspad meer dan de landbouw namelijk 50% te reduceren. Dit is een opgave die nationaal wordt uitgewerkt en gemonitord. 7. Wat gebeurt er wanneer bepaalde sectoren achterblijven in hun bijdrage aan de doelen? Daar zal het Rijk op toezien en optreden. 8. Welke onderdelen van het TLGD zijn afhankelijk van landelijke besluiten (zoals een taskforce stikstof), en welke keuzes maakt de provincie zelf?	

• Werk een bewijsprotocol uit: welke data/monitoring telt, welke controle geldt en wie beoordeelt. • Maak expliciet welk juridisch gevolg aantoonbare reductie heeft (ruimte/vergunningverlening). • Maak helder hoe met ‘al behaalde winst’ en koplopers wordt omgegaan. • Publiceer (of voeg als bijlage toe) een ‘wat telt wel/niet’-lijst bij de gereedchapskist. Het belangrijkste hierbij is dat er duidelijk is waar je het voor doet. Als je als bedrijf zijnde reduceert, krijg je dan een stuk vrijheid terug in de vorm van vergunningverlening? Punt 3 – Stabiliteit en rechtszekerheid: voorkom ‘twee keer betalen’ Probleem: ondernemers investeren met een horizon van 10–20 jaar. Het ontwerp geeft onvoldoende zekerheid wat er gebeurt bij wijzigingen in rekenversies, uitgangspunten of emissiefactoren. Zonder stabiliteitsprincipe ontstaat het risico dat ‘voldaan’ na een update ineens weer ‘niet voldaan’ is. Verzoek aanpassing: • Neem een expliciet stabiliteitsprincipe op (overgangsrecht): wie aantoonbaar voldoet onder het geldende kader behoudt die status, nu goedgekeurd is in de toekomst goedgekeurd. • Leg vast dat wijzigingen gepaard gaan met een impactanalyse en een redelijke overgangstermijn. • Maak duidelijk hoe dit in provinciale regelingen/juridische borging wordt vastgelegd. Punt 4 – Gelijke meetlat: verplichting en handhaving per sector transparant Probleem: het ontwerp benoemt meerdere sectoren, maar de mate van concrete verplichting en handhaafbaarheid per sector is niet gelijk transparant uitgewerkt. Zonder vergelijkbaar overzicht is proportionaliteit en effectiviteit niet toetsbaar en verdwijnt draagvlak. Dit schaadt het vertrouwen, zeker nu onlangs bekend is geworden dat er foute berekeningen omtrent nitraat in water zijn geleverd aan Brussel. Verzoek aanpassing: • Voeg een sectoroverzicht toe (landbouw/mobiliteit/industrie/overig) met: bijdrage → maatregelenpakket → verplichting → handhaving → tijdlijn → bijsturing. • Maak expliciet wat er gebeurt als sectoren achterblijven (bijsturingsmechanisme). • Publiceer periodieke voortgangsrapportage in dezelfde structuur per sector. Punt 5 – Regie/Taskforce stikstof: wat betekent dit voor Drenthe? Probleem: landelijke ontwikkelingen (zoals een taskforce stikstof) kunnen invloed hebben op normstelling, juridische borging, rekenkundige ondergrens en vergunningroutes. Het ontwerp maakt nog onvoldoende expliciet welke onderdelen rijksafhankelijk zijn, welke provinciaal doorlopen en hoe koerswijzigingen worden doorvertaald zonder nieuwe onzekerheid.	De keuzes in dit programma maken we nu zelf. Het kan zijn dat Rijksbeleid maakt dat het programma moet worden bijgesteld. 9.Hoe worden koerswijzigingen op rijksniveau vertaald naar Drenthe zonder nieuwe onzekerheid voor ondernemers? Zie vorig antwoord. 10. Hoe en wanneer worden ondernemers tijdig geïnformeerd over wijzigingen en overgangsregels? Anders dan over de besluitvorming van dit programma kunnen wij daar nu geen antwoord op geven.	

Verzoek aanpassing: • Neem expliciet op welke onderdelen rijksafhankelijk zijn en welke provinciaal zijn. • Koppel aan koerswijzigingen een verplichte impactanalyse voor Drenthe (doelen, regels, planning, investeringszekerheid). • Beschrijf hoe ondernemers tijdig worden geïnformeerd en welke overgangsregels gelden. 5. Afsluiting Samenvattend: ik vraag niet om minder ambitie, maar om betere uitlegbaarheid en robuustheid. Als Drenthe 'van het slot' wil, dan moet het plan juist op deze punten glashelder zijn, anders lopen we het risico dat ondernemers veel moeten doen, zonder dat het systeem daadwerkelijk beweegt. We moeten werken met vastgestelde gegevens en de resultaten op feiten onderzoeken, niet met aannames, modellen of rekenmodules. Als je aan de voorkant innoveert moet er aan de achterkant ruimte voor ondernemen komen, en dat moet vast staan.		
229.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
1. Inleiding Met deze zienswijze reageren wij op het ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD). Wij zijn direct betrokken bij het landelijk gebied in Zuidwest-Drenthe en worden mogelijk direct geraakt door de voorgestelde maatregelen. In tegenstelling tot wat in het programma wordt verondersteld, herkennen wij de gestelde noodzaak en urgentie van dit plan niet. De onderbouwing overtuigt ons onvoldoende en roept bij ons juist vragen op over proportionaliteit, doelmatigheid en de achterliggende belangen. 2. Twijfel aan de noodzaak en onderbouwing Het programma gaat uit van ingrijpende maatregelen, zoals forse stikstofreducties, herinrichting van gebieden en mogelijke beëindiging of verplaatsing van agrarische bedrijven. Wij constateren echter dat: • De relatie tussen de voorgestelde maatregelen en het daadwerkelijk behalen van natuur- en waterdoelen onvoldoende concreet en gebiedsspecifiek wordt onderbouwd; • Er sprake is van grote onzekerheden in modellen, aannames en prognoses; • Zelfs bij het behalen van de gestelde reductiedoelen niet gegarandeerd is dat vergunningverlening weer mogelijk wordt. Dit betekent dat ingrijpende gevolgen voor ondernemers worden gevraagd, zonder dat duidelijk is of deze maatregelen daadwerkelijk het beoogde effect hebben. 3. Gevoel van een groter achterliggend belang Het programma wekt bij ons de indruk dat er meer speelt dan uitsluitend natuur- en waterdoelen. Wij hebben het gevoel dat:	1. Waaruit blijkt concreet en gebiedsspecifiek de noodzaak, proportionaliteit en doelmatigheid van het TLGD voor Zuidwest-Drenthe, en hoe is aangetoond dat de voorgestelde maatregelen daadwerkelijk bijdragen aan natuur- en waterdoelen? Wij hebben in het TLGD een zo goed mogelijke uitwerking en onderbouwing gegeven van de wettelijke opgaven. In Zuidwest Drenthe liggen zowel N2000 gebieden die te maken hebben met overbelasting als dat er relatief veel veehouderij aanwezig is. We hebben getracht de opgaven zo uit te werken dat dit gebiedsspecifiek en proportioneel is. 2. Welke zekerheid biedt de provincie dat ingrijpende maatregelen, zoals stikstofreductie en gebiedsgerichte ingrepen, daadwerkelijk leiden tot herstel van vergunningverlening, terwijl normen, juridische kaders en effectiviteit nog onzeker zijn?	

• Er gestuurd wordt op structurele verandering van het landelijk gebied en de landbouwsector; • Agrarische bedrijven feitelijk onder druk worden gezet richting extensivering, verplaatsing of beëindiging; • De belangen van bestaande ondernemers ondergeschikt raken aan bredere ruimtelijke en beleidsmatige doelen. Deze koers wordt in het programma niet expliciet en transparant benoemd, terwijl de gevolgen voor betrokkenen zeer groot zijn. 4. Onevenredige gevolgen voor specifieke gebieden Onze locaties liggen in een gebied dat wordt aangemerkt als prioriteitsgebied (hotspot). Dit betekent dat: • Naast generieke maatregelen ook extra zware gebiedsgerichte opgaven gelden; • De druk op bedrijven in deze regio aanzienlijk hoger is dan elders; • Er sprake is van stapeling van maatregelen (stikstof, water, natuur). Wij achten dit onevenredig en onvoldoende gemotiveerd, zeker gezien de onzekerheden in de effectiviteit van de maatregelen. 5. Gebrek aan perspectief en rechtszekerheid • Het programma biedt geen concreet en betrouwbaar toekomstperspectief voor agrarische bedrijven. • Vergunningverlening blijft naar verwachting nog jaren onzeker; • Normen en verplichtingen zijn nog niet uitgewerkt; • De juridische en financiële kaders zijn onduidelijk. Dit maakt het voor ondernemers onmogelijk om verantwoorde keuzes te maken voor de toekomst van hun bedrijf. 6. Verzoek Wij verzoeken de provincie om: • De noodzaak en proportionaliteit van het programma beter en concreter te onderbouwen, specifiek voor onze regio; • Volledige transparantie te bieden over de achterliggende doelen en belangen, inclusief de langetermijnvisie op landbouw in Drenthe; • Geen onomkeerbare maatregelen te nemen zolang de effectiviteit en juridische houdbaarheid niet vaststaan;	Zie ons antwoord op zienswijze 8. 3. Hoe borgt de provincie dat bestaande agrarische bedrijven in prioriteitsgebieden niet onevenredig worden belast door stapeling van maatregelen, en dat ondernemingsruimte, rechtszekerheid en toekomstperspectief centraal blijven staan? We hebben met vertegenwoordigers vanuit de sector een norm uitgewerkt. Deze zal voor een groot deel van de ondernemers betekenen dat er stappen gezet moeten worden in reductie van ammoniak. De wijze waarop wij dit hebben uitgewerkt is juist met evenredigheid als vertrekpunt. Ten aanzien van de hotspots, hier gaan wij uit van een stapeling van opgaven in daarmee zo beperkt mogelijke gebieden. Over het perspectief van de ondernemers in een zoekgebied van een hotspot gaan we met de ondernemers in gesprek.	

- De positie van bestaande agrarische bedrijven centraal te stellen, met behoud van ondernemingsruimte en toekomstperspectief; - De gebiedsgerichte aanpak te heroverwegen, met name waar sprake is van stapeling van opgaven. 7. Conclusie Het voorliggende programma heeft potentieel ingrijpende gevolgen voor ons en vele andere ondernemers in het landelijk gebied. Gezien de onzekerheden, het gebrek aan concrete onderbouwing en het gevoel dat bredere belangen een rol spelen, kunnen wij ons in deze vorm niet vinden in het programma. Wij verzoeken u daarom het programma wezenlijk te herzien en eerst te komen tot een transparante, realistische en evenwichtige aanpak.		
230.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Voor ons ligt het ontwerpplan van het Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD). De omvang van 105 pagina's toont dat er veel verschillende aspecten zijn die aandacht behoeven in het TLGD. Daaraan liggen ook nog verschillende bijlagen ten grondslag met een totale omvang van tevens ruim 150 pagina's. Wij schrijven u deze zienswijze niet alleen als ondernemers, maar als een familiebedrijf dat diep geworteld is in de Drentse bodem. Vanuit onze basis in [REDACTED] runnen wij met passie een veelzijdige akkerbouwtak. Onze trots ligt in de diversiteit van onze gewassen: van kerstbomen en lelies tot uien, aardappelen, suikerbieten en graan. Dit is het levenswerk van generaties, en onze zoon staat inmiddels klaar als opvolger om dit bedrijf met dezelfde toewijding voort te zetten. Echter, het voorliggende ontwerp-TLGD werpt een diepe schaduw over zijn toekomst. Voor de volgende generatie biedt dit plan geen rooskleurig perspectief, maar een doolhof van beperkingen en onzekerheden. Wat onze bedrijfsvoering uniek en tegelijkertijd extreem kwetsbaar maakt, is dat onze percelen verspreid liggen over diverse gebieden in Drenthe. Door deze spreiding worden wij op bijna al onze locaties direct geraakt door de hotspots en de bijbehorende dwingende bouwstenen uit uw plan: [REDACTED]. Hier dreigt de 80% reductie-eis (Bouwstenen p. 63), wat de teelt van hoogwaardige gewassen feitelijk onmogelijk maakt. [REDACTED] De aangekondigde hydrologische maatregelen in deze beekdalen bedreigen de afwatering en bewerkbaarheid van onze beste gronden. [REDACTED] worden wij geconfronteerd met ingrijpende maatregelen die de hydrologische balans van onze akkers verstoren.	Zienswijzen 20, 87, 92, 94, 120, 131, 141, 150, 230 en 251 zijn vrijwel identiek aan elkaar en bevatten onder de volgende genoemde thematische kopjes vrijwel dezelfde inhoud: - 1. over Juridische houdbaarheid versus streefdatum 2027 - 2. Ontbreken sociaal-economische impactanalyse (art. 2 lid 3 Habitatrictlijn) - 3. Prioritering stikstofruimte (woningbouw eigen regio) - 4. Financiën Concrete vragen en verzoeken naar aanleiding van paragraaf 1.3 - 1. Over de hiërarchie van doelen en 2. eenzijdige focus - 3. Over de bouwstenen van het programma - 4. Over koppeling met PAS-melders, H2, toestemmingsverlening > welke natuurverbetering is nodig voordat eerste PAS-melder gelegaliseerd kan worden? - 5. Over additionaliteit	

• [REDACTED] zitten wij in het hart van de stroomgebieden waar knellende waterkwaliteitseisen en 'additionaliteit' onze teeltplannen voor uien en aardappelen direct blokkeren. Een cruciaal aspect dat in uw plannen volledig over het hoofd wordt gezien, is de symbiose tussen akkerbouw en veeteelt. Voor de agrarische gezondheid van onze gronden en een verantwoorde gewasrotatie is grondruil met veehouderijbedrijven essentieel. Wij ruilen gronden uit om de bodem rust te geven en bodemgebonden ziektes te voorkomen. De enorme reductiedoelen voor de veehouderij in deze zones (80% bij hotspots) betekenen in de praktijk het verdwijnen van onze ruilpartners. Zonder deze samenwerking komt onze operationele bedrijfsvoering tot stilstand. Het TLGD snijdt hiermee een vitale levensader van ons akkerbouwbedrijf door. Het TLGD creëert voor ons een onwerkbare puzzel. Onze teeltplannen en machines moeten zich bewegen over een lappendeken van percelen met telkens andere, tegenstrijdige regels. Wat in Smilde nog mag, is bij de Drentsche Aa verboden, terwijl de Elperstroom weer eigen beperkingen kent. Deze versnippering leidt tot een beheersmatige verlamming. Wij kunnen geen bedrijf overdragen aan de volgende generatie als de fundamenteën, zoals de grond en de vrije beschikking over een teeltplan, door de overheid zijn gedegradeerd tot een juridisch mijnenveld. Daarnaast ervaren wij de onduidelijkheid op pagina 62 van de Bouwstenen als een directe dreiging. Dat de "aanvullende reductie-opgave" voor de additionaliteit pas in 2026 bekend wordt, voelt als het tekenen van een blanco cheque. Wij kunnen van onze opvolgers niet vragen om de enorme investeringen die onze teelten vereisen te doen, terwijl de overheid de definitieve spelregels nog achterhoudt of nog niet bekend heeft. Wij verzoeken u daarom dringend een specifiek en gemotiveerd antwoord op de volgende vragen: • Hoe garandeert de provincie de continuïteit van de noodzakelijke grondruil tussen akkerbouw en veeteelt in de hotspots, wanneer de veehouderij daar door de 80%-eis feitelijk wordt gesaneerd? • Erkent u dat voorgaand genoemd punt de agrarische gezondheid en rotatiemogelijkheden van de akkerbouw direct aantast? • U zet in op peilverhoging in beekdalen. Onze hoogwaardige teelten vereisen de inzet van zware machines voor oogst en onderhoud. Heeft de provincie berekend wat de daling van de draagkracht van de bodem is door dit beleid? Wij mogen toch verwachten dat er een garantie is dat onze percelen jaarrond bewerkbaar blijven. • Hoe gaat de provincie voorkomen dat de 1000-meter zones rond hotspots een haard worden voor plagen en onkruiden die vanuit de natuur onze gewassen aantasten, terwijl u tegelijkertijd de inzet van gewasbeschermingsmiddelen nagenoeg onmogelijk maakt?	- 6. Over de gebiedsgerichte stikstofreductie - 7. over Haalbaarheid kritische depositie waarde - 8. Over de horizon na 2030 en rechtszekerheid - 9. Over de stapeling van doelen Over de inhoudelijke zienswijze op de hotspots en gebiedsgerichte uitwerking - 14. Over generiek toetsingskader Voor een beantwoording verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 20.	

• Hoe verwacht u dat wij als familiebedrijf zes verschillende regimes van stikstof- en waterregels per perceel administratief en operationeel naleven? • Hoe kunt u van ons verwachten dat wij een zienswijze indienen op een onvolledig plan, waarbij de zwaarste 'aanvullende opgave' pas na de inspraakronde kunnen worden toegevoegd? Wij maken formeel bezwaar tegen deze schending van ons inspraakrecht. • De hotspot-status leidt tot een directe waardedaling van onze gronden. Welke concrete compensatieregeling staat er tegenover deze ongevraagde degradatie van onze bedrijfsmiddelen voor de blijvende ondernemer? • Hoe verhoudt de doelstelling van 'samenhang' (Bouwstenen p. 112) zich tot het feit dat ik voor mijn percelen in de Elperstroom, de Drentsche Aa en het Fochteloërveen straks met drie verschillende gebiedsregisseurs en drie verschillende 'maatregelpakketten' te maken krijg? • Als de 80% reductie-eis ertoe leidt dat wij op onze percelen in de zones geen stikstof meer mogen aanwenden voor rustgewassen zoals granen, vervalt de economische basis van onze gehele gewasrotatie. Is deze indirecte schade aan de akkerbouwsector meegewogen in uw impactanalyse? • In de Realisatiestrategie (p. 9) spreekt de provincie over 'Provinciale maatregelen en instrumenten'. Nu focust het TLGD (p. 13-17) vooral op stoppersregelingen voor veehouders; de blijvende akkerbouwer wordt financieel compleet genegeerd. Welke specifieke financiële instrumenten worden gereserveerd voor akkerbouwbedrijven die door de hotspot-aanpak hun rotatieschema en grondwaarde zien verdampen? Het negeren van deze sociaaleconomische realiteit, de technische noodzaak van grondruil en de procedurele tekortkomingen van dit plan, beschouwen wij als een ernstig motiveringsgebrek. Wij vragen u dan ook om in de Nota van Antwoord expliciet in te gaan op de specifieke positie van ons familiebedrijf. De bovenstaande vragen en zorgen zijn voor ons geen theoretische exercitie; ze vormen de dagelijkse werkelijkheid van een familiebedrijf dat probeert te overleven in een stapeling van onzekerheden. De antwoorden op deze vragen bepalen of er voor onze zoon in [REDACTED] nog een toekomst is als agrariër, of dat de provincie met dit plan de weg naar een onteigeningsscenario zonder perspectief heeft ingeslagen. Juist omdat de impact op ons bedrijf zo allesomvattend is, hebben wij het ontwerp-TLGD en de bijbehorende 150 pagina's aan bijlagen niet alleen emotioneel, maar ook technisch-juridisch getoetst. De specifieke knelpunten waar wij in [REDACTED] tegenaan lopen, blijken namelijk symptomatisch te zijn voor fundamentele weeffouten in het gehele programma.		

In de hieropvolgende zienswijze leggen wij bloot hoe de algemene kaders van het TLGD — van de stikstofbouwstenen tot de realisatiestrategie — op gespannen voet staan met de werkelijkheid op het erf. Wij hebben hierbij getracht ons strikt te houden aan de door de provincie meegegeven kaders voor een zienswijze, wat heeft geresulteerd in dit gewichtige document. Gezien de enorme omvang van het ontwerpplan is het niet mogelijk gebleken onze bezwaren beknopter voor te leggen zonder de rechtszekerheid van ons bedrijf in gevaar te brengen. Wij benadrukken dat onze inbreng zich niet richt op een verzoek tot afschaffing van vigerende wet- en regelgeving; wij erkennen de juridische verankering van de natuurdoelen. Onze kritiek richt zich uitsluitend op de wijze van uitvoering, de onmogelijke randvoorwaarden en het gebrek aan rechtszekerheid binnen de beleidsvrijheid die de provincie hanteert. Na diepgaande analyse moeten wij helaas vaststellen dat er een diepe kloof gaapt tussen de publieke communicatie over 'vrijwilligheid' en de harde juridische werkelijkheid in de documenten. Waar de provincie spreekt over 'de boer aan het roer', tonen de technische bouwstenen een dwingend keurslijf van 80% reductie en een 'additionaliteitseis' die de ondernemer feitelijk buitenspel zet. Kort samengevat: voor ons bedrijf is de essentie van dit plan geen toekomstperspectief, maar een juridische overlevingsstrategie die de risico's eenzijdig bij de ondernemer neerlegt. De provincie vraagt ingrijpende offers van de agrarische sector om het vergunningenslot te verbreken, maar legt het risico van het mislukken volledig bij de ondernemer en de leefbaarheid van het platteland neer. Voordat ik overga tot de inhoudelijke punten per hoofdstuk, dwingen deze inconsistenties mij tot het stellen van de volgende cruciale basisvragen over de fundamenteën van dit programma: 1. Proportionaliteit van het plan Met name figuur 2.12 (p. 39 van het concept TLGD, zie figuur 1) roept aanzienlijke basisvragen op die essentieel zijn in het kader van proportionaliteit. In deze tabel wordt duidelijk dat de bijdrage aan de depositie in de natura 2000-gebieden voor het overgrote deel van de stikstofuitstoot, variërend van 65% tot meer dan 90%, niet afkomstig is uit Drenthe zelf. Dit roept de volgende vragen op: • Hoe rechtvaardigt de provincie een gebiedsgerichte reductie-eis van 50% tot 80%, zoals genoemd op p. 63 van de bouwstenen, voor Drentse ondernemers in hotspots, terwijl uit figuur 2.12 blijkt dat de totale Drentse bijdrage aan de depositie in de meeste gebieden minder dan 30% bedraagt? Is hier niet sprake van een disproportionele lastenverdeling? • Als Drenthe zelf slechts voor gemiddeld 25% bijdraagt aan de overschrijding, in hoeverre is het dan realistisch om van ondernemers offers tot 80% te vragen terwijl zelfs een		

volledige sanering van de Drentse landbouw de KDW-doelen niet binnen bereik brengt zonder harde garanties over reductie in het buitenland en buurprovincies? • Op pagina 62 van de bijlage 'Bouwsteen Stikstof' geeft u aan dat een onafhankelijk expert nog onderzoek doet naar een 'aanvullende reductie-opgave' voor de additionaliteit, die pas vlak vóór de definitieve vaststelling in 2026 bekend zal zijn. Hoe kunt u van mij verwachten dat ik een volwaardige zienswijze indien op een plan waarvan de werkelijke, cumulatieve reductie-eis nog niet is gekwantificeerd? Ik maak hierbij formeel bezwaar tegen deze gang van zaken, daar dit mijn recht op een tijdige en volledige beoordeling van de gevolgen voor mijn bedrijfsvoering feitelijk onmogelijk maakt. • Kan de provincie garanderen dat de forse reducties die van Drentse ondernemers worden gevraagd daadwerkelijk leiden tot juridische ruimte voor vergunningverlening, gezien het feit dat het merendeel van de depositie van buiten de provinciegrenzen komt en dus buiten de Drentse invloedssfeer ligt? • Als de lokale bijdrage zo klein is, is een extreem hoge reductie-eis tot wel 80% dan niet een disproportioneel zwaar middel met een marginaal resultaat voor de natuurwaarden. Figuur 1: Figuur 2.12 uit het concept TLGD 2. De juridische houdbaarheid versus de streefdatum 2027 De provincie belooft dat vergunningverlening medio 2027 weer mogelijk is. Hoe kan de provincie deze belofte hardmaken terwijl de juridisch afdwingbare normen voor ondernemers nog niet eens zijn vastgesteld? Deze kunstmatige tijdsdruk dwingt tot een eenzijdige focus op de 'additionaliteitseis' wat kortgezegd inhoud het direct aantonen van stikstofwinst voor de rechter. Hierdoor degradeert het TLGD tot een puur juridisch instrument voor korte termijn, waarbij de langetermijndoelen voor een sociaal-economisch robuuste landbouw ondergeschikt worden gemaakt aan snelle 'papierene' stikstofruimte. Graag ontvang ik een toelichting hoe de provincie borgt dat de haast voor 2027 niet leidt tot onomkeerbare schade aan de landbouwstructuur. 3. Het ontbreken van impact op sociaal-economische gevolgen De provincie baseert haar rigoureuze natuur- en stikstofdoelen op de verplichtingen uit de Europese Habitatrichtlijn, maar negeert in het ontwerpplan een cruciaal fundament van diezelfde richtlijn. Artikel 2, lid 3 van de Habitatrichtlijn stelt dwingend: 'Bij de op grond van deze richtlijn te nemen maatregelen wordt rekening gehouden met de vereisten op economisch, sociaal en cultureel gebied, en met de regionale en lokale bijzonderheden.' Ik mis een integrale leefbaarheidstoets op de sociaal-economische gevolgen van dit plan. Is de provincie bereid om per hotspot, waar de stapeling van opgaven het grootst is, te onderzoeken wat de cumulatieve impact van de voorgestelde krimp is op de sociale cohesie, de instandhouding van vitale voorzieningen (zoals scholen en winkels) en de lokale toeleverende economie?		

Individuele sociaal-economische begeleiding via organisaties als Boeren Perspectief Drenthe zijn geen vervanging is voor een integrale sociaal-economische effectrapportage op gebiedsniveau. Individuele hulp helpt een boer, maar het redt de lokale school of loonwerker niet als 40% van de boeren stopt. Ik verzoek u dwingend om, conform Art. 2 lid 3 van de Habitatrichtlijn, alsnog een onafhankelijke sociaal-economische impactanalyse aan het TLGD ten grondslag te leggen voordat u overgaat tot vaststelling. 4. Prioritering van stikstofruimte Het TLGD pretendeert de woningbouw vlot te trekken. Kan de provincie garanderen dat de stikstofruimte die lokaal door de agrarische sector wordt gerealiseerd, ook prioritair en met voorrang wordt ingezet voor de lokale woningbehoefte en de leefbaarheid binnen diezelfde regio/gemeente, in plaats van voor provinciale of landelijke industriële- en infraprojecten? 5. De financiële impasse en de vicieuze cirkel van innovatie De provincie erkent dat er onvoldoende financiële middelen zijn tot 2030 (Realisatiestrategie, blz. 13). Wat is het 'Plan B' als de benodigde miljarden vanuit het Rijk uitblijven? Daarnaast signaleer ik een vicieuze cirkel. SPUK-middelen voor innovatie liggen klaar, maar ondernemers kunnen deze niet benutten omdat de benodigde vergunningen voor innovatieve stallen door de provincie zelf niet worden verleend vanwege de huidige juridische impasse. Hoe gaat de provincie deze administratieve patstelling doorbreken? Deze voorgaande overkoepelende basisvragen op basis van het ontwerp TLGD hebben als doel helderheid te krijgen. Graag zie ik beantwoording en vastlegging van deze vragen verwerkt in het definitieve TLGD om duidelijkheid te krijgen. Door deze zaken te benoemen en helder te maken wordt het voor een ieder duidelijk wat verwacht kan worden van het TLGD en hoe de provincie anticipeert op verschillende scenario's. Dan vervolg ik nu graag met de inhoudelijke zienswijze op het TLGD. Inhoudelijke zienswijze op TLGD ontwerpplan 2026 In paragraaf 1.3 van het TLGD worden het oplossen van het vergunningenslot en het versterken van de landbouwstructuur als eerste hoofddoel genoemd. Echter, uit de verdere uitwerking en de focusbeschrijving blijkt dat dit doel volledig ondergeschikt is gemaakt aan het behalen van de natuur- en waterdoelen. Het programma leest hierdoor niet als een integraal plan voor het landelijk gebied, maar als een natuurherstelplan waarbij de belangen van de landbouw en de economie (punt 1) slechts als indirect resultaat worden gehoopt.		

Het ontbreekt in dit ontwerpplan aan concrete, eigenstandige waarborgen, meetbare tussenstapjes voor ondernemers en specifieke instrumenten in de 'bouwstenen' van figuur 1.1 om doel 1 daadwerkelijk te realiseren. Ik mis in de 'bouwstenen' van het programma een expliciet sociaal-economisch fundament dat de levensvatbaarheid van de agrarische sector garandeert, onafhankelijk van de ecologische opgave. De provincie geeft bovendien zelf aan dat het onzeker is of de natuurdoelen (Kritische Depositie Waarde, KDW) gehaald kunnen worden, waarmee ook het hoofddoel 'vergunningverlening' op losse schroeven komt te staan. Dit gebrek aan balans en juridische zekerheid vormt de kern van mijn zienswijze en leidt tot de volgende dwingende vragen en verzoeken tot aanpassing van het TLGD:

Concrete vragen en verzoeken naar aanleiding van paragraaf 1.3

6. Over de hiërarchie van doelen

- In paragraaf 1.3 worden 'het oplossen van het vergunningenslot' en het 'halen van natuurdoelen' beide als 'belangrijkste hoofddoelen' gepresenteerd. Echter, de tekst stelt direct daarna dat doel 1 alleen gerealiseerd kan worden in samenhang met doel 2. Kan de provincie verduidelijken of hier sprake is van gelijkwaardige doelen, of is doel 1 in feite een afgeleide belofte die volledig afhankelijk is van het resultaat van doel 2?
- Als doel 1 een hoofddoel is, welke zelfstandige instrumenten, dus niet zijnde natuurmaatregelen, zet de provincie dan in om specifiek de 'landbouwstructuur te versterken' (doel 1b)? Kunnen deze ook worden opgenomen in het TLGD als pijlers?

7. Over de eenzijdige focus

- De tekst vermeldt expliciet: 'Onze focus ligt op het oppakken van die opgaven die het meest bijdragen aan het wegnemen van achteruitgang van natuur'. Als de focus volledig bij doel 2 ligt, hoe wordt dan voorkomen dat doel 1 (landbouwstructuur en PAS-melders) in de uitvoering ondergeschikt raakt of vertraging oploopt? Kan dit worden verduidelijkt in het voorliggende plan? Hoe verhoudt de keuze om de focus bij de natuur te leggen zich tot de ambitie uit het coalitieakkoord om de landbouw te versterken? Wordt 'versterken' hier enkel uitgelegd als 'aanpassen aan natuurdoelen'? Graag zie ik uw zienswijze op deze vraag en een aanpassing in het TLGD die dit uitlegt.

8. Over de bouwstenen van het programma

In paragraaf 1.3 wordt toegelicht dat de aanpak van het TLGD is opgebouwd uit verschillende 'bouwstenen'. Bij nadere bestudering van deze bouwstenen en de bijbehorende tekst, valt op dat deze vrijwel uitsluitend gericht zijn op de fysieke leefomgeving.

- Waarom is er in figuur 1.1 geen zelfstandige bouwsteen 'Sociaal-economisch perspectief & verdienmodellen' opgenomen? Nu lijkt de landbouw slechts een 'ontvanger' van

maatregelen uit andere bouwstenen. Ik verzoek u deze bouwsteen als gelijkwaardige pijler toe te voegen aan het programma, zodat economische vitaliteit een harde randvoorwaarde wordt in plaats van een bijproduct. • Daarnaast verzoek ik u om voorafgaand aan enige maatregel die de landbouw raakt, te stellen dat een sluitende financiële businesscase per hotspot of deelgebied dient te worden opgesteld in het TLGD. Deze kan dan maatwerk specifiek per hotspot of deelgebied worden uitgevoerd, maar geeft wel in het overkoepelende TLGD aan dat dit noodzakelijk is. Dit omdat zonder gedekte inrichtingskosten is de gevraagde afwaardering van agrarische gronden zinloos en louter schadelijk voor de landbouwstructuur. • In de realisatiestrategie (p. 25) wordt uitgebreid gesproken over mestbewerking en innovatie (reductie tot 55-90% ammoniak). In het hoofddocument TLGD is dit echter geen zelfstandige 'bouwsteen' voor de boer. Ik verzoek u de bouwsteen 'innovatie en techniek' toe te voegen, daar door de provincie zelf wordt aangegeven dat dit één van de dingen is die de een belangrijke en positieve bijdrage kunnen hebben. 9. Over de koppeling met PAS-melders Ref: Hst. 2: Toestemmingsverlening • Er wordt gesteld dat het halen van natuurdoelen 'noodzakelijk is om toestemmingsverlening uit het slop te trekken'. Kan de provincie in het voorliggende plan per deelgebied aangeven welke specifieke natuurverbetering (kwantitatief) exact nodig is voordat de eerste PAS-melder in dat gebied gelegaliseerd kan worden? 10. Additionaliteit Ref: Hst. 3: Landbouw en Hst. 4: Natuur Een cruciaal onderdeel voor het vlot trekken van vergunningen voor o.a. PAS-melders is additionaliteit. Maatregelen mogen pas worden ingezet voor nieuwe vergunningen als ze extra zijn bovenop de wettelijk verplichte basis voor natuurherstel. Gezien de enorme opgave die in het TLGD is opgezet voor natuurherstel, is het risico groot dat álle reductie die boeren realiseren volledig wordt 'opgeslokt' door de basis-natuurdoelen. • Kan de provincie in het TLGD kwantitatief vastleggen welk deel van de beoogde reductie (bijv. van de 43% ammoniakreductie) gereserveerd wordt als additionele ruimte voor de legalisatie van PAS-melders? Ik verzoek u deze reservering expliciet in het plan op te nemen. • Hoe voorkomt de provincie dat de additionaliteit van een maatregel achteraf door de rechter wordt vernietigd omdat het natuurherstel onvoldoende blijkt te zijn? Ik verzoek u in het TLGD een juridische veiligheidsbuffer op te nemen: een deel van de behaalde winst dat uitsluitend voor de vergunningverlening van de zittende ondernemers (PAS-melders) wordt geormerkt.		

- Is de provincie tevens bereid om in het voorliggende plan een concrete lijst van additionele maatregelen op te nemen die direct leiden tot vergunningsruimte? Graag zie ik dit als een toetsbaar onderdeel van het TLGD. 11. Over de gebiedsgerichte stikstofreductie en het risico op sanering Ref: Hst. 3.1: Stikstof In de bijlage 'Bouwsteen stikstof' (p. 63, verzameldocument Bouwstenen TLGD) stelt de provincie als rekenvoorbeeld voor om in een zone van 1000 meter rond Natura 2000-gebieden een gebiedsgerichte stikstofreductie van 50 tot 80% te realiseren, bovenop de generieke 30%. Deze astronomische percentages komen in de praktijk neer op een verkapt saneringsbeleid. Een reductie van 80% is redelijkerwijs onhaalbaar zonder volledige sluiting van het bedrijf. - Het is een absolute randvoorwaarde voor de rechtszekerheid dat de provincie in het TLGD uitsprekt wat het perspectief is voor een agrariër in deze 1000-meter zones. Als een reductie tot 80% de norm wordt, dient de provincie hier een passend en volledig gefinancierd perspectief (zoals volledige schadeloosstelling of verplaatsing) tegenover te stellen. - Tevens is het een vereiste dat kwantitatief wordt vastgelegd welk deel van deze extreme reductie-eis direct wordt gereserveerd als additionele ruimte voor vergunningverlening. Zonder deze harde garantie is medewerking aan deze percentages economische zelfmoord. - In de 'Vragen en Antwoorden' op de website van de provincie belooft u dat boeren 'realistische en haalbare doelen' krijgen die met 'managementmaatregelen' te halen zijn (de boer aan het roer). Ik constateer een onoverbrugbare tegenstelling tussen deze belofte en het rekenvoorbeeld van 80% reductie in de 'Bouwsteen Stikstof' (p. 63, verzameldocument Bouwstenen TLGD). Een reductie van 80% is met managementmaatregelen fysiek onmogelijk. Ik doe een dringend beroep op u om te garanderen dat het TLGD wordt aangepast zodat de belofte van 'management-gebaseerde doelsturing' juridisch wordt geborgd als de absolute bovengrens van wat van een individuele ondernemer gevraagd kan worden. Concrete vragen en verzoeken naar aanleiding van paragraaf 1.4 In paragraaf 1.4 van het TLGD maakt de provincie een cruciale kanttekening bij de haalbaarheid van het eigen programma. Er wordt gesteld dat voor natuurherstel uiteindelijk de KDW (Kritische Depositie Waarde) niet meer mag worden overschreden, maar tegelijkertijd erkent de provincie dat de meest kritische natuurtypen in Drenthe een dermate lage KDW hebben dat het de vraag is wanneer hieraan kan worden voldaan. Er wordt gesteld dat de opgaven na 2030 nog niet naar maatregelen zijn vertaald. Dit creëert een groot risico voor ondernemers die nu investeringen moeten doen voor de 2030-doelen. Dit schept een onhoudbare situatie voor de rechtszekerheid		

van inwoners en ondernemers. Als de provincie enerzijds de vergunningverlening (doel 1) koppelt aan het halen van de natuurdoelen (doel 2), maar anderzijds nu al aangeeft dat die doelen (de KDW) mogelijk onbereikbaar zijn, dan biedt dit programma geen perspectief, maar een juridisch moeras. Dit leidt tot onderstaande vragen ten aanzien van paragraaf 1.4:

12. Haalbaarheid kritische depositie waarde Ref: Hst. 4: Natuur en Water

- Indien de provincie nu reeds voorziet dat de KDW voor bepaalde natuurtypen niet haalbaar is, op welke juridische basis verwacht zij dan dat de rechter toestemming zal geven voor vergunningverlening? Graag zie ik in het TLGD een juridische borging of een 'Plan B' opgenomen voor gebieden waar de KDW onhaalbaar blijkt, zodat het vergunningenslot niet permanent is.
- De tekst in het voorliggende TLGD ontwerpplan spreekt over 'andere manieren om de natuurkwaliteit te realiseren'. Kan de provincie deze 'andere manieren' concreet benoemen en als alternatieve beoordelingsmethode opnemen in het TLGD? Zonder deze concretisering is er geen sprake van een toetsbaar plan, maar van een vage intentie.
- Is de provincie bereid om hierbij het meten van daadwerkelijke natuurkwaliteit in het veld als leidend criterium op te nemen in plaats van theoretische modellen? In het verlengde hiervan verzoek ik de provincie om in het TLGD expliciet vast te leggen dat de feitelijke staat van instandhouding (de werkelijke natuurkwaliteit in het veld) leidend wordt voor de beoordeling of vergunningverlening mogelijk is, zeker in gebieden waar de theoretische KDW-modellen aantoonbaar onbereikbaar zijn.
- Uit de verslagen van de schetssessies (o.a. Grote Masloot) blijkt een diep geworteld wantrouwen tegenover louter theoretische modellen. Ik verzoek u in het TLGD vast te leggen dat de voortgang van natuurherstel en de ruimte voor vergunningverlening primair worden gebaseerd op de feitelijke staat van de natuur middels veldmetingen. Ik verwijs hierbij naar de 'Monitoring' paragraaf in de Realisatiestrategie; Ik verzoek u dwingend om in het TLGD vast te leggen dat deze monitoring niet slechts een administratief proces is, maar dat 'meten in het veld' juridisch leidend wordt boven het Aeries-model zodra er discrepanties optreden.
- Ik verzoek u formeel om als harde ontbindende voorwaarde op te nemen dat het TLGD een overmachtclausule bevat. Ondernemers mogen nimmer juridisch of financieel verantwoordelijk worden gehouden voor het niet-halen van natuurdoelen die het gevolg zijn van externe factoren zoals extreme weersomstandigheden, predatie (bijv. door de wolf of ganzenpopulaties) of andere invloeden buiten de directe invloedssfeer van het agrarisch beheer.

13. Over de horizon na 2030 en rechtszekerheid Ref: Hst. 1.3 en Hst. 4

• Hoe waarborgt de provincie dat investeringen die boeren nu doen om aan de 2030-eisen te voldoen, na 2030 niet waardeloos worden door nieuwe eisen? Ik verzoek de provincie om een 'stand-still' garantie of een langjarige investeringszekerheid in het TLGD op te nemen, zodat ondernemers die nu meewerken aan de transitie niet later alsnog geconfronteerd worden met extra beperkingen voor dezelfde opgave. • Kan in het voorliggende TLGD plan een tijdlijn worden opgenomen waarin wordt aangegeven wanneer de maatregelen voor de periode na 2030 wél bekend worden? Het ontbreken hiervan zorgt voor een beleidsvacuüm dat de 'landbouwstructuur' (doel 1b) juist verzwakt in plaats van versterkt. 14. Over de stapeling van doelen Ref: Hst. 5: Gebiedsgericht werken In paragraaf 1.4 wordt ook de methaanopgave en CO2-vastlegging genoemd als 'wenselijk' onderdeel van het programma. • Graag zie ik een integrale effectbeoordeling in het TLGD waarin wordt aangetoond dat de stikstofmaatregelen niet strijdig zijn met de klimaat- en wateropgaven. Hoe voorkomt de provincie dat boeren nu investeren in stikstofreductie die later weer moet worden aangepast vanwege methaan- of waterdoelen? Ik verzoek u dit in het plan te verduidelijken om desinvesteringen te voorkomen. 15. Transparantie over de nulmeting en gerealiseerde reductie Ref: Hst. 5 & Realisatiestrategie paragraaf monitoring Ik verzoek u dwingend om in het TLGD vast te leggen dat er voor elke aangewezen hotspot of natuurgebied een openbaar en actueel overzicht komt van de gerealiseerde resultaten sinds het referentiejaar 2019. Daarnaast mag van de provincie verwacht worden dat er een duidelijk startpunt/indexcijfer van het referentiejaar met absolute eenheden wordt gepresenteerd, zodat helder is wát precies gereduceerd moet worden. Ten aanzien van de in het TLGD gehanteerde stikstofdoelen en de daaruit voortvloeiende reductie-eisen van 50% tot 80% in hotspots, wijs ik u op de fundamentele wetenschappelijke onzekerheid van het AERIUS-model. In het RIVM-briefrapport 2021-0115 (Verkenning afstandsgrens project-specifieke depositieberekeningen) wordt op pagina 19 eveneens bevestigd: 'De onzekerheid kan lokaal (bijvoorbeeld per hexagoon of hectare) groot zijn: tot een factor 2 (-50% +100%)'. Deze onzekerheid wordt versterkt door de recente ontdekking van de ammoniak van zee correctie (maart 2025), waaruit bleek dat jarenlang onjuiste aannames zijn gedaan over de herkomst van ammoniak, wat de betrouwbaarheid van de huidige depositiemodellen verder ondergraaft.		

Juridisch gezien is het onhoudbaar om op basis van dergelijke onzekere modelleringen ingrijpende sociaal-economische maatregelen op te leggen zonder feitelijke validatie door metingen. Ik verwijs u naar de uitspraak van de Rechtbank Noord-Holland van 12 februari 2025 (ECLI:NL:RBNHO:2025:12839), die op basis van het Verdrag van Aarhus en Richtlijn 2003/4/EG oordeelde dat de overheid volledige transparantie moet bieden over de onzekerheden in stikstofdata. Gezien de redelijke wetenschappelijke twijfel die door deze onzekerheden ontstaat, is het TLGD op dit punt in strijd met het voorzorgsbeginsel uit de Habitatrichtlijn. Ik verzoek u dwingend om in het definitieve programma vast te leggen dat ingrijpende reductie-eisen pas effectief worden nadat de berekende overschrijdingen in de betreffende Drentse Natura 2000-gebieden door middel van meerjarige veldmetingen zijn gevalideerd en de werkelijke staat van instandhouding van de natuur (in plaats van een theoretische KDW) is aangetoond. Hoewel ik begrijp dat specifieke detailgegevens uit de flora- en faunadatabase omwille van bescherming van kwetsbare soorten niet één-op-één ter inzage liggen, geldt dit argument uitdrukkelijk niet voor de milieutechnische en hydrologische status van het gebied. Ik wijs u op uw plicht tot actieve openbaarmaking van relevante milieu-informatie. Zonder inzicht in de actuele staat van de natuur en de reeds bereikte emissiereductie per hotspot of (natuur)gebied, is een effectieve inspraak op dit plan feitelijk onmogelijk. Er dient inzichtelijk te worden gemaakt: • De feitelijke stikstofreductie die tussen 2019 en 2026 reeds is gerealiseerd (bijvoorbeeld door de LBV-regelingen of natuurlijke stoppers, zoals de beëindiging van het grote melkveebedrijf nabij het Witterveld in 2024, maar ook het stoppen van meerdere melkveebedrijven in bijvoorbeeld Friesland nabij Fochteloërveen). • Aangezien dit plan begin 2026 ter inzage is gelegd, is het ook aannemelijk dat niet alle cijfers tot deze datum beschikbaar zijn, maar de realisatie van de reductie vanaf de referentiedatum tot en met 31-12-2024 mag toch verwacht worden en inzichtelijk gepresenteerd worden in het voorliggende plan. Ik verzoek u dan ook om de feitelijk gerealiseerde reductie tot op een recente, heldere peildatum, bijvoorbeeld 31-12-2024, ten opzichte van het referentiejaar 2019 op te nemen in het voorliggende plan. • De actuele depositiewaarden, in plaats van enkel te rekenen met theoretische modellen uit het verleden. • De voortgang op hydrologische doelen, afgezet tegen de streefwaarden. Zonder deze transparantie is het voor ondernemers onmogelijk om de proportionaliteit van de gevraagde extra maatregelen te toetsen. Het is een absolute randvoorwaarde voor de rechtszekerheid dat deze tussenbalans per gebied als harde voorwaarde wordt opgenomen voordat een gebiedsproces start. Alleen op die manier kan worden voorkomen dat ondernemers dubbel worden belast voor een opgave die (deels) al is ingevuld.		

Het TLGD zwijgt verder over hoe wordt omgegaan met ondernemers die in de afgelopen jaren reeds substantieel hebben gereduceerd via provinciale of regionale projecten. Een concreet voorbeeld hiervan is het project 'Laaghangend Fruit', maar dit geldt evenzeer voor andere (lokale) innovatie- en reductie-initiatieven. Ik constateer dat er een reëel risico bestaat dat de provincie de huidige, reeds verlaagde emissiewaarden van deze koplopers hanteert als de 'nieuwe nulmeting' voor de gebiedsopgave. Dit zou betekenen dat ondernemers die proactief hebben geïnvesteerd, feitelijk zwaarder worden belast dan ondernemers die hebben afgewacht. Dit is onacceptabel en strijdig met het principe van rechtsgelijkheid. Ik doe een dringend beroep op u om te garanderen dat in het TLGD de volgende garanties worden opgenomen: • Reeds behaalde reducties via projecten zoals 'Laaghangend Fruit' of vergelijkbare initiatieven moeten volledig worden verrekend met de toekomstige gebiedsopgave. De inspanning uit het verleden moet worden opgeteld bij de toekomstige prestatie. • Het project 'Laaghangend Fruit' en vergelijkbare subsidies als referentiekader dient te worden opgenomen voor de wijze waarop individuele reducties worden geborgd. Ik verzoek de provincie om in het plan ruimte te bieden voor de erkenning van alle vergelijkbare initiatieven die aantoonbaar hebben bijgedragen aan de doelen van het TLGD sinds het referentiejaar 2019. • Er wordt voorkomen dat koplopers worden 'gestraft' voor hun vroege deelname aan reducerende initiatieven door hen eenzelfde extra reductiepercentage op te leggen als de bedrijven die nog geen stappen hebben gezet. Op pagina 6 en 7 van het ontwerpplan dat ter inzage ligt stelt de provincie dat zij 'schat' dat de uitvoering van reeds zeker gestelde maatregelen in 2030 een reductie van 14% tot stand brengt. Ik vind het uiterst zorgwekkend en onaanvaardbaar dat de provincie voor zo'n cruciaal onderdeel van het TLGD rekent met schattingen in plaats van harde, verifieerbare cijfers. Indien de provincie niet in staat is om de effectiviteit van reeds uitgevoerd beleid feitelijk hard te maken, ontbreekt elke basis voor het opleggen van aanvullende, ingrijpende maatregelen aan de agrarische sector. Ik verzoek u daarom dwingend dat: • De provincie de 'schatting' van 14% vervangt door een feitelijke berekening, gebaseerd op gerealiseerde projecten en beëindigde bedrijven. • Er volledige openheid komt over hoe deze 14% is berekend. Welke maatregelen zijn hierin meegeteld en welke niet? • Er geen aanvullende reductie-eisen (zoals de resterende 7% tot 2030 of 22% tot 2035) worden vastgesteld zolang de huidige stand van zaken niet met feiten is onderbouwd. Het		

kan niet zo zijn dat ondernemers worden afgerekend op een papieren werkelijkheid terwijl de provincie zelf toegeeft niet over exacte cijfers te beschikken.

16. Onevenredige lastenverdeling waterkwaliteit Ref: Hst. 4.3, Hst. 5.2 en p. 55, 73, 82-83

Het ontwerpprogramma toont een opvallende inconsistentie in de probleemanalyse versus de voorgestelde oplossingsrichtingen voor de waterkwaliteit (p. 55, 73, 82-83 van het ontwerpprogramma).

Op pagina 82 erkent de provincie expliciet dat overschrijdingen van de drinkwaternorm in de Drentsche Aa ook worden veroorzaakt door 'medicijnresten, zoetstoffen en PFAS', wat duidt op een duidelijke stedelijke en industriële invloed. Echter, zodra het document overgaat naar de oplossingsrichtingen (p. 73 en 83), worden de noodzakelijke 'aanpassing en investering' vrijwel uitsluitend bij de agrarische sector neergelegd. Er wordt gesproken over het omvormen van melkveehouderij, het accepteren van inundatie (vernatting) en het investeren in emissiereductie op perceelniveau. Concrete investeringsverplichtingen of saneringsdoelen voor de andere genoemde veroorzakers, zoals gemeenten (riooloverstorten) of het waterschap (extra zuiveringstrappen op RWZI's voor medicijnresten), ontbreken in dit hoofdstuk volledig.

Ik maak hiertegen bezwaar omdat de lasten van het behalen van de KRW-doelen hiermee ogenschijnlijk eenzijdig worden afgewenteld op de landbouw voor verontreinigingen die aantoonbaar (ook) een stedelijke of industriële oorsprong hebben. Ik verzoek u het TLGD op de volgende punten aan te passen:

- Voeg de voorwaarde toe dat er per gebied/hotspot eerst een onafhankelijke bronanalyse plaatsvindt die de agrarische bijdrage zuiver scheidt van de stedelijke en industriële bijdrage (zoals medicijnresten en PFAS).
- Leg in de Realisatiestrategie vast welke concrete inspanningen en investeringen van de overige veroorzakers buiten de agrarische sector worden verlangd om de door hen veroorzaakte drukfactoren weg te nemen.
- Garandeer dat agrarische ondernemers niet worden belast met beperkingen in grondgebruik of teeltvrije zones die feitelijk (mede) dienen als 'buffer' voor stoffen die niet door de landbouw worden veroorzaakt.

Inhoudelijke zienswijze op de hotspots en gebiedsgerichte uitwerking

Naast de fundamentele vragen en verduidelijkingen die nodig zijn in de hoofdstukken 1.3 en 1.4, heb ik grote zorgen over de concrete uitwerking in de 'Hotspots', zoals beschreven in hoofdstuk 5. In deze gebieden komen alle claims (stikstof, water en natuur) samen, waarbij de agrarische sector als enige de rekening lijkt te betalen.

Ik anticipeer hierbij op het mogelijke antwoord dat dit zaken zijn die pas in de latere 'uitvoeringsfase' of in 'gebiedsprocessen' aan bod komen. Dat wijs ik op voorhand af. De spelregels, maximale belasting en sociaal-economische waarborgen voor die gebiedsprocessen moeten als harde randvoorwaarde in dit overkoepelende TLGD worden vastgelegd. Zonder deze kaders in het TLGD, opereren de gebiedsprocessen straks met een blanco cheque ten koste van de ondernemer. Uit de verslagen van de schetssessies (onder meer Grote Masloot en Vledder Aa) blijkt een breed en luid gedragen onvrede onder ondernemers over het gebrek aan perspectief en de ondergeschikte rol van de landbouw. De oproep vanuit het veld is helder: 'Neem landbouwstructuurverbetering als hoofduitgangspunt en rest als afgeleide' (Verslag Vledder Aa, p. 4). Desondanks blijft het voorliggende TLGD focussen op 'donkergroene' natuur in de beekdalen. Ik verzoek u de signalen uit deze schetssessies serieus te nemen en in het TLGD vast te leggen dat agrarisch natuurbeheer en agrarisch eigendom in beekdalen de nadrukkelijke voorkeur hebben boven grootschalige functiewijziging naar 'donkergroene' nieuwe natuur. In het 'Verzameldocument Bouwstenen' (p. 111) geeft de provincie toe dat een definitief grondbeleid, een grondstrategieplan en een inhoudelijke prioritering voor ruilgronden nog ontbreken. • Gebaseerd op het voorgaande verzoek ik u dwingend dat in het TLGD de harde randvoorwaarde opneemt dat er in de hotspots geen onomkeerbare stappen worden gezet (zoals het definitief uit de markt nemen van agrarische gronden via 'vrijwillige' verkoop) zolang dit overkoepelende Grondstrategieplan niet door de Provinciale Staten is vastgesteld. Zonder dit kader ontbreekt elk zicht op een rechtvaardige herverdeling en landbouwstructuurverbetering. Ten aanzien van verschillende hotspots heb ik voor het gemak ingezoomd op een tweetal gebieden om te illustreren waar het volledige TLGD verder ook op getoetst kan en moet worden. 17. Onrealistische reductiedoelen in Hotspot Fochteloërveen Ref: Hst. 5.10 en bijlage 'Veenhuizen' Voor de omgeving van het Fochteloërveen/Veenhuizen wordt geëxperimenteerd met reductiepercentages die oplopen tot 60% ammoniakreductie. Dit is bijna het dubbele van de generieke provinciale opgave. Dit roept de volgende vragen en verzoeken op: • Hoe waarborgt de provincie dat de sociaal-economische structuur van de agrarische sector rondom Veenhuizen behouden blijft bij dergelijke extreme eisen? Ik verzoek u in het TLGD een maximum reductieplafond per individuele ondernemer vast te leggen. Indien een gebied meer reductie nodig heeft voor natuurdoelen, mag dit nimmer eenzijdig op het bord van de blijvende ondernemers worden gelegd.		

- Ik verzoek u de passage over de extreme reductiepercentages (zoals de 60% in Veenhuizen) uit het TLGD te verwijderen, aangezien deze elk sociaal-economisch perspectief wegnemen. Indien u deze percentages toch wenst te handhaven als 'streefwaarde', verzoek ik u dwingend dat dit in het TLGD onlosmakelijk gekoppeld wordt aan een harde garantie op volledige schadeloosstelling en een concreet hervestigingsprogramma. Het enkel noemen van een dergelijk percentage zonder de bijbehorende financiële en juridische opvangnetten is onacceptabel en onrechtmatig tegenover de zittende ondernemers. 18. De impact op de Hotspot Witterveld Ref: Hst. 5.10 en bijlage 'Witterveld' Ook het Witterveld wordt in het TLGD aangewezen als een gebied waar een grote opgave ligt, met name door de kwetsbaarheid van de aanwezige habitattypen voor stikstof en verdroging. - In het TLGD ontbreekt een specifieke impactanalyse voor de ondernemers rondom het Witterveld. Kan de provincie aangeven hoeveel agrarische bedrijven hier direct door 'stapeling' van doelen worden geraakt? Ik verzoek u deze impactanalyse per hotspot als bijlage aan het TLGD toe te voegen voordat het plan definitief wordt vastgesteld. - Worden de maatregelen rondom het Witterveld gesynchroniseerd met de ontwikkelingen rondom de TT-baan en defensie-activiteiten in dat gebied? Ik verzoek u in het plan vast te leggen dat de landbouw niet als 'sluitpost' fungeert voor andere ruimtelijke claims in dit gebied. 19. Hydrologie als blokkade voor vergunningverlening Ref: Hst. 5 en Hst. 4.2 - Zowel in het Fochteloërveen (hoogveenherstel) als in het Witterveld is hydrologisch herstel cruciaal. Het TLGD stelt dat stikstofreductie pas effect heeft als de waterhuishouding op orde is. Dit creëert een onacceptabel risico: een boer kan maximaal reduceren, maar krijgt geen vergunning omdat de overheid haar hydrologische taken niet op tijd uitvoert. Ik verzoek u in het TLGD de harde garantie op te nemen dat stikstofruimte direct juridisch beschikbaar komt voor ondernemers zodra zij hun eigen reductie hebben behaald, ongeacht de voortgang van de hydrologische herstelmaatregelen door de provincie. - Wie is verantwoordelijk voor de schade als de hydrologische maatregelen (peilverhogingen) leiden tot vernatting op agrarische gronden buiten de natuurgebieden? Ik verzoek u een volledige schadeloosstellingsregeling in het TLGD op te nemen voor de indirecte gevolgen van het hydrologisch herstel in de hotspots. 20. De Eén-loket-garantie tegen stapeling van doelen Ref: Hst. 5: Gebiedsgericht werken - In gebieden als het Fochteloërveen worden ondernemers nu gevraagd te investeren voor stikstof. Echter, de opgaven voor klimaat (methaan) en bosontwikkeling (paragraaf 2.7)		

hangen als een zwaard van Damocles boven de sector. Ik verzoek u een 'integrale investeringsbescherming' in het TLGD op te nemen. Ondernemers in de hotspots die nu voldoen aan de zware eisen, moeten een garantie krijgen van bijvoorbeeld minimaal 20 jaar dat zij niet geconfronteerd worden met aanvullende claims vanuit andere TLGD-doelen (zoals extra bos of strengere methaannormen). • Daarnaast verzoek ik u de sociaal-economische impactanalyse niet pas achteraf per deelgebied te doen, maar als bindende toets vooraf op te nemen in het TLGD. Indien de levensvatbaarheid van de agrarische sector in gebieden als Veenhuizen of het Witterveld onherstelbaar wordt aangetast, moet het plan voorzien in het naar beneden bijstellen van de ecologische ambities (bijv. aanpassing van de begrenzing of de doelen). 21. Generiek toetsingskader voor álle overige (toekomstige) Hotspots Ref: Hst. 5: Gebiedsgericht werken Ik verzoek u dwingend om de hierboven gevraagde waarborgen — waaronder het individuele reductieplafond (punt 17), de voorafgaande impactanalyse (punt 18), de hydrologische garantie (punt 19), en de één-loket-garantie (punt 20) essentiële maar niet de enige onderdelen zijn — als een generiek toetsingskader in het TLGD te verankeren. Dit kader moet gelijkwaardig van toepassing zijn op alle hotspots en nog aan te wijzen hotspots. Dit toetsingskader dient, in samenspraak met de sector en externe experts, verder te worden uitgewerkt tot een volledig instrumentarium dat de sociaal-economische en juridische positie van ondernemers in alle gebieden met gestapelde opgaven beschermt. Het gelijkheidsbeginsel verzet zich ertegen dat ondernemers per gebied anders worden behandeld ten aanzien van hun fundamentele rechts- en investeringszekerheid. Het is dan ook niet vreemd dat ik dwingend vraag dat het TLGD de harde voorwaarde bevat dat Drentse ondernemers in grensgebieden (Friesland/Groningen) niet geconfronteerd worden met strengere normen of beperkingen dan hun burens over de provinciegrens, om concurrentievervalsing binnen één stroomgebied te voorkomen. In het vraag en antwoord op de website van de provincie Drenthe wordt gezegd dat men 'in gesprek gaat' met omliggende provincies wat zeer vrijblijvend overkomt. Er mag toch wel geëist worden dat er een gezamenlijk handhavings- en normeringskader wordt opgesteld. 22. Gebrek aan bestuurlijke borging en gelijkwaardig sanctieregime Ref: Hst. 6 – Impact In Hoofdstuk 6 wordt de 'Impact' van het TLGD beschreven, maar er wordt volledig voorbijgegaan aan de bestuurlijke impact en de bijbehorende verantwoordelijkheden. Er ontbreekt een kader voor toezicht op de uitvoerende partijen. Voor de agrarische sector gelden via de RVO en NVWA uiterst strikte regels; bij de kleinste afwijking volgen direct sancties. In de beschrijving van de impact in hoofdstuk 6 ontbreekt echter		

elke vorm van borging dat de 'subsidiekrijgers' die de natuur- en waterplannen uitvoeren (zoals terrein beherende organisaties) aan ditzelfde regime worden onderworpen. Ik verzoek u dwingend om in het TLGD vast te leggen, bij voorkeur in dit hoofdstuk, dat: • Hoe de provincie een sanctieprotocol gaat inrichten voor uitvoerende organisaties dat gelijkwaardig is aan het regime voor ondernemers. • Wie de onafhankelijke toezichthouder op de effectiviteit van de publieke bestedingen en de daadwerkelijke ecologische resultaten wordt of hoe dit wordt geborgd? Zonder onafhankelijke controle op de uitvoerders van natuurherstel ontbreekt elke vorm van democratische en financiële verantwoording. Ter afsluiting wijs ik u op het vigerende juridische kader en de zorgvuldigheidseisen waarbinnen deze zienswijze behandeld dient te worden. Gezien de enorme omvang en de vergaande impact van het TLGD op de sociaal-economische toekomst van het Drentse landelijk gebied, mag van de provincie worden verwacht dat zij op dit fundamentele niveau volledige duidelijkheid verschaft. Ik stel vast dat er in gebiedsprocessen en eerdere inspraakmomenten vaak wordt getracht de beantwoording van concrete vragen af te schuiven op 'andere plannen', 'latere fases' of 'landelijke kaders'. Gelet op de kaderstellende status van het voorliggende TLGD is dit thans niet langer acceptabel. De provincie is bij de vaststelling gebonden aan de volgende dwingende rechtsbeginselen: • Het zorgvuldigheidsbeginsel (Art. 3:2 Awb) verplicht de provincie om de feiten volledig vast te stellen. Het vooruit- of afschuiven van vragen over kritieke onderdelen (zoals de financiering, de onderbouwing van de reeds gerealiseerde 14% reductie of de bronidentificatie van PFAS/medicijnresten) schendt dit beginsel. Een integraal plan vereist integrale antwoorden. • Het motiveringsbeginsel (Art. 3:46 Awb) zegt dat een besluit moet rusten op een deugdelijke motivering. Het enkel herhalen van algemene beleidsteksten zonder in te gaan op de door mij aangetoonde inconsistenties (zoals de kloof tussen managementsturing en de 80% reductie-eis), vormt een motiveringsgebrek. • Het Verdrag van Aarhus & richtlijn 2003/4/EG vormen de basis van mijn recht op toegang tot milieu-informatie. Ik verzoek u alle onderliggende data en berekeningen die de basis vormen voor de 'bouwstenen' en hotspots transparant te maken. • Ik verzoek de provincie dan ook, in navolging van de Aarhus-uitspraak (ECLI:NL:RBNHO:2025:12839), om per hotspot aan te tonen dat de berekende depositie is gevalideerd met actuele veldmetingen. Zolang deze validatie ontbreekt, is er sprake van wetenschappelijke twijfel, waardoor het plan juridisch onhoudbaar is onder de Habitatrichtlijn.		

Ondernemers hebben recht rechtszekerheid en gelijkheid door een voorspelbaar overheidshandelen. Het uitblijven van duidelijkheid over o.a. toezicht, overmachtclausules en de status van koplopers tast de investeringszekerheid aan. Ik verzoek u dan ook om in de Nota van Antwoord puntsgewijs en gemotiveerd in te gaan op de gestelde vragen. Het enkel 'kennismemen' van mijn punten of het doorschuiven van de beantwoording naar toekomstige uitvoeringsplannen zal de rechtmatigheid van het definitieve vaststellingsbesluit van het TLGD aantasten. Ik vertrouw erop u hiermee voldoende en uiterst concreet te hebben geïnformeerd over de tekortkomingen in het voorliggende ontwerp. Ik zie uw gemotiveerde beantwoording van mijn vragen en, belangrijker nog, de verwerking van mijn verzoeken tot daadwerkelijke aanpassing van het definitieve TLGD met grote belangstelling tegemoet.		
231.	Boermarke Sleen	
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Via deze weg willen wij van de gelegenheid gebruik maken om middels een zienswijze te reageren op het ontwerpbesluit van Gedeputeerde Staten inzake het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe dat van 16 februari tot en met 30 maart 2026 ter inzage ligt. Boermarke Sleen heeft kennis genomen van dit ontwerpprogramma en maakt zich ernstige zorgen over de uitwerking ervan op de leefbaarheid en de plattelandscultuur in Drenthe. De keuzes die in dit programma worden voorbereid zullen de agrarische sector en daarmee de Drentse samenleving hard raken op sociaalmaatschappelijke en culturele aspecten. Onze zorgen zullen we in onderstaande zienswijze nader toelichten: Boermarken oeroud maar springlevend onderdeel Drentse samenleving Onze Boermarke is een eeuwenoud collectief van boeren/grondgebruikers, die gezamenlijk in de ruimste zin van het woord zorg dragen voor gebruik van ons gebied. Hier vormen wij een wezenlijk actief onderdeel van de leefgemeenschap. Ook staan wij collectief op de Nationale Inventaris voor immaterieel cultureel erfgoed van Unesco. Wij bouwen voort op een rijke (cultuur)historie en nemen actief verantwoordelijkheid voor een leefbaar platteland. Samen met bewoners werken we aan het behoud van de plattelandscultuur. We dragen zorg voor een toekomstbestendige landbouw, bestendig beheer van de jachtvelden en ruimte voor agrarische natuur. Als erfgoeddragers en vernieuwers staan we midden in de samenleving, met respect voor verleden én toekomst. <u>Reageren op niet uitgewerkt maatregelenplan</u> Het programma vraagt op veel onderdelen nog een nadere uitwerking en daarnaast wordt de indruk gegeven dat de veranderingen in het landelijk gebied groot zullen zijn.	Zienswijzen 16, 52, 62, 70, 86, 100, 104, 109, 124, 126, 149, 162, 163, 183, 185, 203, 231, 242 en 259 zijn vrijwel identiek aan elkaar en bevatten onder de volgende genoemde thematische kopjes vrijwel dezelfde inhoud: 6. Boermarken oeroud maar springlevend onderdeel Drentse samenleving 7. Reageren op niet uitgewerkt maatregelenplan 8. Effecten en impact te beperkt ingeschat en uitgewerkt 9. Maatschappelijk fundament onder leefbaarheid vraagt om erkenning-juridische status van het programma Voor een beantwoording verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 28.	

Wij lezen vooral het voornemen tot het nemen van maatregelen gericht op ammoniakreductie, maar volgens ons kunnen deze niet los worden gezien van andere maatschappelijke opgaven en de samenleving waar boeren bedrijven mee te maken hebben, zoals klimaat, waterkwaliteit, dierenwelzijn en een leefbaar platteland. De generieke reductie van 30% ammoniakemissie en ook de voorgestelde gebiedsgerichte reductie van 13% zal veel bedrijven treffen. Ook omdat in het programma nog niet duidelijk gemaakt hoe deze reductie precies vorm zal krijgen en wat dit concreet betekent voor bedrijven in de nabijheid van stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden, daar geldt dan ook nog de additionaliteitsvereiste voor de Natura 2000-gebieden en kan er nog meerstikstofreductie noodzakelijk zijn. Daarnaast bevat het TLGD verschillende maatregelen die gericht zijn op het verbeteren van de waterkwaliteit, de bodem en hydrologisch systeemherstel. Deze maatregelen hangen onder meer samen met de doelen uit de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW) en met de hydrologische randvoorwaarden voor Natura- 2000 gebieden en de drinkwaterbescherming. Het is nog onduidelijk hoe groot deze aanvullende opgaven precies zullen zijn en of deze in de praktijk haalbaar is voor agrarische bedrijven. Wij verwachten dat het ontwerp programma TLGD daarmee grote impact heeft op grote delen van het Drentse platteland. <u>Effecten en impact te beperkt ingeschat en uitgewerkt</u> Het ontwerpprogramma beschrijft in slechts één paragraaf (Hst 6 Impact; paragraaf 6.2 Verwachte effecten TLGD) de effecten op economie en brede welvaart, maar raakt onvoldoende aan de culturele, historische, sociale en gemeenschapswaarden van het Drentse landelijk gebied. In deze paragraaf wordt bovendien gesteld dat beëindiging van bedrijven “doorgaans geen invloed heeft op de leefbaarheid” en dat “stoppende jonge boeren in de regio ander werk zullen vinden zodat stoppende bedrijven geen invloed hebben op de leefbaarheid”. Die conclusies zijn gebaseerd op macro-indicatoren. Dit is in onze ogen een veel te smalle benadering die geen recht doet aan een stabiele ontwikkeling op het platteland. <u>Maatschappelijk fundament onder leefbaarheid vraagt om erkenning</u> Wij vertegenwoordigen geen sectorbelang, maar zijn een maatschappelijk fundament dat al eeuwenlang zorg draagt voor samenhang, landschap en naoberschap, waarin grond, gemeenschap en cultuur onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Wanneer landbouwbedrijven verdwijnen, verandert niet alleen (voedsel)productie of werkgelegenheid. Dan verandert de sociale infrastructuur van onze dorpen, de kritische massa voor lokale bedrijven, de overdracht van kennis en vakmanschap, het verenigingsleven, de onderlinge afhankelijkheid en de verbondenheid met het landschap. Kortom dit tast de leefbaarheid aan. Leefbaarheid is niet alleen een kwestie van inwonersaantallen of arbeidsplaatsen. Leefbaarheid is ook identiteit, taal, traditie en thuisgevoel. Wij vragen daarom:		

• Erken expliciet de culturele en gemeenschapswaarde van het agrarisch systeem. • Neem in de gebiedsuitwerking een sociale en culturele impactanalyse op, naast de economische. • Definieer leefbaarheid breder dan werkgelegenheid en koopkracht. • Voorkom cumulatieve afbraak van ons lokale netwerk door massale beëindiging van agrarische bedrijven. Wij willen meewerken. Wij willen verantwoordelijkheid dragen. Maar wij kunnen niet instemmen met een aanpak zoals het ontwerpprogramma TLGD welke onze historische en maatschappelijke rol reduceert tot een economische variabele. Drenthe is gevormd door zijn boermarken. Dat fundament verdient erkenning én bescherming. Boermarke Sleen verzoekt provincie Drenthe om in de zienswijze genoemde punten zorgvuldig te betrekken bij de verdere uitwerking van het programma TLGD. Uiteraard zijn wij graag bereid om deze zienswijze mondeling toe te lichten. Als er naar aanleiding van deze zienswijze vragen zijn, dan kunt u contact met ondergetekende opnemen.		
232.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Namens [REDACTED] dienen wij onze zienswijze in op het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD) <i>Verdwijning kleine maatschappelijke veehouderijen:</i> Ons familiebedrijf is een melkveehouderij dat zich gevestigd heeft in [REDACTED]. Wij hebben ongeveer net zoveel dieren als het landelijke gemiddelde en hebben nog een klein stukje akkerbouw in de vorm van suikerbieten. Ons ruwvoer halen wij altijd uit de regio zowel van onze eigen grond als van anderen. In verband met de gestopte derogatie en toename van de druk op mestafzet maken wij ons zorgen over het verdienmodel van ons familiebedrijf. Wij merken dat grote bedrijven makkelijker kunnen meebewegen en groeien terwijl kleine familiebedrijven financieel niet bij kunnen benen en wellicht moeten stoppen. <i>Ons gebied lijkt een tweede Veluwe te worden:</i> Daarnaast maken wij ons ernstig zorgen om de toenemende druk van groeiende natuur en restricties die opstapelen rondom ons gebied. Dit gebied wordt namelijk omsingeld door natuur en natura 2000 gebieden. Deze dreigende factoren samen met de toenemende administratieve werkzaamheden en constante controles op alles heeft ertoe geleid dat veel collega melkveehouders in onze regio al zijn gestopt of geëmigreerd (al meer dan 25% schatten wij). Wij maken ons zorgen dat deze trend zich door gaat zetten wat leidt tot nog meer verdwijning van de	1. Hoe zorgt de provincie ervoor dat het TLGD niet leidt tot verdere verdwijning van kleine en middelgrote melkveehouderijen, en dat familiebedrijven voldoende perspectief en ondernemersruimte behouden? Door te werken met een norm die voor alle bedrijven werkbaar moet zijn. Bij de niet-grondgebonden veehouderij maken we bijvoorbeeld een uitzondering voor maatregelen die economisch niet haalbaar zijn voor te kleine bedrijven. 2. Hoe weegt de provincie de sociaaleconomische gevolgen voor het gebied, nu natuuruitbreiding, stapeling van restricties en administratieve lasten leiden tot stoppende of emigrerende melkveehouders?	

melkveebedrijven in dit gebied. Wij zijn ervan overtuigd dat een bedrijf moet meebewegen met de tijd en veranderingen maar wij denken dat door deze trend de economische en sociale factoren uit het gebied ook verdwijnen wat heel nadelig voor dit mooie gebied kan betekenen. <i>TLGD ontvangen</i> Wij hebben het TLGD in februari ontvangen en gelezen. Hiervan vonden wij het plan in eerste opzichte te groot en complex voor de normale burger. Daarnaast stond er veel herhaling in wat het langdradig/complex maakt. Ook vonden wij dat er geen concrete gevolgen van het plan benoemd zijn en daarmee de impact onderbelicht is gebleven. Wel vonden wij dat de opgaves in Drenthe goed benoemd waren. <i>Landbouw is weer de dupe</i> Het plan voelt voor ons alsof wij, met onze agrarische bedrijven, het stikstofdoel moeten oplossen. De afgelopen jaren hebben wij al veel gedaan en hierop geïnvesteerd (vee, rechten, vergunningen). Het voelt alsof wij onze ondernemersruimte gedwongen inleveren, daar waar anderen ervan profiteren. Wij vinden dit oneerlijk. <i>Geef ons ondernemers duidelijkheid</i> Daarnaast vinden wij het apart dat de provincie niet garant staat achter het probleem pasmelders als dit plan (TLGD) lijkt te mislukken. Dit voelt alsof wij allemaal regels en stikstof moeten (in)leveren terwijl het nog niet zeker is dat het stikstofslot eraf gaat, de pasmelders geholpen worden en de vergunningverlening weer opengesteld wordt. Wellicht kan de provincie garant staan voor de pas melders ook al worden de doelen niet gehaald. In andere woorden: Voor het vlottrekken van vergunningverlening moet het additionaliteitsvereiste kunnen worden onderbouwd." Dit is voor ons onaanvaardbaar – er worden ingrijpende emissiereducties gevraagd, terwijl er geen zekerheid bestaat dat dit ook daadwerkelijk leidt tot vergunningverlening en legalisering van PASmelders. <i>Verbetering van de landbouwsector</i> In het plan staat duidelijk beschreven dat landbouw versterkt moet worden. Toch lijken de drie andere pijlers (water, natuur en stikstof) lijnrecht tegenover het versterken van de landbouw te staan. Hierin missen wij oplossingen van jullie die de landbouw daadwerkelijk gaan verbeteren. Denk hierbij aan financiële steun en subsidie die daadwerkelijk landbouw zelf verbeterd en niet de natuur of agrarische natuur. Als melkveehouders zouden wij graag gesteund worden in het verbeteren van dierwelzijn en plantgezondheid. <i>Tips voor uitvoering</i>	Zie ons antwoord op zienswijzen 2 en 15. 3. Hoe borgt de provincie dat ingrijpende stikstofmaatregelen daadwerkelijk leiden tot vergunningverlening, legalisatie van PAS-melders en het opheffen van het stikstofslot? Daar is het TLGD voor bedoeld. Zie ook ons antwoord op Zienswijze 8. 4. Welke concrete maatregelen, financiële ondersteuning en subsidies zet de provincie in om de landbouw daadwerkelijk te versterken, en hoe worden deze eenvoudig, eerlijk en toegankelijk ingericht voor alle boeren? Dit hebben wij uitgewerkt in de realisatiestrategie. 5. Hoe wordt in het TLGD meer duidelijkheid en transparantie geboden over gevolgen, voortgang en financiering, waaronder jaarlijkse inzichtelijkheid in stikstofreductie, inzet van provinciale gronden voor extensivering en een heldere begroting? Wij zullen de voortgang monitoren en in de realisatiestrategie jaarlijks bijstellen op basis van voortgang en beschikbare instrumenten.	

Als ondernemers merken wij dat het steeds moeilijker wordt om aan subsidievoorwaarden te voldoen. Hiervoor is veel administratief werk voor nodig en bepaalde expertise waar wij als agrariërs niet vrolijk van worden. Daarnaast krijgen biologische boeren veel voorrang op subsidies wat leidt op onrechtvaardigheid en een lege subsidiepot wanneer gangbare boeren aan de beurt zijn. Maak regels en subsidies gelijkwaardig en stop meer geld in (eenvoudige) subsidies die wij agrariërs ook graag hebben.

Stikstof

In het plan staat dat er stikstof gereduceerd moet worden vanaf 2019. Wij willen graag dat de provincie elk jaar bekendmaakt hoeveel stikstof er al is gereduceerd en duidelijk maakt op basis waarvan stikstof gereduceerd gaat worden. (Op basis van vergunning, dieraantallen of totaal).

Hotspots

Ons bedrijf valt in een van jullie hotspots. Daarom zijn wij aangesloten bij een kerngroep van dit gebied. Wij hopen dat deze groep snel geld ontvangt om een plan te kunnen schrijven voor dit gebied. Wij denken dat boeren de overheid veel kan helpen om plannen simpeler te maken, kosten laag te houden en doelgericht te werken.

Hierbij de uitgangspunten van deze kerngroep waar wij achter staan:

Belangrijke elementen vanuit landbouw in gebied Wapse, Wapserveen, Nijensleek, Vledder, Wittelte

Als landbouw in dit gebied, willen we ...

- ...Meedenken in de beginfase van ontwikkelingen met focus op regie.
- ... Beheer van gronden met een landbouwfunctie én ten dienste van agrarisch gebruik.
- ... Een win-win situatie creëren.
- ... Het gebied levendig houden, landbouw in dit gebied draagt bij aan de leefbaarheid.
- ... Grond in eigendom van de Provincie Drenthe inzetten voor extensivering van bedrijven.
- ... "Ruimte" van de stoppers inzetten voor ontwikkeling van de "blijvers".

Ruilverkaveling en extensiveren

Daarnaast staan wij als bedrijf open voor een ruilverkaveling, willen wij graag extensiveren doormiddel van het vergroten van onze grondoppervlak. Hierin kan de provincie ons ondersteunen aangezien de provincie veel grond in onze regio heeft opgekocht. Langejarige pachtconstructies zouden ook kunnen werken (langer dan 10 of 20 jaar). Dit vergroot duidelijkheid en zekerheid voor ons als landbouwers.

<i>Geldzaken</i> Het is apart dat in het TLGD beschreven staat dat de provincie weinig geld beschikbaar heeft om uitvoering van het plan te kunnen bekostigen. Het voelt aan alsof wij als landbouw deze opgaves mogen bekostigen, dit voelt onrechtvaardig. Reactie Wij stellen het ten prijs dat iemand reactie geeft op onze zienswijze. Zo voelen wij ons gehoord. <i>Samenvatting:</i> Wij missen een simpel plan van de provincie, in dit plan ontbreken de gevolgen en de begroting en wij maken ons zorgen voor de leefbaarheid en sociaaleconomische kant van dit plan. Daarbij hopen wij dat jullie simpel aan te vragen subsidies gaan toepassen, met ons blijven praten en weinig extra regels en wetten gaan opleggen die het ondernemen voor ons onmogelijk maken. Wij hopen dat doormiddel van borging van maatregelen en het simpel houden van maatregelen dat de landbouw Drenthe kan helpen van het stikstofsloot af te halen/ andere doelen te behalen. Maar wij hopen dat jullie betrouwbaar, simpel en duidelijk naar ons op stellen. Tot zover onze opmerkingen en suggesties. Wij zijn ertoe bereid om deze zienswijze mondeling toe te lichten. Als er naar aanleiding van deze zienswijze vragen zijn, dan kunt u contact met ondergetekende opnemen.		
233.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Als inwoner en ondernemer in Drenthe heb ik kennisgenomen van het Programma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD), en in het bijzonder de uitwerking voor het aandachtsgebied rondom de Wapserveense Aa. De opgaven rondom natuur, water en stikstof zijn ingrijpend en vragen om zorgvuldige keuzes. Het is duidelijk dat er de komende jaren veel moet gebeuren in het landelijk gebied. Tegelijkertijd roept de huidige opzet van het programma bij mij een fundamentele zorg op: het ontbreken van een samenhangend en concreet sociaal-economisch toekomstperspectief voor het gebied. In de huidige plannen ligt de nadruk sterk op ecologische en hydrologische maatregelen. Hoewel begrijpelijk, ontstaat hierdoor het risico dat het gebied primair wordt benaderd als een systeem dat hersteld moet worden, in plaats van een leefgebied waar mensen wonen, werken en ondernemen. Juist in een gebied als dat rond de Wapserveense Aa zijn natuur, landbouw, recreatie en leefbaarheid historisch en functioneel met elkaar verweven. Een toekomstbestendige aanpak	1. Hoe borgt de provincie een samenhangend sociaal-economisch toekomstperspectief voor het gebied rond de Wapserveense Aa naast de ecologische en hydrologische opgaven? We verwijzen naar onze antwoorden op zienswijze 4 en 6. 2. Welke positieve en richtinggevende toekomstvisie heeft de provincie voor de landbouw in dit gebied, anders dan reductie en aanpassing, en hoe ondersteunt zij economisch vitale en ecologisch gedragen bedrijfsmodellen?	

vraagt daarom om een integrale benadering waarin deze dimensies in samenhang worden ontwikkeld. Vanuit mijn perspectief mis ik in het programma met name drie elementen: <u>Een toekomstperspectief voor de landbouw</u> De landbouw wordt in de huidige opzet vooral benaderd vanuit reductie en aanpassing. Wat ontbreekt is een positief en richtinggevend verhaal: hoe kan de landbouw zich in dit gebied ontwikkelen tot een economisch vitale én ecologisch gedragen sector? Zonder dit perspectief ontstaat onzekerheid en stilstand, terwijl juist hier kansen liggen voor innovatie, kringlooplandbouw en gebiedsgerichte verdienmodellen. <u>Een expliciete visie op recreatie en toerisme</u> Het gebied rond de Wapserveense Aa heeft kwaliteiten die bij uitstek geschikt zijn voor kleinschalige recreatie en duurzaam toerisme. Dit wordt echter nauwelijks verbonden aan de gebiedsopgave. Daarmee blijft een belangrijke economische drager onderbenut, terwijl deze juist kan bijdragen aan zowel draagvlak als financiering van de transitie. <u>Leefbaarheid en sociaal-economische vitaliteit</u> Dorpen en gemeenschappen in en rond het gebied maken geen expliciet onderdeel uit van de toekomstvisie. Voorzieningen, werkgelegenheid en sociale samenhang staan echter direct onder druk bij ingrijpende ruimtelijke veranderingen. Een gebied kan ecologisch herstellen, maar zonder vitale gemeenschappen is er geen sprake van een toekomstbestendig landschap. Daarbij komt dat het programma sterk leunt op nog te starten gebiedsprocessen. Hoewel participatie wordt genoemd, blijft onduidelijk hoe inwoners en ondernemers daadwerkelijk richtinggevend kunnen zijn. “Van onderop werken” vraagt om meer dan betrokkenheid achteraf; het vraagt om mede-eigenaarschap in de planvorming. <u>Reflectie op de lange termijn</u> De keuzes die nu worden gemaakt, bepalen niet alleen de situatie van vandaag, maar ook die van de komende generaties. Als goede voorouders hebben wij de verantwoordelijkheid om verder te kijken dan de huidige opgaven alleen. Dat betekent dat we niet uitsluitend sturen op herstel, maar ook op ontwikkeling: een gebied dat over 50 jaar nog steeds leeft, werkt en floreert. Een eenzijdige focus op ecologie zonder sociaal-economische verankering brengt het risico met zich mee dat het gebied op termijn aan vitaliteit verliest. Een integrale benadering daarentegen	Daar over gaan we graag met de grondeigenaren in het gebied in gesprek, rekening houden met de landbouw (en andere) belangen enerzijds en de wettelijke opgaven anderzijds. 3. Waarom ontbreekt een expliciete visie op recreatie en toerisme in het programma, terwijl dit een belangrijke economische drager kan zijn voor het gebied? Daar over gaan we graag in gebiedsprocessen in gesprek, rekening houden met de landbouw (en andere) belangen enerzijds en de wettelijke opgaven anderzijds. 4. Hoe worden leefbaarheid, voorzieningen en sociaal-economische vitaliteit van dorpen expliciet meegenomen in de toekomstvisie en besluitvorming? Zie vorige antwoord. 5. Hoe krijgen inwoners en ondernemers daadwerkelijk invloed in de gebiedsprocessen, en wat betekent participatie concreet in termen van mede-eigenaarschap en meebeslissen? Wij gaan in het gebiedsproces met ondernemers in gesprek en werken op basis van vrijwilligheid. Dat betekent dat we met ondernemers en partijen als het waterschap dit proces vormgeven, 6. Hoe weegt de provincie de sociaal-economische effecten van maatregelen op werkgelegenheid, ondernemerschap en leefbaarheid bij	

kan juist leiden tot een robuust landschap waarin natuur, economie en gemeenschap elkaar versterken. <u>Concrete voorstellen</u> Om bovenstaande te borgen, doe ik de volgende voorstellen: Veranker een sociaal-economische pijler in het programma. Werk het TLGD uit met een volwaardige sociaal-economische component, gelijkwaardig aan natuur en water. Dit omvat minimaal: • Een toekomstvisie op landbouw met bijbehorende verdienmodellen • Een ontwikkelstrategie voor recreatie en toerisme aandacht voor leefbaarheid en voorzieningen in dorpen Voer een sociaal-economische impactanalyse uit per aandachtsgebied • Breng voorafgaand aan maatregelen in beeld wat de effecten zijn op werkgelegenheid, ondernemerschap en leefbaarheid. Gebruik deze analyse als volwaardig afwegingskader bij besluitvorming. • Ontwikkel een gebiedsagenda voor de Wapserveense Aa • Stel samen met inwoners, ondernemers en grondeigenaren een concrete langetermijnagenda op, waarin ecologische doelen worden verbonden aan economische en maatschappelijke ontwikkeling. Zorg dat deze agenda richtinggevend is voor investeringen en maatregelen. Organiseer gebiedsprocessen met daadwerkelijk mede-eigenaarschap • Richt de participatie zo in dat lokale partijen niet alleen meedenken, maar ook meebeslissen over de koers van het gebied. Dit kan bijvoorbeeld door gebiedstafels met mandaat, co-creatie in planvorming en ruimte voor lokale initiatieven. Koppel korte termijn maatregelen aan lange termijn perspectief • Zorg dat maatregelen die nu genomen worden, passen binnen een helder toekomstbeeld voor het gebied. Voorkom dat korte termijn ingrepen toekomstige ontwikkelkansen beperken. <u>Slot</u> Ik vraag u om de opgaven in het landelijk gebied te blijven benaderen vanuit een breed perspectief, waarin ook de sociaal-economische toekomst van gebieden zoals de Wapserveense Aa volwaardig wordt meegenomen.	besluitvorming (bijvoorbeeld via een impactanalyse)? Hiervoor verwijzen wij naar onze antwoorden op zienswijze 2 en 25. 7. Is de provincie bereid om per aandachtsgebied, zoals de Wapserveense Aa, samen met betrokkenen een gebiedsagenda op te stellen die ecologische, economische en maatschappelijke doelen verbindt? Zie voorgaande antwoorden. Als een gebiedsagenda hierbij behulpzaam is, gaan we hierover graag in gesprek. 8. Hoe zorgt de provincie dat korte-termijnmaatregelen passen binnen een helder langetermijnperspectief, zodat toekomstige ontwikkelkansen niet worden beperkt? Dit plan heeft juist maatregelen voor de komende 5 tot 10 jaar, en kijkt daarmee niet naar de korte termijn.	

Alleen dan kunnen we spreken van een werkelijk toekomstgericht landelijk gebied. Een gebied dat niet alleen herstelt, maar ook blijft leven.		
234.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Via deze weg wil ik graag van de gelegenheid gebruik maken om een zienswijze kenbaar te maken in het kader van het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe. Mijn naam [REDACTED] Door deelname aan de schetssessie “Zure Venen” en het lezen van het ontwerpprogramma TLGD is duidelijk geworden dat een deel van het oude plan van de GUR (Gebiedsontwikkeling Uffelte-Ruinen) weer uit de kast is gehaald. Destijds werd net als nu over een behoorlijke peilverhoging (40-50cm) en waterberging gesproken. Net als de periode 2005-2015 liggen we nu wederom centraal in het zoekgebied. De waterhuishouding van onze percelen is door goed peilbeheer, goed te noemen. Echter genoemde peilverhogingen maken het zeer lastig zo niet onmogelijk om de percelen te bewerken. Dit betekent dat er geen voldoende kwalitatief ruwvoer voor het melkvee gewonnen kan worden en weiden van koeien uitermate lastig wordt. Een melkveebedrijf op deze locatie is dan onmogelijk. Tot zover mijn opmerkingen. Ik ben graag bereid om deze zienswijze mondeling toe te lichten.	1. Welke concrete watermaatregelen (peilverhoging en waterberging) voorziet de provincie in het TLGD-zoekgebied “Zure Venen”, en hoe wordt geborgd dat deze maatregelen de bewerkbaarheid van landbouwgronden en agrarische bedrijfsvoering niet onmogelijk maken? Zie zienswijze 204. Vanuit de noodzaak tot het realiseren van systeemherstel voor doelen van water en natuur kan de resultante zijn dat percelen als gevolg van maatregelen niet meer reëel inzetbaar zijn voor alle vormen van landbouw. Dan zijn structurerende keuzes nodig of is functieverandering een mogelijkheid. De insteek van het programma is daarbij gebaseerd op vrijwilligheid. 2. Hoe weegt de provincie bij de verdere besluitvorming de gevolgen van deze watermaatregelen voor de bedrijfscontinuïteit en het toekomstperspectief, inclusief mogelijke bedrijfsopvolging, van bestaande melkveebedrijven in het gebied? Wij gaan in het gebiedsproces met ondernemers in gesprek, werken op basis van vrijwilligheid en hebben regelingen, onder meer voor afwaarderen.	
235.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen

Via deze weg wil ik graag van de gelegenheid gebruik maken om een zienswijze kenbaar te maken in het kader van het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe. ■■■■■ In dit gebied zijn nog al wat uitdagingen die ons te wachten staan is sowieso dat alles complex is tegenwoordig. Zie ik op een kaartje dat gebied paars is ingekleurd (zoekgebied water) kan ik verder niet precies vinden wat de bedoeling hiervan is. Zijn lid van LTO Noord bij deze zienswijze sluit ik mij bij aan.	Zie zienswijze 178.	
236.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Hierbij dien ik een zienswijze in op het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD), dat ter inzage ligt van 16 februari 2026 tot en met 30 maart 2026. Ik exploiteer samen met mijn vader een melkveehouderij in ■■■■■. Ons bedrijf beschikt over een geldige vergunning en is voor continuïteit, modernisering, bedrijfsopvolging en financierbaarheid afhankelijk van een voorspelbaar en juridisch houdbaar beleidskader. Ons bedrijf staat voor investerings- en opvolgingsbeslissingen, waardoor beleidsmatige onzekerheid direct doorwerkt in financierbaarheid, bedrijfswaarde en toekomstbestendigheid. Ik onderschrijf het doel van het TLGD om vergunningverlening weer mogelijk te maken en te werken aan natuur- en waterherstel. Tegelijk constateer ik dat het ontwerpprogramma op essentiële punten nog onvoldoende rechtszekerheid, investeringszekerheid en economisch perspectief biedt voor bestaande, legaal vergunde bedrijven. Het programma raakt daarmee niet alleen de uitvoerbaarheid van beleid, maar ook rechtstreeks de bedrijfscontinuïteit, de vermogenspositie en de toekomstige ontwikkelruimte van bestaande agrarische ondernemingen. Juist daarom is van belang dat het definitieve programma op deze punten concreet, toetsbaar en juridisch zorgvuldig wordt aangescherpt. 1. Rechtszekerheid van bestaande vergunningen <i>Betreft: hoofdstuk 3, in het bijzonder paragraaf 3.2.2 Geborgd, en hoofdstuk 4 Aanpak.</i> Ik verzoek u in het definitieve programma expliciet op te nemen dat het programma als zodanig geen bestaande, rechtmatig verleende vergunningen wijzigt of beperkt. Ook verzoek ik u expliciet te bevestigen dat eventuele toekomstige beperking van vergunde rechten uitsluitend kan plaatsvinden op basis van een afzonderlijk, deugdelijk gemotiveerd besluit met volledige rechtsbescherming. Daarbij verzoek ik u tevens te verduidelijken dat generieke normering, gebiedsafspraken of beleidsmatige uitwerkingen niet mogen leiden tot feitelijke uitholling van bestaande vergunde bedrijfsruimte zonder individueel besluit. Voor bestaande bedrijven moet buiten twijfel staan dat rechtmatig verkregen gebruiksruimte niet via programmatische omweg wordt teruggebracht.	1. Hoe borgt het College dat het TLGD geen bestaande, rechtmatig verleende vergunningen wijzigt of feitelijk uitholt, en dat eventuele beperkingen van vergunde rechten uitsluitend plaatsvinden via afzonderlijke, juridisch houdbare besluiten met volledige rechtsbescherming? Door de opgave in een generieke norm te vervatten en niet via door vergunningen aan te passen. 2. Hoe zorgt het College voor een juridisch duidelijke, voorspelbare en financierbare normsystematiek, inclusief monitoring, handhaving en overgangsregimes, zodat bestaande melkveebedrijven investeringsbeslissingen kunnen blijven nemen zonder risico op latere beleidsmatige doorkruising? Daar is het TLGD voor bedoeld. We hebben de norm met vertegenwoordigers uit de sector uitgewerkt om zo een werkbare en voorspelbare norm te krijgen. 3. Op basis van welke objectieve, toetsbare en vooraf kenbare criteria past het College additionaliteit en	

2. Voorspelbare, borgbare en financierbare normstelling voor de melkveehouderij <i>Betreft: hoofdstuk 4, paragraaf 4.1 Generieke stikstofaanpak, en de samenvatting van het programma.</i> Het ontwerpprogramma noemt een generieke emissiereductie in de melkveehouderij richting 2035 en vermeldt dat nog wordt verkend welke normsystematiek juridisch wordt ingezet. Voor ondernemers, financiers en opvolgers is die onzekerheid problematisch. Zolang de normsystematiek, de handhaving en het overgangsregime niet vaststaan, blijft onduidelijk of investeringen die vandaag rationeel en bedrijfseconomisch verantwoord zijn, morgen nog uitvoerbaar en financierbaar zijn. Ik verzoek u daarom om vóór vaststelling van het definitieve programma, dan wel uiterlijk in de Nota van Antwoord, duidelijk te maken: - welke normsystematiek juridisch leidend wordt; - hoe monitoring en handhaving proportioneel en uitvoerbaar worden vormgegeven; - hoe voor bestaande bedrijven een realistisch overgangsregime wordt ingericht; - op welke wijze investeringen die in lijn zijn met provinciale doelen niet alsnog worden doorkruist door naderhand wijzigende normstelling; - hoe wordt voorkomen dat bestaande bedrijven door beleidsmatige onzekerheid in de praktijk onfinancierbaar worden. Zonder deze duidelijkheid ontbreekt voor bestaande bedrijven een voldoende voorspelbaar investeringskader. 3. Transparante en objectieve criteria voor additionaliteit en gebiedsgerichte uitwerking <i>Betreft: hoofdstuk 2, paragraaf 2.5 Opgave stikstof in hoofdlijnen, en hoofdstuk 4, paragraaf 4.2.3 Stikstof.</i> Het ontwerpprogramma geeft aan dat zelfs bij generieke reductie een aanvullende opgave kan resteren om additionaliteit te kunnen onderbouwen, en dat dit per Natura 2000-gebied nader wordt uitgewerkt. Daarmee ontstaat voor ondernemers aanzienlijke onzekerheid over de vraag wanneer en waarom een bedrijf met aanvullende eisen, beperkingen of indirecte druk wordt geconfronteerd. Ik verzoek u daarom om in het definitieve programma objectieve, toetsbare en vooraf kenbare criteria vast te leggen voor: - de afbakening van gebieden waarin aanvullende eisen worden overwogen; - de voorwaarden waaronder een bedrijf onder gebiedsgericht maatwerk valt;	gebiedsgerichte stikstofopgaven toe, en hoe wordt voorkomen dat individuele bedrijven onevenredig worden belast met opgaven die een publiek of gebiedsbreed karakter hebben? Dit hebben wij in Hoofdstuk 4 nader uitgewerkt. 4. Hoe borgt het College dat bedrijfsopvolging, herfinanciering, wijziging van rechtsvorm, vervangingsinvesteringen, modernisering en verduurzaming binnen bestaande vergunde capaciteit niet leiden tot extra programmatische beperkingen of verscherpte normtoepassing? De norm die we opnemen is een norm waar alle (melkvee) bedrijven zich aan dienen te houden. Voor niet-grond gebonden bedrijven stellen we BBT voor. Wij stellen daarnaast geen andere beperkende regels voor op in dit programma. Rijksbeleid met afroming van rechten bij verkoop buiten de familie is op dit moment beleid van het Rijk. 5. Hoe worden de bedrijfseconomische gevolgen van het TLGD voor bestaande bedrijven concreet en toetsbaar in beeld gebracht, en op welke wijze waarborgt het College een kenbare en toereikende regeling voor nadeelcompensatie indien schade optreedt? We hebben regelingen voor afwaardering en subsidies voor verduurzaming. Daarmee komen we de landbouw	

c. de wijze waarop additionaliteit in vergunningverlening wordt toegepast; d. de verdeling van bewijslast tussen overheid en individuele ondernemer; e. de wijze waarop wordt voorkomen dat individuele bedrijven onevenredig worden belast met opgaven die in wezen een publiek of gebiedsbreed karakter hebben. Hiermee kan willekeur worden voorkomen en blijft voor ondernemers inzichtelijk waar zij aan toe zijn. 4. Investeringszekerheid als randvoorwaarde voor het slagen van het TLGD <i>Betreft: hoofdstuk 4, paragraaf 4.2.4 Routekaart TLGD, hoofdstuk 5, paragraaf 5.5 Effecten voor stikstof, natuur, water én economie in beeld tijdens uitvoering, en hoofdstuk 6 Impact.</i> Het TLGD beoogt vergunningverlening weer mogelijk te maken. Dat doel is alleen haalbaar wanneer bestaande bedrijven bereid en in staat zijn te investeren. Daarvoor is nodig dat modernisering, vervangingsinvesteringen, verduurzaming, emissiereductie, dierenwelzijnsinvesteringen en aanpassingen ten behoeve van bedrijfscontinuïteit mogelijk blijven zonder disproporionele aanvullende eisen. Ik verzoek u daarom investeringszekerheid expliciet als randvoorwaarde in het definitieve programma op te nemen, in het bijzonder voor bestaande, legaal vergunde bedrijven die willen moderniseren en verduurzamen. Zonder voldoende investeringszekerheid ontstaat een situatie waarin beleidsdoelen wel worden geformuleerd, maar de uitvoering bedrijfseconomisch niet haalbaar is. 5. Bescherming van bedrijfscontinuïteit, opvolging en vervangingsinvesteringen <i>Betreft: hoofdstuk 3, paragraaf 3.1 Perspectief en 3.2.1 Adaptief, hoofdstuk 4, paragraaf 4.1 Generieke stikstofaanpak, en hoofdstuk 5, paragraaf 5.5 Effecten voor stikstof, natuur, water én economie in beeld tijdens uitvoering.</i> Ik verzoek u in het definitieve programma expliciet op te nemen dat bedrijfsopvolging, wijziging van rechtsvorm, herfinanciering, vervangingsinvesteringen, modernisering, robotisering en verduurzaming binnen bestaande vergunde capaciteit niet worden aangemerkt als grond voor aanvullende programmatische beperkingen of verscherpte normtoepassing, zolang de feitelijke vergunde situatie niet wordt uitgebreid. Tevens verzoek ik u te borgen dat investeringen die vóór nadere uitwerking van normering en borging rechtmatig zijn gestart of financieel zijn vastgelegd, niet alsnog onevenredig worden geraakt door latere beleidswijzigingen. Zonder deze zekerheid wordt toekomstgericht	tegemoet in het zetten van stappen en werken met een termijn van tien jaar. 6. Hoe zorgt het College ervoor dat het definitieve TLGD in samenhang wordt gebracht met actuele landelijke beleidsontwikkelingen, zodat herziening op korte termijn wordt voorkomen en er een stabiel beleidskader ontstaat voor ondernemers? Wij zullen het programma bijstellen als dat wenselijk is op basis van Rijksbeleid.	

ondernemerschap feitelijk geremd, terwijl juist van bestaande bedrijven wordt verwacht dat zij investeren in aanpassing en verduurzaming. 6. Voorkomen van inkomensverlies, vermogensverlies en borging van nadeelcompensatie <i>Betreft: hoofdstuk 3 (Perspectief, Geborgd, Adaptief), hoofdstuk 5.5 (Effecten voor stikstof, natuur, water én economie in beeld tijdens uitvoering) en hoofdstuk 6 (Impact).</i> Het ontwerpprogramma bevat vergaande keuzes en nadere uitwerkingen op het gebied van stikstof, water, doelsturing en gebiedsprocessen. Voor bestaande melkveebedrijven kunnen deze keuzes leiden tot substantiële economische gevolgen, waaronder inkomensverlies, vermogensverlies, waardedaling van bedrijfsactiva, beperking van financierbaarheid, verslechtering van de bankabiliteit, aantasting van de exploitatie en ondermijning van de bedrijfscontinuïteit. Voor een bestaand legaal vergund bedrijf zijn dit geen theoretische risico's. Wanneer bestaande gebruiksruimte feitelijk wordt ingeperkt, ontwikkelruimte onzeker wordt gemaakt of investeringen niet langer financieerbaar blijken door veranderende normering of gebiedsgerichte uitwerking, ontstaat rechtstreeks schade in de bedrijfsvoering en in de vermogenspositie van de onderneming. Zulke lasten mogen niet zonder meer op een beperkte groep ondernemers worden afgewenteld. Ik verzoek u daarom in het definitieve programma expliciet vast te leggen dat: - bij de verdere uitwerking van normering, additionaliteit en gebiedsgerichte maatregelen de bedrijfseconomische effecten, het risico op inkomensverlies, vermogensverlies en aantasting van de financierbaarheid voor bestaande legaal vergunde bedrijven concreet en toetsbaar in beeld worden gebracht; - geen onevenredige lasten op een beperkte groep bestaande bedrijven worden afgewenteld zonder kenbare, deugdelijke en toetsbare afweging van proportionaliteit, uitvoerbaarheid en economische gevolgen; - indien nadere uitwerking van het programma of daarop gebaseerde besluiten leiden tot feitelijke beperking van bestaande gebruiks- of ontwikkelruimte, de provincie expliciet aangeeft op welke wijze nadeelcompensatie dan wel een andere passende vorm van schadeafdekking of compensatie aan de orde is; - de provincie erkent dat beleidsmatige onzekerheid op zichzelf al schade kan veroorzaken, bijvoorbeeld doordat investeringen, herfinanciering, bedrijfsopvolging of stalmodernisering worden vertraagd, bemoeilijkt of feitelijk onmogelijk gemaakt;		

e. in de verdere uitwerking niet alleen ecologische effectiviteit, maar ook de gevolgen voor rendement, kasstroom, vermogenspositie, financierbaarheid en continuïteit van bestaande bedrijven volwaardig worden meegewogen. Zonder deze borging bestaat het risico dat publieke beleidsdoelen worden gerealiseerd ten koste van individuele ondernemers die worden geconfronteerd met inkomensverlies, vermogensverlies en structurele bedrijfsrisico's, terwijl daarvoor geen voldoende kenbare regeling of afwegingskader bestaat. Dat acht ik onverenigbaar met een zorgvuldige, evenwichtige en uitvoerbare programmatische aanpak. 7. Samenhang met landelijk beleid Het beleid van het nieuwe kabinet was nog in ontwikkeling toen het Ontwerpprogramma ter inzage werd gelegd. Inmiddels is meer duidelijk geworden over de landelijke beleidslijn. In een Kamerbrief van 27 maart 2026¹ zijn de uitgangspunten en zeven pijlers van aanpak voor landbouw, natuur en stikstof nader uiteengezet. Ik verzoek u om bij de vaststelling van het definitieve programma expliciet te bezien in hoeverre het TLGD daarop kan aansluiten, zodat wordt voorkomen dat het programma op korte termijn opnieuw moet worden herzien. Op dit punt ontbreekt nu nog voldoende samenhang. Conclusie Ik verzoek u het definitieve programma op de in deze zienswijze genoemde punten aan te passen en te verduidelijken, zodat voor bestaande melkveebedrijven daadwerkelijk rechtszekerheid, investeringszekerheid, uitvoerbaarheid en economisch perspectief ontstaat. Tevens verzoek ik u expliciet te borgen dat bestaande ondernemers niet onevenredig worden belast met inkomensverlies, vermogensverlies en financieringsschade zonder een kenbare en toereikende regeling voor nadeelcompensatie of andere passende schadeafdekking. Voorbehoud van rechten Indien het definitieve programma, de nadere uitwerking daarvan of daarop gebaseerde besluiten leiden tot beperking van bestaande vergunde gebruiks- of ontwikkelruimte of tot schade voor mijn bedrijf, behoud ik mij het recht voor daartegen rechtsmiddelen aan te wenden en zo nodig aanspraak te maken op nadeelcompensatie of andere passende schadevergoeding.		
237.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Uit uw publicatie in het Provinciaal blad 2026, 2565 d.d. 13 februari 2026 blijkt dat het ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (hierna: TLGD) tot en met 30 maart 2026 ter inzage ligt. Wij hebben kennis genomen van dit ontwerpplan.	Zienswijzen 28 t/m 46, 49, 58, 157, 160 en 237 zijn inhoudelijk identiek opgebouwd en bevatten onder de volgende genoemde thematische kopjes dezelfde argumentatie: - juridische status van het programma	

Wij worden rechtstreeks geraakt door de maatregelen in het programma, aangezien deze maatregelen gevolgen hebben voor de bedrijfsvoering, de ontwikkelingsmogelijkheden en de vergunningverlening van ons bedrijf. De zienswijze richt zich op zowel de juridische houdbaarheid als de praktische uitvoerbaarheid van het programma. Wij willen daarom gebruik maken van de mogelijkheid om een zienswijze in te dienen. Eerst wordt ingegaan op de juridische status van het programma, daarna op de onderdelen van het ontwerpprogramma die onze bedrijfsvoering direct raken. De zienswijze wordt afgesloten met een concreet verzoek. Juridische status van het programma Het doel van het programma is om uiteen te zetten hoe de provincie Drenthe tot en met 2030 werkt aan het oplossen van het vergunningenslot, het bieden van een oplossing voor PAS-melders, het versterken van de landbouwstructuur en het behalen van de wettelijke doelen voor water en natuur. Daarnaast wil het programma de belangrijke rol van de landbouwsector in de provincie bestendigen. De provincie geeft aan dat het programma maatregelen toevoegt aan bestaande projecten en programma's, maar dat het geen eigen uitvoeringsorganisatie kent. Hoewel het ontwerpprogramma formeel beleidsmatig van aard is, bevatten meerdere onderdelen, zoals ammoniakreductie en hydrologische maatregelen, feitelijk normerende elementen. Deze hebben directe, bindende gevolgen voor vergunningverlening en voor de bedrijfsvoering van agrariërs. Daarmee worden zelfstandig normen opgelegd die niet zijn vastgelegd in wet- of regelgeving. Dit is in strijd met het rechtszekerheidsbeginsel en met het evenredigheidsbeginsel. Stikstofbeleid en vergunningverlening Het TLGD bevat ingrijpende maatregelen om de stikstofuitstoot te reduceren en legt de verantwoordelijkheid hiervoor in belangrijke mate bij agrariërs. De provincie stuurt op een generieke ammoniakreductie van 30% en verlangt in bepaalde gebieden minimaal 13% extra, terwijl bovendien verdere reducties kunnen worden opgelegd om te voldoen aan het additionaliteitsvereiste. Een deugdelijke juridische en ecologische onderbouwing van dit vereiste ontbreekt echter. Dat is in strijd met het zorgvuldigheidsbeginsel. Ondanks de zware inzet op emissiereductie komt de vergunningverlening niet op gang. Het beleid is gebaseerd op modelmatige overschrijdingen van Kritische Depositiewaarden (KDW), zoals opgenomen in de Natuurdoelanalyses, zonder dat sprake is van aantoonbare feitelijke verslechtering van natuurwaarden ten opzichte van referentie jaren. Zolang deze modelmatige overschrijdingen bestaan, stelt de provincie dat emissiereductie volledig moet worden ingezet voor natuurherstel en niet mag worden gebruikt voor vergunningverlening. Daardoor blijft ontwikkeling op bedrijfsniveau praktisch onmogelijk.	- stikstofbeleid en vergunningverlening - water en hydrologische maatregelen - grondgebruik en natuurontwikkeling - belangenafweging Voor een beantwoording van deze onderdelen verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 28. <u>Bedrijfsspecifiek</u> Wat betreft de mogelijkheden voor groei van het bedrijf binnen de vergunning, waarover een vraag stelt, geldt dat wij met onze norm (zie paragraaf 4.1) geen latente ruimte innemen. Groei binnen de vergunning blijft mogelijk, zo lang als de norm in 2035 maar wordt gehaald. Wat betreft de opgaven die deels over uw gronden zouden liggen. Bij de uitwerking van het programma moeten de precieze maatregelen per gebied worden bepaald en zal blijken welk gebruik daarbij mogelijk is. U wordt als belanghebbende betrokken bij die uitwerking.	

Daar komt bij dat het beleid zwaar leunt op het AERIUS-model, waarvan de betrouwbaarheid nog onvoldoende is vastgesteld. De veldvalidatie is beperkt en pas na 2027 beschikbaar. Het opleggen van ingrijpende maatregelen op basis van niet-gevalideerde modellen voldoet niet aan de eisen van artikel 3:2 Awb. Bovendien ontbreekt een onderbouwing dat de voorgestelde maatregelen daadwerkelijk leiden tot het stoppen van verdere verslechtering of tot verbetering van de natuurkwaliteit. Omdat tegelijk geen vergunningruimte wordt geboden, kunnen agrariërs niet investeren in emissiereducerende technieken of innovatieve maatregelen. Het ontwerp biedt daarmee geen realistisch handelingsperspectief. Water- en hydrologische maatregelen Het TLGD introduceert aanvullende provinciale eisen bovenop het bestaande Europese waterbeleid. De provincie wil meer water vasthouden rondom Natura 2000-gebieden en de waterkwaliteit verbeteren door maatregelen die diep ingrijpen in het agrarisch gebruik. Het verhogen van waterpeilen leidt echter tot vernatting van percelen, wat gevolgen heeft voor draagkracht, opbrengst, emissies, weidegang en weidevogelbeheer. Bovendien begeeft de provincie zich hiermee deels op het terrein van de waterschappen, die primair verantwoordelijk zijn voor waterbeheer. Voor ons is onvoldoende duidelijk of deze maatregelen juridisch en ecologisch adequaat zijn onderbouwd en of zij evenredig zijn in verhouding tot de grote economische en praktische gevolgen voor agrarische bedrijven. Het risico bestaat bovendien dat het niet halen van KRW-doelen leidt tot vergunningstops of bedrijfsbeperkingen, terwijl het TLGD geen compensatieregelingen of waarborgen bevat. Daarmee houdt het programma onvoldoende rekening met de rechtspositie en de continuïteit van agrarische ondernemers. Grondgebruik en natuurontwikkeling Het ontwerpprogramma roept grote onzekerheid op over de toekomst van agrarische gronden. In de zogenoemde zoekgebieden suggereert de provincie dat grond kan worden herbestemd voor natuurontwikkeling of bufferzones. Hoewel wordt gesteld dat de “boer aan het roer” staat, wordt in werkelijkheid top-down genormeerd en wordt extensivering feitelijk noodzakelijk gemaakt zonder de garantie dat voldoende grond beschikbaar komt. De verwachting dat 70% van de opgave via vrijwillige grondruil wordt gerealiseerd is niet realistisch, aangezien grondmobiliteit sterk afhankelijk blijft van vrijwillige verkoop. Dit schept een schijnperspectief. Daarnaast is functiewijziging niet als provinciale bevoegdheid geborgd en ontbreekt een uitgewerkt compensatiekader. Wanneer provinciaal beleid ertoe leidt dat landbouwgrond haar agrarische functie verliest, ontstaat het risico van indirecte onteigening zonder wettelijke basis of schaderegeling, hetgeen juridisch onhoudbaar is. Belangenafweging		

Het TLGD bevat geen evenwichtige belangenafweging. In een tijd van geopolitieke spanningen en onzekerheid over internationale voedselketens is een robuuste en betrouwbare voedselvoorziening van groot maatschappelijk belang. Ook de leefbaarheid van het platteland en de economische positie van agrarische ondernemers moeten daarin worden meegewogen. De Habitatrichtlijn schrijft bovendien voor dat bij de uitvoering van natuurmaatregelen rekening moet worden gehouden met economische, sociale en culturele vereisten en met regionale en lokale omstandigheden. Het programma doet dit onvoldoende en houdt evenmin rekening met de beperkingen die hydrologische maatregelen opleggen aan bestaande agrarische bedrijfsvoering. Het ontbreken van een integrale, evenwichtige en juridisch verantwoorde belangenafweging vormt dan ook een fundamenteel bezwaar tegen het TLGD.

Bedrijfsspecifiek

1. [REDACTED] Op deze bedrijfslocatie beschikken wij over een geldige natuurvergunning van [REDACTED] voor het houden van [REDACTED] melkkoeien en [REDACTED] stuks jongvee. Van belang is dat deze natuurvergunning in 2019 niet volledig werd benut. In dat jaar bevond het bedrijf zich nog in een ontwikkelingsfase, waardoor het feitelijk gehouden aantal dieren lager lag dan het vergunde maximum. Ook nadien is de natuurvergunning niet volledig benut. Op dit moment worden circa [REDACTED] melkkoeien en [REDACTED] stuks jongvee gehouden.

2. [REDACTED]
Op deze bedrijfslocatie beschikken wij over een geldige natuurvergunning van [REDACTED] voor het houden van [REDACTED] stuks jongvee. Ook deze vergunning is nog niet helemaal benut omdat dit samenhangt met de voorziene ontwikkeling op de melkrundveelocatie. Op dit moment worden circa [REDACTED] stuks jongvee gehouden.

3. [REDACTED]
Op deze bedrijfslocatie beschikken wij over een geldige natuurvergunning van [REDACTED] voor het houden van [REDACTED] geiten ouder dan 1 jaar, [REDACTED] opfokgeiten van 61 dagen tot 1 jaar en [REDACTED] opfokgeiten tot 60 dagen. Deze locatie is [REDACTED] door ons gekocht en in het jaar van de koop werd de vergunning nog niet volledig benut. Inmiddels wordt deze vergunning wel volledig benut.

Wij willen uitdrukkelijk de mogelijkheid behouden om de vergunde situaties in de toekomst alsnog volledig te benutten. Die vergunde ruimte vormt een essentieel onderdeel van de bedrijfsvoering en de langetermijncontinuïteit van ons bedrijf. Hiervoor zijn ook reeds stappen genomen in de vorm van een aanvraag omgevingsvergunning voor de melkrundveelocatie die door de onzekerheid van de stalsystemen tot op heden nog niet is verleend door de gemeente.

Ons bedrijf beschikt over [REDACTED] hectare grond. Enkele percelen van ons bedrijf liggen binnen de zoekgebieden, waardoor we ons zorgen maken. De TLDG laat namelijk ruimte voor aanvullende gebiedsmaatregelen, zoals de ontwikkeling van ecologische zones, aanpassingen in landschapsstructuren en beperkingen in het gebruik van gronden in overgangsgebieden. Voor een grondgebonden melkveebedrijf dat zijn percelen structureel nodig heeft voor beweiding, voederwinning en mestplaatsing, grijpen dergelijke maatregelen direct in op het dagelijks gebruik van de gronden. De cumulatie van emissiereducties, onduidelijke referentiesystematiek, hydrologische ingrepen, beperkingen in mestplaatsing en mogelijke aanpassingen in perceelsinrichting tast de toekomstbestendigheid van ons bedrijf ernstig aan en brengt de continuïteit van de onderneming in gevaar. Verzoek Wij verzoeken u om de huidige weg van het TLGD-ontwerpprogramma te heroverwegen en het toekomstbeleid niet door te zetten. In het geval van publicatie van zienswijzen, deze zodanig te anonimiseren, dat ons bedrijf en de ligging niet te herleiden zijn.		
238.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Via deze weg wil ik graag van de gelegenheid gebruik maken om een zienswijze kenbaar te maken in het kader van het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe. Wij zijn [REDACTED] Na het horen van de peildatum toch wel zorgen. We hebben 2 bedrijfsopvolgers die het bedrijf dolgraag over willen nemen, als die peildatum aangehouden wordt dan is er geen toekomst meer voor ons bedrijf. De financieringen zijn allemaal aangegaan voor het aantal koeien dat we nu hebben en dat kunnen we niet nakomen met minder koeien. Het meer realistisch zijn om de peildatum minder ver in het verleden of gelijk aan NB Vergunning of fosfaatrechten te koppelen. Alle bedrijven zullen nu meer koeien hebben dan in 2019. Tot zover onze opmerkingen en suggesties. Ik ben graag bereid om deze zienswijze mondeling toe te lichten. Als er naar aanleiding van deze zienswijze vragen zijn, dan kunt u contact met ondergetekende opnemen.	1. Is het College bereid de peildatum 2019 te heroverwegen of te nuanceren, bijvoorbeeld door aansluiting te zoeken bij NB-vergunningen, fosfaatrechten of andere juridische en structurele uitgangspunten, zodat deze recht doet aan legale bedrijfsontwikkeling? Nee. Zie ons antwoord op onder meer zienswijze 3. 2. Hoe gaat het College om met bijzondere en niet-representatieve bedrijfssituaties rond de peildatum, zoals tijdelijke stilstand als gevolg van overmacht, om onevenredige benadeling van individuele bedrijven te voorkomen? Zie ons antwoord op onder meer zienswijze 3. 3. Hoe borgt het College dat de gekozen systematiek binnen het TLGD	

		voldoende toekomstperspectief biedt voor agrarische gezinsbedrijven, inclusief bedrijfsopvolging en het kunnen nakomen van aangegane financiële verplichtingen? Door het bieden van duidelijkheid en werken aan het weer mogelijk maken van vergunningverlening, willen we weer perspectief bieden.	
239.	Gemeente Aa en Hunze		
Zienswijze		Reactie op zienswijze	Gevolgen
De provincie Drenthe heeft het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD) van 16 februari tot en met 30 maart 2026 ter inzage gelegd voor het indienen van zienswijzen. Het ontwerpprogramma wil gebiedsgericht werken aan de wettelijk verplichte opgaven voor natuur, water, stikstof en klimaat. De wettelijke verplichte opgaven staan voor de gemeente Aa en Hunze niet ter discussie. In de ruimtelijke plannen van Aa en Hunze is daar al voor een belangrijk deel in voorzien op basis van het Programma Natuurlijk Platteland (PNP) en de Kaderrichtlijn water (KRW). Toch zien wij met betrekking tot de voorgestelde maatregelen en de uitvoering daarvan aanleiding om onze zienswijzen bij u onder de aandacht te brengen. In navolging van onze pro forma zienswijze onderbouwen wij deze als volgt. Sociaaleconomische effecten Aa en Hunze is een plattelandsgemeente met vitale dorpen, veel natuur en een belangrijke agrarische sector. Boeren horen thuis in onze gemeente. Zij beheren een groot deel van het landschap, zorgen voor werkgelegenheid en de sociale structuur in de dorpen. Het landelijke en agrarische karakter maakt zo een belangrijk onderdeel uit van onze identiteit. Dit maakt dat wij de landbouwbedrijven in onze gemeente zoveel mogelijk willen behouden. Een van de uitgangspunten van het TLGD is dat daarmee ook wordt bijgedragen aan de sociaaleconomische vitaliteit en leefbaarheid van het landelijk gebied. Dit uitgangspunt zien wij in de voorgestelde maatregelen niet of nauwelijks terug. In het definitieve programma zien wij graag meer opgenomen hoe wordt bijgedragen aan het behoud van de leefbaarheid als de economische activiteit van landbouwsector aan betekenis gaat verliezen. In het ontwerpprogramma wordt aangegeven dat de sociaaleconomische gevolgen van het TLGD, op basis van de impactanalyse (methode WUR) globaal gezien positief is. Dit is wat ons betreft veel te summier en met te veel aannames onderbouwd. Wij zien in de praktijk dat de ruimtelijke en economische effecten van het beëindigen van landbouwbedrijven groter zijn. De herbestemming van vrijkomende agrarische gebouwen en gronden is vaak erg lastig omdat passende		1. Sociaaleconomische effecten en toekomst van de landbouw 1.1 Hoe borgt de provincie dat het TLGD daadwerkelijk bijdraagt aan sociaaleconomische vitaliteit, leefbaarheid en behoud van de landbouwstructuur in plattelandsgemeenten, en zijn de negatieve effecten van bedrijfsbeëindiging en functieverlies daarin realistisch meegenomen? Voor wat betreft de mogelijke impact op leefbaarheid van gemeenschappen, de sociaal-economische impact, hebben wij hoofdstuk 6 aangepast en uitgebreid. Daarnaast voeren wij middelen op om eventuele negatieve effecten op leefbaarheid aan te pakken. Bij het uitwerken van het programma komt deze mogelijke impact (incl. de aanpak ervan) als afzonderlijk punt terug. 2. Duidelijkheid, doelen en economisch perspectief 2.1 Wanneer en hoe verschaft de provincie duidelijkheid over concrete doelen, normen en maatregelen (stikstof, water, natuur), zodat	

bestemmingen niet altijd voorhanden zijn en planologische schaduwwerking op de blijvende agrarische bestemmingen moet worden voorkomen. Als een agrarisch bedrijf wordt beëindigd dan valt meestal ook een noodzakelijke schakel weg in de bestaande samenwerkingsverbanden tussen boeren onderling voor een ruimer bouwplan, voerteelt en mestafzet. Bij verlies van een agrarisch bedrijf worden zo meerdere boeren in hun bedrijfsvoering geraakt wat bovendien nadelig uitpakt voor het effectief aanwenden van mest (stikstof) en gewasbeschermingsmiddelen. Duidelijkheid en perspectief Het ontwerpprogramma geeft een uitvoerige beschrijving van de opgaven en wat er nodig is om daar uitvoering aan te geven. De daaraan gekoppelde maatregelen worden op vooral op hoofdlijnen benoemd en voor de concrete uitwerking daarvan wordt veel overgelaten aan de nog volgende gebiedsprocessen. Omdat de veeteelt wordt gezien als de belangrijkste emissiefactor voor stikstof en landbouwgrond nodig is voor aanvullende doelstellingen voor natuur en water, zal met de voorgestelde maatregelen relatief veel worden gevraagd van de landbouwsector. Door deze aanpak blijft er voorlopig nog veel onduidelijk voor agrarische bedrijven en is er nog geen haalbaar economisch perspectief. Dit is wat ons betreft voorwaardelijk om de gebiedsprocessen mee in te kunnen gaan. Het gebrek aan duidelijkheid over de maatregelen en het ontbreken van een duidelijk bedrijfseconomisch perspectief heeft er het afgelopen jaar al voor gezorgd dat de grondtransacties en de noodzakelijke investeringen voor emissiereductie en extensivering zijn vertraagd of uitgebleven. Om de gebiedsprocessen te laten slagen zal er wat ons betreft meer duidelijkheid moeten komen over de concrete doelen. Op dit moment moeten wij er te veel op vertrouwen dat er meer duidelijkheid komt met de nog uit te werken normen voor stikstof en waterkwaliteit bij de vaststelling van het programma. Wij kunnen op basis van het ontwerpplan nog niet beoordelen of de nog vast te stellen normen ook aansluiten bij de landbouwpraktijk. Doelsturing en vrijwilligheid <u>Doelsturing</u> Het ontwerpprogramma baseert zich voor de aanpak op doelsturing en vrijwilligheid. Deze uitgangspunten onderschrijven wij omdat het boeren de ruimte geeft om eigen bedrijfsspecifieke keuzes te maken. Het gebruik van kritische prestatie-indicatoren (KPI's) kan daarbij behulpzaam zijn. Hierbij plaatsen wij wel de kanttekening dat KPI's de regeldruk op agrarische bedrijven nog verder zal verhogen. Dit pleit ervoor om de hoeveelheid KPI's te beperken tot de meest bepalende factoren met normen die economisch haalbaar zijn. Verder stellen wij voor om dit instrument in te zetten met een goede onderbouwing van werkelijke (niet modelmatige) voor- en nametingen die gekoppeld aan metingen in de praktijk voor natuurherstel. Het ontwerpprogramma geeft aan dat de gekozen normen ook juridisch geborgd gaan worden door deze vast te leggen in de Provinciale Omgevingsverordening. Daarmee ontstaat het risico dat de KPI's zich in juridische procedures tegen de boer zullen keren wanneer deze om	agrarische bedrijven kunnen beoordelen of deze aansluiten bij de praktijk en een haalbaar economisch perspectief bieden? Wij hebben met het TLKGD een grote stap gezet in het bieden van meer duidelijkheid. Tegelijk vraagt ook dit programma nog uitwerking, zoals de juridische verankering van de norm, instrumenten en subsidies etc. 3. Doelsturing, KPI's en juridische borging 3.1 Hoe worden KPI's zodanig ingezet dat zij gebaseerd zijn op praktijkmetingen, economisch haalbaar zijn, perspectief bieden op vergunningverlening en niet leiden tot extra regeldruk, jurisdisering of een eenzijdige verantwoordelijkheid voor natuurherstel bij boeren? Met doelsturing zetten we juist de praktijk centraal i.p.v. opleggen generieke maatregelen. Dit geeft de boer de ruimte middels zijn vakmanschap op zijn bedrijf, met zijn grondsoort zelf te bepalen met welke maatregelen hij de doelen wil behalen. De borging ervan zal juridisch nog verder uitgewerkt moeten worden. Uiteraard moet voorkomen worden extra regeldruk hierbij te organiseren. In overleg met de sector is hier aandacht voor. 4. Vrijwilligheid en haalbaarheid van stikstofreductie 4.1 Hoe waarborgt de provincie dat het uitgangspunt van vrijwilligheid overeind blijft bij gestapelde en hoge stikstofreductie-opgaven, en dat	

wat voor reden dan ook niet gehaald kunnen worden. Wanneer de reductiedoelen juridisch worden vastgelegd, wordt de verantwoordelijkheid voor natuurherstel wat ons betreft te veel bij de boer gelegd. Liever zien wij dat de normen gehanteerd worden als een richtlijn voor het te voeren beleid. Met de inzet van KPI's moet boeren een toekomstperspectief worden geboden met zicht op vergunningverlening. Het ontwerpprogramma geeft geen zekerheid of dat in werkelijkheid ook het geval zal zijn en het gewenste natuurherstel is met gebruik van KPI's niet gegarandeerd (ook niet als dat juridisch met harde normen wordt geborgd). <u>Vrijwilligheid</u> Om bij te dragen aan de wettelijke opgave voor stikstofreductie koerst het ontwerpprogramma op een verminderde emissie van 43% in 2035. Voor veehouders in Drenthe moet een 30% emissiereductie van stikstof worden behaald. In de meest kwetsbare gebieden moet daarbovenop nog 13% extra reductie worden bereikt met een gebiedsgerichte aanpak. Deze extra generieke reductie voor Drenthe kan in en rond de gebieden met gestapelde opgaven oplopen tot een reductievereiste die ver boven de 43% stijgt. Wij vragen ons af of agrarische bedrijven dat met doelsturing nog wel kunnen realiseren. Het uitgangspunt 'vrijwilligheid' kan dan alsnog een ondraagbare verplichting worden. Dat onder specifieke omstandigheden alsnog een verplichtend grondinstrumentarium kan worden ingezet en niet-grondgebonden veehouderijen worden verplicht tot gebruik van de best beschikbare technieken doet volgens ons ook afbreuk aan het uitgangspunt van vrijwilligheid. TLGD i.r.t. gemeentelijke woningbouwopgave <u>Rolde Noordoost</u> Het aangegeven zoekgebied voor meervoudige opgaven in figuur 5.7 Gebiedsaanduiding Drentsche Aa (Rolde noordoost) is door de gemeente Aa en Hunze ook aangewezen als een te onderzoeken woningbouwlocatie. In verband met onze ambitie voor woningbouw en de afspraken die zijn gemaakt voor de Woondeal en de provincie is deze aanduiding van een zoekgebied voor meervoudige opgaven niet gewenst. Vanwege de grote urgentie en het gebrek aan alternatieven houden wij vooralsnog vast aan deze locatie als optie voor woningbouw en stellen wij voor om de grenzen van het zoekgebied aan te passen. Wij zijn bereid tot overleg om te bekijken hoe de gemeentelijke woningbouwopgave op deze en/of andere locaties gekoppeld kan worden aan de opgaven voor water en natuur. Hierbij geven wij mee dat gerealiseerde woningbouw minder stikstofemissie met zich meebrengt dan landbouw en hydrologische maatregelen ook geïntegreerd kunnen worden in een woningbouwplan. <u>Annen noordwest</u>	doelsturing voor agrarische bedrijven daadwerkelijk uitvoerbaar blijft? Zie hiervoor de beantwoording van zienswijzen 3, 4 en 6. 5. Additionaliteit, modellen en vergunningverlening 5.1 Hoe gaat de provincie om met de beperkingen van modelberekeningen (AERIUS/KDW) bij additionaliteit en vergunningverlening, en waarom wordt niet eerst ingezet op andere natuurdrukfactoren (beheer en hydrologie) in afwachting van landelijke wijzigingen? Ook het antwoord op deze vraag kan teruggevonden worden in zienswijzen 3, 4 en 6, aangevuld met het feit dat óók inzet plaatsvindt andere drukfactoren. Het is een totaalaanpak. 6. Waterkwaliteit, waterbeschikbaarheid en koppelkansen 6.1 Hoe wordt geborgd dat maatregelen voor waterkwaliteit en hydrologie gebaseerd zijn op bedrijfsgerichte monitoring, geen juridische knelpunten creëren voor de landbouw en tevens benut worden voor bredere doelen zoals klimaatadaptatie, waterberging en agrarisch waterbeheer? Door een gebiedsgerichte aanpak en monitoring (ook voor andere doelen) niet direct te koppelen aan handhaving, worden waterkwaliteits- en hydrologische maatregelen effectief vormgegeven zonder onnodige juridische knelpunten voor de landbouw.	

Ook Annen noordwest is door ons aangemerkt als een te onderzoeken woningbouwlocatie waarvoor we in overleg met de provincie concrete stappen hebben gezet voor woningbouw door de aankoop van gronden aan de westrand van Annen. In de directe omgeving daarvan wordt in figuur 5.8 'Drentse Aa met KDW's' een deel van Strubben-Kniphorstbos (N-2000), aangewezen als een hoog stikstofgevoelig gebied. Hieraan is tot onze geruststelling geen beperkende zonering gekoppeld. Vooruitlopend op het TLGD hebben wij hier eerder op ambtelijk niveau overleg gehad met de provincie. Daarbij is uitgesproken dat dit onze beoogde woningbouwlocatie niet zou hinderen vanwege de gunstige ligging (ten noordoosten van N-2000) en het feit dat woningbouw een tijdelijke en een lagere stikstofbelasting geeft dan landbouw. Nu het ontwerpprogramma gereed is willen wij graag uw bevestiging dat deze aanduiding op de kaart geen beperkingen gaat opleveren voor de door ons beoogde woningbouwlocatie Annen noordwest. Ook zouden wij graag in het beleid terugzien dat woningbouw bij functieverandering een positief effect heeft op de stikstofuitstoot Additionaliteit en vergunningverlening De stikstofreducerende maatregelen mogen op basis van jurisprudentie pas worden ingezet voor vergunningverlening als de reductie niet nodig is voor natuurherstel. Dit is problematisch omdat voor veel Natura 2000-gebieden de stikstofbelasting zo hoog is dat voorlopig alle reductiemaatregelen nodig zijn om de instandhoudingsdoelstellingen voor de natuur te halen. Wij begrijpen dat het juridisch zeer lastig is om aan te tonen dat een specifieke maatregel niet meer nodig is voor natuurherstel en er ruimte ontstaat voor vergunningverlening voor bijvoorbeeld woningbouw. In het ontwerpprogramma wordt ervoor gekozen om de additionaliteit modelmatig met AERIUS te berekenen omdat het wettelijk is voorgeschreven. Het is echter al heel lang bekend dat er een heel groot verschil zit tussen de modelberekeningen voor de Kritische Depositiewaarde (KDW) en de werkelijke metingen in de praktijk. Met andere woorden: AERIUS is niet geschikt voor vergunningverlening en kan wetenschappelijk geen basis zijn voor harde juridische doelen. Het risico bestaat dat de maatregelen straks voldoen aan de wettelijke vereisten maar dat ze geen aantoonbaar effect hebben op de staat van de natuur. Het kabinet-Jetten heeft in het coalitieakkoord 'Aan de slag' opgenomen dat ze de rekenkundige ondergrens (RKO) nog dit jaar wil verhogen. Dit zal direct ruimte geven voor legalisering van PAS-melders en de vergunningverlening die behalve voor woningbouw en infrastructuur ook nodig is voor stikstofreductie op het agrarisch bedrijf. Ook is het kabinet voornemens om de KDW uit de wet te halen als juridische afrekenmethode voor vergunningen. In plaats daarvan wordt gewerkt aan een nieuwe graadmeter die gebaseerd is op de feitelijke staat van de natuur. Gelet hierop willen wij u meegeven om in afwachting hiervan, in het programma eerst het accent te leggen op maatregelen voor de andere drukfactoren: beheer en hydrologie. Als de staat van de natuur op een andere manier wordt gemeten zal dat ook gevolgen kunnen hebben voor de normen die in de KPI's worden opgenomen.	7. Natuurdoelen, landschap en ruimtelijke effecten 7.1 Welk type landschap en biodiversiteit wordt nagestreefd binnen het TLGD, zijn deze doelen haalbaar en wenselijk, en hoe voorkomt de provincie dat natuur- en watermaatregelen leiden tot structurele beperkingen en planologische schaduwwerking voor de landbouw? Uitgangspunt voor het TLGD is dat wij werken aan landschapstypen die kenmerkend zijn voor Drenthe en de biodiversiteit die daarbij hoort. Landschapstypen en daaraan verbonden soorten komen voort uit de natuurlijke kenmerken van Drenthe, zoals de bodem- en watersystemen, in wisselwerking met menselijke benutting en gebruik. Wij zetten daarbij breed in op biodiversiteitsherstel in zowel de natuurgebieden als ook in het landelijke gebied daarbuiten. Algehele verbetering van de biodiversiteit zien wij als een belangrijke basis voor de instandhoudingdoelen in de Natura 2000-gebieden. Daarvoor zijn verschillende instrumenten beschikbaar, zoals Basiskwaliteit Natuur en ANLb. Maatregelen worden genomen op basis van vrijwilligheid. In gebiedsprocessen zal worden onderzocht welke maatregelen mogelijk en haalbaar zijn, met oog voor impact op andere functies. Indien er sprake is van maatregelen die tot structurele beperkingen voor de landbouw leiden zijn middelen beschikbaar voor compensatie, zoals afwaardering naar verminderde landbouwwaarde. Planologische schaduwwerking, d.w.z. externe werking	

Waterkwaliteit en waterbeschikbaarheid <u>Waterkwaliteit</u> Voor het verbeteren van de waterkwaliteit moeten de KRW-doelstellingen al in 2027 worden gehaald. De landbouw speelt daarbij een belangrijke rol als het gaat om vermindering van nitraat. Dit geldt zowel de voor veeteelt als de akkerbouw. Wij zien dat er op dit vlak al heel veel gebeurt in de landbouwsector door toepassing van bufferstroken, groenbemesters, precisiebemesting en integraal cropmanagement. Voor de toepassing van al deze maatregelen moet, net als voor ammoniakreductie, geïnvesteerd worden in een tijdspad dat past bij de individuele bedrijfsvoering van de boer en dat vraagt tijd. Daarom zien wij ook hier liever dat de KPI's voor waterkwaliteit als richtlijn worden gebruikt en niet als een juridische norm. In verband hiermee pleiten wij ervoor om ook hier de modelmatige berekeningen voor waterkwaliteit los te laten en in plaats daarvan op bedrijfsniveau een goede nulmeting en monitoring mogelijk te maken. Er moet wat ons betreft een duidelijke relatie zijn tussen het boerenbedrijf en de invloed daarvan op de kwaliteit van grond- en oppervlaktewater voordat aanvullende maatregelen worden opgelegd. Wij wijzen erop dat het Planbureau voor de Leefbaarheid onlangs nog heeft erkend dat er door de modelmatige benadering, ruim drie keer zoveel nitraatvervuiling op het oppervlaktewater aan de landbouw is toegeschreven dan werkelijk het geval is. Vertrouwen in de aanpak is cruciaal voor het behoud van draagvlak bij de landbouwsector die de gevraagde maatregelen moet uitvoeren. Verbetering van waterkwaliteit en waterbeschikbaarheid is een van de hoofdoelen van het onlangs bestuurlijk vastgestelde Gebiedsplan en Gebiedsprogramma Veenkoloniën. Dit zou als voorbeeld kunnen dienen voor de andere deelgebieden. <u>Waterbeschikbaarheid</u> Het ontwerpprogramma benoemt droogte als een van de belangrijkste drukfactoren op de natuur. Om droogte te bestrijden worden hydrologische maatregelen voorgesteld die ervoor zorgen dat water wordt vastgehouden, geborgen en vertraagd wordt afgevoerd. Wij willen er graag op wijzen dat de beschikbaarheid van schoon water ook voor landbouw van cruciaal belang is. Wij gaan er dan ook vanuit dat de hydrologische maatregelen voor de natuur de landbouwfunctie niet zal beperken en dat het beschikbare water in gelijke mate ten gunste komt van de landbouw. Met betrekking tot waterkwaliteit zien wij nog een aantal koppelkansen die niet zijn benoemd. Hierbij gaat het om klimaatadaptatie (voorkomen wateroverlast), de inzet van het landelijk gebied voor de stedelijke water(bergings)opgave, de inzet van agrarische waterbeheer. Als laatste zouden wij ook graag zien wat de waterbergingsopgave is buiten de NNN- en N-2000 begrenzing. Natuur en landschap Het ontwerpprogramma geeft aan dat de voorgestelde aanpak voor natuur en water tot gevolg heeft dat een deel van de landbouwgrond niet of minder aantrekkelijk wordt. Deze grond zou dan een natuurbestemming kunnen krijgen. Wij vragen ons af waarom de maatregelen voor water en	van natuurgebieden, is in Drenthe alleen van toepassing voor de Natura 2000-gebieden. De begrenzing daarvan, die vastgesteld is door het Rijk, wijzigt niet door het TLGD. 8. Woningbouw en gebiedsindeling 8.1 Hoe voorkomt de provincie dat TLGD-aanduidingen (zoals zoekgebieden en stikstofzones) bestaande en noodzakelijke gemeentelijke woningbouwlocaties belemmeren, en wordt expliciet erkend dat woningbouw bij functieverandering een positief stikstofeffect kan hebben? Het TLGD programma beoogt van het stikstofslot te komen om hiermee alle plannen waar stikstof een thema is mogelijk te maken, zowel voor de toekomst van de agrarische sector, de plannen van verschillende gemeenten danwel de opgaven voor natuur en water. 9. Gebiedsgerichte aanpak en samenwerking 9.1 Hoe sluit de provincie de uitvoering van TLGD aan op bestaande, bestuurlijk vastgestelde gebiedsprocessen, en in hoeverre wordt het Gebiedsprogramma Veenkoloniën als leidend uitgangspunt gehanteerd? In de uitvoering van de plannen wordt aangesloten op bestaande processen. Daarbij gelden voor een aantal gebieden bijzondere programma's die goed bekend zijn bij de Provincie. Samenwerking met lopende programma's is inderdaad een uitgangspunt.

natuur niet zo genomen worden dat de omliggende grond in principe altijd geschikt blijft voor de landbouw. Met deze aanpak ontstaat volgens ons direct een virtuele bufferzone voor extra natuurontwikkeling die vervolgens weer planologische schaduwwerking gaat opleveren voor de gronden die daar weer aan grenzen. De landbouwfunctie wordt zo langs de weg van geleidelijkheid uit het landschap weggedrukt terwijl versterking van de landbouw ook als doel in het ontwerpprogramma is opgenomen. Voor de natuur richt de aanpak van het ontwerpprogramma zich op het versterken en herstellen van het landschap en de biodiversiteit. Niet duidelijk wordt welk landschap wordt bedoeld en wat het streefdoel is voor herstel. Dat geldt ook voor de mate van biodiversiteit. Wij kunnen op basis van het voorliggende programma niet beoordelen of dat haalbaar of wenselijk is. Gebiedsgerichte aanpak en samenwerking <u>Organisatie gebiedsgerichte aanpak</u> Het ontwerpprogramma voorziet in een gebiedsgerichte aanpak in samenwerking met de gebiedspartners; de agrarische sector, gemeenten, waterschappen en terreinbeherende organisaties. Om het nodige maatwerk te kunnen leveren ondersteunen wij deze aanpak. Wel vragen wij u om dit zoveel mogelijk te laten landen in de organisatie van de bestaande gebiedsprocessen: Drentsche Aa, Hunze en de Agenda voor de Veenkoloniën. In deze gebiedsprocessen is veel kennis en kunde opgebouwd en wordt er al vele jaren gewerkt aan de bestaande opgaven in het kader van het Programma Natuurlijk Platteland, waarmee de aanvullende opgaven uit het TLGD verweven moeten worden. <u>Samenwerking Agenda voor de Veenkoloniën/Innovatie Veenkoloniën</u> In het bijzonder vragen wij uw aandacht voor het gebiedsproces voor de Veenkoloniën. Het samenwerkingsverband van de Agenda voor de Veenkoloniën en Innovatie Veenkoloniën heeft voor dit gebied al een bestuurlijk goedgekeurd Gebiedsplan Veenkoloniën en een Gebiedsprogramma Veenkoloniën opgeleverd waaraan alle gebiedspartners zich gecommitteerd hebben. Met het breed gedragen Gebiedsprogramma doet de landbouwsector een aanbod om doelgestuurd bij te dragen aan de alle transitieopgaven. Wij vragen u daarom om het Gebiedsprogramma als leidend te beschouwen in de gebiedsgerichte aanpak voor het TLGD.		
240.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Met deze zienswijze willen wij ons richten tot het College van Gedeputeerde Staten van de provincie Drenthe. Onze reactie gaat over het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD), omdat dit ontwerp gevolgen heeft voor onze bedrijfsvoering, onze gronden, vermogenspositie en de toekomst van onze eventuele bedrijfsopvolgers in Noordwest Drenthe. Met deze zienswijze willen wij onze zorgen en bezwaren tegen de TLGD kenbaar maken, zodat bij de verdere besluitvorming hier rekening mee gehouden kan worden.	1. Wat zijn de concrete maatregelen en gevolgen van het TLGD in Noordwest Drenthe voor agrarische bedrijven, gronden, bedrijfsontwikkeling en vermogenspositie? Voor wat betreft de stikstofnorm (generiek en gebiedsgericht) is de opgave (het doel) uitgewerkt in het programma. Ten aanzien	

<u>Algemene opmerkingen</u> Het plan en de kaarten zijn vaag en weinig concreet wat de bedoeling is in het gebied. Hierdoor is het niet duidelijk wat de maatregelen zijn en de consequenties voor onze directe omgeving en bedrijfsontwikkeling. Het gehele plan is gebaseerd op de rekenmodellen ill Aeries. De rekenmodellen in Aeries zitten vol aannames en verouderde, niet representatieve data. Gebruik van recente data is hierdoor een vereiste. Er is weinig gelegenheid geweest vanuit het gebied om inbreng te geven op het plan, terwijl dit grote gevolgen heeft voor de agrarische bedrijven. Waardevolle landbouwgronden worden verkocht of geruild voordat het TLGD plan tot uitvoering wordt gebracht. Het TLGD plan is daardoor omtrent de landbouwstructuur verbetering deels achterhaald tentijde dat het ontwerp is opgesteld. Continuïteit van de agrarische gezinsbedrijven staan onder druk door landurige onzekerheid. <u>Inhoudelijke opmerkingen</u> Achteruitgang van bodemkwaliteit voorkomen dmv organische stof verhoging staat haaks op huidige beleid van verminderde dierlijke mest aanwending op percelen terwijl er meer opbrengst af wordt gehaald dan dat er agv bemestingsnormen mag worden toegediend. Er vind dus vershraling/ verarming van de gronden plaats voor organische stof en dus verminderd waterbergend vermogen. Buiten NNN gebieden functiewijziging met als gevolg afwaardering gronden. Eigendom hoeft niet verandert te worden geeft u aan. Tevens staat dit haaks op wat er in het ontwerp wordt vermeld dat landbouwgrond, landbouwgrond blijft. Ook kan het niet zo zijn dat landbouwgrond van functie wijzigt en deze grond afgewaardeerd wordt terwijl het eigendom niet veranderd. Dit is verdamping van het vermogen van ons als grondeigenaar. Er wordt aangegeven dat invulling en uitwerking van de gebieden en de opgave samen met betrokkenen te zullen doen. Naar nu blijkt is de provincie Drenthe/Prolander inmiddels al bezig om goede landbouwgronden door middel van ruiling van bedrijven/gronden in Noord Drenthe buiten het gebied vooraf afgerond hebben. Dit vindt dus plaats voordat en buiten het nog te starten gebiedsproces om. Er is in Noordwest Drenthe ruim,-400 ha landbouwgrond door de provincie gekocht voor landbouwstructuurverbetering van de bedrijven in het gebied. Het blijkt dat er inmiddels ongeveer 120 ha is onttrokken voor verkoop/ruiling. Dan heeft het geen effect meer om een gebiedsproces met betrokkenen op te starten want de goede productieve gronden zijn inmiddels al uitgeruild.	van de hotspots, daar zijn de opgaven aangegeven voor een zoekgebied en gaan we samen met ondernemers invulling aan geven. Hier zijn dus nog geen concrete maatregelen, omdat we dit in een gebiedsproces willen vormgeven. 2. Op welke wijze is het TLGD inhoudelijk onderbouwd, gelet op het gebruik van AERIUS-rekenmodellen, de actualiteit en representativiteit van data en het ontbreken van metingen? Wij verwijzen hiervoor naar antwoord op zienswijzen 2 en 55. 3. Hoe borgt de provincie een zorgvuldig en geloofwaardig gebiedsproces, nu reeds vóórdit proces is gestart grootschalige aankoop, verkoop en ruiling van landbouwgronden heeft plaatsgevonden? De aankoop, verkoop en ruiling past binnen de kaders van de bestaande opgave (NNN, KRW en agrarische structuurverbetering) in Noord-Drenthe. We gaan nu met ondernemers en onder meer het waterschap in gesprek over de opgaven en beschikbare grond in dit gebied. Dit doen wij onzes inziens zorgvuldig door niet vooraf al maatregelen uit te werken, maar juist hierover een gebiedsproces te starten. 4. Hoe kan worden gesproken van landbouwstructuurverbetering en extensivering, wanneer productieve landbouwgronden al zijn onttrokken en	

Het extensiveren wat wordt genoemd dat ook eventueel gefaciliteerd kan worden heeft dan ook geen enkel nut meer. Ook kunnen de reeds verworven landbouwgronden, voor dat het gebiedsproces is gestart, niet meer ingezet worden om voor bestaande melkveebedrijven het areaal uit te breiden zodat deze extensiever kunnen worden. Het toekomstperspectief van de agrarische sector met de agrarische structuurverbetering gaat het doel dan ook voorbij. De meeste agrarische bedrijven hebben er geen profijt van en een enkel bedrijf heel veel. Het zou de bedoeling zijn om dit van onderaf op te starten met alle betrokkenen in het gebied om met deze werkwijze draagvlak en betrokkenheid te creëren. Door vooraf deze gronden uit te ruilen is de betrouwbaarheid van de provincie Drenthe in het geding. Er worden grotere natuurgebieden en oppervlakte water gerealiseerd, maar er wordt geen rekening gehouden met het feit dat dit een grote aantrekkingskracht heeft op watervogels. Deze foerageren nu ook al op onze landbouwgronden, in de toekomst zal dit waarschijnlijk steeds meer worden. Er wordt niet ingegaan hoe deze toename te beheren of over een schaderegeling. <u>Conclusie</u> De conclusie is dat wij u verzoeken het TLGD niet in de huidige vorm vast te stellen, maar in gesprek te gaan met de agrariërs in het gebied. Tevens verzoeken wij u het gebiedsproces in noordwest Drenthe op te starten en de huidige, reeds gestarte verkoop/ ruiling ongedaan te maken. Wij verzoeken u voorgaande opmerkingen mee te nemen in een gewijzigd TLGD en daarna in gewijzigde vorm vast te stellen.	niet meer beschikbaar zijn voor bestaande bedrijven in het gebied? Er is nog geen landbouwgrond onttrokken. We zien wel dat er meerdere belangen zijn (water, natuur, landbouw) waar afwegingen gemaakt moeten worden. We willen naast werken aan wettelijke opgaven juist met ondernemers in gesprek om ook de landbouwstructuur, bijvoorbeeld door ruilverkaveling in de gebieden waar we aan opgaven werken, te versterken. 5. Hoe verhouden functiewijziging en afwaardering van landbouwgrond buiten NNN-gebieden zich tot het uitgangspunt dat landbouwgrond landbouwgrond blijft, en hoe wordt het daarmee samenhangende vermogensverlies gecompenseerd? Het uitgangspunt luidt: landbouwgrond blijft landbouwgrond, tenzij anders overeengekomen. Dit betekent dat we werken op basis van vrijwilligheid. Als de agrarische gebruikswaarde wordt beïnvloed door keuzes in het TLGD is het uitgangspunt dat de getaxeerde financiële verschillen die ontstaan vergoed worden. Hierbij kan onderscheid gemaakt worden tussen vermogensschade en inkomensschade. Vermogensschade is gerelateerd aan het eigendom van de grond, terwijl inkomensschade gelinkt is aan de gebruiker. Op dit moment wordt er door de gezamenlijke provincies gewerkt aan een modelregeling voor de vergoedingen. 6. Hoe waarborgt de provincie de continuïteit en toekomstperspectieven	

		van agrarische gezinsbedrijven, inclusief bedrijfsopvolging, bij langdurige onzekerheid en ingrijpende beleidswijzigingen? Het programma is erop gericht met de kennis van nu maatregelen voor de komende 5 tot 10 jaar uit te werken om van het stikstofsloot te komen en de natuur te herstellen. Beleid, zowel landbouwbeleid als natuur en waterbeleid zal zich altijd blijven ontwikkelen. We willen met het TLGD voor een middellange termijn duidelijkheid geven. Dat helpt ondernemers ook door het creëren van duidelijkheid en voorspelbaarheid en dus perspectief. 7. Hoe wordt rekening gehouden met neveneffecten van natuur- en waterontwikkeling, zoals toename van watervogels op landbouwgronden, en welke beheers- of schaderegelingen worden hiervoor voorzien? Hier bestaan schaderegelingen voor. 8. Is de provincie bereid het TLGD niet in de huidige vorm vast te stellen, het gebiedsproces in Noordwest Drenthe opnieuw met agrariërs te starten en reeds ingezette grondtransacties te heroverwegen? Wij zullen het op onderdelen het TLGD aanpassen op basis van de inspraak en zienswijzen. Het gebiedsproces in Noordwest is net gestart, hier zijn nog geen besluiten genomen, dus opnieuw starten is daarmee niet aan de orde.	
241.			
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen	

We vinden dat er veel vanuit de landbouw moet komen. Ons bedrijf ligt dicht bij de Vledder aa, en denken dat door de evt aanpassingen ons bedrijf in het geding komt. In het plan zijn vele mogelijkheden genoemd rondom de vledder aa en wapserveense aa. Hiervoor is geld nodig, maar we denken dat dit er niet voldoende gaat komen. Ook denken we dat de nadruk teveel op de natuur ligt.	1. Is er voldoende budget? We hebben in het plan aangegeven dat we zeker budget hebben om de landbouw te ondersteunen in de te nemen stappen, maar er zal zeker meer geld nodig zijn. Dit zit ook de voornemens van het huidige kabinet.	
242.	Boermarke Wapse	
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Via deze weg willen wij van de gelegenheid gebruik maken om middels een zienswijze te reageren op het ontwerpbesluit van Gedeputeerde Staten inzake het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe dat van 16 februari tot en met 30 maart 2026 ter inzage ligt. Boermarke Wapse heeft kennis genomen van dit ontwerpprogramma en maakt zich ernstige zorgen over de uitwerking ervan op de leefbaarheid en de plattelandscultuur in Drenthe. De keuzes die in dit programma worden voorbereid zullen de agrarische sector en daarmee de Drentse samenleving hard raken op sociaalmaatschappelijke en culturele aspecten. Onze zorgen zullen we in onderstaande zienswijze nader toelichten: Boermarken oeroud maar springlevend onderdeel Drentse samenleving Onze Boermarke is een eeuwenoud collectief van boeren/grondgebruikers, die gezamenlijk in de ruimste zin van het woord zorg dragen voor gebruik van ons gebied. Hier vormen wij een wezenlijk actief onderdeel van de leefgemeenschap. Ook staan wij collectief op de Nationale Inventaris voor immaterieel cultureel erfgoed van Unesco. Wij bouwen voort op een rijke (cultuur)historie en nemen actief verantwoordelijkheid voor een leefbaar platteland. Samen met bewoners werken we aan het behoud van de plattelandscultuur. We dragen zorg voor een toekomstbestendige landbouw, bestendig beheer van de jachtvelden en ruimte voor agrarische natuur. Als erfgoeddragers en vernieuwers staan we midden in de samenleving, met respect voor verleden én toekomst. <u>Reageren op niet uitgewerkt maatregelenplan</u> Het programma vraagt op veel onderdelen nog een nadere uitwerking en daarnaast wordt de indruk gegeven dat de veranderingen in het landelijk gebied groot zullen zijn. Wij lezen vooral het voornemen tot het nemen van maatregelen gericht op ammoniakreductie, maar volgens ons kunnen deze niet los worden gezien van andere maatschappelijke opgaven en de samenleving waar boeren bedrijven mee te maken hebben, zoals klimaat, waterkwaliteit, dierenwelzijn en een leefbaar platteland. De generieke reductie van 30% ammoniakemissie en ook	Zienswijzen 16, 52, 62, 70, 86, 100, 104, 109, 124, 126, 149, 162, 163, 183, 185, 203, 231, 242 en 259 zijn vrijwel identiek aan elkaar en bevatten onder de volgende genoemde thematische kopjes vrijwel dezelfde inhoud: 10. Boermarken oeroud maar springlevend onderdeel Drentse samenleving 11. Reageren op niet uitgewerkt maatregelenplan 12. Effecten en impact te beperkt ingeschat en uitgewerkt 13. Maatschappelijk fundament onder leefbaarheid vraagt om erkenning-juridische status van het programma Voor een beantwoording verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 28.	

de voorgestelde gebiedsgerichte reductie van 13% zal veel bedrijven treffen. Ook omdat in het programma nog niet duidelijk gemaakt hoe deze reductie precies vorm zal krijgen en wat dit concreet betekent voor bedrijven in de nabijheid van stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden, daar geldt dan ook nog de additionaliteitsvereiste voor de Natura 2000-gebieden en kan er nog meerstikstofreductie noodzakelijk zijn. Daarnaast bevat het TLGD verschillende maatregelen die gericht zijn op het verbeteren van de waterkwaliteit, de bodem en hydrologisch systeemherstel. Deze maatregelen hangen onder meer samen met de doelen uit de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW) en met de hydrologische randvoorwaarden voor Natura- 2000 gebieden en de drinkwaterbescherming. Het is nog onduidelijk hoe groot deze aanvullende opgaven precies zullen zijn en of deze in de praktijk haalbaar is voor agrarische bedrijven. Wij verwachten dat het ontwerp programma TLGD daarmee grote impact heeft op grote delen van het Drentse platteland. <u>Effecten en impact te beperkt ingeschat en uitgewerkt</u> Het ontwerpprogramma beschrijft in slechts één paragraaf (Hst 6 Impact; paragraaf 6.2 Verwachte effecten TLGD) de effecten op economie en brede welvaart, maar raakt onvoldoende aan de culturele, historische, sociale en gemeenschapswaarden van het Drentse landelijk gebied. In deze paragraaf wordt bovendien gesteld dat beëindiging van bedrijven “doorgaans geen invloed heeft op de leefbaarheid” en dat “stoppende jonge boeren in de regio ander werk zullen vinden zodat stoppende bedrijven geen invloed hebben op de leefbaarheid”. Die conclusies zijn gebaseerd op macro-indicatoren. Dit is in onze ogen een veel te smalle benadering die geen recht doet aan een stabiele ontwikkeling op het platteland. <u>Maatschappelijk fundament onder leefbaarheid vraagt om erkenning</u> Wij vertegenwoordigen geen sectorbelang, maar zijn een maatschappelijk fundament dat al eeuwenlang zorg draagt voor samenhang, landschap en naoberschap, waarin grond, gemeenschap en cultuur onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Wanneer landbouwbedrijven verdwijnen, verandert niet alleen (voedsel)productie of werkgelegenheid. Dan verandert de sociale infrastructuur van onze dorpen, de kritische massa voor lokale bedrijven, de overdracht van kennis en vakmanschap, het verenigingsleven, de onderlinge afhankelijkheid en de verbondenheid met het landschap. Kortom dit tast de leefbaarheid aan. Leefbaarheid is niet alleen een kwestie van inwonersaantallen of arbeidsplaatsen. Leefbaarheid is ook identiteit, taal, traditie en thuisgevoel. Wij vragen daarom: • Erken expliciet de culturele en gemeenschapswaarde van het agrarisch systeem. • Neem in de gebiedsuitwerking een sociale en culturele impactanalyse op, naast de economische. • Betrek ons bij gebiedsprocessen, niet als belanghebbende, maar als drager van lokale		

samenhang met kennis van het gebied en haar historie. • Definieer leefbaarheid breder dan werkgelegenheid en koopkracht. • Voorkom cumulatieve afbraak van ons lokale netwerk door massale beëindiging van agrarische bedrijven. Wij willen meewerken. Wij willen verantwoordelijkheid dragen. Maar wij kunnen niet instemmen met een aanpak zoals het ontwerpprogramma TLGD welke onze historische en maatschappelijke rol reduceert tot een economische variabele. Drenthe is gevormd door zijn boermarken. Dat fundament verdient erkenning én bescherming. Boermarke Wapse verzoekt provincie Drenthe om in de zienswijze genoemde punten zorgvuldig te betrekken bij de verdere uitwerking van het programma TLGD. Uiteraard zijn wij graag bereid om deze zienswijze mondeling toe te lichten. Als er naar aanleiding van deze zienswijze vragen zijn, dan kunt u contact met ondergetekende opnemen.		
243.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
We hebben een melkveebedrijf in [REDACTED]. Destijds stond in het Provinciaal Omgevings Plan (POP) dit gebied als landbouw ontwikkelingsgebied vermeld en dus een prima plek om tot nieuwvestiging en met een goed toekomstperspectief hier te starten. Wanneer we het TLGD inzien blijkt dat zulke gebieden nu niet meer bestaan. Volgens het plan krijgen we te maken met een forse opgave m.b.t. emissiereductie zowel generiek als gebiedsgericht voor stikstof omdat we [REDACTED]. Er wordt gesproken over bufferzones rondom die gebieden met extra beperkingen voor zowel gebruik en bemesting. Dit raakt veel van onze percelen en we verwachten ook een forse afwaardering in waarde van die betreffende gronden. Wie gaat dit vergoeden? Tevens is het Oude Diep gebied aangemerkt als zijnde hotspot waar ook extra maatregelen worden opgenomen voor o.a. de Kaderrichtlijn Water. Al deze voorgenomen maatregelen treffen ons in onze bedrijfsvoering op ons bedrijf en landerijen. Dat hier door middel van doelsturing op geanticipeerd kan worden vinden we positief omdat we dan zelf de maatregelen kunnen nemen die voor ons haalbaar zijn. Maar hoe gaat dit er dan uitzien? Wat betekent paars ingetekende gebieden? Zo'n kaartje roept alweer hetzelfde op als het zgn. 'stikstofkaartje' van Van der Wal en heeft nu al een externe werking al voordat het programma van uw kant definitief is. Wij vragen u dan ook eerst een duidelijke, nadere uitwerking waar wij vervolgens nog zorgvuldig onderzoek naar kunnen doen en formeel de mogelijkheid krijgen om hierop te reageren.	1. Hoe onderbouwt de provincie dat de voorgestelde maatregelen per gebied nodig en effectief zijn? Het doel is om dit per programma goed uit te werken op basis van onder meer de NDA's. 2. Wat betekenen de aangewezen zones concreet voor bedrijven en wanneer wordt dit uitgewerkt? De zones van hotspots zijn gebieden waar we met ondernemers in gesprek willen over een aantal opgaven. 3. Hoe zijn de stikstofopgaven (30%/13%) precies gedefinieerd en hoe wordt rechtszekerheid geborgd? Dat is nader uitgewerkt in Hst 4.1.	

Tijdens een inloopavond hebben we geprobeerd om helder te krijgen welke maatregelen en ontwikkelingen er aanstaande zijn in onze omgeving. Tot onze verbazing en teleurstelling hebben we hier geen of slechts een summier antwoord op gekregen omdat er nog niets concreet is in dit plan. Het advies luidde dan ook éénduidig van uw kant; dien maar een zienswijze in. Ook op de vraag waar wij nu staan en wat de landbouw de afgelopen jaren al heeft gerealiseerd komt géén antwoord. Heeft u dit eigenlijk wel goed in beeld? Dit maakt het voor belanghebbenden lastig om het plan te doorgronden en een zienswijze in te dienen die als ontvankelijk kan worden meegenomen. Het nut en de ervaringen die wij hebben met indienen van zienswijzen is erg slecht. Al in 1992 hebben we formeel bezwaar gemaakt tegen de totstandkoming van plan Goudplevier en later ook tegen de aanwijzing van de Habitat gebieden Mantingerzand en Mantingerbos. Onlangs nog hebben we formeel bezwaar gemaakt tegen het veegbesluit waarbij habitats werden toegevoegd aan de reeds bestaande beheerplannen. Met al deze bezwaren wordt weinig/niets meegedaan terwijl er genoeg toelichting mogelijk is om hier wél iets mee te doen. Onze afdronk is: bedankt voor de zienswijze maar we doen er niets mee. Na 30 maart 2026 gaat u ook nu weer middels een nota van antwoord alle zienswijzen bundelen en wellicht kleine aanpassingen doorvoeren. En vervolgens spreekt u groots uit dat u formeel alle stappen heeft gevolgd om de procedure goed af te sluiten... Maar goed; we gaan toch proberen onze zienswijze op dit programma aan u mede te delen, dus hierbij. Om te beginnen onderstrepen ook wij de noodzaak van een goed toekomstplan om de vergunningverlening weer op gang te krijgen. Wij hebben echter grote twijfels of er met de uitvoering van dit plan de vergunningsverlening weer loskomt. De juridische zekerheid is en blijft ver te zoeken en lijkt steeds verder weg in plaats van dichterbij. De vergunningverlening moet echter een absolute voorwaarde zijn, anders hoeven we niet te beginnen aan enige uitvoering van het programma. In het geval van de aangewezen Natura 2000 gebieden kunnen we ons afvragen of de huidige KDW wel leidend moeten zijn, deze zijn zo uitzonderlijk laag dat dit geen enkele economische activiteit kan verdragen. Dit werkt de leegloop van het platteland verder in de hand en dat kan toch zeker niet de bedoeling zijn van de provincie. Ook op het gebied van water en nieuw te ontwikkelen bergingsgebieden hebben we onze bedenkingen. Wat wordt het peil van de waterhuishouding en blijven onze percelen daarbij bewerkbaar? De nieuw te maken bergingsgebieden kosten bovendien veel ruimte (meestal landbouwgrond) en worden vanuit het oogpunt van natuur(gebieden) ingericht en beheerd. Nog even weer terug naar het begin...: Eerst meten, dan sturen – gebiedsgericht onderbouwen De verplichting uit de Habitatrictlijn is helder: natuur mag niet verslechteren. Daarvoor is nodig dat: - de daadwerkelijke staat van de natuur objectief wordt gemonitord;	4. Waarom krijgen agrarische sectoren concrete opgaven en andere sectoren nauwelijks, en hoe blijft beleid consistent? De sectoren industrie en mobiliteit hebben een opgave van 50% reductie. Dit is nationaal opgelegd. 5. Waarom ligt het programma ter inzage terwijl essentiële normen ontbreken, en hoe blijft bezwaar later mogelijk? Omdat we een aantal onderwerpen samen met vertegenwoordigers vanuit de landbouwsector nog hebben uitgewerkt en input hebben gevraagd tijdens deze inspraak. Bezwaar is ook mogelijk op een op te nemen norm in ons omgevingsverordening. 6. Wat zijn de gevolgen van wateropgaven en bergingsgebieden voor landbouwgrond en waarom vooral daar? Beekdalen worden aangewezen voor wateropgaven omdat zij van nature de meest logische plek zijn voor waterberging en systeemherstel. Dit kan gevolgen hebben voor landbouwgrond. Keuzes hierover worden gebiedsgericht, onderbouwd en in overleg met agrariërs uitgewerkt, met aandacht voor uitvoerbaarheid en consequenties voor bedrijven. 7. Hoe wordt waardevermindering van gronden/bedrijven door het TLGD gecompenseerd of erkend?	

- per Natura 2000-gebied duidelijk is wat de dominante bronbijdrage is; - maatregelen aantoonbaar bijdragen aan herstel. Drenthe kent veel gebieden met lage Kritische Depositiewaarden (KDW) en stikstofgevoelige habitats. Juist dan moet per gebied inzichtelijk zijn: 1. Wat is de actuele natuurtoestand? 2. Wat is de werkelijke oorzaak van eventuele verslechtering? 3. Welk deel van de depositie komt van buiten Drenthe? 4. Welke maatregel heeft aantoonbaar effect? Zonder deze onderbouwing bestaat het risico dat generieke emissiereducties worden opgelegd zonder bewezen effect. Wij verzoeken daarom om per gebied een ecologische en bronanalyse vóórdat ingrijpende maatregelen worden vastgesteld. Naast de inloopavond in Nieuw-Balinge hebben we ook de avond van de provincie in Westerbork bezocht om meer informatie te krijgen. Na afloop hadden we nog meer vragen/opmerkingen die we hieronder hebben weergegeven. • 30 % reductie van de geregistreerde emissie in 2019; gaat u hierbij uit van het aantal dieren in 2019? Aantal fosfaatrechten? Dieraantallen in NB-vergunning? Dieraantallen in milieuvergunning? Blijft de latente ruimte beschikbaar in de toekomst? Waarom verschil tussen melkvee en intensieve veehouderij die volgens de provincie kan voldoen door de Best Beschikbare Technieken toe te passen. Hoe telt mee wat je afgelopen jaren al hebt gerealiseerd op gebied van emissiereductie? • 13 % extra opgave; waarom moet dit met een gebiedsgerichte aanpak vanuit een collectief? Gaat dit om het emissiepunt van de locatie tot de grens van het N2000 gebied. Welke beperkingen krijgen de omliggende grond van een Natura 2000 gebied? • Hoe gaat u om met gegroeide bedrijven na de peildatum van 2019? Moet de rest van het collectief deze groeiers ook (helpen) compenseren in de 13% extra opgave? • In het definitieve programma bent u ons inziens verplicht om bindende afspraken te maken wie wat gaat leveren en niet zoveel open eindjes te houden. • Wet aanpassen; KDW eruit en additionaliteitsbeginsel eruit halen omdat we, zoals u ook wel weet, hier nooit met z'n allen aan kunnen voldoen. • Wat landbouw reduceert moeten de PAS melders en interimers mee worden opgelost/vergund en pas in een later stadium toekennen aan de natuur. • Er moet nog een verdere uitwerking van de norm stikstof worden gedaan terwijl het programma al in concept nu ter inzage ligt en de uitwerking van de norm pas na de reactietermijn komt. Deze norm is echter heel bepalend voor de individuele bedrijven	Wij hebben regelingen voor het (deels) afwaarderen van landbouwgrond. 8. Hoe wordt beheer door terreinbeheerders gecontroleerd? Indiener ervaart dat beheer ondermaat is. Zie zienswijze 1. 9. Is het TLGD een definitief eindbeeld of volgen bij doelgemis nieuwe maatregelen voor dezelfde bedrijven? Het programma is erop gericht met de kennis van nu maatregelen voor de komende 5 tot 10 jaar uit te werken om van het stikstofsloot te komen en de natuur te herstellen. Beleid, zowel landbouwbeleid als natuur en waterbeleid zal zich altijd blijven ontwikkelen. Er is dus in geen enkel plan sprake van een definitief eindbeeld. We willen met het TLGD voor een middellange termijn duidelijkheid geven.	

waardoor er nu eigenlijk weinig zinnigs over vermeld kan worden voor onze eigen individuele situatie. Ook hier geldt dat er een formele bezwaarprocedure mogelijk moet zijn om tegen de gestelde norm bezwaar te maken. • Landbouwgrond moet landbouwgrond blijven, geen uitbreiding van areaal natuur en geen verdere beperkingen van het landbouwkundig gebruik en omzetting naar natuur. • Hoe gaat u het beheer van de TBO's controleren? We ervaren dat het beheer van de natuurgebieden op dit moment op verschillende punten ondermaats is. Hierdoor verslechterd de staat van de natuur (ook). Steek eerst eens eigen hand in eigen boezem voordat u naar een ander wijst! Dit betekent nl. dat de landbouw en derden weer extra als 'probleem' voor de natuuropgaven worden gezien en tot extra inspanningsverplichting kan leiden. En komt nog bij; wie gaat dit beheer allemaal betalen? • Is dit programma het eindpunt? Of komen er op termijn weer extra maatregelen als blijkt dat gestelde doelen of de staat van de natuur nog niet zijn gehaald? • Wij vinden het bijzonder dat de agrarische sector zulke specifiek opgaves krijgen opgelegd en de agrarische sector zelfs in deelsectoren (melkvee, intensief etc.) in te delen terwijl de overige (MKB)bedrijven nagenoeg niet genoemd worden en met de opmerking 'die krijgen ook wel een opgave' in onze ogen buiten schot blijven. We hebben straks een provinciaal plan voor Drenthe. We kennen de zorgen en uitwerking van de plannen voor de provincie Brabant en Utrecht. Het kan toch niet de bedoeling zijn dat we straks met 12 provincies ook 12 verschillende plannen hebben; dit is niet werkbaar en ook niet 'eerlijk'. We hebben besloten onze huidige gronden en ons hele bedrijf te laten taxeren door een externe partij. We zijn van mening dat het bedrijf in de huidige omvang een uitstekend toekomstperspectief heeft, maar door uitvoering van dit plan ons toekomstperspectief verdampt. U zult begrijpen dat dit ons grote zorgen baart en kan leiden tot een onverkoopbaar bedrijf of een bedrijf wat niet meer door onze potentiële opvolger is over te nemen. Wanneer blijkt dat door de gestelde maatregelen en verwachte beperkingen door het TLGD er een waardeverlies optreedt, stellen wij u hiervoor aansprakelijk en gaan ervan uit dat u het verschil in waarde aan ons gaat vergoeden. Tot zover onze opmerkingen en suggesties. Het moge nogmaals duidelijk zijn dat wij grote zorgen hebben over het programma TLGD. Wij vragen u dan ook onze zienswijze goed tot u te nemen, antwoord hierop te geven en uw programma bij te stellen. Wij zijn natuurlijk graag bereid om deze zienswijze mondeling toe te lichten.		
244.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen

1e Er wordt teveel de nadruk gelegd op dat alle vrije gebieden beschikbaar zijn voor natuur. 2e De Afkortingen door alle hoofdstukken worden niet verklaard of uitgelegd wat deze betekenen. 3e Het gehele zienswijze is geschreven in veel te ambtelijke taal, probeer eerst normaal ABN voor de burger uit te leggen wat je bedoeld. Nu is het zo dat wat je bovenaan de tekst leest dat je achter in het hoofdstuk al niet meer weet wat je gelezen hebt. 4e Er staan veel aannames in de teksten welke mijns inziens niet kloppen, het impact wat betreft werkgelegenheid door de landbouw wordt afgedaan of het totaal niet belangrijk is, rondom elke boer zijn wel 15-20 mensen afhankelijk van deze boer, indien deze boer er niet meer is dan betekent dat een leegloop van het platteland en ook verpaupering(zie je nu al) voorzieningen vallen weg moet je speciaal voor naar de stad. De cohesie en de noaberschap verdwijnen zo helemaal. Willen we daar allen naar toe???? Verder vindt ik dat de TLGD en ook de ambtenaren zich beter hadden en moeten voorbereiden over de gevolgen en situaties waarin we niet terecht willen komen. De bijeenkomst in Westerbork was een aanfluiting voor de aanwezigen in de zaal. Ook gaat men zich nog teveel verschuilen achter 'modellen' zie stikstof en de gevolgen en Natura 2000 gebieden waar nog strengere maatregelen getroffen gaan worden, terwijl er al zoveel is bereikt. Wanneer is het genoeg!!!!!!! Denk daar eerst maar over na voordat medewerking gevraagd wordt van alle boeren, burgers en buitenlui.	1.1 Waarom legt de provincie in het TLGD sterk de nadruk op het beschikbaar stellen van alle vrije gebieden voor natuurontwikkeling? We proberen de wettelijke opgaven zo goed mogelijk ruimtelijk te laten landen met een zo beperkt mogelijk ruimtebeslag. 1.2 Op welke wijze worden andere functies, zoals landbouw, werkgelegenheid en leefbaarheid van het platteland, hierin meegewogen? We maken in dit plan afwegingen bij de uitwerking van de wettelijke opgaven, rekening houden met alle belangen. 2.1 Waarom worden in het ontwerpprogramma in alle hoofdstukken veel afkortingen gebruikt zonder toelichting of uitleg? We nemen een lijst van afkortingen op. 2.2 Is de provincie bereid per hoofdstuk of in een aparte bijlage een duidelijke uitleg of begrippenlijst van gebruikte afkortingen op te nemen? Als we eenmaal een term hebben genoemd gebruiken we daarna de afkorting. Dat is een gebruikelijke werkwijze. Zie ook 2.1. 3.1 Waarom is het ontwerpprogramma grotendeels opgesteld in ambtelijke taal en niet in begrijpelijk Algemeen Nederlands voor burgers en ondernemers? We hebben ook een management samenvatting opgenomen en een	

	toelichting op de website (met een filmpje) voor uitleg. 3.2 Hoe zorgt de provincie ervoor dat lezers het overzicht behouden en de samenhang tussen begin en einde van hoofdstukken kunnen volgen? Zie 3.1. 4.1 Op welke aannames baseert de provincie haar inschatting dat de gevolgen voor werkgelegenheid in en rond de landbouw beperkt zijn? Dit hebben we nader uitgewerkt in het hoofdstuk over sociaaleconomisch perspectief. Zie ook onze antwoorden op zienswijze 2 en 15. 4.2 Hoe zijn indirecte effecten, zoals het wegvallen van toeleveranciers en diensten (15–20 personen per agrarisch bedrijf), meegenomen in het TLGD? Zie 4.1. 4.3 Hoe voorkomt de provincie leegloop, verpaupering en het verdwijnen van voorzieningen en sociale cohesie (noaberschap) op het platteland? Zie 4.1 4.4 Waarom is tijdens bijeenkomsten, zoals die in Westerbork, door de indiener onvoldoende ruimte ervaren voor inhoudelijke dialoog? We hebben een uitgebreide inspraakperiode met 11 avonden gehad. Daar hebben we iedereen getracht goed te woord te staan.	

		4.5 Waarom blijft de provincie sterk leunen op modelberekeningen (zoals bij stikstof en Natura 2000), terwijl volgens de indiener al veel resultaat is geboekt? Zie ons antwoord op zienswijze 2 en 55. 4.6 Wanneer acht de provincie het moment bereikt waarop kan worden geconcludeerd dat de inspanningen voldoende zijn en verdere maatregelen niet meer proportioneel zijn? Als de rechter een vergunning goedkeurt met genomen maatregelen en dit programma als onderbouwing.	
245.			
Zienswijze		Reactie op zienswijze	Gevolgen
Via deze weg wil ik graag van de gelegenheid gebruik maken om een zienswijze kenbaar te maken in het kader van het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe. Wij zijn een gezinsbedrijf [REDACTED]. Wij wonen en werken op één erf. Dit zorgt voor een grote betrokkenheid van het hele gezin bij het bedrijf. Ondanks de jonge leeftijd van onze kinderen is voortzetting van het bedrijf door minimaal 1 van de kinderen zeer waarschijnlijk. We hechten dus een grote waarde aan een goede toekomst. Het ontwerp TLGD is door ons kritisch gelezen en levert de volgende zienswijzen op: • Op heel veel punten is dit ontwerp TLGD uiterst vaag en weinig concreet. Het is voor ons dus lastig om te kunnen inzien wat de gevolgen van de in het ontwerpplan genoemde punten zal zijn. Ik ben dus van mening dat er op een later moment wanneer de plannen wel concreet zijn er weer de mogelijkheid moet zijn om zienswijzen in te dienen. • Er wordt aan de landbouwsector veel gevraagd met als doel de vergunningverlening op gang te krijgen. Er is op geen enkele wijze zekerheid dat met dit plan de vergunningverlening op gang komt en er is geen zekerheid dat de geleverde offers door de landbouw genoeg is. • Er wordt heel veel gesproken over natuurontwikkeling. Ook in combinatie met agrarisch natuurbeheer. Dat kan op veel plekken ook prima maar het moet niet doorslaan. Wij willen met ons bedrijf echt voedsel voor mensen maken. Dus boer zijn en geen boswachter.		1.1 Waarom is het ontwerpprogramma TLGD op veel punten vaag en weinig concreet, waardoor agrariërs de gevolgen voor hun bedrijf niet goed kunnen inschatten? Omdat we een aantal onderwerpen samen met vertegenwoordigers vanuit de landbouwsector nog hebben uitgewerkt en input hebben gevraagd tijdens deze inspraak. 1.2 Komt er op een later moment, wanneer de plannen wel concreet zijn uitgewerkt, opnieuw een mogelijkheid om zienswijzen in te dienen? Ja. Als een norm in de verordening komt, is er ook een zienswijze procedure. 2.1 Welke zekerheid heeft de provincie dat de inspanningen en offers die van de landbouw worden gevraagd	

• Er wordt gesproken over water vasthouden, bergen en grondwaterstanden verhogen. Dit gaat op veel plaatsen ten koste van de landbouw. Ik mis in het plan dat het belang van de water aan- en afvoer naar het IJsselmeer wordt benoemd. Het IJsselmeer is voor ons deel van Drenthe de belangrijkste waterberging. • Voor de niet-grondgebonden veehouderij wordt het verplicht om gebruik te maken van de best beschikbare techniek. Op andere punten wordt er steeds gesproken over doelsturing. Waarom mag deze sector geen gebruik maken van doelsturing? Er zijn voldoende systemen, opgenomen in de RAV-lijst die een forse reducering van de ammoniak uitstoot realiseren. Laat niet-grondgebonden veehouders daar een bij het bedrijf passende keuze uit maken. • Hoe staat het er nu werkelijk voor met de natuur? Breng dat eerst duidelijk en goed in beeld. • Er dient een controle te komen op de prestaties van de TBO'S. Ze doen veel te weinig aan onderhoud van de natuur. De vermeende slechte staat van de natuur komt voor een groter deel door slecht onderhoud dan door stikstof deposities die verwaarloosbaar klein zijn. • Er is nergens een garantie dat landbouwgrond ook landbouwgrond blijft. In eerdere plannen werd nog gesproken over een Zone 1,2 en 3. Deze zijn in dit plan niet terug te vinden. • De provincie wil de landbouw duidelijkheid bieden. Dat is niet wat dit conceptplan bereikt. Integendeel. Dit levert een grote bezorgdheid over de toekomst op. Het is belangrijk dat Drenthe serieus ruimte geeft aan de landbouw. Mensen worden opgeroepen om een noodpakket aan te leggen maar het echte noodpakket is de boer in de buurt die echt voedsel maakt! Tot slot. Het TLGD is een matig uitgewerkt plan. Veel te weinig concreet en te veel open eindjes waarvan de latere gevolgen niet te overzien zijn. Ook is er geen zekerheid dat er resultaat wordt behaald wat juridisch houdbaar is. Provincie. Ga je huiswerk doen en kom terug met een plan wat ook werkelijk toekomstperspectief biedt voor de landbouw zodat onze kinderen Drenthe niet hoeven te verlaten om echt voedsel te kunnen produceren! Ik heb niet de indruk dat ik volledig heb kunnen zijn. Mede daarom ben ik bereid om deze zienswijze mondeling toe te lichten. Ook voor vragen kunt u contact met mij opnemen.	daadwerkelijk leiden tot het loskomen van de vergunningverlening? De norm houdt hier rekening mee. 2.2 Hoe wordt geborgd dat deze inspanningen voldoende zijn en later niet alsnog aanvullende maatregelen worden opgelegd? Als aan de norm wordt voldaan is dat voor de periode dat de norm geldt voldoende. 3.1 Waar ligt volgens de provincie de grens tussen agrarische productie en natuurbeheer, zodat boeren primair voedselproducent kunnen blijven? Die grens is niet aan de provincie om te bepalen. 3.2 Hoe voorkomt de provincie dat natuuropgaven doorslaan ten koste van voedselproductie? Wij houden rekening met alle belangen, gegeven de wettelijke opgaven die we hebben. 4.1 Hoe weegt de provincie de negatieve effecten van water vasthouden, bergen en het verhogen van grondwaterstanden op landbouwbedrijven? Het wegen van negatieve effecten wordt integraal onderdeel van de besluitvorming. Dit gebeurt gebiedsgericht, op basis van onderzoek en in overleg met agrariërs, waarbij wordt gezocht naar een balans tussen doelbereik en uitvoerbaarheid voor bedrijven, inclusief het aanpassen of mitigeren van maatregelen waar nodig.	

	4.2 Waarom is het belang van wateraan- en afvoer richting het IJsselmeer als belangrijke waterberging voor dit deel van Drenthe niet expliciet opgenomen in het plan? We erkennen het belang van wateraanvoer via het IJsselmeer voor Drenthe, maar acht het noodzakelijk om het watersysteem zo in te richten dat het ook functioneert in situaties waarin deze aanvoer minder vanzelfsprekend is. Daarom ligt de nadruk in het TLGD op het vergroten van de zelfredzaamheid en veerkracht van het regionale watersysteem 5.1 Waarom wordt voor de niet-grondgebonden veehouderij verplicht gestuurd op Best Beschikbare Technieken, terwijl elders in het plan wordt uitgegaan van doelsturing? Omdat per sector een andere aanpak beter past bij de sector. 5.2 Waarom krijgen niet-grondgebonden veehouders geen ruimte om via erkende RAV-systemen zelf een passende keuze te maken voor ammoniakreductie? Omdat we de keuze voor BBT hebben gemaakt. 6.1 Hoe staat het er werkelijk voor met de natuur in Drenthe en waarom wordt dit niet eerst objectief en goed in beeld gebracht? Zie zienswijze 2 en 20, punt 7 6.2 Waarom ontbreekt een structurele controle op het onderhoud en de	

		prestaties van terreinbeherende organisaties (TBO's)? Zie zienswijze 1 7.1 Waarom geeft de provincie geen garantie dat landbouwgrond ook landbouwgrond blijft? Omdat we daar geen garanties over kunnen geven, ondernemers maken hier ook eigen keuzes in. 7.2 Waarom zijn eerdere zoneringen (zoals Zone 1, 2 en 3) niet meer opgenomen in het huidige plan en wat betekent dit voor agrarische bedrijven? Omdat een aantal partijen uit de landbouwsector zelf heeft aangegeven dat dit als niet wenselijk wordt gezien. 8.1 Welke garanties kan de provincie geven dat het TLGD juridisch houdbare en effectieve resultaten oplevert? We hebben met het TLGD ons ingezet om te komen tot een geborgde aanpak rekening houdend met ondernemers. 100% zekerheid is er niet, dit zal afhangen van rechtspraak en jurisprudentie.	
246.			
Zienswijze		Reactie op zienswijze	Gevolgen
Wij runnen sinds 2024 regeneratieve boerderij [REDACTED]. Onze missie is het verbeteren van natuurwaarden en de biodiversiteit, terwijl we voedsel produceren. Zo werken we aan systeemherstel. We spuiten niet, keren de bodem niet, werken met inheemse gewassen en brengen oude landschapselementen terug. Hierbij verbeteren wij het bodemleven, de hoeveelheid organische stof en het vochtvasthoudend vermogen van de bodem. De verschillende landschapselementen en het agroforestry systeem met meerjarige gewassen en bomen zorgt voor stikstof- en koolstofopslag in het gebied. Door dit te combineren met voedselproductie, werken we aan een vitale toekomst van zowel leefomgeving als samenleving.		1. Betrokkenheid en samenwerking 1.1 Is de provincie bereid in gesprek te gaan met de indieners over hun bijdrage aan de TLGD-doelstellingen binnen het onderzoeksgebied? Binnen de hotspots starten we gebiedsprocessen op. Daar gaan met de betrokkenen in gesprek over de opgaven.	

We leerden kort geleden over de TLGB plannen en zijn positief over de ambitie de natuur en de waterhuishouding te verbeteren. Een deel van ons agrarisch land [REDACTED] valt binnen het onderzoeksgebied. Graag gaan wij in gesprek over hoe wij hier ons steentje aan kunnen bijdragen. Wij zijn ervan overtuigd dat onze vorm van toekomstgerichte landbouw - namelijk de écht regeneratieve, waarbij natuurherstel op 1 staat - een enorm mooie manier kan vormen om de beoogde TLGB doelstellingen te behalen. Het is voor ons van belang op tijd te weten wat de precieze plannen voor ons land inhouden (o.a. hoeveel stijgt het grondwater, op welk gebied, welke impact heeft het op de rest van ons land), omdat wij komend jaar een agroforestry systeem gaan aanleggen. Deze winter investeren we fors in de aankoop van zo'n fruit -en notenbomen (reeds vergund), waardoor het van groot belang is te weten op welke locatie we welke rassen kunnen planten. Wij kunnen met ons bedrijf [REDACTED] bijvoorbeeld een pilotlocatie vormen om een voorbeeld te vormen voor andere locaties waar natuurherstel en voedselproductie hand in hand gaan. Er is veel meer mogelijk dan gewoonlijk gedacht wordt als het gaat om de combinatie van natuurherstel EN agrarisch beheer. Daarom komen wij graag in contact, om te onderzoeken hoe we ons gezamenlijk kunnen inzetten voor een vitale toekomst!	1.2 Op welke wijze ziet de provincie ruimte voor regeneratieve landbouwvormen, waarbij natuurherstel centraal staat, binnen het TLGD-programma? Daar zien wij ruimte voor, wij sluiten geen enkele landbouwvorm uit. 2.1 Hoe beoordeelt de provincie de mogelijkheid om écht regeneratieve landbouw, waarbij natuurherstel en voedselproductie worden gecombineerd, in te zetten als instrument om TLGD-doelstellingen te realiseren? Daar zien wij ruimte voor, wij sluiten geen enkele landbouwvorm uit. 2.2 Welke rol kan de provincie spelen in het benutten van agroforestry en landschapselementen voor natuur-, stikstof- en koolstofdoelen? Daar gaan we in de gebiedprocessen graag over in gesprek. 3.1 Wat zijn de concrete plannen voor het agrarisch land van de indieners dat binnen het onderzoeksgebied valt? Zie zienswijze 110. 3.2 In hoeverre en op welke locaties wordt het grondwaterpeil verhoogd, en welke effecten verwacht de provincie hiervan op de overige percelen van het bedrijf? Dat kunnen we nu nog niet aangeven, dit werken we in gebiedsprocessen uit.	

	3.3 Welke impact hebben de voorgenomen maatregelen op de huidige en toekomstige bedrijfsvoering van De Braamsluiper? Dat kunnen we nu nog niet aangeven, dit werken we in gebiedsprocessen uit. 4.1 Wanneer kan de provincie duidelijkheid geven over de precieze ingrepen en randvoorwaarden, zodat ondernemers hun investeringen daarop kunnen afstemmen? Dat kunnen we nu nog niet aangeven, dit werken we in gebiedsprocessen uit. 4.2 Hoe houdt de provincie rekening met lopende en geplande investeringen, zoals de vergunde aanleg van een agroforestry-systeem met fruit- en notenbomen? Daar gaan we in de gebiedsprocessen graag over in gesprek. 5.1 Is de provincie bereid De Braamsluiper te betrekken als pilotlocatie of voorbeeldbedrijf voor de combinatie van natuurherstel en voedselproductie binnen TLGD? Als onderdeel van gebiedsprocessen gaan we met alle ondernemers in gesprek. 5.2 Welke mogelijkheden ziet de provincie om de opgedane kennis en ervaringen van dergelijke initiatieven breder toe te passen binnen Drenthe? Zie vorig antwoord.	
247.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen

Via deze weg wil ik graag van de gelegenheid gebruik maken om een zienswijze kenbaar te maken in het kader van het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe. ■■■■. Op het moment dat wij de keuze hebben gemaakt om de ■■■■ te verlaten hebben we gezocht naar een bedrijf met een bestaande vergunning. Ik weet niet welke criteria u gaat hanteren dit blijkt nog niet uit het plan. Toch wil ik erop wijzen dat mijn financiering is gebaseerd op de huidige NB vergunning. Ik ga er van uit dat u hieraan geen afbreuk doet in de verdere besluitvorming. In het plan wordt de datum 2019 als referentie gebruikt maar is nog niet duidelijk of het gaat over vergunning of werkelijk gehouden dieren. Stel dat er vóór 2023 minder dieren op het bedrijf aanwezig waren dan de vergunning aangeeft dan zouden wij benadeeld worden als er met werkelijk gehouden dieren gerekend gaat worden. Ik heb de landbouwbijeenkomst 18 maart 2026 bijgewoond en ook daar kwamen veel vragen uit het veld. Ben blij met de kundige mensen die veel uitleg konden geven maar er blijkt toch ook nog veel openeinden in het document. Tot zover mijn opmerkingen en suggesties. Ik ben graag bereid om deze zienswijze mondeling toe te lichten.	1.1 Welke criteria hanteert de provincie bij de verdere uitwerking van het TLGD voor bestaande agrarische bedrijven met een geldige natuurvergunning? We werken met een norm. Deze bestaat naast de vergunning. 1.2 Blijft de provincie in de besluitvorming uitgaan van rechtmatig verleende NB-vergunningen, waarop de financiering van bedrijven is gebaseerd? Ja. 2.1 Wordt bij het referentiejaar 2019 uitgegaan van de vergunde situatie of van het werkelijk aantal gehouden dieren? Zie antwoord op zienswijze 24. 2.2 Hoe voorkomt de provincie dat ondernemers worden benadeeld wanneer vóór overname of verplaatsing tijdelijk minder dieren werden gehouden dan vergund? Zie vorig antwoord. 3.1 Hoe borgt de provincie dat het programma geen afbreuk doet aan de financieringsbasis van bedrijven die recent zijn overgenomen op basis van bestaande vergunningen? Zie vorig antwoord. 4.1 Wanneer worden de open einden en onduidelijkheden in het Ontwerpprogramma nader ingevuld, zodat ondernemers weten waar zij aan toe zijn?	

		In het uiteindelijke programma TLGD zullen een aantal zaken nader zijn uitgewerkt.	
248.			
Zienswijze		Reactie op zienswijze	Gevolgen
Via deze weg wil ik graag van de gelegenheid gebruikmaken om een zienswijze kenbaar te maken in het kader van het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe. Mijn [REDACTED] Wij zijn in dit gebied gekomen sinds 2008 toen nog ruilverkavelingsgebied, jaren ruilverkavelingsrente betaald en gedacht hier zijn we landbouwkundig veilig. Met onze verplaatsing is ook een fiscale claim geplaatst op de landbouwgrond, dit houdt in dat wij niet zomaar weer kunnen verplaatsen. Wij boeren hier met hart en ziel, mijn nog jonge kinderen wil ik niet van een toekomst beroven door aan een regeling mee te doen waardoor zij geen boer kunnen worden in Nederland of Europa (beroepsverbod). De waterpeilverhoging in het gebied leidt voor ons tot het onmogelijk om in het gebied te boeren en zijn hierop tegen. De verhoogde waterstand zal bij veel huizen leiden tot schimmelvorming en dus een zeer ongezonde leefomgeving. De agrarische structuur zal niet verbeteren door gronden van functie te veranderen het is tenslotte ook mijn zoekgebied om het bedrijf te vergroten en grondgebonden te blijven. De extra stikstofreductie die gevraagd wordt geeft teveel onzekerheid met betrekking tot de waardeontwikkeling en financierbaarheid van het bedrijf. De verwachte lostrekking van de vergunningverlening per 2027 lijkt onmogelijk als er eerst aantoonbaar natuurherstel moet komen. Ik ben graag bereid om deze zienswijze toe te lichten.		1.1 Waarom wordt landbouwgrond die bij ruilverkaveling expliciet als landbouwkundig veilig werd aangemerkt, nu alsnog betrokken bij ingrijpende gebiedsontwikkelingen? Opgaven ontwikkelen zich in de tijd met een ontwikkelende omgeving. 1.2 Hoe houdt de provincie rekening met ondernemers die door fiscale claims feitelijk niet meer kunnen verplaatsen? In gebiedsprocessen gaan we met de ondernemers in gesprek daar kan dit in meegenomen worden. 1.3 Hoe waarborgt de provincie toekomstperspectief voor jonge opvolgers bij maatregelen die feitelijk kunnen leiden tot een beroepsverbod in Nederland of Europa? Een beroepsverbod als gevolg van meedoen aan een stoppersregeling is een keuze van de ondernemer. Dit maakt geen onderdeel van het TLGD uit. 2.1 Waarom kiest de provincie voor verhoging van het waterpeil in een gebied waar agrarische bedrijfsvoering daardoor onmogelijk wordt? Omdat er opgaven in het gebied liggen die vragen om maatregelen. Hierover gaan we met de ondernemers in gesprek.	

	2.2 Hoe weegt de provincie de risico's voor de volksgezondheid, zoals schimmelvorming in woningen, als gevolg van verhoogde waterstanden? In gebiedsprocessen gaan we met de ondernemers in gesprek daar kan dit in meegenomen worden. 3.1 Hoe draagt functieverandering van landbouwgrond volgens de provincie bij aan het verbeteren van de agrarische structuur in het gebied? Met ruilverkaveling willen we met de blijvende bedrijven komen tot een steviger landbouwstructuur. 3.2 Hoe houdt de provincie rekening met de behoefte van bedrijven om te kunnen uitbreiden en grondgebonden te blijven binnen aangewezen zoekgebieden? We werken met een norm, juist om hier rekening mee te houden. 4.1 Waarom vraagt de provincie extra stikstofreductie terwijl dit leidt tot grote onzekerheid over waardeontwikkeling en financierbaarheid van agrarische bedrijven? Omdat we in Drenthe voldoende stikstofreductie nodig hebben om weer vergunningen te kunnen verlenen. 5.1 Hoe reëel acht de provincie het loskomen van vergunningverlening per 2027, als eerst aantoonbaar natuurherstel moet worden gerealiseerd?	

		We dienen een plan op te stellen waarin we laten zien dat we de natuur gaan herstellen. De natuur hoeft niet eerst hersteld te zijn.	
249.			
Zienswijze		Reactie op zienswijze	Gevolgen
Via deze weg wil ik graag van de gelegenheid gebruik maken om een zienswijze kenbaar te maken in het kader van het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe. Mijn naam is [REDACTED]. Het is een echt gezinsbedrijf, dat vorm gegeven wordt door mijn vrouw, onze twee zoons en ikzelf en inmiddels in zijn huidige vorm bijna 30 jaar bestaat en voortkomt uit twee verschillende families die al vele generaties boer zijn. Generaties die zich continu hebben weten aan te passen en ingrijpende keuzes hebben gemaakt om zelf toekomstperspectief te genereren. Twee grote keuzes wil ik daarbij expliciet noemen: 1. het op eigen kracht verplaatsen van het melkveebedrijf uit een door ingesloten situatie van een oprukkende bebouwde omgeving. 2. het op eigen kracht verplaatsen van een het melkveebedrijf in [REDACTED] Ik benoem deze twee impactvolle gebeurtenissen om enerzijds aan te geven dat ik verandering niet schuw, maar anderzijds ook om aan te geven dat het boer zijn wat weg begint te krijgen van een zwervend bestaan op zoek naar een plaats die toekomstbestendig is en juridische houvast geeft. Omdat op de toekomstgerichte beleidsplannen in het verleden een sterke invloed hebben gehad op keuzes die we hebben moeten maken heb ik met de nodige belangstelling kennis genomen van het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe. Ondanks dat ik het waardeer dat u als Gedeputeerde Staten van Drenthe een poging doet om toekomstbestendig beleid te ontwikkelen heb ik een aantal ernstige bezwaren op het ontwerpprogramma. Ik wil er daarbij in dit schrijven twee elementen expliciet uitlichten. 1. In het ontwerpprogramma wordt uitvoerig aandacht besteed aan de opgaven die er liggen met betrekking tot behoud en versterking van natuur. Stikstof en ammoniak worden hierbij benoemd als belangrijke drukfactoren waarop reductie moet plaatsvinden. Helaas zijn in provinciaal en nationaal beleid deze drukfactor dermate dominant geworden door vastlegging in wet- en regelgeving wat geleid heeft tot de stikstofcrisis waarin wij nu verkeren. Bij u zoektocht naar een oplossing van dit probleem gaat u voorbij aan het feit dat zonder aanpassing van nationale wetgeving en juridische kader de voorgestelde plannen geen enkele oplossing bieden. In dat opzicht bent u dus te vroeg met het ontwerpplan. Eerst zullen de wettelijke en juridische kaders helder moeten zijn anders is het varen in de mist. Voor ons als ondernemers geeft u voorgestelde		1.1 Waarom stelt de provincie een ontwerpprogramma vast terwijl het nationale wettelijke en juridische kader rondom stikstof nog onduidelijk is? Omdat we in Drenthe net als andere provincies weer vergunningen willen kunnen verlenen. 1.2 Hoe kan de provincie met dit programma juridische zekerheid bieden aan agrarische ondernemers zolang wet- en regelgeving nog niet zijn aangepast? Wij willen met ondernemers stappen zetten in reductie en drukken bij het Rijk op aan om wet- en regelgeving aan te passen. 1.3 Hoe verwacht de provincie dat ondernemers op basis van dit ontwerpprogramma verantwoorde investeringsbeslissingen kunnen nemen? Wij hebbe een norm opgenomen en geven ondernemers de tijd om hieraan te werken. 2.1 Welke concrete houvast en rechtszekerheid biedt het programma aan agrarische bedrijven die hun toekomst willen plannen? We hebben met het TLGD ons ingezet om te komen tot een geborgde aanpak rekening houdend met ondernemers.	

beleid dus geen enkele houvast en juridische zekerheid. Ik kan hierop dus geen keuzes maken en het zou volstrekt onverantwoord zijn om op deze basis investeringen te plegen. 2. Zoals ik in de inleiding al beschreef heb ik al twee maal een bedrijfsverplaatsing doorgemaakt. Door de voorgestelde uitbreiding van NNN in het gebied de Zure Venen loopt ons bedrijf wederom het risico in een situatie terecht te komen dat bedrijfsvoering op de huidige locatie onmogelijk gaat worden. De uitbreiding betekent dat natuurontwikkeling tot minder dan 100 meter van ons bedrijf komt te liggen. In het verleden gemaakte opmerking dat nieuwe natuur niet tot ongewenste externe werking kan leiden zijn inmiddels door gerechtelijke uitspraken ingehaald. Bewust hebben we gekozen om ons bedrijf te vestigen in een gebied dat aangemerkt werd als landbouwontwikkelingsgebied. Het zou van een grote mate van onbetrouwbaarheid getuigen als dit nu ingericht gaat worden als natuurgebied. Hiermee wordt het stikstofprobleem niet vermindert maar juist vergroot. Tot zover mijn opmerkingen en suggesties. Ik ben graag bereid om deze zienswijze mondeling toe te lichten. Als er naar aanleiding van deze zienswijze vragen zijn, dan kunt u contact met ondergetekende opnemen.	100% zekerheid is er niet, dit zal afhangen van rechtspraak en jurisprudentie. 2.2 Acht de provincie het verantwoord dat ondernemers keuzes moeten maken terwijl het beleid volgens de indiener onvoldoende duidelijk en juridisch onzeker is? Ja. 3.1 Waarom kiest de provincie voor uitbreiding van het Natuurnetwerk Nederland tot op minder dan 100 meter van een bestaand melkveebedrijf? In het TLGD zit geen uitbreiding van het NNN. 3.2 Hoe voorkomt de provincie dat deze uitbreiding leidt tot ongewenste externe werking voor omliggende agrarische bedrijven? Zie vorig antwoord. 4.1 Hoe verhoudt de voorgestelde natuuruitbreiding zich tot eerdere beleidskeuzes waarbij het gebied expliciet was aangemerkt als landbouwontwikkelingsgebied? We hebben opgavengebieden opgenomen. Opgaven ontwikkelen zich in de tijd met een ontwikkelende omgeving. 4.2 Hoe waarborgt de provincie de betrouwbaarheid en consistentie van haar beleid tegenover ondernemers die zich op basis van dat beleid hebben gevestigd of hun bedrijf hebben verplaatst?	

		Door beleid (zoals dit programma) te maken dat vooruitkijkt in periode van 5 tot 10 jaar. 5.1 Hoe draagt de uitbreiding van natuurgebieden rondom bestaande agrarische bedrijven concreet bij aan het verminderen van het stikstofprobleem, nu dit volgens de indiener juist tot verzwaring leidt? Stikstof is niet de enige drukfactor. Dus deze uitbreidingen gaan in de meeste gevallen over het robuuster maken van het systeem en verbeteren van de hydrologie.	
250.			
Zienswijze		Reactie op zienswijze	Gevolgen
m.b.t. figuur 5.14 (Zure Venen) en m.b.t. Oude Diep Ik vind dat het al een nat gebied is en dat het niet nog natter kan worden gemaakt.		Gebied Zure Venen en Oude Diep vind ik al nat genoeg, doet hoeft tocht niet natter? Zie zienswijze 17 en 20	
251.			
Zienswijze		Reactie op zienswijze	Gevolgen
Voor ons ligt het ontwerpplan van het Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD). De omvang van 105 pagina's toont dat er veel verschillende aspecten zijn die aandacht behoeven in het TLGD. Daaraan liggen ook nog verschillende bijlagen ten grondslag met een totale omvang van tevens ruim 150 pagina's. Ten aanzien van het TLGD wil ik u graag mijn zienswijze voorleggen en indienen middels dit document. Hierbij heb ik getracht mij te houden aan de geschetste kaders die zijn meegegeven vanuit de provincie Drenthe voor het opstellen van een zienswijze. Dit heeft geresulteerd in dit document. Gezien de omvang van het ontwerpplan met onderliggende bijlagen is het niet mogelijk gebleken om de zienswijze beknopter aan u voor te leggen. Mijn hoop is dat u deze zienswijze serieus en grondig doorneemt en evalueert alvorens u het TLGD vaststelt. Ons bedrijf kent twee bedrijfslocaties [REDACTED] Ik ben een jonge boer die samen met zijn ouders en een geweldig team de toekomst vol energie tegemoet ga. Ook wij zien dat wij aan de ene kant een goed rendement moeten behalen, maar aan de andere kant ook moeten voldoen aan de maatschappelijke opgaves. Hier lopen wij ook niet voor weg. Wij hebben echter nog wel een heel aantal vragen en zorgen. Vandaar dat wij deze zienswijze indienen.		Zienswijzen 20, 87, 92, 94, 120, 131, 141, 150, 230 en 251 zijn vrijwel identiek aan elkaar en bevatten onder de volgende genoemde thematische kopjes vrijwel dezelfde inhoud: - 1. over Juridische houdbaarheid versus streefdatum 2027 - 2. Ontbreken sociaal-economische impactanalyse (art. 2 lid 3 Habitatrictlijn) - 3. Prioritering stikstofruimte (woningbouw eigen regio) - 4. Financiën Concrete vragen en verzoeken naar aanleiding van paragraaf 1.3	

De volgende punten vormen de kern van de onzekerheid en onduidelijkheid waarmee onze bedrijven geconfronteerd worden: 1. Als het gaat om de stikstofopgave gaat het TLGD uit van de wettelijke kaders, zoals te lezen is op pagina 25, 31, 32 en 47, en dat betekent de huidige stikstofwet. In deze wet worden depositiedoelen gesteld en geen emissiedoelen. Het is inmiddels helder dat het kabinet zo spoedig mogelijk de stikstofwet wil aanpassen. Hierin zullen dan de emissiedoelen worden toegevoegd, voor de land- en tuinbouw betekent dat 42% tot 46% stikstofreductie ten opzichte van 2019. a. Waarom gaat het TLGD niet uit van de emissiedoelen, zoals die zijn omschreven in kabinetsbrieven en het coalitieakkoord als wettelijk kader? 2. Doordat het TLGD uitgaat van de huidige stikstofwet toets het TLGD bij het voldoen aan het additionaliteitsvereiste of de KDW wel of niet behaalt wordt kijkend naar de depositiewaarden. Dat is volgens ons onterecht. Het gaat namelijk enkel over het tegengaan van verslechtering en zicht op het halen van de instandhoudingsdoelen. Het behalen hiervan hoeft niet te betekenen dat de depositiewaarden gehaald hoeven te worden. Ook zonder het precies behalen van de KDW kan de staat van de natuur goed zijn. Andersom hoeft het behalen van de KDW nog geen goede staat van de natuur behaald is. Daar komt ook nog bij dat de KDW een bewegend doel is. Door vernieuwde wetenschappelijke inzichten kan dit de hoogte van de KDW aangepast worden wanneer AERIUS een update doorvoert. Het doel hierdoor constant in beweging. In het TLGD wordt stikstofemissiereductie gebruikt om te voldoen aan additionaliteit en dus moet die emissiereductie voldoende zijn om onder de berekende depositie dusdanig te verlagen om onder de KDW uit te komen. In figuur 2.12 is te zien wat aandeel depositie is van het buitenland, binnenland en Drenthe op de Natura 2000-gebieden. Hierin is duidelijk zichtbaar dat het aandeel buitenland zeer groot is en het behalen van een depositie die onder de KDW ligt, bijna helemaal onmogelijk maakt. Daarom mijn vragen en ook opmerkingen: a. Graag wil ik hier een duidelijke uitleg waarom op dit punt niet gekeken wordt naar emissiewaarden, maar naar depositiewaarden en de KDW? b. Waarom stelt u de voorwaarde aan de emissiereductie, als het gaat om additionaliteit, dat die voor een berekende depositie moet zorgen die onder de KDW moet komen? c. Gezien al bovenstaande, betekent dit niet dat het behalen van het additionaliteitsvereiste voor onmogelijke emissiereductieopdracht stelt voor de landbouw en ook andere sectoren? d. Gezien mijn bovenstaande vragen is mijn vervolgvraag: waarom denkt de provincie Drenthe dat het TLGD voldoende is om te voldoen aan het additionaliteitsvereiste? 3. In het hele programma kan ik niet lezen hoe al de emissiereductie van alle sectoren ervoor zorgen dat PAS-melders en interimers worden gelegaliseerd. Immers, er worden geen beleidsregels aangepast, dus wie nog geen NB-vergunning heeft, moet alsnog terug naar zijn of	- 1. Over de hiërarchie van doelen en 2. eenzijdige focus - 3. Over de bouwstenen van het programma - 4. Over koppeling met PAS-melders, H2, toestemmingsverlening > welke natuurverbetering is nodig voordat eerste PAS-melder gelegaliseerd kan worden? - 5. Over additionaliteit - 6. Over de gebiedsgerichte stikstofreductie - 7. over Haalbaarheid kritische depositie waarde - 8. Over de horizon na 2030 en rechtszekerheid - 9. Over de stapeling van doelen Over de inhoudelijke zienswijze op de hotspots en gebiedsgerichte uitwerking - 14. Over generiek toetsingskader Voor een beantwoording verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 20. Overigens gaat ons programma primair uit van vermindering van emissies. Wij brengen daarbij onze bijdrage in beeld aan het wettelijke doel van 42-46% stikstofreductie. Voor vergunningverlening zijn we er in het kader van het onderbouwen van het additionaliteitsvereiste toe gehouden om ook naar depositie te kijken. Zie de hiervoor aangehaalde verwijzingen. Specifiek punt uit zienswijze - Interimmers	

haar referentiedatum van zijn of haar bedrijf. Dit is de realiteit waar PAS-melders en interimmers mee te maken hebben die ervoor zorgt dat zonder aanpassing van deze beleidsregels legalisatie voor huidige economisch gebruik niet mogelijk is. Daarom de volgende vragen: - Hoe gaat het TLGD exact ervoor zorgen dat PAS-melders en interimmers worden gelegaliseerd? - In het TLGD zie ik geen aanpassing van de beleidsregels die gebruikt worden om NB-vergunningen af te geven. Klopt dat en zo ja, waarom worden die beleidsregels niet aangepast? - Hoe gaat het TLGD PAS-melders en interimmers te legaliseren, zonder dat deze worden aangepast door bijvoorbeeld de toepassing van een hedendaags referentiemoment voor PAS-melders en interimmers? Dit geeft hen namelijk de legalisatie van hun huidig economisch gebruik. - Waarom wordt het woord interimmers nul keer genoemd in het TLGD? Zijn die niet aanwezig in Drenthe of vindt de provincie Drenthe deze groep totaal niet van belang? - Wil de provincie Drenthe interimmers überhaupt legaliseren of is deze groep afgeschreven? 4. Op pagina 82 is te lezen in het TLGD dat de provincie Drenthe nog moet kiezen hoe groot de zonering moet zijn rondom Natura 2000-gebieden waarbinnen extra inspanning worden verwacht, zodat voldaan wordt aan het additionaliteitsvereiste. Het TLGD kijkt nog of deze afstand 250, 500 of 1000 meter moet zijn rondom een Natura 2000-gebied. Recent is er een wetenschappelijke paper geschreven door Rots et al, genaamd: De Nederlandse stikstofcrisis: van verwarring naar verbinding. Op pagina 19 tot 21 staat keurig onderbouwd dat wetenschappelijk gezien 500 meter de absolute grens is om nog iets van een feitelijke relatie te leggen tussen de emitter en het stikstofgevoelige plantje waarop zijn emissie depositie geeft. Daarom de volgende vragen: - Waarom heeft de provincie Drenthe in het TLGD een strook van 1000 meter ook nog optioneel benoemd, wetende dat het wetenschappelijk gezien 500 meter echt de maximale afstand is om nog iets van relaties te leggen tussen de emitter en de depositie op het stikstofgevoelige plantje? - Waarom kiest de provincie Drenthe niet voor 250 of 500 meter als hiervoor betere wetenschappelijke onderbouwing te vinden is? - Waarom heeft het TLGD het trappetje van Remkes uitontwikkeld tot regelingen waarmee ondernemers in deze zone kunnen innoveren, extensiveren, omschakelen, verplaatsen of vrijwillig kunnen stoppen? - Is de provincie Drenthe nog wel van plan deze regelingen uit te werken of heeft een ondernemer in een dergelijke zone slechts één perspectief en dat is stoppen?	Wat betreft interimmers geldt dat deze groep bedrijven, net als anderen, geholpen zijn met het creëren van ruimte voor vergunningverlening. Ons programma is daar op gericht en zal daarom ook die groep kunnen bedienen wanneer weer ruimte voor vergunningverlening ontstaat. De hele aanpak voor het vlottrekken van vergunningverlening kunt u nalezen in het (aangescherpte) hoofdstuk 4 van het programma, in het bijzonder paragrafen 4.1 en 4.2.3 (in die laatste paragraaf staat b.v. ook dat we ons voor de gebiedsgerichte opgave stikstof richten op het gebied binnen 1 km van de Natura 2000-gebieden).	

5. In het de zomer van 2025 is er door de volgende organisaties een bouwstenendocument Emissiereductie Landbouw gemaakt: Nederlands Agrarische Jongeren Kontakt (NAJK), de Unie van Waterschappen (UvW), het Interprovinciaal Overleg (IPO), de Vereniging Nederlandse Gemeenten (VNG) en LTO Nederland. Ook uw provincie heeft hier een handtekening onder gezet bij monde van het IPO. Toch kan ik niet anders dan constateren dat de stikstofinvulling van het TLGD zwaar afwijkt van het bouwstenen document Emissiereductie Landbouw waar u zelf ook een handtekening onder heeft gezet. Daarom de volgende vragen: - Kunt u aangeven op welke punten u van mening bent dat het TLGD overeenkomsten biedt ten opzichte van het bouwstenen document Emissiereductie Landbouw als het gaat om de invulling van de stikstofopgave? - Kunt u aangeven op welke punten u van mening bent dat het TLGD geen overeenkomsten biedt ten opzichte van het bouwstenen document Emissiereductie Landbouw als het gaat om de invulling van de stikstofopgave? - Waarom de provincie Drenthe op de punten die naar voren komen in haar beantwoording van mijn vraag 5.b. ervoor gekozen om deze punten niet overeen te laten komen met het TLGD? - Welke punten zijn voor deze punten in de plaats gekomen en wat is hierbij de afwegingen geweest? - Steunt de provincie Drenthe het bouwstenen document Emissiereductie Landbouw nog wel? - Zo ja, waarom is de lijn van het bouwstenen document Emissiereductie Landbouw niet één op één doorgetrokken in het TLGD? Een algemene beantwoording volstaat niet; ik wil graag een gemotiveerde reactie op elk van deze locatie-specifieke knelpunten, aangezien ze onlosmakelijk verbonden zijn met de juridische en technische tekortkomingen van het TLGD die ik in het vervolg van deze zienswijze zal aantonen. Hoewel de bovenstaande vragen specifiek betrekking hebben op punten die bepalend zijn voor mijn beide bedrijven in zowel [REDACTED] als [REDACTED], heb ik nog meer algemenere opmerkingen en vragen. Het TLGD in zijn huidige vorm is geen landbouwakkoord; het is een mijns inziens vooral een ecologische claim op economische ruimte. In Bijlage 1 van dit document worden de inconsistenties, het gebrek aan juridische waarborgen rondom de 2027-belofte en het ontbreken van structurele schadeloosstelling verder onderbouwd. Deze technische en juridische onderbouwing (het algemene deel) is onlosmakelijk verbonden met de vragen over onze eigen toekomst. Ik verzoek u dan ook om in de Nota van Antwoord puntsgewijs en gemotiveerd in te gaan op de gestelde vragen van zowel mijn brief als de Bijlage 1. Het enkel 'kennismemen' van mijn punten of het doorschuiven van de beantwoording naar toekomstige uitvoeringsplannen zal de rechtmatigheid van het definitieve vaststellingsbesluit van het TLGD aantasten.		

Ik vertrouw erop u hiermee voldoende en uiterst concreet te hebben geïnformeerd over de tekortkomingen in het voorliggende ontwerp. Ik zie uw gemotiveerde beantwoording van mijn vragen en, belangrijker nog, de verwerking van mijn verzoeken tot daadwerkelijke aanpassing van het definitieve TLGD met grote belangstelling tegemoet.

BIJLAGE 1

Voordat ik overga tot de inhoudelijke punten per hoofdstuk, dwingen de structurele tekortkomingen in uw beleid mij tot het stellen van de volgende cruciale basisvragen:

1. Proportionaliteit van het plan

Met name figuur 2.12 (p. 39 van het concept TLGD, zie figuur 1) roept aanzienlijke basisvragen op die essentieel zijn in het kader van proportionaliteit. In deze tabel wordt duidelijk dat de bijdrage aan de depositie in de natura 2000-gebieden voor het overgrote deel van de stikstofuitstoot, variërend van 65% tot meer dan 90%, niet afkomstig is uit Drenthe zelf. Dit roept de volgende vragen op:

- Hoe rechtvaardigt de provincie een gebiedsgerichte reductie-eis van 50% tot 80%, zoals genoemd op p. 63 van de bouwstenen, voor Drentse ondernemers in hotspots, terwijl uit figuur 2.12 blijkt dat de totale Drentse bijdrage aan de depositie in de meeste gebieden minder dan 30% bedraagt? Is hier niet sprake van een disproportionele lastenverdeling?
- Als Drenthe zelf slechts voor gemiddeld 25% bijdraagt aan de overschrijding, in hoeverre is het dan realistisch om van ondernemers offers tot 80% te vragen terwijl zelfs een volledige sanering van de Drentse landbouw de KDW-doelen niet binnen bereik brengt zonder harde garanties over reductie in het buitenland en buurprovincies?
- Op pagina 62 van de bijlage 'Verzameldocument Bouwstenen' geeft u aan dat een onafhankelijk expert nog onderzoek doet naar een 'aanvullende reductie-opgave' voor de additionaliteit, die pas vlak vóór de definitieve vaststelling in 2026 bekend zal zijn. Hoe kunt u van mij verwachten dat ik een volwaardige zienswijze indien op een plan waarvan de werkelijke, cumulatieve reductie-eis nog niet is gekwantificeerd? Ik maak hierbij formeel bezwaar tegen deze gang van zaken, daar dit mijn recht op een tijdige en volledige beoordeling van de gevolgen voor mijn bedrijfsvoering feitelijk onmogelijk maakt.
- Kan de provincie garanderen dat de forse reducties die van Drentse ondernemers worden gevraagd daadwerkelijk leiden tot juridische ruimte voor vergunningverlening, gezien het feit dat het merendeel van de depositie van buiten de provinciegrenzen komt en dus buiten de Drentse invloedssfeer ligt?

Figuur 1: Figuur 2.12 uit het concept TLGD

2. De juridische houdbaarheid versus de streefdatum 2027

De provincie belooft dat vergunningverlening medio 2027 weer mogelijk is. Hoe kan de provincie deze belofte hardmaken terwijl de juridisch afdwingbare normen voor ondernemers nog niet eens zijn vastgesteld? Deze kunstmatige tijdsdruk dwingt tot een eenzijdige focus op de 'additionaliteitseis' wat kortgezegd inhoud het direct aantonen van stikstofwinst voor de rechter. Waar zijn in het TLGD de uitwerkingen van de regelingen gebleven aangaande: innoveren, verplaatsen, extensiveren, omschakelen of vrijwillig stoppen? 3. Het ontbreken van impact op sociaal-economische gevolgen De provincie baseert haar natuur- en stikstofdoelen op de verplichtingen uit de Europese Habitatrichtlijn, maar negeert in het ontwerpplan een cruciaal fundament van diezelfde richtlijn. Artikel 2, lid 3 van de Habitatrichtlijn stelt dwingend: 'Bij de op grond van deze richtlijn te nemen maatregelen wordt rekening gehouden met de vereisten op economisch, sociaal en cultureel gebied, en met de regionale en lokale bijzonderheden.' Ik mis een integrale leefbaarheidstoets op de sociaal-economische gevolgen van dit plan. Is de provincie bereid om per hotspot, waar de stapeling van opgaven het grootst is, te onderzoeken wat de cumulatieve impact van de voorgestelde krimp is op de sociale cohesie, de instandhouding van vitale voorzieningen (zoals scholen en winkels) en de lokale toeleverende economie? Individuele sociaal-economische begeleiding via organisaties als Boeren Perspectief Drenthe zijn geen vervanging is voor een integrale sociaal-economische effectrapportage op gebiedsniveau. Ik verzoek u om, conform Art. 2 lid 3 van de Habitatrichtlijn, alsnog een onafhankelijke sociaal-economische impactanalyse, niet zijnde een brede welvaartsanalyse, aan het TLGD ten grondslag te leggen voordat u overgaat tot vaststelling. 4. Prioritering van stikstofruimte Het TLGD pretendeert de woningbouw vlot te trekken. Kan de provincie garanderen dat de stikstofruimte die lokaal door de agrarische sector wordt gerealiseerd in de sector blijft in plaats van voor provinciale of landelijke industriële- en infraprojecten? 5. De financiële impasse en de vicieuze cirkel van innovatie De provincie erkent dat er onvoldoende financiële middelen zijn tot 2030 (Realisatiestrategie, blz. 13). Wat is het 'Plan B' als de benodigde miljarden vanuit het Rijk uitblijven? Daarnaast signaleer ik een vicieuze cirkel. SPUK-middelen voor innovatie liggen klaar, maar ondernemers kunnen deze niet benutten omdat de benodigde vergunningen voor innovatieve stallen door de provincie zelf niet worden verleend vanwege de huidige juridische impasse. Hoe gaat de provincie deze administratieve patstelling doorbreken?		

Deze voorgaande overkoepelende basisvragen op basis van het ontwerp TLGD hebben als doel helderheid te krijgen. Graag zie ik beantwoording en vastlegging van deze vragen verwerkt in het definitieve TLGD om duidelijkheid te krijgen. Door deze zaken te benoemen en helder te maken wordt het voor een ieder duidelijk wat verwacht kan worden van het TLGD en hoe de provincie anticipeert op verschillende scenario's. Dan vervolg ik nu graag met de inhoudelijke zienswijze op het TLGD. Inhoudelijke zienswijze op TLGD ontwerpplan 2026 In paragraaf 1.3 van het TLGD worden het oplossen van het vergunningenslot en het versterken van de landbouwstructuur als eerste hoofddoel genoemd. Echter, uit de verdere uitwerking en de focusbeschrijving blijkt dat dit doel volledig ondergeschikt is gemaakt aan het behalen van de natuur- en waterdoelen. Het programma leest hierdoor niet als een integraal plan voor het landelijk gebied, maar als een natuurherstelplan waarbij de belangen van de landbouw en de economie (punt 1) slechts als indirect resultaat worden gehoopt. Het ontbreekt in dit ontwerpplan aan concrete, eigenstandige waarborgen, meetbare tussenstapjes voor ondernemers en specifieke instrumenten in de 'bouwstenen' van figuur 1.1 om doel 1 daadwerkelijk te realiseren. Ik mis in de 'bouwstenen' van het programma een expliciet sociaal-economisch fundament dat de levensvatbaarheid van de agrarische sector garandeert, onafhankelijk van de ecologische opgave. De provincie geeft bovendien zelf aan dat het onzeker is of de natuurdoelen (Kritische Depositie Waarde, KDW) gehaald kunnen worden, waarmee ook het hoofddoel 'vergunningverlening' op losse schroeven komt te staan. Dit gebrek aan balans en juridische zekerheid vormt de kern van mijn zienswijze en leidt tot de volgende vragen en verzoeken tot aanpassing van het TLGD. Concrete vragen en verzoeken naar aanleiding van paragraaf 1.3 1. Over de hiërarchie van doelen - In paragraaf 1.3 worden 'het oplossen van het vergunningenslot' en het 'halen van natuurdoelen' beide als 'belangrijkste hoofddoelen' gepresenteerd. Echter, de tekst stelt direct daarna dat doel 1 alleen gerealiseerd kan worden in samenhang met doel 2. Kan de provincie verduidelijken of hier sprake is van gelijkwaardige doelen, of is doel 1 in feite een afgeleide belofte die volledig afhankelijk is van het resultaat van doel 2? - Als doel 1 een hoofddoel is, welke zelfstandige instrumenten, dus niet zijnde natuurmaatregelen, zet de provincie dan in om specifiek de 'landbouwstructuur te versterken' (doel 1b)? Kunnen deze ook worden opgenomen in het TLGD als pijlers? 2. Over de eenzijdige focus		

- De tekst vermeldt expliciet: 'Onze focus ligt op het oppakken van die opgaven die het meest bijdragen aan het wegnemen van achteruitgang van natuur'. Als de focus volledig bij doel 2 ligt, hoe wordt dan voorkomen dat doel 1 (landbouwstructuur en PAS-melders) in de uitvoering ondergeschikt raakt of vertraging oploopt? Kan dit worden verduidelijkt in het voorliggende plan? Hoe verhoudt de keuze om de focus bij de natuur te leggen zich tot de ambitie uit het coalitieakkoord om de landbouw te versterken? Wordt 'versterken' hier enkel uitgelegd als 'aanpassen aan natuurdoelen'? Graag zie ik uw zienswijze op deze vraag en een aanpassing in het TLGD die dit uitlegt. 3. Over de bouwstenen van het programma In paragraaf 1.3 wordt toegelicht dat de aanpak van het TLGD is opgebouwd uit verschillende 'bouwstenen'. Bij nadere bestudering van deze bouwstenen en de bijbehorende tekst, valt op dat deze vrijwel uitsluitend gericht zijn op de fysieke leefomgeving. - Waarom is er in figuur 1.1 geen zelfstandige bouwsteen 'Sociaal-economisch perspectief & verdienmodellen' opgenomen? Nu lijkt de landbouw slechts een 'ontvanger' van maatregelen uit andere bouwstenen. Ik verzoek u deze bouwsteen als gelijkwaardige pijler toe te voegen aan het programma, zodat economische vitaliteit een harde randvoorwaarde wordt in plaats van een bijproduct. - Daarnaast verzoek ik u om voorafgaand aan enige maatregel die de landbouw raakt, te stellen dat een sluitende financiële businesscase per hotspot of deelgebied dient te worden opgesteld in het TLGD. Deze kan dan maatwerk specifiek per hotspot of deelgebied worden uitgevoerd, maar geeft wel in het overkoepelende TLGD aan dat dit noodzakelijk is. Dit omdat zonder gedekte inrichtingskosten is de gevraagde afwaardering van agrarische gronden zinloos en louter schadelijk voor de landbouwstructuur. - In de realisatiestrategie (p. 25) wordt uitgebreid gesproken over mestbewerking en innovatie (reductie tot 55-90% ammoniak). In het hoofddocument TLGD is dit echter geen zelfstandige 'bouwsteen' voor de boer. Ik verzoek u de bouwsteen 'innovatie en techniek' toe te voegen, daar door de provincie zelf wordt aangegeven dat dit één van de dingen is die de een belangrijke en positieve bijdrage kunnen hebben. 4. Over de koppeling met PAS-melders Ref: Hst. 2: Toestemmingsverlening - Er wordt gesteld dat het halen van natuurdoelen 'noodzakelijk is om toestemmingsverlening uit het slop te trekken'. Kan de provincie in het voorliggende plan per deelgebied aangeven welke specifieke natuurverbetering (kwantitatief) exact nodig is voordat de eerste PAS-melder of interimmer in dat gebied gelegaliseerd kan worden?		

5. Additionaliteit Ref: Hst. 3: Landbouw en Hst. 4: Natuur Een cruciaal onderdeel voor het vlot trekken van vergunningen voor o.a. PAS-melders is additionaliteit. Maatregelen mogen pas worden ingezet voor nieuwe vergunningen als ze extra zijn bovenop de wettelijk verplichte basis voor natuurherstel. Gezien de enorme opgave die in het TLGD is opgezet voor natuurherstel, is het risico groot dat álle reductie die boeren realiseren volledig wordt 'opgeslokt' door de basis-natuurdoelen. - Hoe voorkomt de provincie dat de additionaliteit van een maatregel achteraf door de rechter wordt vernietigd omdat het natuurherstel onvoldoende blijkt te zijn? 6. Over de gebiedsgerichte stikstofreductie en het risico op sanering Ref: Hst. 3.1: Stikstof In de bijlage 'Bouwsteen stikstof' (p. 63, verzameldocument Bouwstenen TLGD) stelt de provincie als rekenvoorbeeld voor om in een zone van 1000 meter rond Natura 2000-gebieden een gebiedsgerichte stikstofreductie van 50 tot 80% te realiseren, bovenop de generieke 30%. Deze astronomische percentages komen in de praktijk neer op een verkapt saneringsbeleid. Een reductie van 80% is redelijkerwijs onhaalbaar zonder volledige sluiting van het bedrijf. - Het is een absolute randvoorwaarde voor de rechtszekerheid dat de provincie in het TLGD uitspreekt wat het perspectief is voor een agrariër in deze 1000-meter zones. Als een reductie tot 80% de norm wordt, dient de provincie hier een passend en volledig gefinancierd perspectief (zoals volledige schadeloosstelling, verplaatsing, innovatie, extensivering of omschakeling) tegenover te stellen. Waarom zie ik dit niet terug in het TLGD? - In de 'Vragen en Antwoorden' op de website van de provincie belooft u dat boeren 'realistische en haalbare doelen' krijgen die met 'managementmaatregelen' te halen zijn (de boer aan het roer). Ik constateer een onoverbrugbare tegenstelling tussen deze belofte en het rekenvoorbeeld van 80% reductie in de 'Bouwsteen Stikstof' (p. 63, verzameldocument Bouwstenen TLGD). Een reductie van 80% is met managementmaatregelen fysiek onmogelijk. Hoe rijmt u dit met elkaar? Concrete vragen en verzoeken naar aanleiding van paragraaf 1.4 In paragraaf 1.4 van het TLGD maakt de provincie een cruciale kanttekening bij de haalbaarheid van het eigen programma. Er wordt gesteld dat voor natuurherstel uiteindelijk de KDW (Kritische Depositie Waarde) niet meer mag worden overschreden, maar tegelijkertijd erkent de provincie dat de meest kritische natuurtypen in Drenthe een dermate lage KDW hebben dat het de vraag is wanneer hieraan kan worden voldaan. Er wordt gesteld dat de opgaven na 2030 nog niet naar maatregelen zijn vertaald. Dit creëert een groot risico voor ondernemers die nu investeringen		

moeten doen voor de 2030-doelen. Dit schept een onhoudbare situatie voor de rechtszekerheid van inwoners en ondernemers. Als de provincie enerzijds de vergunningverlening (doel 1) koppelt aan het halen van de natuurdoelen (doel 2), maar anderzijds nu al aangeeft dat die doelen (de KDW) mogelijk onbereikbaar zijn, dan biedt dit programma geen perspectief, maar een juridisch moeras. Dit leidt tot onderstaande vragen ten aanzien van paragraaf 1.4:

7. Haalbaarheid kritische depositie waarde Ref: Hst. 4: Natuur en Water

- Indien de provincie nu reeds voorziet dat de KDW voor bepaalde natuurtypen niet haalbaar is, op welke juridische basis verwacht zij dan dat de rechter toestemming zal geven voor vergunningverlening? Graag zie ik in het TLGD een juridische borging of een 'Plan B' opgenomen voor gebieden waar de KDW onhaalbaar blijkt, zodat het vergunningenslot niet permanent is.
- De tekst in het voorliggende TLGD ontwerpplan spreekt over 'andere manieren om de natuurkwaliteit te realiseren'. Kan de provincie deze 'andere manieren' concreet benoemen en als alternatieve beoordelingsmethode opnemen in het TLGD? Zonder deze concretisering is er geen sprake van een toetsbaar plan, maar van een vage intentie.
- Uit de verslagen van de schetssessies (o.a. Grote Masloot) blijkt een diep geworteld wantrouwen tegenover louter theoretische modellen. Ik verzoek u in het TLGD vast te leggen dat de voortgang van natuurherstel en de ruimte voor vergunningverlening primair worden gebaseerd op de feitelijke staat van de natuur middels veldmetingen. Ik verwijs hierbij naar de 'Monitoring' paragraaf in de Realisatiestrategie; Ik verzoek u om in het TLGD vast te leggen dat deze monitoring niet slechts een administratief proces is, maar dat 'meten in het veld' juridisch leidend wordt boven het Aerius-model zodra er discrepanties optreden.
- Ik verzoek u formeel om als harde ontbindende voorwaarde op te nemen dat het TLGD een overmachtclausule bevat. Ondernemers mogen nimmer juridisch of financieel verantwoordelijk worden gehouden voor het niet-halen van natuurdoelen die het gevolg zijn van externe factoren zoals extreme weersomstandigheden, predatie (bijv. door de wolf of ganzenpopulaties) of andere invloeden buiten de directe invloedssfeer van het agrarisch beheer.

8. Over de horizon na 2030 en rechtszekerheid Ref: Hst. 1.3 en Hst. 4

- Hoe waarborgt de provincie dat investeringen die boeren nu doen om aan de 2030-eisen te voldoen, na 2030 niet waardeloos worden door nieuwe eisen? Ik verzoek de provincie om een 'stand-still' garantie of een langjarige investeringszekerheid in het TLGD op te nemen, zodat ondernemers die nu meewerken aan de transitie niet later alsnog geconfronteerd worden met extra beperkingen voor dezelfde opgave.

• Kan in het voorliggende TLGD plan een tijdlijn worden opgenomen waarin wordt aangegeven wanneer de maatregelen voor de periode na 2030 wél bekend worden? Het ontbreken hiervan zorgt voor een beleidsvacuüm dat de 'landbouwstructuur' (doel 1b) juist verzwakt in plaats van versterkt. 9. Over de stapeling van doelen Ref: Hst. 5: Gebiedsgericht werken In paragraaf 1.4 wordt ook de methaanopgave en CO2-vastlegging genoemd als 'wenselijk' onderdeel van het programma. • Graag zie ik een integrale effectbeoordeling in het TLGD waarin wordt aangetoond dat de stikstofmaatregelen niet strijdig zijn met de klimaat- en wateropgaven. Hoe voorkomt de provincie dat boeren nu investeren in stikstofreductie die later weer moet worden aangepast vanwege methaan- of waterdoelen? Ik verzoek u dit in het plan te verduidelijken om desinvesteringen te voorkomen. 10. Transparantie over de nulmeting en gerealiseerde reductie Ref: Hst. 5 & Realisatiestrategie paragraaf monitoring Ik verzoek u dwingend om in het TLGD vast te leggen dat er voor elke aangewezen hotspot of natuurgebied een openbaar en actueel overzicht komt van de gerealiseerde resultaten sinds het referentiejaar 2019. Daarnaast mag van de provincie verwacht worden dat er een duidelijk startpunt/indexcijfer van het referentiejaar met absolute eenheden wordt gepresenteerd, zodat helder is wát precies gereduceerd moet worden. Ten aanzien van de in het TLGD gehanteerde stikstofdoelen en de daaruit voortvloeiende reductie-eisen van 50% tot 80% in hotspots, wijs ik u op de fundamentele wetenschappelijke onzekerheid van het AERIUS-model. In het RIVM-briefrapport 2021-0115 (Verkenning afstandsgrens project-specifieke depositieberekeningen) wordt op pagina 19 eveneens bevestigd: 'De onzekerheid kan lokaal (bijvoorbeeld per hexagoon of hectare) groot zijn: tot een factor 2 (-50% +100%)'. Deze onzekerheid wordt versterkt door de recente ontdekking van de ammoniak van zee correctie (maart 2025), waaruit bleek dat jarenlang onjuiste aannames zijn gedaan over de herkomst van ammoniak, wat de betrouwbaarheid van de huidige depositiemodellen verder ondergraaft. En toch rekent het TLGD in ieder geval het additionaliteitsvereiste af op depositie en niet op emissie. Waarom is dat de keuze van de provincie Drenthe kijkend naar de onnauwkeurigheid van AERIUS? Hoewel ik begrijp dat specifieke detailgegevens uit de flora- en faunadatabase omwille van bescherming van kwetsbare soorten niet één-op-één ter inzage liggen, geldt dit argument uitdrukkelijk niet voor de milieutechnische en hydrologische status van het gebied. Ik wijs u op uw plicht tot actieve openbaarmaking van relevante milieu-informatie. Zonder inzicht in de actuele		

staat van de natuur en de reeds bereikte emissiereductie per hotspot of (natuur)gebied, is een effectieve inspraak op dit plan feitelijk onmogelijk. Er dient inzichtelijk te worden gemaakt: • De feitelijke stikstofreductie die tussen 2019 en 2026 reeds is gerealiseerd (bijvoorbeeld door de LBV-regelingen of natuurlijke stoppers, zoals de beëindiging van het grote melkveebedrijf nabij het Witterveld in 2024, maar ook het stoppen van meerdere melkveebedrijven in bijvoorbeeld Friesland nabij Fochteloeërveen). • Aangezien dit plan begin 2026 ter inzage is gelegd, is het ook aannemelijk dat niet alle cijfers tot deze datum beschikbaar zijn, maar de realisatie van de reductie vanaf de referentiedatum tot en met 31-12-2024 mag toch verwacht worden en inzichtelijk gepresenteerd worden in het voorliggende plan. Ik verzoek u dan ook om de feitelijk gerealiseerde reductie tot op een recente datum, bijvoorbeeld 31-12-2024, ten opzichte van het referentiejaar 2019 op te nemen in het voorliggende plan. • De actuele depositiewaarden, in plaats van enkel te rekenen met theoretische modellen uit het verleden. • De voortgang op hydrologische doelen, afgezet tegen de streefwaarden. Zonder deze transparantie is het voor ondernemers onmogelijk om de proportionaliteit van de gevraagde extra maatregelen te toetsen. Het is een absolute randvoorwaarde voor de rechtszekerheid dat deze tussenbalans per gebied als harde voorwaarde wordt opgenomen voordat een gebiedsproces start. Alleen op die manier kan worden voorkomen dat ondernemers dubbel worden belast voor een opgave die (deels) al is ingevuld. Het TLGD zwijgt verder over hoe wordt omgegaan met ondernemers die in de afgelopen jaren reeds substantieel hebben gereduceerd via provinciale of regionale projecten. Een concreet voorbeeld hiervan is het project 'Laaghangend Fruit', maar dit geldt evenzeer voor andere (lokale) innovatie- en reductie-initiatieven. Ik constateer dat er een reëel risico bestaat dat de provincie de huidige, reeds verlaagde emissiewaarden van deze koplopers hanteert als de 'nieuwe nulmeting' voor de gebiedsopgave. Dit zou betekenen dat ondernemers die proactief hebben geïnvesteerd, feitelijk zwaarder worden belast dan ondernemers die hebben afgewacht. Dit is onacceptabel en strijdig met het principe van rechtsgelijkheid. Ik doe een dringend beroep op u om te garanderen dat in het TLGD de volgende garanties worden opgenomen: • Reeds behaalde reducties via projecten zoals 'Laaghangend Fruit' of vergelijkbare initiatieven moeten volledig worden verrekend met de toekomstige gebiedsopgave. De inspanning uit het verleden moet worden opgeteld bij de toekomstige prestatie. • Het project 'Laaghangend Fruit' en vergelijkbare subsidies als referentiekader dient te worden opgenomen voor de wijze waarop individuele reducties worden geborgd. Ik verzoek de		

provincie om in het plan ruimte te bieden voor de erkenning van álle vergelijkbare initiatieven die aantoonbaar hebben bijgedragen aan de doelen van het TLGD sinds het referentiejaar 2019. • Er wordt voorkomen dat koplopers worden 'gestraft' voor hun vroege deelname aan reducerende initiatieven door hen eenzelfde extra reductiepercentage op te leggen als de bedrijven die nog geen stappen hebben gezet. Op pagina 6 en 7 van het ontwerpplan dat ter inzage ligt stelt de provincie dat zij 'schat' dat de uitvoering van reeds zeker gestelde maatregelen in 2030 een reductie van 14% tot stand brengt. Ik vind het uiterst zorgwekkend en onaanvaardbaar dat de provincie voor zo'n cruciaal onderdeel van het TLGD rekent met schattingen in plaats van harde, verifieerbare cijfers. Indien de provincie niet in staat is om de effectiviteit van reeds uitgevoerd beleid feitelijk hard te maken, ontbreekt elke basis voor het opleggen van aanvullende, ingrijpende maatregelen aan de agrarische sector. Ik verzoek u daarom dwingend dat: • De provincie de 'schatting' van 14% vervangt door een feitelijke berekening, gebaseerd op gerealiseerde projecten en beëindigde bedrijven. • Er volledige openheid komt over hoe deze 14% is berekend. Welke maatregelen zijn hierin meegeteld en welke niet? • Er geen aanvullende reductie-eisen (zoals de resterende 7% tot 2030 of 22% tot 2035) worden vastgesteld zolang de huidige stand van zaken niet met feiten is onderbouwd. Het kan niet zo zijn dat ondernemers worden afgerekend op een schatting van de werkelijkheid terwijl de provincie zelf toegeeft niet over exacte cijfers te beschikken. Inhoudelijke zienswijze op de hotspots en gebiedsgerichte uitwerking Naast de fundamentele vragen en verduidelijkingen die nodig zijn in de hoofdstukken 1.3 en 1.4, heb ik grote zorgen over de concrete uitwerking in de 'Hotspots', zoals beschreven in hoofdstuk 5. In deze gebieden komen alle claims (stikstof, water en natuur) samen, waarbij de agrarische sector als enige de rekening lijkt te betalen. Ik anticipeer hierbij op het mogelijke antwoord dat dit zaken zijn die pas in de latere 'uitvoeringsfase' of in 'gebiedsprocessen' aan bod komen. Dat wijs ik op voorhand af. De spelregels, maximale belasting en sociaal-economische waarborgen voor die gebiedsprocessen moeten als harde randvoorwaarde in dit overkoepelende TLGD worden vastgelegd. Zonder deze kaders in het TLGD, opereren de gebiedsprocessen straks met een blanco cheque ten koste van de ondernemer. Uit de verslagen van de schetssessies (onder meer Grote Masloot en Vledder Aa) blijkt een breed en luid gedragen onvrede onder ondernemers over het gebrek aan perspectief en de ongeschikte rol van de landbouw. De oproep vanuit het veld is helder: 'Neem landbouwstructuurverbetering als hoofduitgangspunt en rest als afgeleide' (Verslag Vledder Aa, p.		

4). Desondanks blijft het voorliggende TLGD focussen op 'donkergroene' natuur in de beekdalen. Ik verzoek u de signalen uit deze schetssessies serieus te nemen en in het TLGD vast te leggen dat agrarisch natuurbeheer en agrarisch eigendom in beekdalen de nadrukkelijke voorkeur hebben boven grootschalige functiewijziging naar 'donkergroene' nieuwe natuur. In het 'Verzameldocument Bouwstenen' (p. 111) geeft de provincie toe dat een definitief grondbeleid, een grondstrategieplan en een inhoudelijke prioritering voor ruilgronden nog ontbreken. - Gebaseerd op het voorgaande verzoek ik u dwingend dat in het TLGD de harde randvoorwaarde opneemt dat er in de hotspots geen onomkeerbare stappen worden gezet (zoals het definitief uit de markt nemen van agrarische gronden via 'vrijwillige' verkoop) zolang dit overkoepelende Grondstrategieplan niet door de Provinciale Staten is vastgesteld. Zonder dit kader ontbreekt elk zicht op een rechtvaardige herverdeling en landbouwstructuurverbetering. Ten aanzien van verschillende hotspots heb ik voor het gemak ingezoomd op een tweetal gebieden om te illustreren waar het volledige TLGD verder ook op getoetst kan en moet worden. 11. De Eén-loket-garantie tegen stapeling van doelen Ref: Hst. 5: Gebiedsgericht werken - In gebieden als het Fochteloërveen worden ondernemers nu gevraagd te investeren voor stikstof. Echter, de opgaven voor klimaat (methaan) en bosontwikkeling (paragraaf 2.7) hangen als een zwaard van Damocles boven de sector. Ik verzoek u een 'integrale investeringsbescherming' in het TLGD op te nemen. Ondernemers in de hotspots die nu voldoen aan de zware eisen, moeten een garantie krijgen van bijvoorbeeld minimaal 20 jaar dat zij niet geconfronteerd worden met aanvullende claims vanuit andere TLGD-doelen (zoals extra bos of strengere methaannormen). - Daarnaast verzoek ik u de sociaal-economische impactanalyse niet pas achteraf per deelgebied te doen, maar als bindende toets vooraf op te nemen in het TLGD. Indien de levensvatbaarheid van de agrarische sector in gebieden als Veenhuizen of het Witterveld onherstelbaar wordt aangetast, moet het plan voorzien in het naar beneden bijstellen van de ecologische ambities (bijv. aanpassing van de begrenzing of de doelen). 12. Generiek toetsingskader voor álle overige (toekomstige) Hotspots Ref: Hst. 5: Gebiedsgericht werken Ik verzoek u om de hierboven gevraagde waarborgen — waaronder het individuele reductieplafond (punt 12), de voorafgaande impactanalyse (punt 13), de hydrologische garantie (punt 14), en de één-loket-garantie (punt 15) essentiële maar niet de enige onderdelen zijn — als een generiek toetsingskader in het TLGD te verankeren. Dit kader moet gelijkwaardig van toepassing zijn op alle		

hotspots en nog aan te wijzen hotspots. Dit toetsingskader dient, in samenspraak met de sector en externe experts, verder te worden uitgewerkt tot een volledig instrumentarium dat de sociaal-economische en juridische positie van ondernemers in alle gebieden met gestapelde opgaven beschermt. Het gelijkheidsbeginsel verzet zich ertegen dat ondernemers per gebied anders worden behandeld ten aanzien van hun fundamentele rechts- en investeringszekerheid. Het is dan ook niet vreemd dat ik dwingend vraag dat het TLGD de harde voorwaarde bevat dat Drentse ondernemers in grensgebieden (Friesland/Groningen) niet geconfronteerd worden met strengere normen of beperkingen dan hun burens over de provinciegrens, om concurrentievervalsing binnen één stroomgebied te voorkomen. In het vraag en antwoord op de website van de provincie Drenthe wordt gezegd dat men 'in gesprek gaat' met omliggende provincies wat zeer vrijblijvend overkomt. Er mag toch wel geëist worden dat er een gezamenlijk handhavings- en normeringskader wordt opgesteld. 13. Gebrek aan bestuurlijke borging en gelijkwaardig sanctieregime Ref: Hst. 6 – Impact In Hoofdstuk 6 wordt de 'Impact' van het TLGD beschreven, maar er wordt volledig voorbijgegaan aan de bestuurlijke impact en de bijbehorende verantwoordelijkheden. Er ontbreekt een kader voor toezicht op de uitvoerende partijen. Voor de agrarische sector gelden via de RVO en NVWA uiterst strikte regels; bij de kleinste afwijking volgen direct sancties. In de beschrijving van de impact in hoofdstuk 6 ontbreekt echter elke vorm van borging van hen die de natuur- en waterplannen uitvoeren (zoals terrein behorende organisaties) aan ditzelfde regime worden onderworpen. Ik verzoek u dwingend om in het TLGD vast te leggen, bij voorkeur in dit hoofdstuk, dat: • Hoe de provincie een sanctieprotocol gaat inrichten voor uitvoerende organisaties dat gelijkwaardig is aan het regime voor ondernemers. • Wie de onafhankelijke toezichthouder op de effectiviteit van de publieke bestedingen en de daadwerkelijke ecologische resultaten wordt of hoe dit wordt geborgd? Zonder onafhankelijke controle op de uitvoerders van natuurherstel ontbreekt elke vorm van democratische en financiële verantwoording. Ter afsluiting wijs ik u op het vigerende juridische kader en de zorgvuldigheidseisen waarbinnen deze zienswijze behandeld dient te worden. Gezien de enorme omvang en de vergaande impact		

van het TLGD op de sociaal-economische toekomst van het Drentse landelijk gebied, mag van de provincie worden verwacht dat zij op dit fundamentele niveau volledige duidelijkheid verschaft. Ik stel vast dat er in gebiedsprocessen en eerdere inspraakmomenten vaak wordt getracht de beantwoording van concrete vragen af te schuiven op 'andere plannen', 'latere fases' of 'landelijke kaders'. Gelet op de kaderstellende status van het voorliggende TLGD is dit thans niet langer acceptabel. De provincie is bij de vaststelling gebonden aan de volgende dwingende rechtsbeginselen: • Het zorgvuldigheidsbeginsel (Art. 3:2 Awb) verplicht de provincie om de feiten volledig vast te stellen. Het vooruit- of afschuiven van vragen over kritieke onderdelen (zoals de financiering en een deugdelijke onderbouwing van de reeds gerealiseerde 14% reductie) schendt dit beginsel. Een integraal plan vereist integrale antwoorden. • Het motiveringsbeginsel (Art. 3:46 Awb) zegt dat een besluit moet rusten op een deugdelijke motivering. Het enkel herhalen van algemene beleidsteksten zonder in te gaan op de door mij aangetoonde inconsistenties (zoals de kloof tussen managementsturing en de 80% reductie-eis), vormt een motiveringsgebrek. • Ondernemers hebben recht rechtszekerheid en gelijkheid door een voorspelbaar overheidshandelen. Het uitblijven van duidelijkheid over o.a. toezicht, overmachtclausules en de status van koplopers tast de investeringszekerheid aan.		
252.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Hierbij dien ik mijn zienswijze in met betrekking tot het ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD) welke van 16 februari tot en met 30 maart 2026 ter inzage ligt. Ik ben direct belanghebbende, omdat ik eigenaar ben van ons melkveebedrijf. Bij de voorlichtingsavond In Nieuw Buinen op 24 maart jongstleden heb ik met een paar medewerkers gesproken, die mij adviseerden mijn verhaal kenbaar te maken. Dus bij deze. De doelstellingen en bijbehorende uitwerkingen van het onderwerp stikstof gaan mij aan het hart. Ik snap dat er stappen moeten worden gezet, maar persoonlijk vind ik dat er maatwerk nodig is en ik heb bij sommige zaken ook wel mijn bedenkingen. In 2013 zijn wij begonnen met plannen voor het bouwen van een nieuwe stal voor onze melkkoeien. We hebben netjes eerst een NB vergunning aangevraagd, ammoniakrechten bijgekocht en aan alle regels voldaan.	1.1 Is het eerlijk dat nieuwe natuurgronden in de praktijk vooral terecht komen bij enkele partijen die dicht bij het vuur zitten, terwijl andere boeren het nakijken hebben? Wij hebben nergens een voorkeur uitgesproken over wie het eigendom verkrijgt over eventuele nieuwe natuurgronden. 1.2 Er is beperkt geld beschikbaar: bij welke partijen komt dit geld uiteindelijk terecht? We proberen het geld zo goed mogelijk te richten op de opgaven. Dat betekent dat voor ondernemers met een grotere opgave er meer subsidie beschikbaar kan komen.	Gevolg 4.1 Thema 'financiering' van agrarische bedrijven agenderen voor (toekomstige) uitwerkingen van de Realisatiestrategie.

In 2015 hebben we onze nieuwe stal gebouwd om [REDACTED]. Een stal die aan de eisen van de Maatlat Duurzame Melkveehouderij voldoet, maar ook nog een voldoet aan het Integraal Duurzame Stalsysteem. Echter kregen we tijdens de bouw al te maken met de fosfaatproblematiek. Dit heeft heel stevig effect gehad op de uitvoering van ons bedrijfsplan. Toenmalig gedeputeerde Henk Jumelet is hier op werkbezoek geweest en gaf toe dat de provincie Drenthe haar boekhouding niet goed op orde had. Dat was allemaal heel spijtig, maar behoorde uiteindelijk tot mijn ondernemersrisico. Ik heb vervolgens persoonlijk in de werkgroep met het ministerie gezeten om te kijken of er een knelgevallen regeling kon worden getroffen, maar helaas. Gelijktijdig met dat traject, bleek de melkrobot met bijbehorende voerinstallatie vanaf het begin niet goed te zijn aangesloten. 10 jaar lang rechten was het gevolg. Onze koeien hebben al die jaren niet gepresteerd zoals gehoopt en de dieren hebben veel te lijden gehad op het gebied van diergezondheid. De kalfjes die geboren werden waren niet gezond, veel koeien en kalfjes zijn gestorven en degene die het overleefden hebben een lichamelijke achterstand. Zelf hebben we lichamelijk ook flink wat te lijden gehad van deze hele situatie. In 2024 hebben we deze rechtszaak uiteindelijk gewonnen. De naweeën zijn echter bij sommige koeien nog steeds te merken. In 2025 hebben wij nieuwe melkroboten aangeschaft en was een pas op de plaats, ook voor onszelf noodzakelijk. Nu zijn we in 2026 en gaat het goed. We zijn ontzettend blij en trots dat we al die moeilijke jaren als familie hebben doorstaan. De dieren presteren nu boven verwachting en we hadden mooie plannen voor de komende jaren: eindelijk toegroeien naar het beoogde doel van [REDACTED]. Daar is de bebouwing en de vergunning immers voor ingericht. Helaas krijgen we nu te horen dat we ten opzichte van 2019 moeten gaan reduceren en wellicht 30 procent. Elke koe die we minder moeten gaan melken dan dat we nu hebben, gaat ons geld kosten. Als er 30% vanaf moet, is het voor ons niet vol te houden. Zoals ik tegen uw medewerker zei: dan kan ik beter vandaag de boel verkopen dan volgend jaar. Op papier hebben wij bij het kadaster [REDACTED] land bij de boerderij, volgens RVO is daar nog geen [REDACTED] van over. We hebben bufferstroken moeten inleveren. De derogatie is ons afgepakt. Hier in de buurt komt nieuwe natuur, welke door boeren onderhouden mag worden. Deze gronden komen dan veelal bij enkele partijen terecht die dicht bij het vuur zitten en de rest heeft het nakijken. Is dat eerlijk?	2.1 Wat wordt er concreet gedaan om ervoor te zorgen dat de indiener haar afspraken kan nakomen binnen een juridisch geborgde aanpak? Daar is het programma op gericht. 2.2 Wat doet de provincie als, ondanks alle reductiemaatregelen door boeren, de kwaliteit van de natuur niet of onvoldoende verbetert? Wij moeten aantonen dat we ons voldoende hebben ingespannen om de maatregelen treffen om de natuur te herstellen. Herstel van de natuur kan soms langer duren of anders uitpakken. Dan kunnen we of maatregelen aanpassen of uitleg geven dat er alles is gedaan wat haalbaar is. 3.1 Hoe wordt geborgd dat beloofde subsidies voor biodiversiteitsmaatregelen ook daadwerkelijk toegankelijk blijven voor agrariërs die tegen de de-minimisgrens aanlopen? We moeten ons houden aan wet- en regelgeving. Dat geldt ook de de-minimis grens. 3.2 Hoe voorkomt de provincie dat plannen wel subsidie beloven, maar ondernemers in de praktijk alsnog geen middelen ontvangen vanwege de de-minimisregels? Wij stellen subsidie beschikbaar. Het is aan de ondernemer om te bepalen of er (nog) ruimte is binnen het plafond van de de-minimis	

Er is beperkt geld beschikbaar, maar bij welke partijen komt dit geld terecht? Een juridische geborgde aanpak is van belang, zeker ook om de normen te halen. Maar wat wordt er gedaan om te zorgen dat ik mijn afspraken na kan komen? Wat doet de provincie als met alle reductiemaatregelen de kwaliteit van de natuur nog niet (genoeg) verbeterd is? Meer biodiversiteit is gewenst. Nu wil ik dat in mijn bedrijfsvoering doorvoeren, met de nodige kosten die daar bij komen kijken. Agrarische ondernemers krijgen subsidie, maar krijgen ook te maken met de deminimis-steun. Zelf doe ik vanaf de start mee aan het project Duurzame Melkveehouderij Drenthe/Duurzaam Boeren Drenthe, maar loop door de hoogte van het deminis ook weer inkomsten mis omdat de grens bereikt is. Dus de plannen kunnen nu wel zeggen: er komt subsidie, maar als je tegen deze grens aanloopt, krijg je alsnog niks. Hoe wordt dit veiliggesteld? Wellicht een optie om in uw overweging mee te nemen: elke boer zit vast aan zijn/haar financiering. Is het niet een optie om een gedeelte van de financiering over te nemen in plaats van subsidies te geven? Het kan toch niet de bedoeling van uw plannen zijn dat jonge boeren zoals wij, 45 jaar, 10 jaar lang aan het overleven geweest door de wispelturigheid van overheid en in het mooiste stukje agrarisch gebied van Drenthe wonen (tussen de Hondsrug en de Veenkoloniën), die een mooie toekomst voor ogen zien, dat die door dit beleid alsnog de nek om zouden worden gedraaid? Want zo voelt het. Graag zie ik van u een reactie tegemoet.		4.1 Is het voor de provincie een optie om (een deel van) de financiering van agrarische bedrijven over te nemen of te ontlasten in plaats van te werken met subsidies? Ja dat kan bijvoorbeeld bij het (deels) afwaarderen van grond. Dat is geen subsidie. Landelijk zijn er financieringsmogelijkheden voor boeren en tuinders met plannen om minder stikstof uit te stoten en een integrale omschakeling naar een duurzamere bedrijfsvoering op het bedrijf te realiseren, hiervoor is een Investeringsfonds Duurzame Landbouw (IDL) benaderbaar. Het thema ‘financiering’ verdient blijvend aandacht en kan in toekomstige versies van de Realisatie strategieën toegelicht of uitgewerkt worden. 5.1 Is het de bedoeling van het provinciale beleid dat jonge, toekomstgerichte boeren alsnog financieel en bedrijfsmatig in de problemen komen of moeten stoppen? Nee dat is zeker niet de bedoeling van ons beleid.	
253.	VanWestreenen Adviseurs b.v.		
Zienswijze		Reactie op zienswijze	Gevolgen
Geachte heer/mevrouw, Recent heeft u het ontwerp Programma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD) vastgesteld. Dit TLGD ligt ter visie van 16 februari tot en met 30 maart 2026. Gedurende deze periode kunnen zienswijzen worden ingediend. Namens cliënten ontvangt u hierbij onze zienswijzen ten aanzien van in hoofdzaak het aspect ‘stikstof’. Cliënten exploiteren in de provincie Drenthe een veehouderij op de volgende 43 bedrijfslocaties:		1. Waarop is de stelling gebaseerd dat de natuur en Natura 2000-gebieden in Drenthe achteruitgaan, en er onvoldoende perspectief is op basis van het huidige beleid? Zie zienswijze 2	

Inhoud ontwerp Programma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD) Hieronder volgt voor de volledigheid een korte samenvatting van het door u voorgestelde beleid/programma t.a.v. het aspect stikstof. In o.a. paragraaf 2.4 en 2.5 van het ontwerp Programma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD) beschrijft u de volgende (wettelijke) doelen ten aanzien van natuur en stikstof. De natuur in Drenthe (vooral Natura 2000-gebieden) gaat achteruit en voldoet niet aan wettelijke doelen. Belangrijkste oorzaken (drukfactoren): - Stikstof (grootste probleem) => leidt tot verzuring en vermesting - Verdroging / slechte hydrologie => lage grondwaterstanden, minder kwel - Te kleine en versnipperde natuurgebieden - Overige factoren (o.a. windwerking, waterkwaliteit, gewasbeschermingsmiddelen) In alle Natura 2000-gebieden is sprake van verslechtering van natuurkwaliteit en onvoldoende perspectief bij huidig beleid. Wat moet er gebeuren: - Verslechtering stoppen (wettelijke verplichting) - Natuur herstellen en verbeteren - Werken aan gunstige staat van instandhouding (VHR/NHV) Wettelijke doelen (NHV): - 2030 => 30% herstel - 2040 => 60% herstel - 2050 => 90% herstel Er is te veel stikstofdepositie op Natura 2000-gebieden → natuurdoelen worden niet gehaald en vergunningen zitten vast. - Wettelijke reductiedoelen halen: • 2030 → 50% van natuur onder KDW • 2035 → 74% onder KDW - o Drenthe: ±43% ammoniakreductie nodig - o Landbouw is grootste bron van stikstof - Additionaliteit aantonen Om vergunningen weer mogelijk te maken moet worden bewezen dat: - natuur eerst herstelt - stikstofreductie niet nodig is voor natuurherstel - er geen verdere verslechtering optreedt	2.1. Hoeveel veehouderijen in Drenthe nemen deel aan de vrijwillige landelijke beëindigingsregelingen (LBV/LBV+/kleine sectoren)? LBV/LBV+ (mogelijke stoppers) – indicatief beeld: • 69 beschikkingen/aanvragen • 60 toegekend • 9 afgewezen Waarvan piekbelasting (120%) 32 Waarvan niet-piekbelaster 38 Beschikt wil niet zeggen dat het bedrijf gestopt is, boeren kunnen lang nadenken. 2.2. Welke gevolgen hebben deze beëindigingen voor de stikstofdepositie op Natura 2000-gebieden? Deze tellen mee in de resultaten. 2.3. Zijn deze effecten volledig meegewogen in het programma TLGD? Stoppende bedrijven waarvan de vergunning en fosfaatrechten (deels) worden doorgehaald, zien we terug in de cijfers en worden dus meegenomen. 3.1. Waarom hanteert de provincie het jaar 2019 als referentiejaar voor de stikstofreductiedoelstellingen? Zie ons antwoord op zienswijze 24. 3.2. Waarom wordt niet aangesloten bij de Natura 2000-aanwijsjaren als referentie? Zie ons antwoord op zienswijze 24.	

De stikstofdepositie is nog fors te hoog in alle gebieden. Zelfs de genoemde 43% reductie is niet overal voldoende voor vergunningverlening. Geborgde (juridisch zekere) maatregelen zijn noodzakelijk. De volgende combinatie van maatregelen wordt voorgesteld: • generieke reductie (hele provincie) • gebiedsgerichte aanpak rond Natura 2000 • extra reductie nodig bovenop wettelijke doelen Op pagina 47 e.v. stelt u het volgende: Bijdrage Drenthe aan de wettelijke opgave De eerste opgave, de wettelijke opgave voor stikstofreductie is vastgelegd voor 2030 en 2035. De opgave voor 2030 is om de depositie op 50% van het stikstofgevoelige Natura 2000-areaal onder de KDW te krijgen. Voor 2035 loopt dit percentage op naar 74%. Bij uitspraak van 22 januari 2025 is deze opgave juridisch bevestigd door de rechtbank Den Haag. Het percentage geldt op nationale schaal, zodat het niet precies over te zetten is naar afzonderlijke provincies of Natura 2000-gebieden. Voor Drenthe is dat in die zin van belang dat hier relatief veel stikstofgevoelige natuurtypen voorkomen, wat een doel van 74% stikstofgevoelig areaal onder de KDW krijgen bijzonder ambitieus maakt. Het nationale emissiedoel dat verbonden is aan de wettelijke opgave is dat hiervoor 42-46% stikstofreductie in 2035 moet worden gerealiseerd in de landbouw. Voor de sectoren industrie en mobiliteit geldt een reductiepercentage van 50%. Voor de landbouw is dat 42-46%. Provincies geven invulling aan de ammoniakopgave. Voor ammoniak stelt Drenthe zich als doel om te komen tot 43% reductie t.o.v. 2019. Hiermee leveren we een grote bijdrage aan de stikstofopgave, maar lossen we nog niet overal het additionaliteitsvraagstuk op. Belangrijk om hierbij aan te geven is dat er politiek het een en ander speelt rondom de wettelijke opgave. Er ligt een wetsvoorstel voor bij de Afdeling advisering van de Raad van State voor een spoedadvies. De afdeling heeft hierover negatief geadviseerd. Zij maakte bedenkingen vanuit de optiek van verplichtingen tot natuurherstel, de omslag naar emissiesturing bij vergunningverlening en vanwege het ontbreken van de nodige waarborgen. Het nieuwe kabinet heeft in het regeerakkoord verder uitgesproken dat het de stikstofdoelen zoals hiervoor per sector opgesomd wettelijk wil gaan vastleggen. Daar zal dan een tussendoel voor 2030 aan worden toegevoegd dat in de bandbreedte 23-25% reductie van stikstofemissies ten opzichte van 2019 ligt. Voor deze ambitie richt het kabinet een stikstoffonds van 20 miljard euro in. Van alle bronnen levert de landbouw de grootste bijdrage aan de stikstofdepositie in Nederland. Dit geldt ook voor Drenthe, ook al is de stikstofdepositie in de afgelopen decennia fors gedaald door de inspanningen die landbouwbedrijven hebben geleverd. Zonder die inspanningen stonden we voor een veel grotere opgave. Voor de verschillende gebieden variëren de percentages wel. Voor een gebied als Holtingerveld geldt dat in 2025 (geprognostiseerd) 57% van de depositie uit de	3.3. Kan de provincie garanderen dat de emissieregistratie over 2019 volledig en betrouwbaar is? Het Rijk is verantwoordelijk om dit bepalen. Er wordt gewerkt met de best beschikbare cijfers, metingen en laatste wetenschappelijke inzichten. 3.4. Waarop is deze emissieregistratie gebaseerd en door wie is deze vastgesteld? Door het Rijk. 3.5. Waarom worden rechtmatig verkregen natuurtoestemmingen niet als uitgangspunt genomen in plaats van feitelijke emissies in 2019? Om de vergunning de ruimte biedt voor een emissie, maar dat niet per se iets zegt over het feitelijk gebruik. 4. Generieke stikstofreductie 4.1. Wat is het effect van een generieke reductie van 30% op veehouderijen die op grote afstand van Natura 2000-gebieden liggen? Dit draagt bij aan verlagen van de stikstofdepositie over heel Drenthe en daarbuiten. Onze aanpak is gericht op een verdeling tussen gerichte reductie van ammoniak nabij de N2000 en daarbuiten. Zo dragen alle bronnen hun steentje bij. 4.2. Waarom kiest de provincie voor een generieke reductie in plaats van een gebiedsgerichte benadering? Zie vorig antwoord.	

landbouw afkomstig is. In het Norgerholt is dat zo'n 62%, maar in het Bargerveen, dichtbij de Duitse grens 31%. Ook de industrie, bouw en mobiliteit zorgen voor stikstofdepositie. In Aerius Monitor is de depositiebijdrage vanuit alle sectoren voor iedereen toegankelijk voor alle afzonderlijke stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden te vinden. In hoofdstuk 4 van het programma heeft u de voorgestelde aanpak opgenomen met (voor stikstof) in paragraaf 4.1 de aanpak via een generieke stikstofaanpak. Op pagina 66 stelt u het volgende: figuur 4.2 Hoewel de trend dus positief is, blijven de Drentse gebieden bij deze dalende trend op basis van bestaand beleid grotendeels overbelast. Onze opgave is om: 14. onze bijdrage te leveren aan de wettelijke reductie van stikstofemissies; 15. de benodigde verdere stappen te zetten om van het stikstofslot te komen. Een deel van de geborgde aanpak realiseren we in een generiek spoor waarin we geborgde ammoniakreducties willen realiseren om in Drenthe de stikstofdepositie over heel Drenthe te doen dalen. Bij deze generieke aanpak betrekken we: - Wat er reeds is gereduceerd; - Wat er zeker gereduceerd wordt: bijvoorbeeld de effecten van derogatie worden meegerekend figuur 4.4 Generieke aanpak voor de landbouw tot 2030. De komende vijf jaar helpen we de sector bij het treffen van maatregelen die tot reductie van stikstofemissies leiden. Het uitgangspunt is dat we ondernemers ruimte willen bieden om keuzes te maken over de wijze op en de maatregelen waarmee zij willen voldoen aan de opgave. Daarbij richten we ons primair op de melkveehouderij en op de niet-grondgebonden veehouderij. Daarbij kijken we wel of deze generieke aanpak ook past binnen de doelen van de andere beleidsvelden zoals water en bodem. Onze aanpak is, zoals in hoofdstuk 2 over de stikstofopgave al werd uiteengezet, er primair op gericht boeren te stimuleren hun kringlopen nog beter te sluiten via het concept doelsturing. Tegelijkertijd krijgen boeren daarmee beter inzicht in de effecten van hun wijze van bedrijfsvoering en vergroten we hun eigen verantwoordelijkheid voor de effecten die hun bedrijfsvoering heeft op de leefomgeving. Voor de bedrijfsvoering kan een aantal maatregelen die voortkomen uit dit concept zelfs kostenbesparend werken. De melkveehouderij heeft binnen de landbouw de grootste opgave met betrekking tot de reductie van ammoniakemissies. Onze aanpak voorziet erin om in 2035 in de	5.1. Hoe kan beleid worden gebaseerd op emissiereducties zolang ammoniakemissies uit stallen niet eenduidig kunnen worden vastgesteld? We maken beleid (Rijksoverheid en ook provincies) op basis van de best beschikbare informatie. Daar baseren wij ons en moeten we ons ook op baseren. 5.2. Wanneer en op welke wijze wordt duidelijkheid geboden over ammoniakemissies uit stalsystemen ten behoeve van vergunningverlening? Er wordt bij het Rijk gewerkt aan het genormeerd krijgen van zo veel mogelijk systemen. Wanneer hier per innovatie of stalsysteem uitkomsten over kan niet in algemene zin worden gezegd. 6. AERIUS en rekenmethodiek 6.1. Waarom wordt AERIUS gebruikt voor vergunningverlening op bedrijfsniveau ondanks wetenschappelijke onzekerheden? Zie ons antwoord op zienswijze 55. 6.2. Is de provincie bereid gezamenlijk met andere provincies een realistischer rekenmodel te ontwikkelen of het emissiespoor te hanteren? Nee. Wij moeten werken met de voorgeschreven modellen en systemen. Zie 6.1 / zienswijze 55 7.1. Hoe gaat de provincie om met niet-grondgebonden bedrijven die al vóór 2019 emissiereducerende maatregelen hebben getroffen?	

melkveehouderij 30% emissiereductie via generiek beleid op basis van doelsturing te realiseren. Dit percentage wordt in recente rapporten als haalbaar en betaalbaar beoordeeld. We doen dit in twee stappen: in 2030 een eerste stap en in 2035 de volgende stap. Tot 2030 is de aanpak erop gericht de huidige KPI-aanpak (doelsturing) voor de melkveehouderij en akkerbouw verder sluitend te maken, te borgen en te monitoren. De generieke aanpak voor stikstof vindt binnen deze context van doelsturing plaats. We streven er daarbij naar om een zo breed mogelijk palet aan maatregelen beschikbaar te stellen om binnen deze context stikstofemissies te reduceren, zodat maatregelen aansluiting vinden bij de gewenste wijze van bedrijfsvoering. We denken aan verschillende voer- en managementmaatregelen. Met het toepassen van magnesiumchloride en het verlagen van het rantsoen aan ruw eiwit worden bijvoorbeeld goede resultaten geboekt. Daarnaast willen wij de mogelijkheid bieden om bijvoorbeeld te extensiveren en te investeren in technische oplossingen, zoals schonere stalsystemen. Zowel het kunnen doorvoeren als het borgen van deze maatregelen kent nog uitdagingen. Het verwerven van extra grond is bijvoorbeeld lastig en bovendien kostbaar. Veel technische oplossingen die in het verleden zijn toegepast bleken naderhand niet of onvoldoende te werken. Dit geldt voor veel stalsystemen. Veel nieuwe technieken, zoals het gebruiken van magnesiumchloride, zijn juridisch (nog) niet geborgd waardoor we de resultaten ook nog niet kunnen inboeken als onderdeel aan onze bijdrage aan het wettelijke doel voor reductie van stikstofemissie. We willen in 2026 de gereedheidskist met maatregelen in het kader van de generieke aanpak van stikstofreductie verder bekend maken. Zoals hiervoor al bleek, zullen niet alle mogelijke maatregelen ineens ingezet kunnen worden. De bedoeling is om de gereedheidskist met geborgde maatregelen gaandeweg verder te vullen. Van de niet-grondgebonden veehouderij verwachten we een evenredige bijdrage aan de reductieopgave voor stikstof. Deze wordt nader uitgewerkt. Voor niet-grondgebonden veehouderij (hokdierbedrijven: varkens, kippen, geiten en kalveren) lijkt het verminderen van emissies via systemen technische innovaties een oplossing. Ook hier is het een uitdaging om nieuwe technieken juridisch geborgd te krijgen, op basis van werking in de praktijk. Op dit moment denken we met name aan het sturen op de best beschikbare technieken (BBT) in relatie tot bestaande én toekomstige stalsystemen. Daarbij sluiten we zo veel mogelijk aan bij het Rijksbeleid. We zien op dit moment geen meerwaarde in het beperken van de mogelijkheden voor bemesting van cultuurgronden die in eigendom is van boeren. Op dit vlak is relatief weinig emissiereductie haalbaar. De eventuele beperkingen die zijn door te voeren zijn bovendien niet goed te borgen. Wij blijven verder verduurzaming van het landgebruik en daarmee bewustwording van ook de minder positieve effecten van bemesting aanjagen via het spoor van Duurzaam Boeren Drenthe	Voor de BBT is het niet relevant wanneer maatregelen genomen zijn, voor of na 2019. 7.2. Wat verstaat de provincie precies onder ‘best beschikbare technieken (BBT)’? Zie ons antwoord op zienswijze 9. 7.3. Waarom acht de provincie aanvullende BBT-verplichtingen noodzakelijk naast bestaande landelijke en Europese regelgeving? Omdat BBT voor deze sectoren nog niet voorgeschreven beleid is. 7.4. Hoe wordt omgegaan met bedrijfstypen waarvoor luchtwassers technisch of praktisch niet toepasbaar zijn? Hier houden we rekening mee. Zie ons antwoord op zienswijze 9.	

Borging van de generieke aanpak van stikstofemissie Willen de door te voeren maatregelen bijdragen aan het vlottrekken van toestemmingsverlening, dan moeten zij geborgd worden. Dit vergt: 1) een keuze voor een norm; 2) een bepaalde hoogte van die norm in een absolute eenheid, zodat koplopers beloond worden; 3) het juridisch vastleggen van de norm in een provinciale regeling. Voor de keuze van de norm hanteert Drenthe een aantal criteria: 1) de norm levert generiek een reductiepercentage van 30% van de feitelijke emissie op in 2035 ten opzichte van die 2019 en bouwt zich stapsgewijs op; 2) ongewenste afwentelingseffecten worden voorkomen; 3) elk bedrijf levert een evenredige bijdrage (deze bijdrage kan (deels) al gerealiseerd zijn); 4) de norm is uitvoerbaar en uitlegbaar; 5) de norm is juridisch te borgen; 6) passend bij het Drentse landbouwsysteem. Op basis van deze criteria zijn meerdere alternatieven denkbaar. Er zal met de stakeholders, met name de landbouwsector, nader verkend worden welke norm voor het reduceren van ammoniakemissies in de melkveehouderij er in Drenthe wordt ingezet. Er zijn hierin een paar hoofdvarianten: een bedrijfsemissieplafond voor ammoniak (zoals een maximale hoeveelheid ammoniak die per bedrijf mag worden uitgestoten in 2035) en een relatieve norm (kg ammoniak per GVE of per hectare). De verschillende normen hebben verschillende uitwerking (en ook nadelige effecten). Met de sector samen willen we komen tot de keuze die het beste bijdraagt aan het doel van reductie. De hiervoor genoemde criteria hanteren we als basis voor toetsing van eventuele alternatieven. De gesprekken leiden tot een definitieve keuze voor een norm, de hoogte en de wijze van juridische borging ervan. De keuze van de norm maakt overigens ook uit voor de vraag in hoeverre de sinds 2019 reeds behaalde emissiewinst kan meetellen voor de opgave voor generieke stikstofreductie (niet ter discussie staat dat die getallen meetellen voor de Drentse bijdrage aan de wettelijk te halen emissiereductie). De definitie van de norm bepaalt immers wat wel en niet aan reeds genomen maatregelen kan worden meegeteld. Voor het bepalen van de norm is tot slot van belang dat het nieuwe kabinet ook in het regeerakkoord heeft opgenomen toe te willen naar een systeem van emissiesturing. Daarvoor wil het een vergunningensystematiek gebaseerd op doelvergunningen gaan invoeren. Wij volgen deze ontwikkeling en houden de uitkomsten tegen onze eigen norm aan. Uiteraard verdient het de voorkeur dat door heel Nederland met eenzelfde norm wordt gewerkt. Tegelijkertijd moet die norm voldoende doen voor generieke stikstofopgave in Drenthe.		

Voor de niet-grondgebonden veehouderij willen wij de inzet op BBT eveneens borgen. Dit kan bijvoorbeeld via de Provinciale Omgevingsverordening Drenthe (POV). Geborgde maatregelen vanaf medio 2026 onderdeel van het plan Voor de borging van het plan c.q. om het plan als basis voor het onderbouwen van de additionaliteit te laten gelden, zullen naast het voorgaande vanaf het begin geborgde maatregelen met een aantoonbaar effect onderdeel moeten uitmaken van het plan (zie bouwsteen Toestemmingsverlening en bouwsteen Stikstof). Voor het onderbouwen van het additionaliteitsvereiste onderzoeken we hiertoe een aantal juridisch geborgde maatregelen voor de melkveehouderij en daarover gaan we in overleg met de sector. De resultaten worden betrokken bij het medio 2026 vast te stellen programma. Monitoring en bijsturing van de generieke aanpak voor stikstof Naast voorgaande komt er een systeem van monitoring en bijsturing om koers en tempo te bewaken. In de Realisatiestrategie vindt u deze uitgewerkt. Monitoring houdt ook aandacht voor toezicht en handhaving in. Het effect van sommige maatregelen staat of valt namelijk met bestendige naleving. Zienswijzen Algemeen In algemene kan worden opgemerkt dat het TLGD veel vragen oproept en veel onduidelijkheden omvat. Zo moet het programma op diverse onderdelen (o.a. generieke en gebiedsgerichte ammoniak-/stikstofreductie) nog nader worden uitgewerkt. Gelet op voornoemde kunnen de gevolgen voor de bedrijfslocaties van cliënten thans moeilijk worden ingeschat. Eén ding is in ieder geval wel duidelijk: dit beleid heeft zeer grote nadelige gevolgen voor alle veehouders in Drenthe. Landelijk beleid U geeft in het programma TLGD zelf aan dat het belangrijk om te vermelden dat er politiek het een en ander speelt rondom de wettelijke opgave inzake het dossier “stikstof”. Dit is wat ons betreft een understatement. De vraag die zich hierbij oproept is dan ook of uw voorgestelde programma TLGD niet enigszins voorbarig is? Immers recent is er landelijk een nieuwe regering gevormd. Deze gaat zich uiteraard ook buigen over het stikstofdossier en geeft prioriteit aan het oplossen van de stikstofproblematiek. Hierbij wordt onder meer verwezen naar de kamerbrief van 27 maart 2026 met als onderwerp “samenhangende aanpak landbouw, natuur en stikstof”. De voorgestelde aanpak lijkt veel overeenkomsten te hebben met uw programma TLGD. In deze brief is o.a. het volgende opgenomen: <i>Het kabinet werkt aan een pakket generieke maatregelen om boeren duidelijkheid te geven en een vitale landbouwsector vorm te geven. Onderdeel daarvan is het behalen van de beoogde emissiereductie van ammoniak van 23% – 25% in 2030 en benodigde 42% – 46% reductie in 2035 ten opzichte van 2019. De bijdrage van deze maatregelen aan de klimaatopgave en de</i>		

klimaatdoelen voor 2030 zal waar mogelijk daarbij in beeld gebracht worden. Daarnaast onderzoekt het kabinet of de landelijke emissiereductiedoelen voor ammoniak en broeikasgassen kunnen worden vertaald naar de afzonderlijke deelsectoren zodat voor elke deelsector duidelijk is wat hun opgave is. Voor de zomer 2026 wordt duidelijkheid gegeven over o.a. de invulling van generieke reductiemaatregelen. Daarnaast wordt de vrijwillige landelijke beëindigingsregeling voorgezet, waaraan veehouders die willen stoppen kunnen deelnemen. Eveneens wordt ingezet op een gebiedsgerichte aanpak. Het kabinet maakt de keuze om rond kwetsbare Natura 2000-gebieden te gaan zoneren. In deze zones is een hogere emissiereductie nodig dan elders en worden het landbouwkundig gebruik en de inrichting van de zone, waar dat nodig is, aangepast aan de doelstellingen van het Natura 2000-gebied. Gezien de urgentie van de opgaven is het nodig om hiervoor al op korte termijn een zorgvuldig proces in te richten, waarbij boeren de tijd en ondersteuning krijgen om de benodigde transitie te maken door te innoveren, extensiveren, omschakelen, verplaatsen of beëindigen. Het kabinet erkent dit en neemt hierin ook haar verantwoordelijkheid. Voor natuurherstel in de Natura 2000-gebieden zijn ook maatregelen nodig in de omliggende zones, bijvoorbeeld ten aanzien van hydrologie. Herstel van watersystemen en in te passen natuuropgaven zijn onderdeel van de ruimtelijke puzzel. Dit betekent dat de ruimtelijke invulling rondom kwetsbare Natura 2000-gebieden ook wordt opgenomen in de definitieve Nota Ruimte. De juridische agenda van het kabinet is gericht op het beter kunnen onderbouwen van additionaliteit, het invoeren van een rekenkundige ondergrens en het wettelijk vastleggen van emissiedoelen. Om op termijn en stapsgewijs een structurele oplossing te bieden aan PAS-melders en weer ruimte voor natuurvergunningverlening te creëren is in de eerste plaats een geborgd maatregelenpakket nodig. Bovendien is het nodig om goed te weten wat de toekomstige effecten van de maatregelen in Natura 2000-gebieden zijn. De kenbaarheid van de kwaliteit van Natura 2000-gebieden vraagt om nauwe samenwerking met de provincies. Ten slotte vervangen we zo snel mogelijk de huidige op de KDW-gebaseerde stikstofdoelen door de emissiedoelen voor de industrie, landbouw en mobiliteit en leggen ze wettelijk vast, zodra er een voldoende geborgd maatregelenpakket ligt. Voor de landbouw gaat dit om een ammoniakreductie van 42-46%. Voor samenwerking met maatschappelijke partijen en medeoverheden komt er daarnaast een maatschappelijk overleg Landbouw, Natuur en Stikstof, en worden de reeds bestaande overlegtafels op de verschillende deelonderwerpen benut. Dit maatschappelijk overleg heeft als doel om te komen tot afspraken over de uitgangspunten voor een duurzame, toekomstbestendige landbouw en een sterke natuur in Nederland, in samenhang met de onderwerpen waarover wordt besloten in de verschillende inhoudelijke bestuurlijke overleggen. Ik streef ernaar een breed overleg in te richten met deelnemers vanuit de landbouwsector zelf, ketenorganisaties, sectorpartijen, natuur- en milieuorganisaties. De heer Elbert Dijkgraaf zal het maatschappelijk overleg als onafhankelijk voorzitter leiden.		

Gelet op het gestelde in deze brief kunt u zich afvragen wat de meerwaarde is van een groot deel van het door u opgestelde programma TLGD? Immers vele zaken en aspecten worden klaarblijkelijk al op landelijk niveau opgepakt hetgeen zal resulteren in landelijk beleid. Wellicht kunt u zich beter richten op de relevante (provinciale gerelateerde) onderwerpen zoals een gebiedsgerichte aanpak, een toekomstbestendige landbouwsector in Drenthe en het behoud van een sociaal & economisch vitaal platteland. Bijdrage provincie Drenthe De door u voorgestelde opgave inzake de stikstofreductie lijken niet correct en niet in overeenstemming met de landelijke doelstellingen. Daarnaast lijkt onder meer de toetsing op basis van de KDW, nu de regering deze willen vervangen door emissiedoelen voor de sectoren wettelijk wil vastleggen, reeds achterhaald. N2000-gebieden in Drenthe Cliënten vragen zich af waarop uw stelling, dat de natuur / Natura 2000 gebied in Drenthe achteruit zou gaan, is gebaseerd? In alle Natura 2000-gebieden zou sprake zijn van een verslechtering van de natuurkwaliteit en onvoldoende perspectief zijn op basis van het huidige beleid. Kunt u aangeven waarop dit is gebaseerd? Heeft u dit bijv. gemeten? De N2000 gebieden zijn aangewezen in 1994, 2000 en/of 2004. Sinds deze referentiedata is de ammoniakemissie/stikstofdepositie in (zeer) ruime mate reeds gereduceerd. Heeft u de huidige situatie / status van de natuur vergeleken met de situatie ten tijde van deze data? Kunt u (wetenschappelijk) inzicht geven van de situatie / staat van de natuur ten tijde van deze aanwijsdata? Landelijke Beeindigingsregeling (LBV) In de provincie Drenthe nemen diverse veehouderijen deel aan de vrijwillige Landelijke beëindigingsregelingen (LBV/LBV+/LBV kleine sectoren). Deze bedrijven worden thans beëindigd en gesloopt. Kunt u aangeven hoeveel veehouderijen deelnemen aan deze regelingen? Heeft u inzichtelijk welke gevolgen deze recente beëindiging van deze veehouderijen heeft ten aanzien van de stikstofdepositie ter plaatse van de N2000 gebieden? En zijn deze gevolgen afdoende meegewogen in uw voorgestelde programma TLGD? Reductie / trend In het programma TLGD schets u een beeld ten aanzien van de afname van de stikstof sinds 2005 (figuur 4.2). U geeft aan dat de trend “positief is”, maar dat desondanks de Drentse gebieden bij deze dalende trend op basis van bestaand beleid grotendeels overbelast blijven.		

Cliënten zijn van mening dat de veehouderij reeds diverse maatregelen heeft getroffen en in gang heeft gezet om de stikstofbelasting op de N2000 gebieden reduceren. Uw doel om de stikstofoverbelasting op de N2000 gebieden op te heffen is een illusie en de veehouderij in Drenthe wordt hiervoor ten onrechte en onevenredig geraakt en opgezadeld met een niet realistisch pakket van maatregelen. Daarnaast bestaat hiervoor, mede gelet op Europese wetgeving, geen noodzaak. In dit kader is eveneens voornoemde aspect (gevolgen van de vrijwillige Landelijke beëindigingsregelingen) van belang. De ingezette trend ten aanzien van de afname van de stikstof vanuit de veehouderij zal verder doorzetten. Op basis van reeds geldende wet-/regelgeving in combinatie met vrijwillige technische ontwikkeling en innovaties zal de komende jaren de stikstof afkomstig uit de veehouderij / landbouw leiden tot een autonome afname alsmede tot een afdoende verder herstel van de natuur / N2000 gebieden. Hiervoor is een dergelijk vergaand nieuw beleid niet noodzakelijk. Het beleid dient dan ook te worden vereenvoudigd en te worden toegespitst op een verdere vrijwillige gesubsidieerde reductie van de ammoniakemissie in combinatie met het eventueel oplossen van “knelpunten” in de directe omgeving van de N2000 gebieden. Peildatum 2019 De doelstellingen uit het programma TLGD t.a.v. stikstof wordt gebaseerd op een reductiepercentage van 30% van de feitelijke emissie in 2035 ten opzichte van de feitelijke emissie in 2019. De feitelijke emissies in 2019 baseert u hierbij op emissieregistraties (data.emissieregistratie.nl). Cliënten vragen zich waarom u 2019 als uitgangspunt voor de doelstelling hanteert? Immers de N2000 gebieden zijn immers in een veel eerder stadium (1994/2000/2004) aangewezen. Daarnaast hebben cliënten grote bezwaren ten aanzien van het uitgangspunt dat de feitelijke emissie in 2019 als maatgevend wordt beschouwd. Kunt u garanderen dat uw bron met de geregistreerde emissies in 2019 volledig en betrouwbaar zijn? Waarop is deze registratie gebaseerd en wie heeft deze registratie uitgevoerd? Bij het hanteren van de feitelijke emissies gaat u daarnaast voorbij aan de bestaande rechten van cliënten. Cliënten beschikken over toereikende Natuurtoestemmingen (bijv. vergunning NB-wet 1998/ WNB-vergunning / VVGB provincie / milieutoestemmingen op de peildata). Cliënten zijn van mening dat u deze bestaande rechten / natuurtoestemming dient te respecteren en dat deze als uitgangspunt dienen te worden gehanteerd. En dus niet de feitelijk aanwezige veebezetting in 2019. Immers zo worden eventuele onderschattingen vanwege leegstand, (tijdelijk) lagere veebezetting vanwege deelname aan welzijnsvriendelijke concepten etc. uitgesloten. Op basis van uw handelswijze worden legaal verkregen rechten gerespecteerd en zogenaamde “latente rechten” ten onrechte geschrapt. Generieke korting 30% melkrundveebedrijven		

In het programma TLGD wordt gesproken over een reductie van de ammoniakemissie van 43% in 2035 ten opzichte van 2019. Deze reductie bestaat uit een generieke reductie van 30% en een aanvullende gebiedsgerichte reductie van 13%. Een generieke reductie van 30% voor alle melkruondbedrijven in Drenthe lijkt niet erg effectief en is kostbaar. Immers wat is het effect van een (kostbare) reductie van de ammoniakemissie op een melkveebedrijf op grote afstand (bijv. > 5/10 kilometer) van een N2000 gebied? Daarnaast volgt een generieke reductie reeds uit landelijk beleid (bijv. op basis van vm. Besluit emissiearme huisvesting / Besluit activiteiten leefomgeving BAL). Een lokaal beleid (bijv. bufferzone naast een N2000 gebied) ligt meer voor de hand en lijkt veel effectiever en goedkoper. Hierbij kan ook nog worden verwezen naar een recent rapport van de WUR (maart 2026, WU2026.001 / De Nederlandse stikstofcrisis: “Van Verwarring naar Verbinding” (Gerard H. Ros, Wouter B.C. de Heij, Harm Borgers, Jan Lock, Henk Kievit, Han van Dobben, Chris Backes, Wim de Vries). Op basis van deze studie rapportage wordt de stikstofproblematiek in Nederland geanalyseerd en wordt op basis van wetenschappelijke kennis en inzichten een samenhangende maar gedifferentieerde beleidsmatige aanpak gepresenteerd om het ecologische en het milieukundige probleem op te lossen. Dit betreffen effectgerichte maatregelen om de natuurkwaliteit te verbeteren en een gecombineerd robuust lokaal, gebiedsgericht en landelijk emissiebeleid om de stikstofuitstoot, en daarmee de depositie van stikstof op natuur, op een geborgde en controleerbare manier te reduceren in samenhang met vermindering van de uitstoot van broeikasgassen en stikstofverliezen naar het water. Als laatste is een systeem nodig waarin de vergunningverlening zich concentreert op werkelijk vergunningsplichtige projecten en niet op bedrijven die een doeltreffend duurzaam ondernemersplan hebben met bedrijfsgerichte maatregelen die ervoor zorgen dat sprake is van emissiereductie tot onder de maximaal toegekende emissienorm. Deze studie omvat diverse elementen en concrete voorstellen om tot een verbeterde aanpak van de stikstofproblematiek te komen. Cliënten zijn van mening dat een aantal essentiële onderdelen uit deze studie moeten worden toegepast in programma TLGD. Emissies uit stalsystemen Een aanzienlijke deel van de reducties van ammoniak dient te worden bewerkstelligd op basis het verminderen van ammoniakemissie uit stallen. U geeft aan dat veel technische oplossingen in stallen, die in het verleden zijn toegepast, naderhand niet of onvoldoende bleken te werken en dat nieuwe technieken juridisch (nog) niet zijn geborgd. Voornoemde is slechts ten dele waar. De veehouderij heeft al jarenlang (sinds de jaren '90) geïnvesteerd in technieken om de ammoniakemissie uit stallen te verminderen. Eisen om de		

ammoniakemissie uit stallen te verminderen zijn hierbij zelfs wettelijk vastgelegd in het vm. Besluit emissiearme huisvesting veehouderijen (= thans Besluit activiteiten leefomgeving BAL). Per diersoort / stalsysteem zijn ammoniakemissiefactoren vastgesteld en opgenomen in de vm. Regeling ammoniak en veehouderij Rav) en thans het in Besluit kwaliteit leefomgeving (Bkl). Bij het verkrijgen van een Milieutoestemming dienen deze ammoniakemissiefactoren (wettelijk) verplicht te worden toegepast voor het vaststellen van de ammoniakemissie uit stallen. Uit recente jurisprudentie van de Raad van State blijkt echter dat deze ammoniakemissiefactoren niet zonder meer mogen worden toegepast bij het verlenen van een Natuurtoestemming. Aanleiding hiervoor is een mogelijke (kleinschalige) afwijking van de ammoniakemissie / het reductiepercentage bij het toepassen van emissiearme staltechnieken op bedrijfsniveau. Op basis van voornoemde is een onwerkbaar situatie ontstaan inzake het verlenen van een Natuurtoestemming. Deze onduidelijkheid duurt reeds veel te lang en de veehouderij is met spoed gebaat bij duidelijkheid omtrent het (wetenschappelijk) vaststellen van de ammoniakemissie afkomstig uit stallen t.b.v. het verkrijgen van een Natuurtoestemming. Immers hoe kan überhaupt worden gesproken over reducties, doelstellingen, doelsturing, ammoniakemissieplafonds etc. als de ammoniakemissie uit stallen niet eens eenduidig en met voldoende zekerheid kan worden vastgesteld? Aerius-model Bij het verlenen van een Natuurtoestemming wordt thans, bij gebrek aan beter, gebruik gemaakt van het Aerius-model. Dit model berekend tot op 3 cijfers achter de komma de stikstofdepositie op een N2000 gebied. Cliënten vinden dit model en bijbehorende toetsingskader niet realistisch en verwijzen hierbij naar de rekenmethodiek en toetsing van de stikstofdepositie op N2000 gebieden in de omliggende landen. Een dergelijk gedetailleerd rekenmodel is wetenschappelijk niet onderbouwd en tevens niet realistisch. Ten aanzien dit aspect wordt eveneens verwezen naar het rapport van de WUR (maart 2026, WU2026.001 / De Nederlandse stikstofcrisis: “Van Verwarring naar Verbinding” Ook in deze studie wordt erkend dat het Aerius-model niet geschikt is voor het verlenen van een natuurtoestemming op bedrijfsniveau. Namens cliënten verzoek ik u om voor het verlenen van een natuurtoestemming samen met alle andere provincies met grote spoed een nieuw realistisch rekenmodel te ontwikkelen voor het vaststellen van de stikstofdepositie of om bij het verlenen van een natuurtoestemming op bedrijfsniveau nog enkel gebruik te maken van het emissiespoor. Niet grondgebonden veehouderij Van de niet-grondgebonden veehouderij (varkens, pluimvee, vleeskalveren, vleesvee, geiten etc.) verwacht u een evenredige bijdrage aan de reductieopgave voor stikstof en stelt u het verminderen van emissies voor via emissiearme stalsystemen en technische innovaties. U denkt hierbij aan het sturen op de best beschikbare technieken (BBT / luchtwassers) in relatie tot bestaande én		

toekomstige stalsystemen en wilt dit borgen via bijvoorbeeld de Provinciale Omgevingsverordening Drenthe (POV). De niet-grondgebonden veehouderij heeft sinds de jaren '90 grootschalig geïnvesteerd in emissiearme staltechnieken en de emissie van ammoniak reeds in ruime mate gereduceerd. Een verdere verplichte reductie lijkt dan ook niet te rechtvaardigen en hiermee worden diverse bedrijven nu gestraft in plaats van beloond. Hoe gaat u om met niet-grondgebonden veehouderijen die de stallen bijvoorbeeld al voor 2019 hebben voorzien van een emissiearm stalsysteem? Hoe moeten zij de emissie nu nog verder reduceren? U spreekt over het verplicht sturen op BBT en dit als zodanig opnemen in de POV. Echter wat is uw definitie van BBT? Alle veehouderijen moeten immers al jarenlang voldoen aan de wettelijke kaders zoals opgenomen in het vm. Besluit emissiearme huisvesting veehouderijen (= thans Besluit activiteiten leefomgeving BAL). Dit landelijke beleid is voor stallen reeds de uitwerking van BBT! Daarnaast vallen nagenoeg alle varkens- en pluimveebedrijven in Drenthe onder de werkingssfeer van de Richtlijn Industriële Emissie (RIE) / IPPC-richtlijn. Op basis van deze (Europese) wetgeving wordt een nog verdergaande vorm van BBT (BBT+) vereist en toegepast op bedrijfsniveau. Kortom cliënten kunnen uw visie in deze niet volgen en zijn van mening dat alle veehouderijen in Drenthe reeds voldoen aan BBT of zelfs BBT+. In dit kader wordt u gesuggereerd om het toepassen van luchtwassers verplicht te stellen. Een deel van onderhavige veehouderijen heeft reeds luchtwassers geïnstalleerd in de stallen. Deze techniek is echter niet voor alle veehouderijen toepasbaar. Zo kunnen open stallen met natuurlijke ventilatie voor het huisvesten van bijvoorbeeld melkkoeien, vleeskalveren, vleesvee, geiten etc. niet technisch niet eenvoudig met een luchtwassysteem worden uitgevoerd. Daarnaast is het toepassen van een luchtwasser in de pluimveesector vanwege stof/veren, fluctuatie in bezetting / luchtverversing en tijdelijke leegstand niet vanzelfsprekend. Kortom het toepassen van een luchtwasser zou voor een aantal stallen wellicht een oplossing kunnen bieden, maar is voor vele bestaande stallen geen realistische optie. Daarnaast speelt ook ten aanzien van luchtwassers de voornoemde discussie inzake de ammoniakemissiefactor & reductiepercentage. Cliënten beschikken over toereikende Natuurtoestemmingen. Als genoemd zijn wij van mening dat u bestaande rechten op basis van de rechtsgeldige verkregen natuurtoestemming dient te respecteren. Deze toestemming dient het uitgangspunt te vormen ten aanzien van de toetsing van uw beleid en het vaststellen van een plan van aanpak/programma. Ik verzoek u namens cliënten om het gestelde in deze zienswijze mee te nemen bij het vaststellen van het Programma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (TLGD). Heeft u nog vragen of wilt u nader overleg voeren omtrent het gestelde in deze zienswijze, dan kunt u contact opnemen met ondergetekende.		

Namens cliënten vertrouw ik erop u hiermee voldoende te hebben geïnformeerd en verneem graag uw reactie. Ik verzoek u daarnaast om de ontvangst van deze zienswijze schriftelijk te bevestigen.		

254.	Bout advocaten		
Zienswijze		Reactie op zienswijze	Gevolgen
Namens meerdere agrarische ondernemers dienen wij middels deze brief een zienswijze in op het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (hierna: het programma), zoals ter inzage gelegd op 16 februari 2026. Een overzicht van de agrarische bedrijven namens wie deze zienswijze wordt ingediend, is opgenomen in bijlage 1. De betrokken agrariërs worden door de in het ontwerpprogramma voorgestelde maatregelen rechtstreeks in hun bedrijfsvoering, ontwikkelingsmogelijkheden en vermogenspositie geraakt. Met deze zienswijze beogen zij hun gezamenlijke zorgen en bezwaren tegen het ontwerpprogramma kenbaar te maken, zodat deze bij de verdere besluitvorming kunnen worden betrokken. Een afschrift van deze zienswijze zal tevens worden verzonden aan de partijen in Provinciale Staten. 1. Inleiding 1.1. Het ontwerpprogramma schetst de opgaven voor het landelijk gebied van Drenthe en geeft aan welke aanpak de provincie wil kiezen om deze opgaven te realiseren. In het landelijk gebied is een impasse ontstaan tussen opgaven, ambities en bestaande rechten. Het is in ieders belang dat de huidige impasse in Drenthe wordt doorbroken, zodat ruimte ontstaat voor ontwikkelingen en daadwerkelijk aan de verschillende opgaven kan worden gewerkt. 1.2. De agrariërs erkennen het belang van de natuur- en wateropgaven en onderschrijven dat het noodzakelijk is om deze opgaven voortvarend op te pakken, op een zorgvuldige wijze en op de juiste plek. Tegelijkertijd zijn zij van mening dat dit uitsluitend succesvol kan zijn wanneer dit samen met de agrarische sector gebeurt en bestaande rechten worden gerespecteerd. Het creëren van draagvlak, het gezamenlijk de schouders eronder zetten en het serieus betrekken van agrariërs is daarbij onmisbaar, juist omdat in het ontwerpprogramma bij agrariërs een grote taak en verantwoordelijkheid wordt neergelegd. Vanuit die gedachte wordt onderstaande zienswijze namens hen ingediend.		1. Betrokkenheid en proces 1.1. Hoe is het uitgangspunt “de boer aan het roer” concreet ingevuld, gezien het feit dat agrariërs pas laat zijn betrokken bij reeds grotendeels uitgewerkte plannen? Met ‘de boer aan het roer’ in het TLGD document wordt vooral benadrukt dat ondernemers zelf keuze krijgen aan welke knoppen ze in hun bedrijfsvoering willen gaan draaien. Eén van de uitwerkingen hiervoor zit de doelsturingsaanpak die we voorogen hebben. Kennis en ervaring hiermee zijn opgedaan in het programma Duurzaam Boeren Drenthe waar inmiddels meer dan 430 boeren aan deelnemen. Verder geldt dat in (nog te starten) gebiedsprocessen samen met de sector en de ondernemers vastgesteld gaat worden hoe ze concreet invulling kunnen gaan geven aan (gebiedsgerichte) doelen voor stikstof, water en natuur. 1.2. Hoe wordt in het ontwerpprogramma rekening gehouden met verschillende typen agrarische bedrijven (niet alleen veehouderijen)?	Gevolg 1.2 Meer aandacht in het TLGD document geven aan de verschillende typen bedrijven (niet alleen melkveehouderij maar ook aandacht voor alle vormen van veehouderij inclusief niet grond-gebonden bedrijven). Gevolg 2.2 Concrete maatregelen en instrumenten toelichten in de Realisatiestrategie zodat ondernemers (vooraf) weten welke reducties er behaald/meegeteld kunnen worden.

<i>Leeswijzer</i> 1.3. In deze zienswijze gaan de agrariërs in op het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe en de gevolgen daarvan voor hun bedrijfsvoering, ontwikkelingsmogelijkheden en toekomstperspectief. Daarbij wordt niet alleen stilgestaan bij de geformuleerde opgaven, maar nadrukkelijk ook bij de wijze waarop deze opgaven worden uitgewerkt en uitgevoerd. 1.4. De zienswijze is opgebouwd volgens de volgorde en systematiek van het ontwerpprogramma. Allereerst wordt op hoofdlijnen ingegaan op het uitgangspunt van het programma, waaronder het principe “de boer aan het roer”, en de mate waarin agrariërs daadwerkelijk en tijdig zijn betrokken bij de totstandkoming van het ontwerpprogramma (onderdeel 2.1). Vervolgens wordt de generieke stikstofaanpak besproken, met bijzondere aandacht voor de haalbaarheid en uitvoerbaarheid van de voorgestelde reductiedoelen voor de melkveehouderij en de niet-grondgebonden veehouderij (onderdeel 2.2). 1.5. Daarna wordt ingegaan op de gebiedsgerichte aanpak voor water, bodem, natuur en stikstof (onderdelen 2.3 t/m 2.6). Hierbij staan onder meer de effecten van bufferstroken, gewasbeschermingsmiddelen, bodembeheer, natuurdoelen en aanvullende stikstofmaatregelen centraal. Tevens wordt aandacht besteed aan onderwerpen die in het programma onderbelicht blijven, zoals faunabeheer en interprovinciale afstemming bij natuur- en stikstofdoelen. 1.6. Vervolgens wordt stilgestaan bij de impact van het programma op individuele agrarische bedrijven (onderdeel 2.7). Daarbij wordt ingegaan op de gevolgen voor bedrijfsontwikkeling en toekomstperspectief, mogelijke waardevermindering van landbouwgrond en agrarische bedrijven, vermogensschade en opbrengstderving, alsmede de kosten van maatregelen en de vraag wie deze kosten draagt. 1.7. Tot slot wordt ingegaan op de Realisatiestrategie en de verhouding daarvan tot het programma (onderdeel 2.8). Daarbij wordt uiteengezet waarom het ontbreken van concrete maatregelen in het programma zelf, en het onderbrengen daarvan in de Realisatiestrategie zonder zienswijzemogelijkheid, afbreuk doet aan participatie, rechtsbescherming en het uitgangspunt “de boer aan het roer”.	In de uitwerking van het TLGD programma zal meer nadruk mogen komen op de verschillende typen agrarische bedrijven die er zijn (alle vormen van veehouderij, inclusief niet-grondgebonden bedrijven). Het TLGD programma en de nader uit te werken Realisatiestrategie zal hier op aangepast worden. 2. Doelsturing en stikstof 2.1. Hoe worden de stikstofdoelen op bedrijfsniveau vastgesteld, op basis van welke normen en met welke onderliggende aannames? Wij verwijzen wat dit betreft naar hoofdstuk 4 van het programma (paragraaf 4.1 handelt over de generieke norm voor de melkveehouderij, paragraaf 4.2.3 voor de gebiedsgerichte opgave). Wij hebben hier de normering voor de melkveehouderij ondertussen uitgewerkt op basis van de criteria die al in het ontwerpprogramma stonden. Een basisgedachte die aan deze norm ten grondslag ligt, zoals ook na te lezen in het programma, is dat wij het fair achten als elk bedrijf aan een bepaalde standaard van duurzaamheid voldoet, mede vanuit de wetenschap dat het hier vaak de relatief goedkopere maatregelen betreft.	

2. Zienswijze op het programma 2.1. Algemeen 2.1.1. In het ontwerpprogramma wordt meerdere malen gesproken over het uitgangspunt “de boer aan het roer”. Veel agrariërs ervaren dit in de praktijk echter anders. De plannen lijken grotendeels al te zijn uitgewerkt en vastgelegd, waarna zij nu nog de mogelijkheid krijgen om hierop te reageren. Die volgorde voelt voor velen niet als echte betrokkenheid. 2.1.2. Dit roept teleurstelling op. Agrariërs willen juist graag vanaf het begin meedenken en meewerken aan oplossingen die recht doen aan zowel de natuur- en wateropgaven als aan het voortbestaan van hun bedrijf. Zij voelen zich verantwoordelijk voor hun omgeving en zijn bereid hun bijdrage te leveren, maar hebben daarbij wel behoefte aan het gevoel serieus te worden genomen en daadwerkelijk invloed te kunnen uitoefenen. Wanneer die ruimte ontbreekt, komt ook het draagvlak onder druk te staan. 2.1.3. Dit hebben agrariërs ook zo ervaren tijdens de inloopbijeenkomsten. Niet voor alle vormen van bedrijfsvoering is voldoende aandacht geweest. Dit volgt ook uit het ontwerpprogramma, waarin vooral aandacht lijkt te zijn voor veehouderijen. Daarmee wordt miskend dat alle vormen van landbouw van waarde zijn, hun onmisbare bijdrage leveren aan de Drentse economie en ook in de toekomst in Drenthe bestaansrecht hebben. 2.2. Generieke stikstofaanpak 2.2.1. In het ontwerpprogramma wordt voor de periode tot 2030 ingezet op een generieke stikstofaanpak voor de landbouw. Daarbij wordt als uitgangspunt gehanteerd dat agrarische ondernemers ruimte krijgen om zelf keuzes te maken over de wijze waarop en met welke maatregelen zij aan de reductieopgave voldoen. De focus ligt daarbij primair op de melkveehouderij en de niet-grondgebonden veehouderij. 2.2.2. Doelsturing staat blijkens het programma voorop. Deze doelsturing zet, volgens het programma: ‘de boer aan het roer’. Boeren zouden realistische, haalbare doelen voor stikstof (en water en klimaat) op bedrijfsniveau krijgen, en krijgen de ruimte om zelf invulling te geven aan deze doelen. De doelen worden uitgedrukt in kritische prestatie indicatoren (KPI's). Dit uitgangspunt is erg kort door de bocht, op meerdere punten. Deze punten zullen hieronder worden uiteengezet. 2.2.3. In de eerste plaats is het voor agrariërs onduidelijk hoe deze doelen zullen worden bepaald. Diverse bedrijven werken momenteel actief aan het sluiten van de (nutriënten)kringlopen	Voor wat betreft de gebiedsgerichte uitwerking. Het is bekend dat met name ammoniak voor een relevant deel relatief dicht bij de bron neerslaat. Dit staft de gedachte om te komen tot een ruimtelijk gerichte opgave. Hierbij hanteert de provincie een afstand van 1 km tot het Natura 2000-gebied. In het programma vindt u dit uiteengezet. Met nadruk wijzen wij er verder op dat wij bedrijven willen ondersteunen bij de stappen die ze moeten zetten. Er komen subsidiemaatregelen beschikbaar voor laaghangend en hooghangend fruit, voor agrarisch natuurbeheer. Daarnaast zijn of komen er regelingen voor agrarisch natuurbeheer, extensivering, omschakelen, verplaatsen en stoppen. 2.2. Welke concrete maatregelen en instrumenten kunnen agrariërs daadwerkelijk inzetten om beoogde stikstofreductie te realiseren? Indiener van deze zienswijze stelt dat er veel verschillende maatregelen zijn om te nemen, maar dat er door agrariërs juist onduidelijkheid wordt ervaren welke maatregelen nu het beste genomen kunnen worden. Uw voorstel om in het programma beter inzichtelijk te maken welke maatregelen	

in hun bedrijfsvoering. Zij vrezen dat het opleggen van bedrijfsgebonden doelstellingen tot gevolg heeft dat bestaande kringlopen worden doorbroken en alsnog nutriënten van derden moeten worden aangevoerd. In zoverre bestaat het risico dat het stellen van doelen op bedrijfsniveau contraproductief werkt. <i>Melkveehouderij</i> 2.2.4. Voor de melkveehouderij voorziet het ontwerpprogramma erin dat reeds in 2035 een emissiereductie van 30% wordt gerealiseerd via generiek beleid op basis van doelsturing. Het idee dat boeren zelf invulling mogen geven aan deze opgave klinkt op papier aantrekkelijk. In de praktijk ervaren veel melkveehouders dit echter anders. Zij krijgen een doel opgelegd, maar nauwelijks houvast over hoe dat doel op een realistische en werkbare manier kan worden bereikt. Dat voelt niet als ruimte of regie, maar als: hier is de opgave, zoek zelf maar uit hoe u deze haalt. 2.2.5. Zo wordt naar het oordeel van de betrokken agrariërs een onjuist uitgangspunt gehanteerd door eerst een concreet reductiepercentage vast te stellen, terwijl nog onduidelijk is welke normering en maatregelen zullen worden gehanteerd om deze reductie te realiseren en wat de gevolgen daarvan zijn op individueel bedrijfsniveau. Het uitgangspunt “de boer aan het roer” wordt daardoor onvoldoende herkend. Integendeel, het gevoel overheerst dat boeren er alleen voor staan en zelf maar moeten uitvinden hoe zij aan de gestelde eisen kunnen voldoen. Deze onzekerheid maakt het moeilijk om vertrouwen te hebben in de aanpak. Zolang niet duidelijk is welke normen worden gesteld en welke maatregelen daadwerkelijk nodig zijn, kunnen melkveehouders niet goed inschatten of de opgave haalbaar is en wat dit concreet van hen vraagt. 2.2.6. Een meer voor de hand gelegen benadering is daarom om eerst gezamenlijk (provincie en de melkveehouderij) inzichtelijk te maken welke normering en maatregelen de meest effectieve reducties opleveren en welke gevolgen deze normering en maatregelen hebben voor de bedrijfsvoering van melkveehouders. Pas op basis daarvan kan worden gezien welk reductiepercentage realistisch en evenwichtig is. De thans gekozen volgorde leidt tot onzekerheid en belemmert agrariërs in het maken van verantwoorde keuzes voor hun bedrijfsvoering en toekomst. 2.2.7. De betrokken agrariërs betwijfelen daarnaast of deze reductieopgave überhaupt haalbaar is. In het programma wordt verwezen naar recente rapporten waaruit zou volgen dat een dergelijke reductie van 30% haalbaar is. Inmiddels is echter het Syntheserapport 2026 – Monitoring en	de meest effectieve reducties opleveren en gevolgen hebben passen in de uitwerking van het programma. In de Realisatiestrategie zou dit onderdeel goed passen. 2.3. Waarom is gekozen voor een vast reductiepercentage (30% in 2035) voordat inzicht bestaat in de haalbaarheid en gevolgen op individueel bedrijfsniveau? Zie de beantwoording bij zienswijze 2. In dit verband is verder relevant dat bij de normstelling rekening wordt gehouden met reeds gezette stappen. Zie ook de uitwerking van de norm in paragraaf 4.1. 2.4. In hoeverre is rekening gehouden met buitenlandse aanvoer van stikstof en nutriënten bij het bepalen van de doelstellingen en KDW's? Buitenlandse deposities worden volledig meegenomen in het rekenmodel dat wordt gehanteerd. Zie b.v. ook figuur 2.12 in het programma. 2.5. Welke wettelijke grondslag heeft de provincie om generieke stikstofreducties en doelsturing af te dwingen? Bij een omgevingsverordening kunnen op grond van artikel 2.3, tweede lid, onder a	

Evaluatie van het Programma Stikstofreductie en Natuurverbetering (MESN) verschenen¹, waaruit juist volgt dat de stikstofdoelen op basis van het huidige beleid niet worden gehaald Dit roept begrijpelijke vragen op over de aanname dat binnen korte termijn wél een forse generieke reductie in de melkveehouderij kan worden gerealiseerd, temeer omdat nog onduidelijk is welke normstelling en welke concrete maatregelen in dit kader zullen worden toegepast evenals voor welke maatregelen een voldoende juridische borging is. 2.2.8. Het is voorts onduidelijk in hoeverre de instroom van nutriënten (via lucht en water) vanuit het buitenland in de huidige doelstellingen en belastingsberekeningen is meegenomen; en van wanneer deze dateren. Het is daarmee de vraag in hoeverre de geformuleerde doelstellingen en KDW's een haalbare norm betreffen, omdat de provincie geen invloed heeft op deze instroom vanuit het buitenland. Het zou eveneens onterecht zijn om Drentse agrariërs aanvullende maatregelen op te leggen voor nutriëntverontreiniging die afkomstig is uit het buitenland. Bij de beschouwing van de nutriëntbelasting en de bepaling van het landbouwaandeel daarvan, verdient het daarom aanbeveling om rekening te houden met de buitenlandse belasting en de meest actuele beschikbare gegevens. Mocht blijken dat de doelen onhaalbaar zijn als gevolg van de buitenlandse belasting, dan verdient het aanbeveling om de doelen te heroverwegen. 2.2.9. Ook lijkt een wettelijke grondslag voor het afdwingen van deze emissiereductie GS te ontbreken. Harde maatregelen en beleid lijken daarmee niet haalbaar en daarom verdient het (nogmaals) aanbeveling om definitieve programma en de realisatie daarvan in samenwerking met de agrarische sector vast te stellen. 2.2.10. Gelet op het bovenstaande is het ontwerpprogramma, voor zover daarin voor de melkveehouderij wordt uitgegaan van het reeds in 2035 realiseren van een emissiereductie van 30% via generiek beleid op basis van doelsturing, niet realistisch. <i>Niet-grondgebonden veehouderij</i> 2.2.11. Voor de niet-grondgebonden veehouderij wordt in het programma uitgegaan van een evenredige bijdrage aan de stikstofreductieopgave. Deze bijdrage moet nader worden uitgewerkt en zou voornamelijk moeten worden gerealiseerd via systeem en technische innovaties. Daarbij	van de Omgevingswet regels worden gesteld over activiteiten die gevolgen hebben of kunnen hebben voor de fysieke leefomgeving. Regels gericht op stikstofemissie passen binnen de mogelijkheden die de Omgevingswet biedt. 2.6. Wat verstaat de provincie onder een ‘evenredige bijdrage’ van niet-grondgebonden veehouderij en hoe wordt dit objectief getoetst? Van niet-grondgebonden veehouderij verwachten wij investeringen in de Best Beschikbare Technieken. In reactie op de zienswijzen hierover hebben we de aanpak in het programma verder uiteengezet en uitgewerkt. 2.7. Welke Best Beschikbare Technieken (BBT) acht de provincie verplicht, zijn deze overal beschikbaar en wie draagt de kosten? Zie hoofdstuk 4 van het programma. 2.8. Is de provincie voornemens bovenop landelijke regelgeving strengere provinciale eisen (een ‘provinciale kop’) te introduceren?	

¹ Te raadplegen via: <https://www.pbl.nl/downloads/pbl-wur-rivm-2026-syntheserapport-monitoring-en-evaluatie-van-het-programma-stikstofreductie-en-natuurverbetering>.

wordt onder meer gedacht aan het verplicht stellen van Best Beschikbare Technieken (BBT), met borging via bijvoorbeeld de Provinciale Omgevingsverordening. 2.2.12. De betrokken agrariërs plaatsen hierbij duidelijke kanttekeningen. In de eerste plaats is onvoldoende duidelijk wat in dit kader onder een evenredige bijdrage wordt verstaan. Het ontwerpprogramma bevat geen objectieve, toetsbare criteria aan de hand waarvan kan worden vastgesteld welke bijdrage van individuele bedrijven wordt verwacht en op welke wijze wordt beoordeeld of deze bijdrage daadwerkelijk evenredig is. Voor hen is daarom onvoldoende duidelijk wat hen te wachten staat. 2.2.13. In de tweede plaats is onvoldoende duidelijk of de bedoelde BBT's in de praktijk daadwerkelijk beschikbaar en toepasbaar zijn voor alle typen niet-grondgebonden veehouderijbedrijven. Voor veel bedrijfstypen zijn immers geen Unierechtelijke BBT-conclusies en BREF-documenten beschikbaar. Het is daarmee onduidelijk op welke wijze GS de BBT's wil bepalen en borgen. Het is daarmee eveneens de vraag of GS hiermee beoogt om bovenop de landelijke regels een provinciale "kop" op het beleid te zetten, waardoor Drentse agrariërs aan strengere regels moeten voldoen dan agrariërs in andere provincies. 2.2.14. In de derde plaats ontbreekt inzicht in de kosten die met de toepassing van deze technieken gepaard gaan en in de vraag wie deze kosten draagt. Zonder duidelijke financiële randvoorwaarden en garanties bestaat het risico dat agrariërs worden geconfronteerd met zeer ingrijpende investeringsverplichtingen, zonder dat daar adequate compensatie of ondersteuning tegenover staat. Onder deze omstandigheden kunnen agrariërs niet inschatten welke financiële consequenties het ontwerpprogramma voor hen heeft, hetgeen het maken van verantwoorde investerings- en toekomstbeslissingen eveneens bemoeilijkt. Hierdoor kan de provincie ook niet inschatten wat de financiële gevolgen - en daarmee de gevolgen voor de brede welvaart in Drenthe – van het ontwerpprogramma zijn. Het verdient daarom aanbeveling om dit te onderzoeken voordat het programma wordt vastgesteld. 2.2.15. In de vierde plaats lijkt de provincie met het TLDG aan te sturen op het verplichten van BBT's voor bestaande stalsystemen en reeds vergunde situaties. Dat is ten onrechte, omdat BBT's enkel bij vergunning kunnen worden voorgeschreven en niet bij wijze van algemeen verbindend voorschrift. Enkel in een oprichtings- of wijzigingsvergunning van een BBT-plichtige veehouderij kunnen dergelijke maatregelen voorgeschreven, waarbij op bedrijfsniveau de vergunningsplicht moet worden gemotiveerd. Het is daarmee ook onduidelijk wat GS in de POV wenst te borgen. GS	Redenerend vanuit de verantwoordelijkheid die de provincie heeft ten aanzien van de instandhoudingsdoelen in Natura 2000-gebieden is de provincie gehouden om die maatregelen te treffen die de betrokken natuurtypen in die gebieden in goede staat van instandhouding brengen. Het programma zoals het nu voorligt, is daarvoor een deel van de invulling. 3. Water en bodem 3.1. Op welke wijze wil de provincie verplichte bufferstroken, spuitvrije zones en andere watermaatregelen juridisch borgen? De provincie borgt bufferstroken, spuitvrije zones en andere watermaatregelen primair via bestaande landelijke wetgeving. Aanvullende juridische borging vindt alleen plaats via de provinciale omgevingsverordening, omgevingsplannen of vergunningen, en uitsluitend wanneer dat noodzakelijk, gebiedsspecifiek en evenredig is. Het TLGD zelf schept geen nieuwe verplichtingen; vrijwilligheid en maatwerk zijn het uitgangspunt. 3.2. In hoeverre dragen bufferstroken daadwerkelijk bij aan waterkwaliteitsdoelen en zijn	

noch PS komt in deze een zelfstandige nadere regelgevende bevoegdheid toe voor het aanvullend verplichten van BBT's, buiten het nationale regelgevend kader. 2.2.16. Gelet hierop is de generieke stikstofaanpak voor de niet-grondgebonden veehouderij op dit moment onvoldoende uitgewerkt en onvoldoende onderbouwd om als basis te dienen voor vergaande verplichtingen. <i>Overig</i> 2.2.17. Wat in het ontwerpprogramma ontbreekt, is een benadering van het faunabeheer, in het bijzonder waar het gaat om ganzenpopulaties en de relatie daarvan met de stikstofproblematiek. Dit is een gemis, temeer nu algemeen bekend is dat de omvang en concentratie van ganzenpopulaties in bepaalde gebieden leidt tot stikstofdepositie, met name via uitwerpselen, en daarmee bijdraagt aan de belasting van natuurgebieden en landbouwgronden. 2.2.18. Dit leidt tot een onevenwichtige benadering van het stikstofvraagstuk, waarbij de verantwoordelijkheid in hoofdzaak bij agrariërs wordt gelegd, terwijl andere relevante bronnen buiten beeld blijven. Het verdient daarom aanbeveling om in het programma in te gaan op de beheersmogelijkheden van de diverse ganzensoorten in Drenthe en om in de realisatiestrategie aandacht te besteden aan de verruiming daarvan. Gedacht kan worden aan het invoeren van een vrijstelling voor diverse soorten, of het verleggen van de focus van het beheersbeleid van verjaging naar afschot. 2.2.19. Ook lijkt in het ontwerpprogramma een duidelijke afkadering tussen provinciaal en gemeentelijk beleid te ontbreken. Nu de provincie een kader van maatregelen en doelstellingen formuleert, ligt het daarmee ook op de weg van de provincie om in de POV duidelijk instructieregels te formuleren waarmee de beleidsruimte van gemeenten wordt beperkt. Het kan immers niet de bedoeling zijn dat bovenop het reeds stringente provinciale beleid ook nog een (ongemotiveerde) gemeentelijke 'kop' op het beleid wordt gezet, bijvoorbeeld in de vorm van gemeentelijke bufferzones, beregeningsverboden, grondwateronttrekingsverboden of het gemeentelijk verbieden of beperken van het aanleggen van drainage. Dergelijke 'koppen' dienen te worden voorkomen, bijvoorbeeld door het stellen van instructieregels. 2.3. Gebiedsgerichte ruimtelijke aanpak: water(kwaliteit) 2.3.1. In paragraaf 4.2.2. van het ontwerpprogramma wordt aangegeven dat de provincie de waterkwaliteit wil beschermen en verbeteren door het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen te	alternatieve maatregelen voldoende onderzocht? Bufferstroken leveren een beperkte bijdrage aan waterkwaliteit en zijn naar verwachting vooral effectief bij het verminderen van afspoeling naar oppervlaktewater. De provincie beschouwt ze daarom als ondersteunende maatregel, niet als zelfstandige oplossing voor KRW-doelen. Alternatieve maatregelen, zoals doelsturing, bronmaatregelen, DAW-maatregelen en hydrologische ingrepen, vormen samen het hoofdspoor voor structurele verbetering van de waterkwaliteit. 3.3. Hoe verhouden de voorgestelde water- en bodemmaatregelen zich tot bestaand gebruik en eigendomsrechten van agrariërs? De provincie respecteert bestaand gebruik en eigendomsrechten van agrariërs als uitgangspunt. Water- en bodemmaatregelen worden primair binnen de agrarische bestemming gerealiseerd, via vrijwillige en bedrijfseigen maatregelen. Beperkingen van gebruik of eigendom zijn alleen mogelijk bij afzonderlijke besluitvorming, met juridische borging, proportionaliteit en – waar nodig – compensatie.	

verminderen, onder meer via het instellen van (verplichte) bufferstroken, het aanscherpen van beleid en het stimuleren van biologische teelten. 2.3.2. Op zichzelf is het streven naar verbetering van de waterkwaliteit begrijpelijk. Daarbij verdient echter aandacht dat het instrumentarium dat wordt genoemd dat ziet op het verplichten van bufferstroken (voor zover dit niet reeds volgt uit het GLB en het Zevende Actieprogramma Nitraatrichtlijn), niet primair is gericht op waterkwaliteit, maar in belangrijke mate voortkomt uit een juridische discussie. De huidige discussie over bufferstroken ziet namelijk vooral op de bescherming van omwonenden en kwetsbare groepen tegen mogelijke gezondheidsrisico's van gewasbeschermingsmiddelen, en niet zozeer op het behalen van waterkwaliteitsdoelstellingen. Het koppelen van deze maatregel aan het waterbeleid en het natuurbesluit binnen het TLGD leidt daarmee tot een vermenging van verschillende juridische kaders en doelstellingen. 2.3.3. Voor zover de provincie aangeeft bovenop het landelijke beleid aanvullende verplichtingen te willen stellen ten aanzien van bufferstroken en spuitvrije zones, geldt dat dit beleid inhoudelijk en juridisch nog volop in ontwikkeling is. Zowel op nationaal als provinciaal niveau is sprake van onzekerheid over de precieze reikwijdte, onderbouwing en juridische houdbaarheid van dergelijke maatregelen. De discussie hierover is nadrukkelijk nog niet uitgekristalliseerd en wordt mede bepaald door lopende jurisprudentie, wetenschappelijke onzekerheden en toekomstige landelijke regelgeving. Gelet hierop is het niet passend om in het kader van het TLGD reeds vooruit te lopen op een verdere aanscherping van beleid ten aanzien van het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen. 2.3.4. Het is voorts nog onduidelijk in hoeverre het opnemen van bufferstroken en spuitvrije zones bijdraagt aan de preventie van uitspoeling of uitwaai van nutriënten en gewasbeschermingsmiddelen (voor zover daar überhaupt sprake van is). Redenerend vanuit de gedachte "de boer aan het roer" zou ook binnen dit kader gedacht kunnen worden aan doelsturing, waarbij de betrokken agrariër de keuze wordt gelaten om zijn bedrijfsvoering in te richten. Het is voorstelbaar dat uitspoeling en uitwaai ook kan worden voorkomen door spot-spraying in het geval van gewasbeschermingsmiddelen, alsmede het gebruik van Renure of andersoortige uitstroombestendige meststoffen in het geval van nutriënten. Ook is in het Zevende Actieprogramma Nitraat al de verplichting opgenomen om na de hoofdteelt vanggewassen te telen op zandgronden om uitspoeling van meststoffen te voorkomen. Deze passage in het programma lijkt daarmee de kansen van innovatie in de landbouw te miskennen, terwijl juist op deze	Stilzwijgende of generieke aantasting van eigendomsrechten is nadrukkelijk niet aan de orde. 3.4. Hoe zijn de waterschappen betrokken bij peilbeheer, waterberging en bodemmingrepen en hoe sluiten de plannen op elkaar aan? Waterschappen zijn leidend in peilbeheer, waterberging en ingrepen in het watersysteem. De provincie stelt beleidskaders en werkt plannen gezamenlijk met waterschappen uit. Provinciale plannen sluiten aan op waterbeheerprogramma's en peilbesluiten en grijpen daar niet op vooruit. Zo wordt geborgd dat maatregelen uitvoerbaar, juridisch correct en afgestemd zijn, met respect voor landbouw, veiligheid en bestaande functies. 3.5. Welke neveneffecten (zoals plaagdieren, diergezondheid en landbouwschade) verwacht de provincie bij waterberging en beekdalinrichting? De provincie onderkent dat maatregelen voor waterberging en beekdalinrichting, naast positieve effecten voor waterveiligheid, natuur en klimaatadaptatie, ook neveneffecten kunnen hebben voor landbouw,	

onderwerpen de ontwikkeling van kennis en techniek nog volop gaande is. Dat is een gemiste kans. 2.3.5. Eveneens is onduidelijk op welke wijze GS de benoemde maatregelen juridisch wil borgen. In dat kader is het van belang om stil te staan bij het juridische leerstuk van "bestaand gebruik", waaruit volgt dat bestaande legale activiteiten ook bij wijziging van het juridisch-planologisch regime mogen worden voortgezet. Bij het voornemen om mogelijk aan agrarische percelen een natuurbestemming te geven, dient dan ook rekening te worden gehouden met het recht van de huidige eigenaren om bestaand gebruik voort te zetten. 2.3.6. Het in het programma opgenomen streven om biologische teelten te stimuleren wordt positief beoordeeld. Het bevorderen van biologische landbouw sluit aan bij zowel de doelstellingen op het gebied van waterkwaliteit als bij bredere ambities ten aanzien van natuur, biodiversiteit en verduurzaming van de landbouw. Anders dan bij dwingende maatregelen zoals verplichte bufferstroken, biedt het stimuleren van biologische teelten ruimte voor vrijwilligheid, innovatie en maatwerk en draagt dit bij aan een toekomstbestendig verdienmodel voor agrariërs. 2.3.7. Deze koers verdient dan ook ondersteuning binnen het TLGD, maar dient geen verplichtend karakter met zich te brengen. In dat kader is het van belang om de beperkte vraag naar biologische producten te beschouwen. De afzetmarkt is beperkt, waardoor biologische teelt voor veel ondernemers geen haalbaar verdienmodel is. Het stimuleren van biologische consumptie valt buiten de reikwijdte van het TLGD, waardoor van de huidige beperkte afzetmarkt moet worden uitgegaan. Het ontwerpprogramma lijkt hier onvoldoende bij stil te staan. 2.4. Gebiedsgerichte ruimtelijke aanpak: bodem WABOS 2.4.1. Uit het ontwerpprogramma volgt dat, ter bescherming en verbetering van de watervoorraad en de bodemkwaliteit, het principe WABOS als toetsingskader zal worden vastgelegd in Drenthe. Dit principe, dat uitgaat van "functie volgt peil", heeft vergaande consequenties voor het gebruik en de bruikbaarheid van landbouwgronden, in het bijzonder voor de akkerbouw. In deze benadering moet het landgebruik (de functie) immers worden aangepast aan een hoger waterpeil, in plaats van dat het waterbeheer wordt afgestemd op de bestaande functie. 2.4.2. Voor akkerbouwers zijn de gevolgen hiervan aanzienlijk. Wijzigingen in het waterpeil, kunnen leiden tot beperkingen in teeltkeuze, verminderde bewerkbaarheid van percelen,	diergezondheid en leefomgeving. Deze effecten worden niet genegeerd, maar meegenomen in de afweging, ontwerpkeuzes en het beheer. Neveneffecten zijn sterk afhankelijk van de betreffende situatie en dienen in het gebiedsproces aan de orde te komen. De volgende neveneffecten kunnen relevant zijn: • Vernatting, inundatie, opbrengstderving • Diergezondheid • Plaagdieren, watervogels en insecten • Verandering bodemstructuur • Overlast voor andere functies 3.6. Hoe verhoudt de ambitie om organische-stofgehalte te verhogen zich tot de beperkingen van het huidige mestbeleid? De provincie erkent dat het huidige mestbeleid de mogelijkheden voor snelle verhoging van het organische-stofgehalteenigzins begrenst. Alleen oopbouw van organische stof is niet alleen afhankelijk van mest. Er zijn ook aanvullende maatregelen mogelijk zoals: • Blijvend of meerjarig grasland • Kruidenrijk grasland • Beperken bodemverdichting • Vast mest/dikke fractie	

opbrengstderving en aantasting van het verdienvermogen. Daarmee komt niet alleen de huidige bedrijfsvoering, maar ook het toekomstperspectief van akkerbouwbedrijven onder druk te staan. 2.4.3. Naar het oordeel van agrariërs is een meer genuanceerde middenweg aangewezen, waarbij wordt uitgegaan van het uitgangspunt “functie volgt peil waar het moet, en peil volgt functie waar het kan”. Daarbij wordt benadrukt dat het watersysteem in Nederland in hoge mate maakbaar en stuurbaar is en dat de agrarische sector al eeuwenlang innoveert om waterbeheer en landgebruik in balans te brengen. Het ongedaan maken van deze ontwikkeling zonder voldoende oog voor maatwerk, technische mogelijkheden en gebiedsspecifieke omstandigheden achten agrariërs meer dan onwenselijk. 2.4.4. De betrokken agrariërs menen voorts dat de rol van de waterschappen in deze besluitvorming onderbelicht is. Niet duidelijk is hoe de voorgestelde maatregelen op het gebied van peilbeheer zich verhouden tot het beleid van de vier waterschappen in de provincie. Ook is niet duidelijk hoe de waterschappen betrokken zijn bij deze beleidsvorming. Het verdient aanbeveling om dit alsnog actief kenbaar te maken. <i>Vasthouden van water en inrichten van beekdalen als bergings- en vertraaggebieden</i> 2.4.5. Ten aanzien van de maatregelen die worden voorgesteld om water langer vast te houden en te bergen, merken agrariërs op dat het uitgangspunt op zichzelf begrijpelijk is. Ook hier is echter maatwerk geboden. Met name voor veel akkerbouwers bestaan er grote risico's bij een structurele verhoging van de grondwaterstanden. In dat kader verdient het dan ook aanbeveling om voorafgaand aan het uitvoeren van maatregelen de actuele grondwaterstand in gebieden te monitoren en te openbaren, zodat de gevolgen van peilwijzigingen inzichtelijk kunnen worden gemaakt. 2.4.6. Agrariërs onderschrijven voorts dat het opvangen en vasthouden van meer water van belang is, maar merken op dat dit niet uitsluitend hoeft te worden gerealiseerd door het verhogen van grondwaterstanden of het aanwijzen van wateropvanggebieden. Ook andere maatregelen kunnen hieraan bijdragen, zoals het hermeanderen van natuurlijke waterlopen en het slimmer en flexibeler inrichten van het watersysteem. In het ontwerpprogramma ontbreekt echter aandacht voor de mogelijke neveneffecten van deze maatregelen. Zo is het van belang om de risico's van een toename van plaagdieren, zoals knutten, inzichtelijk te maken en de gevolgen daarvan voor de veehouderij expliciet te betrekken bij de besluitvorming.	• Groenbemesters en vanggewassen • Meer gewasresten achterlaten of aanvoeren. • Minder intensieve grondbewerking 4. Natuur en gebiedsgerichte aanpak 4.1. Waarom richt het natuurbeleid zich hoofdzakelijk op stikstofreductie en onvoldoende op fysieke beheermaatregelen binnen natuurgebieden? Zie zienswijze 20, punt 7 4.2. Waarom ontbreekt een interprovinciale afstemming bij de keuze voor natuurtypen en biodiversiteitsdoelen? Als provincie werken wij vanuit de wettelijke kaders. Voor de Natura 2000-gebieden zijn wij gehouden aan de instandhoudingsdoelstellingen, zoals deze door het Rijk zijn vastgesteld. Deze gelden niet landelijk, maar per Natura 2000-gebied om daarmee invulling te geven aan de staat van instandhouding die wel landelijk gelden. Deze instandhoudingsdoelstellingen zijn gebaseerd op de natuurlijke kenmerken van deze Natura 2000-gebieden, en daarmee passend zijn voor Drenthe. Ook voor de biodiversiteitsdoelen geldt dat deze gericht zijn op soorten die	

2.4.7. Daarnaast dient rekening te worden gehouden met de effecten van water- en bodemmaatregelen op de leefgebieden van vogels. Het is onwenselijk dat vogels door ingrepen in het watersysteem of het landschap worden gedwongen zich te concentreren op beweide agrarische percelen. Dit geldt temeer gelet op de risico's die dit met zich kan brengen voor de diergezondheid, waaronder de verspreiding van vogelgriep. Het ontwerpprogramma gaat aan deze samenhangende effecten voorbij. Een integrale afweging van bodem, water, landbouw en natuur, waarin ook diergezondheid en bedrijfsvoering worden betrokken, is daarom noodzakelijk. <i>Verhoging organische stof in bodems</i> 2.4.8. In het ontwerpprogramma wordt ingezet op het verhogen van het organische-stofgehalte van bodems om de infiltratiecapaciteit en het vochtvasthoudend vermogen te verbeteren. 2.4.9. Tegelijkertijd wordt in het programma onvoldoende onderkend dat de aanvoer van organische stof via mest en compost is gebonden aan de geldende mestregelgeving. Juist deze regelgeving stelt in de praktijk strikte grenzen aan de hoeveelheid stikstof en fosfaat die mag worden toegediend, waardoor voor veel agrariërs beperkte ruimte bestaat om extra organische stof aan te voeren. 2.4.10. Hierdoor ontstaat een duidelijk spanningsveld: enerzijds wordt vanuit het programma ingezet op bodemverbetering door verhoging van het organische-stofgehalte, terwijl anderzijds het bestaande mestbeleid dit in de praktijk belemmert. In veel gevallen mag minder worden bemest dan er door het gewas wordt onttrokken, terwijl structurele opbouw van organische stof juist een positieve bijdrage levert aan het vasthouden van water en het beperken van nutriëntenuitspoeling. Het ontwerpprogramma gaat aan dit spanningsveld voorbij en gaat er te gemakkelijk vanuit dat verhoging van het organische-stofgehalte zonder aanvullende randvoorwaarden of beleidsaanpassingen kan worden gerealiseerd. 2.4.11. Zonder een nadere en concrete uitwerking van de wijze waarop de doelstellingen ten aanzien van organische-stofopbouw zich verhouden tot de geldende mestregelgeving, blijft deze maatregel voor veel agrariërs feitelijk moeilijk uitvoerbaar. Om die reden dient deze maatregel eerst, waar mogelijk in samenwerking met de sector, nader te worden uitgewerkt en van duidelijke randvoorwaarden te worden voorzien, voordat zij in het programma kan worden opgenomen.	thuishoren in Drenthe en passen bij de landschapstypen die in onze provincie voorkomen. Verder is het in het kader van de biodiversiteit niet de bedoeling om bepaalde natuurwaarden in slechts één (het beste) gebied te ontwikkelen. Spreiding, en de bijbehorende variatie, van soorten is ook onderdeel van de biodiversiteit. 4.3. Waarom is bij de gebiedsgerichte stikstofaanpak gekozen voor berekeningen (AERIUS) in plaats van metingen in het gebied? Wij verwijzen naar de beantwoording bij zienswijze 2. 4.4. Op welke juridische grondslag baseert de provincie haar interpretatie van het additionaliteitsvereiste als zelfstandige weigeringsgrond? De vergunningplicht is opgenomen in de Omgevingswet. Ten aanzien van het additionaliteitsvereiste volgen wij de jurisprudentie van de Raad van State over dit vereiste. Het programma bevat geen nieuwe vereisten. Waar mogelijk zoeken wij de ruimte op ten aanzien van dit vereiste. Dit laat onverlet dat wij het bevoegd gezag zijn voor lid 1 en lid 2 van artikel 6 van de Habitatrichtlijn. Wij onderschrijven uw standpunt dat het	

2.5. Gebiedsgerichte ruimtelijke aanpak: natuur 2.5.1. In paragraaf 4.2.2 van het programma is het natuurbeleid toegelicht. Met de maatregelen voor de natuur wordt ingezet op het behouden en versterken van natuur en biodiversiteit door het wegnemen van drukfactoren en het gericht aanpakken van resterende overbelasting. 2.5.2. In dat kader lijkt ten onrechte te zijn aangenomen dat natuur enkel is gebaat bij het verminderen van de stikstofdepositie. Zoals ook uit de individuele beheersplannen van de natuurgebieden volgt, evenals de referentiedocumenten van de verschillende habitattypen, zijn er verschillende fysieke beheersmaatregelen denkbaar om de staat van instandhouding te bevorderen. Ten onrechte wordt daarin in het ontwerpprogramma niet, of onvoldoende, ingegaan. Het verdient daarom aanbeveling om ook te beschouwen op welke wijze (een intensivering van) fysieke beheersmaatregelen kunnen bijdragen aan de instandhouding van soorten, mogelijk ter gedeeltelijke vervanging van stikstofbeperkende maatregelen. 2.5.3. Wat in de natuuraanpak ook ontbreekt, is een meer gedifferentieerde en interprovinciale benadering van natuur en biodiversiteit, waarin nadrukkelijk rekening wordt gehouden met regionale verschillen in ecologische draagkracht en stikstofgevoeligheid. 2.5.4. Niet alle natuurtypen, plantensoorten en dieren reageren in gelijke mate op stikstofdepositie. Evenmin zijn de bodemopbouw, hydrologie en achtergrondbelasting in alle provincies vergelijkbaar. In de ene provincie of regio doen bepaalde natuurtypen en plantensoorten het aantoonbaar beter en zijn zij minder gevoelig voor stikstofbelasting, terwijl elders juist sprake is van een hoge kwetsbaarheid. 2.5.5. Het programma richt zich nu in hoofdzaak op het realiseren en behouden van natuurdoelen binnen Drenthe zelf, zonder hierbij te betrekken hoe deze doelen zich verhouden tot de verdeling van biodiversiteit en stikstofgevoelige natuur in andere provincies. Hierdoor ontstaat het risico dat binnen Drenthe zwaar wordt ingezet op natuurtypen of soorten die ecologisch gezien slechts met grote inspanningen in stand kunnen worden gehouden, terwijl dezelfde of vergelijkbare biodiversiteitsdoelen elders mogelijk duurzamer en met minder druk op landbouw en ruimtegebruik kunnen worden gerealiseerd. 2.5.6. In dit kader verdient het daarom de voorkeur om de samenwerking te zoeken met andere provincies en te kijken waar bepaalde natuurtypen, plantensoorten en dieren, het beste tot hun recht komen. Op deze manier kunnen de natuurdoelen zoals zij voortvloeien uit het landelijk beleid worden behaald, terwijl de druk op de landbouw waar mogelijk zou kunnen worden beperkt. In dat kader wordt benadrukt dat de instandhoudingsdoelstellingen op nationaal niveau zijn gesteld. Het	volstaat als wordt aangetoond dat voor het natuurbeheer en voor een compensatiemaatregel de mitigerende maatregel niet is voorzien. Een uitwerking van maatregelen voor het natuurbeheer (ook voor stikstofreductie) is dan wel vereist. 4.5. Hoe voorkomt de provincie overcompensatie en onevenredige lasten voor agrariërs bij stapeling van generieke en gebiedsgerichte maatregelen? Wij vragen van iedereen in de sector een bijdrage aan de opgaven, zodat de aanpak in die zin solidair is. Onze aanpak is daarnaast aldus uitgedacht dat rekening wordt gehouden met reeds gezette stappen. Daarnaast helpen wij bedrijven waar het kan, via subsidieregelingen en regelingen voor het extensiveren, omschakelen, verplaatsen en stoppen van bedrijven. Ook nemen we effecten op leefbaarheid mee in onze aanpak. 5. Impact, schade en compensatie 5.1. Welke gevolgen verwacht de provincie voor de ontwikkelingsmogelijkheden en continuïteit van individuele agrarische bedrijven?	

is daarbij relevant om nadrukkelijk te motiveren op basis van welk referentiejaar de instandhoudingsdoelstellingen per gebied worden bepaald. 2.6. Gebiedsgerichte ruimtelijke aanpak: stikstof 2.6.1. In het ontwerpprogramma wordt voorgesteld om een 30% reductie van stikstofemissies in 2035 te behalen middels een generieke aanpak. Hierop is reeds ingegaan onder 'natuur' Daarnaast wordt voorgesteld om een gebiedsgerichte aanpak te hanteren bovenop het generieke beleid. Daarmee wil GS een reductie realiseren die voorziet in de resterende Drentse bijdrage aan de wettelijke reductie-opgaven en waar nodig maatwerk leveren om het additionaliteitsvereiste op gebiedsniveau te kunnen onderbouwen door het aanpakken van specifieke stikstofbronnen en het wegnemen van drukfactoren op de natuur. 2.6.2. In de eerste plaats valt op dat bij de gebiedsgerichte aanpak de gevolgen van de generieke maatregelen niet zijn beschouwd. Ook zijn de te-verrichten beheersmaatregelen buiten beschouwing gelaten. Dat is ten onrechte, omdat de generieke maatregelen en beheersmaatregelen reeds een bijdrage leveren aan het behalen van de gebiedsspecifieke doelstellingen. Hierdoor wordt ten onrechte de bestaande situatie als referentiesituatie genomen, terwijl het juister zou zijn om uit te gaan van de situatie die ontstaat na het treffen van de generieke maatregelen. Hierdoor ontstaat het risico dat door de gebiedsgerichte aanpak wordt overgecompenseerd, met onevenredige gevolgen voor de agrarische bedrijfspraktijk tot gevolg. 2.6.3. In de tweede plaats valt op dat het gebiedsgerichte beleid is gericht op basis van berekeningen met het rekenprogramma AERIUS. Dat verbaast, omdat het gaat om de gunstige staat van instandhouding van specifieke gebieden en de daarin verkerende soorten en habitatten. Het zou daarom juister zijn om het gebiedsgerichte beleid te baseren op metingen in de desbetreffende gebieden. Onduidelijk is waarom hier niet voor is gekozen. Hierdoor ontstaat het risico dat door het gebruik van onnauwkeurige berekeningen wordt overgecompenseerd, eveneens met onevenredige gevolgen voor de agrarische bedrijfspraktijk tot gevolg. 2.6.4. In de derde plaats valt op dat GS schrijft dat vanuit de toestemmingsoptiek per Natura 2000-gebied moet worden gekeken welke maatregelen aanvullend nodig zijn om de natuur in de betreffende Natura 2000-gebieden te herstellen en daarmee het additionaliteitsvereiste te onderbouwen. Daaruit lijkt te volgen dat GS het additionaliteitsvereiste als integraal onderdeel van haar vergunningsverleningssystematiek volgt. Het is onduidelijk waar dat op is gebaseerd en deze opvatting wordt niet gedeeld.	Op dit moment zijn de ontwikkelingsmogelijkheden vanwege het vergunningenslot door stikstof nihil. In zoverre helpt het de sector dus juist wanneer er een aanpak komt die ertoe leidt dat vergunningverlening weer wordt vlotgetrokken. Voorgaande neemt niet weg dat de opgave, zoals opgenomen in het programma, voor individuele bedrijven fors kan zijn. Wij ondersteunen dan ook waar dat kan, met subsidies en regelingen voor extensiveren, omschakelen, verplaatsen en beëindigen. 5.2. Hoe wordt waardevermindering van grond, gebouwen en bedrijven gecompenseerd en komt er een nadeelcompensatieregeling zonder forfaitair eigen risico? Antwoord 5.3. Hoe en in welke mate worden bufferstroken, maaipaden en gebruiksbeperkingen financieel gecompenseerd? Antwoord 5.4. Hoe weegt de provincie haar eigen actieve grondverwervingsbeleid mee in relatie tot grondprijzen, concurrentie en brede welvaart?	

2.6.5. Het additionaliteitsvereiste kent haar oorsprong in de Nederlandse rechtsorde via de jurisprudentie van de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State sinds de PAS-uitspraak. Daarin wordt steevast terugverwezen naar de rechtsoverwegingen van het Hof van Justitie van de Europese Unie over de Programmatische Aanpak Stikstof en de passende beoordeling die daaraan ten grondslag lag. Aldus dient ook het additionaliteitsvereiste in die context te worden beschouwd. 2.6.6. In de passende beoordeling bij het PAS werden de instandhoudings-, passende en mitigerende maatregelen niet van elkaar gescheiden. Toch werden op basis van de PAS vergunningen verleend, waardoor het risico ontstond dat de positieve effecten van instandhoudings- of passende maatregelen, feitelijk worden ingezet als mitigerende maatregel om vergunningen te verlenen. In die context, van maatregelen 'op een grote hoop', oordeelde het Hof dat dit niet is toegestaan op basis van de Habitatrichtlijn. 2.6.7. Daaruit is echter niet af te leiden dat hetzelfde geldt voor een maatregel die het bevoegd gezag uitdrukkelijk beoogt in te zetten als mitigerende maatregel ten behoeve van een plan of project en niet als instandhoudings- of passende maatregel. In die gevallen heeft het bevoegd gezag immers al zelf een onderscheid gemaakt naar de verschillende maatregelen. Weliswaar zou het zo kunnen zijn dat het bevoegd gezag dan onvoldoende instandhoudings- of passende maatregelen treft, maar dat levert (slechts) een zelfstandige overtreding van de Habitatrichtlijn op en kwalificeert niet als een zelfstandige weigeringsgrond voor de omgevingsvergunning. 2.6.8. Ten onrechte lijkt GS in het programma het additionaliteitsvereiste wel als een zelfstandige weigeringsgrond te beschouwen. Daarmee lijkt GS ten onrechte een te strikt regime te hanteren voor het verlenen van vergunningen. Hoewel GS stelt met dit programma de provincie te willen ontdoen van het stikstofslot, leest de beschouwing van het additionaliteitsvereiste alsof GS een nieuw slot heeft aangelegd. Dat kan niet de bedoeling zijn van dit programma. 2.6.9. In het verlengde daarvan zou het ten onrechte zijn als GS, aan de hand van het additionaliteitsvereiste, overgaat tot het afkomen van dierrechten of latente ruimte. 2.6.10. In het ontwerpprogramma wordt voorts rekening gehouden met mogelijke bufferzones rondom Natura 2000. Tegelijkertijd wordt actief gedaan aan grondverwerving om het areaal natuur uit te breiden. Dit zorgt voor onzekerheid bij agrariërs, nu hierdoor niet duidelijk is in hoeverre men in de toekomst op een beperkte afstand van de Natura 2000-gebieden komt te liggen. Hoewel men begrijpt dat het bieden van duidelijkheid over grondverwerving mogelijk grondspeculatie met zich brengt, verdient het de voorkeur om hier vroegtijdig duidelijkheid over te verschaffen.	De provincie erkent dat haar actieve grondverwervingsbeleid invloed kan hebben op de grondmarkt en daarmee ook op grondprijzen, concurrentieverhoudingen en de brede welvaart in het landelijk gebied. Tegelijkertijd wordt dit instrument door de provincie ingezet vanuit een expliciete publieke verantwoordelijkheid: het realiseren van wettelijke opgaven op het gebied van natuur, water, stikstof en klimaat, en het borgen van samenhang en uitvoerbaarheid in gebiedsprocessen. Aankoop van landbouwgrond en bedrijven gebeurt uitsluitend op vrijwillige basis en heeft als primair doel het creëren van grondmobiliteit. Door het opbouwen van een ruilgrondvoorraad kan de provincie ruilprocessen faciliteren, landbouwstructuren verbeteren en maatwerk mogelijk maken voor ondernemers die willen doorgaan, verplaatsen of stoppen. De inzet van grond is daarmee nadrukkelijk ook bedoeld om perspectief te bieden aan agrariërs, niet om deze te verdringen. Dat neemt niet weg dat de provincie zich bewust is van het spanningsveld dat ontstaat doordat zij – mede dankzij publieke middelen – kan opereren met een andere financiële positie dan individuele ondernemers. Dit risico wordt	

2.6.11. Ook dient bij het bepalen van de referentiesituatie van de 30%-emissiereductie rekening te worden gehouden met de ontwikkelingen van individuele bedrijven. Het zou ten onrechte zijn om een peildatum in voorgaande jaren te nemen, waarbij ontwikkeling van bedrijven (denk aan nieuwe stallen, capaciteitsvergroting in combinatie met reductiemaatregelen, etc.) buiten beschouwing wordt gelaten. Voorkomen moet worden dat er een harde knip ontstaat die leidt tot onevenredige situaties, zoals bij de invoering van het fosfaatrechtenstelsel in 2018 waarbij het peiljaar 2015 is aangehouden. 2.7. Impact 2.7.1. In hoofdstuk 6 van het ontwerpprogramma wordt ingegaan op de mogelijke impact van de maatregelen uit het TLGD en de wijze waarop de provincie voornemens is daarmee om te gaan. Daarbij wordt onderkend dat de uitvoering van het programma ertoe kan leiden dat gronden op bepaalde locaties moeten worden afgewaardeerd en dat de agrarische bedrijfsvoering in toenemende mate duurzamer en extensiever wordt ingericht. Vervolgens wordt echter slechts op hoofdlijnen gezien welke gevolgen deze ontwikkelingen hebben voor de sociaaleconomische ontwikkeling en de leefbaarheid van het platteland in Drenthe als geheel. 2.7.2. Deze benadering is te algemeen. In het ontwerpprogramma had nadrukkelijker aandacht moeten worden besteed aan de effecten van de voorgenomen maatregelen op de bedrijfsontwikkeling en het toekomstperspectief van individuele agrarische bedrijven. De voorgestelde koers kan ingrijpende consequenties hebben voor de mogelijkheden om het bedrijf voort te zetten, te ontwikkelen of over te dragen aan een volgende generatie. 2.7.3. Daarnaast is onvoldoende inzichtelijk gemaakt in hoeverre sprake kan zijn van waardevermindering van landbouwgrond en agrarische bedrijven, bijvoorbeeld in de vorm van vermogensschade en/of structurele opbrengstvermindering en hoe hiermee zal worden omgegaan door de provincie. Het verdient daarbij aanbeveling om een nulmeting van de waarde op bedrijfsniveau uit te voeren, waarbij de peildatum vóór de datum van publicatie van het ontwerpprogramma ligt. 2.7.4. Nu het ontwerpprogramma en de daaruit voortvloeiende maatregelen (voor zover zij rechtmatig zijn) mogelijk waardedaling van agrarische percelen, gebouwen en bedrijven met zich brengen, verdient het aanbeveling om vooraf een duidelijke nadeelcompensatieregeling vast te stellen. Nu dit ontwerpprogramma, de maatregelen en de gevolgen daarvan niet voorzienbaar zijn	onderkend, maar wordt afgewogen tegen het alternatief: zonder actieve publieke inzet van grondverwerving en ruilgrond ontstaat juist schaarste, blokkade van gebiedsprocessen en verdere druk op ondernemers. De provincie ziet dit als een aandachtspunt in de verdere uitwerking. In de gebiedsprocessen én in de verdere concretisering van het grondstrategieplan zal nadrukkelijk worden gestuurd op: het voorkomen van onnodige prijsopdrijving; het gericht inzetten van grondverwerving daar waar dit bijdraagt aan landbouwstructuurverbetering; en het bewaken van een evenwicht tussen publieke doelen en de ontwikkelruimte van agrarische ondernemers. 5.5. Waarom is de economische keten rond agrarische bedrijven onvoldoende betrokken in de impactanalyse? Zie zienswijze 3. 6. Programma vs. Realisatiestrategie 6.1. Waarom zijn concrete maatregelen ondergebracht in een Realisatiestrategie waartegen geen zienswijze kan worden ingediend?	

of waren voor de benadeelde partijen, verdient het aldus ook aanbeveling om geen forfaitair eigen risico te hanteren. 2.7.5. Ten aanzien van de vermelde bufferstroken is het onduidelijk hoe deze gecompenseerd zullen worden. Het risico bestaat daarmee dat er onvoldoende compensatie beschikbaar zal zijn voor de afwaardering van deze stroken. Voor zover de provincie daarmee ook doelt op de mogelijkheden binnen het Agrarisch Natuurbeheer en het GLB, dient daarbij te worden beschouwd dat dit regelingen zijn op basis van vrijwilligheid en een zekere mate van vrijblijvendheid – terwijl in het ontwerpprogramma van een bepaald verplichtend karakter wordt uitgegaan. Het is onduidelijk hoe zich dat tot elkaar verhoudt en of er voldoende financiële dekking is om dat te realiseren. 2.7.6. De onzekerheid van de dekking en uitvoering van de bufferstroken dient eveneens te worden beschouwd in het licht van het nieuwe maaipadenbeleid van de waterschappen. Het verdient aanbeveling om hierin samen op te trekken, zodat er zoveel mogelijk via één loket wordt gecommuniceerd en gecompenseerd. In dat kader verdient het aanbeveling om duidelijkheid te verschaffen over de resterende gebruiksmogelijkheden ten aanzien van de maai- en bufferstroken, waarbij wordt uitgegaan van de vermogensschade die door eventuele gebruiksbependingen wordt gerealiseerd. Daarnaast is het denkbaar dat de provincie zorgdraagt voor compensatiegrond, om de afname van het bruikbare landbouwareaal ongedaan te maken. 2.7.7. Met betrekking tot de impact van het ontwerpprogramma, menen de agrariërs dat de provincie onvoldoende heeft gereflecteerd op haar eigen rol en verantwoordelijkheid in de impact van haar beleid op de agrarische sector, grondprijzen en de brede welvaart. De provincie hanteert momenteel een actief grondverwervingsbeleid, met stevige prijsstijgingen tot gevolg. De provincie wordt daarmee een concurrent van de ondernemers. Door de grotere bestedingsruimte van de provincie, krijgen ondernemers hierdoor onvoldoende kans om zelf in te spelen op de actuele ontwikkelingen op de grondmarkt. 2.7.8. De impactanalyse van het ontwerpprogramma lijkt voorts onvoldoende aandacht te hebben voor de maatschappelijk-economische keten achter de boer. Door de voorgestelde natuurontwikkeling zal het aantal agrarische ondernemingen afnemen, met afbreuk van de sociale cohesie op het platteland tot gevolg. Een boerderij onderhoudt immers 10 externe fte, waaronder leveranciers, adviseurs, afzetorganisaties. Deze economische impact is ten onrechte onderbelicht in de analyse van de gevolgen van de brede welvaart. Weliswaar stelt het ontwerpprogramma dat wanneer deze banen verloren gaan, men elders werk zal vinden, maar dit is nergens op	Omdat het TLGD de beleidsvoornemens bevat. 6.2. Hoe verhoudt deze werkwijze zich tot de wettelijke definitie van een programma onder de Omgevingswet? Het TLGD is een vrijwillig – dus niet verplicht – programma onder de omgevingswet. De eisen aan een onverplicht programma zijn anders dan aan een verplicht programma. Het is een misverstand dat het programma TLGD zelf geen maatregelen omvat. In het programma leggen we vast als maatregelen o.a.: - De generieke norm - De gebiedsgerichte opgave (met norm) - De hotspots van gebieden waar we maatregelen gaan nemen, waarbij wordt aangegeven welke opgaven met welke oplossingen er grofweg zijn. Dat betreft zowel de opgaven voor water, stikstof en natuur. Dit biedt voldoende aanknopingspunten voor een zienswijze over zowel het programma als het maatregelenpakket. Daarnaast is het zo dat het programma uitwerking behoeft, zowel generiek als in	

gebaseerd. Daarbij is ten onrechte ook geen rekening gehouden met de economische gevolgen van het vertrek van kennis, kunde en verdienvermogen uit de provincie. 2.8. Realisatiestrategie 2.8.1. Tot slot wensen agrariërs in te gaan op de Realisatiestrategie en de verhouding hiervan tot het programma zelf. In de Realisatiestrategie wordt de werkwijze voor de uitvoering van het programma nader uitgewerkt. Daarbij wordt onder meer beschreven met welke maatregelen de doelen uit het programma worden gerealiseerd, hoe deze maatregelen worden gefinancierd, welke samenwerking daarvoor nodig is en op welke wijze de voortgang wordt gemonitord en geborgd. Ook wordt inzicht gegeven in de inzet van financiële middelen tot en met 2030. In het ontwerpprogramma zelf zijn daarentegen de opgaven voor het landelijk gebied van Drenthe en de gekozen hoofdlijnen van de aanpak opgenomen. 2.8.2. Volgens de provincie is de expliciete scheiding tussen het programma en de Realisatiestrategie van belang, omdat de Realisatiestrategie jaarlijks wordt geactualiseerd, terwijl het programma in beginsel eenmaal per collegeperiode wordt herzien.³ De provincie stelt dat de opgaven minder veranderen dan de wijze waarop daaraan uitvoering wordt gegeven. Eventuele aanpassing van het programma vergt besluitvorming door Provinciale Staten, omdat daarin de meer fundamentele keuzes ten aanzien van opgaven en aanpak zijn vastgelegd, terwijl de jaarlijkse bijstelling van de Realisatiestrategie plaatsvindt via besluitvorming door het college, omdat dit document ziet op de uitvoerende aspecten. 2.8.3. De agrariërs merken op dat deze werkwijze niet in overeenstemming is met de wettelijke definitie van een programma onder de Omgevingswet. Op grond van artikel 3.5 van de Omgevingswet bevat een programma immers, mede voor de uitoefening van de taken en bevoegdheden als bedoeld in artikel 2.1, eerste lid, voor een of meer onderdelen van de fysieke leefomgeving zowel een uitwerking van het te voeren beleid als de maatregelen die nodig zijn om omgevingswaarden of andere doelstellingen voor de fysieke leefomgeving te bereiken. 2.8.4. Door (een deel van) de maatregelen niet op te nemen in het programma zelf, maar onder te brengen in de Realisatiestrategie, wordt niet voldaan aan het wettelijk vereiste karakter van een programma in de zin van de Omgevingswet. Daarmee wordt ten onrechte de kern van het programma buiten de reikwijdte van de zienswijzemogelijkheid gelaten. 2.8.5. Daarnaast bestaat er tegenstrijdigheid. Het programma geeft aan doelbewust een scheiding te hebben aangebracht tussen programma en strategie, maar noemt in de	de gebieden. Voor deze uitwerking vormt het gebiedsproces de opmaat. Voor alle voornoemde onderdelen geldt vervolgens dat verdere inspraak is geregeld. Eventuele juridische normering van het programma moet leiden in de omgevingsverordening, waarop inspraak mogelijk is. Voor de gebiedsgerichte uitwerking worden gebiedsprocessen doorlopen waarbij belanghebbenden betrokken worden. Ook in dat traject is dus weer inspraak mogelijk. Tot slot geldt in formele zin dat de inspraakprocedure voor het programma in juridische zin facultatief c.q. niet verplicht was. In zoverre is het niet zo dat er belangen geschaad zijn voor betrokkenen door die inspraak op bepaalde onderdelen van het programma niet te voeren. 6.3. Waarom wordt gesteld dat de Realisatiestrategie geen onderdeel is van het programma, terwijl de strategie dit zelf wel zo benoemt? Het programma gaat over de beleidsvoornemens. Dit wordt eenmalig vastgesteld. De realisatiestrategie is een document waarin wij aangeven hoe we de uitvoering ter hand nemen en – dat staat er ook in- jaarlijks wordt geactualiseerd. Vanzelfsprekend sluit de	

Realisatiestrategie zelf wordt gesteld dat deze strategie uitgaat van de in het TLGD vastgestelde opgaven en daarmee onderdeel uitmaakt van het programma TLGD.5 2.8.6. Enerzijds wordt dus door de provincie een scheiding aangebracht tussen het programma en de Realisatiestrategie, terwijl anderzijds wordt gesteld dat de Realisatiestrategie onderdeel uitmaakt van het programma. Tegen deze Realisatiestrategie kan echter geen zienswijze worden ingediend. Deze constructie is onwenselijk voor agrariërs. Juist in de Realisatiestrategie worden immers concrete maatregelen uitgewerkt die directe gevolgen kunnen hebben voor de agrarische bedrijfsvoering. Daarbij zijn zowel het financiële kader bij de uitvoering van de in het programma opgenomen opgaven als de wijze van participatie van wezenlijk belang, nu binnen deze opgaven een grote verantwoordelijkheid bij agrariërs wordt neergelegd. De wijze waarop uitvoering wordt gegeven aan deze opgaven raakt agrariërs direct en vergt daarom dat zij daarop daadwerkelijk inspraak hebben. Ook op dit punt wordt daarom geheel geen recht gedaan aan het uitgangspunt “de boer aan het roer”. 2.8.7. De gekozen constructie doet daarmee afbreuk aan de rechtsbescherming en participatiemogelijkheden van agrariërs en wekt de indruk dat maatregelen bewust buiten het programma zijn gehouden om te voorkomen dat daarop zienswijzen kunnen worden ingediend. 2.8.8. Gelet op het bovenstaande achten agrariërs het noodzakelijk dat de kernmaatregelen en uitvoeringskeuzes met relevante gevolgen voor het landelijk gebied in het programma zelf worden opgenomen, zodat daarover een zorgvuldige belangenafweging kan plaatsvinden en effectieve participatie en rechtsbescherming zijn gewaarborgd. Kortom, agrariërs dienen niet alleen te kunnen meedenken over de opgaven, maar juist ook over de aanpak en de concrete maatregelen waarmee deze opgaven worden gerealiseerd. 3. Conclusie Gelet op het voorgaande, verzoeken de agrariërs u om het ontwerpprogramma niet in de huidige vorm vast te stellen, maar in gesprek te gaan met de sector over de invulling en uitwerking daarvan. Zij verzoeken u om bij deze gesprekken de voorgaande opmerkingen te betrekken en met inachtneming van de inbreng van de sector het programma uiteindelijk in gewijzigde vorm vast te stellen.	realisatiestrategie aan op het programma maar is geen onderdeel van het programma. Het kan zijn dat abusievelijk anders is verwoord.	
255.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen

Ik ben bij de inloopbijeenkomst geweest in Diever, en heb mij bij laten praten wat zoal de plannen zijn voor ons leefgebied. Wat mij enorm stoort is dat de identiteit van ons leefgebied overhoop wordt gehaald met deze plannen. Als je ziet hoe groot een "zoekgebied" voor natuur is, en waar dus een mutatie van het buitengebied voorstaat is erg zorgwekkend. Hele buurtschappen kunnen uit elkaar vallen. En waarom...?? Kennelijk om de natuur te "verbeteren". Maar dat argument kan en mag geen doel op zich zijn. De instandhouding van natuur is slechts leidend. ██████. Het gebied is in de loop der jaren overgegaan van landbouw naar oorlogsgebied van de Duitse bezetter en vervolgens Defensieterrein en vervolgens naar enkele Terrein Beherende Organisaties (TBO's). En juist nu blijkt dat de natuurwaarden achteruitgaan, nu de TBO's hoofdzakelijk eigenaar zijn?! En kennelijk moet er dan maar gecompenseerd worden in een extern zoekgebied; ons leef-en werkgebied! Bizar! Vast staat dat de TBO's weinig onderhoud verrichten aan de terreinen. Als gevolg hiervan is het watersysteem veranderd, zijn er gebieden in het Natura2000 gebied die vernatten, en zijn er gebieden die verdrogen. Telkens krijgt de agrarische sector er de schuld van. En dat stoort. Nog nooit heeft de provincie duidelijk kunnen maken wat de invloed is van Vitens op het grondwaterpeil. We weten dat de wateropname van Vitens in warme zomermaanden 100% meer kan zijn. We weten dat de polder achter Steenwijk 3 meter beneden NAP is gelegen, en dat deze polder met "onderbemaling" wordt drooggehouden. Dat heeft een effect op ons gebied, dat kan niet anders! We weten dat diverse riool-overstorten lozen in agrarisch gebied. Dus ook dit heeft een effect op de kwaliteit van het oppervlakte water, dat kan niet anders! Dit effect wordt niet alleen door een agrarisch bedrijf bepaald.	1. Invloed van Vitens op het grondwater 1.1. Wat is de invloed van de grondwateronttrekking door Vitens op het grondwaterpeil in het gebied? Recent is onderzoek gedaan naar de effecten van de grondwaterwinning Havelterberg van Vitens (Rapport: Drinkwaterwinning Havelterberg, Sweco, 10 april 2025 MIPWA modellering effecten drinkwaterwinning). Samengevat wordt geconcludeerd dat het verminderen of zelfs stoppen van de drinkwaterwinning Havelterberg geen significante bijdrage levert aan het behalen van de N2000 habitatype-doelen voor het Holtingerveld. De relatieve verhoging van de stijghoogte in het watervoerende pakket is hiervoor te klein, en het huidige doelgat te groot. In de schijnspiegel gebieden heeft het stopzetten van de winning zelfs helemaal geen effect op de freatische grondwaterstand. 2. Effect van andere waterhuishoudkundige factoren 2.1. Kan de provincie inzichtelijk maken welke invloed grondwateronttrekking door Vitens, onderbemaling van omliggende	

Ik ben wel eens benieuwd welke effecten nog meer aan de kwaliteit van het oppervlaktewater ten grondslag liggen. Afspoeling van regen op het wegennetwerk bijvoorbeeld? Of de ongesaneerde vuilstort aan de Kolonieweg? Of het particuliere gebruik vanuit de burgers vanuit de dorpen? Wat bij elke inwoner in het keukenkastje staat. Of de vlooiensband van de hond of de kat? Kan de provincie dat voor mij inzichtelijk maken hoe die verhoudingen zijn? En hoeveel stoot het Holtingerveld-gebied zelf uit aan bijvoorbeeld stikstof of aan verontreinigend water? Het gebied kenmerkt zich door omgevallen bomen, afgevallen blad, en inzijsplekken van water waar op plekken 80 centimeter aan "compost" in ligt. Van afstervend/rottend vegetatie is bekend dat daar o.a. warmte en stikstof bij vrijkomt. Wat is de toename van deze elementen nadat TBO's het "Beheersplan Holtingerveld" aan de provincie ter goedkeuring hebben gelegd? Ik vraag dit omdat het gebied afwatert (door gebrek aan onderhoud van het watersysteem) op ons agrarisch gebied; op mijn terrein. Ik heb inmiddels op 2 plekken dammen in sloten aangebracht omdat ik geen antwoord krijg vanuit de provincie in hoeverre mijn bedrijf wordt voorzien van water van afwijkende kwaliteit vanuit het Holtingerveld. En daarnaast heeft ons huis al een paar keer onder water gestaan door het haperende watersysteem. Het waterschap heeft aangegeven dat zij niets voor ons kunnen betekenen om het watersysteem op orde te brengen omdat het niet onder hun verantwoordelijkheid valt. Als laatste wil ik aangeven dat er weinig tijd is tussen het moment van een inloop-bijeenkomst en het maken van een zienswijze. 3 dagen in dit geval. Ik ben er dus ook nog niet goed achter wat de provincie voor ogen heeft met de Uffelter-Es. 1 van de grootste Essen van Drenthe, welke nog hoofdzakelijk in bezit en gebruik van de agrarische sector. Al maak ik mij wel zorgen, omdat bijvoorbeeld Natuurmonumenten agrarische grond lijkt te hebben opgekocht. Agrarische verkavelde grond met O natuurwaarden.	polders en riooloverstorten hebben op de kwantiteit en kwaliteit van het oppervlakte- en grondwater in het gebied? Voor kwantiteit zie het antwoord hiervoor op vraag 1 met betrekking tot drinkwaterwinning. Ten aanzien van waterkwaliteit zijn in het Regionaal Waterprogramma verschillende opgaven opgenomen die hier invulling aan geven. Waterkwaliteit nabij riooloverstorten is daar één van. Primair zijn waterschappen en gemeenten hiervoor verantwoordelijk en wordt hier (binnenkort) onderzoek naar uitgevoerd. 3. Oorzaken van verslechtering waterkwaliteit 3.1. Kan de provincie aangeven welke bronnen, anders dan de agrarische sector, bijdragen aan de verslechtering van de waterkwaliteit (zoals wegafspoeling, vuilstorten en particulier gebruik) en hoe deze bijdragen zich onderling tot elkaar verhouden? Ja, naast de landbouw dragen ook andere bronnen bij aan de waterkwaliteitsopgave. Het in kaart brengen en onderling wegen van deze bijdragen is primair een taak van de waterschappen. Het TLGD sluit hierop aan door deze inzichten te	

In hoeverre zijn de omliggende dorpsgemeenschappen betrokken geweest bij deze plannen? heeft in het verleden beterschap beloofd om de maatschappelijke weging vanuit de dorpen beter te betrekken. Deze zienswijze is onder druk opgesteld, is niet volledig, en ik wil dan ook de mogelijkheid mij voorbehouden om op enig moment, in een later stadium, aanvullende zienswijzen te doen.	gebruiken in de gebiedsgerichte uitwerking 4. Uitstoot en emissies vanuit het Holtingerveld zelf 4.1. Hoeveel stoot het Holtingerveld-gebied zelf uit aan bijvoorbeeld stikstof of aan verontreinigend water? Gebieden zelf stoten in principe nauwelijks stikstof uit en verontreinigen evenmin. Voor zover hier al sprake van is, betreft het voedingsstoffen die het ter plaatse heeft opgenomen, zodat sprake is van een kringloop. De voeding die erin gaat, is er dan immers op dezelfde plek eerder opgenomen. Als provincie hebben we met name een taakstelling voor stikstofverbindingen in de vorm van ammoniak die de grootste bron van stikstofneerslag in het gebied vormen. 5. Gevolgen van het beheer door terreinbeherende organisaties (TBO's) 5.1. Wat zijn de effecten van het huidige beheer op stikstof, waterkwaliteit en waterafvoer? Natuurbeheer bestaat onder andere uit maaien en begrazen. Dit is noodzakelijk om vergrassing van heide en stuifzanden en dichtgroeien met opslag tegen te gaan. Ook hiervoor geldt dat emissies die dit oplevert hoofdzakelijk bestaan uit	

	voedingsstoffen die opgenomen zijn uit het gebied. In vergelijking met externe aanvoer van stikstof is dit aandeel gering. Het waterbeheer is waar dat kan gericht op het vasthouden van regenwater in het gebied zelf teneinde verdroging tegen te gaan. 6. Waterkwaliteit die afwatert naar het agrarisch gebied 6.1. In hoeverre ontvangt zijn bedrijf water van verminderde kwaliteit vanuit het natuurgebied? Zie antwoord 5 7. Rol en verantwoordelijkheid voor het watersysteem 7.1. Wie is verantwoordelijk voor het functioneren en onderhoud van het watersysteem als noch provincie noch waterschap ingrijpt? Het waterschap is verantwoordelijk voor het functioneren van sloten en watergangen die op de legger zijn aangegeven, overige sloten en watergangen zijn in beheer bij de eigenaar van de grond. 8. Plannen met de Uffelter-Es 8.1. Wat zijn de concrete plannen van de provincie met de Uffelter-Es?	

	Indiener verwijst naar de mogelijke grondaankoop op de es door een natuurorganisatie. De randzone van de es naar het Holtingerveld is NNN-gebied. Onduidelijk is welke locatie indiener daarmee bedoelt, waardoor wij hier niet concreet op kunnen reageren. 9.Betrokkenheid van dorpsgemeenschappen 9.1. In hoeverre zijn de omliggende dorpsgemeenschappen betrokken geweest bij deze plannen? In deze fase zijn dorpsgemeenschappen niet betrokken geweest bij het TLGD inhoudsdocument. Voor de uitwerking van het programma zullen gebiedsprocessen worden gestart als dat van toepassing is in een gebied. Afhankelijk van de vraagstelling/opgave wordt vastgesteld welke betrokkenheid gewenst is.	
256.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Bij deze wil ik graag een zienswijze indienen voor het ontwerpprogramma toekomst gericht landelijk gebied Drenthe. Wil als eerste beginnen met het feit dat ik als burger die werkzaam is als melkveehouder in Drenthe helemaal krijg niet mee te tellen in de provincie Drenthe. Dit komt doordat ik de afgelopen weken meermaals de provincie heb gebeld met de vraag of ze mij de inhoudelijke stukken konden sturen betreffende het ontwerpprogramma toekomstgericht landelijk gebied Drenthe. Dit is meermaals toegezegd en tot op heden nog steeds niet ontvangen. Dit is mij drie keer belooft en ook zou er een persoon die inhoudelijke kennis hierover heeft mij (driekeer) terugbellen (VTH). Dit is tot heden niet gebeurd.	1. Waarom ontvangt de indiener, ondanks herhaalde verzoeken en toezeggingen, de inhoudelijke stukken van het Ontwerpprogramma TLGD niet? Wij hebben niet kunnen nagaan waar de vraag om het toezenden van stukken is terechtgekomen. In elk geval is het zo dat alle stukken via de website zijn ontsloten	

Dit geeft aan dat ik als melkveehoudster niet serieus wordt genomen en het voelt alsof wij als landbouwers het afvalputje zijn van de samenleving. Doordat ik niet de inhoudelijke stukken heb ontvangen is het voor mij lastig om op alle punten een zienswijze in te dienen, omdat niet alles wordt aangegeven in de krant of vakbladen. Wel zet het mij aan om een brief te schrijven aan de hand van wat ik heb gelezen. ■■■■■ Waar het in mijn ogen al misgaat is het feit dat men uitgaat van stikstof en stikstofreductie dat zou helpen om de natuur te verbeteren. In het ontwerpprogramma wordt er geen onderscheid gemaakt tussen CO₂ en NH₃. Mijn vraag is: waarom niet? Want er zijn heel veel verschillen. Zo is ammoniak bijvoorbeeld vrij snel na een jaar volledig verdwenen, terwijl CO₂ meer dan 100 jaar duurt voordat het neerslaat. Uit meerdere onderzoeken is gebleken dat een landelijke reductie van uitstoot van ammoniak geen significante verandering/ verbetering geeft van de natuur. Zo is erbij bijvoorbeeld op Schiermonnikoog op vrijwillige basis een reductie van uitstoot ammoniak tot stand gebracht een krimp van de veestapel van minimaal 35%. Dit noemde men de proeftuin voor natuurinclusieve landbouw in Nederland. De uitkomst was dat er geen significant effect was waar te nemen nadat er minimaal nadat er minimaal 35% minder dieren/uitstoot was. Dus geen significante bijdrage wordt geleverd aan natuurherstel. Naast dit experiment zijn er nog genoeg onderzoeken die hetzelfde weergeven. Mijn vraag is dan ook waarom is er niet eerst een grondig onderzoek verricht van wat de effecten zijn bij het nemen van zulke heftige beslissingen en weegt het rendement op tegen de negatieve gevolgen van zo'n beslissing. Wel is mij duidelijk dat deze onderzoeken en experimenten niet zijn meegenomen in de besluitvorming, want dan zou men niet tot deze conclusie zijn gekomen. Alles wat ik tot nu toe heb gelezen is dat er in mijn ogen de belangen van de agrariër ondergeschikt is gesteld aan de natuur, terwijl ze heel goed samen kunnen. Er is in het ontwerpprogramma geen degelijke onderbouwing dat de maatregelen ook significant bijdragen aan het doel van wat men beoogd te willen behalen. Er wordt totaal geen rekening gehouden met de individuele rechten van personen of bedrijven. Zo wordt er geschreven van een reductie van 30 tot 43% op de hoeveelheid ammoniak uitstoot van bedrijven t.o.v. 2019. Dit zou voor mijn bedrijf betekenen dat er voorbij wordt gegaan aan de NB-vergunning, de investeringen die er zijn gedaan om de NB-vergunning na vele tegenslagen eindelijk volledig/extra te kunnen benutten. Ook het feit	en toegankelijk voor eenieder. Daarnaast hebben wij elf inloopavonden door de hele provincie gehouden waar het programma ook zelf in te zien was. Mocht u alsnog een versie van het (definitieve) programma willen, dan kunt u een mail richten aan postbustltd@drenthe.nl. 2. Waarom wordt indiener als melkveehouder en burger niet serieus genomen door de provincie? Wij nemen – dat kunt u zien aan de antwoorden op alle 262 zienswijzen -alle indieners, hun vragen en hun zorgen zeer serieus. 3. Waarom maakt het ontwerpprogramma geen onderscheid tussen CO₂ en NH₃ (ammoniak)? Wij hebben als provincies een taakstelling geformuleerd voor de reductie van ammoniak. Ammoniak die neerslaat op de bodem is daarbij niet snel verdwenen; die ammoniak blijft in de bodem. 4. Waarom gaat de provincie ervan uit dat stikstofreductie daadwerkelijk leidt tot natuurverbetering? Een overmaat aan stikstof grijpt diep in op ecosystemen via verschillende mechanismes. In van nature voedselarme natuurterreinen leidt dit tot verlies van	

dat we in 2017 ten onrechte te weinig fosfaatrechten hebben gekregen met als gevolg dat we in 2019 minder koeien rechten houden, wordt compleet aan voorbij gegaan. Mijn ouders hebben in de jaren '90 gesprekken en pilots bijgewoond van de provincie met betrekking op het Mantingerveld. Bijna alle agrariërs hebben toen hun medewerking verleend op voorwaarde dat ze in de toekomst geen beperkingen zouden ondervinden van dit natuurgebied, ook werd er toen beloofd dat er geen extra natuur in deze regio zou worden gecreëerd. Alles wat ik nu lees is dat men zich totaal niet houdt aan de afspraken uit het verleden, maar dat er in het plan ook geen concrete afspraken in staan over de grote van de natuurgronden en de zekerheid, dat onze landbouwgrond ook landbouwgrond blijft (zonder beperkingen). Het hele perspectief voor de landbouw ontbreekt. Zijn wij als agrariër geen inwoner van het platteland en waarom komt de provincie niet op voor onze belangen? Want er wordt tevens geen enkele zekerheid gegeven dat er in de toekomst de percentrages of maatregelen niet worden veranderd/aangepast. Ik hoop dat de provincie mij nog de stukken gaat sturen/en mij gaat bellen en de gelegenheid geeft om ook op de andere punten mijn zienswijze in kan dienen. Want in het plan staan ook zaken in verband met de waterkwaliteit en waterhoogte. Ik ben heel benieuwd wat daar precies over instaat en als dat ook negatieve gevolgen heeft voor mijn bedrijf en toekomstplannen. Wil nu alvast aangeven dat een waterpeil verhoging op de plek waar mijn bedrijf is gevestigd geen bijdrage levert aan de natuur en als dit toch in het programma staat ik het daar niet mee eens ben. Tot slot wil ik graag ontheffing vragen voor het niet verplicht hoeven inleveren van mest. We zijn het enige land die deze bizarre idee werkelijkheid heeft laten worden. Het is zeer schadelijk voor de natuur en ook voor de agrariër. Wij hopen dat de provincie afstapt van dit programma. En eens praktisch gaat kijken hoe ze de natuur kunnen verbeteren. En dat zou in onze ogen beginnen met het afschaffen van het verplicht injecteren. Dit is een win-win, van aan beide kanten.	kenmerkende natuurwaarden. Stikstof is daarom een drukfactor in 12 van onze 14 Natura 2000-gebieden. De negatieve effecten van stikstofdepositie kunnen maar ten dele voorkomen worden door extra beheer. Te intensief beheer is op zichzelf weer een drukfactor. Door afname van de stikstofdepositie kan de overmaat aan stikstof die geaccumuleerd is in natuursystemen langzaam weer afgevoerd worden en zal een deel van de soorten zich weer kunnen herstellen. Voor volledig herstel is het ook belangrijk om de andere drukfactoren aan te pakken. 5. Waarom zijn onderzoeken en praktijkexperimenten (zoals Schiermonnikoog) waaruit blijkt dat ammoniakreductie geen significant natuureffect heeft, niet meegenomen in de besluitvorming? In de wetenschap staat niet ter discussie dat een te grote neerslag van stikstof een effect heeft op de natuur. Zie ook hoofdstuk 2 van het programma (o.a. het tekstkader in paragraaf 2.4). 6. Waarom is er geen grondig voorafgaand onderzoek gedaan naar de effecten van deze maatregelen, en weegt het beoogde rendement wel op tegen de negatieve gevolgen?	

	De wetenschappelijke stand van zaken is meegenomen in de aanpak van het programma. Zie ook hoofdstuk 2. Het rapport over Schiermonnikoog, zoals door indiener van de zienswijze aangehaald, is inderdaad een dissonant in verder vrij heldere analyses. Het is niet geheel duidelijk wat die afwijkende uitkomst heeft veroorzaakt. O.a. een onvolledige/ inconsequente meting wordt als mogelijkheid genoemd. 7. Waarom wordt geen rekening gehouden met individuele omstandigheden van bedrijven, zoals vergunningen, investeringen en eerdere beleidsfouten? De norm die we in gaan voeren houdt her zo goed mogelijk rekening mee, onder meer doordat investeringen die reeds zijn gedaan meewegen in de individuele uitkomst van de norm. 8. Waarom wordt bij de reductie-eis (30–43% t.o.v. 2019) geen rekening gehouden met situaties waarin bedrijven in 2019 aantoonbaar minder dieren mochten houden door overheidsbeleid? Er is een wettelijk doel geformuleerd voor 2035 ten opzichte van 2019. Deze doelstelling is gebaseerd op feitelijke	

	uitstoot, niet op rechten. Ons programma is gericht op een bijdrage aan dat wettelijk doel. In zoverre bestaat geen ruimte voor een ander doel. 9. Waarom houdt de provincie zich niet aan afspraken die in de jaren '90 zijn gemaakt rond het Mantingerveld? Zie zienswijze 146. 10. Waarom ontbreken in het huidige programma concrete garanties over de omvang van natuurgronden en de zekerheid dat landbouwgrond landbouwgrond blijft? Op dit moment is het NNN begrensd en die omvang staat voor nu vast. In het TLGD zijn zoekgebieden opgenomen omdat er ook nieuwe natuurdoelen, zoals de uitbriedingdoelen vanuit de VHR voor Nederland gelden. In januari heeft het kabinet hier een brief over gestuurd met de omvang van de opgave voor Nederland. Ten aanzien van landbouwgrond blijft landbouwgrond geldt dat we de opgaven zo veel mogelijk stapelen waardoor het ruimtebeslag zo beperkt mogelijk is. Daarbij werken in geval van functieverandering op basis van vrijwilligheid.	

	11. Waarom ontbreekt volledig een toekomstperspectief voor de landbouw in het ontwerpprogramma? Het TLGD programma zoals dat voorligt is erop gericht om de vergunningverlening vlot te trekken om hiermee ook perspectief te geven voor bedrijven die nu geen vergunning meer kunnen krijgen of PAS melder zijn. Een uitwerking van het toekomstperspectief van de Landbouw kan onder andere gevonden worden in de Landbouwkoers van Drenthe en de uitvoeringsagenda (nog te publiceren). 12. Waarom komt de provincie niet op voor de belangen van agrariërs? Ook de belangen van de agrariërs zijn onder de aandacht van de Provincie, we zijn trots op onze bedrijven en de producten die zij op de markt brengen. Tegelijkertijd kennen we opgaven in het landelijk gebied, waar we mee aan de slag moeten. Graag wil de Provincie in nauwe samenwerking met de agrarische sector tot een gedegen uitwerking komen. 13. Welke zekerheid geeft de provincie dat reductiepercentages en maatregelen in de toekomst niet opnieuw worden aangescherpt of gewijzigd?	

	Er is geen 100% zekerheid dat reducties en maatregelen opnieuw aangescherpt worden. Veel heeft ook te maken met het daadwerkelijk realiseren van gestelde doelen. Als doelen niet worden bereikt kunnen nieuwe maatregelen volgen. Tegelijkertijd geldt ook dat een goed programma kan voorkomen dat er tussentijds (steeds) nieuwe doelen worden gesteld. 14. Hebben de voorgestelde watermaatregelen negatieve gevolgen voor bedrijf van indiener en toekomstplannen? De provincie werkt dit samen met betrokkenen verder uit in het gebiedsproces, waarbij de effecten per bedrijf inzichtelijk worden gemaakt en in overleg wordt gezocht naar een uitvoerbare balans tussen doelbereik en bedrijfsvoering 15. Kan ontheffing worden verleend voor het niet verplicht hoeven inleveren van mest? De Provincie kan geen ontheffing geven voor het niet verplicht hoeven inleveren van mest.	
257.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen

Hierbij richt ik me tot het College van Gedeputeerde Staten van de provincie Drenthe. De reactie is op het ontwerp programma toekomst gericht landelijk gebied Drenthe. De maatregelen kunnen impact hebben in dit gebied. Het gaat hier om Noord-West. Het gaat mij het meeste om het gebiedsproces. In dit proces zouden gronden geruild kunnen worden. De provincie heeft immers [REDACTED] hectare aangekocht. Bedrijven moeten extensiever en er is grond in dit gebied. Afgelopen zomer in Zeijen tijdens de LTO bijeenkomst werd er door iemand van de provincie toegezegd dat de [REDACTED] hectare gebruikt werd voor een gebiedsproces. Maar in de loop van de tijd zoals bij een voorlichtingsavond in Norg, komen je er dingen te gehore. De mooiste esgronden zijn al in transactie naar iemand uit een ander gebied (Drentse Aa gebied). Er staat in de stukken dat een akkerbouwer die land bij een waterlossing heeft dit zou kunnen ruilen tegen andere akkerbouwwaardige gronden. Maar als de mooie gronden al weg zijn, voordat het gebiedsproces is gestart, heeft het weinig zin meer. ! Kijk dus eerst in het gebied met de bestaande bedrijven wat daar mogelijk is! Prolander en gedeputeerde van de Provincie praten hier in Norg zeer verschillend over. Prolander zegt de transacties gaan door terwijl de gedeputeerde een gebiedsproces wil. Vaart Prolander een eigen koers? Er zou een eenduidig verhaal moeten zijn. Mij zijn alle kaarten met verschillende maatregelen niet goed duidelijk. Als je dan vraagt wat de bedoeling is dan weet men hier ook niet een concreet antwoord op te geven. Bijvoorbeeld: wat gaat er met de waterstanden gebeuren? Want bij waterlopen/beekdal duurt het na herinrichting vaak langer dat het water weg stroomt. Dit geeft vaak kwelwerking op aanliggende gronden en is hier dus kans op vernatting. Mijn grootste vraag is dus: worden wij als omliggende bedrijven ook nog gevraagd naar de mogelijkheden en wensen? Voordat er al toebedeeld wordt aan buitenstaanders?	1. Wordt de aangekochte [REDACTED] hectare provinciale grond daadwerkelijk ingezet voor een gebiedsproces in Noordwest-Drenthe? De genoemde [REDACTED] hectare is vrijwillig verworven voor lopende provinciale opgaven (NNN, KRW, landbouwstructuur). Mede in het kader van de hotspot Grote Masloot zijn er nog veel vragen over uitwerking van de maatregelen vanuit het TLGD. Wel geldt dat een deel van de gronden beschikbaar blijft voor een toekomstig gebieds- en kavelruilproces. Hiervoor worden voorbereidingen getroffen. Nadat het TLGD is vastgesteld zullen deze gronden via een kavelruilproces ingezet worden via een proces wat vanaf “onderaf” met de eigenaren in het gebied zal worden ingericht. Hierbij geldt als uitgangspunt dat maatregelen vrijwillig en in overleg met de belanghebbenden plaatsvinden. 2. Waarom lijken de beste (es)gronden al te zijn verkocht aan partijen van buiten het gebied, voordat het gebiedsproces is gestart? Voor een deel van de gronden wordt verkend in hoeverre deze kunnen worden	

Kijk dus eerst in de buurt en mocht er ruimte over zijn, dan kan er nog gekeken worden als er iemand ingepast kan worden. Maar ik heb nu het idee dat de omgekeerde volgorde wordt gehanteerd.	ingezet voor lopende provinciale opgaven (NNN, KRW, landbouwstructuur). 3. Heeft grondruil voor bestaande bedrijven in het gebied nog wel zin als geschikte gronden al aan derden zijn toegewezen? De provincie begrijpt de zorg over het moment en de richting van grondtransacties in relatie tot het nog op te starten gebiedsproces. Tegelijkertijd is het van belang te benadrukken dat de provincie in de afgelopen jaren heeft gehandeld vanuit haar lopende wettelijke en bestuurlijke opgaven, in het bijzonder de realisatie van het Natuurnetwerk Nederland (NNN), de Kaderrichtlijn Water (KRW) en de verbetering van de landbouwstructuur. Deze opgaven kennen een lange looptijd en zijn niet uitsluitend gekoppeld aan het TLGD. In het kader daarvan heeft de provincie gronden verworven of kan deze laten vervreemden wanneer zich concrete mogelijkheden voordeden, bijvoorbeeld bij vrijwillige ruiling door eigenaren of in het kader van urgente vastgestelde gebiedsdoelen (elders). Daarbij is niet in alle gevallen vooruitgelopen op een specifiek gebiedsproces, maar is gehandeld binnen bestaande beleidskaders en vastgestelde opgaven.	

	4. Waarom spreken Prolander en de gedeputeerde verschillend over het verloop van het gebiedsproces? Het kan zijn dat hier op een andere wijze uitgegaan is gegeven. Gebiedsprocessen betreft mensenwerk en daar kunnen soms ook dingen verschillend worden uitgelegd. Dat is natuurlijk nooit de bedoeling. We gaan een informatieavond houden voor het gebied waar een toelichting wordt gegeven op het gebiedsproces. Een deel van de gronden wordt ingezet voor provinciale opgaven en een deel is beschikbaar voor kavelruilen en het gebiedsproces. 5. Komt er één duidelijk en eenduidig verhaal over het gebiedsproces en de grondtransacties? Ja. Er komt een informatieavond voor het gebied waar we een toelichting geven op het toekomstige gebieds- en kavelruilproces. 6. Wat is concreet de bedoeling van de verschillende maatregelen op de kaarten? In algemene zin is het paarse gebied het zoekgebied waar we een aantal opgaven landen: meestal natuur en water; in dit gebied vooral de KRW/ wateropgave.	

	Daar gaan we op de avonden toelichting op geven. 7. Wat gaan de maatregelen betekenen voor de waterstanden in het gebied? De maatregelen zijn gericht op een robuuster watersysteem met meer water vasthouden en hogere grondwaterstanden, maar de concrete gevolgen voor waterstanden in het gebied zijn nog niet uitgewerkt. Deze worden per gebied uitgewerkt, waarbij ook de effecten voor gebruikers zorgvuldig worden meegenomen. 8. Worden omliggende bedrijven nog gevraagd naar hun mogelijkheden en wensen voordat grond wordt toebedeeld aan buitenstaanders? Ja, na de vaststelling van het TLGD worden er wenszittingen georganiseerd waar belanghebbenden uit het gebied kunnen aangeven welke mogelijkheden zij zien, wat ze zelf mogelijk in kunnen brengen, en wat de wensen zijn.	
258.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Met deze brief dienen wij onze zienswijze in op het ontwerpbesluit TLGD dat op 16 februari jl. is gepubliceerd. Wij maken gebruik van ons recht om te reageren, omdat het besluit naar ons oordeel onvoldoende onderbouwd is, onjuiste aannames bevat en niet leidt tot de gewenste effecten voor natuur, omgeving en de rechtspositie van agrarische ondernemers. 1. Onvolledige en onjuiste onderbouwing van het TLGD	1. Onderbouwing en gebruikte instrumenten 1.1. Waarom baseert de provincie het TLGD zo zwaar op modelberekeningen (zoals AERIUS/OPS), terwijl	

1.1 Overmatige afhankelijkheid van modellen (o.a. AERIUS/OPS, STACKS) Het TDLG leunt zwaar op modelberekeningen, onder ander AERIUS/OPS. Dit model geeft uitsluitend een theoretische berekening van depositie, waarbij onzekerheidsmarges en foutbandbreedtes onvoldoende worden meegenomen. Relaties tussen individuele bronnen en effecten op grotere afstand worden in het model bovendien slechts beperkt weergegeven. 1.2 Gebruik van KPI's uit de KringloopWijzer Het TDLG maakt gebruik van KPI's die afkomstig zijn uit de KringloopWijzer. De KringloopWijzer is ontworpen als bedrijfsinstrument voor mineralenbenutting en biedt geen directe of indirecte onderbouwing voor depositie- of emissiegerichte normstelling. Daarnaast is de KringloopWijzer: - niet juridisch geborgd, - data eigendom van de melkveehouder (geen verplichte datadeling), - niet bedoeld als instrument voor normstelling of handhaving. Het is daarom geen betrouwbaar of juridisch robuust fundament voor sturing. 2. Maatregelen onvoldoende effectief en niet aantoonbaar doelmatig Diverse maatregelcategorieën binnen het TLGD zijn onvoldoende concreet uitgewerkt, waardoor de verwachte effectiviteit niet kan worden beoordeeld. De impact voor agrarische bedrijven en de leefbaarheid op het platteland blijft hierdoor onduidelijk. De focus ligt vrijwel geheel op reductie binnen de agrarische sector, terwijl andere relevante bronnen zoals verkeer, industrie, buitenlandse depositie en zelfs depositie vanuit natuurgebieden zelf mede bepalend zijn. Dit leidt tot een eenzijdige aanpak en een scheef beeld van de werkelijke oorzaak van depositie. 3. Juridische kwetsbaarheid van de voorgestelde systematiek Het gebruik van modelstudies zoals o.a. AERIUS/OPS als handavings- en normeringsinstrument en doelsturing via een niet-geborgde KringloopWijzer maakt het TLGD juridisch kwetsbaar. Reductiedoelen zijn onvoldoende concreet, niet juridisch herleidbaar en niet direct gekoppeld aan meetbare natuurwinst. Maatregelen zoals mestvergiftiging zijn in de praktijk juridisch zwaar betwist door milieuorganisaties, waardoor deze maatregelen op voorhand onzeker zijn en mogelijk geen bijdrage leveren aan doelrealisatie.	onzekerheden, foutmarges en beperkte bron-effectrelaties niet voldoende worden meegenomen? Aerius is het wettelijk voorgeschreven rekenmodel. Het programma is daarbij geschikt bevonden voor analyses op gebiedsniveau. Naarmate sterker wordt ingezoomd op een bepaalde locatie neemt de onzekerheid inderdaad toe, maar dan nog geldt dat dit rekenmodel is voorgeschreven en er bovendien geen alternatief programma voorhanden is (metingen kunnen uiteraard niet voorspellen). 1.2. Waarom worden KPI's uit de KringloopWijzer gebruikt als sturingsinstrument, terwijl dit geen juridisch geborgd instrument is en niet is bedoeld voor emissie- of depositienormering? In ons programma geven we aan waarom een verdere daling van stikstof noodzakelijk is. We vinden het belangrijk dat de ondernemer zelf aan het roer staat om te bepalen hoe die daling plaats vindt. Met ons programma duurzaam boeren Drenthe zien we dat management maatregelen reducties opleveren. We kunnen de effecten van management maatregelen op dit moment niet op provincie niveau monitoren en ook niet	

4. Gevolgen voor ons agrarisch bedrijf Het TDLG spreekt over een generieke én gebiedsgerichte aanpak, maar: - de afstanden tot natuurgebieden, - de lokale hydrologische situatie, - de feitelijke belasting, - en het feitelijke effect van maatregelen per bedrijf zijn nog niet uitgewerkt. Er ontbreekt een duidelijke gebiedsgerichte onderbouwing waaruit blijkt waarom, waartoe en in welke mate maatregelen voor onze specifieke locatie noodzakelijk en effectief zouden zijn. 5. Gevolgen voor de gehele agrarische sector De voorgestelde aanpak leidt tot structurele onzekerheid voor landbouwbedrijven, onder andere ten aanzien van toekomstperspectief, financierbaarheid, grondwaarde, bedrijfsovername en vermogensschade. Daarnaast leidt het mogelijk tot afname van het aantal bedrijven, verlies van werkgelegenheid, verminderde leefbaarheid in dorpen en buitengebied. 6. Onvoldoende inzicht in maatschappelijke en ruimtelijke gevolgen De sociale, culturele en economische implicaties voor het platteland zijn onvoldoende onderzocht, terwijl agrarische bedrijven een cruciale rol spelen in leefbaarheid, werkgelegenheid en regionale identiteit. Uitspraken als “bedrijven hebben doorgaans geen invloed op leefbaarheid” en “stoppende jonge boeren zullen elders werk vinden” doen geen recht aan de cruciale rol die agrarische bedrijven spelen in lokale economie, sociale cohesie, cultuurhistorie, landschap en beheer. Nader onderzoek naar deze effecten is noodzakelijk. Conclusie en verzoek Op basis van bovenstaande punten concluderen wij dat het TLGD, in de huidige vorm, niet leidt tot aantoonbare natuur- en waterkwaliteitsverbetering, de agrarische sector onevenredig schaadt, juridische houdbaarheid ontbeert en aanzienlijke sociaal-economische schade veroorzaakt. De risico's voor de agrarische sector zijn groot, terwijl het perspectief ontbreekt.	borgen. We zien ook dat die monitoring en borging op provincie niveau juridisch wel noodzakelijk is. Daarom willen we dit beter in beeld krijgen. Ons standpunt is dat dit ook in het belang is van de sector. Wij delen het standpunt van de indiener over het initiële doel van de kringloopwijzer. Het verbinden van conclusies aan dit instrument moet zorgvuldig gebeuren. De kringloopwijzer is ontworpen als bedrijfsinstrument en heeft, zoals elk instrument, beperkingen en onzekerheden. Wij zien echter bij collectieve toepassing wel degelijk een waarde voor zowel monitoring als juridische onderbouwing. Het instrument wordt door de provincie niet gebruikt voor individuele sturing. Er zijn al voorbeelden in andere provincies dat dit met voldoende waarborgen kan. Andere provincies, zoals Noord-Holland, hebben hier afspraken over gemaakt met de sector. 2. Effectiviteit en doelmatigheid van maatregelen 2.1. Welke concrete en aantoonbare effecten hebben de voorgestelde maatregelen op natuur- en waterkwaliteit? Met het TLGD werken we gelijktijdig aan verbetering van natuur- en waterkwaliteit	

Wij verzoeken Gedeputeerde Staten van Drenthe om het TLGD te herzien en te komen tot een programma dat is gebaseerd op meetbare, juridisch houdbare en uitvoerbare maatregelen, met een realistisch en toekomstbestendig perspectief voor agrarische ondernemers.	via meerdere sporen. Verminderen van de stikstofemissies, hydrologische herstel en versterken van het bodem- en watersysteem versterken daarbij elkaar. De concrete effecten daarvan zullen nader worden uitgewerkt in de gebiedsprocessen. 2.2. Waarom richt het TLGD zich vrijwel uitsluitend op de agrarische sector, terwijl andere relevante depositiebronnen (verkeer, industrie, buitenlandse depositie en natuur zelf) buiten beschouwing blijven? Zie de beantwoording bij zienswijze 3. In paragraaf 4.1 kunt u voorts nalezen dat de buitenlandse emissies al jaren trendmatig dalen en dat berekend is dat dit zal aanhouden. 3. Juridische houdbaarheid 3.1. Hoe garandeert de provincie de juridische houdbaarheid van het TLGD, gezien het gebruik van niet-geborgde instrumenten en abstracte reductiedoelen? Zie zienswijze 50. 3.2. Hoe worden maatregelen zoals mestvergisting verantwoord, terwijl deze juridisch sterk worden betwist en mogelijk geen stand houden?	

	De emissiereductie moet onderbouwd worden. Vergunningverlening is mogelijk als wetenschappelijk voldoende is onderbouwd is dat het aangevraagde project niet leidt tot significante gevolgen; of te wel dat het systeem doet wat het zegt te doen. Voor de uitwerking van de stikstofaanpak verwijzen wij naar paragraaf 4.1 van het programma. 4. Gebieds- en bedrijfsgerichte uitwerking 4.1. Waarom ontbreekt een concrete gebiedsgerichte onderbouwing voor maatregelen op bedrijfsniveau? Wij hebben onze gebiedsgerichte aanpak voor stikstof nader uitgewerkt in het programma (zie paragraaf 4..2.3). Daarnaast is de aanpak voor gebiedsprocessen verwoord in de Realisatiestrategie. Het programma laat ruimte voor nadere uitwerking, juist om afstemming met de gebieden, binnen de doelen van het plan. ruimte te geven. 5. Sociaal-economische gevolgen 5.1. Welke gevolgen heeft het TLGD volgens de provincie voor toekomstperspectief, financierbaarheid, grondwaarde en	

	bedrijfsovername in de agrarische sector? In de beantwoording bij zienswijze 15 zijn wij ingegaan op de haalbaarheid op bedrijfsniveau van de opgaven voor stikstof. Daarnaast erkennen wij dat het programma lokaal effecten kan hebben op de leefbaarheid van gemeenschappen. Wat dit betreft, zie het aangepaste hoofdstuk 6 van het programma. 5.2. Waarom zijn de maatschappelijke, culturele en economische gevolgen voor het platteland onvoldoende onderzocht? Dergelijk onderzoek vraagt eerst een andere uitwerking van het programma op gebiedsniveau. Wanneer dat is gebeurd, kan ook een betere inschatting van de effecten op de leefbaarheid worden gemaakt. Zie ook hoofdstuk 6 van het programma. 6. Verzoek aan de provincie 6.1. Is de provincie bereid het TLGD te herzien en te komen tot een programma dat meetbaar, juridisch houdbaar en uitvoerbaar is, met perspectief voor agrarische ondernemers? Wij zijn van mening dat het TLGD zoals het nu voorligt voldoet aan de kaders die	

		PS hieraan hebben gesteld. Wij zien er naar uit het programma met alle betrokkenen verder uit te werken.	
259.	Boermarke Anloo		
Zienswijze		Reactie op zienswijze	Gevolgen
Via deze weg willen wij van de gelegenheid gebruik maken om middels een zienswijze te reageren op het ontwerpbesluit van Gedeputeerde Staten inzake het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe dat van 16 februari tot en met 30 maart 2026 ter inzage ligt. Boermarke (naam invullen) heeft kennis genomen van dit ontwerpprogramma en maakt zich ernstige zorgen over de uitwerking ervan op de leefbaarheid en de plattelandscultuur in Drenthe. De keuzes die in dit programma worden voorbereid zullen de agrarische sector en daarmee de Drentse samenleving hard raken op sociaalmaatschappelijke en culturele aspecten. Onze zorgen zullen we in onderstaande zienswijze nader toelichten: <u>Boermarken oeroud maar springlevend onderdeel Drentse samenleving</u> Onze Boermarke is een eeuwenoud collectief van boeren/grondgebruikers, die gezamenlijk in de ruimste zin van het woord zorg dragen voor gebruik van ons gebied. Hier vormen wij een wezenlijk actief onderdeel van de leefgemeenschap. Ook staan wij collectief op de Nationale Inventaris voor immaterieel cultureel erfgoed van Unesco. Wij bouwen voort op een rijke (cultuur)historie en nemen actief verantwoordelijkheid voor een leefbaar platteland. Samen met bewoners werken we aan het behoud van de plattelandscultuur. We dragen zorg voor een toekomstbestendige landbouw, bestendig beheer van de jachtvelden en ruimte voor agrarische natuur. Als erfgoeddragers en vernieuwers staan we midden in de samenleving, met respect voor verleden én toekomst. <u>Reageren op niet uitgewerkt maatregelenplan</u> Het programma vraagt op veel onderdelen nog een nadere uitwerking en daarnaast wordt de indruk gegeven dat de veranderingen in het landelijk gebied groot zullen zijn.		Zienswijzen 16, 52, 62, 70, 86, 100, 104, 109, 124, 126, 149, 162, 163, 183, 185, 203, 231, 242 en 259 zijn vrijwel identiek aan elkaar en bevatten onder de volgende genoemde thematische kopjes vrijwel dezelfde inhoud: • Boermarken oeroud maar springlevend onderdeel Drentse samenleving • Reageren op niet uitgewerkt maatregelenplan • Effecten en impact te beperkt ingeschat en uitgewerkt • Maatschappelijk fundament onder leefbaarheid vraagt om erkenning-juridische status van het programma Voor een beantwoording verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 28.	

Wij lezen vooral het voornemen tot het nemen van maatregelen gericht op ammoniakreductie, maar volgens ons kunnen deze niet los worden gezien van andere maatschappelijke opgaven en de samenleving waar boeren bedrijven mee te maken hebben, zoals klimaat, waterkwaliteit, dierenwelzijn en een leefbaar platteland. De generieke reductie van 30% ammoniakemissie en ook de voorgestelde gebiedsgerichte reductie van 13% zal veel bedrijven treffen. Ook omdat in het programma nog niet duidelijk gemaakt hoe deze reductie precies vorm zal krijgen en wat dit concreet betekent voor bedrijven in de nabijheid van stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden, daar geldt dan ook nog de additionaliteitsvereiste voor de Natura 2000-gebieden en kan er nog meerstikstofreductie noodzakelijk zijn. Daarnaast bevat het TLGD verschillende maatregelen die gericht zijn op het verbeteren van de waterkwaliteit, de bodem en hydrologisch systeemherstel. Deze maatregelen hangen onder meer samen met de doelen uit de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW) en met de hydrologische randvoorwaarden voor Natura- 2000 gebieden en de drinkwaterbescherming. Het is nog onduidelijk hoe groot deze aanvullende opgaven precies zullen zijn en of deze in de praktijk haalbaar is voor agrarische bedrijven. Wij verwachten dat het ontwerp programma TLGD daarmee grote impact heeft op grote delen van het Drentse platteland. <u>Effecten en impact te beperkt ingeschat en uitgewerkt</u> Het ontwerpprogramma beschrijft in slechts één paragraaf (Hst 6 Impact; paragraaf 6.2 Verwachte effecten TLGD) de effecten op economie en brede welvaart, maar raakt onvoldoende aan de culturele, historische, sociale en gemeenschapswaarden van het Drentse landelijk gebied. In deze paragraaf wordt bovendien gesteld dat beëindiging van bedrijven "doorgaans geen invloed heeft op de leefbaarheid" en dat "stoppende jonge boeren in de regio ander werk zullen vinden zodat stoppende bedrijven geen invloed hebben op de leefbaarheid". Die conclusies zijn gebaseerd op macro-indicatoren. Dit is in onze ogen een veel te smalle benadering die geen recht doet aan een stabiele ontwikkeling op het platteland. <u>Maatschappelijk fundament onder leefbaarheid vraagt om erkenning</u> Wij vertegenwoordigen geen sectorbelang, maar zijn een maatschappelijk fundament dat al eeuwenlang zorg draagt voor samenhang, landschap en naoberschap, waarin grond, gemeenschap en cultuur onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Wanneer landbouwbedrijven		

verdwijnen, verandert niet alleen (voedsel)productie of werkgelegenheid. Dan verandert de sociale infrastructuur van onze dorpen, de kritische massa voor lokale bedrijven, de overdracht van kennis en vakmanschap, het verenigingsleven, de onderlinge afhankelijkheid en de verbondenheid met het landschap. Kortom dit tast de leefbaarheid aan. Leefbaarheid is niet alleen een kwestie van inwonersaantallen of arbeidsplaatsen. Leefbaarheid is ook identiteit, taal, traditie en thuisgevoel. Wij vragen daarom: • Erken expliciet de culturele en gemeenschapswaarde van het agrarisch systeem • Neem in de gebiedsuitwerking een sociale en culturele impactanalyse op, naast de economische • Betrek ons bij gebiedsprocessen, niet als belanghebbende, maar als drager van lokale samenhang • Definieer leefbaarheid breder dan werkgelegenheid en koopkracht • Voorkom cumulatieve afbraak van ons lokale netwerk door massale beëindiging van agrarische bedrijven. Wij willen meewerken. Wij willen verantwoordelijkheid dragen. Maar wij kunnen niet instemmen met een aanpak zoals het ontwerpprogramma TLGD welke onze historische en maatschappelijke rol reduceert tot een economische variabele. Drenthe is gevormd door zijn boermarken. Dat fundament verdient erkenning én bescherming. Boermarke invullen.... verzoekt provincie Drenthe om in de zienswijze genoemde punten zorgvuldig te betrekken bij de verdere uitwerking van het programma TLGD. Uiteraard zijn wij graag bereid om deze zienswijze mondeling toe te lichten. Als er naar aanleiding van deze zienswijze vragen zijn, dan kunt u contact met ondergetekende opnemen.		
260.		
Zienswijze	Reactie op zienswijze	Gevolgen
Via deze weg wil ik graag van de gelegenheid gebruik maken om een zienswijze kenbaar te maken in het kader van het ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe.	1. Wat zijn de exacte uitgangscijfers uit het referentiejaar 2019 voor dit gebied en dit bedrijf?	

 die kavels heeft met bomen en singels en zelfs een kikkerpoel met een bosje waar de reeën gebruik van maken. Net zoals de haas en de vos van een mooi landschap genieten. Helaas zal door de vernatting die de provincie wil doorvoeren een ander landschap ontstaan. De bomen verrotten; het gras is niet meer smakelijk; er zal een punt komen dat er geen ruwvoer winning meer mogelijk is.... Hierdoor wordt het onmogelijk te ondernemen in dit mooie Drenthe. Op dit moment doen we alles om niet alleen het landschap te gebruiken voor onze onderneming, maar ook een veilige haven voor de getelde 34 reeën die in dit gebied “wonen” en waar we bijzonder veel van genieten. Graag zien we nog steeds onze koeien weiden in onze naast belendende percelen die zich daar uitstekend voor lenen. De voorgestelde stikstof reductie is op dit moment door het niet weten wat de uitgangscijfers van 2019 zijn; slecht te bepalen. Bijkomend ook dat er nadien in deze regio verschillende boeren bedrijven gestopt zijn met het houden van (melk) vee; er niet duidelijk is wat nu onze opgave werkelijk is. zijn van de 4 melkveebedrijven er 2 gestopt.... Dat is een reductie van 50%! We zijn bereid te helpen nadenken over de toekomst; net zoals we geholpen hebben bij het realiseren van de waterberging langs de A28 t.h.v. Hoogeveen. Natuurlijk willen we onze zienswijze mondeling toelichten en indien er nog vragen zijn, dan kunt U ons contact opnemen met onderstaande gegevens.	Wij verwijzen naar de beantwoording bij zienswijze 177. Daarbij gaan we er vanuit dat voor uw situatie alleen de generieke norm voor stikstofreductie in de melkveehouderij geldt. De uitwerking van die norm vindt u opgenomen in paragraaf 4.1 van het programma. U kunt op basis van die norm zelf berekenen welke stappen u eventueel nog moet zetten om aan die norm te gaan voldoen. 2. Wat is de daadwerkelijke stikstofopgave voor indiener? Zie het antwoord hiervoor. 3. Houdt de provincie rekening met reeds gerealiseerde reductie door bedrijfsbeëindiging in de regio? Als het gaat om de generieke norm voor stikstofreductie in de melkveehouderij is deze op individuele bedrijven van toepassing en kan er dus niet aan worden voldaan op basis van elders gestopte bedrijven. Waar het gaat om bedrijven die binnen 1 km van Natura 2000-gebieden zijn gesitueerd en waarvoor dus een hogere opgave geldt, geldt dat in zo'n gebied bedrijven als groep een aanbod kunnen doen waardoor de reductie als gevolg van gestopte bedrijven kan meetellen voor de	

	taakstelling. Zie ook de uitwerking in paragraaf 4.3. 4. Hoe verantwoordt de provincie de gevolgen van vernatting voor de landbouwkundige benutting van de gronden? De gevolgen van vernatting worden niet vooraf generiek vastgelegd, maar gebiedsgericht te onderzoeken. Daarbij worden de effecten op landbouwkundige gebruik in beeld gebracht en wordt in overleg gezocht naar maatwerk, zodat een balans ontstaat tussen doelbereik en een werkbare landbouwpraktijk. 5. Hoe wordt het voortbestaan van het agrarisch bedrijf en bedrijfsopvolging betrokken bij de beleidskeuzes? Het is aan de ondernemer om een aanpak te kiezen voor de opgaven die er zijn. Wij faciliteren deze zo veel mogelijk via subsidieregelingen, regelingen voor extensiveren, omschakelen, verplaatsen en beëindigen. 6. Is de provincie bereid tot overleg en maatwerk in de verdere uitwerking van het beleid? Jazeker, dat hebben wij ook zo aangegeven in onze aanpak (zie o.a.	

		hoofdstukken 4 en 5 van het programma, en de Realisatiestrategie).	
261.			
Zienswijze		Reactie op zienswijze	Gevolgen
Via deze weg wil ik graag van de gelegenheid gebruik maken om een zienswijze kenbaar te maken in het kader van het Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe. ■ Nou schrok ik van het referentiejaar 2019 i.c.m. met onze situatie, er heeft op ons bedrijf al een grote reductie plaatsgevonden alleen is mijn angst dat dit wordt meegenomen omdat het over meerdere locaties gaat. We zijn voornemers om in mono mestvergisting te gaan investeren, iets wat we echt als (maatschappelijke) meerwaarde zien, maar daar past absoluut geen krimp bij anders komt de business case in het geding met alle logische gevolgen daarna. Komt de nog de onzekerheid bij of we onder de 30% of 43% regeling gaan vallen.. Aangezien het over toekomstige landbouw Drenthe gaat mogen we toch aannemen dat er praktisch met deze situatie omgegaan wordt. We zijn graag bereid om e.e.a. mondeling toe te lichten. Als er naar aanleiding van deze zienswijze vragen zijn, dan kunt u contact met ondergetekende opnemen.		1. Hoe gaat de provincie om met het referentiejaar 2019 in combinatie met bedrijfswijzigingen na die datum? Zie het antwoord bij zienswijze 3, over dat gedane investeringen meetellen bij de norm. Hier wordt ook verwezen naar de nieuwe tekst in paragraaf 4.1 van het programma TLGD over de norm voor generieke stikstofreductie. 2. Wordt een eerdere, al gerealiseerde reductie op meerdere locaties als één geheel beoordeeld? Voor de generieke norm wordt het bedrijf als totaal beschouwd. 3. Is verdere krimp verenigbaar met investeringen in mono-mestvergisting? Het doel van het programma is krimp van emissies, niet krimp van het aantal dieren. 4. Gaat de provincie praktisch en maatwerkgericht om met individuele bedrijfssituaties binnen ‘Toekomstgericht Landbouwbeleid’? De uitwerking van de generieke norm voor de melkveehouderij en van de	

		gebiedsgerichte uitwerking biedt onze inziens voldoende flexibiliteit voor de individuele ondernemer (zie ook de uitwerking van deze aspecten in hoofdstuk 4 van het programma).	
262.	Stikstofclaim (pro forma)		
Zienswijze		Reactie op zienswijze	Gevolgen
Hierbij reageert Stichting Stikstof Claim (SSC) met deze pro forma zienswijze over het ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe. Ons belang is dat wij agrarische ondernemers met eigendomsrechten vertegenwoordigen. Daarnaast mogen in een zienswijze procedure ook verbonden belangen zoals het gehele agro complex ingebracht worden. Inleiding Hoewel SSC tot nu toe niet direct betrokken is geweest bij processen om te komen tot een Ontwerpprogramma Toekomstgericht Landelijk Gebied Drenthe (verder aangeduid als TLGD), wil zij toch graag haar zienswijze op dit programma kenbaar maken. Die zienswijze is niet in lijn met het voorliggende programma. Toch hoopt en verwacht SSC dat zowel het College van Gedeputeerde Staten als Provinciale Staten rekening zullen houden met de inhoud van deze zienswijze bij het opstellen van de eindversie van het TLGD, bij het opstellen van de Omgevingsvisie en bij het opstellen van de Omgevingsverordening. Hoewel het programma ambieert om perspectief te bieden aan de agrarische sector en vergunningverlening vlot te trekken, stelt de SSC vast dat het document op fundamentele juridische onderdelen tekortschiet. Dit creëert onaanvaardbare rechtsonzekerheid voor ondernemers in het landelijk gebied. De beoogde wijzigingen lijken op papier mooi maar zijn ver weg van de agrarische praktijk. Het onttrekt een onevenredige buitenproportionele hoeveelheid grond en gebruiksrechten op dierenverblijven en percelen die het feitelijke gebruik nagenoeg onmogelijk maken, zonder redelijke schadevergoeding en zonder garantie of borging dat de natuur en waterdoelen ondubbelzinnig op redelijke termijn gerealiseerd kunnen worden.		Zienswijze 208 en 262 bevatten vrijwel dezelfde inhoud. Voor een beantwoording verwijzen we naar de beantwoording onder zienswijze 208.	

Gronden zienswijze

De bezwaren richten zich op alle onderdelen en gaan o.a. op de volgende punten:

Communicatie ter inzage gelegde stukken

Op uw website <https://www.provincie.drenthe.nl/algemene-onderdelen/toekomstgericht-landelijk-gebied-drenthe/ontwerpprogramma-tlgd/> worden geen concrete nummers van het provinciaal blad vermeld en de concrete vindplaats op het landelijke omgevingsloket ontbreekt. Evenmin is op de site de adressering e.d. te vinden waar een zienswijze die per post overeenkomstig de Algemene wet bestuursrecht ingediend kan worden aan dient te voldoen. Een tweede bijlage op de site blijkt te gaan over het Ontwerpprogramma TLGD - Officiële versie'. Dat blijkt te gaan over het Provinciaal Blad 2026 nummer 2508 van 12 februari 2026. te gaan. In dit provinciaal blad is geen enkele concrete informatie opgenomen over de eisen waaraan een zienswijze dient te voldoen.

Anno 27 maart 2026 vermeldt de site als volgt: 'Download hier het ontwerpprogramma. Deze pdf is niet de rechtsgeldige versie van dit programma. De rechtsgeldige versie van het ontwerpprogramma TLGD is na publicatie in te zien via de officiële bekendmaking die op deze pagina gelinkt wordt.'

Deze opmerking maakt niet duidelijk of na 12 februari 2026 alle relevante stukken opgenomen zijn op uw site.

Uiteindelijk blijkt er los van een document afkomstig uit het eerste provinciaal blad na een zoektocht nog een tweede provinciaal blad te zijn met nummer 2565 van 13 februari 2026 waarin wel informatie is verstrekt over drie mogelijkheden om een zienswijze in te dienen terwijl de website maar een van de drie biedt.

Op uw site is geen verwijzing naar het landelijke omgevingsloket https://omgevingswet.overheid.nl/regels-op-de-kaart/documenten/_akn_nl_act_pv22_2025_programmaTLGD_akn_nl_bill_pv22_2026_besluit_programma_20260212_151846/overzicht

Op het landelijke omgevingsloket is weliswaar te lezen dat 31 maart 2025 de zienswijze termijn vervalt, maar ook daar ontbreken de wettelijke instructies die de Awb voorschrijft waaraan een

zienswijze dient te voldoen en is geen volledige informatie uit het (of de) provinciaal blad(en) beschikbaar https://zoek.officielebekendmakingen.nl/prb-2026-2565.html met instructies voor een zienswijze. In de afgedrukte versie van het provinciaal blad zijn geen leesbare verwijzingen opgenomen naar de officiële stukken. De stukken uit het Provinciaal Blad en het landelijke omgevingsloket hebben een hogere juridische waarde dan de website. In het provinciaal blad en het landelijke omgevingsloket worden niet de concrete vindplaatsen volgens een leidraad vermeld. GS maakt gebruik van het nationale omgevingsloket de opvolger van ruimtelijkeplannen.nl. Anders dan onder ruimtelijkeplannen is het na de invoering van de omgevingswet niet meer mogelijk om volledige integrale regels en volledige of geselecteerde kaart(delen) op een gebruikersvriendelijke manier te raadplegen en (als pdf) te printen zodat niet goed beoordeeld kan worden welke belangen op welke locaties geraakt worden met deze ter visie legging. In afwijking van ruimtelijkeplannen is er op de site van het landelijk omgevingsloket geen print knop beschikbaar en bij de toelichting op rijksniveau geven geen duiding over de (on)mogelijkheid van het printen en bewaren van kaarten. GS heeft op meerdere locaties onvoldoende vindbare informatie verstrekt over de zienwijze procedure. Een zienswijze wordt niet-ontvankelijk verklaard als deze niet voldoet aan formele vereisten! Dit is in strijd met het zorgvuldigheidsbeginsel. Ontbreken van een Plan-MER (Milieueffectrapportage) In de terinzagelegging wordt gesteld dat de onderbouwing van het programma "achtergrondinformatie" betreft en geen onderdeel uitmaakt van het programma zelf. Dit is juridisch onhoudbaar. Het TLGD is een programma dat het kader schept voor toekomstige vergunningverlening en ingrijpende milieueffecten beoogt. Op grond van de Europese SMB-richtlijn en de Nederlandse Omgevingswet is een Plan-MER voor dergelijke programma's verplicht. Zonder een getoetste MER is het programma juridisch "nietszeggend" en zal elke vergunning die op dit beleid wordt gebaseerd, bij de eerste de beste gang naar de rechter (Raad van State) worden vernietigd. Nu het Plan-MER ontbreekt heeft dit tot gevolg dat alsnog de MER procedure inclusief bezwaar en beroep gevolgd dient te worden conform het Verdrag van Aarhus.		

Juridische status van "Experimenten" en "Doelsturing" Het programma leunt zwaar op pilots en experimenten met doelsturing (zoals de 1-op-1 mestvervanging). Echter, deze worden niet verankerd in een robuust juridisch kader. Door deze maatregelen enkel als "vloeibaar" beleid te presenteren en niet hard te borgen in de Provinciale Omgevingsverordening (POV) met bijbehorende wetenschappelijke onderbouwing, wordt de boer opgezadeld met alle risico's. Experimenten bieden geen bankgaranties en geen rechtszekerheid voor de lange termijn. TLGD wil volgens p.53 van het provinciaal blad 2026 nummer 2508 koplopers belonen. De MOB voert nu al juridische procedures en met vraagtekens over doelvergunningen. 'Maar ze zetten wel vraagtekens bij de deugdelijkheid van sensoren die de ammoniakemissie meten.' 'Er mag geen kilo ammoniak boven het emissieplafond worden geproduceerd. Het beleid levert een reëel gevaar voor aanvallen van vergunningenactivisten en is in strijd met het motiverings- en rechtszekerheidsbeginsel. Bestuurlijke discontinuïteit en rechtszekerheid De recente bestuurlijke instabiliteit binnen de provincie (het vertrek van meerdere gedeputeerden) onderstreept de kwetsbaarheid van dit "zachte" beleid. Omdat het programma geen dwingende juridische status heeft, kan een volgende coalitie dit document zonder meer terzijde schuiven. SSC eist dat de provincie de gemaakte keuzes direct vertaalt naar de POV, zodat deze voorbij de huidige politieke waan van de dag standhouden. Verloochening van de achterban door gebrek aan grip Het is gebleken dat de fracties in de Provinciale Staten onvoldoende grip hebben op de uitvoering van dit programma. SSC verzoekt de provincie om een onafhankelijk juridisch orgaan of adviseur aan te stellen (zoals reeds geopperd in de Staten) die toeziet op de juridische houdbaarheid van de Drentse koers, zodat boeren niet langer met "geitenpaadjes" het moeras in worden gestuurd. Doelstellingen van het TLGD zijn op provinciaal niveau onhaalbaar SSC kan zich vinden in de doelstellingen van het TLGD zoals aangegeven op pagina 27 van het TLGD te weten: 1. <i>Een oplossing voor het vergunningenslot op de landbouw, woningbouw, infrastructuur en</i>		

<i>economie:</i> a. <i>Oplossen van de situatie van PAS-melders en ruimte bieden voor ontwikkelingen;</i> b. <i>Landbouw(-structuur) versterken;</i> 2. <i>Wettelijke water- en natuurdoelen halen.</i> Tegelijkertijd wil de SSC hier de volgende kanttekeningen bij plaatsen. Het lostrekken van de vergunningen ten behoeve van PAS melders, interimmers en anderen zonder adequate vergunning (mogelijk meer dan 50 % van de agrarische ondernemers) en om bedrijfsontwikkelingen mogelijk te maken is een nobel doel. Maar zoals in het TLGD eigenlijk ook al wordt geconcludeerd, kan de provincie dat - binnen de bestaande wettelijke kaders - helemaal niet. Daarvoor is landelijk beleid nodig. Helaas lijkt het erop dat ook de nieuwe regering een oplossing voor deze problematiek zoekt binnen de bestaande wettelijke kaders en de daarbij behorende jurisprudentie. Het omzetten van de depositiedoelstellingen in de Omgevingswet naar emissiedoelstellingen zal hieraan niets veranderen. Zowel de nieuwe regering als de provincie Drenthe lijken een heilig geloof te hebben in het idee dat als er maar sprake is van een forse emissiereductie (geborgd) er wel weer intern en extern gesaldeerd kan worden zonder dat het additionaliteitsbeginsel roet in het eten gooit. Uit Technische Briefings van het ministerie van LVVN aan de Tweede Kamer blijkt dat dit - zeker op korte termijn - ijdele hoop is. Pas als de berekende depositie van stikstof in de buurt komt van de KDW's is vergunningverlening denkbaar, zo blijkt uit die briefings. SSC onderkent dat toerekenbare en effectieve water- en natuurdoelen zo veel mogelijk gehaald moeten worden. Echter zo duidelijk als deze doelstelling op het eerste oog lijkt, zo onduidelijk zijn ze als wat dieper op deze materie wordt ingezoomd. Dat betreft met name de natuurdoelen. In dat opzicht lijkt de provincie Drenthe volledig mee te gaan in het frame dat het slecht gaat met de natuur en dat met name stikstof daarvoor hoofdverantwoordelijk is. De provincie leunt daarbij volledig op de Natuur Doel Analyses en het oordeel van de Ecologische Autoriteit daarover. Uit die NDA's blijkt dat alle 12 Natura 2000 gebieden als nee, tenzij kwalificeren. De grote vraag is of deze kwalificatie recht doet aan de werkelijkheid. Voor vrijwel alle NDA's geldt dat een verslechtering van habitats en soorten t.o.v. het referentiejaar (meestal 2004) niet te vinden is en		

dat m.b.t. stikstof sprake is van een cirkelredenering. En die luidt: de berekende depositie van stikstof ligt (ver) boven de KDW en dus gaat het slecht met de natuur. De staat van instandhouding van de natuur in Drenthe berust dus op een modellenwerkelijkheid en dat is in onze ogen geen goede basis om een beleid voor het landelijk gebied op te baseren. Voedselzekerheid Een volstrekt onder belicht aspect is dat er in het TLGD geen sprake is van een zorgvuldige belangenafweging tussen enerzijds de opgaves voor natuur en water (de doelen) en anderzijds de (macro-economische) belangen van de agrarische sector en de voedselproductie (voedselzekerheid). Dat de auteurs van het TLGD weinig op hebben met de voedselproductiefunctie van het landelijk gebied blijkt ook uit de verwijzing naar het rapport van het PBL waarin gezegd wordt dat er maar liefst ■■■ hectare natuur en ■■■ hectare agrarische natuur bij zou moeten komen om de doelen te realiseren. Welke doelen zo vragen wij ons in gemoede af. Het PBL is slechts een adviesfunctie dat overeenkomstig de Awb niet opgevolgd hoeft te worden. Het wordt tijd om de zoekgebieden NNN in te perken met het oog op voedselproductie. Landbouwstructuur Het TLGD lijkt op het eerste oog uitgebreid aandacht te schenken aan het versterken van de landbouw(structuur), maar niets is minder waar. Weliswaar wordt ruim aandacht geschonken aan begrippen als "landbouwgrond moet zo veel mogelijk landbouwgrond blijven" en herverkaveling en kavelruil, maar per saldo zal de voedselproductie in Drenthe fors dalen als de plannen zouden worden uitgevoerd. Dat betreft niet alleen de opgaves om meer natuur te creëren, maar ook en vooral de extensiveringsslag die moet worden gemaakt om de gebiedsgerichte doelen te realiseren. En dat in een tijd waarin zowel het aantal inwoners van Nederland als het geopolitieke belang van voedselproductie in Nederland toenemen. De conclusie die SSC hieraan verbindt is dat het TLGD zich blind staart op de "opgaves voor water en natuur" en dat de landbouw het sluitstuk van de economie en de ruimtelijke ordening in Drenthe is/wordt; alle mooie woorden over brede welvaart ten spijt.		

Invulling is vaag Alles overziende staat het TLGD bol van termen als doelstellingen, opgaves, borging van maatregelen enz. maar is de invulling en het tijdpad nog uitermate vaag. Blijkbaar worden er ten behoeve van de borging alternatieve normen doorgerekend ter onderbouwing van de additionaliteit, maar nadere info ontbreekt. De WUR heeft een beperkte sociaaleconomische impactanalyse uitgevoerd maar daarbij is geen enkele aandacht geschonken aan het macro-economische aspect voedselproductie. Waterkwaliteit in het algemeen Ondanks het feit dat de waterkwaliteit in de afgelopen jaren aanzienlijk verbeterd is, is het evident dat de waterkwaliteit in sommige gebieden nog niet voldoet aan de eisen zoals gesteld in de Nitraatrichtlijn en de Kader Richtlijn Water. Wat een doorn in het oog is, is dat nog steeds niet duidelijk is en/of benoemd wordt wat de oorzaken zijn van deze situatie. Dat maakt het uitermate lastig om te komen tot de juiste aanpak, nog afgezien van het feit dat wij onze vraagtekens plaatsen door het gebrek aan uniforme normen voor oppervlaktewater bij waterschappen en buurlanden. De KRW doelen zijn door de systematiek per definitie te allen tijde onhaalbaar. <i>'Het «one out, all out»-principe houdt dan in dat een waterlichaam slechts als «goed» wordt gepresenteerd of ingedeeld als alle in dat waterlichaam geldende KRW-doelen zijn gehaald.'</i> Herkomst vervuilingsbronnen, Ongelukkige PBL informatie <i>'Het Planbureau voor de Leefomgeving had watervervuiling uit andere bronnen - de achtergrondconcentraties - toegerekend aan de landbouw. Minister Vincent Karremans, waterschappen en provincies stellen dat zij de PBL-cijfers niet gebruiken voor hun beleid. Zonder uitzondering stellen Nederlandse overheden dat de watercijfers van het PBL niet worden gebruikt voor het beleid. Minister van Infrastructuur en Waterstaat, Vincent Karremans, zegt in zijn Kamerbrief van 12 maart 2026: "Alle waterbeheerders in Nederland (Ministerie IenW, provincies en waterschappen) houden rekening met natuurlijke achtergrondconcentraties. De achtergrondconcentraties worden zowel betrokken bij de afleiding van de doelen, als bij de beoordeling of aan de doelen is voldaan. Hierbij betrekken de waterbeheerders de gebied-specifieke omstandigheden in hun beheergebied."</i>		

<i>Het PBL neemt zowel natuurlijke bronnen (zoals kwel) als antropogene bronnen (zoals bemesting) mee bij 'landbouw'. Het landelijke beleid wordt gebaseerd op de bronnenanalyses van Wageningen UR.</i> Verwarrende watercijfers wel naar Brussel <i>'Volgens toenmalig minister Wiersma zou de landbouw een aandeel hebben van 31 procent in de stikstof in het oppervlaktewater in het landelijke gebied. Dit antwoordde zij in december 2025 op Kamervragen. Het PBL komt echter uit op ruim 50 procent, door de achtergrondconcentratie ook toe te rekenen aan de landbouw. Deze toerekening bleef aanvankelijk onvermeld. Inmiddels heeft het PBL de website aangevuld met een toelichting.</i> <i>Waterbeheerders beantwoorden de kritiek met sussende woorden: de PBL-cijfers worden niet gebruikt voor het Nederlandse mestbeleid. Echter, de PBL-cijfers zijn wel naar de Europese Commissie gestuurd middels de Nitraatrapportage. Deze rapportage is bepalend voor onder meer het verkrijgen van derogatie. Europa staat het gebruik van meer dierlijke mest alleen toe, als dat niet ten koste gaat van verbetering van de waterkwaliteit. De Europese Commissie kreeg de volgende toelichting bij de cijfers: 'De grootste bron voor stikstof en fosfor is de uit- en afspoeling (diffuse belasting) vanuit de bodem in de landbouwgronden (50 procent)'. Dat ook de achtergrondconcentraties waren toegerekend aan de landbouwgronden, werd niet bij de grafiek vermeld. Eurocommissaris Jessica Roswell sloeg toenmalig minister Wiersma met deze toelichting om de oren. Volgens Roswell was 50 procent van de stikstof in de Nederlandse wateren afkomstig uit de landbouw. Van het verlenen van derogatie kon geen sprake zijn. Ook hier was het beeld dat wat aan de landbouw is toegerekend, uit de landbouw afkomstig is.'</i> Kwetsbare versus niet kwetsbare gebieden (water) <i>Wij verzoeken met klem om een deel van Drenthe aan te (laten) wijzen als niet kwetsbaar. In die gebieden is de norm van 170 kg N uit dierlijke mest niet van toepassing. Los daarvan heeft CDM in technische briefing geadviseerd om bij de aangekondigde herziening van de nitraatrichtlijn de 170 kg uit dierlijke mest los te laten.</i> <i>In het onderhavige wijziging gebruiksnormen per gewas stelt het CDM dat op grasland in alle zand en löss gebieden aan de norm wordt voldaan bij een N bemesting tot aan de gebruiksnorm van 365 kg N (alleen maaien) en 315 kg N bij maaien en weiden. In zand noord en zand midden is ook bij mais bemesting tot aan de gebruiksnorm (50 mg nitraat) mogelijk zonder overschrijding van de</i>		

grondwaternorm. Onze conclusie daaruit is: bij grasland is geen reëel risico wat betreft de uitspoeling van nitraat en bij mais hooguit alleen op zand zuid en löss. Het kraakheldere advies van de CDM is nu zichtbaarder dan ooit dat een korting geen recht doet aan de gewasbehoefte en het langjarig gunstige effect op grond- en oppervlaktewater. Het grasland wordt ondervoed en extensivering draagt daar verder aan bij. Extensivering Het TLGD stelt dat de landbouw toekomstbestendig en economisch sterk moet zijn. Dit is een lege ambitie zolang de voorgestelde noodzakelijke omschakeling zoals extensivering onvoldoende financieel geborgd is, wat resulteert in een ongewenste koude sanering. Het TLGD is een visie zonder de beschikking te hebben over gegarandeerde voldoende middelen. De transitie vergt enorme investeringen in innovatie en verduurzaming, maar Het TLGD biedt geen concrete garanties dat de kosten worden gecompenseerd of voor een stabiel verdienmodel in de keten. Het TLGD negeert het acute probleem van de koude sanering (bedrijven stoppen uit noodzaak) dat nu al in het landelijk gebied plaatsvindt. Het TLGD streeft dan wel naar een toekomstbestendige landbouw met voldoende verdienvermogen maar de leegloop en sanering van de sector bewijst dat het verdienmodel onder de huidige omstandigheden reeds faalt. De koude sanering vindt plaats in gebieden waar de natuurdruk het hoogste is maar leidt tot oncontroleerbare en ongewenste leegstand, verlies van agrarische kennis en tot hogere voedselprijzen. De gebiedsgerichte oplossingen waar het TLGD over schrijft hebben tot op heden niets gebracht en door de traagheid en concreetheid faalt dit tot op heden grotendeels. Financiële kaders Het TLGD gaat uit van forse bijdrage van de rijksoverheid om de uitvoering van het programma te financieren. De vraag is wat de provincie gaat doen met het programma als die bijdrages fors lager zullen zijn dan gehoopt. Worden de ambities m.b.t. water en natuur dan naar beneden bijgesteld? Vergunningenslot? Het stikstofbeleid biedt met de voorgestelde wijzigingen geen juridische garantie dat vergunningverlening weer mogelijk wordt.		

Dat geldt ook niet in de vorm van een bouwsteen van LTO, NAJK, IPO, VNG en UvW door o.a. de uitspraak van de Raad van State van 21 december 2024 en zal er niet toe leiden dat de vergunningen verleend kunnen worden. GS motiveert op geen enkele wijze en overlegt in deze zienswijze procedure geen juridische adviezen op welke manier vergunningen vlot getrokken kunnen worden. Door de huidige uitleg door de Raad van State over bijvoorbeeld artikel 6 lid 3 Habitatrichtlijn geldt in Nederland al bij zeer kleine berekende deposities (boven 0,005 mol) een verplichting tot een passende beoordeling en het verkrijgen van een vergunning. 17 Voor een gemiddeld familiebedrijf in de landbouw is een passende beoordeling een gecompliceerd en te kostbaar traject. Zolang (onhaalbare en beweeglijke) KDW's worden overschreden zullen reducties volledig ten goede moeten komen aan de natuur en kunnen deze niet gebruikt worden bij vergunningverlening. Generieke emissiereductie geeft geen enkele ruimte voor vergunningverlening. Dat is een illusie. Dit vanwege het feit dat landbouw niet de enige emitter is van stikstof en ook buitenland een forse component is. Verder is generieke emissiereductie gebaseerd op de onjuiste theorie dat ammoniak grote afstanden aflegt. Dit is niet het geval; de meest ammoniakemissie (circa 65% à 75%) komt tot depositie op boerengrond. Generieke emissiereductie op wat grotere afstand van de natuur gaat de natuur niet helpen. SSC pleit daarom voor het inkaderen van het begrip 'significante effecten'¹⁸ zoals artikel 6 lid 3 van de Habitatrichtlijn dat zou kunnen duiden verder in te kaderen en de bedrijfsontwikkeling in de meeste gebieden weer op gang kan komen en PAS melders, interimmers en anderen, die buiten hun schuld geen adequate vergunning hebben, gelegaliseerd kunnen worden. <i>Artikel 6 lid 3: voor elk plan of project dat niet direct verband houdt met of nodig is voor het beheer van het gebied, maar afzonderlijk of in combinatie met andere plannen of projecten significante gevolgen kan hebben voor zo'n gebied, wordt een passende beoordeling gemaakt van de gevolgen voor het gebied, rekening houdend met de instandhoudingsdoelstellingen van dat gebied. Gelet op de conclusies van de beoordeling van de gevolgen voor het gebied en onder voorbehoud van het bepaalde in lid 4, geven de bevoegde nationale instanties slechts toestemming voor dat plan of project nadat zij de zekerheid hebben verkregen dat het de natuurlijke kenmerken van het betrokken gebied niet zal aantasten en nadat zij in voorkomend geval inspraakmogelijkheden hebben geboden.</i>		

De aangekondigde rekenkundige ondergrens die in de buurlanden veel hoger is zal voor veel projecten binnen en buiten de landbouw zorgen dat vergunningen wel verleend kunnen worden.¹⁹ Het WUR rapport van maart 2026 bevestigt op p.36 het beeld dat vergunningverlening feitelijk niet van het slot komen als de systematiek van de wet niet wordt aangepast. Rijksbeleid nodig Een effectief beleid kan niet door de provincie Drenthe worden ingevoerd. Daarvoor is het Rijk aan zet. Echter de provincie kan bij het Rijk wel pleiten voor de invoering van dat beleid. Al was het maar omdat de provincies - die verantwoordelijk zijn voor het natuurvergunningenbeleid - al jaren geconfronteerd worden met falend rijksbeleid. Vergunningsstilstand als Blokkade voor Innovatie De huidige vergunningsstilstand (veroorzaakt door de stikstofproblematiek) staat haaks op deze doelstelling. Boeren kunnen niet omschakelen naar duurzamere, stikstofarme, diervriendelijkere technieken, omdat zij feitelijk geen vergunning kunnen krijgen voor de benodigde verbouwingen of investeringen. Het TLGD dient dit aspect mee te nemen als directe blokkade voor de transitie die zij wenst. Een ambitiedocument als deze opstellen zonder daarin in te gaan op de reeds jarenlang voortslepende vergunningsstilstand getuigt van tunnelvisie en weinig concreets. De stilstand van de vergunningverlening is het directe gevolg van het ontbreken van enige oplossing om Nederland weer economisch sterk en leefbaar te maken. Het TLGD zet in op een duurzamere landbouw en natuurherstel maar wederom geen enkel concreet mechanisme of ruimtelijke inpassing waardoor dit helemaal niets bijdraagt aan eventuele gemeten stikstofreductie en het op gang komen van vergunningverlening. Zolang er ambitieuze plannen worden goedgekeurd zonder bijlage hoe de ruimte, de financiële middelen, de uitvoering én de resultaten worden geborgd blijft het een zoveelste 'leeg document' waar eenieder uit pakt wat hij of zij nodig heeft. Dit gaat ten koste van een sterk, stabiel en economisch robuust land. Reductie stoppers e.a. De stikstofuitstoot uit de agrarische bronnen daalt al fors sinds 2018 door productieplafonds, afroeping van productierechten en opkoopregelingen.		

Graag vernemen wij van u onderbouwd welke stikstofruimte via stoppersregelingen en andere stoppers is geregistreerd en wat er met die ruimte gebeurt (is) vanaf 29 mei 2019. Prematuur Het Natuurpact 2013 waaraan gerefereerd wordt in p.23 van het provinciaal blad is tot stand gekomen met onvoldoende landbouworganisaties en er heeft in strijd met het Verdrag van Aarhus geen zienswijze procedure plaats gevonden over het Natuurpact. Evenmin is er in strijd met de SMB richtlijn geen MER aangetroffen over het natuurpact. De beoogde wijzigingen lijken deels gebaseerd te zijn op het vervallen NPLG en loopt vooruit op landelijke kaders die nog niet vast gesteld zijn. Het NPLG is vervallen en de Nota Ruimte is nog niet definitief. Daarmee ontbreekt een solide landelijke en juridische basis voor de voorgestelde maatregelen in het landelijk gebied. SSC heeft met andere plattelandsorganisaties niet ingestemd met het NPLG en de opvolger. Dat geldt eveneens voor het Natuurpact waarover in strijd met het verdrag van Aarhus geen zienswijze procedure bekend is. SSC is niet geïnformeerd wanneer en op welke wijze beroep mogelijk is over het natuurpact en de ontbrekende MER. Zorgen bij vereniging van banken Het kan u niet ontgaan zijn dat de vereniging van banken op 27 november 2025 via een brief met kenmerk BR603 de provincie Noord-Brabant informeerde over de grote juridische risico's en financieringsbeslissingen die verbonden worden aan melden en kwetsbare vergunningen, maar ook het gebrek aan verdienvermogen en ontwikkelingsmogelijkheden die steeds vaker zwaar onder druk komen door provinciaal beleid. Systematiek en proportionaliteit Het TLGD hanteert een aantal uitgangspunten. De systematiek is generiek van aard en sluit niet aan bij de feitelijke depositie bijdrage van een bedrijf. Daarmee ontstaat een situatie waarin bedrijven met beperkte feitelijke depositie gelijk worden behandeld aan bedrijven met een grote bijdrage, terwijl ook geen onderscheid wordt gemaakt naar afstand tot kwetsbare habitattypen of naar reeds gerealiseerde reducties. Een dergelijke generiek benadering zonder individuele proportionaliteitstoets roept spanning op met het EVRM en artikel 3:4 lid 2 awb. Er is een deugdelijke motivering vereist welke reductie geschikt en noodzakelijk is en voor welk doel.		

Wij onderschrijven het belang van effectief en toerekenbaar natuurherstel. Tegelijkertijd constateren wij dat het voorgestelde instrumentarium in zijn huidige vorm aanzienlijke juridische, economische en uitvoeringsrisico's en haalbaarheidsissues kent. Reductie richting De voorgestelde reductievermindering kan verstrekken gevolgen hebben voor bedrijven die beschikken over onherroepelijke vergunningen of die recent hebben geïnvesteerd. Reeds vergunde emissieruimte vertegenwoordigt economische waarde en valt onder de bescherming van het eigendomsrecht. Als deze ruimte zonder redelijke afschrijvingstermijn wordt ingeperkt, ontstaat een reëel risico op strijd met het rechtszekerheidsbeginsel en het vertrouwensbeginsel. Bevoegdheden GS versus Rijk Volgens p.62/105 van het provinciaal blad is het volgende beschreven: <i>'Denkrichtingen qua maatregelen in het gebied gaan richting het aanscherpen van regels voor bemesting of een bemestingsverbod, en/ of het hanteren van een scherpere norm voor stikstofreductie in het gebied dan de 30% die we generiek hanteren en/ of het hanteren van (aanvullende of scherpere) KPI's voor b.v. weidegang '</i>. Daarmee doet GS een poging gebruik te maken van een bevoegdheid die volgens artikel 2.2 e.v. van de Omgevingswet toegepast kan worden alleen als het nodig is. SSC is van mening dat het voorgestelde stuk geen beleid is maar een wet die wordt verankerd in een verordening. Met een wet/verordening drijft GS (landbouw)bedrijven verder in de fuik van activisten. Wij zijn tegen normen in verordeningen die zo hard zijn dat boerenbedrijf daardoor in de problemen kunnen komen. Dus geen voorstander van zones voor stikstof, bemesting, gewasbescherming, geen ammoniak hectare norm of ammoniak per GVE in welke wet dan ook. Het hele stikstof dossier heeft laten zien dat als je iets wil bereiken en als je dan met regels en normen vast legt er juist alles vast loopt. Wij betreuren het dat beleid, wet- en regelgeving tot stand komt via activisme en dat er in Nederland nauwelijks een adequate belangenafweging inclusief sociaal economische afwegingen volgens de VRHR en de ontbrekende brede kosten/baten kan plaatsvinden.		

Gezien de frequentie waarmee activisten regelmatig overleg hebben met de provincies kan er sprake zijn van bedreigende misbruik van omstandigheden t.k.v. landbouw, terwijl er met activisten geen afspraken gemaakt kunnen worden, ze hebben immers honderden verbonden organisaties waar ze geen zeggenschap over hebben. Er is een risico dat de focus niet zo zeer op milieu ligt maar op ideologische visies waarbij cherry picking een grote rol speelt. Bij verordeningen van lagere overheden is er geen evenwichtige situatie van checks en balances, advies van Raad van State die voor een zorgvuldige belangenweging en grondrechten beter in ogenschouw nemen dan een besluit van GS. Volgens Hoofdstuk 2 van de Omgevingswet kan het hier gaan over bevoegdheden op grond van de Omgevingswet en of uitvoering van internationale verplichting. Een bestuursorgaan treedt bij de uitoefening van bevoegdheden van een ander bestuursorgaan voor zover dat mogelijk is voor uitoefening van eigen taken en bevoegdheden. Een bestuursorgaan houdt bij de uitoefening van zijn taken en bevoegdheden op grond van deze wet rekening met de taken en bevoegdheden van andere bestuursorganen en stemt zo nodig met deze bestuursorganen af. In het besluit activiteiten leefomgeving is bepaald in artikel 2.8 dat niet de provincie maar de minister van LNVN via de Meststoffenwet bevoegd is voor het op of in de bodem brengen van meststoffen. Verder is in het BAL bepaald dat het moet gaan over te nemen maatregelen die redelijkerwijs gevraagd kunnen worden voor het tegen van de gevolgen van milieubelastende activiteiten. In het BAL is o.a. in artikel 2.11 bepaald dat metingen representatief dienen te zijn en dat meetresultaten op geschikte wijze worden geregistreerd, verwerkt en gepresenteerd dienen te worden. GS gaat er aan voorbij dat het ministerie van LWN verder werkt aan een aanpak van aandachtsgebieden op landbouwgrond via de meststoffenwet. Wij verzoeken u alsnog de gereviewde wetenschappelijke onderzoeken zoals die van Ir. H. de Boer van WUR en de vruchtbare kringloop achterhoek die laten zien dat met meer drijfmest op		

bijvoorbeeld zandgrond een goede waterkwaliteit wordt bereikt op te nemen in het TLGD. Met minder mest volgt er minder gewas dat voedingsstoffen kan opnemen en meer uitspoeling. GS dient zich op grond van EVRM niet bezig te houden met verregaande regulering van meststoffen op grond die feitelijk als landbouwgrond in eigendom en gebruik is. Weidegang / grasland / wolf GS wenst behoud en meer weidegang voor graasdierenbedrijven. We hebben onze zorgen over het negatieve effect op weidegang die veroorzaakt worden door de voorgestelde wijzigingen. Het is onredelijk als aan de andere kant nadelige voorwaarden aan bemesting worden gesteld terwijl het aannemelijk is dat er daardoor minder gras groeit. De onbeheerde wolf zonder natuurlijke vijanden zorgt niet alleen voor verslechtering van het natuurbeheer met schapen, maar zorgt ook voor minder weidegang, waarbij dieren onvoldoende beschermd worden door wolfwerende afrasteringen. De visie over wolven is jarenlang veel te ideologisch gepresenteerd, terwijl de wolven zich niet zo gedragen in de praktijk. Met mag bekend zijn dat SBB inmiddels gestopt is met beheer/begrazing van Galloways. Rekenmodel AERIUS (zie bijlage) In het TLGD wordt uitgedaan van de effecten volgens AERIUS. AERIUS is ongeschikt voor een correct berekend effect van de voorgestelde wijzigingen en de gevolgen die ontstaan door het ontnemen van grondrechten. In de bijlage ontvangt u een verdere motivatie inclusief bronnen die motiveren waarom ARIUS ongeschikt is om het effect en de beoogde maatregelen te berekenen. Deze visie over de ongeschiktheid van Aerijs is in maart jl. bevestigd door WUR. Recente visie WUR Het PBL is van mening dat de natuurherstelaanpak te veel gebaseerd is op stikstof.³² Het WUR rapport 'De Nederlandse stikstofcrisis Van verwarring naar verbinding van maart 2026 bevestigt het beeld over de tijdslijn van het effect: <i>'Een van de misverstanden in het stikstofdebat is de aanname dat depositiereductie leidt tot spoedig natuurherstel. Hoewel het verlagen van de stikstofdepositie op de lange termijn (> 70 jaar)</i>		

<i>een positief effect zal hebben op de condities voor de natuur, zal dit op korte termijn niet of nauwelijks het geval zijn.'</i> Dat betekent dat met de voorgestelde wijzigingen grote sociaaleconomische offers gevraagd worden terwijl de termijn en het beoogde effect op de natuur onredelijk lang duren en kan niet met zekerheid gegarandeerd worden. Het recente WUR rapport stelt een effectieve aanpak voor: 5.2 Effectgerichte maatregelen per Natura 2000-gebied <i>Natuurherstel is een ecologische opgave die proactief moet plaatsvinden (art. 6 lid 7 Habitatrictlijn). Het vereist gericht beheer, zoals plaggen, maaien, chopperen, het herstellen van de hydrologie, het bestrijden van exoten en, waar nodig, het actief herstellen van de bodemchemie door bijvoorbeeld het toevoegen van kalk of steenmeel, zoals eerder aangegeven (zie§ 3.5.7). De grote terreinbeherende organisaties hebben hierin een decennialange achterstand opgelopen. Het is belangrijk dat zij een duidelijke, meerjarige opdracht krijgen met concrete doelstellingen, met stabiele financiering en heldere prioriteiten in de maatregelen, om dit actieve beheer grootschalig en versneld ter hand te nemen (Figuur 6.7).</i> Het rapport van WUR van maart jl. stelt: <i>'De Nederlandse stikstofcrisis is complex geworden, niet omdat het probleem onoplosbaar is, maar omdat de milieukundige, ecologische, sociaaleconomische en juridische werkelijkheid verstrengeld is geraakt met onrealistische verwachtingen, tegenstrijdige belangen en niet-effectieve beleidsinstrumenten.</i> Wij verzoeken u in de lijn met het WUR advies de wet aan te laten passen en dit voorstel niet zo vast te stellen. Graag ontvangen wij een aangepast realistisch voorstel waarbij er wel effectieve ruimte blijft voor de agrarische sector. Stikstof uit stallen De stikstof die uit dierenverblijven kan komen, komt bij grondgebonden landbouw niet in de natuur maar over het algemeen op boerenland terecht op een afstand van 250 tot 500 meter van de bron. Er zijn geen wetenschappelijke onderzoeken die een causaal verband aantonen dat deze stikstof verder dan 500 meter terecht komt.		

Onvoldoende basis NDA's en KDW Het Drentse stikstofbeleid is grotendeels gebaseerd op Natuurdoelanalyses (NDA's) die uitgaan overschrijding van KDW's op basis van modelberekeningen, zonder aantoonbare verslechtering van de natuur ten opzichte van de zeer oude referentie jaren. De rekenmodellen van KDW's en berekening van deposities zijn onzorgvuldig tot stand gekomen volgens het peer review onderzoek door Professor R. Meester. Zelfs de Ecologische Autoriteit erkent tekortkomingen in de NDA analyses. Dat blijkt o.a. uit de technische briefing Tweede Kamer van 9 december 2024. De NDA's laten geen historisch beeld zien over de ontwikkeling van de staat van instandhouding van de natuur vanaf de aanwijsdata zoals 2004. Het is niet aannemelijk dat de NDA's hebben aangetoond dat de natuur sinds de aanwijzing verslechtert. Door vooral te sturen op boeren stikstof zonder bijvoorbeeld natuurbeheer en periodieke (natuur)bodemanalyses mee te nemen of natuurdoelen wel gerealiseerd kunnen worden. Toch worden zonder effectief natuurbeheer zeer extreem vergaande maatregelen opgelegd aan landbouw en landelijk gebied. De NDA's moeten voortaan uitgaan van de daadwerkelijke monitoring van de staat van de natuur. Het WUR onderzoek van maart jl. legt de onzekerheden/tekortkomingen aan KDW en beheer van de staat van de natuur bloot. Rekenkundige Ondergrens (RKO) Net als SSC is de provincie Drenthe voorstander van het snel invoeren van een RKO. Maar, net als de huidige coalitie, verbindt de provincie daar de voorwaarde van een geborgde dalende emissie aan. En daarmee heeft de provincie niet begrepen wat een RKO inhoudt. SSC ziet dit als een gemiste kans. Los daarvan is het invoeren van een RKO in de ogen van SSC niet voldoende om de vergunning problematiek in Nederland op te lossen. Daarvoor is meer nodig. Gewasbescherming TLGD wil het gebruik van gewasbescherming terug dringen. SSC is voorstander van zo schoon mogelijke gewasbescherming. Toch dient er ruimte te blijven voor gewasbescherming. We hebben zeker nu niet de luxe om zonder effectieve alternatieven een halt toe te roepen aan het gebruik van vele toegestane middelen gewasbescherming.		

Vanuit het Rijk is een snellere toelating van laag-risico middelen noodzakelijk. Daarvoor heeft zij bij het Ctgb een speciaal loket ingevoerd en daar worden aanvragen van dergelijke middelen met voorrang behandeld. Het ministerie deelde de zorgen van diverse Kamerleden dat er te weinig middelen overblijven voor bepaalde teelten. Wat betreft normoverschrijdingen van gewasbeschermingsmiddelen in water gaf de minister aan dat er voor 11 stoffen die structureel worden teruggevonden een herbeoordeling wordt gedaan. De grootste bron van glyfosaat komt via riool- en waterzuivering , landbouw heeft een aandeel van 9% Staatssecretaris Jansen van I&W zei dat er onderzocht wordt waar glyfosaat in het riool vandaan komt. Als er door provinciaal beleid minder bemest mag worden, minder gewasbescherming toegestaan wordt of nog erger doordat kunstmest en diesel door de oorlog in Iran onvoldoende beschikbaar kunnen zijn, verslechtert dat de gewasgroei en kan er niet of minder geoogst worden. Minder gewas heeft niet alleen meer uitspoeling tot gevolg maar ook dat er meer onkruid in plaats van gewas groeit. Dat kan ongekende wereldwijde gevolgen hebben voor de voedselvoorziening. Nederland heeft al afscheid genomen van veel middelen. Bij een verdere afname van middelen zonder werkend alternatief zal dat ongekende gevolgen hebben voor de productie van voedsel, de organische stof in de bodem en de waterkwaliteit verslechtert. Jaren is een frame gebruikt over Parkinson door gewasbescherming. Er is recent een wetenschappelijk onderzoek uit gekomen waaruit blijkt dat op de plaatsen waar gewasbescherming het meest gebruikt wordt, de minste Parkinson patiënten zijn. Ook de ngo's doen nog steeds aan onterechte polarisatie en framing om landbouw in een slecht daglicht te zetten. Er gebeurt al veel om de effecten van gewasbescherming te meten en te beïnvloeden. Vrijwillig of geborgd		

Op pagina 25 van het TLGD zijn o.a. de volgende uitgangspunten geformuleerd: 8. <i>Wij werken op basis van vrijwilligheid en iedereen draagt bij.</i> 9. <i>Wij doen de uitvoering via een gebiedsgerichte uitwerking in gebiedsprocessen en geven hierbij ruimte aan initiatieven vanuit de samenleving.</i> 10. <i>Wij doen het samen met al onze partners: medeoverheden, landbouwsector, natuurorganisaties en andere belanghebbende partijen.</i> Deze uitgangspunten staan in schril contrast met de woorden "borgen", "borging" en "geborgd" die tientallen keren voorkomen in het TLGD. Die woorden duiden bepaald niet op vrijwilligheid. Dat geldt niet alleen voor de normering voor grondgebonden bedrijven maar ook voor de verplichte Best Beschikbare Technieken (BBT) voor niet grondgebondenbedrijven. Vanuit de bestaande kaders geredeneerd, snapt de SSC dat ook nog wel. Immers, om (op termijn) nog enige kans te maken op het lostrekken van de vergunningen binnen de bestaande regelgeving zal sprake moeten zijn van een geborgd pakket aan maatregelen. Ook het woord doelsturing, dat de provincie als instrument wil hanteren, kan niet los gezien worden van "harde" doelstellingen. Dat de sector mee mag praten over de normering in het kader van de borging is een gotspe. Dat geldt ook voor de gebiedsprocessen waarin boeren mogen meepraten over de vraag hoe leveren wij met elkaar gebruiksruimte in. Kortom: van vrijwilligheid is geen enkele sprake zij het dat de harde invulling van de normen nog enigszins naar de toekomst is verschoven (Omgevingsvisie een Omgevingsverordening). Dat geldt niet alleen voor de generieke emissiereductieopgave (30%) maar zeker voor de gebiedsgerichte maatregelen. Voor stikstof wordt zelfs gesproken over zones van 1000 meter rondom Natura 2000 gebieden, die in totaal een bijdrage moeten leveren van 13 van de 43% opgave voor Drenthe en waarbinnen tot 60 % emissiereductie zou moeten plaatsvinden om qua depositie in de buurt van de KDW's te komen. Dat kan maar drie dingen betekenen: ofwel gedwongen extensivering, ofwel bedrijfsbeëindiging of een combinatie van die twee. En dus een forse vermindering van de voedselproductie in die gebieden. Borging GS zet in op borging van landbouw en vermeldt op p. 16 van het provinciaal blad 2026 nummer 2508 dat GS met wettelijk voorgeschreven rekenmodellen zoals Aerius blijft werken. Dat betekent dat de impact van de landbouw over een te grote afstand wordt berekend en met bewegende doelen te maken houdt.		

Recent werd de visie op het onvermogen van Aerius bevestigd door een belangrijk WUR rapport van maart jl. wat nog ontbreekt op de lijst van belangrijke rapporten. Onder Aerius ontvangt u de bevindingen. Andere sectoren laat staan gesubsidieerde TBO's borgen niet(s) over hun beheeractiviteiten op een dergelijke manier. Graag willen wij alle informatie waaruit blijkt dat TBO's de vanaf 2023 t/m heden zijn aangesproken over hun beheer en doelen. Bij andere sectoren worden emissies aan de hand van andere parameters en hogere schoorstenen geschat. Dat is een ongewenste vorm van ongelijkheid/discriminatie. Grondgebonden landbouw is geen bestuurbaar proces maar afhankelijk van o.a. het weer, daarmee zijn ook de effecten variabel. Agro, vee, natuur, enzovoort zijn fundamenteel GEEN productiesystemen. Het is ecologie die meerdere opbrengsten opleveren. Waaronder uiteraard producten, maar ook zaken als weerstand, herstel, welzijn, grondprocessen, waterhuishouding, enzovoort. Allemaal zaken die ELKAAR beïnvloeden waardoor die NIET met normen te "regelen" zijn. Dat is de veelgehoorde complexiteit waar iedereen het over heeft, maar die kennelijk weinigen snappen. Sterker nog, normen ONTREGELLEN. Veroorzaken ellende, schade, enzovoort. De maatregelen die overheden nu voorstellen zijn simpelweg onverantwoord. Wij stellen dat GS borgt met bijvoorbeeld een (vrijwillige) pilot dat de door u voorgestelde maatregelen een verbeterd effect hebben op de staat van de natuur. GS mag en KAN alleen verder als je de effecten van je maatregelen meet en weet. GS mag niet vergeten dat men dient de borgen niet aan de staat van instandhouding van (bijv. postzegels) natuur niet mag verslechteren, dat geldt voor alle overige soorten in de VRHR natuur! Er is geen motivering waarom er geen gevolgen zouden kunnen zijn voor alle VRHR natuur. Waar is de passende beoordeling van de beoogde wijzigingen? Hoe borgt GS de instandhouding van alle soorten als het platteland grondig wordt verbouwd? Ontbrekende rapporten		

Op p.12 van het provinciaal Blad 2026 nummer 2508 ontbreken bij rapporten de gereviewde wetenschappelijke onderzoeken zoals die van Bloem over Parkinson en Ir. H. de Boer van WUR en de vruchtbare kringloop Achterhoek die laten zien dat met meer drijfmest op zandgrond een goede waterkwaliteit wordt bereikt. Effect voedsel en voedselprijzen Voldoende gezond en betaalbaar voedsel van eigen bodem is een veiligheidsvereiste. De Drentse melkveebedrijven zijn al behoorlijk extensief volgens de stukken. De beoogde maatregelen en verdere extensivering werken kostprijsverhogend en zijn een gevaar voor de prijzen van voedsel. De oorlog in Iran zorgt wereldwijd voor ongekende economische effecten op de beschikking van betaalbare diesel, energie en kunstmest. Energie is nodig voor de productie van kunstmest, terwijl we nu nog natuurlijke bemesting via dieren met dierlijke mest hebben en groen gas kunnen produceren. We moeten opletten dat zonder beschikbare regionale voedsel noodvoorziening de energie sector niet gaan navolgen waar men zonder alternatief van eigen bodem de kolencentrales liet sluiten en de gasputten laat storten met beton en ons afhankelijk maken van Amerika, Rusland en Noorwegen. ABBB (algemene beginselen behoorlijk bestuur) We nemen een groot gebrek aan zorgvuldige belangenafweging waar. Volgens artikel 2 lid 3 van de Habitatrichtlijn moet bij maatregelen om te komen tot behoud en/of verbetering van de natuur in Natura 2000 gebieden rekening worden gehouden met economische, sociale en culturele belangen. <i>Artikel 2 lid 3: in de op grond van deze richtlijn genomen maatregelen wordt rekening gehouden met de vereisten op economisch, sociaal en cultureel gebied, en met de regionale en lokale bijzonderheden.</i>		

De voorgestelde wijzigingen hebben grote negatieve gevolgen voor de economische, culturele, regionale en lokale belangen. In strijd met artikel 2 derde lid van de Habitatrichtlijn (en Vogelrichtlijn) zijn de gevolgen niet in kaart gebracht en gewogen. In de voorgestelde wijzigingen ontbreken een evenwichtige afweging tussen natuurdoelen en: - economie en werkgelegenheid, - leefbaarheid van het platteland, - perspectief voor ondernemers - voedselproductie, - de gevolgen grote wereldwijde crisis door de oorlog in het Iran Er is bovendien geen of nauwelijks een volledige sociaaleconomische impactanalyse uitgevoerd. Deze beoordeling dient verder te gaan dan de primaire agrarische bedrijven. De wijzigingen hebben hele grote gevolgen en moet zorgvuldig, evenredig en ook proportioneel zijn. Wij zijn van mening dat de ABBB zijn geschonden, we zien ook geen kosten/baten analyse en de ongekende gevolgen voor het platteland en de Europese regio zoals die beoogd worden in de VRHR en het agro complex dat veel groter is dan primaire bedrijven. Het kan u niet ontgaan dat bezorgde burgers een petitie over #samenoptrekken al duizenden keren hebben ondertekend. Agro complex Volgens openbare bronnen zoals CBS ontvangt Nederland voor de agro keten jaarlijks circa 1 miljard euro aan subsidies, voornamelijk via het EU Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB), inclusief basisbetalingen (ongeveer 450 miljoen euro) en plattelandsontwikkelingsfondsen. De landbouwketen (inclusief primaire productie, toelevering en verwerking) biedt werk aan circa 600.000 personen (7,5% van de Nederlandse werkgelegenheid). Per werkende komt dit neer op ongeveer 1.670 euro per jaar. In de primaire landbouw (circa 156.000 FTE) is dit hoger, rond de 6.400 euro per werkende. Gebrek aan gelijkheid/discriminatie We kunnen ons niet aan de indruk onttrekken dat er geen gelijk speelveld tussen verschillende economische sectoren wordt gehanteerd in Drenthe, waarbij voornamelijk de agrarische sector		

door de opgelegde beperkingen via de omgevingsverordening in de handhaving via armen van activistische organisaties wordt geduwd. Sterker nog het handelen van GS neigt naar discriminatie van burgers en boeren met een afwijkende levensbeschouwelijke visie. Toetsing aan artikel 1 Eerste Protocol EVRM Het TLGD beperkt het gebruik van agrarische gronden, bedrijfsgebouwen en vergunde emissieruimte. Daarmee wordt ingegrepen in eigendomsposities zoals beschermd door artikel 1 van het Eerste Protocol bij het EVRM. Volgens vaste jurisprudentie moet bij regulering van eigendom een "fair balance" bestaan tussen het algemeen belang en de individuele last. Indien een bedrijf als gevolg van de regeling geconfronteerd wordt met waardedaling, investeringsverlies of feitelijke bedrijfsbeëindiging zonder adequate overgangsregeling, kan sprake zijn van een individuele en buitensporige last. De huidige regeling bevat geen expliciete analyse van deze fair balance en geen concrete waarborgen tegen disproportionele individuele gevolgen. Dat vergroot het risico op succesvolle juridische procedures. Evenredigheid en intensieve rechterlijke toets Recente jurisprudentie laat zien dat de bestuursrechter indringender toetst op geschiktheid, noodzakelijkheid en evenwichtigheid van ingrijpende maatregelen. Met name bij substantiële economische gevolgen wordt niet langer volstaan met een marginale toets. Dat betekent dat inzichtelijk moet worden gemaakt waarom minder ingrijpende alternatieven, zoals een depositiegerichte benadering of technologische route, onvoldoende effectief zouden zijn. Zonder volwaardige MER zal dit leiden tot een motiveringsgebrek. Daarnaast dienen de sociaaleconomische effecten voor Drenthe inzichtelijk en concreet te worden onderbouwd. De landbouw is daar nauw verweven met toeleveranciers, verwerkende industrie en werkgelegenheid. Een generiek gebiedsregime kan structurele economische gevolgen hebben die in de huidige onderbouwing onvoldoende zijn gekwantificeerd.		

Grondrechten GS doet met het TLGD een forse aanslag op grondrechten, maar wekt in de stukken niet de indruk dat men overtuigend de emotionele en fysieke en volledige vermogensschade compenseert. Dit is een ongewenste situatie en in strijd met grondrechten zoals het eigendomsrecht uit het EVRM. Uitvoerbaarheid beleid en precedentwerking Het ontwerpprogramma kan doorwerken naar gemeenten. Zeker als dat via instructieregels door werkt in gemeentelijke omgevingsplannen. Indien criteria onvoldoende concreet zijn, ontstaat onzekerheid bij vergunningverlening en een verhoogd risico op bezwaar- en beroepsprocedures. Draagvlak/klankbord Wij hebben zorgen over het participatieprocessen die gevoed worden met opgaven door ongekozen ngo's en organisaties die geen verantwoordelijkheid dragen en besluiten van derden die niet volgens Aarhus ter inzage lagen. Uit de media ontstaat een beeld te bestaan dat belangenorganisaties het beeld bevestigen dat het over top down participatie processen gaat. Het onderzoek De Hond dat gepresenteerd is bij het #samenoptrekken evenement laat zien dat de inwoners van het platteland een andere visie op tal van thema's hebben dan inwoners van steden die meer ideologisch ingesteld zijn. De verkiezingen van 18 maart jl. hebben voor het platteland weer een grote winst laten zien voor lokale partijen die geen uitvoeringsorgaan wensen te zijn van hogere overheden. Dit beeld wordt bevestigd door de uitslag van de verkiezingen waar lokale partijen buiten de steden steeds meer winnen. Lokaal wil men geen uitvoeringsorgaan worden van provinciale verordeningen. Jaren hebben we in diverse procedures vernomen dat er geen externe werking zou zijn door Natura 2000 gebieden. Dit betekent dat op grond van het vertrouwensbeginsel recht gedaan moet worden aan het grote onrecht. Voorlopige visie ombudsman		

Graag wijzen wij u op een lopend onderzoek van de Ombudsman. De ombudsman doet op eigen initiatief onderzoek. Dit lijkt zijn voorlopig oordeel: <i>'Ik zal waarschijnlijk concluderen dat we de boeren niet eerlijk hebben behandeld en het hoog tijd is voor fair play en ondersteuning'</i> Conclusie SSC is van mening dat Drenthe met dit TLGD de verkeerde weg inslaat. Dat de provincie onder druk staat om wat te doen is begrijpelijk, maar volgens SSC zou het van moed getuigen om met een beleid te komen dat tegen de stroom ingaat, zonder dat dit ten koste gaat van de doelstellingen m.b.t. natuur en water. SSC is graag bereid om haar visie m.b.t. deze onderwerpen in een gesprek nader toe te lichten. Wilt u met het oog op het verdrag van Aarhus motiveren hoe en in welke fasen belanghebbenden verder nog in bezwaar en beroep kunnen reageren op de voorgestelde wijzigingen en welke rechtbanken bevoegd zijn in beroepszaken. Bijlage AERIUS Het TLGD is volgens de MER tot stand gekomen met AERIUS. Aerius calculator werkt o.a. met het OPS rekenmodel dat de stikstofdepositie uit een individuele bron naar een individuele hexagoon in een Natura 2000 gebied berekent. Vervolgens wordt Aerius toegepast voor een individuele vergunningverleningen, piekbelasters en stoppersregeling, terwijl het daar nooit voor bedoeld was. De commissie Hordijk oordeelde in 2020 dat er sprake is van schijnzekerheid. Wetenschappelijk is er consensus over schijnzekerheid. In de praktijk worden modellen gevalideerd met 100 kg/N/ha terwijl ze gebruikt worden voor bv 10 kg (KDW-Aerius). De beoogde wijzigingen zijn in strijd met zorgvuldigheids- en motiveringsbeginself, het verdrag van Aarhus opgesteld. Er zijn geen concrete wetenschappelijke bronnen, validatiegegevens en er is geen definitielijst overlegd.		

Het rekenmodel AERIUS voorspelt (berekent) de stikstofdepositie uit een individuele bron naar een individuele hexagoon in een Natura 2000-gebied. Het gebruik ligt al sinds 2020 buiten het toepassingsbereik volgens de commissie Hordijk Er is nagenoeg niks gedaan met de verbetervoorstellen van de cie. Hordijk (p10) zoals: • Verbetering van modellen • Uitbreiding meetnetten • Satellietmetingen als essentiële aanvullingen op grondwaarnemingen • Emissieregistratie: meer metingen van emissie nodig. • Scheiding van verantwoordelijkheden • Buitenland De internationale verdragen vragen niet de voorgestelde stikstofreductie. Nederland voldoet ruimschoots aan de NEC richtlijn. De VRHR stellen eisen aan de staat van instandhouding van natuur. Zo is het van satellietmetingen bekend dat de data die Aerius produceert zwaar overschat is en dat daardoor de landbouw veel te veel ten onrechte in hun grondrechten worden aangetast. Professor Dr. Ir. E van Loon, professor Staties Ecology aan de UvA stelt in een interview van 10 maart 2025 als volgt: 'Aerius is bedoeld voor het berekenen van de totale depositie op grote schaal, bijvoorbeeld heel Nederland, met een resolutie van pakweg 1 vierkante kilometer. Het huidige gebruik voor vergunningverlening waarbij je depositie uit individuele bronnen naar individuele hexagonen van 1 hectare berekent ligt buiten het toepassingsbereik. De kritiek is niet nieuw aangezien de commissie Hordijk al dat het tot schijnzekerheid leidt en over dat punt is consensus in de wetenschap. Het hanteren van een ondergrens maakt het gebruik van het model iets redelijker, maar lost de schijnzekerheid in de kern niet op		

De commissie Hordijk had veel (nog niet doorgevoerde) aanbevelingen op de tekortkomingen van het effectieve gebruik van Aeries en nu is er ook het rapport van Professor Dr. R. Meester 'De Illusie van de betrouwbare stikstof werkelijkheid' die dit beeld nog verder bevestigt. Het feit dat AERIUS niet geschikt is voor individuele vergunningverlening, piekbelasters en de berekening van het stopperseffect is in strijd met het rechtzekerheidsbeginsel. Een individuele burger moet volgens vaste rechtspraak op ieder moment kunnen weten wat er van hem verwacht wordt en dat duidelijke en verifieerbare toetsingskaders worden toegepast. Burgers dienen te weten waar zij aan toe zijn en welke rechtsgevolgen wanneer intreden. De berekende uitkomsten van AERIUS calculator onderschatten lokaal de concentratie met een factor 8 en overschatten de concentratie op langere afstand ten opzichte van feitelijke waarnamen met een satelliet. Het volgende rapport bevestigt het beeld dat Aeries ongeschikt is. https://edepot.wur.nl/711347 De Nederlandse stikstofcrisis Van verwarring naar verbinding, Rapport WU 2026.01 Ros e.a.		

Notes
